~~10 – 7~~

~~A – 1a 4425~~

BENEDICTI
ARIAE MONTANI
ELVCIDATIONES IN QVATVOR EVANGELIA,

MATTHÆI,
MARCI,
LVCÆ &
IOHANNIS.

Quibus accedunt eiusdem elucidationes in Acta Apostolorum.

ANTVERPIÆ,
Ex officina Christophori Plantini
Architypographi Regij.
M. D. LXXV.

SVMMA PRIVILEGII.

REGIS *Priuilegio cautum eſt, ne quis alius præter Chriſtophorum Plantinum, librum hunc, cui titulus eſt,* Bend. Ariæ Montani elucidationes in quatuor Euangelia, & Acta Apoſtolorum : *intra decennium imprimat, aut impreſſum in ſuas ditiones importet, venalémue habeat. qui ſecùs faxit, pœna fiſco Regio exoluenda multabitur : vt latiùs in Regio diplomate expreſſum eſt, Dato Bruxellæ* III. *Aprilis* M. D. LXXIII. *ante Paſcha.*

Subſign.

I. De Perre.

AD SANCTISSIMAM MATREM ECCLESIAM CATHOLICAM ROM. EIVSDEMQVE PONTIFICEM SVMMVM ET LEGITIMOS MINISTROS OMNES,

BENEDICTI ARIÆ MONTANI PRÆFATIO.

NVLLVM ad mortalem hanc vitam rectè instituendam beateque traducendam, atque ad æternam demum salutem obtinēdam aut commodius aut certius aut vtilius, aut maioris etiam compendij studium esse, quàm sacrę disciplinę eius, quæ vtriusque testamenti libris traditur, tum quàmplurimis à Spiritu sancto dictatis & pronūtiatis sententiis monitus, tum vsu ipso & lōgioris temporis experimento edoctus, iam diu est quòd intellexerim; ex quo videlicet philosophorum scripta & placita cum Christiani Euangelij simplicitate, auctoritate & maiestate atq; etiam efficacitate conferebā, oportunitatem huic rei vacandi ex diuino beneficio nactus eo tempore quo ex scholarum meditatione atq; exercitationibus, in quibus meas partes

 vtcun-

vtcunque feliciter ſedulo tamen egeram, de turba in otium honeſtum ſolitudinemque me recepi. Adeò namque ſuauem ſacrorum eloquiorum cognitionem, adeò pulchram, adeò in omnes vitæ partes præſtantem, adeò deniq; Chriſtiano pioque homine dignã cognoui, vt mirarer valde, quî fieri poſſet, vt qui ab huiuſmodi contemplatione atq; exercitatione alieni ſunt, alicuius ingenij ac iudicij homines quicquam in vita habere iucundi vel grati poſſint, quod tanti taliſque boni vel ſolari vel leuare inopiam valeat, ſine quo neque vitam ipſam vitam appellãdam putẽ. Quid enim in hominis natura dignius, quid prętantius, quàm rationis ſermoniſque facultas & vſus exiſtimatur? quippe quà non modò ſingulorum hominum vita, quemadmodum inſtituenda, ſed communis etiam coniunctio & ſocietas, quemadmodum colenda conſeruandaque ſit, cognoſcitur & explicatur. Quod ſi harum rerum cauſa hominis natura inter cęteras animantes, pręcipuè felix digniſſimaque eſt, vtpote cui cogitare atque animo meditari & cogitata efferre, inq; communem vtilitatem exponere à rerum omniũ conditore Deo donatum fuerit, quantò illud maius, quãtò præclarius eſt ducendum, non ſolùm aliorum hominum colloquium, ſed Dei ipſius qui & veræ rerum omnium cognitionis ſapientiſſimus doctor & ipſius humanæ felicitatis vnicus eſt auctor, conſiliis colloquiis-

loquiisq́ue moneri, præceptis imbui & inſtrui,pro-
miſſis pollicitationibusq́ue excitari, ac manifeſtis
promiſſorum donorum exemplis augeri & confir-
mari? Equidem vel minimam horum beneficio-
rum partem cum nullis mundi huius diuitiis, nul-
lis opibus, nullis voluptatibus, nullis delitiis con-
ferendam eſſe tu mihi ſanctiſſima mater Eccleſia
iam inde à puero perſuaſiſti illud apud te ſæpiſſimè
audire & canere docto; Quàm dulcia faucibus meis
eloquia tua, ſuper mel ori meo! In via teſtimonio- “
rum delectatus ſum, ſicut in omnibus diuitiis. Bo- “
num mihi lex oris tui ſuper millia auri & argenti. “
Quam quidem ob rem nihil ipſe mihi præſtantius
in vita atque iucundius fore duxeram, quàm vt in-
ter cæteros qui in tuis caſtris, mater ſanctiſſima, va-
riis muneribus & officiis excolendis intenti mili-
tant,vnus ex priuatis militibus vitæ meæ tempus in
ſacris libris ad meam vtilitatem legendis ponerem,
ignotus tamen in mea ſolitudine agerem, vel ſaltem
ea quę didiciſſem, cum iis tantùm communicarem,
qui mihi vel familiaritate coniunctiſſimi, vel con-
ſuetudine eſſent proximi. Sed cùm præter animi
conſiliiq́ue mei propoſitum illinc diuulſus, peregri-
nari, & varia loca inuiſere cogerer, atque illius otij
mei cùm amicis in familiari colloquio, tũ tibi Eccle
ſia Mater in ſacro illo Cõcilio Tridẽti coacto ex offi-
cij mihi impoſiti iure rationẽ reddere deberẽ, à mul-

tis sæpissimè monitus & postulatus, atque adeò efflagitatus fui, vt studia in sacros libros mea cum quàmplurimis communicarem Christianis; atque id vt quàm diligentissimè imprimis agerem, quorundam piissimorum ex te virorum obtestationibus prouocatus sum, qui sibi plura de me pollicebantur quàm ipse vnquam à me præstari posse existimauissem. Sed cùm tot ac tantis postulationibus, salua pietatis reuerẽtia, omnino deesse me non posse intelligerem, periculum facere cœpi facultatis meæ & obsequij tibi, Mater, hoc scribendi officio demonstrandi, incepto in duodecim Prophetas minores commentario, quod ante quatuor annos tibi dicabam, cui operam meam qualemcunque, omnem tamen quam in sacris studiis à me poni contigerit, consecrare constitui. Prodiere postea in lucem ad publicum Christianorum vsum celeberrima illa Biblia Philippi Catholici Regis mei consilio, iussu & liberalitate Antuerpiæ excusa, atque per me Regis ipsius nomine tibi primùm, Gregori Pontifex maxime ac sanctissime Pater primis ponficatus tui mensibus coràm istique sanctæ Romanæ sedi oblata; in quibus præter nominis mei (qui illud opus procurraueram) tenuitatem, nihil existimo ab aliquo, qui rectè examinauerit atque animaduerterit, fuisse exceptum: quanquam ille qui absoluto operi adiunctus est Apparatus, aliis quibusdam

buſdam partibus inſtrui poſſet, neque incommodis, neque inutilibus; quas tamen temporis quo tanta moles conſtructa fuit, anguſtiis, nempe quadriennio excluſi, adornare vt par erat, non potuerimus. Fuerunt interim alia nobis publicam vtilitatem perpetuò cupientibus per feſtos dies compoſita vario carminum genere ad pietatis tamen cultum & ſtudium deſtinata, quippe vtraque orationis forma Spiritum ſanctum ad Eccleſiam ſuam iuuandam, oblectandam & excitandam vſum fuiſſe conſtat. Quibus omnibus laboribus noſtris quamuis exilioribus & pro rerum argumentorumque grauitate leuioribus, tamen hominum de nobis iudicia experiri cœpimus, plerumque æqua, eorum præcipuè, qui non ex perſonæ auctoritate ac dignitate, neque ex verborum apparatu & ornatu, ſed ex rerum ipſarum pondere & vtilitate æſtimandum eſſe arbitrantur. Huiuſmodi enim animo ac mente affectorum quàm plurimorum ex omni ordine virorum (quos ob multitudinem enumerare ac nominare ſuperuacaneum modò eſſet) tum præſentibus iuſſionibus & hortationibus, tum epiſtolis ac mandatis & tuo præcipuè ſanctiſſime Pater iuſſu permotus atque impulſus fui, vt iuuandis hoc officij genere Chriſtianis fratribus meis & ſacrarum diſciplinarum ſtudioſis totum me dederem, id quod ipſe quam libentiſſimè excipiens diuino beneficio

promotus egiſſem, & pro facultatis meæ ratione præſtare eniterer, niſi hoc interim toto ferè præterlapſo tempore cum valetudine minùs firma impeditus, tum verò curis ab hoc ſtudiorum vſu planè alienis diſtentus, atque publicarum calamitatum dolore & ſenſu occupatus; maius aliquod opus quod moliebar atque ad tertiam vſque partem produxeram, ſæpiſſimè intermittere coactus fuiſſem. Sed quoniam in omni rerum ac temporum ſiue ſecundo ſiue aduerſo euentu nulla oblectamenta, nulla ſolatia ſacrorum eloquiorum meditationi æquanda experti ſumus, ſicut ſcriptum eſt; Cantabiles mihi erãt iuſtificationes tuæ in loco peregrinationis meæ: quamcunque vel nocturnam vel diurnam horulam ab illis occupationibus moleſtiſſimis penè tamen neceſſariis remiſſam habuimus, ea tanquã noſtra ad ſacras chartas euoluendas & recolẽdas vtebamur, & nonnulla interim breuiter commentabamur quæ nobis argumentum breuiter expedirent, & quibuſdam fortaſſis adiumento eſſe poſſent, ad ea recolẽda, quæ apud complures expoſitores diſperſa non poſſint abſque magno temporis diſpendio relegi. Hanc autem exiguam meditationem noſtram vno atque altero ſpecimine doctis & piis viris, quorum familiaritate atque honeſtiſſima conſuetudine vtebamur oſtenſo, non modò probari intelleximus, ſed dignam cenſeri

quam

quam continuato opere in omnia Teſtamenti noui ſcripta produceremus; id quod ipſi quantum de nobis exiſtimare poſſumus, non tam aptè præſtitiſſe, quàm ſedulo ſuſcepiſſe nobis videmur. Quamquam enim quod ad pietatis rationem & Catholicæ fidei integritatem & conſtantiam, atque præcipuorum Chriſtianæ fidei articulorum cognitionem nihil minus mihi eſſe facultatis exiſtimem, quàm doctiſſimo cuique Catholicæ Eccleſiæ filio atque diſcipulo; tamen ex cæteris partibus, quæ vel ad ſummæ eruditionis exemplum, vel ad exquiſitæ atque elegantis orationis commendationem referuntur, nunquam tantum in me cognoui quantum ij ineſſe exiſtimant, qui charitate atque animi candore inducti, quæ ipſe planè tenent & abunde poſſident, ea à me ſignificari ac breuiter adnotari atque ideo non ignorari arbitrantur. Vtcunque verò hoc ſeſe habeat, illud tibi, mater ſanctiſſima, exploratum atque piis fratribus meis, filiis tuis omnibus perſuaſum eſſe cupio, animum, ſtudium, conatum laboremque meum omnem (modò votis meis ſponſus tuus Ieſus Chriſtus annuat) ad inſeruiendum tibi vni, atque ad pietatis Chriſtianæ, Catholicæque diſciplinæ rationes promouendas perpetuò eſſe atque fore intentum, illudque mihi cumprimis eſſe propoſitum, vt quidquid exiguus facultatis meæ fundus, cum proprio ſtu-

** dio,

dio, tum ſociorum & amicorum piiſſimorum benigno ſubſidio cultus, tum præcipuè Dei benignitate fotus, fructuum protulerit, id omne ante templi tui aras expoſitum tibi dedicem & conſecrem. Tuum verò, ſanctiſſima Eccleſia mater, fuerit quæcunque à me dicata ſacrataque ſint, per miniſtros ac ſacerdotes tuos diſcernenda atque diiudicanda curare; & quid ad ſacra miniſteria idoneum, quid ad ſanctorum ornamenta locorum aptum, quid ad pauperiorum & eruditione minùs valentium vſum referendum, quid rurſus ineptum & reiiciendum ſit, diſpicere atque ſtatuere. Namque iudicem omnium Deum teſtor, me neque priuati commodi cogitatione, neque vlla ambitione aut humanæ gloriæ cupiditate, ſed vnico diuini honoris & communis ac publicæ Chriſtianorum omnium vtilitatis atque animorum ſalutis ſtudio incitatum & piorum virorum cohortationibus commotum, ea quæ ipſe mihi priuatè cogitanda excolendaque initio conſtitueram, diuini deinde honoris & publici commodi ſtudio concitatum piorumque virorum cohortationibus commotum in publicum edere; ideoque illud velle atque optare, vt rebus rationibusque meis omnibus id quod verum honeſtum atque legentium vſui aptiſſimum commodiſſimumque fuerit anteponatur. Reliquum autem mihi fuerit, Mater dulciſsima, omnipotẽtem

& to-

& totius misericordiæ parentem Deum precari, vt sancto illo Spiritu suo, quo te ab initio fouit & promouit, ad absolutam vsque perfectionem cum summa pace ac tranquillitate adaugeat & perducat. Antuerpiæ pridie festi Natalis Iesu Christi sponsi tui cui sit honor & imperium in secula seculorum.

CHRISTIANIS ET CANDIDIS LECTORIBVS A DEO SVMMÆ SAPIENTIÆ FONTE ET TOTIVS MISERICORDIAE PARENTE S.

VO IN VNIVERSVM *disciplinæ genera sunt, quibus homines in sacrorum librorũ cognitione et scientia erudiri doceriq; possunt. Quorum alterum studio cũprimis attento ac sedulo atque assidua lectione & meditatione quam summa modestia animi comitetur, necnon doctorum præceptione admonitioneq; constat. Atque hoc genus non tantum expositum atque publicum, sed etiam commendatissimum à Deo est omnibus iis, qui rectam, expeditam atque probatam ad veræ sapientiæ sacraria viam munire sibi voluerint. Ad hanc autem discendi cognoscendiq; rationem illud pertinere arbitramur, quod in diuina lege scriptum est: Conuenientibus cunctis ex Israël vt appareant in conspectu Domi-*

Deut. 31. " *ni Dei tui in loco quem elegerit Dominus, leges verba legis huius coram omni*
" *Israël audiẽtibus eis, & in vnum omni populo congregato, tam viris quàm mu-*
" *lieribus quàm paruulis & aduenis qui sunt intra portas tuas, vt audientes di-*
" *scant & timeant Dominum Deum vestrum, & custodiant impleantq; omnes*
" *sermones legis huius. Filij quoque eorum, qui nunc ignorant, vt audire possint &*
" *timeant Dominum Deum suum cunctis diebus quibus versantur in terra.*

Alterum verò genus longè hoc sublimius, præclarius præstantiusq; est, cùm Deus hominum animos singulari beneficio affectos spiritu cognitionis sancto imbuit, maximorumq; arcanorum quæ in diuinis latent scriptis notitia auget:
" *de quo etiam scriptum est: Dabo legem meam in visceribus eorum & in corde*
" *eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum, & non*
Ierem. 31. " *docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suũ, dicens, Cognosce Domi-*
" *num, omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum: ait Do-*
" *minus. Et quod præceptor noster in Prophetis scriptum esse confirmat; Et erunt*
" *omnes docibiles Dei. Atque hoc cognoscendi genus quamquam maximè ac præcipuè optandum expetendumq; sit, non tamen hoc nostro seculo adeò familiare est*

atque

atque olim Christianæ primum natæ & crescentis Ecclesiæ ætate fuit, cùm publico ac frequenti testimonio promissum illud præstitum atque confirmatũ fuit. Et erit in nouissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo super omnẽ carnẽ, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbũt, & senes vestri somnia somniabunt. Namq; inter alia diuini Spiritus dona, quibus homines in suam ipsorum salutem aucti instruuntur, sacrorum eloquiorum interna cognitio est iis communicata quibus ille Spiritus inhabitat, atque adeò præstantior quædam facultas, non solùm sacra mysteria cognoscendi, sed ad aliorum etiam vtilitatem & Ecclesiæ ædificationem aperiendi, quam multis quondam contigisse apostolico testimonio comperimus. Alij quidem per spiritũ datur sermo sapientiæ, alij autem sermo scientiæ secundum eundem spiritum; alteri fides in eodem spiritu, alij gratia sanitatum in vno spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonũ. Hæc autẽ omnia operatur vnus atq; idẽ spiritus diuidens singulis prout vult. Verũ enimuerò sicut antea significabamus, alterũ hoc discẽdi, cognoscẽdi atq; intelligendi genus cùm ex sancti Spiritus dono totum constet, vt præcipuè optandum & cupiendum magnisq; votis expetendum est, Aemulamini (inquit Paulus) charismata meliora: ita etiam quoniam hoc nostro æuo perrarum est, interim dum cupientibus, si ex Dei consilio expedire videatur, contingit, illud alterum non negligendum, quin potius omni conatu agendum, omni diligentia & alacritate curandum fuerit, quod in legitimo, attento ac sedulo studio propitij Dei promouente gratia positum est: atque in huius studij commendatione maxima orationum, monitionum & exhortationum earum quas diuina sapientia sese hominibus quærendam suadens frequentat, consumitur pars. Nunc ergo filij audite me: beati, qui custodiunt vias meas; audite disciplinam & estote sapientes & nolite abiicere eam. beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie & qui obseruat ad postes ostij mei. Atque disciplinæ sacræ ostij huius commemorati duos constantissimos postes esse ipsa rerum ratio naturaq; docet, atque adeò eloquium diuinum demonstrat. Alter postis verborum cognitione & interpretatione, alter verò rerum & argumentorum obseruatione cõstituitur. Namque ea omnia quæ in diuinis voluminibus discenda cognoscendaq; proponuntur, vel simplici & aperta pronuntiantur oratione, vel arcano etiam sermonis genere, quod figuratum aliàs vocamus, indicantur: Alterius generis exemplum esse illud potest; In principio creauit Deus cælum & terram; quod linguæ tantum atque verborum, quibus effertur, notitiam, ad enuntiatæ sententiæ expositionẽ postulat: apertè namque significat mundum non æternũ esse, sed æterni Dei consilio, voluntate, virtute & efficientia editum extitisse. Alterius verò generis illud subiungetur exemplũ: Dixit piger, Leo est in via, & leæna in itineribus: illud facilius,

Ioel. 2. Acto. 2. 1. Cor. 12. Sap. 1. Prou. 8. Prouer. 26

cilius, apertius, atque omnibus qui sensu menteq; valent, expositum & cognitioni ferè peruium, nisi quòd iis magis etiam planum est, qui in sacris euoluendis chartis atq; in sermonis illius peritia magis fuerint exercitati. Hoc verò alterũ difficilius & obscurius est, quódq; non linguæ tantum facultatem, sed multarum diuinarum humanarúmq; rerum, atq; adeò ipsius argumenti ad quod oratio refertur, cognitionem postulat, magnámq; eius artis quã interpretatricem dicere iure possumus, peritiam exigit: cuius artis complura capita sunt, quæ huiusmodi disputationem non suscipientibus nunc nobis consulto prætermittuntur; illud tantum indicare contentis, vniuersam interpretandi rationem, quæ præceptis, institutis obseruationibusq; variis traditur, duobus illis capitibus ac veluti summis constare, simplici verborum notatione & expositione & sententiarum argumẽtorúmque apta & consona rebus ipsis notitia. Atq; vtriusq; partis copiam nec pleniorẽ nec meliorem neque etiam aptiorem ex alio vllo loco in terris quàm ex ipsis veri inueniendi fontibus beneficio Dei in Ecclesia scaturientibus, hoc est ex diuinis libris peti compararíq; posse D. Augustini & aliorum omnium probatissimorum sapientiæ ac scientiæ professorum communis constansq; sententia est.

Verùm enimuero cũ in immenso atq; infinito penè sapientiæ & scientiæ cãpo, qui sacros libros legentibus aperitur, multa etiã visantur loca, quæ variarũ maximè verò historiã spectantiũ rationũ argumenta significatione magis indicent, quã aperta expositione declarẽt, eiusmodi rerũ suppetias ex aliis auctoribus & libris atq; ex aliis disciplinis petere oportuerit eũ qui sese diligentẽ ac sedulũ sapiẽtiæ huius discipulum vel doctũ scribã præbere studeat; ita tamen rem rationemq; temperare, vt ne incerta pro certis habeantur, neq; cuiusquam auctoritati magis quàm Dei eloquiis, atq; adeò magis quàm rei ipsius de qua agitur rationi atq; definitioni tribuatur: neque nimis ambitiose producantur ea sine quibus maiori compendio sententia atque interpretatio excipi haberiq; posit.

Duplicem igitur hanc rationem nos postquam ad sacrorum librorum lectionẽ animum appulimus religiose tenendã et obseruandã nobis proponebamus, quamq; diligentissime potuimus, pro tenuitatis nostræ modulo atq; pro tempestatis huius molestiis consecuti, non tamen ex animi nostri sententia sumus assecuti. Quam quidem ob rem id quod hactenus à nobis præstitum fuerit, magis ex studio nostro æstimari, quàm ex summa rerum dignitate censeri ac iudicari cupimus, neq; vllã nobis auctoritatem tribui neque maius lucubrationibus nostris pondus adscribi quàm sit argumẽtorum eorum, quibus meditationes cõmentationesq; nostras vel docemus vel confirmamus: diuinorũ inquam oraculorum quæ si citata expositaq; rectè fuerint atq; oportunè producta, suam fidem hoc est primam; Ecclesiæ etiam Catholicæ manifestarum & certarum definitionum suam quoq; fidẽ atq; obseruantiam debitã; sententiarum & expositionũ à sanctis patribus editarũ laudem

proba-

probationemq; iustam & legitimã; cæterorum verò auctorum qui in aliis linguis vel disciplinis versati aliquid ad sacros libros explicandos cõferre posse videãtur, eam æstimationem, quam res ratioq; probet, integram esse haberiq; postulamus.

Neq; verò nobis dubiũ est, quin homines variè ac multipliciter de scriptis iudicent nostris: quos omnes per Deũ immortalem viuorũ & mortuorum iudicem obtestatus oratos velim, primùm, ne nostrũ ex ipsorũ singularibus ingeniis metiantur, cũ vix quisquã vni alteri cuipiã ne dũ multis placere ac per omnia satisfacere posit. Quanquàm enim hoc mihi semper valde exoptatũ fuerit, tamẽ studio magis & animo, quã officio præstari posse apertè est exploratũ: Deinde etiã illud persuasos cupio, nunquã mihi eam insedisse mentem, vt cuiusquã iustam auctoritatẽ violandam; cuiusquã nomen frangendum vel debilitandũ; cuiusquam deliberato & inito consilio nobis quicquã detrahenti occurrendũ duxerim, vtpote qui cum nemini mortalium inuideam, nemini non omnia vera bona cupiam, ab omni contentione quàm longissimè abesse in animo statuerim meo. Si quisquã verò sit, qui legendis nostris profecturũ se in simplici Christianæ veritatis cognitione & pura exercitatione speret, immortali auctori & spirituũ Domino Deo vnà nobiscũ gratuletur, quòd exiguo nostro ministerio non incõmodè fuerit vsus. Sin verò fuerint, quibus minus hæc nostra placeant, aut suo ingenio minus digna videantur, iis aliorũ scripta quæ modò sanam doctrinã sapiant, petere, euoluere & ad suã vtilitatem tractare liberũ per nos integrumq; fuerit. Multorũ quippe sanctorũ, piorũ, doctorumq; virorũ ante nos, multorum etiã nostræ ætatis in sacros libros cõmentaria, meditationes lucubrationesq; extãt vario sententiarũ & orationum genere, quæ iis quibus simplici animo atq; sana mente petentur, magnum profectò operæpretium facere possint. Atq; quod ad nostrũ studium erga publicã vtilitatem attinet; neminẽ certè vellemus Christianum hominẽ à sacrorũ eloquiorũ lectione vel cognitione alienũ esse: quos verò duces, quos pædagogos ad Christi scholã optari oporteat, neq; muneris neq; instituti nostri est præscribere, officij tamen fuerit monere, vt quã sincerissimi atq; ab erroribus abhorrẽtissimi optentur, seu quis eloquentiã cum rerũ explicatione coniunctam, seu ipsam rerũ explicationẽ simpliciori sermone expeditã magis amet, vel etiam difficiliore illo ac minus omnibus exposito doctrinali siue scholastico à plerisque appellato capiatur; quod quoniã propriis certis atq; iã olim ad artem cõparatis verbis constat, ab iis cõmodissimè vsurpatur, qui vel artis commendationẽ sequi vel inuidiam calumniamq; declinare student; calumniã inquam nonnullorũ, qui nihil rectũ, nihil ab ipsorum reprehensione exceptũ nisi quod sibi placuerit, duci volunt. Nobis verò, qui quãplurimis prodesse cupimus, atq; simplicioribus & rudioribus Christianãq; veritatem sitientibus omnibus nostrã qualemcũq; dare operã proposuimus, satis esse visum est, si pro rerum ratione ad legentium vsum explicanda latinus obser-

uetur sermo cunctis certus & communis quotquot huius linguæ compotes fuerint: itaque nõ tam acerrimi & acutissimi disputatores, quàm familiares verborum & sententiarum expositores esse contendimus: illud cum primis professi, nihil esse quo magis delectemur, quàm bonorum ac piorum virorum monitis, consiliis atque iudiciis, quæ ad studium institutumq; nostrum iuuandum & promouendum faciant. Quòd si quis fuerit qui in hanc communem Christianisq; omnibus vtilem ædificationem, cui operam nostram cum aliis nauare omnem studemus, suppetias mittere aliquas nobis possit, eum per communẽ omnium Dominũ & Christianæ familiæ patrem Deum, perq; publici commodi causam oratum obtestamur & obsecramus, vt nos iis quibus valuerit partibus iuuare minimè cunctetur. Si quis præterea aliquid à nobis præstari posse intelligat, atque his quæ iam scripsimus vel similia vel paria vel maiora vel maiore cõpendio vel fusiore oratione exposita cupiat, quæ vtilia multis fore censuerit, nos vel epistola vel mandato vel alia significatione moneat, curaturos, duce ac promotore Deo, vt quauis potius facultate, quàm voluntate & consilio omnes iuuandi caruisse existimet. Id verò vnicuique cuiuscumque vel nationis vel regionis erit, facile effectu fuerit, si vel mandata vel literæ Antuerpiam mittantur ad Christophorum Plantinum qui vnus omniũ hominum hac ætate notissimorum quocunque loco nobis nondum certam sedem habentibus peregrinari cõtigerit, vel ipse cognoscet & sciet, vel ab iis qui cognouerint certior factus, vt literæ ad nos perferantur diligenter curabit. Illud autem cumprimis intelligere cupimus; num huiusmodi exponendi ratio, quam in his quatuor Euangeliis secuti sumus, vsui futura esse piis ac doctis videatur viris. Nam si ita eueniat vti cupimus, in Pauli quoque epistolas & alia Apostolica scripta similes elucidationes concipiemus, quibus (quantum sperare fas est,) maxima & cognitu dignissima quædam mysteria quæ in illis foliis latent, atque à Spiritu sancto difficilia intellectu pronuntiata sunt, eiusdem spiritus dono ac beneficio si non omnino aperire potuerimus, non leui tamen significatione indicabimus, vt pij & sacræ disciplinæ studiosi sectatores labore studioq; nostro fruantur atque aliqua ex parte iuuentur, interim dũ ab iis qui plura præstare possint promouentur. Atque hæc studia ab omnibus cum magno fructu frequentari cupimus quoad dies elucescat, & lucifer ille omnis veritatis doctor in cordibus eorum oriatur qui summis votis & contentis precibus hoc sapientiæ perfectum donum à Deo sibi dari expetiuerint.

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM MATTHÆVM.

CAPVT I.

A Luc.3.f.31. LIBER [a] generationis IESV
CHRISTI [b] filij Dauid,
Gen.21.a.3. filij [c] Abraham. 2 Abraham
25.d.26. genuit Isaac. Isaac autẽ ge-
Gen.29.d.25 nuit Iacob. Iacob autem
38.g. genuit Iudã & fratres eius.
1.Par.2.a. 3 Iudas autem genuit Phares & Zaram de
Thamar. Phares autẽ genuit Esron. Esron
autem genuit Aram. 4 Aram autem genuit
Aminadab. Aminadab autẽ genuit Naas-
son. Naasson autẽ genuit Salmon. 5 Salmon
Ruth 4.d.12 autem genuit Booz de Rahab. Booz autem
1.Reg.12.f. genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit
24. 6 Iesse. Iesse autem genuit [d] Dauid regem.
Dauid autem [e] rex genuit Salomonem ex
B ea quæ fuit Vriæ. 7 [f] Salomon autẽ genuit
1.Par.3.b. Roboam. Roboam autem genuit Abiam.
10. Abia autẽ genuit Asa. 8 Asa autem genuit
Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram.
Ioram autẽ genuit Oziam. 9 Ozias autem
genuit Ioatham. Ioatham autem genuit
Achaz. Achaz autẽ genuit Ezeciam. 10 Eze-
1.Par.36. cias autem genuit Manassen. Manasses au-
a b. 4.Reg.24.c. tem genuit Amon. Amon autem genuit
Iosiam. 11 Iosias autẽ genuit Iechoniam &
fratres eius [g] in transmigratione Babylonis.
1.Par.3.c. 16. 12 Et post transmigrationem Babylonis,

A Iecho-

In hoc capite exponitur Iesu Christi genealogia per matrẽ virginem, cuius ille filius est secundũ carnem: illa enim recta serie per Salomonem pertinet ad Dauid. Fuit autem virgo illa sanctissima filia Iacob, qui alio nomine dictus est Ioachimus. hic Iosephum non filium, sed generum habuit ex eadem familia Dauidis, quem vt sibi semen excitaret, legali iure filium adoptauit, filiæ suæ spõsum ascitum ea lege, vt nata soboles patri ipsi Iacobo aliâs Ioachimo adscriberetur. Itaq; hãc rationẽ sequitur Matthæus, quã ipse in fine exponit, ostendens genealogiã Christi ex parte matris sibi enarrari, ait enim, *de qua natus est Iesus.* Cui propterea Ioseph sponsus additus fuerat, vt suscitaret semen ex familia Dauid secundũ carnem. id quod spiritus sancti virtute effectum est, vt Iacobo nepos nasceretur ex familia Dauid secundum carnem sine patre humano genitus.

a Integræ historiæ.

b. c. Illius seminis vtrique à Deo promissi, quod benedictione diuina vnctum omnibus terræ familiis eandem benedictionem fuerat allaturum cum regno cælesti.

d Qui & promissionem accepit, & figuram gessit regni felicissimi per Christũ statuendi. antè enim quàm rex Dauid vngeretur, nondũ fuerat clarè explicatum, filium illũ Abrahę regem esse appellandum.

e A quo regnum temporale populi Dei inchoatum, & per multos posteros propagatũ est, tãdem à Christo spirituali modo instaurandum.

f Maria virgo sanctissima recta serie pertinet ad Dauidẽ per Salomonem, & deinde vsque ad Abraham. Cui expressa promissio facta est seminis, in quo benedicendę erãt gentes. eovsque procedit Matthæus in genealogia enarrãda: cum quo conuenit Lucas à Dauide vlterius vsque ad Abraham: sed à Dauide, & deinceps aliam rationem instituit D. Lucas; quam suo loco explicabimus.

g Ad transmigrationẽ vsque regni nomen, & munus manifestè in Dauidis familia permansit. A transmigratione verò tertium seculum fuit, in quo regnum elanguens Dauidis restituendũ exspectabatur, & in eodem instauratũ est, maiori dignitate, nempe cælesti.

Iechonias genuit Salathiel. Salathiel au-
tem genuit Zorobabel. 13 Zorobabel autē
genuit Abiud. Abiud autē genuit Eliacim,
Eliacim autem genuit Azor. 14 Azor autem
genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim.
Achim autē genuit Eliud. 15 Eliud autem
genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Ma-
than. Mathan autē genuit Iacob. 16 Iacob
autem [a] genuit Ioseph virum Marię: de qua
natus est IESVS, qui vocatur Christus.
17 [b] Omnes itaque generationes ab Abra- C
ham vsque ad Dauid, generationes qua-
tuordecim: & à Dauid vsque ad transmi-
grationem Babylonis; generationes qua-
tuordecim: & à trāsmigratione Babylonis,
vsque ad Christum, generationes quatuor-
decim. 18 [c] Christi autem generatio sic erat.
Cùm esset desponsata mater [d] eius Maria,
Ioseph, antequam [e] cōuenirent, inuenta est
in vtero habēs de Spiritu sancto. 19 Ioseph
autem vir eius, cùm esset iustus, & nollet
eam [f] traducere, voluit occultè [g] dimittere
eam. 20 Hæc autē eo cogitante, ecce Ange- Deu.24.a.1
lus Domini apparuit in somnis ei, dicens,
Ioseph fili Dauid, noli timere accipere Ma-
riam coniugem tuam: quod [h] enim in ea
natū est, de Spiritu sancto est. 21 [i] Pariet au- Luc.1.c.31.
tem filiū: & vocabis nomen eius [k] Iesum.
Ipse enim saluum faciet populum suum à
peccatis eorū. 22 (Hoc autem totum factū
est, vt adimpleretur quod dictum est à Do-
mino per Prophetā, dicentē, 23 [l] Ecce virgo Isai.7.c.14

in

a Adoptione & affinitate quæ Hebraicè dicitur [illegible].

b Certa seculorum & sibi constans præscriptio diuinum consiliū certo ordine obseruandum indicat. Namque à prima vsque ad secundam seminis sancti promissionem generationes XIIII. à secunda promissione vsque ad primi templi repudiationem totidem generationes, & totidem à secundi templi instauratione vsque ad Christum cęlestis regni & hæredem legitimum, & constabilitorem, atque templi spiritualis conditorem.

c Nouæ aureæ ætatis per Vnctum renouatorem allatæ ratio hoc modo, nouo videlicet, & planè diuino erat.

d Matrem habuit in terra, sed non patrem nisi in cælo Deum.

e More Israelitico conuenire dicuntur sponsi cùm vxor domū ducitur, antea enim sponsa dicitur.

f Nolebat Ioseph virginem sibi desponsatam cōsanguineam, honestis parentibus, & sui amantibus ortam, in exemplum statuere ignominiæ familiaris, quippe res occulta adhuc erat.

g Absolui à sponsalibus omnino. non enim ferre posset dolorem non seruatæ sibi fidei à sponsa. hoc autem eò pertinebat Deo consulente, vt virginis puritas, & pueri orituri dignitas quā testatissima esset: quanto enim maiori difficultate prius implicitus testis est, tanto firmius & grauius est postea eiusdem veritatem edocti testimonium.

h Non genitum, sed natū. id quod naturæ communis vi fieri non potest, sed Spiritu sancto auctore, qui nouo modo superueniens altissima virtute illud conceptum ex purissimo virginis sanguine effecit, idem spiritus qui aquis olim rerum omnium semina indidit, naturamque ipsam edidit mundi.

i Suum, non tuum, nec hominis vllius.

k In futuro יושיע, quòd salutis efficacitatem propriam perpetuamq; sibi habeat, & naturalem, vt pote à patre Deo Deus, & à matre virgine purissima omni labe immunis, & ipso etiam nascendi genere vnicè sanctus.

l In sensu composito, vt dicunt Dialectici. Ecce, inquit, magnū miraculū quòd virgo erit, & in vtero habebit, & virgo erit, & pariet filiū.

• vocabitur o.

in vtero habebit, & pariet filium: & vocabunt nomen eius Emmanuel: quod est in-
terpretatũ, Nobiscum Deus.)
24 Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei Angelus Domini: & [m] accepit coniugem suam.
25 Et non cognoscebat eam, [n] donec peperit filium suum [o] primogenitum: & vocauit nomen eius Iesum.

CAPVT II.

A 1 CVm ergo natus [a] esset IESVS in Beth-
lehem Iudæ [b] in diebus Herodis [c] regis,
ecce Magi ab Oriente venerũt Ierosolymã,
2 dicẽtes, Vbi est qui natus est Rex Iudæo-
rum? vidimus enim stellã eius in Oriente,
& venimus adorare eum.
3 Audiens autem Herodes Rex, turbatus est, & omnis Iero-
solyma cum illo.
4 Et [d] congregans omnes principes sacerdotum & Scribas populi, sciscitabatur ab eis vbi Christus nascere-
tur.
5 At illi dixerũt ei, In Bethlehem Iudæ.
sic enim scriptum est per Prophetam,
6 [e] Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux, qui regat populũ meum Israël.
7 Tũc Herodes clam vocatis Magis, diligẽ-
ter didicit ab eis [f] tempus stellæ, [g] quæ ap-
B paruit eis:
8 & mittẽs illos in Bethlehem, dixit, Ite, & interrogate diligenter de puero: & cùm inueneritis, renuntiate mihi, vt & ego veniẽs adorem eum.
9 Qui cùm audissent regem, abierunt. & ecce stella [h] quam viderãt in Oriente, antecedebat eos, vsque

• Iudææ 7 MS.G.

Mich. 5. a. 2. Iohã. 7. f. 42.

• reget 5 MS.G.

m Duxit eam domum libentissimè. Cognosci Hebraica phrasi dicitur tantũ de virgine: vt Adam cognouit Euam vxorem suam; ergo non cognoscebat quam sciebat esse virginẽ, & edoctus erat non sibi parituram, sed sibi ipsi, virgini inquã ipsi, cuius filius dicendus erat verè, non filius Ioseph.

n Neque sequitur eam postea cognouisse, vt non sequitur, Michol filia Saulis non peperit, donec mortua est, ergo postquam mortua est, peperit. Nam *donec* Hebraicũ excludit ferè semper absque exceptione.

o Ideoque sanctum Domino, & sanctificaturum gentes: id quod nomen à matre impositum declarat.

a Puerum natum fuisse in Bethlehem, vicinia ipsa cognouerat, & à pastoribus acceperat. Eundẽ Iesum vocatũ notũ erat etiã, vtpote Bethlehemi circumcisum octauo die: & nomen Iesus magnam etiã salutem significabat. Hoc notũ erat in Bethlehẽ Iudæ, cui vrbi promissum erat natale magni ducis.

b Fuit res notior in Iudæa eùm esset Hierosolymis tyrãnus, qui, quòd sibi metueret, magnum tumultum moturus erat.

c Iam enim exciderat domus Dauid regno, & exspectabat vindicem iuxta vaticinia: igitur & tẽpestas ipsa eũ re cõsentiebat. Ita Iesu natiuitas, & exspectantibus Messiã, & metuentibus nota testataq; fuit testibus cælestibus, & terrenis, sapiẽtibus grauibus, qui magno & difficili itinere suscepto, vt magnam & adoratione dignam rem viſere statuerunt.

d Pleno concilio eorum, apud quos scripturarum interpretatio erat, responsum est communi sententia, & confirmatum verbis apertis ex diuino oraculo.

e Lege expositionem nostram huius loci in cõment. Michæ. cap. 5.

f Vt hac ratione deprehẽdere posset quisnam infans natus fuisset eo tempore in Bethlehem.

g Noua enim stella fuit nouo miraculo illis conspecta, creata à Deo, vt hac ratione gentes illæ sapientes Orientales cognoscerẽt Balaami vaticinium constare.

h Namque stella semel illis visa, & obseruata in regionibus suis, nõ deduxerat eos Hierosolymam, sed fide & sapientia ducti Hierosolymã petierãt, vbi certã notitiam loci natalis esse existimabant. illã itaque stellam quam indicem temporis in Oriente viderant, Hierosolyma egressi ducem habuerunt certissimã, ita vt interrogare opus non fuerit; atque ita Herodis dolus est elusus.

dum veniẽs ſtaret ſupra vbi erat puer. 10 Vi-
dentes autem ſtellam, gauiſi ſunt gaudio
magno valde. 11 Et intrantes domũ, inue-
nerunt puerum cum [a] Maria matre eius: &
procidentes adorauerunt eũ: & apertis the- Pſ.71.b.10.
ſauris ſuis, obtulerunt ei munera, aurum,
thus, & myrrham. 12 Et reſpõſo accepto in
ſomnis, ne redirent ad Herodem, per aliam
viam reuerſi ſunt in regionẽ ſuam. 13 Qui C
cùm receſſiſſent, ecce Angelus Domini ap-
paruit in ſomnis Ioſeph, dicens, Surge, &
accipe puerum & matrem eius, & fuge in
Ægyptum: & eſto ibi [b] vſque dum dicam
tibi. Futurum eſt enim vt Herodes quærat
puerum ad perdendũ eum. 14 Qui consur- • ſurgẽs 3. MS.G.8.
gens, accepit puerum & matrẽ eius nocte,
& ſeceſſit in Ægyptum. Et erat ibi vſque
ad obitũ Herodis: 15 vt [c] adimpleretur quod
dictum eſt à Domino per Prophetã, dicen-
tem, Ex Ægypto vocaui filiũ meũ. 16 Tunc Oſee11.a.2.
Herodes videns quoniã illuſus eſſet à Ma-
gis, iratus eſt valde: & mittens occidit om-
nes pueros qui erant in Bethlehem, & in
omnibus finibus eius, à [d] bimatu & in-
frà, ſecundum tempus quod exquiſierat à
Magis. 17 Tunc [e] adimpletum eſt quod di-
ctum eſt per Ieremiam Prophetam, dicen-
tem, 18 Vox in Rama audita eſt, ploratus &
vlulatus multus, Rachel plorãs filios ſuos, Iere.31.c.5.
& noluit cõſolari, quia nõ ſunt. 19 Defun- D
cto autem Herode, ecce Angelus Domini
apparuit in ſomnis Ioſeph in Ægypto, 20 di-
cens,

a De patre humano nulla facta mentio, quia nullus erat in terris parens præter Mariani matrem. id autem Magis indicatum fuiſſe lectio ipſa ſignificat.

b Famulorum Dei fides, & obedientia atque expectatio eſt; Dei verò ipſius conſilium, cura, & expeditio rerum.

c Dictum quidẽ illud vaticinium de Iſraelitico populo, ſed non impletum antequam filius ipſe euocaretur. Lege Comment. noſt. in Prophetas, quæ ſcripſimus de duplicibus vaticiniis.

d Namque longius tempus interceſſit inter diſceſſum Magorum, & facinus hoc. conſtat enim virginem exſpectaſſe in Bethlehem tẽpus purificationis ſiue oblationis pueri, poſt quos dies & plures alios Magi venerunt. Illis enim profectis in regionem ſuam, Ioſeph admonitus in Ægyptum ſeceſſit Ita vox *infra* coniungenda eſt cum oratione *ſecundum tempus quod exquiſierat*, &c. Ille à citeriore tempore incipere voluit, vt ne ſcilicet falleretur. Sunt qui dicant Herodem Romã veniſſe poſt diſceſſum Magorum, & reuerſum illam cædem decreuiſſe.

e Vaticinium duplex hoc tempore, quod in Iudæorũ ſtrage cęptum nunc eſt impletum.

cens, Surge, & accipe puerum & matrem
eius, & vade in terrá Israël: [f]defuncti sunt
enim qui quærebant animã pueri. [21] Qui
consurgens, accepit puerum & matrẽ eius,
& venit in terrã Israël. [22] Audiens autem
quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro
Herode patre suo, timuit illò ire: & admo-
nitus in somnis, secessit in partes Galilææ.
[23] Et veniẽs, habitauit in ciuitate quæ vo-
catur Nazareth: vt [g]adimpleretur quod di-
ctum est per Prophetas, Quoniam Naza-
ræus vocabitur.

CAPVT III.

A [1] IN diebus autem [a]illis [b]venit Iohannes
Baptista prædicãs in deserto Iudææ, [2] &
dicens, Pœnitentiã agite: [c]appropinquabit
enim regnum cælorum. [3] Hic est enim [*]qui
dictus est per Isaiam Prophetam, dicentẽ,
Vox clamãtis in deserto, [c]Parate viam Do-
mini: [d]rectas facite semitas eius. [4] Ipse au-
tem Iohannes [e]habebat vestimẽtum de pi-
lis camelorum, & zonam pelliceam circa
lumbos suos: esca autem eius erat [f]locu-
stæ, & mel syluestre.
[5] Tũc exibat ad eũ Ierosolyma, & omnis
B Iudęa, & omnis regio circa Iordanem: [6] &
[g]baptizabãtur ab eo in Iordane, cõfitentes
peccata sua. [7] Vidẽs autẽ multos Pharisęorũ
& Sadducæorũ [h]venientes ad baptismum
suum, dixit eis, [i]Progenies viperarũ, quis
demonstrauit vobis fugere à [k]ventura ira?
A 3 [8] [l]Faci-

Marc.1.a.4. Luc.3.a.3. Isai.45.d. Zach.1.a.

[*]appropinquauit 4 MS. R. Hil. G. S.

[*]de quo dictum o.

Isai.40.a.3. Iohã.1.c.24.

Marc.1.a.3. Luc.3.b.4.

f Herodes & studiosissimi eius ministri adulatoresque.

g Multi prophetæ multa de sanctitate, & perfectione Christi prædixere: Nazarenus autem perfectum virũ significat. Etenim Nazaræi perfecti & cæteris perfectiores olim fuere, vt legimus Iud. 13. & Amos 2. Duplex igitur significatio Nazaræi est: minor, quòd ex Nazareth oppido Christus esset; maior, quòd perfectus esset vir. vtrunque oportuit inesse Christo, vt Nazarenus vocaretur. Namque patriæ nomine vocabatur id quod re ipsa erat, vt si quis vocetur candidus ex familiæ nomine, & quia verè candidus sit.

a Cùm Iesus Nazareth inhabitans, nondum quidquam de se suoque munere publicè aperuisset.

b Initium boni nuntij regni appropinquantis, & præsentiæ eius qui procurator, & pontifex regni erat constitutus, ex Iohãnis pręconio adnotatur. Hic enim est de quo

c Fides & pœnitẽtia virtus, in qua continentur opera omnia Deo probanda, sunt viæ præparationes & munimenta.

d Simplicitas & integritas virtutis absque hypocrisi, rectitudo semitarum est.

e Nihil sibi quærebat aut ambiebat, qui iam paucis contentus erat; nihil arrogabat sibi, qui non plus sibi indulgebat, quàm satis esset viro in præconẽ tantũ electo. idq; in exemplum pœnitentię exspectandique regni cælestis, quod cùm spiritualibus diuitiis, & ornamentis abundet, à corporis cõmoditatibus abhorret, ex quibus nihil fere sibi vsurpat pręter simplicissimum victum, & horridum vestitum qualis decet corpus in quo grauis animus habitat.

f Veras locustas volantia insecta, quorum genera certa esui apta sunt in Leuitico descripta, & mel ab apibus in syluis confectum in rupibus & arboribus cauis.

g Exteriori illa lotione indicabant se fidem habere præconio illius, & profitebãtur vitæ expurgationẽ per pœnitentiam, quæ, vt aqua corporis sordes, animi mores corrigit.

h Qui Iohannis fama & sanctitatis præconio victi magis, vt populo suum pietatis studium venditarent, quàm vt sese Deo probarent ficto ac simulato pœnitentiæ, quam tamen non exercerent, studio ad ipsum cum cæteris hominum ordinibus confluebant.

i Malorum parentum deteriores filij. k Dei punitione illis iam propè imminente, qui Euangelij veritatem in malitia detinuerint.

8 [a]Facite ergo fructum dignum pœniten-
tiæ. 9 Et [b]ne velitis dicere intra vos, Patrem C
habemus Abrahã. dico enim vobis, quo-
niam "potens est' [c]Deus de lapidibus istis *potest MS.
suscitare filios Abrahę. 10 Iam enim [d]securis
ad radicem [e]arborum posita est. Omnis
ergo arbor quę non facit fructum bonum,
[f]excidetur, & in ignẽ mittetur. 11 Egoquidẽ *excidítur & in ignẽ mittitur 4
baptizo vos in aqua [g]in pœnitentiam : qui
autem post me [h]venturus est ([i]fortior me MS.G.S. Marc.1.b.8.
est: cuius non sum dignus calceamẽta por- Luc.3.c.16.
tare) ipse [k]vos baptizabit in Spiritu sancto
& [l]igni. 12 [m]Cuius ventilabrum in manu
sua: & permundabit aream suam, & cõgre-
gabit triticum suum in horreũ: paleas au- D
tem comburet igni inextinguibili. 13 Tunc
venit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Io-
hannem, vt [n]baptizaretur ab eo. 14 [o]Iohan-
nes autem prohibebat eum, dicens, Ego
à te debeo baptizari, & tu venis ad me?
15 Respondens autem Iesus, dixit ei, Sine
[p]modò: sic enim decet nos implere om-
nem iustitiã. Tunc dimisit eum. 16 Bapti-
zatus autem Iesus, confestim ascendit de
aqua. & ecce aperti sunt ei cæli : & vi-
dit Spiritum [q]Dei descendentem sicut co-
lum-

a Fructus pœnitentiæ mores correctos, & opera omnia intelligimus quę ab animo verè pœnitenti ac recte instituto proficiscuntur.

b Non est alligatum diuinũ promissum carni & sanguini, sed fidei & obediẽtiæ Abrahæ, cum quo fœdus sancitum est his conditionibus. quod si filij huiusmodi Abrahæ desint, in quos diuina promissio non cõueniat, adeò potẽs atq; efficax est Deus, vt c de lapidibus istis materialibus suscitet homines, qui Abrahæ fidẽ sequuti promissionẽ cõsequantur, vt illi suscitauit Isaac filiũ aduersus naturæ cursum & modũ. Pronomen *istu* indicat de lapidibus materialibus.

d Euangelij efficacitas & Christi virtus aduersus incredulos & inobedientes.

e Iudæorum quorũ vel probatio vel exitium instat, vt inferius *arbor bona bonos fructus facit*, &c.

f Reprobationem Iudæorũ significat futuram.

g In veræ ac solidæ pœnitentiæ à vobis exercendæ professionem.

h Ad prædicandũ Euãgeliũ regni.

i Efficere enim potest quod pollicetur.

k Lauabit vos immisso Spiritu sancto, cuius efficientia mundemini, & renouemini in nouas creaturas.

l Tribulationum: hoc est, charitatem infundet in cordibus vestris ardentissimam erga Deum, & proximum, à qua afflictionibus quamuis maximis tentati separari non possitis.

m Euangelium quod secum affert virtutem dignoscendi inter bonos & malos. Quicũque suscipiũt Euangelium recto animo, à Christo in horreum referũtur. Contemptores verò & hypocritæ ac vanæ doctrinæ auctores, & sequaces ad paleas pertinent.

n Iesus profitebatur hac ratione veram esse Iohãnis prædicationem, expectari à se regnũ Dei: vt ab omnibus hominibus expectari deberet, necessariũ esse baptismũ pœnitentię omnibus expectantibus regnũ, quo se profiterentur velle Dei consilium probare. Neque tunc profitebatur ille de se plus quàm id quod videbatur, hoc est serui formam, donec Deus ipsius auctoritatem, ac dignitatem declararet.

o Nouerat Iohannes Iesum ex vtero matris ex parentũ suorũ narrationibus, vt res ipsa docet: sed nondum acceperat testimoniũ à Deo, vt illũ indicaret acceperat tantũ auctoritatẽ indicandi tẽpus & baptizãdi, proposito nuntio regni Dei aduentantis. Cùm tanta cognouisset de Iesu Iohãnes, prohibebat eũ ne baptizaretur à se, qui exoptabat potius illius baptismũ in spiritu sancto & igni.

p Nũc oportet ita agere, vt cõfirmetur etiã mea actione pœnitentiæ baptismus, ac tua doctrina à meæ rationibus aliena non esse probetur. deinde ne videar ego mihi arrogare quod sum. Donec Deus ipse pater testetur de me meoque ministerio, ego interim humilitatem & seruitutem, vt hominem atque habitu inuentũ, vt hominem decet, profiteor: atque ita implebimus omnem iustitiam, vt nemo vel mihi arrogantiam, vel tibi intempestiuum de me testimonium obiicere possit. pater meus his omnibus rationibus prospiciet.

q Iohannes vidit Spiritum sanctum super Iesum, vt declararet hunc esse vnctum ad annuntiandum pauperibus, & medendum contritis corde, & cætera munia quæ Isaias prædixerat.

*ipsum. 1 ms. sicq; à quibusdam vertuntur & G. & S. — lumbam, & venientem [r]super [*]se. 17 Et ecce
vox de cælis, dicens, [s]Hic est filius meus
Luc. 9.d.34. — dilectus, in quo mihi complacui.

CAPVT IIII.

ATVnc IESVS ductus [a]est in desertum à
Marc. 1.b.12 Luc. 4.a.1. — Spiritu, vt tentaretur à diabolo. 2 [b]Et
cùm ieiunasset quadraginta diebus, &
quadraginta noctibus, [c]postea esuriit. 3 Et
accedens tentator, dixit ei, [d]Si filius Dei es,
dic vt lapides isti panes fiãt. 4 [e]Qui respon-
Deut. 8.a.3. — dens dixit, Scriptum est, Non in solo pane
*Viuet 2 MS.R.G. — [*]viuit homo, sed in omni verbo quod pro-
cedit de ore Dei. 5 [f]Tũc assumpsit eum dia-
bolus [g]in sanctam ciuitatẽ, & statuit eum
super pinnaculũ tẽpli: 6 & dixit ei, Si filius
Dei es, [h]mitte te deorsum. Scriptum est
Psal. 90.c.11. — enim, Quia angelis suis [*]mandabit de te, &
*mandauit MS.q.Hier. — in manibus tollent te, ne fortè offendas ad
B lapidem pedem tuum. 7 [i]Ait illi Iesus rur-
Deut. 6.c.16. — sum, Scriptũ est, [k]Non tentabis Dominũ
Deum

r Quæ & ipsum Iesum salutarem candidum ostẽderet, & Spiritu sancto plenum, qui annum acceptabilem Domino, & captiuis remissionem nuntiaret, vt columba inclusis in arcam salutem nuntiauit.

s Testimonium Iohanni diuinitus datum, vt publicè ederetur. continet summam rationem naturarum, auctoritatis, efficacitatis Christi, & effectus euangelij ab hominibus rectè ac purè suscepti.

a Cùm iam probatus ac declaratus esset Dei filius & salutis humanæ auctor, ac procurator, ductus est in deserto à Spiritu sancto quo plenus erat. Voluit enim Spiritus sanctus, vt tentaretur à Diabolo ad nostrã doctrinam, & victor euadẽs cognosceretur esse is, qui Diabolum vincere posset, & victurus omnino esset, atque doceret homines modum vincendi diaboli tentationes.

b Nihil cibi secum tulerat in desertum Iesus confisus diuina Spiritus sancti, à quo ducebatur, prouidẽtia. id autem omnis commeatus cõmoditatem superabat, cuius obedientiæ virtute ieiuniũ tot diebus tolerauit diuinitate humanitatẽ eius fulciẽte.

c Esuriit, vt quæ virtus fides atque constãtia tẽporibus cõmodis probata erat, incõmodis quoque probaretur. permisit igitur diuinitas humanitatem suæ ipsius infirmitati: quam occasionẽ diabolus nactus arripuit, existimans illum sibi ex ea parte tentandum, quę minor & infirmior ostendebatur.

d Prima tentatione conatur diabolus Iesum in diffidentiam inducere hac orationis sententia, Si quod appellatus es filius Dei dilectus, id tu es, pete à Deo panem quandoquidẽ esuris, aliâs viuere non potes tam remotus ab omni victus copia in loco vbi nihil commeatus contingit, & qui nihil præter lapides habet. sed vnum est remedium huic periculo si ores Deum vt lapides panes fiant, alioquin tu deficies & peribis certissimè. admone igitur Deum tuæ extremæ inopiæ, aliâs non curantem te, & præscribe illi te alendi rationem. Hæc omnia ad diffidentiã ac desperationem persuadendam intenduntur. e Primæ tentationis depulsio ex sacris libris petita ad nostrum exemplum. rationibus humanis tentator egerat, Iesus scriptura armatus propugnat in hanc sententiam. Sacra doctrina illud verè accepimus, eos qui Deo credentes obediũt, non oportere solicitos esse, aut dubitare in vllis rerum difficultatibus, quæcunque in obedientiæ fideique exercitatione sese offerant, sed credere certissimam esse Dei prouidentiam eandemque locupletissimam, quæ non vnam tantũ vitæ humanæ alendæ materiem habeat, vt panem solum, aut cibos qui vulgo in vsu esse solent, sed plurimas, quarum promptuarium est fides diuinis verbis adhibita. igitur cùm ego huc venerim non meo priuato cõsilio, aut libidine, aut hypocrisi, aut alio animi temerario impulsu; sed Spiritu sancto ductus, non debeo considerare qua ratione mihi prouidendum sit, sed permittere eam curam Deo, cuius verbum secutus huc veni, exemplo eorum, qui secuti verbum Dei, & defecti cibis consuetis, in deserto per quadraginta annos alti sunt cibis cælestibus, nunquam antea visis in terra.

f Vera & corporalis fuit illa assumptio Deo permittente, quemadmodum de maleficis fertur, qui deferuntur à dæmone per aerem in alia loca. g Hierusalem. h Secunda tentatione ad vanam confidentiã impellere Iesum conabatur diabolus, vsus auctoritate ex sacris libris producta: quod secundum armorum genus vsurpat cùm primo non succedit. i Scripturæ locus perperam citatus alio loco aperto explicatur. k Tentat Deum qui in discrimen sese committit absque verbo, aut promissione Dei. hic Christus indicat non obediendum esse diabolo, etiam sacra verba citanti, namque ille nunquã rectè citat aut profert. Deus non liberat eos qui diaboli iussu sese in pericula coniiciunt, sed eos qui suo iussu ducuntur, omnibus periculis liberat: ad hos enim pertinet locus ex Psalmo prolatus, non ad eos, qui à diabolo ducuntur, aut iubentur aliquid agere.

Deum tuū. 8 Iterum assumpsit eum diabo-
lus in montem excelsum valde, & ostendit
ei omnia [a] regna mundi, & gloriam eorū,
9 & dixit ei, Hæc omnia tibi dabo, si cadēs
adoraueris me. 10 Tunc dicit ei Iesus, [b] Vade * post me.
* satana: scriptū est enim, Dominū Deum 4 MS.G. sed Hier. apertè docet se non legisse.
tuum adorabis, & illi soli seruies. 11 [c] Tūc
reliquit eum diabolus: & [d] ecce Angeli ac- Deu. 6.c.13. 10.d.
cesserunt, & ministrabāt ei. 12 [e] Cùm autē Mat. 1.b.14.
audisset Iesus quòd Iohannes traditus esset,
secessit in Galilæā: 13 & relicta [f] ciuitate Na- Luc. 4.c.14.
zareth, venit & habitauit in Capharnaum Iohā. 4.f.43.
[g] maritima, in finibus Zabûlon & Neph-
thali: 14 vt [h] adimpleretur quod dictum est
per Isaiam Prophetā, 15 Terra Zabûlon, & Isaia 9.a.1.
terra Nephthali, "via maris trans Iordanem, C
"Galilææ gentiū: 16 populus qui "sedebat in "viam 2 MS.G.
tenebris, vidit lucem magnam: & sedenti- "Galilæa 2 MS.B. G.S.
bus in regione "vmbræ mortis, lux orta est "ambulabat MS. H.
eis. 17 [i] Exinde cœpit Iesus prædicare, & di- "& vmbra 3 MS.R. G.S.
cere, [k] Pœnitentiam agite: "appropinqua- "appropinquauit 11 MS.R. G.S.
bit enim regnum cælorū. 18 [l] Ambulans
autē Iesus iuxta mare Galilææ, vidit duos Mar. 1.b.15.
fratres, Simônem, qui vocatur Petrus, & Luc. 5.a.1.
Andreā fratrē eius, mittentes rete in mare,
(erant enim piscatores) 19 & ait illis, Venite
post me, [m] & faciā vos fieri piscatores ho-
minum.

a Auaritia & ambitio magnos animos corrumpere valent ex appetitu in hominibus insito *ceterus simulus dus.* quē igitur neque in metum neque in errorem impellere potuerant, diabolus, vtpote maximi animi, & cuncta hæc superātus, eundem ad ambitionem propellere tentat, cuius ope totum mundum persępe turbauit.

b Aduersus omnem tentationem propulsatio ex diuinis scripturis petitur à Iesu ad nostram doctrinam. nullibi aliâs maior diuitiarū, & ambitionis despectio docetur, quàm in sacris scripturis, in quibus adoratio, & seruitus erga Deū omnibus regnis anteponitur. Nam seruire Deo regnare est. ergo alium præter Deum adorare, aut alij seruire ea seruitute quam diabolus suadebat, id verò, quamuis magnis & illustribus conditionibus propositis, miserrimum, & abiectissimū seruitutis est genus.

c Finita omni tentatione. his enim generibus, omnis diaboli tentatio comprehenditur, quæ verbo Dei rectè producto superari potest.

d Exitus eorū qui Deo fidētes obediunt, vt nō opus sit sua curare, sicut diabolus suadebat. sed sese Deo permittunt: non modò enim abundant necessariis rebus, sed Angelos ministros sortiuntur. ministrabant angeli Iesu cibum diuina prouidentia suppeditatum.

e Iohanne imminuto Iesus crescit: hoc est, illo iam defuncto suis muneribus, hic suis fungi incipit euangelistæ, & curatoris ac beneficentissimi, tandēque seruatoris hominū.

f In Nazareth habitauerat, vt priuatus, & subditus parētibus, hoc est, matri & alūno, vsque in diem ostēsionis suæ ad Israel.

g Vt notior pluribus esset eius legatio ac prædicatio, tum Israelitis tum gentibus. hanc oportunitatem finitima gentibus vrbs, & mari proxima præbebat.

h Quod duplici significatione dictum fuerat per Prophetā, iam semel fuerat olim initum, sed nondū impletū vsque ad hāc Iesu legationem.

i Ex eo tempore & loco.

k Pœnitentia & fides duæ res in Euangelio postulatæ, sine quibus regnum cælorum obtinere nemo potest. fides exigitur audito nuntio regni cælorū appropinquantis; pœnitentia virtus vitiorū fuga, & bonorū operū studio præstatur. Idem Iesu prædicādi initiū & Iohāni: vterque enim vnam rem docebat, videlicet tempus gratiæ & salutis ac regni aduenisse, sed Iohannes vt Propheta & index; Iesus vt Propheta, & auctor procuratorque salutis agebat.

l Singularis electio & vocatio ad Apostolatum, hominum ineruditorum, vt non glorietur caro indicat locus hic magnam Dei volūtatem erga salutem hominibus nuntiandam. quandoquidem Iesus statim ipso Euangelij prædicandi initio assumit operarios, vt citius bonus ille nuntius & salutis, & regni propagetur. conuenit autem hæc res plurimum cum antiquis vaticiniis.

m Ad eiusdem artis genus, sed excellentius inuitantur. sic nouit Deus homines allicere, non, inquit, ad homines vincendos bello, sed ad viuos capiendos, non ad mortem, sed ad vitam. hoc Græcum verbum significat apud Lucam.

minum. 20 *At illi continuò relictis reti-
bus, secuti sunt eum. 21 Et procedés inde,
vidit alios duos fratres, Iacobum Zebe-
dæi & Iohannem fratrē[b] eius in naui cum
Zebedæo patre eorum, reficientes retia
sua: & vocauit eos. 22 Illi autem statim
relictis retibus & patre, secuti sunt eum.
23 Et[c] circuibat Iesus totam Galilæam,
[d]docens in synagogis eorum, & prædicās[e]
euangelium regni: & sanās omnem lan-
guorem, & omnem infirmitatem in po-
* fama 2 Ms. 6. 8. pulo. 24 Et [f]abiit opinio' eius in totam
Syriam. & obtulerunt ei omnes malè ha-
bentes, variis languoribus & tormentis
comprehensos, &[g]qui dęmonia habebāt,
& lunaticos, & paralyticos, & curauit
Mar. 3.a.7. Luc. 6.a.17. eos: 25 & secutæ sunt eum turbæ multæ
[h]de Galilæa, & Decapoli, & de Ierosoly-
mis, & de Iudæa, & de trans-Iordanem.

CAP. V.

* Iesus ms. Hier. s. Videns autem *turbas, ascēdit in mon-
A tem: & cùm sedisset, accesserunt ad eū
discipuli eius, 2 & aperiens os suum, do-
Luc. 6.a.20. cebat eos, dicens, 3 †Beati[a] pauperes spiri-
tu: quoniam ipsorum est regnum cælo-
B rum.

a Optimum exemplū iis qui à Deo vocantur, nihil disputare aut hæsitare, nihil cunctari, sed obsequi simplicissimè vocanti Deo.

b Vocantur aut fratres aut amicissimi atque propinqui inter se ad significandā concordiā in munere obeundo.

c Sedulitas, diligentia & studium Iesu erga publicam salutem.

d Bona & salutifera doctrina publicè in locis ad docendum destinatis, non in occulto à Iesu docetur. Atque hic, docere, interpretamur ex sacrorū librorum lectionibus rationes publicæ salutis & temporis illius exponere: in synagogis enim ad doctrinam & disciplinam conueniebatur, legebantur sacra scripta, explicabantur oracula. hoc Iesus faciebat magna omnium admiratione: deinde pręconium publicè in synagogis & extra synagogas à Iesu edebatur. hoc est prædicare bonum regni nuntium.

e Vt olim Moses annuntiauit Israëlitis libertatem à seruitute Ægyptiorū, & dignitatem obtinendam populi sacri & Deo regi dicati, quę omnia corporaliter contigere, atque illius læti nuntij auctoritas signis, portentis & miraculis cōfirmata fuit: sic Iesus hominibus remissionem à peccati & diaboli seruitute, & traductionem ad regnum cælorum spirituale nuntiat lætissimum nuntium; quod quia ad salutem ex morte referebatur sanitate restituta ex variis morbis & liberatione à dæmoniorū oppressionibus confirmatur.

f Beneficentia sua sponte lucet, & conciliat hominum opinionem famamque bonam. hoc autem ad regni præconium propagandum faciebat. Syriam hic Palęstinā interpretamur & Damascenam, hoc est à maris Mediterranei littore vsque ad Gilead mōtes. breui tempore hæc omnia loca compleuit fama prędicationis Iesu sanationum virtute confirmata.

g Variorum & difficillimorum morborum curatio atque dæmoniorum expulsio doctrinam verā, efficaciamq; cælestem probabat omnino aduersam diaboli regno.

h Iesu ministerium quā prædicationem euangelijque pręconium spectabat, ad omnem Israëlitidem regionem & gentem pertinuit ad confirmandas promissiones patribus factas, vt Paulus docet.

CAP. V. Euangelij promissionum & institutionum summa breuis. Formam Ecclesiæ suæ militantis in hoc mundo describit Christus, legésque charitatis discipulis suis præscribit, incipiens à priuatis singulorum moribus: deinde ad eos transit qui ad communem hominum societatem conseruandam, atque ad mutuum officium pertinēt, quibus Ecclesiæ suæ homines instructos esse vult, si studeant in triumphantem Ecclesiam recipi.

† Has virtutes quanquam definitione separatas ac distinctas, tamen non vult Christus in suis discipulis esse seiunctas, sed coniunctissimas. a Qui verè ex corde renuntiant auaritiæ & ambitioni, atque diuitiarum si quas possident non amatores, sed boni dispensatores sunt. hi cùm pauperes fiant spiritu propter Deum, diuitiis augentur spiritualibus etiam in hac vita, dum adhuc sunt in Ecclesia militanti; atque hi potissimum pertinent ad definitionem Ecclesiæ Christianæ, hoc est ad Christi imitatores. Omnes hæ conditiones à Christo indicatæ eò pertinent, vt homines doceantur beatitudinem non consistere in rebus quas mundus probans expetit, sed omnino in contrariis susceptis ex fide & obedientia erga Deum.

rum. 4 Beati mites[b]: quoniam ipsi possi- *Psal. 36.a.11.*
debunt terram. 5 Beati qui [c] lugent: quo-
niam ipsi consolabũtur[d]. 6 Beati qui [e] esu- *Isa. 61.a.3.*
riunt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi *& 65.c.13. & 66.c.10.*
[f] saturabuntur. 7 Beati [g] misericordes: quo-
niam ipsi misericordiam consequentur.
8 Beati [h] mundo corde: quoniam ipsi Deũ *Psal. 23.a.4.*
videbunt. 9 Beati [i] pacifici: quoniam *filij * ipsi 2 MS.R.G.S.
Dei vocabuntur. 10 Beati qui persecutio- *1 Pet. 2.d.20.*
nem patiuntur propter [k] iustitiam: quo- *& 3.c.14.*
niam ipsorum est regnum cælorum. *& 4.d.14.*
11 [l] Beati estis cùm maledixerint vobis*, * homines MSq. *Hier.*
& persecuti vos fuerint, & dixerint om-
ne malum aduersum vos mẽtientes, pro-
pter me: 12 gaudete & exultate, quoniam
merces vestra copiosa est in cęlis. sic enim
persecuti sunt prophetas, qui fuerunt an- B
te vos. 13 Vos estis [m] sal terræ. [n] Quòd si *Mar. 9.g.50. Luc. 14.g.34.*
sal euanuerit, in [o] quo salietur? ad nihilum
valet vltrà, nisi vt mittatur foras, & con-
culcetur ab hominibus. 14 Vos [p] estis lux
mundi. Non [q] potest ciuitas abscondi su-
pra montem posita. 15 neque accendunt *Mar. 4.c.21.*
[r] lucernam, & ponũt eam sub modio, sed *Luc. 8.b.16.*
super candelabrum, vt luceat omnibus *& 11.c.33.*
qui in domo sunt. 16 [s] Sic luceat lux ve- *1. Pet. 2.c.12.*
stra coram hominibus: vt videant opera
vestra

b Verè mitis generatio permanet etiam in hac terra quam potentes huius seculi sibi vsurpandam vendicant, & vsurpatam multis curis & solicitudinibus vix tenent, atque citò etiam relinquunt: mites verò cùm terra non aliis rationibus frui velint quàm æquũ est, verè fruuntur à multis difficultatibus longè alieni.

c Lugent, qui vitam degunt à voluptatibus seculi & carnalibus concupiscentiis alienam, dolentes aliorum hominum in ea re errorem & peruersitatem. mundus arbitratur beatos eos qui voluptatibus ac delitiis fruuntur.

d Spiritu consolationis sancto.

e Qui ita expetunt & optant iusti esse iustitia diuina à Deo communicata, quę saturat verè homines vt omni studio illam quærant & petant à Deo feruenti fide & attenta obedientia diuinis iussis exhibenda.

f Ipsi saturabuntur iustificati gratia Dei.

g Tantum abest vt sint beati qui suas iniurias vlciscuntur aut persequuntur, vt mundus putat. misericordes sunt, qui misericordiam exercẽt non solùm erga proximos, sed erga eos à quibus læsi offensique sunt: ij Deum erga se misericordem experientur.

h *Mundo corde*] qui carnis desideria perosi auersantur, & simplicissimam puritatem amant & colunt: ipsi videbunt Deum in se manentem & regnantem. namque in carnalibus non manebit Spiritus Dei. itaque non solùm mala facta, sed malę concupiscentiæ vincendæ sunt iis qui student beneficiorum Dei in Euangelio contentorum consortes fieri.

i Pacifici, qui bellum & discordiam atque contentionem auersati, pacem quocunque damno & incommodo temporali proprio commutant.

k Propter iustitiam Dei in Euangelio promissam, quam vel audiam expetentes quærunt, vel acceptam diuino beneficio prædicant, atque eius causa mundo exosi atque inuisi vexantur.

l Cùm odium & inuidia non ob culpam initur, sed ob pietatis cultum alienum à mundi studiis: & nulla alia odij aut maledicentiæ causa est, nisi quòd Christianæ pietatis veri & integri cultores prædicatoresque estis, & tamen in vos maledicta multa congeruntur magno mendacio. m Quorum virtute à me accepta humana natura iam inde à principio corrupta, corrigenda condiendaque est Euangelij à vobis annunciati efficientia inenarrabili. n De iis agit qui spiritum sanctificationis prodiderint, & sanguinem testamenti conculcarint. Arcanus est hic sermo. o In quo salietur ipsum sal? p Ex virtute mea vobis communicata. namque ego lux veni in mundum, vt omnis qui credit in me, non ambulet in tenebris. q Ecclesia super Christum fundata, illustris erit & conspicua gentibus omnibus, inter quas lucebit sicut luminaria in cælo. sic Esaias prædixit de monte domus Domini præparando super verticem montium. r Discipulorum Christi lux antiquorum hominum luci præstat plurimum. illis virtus & sanctitas adfuit, sed modica & priuata, si comparetur cum horum luce, de qua verè scriptum est, Posui te in lucem gentium; vt sit salus mea vsque in extremum terræ.

s Hortatur eos ad huius lucis communicationem.

vestra bona, & [a]glorificent patrem vestrũ
qui in cælis est. 17 [b] Nolite putare quoniã
veni [c]soluere legem aut prophetas. non
Luc.16.d.17. veni soluere, sed [d]adimplere. 18 Amen
quippe dico vobis, donec transeat cælum
C & terra, iota vnũ aut vnus apex non præ-
teribit à lege, [e]donec omnia fiant. 19 Qui
Iac.2.b.10. ergo soluerit vnum de mandatis istis mi-
nimis, & docuerit sic homines: [f]minimus
vocabitur in regno cælorum. qui autem
fecerit & docuerit: hic magnus vocabi-
tur in regno cælorum. 20 Dico [g]enim vo-
bis, quia nisi abundauerit iustitia vestra
Luc.11.f.39 plus quàm Scribarum, & Pharisæorum,
non intrabitis in regnum cęlorum. 21 Au-
Exod 20.c.13 *Deut.5.b.17.* distis quia dictum est antiquis: Non oc-
cides. qui autem occiderit, reus erit iudi-
cio. 22 Ego autem dico vobis, quia omnis
D qui irascitur fratri suo, reus erit [h]iudicio.
Qui [i] autem dixerit fratri suo, raca, reus
erit concilio. Qui [k] autem dixerit, fatue:
reus erit [l]gehennæ ignis. 23 [m]Si ergo offers
B 2 munus

a Sicut scriptum est: Omnes qui viderint eos cognoscent illos, & dicent, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus.

b Hactenus promissiones Ecclesiæ factæ, & expositiones conditionis, ad quam illa vocatur, atque hortationes ad expectationem illius beneficij & sanctuaris, & ad illã dignitatis rationem strenuè obeundam: nunc deinceps quid ipse à sua Ecclesia exigat, vt illi tantam dignitatem, tantam beneficiorum summam communicet, exponit. nõ, inquit, hæc otiosis & ignauis aut tepidis danda sunt, sed iis quibus summum studium pietatis tuetur, non verbis tantùm prædicandæ, aut fide tantùm otiosa credendæ, sed integra cura ac diligentia colendæ.

c Solui lex dicitur, quæ cessat irritáve fit.

d Efficere, vt mihi credentes adimpleant omnino. est enim sancta lex & spiritualis, quam contento studio obseruari oportet ab iis qui mihi fidem habent: tantũ verò abest vt ego venerim eã soluere, vt iis qui diligenter custodierint & obseruarint, daturus sim Spiritum sanctum meum, & scripturus legem in cordibus eorum, quam ardenti amore & studio adimpleant.

e Quin omnia fiãt. agit de lege Decalogi, & aliis partibus ad eam pertinentibus, non de ceremoniali lege quã ipse impleturus erat: adimpleturi etiã erant discipuli, non tamen ad literam, sed spiritualiter.

f Regnum cælorum partim in terra, partim in cælo est: in terra est Ecclesia militans, in qua perfecti & imperfecti, & infirmi etiã ac peccatores esse possunt. est enim sagena ex omni genere piscium congregans: in triumphanti verò nihil infirmum aut inquinatum esse potest. Igitur illum in Ecclesia militante minimum haberi oportet qui soluerit vnum ex mandatis: qui verò omnia fecerit & docuerit, magnum vocari oportet eum, atque talis vnusquisque habebitur iudicio diuino.

g Vt oratio, ita significatio varia est. Nam, vocari in regno, aliud est, quàm intrare in regnum. illud collectionis, hoc delectus & possessionis est, pertinetque ad Ecclesiam triumphantem. Alludit tota oratio ad figuram antiquam Exodi. In Ecclesiam triumphantem non intrabunt quorum iustitia actiua & exercita non præstiterit iustitiæ actiuæ & obseruatæ à Scribis & Pharisæis, non à malis Pharisæis & Scribis, inquam, sed ab optimis, & qui diligentissimè obseruant Decalogi præcepta. illi enim effectum tantùm ad legis normam cõformare contenti, idque diligenter, cætera non tantum curant. ego verò non solùm effectum, sed affectum omnem lege diuina regi volo.

h Hoc loco constituit Dominus Ecclesiasticum iudicium, auctoritatémque Episcopis, Conciliis, & omni Ecclesię tradit. Iudicium hoc loco episcopi vel pastoris, vel alius ordinarij ministri reprehensione & admonitione vt corrigatur. i Grauius factum publicè magis animaduertendum est. Concilium Ecclesiasticorum patrum intellige; qualis synodus est ecclesiastica ciuitatis vel prouincialis. Raca stultum significat, siue vacuum cerebro: vox Chaldæa increpantibus familiarissima & frequentissima, vt aliàs docebimus Deo annuente. k Huiusmodi vocum appellatio cùm animo lædendi fit, culpa non vacat: ideo vindicta digna est inter Christianæ charitatis & perfectionis studiosos ministros. l Eiectionem ab Ecclesia significat: nam qui eiicitur iustè, in peccato est; & ex consequenti gehenna ignis dignus, nisi pœnitentiam agat, vt recipi mereatur in Ecclesiam. m Amorem, pacem, & mutuam charitatem, vt Christianæ Ecclesiæ vinculum studiosissimè coli debere, docet Christus eos qui suã doctrinam amplecti, & promissionem consequi cupiant; aliàs seueritatem diuini iudicij experturos: idque confirmat similitudine ducta ex iudiciali consuetudine, non solùm apud eos qui Deum colunt, sed apud omnes gentes, inter quas iudicium ex iustitia exercetur.

munus tuum ad altare, & ibi recordatus
fueris quia frater tuus habet aliquid ad-
uersum te: 24 relinque ibi munus tuum
ante altare, & vade prius [*] reconciliari [*] reconciliare 6 MS. R. G S.
fratri tuo: & tunc veniens offeres munus
tuum. 25 Esto consentiens aduersario tuo Luc. 12. g. 58.
citò dum es in via cum eo: ne fortè tra-
dat te aduersarius iudici, & iudex tradat
te ministro, & in carcerem mittaris.
26 Amen dico tibi, non exies inde, donec
reddas nouissimum quadrantem. 27 Au-
distis quia dictum est antiquis, Non mœ-
chaberis. 28 Ego autem dico vobis, quia Exod. 20. c. 14. Eccl. 41. d. 25
omnis qui viderit mulierem ad [a] concu-
piscendum eam, iam mœchatus est eam
in corde suo. 29 [b] Quòd si oculus tuus de- Infr. 18. a. 8. Marc. 9. g. 47.
xter scandalizat te, erue eum, & proiice E
abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum
membrorum tuorum, quàm totũ corpus
tuum mittatur in gehennam. 30 Et si de-
xtera manus tua scandalizat te, abscinde
eam, & proiice abs te: expedit enim tibi
vt pereat vnum membrorum tuorum,
quàm totum corpus tuum eat in gehen-
nam. 31 [c] Dictum est autem, Quicunque Deut. 24. a. 1. Infr. 19. b. 7.
dimiserit vxorem suam, det ei libellum Marc. 10. a. 4. Luc. 16. d. 18.
repudij. 32 Ego autem dico vobis, quia 1. Cor. 7. b. 10.
omnis qui dimiserit vxorem suam, [d] exce-
pta fornicationis causa, facit eam mœ-
chari: & qui dimissam duxerit, adulterat.
33 Iterum audistis quia dictum est anti- Leui. 19. c. 12. Exod. 20. h. 7.
quis, Non [e] periurabis: reddes autem Do- Deut. 5. b. 11. Inf. 23. c. 22.
mino

a Concupiscẽtiam antiqui cùm vincere non possent, minimum peccatum putauerunt, & minimum mãdatum, Non concupisces. tamen Christus asserit & hoc esse magnum mandatum, & illam graue peccatum: nam quanquam sola concupiscẽtia alterum minimè lædamus hominem actu, tamen & Deum offendimus, qui dixit, Non concupisces: & hominem ipsum corde etiam lædimus, quem corde diligere vt nosmet ipsos debemus. Vt enim ex corde amor proficiscitur, sic odium & maleuolentia, & omnes quæ hinc oriuntur iniuriæ. Pugnare autem cum concupiscentia fortissimè vult suos Christus, augendos postea à se Spiritu sancto, cuius virtute concupiscentiam omnino temperent, & rationi subiiciant.

b Omnia impedimenta, quæ nos à simplicitate pietatis Christianæ retardare aut detinere, aut auertere possũt, remota omnino Dominus vult; quanquam ea aliàs nobis vel charissima vel apprimè necessaria videantur.

c Nõ dicit, Audistis quia dictum est antiquis, vt in obseruationibus cæteris; sed, Dictũ est autem. Neque enim hoc præceptum est de dimittẽda vxore, sed permissio: & ea permissio Mosis non sine Dei consensu, idque in vna causa fornicationis, non in aliis: atque hæc tota ratio tempore Christi turbata erat ex callida interpretatione Scribarum familiæ Samai, vt nos in Concilio Tridentino exposuimus, & aliàs docebimus. Reprehendit igitur Christus cõsuetudinem iam acceptam ex illa interpretatione, & permissionẽ ipsam antiquam ad meliorem etiam rationem referre studet, quam aliàs ipse exponet.

d Quam vnam Moses excipi voluit: iuxta cuius sentẽtiam cæteri omnes qui vxorẽ dimittunt, mœchantur.

e Periurium Deum offendit, & hominem lædit, qui ad fidem firmãdam iuramẽtũ exigebat. Est enim iuramẽtum nõ ex natura aut sua aut rerũ necessariũ, sed ex suspicione fidei non rectè obseruatæ. Vult igitur Christus tãtam esse inter suos obseruantiã, & integritatẽ atq; simplicitatẽ fidei ac veritatis, vt nullo modo opus sit iuramento inter eos. Non damnat iuramentũ; namq; id natura sua sanctissimum: sed improbat malã hominum fidem, aut vanitatis suspicionẽ, ad quã remouendam iuramẽto sit opus. ideo non dicit, Quod his abundantius est, malum est; sed, à malo est. hoc est, à malitia proficiscitur, & à consuetudine vanitatis & doli mali, à qua alienissimum esse oportet discipulũ meũ. de hac ratione omni aliàs plura & exactiùs dicemus.

mino iuramenta tua. 34 Ego autem dico
F vobis non iurare omnino; neque per cæ-
lum, quia thronus Dei est; 35 neque per
terram, quia scabellum est pedum eius;
neque per Ierosolymam, quia ciuitas est
magni regis; 36 neque per caput tuum iu-
raueris, quia non potes vnum capillum
album facere aut nigrum. 37 Sit sermo
autem vester, est, est; non, non: quod au-
Luc. 5. e. 12. tem his abundantius est, à malo est.
Exod. 21. e. 24 *Deut. 19. d. 21* *Leui. 24. d. 20* 38 [a] Audistis quia dictum est, Oculum pro
Luc. 6. e. 29. oculo, & dentem pro dente. 39 Ego au-
tem dico vobis non resistere malo: sed si
- MS. quis te percusserit in -dexteram' maxillã
1. Cor. 6. b. 7. tuam, [b] præbe illi & alteram: 40 Et ei qui
- MS. C. 1. vult tecum -in' iudicio contendere, & tu-
nicam tuam tollere, dimitte ei & palliũ.
41 Et quicunque te angariauerit mille pas-
- 6 MS. C. 2. *Deut. 15. b. 7.* sus, vade cum illo -alia' duo. 42 Qui pe-
tit à te, da ei: & volenti mutuare à te, ne
" auersatus fueris. *August.* "auertaris'. 43 Audistis quia dictum est,
Leui. 19 d. 18. [c] Diliges proximum tuum, & odio habe-
G bis inimicum tuum. 44 Ego autem dico
vobis, Diligite inimicos vestros, bene-
Luc. 6. d. 17. *Rom. 12. d. 17* facite his qui oderunt vos: & orate pro
Luc. 23. e. 34. *Act. 7. g. 60.* *1 Cor. 4. c. 13.* persequentibus & calumniantibus vos:
45 Vt sitis filij patris vestri qui in cælis est,
qui solem suum oriri facit super bonos &
malos, & pluit super iustos & iniustos.
46 Si enim diligitis eos qui vos diligunt,
" habetis 2 MS. *Hier.* C. quam mercedem "habebitis'? nónne &
publicani hoc faciunt? 47 Et [d] si salutaue-

 ritis

a Non tollit hîc Dominus iudicij publici animaduersionem aduersus nocentes, quam integram seueramque esse vult Deus, sed hac sæpe aliâs confirmata, priuatæ vltionis studium appetitumque improbat, & pacem quocunq; incõmodo optari debere docet.

b Potius quàm illi resistas, cum quo pacem exercere debes, etiam si ille tecum velit contendere, ne tamen tu contendas, sed cede; ita vt vincas in bono malum. Neque agitur hîc expressè de vi à grassatoribus vel ab hostibus illata, quam vi etiam repellere licet, sed priuatas inimicitias omnino fugiendas esse docet: & quemadmodum sese vnusquisque pius gerere debeat erga alium, qui, vt fieri inter homines solet, secum contendere vel de re, vel de honore, vel de aliis commodis, cum pacis & charitatis detrimento studeat. illius enim animum patientia, obsequio ac beneficentia superandum esse ait. nullum enim dispendium magnum esse potest, si eum tanta victoria comparetur. Atque hæc breuiter de priuatis inimicitiis ac simultatibus.

c Ex variis Scripturæ locis Scribæ collegerant & docuerant hostes publicos non solùm abigendos esse à cõmercio & consuetudine Israelitarum; sed odio, contentione, atque bello etiã & cæde afficiendos: atque inde etiam hostium & inimicorum definitionem multo plus iusto dilatauerant. Nunc parat Christus homines conciliare omnes, qui omnes seruaturus venerat. vult autem suos discipulos ita lucere & valere virtute, probitate, beneficentia, ac demum charitate maxima & amplissima, vt his artibus ij qui vulgari modo hostes inimiciq; habẽtur, victi omnino & superati concilientur, atque ex omnibus vnum fiat ouile. quod si illi hoc modo vinci noluerint, tamen hi suò præmio non carebunt rei bene & secũdum præscriptum gestæ. quod si ita cum hostibus alienæque religionis hominibus agendũ est, quid erit cum iis qui in eadem nobiscum Ecclesia sunt? Animaduertẽdum est Christum loqui iuxta communẽ vulgi sermonem, atque ita quibusdam verbis vti non ex sua sententia, sed ex accepta sermonis consuetudine, vt quod inimicos vocet, cùm tamen ille eo loco nullos haberi velit de lege inimici odio habendi vide Exod. 14. & Deut. 7.

d Hic locus superiorem explicat, videlicet de Gẽtibus agi, qui hostes habebantur vulgo. nam fratres dicuntur omnes Israelitæ consuetissimo sermo. e. Quod autem salutationis mentio hîc fiat, id pertinet ad traditiones antiquas, de quib⁹ plura nobis sunt aliàs dicenda.

ritis fratres vestros tantùm, quid amplius
facitis? nónne & ethnici hoc faciunt?
48 Estote ergo vos perfecti, sicut & pater
vester *cælestis perfectus est. * qui in cælis est a MS. G.S.

CAP. VI.

ATtendite[a] ne[b] iustitiam vestram facia- A
tis coram hominibus, vt videamini
ab eis: alioquin mercedem non habebitis
[c]apud patrem vestrum, qui in cælis est.
2 Cùm ergo facis eleemosynam, noli tu-
ba canere ante te, sicut[d] hypocritæ faciunt
in synagogis & in vicis, vt honorificentur
ab hominibus: Amen dico vobis, [e]rece-
perunt mercedem suam. 3 Te autem fa- Rom. 12. b. 8.
ciente eleemosynam, [f]nesciat sinistra tua
quid faciat dextera tua: 4 vt sit eleemosy-
na tua in abscondito, & pater tuus qui Luc. 14. c. 14.
videt in abscōdito, reddet tibi*. 5 [g]Et cùm * palam. Isa. 19. d. 15.
oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui a-
mãt in synagógis & in angulis platearum
stantes orare, vt videãtur ab hominibus.
amen dico vobis, receperunt mercedem 4. Reg. 4. e. 33. Act. 10. a. 9.
suam. 6 Tu autem cùm oraueris, intra in
cubiculum tuũ: & clauso ostio*, ora pa- * tuo MS. Hier. G.S.
trem tuum in abscondito: & pater tuus
qui videt in abscondito, [h]reddet tibi.
7 Orantes autem, nolite [i]multum loqui,
sicut

a Magni momenti res est, quam negligi non oporteat.

b Duplex est iustitia, comparata & accepta de vtroque genere aliàs disseruimus. in prioris ratione omnia opera continentur Deo grata & probata, in quibus benignitas & beneficentia erga egenos propter pietatem exercita, valdè commendatur, adeò vt Hebraico, Chaldaico, Arabicoque sermone idem verbum, quod iustitiam in genere significat, vsurpetur etiam propriè pro beneficentia, quam Græci ἐλεημοσύνην dicunt.

c Ergo bonorum operũ merces est, videlicet rectè institutorum, eaque apud Deum, ex pacto promissi diuini.

d Verbum Græcum est, & propriè histrionem significat. sunt autem variæ personæ quas histriones agũt, qui vincere etiam solent actione exteriori eos qui ex animo aut officio eiusmodi partes tuentur, ita vt spectabiles magis se præbeant hominibus, quàm ij qui ex animo eadem agunt. Fallacia autem diaboli inducit nonnullos homines vt in pietate simulanda histrionicam exerceant artem: quod maximè dolendum est, ac maximè cauendum.

e Popularem apud homines apud quos voluerũt iustitiæ personam agere, sed non cælestem apud Deum, cui sese non probarunt.

f Figurata oratio ad argumẽtum ex contentione instituendum, vt sine arbitris & ostentatione beneficium erogetur, adeò vt quod dextera donari potest, non adhibeatur etiam sinistra. est enim ostentationis genus vtraque manu porrigi, quod altera tantùm eáque dextra exhiberi possit. vide nostrum Commentarium de arcano sermone.

g Oratio vnum etiam ex pietatis officiis necessariis & Deo gratissimis atque adeò efficacissimis, si rectè instituatur. hoc etiam genus hypocrisi vitiari solet aliquando.

h Habet etiam suum fructum oratio pura, idque apud Deum.

i Nolite vana congerere, sicut ethnici faciunt: multiloquium consistit in vanis petitionibus, quales fiunt ab ethnicis, putantibus sua vota exaudiri etiam in stultissimis rebus, aut etiã sceleratis petendis: vt, Iane pater, clarè clarè cùm dixit, Apollo, Labra mouet metuens audiri: pulchra Lauerna Da mihi fallere, da iustũ sanctumque videri, Noctem peccatis & fraudibus obiice nubem. Et illud, o si Sub rastro crepet argenti mihi seria dextro Hercule pupillúmve vtinam quem proximus hæres Impello expungam; nam est scabiosus, & acri Bile tumet, Nerio iam tertia conditur vxor. Huiusmodi vanas & impias orationes reprehendit Christus, in quibus superuacua aut perniciosa petuntur. non enim improbat Christus longam & contentam orationem, modò piã, & honestas petitiones continentẽ, quales multæ in sacris libris sunt: sed ostendit quid petere debeamus, quid verò non sit petendum: sed permittendum prouidentiæ patris, qui scit quid conueniat nobis, rebúsque sit vtile nostris. Nil ergo optabunt homines? Respondet Dominus, Discipuli mei habent quod possint expressè optare & orare: cætera quæ ad illud genus non spectant, relinquant; quia ego non doceo eos attendere promissionibus temporalium rerum, sed spiritualium. temporalia quæ satis sint habebunt à Deo, etiam non petentes: scit enim ille quibus indigeant, & est pater. igitur sic orabunt.

* faciunt Msq. Hier. ſicut ethnici*. putant enim quòd in mul-
tiloquio ſuo exaudiantur. 8 Nolite ergo
B aſſimilari eis. ſcit enim pater veſter quid
opus ſit vobis, antequàm petatis eum.
Luc.11.a.2. 9 Sic ergo vos orabitis: a Pater noſter qui
es in cælis, ſanctificetur nomen tuum.
* Veniat 2 MS. G.S. 10 "Adueniat' regnum tuum. Fiat voluntas
tua, ſicut in cælo, & in terra. 11 Panē no-
* quotidianū ſtrum "ſuperſubſtantialē' da nobis hodie.
12 Et dimitte nobis debita noſtra, ſicut &
nos dimittimus b debitoribus noſtris.
* inferas MS. 13 Et ne nos "inducas' in tentationem.
Sed libera nos à malo. Amen. 14 Si enim
Inf.18.d.33. Marc.11.c.25 Eccl.28.a.7. dimiſeritis hominibus peccata eorum:
dimittet & vobis pater veſter cęleſtis de-
licta veſtra. 15 c Si autem non dimiſeritis
hominibus: nec pater veſter dimittet vo-
bis peccata veſtra. 16 Cùm d autem ieiu-
natis, nolite fieri ſicut e hypocritæ, triſtes.
exterminant enim facies ſuas, vt pa-
reant hominibus ieiunantes. Amen dico
* MS.S. vobis, "quia' receperūt mercedem ſuam.
17 Tu autem cùm ieiunas, vnge caput
tuum, & faciem tuam laua: 18 ne videaris
hominibus ieiunans, ſed patri tuo qui
C eſt in abſcondito: & pater tuus qui videt
in abſcondito, reddet tibi. 19 f Nolite
Luc.12.d.33. 1.Ti.6.d.19. theſaurizare vobis theſauros in terra: vbi
Luc.12.c.33. Luc.11.a.34. ærugo & tinea demolitur: & vbi fures
effodiunt, & furantur. 20 Theſaurizate
autem vobis theſauros in cęlo: vbi neque
ærugo, neq; tinea demolitur: & vbi fures
non

a Totius veteris Teſtamenti figurã, & rem ipſam in nouo præſtitam continet hæc oratio. incipit à fine expetendarum rerū, & definit in initium, ac rationem qua iniri efficique illæ in nobis poſſint & conſeruari.

b Ex corde & charitate non ficta.

c Præciſa & irreuocabilis ſententia, ſine exceptione.

d Ieiunium vnum ex exercitationibus piis ac Deo probatis, ea ratione initum quã pietas præſcribit, vt Deus placetur nobis attentè orantibus, & à vitio ac voluptate alienatis.

e Aliud genus perſonati hiſtrionis: nam ſunt & hypocritæ hilares, & hypocritæ etiam ambitioſi, & multorū generum. Omnis autem hypocriſis improbatur, vt vera virtute deficiens. Hypocritæ etiam ſunt, qui dicunt ſe nolle eſſe hypocritas, & tamē ipſi hac opinione ſiue profeſſione decipiunt ſeipſos & alios.

f Quæ verè expetenda ſint, expetere præcipit; idque comparatione rerum inter ſe.

non effodiunt, nec furantur. [21] [a] Vbi enim
est thesaurus tuus, ibi "est' & cor tuum. ' erit MS. G.S.
[22] [b] Lucerna corporis-tui', est oculus-tuus'. - 6 MS. G.S. - 5 MS G.S.
Si * oculus tuus fuerit simplex, totum cor- * igitur 1 MS. R G.S.
pus tuum lucidum erit. [22] Si autem ocu-
lus tuus fuerit nequam, totum corpus Luc. 11. e. 34.
tuũ tenebrosum erit. [23] Si ergo [c] lumen
quod in te est, tenebræ sunt: ipsæ tenebrę
quantæ erunt? [24] Nemo potest duobus Luc. 16. c. 13.
[d] dominis seruire. aut enim vnũ odio ha-
bebit, & alterum diliget: aut vnum susti-
nebit, & alterum contemnet. Non po-
testis Deo seruire & mammónæ. [25] [e] Ideo
dico vobis, ne soliciti sitis [f] animæ vestræ Luc. 12. e. 22. 1. Pet. 5. b. 7.
quid manducetis*, neque corpori vestro Psal. 54. d. 25. Phil. 4. a. 6.
quid induamini. Nónne anima plus est 1. Tim. 6. b. 8. * & quid
quàm esca: & corpus plus quàm vestimé- bibatis MS. G.S.
tum? [26] Respicite volatilia cęli, quoniam D
non serunt, neque metunt, neque cõgre-
gant in horrea: & pater vester cælestis pa-
scit illa. Nónne vos magis pluris estis il-
lis? [27] Quis autem vestrûm cogitans, po-
test adiicere ad staturam suam cubitum
vnum? [28] Et de [g] vestimento quid soliciti
estis?

a Ne quis seipsum decipiat, dicens se velle Deo seruire, & mãmonæ studere. hoc verissimum est pectora humana nõ admittere duas curas. oportet igitur rectè semel rationem thesauri statuere. nam siue thesaurũ statuas in cælis, siue in terris, vtramuis constitutioné cura tua sequetur studiosissimè.

b *Oculus*] Ratio qua deliberandũ de vero bono atq; statuendũ simpliciter est: quæ si peruersis opinionibus perturbetur, actum est de toto vitæ genere. Oportet igitur vt vnusquisque curet integrum, illæsum, ac simplex rationis iudicium tenere & seruare: aliàs vulgaribus opinionibus & mũdi iudicio, appetitu vario & concupiscẽtia raptus in præceps ibit. est autem oratio allegorica.

c Ratio & homo interior, qui creatus est ad imaginẽ Dei lucis particeps.

d Non consentientibus inter se, vt nullo pacto consentiunt mundi concupiscentia & Deus. seruitutem spontaneam oportet esse ex animo & studio, ac diligentia & opera: si alter diligitur, fieri nõ potest quin alter odio habeatur, vtpote qui cõsentire secum non possunt. Dilectionem comitatur affectus firmus & cupiditas obsequẽdi. quidquid hic contrà disputetur, tamen quod Dominus affirmat simpliciter verum est.

e Bona hominum pars cupidine falso decepta, se tantùm ea quærere dicit, quibus mortalis hæc vita indiget: atque eo studio se diuitias parare ait non propter aliam causam: in hac ratiocinatione tenebras esse Christus docet. Quandoquidem non tantum operę poni debet in re facilè parabili, qualis est victus & cultus necessarius. Deinde hoc non constat necessariò studio proprio, sed Dei benignitate & prouidentia, qui potest & scit ea quæ commodissima sunt suis prospicere; idque perpetuò efficit erga minoris æstimationis res. Igitur si illa melius & oportunius minori labore & studio ex diuina prouidentia contingunt, vt patet argumentis in natura obseruatis; meræ tenebræ sunt in ea re studiũ consumere; & illa relinquere aut negligere, quæ cùm summa & maxima atque optima sint, summum studium & diligentiam postulant.

f Animæ nomen pro ea naturæ parte vsurpatur, qua viuimus. hæc alimento indiget; ea verò non à nobis est, sed à Deo auctore. est autem maioris dignitatis quàm esca vltra omnem comparationem. hanc qui donare potest & vult, cætera etiam ad eam oportuna donare potest & vult: id etiam in minoribus rebus spectatur, vt in auiculis, quas quia viuere Deus vult, præter suam ipsarum curam aut diligentiam, pascit & alit. ergo cui Deus vitam dare vult, eidem alimentum parabit in posterum, dummodo ille contentus præsentibus Deum purè & sanctè colat, idque contento studio, nihil solicitus de futuro. nam humana in hoc genere prouidentia & cogitatio incertissima est, diuina verò certissima. Quis enim crescere potest, nisi Deus eum augeri & crescere velit, idemque virtutem crescendi incrementumque suppeditet? Cùm igitur Dei cura viuamus & crescamus, consequens est Dei cura, & non nostra, nos ali. Stultum ergo est nimiam curam impendere rei, quæ neque in nostra potestate, neque in cura nostra est: & eam rem negligere, quæ cùm nostræ curæ esse debeat, vt curari possit nobis datur, atq; etiam dignissima omnium est.

g Vestimentum necessitatis est, verùm minoris quàm victus. est etiam elegantiæ ac decoris. quidquid autem sit, Deus longè præstantiùs multoque elegantiùs vestire potest suos, si opus fuerit, quàm vel ditissimus vel ingeniosissimus quispiam, qualis fuit Salomon, qui à liliis & floribus est in ea parte longè superatus.

estis? Cōsiderate lilia agri quomodo cre-
scunt: non laborant neque nent. 29 Dico
autem vobis, quoniam nec Salomon in
omni gloria sua coopertus est sicut vnum
ex istis. 30 Si autem fœnum agri, quod
hodie est, & cras in clibanum mittitur,
* modicæ Ms.R. Hil. Hier. c.s. — Deus sic vestit: quanto magis vos * [a] mini-
mæ fidei? 31 [b] Nolite ergo soliciti esse, di-
centes, Quid manducabimus, aut quid
bibemus, aut quo operiemur? 32 Hæc
enim omnia gentes inquirunt. Scit enim
pater vester quia his omnibus indigetis.
3.Reg.3.4.9. * autem Ms. G.S. — 33 [c] Quærite * ergo primùm regnum Dei
& [d] iustitiam eius: & [e] hæc omnia adii-
cientur vobis. 34 [f] Nolite ergo soliciti esse
in crastinum. crastinus enim dies solici-
tus erit sibiipsi. sufficit diei malitia sua.

CAP. VII.

A NOlite * iudicare, vt non iudicemini.
* Nolite cōdemnare, vt non cōdemnemini. Ms q. Lu.6.f.37. Rom.2.4.1. — 2 * In quo enim iudicio iudicaueritis,
C iudi-

a ὀλιγόπιστοι exigua fides in Deum homines in cogitationem diuitiarum detrudit, nam qui sibi in posterū nimis anxiè prouidet in his rebus temporalibus, is existimat Deum, qui præsentia suppeditat, postea nihil esse daturum; neque Deum vt patrem habet, sed vt alienum à se gentiliū more. Quisquis verò Deum patrem sibi credit, & prospicientem sibi credit, & sperat certissimè, idem præsentibus vtitur iuxta Dei voluntatem & mandatum. Pater cùm possit nunquam filiis deest, si tamen sciat quid filiis vtile sit. Deus pater est, omnipotens est; quid conueniat filiis, optimè nouit. Igitur omne studium in eo ponédū est, vt Deum patré propitium habeamus: namque ille oportuna omnia donabit suis téporibus, vt patres filiis ministrant singulis diebus & opportunis horis necessaria ad victum, & cùm res exigit, ad vestitum etiam. b Omnis humana indigentia tribus illis rebus continetur, cibo, potu, & vestitu; quæ facilè expleri possunt, si modus secundum veritatem ac tempus statuatur, non secundùm opinionem & cupiditatem: atque id longè melius à Deo præstatur, immò sine Deo bene præstari non potest. Summa autem stultitia est homini de futuris solicitum esse. futurorum enim ratio in nullius consilio & potestate est, nisi Dei solius. & tamen futurorum cogitatio cupiditatem & auaritiam in hominibus alit: nam qui in præsens habet, in posterū solicitus est; hoc est, in eam rem intendit, quam in sua potestate non est assequi id vitiū gentium propriè est, & eorum qui gétes imitantur. Filiorum est præsentibus à patre oblatis vti, & futurorum curam patri relinquere; seque patri in iis studiis quæ placere viderint probari curare. Nihil verò magis Deo placet, quàm filiorum studium in regno Dei quærendo sicut scriptum est, Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra c Regnum Dei primùm quærendum, hoc est, studendum vt in regnum Dei adscribamur, vt Deus in nobis regnet per gratiam & spiritum sanctificationis. d Iustitia Dei est qua homines iustificantur: est autem Dei donū, quod nemo scit nisi qui accipit. Quæritur autem illis duabus rebus, fide, & pœnitentia, in qua continentur omnia opera Deo probata, & ipsa iustitia exercita: nam duplex est iustitia in factis, humana & diuina: humana, hominū est, gratia Dei adiuuante: diuina, à Deo donata, perficiens illam humanam. hæc est de qua Apostolus ait, Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis; donum enim Dei est. e Adeò verum est omnia adiici iis qui regnum Dei verè & ex animo studiosè quærunt, vt vel si quis sua eroget in egenos, vel si nihil proprium habeat, tamen non indigeat necessariis, patre communi omnibus prouidente; vt in tertio Actorum Apostolorū capite apertè docemur. f Non otiosos vult suos esse discipulos Iesus, sed in perpetuo studio regni Dei attentos, & in præsenti laborantes ad victum parandum qui satis sit, & in crastinum expectantes eandem prouidentiam, quæ in præsenti oportuna suppeditat referturque hoc Christi documentum ad exemplum eorum, qui in deserto verbum Dei mandatumque secuti, præsentis diei cibum cœlitus missum tantùm colligebant; crastinum mittendum sperabant à Deo.

CAP. VII.

Continet hoc caput multa doctrinæ Christi capita, non integram singulorum argumentorum tractationem. a Simplicitatem & candorem atque charitatem erga fratres præcipit, quos in leuibus rebus iudicare fas non est. Alludit ad iugum legis antiquæ, quod suis traditionibus grauissimum etiam reddiderant Pharisæi & Scribę, omnem vel minimam actionem reprehendentes, cùm tamen ipsi grauissimis sceleribus tenerentur. Priuatum etiam iudicium ac temerariam condemnationem notat hoc loco Christus nam qui tuberibus propriis ne offendat amicum Postulat, ignoscat verrucis illius æquum est Non agitur hoc loco de publico iudicio & legitimo, quod persæpe vt sanctissimum & apprimè necessarium à Christo probatur & commendatur. Infirmi igitur docendi sunt leniter, non acriter increpandi in leuibus erratis. Oportet autem eum qui docet, non modò verbis, verùm exemplo etiam valere, atque doctrinam ipsam summa cum charitate inter fratres communicari oportet.

iudicabimini: & in qua mensura mensi *Marc.4.c.24.*
fueritis, remetietur vobis. 3 Quid autem
vides festucam in oculo fratris tui: & tra-
bem in oculo tuo non vides? 4 Aut quo-
modo dicis fratri tuo, * Sine eiiciā festu- * Frater Msq. *Hier.*
cā de oculo tuo: & ecce trabs est in oculo
tuo? 5 Hypocrita, eiice primùm trabem
de oculo tuo, & tūc videbis eiicere festu-
cam de oculo fratris tui. 6 [b] Nolite dare
sanctum canibus: neque mittatis marga-
ritas vestras ante porcos, ne fortè concul-
cent eas pedibus suis, & conuersi dirum-
pant vos. 7 [c] Petite, & dabitur vobis: quę- *Inf.21.b.22.* *Marc.11.c.14.*
rite, & inuenietis: pulsate, & aperietur *Luc.11.b.9.* *Ioh.14.b.13.*
vobis. 8 Omnis enim qui petit, accipit: & *& 16.c.13.* *Iac.1.a.6.*
qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. B
9 [d] Aut quis est ex vobis homo, quem si
petierit filius suus panem, nunquid lapi-
dem porriget ei? 10 Aut si piscem petierit,
nunquid serpentem porriget ei? 11 Si ergo
vos, cùm sitis mali, nostis bona-data - Msq. *Hier.*
dare filiis vestris: quanto magis pater ve-
ster qui in cælis est, dabit [e] bona petētibus
se? 12 [f] Omnia ergo quæcunque vultis vt *Luc.6.d.31.* *Tob.4.c.16.*
faciāt vobis homines, * & vos facite illis. * ita 5 Ms. G.S
Hæc est enim lex & Prophetæ. 13 [g] Intrate *Luc.13.c.24.*
per angustam portam: quia [h] lata porta, &
spatiosa via est quæ ducit ad perditio-
nem, & multi sunt qui intrant per eam.
14 "Quàm' angusta porta, & arcta via est " Quoniā 5 Ms. G.q.
quæ ducit ad vitam, & [i] pauci sunt qui in-
ueniunt.

b Antiquæ ceremoniæ symbolū explicat. sacra mysteria gentibus, aut qui gentium more viuere contendunt, nō sunt communicanda. neque vitio atque delitiis affluentibus hominibus, atque id studiosissimè agentibus, puræ doctrinæ documenta nuda non sunt committenda, eiusmodi enim hominum genus documenta contemnit, & docentes ipsos malè excipit. Ita Christus nullum coram Herode signū fecit, neque in patria sua coram incredulis & contemptoribus. docet ergo quemadmodum erga fratres simplices & erga exteros aut contemptores veritatisque osores nos gerere debeamus.

c Regnum Dei ac donum illud supernum summo studio conatuque quærendum & petendum contentissimè est. hoc enim probat ipsum, quemadmodum decet æstimari, optari atque expeti. conciliat etiam Dei gratiam & beneuolentiam, beneficētiam excitat eiusdē videmus non contemptionem, sed cōtentionem eorum qui donum petunt sanctūque habent.

d Sua culpa non accipiunt Dei dona, qui optare & petere nesciūt vt decet. Qui panem & ouum petunt à parentibus terrenis, vtilia petunt, & parentes sibi consulentes efficiunt. Igitur à cælesti patre cælestia dona petenda, sanctum & margaritas quas ille non porrigit canibus aut suibus, sed filiis optantibus & expetentibus.

e Dummodo bona petantur, & certa bona, videlicet spiritum bonum, vt apud alium Euangelistam explicatur. sed multi à Deo pro pane & ouo lapides & scorpiones petunt; ideo non accipiunt, vel si propter importunitatem accipiunt, malū sibi accipiunt.

f Aliud caput de consuetudine & societate hominum inter se: quæ si rectè instituatur & ineatur purè, vt decet fratres, Deum valdè conciliat ad beneficentiam. nemo enim impetrat à Deo diuina illa bona, si à charitate erga fratres alienus esse perseuerat. Est autem illa omnis charitatis, omnis legis atque propheticæ doctrinæ summum caput, apertissimumque omnibus ac commune præceptum, Id velle aliis & pręstare quod tibi pręstari velis.

g Omnium quæ dici possunt & pręcipi summa ratio est, regnum cælorū non obtineri, nisi ab iis qui per angustam portā introierint. Angusta porta, est propositum firmum, atque efficax viuendi secundùm diuinam legē: ea vita & mores arcta via dicitur. hoc idem est quod aliàs Christus dicit, Pœnitemini, & credite Euangelio.

h Vulgaris viuendi & agendi ratio quam mundus tenet ac sequitur, terrena commoda cælestibus rebus anteponens, via lata & frequens est.

i Ergo pauci seruantur, vt Christus aliàs indicauit.

C ueniunt eam! 15 [a]Attendite à falsis pro-
phetis, qui veniunt ad vos in vestimentis
ouium, intrinsecus autem sunt lupi ra-
Luc.6.f.44. paces. 16 à fructibus eorum cognoscetis
eos. Nunquid colligunt de spinis vuas,
aut de tribulis ficus? 17 Sic omnis arbor
bona, fructus bonos facit: mala autem
arbor, malos fructus facit. 18 [b]Non potest
arbor bona malos fructus facere: neque
arbor mala bonos fructus facere:
Sup.3.b.10. 19 Omnis arbor quæ non facit fructum
* exciditur, c.s. bonum, "excidetur', & in ignem "mitte-
* mittitur c.s. tur'. 20 Igitur ex fructibus eorum cogno-
scetis eos. 21 [c]Non omnis qui dicit mihi,
Inf.25.b.11. Domine, Domine, intrabit in regnum
cælorum: sed qui facit voluntatem patris
mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnũ
cælorum. 22 Multi dicẽt mihi in illa die,
Domine, Domine, nõne in nomine tuo
Act.19.c.13. prophetauimus, & in nomine tuo [d]dæ-
D monia eiecimus, & in nomine tuo virtu-
tes multas fecimus? 23 Et tunc confitebor
illis, Quia nunquam noui vos: discedi-
* omnes Ms.eq. te à me* [e]qui operamini iniquitatem.
Psal.6.a.9. 24 [f]Omnis ergo qui audit verba mea hęc,
Inf.25.d.41. Luc.13.e.27. & facit ea, assimilabitur viro sapiẽti, qui
Luc 6.g.47. Rom.2.b.13. ædificauit domum suam super petram,
Iac.1.d.22. Iac.1.c.33. 25 & [g]descendit pluuia, & venerunt flumi-
na, & flauerunt venti, & irruerunt in do-
mum illam, & non cecidit: fundata enim

a Falsorum doctorum culpa multi pereunt, qui pro angusta porta latam indicant, vel in lata aliam angustam constituunt, non illam quam Deus probauit. hos vitandos docet Christus, faciles cognitu, vtpote verbis & specie angustæ viæ pracones, re ipsa latæ cultores, humanorum commodorum appetentes, & honesta oratione res apud Deum non probatas persuadentes hominibus.

b Iudicium diuinum constat aduersus malæ doctrinæ magistros, eorumque discipulos & sectatores. cognosci itaque hos oportet & vitari: facilè autem cognoscuntur ex operibus atque studiis, vitæque consuetudine ac moribus; quanquam enim rectè loquantur, non rectè agunt. igitur quãquam in rectis audiendi sunt, cùm recta loquuntur, in vita imitandi non sunt, cùm praua agunt. illa re vt certissima constituta, eiusmodi arbores Deo ingratissimas esse, quæ foliorũ tantùm specie bonæ videantur, fructu verò sint pessimę. Quanquam enim huiuscemodi homines auctoritate muneris sui valeant, & faciãt etiam multa bona; tamen nisi ipsi in arcta versentur via, alieni sunt à regno Dei; quod non in sermone, sed in virtute cõsistit.

c Non satis est appellari Christianum, Christi cultum profiteri, nisi simul ea professio operibus moribusque integris præstetur.

d Munera publica & ministeria legitimè collata, auctoritatem habent, & efficaciam suam sortiuntur: sed nõ necessariò faciunt bonos eos qui funguntur eiusmodi ministeriis. Aliud est esse virum bonum, aliud esse ministrũ publicum in Ecclesia Christiana. potest vtrumque in eodem esse, nempe virtus, & ministerij auctoritas; atque hoc optimum est. Cæterùm qui vir bonus ipse non sit, quamuis legitimus, & diligens minister erga alios, nisi ipse etiam fecerit volũtatem Dei, non cognoscetur à Christo, illa cognitione ineffabili sanctificationis singularis, quam Euangelium perpetuò significat. is verò qui hoc modo à Christo non agnoscitur, eiicietur foras.

e Operatores iniquitatis Latinè vno verbo Iniustos exponimus, ex Græca oratione.

f Audire oportet Dei voluntatem à Filio explicatam eamque summo studio suscipere ad præstandum actionibus omnib[us] quidquid Deus iubeat. alterum fidei est, alterum pœnitentiæ & operum. huiusmodi animo & rebus instructus homo domum suam ædificabit in regno cælorum super Christum ipso Deo ædificium componente & stabiliente.

g Incommoditates omnes, vis, tentationes, persecutiones, oppressiones, opprobria, mors denique ipsa diruere nequeunt ædificium spirituale super Christum fundatum.

a Non de auditoribus tantùm qui cum oscitantia aut leuitate audiunt, hic agitur, namque huiusmodi nihil ædificant, sed de iis qui cùm audiant credunt, & profitentur, dicentes, Domine, Domine; tamen non obediũt præceptis diuinis, & Euangelio nihilominus existimant se iustos & sanctos esse ex sola fide. hi quidem ædificãt, sed vt stulti, quorum ædificium non permanet. solidum igitur fundamentum ponere oportet. Christus est fundamentum solidum: ille verò non se substernit, nisi iis qui credũt, & faciũt.
b Multis modis turbantur ij qui solidam pietatem non habent, quominus maneant in sanctitate & iustitia coram Deo omnibus diebus. cupiditates, metus, ambitio, tentatio, & vanę opiniones, doctrinarum aliena rũ à veritate innumeri venti, atque horũ generum plurima alia, deiiciunt ædificia non sine difficultate extructa.

c Namque non facile, imò vix restitui potest ædificiũ euersum, cui nullum subest quo innitatur fundamentum. magnam ruinam, integram omnino interpretamur, quando ædificiũ ab imo fundo euertitur. penitus corruit quod in arena ædificatum est, illidente impetu pluuiarum, & ventorum atque fluuiorum.

d Apertissimè docèbat solidam doctrinam, in qua continebatur summa expetẽdarum rerũ, & agendarũ ratio, quid homines facere, quid à Deo expectare deberent, tanta dicendi maiestate & perspicuitate, tanta verborum simplicitate & grauitate, tanta rerum exponendarum dignitate, tanta denique ad mouendum auctoritate, vt nõ dicere, sed imprimere dicta in hominum pectoribus videretur efficientissimè, aliis amorem, aliis timorem incutiens: cuiusmodi exempla neque in doctrina Pharisæorum & Scribarum, neque in eorum orationibus spectari poterant. illi enim de minutissimis rebus ac plerumque superuacaneis, idq; admodum ieiunè & sine vlla efficacitate differere solebant, vt homines somniantes audire quis videatur, si eos audiat, eorúmve scripta legat. Christus verò ita docebat vt Deus omnino loqui & docere tanquam legislator videretur. De his plura in Commentariis exponemus, ipso dante Christo.

erat super petram. 26 Et omnis [a] qui audit
verba mea hæc, & non facit ea, similis
erit viro stulto, qui ædificauit domum
suam super arenam: 27 & [b] descendit plu- Ezech.13.b.11
uia, & venerunt flumina, & flauerunt vẽ-
ti, & irruerunt in domum illam, & ceci-
dit: & [c] fuit ruina illius magna. 28 Et fa-
ctum est, cùm consummasset Iesus ver-
ba hæc, admirabantur turbæ super do- Marc.1.c.22. Luc.4.c.32.
ctrina eius. 29 [d] Erat enim docens eos sicut
potestatem habens, & non sicut Scribæ
eorum & Pharisæi. 4 ms. Hier.

CAPVT VIII.

CVm autem descendisset de monte, se- A
quutæ sunt eum turbæ multæ: 2 Et
ecce leprosus veniens, adorabat eum, di- Marc.1.d.40. Luc.5.c.12.
cens, [a] Domine, si vis, potes me munda-
re. 3 Et [b] extendens Iesus manum, tetigit
eum, dicens, Volo: mundare. Et [c] confe-
stim mundata est lepra eius. 4 Et ait illi
Iesus, [d] Vide nemini dixeris: sed vade,
[e] ostẽde te sacerdoti, & offer munus quod Leuit.14.a.2.
præcepit Moyses in [f] testimonium illis.
5 Cùm autem introisset Capharnaum, ac- Luc.7.a.1. Ioh.4.g.46.
cessit ad eum Centurio, rogans eum,
6 & dicens, [g] Domine, puer meus iacet in
domo paralyticus, & malè torquetur.
7 Et ait illi Iesus, [h] Ego veniam, & curabo
eum.

CAP. VIII. a Breuis oratio, sed magnæ fidei index. b Vt sanationis virtus in Iesu, & voluntas etiam ostenderetur: manus enim potentiæ & voluntatis signum est ita extensa. c Miraculum auget celeritas conficiendę rei. d Exemplum fugiendæ mundanæ gloriæ sæpe repetitum Christo. e Acceptum à Deo beneficium, pura ac sancta gratulatione excipere oportet. f Testabatur illud munus diuinum beneficium erga hominem mundatum, & receptum in Ecclesiam. g Tantum exponit suæ familiæ laborem; nullum modum præscribit liberatori, quem credit efficacem & benignum. h Promptus est Iesus ad beneficentiam, nulloque modo difficilis: plus etiam facere vult quàm petentis oratio & mens optare videatur.

eum. 8 Et respondens Centurio, ait, Do-
Luc.7.a.6. mine, non a sum dignus vt intres sub te-
ctum meum: sed tantum b dic verbo, &
sanabitur puer meus. 9 Nam & ego ho-
14 MS. Hier. 4.s. mo sum sub potestate constitutus, ha-
bés sub me milites: & dico huic, c vade, &
vadit: & alij, veni, & venit: & seruo meo,
fac hoc, & facit. 10 Audiens autem Iesus,
miratus est: & sequentibus se dixit, Amē
dico vobis, non d inueni tantam fidem in
Esa.41.f.25. Mal.1.c.11. Luc.13.c.29. Israël. 11 Dico autem vobis, quòd multi
ab e Oriente & Occidente venient, & re-
B cumbent f cum g Abraham, & Isaac, & Ia-
cob in regno cælorum: 12 Filij autem re-
gni eiicientur in tenebras exteriores: ibi
Inf.22.b.13. Luc.13.f.28. erit fletus & stridor dentium. 13 Et dixit
Psa.106.b.20 Iesus Centurioni, Vade: & sicut h credidi-
Sap.16.b.12. Marc.1.c.29. Luc.4.f.38. sti fiat tibi. Et sanat' est puer in illa hora.
14 Et cùm venisset Iesus in domum Petri,
vidit socrum eius iacentem & febricitā-
tem: 15 Et i tetigit manum eius, & dimisit
** eis. MS. Hier. cq.s.* eam febris: & surrexit, & ministrabat * ei.
Marc.1.c.32. Luc.4.g.40. 16 Vespere autē facto, obtulerunt ei mul-
tos dæmonia habentes: & eiiciebat spiri-
tus k verbo: & omnes malè habentes cu-
rauit: 17 vt l adimpleretur quod dictum
est per Isaiam prophetam, dicentem, Ipse
Esa.53.a.4. 1.Pet.2.d.24. infirmitates nostras accepit: & ægrota-
** nostras MS. Hier. s.* tiones * portauit. 18 Videns autem Ie-
** discipulos MS q. Hil. Hier.* sus turbas multas circum se, iussit * ire
Luc.9.g.59. trans fretum. 19 Et accedēs vnus Scriba,
ait illi, Magister, m sequar te quocunque

a Erat gentilis. modestia magna sese demittit minorem professus quàm vt tanti viri dignitatem excipere dignè posset.

b Diuinam penitus efficacitatem in Iesu credit: namque vt verbo tantùm dicta fiant, non est nisi plenæ virtutis, qualis Dei est, Qui dixit, & facta sunt. itaque nullum modum certum positũ Iesu credit in sanationum virtute; sed quacunque ratione ille velit, dummodo velit & concedat, effectum iri significat.

c Sic etiam tu dicere potes morbo & paralysi, Abi, & abibit: sanitati, Veni, & veniet puero ipsi laboranti, Sta, & ingredere atque exercere, & faciet.

d De virtute sanationum in Christo nemo tantum credidit ex Israelitis, quantum hic gentilis. atque ita exponimus de fide erga sanationum virtutem, quod manifestum est ei qui singulos Israëlitas curatos recensuerit.

e Ex omni gentium natione tam filiorum Cham & Sem, quàm Iapheth.

f Ob viuam fidem quam concipient erga regnum cælorum sibi annuntiatum, quemadmodum hic gētilis magnam concepit, & indicauit erga sanationum virtutem.

g Abraham, Isaac, & Iaacob factæ sunt promissiones regni, illisque creditæ; quos quicunque sequentur imitatione, regni etiam cōsortio admissi referent. *Filij regni*] Qui propter acceptas antiquas promissiones ad regnũ familiariter magis ac primo quodam iure admitti debebant, si paternæ fide imitatores fuissent.

h Viuæ fidei efficacitas, absolutam virtutem crediderat, nec modò circũscriptam nec temporis indigentem. atque ita accepit vt crediderat.

i Voluntatis certę signo manus tangitur, & potestatis atque efficacitatis adhibitæ, præterea etiam virtutis ad sanandum in illo sitæ.

k Spiritus non vt morbi & languores membra debilitant, & malè afficiunt, sed vt possessores occupant. à possessione igitur deturbantur maioris potestatis verbo ac decreto iussi.

l Adimpletur quod dictum est de duobus aut pluribus euentibus. ipse autem infirmitates nostras originales accepit, ægrotationes actuales portauit: ipse idem hoc in corporibus hominum à spiritibus & morborum vario genere liberandis ostendit.

m Regnum temporale à Christo incũdum existimabat; facilè autem obtinendum credebat viro tantam potestatem ad hominum gratiam conciliandam prædito vltra doctrinæ excellentiam quam in illo agnoscebat.

ieris. [20] Et dicit ei Iesus, [a] Vulpes foueas
habent, & volucres cæli nidos: filius au- C
tem hominis non habet vbi caput * recli- * suum MS. Hier. s.
net. [21] Alius autem de discipulis eius ait
illi, Domine, permitte me primùm ire,
& sepelire patrem meum. [22] Iesus autem
ait illi, [b] Sequere me, & dimitte mortuos
sepelire mortuos suos. [23] Et ascendente Marc.4.d.36 Luc.8.c.22.
eo in nauiculam, secuti sunt eum disci-
puli eius: [24] & ecce [c] motus magnus fa-
ctus est in mari, ita vt nauicula operire-
tur fluctibus: ipse verò dormiebat. [25] Et
accesserunt ⁻ ad eum *, & suscitauerunt ⁻ MS.C.S. * discipuli eius, MS.R.G.S.
eum, dicentes, Domine, [d] salua nos, peri-
mus. [26] Et dicit eis *, Quid timidi estis * Iesus, MS.S.
modicæ fidei? Tunc surgens imperauit
ventis & mari, & facta est tranquillitas
magna. [27] Porrò homines mirati sunt, di-
centes, [e] Qualis est hic, quia venti & ma-
re obediunt ei? [28] Et cùm venisset trans
fretum in regionem Gerasenorum, oc- Marc.5.a.1. Luc.8.d.26.
currerunt ei duo habentes dæmonia, de D
monumentis exeuntes, [f] sæui nimis, ita
vt nemo posset transire per viam illam.
[29] Et ecce clamauerunt, dicentes, Quid
nobis & tibi Iesu fili Dei? [g] Venisti huc Marc.5.b.11. Luc.8.d.31.
ante tempus torquere nos? [30] Erat autem
non longè ab illis grex multorum por-
corum pascens. [31] Dæmones autem ro-
gabant eum, dicentes, Si eiicis nos, mitte

a Nullum commodum temporale sibi haberi aut quæri, neque terrenarú rerum studio adductos sectatores aut discipulos sibi placere aut probari significat. Vulpes hominibus inutiles ac noxiæ sunt, & tamen commoditatem fouearum in agris obtinent. aues peregrinæ tamen hospitia nanciscuntur. ipse hominibus vtilissimus, & terræ verus dominus, tamen nec tantum priuatæ commoditatis obtinet aut quærit, quantum satis sit capiti reclinando.

b Pietatis officium est mortuorum sepulturam curare, maximé verò parentum, quibus omnia officia pietatis debentur. sed discipulos Iesu, qui de vita hominibus restituenda agit, illo negotio perpetuò occupatos esse decet, quod ad vitæ cogitationem & procurationem spectat. Tractat enim Christus non quemadmodum mortui sepeliantur, sed quemadmodum mors extinguatur, & vita æterna hominibus detur. Sunt alij qui huiusmodi officiis occupari rectè possunt, videlicet mortui, qui nondum vitæ illius spiritualis, quam Christus donat, participes effecti sunt; eos verò quibus cum Deo, qui vita est, & cú Christo Dei, in quo vita est, versari & agere contigit, vitæ & viuentium studio sese totos tradere decet. sunt enim sancti Domino, vt Pótifices olim quibus funera curare minimé fas erat.

c Siue communi ventorum vi secúdùm naturam, siue natura ipsa sentiente virtutem eius qui in mari nauique erat, & trepidante, ad indicandá etiam hac ex parte dignitatis Iesu amplitudinem.

d Non timebant eum perire posse, sed seipsos tantùm in periculo esse existimabant; quia se vt cæteri homines imperfectos agnoscebant: oportuit autem credere non modò Iesum non esse periturum, sed neque eos qui Iesum sequerentur, vtpote comites eius, quem à Deo missum intelligebant.

e Hanc confessionem effecit miraculum à Iesu repentè editum tanto illustriorem quanto magis pugnátem cum metu & fidei exiguitate, quibus infirmitatibus anteà laborabant.

f Maius dæmonum studiú est vt impellant homines ad nocendum aliis, quàm vt ipsi noceant. cupiunt enim humanum genus quàm sceleratissimu reddere in inuidiam Dei. hic duos tantú homines dæmonia obsidebant, sed illi nocentissimi aliis erant quàm plurimis.

g *Ante tempus* passionis & mortis Christi, exponi rectè posset; namque eo tempore iudicium factum est aduersus principem mundi huius; ceciditque ille fiducia quam conceperat de iustitia Dei erga causam suam. sed dæmonia hoc mysterium tunc latebat. intelligunt itaque de tempore extremi iudicij, quod multis Dei verbis & Prophetarum oraculis certissimum fore intellexerant.

[h]nos in gregem porcorum. [32] Et ait illis,
Ite. At illi exeuntes, abierunt in porcos:
& ecce *[i]impetu abiit totus grex per præ-
ceps in mare: & mortui sunt in aquis.
[33] Pastores autem fugerunt: & venientes
in ciuitatem, [k]nuntiauerunt omnia, &
de eis qui dæmonia habuerant. [34] [l]Et ecce
tota ciuitas exiit obuiam Iesu. & [m]viso
eo, rogabant vt transiret à finibus eorũ.

* magno ms.

Marc. 5.*b*.17.
Luc. 8.*e*.37.
Act. 16.*g*.39.

CAPVT IX.

ET [a]ascendens *in nauiculam, transfre-
tauit, & [b]venit in ciuitatem suam.
A [2] Et [c]ecce offerebant ei paralyticum iacen-
tem in lecto. Et videns Iesus [d]fidem illo-
rum, dixit paralytico, [e]Cõfide fili, [f]remit-
tuntur tibi peccata tua. [3] Et ecce quidam
de Scribis dixerunt intra se, Hic [g]blasphe-
mat. [4] Et cùm [h]vidisset Iesus cogitationes
eorum, dixit, [i]Vt quid cogitatis mala in
cordibus vestris? [5] [k]Quid est facilius, di-
cere,

* Iesus ms. *Hier.* eq.

Marc. 2.*a*.3.
Luc. 5.*d*.18.
Ioh. 5.*a*.5.

h Plurima simul argumenta in hoc loco continẽtur: Quod dæmonia nullibi commodius sibi videntur esse posse, quàm vbi noceant: Quòd Christus doceat omnium fortunarum iacturã & damnum comparari non debere cum homine vno a dæmonijs oppresso; ideoque permittuntur à Christo ingredi in porcos. & alia.

i Hæc porcorum demersio ostendit quanto in periculo sit homo cùm semel à dæmonio oppressus fuerit, nisi Deus illi prospiciat. probat etiam miraculi veritatem, Christi virtutem; & Iudæorum religionem, quam Iesus tunc profitebatur aduersus gentium irrisionem, confirmat. gentes enim abstinẽtiam à suillis carnibus, vt humanum inuentum & stultum irridebãt; neque Dei interdictum aliquáve significatione obseruandum existimabãt, atque hoc modo totam illam Iudæorum doctrinam ludibrio habebant. Christus verò permisso grege dæmoniis, omnia hæc redarguit, & Dei voluntatem atque consilium à Iudæorum religione stare probat.

k Prædicatur Iesu virtus, doctrina, efficacitas, misericordia occasione dãni accepti, quod permouere potuit totam ciuitatem.

l Sic enim placuit Deo, vt luceret illis gentibus scintilla aliqua veritatis & virtutis Iesu, & testimonium præsens ferretur.

m Nõ damni accepti dolore, sed metu ac religione perculsi, rogant Iesum vt discedat. erant enim gentes, agnoscebant virum illum sanctum, cui nec dæmonia obsistere possent: religione Iudæum, qui gentes à sua religione alienas posset, si vellet, perdere, aut damno dato attenuare, qui posset permittere in eas id quod in porcos est permissum, animantes immundas ex disciplina Iudæorum, quibus gentes similes haberentur, hoc est immũdæ non tantùm profecere vt amarent & susciperent beneficentissimum seruatorem hominum, dæmoniorum expulsorem: sed tamen profecere vt reuereri, suspicere & timere inciperent, agnoscentes potentem & efficacem, sanctum & diuina virtute præditum. huiusmodi etiam affectu dixit aliquando Simon Ionæ, Recede à me, Domine, quia homo peccator sum. est igitur exponendus locus ex comparatione personarum.

CAP. IX. a Solertia, diligentia & cura Iesu in ministerio suo exercendo, atque in vocandis ad regnum cælorum Israelis filiis, quibus Propheta datus erat, apertè indicatur. b Nazareth ciuitatem Galilææ, vnde & ipse Nazareus dictus. c Docenti oblatus est paralyticus, demissus per tectum in grabbato, vt Marcus narrat.
d Fides mouet Iesum ad concedendum beneficium, multò etiam cumulatius quàm petitum fuerit. credebant illi eum posse sanare hominem omni medicinæ ope destitutum, & humana vi ineuitabilem, & bene interpretabantur quòd importunè adeò obtruderetur sibi illud spectaculum, quòd in Dei liberatoris laudem, & suæ virtutis demõstrationem hæc cederet res. e Quàm libenter infirmitates hominum qui in se fidunt curandas suscipiat Iesus, maximè verò spirituales, oratio ipsa declarat qua paralyticus exceptus fuit. f Morbi corporis grauissimi, qui ob noxas & peccata contracti sunt, curari non possunt, nisi causa ipsa abscindatur: hoc est, nisi peccata remittantur. g Orationem consolationis exhortationisque plenam, corruptæ hominum mentes peruersè interpretantur. h Maximi Prophetæ & diuino Spiritu pleni signum est, aliorum cogitationes cognoscere.
i Vide modestiam admirandam & promptitudinem Iesu ad docendum veritatem eos qui ad suam vtilitatem doceri se sinant. k Æque facile est vtrumuis dicere; sed probare posterius difficilius est apud homines: namq; hoc indiget manifesto spectaculo & exemplo. illud refertur ad fidem. non enim exigetur visibilis illa remissio peccatorum, vt exigitur hæc manifesta sanatio visibilisque liberatio: sed quando manifesta & visibilis res ad confirmationem inuisibilis citatur, nisi id ex Dei consilio & voluntate fiat, non potest contingere vt tale exemplum edatur. Igitur si beneficij visibilis exemplum ad inuisibilis confirmationem editur, ex sacræ doctrinæ regulis manifesta fit veritas inuisibilis beneficij.

cere, Dimittũtur tibi peccata*: an dicere, Isa.43.d.25.
Surge, & ambula? 6 a Vt autẽ sciatis quia * tua: MS. Hier.a.
b filius hominis habet potestatem in ter-
ra dimittẽdi peccata: (tunc ait paralyti-
co,) c Surge, tolle lectum tuum, & vade in Act.9.f.34.
domum tuam. 7 Et surrexit, & abiit in
domum suam. 8 Videntes autem turbæ,
timuerunt, & glorificauerunt Deum, qui
dedit d potestatem talem hominibus.
9 e Et cùm transiret indè Iesus, vidit ho- Marc.2.b.14. Luc.5.e.27.
minem sedentem in telónio, f Matthęum
nomine. Et ait illi, Sequere me. Et sur-
gens, secutus est eum. 10 Et factum est:
discumbente eo in g domo, ecce multi pu-
blicani & peccatores venientes, discum-
bebant cum Iesu & discipulis eius. 11 Et
videntes Pharisæi, dicebãt discipulis eius,
Quare cum publicanis & peccatoribus B
manducat magister vester? 12 At Iesus
audiens, ait, Non est opus h valẽtibus me- Marc.2.c.17.
dicus, sed malè habentibus. 13 i Euntes
autem, discite quid est, Misericordiam Osee.6.c.6.
volo, & non sacrificium. k Non enim ve- Infr.12.a.7.
ni l vocare iustos, sed peccatores*. 14 Tunc 1 Ti.1.c.15. * ad pœnitentiam 2
accesserunt ad eum discipuli Iohannis, MS. Hil.a.
dicentes,

a Igitur exteriori beneficij exemplo alterum confirmatur. qui enim facit hoc, & illud facere potest: quod si illud non potest, neque hoc potent.

b Solus Christus filius perfectus & sanctus hominis facti ad imaginem Dei. sed de hoc aliàs dicemus.

c Expendenda sunt orationis verba singula, & obseruandum an posteà res ipsa conueniat.

d Auctoritatem dimittendi peccata hominibus in terra degentibus datam iam esse manifesto signo agnoscunt & dicunt turbæ.

e Omnium conditionum homines ad ministerium vocantur à Iesu docente huiusmodi exemplis, nullũ omnino vitæ actionis aut negotij genus esse quamuis ab euangelica simplicitate alienum, à quo non se possint expedire homines, modò vocanti parere velint.

f Huius inet historiæ scriptorem, sed alium iam cùm hæc scriberentur, valdéque mutatum ab illo.

g Discumbebatur in domo Matthęi valedicentis pecuniariis negotiis, & excipientis eum qui se ad nouam vitam vocabat. hoc sine inuidia fiebat peccatorum & publicanorum, qui similem cõditionem sibi beatam ducerent, gauderentque consuetudine sanctissimi Euangelistæ, à quo non despicerentur, sed potius vocarentur, & in spem adducerentur accipiendę salutis, si pœnitere vellent. longè alia Pharisæorum ratio erat, qui huiusmodi miserandos homines fastu auersabantur maximo.

h His qui recta sanitate animique facultate vtuntur, ambulantibus videlicet rectè in mandatis præceptisque Dei, non est opus medico præscribente modum diętæ, & rationem omnẽ qua ad sanitatem reditus fiat: sed iis qui abusi facultate optima animi in peccatorum morbos inciderunt, suámque infirmitudinem agnoscẽtes, medicum desiderant, qui possit compati & mederi infirmitatibus eorum. Pharisæi malè interpretabantur pręcepta & instituta de abstinentia à communione peccatorum. neque enim quisquam prohibetur eos accedere vt medicus, modò curare sciat & velit, sed vetatur communicatio in operibus mortuis. Christus se medicum gerebat, non socium peccatorum; namque ad pœnitentiam persuadendam eum illis agebat. Pharisæi contrà peccatorum socij erant, medici esse auersabantur.

i Diuini verbi auctoritate docet Iesus peccatorum reuocationem ad fidem & pœnitentiam, quibus diuina misericordia imploratur, præferri à Deo sacrificiis illis antiquis, quamuis probandis. hoc est charitatis & pietatis erga miseros & indigentes homines exercitationem & culturam illi sacrificiorum erga ipsum minimè indigẽtem cultui. Pharisæi alieni à misericordia miseros homines despectui habentes, & auersati sacrificiorum cultum ad superstitionem vsque iactabant. k Iustos hîc appellat Christus eos qui in timore diuino manentes mandata obseruant quanta possunt diligentia & sedulitate. hi non vocantur ad pœnitentiam, sed proposita promissionis fide atque suscepta, ad regnum admittuntur. Peccatores verò dicit eos, qui diuinã legem transgressi, præcepta violant. his quoniam non satis est fides, nisi etiam pœnitentia adhibeatur, proponitur vocatio ad pœnitentiam, in qua continetur præteritæ malæ consuetudinis agnitio, confessio ac detestatio, & vitæ morumque correctio secundùm præcepta & instituta Deo probata. l Vocare ad pœnitentiam, Inuitare interpretamur, vt D. Lucas explicat.

Mart.2.c.18. Luc.5.f.33. dicētes, [a]Quare nos & Pharisæi ieiuna-
mus frequenter, discipuli autem tui non
ieiunant? 15 Et ait illis Iesus, [b]Nunquid
possunt filij sponsi lugere, quandiu cum
illis est sponsus? Venient autem dies cùm
auferetur ab eis sponsus: & tunc ieiuna-
bunt. 16 [c]Nemo autem immittit com-
missuram panni rudis in vestimentum
vetus: tollit enim plenitudinem eius à
vestimento, & peior scissura fit. 17 [d]Neq;
mittunt vinum nouum in vtres veteres.
C alioquin rumpuntur vtres, & vinum ef-
funditur, & vtres pereunt. Sed vinum
nouum in vtres nouos mittunt: & ambo
Marc.5.b.22 Luc.8.f.41. conseruantur. 18 [e]Hæc illo loquente ad
* adorauit MS.S. eos, [f]ecce princeps vnus accessit, & *ado-
*13 MS.Hier. *.8. rabat eum, dicens, *Domine, filia mea
modò defuncta est: sed veni, impone
manum tuam super eam, & viuet. 19 [g]Et
surgens Iesus sequebatur eum, & disci-
Leu.15.d.24. Marc.5.c.25. Luc.8.f.43. puli eius. 20 Et ecce mulier quæ sangui-
nis fluxum patiebatur duodecim annis,
accessit retrò, & tetigit fimbriam vesti-
menti eius: 21 Dicebat enim intra se, Si
[h]tetigero tantùm vestimentum eius, sal-
ua ero. 22 At Iesus conuersus & videns
eam, dixit, Confide filia, fides tua te sal-
uam fecit. Et [i]salua facta est mulier ex illa
D hora.

a Non requirunt in discipulis ieiunia in lege antiqua decretũ, quod non minori diligentia Christi quàm Iohannis & Pharisæorum discipuli colebãt; sed illud genus ieiuniorũ quod vel ex magistrorum iussu, vel ex proprio cuiusque consilio suscipiebatur, suo loco ac tempore vtile, sed non vsquequaque efficax ad perfectionem consequendã, quam tamen illi vtcunque professi affectabant: erat autem illud ieiunium triste, & tristitiæ signum, atque ad antiquum hominum statum pertinebat. Iohannis discipuli ob imitationẽ magistri abstinentissimi sanctius quàm Pharisæorum discipuli ieiunabant: ieiunabant etiam ex mœrore accepto propter magistri sui vincula, & discrimen præsens.

b *Filij sponsi*, iidem sunt qui familiares & contubernales sponsi Latinè dicuntur. est enim Hebraica periphrasis. Sponsalia tempora lætitię plena sunt, neque tristitiam admittunt vllã: Christus sponsus erat Ecclesiam sibi matrimonio copulaturus propediem: qui non tristem, sed lætum nuntium regni afferret; illius discipuli, vno excepto, neque ob sua crimina quæ in simplicissimis & mundo iam renuntiantibus hominibus non ita magna erãt, neque propter magistrum tristia illa ieiunia frequentare debebant: nam magister illis incolumis constabat, bonisq; nuntiis operam dabat, quorum ipsi etiam ministri erant. cùm auferretur ab illis sponsus captus, crucifixus & sepultus, tunc in illis diebus ieiunaturi erant, in signum & habitum mæstitudinis maximæ. atque hoc rationem ieiunij tristis spectat.

c Quantum ad ieiunium perfectionis obtinendæ & exercendæ causa institutum, aliud etiam responsum à Christo redditur, qui docet illam Pharisaicarum & antiquarum exercitationum perfectionem cum ea perfectione quam Christus adornabat, & promittebat, non esse conferendam.

d Potiores adsunt ad Christi disciplinam & virtutem percipiendam rudes discipuli, & fideles atque obsequentes, quàm ij qui cùm nec multa nec magna sciant, sibi sapientissimi videntur, aliósque præ se contemnunt.

e Paratur argumentum quo periculum fiat vtra sit maior virtus, vtra potior doctrina, vtra magis frequentanda via, Pharisæorum ne an Christi.

f Crediderat hic Israelita princeps vir Christo virtutem esse etiam mortuos excitandi; ideóque veniens adorabat & petebat: sed longè maior Centurionis fides fuerat, existimantis verè non opus esse præsentia & impositione manus Christi, sed voluntate tantùm & iussione.

g Facilitas Christi sese omnibus in se credentibus vltrò ad postulata offerentis benefaciẽdi studio.

h Fides viua ita impetrat vt concipit & credit.

i Virtus verè exibat ex Christi corpore quæ sanare posset etiam grauissimis morbis affectos, modò efficaci fide præparatos. illa autem virtus vestibus etiam communicabatur, vt odor boni vnguenti vestibus fragrantiam præstat.

hora. 23 Et cùm venisset Iesus in domum
principis, & vidisset tibicines & turbam
tumultuantem, 24 "dicebat', Recedite: * dixit ad cos, 1 MS. c.s.
[a]non est enim mortua puella, sed dormit.
Et [b] deridebant eum. 25 Et cùm [c]eiecta es-
set turba, intrauit: & [d]tenuit manũ eius*. * & dixit, Puella, surge. o.
Et [e] surrexit puella. 26 Et exiit fama hæc
in vniuersam terram illam. 27 Et trans-
eunte inde Iesu, secuti sunt eum duo cę-
ci clamantes, & dicentes, Miserere nostri,
fili Dauid. 28 Cùm autem venisset do- D
mum, accesserunt ad eum cæci. Et dicit
eis Iesus, Creditis quia hoc possum face-
re vobis? Dicunt ei, Vtique Domine.
29 Tunc tetigit oculos eorum, dicens, [f]Se-
cundùm fidem vestram fiat vobis. 30 Et
aperti sunt oculi eorum: & comminatus
est illis Iesus, dicẽs, [g]Videte ne quis sciat.
31 Illi autem exeuntes, diffamauerũt eum
in tota terra illa. 32 Egressis autem illis, Inf. 12. b. 22.
ecce obtulerunt ei hominem mutũ, dæ- Luc. 11. b. 14.
monium habentem. 33 Et eiecto dæmo-
nio, locutus est mutus: & miratæ sunt
turbæ, dicentes, [h]Nunquàm apparuit sic
in Israël. 34 [i]Pharisæi autem dicebant, In Inf. 12. b. 14. Marc. 3. c. 22.
principe dæmoniorum eiicit dæmones. Luc. 11. b. 15. Matt. 6. a. 6.
35 [k] Et circuibat Iesus omnes ciuitates, & Luc. 13. a. 10.
castella, docens in synagogis eorum, &
prædicans euangelium regni, & [l] curans
omnem languorem, & omnem infirmi-
tatem. 36 [m] Videns autem turbas, miser- Marc. 6. e. 34.
tus est eis: quia erant vexati, & iacentes
sicut

a Christi virtuti, qui vita est animi & corporis defuncti vita hac mortali, non mortui existimantur, sed dormiẽtes, valenti non difficilius à morte homines excitare, quàm à somno.
b Facit ad confirmationem amplificationemque miraculi, quòd illi rem omnino desperatam haberent.
c Non adhibet Christus arbitros ad pompam & inanem gloriam, à qua aliena esse debet charitas & benefaciendi voluntas
d Studiosam voluntatem & intentionem significat manus apprehensio.
e Nullo maiori negotio, quàm si ex somno excitata esset.

f Animaduertendum est quemadmodum diuina virtus & efficacitas fidei rationẽ ad effectus edẽdos exigat.

g Benignitatis & beneficẽtiæ exemplum in Christo perpetuum, gloriam popularem fugere.
Grati verò animi est beneficiũ acceptum ad Dei gloriam & aliorũ exhortationem prædicare.
h Nullus Prophetarũ olim qui anteà fuerãt, tãta auctoritate, celeritate, tam varia morborũ genera tam perfectè curauit, tanta dæmoniorum nocumenta tam potenter expulit, damnaque ab illis data & detrimenta tam plenè resarcitit.
i Magis auersantur Christo Pharisæi, quam dæmones ipsi. hęc blasphemia in Spiritum sanctum fuit, vt aliâs docebitur.
k Summo studio suæ felicissimę hominibus legationis exercendæ.
l In confirmationem legationis boníque nuntij, ac pignus promissorum diuinorum.
m Omnino perirent homines, nisi talem haberent procuratorem & patronum; aliàs enim neque ipsi sibi rectè consulunt, neque diligentes atque fideles omnino ministros experiuntur semper. non enim omnes agunt ministeriũ vt à domino messis missi: orandus igitur est Dominus vt multos mittat, eósque ministerij rectè exercendi studiosos.

sicut oues non habentes pastorem.
Luc.10.a.1. Iohan.4.c.36. 37 Tunc dicit discipulis suis, Messis qui-
dem multa, operarij autem pauci. 38 Ro-
* eiiciat 6 MS. Hil. gate ergo dominum messis, vt *emittat
operarios in messem suam.

CAP. X.

Marc.3.b.13. & 6 a.7. Luc.6.c.13. & 9.a.1. & 10.a.1. ET [a] conuocatis duodecim discipulis
suis, dedit illis potestatem spirituum
immundorum, vt eiicerent eos, & cura-
A rent omnem languorem, & omnem in-
firmitatem. 2 [b] Duodecim autem Apo-
stolorum nomina sunt hæc: Primus, Si-
mon qui dicitur Petrus, & Andreas fra-
ter eius, 3 Iacobus Zebedæi, & Iohannes
frater eius, Philippus & [c] Bartholomæus,
Thomas, & Matthæus publicanus, &
* Lebbæus qui cognominatus est 3 MS.R.C.S. Iacobus Alphæi, & *Thaddæus, 4 Simon
Cananæus, & Iudas Iscariotes, qui & tra-
didit eum. 5 Hos duodecim misit Iesus:
præcipiens eis, dicens, [d] In viam gentium
ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorũ
ne intraueritis: 6 sed potius ite ad oues
Act.13.g.46 quæ perierunt domus Israël. 7 Euntes au-
tem prędicate, dicentes, [e] Quia appropin-
quauit regnum cælorum. 8 [f] Infirmos cu-
rate, mortuos suscitate, leprosos mun-
date, dæmones eiicite: [g] gratis accepistis,
B gratis date. 9 Nolite [h] possidere aurum,
Marc.6.b.8. Luc.9.a.3. & 10 a.4. 1Tim.5.c.18 neque argẽtum, neque pecuniam in zo-

CAP. X. a Operarios à se delectos mittit Christus, quibus sigilla auctoritatis diuinæ tradit, miraculorũ & beneficiorum facultatem conuenientem cũ legatione ipsa quæ de humanæ naturæ restitutione & perfectione erat.

b Multę causæ sunt quamobrem recenseantur, vt diuinæ electionis ratio cognoscatur, abiecta mundi eligentis, ad confundendum fortia mundi. vt exempla sinceritatis futuris proponantur ministris vt horum vnica cócorsque doctrina exemplar sit veræ Apostolicæ doctrinæ, & examen doctrinæ pseudoapostolicæ. vt testimonium horum firmum constet, qui ab initio prædicationis Christi vsque ad eius ascensionem, & totius illius negotij absolutionem testes permanserunt operum & dictorum illius, vno excepto Iuda, qui tradidit eum, qui & periit propria culpa & voluntate, non ex vocantis abdicatione aut neglectione, quandoquidem hos duodecim misit Iesus, &c.

c Nathanael proprio nomine, cognomento Bartholomæus.

d Christus propheta & magni nuntij legatus promissus fuerat Israëlitis, quibus ipse minister doctrinę & legationis esse debuit ex promissione diuina. antequam exodus illa compleretur in Ierusalem, ideo cùm socios huius legationis assumat duodecim, hos iubet ad eosdem Israëlitas tantùm legationem modò deferre, postea demũ perferendam ad omnes gentes. Non tamen vetat ne obiter vbicunque data fuerit occasio annuntiandi, annuntiẽt gratiæ tempus, sed ne in viam gentiũ, aut in ciuitates Samaritanorum ex professo intrent, ne vlla sit Israëlitis querendi ansa, quòd sibi non fuerit abundè consulium. Ideo, inquit, ite magis ad oues, &c. Si qui ex aliis ad eos venirent, non erant reiiciendi, dummodo fide & obediẽtia Israelem imitarentur: atque ita sæpe euenit in illo prædicationis Christi tempore, vt in exemplis Chananææ, leprosi Samaritani, feminæ Samaritanæ, Centurionis Gentilis, & aliorum.

e Euangelij summa: alludit ad figuram antiquam, cùm libertas per Mosem & Aaron annuntiata fuit iis qui seruitutem in Ægypto seruiebant.

f Promissa particularia erga eos qui crediderint, ad confirmationem legationis, & specimen beneficij spiritualis, ac liberationis in legatione contentæ.

g Vt liberatio ipsa maxima ex diuina benignitate proficiscitur, sic etiam beneficia illa quæ liberationis signa sunt.

h Ministrorum studium non debet ad priuatum commodum temporale referri, sed ad publicam vtilitatem: qui tamen non fraudabuntur victu necessario, modò contenti esse velint, eo quod diuinæ prouidentiæ placuerit. Est etiam hoc illis præceptum ad exemplum populo exhibendũ contemptionis rerum humanarum, ad auctoritatem ministerij, & ad alia multa.

nis veſtris: 10 non peram in via, neque
duas tunicas, neque calceamenta, neque
virgam. dignus enim eſt operarius cibo
ſuo. 11 In[a] quamcũque autem ciuitatem *Marc.6.b.10*
aut caſtellũ intraueritis, interrogate quis *Luc.9.a.4. & 10.a.5.*
in ea dignus ſit[b]: & ibi manete donec ex-
eatis. 12 Intrantes autem in domum, ſa-
lutate eam, ⁻dicentes, [c]Pax huic domui. ⁻1 MS.Hier. 6q 4.
13 Et ſi quidem fuerit domus illa digna,
"veniet pax veſtra ſuper eam. ſi autem * veniat MS. Hil.c.
non fuerit digna, pax veſtra "reuertetur * reuertatur MS.Hil.c.
ad vos. 14[d] Et quicunque non receperit *Marc.6.b.11.*
vos, neque audierit ſermones veſtros: ex- *Luc.9.a.5.*
euntes foras de domo vel ciuitate*, [e]ex- * illa 1 MS.G.S.
cutite puluerem de pedibus veſtris. *Act.13.g.51 & 18.a.6.*
15[f] Amen dico vobis, tolerabilius erit ter-
ræ Sodomorum & Gomorrhæorum in
die iudicij, quàm illi ciuitati. 16 [g]Ecce ego *Luc.10.a.3.*
mitto vos ſicut oues in medio luporum.
[h]Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes, &
ſimplices ſicut columbæ. 17 [i]Cauete au- C
tem ab hominibus. Tradent enim vos in
conciliis, & in ſynagogis ſuis flagellabũt
vos. 18 & ad præſides & ad reges duce-
mini propter me, in [k]teſtimonium illis &
gentibus. 19 [l]Cùm autem tradent vos, *Mar.13.b.11 Luc.12.b.11.*
nolite

a Non deſunt pij vbique qui Dei famulis conſulant: quibus tamen nullo modo graues aut moleſtos eſſe decet Dei miniſtros.

b Non ſine præmio ſuſcipiũtur Dei miniſtri, cum quibus pax hoſpes excipitur.

c Omnis felicitatis & proſperitatis à Deo precationem hæc Hebraica ſalutatio ſignificat.

d Satis eſt hominibus fuiſſe propoſitam vltrò ſalutis conditionem; ſatis ſuperq́ue eſt miſiſſe legatos vel nullo vel exiguo ſumptu eorum ad quos legarentur.

e Signũ & actionis genus longa oratione ſignificantius & efficacius, quo teſtamur nullo vel leuiſſimo commodo, immo vel communiſſima re aliqua velle nos eum ipſis communicare, à quibus non libenter ſuſcipimur. eſt etiam teſtimonio & monumẽto hæc actio nos eò veniſſe & officium feciſſe, quod tamen non fuerit exceptum. vt aduẽtus reginæ Sabba erit in ſignũ & redargutionem Iudæorum: ſic ille Apoſtolorum aduẽtus illis actionibus & obteſtationibus adornatus, erit in ſignum & teſtimonium aduerſus eos à quibus fuerint repulſi.

f Sodomorum & Gomorrheorũ populi habuerunt quidem illi reprehenſorem Lot, qui reuocaret eos à ſcelere; ſed non tanta auctoritate, quanta fuit Apoſtolorũ, ex miraculis & miſſione aperta Chriſti: deinde ex promiſſione regni quam repudiarunt, grauiſſimum ſcelus fuit. ideò tolerabilius erit Sodomorum, &c.

g Oues nocere non poſſunt lupis, lædi à lupis & diſcerpi poſſunt, ac deuorari, eosq́ue carnibus alere ſuis. Vnde Apoſtoli quid agere apud homines; quid ab ipſis expectare debeant, monentur.

h Vt intelligatis vos odio eſſe hominibus, atque illorũ inſidiis peti, vt ſerpẽtes, qui ſibi homines infenſos norũt. expectãdũ eſt ergo ab hominibus incommodum, ſed non illis reddẽdum. immò magna patientia ſuſtinendum columbarum more, quæ neque timent neque lædunt quenquam, propter ſimplicitatem.

i *Cauete ab hominibus*] filiis Adæ, patrẽ referẽtibus, carnalibus, nimirum, atque huius mundi amatoribus, quibus moleſta eſt doctrina Chriſti, propter abnegationem propriam, & crucem quam præcipit. Sunt autem huiuſmodi homines acuti in ſuo genere atque callidi, qui non niſi legitimè, atque iuris, & pietatis prætextu religioniſq́ue aſſerendæ nomine, vos vexabunt in ſynagogis ante reges & præſides. hoc de perſecutione à Iudæis aduerſus Apoſtolos inſtituta dicitur.

k *In teſtimonium.*] dum illi moliuntur vobis parare perniciem, & euangelium excludere; tamen teſtimonia publica parant aduerſum ſe magnis auctoribus regibus, & conciliis, & ſynagogis, in diem iudicij. in teſtimonium illis videlicet hominibus, & gentibus etiam illis apud quas hæc fient nam veſtra illa vexatio celebris erit & nota gentibus illis. l *Dabitur vobis in illa hora quid loquamini.*] de miniſtris agitur, poſt acceptum Spiritum ſanctum miniſterij, à quo docentur omnem veritatem. Itaque iam tum illis hanc ſecuritatem prædicebat Chriſtus, oſtendens illorum eſſe pati, & perſeuerare in tentationibus adiuuante Deo. agere verò & vincere in diſputationibus, Dei eſſe, in illis loquentis. miniſterij enim virtus ab auctore eſt.

nolite cogitare quomodo aut quid lo-
quamini: dabitur enim vobis in illa hora
quid loquamini. 20 non enim vos estis
qui loquimini, sed spiritus patris vestri
qui loquitur in vobis. 21 Tradet autem
Luc.21,d.16. frater fratrem in mortẽ, & pater filium:
& insurgent filij in parẽtes, & morte eos
* hominibus o. afficient, 22 & eritis a odio omnibus *pro-
pter nomen meum: qui autem perseue-
rauerit vsque in finem, hic saluus erit.
23 b Cùm autem persequentur vos in ci-
uitate ista: fugite in aliam. amẽ dico vo-
bis, non consummabitis ciuitates Israël,
Luc.6.f.40. c donec veniat filius hominis. 24 d Non est
Ioan.13.b.16. & 15.c.20. discipulus super magistrum, nec seruus
super dominum suum. 25 sufficit disci-
pulo vt sit sicut magister eius: & seruo,
sicut dominus eius. Si patremfamiliâs
Beelzebub vocauerunt: quantò magis
domesticos eius? 26 e Ne ergo timueritis
Mar.4.c.22. Luc.8.c.17. & 12.a.2. eos. f Nihil enim est opertum, quod non
reuelabitur: & occultum, quod nõ scie-
tur. 27 Quod dico vobis in tenebris, di-
* *aurem o.* cite in lumine: & quod in *aure auditis,
prædicate super tecta. 28 g Et nolite time-
re eos qui occidunt corpus, animam au-

D.3 tem

a *Odio omnibus hominibus*] carnalibus huius mundi, quibus nomen meum graue est, propter doctrinam ab ipsorum studiis longè alienam, & abhorrentem, damnantemque mores & cupiditates eorum.

b *Cum autem persequentur vos*] Adhuc de ministerio inter Israëlitas exercendo sermonem producit Christus, quod ministerium vsque ad publicam reiectionẽ Iudæorũ, quæ facta est post aduentũ Spiritus sancti, attestãtis virtutẽ Christi & auctoritatẽ, frequẽtatũ est. deinde enim nõ multò post venit filius hominis à Iudęis reprobatus, vltorque impulit Romanos ad vastationem Iudææ, signis multis in cælo præcedentibus, quæ illum vltorem præsentẽ declarabãt, sicut ille dixerat.

c Itaque non modò de secundo aduentu iudicij, sed etiam de aduentu de quo Christus dixerat, Videbitis filiũ hominis veniẽtẽ in nubibus cæli cum potestate magna & maiestate. de quo Petrus, Dextera Dei exaltatus Christus est.. & paulo pòst, Vt fugiatis iram quæ superuentura est.

d Exhortatio ad eandem rationem & imitationem ministerij perferendi, quandoquidem magister multis huiusmodi periculis ad mortem vsq; exercitatus, tandem euasit in illum magnum triumphum & maiestatem exaltationis à Deo. cuius exemplum qui sequentur vsque in finem, futuræ gloriæ in ipsis reuelandæ compotes euadent. ergo ne timueritis eos. Hactenus de iis quæ ministros spectant rationibus.

e Iam de ministerij ipsius ratione.

f *Nihil opertum. quod dico vobis in teneb.*] Summa integritate, fide & libertate per Apostolos exponi debere mandata Christi pertinentia etiam ad arcanum mysterium regni Dei, sed eius rei tempus oportunum fore, tempus illud lucis post mortem, resurrectionem, & ascensionem suam. quando Spiritu sancto in homines misso clarificatus est Christus, priuatam illam interpretationem & mysteriorum discipulis, tum etiam ipsis vix intelligentibus factam, in tectis, & in secreto, & occultam, & in tenebris factam dicit Christus. Neque enim tum alij poterãt audire, atque nec ipsi Apostoli: quibus dicebat, Plura habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò. Est igitur Christi salutis communis omnibus hominibus promissio, quicunque oculos ad lucem aperire voluerint, manifestatam per euangelium Dei.

g *Et nolite timere eos.*] Quanquam nunquam debent timeri homines ab iis qui veritatem annuntiant, tamen hoc propriè refertur ad illud tempus post Christi glorificationem. in quo virtute magna reddebant Apostoli testimonium illius virtutis & dignitatis; gaudentésque ibant à conspectu concilij, &c. Tunc iam illi erant chariores Deo, quia cum Christo permanserant in tentationibus vsque in finem, & Spiritum sanctum Christi habebant. Tunc ipsi pluribus periculis tentati neminem timebant: oportet, inquiebant, obedire Deo magis quàm hominibus. Obseruauimus enim Apostolos ante Christi mortem neque mysteria prædicasse, sed tantùm aduentum regni & pœnitentiam: neque vlla difficultate periculorum, sed neque indigentia vlla fuisse affectos, nulla persecutione vexatos. omnis enim Pharisæorum & Scribarum inuidia aduersus Iesum ipsum expediebatur.

tem non possunt occidere: sed potius ti-
mete eum qui potest & animam & cor-
pus perdere in gehennam. 29 Nónne duo D
passeres asse veneunt: & vnus ex illis non
cadet super terram sine patre vestro?
30 Vestri autem & capilli capitis omnes
numerati sunt. 31 Nolite ergo timere:
multis passeribus meliores estis vos.
32 [a] Omnis ergo qui confitebitur me co- *Mar.8.d.38. Luc.9.c.26. & 12.b.8. 2.Ti.2.b.12.*
ram hominibus, confitebor & ego eum
coram patre meo qui in cælis est: 33 qui
autem negauerit me coram hominibus,
negabo & ego eum coram patre meo qui
in cælis est. 34 [b] Nolite arbitrari quia pa- *Luc.12.f.51.*
cem venerim mittere in terram. non ve-
ni pacem mittere, sed gladium. 35 Veni
enim separare hominem aduersus patrē *Mich.7.b.6.*
suum, & filiam aduersus matrem suam,
& nurum aduersus socrum suam: 36 &
inimici hominis, domestici eius. 37 Qui
amat patrem aut matrē plus quàm me, *Luc.14.f.26.*
non est me dignus. & qui amat filiū aut
filiam super me, non est me dignus.
38 [c] Et qui non accipit crucem suam, & *Mar.8.d.34. Inf.16.d.24. Luc.9.c.24. 14.f.26. & 17.g.33. Ioan.12.d.25*
sequitur me: non est me dignus. 39 Qui
inuenit animam suam, perdet illam: &
qui perdiderit animā suam propter me, *Luc.10.c.16. Ioan.13.c.20.*
inueniet eam. 40 [d] Qui recipit vos, me
recipit: & qui me recipit, recipit eum
qui me misit. 41 Qui recipit prophetam
in nomine prophetę, mercedem prophe-
tæ [e] accipiet. & qui recipit iustum in no-
mine

a *Omnis ergo qui confitebitur me.*] Omnes debēt fateri Iesum esse Christum: qui huius confessionis expers est, non agnoscetur à Christo. sed alia ratio est in imperfectis, vt in Petro ante mortem Christi; alia in perfectis, vt in Petro post agnitum Christum, testimonioque in se habito Spiritu sancto accepto. Cognoscat lector magnā sapientiam in hac Christi propositione, ne erret, & incidat in laqueū diaboli, atque in desperationem, vt quibusdam accidit, nimirum non intelligentibus hunc locum.

b *Nolite arbitrari.*] Notitia illa diuina de Christo Iesu, cuius mentio hîc fit, separat hominem ab omni re quæ cum ipsius doctrina pugnat, quāquam aliàs charissima illa res fuerit.

c *Et qui non accipit crucem*] Summa doctrinæ & imitationis Christi est, illius iussa omnibus rebus mundi iucūdis præponere, omnibusque molestiis & difficultatibus, periculis & incommodis mutare.

d *Qui recipit vos, me recipit.*] Hortatur Apostolos & ministros suos promissione oportunæ commoditatis & consolationis etiam in hac vita, quando res ipsa exigat. Quanquam enim aliâs omnia illis relicta fuerint humana commoda, atque ipsi à suis deserti aut proditi, ab aliis vexati, erunt tamē pij aliqui à quibus recipiantur, siue in vna ciuitate siue in alia. non enim desunt qui quærant, amentque Deum & Christum eius. illis ergo erit cura recipiendi legatos Christi & fouendi, quod vt certius constet Apostolis, promissione erga susceptores ipsos confirmatur. Ad hanc sententiam illud spectat quod Petro respondit aliâs Iesus, Nemo est qui reliquerit, &c. qui non accipiat centies tantum nunc in tempore hoc fratres & sorores, &c.

e *Qui recipit prophetam*] Ergo mercedem habent incomparabilem & amplissimam beneficia & opera iuxta Dei & Christi eius voluntatem, atque in illius gratiam & cultum facta: constat, inquam, bonorum operum merces, ex voluntate & affirmatione promittentis benignissimè.

mine iusti, mercedem iusti accipiet. 42 Et
Marc.9.f.41. quicunque [f]potum dederit vni ex mini-
mis istis calicem aquæ [g]frigidæ, tantùm
in nomine discipuli: amen dico vobis,
non perdet mercedem suam.

CAPVT XI.

A ET factum est, [a]cùm consummasset
Iesus præcipiens duodecim discipulis
suis, transiit inde, vt doceret & prædica-
Luc.7.c.18. ret in ciuitatibus eorum. 2 [b]Iohannes au-
tem cùm audisset in vinculis opera Chri-
sti: mittens duos de discipulis suis, 3 ait
illi, [c]Tu es qui venturus es, an alium ex-
pectamus? 4 Et respondens Iesus ait illis,
[d]Euntes renuntiate Iohanni quæ audistis
Isa.35.a.5. & vidistis. 5 Cæci vident, claudi ambu-
& 61.a.1. lant, leprosi mundantur, surdi audiunt,
* & M.5.a. mortui resurgũt, *[e]pauperes euangelizã-
tur: 6 & [f]beatus est qui non fuerit scan-
Luc.7.d.14. dalizatus in me. 7 Illis autem abeũtibus,
cœpit Iesus dicere ad turbas de Iohanne,
Quid existis in desertum videre? [g]arun-
dinem vento agitatam? 8 Sed quid existis
videre? hominem mollibus vestitum?
Ecce qui [h]mollibus vestiuntur, in domi-
bus regum sunt. 9 Sed quid existis vi-
dere?

f *Quicunque potum dederit*] Vide quã exiguum & facile beneficiũ ferè nullius æstimationis apud homines, tamẽ habet constitutam mercedem à Deo, eamque non exiguã. quæ enim Deus promittit, parua esse non possunt: maiora sunt quàm æstimari possint ab iis qui recepturi sint.

g *Frigidæ*] satis indicat studium & diligentiam in beneficio exhibendo, quamuis exiguo. æstimat autem Deus opera magis ex studio, quàm ex rei magnitudine.

CAP. XI.

a *Cum consummasset.*] Satis apertè docet Euangelista illum sermonem totũ qui præcessit, ad ministrorum officium esse referendum.

b *Iohannes autẽ.*] Iohãnes ostẽdit ministeriũ suũ quo perfunctus iam erat, cedere Christo successori à se iam declarato, eidemque se maiori parans duos è discipulis suis testes futuros adornat, qui ipsi confiteantur eundẽ esse illum quem Baptista declarauerat. Opera audierat Iohannes, qualia ille nulla fecerat; atque operum signum esse debebat certissimum promissi redemptoris. Non sine significatione dicitur Iohannes audisse opera Christi.

c *Tu es qui venturus es.*] Christi promissi vera præsentia non tam debuit probari affirmatione oris proprij, quã operibus & signis cum vaticiniorum ratione omnino quadrantibus; ita vt non ipse sese, verùm Deus pater Messiã suũ declararet. Hoc erat constitutum cõsilium, vt non antè se aperiret filius Dei, quàm à Deo patre esset indicatus. hoc Iohannes docuerat suos discipulos. atque hac ratione iubet eos nunc periculum facere, rogantes verbo; vt cùm ille non respondeat verbo, sed opere agnoscatur esse Christus. hoc non sibi Iohãnes rogabat: sciebat enim illum esse Christum, quem indicauerat digito præsentem: sed ad discipulorum suorũ informationẽ hãc interrogationem instituit, quos testes adhibere parabat muneris sui iam cõsummati, rectè ostenso eo quem ipse prædicauerat: atque ita etiam suæ legationis fidem firmaret, vtpote qui non antea coniectus esset in vincula quàm in promptu esset, vt manifestaretur ille quem post se venturum dixerat.

d *Euntes.*] Christus non respondet professione sui nominis ex oratione propria, sed ex notatione à Deo per Prophetas exposita: ipse autem opera Christi edit illis præsentibus, vt Lucas narrat. Loca autem ex quibus Iesus responsum discipulis ad Iohannem mandauit, sunt apud Isaiam cap 35 & 61.

e *Pauperes euangel.*] Docentur & accipiunt Euangelium; sicut scriptum fuerat, Euangelizare pauperibus misit me.

f *Qui non fuerit scand.*] vel contentioso studio alterius hominis, vel humilitate personæ quam exterius gero, vel seueritate doctrinę, vel regni quod prædico interpretatione aliena à consilio Dei & veritate ipsa. hæc sunt quatuor genera rerum, quibus mundus in Christo scandalizatus est.

g *Arundinem vento agit.*] Hominem aliquem inanis consilij, qui id vitæ genus popularis gloriæ causa susceperit: solent enim vulgus huiusmodi personas libenter spectare.

h *Hominem mollibus vest.*] aliud genus hominum vulgo æstimatum, qui stultus, honores *Sæpè dat indignis, & famæ seruit ineptus*. atqui nihil tale in Iohanne erat, aut ostendebatur, aut celebrabatur.

dere? [a]prophetam? Etiam [b] dico vobis, & B
plus quàm prophetá. 10 Hic eſt enim de
quo ſcriptum eſt, Ecce ego mitto ange- *Mala.3.a.1. Marc.1.a.2.*
lum meum ante faciem tuam, qui præ- *Luc.7.d.27.*
parabit viam tuam ante te. 11 Amen di-
co vobis, non ſurrexit inter natos mulie-
rum [c]maior Iohanne Baptiſta: qui autem
minor eſt in regno cælorum, maior eſt
illo. 12 [d] A diebus autem Iohannis Bapti- *Luc.17.d.16*
ſtæ vſque nunc, regnum cælorum vim
patitur, & violenti rapiunt illud.
13 Omnes enim prophetæ & lex, vſque
ad Iohannem prophetauerunt: 14 & ſi
vultis recipere, ipſe eſt [e]Elias qui ventu- *Mala.4.b.5.*
rus eſt. 15 Qui habet aures audiendi, au-
diat. 16 Cui autem ſimilem æſtimabo *Luc.7.e.31.*
generationẽ iſtam? Similis eſt pueris ſe-
dentibus in foro: qui clamantes coæqua-
libus, 17 dicunt, Cecinimus vobis*, & ** tibiis, G.*
non ſaltaſtis: lamẽtauimus, & non plan-
xiſtis. 18 Vênit enim Iohannes neque
manducans neque bibens: & dicunt, C
Dæmonium habet. 19 Vênit filius ho-
minis manducans & bibens, & dicunt,
Ecce

a *Prophetam.*] Vera cauſa & appellatio quamobrem Iohannes vt miraculum quoddam viſeretur populo, qui per quadringentos ferè annos propheta caruerat.

b *Etiam dico.*] plus vos in hoc viro ſpectaſtis, quàm in vllo alio ex prophetis ſpectauit antiquitas. Omnes enim prophetæ præcinerũt Chriſtum venturum: hic populo Chriſtum præſentem annuntiauit, indice oſtendit, regnum Dei appropinquaſſe affirmauit, regni ineundi viam munire cœpit pœnitentiæ denũtiatione. Hic enim eſt dictus nuntius ab aliis prophetis.

c *Maior Iohanne Bapt.*] Hunc locum exponit D. Lucas apertè. Maior, inquit, propheta non ſurrexit. Fuit enim Iohannes omnium prophetarum maximus, qui præſentem eſſe aſſeruit, quem alij ſperandum confirmabant. atque ita verè Iohannes omnium Eccleſiæ ac regni cælorum, quod eſt Eccleſia, miniſtrorũ miniſter miniſterio prophetandi de Chriſto maximus cenſendus eſt. attamen alter illo maior eſt natura, virtute & efficacitate: qui à vobis minor illo cenſetur in regno cælorum, hoc eſt in Eccleſia eſſe. Hoc ait Chriſtus de ſeipſo, cum ſumma modeſtia confirmans teſtimonium Iohannis, qui dixerat, *Venit fortior me poſt me, cuius ego non ſum dignus*, &c. tamen ad illud vſque tempus quo Chriſtus hæc dicebat, minor habebatur apud turbas Ieſus Iohanne in Eccleſia. Omnes enim Iohannem vt prophetam habebant, præterea Sacerdotis filium vnum ex Eccleſiæ miniſtris, quem quidam putabant Chriſtũ, quidam Eliam, alij magnum prophetam illum promiſſum, certè non carentem diuina auctoritate: nunquam enim neque populus neque Phariſæi, Iohãnis auctoritatem diuinam in dubium vocarũt. Chriſti auctoritati Phariſæi & Scribæ detrahebant, propter familiaris conditionis humilitatem: adeò vt poſt magna diuinitatis & auctoritatis illius argumenta ſpectata, interrogatus fuerit Ieſus à Iudæis, In qua poteſtate hæc facis, & quis tibi dedit poteſtatem vt iſta facias? Ita vulgus, vt ſolet, minora maioribus præferebat, non ſolùm initio legationis à Chriſto obitæ, ſed in medio etiam tempore teſtibus etiam Apoſtolis, qui ex iudicio populi referebant illum haberi alterum Iohannem Baptiſtam. Hæc oportuit indicari ad explicationem huius loci, in quo Ieſus ſe inſinuat eſſe Chriſtum, de quo Iohannes teſtimonium dederat. Maior & minor Latinè & Græcè μείζων & μικρότερος, niſi adſit expreſſum nomen pluralis numeri, ſemper de duobus dicitur: atque vt illa prior collatio, *inter natos mulierum*, &c. expreſsè plurium fuit: ſic hæc poſterior ſignificanter duorum eſt ex verborum vſu, atque ex ſententia ipſa.

d *A diebus Iohannis.*] Antea regnum cælorum erat in præparatione, promiſſione, & figurarum inuolucris. vſque ad Iohannis legationem, in qua lex & prophetæ quæ de Chriſto promittebant, concluſerunt: à diebus huius, hoc eſt, illo iam perfuncto legatione ſua, regnum cælorum præſens eſt, & expugnari incipit: neque tamen traditur, niſi iis qui vicerint, & cuſtodierint quæ præcepta illis ſunt lege militiæ diuinæ. Alluſio eſt ad figuram terræ promiſſæ Ioſue duce obtentæ. illud enim huius figura erat.

e *Ipſe eſt Elias.*] Itaque omnia ſigna promiſſi olim regni, nunc iam præſentis à Deo olim propoſita, perſonæ omnes, & miniſtri tum antecedentes regni aduentum; tum coniunctæ ipſi regno conſtant manifeſtè. Igitur oportet ſapienter quærere quiſnam ſit Meſſias verus: inuenietur eſſe Ieſus. ille itaque excipiendus eſt iis qui diuinum conſilium ſequi ſtuduerint. Oſtenſus eſt autem Ieſus à Iohanne, temporum & ſignorum omnium argumentis comprobatus: ipſe idem venit manſuetus, mitis, beneficus, familiaremque ſe præbuit omnibus, & tamen à generatione iſta non fuit receptus.

Ecce homo vorax & potator vini, publi-
canorum & peccatorum amicus. Et [a] iu-
stificata est sapientia à filiis suis. 20 [b] Tunc
cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus
factæ sunt plurimæ virtutes eius, quia
non egissent pœnitentiam. 21 Væ tibi
Luc.10.b.13. Corozáin, væ tibi Beth-saida: quia [c] si
in Tyro & Sidône factæ essent virtutes
quæ factę sunt in vobis, olim in cilicio
& cinere pœnitentiã egissent. 22 Verun-
tamen dico vobis, Tyro & Sidóni remis-
sius erit in die iudicij, quàm vobis. 23 Et
tu Capharnaum, nunquid vsque in cælũ
exaltaberis? vsque in infernum descen-
des. quia si in Sodomis factę fuissent vir-
tutes quę factæ sunt in te, fortè mansis-
D sent vsque in hanc diem. 24 Veruntamen
dico vobis, quia terræ Sodomorum re-
missius erit in die iudicij, quàm tibi.
Luc.10.d.21 25 In illo tempore [d] respondens Iesus, di-
xit, Confiteor tibi pater Domine cęli &
terræ, [e] quia abscondisti hęc à sapientibus
& prudentibus, & reuelasti ea paruulis.
26 Ita pater: [f] quoniã sic fuit placitum ante
te. 27 [g] Omnia mihi tradita sunt à patre
Ioan.7.d.28. & 8 b.19. & 10.c.15. meo. Et [h] nemo nouit filium, nisi pater:
neque patrem quis nouit, nisi filius, &

E cui

a *Iustificata est sapientia*] Illud hæc oratio significat, causam sapientiæ Iudæorum esse iam omnino iudicatam & declaratam à filiis illius generationis quã Christus indicabat. sicut enim patres eorũ noluerũt credere prophetis, sic nec filij voluerunt credere Iohanni prophetę & plusquam prophetæ; neque Iesu Christo ipsi filio Dei sese illis vltrò manifestanti, illosque inuitanti. hoc est quod aliàs dixit, Vos implete mensuram patrum vestrorũ.

b *Tunc cœpit exprobrare.*] Poterant illę ciuitates dicere, se credere illius virtutem admirandam & diuinam tantis & tam frequentibus exemplis confirmatam; sed vel illa fides nulla fuit: vel si aliqua fuit, non satis fuit, quia non egérunt pœnitentiam. hæc enim conditio necessaria est peccatoribus egentibus pœnitentia, aliàs in regnum cælorum non ingressuris.

c *Quia si in Tyro & Sidône*] Deus omnes homines, antequam ipsorum culpis obligatos damnet, oportunis & sufficientibus rationibus aduocat ad pœnitentiam; sed quosdam superabũdantibus etiã singularis beneficij causa; qui si recusent, grauius etiam punientur.

d *Respondens*] Deo, cuius arcana secũ cogitabat, respondit Iesus: Laudandus es mihi Deus, qui in cælis cælestem sapientiam confirmas, & terrenam in terris cognoscis ac despicis.

e *Quia abscondisti*] hæc mysteria regni Dei sapientibus & prudentibus terræ, quorum sapientia iudicata est à filiis suis, abscondisti, & reuelasti ea paruulis, qui se ab huius seculi sapientia alienos esse cupiunt.

f *Quoniam sic fuit placitum ante te*] qui non respicis nisi super humilẽ & contritum corde, & trementem sermones tuos.

g *Omnia mihi tradita sunt à patre meo*] Omnia diuinæ virtutis promissa quæ ad vitam & pietatem pertinent, filio pater tradidit, donanda iis qui se susciperẽt sic Petrus hunc locum exponit.

h *Et nemo nouit filium*] Quamuis cognitus sit filius Dei multis, non solùm dæmonibus, sed hominibus, propter miraculorum, & temporum & aliorum signorum rationem, tamen illo arcano cognoscendi modo quo declaratus est filius Dei in virtute sanctificationis ex resurrectione mortuorum, nemo nouit eum propriè, nisi pater, cum quo ipse regnat & viuit quatenus Deus est, & quatenus homo post adeptum triumphum etiam regnat. & eodem notitiæ & cognitionis genere nemo nouit patrem, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare, sese ipsum ei arcano modo insinuans & donans. tunc enim qui videt filium, videt & patrem. sed quibus volet reuelare filius? nempe omnibus qui vocationem ab ipso subiunctam se qui voluerint. Est autem vocatio vniuersalis & communis, à qua nulli laborantes excipiuntur, nisi qui vocati ipsi recusarint. Habet autem vocatio sic.

cui voluerit filius reuelare. 28 [f] Venite ad
me omnes qui laboratis, & onerati estis:
& ego reficiam vos. 29 Tollite iugum *Iere.6.d.16.*
meũ super vos, & discite à me quia mitis
sum & humilis corde: & inuenietis re-
quiem animabus vestris. 30 Iugum enim *1.Ioh.5.a.3.*
meum suaue est, & onus meum leue.

CAPVT XII.

IN [a] illo tempore abiit Iesus per sata, *Marc.2.d.23*
[b] sabbatho: discipuli autem eius esurien- *Luc.6.a.1.*
tes cœperunt [c] vellere spicas, & mandu- A
care. 2 Pharisæi autem videntes, dixerũt
ei, Ecce, discipuli tui faciunt quod non
licet [-] eis [·] facere sabbathis. 3 At ille dixit *-4 MS R. G.S.*
eis, [d] Non legistis quid fecerit Dauid quã- *1.Reg.21.a.4.*
do esuriit, & qui cum eo erant? 4 Quo-
modo intrauit in domum Dei, & panes
propositionis comẽdit, quos non licebat
ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi
solis sacerdotibus? 5 [e] Aut non legistis in *Leuit.24.b.8.*
lege, quia sabbathis sacerdotes in tẽplo *Num.28.b.9.*
sabbathum violant, & sine crimine sunt?
6 Dico autem vobis, quia templo maior
est hîc. 7 Si autem sciretis quid est, Mi- *Osee 6.c.6.*
sericordiam volo, & non sacrificiũ: nun-
quam cõdemnassetis innocentes. 8 Do-
minus enim est filius hominis etiã sab-
bathi. 9 Et cùm inde transisset, venit in
synagogam eorum. 10 Et ecce homo* ** erat MS.R.C.G.*
manum habens aridam, & interrogabãt
eum, dicentes, Si licet sabbathis cu-
rare? vt accusarent eum. 11 Ipse autem
dixit

f Venite ad me omnes qui vestrarũ culparum pondere pressi laboratis, iuguinque veteris hominis defessi sentitis, ego vos reficiam veteri homine extincto, & nouo resuscitato, qui secundùm Deum creatus est in iustitia & sanctitate; cuius exemplum in me videtis. cùm ita à me recreati fueritis, inuenietis requiem animabus vestris. est enim iugum meum suaue homine interiori per Spiritum sanctum renouato; & onus doctrinæ meæ leue, id efficiente charitate Spiritus sancti regnantis & manentis in iis quos ego ita reficio, quos iam non terret lex, sed inuitat volentes ad sui exercitationem suauissimam. est enim lex spiritus vitæ in ipsis, qua liberantur à lege peccati & mortis.

CAP. XII.

a *In illo tempore*] cùm de mysteriis maximis Iesus egisset, iugumque suũ leuissimum prædicasset, antiquoque iugo grauissimo prætulisset.

b *Sabbatho*] non violabatur sabbathũ olim deambulatione ter mille cubitorum, vt in Commentariis docebitur.

c *Vellere spicas*] refertur hoc opus ad vnum ex decem & septem generibus, quo in traditionibus definiebant illi sabbathi violationem.

d *Non legistis.*] redarguit Christus traditionis partem sibi obiectam, vt pugnantem cum probato scripturarũ exemplo, atque cum naturæ lege & charitatis norma.

e *Aut non legistis in lege.*] Iam grauius argumentum molitur ex consuetudine & lege, atque etiam ex ipsorum definitione in traditionibus. est enim recepta sentẽtia in lib. traditionum tractatu de Paschate, c. 5. in Comment. In templo non esse Sabbathum, propterea quòd sacris rebus opera detur, ad cultum diuinum, & publicam vtilitatem. Subindicat autem Christus se maiorem ac digniorem esse templo materiali. ideoq; suos ministros, dum eidem officio faciendo secum operam dant, Dei mandatum facessentes non violare sabbathum, imò sanctificare potius. Ostẽdit etiam se digniori muneri vacare, quàm sacerdotes in templo; nempe misericordiæ Dei prædicandę ex Euangelij legatione. quæ res, Prophetæ testimonio, sacrificiis apud Deum præponitur.

Mar.3.a.1. Luc.6.b.6. dixit illis, [a] Quis erit ex vobis homo qui
Deut.22.a.4. habeat ouem vnam: & si ceciderit hæc
sabbathis in foueam, nónne tenebit &
leuabit eam? 12 Quanto magis melior
est homo oue? [b] Itaq; licet sabbathis be-
nefacere. 13 [c] Tunc ait homini, Extende
manum tuam. Et extendit: & restituta
est sanitati sicut altera. 14 Exeuntes au-
tem Pharisæi, consilium faciebant ad-
uersus eum, quomodo perderent eum.
15 [d] Iesus autem sciens, recessit inde: & se-
B cuti sunt eum multi, & curauit eos om-
nes: 16 & præcepit eis ne manifestũ eum
facerent. 17 Vt adimpleretur quod dictũ
Isa.42.a.1. est per Isaiam prophetã, dicentem, 18 Ecce
puer meus quem elegi, dilectus meus in
quo bene cõplacuit animæ meæ. Ponam
spiritum meum super eum, & iudicium
gentibus nuntiabit. 19 Non contendet,
neque clamabit, neque audiet aliquis in
plateis vocem eius. 20 Arundinẽ quassa-
tam non confringet, & linum fumigans
nõ extinguet; [e] donec eiiciat ad victoriam
iudicium: 21 & in nomine eius Gentes
Sup.9.d.32. Luc.11.b.14. sperabunt. 22 Tunc oblatus est ei dæ-
E 2 monium

a *Quis erit ex vobis.*] Ex ipsorummet recepta sententia redarguitur traditio Pharisæorum & Scribarum ipsi enim apertè docent in lib. traditionum, non violari sabbathũ in casu animæ. Animam appellant pecus aut armentum, &c. Arguit Christus illos argumento ex contentione ducto. nam ipsi cùm damnum non esse curandum in sabbatho dicerẽt, animæ casum in mali definitione ponebant. & tamen re vera pecudis periculum ad damni magis quàm ad mali rationem pertinet. admissam itaque ab illis exceptionem probans ad mali veram rationẽ refert.

b *Itaque licet sabba. benefac.*] Distinguunt Scribæ inter Seruitium & Beneficium. omne seruitium sabbatho excludunt, beneficium admittunt sed in beneficiorum generibus statuendis non satis perspicaces sunt: nam curationem ad seruitia referunt, cùm verè beneficium sit curatio, atque in animę à periculis eruendæ rationibus enumeretur. Optimè omnium hominum philosophatur Iesus, vt naturę rerum scientissimus, quas certis suisque distinguit nominibus.

c *Tunc ait homini.*] Redargutos rationibus Scribas & Pharisæos tanquam indisertos, nunc re ipsa magis redarguit & perturbat spectaculo exhibito, in quo illorum non solùm inscitia, sed inuidia patefacta est; & sua ipsius virtus illustrior & testatior euasit. namq; ipse argumentatus fuerat illa ratione videlicet, posse beneficium conferri in proximum sabbatho in casu animæ, hoc est, curatione & liberatione à morbo vel periculo quocunque modo fit, siue medicamentis adhibitis, siue admota manu tantùm, siue aliquo alio externo opere exhibito. idq́ue opus non debere appellari Seruitium. Hoc satis apertè probato genere, ille aliam rationem iniuit, quam nulla vnquam Scribarum subtilitas, aut Pharisæorũ superstitio cogitauit in sabbathi violationibus ponere. Ea fuit allocutio tantũ, eaq́ue breuissima. nemo enim loqui prohibetur sabbatho: alioqui neque ipsi potuissent illum interrogare sine violatione. Igitur cùm solo verbo sanauerit hominem, ostendit illos stultissimos, & se sapientissimum & efficacissimum, qui cùm posset citra religionis detrimentum, illum, facto luto, aut alio modo, aut manu tacta & contrectata curare, solo etiam verbo curabat, & ipsa manus restituebatur iussu eius, illo nihil exterius agente. Illi non poterant accusare eum vt volebant, restabat itaque vt accusarent manum quòd restituta esset illo iubente ac volente; si tamen id seruitio aut vitio dari poterat manui, quod si fecissent, planè sese communi sensu carere ostenderent, aut suam maximam proderent malitiam, quam tamen dissimulare nequiuêre: nam qui debebant conuicti laudare Deum, & veritati cedere, exeuntes de illius nece deliberabant.

d *Iesus autem sciens*] Cùm re ipsa satis veritatem ostendisset Iesus, secedit, nulla contentione suscepta aduersus malitiam Pharisæorum; & suum propositum vrget benefaciendi, & rebus ipsis confirmandi causam rationemq́ue suam. hoc enim significauerat diuinum vaticinium. docet declinare pericula, sine detrimento tamen doctrinæ & officij.

e *Donec eiiciat.*] Christus eiecit iudicium ad victoriam, cùm post ostensa in vita miracula, & beneficia innumera, tandem post resurrectionem causam suam confirmauit Spiritu sancto in discipulos misso: qui cùm à Iudæis non esset receptus, ad gentes se conuertit, quibus spem fecerat Deus in Isaiæ, & aliorum Prophetarum vaticiniis.

monium habens, [a]cæcus & mutus: & cu-
rauit eum, ita vt loqueretur & videret.
23 Et ſtupebant omnes turbæ, & dicebãt,
[b]Nunquid hic eſt filius Dauid? 24 Phari-
ſæi autem audientes, dixerunt, Hic non Sup. 9. d. 34.
eiicit dæmones, niſi in Beel-zebub prin- Marc. 3. c. 22.
cipe dæmoniorum. 25 Ieſus autem [c]ſciens
cogitationes eorum, dixit eis, [d]Omne re-
gnum diuiſum contra ſe, deſolabitur: & Luc. 11. c. 17.
omnis ciuitas vel domus diuiſa cõtra ſe,
non ſtabit. 26 Et ſi ſatanas ſatanam eii-
cit, aduerſus ſe diuiſus eſt: quomodo er-
go ſtabit regnum eius? 27 Et ſi ego in
Beel-zebub eiicio dæmones: filij [e]veſtri
in quo eiiciunt? Ideò ipſi iudices veſtri
erunt. 28 Si [f]autem ego in ſpiritu Dei
eiicio dęmones: igitur peruenit in vos re-
gnum Dei. 29 Aut [g]quomodo poteſt
quiſquam intrare in domum fortis, & C
vaſa eius diripere: niſi prius alligauerit
fortem?

a *Cæcus & mutus.*] Optimis quibuſque donis & vitę muneribus vel prorſus ſpoliat, vel minuens ſi audat dæmon eos quos occupat. Chriſtus vincit dæmonia, dona hominibus reſtituit cumulata.

b *Filius Dauid*] ille qui in Pſalmis & ſacris hiſtoriis promiſſus eſt expectandus Meſſias. Dauid filius ille à Deo mittendus erat: probatur iam miſſus ex beneficiis in homines collatis admirandis.

c *Sciens cogitationes eorum.*] qui contra propriam conſcientiam ſtudebant diuinam virtutem Chriſto detrahere, perſuadentes populo poſſe dæmonia eiici auctoritate à Beel-zebub accepta; atque ita Euangelio Chriſti fidem eleuare conabantur. Chriſtus enim regnum cælorum appropinquare, iam iamque patefaciendum eſſe annunciabat, non regnum dæmoniorum vel inferni, quod neceſſe erat vinci & expoliari, ſi regnum cælorum inſtruebatur & ditabatur hominibus in ciues adſcribendis. Obſeruanda eſt vis & grauitas argumentationis Chriſti, à natura rerum, & à ſacratum ſcripturarum lectione inſtitutæ, quam aliàs fuſiùs explicabimus ipſo docente.

d *Omne regnum.*] Hæc argumentationis ſumma eſt: qui regnum firmare parat ac ſtudet, illius diuiſionem & expoliationem cum primis cauet. contrà verò qui regnum diuidit aut ſpoliat, is minuit atque diruit ipſum; tantum abeſt vt amplificet. Idem eſt exemplum in republica vel familia conſtituenda & amplificanda; quod non fit diuiſione & expoliatione, ſed concordia, coactis copiis & conſiliis, atque expoliatis aliis hoſtium regnis additis & cumulatis opibus. Igitur ſi ſatanas curat ſuum regnum tueri & amplificari, vt certè curat & ſtudet, ſtultiſſimam rationem init, qui velit perdere quos poſſederat, & ſpoliari præda quam fecerat. igitur ipſe vltrò ſeſe reſque ſuas perdit. quod ſi ipſe perdat, conſequens eſt vt regnum Dei augeatur: nam quod à ſatana decedit, Deo cedit. atque ita veſtra aſſeueratione probatur regnum Dei amplificari quod ego aſſero, quanquam vos aliud perſuadere velletis. atque hoc argumentum ex ratione manifeſta deſumptum probat, Satanam, qui ſibi contrarius nunquam eſt, non libenter, ſed coactũ & inuitum cedere rebus & perſonis à ſe occupatis: aliàs non diceretur verè Satanas: qua ratione ita appellatur, nimirum quòd Deo Deique gloriæ, & hominum vtilitati aduerſarius ſit. e *Filij veſtri in quo.*] Alterum argumentum ab experimento & auctoritate: neque enim eiectio ſui ipſius dicitur, ſed alterius. Alterum ergo oportet eſſe eum cuius virtute & nomine eiiciatur dæmonium ab ipſo dæmonio, eundemque illi aduerſum. vnum vni contrarium ſecundùm naturam maximè in ſimplicibus. Scimus autem dæmonio nullum eſſe magis contrarium aut potentem, quàm Deum: atque ideo Exorciſtæ Dei auctoritate vtebantur ac nomine: nullam enim aliam virtutem, quàm diuinam, inuocabant illi. huius aſſertionis confirmationem ex eorummet reſponſo peti Chriſtus vult. Conſequitur ergo dæmonium non poſſe eiici, niſi diuina virtute. f *Si autem ego in ſpiritu Dei.*] Alterum caput argumentationis eſt (vſus eſt enim Ieſus dilemmate vtrinque firmiſſimo.) Quòd ſi mea auctoritas eſt diuina, atque ſpiritus Dei efficientia eiicio dæmonia: Igitur regni Dei quod ego annuntio, aduentus certiſſimus eſt. voſque habetis legatum, ducem, & miniſtrum regni Dei, me, non minoribus, ſed maioribus, confirmatum ſignis, quàm patribus veſtris Moſes fuit agnitus, captiuitatis & tyrannidis Ægyptiacæ vindex, ac regni & populi terreni miniſter. (Tota hæc Chriſti oratio illam Exodi hiſtoriam indicat.)

g *Aut quomodo poteſt.*] Tertium argumentum à comparatis: quo probatur Chriſtus eſſe fortior principe dęmoniorum. docuerat enim illam verám & manifeſtam eſſe ſpoliationem principis dæmoniorum. qui ſi princeps eſt, ſuum principatum tueatur oportet: id ſi facere non poteſt, victus & ligatus arguitur, atque inermis iam. Nam dum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt omnia quæ poſſidet: quòd ſi diripitur, ſignum eſt eum non poſſe ſua cuſtodire, & fortiori ceſſiſſe. adeò nullam virtutem præſtare poteſt Beelzebub mihi vt ſe expoliem, vt ne reſiſtere mihi poſſit ne ſe expoliem.

fortem? & tunc, domum illius diripiet.
30 [a]Qui non est mecum, contra me est: &
qui non congregat mecum, spargit.
Marc.3.d.28. 31 Ideo dico vobis: omne peccatum &
Luc.12.b.10. [b]blasphemia remittetur hominibus, [c]spi-
1.Ioh.5.d.16. ritus autem blasphemia non remittetur.
blasphemiæ o.
32 Et quicunque dixerit verbum contra
filium hominis, remittetur ei: qui autem
dixerit contra Spiritum sanctum: non
remittetur ei neque in hoc seculo, neque
in futuro. 33 [d]Aut facite arborem bo-
nam, & fructum eius bonum: aut facite
arborem malam, & fructum eius malũ:
siquidem ex fructu arbor agnoscitur.
34 Progenies viperarum, quomodo po-
testis bona loqui, cùm sitis mali? Ex
Luc.6.g.45. abundantia enim cordis os loquitur.
35 Bonus homo de bono thesauro profert
bona: & malus homo de malo thesauro
profert mala. 36 Dico autem vobis, quo-
niam omne [e]verbũ otiosum quod locuti

a *Qui nõ est mecum.*] Ratione etiam aperta ostẽdit se non conuenire cum Beelzebub, sed pugnare palã, ex vulgata & certissima sententia, quæ Hebraicè prouerbij modo ferebatur, *Qui non est mecum, contra me est: qui non colligit mec. sparg.* constat me non esse cum Beelzebub, qui quod ille acquisierit, auferam, & quod ille collegerit, spargam & dissipem, in illius iacturam & detrimentum. Atque adeò constat meum opus diuina virtute constare, spirituique diuino adscribẽdum esse.

b *Blasphemia.*] Blasphemia, propriè, vt aliàs docemus, detractio est propriæ auctoritatis & dignitatis, aut debiti honoris. quicunque Christo nondum ex diuina virtute cognito, sed homini tantùm existimato, auctoritatem aliquam detraxerit tanquam homini, non est exclusus à remissione: laborat enim ignorantia erga attributa debita Christi humanitati: potest doceri, instrui, & tandem remissionis compos fieri.

c *Spiritus autem blasphemia.*] Detractio in Spiritus sancti virtutem, cùm sit manifesta malitia, damnationem secum habet adiunctam necessariò. Est autem blasphemia in Spiritum sanctum, tribuere dæmoniis virtutẽ, quæ proprio iure ac certissimo Spiritui sancto ascribi debet. Damnt omne bonum & donum optimum de sursum est. liberatio hominis à dæmonum seruitute & potestate, beneficium est in summorum bonorum genere ac definitione ponendum. huius beneficij auctorem facere dæmonem, & non Spiritum sanctum, blasphemia est, irremissibilisque contumelia in Spiritum sanctum.

d *Aut facite arborem.*] Aliud argumentum à naturæ obseruatione ductum, quo Pharisæi blasphemi arguuntur & conuincuntur. Aut, inquit, opus ipsum bonum est, aut malum: si bonum, ex bono initio: si malum, ex malo oriatur necesse est. Igitur eiectionem dæmonij ab hominibus si bonam appellatis rem, necesse est bonũ, & nõ malo auctore profectã dici. nam si ex malo auctore proficiscenur, malus malè agit, & nõ bene. atque ita non laudatur opus mali, sed notatur vt vitiosum. quòd si fructus ipse bonus est, & arbor ex qua oritur bona est. non potest igitur hoc opus admirandum, vtilissimum, & optimũ, malo auctori attribui. quòd si mihi non attribuatis, at spiritui Dei nõ attribui non debet. Deinde si Spiritus Dei per me hoc efficit in tã eximio opere in quo nihil omnino mali est, quid mihi vel boni detrahere potestis, vel mali adscribere? Nulla hîc apparet malitia in opere aut auctore operis: nihil profectò improbari potest in omni ratione hac, nisi vestra ista oratio blasphema, quæ de tam præstanti & laudabili re, tam malitiosè ac peruersè pronuntiata est. ea autem cùm sit pessima oratio, eodem naturæ argumento à pessimis auctoribus profecta esse conuincitur. nam ex bono thesauro bona proferuntur.

e *Verbum otiosum.*] Verbum otiosum hoc loco definimus, quamcunque orationem contra veritatem rei, aut contra dicentis conscientiam, atque adeò præter vsum, magisque ad temerarium aut intentatum abusum prolatam. itaque fictum, simulatum, atque fraudulentum sermonem, verbum otiosum dicimus. Hispanè dicitur, *Hablar de gratus*: cùm quis ea loquitur quæ non decet, aut non oportet loqui. Alligat Christus hac sententia aduersarios suos, ita vt nullo pacto effugere sinat. poterant intra se cogitare ac dicere (illorum autem cogitationes eorum nullæ latebant) Nos quanquam ita loquamur, tamen certò scimus Spiritu sancto eiici dęmonia: & non negamus hanc laudem illius esse, imò agnoscimus certissimè cordáque habemus integra, & thesaurum cogitationum ac notitię probandæ. neque verò quod sentimus loquimur, sed quo existimamus commodum esse proposito nostro. Atqui si nihil aliud præterea mali est, illud tamen magnum est vitium, quòd loquamini quod non sentitis: id si nihil præterea mali pareret, tamen debitum est & culpa adeò grauis, vt inter cætera omnia debitorum nomina sit exigendũ, nedum si illud pessimũ accedat crimen, quòd quæ mala vos nõ sentitis & definitis

apud vos, eadē aliis vestra auctoritate significatis & ostenditis mala esse. atque ita gloriam Dei & hominum vtilitatem impeditis isto verbo otioso. Non enim intelligit alter quid tu cogites, vel animo agites tuo, sed audit quid dicas: si mala loqueris, te mala sentire existimat: si bona verò, perinde etiam te putat sentire. Quanquam verò Deo omnis & oratio & cogitatio nota sit; tamen quoniam oratio data est homini, vt alij aliis sua cogitata significent, in die iudicij, cùm publicè & certis apertisque rationibus Deus mundum iudicabit, non solùm ratio habenda est cogitationum, sed verborum. reddenda enim est ratio à singulis quid quisque loquutus fuerit. si dicat se bene sensisse, tamen verba ipsa vitium suum prodent. aderunt testes qui affirment se mala audiuisse; atque ita ex verbis tuis condemnaberis; non quòd malè senseris, sed quòd contra conscientiam fueris locutus cum veritatis detrimento, & auditorum incommodo. si verò tum rectè senseris, rectè etiam fueris loquutus eadē verba, & auditores ipsi testabuntur publicè tuam rectitudinem & iustitiam. Alludit Iesus hoc loco ad publica iudicia, quæ non de cogitationibus hominum, sed de verbis & factis haberi edique solēt. estque prouerbium olim vulgare desumptum ex lib. Salomonis. Itaque non agit de omni materia iudicij diuini, sed de verborum tantùm dictorumque iudicio.

fuerint homines, reddent rationem de eo
in die iudicij. 37 Ex verbis enim tuis iu-
stificaberis, & ex verbis tuis condemna-
beris. 38 [a] Tunc responderunt ei quidam
de Scribis & Pharisæis, dicentes, Magi-
ster, volumus à te signum videre. 39 Qui
respondens ait illis, Generatio mala & Inf.16.a.4.
adultera signum quærit: & [b] signum non Luc.11.d.29 1.Cor.1.c.22.
dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. D
40 Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tri- Iona 2.a.1.
bus diebus & tribus noctibus: sic erit fi-
lius hominis in corde terrę tribus diebus
& tribus noctibus. 41 [c] Viri Niniuitæ Iona 3.b.5.
surgent in iudicio cum generatione ista,
& condemnabunt eam: quia pœnitentiā
egerunt in prædicatione Ionæ, & [d] ecce
plus quàm Ionas hîc. 42 [e] Regina austri
surget

a *Tunc responderunt ei quidam de Scribis & Pharisæis, &c.*] Intelligebant Christum non editurum signum illorum arbitratu; idque studiosius petebant, cùm enim ostentationis causa non sperabant editurum. si non ederet, persuaderent populo, illum non esse efficacem, neque tantæ auctoritatis propheram, quantæ existimabatur. non esse illi cum Deo commune consilium & negotium, sed cum Beelzebub, quia non posset signum è cælo edere, sed ex inferis potius dæmoniorum consuetudine inita. Signum enim de cælo quærebant, vt Lucas explicat. idque non vt docerentur veritatem, quam ex scripturis & aliis miraculis cognoscere poterant manifestè: sed mala mente & malo animo. tentantes enim, ait Euangelista. Hæc petitio eodem tempore ab aliis inita est, quo ab aliis dicebatur Christus dæmonia eiicere auctore Beelzebub. sed cùm illi iam redarguti essent, alij hoc secundùm propositum vrgebant simulata oratione, Magister, &c. appellantes magistrum, quasi talem ipsi crederent, sed vellent sibi maiori signo confirmari illum esse prophetam à Deo missum, ad regnum cælorum annuntiandum & procurandum. quemadmodum fuit Moses probatus magister & legislator signis cælestibus, igne, fumo, voce, & aliis. Agunt itaque de priuato signo, quod nulli prophetarum præterea contigerat. b *Et signum non dabitur.*] Deus non debet hominum volūtati obsequi, præcipuè deprauatorum; sed homines oportet cognoscere & sequi id quod à Deo institutum est. Satis multa argumenta indicata fuerant à Prophetis venturi Christi seruatoris & Euangelistæ omnium hominum, vt iam Iesus Iohannis discipulis respondens significabat. quibus argumentis abundè satisfecerat ipse sæpissimè. quibus autem hæc argumenta non admitterentur aut reiicerentur propter malitiam cordis eorum. vnum restabat illud omnium grauissimum, quod post mortem & resurrectionem suam Christus expositurus erat Spiritu sancto in homines immisso, cuius virtute & efficientia agnosceretur Iesus verus esse Christus, qui susceptam humanam naturam redimens & liberans, ex veteri in nouum hominem transformaret. hoc erat illud viuum certissimum & maximum signum quo Christus cognoscendus erat filius Dei, & hominum seruator ac sanctificator. c *Viri Niniuitæ*] surgent ad collationem causarum vtriusque partis, atque ipsa comparatione condemnabunt, illique superiores euadent Iudæis huius ætatis sextæ: maximè verò iis qui Christū, cùm à mortuis resurrexisse cognouissent, manifesta virtute Spiritus sancti in Apostolis & discipulis aliis spectata, non receperunt, prædicentibus Apostolis, & exhortantibus, Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum. & paulo pòst, Saluamini, inquit, à generatione ista praua.

d *Ecce plus quàm Ionas.*] Maius miraculum, grauius exemplum maiori auctoritate confirmatum, pręstantissima virtute demonstratum obseruatur in Christo ante signum illud, sed præcipuè post signum datum illud.

e *Regina Austri*] comparatione sui damnabit hanc generationem. illa venit, admirata Salomonis sapientiam, consiliaque excepit illius. neque tamen Salomon miraculis clarus, neque sapientia aliis impertienda admirandus erat.

surget in iudicio cum generatione ista,
3.Re.10.a.1. 2.Par.9.a.1. Luc.11.c.24. & cōdemnabit eam: quia venit à finibus
terræ audire sapientiam Salomonis, &
[f] ecce plus quàm Salomon hîc. 43 Cùm
[g] autem immūdus spiritus exierit ab homine,
ambulat per loca arida, quærens
requiem, & non inuenit. 44 Tunc dicit,
Reuertar in domum meam vnde exiui.
Et veniens inuenit eam vacantem, scopis
mundatam, & ornatam. 45 Tunc vadit,
& assumit septem alios spiritus secum
nequiores se, & intrantes habitant ibi:
2.Pet.2.d.20 & fiunt nouissima hominis illius peiora
prioribus. Sic erit & generationi huic
Marc.3.d.31. Luc.8.c.20. pessimæ. 46 Adhuc eo loquente ad turbas,
ecce mater eius & fratres stabant foris,
quærētes loqui ei. 47 Dixit autem ei
quidam, Ecce mater tua & fratres tui foris
* loqui tecū 2 MS. * te alloqui R.C.2. stant quærētes *te*. 48 At ipse respondens
dicenti sibi, ait, [h] Quę est mater mea,
& qui sunt fratres mei? 49 Et extendens
manum in discipulos suos, dixit, Ecce
mater mea & fratres mei. 50 Quicunque

f *Ecce plusquam Salomon.*] Christus non solùm sapiens, sed ipsa Dei sapiētia & virtus manifestè probatus, maximè autem post illud signum datū, in quo explicabatur virtus mortis & resurrectionis illius, & communicabatur illius sapientia credentibus & obedientibus illi, ipse vltrò venit, rogauit, inuitauit, & hortatus est generationem illam, vt se susciperet. repulsus tamen est ab ea, quæ suæ nefariæ obstinationis mercedem accepit dignissimam, nimirum abalienationem & reiectionem à Dei gratia & tutela, atque obduratione̅ in peccato incredulitatéque sua.

g *Cùm immundus spiritus.*] Huius rei exemplum in Iudæis statutum, ad cęterorum hominum res traduci poterit pro causæ & temporum ratione. Iudæi vsque ad Christi clarificatione̅ publicam, laborabant spiritu immundo ignorantiæ crassæ quidem & notandæ, vtpote quos tanta miracula, beneficia, tanta diuinæ & apertæ doctrinæ abundantia; non docerent, Iesum esse recipiēdum Christum, quod tamen satis apertè docebat, & alliciebat simplices & sanæ mentis homines. illam ignorationem quāquam affectatam, ignorationem tamen appellant diuinæ literæ. ad quod genus ignorationis illud referendum est Apostoli dictum, Si Dominum gloriæ cognouissent, nunquā crucifixissent. Hic spiritus ignorationis expulsus est omnino post Spiritus sancti aduentum in discipulos visibili omnibus eorum mutationis & sanctificationis exemplo atque spectaculo. tunc glorificatus, clarificatus, manifestéque probatus est Iesus esse Christus glorię Dominus. Iam igitur hinc Iudæi nulla ratione ex sacris libris rectè petita, negare poterant Iesum esse Christum & filium Dei: sed tamen illi voluntariam pertinaciam vltrò retinuerūt, atque offenderunt in lapidem offensionis, importunissiméque restiterunt Spiritui sancto. Quamobrem cùm ille immundus spiritus quæsisset requiem, nec inueniret similes illis homines quos occuparet, rediit in eandem domum, quam inuenit adeò iam vacuam diuina gratia & tutela illa priore atque cura qua adhuc cùm in inscitia illa essent, tamen retinebantur, & ad meliorem mentem quotidie reuocabantur; adeò, inquam, vacuam inuenit, vt omnino scopis versam existimare posset ne quid habere quod vel ingressum impediret, vel locum occuparet. Tunc assumpsit spiritus plures alios erroris, indurationis, excæcationis, contumaciæ, mendacij, blasphemiæ; & ingressus in eos, habitauit, & habitat. itaque illorum animos occupauit, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ Christi. hic status est Iudaici populi ob priorem & posteriorem repulsam Christo ab ipsis allatam. vtinam & nullus præterea hominum in hunc miserrimum locum deueniret. h *Quæ est mater mea?*] Non abnegat Iesus matrem & consanguineos secundùm carnem, sed vrget propositum, antiquumque obtinet, præferendi negotia resque diuinas humanis. erat enim ille in doctrinæ exercitatione: curabat sibi fratres & necessarios, atque maximam hominum copiam ad regnum cælorum parare & instruere, vt patri suo Deo faceret filios, sibi fratres cohæredes. In tanto negotio non erat respiciendum ad humana studia & consilia atque acta, quorum causa à consanguineis vocabatur; illi enim studebant eum ab officio retrahere, dicentes, In furorem versus est. atque maioris auctoritatis causa matrem eius adduxerant, cuius nomine vocatus si exiret, ab illis teneretur. neque enim illi matri indicauerant suum consilium, quod tamen Iesu ipsi manifestum erat, qui in illorum correctionem, atque in exemplum nostrum, diuina omnia humanis anteponenda esse respondit. Lege Marci Euangelium.

que enim fecerit voluntatem patris mei
qui in cælis eſt: ipſe meus* frater & ſoror, * & 9 MS. eq.
& mater eſt.

CAPVT XIII.

IN illo die exiens Ieſus de domo, ſede- Marc. 4. a 1. Luc. 8. a. 4.
bat ſecus mare. 2 Et congregatæ ſunt ad A
eum turbæ multæ, ita vt in nauiculam
aſcendens ſederet: & omnis turba ſtabat
in littore, 3 [a] & locutus eſt eis multa in pa-
rabolis, dicens, Ecce, exiit qui ſeminat,
ſeminare*. 4 Et dum ſeminat, quædam * ſemen ſuũ o.
ceciderunt ſecus viam, & venerunt vo-
lucres cæli, & comederunt ea. 5 Alia au-
tem ceciderunt in petroſa, vbi non habe-
bant terram multam: & continuò exorta
ſunt, quia non habebant altitudinem
terræ. 6 Sole autem orto æſtuauerunt:
[b] & quia non habebant radicem, aruerũt.
7 Alia autem ceciderũt in ſpinas: & cre-
uerunt ſpinæ, & ſuffocauerunt ea. 8 Alia
autem ceciderunt in terram bonam: &
dabant fructum, aliud " cẽteſimum, aliud " centum, aliud ſexaginta, aliud triginta 1 MS. G.
ſexageſimum, aliud triceſimum'. 9 [c] Qui
habet aures audiendi, audiat. 10 Et acce-
dentes diſcipuli, dixerunt ei, Quare in
parabolis loqueris eis? 11 Qui reſpon-
dẽs, ait illis, [d] Quia vobis datum eſt noſſe B
" myſteria' regni cælorum: illis autẽ non " myſterium o.
eſt

CAP. XIII.

a *Et locutus eſt eis.*] Nullam prætermittit occaſionem Chriſtus docendi homines, quę ad ipſorum ſalutem faciunt: & quia nemini velit otioſum ſuum ſtudium, hoc eſt, ſine fructu euadere, præmonet, deſcribens omnia impedimẽta, quorũ cauſa humani animi carere poſſunt tãta vtilitate.

b *Quia non habebãt radicem.*] Radix qua tenaciſſimè hæret verbum, ita vt exuri & ſiccari non facilè poſſit (imò non poſſit, niſi vltrò accedat voluntas hominis, & negligat verbum.) radix, inquam, eſt myſterij incarnationis & reſurrectionis Chriſti notitia: quam qui non purè tenet, pietatem aliquomodo profiteri & oſtendere poteſt, tamen quæ ſine fundamento firmo ſit, ſtatimque impetu perſecutionum & moleſtiarum humanarum areſcat, infirmiſſimaque reddatur, neque ad fructus ferendos perduret. Sunt autẽ incarnatio verbi ac reſurrectio Chriſti, duo extrema myſteria, quibus tãquam principio ac fine cætera omnia quæ Chriſtus & geſſit & paſſus eſt, clauduntur. de quibus aliàs plura ipſe dabit diſſerere.

c *Qui habet aures audiendi.*] Qui eo animo ac ſtudio venit, vt audiat & ſentiat ad ſuam vtilitatem, is habet aures audiendi: qui verò non audiendi nec ſentiendi atq; cognoſcendi ſtudio, ſed calumniandi, vel reprehendendi, aut etiam irridendi cupiditate ducitur, ille non habet aures audiẽdi, ſed calumniandi, reprehendendi, vel irridendi, peruerſum aurium officiũ. namque auris, & oculi, & cæteri ſenſus, non propriè ſuo munere fungũtur, cùm ea ſentiunt quæ non oportet, aut eo modo qui non decet. vt oculus non effectus eſt ad nictãdum vel pauendum, ſed ad videndum. qui oculos claudit, non vtitur oculorum officio. ita qui videt quæ videri non debẽt, aut modo quo non decet, ille non vtitur, ſed abutitur oculis. Probata videndi & audiendi ratio eſt ea, quam ob rem à Deo conſtituti ſunt hi ſenſus, ſicut ſcriptum eſt, Oculus videns, & auris audiens, vtrumque fecit Dominus. Itaque ſimpliciſſimus vſus ſenſuum & ſine vllo vitio, exigitur à Chriſto, ad percipiendum fructum ex doctrina.

d *Quia vobis datum eſt.*] Notatio eorum qui habent aures audiendi, illa eſt, Si quis auditam parabolam cupiat ſibi exponi, idque auido ſtudio diſcendi, non autem errandi. ſi quis propoſitam parabolam negligat cognoſcere, aut curioſè tantùm cognoſcere cupiat, aut irrideat, aut contemnat, is non habet aures audiendi; atque ita indignus eſt cui credantur diuina myſteria ſimpliciter. Ea enim credi & aperiri Deus voluit diſcipulis, hoc eſt, iis qui diſcendi & obſequendi animo Chriſtum ſequuntur; & ea ſimplicitate præditi ſunt, quam Chriſtus in ſuperioribus capitibus exigebat, qualis paruulorum eſt ſimplicitas.

est datum. 12 a Qui enim habet, dabitur
Inf.25.c.29. ei, & abundabit: qui autem non habet,
& quod habet auferetur ab eo. 13 Ideò in
parabolis loquor eis: quia videntes non
vident, & audientes non audiunt, neque
• vt adimpleatur o. intelligunt. 14 "& adimpletur' in eis pro-
" dicentis, MS. Hier. S. phetia Isaiæ "dicens', Auditu audietis, &
Isa.6.c.9. Mat.4.b.12. non intelligetis: & videntes videbitis, &
Luc.8.b.10. Ioh.12.f.40. non videbitis. 15 Incrassatum est enim
Act.28.f.26. Rom.11.b.8. cor populi huius, & auribus grauiter au-
Luc.10.d.23. dierũt, & oculos suos clauserunt: nequã-
do videant oculis, & auribus audiant, &
corde intelligant, & conuertantur, & sa-
nem eos. 16 b Vestri autem c beati oculi,
quia vident, & aures vestræ quia audiũt.
17 Amen quippe dico vobis, quia multi
prophetæ & iusti cupierunt videre quæ
videtis, & non viderunt: & audire quæ
auditis, & non audierunt. 18 Vos ergo
Marc.4.b.14 Luc.8.b.11. audite parabolam seminantis. 19 Omnis
qui audit verbum regni & non intelligit,
C venit malus, & rapit quod seminatum
est in corde eius: hic est qui secus viam
seminatus est. 20 Qui autem super pe-
trosa seminatus est, hic est, qui verbum
F audit,

a *Qui enim habet, dabitur ei.*] Qui habet integram & rectè cõpositam sensuum suorum facultatem atque animi intentionem, vtiturque rectè naturali rationis lumine, atque datis à Deo communiter bonis, dabitur ei cognitio mysteriorum quæ naturæ communi facultate inueniri per se non possunt, nisi eorum auctor ipse Deus doceat & exponat. cuius generis sunt arcana de humanæ salutis ratione & explicatione, de regni cælestis possessione, & quæ ad hæc pertinent cætera. Qui verò iis donis & facultatibus naturalibus à Deo concessis & conseruatis atque amplificatis abutitur, non habet id quod habere debuit, hoc est, rectum vsum suarum facultatum: ideoque dignus est etiam qui priuetur illo vsu atque facultatibus ipsis, ita vt cùm audire se aliquid existimarit, nihil tamen audierit; cùm videre, nihil viderit. namque audire, & non intelligere quæ audias, perinde tibi fuerit, ac si surdus esses: audis sonum verborum, sed significationem non magis intelligis quàm iumentum. ergo sensus naturalis humanus, quẽ habebas, quoque vti poteras, si noluisses abuti, versus est tibi in bruti sensum. atque ex corde & sensu communi humano, ex ratione animique spirituali facultate deuentum est ad incrassationem cordis, hebetationem sensuum, atque omnino ad vitæ animique vsum longè minorem, quàm natura humana sortita sit. Hic est status Iudæorum atque eorum qui alienati sunt à cognitione veritatis sua ipsorum culpa: quibus cùm vita supersit, tamen ita superest, vt insanis & cerebro carentibus, hoc est, à vera & vtili sibi rerum cognitione abalienatis. sed in insanis quidquid post morbum contractum accidit, culpa vacat. in iis qui alienati sunt à veritate, culpa præsens est semper, quòd non nisi volentes in ea cæcitate sunt, quam vltrò fouent, consuetudineque sua augent, & quotidie cumulant magis. vident enim, & nolunt videre; ex quo fit vt non videant. audiũt, & claudunt aures, atq; grauiter audiunt: perinde est ac si non audiant. ita affectant suam illam surditatem & cæcitatem, vt aliter secum agi nolint; neque melius intelligere quàm intelligunt, cupiant: nollent enim ita audire, vt conuerterentur ab errore in quo sunt; atque ita conuersis donaretur sanitas à Deo, qui nemini purè conuerso negat curationem. Igitur studiosè volunt non doceri: ideo quamuis audiunt, non docentur. audiunt enim in parabolis, quas non cupiunt sibi exponi, nec exponit Christus inuitis. b *Vestri autem.*] Discipulorum oculi & aures vident, & audiunt sana mente, & discendi cognoscendique veritatem auida, intenti sensus sentiunt simpliciter, atque sentire cupiunt. id autem quod cupiunt accipiunt, hoc est, apertam expositionem omnium parabolarum magna cum vtilitate animorum suorum. Apud Marcum legimus, Et sine parabolis nihil loquebatur eis; seorsum autem discipulis suis disserebat omnia. c *Beati oculi.*] Beatos appellat discipulorum sensus qui eo tempore fuerint, quo diuina mysteria non solùm reuelarentur, sed traderentur etiam hominibus huius aureæ ætatis noui Testamenti, qui videre & audire voluerint. in ea re infelicissimi Iudæi sunt, Iudæorumque imitatores, qui oblatæ disciplinæ oportunitatem negligunt & despiciunt: quod tempus multi prophetæ & iusti cupierunt suis ætatibus illucescere, vt quæ illis in figura aut parabolis & similitudinibus tradebantur prædicenda & exspectanda, ab ipso tantorum mysteriorum pontifice narrata & expedita explicataque perciperent. Heb. cap. 1. & 2.

audit, & continuò cum gaudio accipit
illud: 21 Non habet autem in se radicem,
sed est temporalis. facta autem tribula-
tione & persecutione propter verbum,
continuò scandalizatur. 22 Qui autem
seminatus est in spinis: hic est, qui ver-
bum audit, & solicitudo seculi istius &
fallacia diuitiarum suffocat verbum, &
sine fructu efficitur. 23 Qui verò in ter-
ram bonam seminatus est: hic est qui
audit verbum, & intelligit, & fructum
affert, & facit aliud quidem "cētesimum, * vt suprà vers. 8.
aliud autem sexagesimum, aliud verò
tricesimum'. 24 Aliā parabolam propo- Marc.4.d.26.
suit illis, dicens, ᵃSimile factum est regnū
cælorum homini qui seminauit bonum
semen in agro suo. 25 Cùm autem dor-
mirent homines, vênit inimicus eius, & Sap.2.d.24.
superseminauit zizania in medio tritici, D
& abiit. 26 Cùm autem creuisset herba,
& fructum fecisset: tunc apparuerunt &
zizania. 27 Accedentes autem serui pa-
trisfamiliâs, dixerunt ei, Domine, nónne
bonum semē seminasti in agro tuo? Vn-
de ergo habet zizania? 28 Et ait illis, ᵇIni-
micus homo hoc fecit. Serui autem dixe-
runt ei, ᶜVis * imus, & colligimus ea? * igitur R.G.
29 Et ait, Non: ne fortè colligentes ziza-
nia, eradicetis simul cum eis & triticum.
30 ᵈ Sinite vtraque crescere vsque ad mes-
sem,

a *Simile factum est regn.*] Erit, inquit Christus, tempus, vt in Ecclesia militante, in qua bonum semē puræ doctrinæ seminatū fuerat, emergat magna multitudo errorum, & vanitatum atq; vitiorum, quæ omnia penè obruāt bonam & sanam doctrinam. id autem accidet culpa hominū, qui cùm perpetuò vigilare deberent vt vnusquisque agri partem ad se spectantem, hoc est, animum suum custodiret, tamen dormire cœperūt, negligentes paulatim suum vnusquisq; officium. ea occasio visa est opportuna aduersatio Dei & hominum hosti vigili, ad contaminandam religionē, doctrinam & pietatem polluendam, animosque hominum implendos vanitate, errore & vitio, seminibus malæ doctrinæ iactis; quæ etiam nata virebant & crescebant, atque contēdebant specie cum bono semine, sed in tempore fructus deprehensum est malum. namque vanitas vanos fructus profert & vitiosos. bonum semē vbi natum creuit, in bonum fructum perducitur.

b *Inimicus homo.*] Omne malum semen ab inimico homine in Ecclesiā militantem est inductum, hoc est, à satana, eiusque ministris: omnisque malus fructus ad inimicum refertur auctorem. est autem malus fructus opus ab ipsis agentibus vitio corruptis erroreque deprauatis profectum. bonus fructus opera Deo grata & probata, ab auctoribus operum Deo charis.

c *Vis imus & colligimus.*] Zelo quodā permoti aliqui ex ministris cupiunt zizania colligere, sed ille zelus non vacat ira & animi perturbatione (oportuerat enim rogare dominum, quid nunc agendum, vt huic malo remedium afferatur) illi autem remediū vnum tantùm colligendi esse autumant, eámque curam sibi committi postulant. fieri autem non posset quin ab iratis & non vsquequaq; sapientibus multa pars tritici inter zizania comprehenderetur euellēda, atque simul bonus cum malo dissiparetur. hoc est, cum malæ doctrinæ præceptis & institutis atque actionibus', bonæ etiam doctrinæ non exigua pars conuelleretur, cum moribus & actionibus honestis; atque periclitarentur verè pij, aliaque complura consequerentur mala.

d. *Sinite vtraque crescere.*] Multa tolerat Deus mala, quæ non tamen inulta relinquet: sed interdum tolerat, dum permixta aliis bonis non possunt per homines resecari aut euelli, nisi cum bonorum detrimento. tamen mala manifesta, in quibus auferendis nullum periculum est bonorum generi, tolli debent per pios & Dei cultores Christianæ reip. ministros, sine animi perturbatione.

sem, & in tempore messis dicam [a]messo-
ribus, Colligite primùm zizania, & alli-
gate ea in fasciculos ad comburendum,
triticum autem congregate in horreum
Marc.4.d.30 Luc.13.d.18. meum. 31 Aliam parabolam proposuit
eis, dicens, [b]Simile est regnum cælorum
grano sinâpis: quod accipiens homo se-
minauit in agro suo: 32 quod minimum
quidem est omnibus seminibus : cùm
autem creuerit, maius est omnibus ole-
ribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli ve-
niant, & habitent in ramis eius. 33 Aliam
Luc.13.e.21. parabolam locutus est eis. [c]Simile est re-
gnum cælorum fermento, quod acceptũ
E mulier abscondit in farinæ satis tribus,
donec fermentatum est totum. 34 Hæc
Marc.4.d.33. omnia locutus est Iesus [d] in parabolis ad
turbas: & sine parabolis non loquebatur
eis: 35 vt impleretur quod dictum erat per
Psal.77.a.2. prophetam, dicentem, Aperiam in para-
bolis os meũ, eructabo abscondita à con-
stitutione mundi. 36 Tunc dimissis tur-
bis venit in domũ: & accesserunt ad eum
* Differe MS. Hieron. * Enarra 1 MS. discipuli eius, dicentes, Edissere nobis
parabolam zizaniorum agri. 37 Qui re-
spondens ait illis, Qui seminat [e]bonum
F 2 semen,

a *Messoribus.*] Angeli sunt messores Dei, ad id etiam ministerium destinat in extremum iudicium.

b *Simile est regnum cælorum grano sin.*] Regnum cælorum Ecclesiam Spiritus sancti diuina virtute informatam & auctam intelligo. quæ virtus de plenitudine gratiæ & virtutis Christi communicata est, hoc est, ex vno grano in speciem minimo & humillimo; quod nisi seminatum in terra mortuũ esset, ipsum solum maneret. sed seminatum est, & mortuum & sepultum: ac tum quidem minus & infirmius putabatur in speciem granum illud, quàm cùm esset super terram viuẽs: sed postquam resurgens editum est denuò ad vitam, creuit in cælum vsque penetrans, & constitit in arborem magnã, cæteris omnibus anteà Ecclesiis ante legem & post legem quæcunque fuerint, longè maiorem. ita vt ex gentibus magnæ turmæ aduolantes ad partes huius Ecclesiæ, atque adeò ad mẽbra Christi commigrauerint, eiusque Ecclesiæ communione vsæ fuerint. Atque adeò in hac parabola indicatur humile Euangelij in speciemque exiguum initium, quod priùs inter Iudæos seminatum est, ibique cœpit crescere; posteà verò cõmunicata Spiritus sancti virtute iis quibus susceptũ est ex gente illa creuit, in variasque orbis partes dilatatis ramis aditum locumque præbuit gentibus multis olim sine Deo, sine lege, sine promissione manifesta sibi vagantibus, ad communicationem accipiẽdã regni ipsius.

c *Simile est regnum cælorum fermento.*] Corpus illud Christi mysticũ, in quo Deus sedem domiciliumque perpetuum habens inhabitat, cõstat ex hominibus qui diuinæ Christi virtutis participes reuera fuerint, eiusdemque viua membra effecti fratres veri, filij Dei verè, hæredes verè regni Dei ob communicationem illius virtutis hoc mysterium peractum est, communicante Christo verè suam carnem & sanguinem innocentẽ suis, atque ipsorum etiam debita, nec non & suam ipsorum vicem eodem suscipiente, cõstitutoque vno ex omnibus corpore mystico, ad mortem & sepulturam oblato. Fuerunt autem tria farinæ sata quibus hoc sacrum fermentum absconsum est, donec fermentaretur totum: fuerunt, inquam, præteritarum ætatum homines, quotquot in spe redemptionis præcesserant, præsentis ætatis & posteriorum temporum etiam quotquot crediderint diuinis promissis, & præceptis obtemperauerint. Habet mysterium nomen trium satorum : ex tribus enim satis Ephi constat. sed de his aliàs plura Christus docebit. d *In parabolis.*] quibus pij & veræ disciplinæ cupidi excitarentur ad inquisitionem veritatis, quam inuentam amplecterẽtur. cæteri verò quibus euangelicæ doctrinæ aperta simplicitas negligenda erat, corticem tantùm durum tractare possent, sine latentis simplicitatis profanatione. atque ita abscondita à constitutione mundi mysteria regni cælorum in parabolis repetita & proposita, aliis ad lucem communicarentur præsentem: aliis verò qui in tenebris manere mallent, perinde abscondita essent atque anteà fuerant. e *Bonum semen.*] Seminatum est bonum semen à filio hominis, qui Spiritu sancto plenos homines mundo exhibuit lucentes in medio prauæ & peruersæ nationis, sicut luminaria in mundo. frequentissima erat olim Ecclesia huiusmodi hominibus renatis, atque in nouitate vitæ ambulantibus, magno apud

semẽ, est filius hominis. 38 Ager autem,
est mũdus. Bonũ verò semẽ, hi sunt filij
regni. Zizania autem, filij sunt [τ] nequam. τ τοῦ πονηροῦ.
39 Inimicus autem qui seminauit ea, est Apoc.14.c.15
diabolus. Messis verò, consummatio se-
culi est. Messores autem, angeli sunt.
40 Sicut ergo colliguntur zizania, & igni
comburuntur: sic erit in consummatio-
ne seculi. 41 mittet filius hominis ange-
los suos, & colligent de regno eius [a] om-
nia scandala, & eos qui faciunt iniquita-
tem: 42 [b] & mittẽt eos in caminum ignis.
Ibi erit fletus & stridor dentium. 43 Tunc
iusti fulgebunt sicut sol in regno patris Sap.3.b.7. Dan.12.a.3.
eorum. [c] Qui habet aures audiendi, au-
diat. 44 [d] Simile est regnum cælorũ the-
sauro abscondito in agro: quem qui in-
uenit homo, abscondit, & præ gaudio
illius vadit, & vẽdit vniuersa quæ habet, F.
& emit agrum illum. 45 [e] Iterum simile
est regnum cælorũ homini negotiatori,
quærenti bonas margaritas. 46 Inuenta
autem vna pretiosa margarita, abiit, &
vẽdidit omnia quæ habuit, & emit eam.
47 Iterum

omnes gẽtes miraculo. constabat autẽ Ecclesia huiusmodi perfectissimis hominibus, & aliis nondũ perfectis, tamen ad perfectionem à Christo obtinendam fide & pœnitentia contendentibus. hi omnes filij regni erant, alteri possessione Spiritus sancti donati, alij possessionis fide & spe; vtrũque ex Christi opera & efficacia erat. posteà venit diabolus, & totũ agrum malis hominibus, hoc est, scelestis, & suo spiritu plenis disseminauit. vtriq; sunt in ecclesia Christiana, sed altera pars filij regni, altera filij nequam dicuntur. Itaque non solùm de hæreticis hic sermo habetur, sed de omnibus vitiorum quocunque genere corruptis, qui inter filios regni minimè numerantur. horum inter alteros commixtio & confusio toleratur à Domino misericorde, atque eosdem vel pœnitentię, aut probationis filiorum causa expectante. Sed in consummatione seculi separabuntur alteri ab alteris.

a *Scandala, & eos qui, &c.*] Zizaniorum significatum in duo capita partitus est magister ipse: scandala, & facientes iniquitatem. sunt autem scãdala, auctores errorum, hæreseωr, atq; superstitionum, fautores vitiorum, ambitionis, pomparum, & cęterarum omnium opinionum & sententiarũ, quæ sanæ doctrinæ simplicitatique Christianæ ac veritati aduersantur, quocunque modo institui, doceri & defendi soleant. huius generis scandala multa in mundo fore præuidit ac prædixit Christus. Scandala enim Latinè offensiones dicuntur. Alterum caput zizaniorum, sunt ij qui faciunt iniquitatem, siue eam doceant, siue minus. iniquitatem autem hoc loco definimus, quidquid à diuinæ legis obseruatione deficit, ex verbo Græco *ἀνομία*.

b *Mittent eos in camin.*] Zizaniorum exitum adnotare permagni retulerit. quę quanquã dũ in agro crescunt prosperè agere videantur, & bonam frugem penè obruere atque adeò pessundare, tamẽ ad fletum & stridorẽ dentium destinantur, cùm contrà bono semini & germini oppresso in mundo hoc, atque in speciem minoris elegantiæ quàm zizania, tamen promissa sit certa spes fulgendi tanquam sol, in regno patris eorum à quo adoptati sunt in filios regni. c *Qui habet aures.*] Plurimum confert purgatis auribus audire veritatem, & distinguere inter rationes boni seminis & zizaniorum. vide quàm cupiat Christus nullum esse qui suæ saluti non consulat.

d *Simile est regnum calorum thesauro.*] Docet hæc similitudo rationem ab eo ineundam qui habet aures audiendi. non enim ideò docetur vt audiat tantùm, & audita cum gaudio suscipiat, nihilque præterea curet, sed vt simulatq; cognouerit dignitatẽ regni cælorum per Euangelium propositam, cuius magnitudinem neque auris audiuit, neque oculus vidit, neque vlla comparatio æquare potuit, quicquid anteà in minoribus rebus studij atque operæ ponebat, id totum omnibus viribus ad hanc dignitatem admirabilem quærendam conuertat, siue illi huius thesauri causa res fortunæque omnes, siue honor, siue vita, siue omnia denique humana exponenda sint. Atque adeò omnem aliam sapientiam, scientiam, & facultatem huic vni studio cedere atque posthaberi oportet. idque summo cum gaudio magnaque animi alacritate, cui nihil vnquam præstantius contingere potest quàm Spiritus sancti diuitiæ & opes quas regni cælorum ciues adipiscuntur. e *Iterum simile.*] Hæc similitudo ad eandem sententiam cum superiori refertur. addit autem iudicium deligendi inter doctrinas ad vitam beatam institutas. nulla enim proprior & certior scopum tangit, quàm Euangelica, vtpote quæ regnum cælorum & verè indicet, & credita atque legitimè inita exercitaque tradat.

47 Iterum ſimile eſt regnum cælorum [f] ſa-
genæ miſſæ in mare, & ex omni genere
[- 3 MS. R. G. 8.] piſcium congreganti. 48 quam, cùm
impleta eſſet, educentes, & ſecus litus ſe-
dentes, elegerunt bonos in vaſa, malos
autem foras miſerunt. 49 Sic erit in con-
ſummatione ſeculi. exibunt angeli, &
ſeparabunt [g] malos de medio iuſtorum,
G 50 & mittent eos in caminum ignis. ibi
erit fletus & ſtridor dentium. 51 [h] Intel-
[* Domine. MS R.6.8.] lexiſtis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam *.
52 Ait illis, [i] Ideo, omnis ſcriba doctus in
regno cælorum, ſimilis eſt homini patri-
familiàs, qui profert de theſauro ſuo no-
ua & vetera. 53 Et factum eſt: cùm con-
ſummaſſet Ieſus parabolas iſtas, tranſiit
Mar.6.a.1. inde. 54 Et veniens in patriam ſuam,
Luc.4.c.16. [k] docebat eos in ſynagogis eorum, ita vt
mirarentur, & dicerent, Vnde huic ſa-
Ioh.6.e.42. pientia hæc, & virtutes? 55 Nónne hic
eſt fabri filius? Nónne mater eius dicitur
[* Ioſes, c. 8.] [l] Maria, & fratres eius, Iacôbus & [m] Io-
ſeph, & Simon & Iudas: 56 & ſorores
eius, nónne omnes apud nos ſunt? Vnde
ergo huic omnia iſta? 57 Et ſcandaliza-
Mar.6.a.4. bantur in eo. Ieſus autem dixit eis, Non
Luc.4.d.24. Ioh.4.f.44. eſt propheta ſine honore, niſi in patria
F 3 ſua,

f *Sagena.*] Eccleſia militans regnum cælorum hoc loco dicitur, quæ filios regni veros & filios etiam nequã continet. omnes illa ad bonã frugẽ parare cupit, atq; vtiles eſſẽ optat. ſunt tamen filij nequam inutiles, imò nocẽtes potius; interim verò omnes continet & tolerat, tum ſquamoſos, tũ aſpero corio tectos, & ſerpentini generis, dũ in his mũdi aquis verſetur ſagena.

g *Separabunt malos.*] Ex vna Eccleſia ſeparatis malis à iuſtorum grege, fiẽt duo collegia diſtinctiſſima; alterum filiorum regni in poſſeſſione regni collocatorum ſine vlla rerum exceptione moleſtarum; alterum filiorum nequam in caminum ignis deſtinandorum, ſine vllo bonorum ſenſu aut vſu.

h *Intellexiſtis hæc omnia?*] Similitudines & explicationes? Rationem doctrinæ inſtituẽdæ docere parabat hac interrogatione vſus Chriſtus. cuius ſumma eſt, vt ex antiquorum librorũ, hoc eſt, veteris teſtamenti diligenti & ſtudioſa lectione exempla, ſimilitudines, orationes, ac ſententiæ proferantur ad noui teſtamenti myſteria indicanda atque exponenda, vt Chriſtus ipſe hoc in ſermone fecit: qui ſementis, ſeminum, margaritarum, theſauri, agri, piſcium, atque aliorum generum rationes in Leuitico cæterisque antiquis libris indicatas, aperta ſignificatione, quãuis breuiſſima, expoſuit.

i *Omnis Scriba doctus in regno cælorum.*] Plurimum intereſt inter Scribam doctum in regnum cælorum, hoc eſt, qui pietatis tantùm cognoſcendæ & exercendæ atque docendæ cauſa diſciplinam inierit, aſſecutusque fuerit bonam, & inter Scribas doctos in alios fines popularis gloriæ, aut vtilitatis & commoditatis humanarum rerum, aut etiam curioſitatis vel contẽtionis. Alter ille prior, de doctrinæ theſauro, quem ſibi ex aſſidua lectione, meditatione, contemplatione atque exercitatione comparauit, omnem ſuam eruditionem profert, antiquas figuras, ſimilitudines ac ſententias cum nouorum myſteriorum argumentis coniungens, eandemque doctrinæ rationem nulla ex parte ſecum pugnãtem inſtituit.

k *Docebat eos in ſynagogis eorum.*] In more poſitum erat & receptum, vt in ſynagogas cõuenientibus aliquæ ſacrorum librorum partes per ſingulos feſtos dies exponerentur à doctis, aut legerentur tantùm: id pro arbitrio eius fiebat cui liber tradebatur, aut etiam pro ingenio. indocti legebant tantùm partes ſibi decretas, docti exponebant etiam. Magno itaque miraculo erat Galilæis Ieſum fabrum in fabrili domo & arte educatum, docere & explicare ſapientiſſimè, coniunctis veteribus rebus cum nouis myſteriis diſſerere de regno Dei, ſuamque doctrinam dicendi auctoritate ac ſermonis dignitate, & miraculorum exhibitione ornare & confirmare: Sed cùm multi qui ob alios fines ſapientiam profitebantur, nec tantis exemplis oſtendere poterant, huic admirabili Ieſu facultati & auctoritati inuiderent, offendebant in illius humilitatem ab humana ambitione & re & ſpecie longè alienam. tanta autem obcæcati erant malitia & inuidia, vt quæ videbant, omninoque ſentiebant, atque adeò cognoſcebãt, tamen non crederent.

l *Mater eius dicitur Maria.*] Extremæ ignobilitatis gradus mundanis hominibus eſſe videtur, cùm quis nomen tantùm tuetur ſuum, neque vllo dignitatis agnomine fulget.

sua, & in domo sua. 58 Et non fecit ibi
virtutes multas propter incredulitatem
illorum.

CAP. XIIII.

IN[a] illo tempore audiuit Herodes tetrar- Marc.6.b.14. Luc.9.a.7.
cha famam Iesu: 2 & ait[b] pueris suis, Hic A
est Iohannes Baptista: ipse surrexit à mor-
tuis, & ideò virtutes operantur in eo.
3 [c] Herodes enim tenuit Iohãnem, & alli- Marc.6.c.17 Luc.3.d.19.
gauit eum: & posuit in carcerem propter
Herodiadem vxorem * fratris sui. 4 [d] Dice- * Philippi. MS.R.Hier. c.5.
bat enim illi Iohãnes, Non licet tibi ha-
bere eam. 5 [e] Et volens illum occidere,
timuit populum: quia sicut prophetam Inf.21.c.26.
eum habebant. 6 Die autem natalis He-
rodis saltauit filia Herodiadis in medio:
& placuit Herodi. 7 Vnde cum iuramen-
to pollicitus est ei dare quodcunque po-
stulasset ab eo. 8 At illa præmonita à
matre sua, Da mihi, inquit, hîc in disco
caput Iohãnis Baptistæ. 9 [f] Et contrista-
tus est rex: propter [g] iuramentum autem,
& eos

CAP. XIIII.

a *In illo temp.*] Cùm Iesus adhuc in Galilæa ageret, celebrisque esset illius nomen propter doctrinã & miracula.

b *Pueris suis.*] Familiaribus ministris, Hebræorum & Græcorum phrasis est. id autem cum illis agebat Herodes perturbatus & consilij capiendi causa, cũ vel verè Iohannem, vt multi dicebant, eundem esse existimaret atq; Iesum, vel eodem Spiritu nouum prophetam Iesu esse suspicaretur, atque vulgari loquendi more diceret Iohannem surrexisse à mortuis. dici enim solet hoc de viro aliquo, cuius studia, opera & virtus alium iam vita functum referunt. Hoc autem Euangelista narrat, vt intelligamus Euangelij initia per Iesum annuntiati non fuisse obscura, sed regibus & tetrarchis, atque adeò omni populo nota, ita vt de re ipsa non dubitaretur. sed de certa persona quam Iesus sustineret, variæ essent hominũ, vt fieri solet, sententiæ: & quanquam non omnes conuenirent, certè tamen omnes maximum virum maximaque facultate ac diuino spiritu præditum agnoscebant. Lucas Herodis animum & orationem disertis verbis refert: Hęsitabat, inquit, eo quòd varia audiret de Iesu, &c. & dixit, Iohannẽ ego decollaui, quis est iste de quo talia audio?

c *Herodes enim.*] propter Herodiadem, illius, inquit, incestę mulieris tum causa, tum impulsu.

d *Dicebat enim Iohannes.*] Non semel illum monitum esse vt ab incestu illo desisteret, verbum imperfecti temporis indicat. non tamen publicè in publica concione dictum, sed familiariter; palam tamen & apertè ac liberè, pronomen *tibi* à duobus Euangelistis expressum demonstrat. & illud etiam Lucę testimonium, Herodes autem tetrarcha cùm corriperetur ab illo. Exẽplum prudentis & fidelis ministri in Iohanne statuitur.

e *Et volens eum occidere.*] Quàm primum in carcerem coniectum volebat occidere, incitatus ab infesta & importuna illa incesta fœmina: sed huic voluntati obstitit timor populi, cuius gratia multa principes aut agunt, aut omittunt contra animi sententiam. Interim tamen dum Iohannes in carcere teneretur, audiens Herodes iterum atque iterum vehementer mouebatur, vt ipse etiam iustum & sanctum virum agnosceret: & eo audito multa faciebat, & libenter eum audiebat. interea tamen in vinculis custodiebat, vt hoc modo vxoris iram paulatim leniret, aut saltem facinus impediret: nãque illa quocunque modo volebat eum occidere, & ideò insidiabatur ei, vt Marcus narrat: regis verò cùm videret animum æquiorem erga Iohannem, dissimulabat, vt vel dimissum ex carcere insidiis occideret, vel iisdem insidiis occasionem captaret eum in carcere occidendi. & cùm dies oportunus accidisset, commenta est illud nefarium facinus.

f *Et contristatus est rex.*] Verè contristatus est, non simulatè tantùm; namque iam timebat & reuerebatur Iohannem, sciens illum esse iustum & sanctum. quanquam principio ex tyrannica ira illum coniecisset in carcerem, magno cum scelere, tum quòd consilium ceperat illum custodiendi, quoniam ex humano iudicio, & non ex æquitate profectum est, idem ipsi fuit occasio augendi sceleris. Nihil enim ab homine cogitatur adeò constanti ratione, quod non euerti possit alterius hominis cogitatione dolosa: quamobrem nusquam ab ęquitate & veritate vel tantillum est discedendum.

g *Iuramentum, & eos qui pariter.*] Regij dicti ac promissi constantiam iniquissimo argumẽto probauit Herodes. Nulla re magis suam dignitatem stabiliri principes putãt, quàm dictorum conuentorumque constantia & veritate. ea autem sententia omnino tyrannica est, nisi modus & distinctio adhibeatur. est autem modus, vt nihil iniquum & iniustum à regibus vel agatur vel proferatur. quidquid autem æquè iusteque agitur vel dicitur, id iis sanctum, certum firmumque sit. sed plerumque in alteram partem improbissimam peccatur, propter corruptas principum mentes, & conseruandæ potentiæ opinionem; atque adeò propter eos qui principibus assistunt.

& eos qui pariter recumbebant, iussit
dari. 10 Misitq́;, & decollauit Iohãnem
B in carcere. 11 Et allatum est caput eius
in disco: & datum est puellæ, & attulit
matri suæ. 12 Et accedentes discipuli
* eius, MS. Hier. cq. 5. eius, tulerunt corpus*, & sepelierũt illud:
[a] & venientes nuntiauerũt Iesu. 13 Quod
Luc. 9. a. 10. Marc. 6. d. 31. Iohan. 6. a. 2. cùm audisset Iesus, secessit inde in naui-
cula, in locum desertum seorsum: & cùm
audissent turbæ, secutæ sunt eum pede-
stres de ciuitatibus. 14 [b] Et exiens vidit
turbam multam, & misertus est eis, &
curauit languidos eorum. 15 Vespere
autem facto accesserunt ad eum discipu-
li eius, dicentes, Desertus est locus, &
hora iam præteriit: dimitte turbas, vt
euntes in castella, emant sibi escas.
16 Iesus autem dixit eis, [c] Non habent ne-
cesse ire: date illis vos manducare.
Marc. 6. e. 37. Luc. 9. b. 13. Ioan. 6. b. 9. 17 Responderunt ei, [d] Non habemus hîc
nisi quinque panes & duos pisces. 18 Qui
ait eis, [e] Afferte mihi illos huc. 19 Et cùm
iussisset turbam discumbere super fœ-
num, acceptis quinque panibus & duo-
bus piscibus, [f] aspiciens in cælum bene-
dixit, & fregit, & [g] dedit discipulis panes,
discipuli autem turbis. 20 Et manduca-
uerunt omnes, & saturati sunt. Et [h] tule-
C runt reliquias, duodecim cophinos fra-
gmentorum plenos. 21 Manducantium
autem fuit numerus, quinque millia vi-
rorum, exceptis mulieribus & paruulis.

22 Et statim

a *Venientes nuntiauerunt Iesu.*] Discipuli Christi ex legatione redeuntes, nuntiauerunt Iesu quæ egerant & docuerãt, omnia retulerunt, etiam nuntium de morte Iohannis, narrauerunt famam de ipso sparsam & propagatam per omnem regionem, atque adeò ad Herodis vsque hæsitationem amplificatũ nomen eius. hic iam adesse tempus Iesus cognouit, quo ipse solus totius legationis & doctrinæ Euangelicæ munus sustineret atque exerceret, Iohanne præcursore & teste, iam officio ac vita defuncto. id etiam numerus populi concurrentis in horas crescens postulabat: quamobrem cum discipulis tantisper quiescendi causa dum illi sumpto cibo à laboribus recrearẽtur præterito, nauigium conscendens secessit in locum desertum. Hanc expositionem Marcus nos docuit.

b *Et exiens vidit turbam.*] Hæc est diuini spiritus charitas & Christi, vt eorum qui se quærunt, curam suiipsius anteponat etiam necessariæ quieti ac recreationi. secesserat cum discipulis Iesus in locum solitariũ, quibus quinque panes & duo pisces ad suũ ipsorum pastum erãt: verùm vt vidit turbas Iesus quę sese studiosè secutæ erãt pedestres, cùm nondum ipse cibum sumpsisset, neque sui, tamen in illis docendis, eorumq́ue ægrotis & languidis sanandis occupatus est vsque ad pomeridianum tempus ad vesperam fere: deinde verò eorundem spirituali cibo reficiẽdorum curam suscepit admirandam.

c *Non habent necesse.*] Exercet Iesus discipulos in fide.

d *Non habemus.*] Infirmitudo carnis in periculis faciendis fidei circa ea quę prouidentiam spectant.

e *Afferte mihi.*] aliud dictatum ad fidei exercitationem.

f *Aspiciens in cælum.*] Non ex abundantia est sufficientia, sed ex Dei & Christi eius benedictione cumulatissima sufficientia proficiscitur.

g *Dedit discipulis.*] Vt his testibus primùm Dei prouidentia probaretur, deinde horum ministerio cęteris omnibus atque adeò vniuerso orbi.

h *Et tulerunt reliquias.*] Exitus beneficentiæ ac benignitatis prosperrimus est.

22 [a] Et ſtatim [*]iuſſit Ieſus diſcipulos aſcé- Marc.6.e.45. * compulit M S. R. Hier. 6.s.
dere in nauiculam, & præcedere eum
trans fretum, donec dimitteret turbas.
23 Et dimiſſa turba, aſcendit in montem Ioh.6.b.17. Luc.6.b.12.
ſolus orare. Veſpere autem facto ſolus
erat ibi. 24 nauicula autem in medio
mari iactabatur fluctibus. erat enim cõ-
trarius ventus. 25 Quarta autem vigilia
noctis, vênit ad eos ambulans ſuper ma-
re. 26 Et videntes eum ſuper mare ambu-
lantem, turbati ſunt, dicentes, Quia
phantaſma eſt. Et præ timore clamaue-
runt. 27 Statimque Ieſus locutus eſt eis,
dicens, Habete fiduciam: ego ſum, noli-
te timere. 28 Reſpondens autem Petrus
dixit, [b] Domine ſi tu es, iube me ad te ve-
nire ſuper aquas. 29 At ipſe ait, [c] Veni.
Et [d] deſcendens Petrus de nauicula, am- D
bulabat ſuper aquã vt veniret ad Ieſum.
30 [e] Videns verò vẽtum validum, timuit:
& cùm [f] cœpiſſet mergi, clamauit dicens,
Domine, ſaluum me fac. 31 Et continuò
Ieſus extẽdens manũ, apprehendit eum:
& ait illi, Modicæ fidei, quare dubitaſti?
32 Et cùm [*] aſcendiſſent in nauiculam, * aſcendiſſet Q.
ceſſauit ventus. 33 Qui autem in naui-
cula erant, venerunt, & adorauerunt eũ,
dicentes, Verè filius Dei es. 34 Et cùm
transfretaſſent, venerunt in Terram-Ge- Marc.6.g.53.
neſar. 35 Et cùm cognouiſſent eum viri
loci illius, miſerunt in vniuerſam regio-
nem illam, & obtulerunt ei omnes malè
habentes:

a *Et ſtatim compulit Ieſus diſcip.*] Intellexerat maximè permotas fuiſſe turbas illo miraculo, quia vulgus hominum temporali vtilitate citiùs allicitur, quàm ſpiritualibus beneficiis. Voluit ergo illam vulgi cogitationem deriuare, quam iam ceperant de ſe in regem tollendo & ſalutando. ideò diſcipulos primùm abeſſe iuſſit, quos tunc facile fuiſſet ad eandem cum populo ſententiam perduci, vt ipſe ſolus citius & expeditius turbas dimitteret, atque ab illis diſcedens & interea latens, dum ille impetus reſideret, neque per diſcipulos indicari poſſet: Interim autem ille ſolus oraret, quæ ad ſpirituale regnum cælorum in hominum animis confirmandum pertinerent à patre ſuo petens.

b *Domine ſi tu es.*] Operæpretium fuerit hoc loco obſeruare qua cauſa, qua ratione, & quatenus miracula petere fas ſit.

c *Veni.*] Nullum eſt periculum vbi verbum Dei & præceptum conſtat ac ducit.

d *Deſcendens Petrus.*] Obſeruanda eſt viuæ ac fortis fidei vis, quæ homines Chriſto ipſi in rebus agendis difficultatibus ſuperandis ſimiles efficit.

e *Videns verò ventum validum.*] Fides Petri quæ periculo facto maris ſub pedibus conſtrati confirmari magis debuit ex carnis imbecillitate, accedente tentatione venti, imminui deficereque cœpit.

f *Et cùm cœpiſſet mergi.*] Deficiente fide, periculum creſcit.

habentes: 36 g Et rogabant eum vt vel
fimbriā vestimēti eius tangerent. h Et qui-
cunque tetigerunt, salui facti sunt.

CAP. XV.

Marc.7.a.1. TVnc a accesserunt ad eum ab Ierosoly-
A mis Scribæ & Pharisæi, dicentes,
* traditiones Msq. Hur. 2 b Quare discipuli tui transgrediūtur * tra-
ditionem seniorum? c non enim lauant
manus suas cùm panem manducant.
3 Ipse autem respondens ait illis, d Quare
& vos transgredimini mandatum Dei
propter traditionē vestram? Nam Deus
Exod.20.c.12 dixit, 4 e Honora patrem & matrem. &,
Deut.5.b.16. & 17.b.16. Qui maledixerit patri, vel matri, morte
Eph.6.a.2. Leu.20.b.9. moriatur. 5 f Vos autem dicitis, Qui-
Pro.20.c.20. Exo.21.c.16. G cunque

g *Et rogabant eum.*] Fides cum oratione coniuncta, beneficia à Deo mirificè impetrat.

h *Et quicunque tetigerunt.*] Ex iis quos fides agebat: namque non ex natura aut virtute vestium, sed ex virtute Christi, quam fides viua conciliabat, illis sanitas afferebatur. Multi enim alij tangebant eius vestimenta, & corpus, sed non omnes sanabantur. vt turba illa comprimens, vt Iudas osculatus eum, vt milites & alij qui manus iniecerunt in Iesum.

CAP. XV.

a *Tunc accesserunt.*] Iudæorum magistratuum cura à studio diuinæ legis, & veræ virtutis ac pietatis procurandæ, ad ritus tantùm quosdam minoris notæ, atque etiam ad traditiones diuinis præceptis contrarias tuendum traducta erat.

b *Quare discipuli tui.*] Nisi ipsi omnino rem nullius ferè momenti indicauissent, suspicio esse poterat magnā aliquam magnæque dignitatis traditionem à discipulis violatam esse, quos tantus senatus in crimen vocaret magnum neglectarum traditionum, quæ a senioribus acceptæ erant. sed propositionē grauē leuissima assumptio eleuauit, vt ferè istis ingeniis fit.

c *Non enim lauant.*] Paulo ante Christi ætatem Herodum temporibus fuère quidam Scribæ, à quibus concinnatæ sunt traditiones Hebraicè משנה dictæ, hoc est, Repetitiones: hoc consilio, vt ex earum obseruatione lex religiosiùs custodiretur, maximè in iis quæ ceremonialem rationem spectabant generibus. Illæ traditiones in libri formam posteà sunt conscriptæ. erāt autem ferè omnes, responsa & sententiæ Scribarum acuta & ingeniosa sacrorum in eo genere præceptorum interpretatione constantes; sed tamen humana, hoc est, in plerisque vana & superstitionibus plena, tametsi religionis præferentibus speciem. Hunc librum nos Venetiis repertum diligēter legimus magna cum vtilitate, non propter doctrinam ipsam, sed propter multorum locorum in noui Testamenti libris indicatorum explicationem: ex quibus vnus hic est, quem breuiter exponemus, plura aliâs de hoc atque aliis dictur, Deo vota nostra secundante.
c Primum crimen discipulis illatum est, illos non ambulare iuxta traditionem seniorum, quod apertè pugnabat cum receptissima ab illis sententia, Vsum & consuetudinem plurimum valere, maximè verò ex sapientum probatione. Hæc sententia est in tractatu de decima secunda c.2. paragraph. 1. & confirmatur in tractatu de Sabbatho.c.20. paragraph 7. his verbis grauissimis: Quidquid sapientes prohibuerunt in conspectu oculorum, etiam in cubiculorum penetralibus vetitum est. idque Commentatores asserunt.

d *Quare & vos.*] Sapientia Dei sapientiam mundi redarguit acerrimè. Scribæ accusauerant discipulos violatæ auctoritatis seniorum in lotione manuum: Christus accusat Scribas violati præcepti Dei traditione decreta à maioribus, & ab ipsis etiam amplificata. itaque & eos & traditionem ipsorum condemnat.

e *Honora patrem & matrem.*] Magna ad hanc rem significatio est in Hebraico verbo, quo præceptum hoc pronuntiatur, כבד KABAD: significat enim non solùm honore, sed cibo, nutrimento, gloria, obseruatione, atque omni denique pietatis officio colere. huic ferè Latinum verbum respondet *amplificare*, & huic additum, si ita loqui liceat, *dignificare*, significat ergo *Honora patrem & matrem*, idem quod, Cura vt omni cultura atque obseruatione, omni etiam amplificatione patrem tuum prosequaris. Itaque quod ad parentum amplitudinem & curationem facere possit, nihil excipitur in hoc præcepto.

f *Vos autem dicitis.*] Inter alia argumenta libri Traditionum est argumentum de voto multis partibus & quæstionibus disputatum integro volumine. In votorum autem generibus duo sunt præcipua; quorum alterum ad huius loci explicationem facit: alterum est votum continentiæ priuatæ, cùm quis sibi ipsi voto concepto interdicit cibo, vel potu, vel alio voluptatis, aut deliciarum, aut iucundæ, aut vtilis rei genere. Alterum genus vouendi est, vt quis iureiurando ac vouendo neget se alium iuuaturum, vt amicum, vel patrem, vel vxorem, vel virum. Appellatur autem hoc votum נדר הנאה NEDER HANAAH. Latinè ad verbum, Votū vtilitatis vel commoditatis. cuius multæ sunt species pro circumstantiis verborum, pro materia quæ præstanda abiuratur. Abiurat enim vir vxori debitum, vxor viro. abiurat quis socio cibum, vel cōmercium aut societatem. si quis abiuret cibum se exhibiturum alicui, is potest salem & aquam dare, quæ cibi nomine non continentur. & multa alia de hac omni ratione sunt, quæ modò prætermittimus. Est autem angustissimū in hoc genere votū, si quis dicat se alij הנאה, id est, cōmoditatem omnem abnegaturum. nam qui negat cibum, alia potest præstare. qui commoditatem negat, nihil omnino commodi illi afferri potest ex traditionis interpretatione.

Estque hæc distinctio expressis verbis in tractatu de נדרים siue de Volumine cap. 2. paragraph. 1. De toto autem votorum genere in ipso tractatu de Votis agitur. Itaque qui abiurat his verbis, *prodesse*, *placere*, *iuuare*, &c nihil permittitur præstare illi aduersum quem abiurauit. Iam verò vt de aliis votis nunc supersedeamus, breuiter indicanda est forma concipiendi voti. huiusmodi ea est, vel simplex, id est, sine iuramento, in hunc modum: אם קונם, hoc est, Voueo siue consecro ego si, &c. Nam huic orationi & coniunctioni conditionali *si*, addebatur verbum, pro arbitrio vouentis. Atque hoc erat votum simplex, tamen firmum. Erat autem aliud firmissimum, & omnino insolubile, cui præter concepta verba adiungebatur iuramentum. Hæc itaque de votorum traditione & consuetudine breuiter indicauimus. In iuramentorum etiam distinctione traditiones certæ erant vitio non carentes, vt quod iuramentum factum per sacrificium aut munus grauius esset eo quod per altare aut templum iuraretur: de qua ratione Christus aliâs disseruit. Est autem huius argumenti integra disputatio in eodem libro Traditionum tractatu de Iuramento. Igitur his præcognitis, facilè locus hic exponetur, si Græca simul cum Latina conferatur lectio. nanque Græcè sic ad verbū legimus, *δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς*, sic Latinè ad verbum lego & dispungo, MVNVS, QVOD SI EX ME IVVERIS. Manifestè ostenditur votum אסור conceptum & pronuntiatum aduersum parentes adiuncto iuramento per MVNVS, iuxta traditionem grauissimo, quod eiusmodi esse solet: קרבן שאתה נהנה לי, quod ita exponunt Interpretes מה שאתה נהנה ממני אסור עליך, i. ad verbū, *ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, ἀπηγορευμένον σοι*: Quodcunque ex me iuueris; siue vt habet vetus Interpres; Quodcunque ex me tibi [*] proderit, interdictum tibi est. Latinè verò iam aperta est oratio, si post vocem MVNVS; dispungamus. Significat enim ille Hebraismus cōcisus idem ac si dicatur, Sanctum munus iuro, me esse damnatum, si quicquam proficiscatur ex me quod tibi prosit. Hæc est traditio quam Christus allegabat disertis, vt diximus, verbis, ac satis diffusè, in illo libro descripta atque repetita.

[*] vel profuerit,

cunque dixerit patri vel matri, Munus
quodcunque est ex me, tibi proderit: — MS. ●.
6 [a] & non honorificabit patrem suum aut
matrem suam: & irritum fecistis manda-
tum Dei propter traditionem vestram.
7 Hypocritæ, [b] Bene prophetauit de vobis
Isaias, dicens, 8 [c] Populus hic labiis me — Isa. 29. d. 13. Marc. 7. a. 6.
honorat: cor autem eorū longè est à me.
9 Sine causa autem colunt me, docentes
doctrinas, & mandata hominum. — MS. C. A.
10 [d] Et conuocatis ad se turbis, dixit eis, — B
Audite & intelligite. 11 [e] Non quod in-
trat in os, coinquinat hominē: sed quod
procedit ex ore, hoc coinquinat hominē.
12 Tunc accedentes discipuli eius, dixe-
runt ei, Scis quia [f] Pharisæi, audito verbo
hoc,

a *Et non honorificabit patrem.*] Oratio est Scribarum, atque sententia ex traditionis commendatione producta, hac significatione, Quicunque dixerit patri aut matri munus, &c. ille non honorificabit amplius patrem. nam coniunctio *&*, Hebraico more affirmat, & exponit, atq; colligit hoc loco. vt etiam eadem coniunctio statim à Christo pronuntiata affirmat tanquā illatiua, *& irritum fecistis*, atque *ita irritum fecistis*.

b *Bene prophetauit.* Isaiæ vaticinia à sua ætate vsque ad noui Testamenti tēpora pertinuerunt, vt in illius Commentariis ostendimus.

c *Frustra colunt me.*] Aperta est Dei sententia, & Christi eius interpretatio; nec alio indiget expositore.

d *Et conuocatis turbis.*] Magno studio Christus dedocet turbas, quæ facilè persuaderi solent magnam aliquam pietatem inesse in eiusmodi rebus obseruandis, tum propter Scribarū auctoritatem, tum etiam propter præstandi facilitatem, cùm facilius multo & dici & agi huiusmodi res possint, quàm cætera pietatis opera solidissima, quæ virtutis atque officij definitionibus continentur, pœnitentiæque exactę atq; integrę fructus digni sunt.

e *Non quod intrat per os.*] Distinguit magister inter hominem interiorem & exteriorem, & veram rationem coinquinationis indicat. est enim spiritus inquinatio quam Deus improbat, mater omnis pollutionis & fœditatis, hominem Deo inuisum reddentis.

f *Pharisæi audito hoc.*] Scribæ profitebantur disputationem huiusmodi rerum, & aliarum; atque etiam obseruationem, sed non tam exactam obseruationem atque Pharisæorum. Nam Pharisæi quamquam non perinde docti atque Scribæ essent, tamen sese sanctiores Scribis putabāt, quòd non solum ea obseruarēt quæ communi Scribarum sententia digna obseruatu iudicabantur, sed ea etiam quæ in opinione tantùm quorundam erant, atque minutissima quæque, à populo non obseruata, id autem perfectionis cuiusdam magnæ laudi sibi arrogabant. Nam triplex status hominum erat, Doctorum, Pharisæorum, & Populi terræ. Appellabāt autem Populum terrę eundem quem Latini *vulgus* dicunt. in doctrinæ rationibus Doctores præibant: hos non doctrina, sed religione anteire Pharisæi contendebant. quòd si non obtinere possent hanc præstantiam, tamen populo terræ admirabiles, & maxima reuerentia dignos se præbebant, consentientibus etiam Scribis, quorum illa est de hac re sententia, Populi terræ sedes, scabellum est pedum Pharisæorum. legitur hæc sententia in lib. Traditionum, tractatu 1. De benedictionibus. Distinctio illorum trium statuum frequens est in illis libris, maximè verò in tractatu De decimis.

& De decima secũda. Erat itaque distinctio inter obseruationes Populi terræ, & obseruationes Pharisæorũ Terræ populus tenetur obseruare præcepta expressa in Bibliis, aut deducta ex Bibliorum manifesta interpretatione: Pharisæi obseruabant non solùm hæc, vt ipsi iactabant, sed quæ vel ipsi addiderant, vel ab aliis addita etiam leuissima acceperant; vt ieiunare bis in Sabbatho, decimas dare omnium prouentuum, &c. lauare manus centies in die, & similia multa. hanc adeò exactam & minutam obseruationem ipsi sanctitudinis magnæ nomine iactabant, ita vt hac re qua superiores Populo terræ videri studebant, admirabiles etiam & suspiciendi esse contenderent. Cùm ergo Iesus turbas ad se conuocatas, hoc est populum terræ, veram harum rerum doceret rationem, visus est Apostolis magna offensione Pharisæos affecisse, quorum vanam sanctimoniam eam esse affirmaret, quæ in iis adiaphoris rebus obseruandis collocaretur. ita vt hoc modo totus ille Pharisæorum aduersus turbas fastus & triumphus de populo terræ euanesceret.

hoc, scandalizati sunt? 13 At ille respon-
Ioh. 15. a. 2. dens ait, [a] Omnis plantatio quam non
plantauit pater meus cælestis, eradica-
Luc. 6. f. 39. * & o. bitur. 14 [b] Sinite illos: cæci sunt, * duces
cæcorum. cæcus autem si cæco duca-
tum præstet, ambo in foueam cadunt.
Mar. 7. c. 17. 15 Respondens autem Petrus, dixit ei,
Edissere nobis parabolam istam. 16 At
ille dixit, [c] Adhuc & vos sine intellectu
estis? 17 [d] Non intelligitis quia omne
G 2 quod

a *Omnis plantatio*] Pharisaismus non fuit à Deo, ideoq; nec debuit à Christo tolerari, neque illius ratio potuit probari, quæ cum Dei veritate non constabat, atque adeò tandem periturus erat omnino. Nihil enim ineptũ in vinea Dñi natum crescere & amplificari diu potest, vbi procurator vineę atque adeò ipse filius domini vineæ præsens accesserit. Non solùm autem non mouebatur Christus illa offensione Pharisæorum per discipulos indicata, sed eos omnino suæ ipsius doctrinę veritate atque virtute extirpandos fore denuntiabat. Illi autem inter cætera sui ipsorum elogia se duces exemplaque populi prædicabant, prę ter Dei voluntatem & institutionem. populus terræ miserè deceptus illos admirabatur, suspiciebat, imitari conabatur, sequi felicissimum existimabat. horum simplicitas miserabilis & consiliò digna, quamobrem à Christo erudienda suscipitur, vt cæca: nam cæcum ducere, vnum ex pietatis officiis est: item tollere offendiculum cæco prætereunti. Non fert ergo Christus hos qui sponte cæcitatem affectauerint illis miseris turbis, quę ab aliis duci consueuerunt, sese ductores præbere. namque isti cadere volunt spontè propter suam gloriam & ambitionem. illi non libenter caderent, neque deiici vellent, si meliorum ductorum copiam nanciscerentur. Istos ergo sini iubet Christus, qui miseri libenter esse volunt: illos qui non libenter id essent, si intelligerent, veritatem instruendos instituendosque suscipit & curat.

b *Sinite illos.*] Ne, inquit, de illorum offensione laboretis aut solliciti sitis, sed sinite offendere & impingere in meam doctrinam, vt agnoscant se esse cæcos, aut saltem agnoscantur cæci ab aliis, quos ipsi indignè in periculum trahunt ducentes. sinite offendant & cadant, quamtumlibet, si cæci esse pergunt, ne tamen ambo cadant, & ducens cæcus, & ductus cæcus, qui existimat se à vidente & oculatissimo duci.

c *Adhuc vos sine intellectu*] Sine intellectu est, qui non nouit naturam hominis duplicem, interiorem & exteriorẽ & qui non cognouit etiam rerum causas, efficientiam & vsum, maximè verò earum quæ cum ipsa natura coniunctæ sunt, aut ab ea disiunctæ ad vsum aliquem asciscuntur: cuiusmodi sunt cibus, potus, lectus, lotiones, &c. De iis non semel neque breuiter disseruerat Christus, neque obscuris verbis, vt in cap. 5. 6. & 7. huius Euangelij indicatur. ideoque arguuntur discipuli ignorantiæ cuiusdam supinæ.

d *Non intelligitis.*] Secundùm naturam rerum Christus docet quid censendum sit de vitiorum & virtutum ratione. priùs ipsam naturam indicabimus. Agitur de puritate ciborum aut impuritate, illis accedente ex manibus illotis. Cor nutritur ciborum succo in sanguinem excocto, vt cætera membra; sed perpetuò cor vsurpat & exugit optimam totius materiæ partem, & maximè spiritualem, sibique conuenientem; cùm cordis virtus spiritualis magis sit, quàm cæterorum membrorum, quæ vel vitalia vel animalia dicuntur. Igitur si quid cibis immunditiæ ex illotis manibus accesserit, id non potest ad cor peruenire, sed simul cum aliis excrementis per naturam, à meliori succo separatis, in ventrem vadit, & in secessum emittitur, vt fieri solet in cæteris escis purgandis. ita interpretamur illam vniuersalem sententiam, *Omne quod in os intrat.* Omne scilicet immundum quod in os intrat, ineptum ad nutritionem: nam hoc genus est quod in ventrem inferiorem vadit, & in secessum exit, purgans omnes escas, vt apud Marcum est. Ita si cor valeat, nihil offenditur aut inquinatur impuritate ciborum ex manibus contracta, quæ leuissima est omnium impuritatum: imò cor ipsum si valeat, rectè suppeditat spiritus varios & præstantes, quibus bonus à malo separatur succo, excrementa ab alimẽtis, sanguis inculpatus efficitur, quo membra omnia fouentur & nutriuntur. Quòd si contingat cor ipsum laborare impuritate propria, aut concepto veneno, aut alio morbo, tum ipsum corruptum, corruptos spiritus emittit, quibus omnia alia membra inficit, atque adeò totum corpus ad lethum vsque corrumpit. Has huius loci secundùm naturam rationes indicabat Christus, quarum explicatio facilem reddit doctrinæ, quam ipse intendebat, expositionem,

quod in os intrat, in ventrem vadit, & in
secessum emittitur? 18 a Quæ autē pro-
cedunt de ore, de corde exeunt, & ea co-
inquinant hominem: 19 de corde enim
exeunt cogitationes malæ, homicidia, Gen.6.a.5. & 8.d.21.
adulteria, fornicationes, furta, falsa te-
stimonia, blasphemiæ. 20 hæc sunt quæ
coinquināt hominem. Non lotis autem
manibus mãducare, non coinquinat ho-
minem. 21 Et egressus inde Iesus, seces-
sit in partes Tyri & Sidônis. 22 Et ecce
mulier Chananæa à finibus illis egressa, Mar.7.c.25.
clamauit, dicens ei, Miserere mei Do-
mine fili Dauid: filia mea malè à dæmo- C
nio vexatur. 23 Qui non respondit ei
verbum. Et accedentes discipuli eius, ro-
gabant eum dicentes, Dimitte eam: quia
clamat post nos. 24 Ipse autem respon-
dens, ait, b Non sum missus nisi ad oues Sup.10.a.6. Luc.19.b.10.
quæ perierunt domus Israel. 25 At illa Ioh.10.a.3.
venit, & adorauit eum, dicens, Domine,
adiuua me. 26 Qui respondens, ait, Non
est bonum sumere panem filiorum, &
mittere canibus. 27 At illa dixit, Etiam
Domine: nam & catelli edunt de micis
quæ cadunt de mensa dominorum suo-
rum. 28 Tunc respondens Iesus, ait illi,
O mulier, magna est fides tua: fiat tibi
sicut vis. Et sanata est filia eius ex illa
hora. 29 c Et cùm transisset inde Iesus,
venit secus Mare-Galilææ: & ascendens
in montem, sedebat ibi. 30 Et accesserũt Isa.35.a.5.3 Luc.7.d.22.
ad eum

a *Quæ autem procedunt de ore.*] Culpa in homine ipso nascitur, non aliunde adfertur: quãquam culpę occasio, causa vel oportunitas afferatur exterius, tamen culpa ipsa in cordis officina conflatur. cùm enim cor corruptum sit, hoc est volũtas & appetitio in corde residēs homine exteriore viuēte; ex ea corruptione emanant omnia vitia animi, atque interioris hominis ægritudines & mors. indéque proficiscuntur quicunque sermones impuri aut aliàs mali, ex quo genere illa criminatio fuerat, quã Scribæ & Pharisæi aduersus discipulos, atque adeò aduersus Christum intenderant, vt illũ tanquam irreligiosum apud populum traducerent. Atque ad hoc genus retulit Christus sermonem suum cùm diceret, *Quod procedit ex ore, coinquinat hominem*. Ex quo genere cætera omnia alia peccatorum genera etiam ostendit discipulis Christus quibus disserebat omnia, vt Marcus ait. Obseruanda est similitudo ex natura sumpta, quam idem magister indicabat.

b *Non sum missus.*] Christus constitutus est totius humani generis redemptor, tam Israelitarum, quàm Gentiũ; sed Apostolus Israelitarum tantùm: ideoque à Paulo dictus Minister circuncisionis, ad implendas promissiones patrum. Miracula & beneficia ab eo edita, eum Apostolum à Deo missum declarabant & contestabantur. De hac ergo missione agit hoc in loco, Ego non confirmo meam doctrinam huiusmodi miraculis, nisi apud eos quibus promissus datusque sum Apostolus & legatus. his gentibus nõ sum missus, οὐκ ἀπεστάλην. Hoc agebat Iesus vt omnino sese probaret Iudæis eum qui fuerat promissus. Interim verò fidem mulieris exercebat, cuius virtute & experimento illa dignissima iudicaretur beneficio postulato, etiam ipsis Iudæis arbitris. Omnis hæc narratio aliàs nobis exponetur pleniùs.

c *Et cùm transisset inde.*] Edito obiter miraculo liberationis filiæ Chananęę, quod priuilegij cuiusdam fuit ob singularem mulieris fidem, relinquit regionem illam in quam, in prõptu erat, vt confluerent multi ex gentibus vicinis tanti beneficij fama peruulgata, vt suis quisque languoribus medendum curaret. At verò vbi in Galilæam & regiones ouium Israelitidum rediit, apud quas Apostolum agebat, nulla omnino proposita difficultate aut disputatione, curabat omnes ad se fide duce venientes: ita vt illi agnoscerent hunc esse illum promissum Israelitis, & magnificarent Deum Israel, dicentes, Quòd propheta ille surrexit inter nos.

ad eum turbæ multæ, habentes secum
mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios
multos: & proiecerunt eos ad pedes eius,
D & curauit eos: 31 ita vt turbæ mirarētur
videntes mutos loquentes, *claudos ambulantes, cæcos videntes: & magnificabant Deum Israel. 32 Iesus autem con-
uocatis discipulis suis, dixit, Misereor
turbæ: quia triduo iam perseuerant mecum, & non habent quod manducent:
& dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiāt
in via. 33 Et dicunt ei discipuli, Vnde
ergo nobis in deserto panes "tantos", vt
saturemus turbam tantam? 34 Et ait illis
Iesus, Quot habetis panes? At illi dixerunt, Septem, & paucos pisciculos.
35 Et præcepit turbæ vt discumberent super terram. 36 Et accipiens septem pa-
nes, & pisces, & gratias agens fregit, &
dedit discipulis suis, & discipuli dederunt
populo. 37 Et comederūt omnes, & saturati sunt. Et quod superfuit de fragmē-
tis tulerunt, septem sportas plenas.
38 Erant autem qui manducauerūt, quatuor millia hominum, extra paruulos &
mulieres. 39 Et dimissa turba, ascendit
in nauiculam: & venit in fines Magedan.

* debiles sanos A.C.

Mar.8.a.1.

* tanti, 2 MS.C.

* 6 MS.C.

CAP. XVI.

Mar.8.b.11. Luc.12.g.54.

A ET accesserūt ad eum [a] Pharisæi & Sadducæi [b] tentantes: & rogauerunt eum
vt signum de cælo ostenderet eis. 2 At ille
respondens, ait illis, [c] Facto vespere di-

CAP. XVI.

a *Pharisæi & Sadducæi.*] Altera pars superstitione nimia laborans, altera nulla penè religione calens, vtraque Christo inimica, qui virtutem, pietatem & religionem certis à Deo definitis terminis obseruandam curabat.

b *Tentantes.*] Tentare dicuntur, qui petūt quod præstari nō oportet, quodque ipsi reuera non optant. Tentationum duplex scopus pro tentantiū personis, de quibus aliâs. Tentabant itaq; Pharisæi, petentes quæ superuacanea existimabant, cùm tantùm iam signa edidisset Christus. tentabant Sadducæi, exigentes quæ fieri posse non credebāt, vt qui omnia ferè ad naturam & fatū referrent, vt aliquando ostendemus, cùm de his factionibus disseremus. Vtrorumque tentationem versutā vno argumento Christus Dei sapientia eludit ac depellit.

c *Facto vespere.*] Cælorum facies quæ qualia tempestatum genera significēt, nullo Dei verbo docti sunt homines, quod apertè contineatur in sacris libris; sed homines ipsi sensu & obseruatione euentorum, notas quasdam animaduerterunt, quibus paulò pòst futuram tempestatem præscirent. id, vt diximus, neque cælum voce sua, neque aliquem è cęlo profectū indicasse constat; & tamen ei rationi & humanæ obseruationi non modò à Pharisæis, qui prouidentiæ diuinę plurimum tribuunt, sed à Sadducæis etiam fides adhibetur, qui nihil prouidentiæ supremæ, sed casui, omnia humaña adscribunt. At verò signa temporum, quibus expectandus & suscipiendus erat Messias ille adeò apud Israelitas celebratus, plurima in sacris libris, per angelos è cælo delatos, per prophetas à spiritu diuino admonitos adnotata erāt. Eadem signa omnis rerum natura iam explicuerat, nox, lux, stellæ, cantus angelorū, voces è cælo, Spiritus sanctus, testimonium Iohannis, sanationes, voces dæmoniorum, miracula prouidentiæ manifestæ, ciborum multiplicatio maxima bis edita: Hęc omnia & Pharisæis satis esse potuere ac debuere, vt nihil amplius requirerent; & Sadducæis oculos aperire, vt signum de cælo dari posse crederent, & multa iam data agnoscerent, atque cum promissis & prædictionibus conuenire intelligerēt: siquidē illi fidem habebant faciei cæli ab hominibus obseruatę, sine vlla vulgata inter homines Dei verbo indicatione. Est ergo reprehensionis sententiæ summa hæc: Creditis signis cæli à vobis obseruatis & adnotatis, & prędictis futuras tempestates ex ea obseruatione, & tamen tempora iam præsentia, quorum signa simul cum temporibus ipsis extant, atque ipsa cum signis suis prædicta sunt aperteque constant: hæc, inquam, tempora cum signis neque obseruare, neque iudicare potestis.

citis, Serenum erit, rubicūdum est enim
cælum. [3] Et manè, Hodie tempestas,
rutilat enim triste cælum. * Faciem ergo * Hypocritę MS.G.8.
cæli diiudicare nostis: signa autem tem-
porum non potestis*? [4] [a] Generatio ma- * scire. MS. Hier. cq. s.
la & adultera signum quærit: & signum Sup. 12.e.39.
non dabitur ei, [b] nisi signum Ionæ "pro- Ion. 2.a.1.
phetæ'. Et relictis illis, abiit. [5] Et cùm " MS q.
venissent discipuli eius trās fretum, obli-
ti sunt panes accipere. [6] Qui dixit illis,
Intuemini & cauete à fermento Phari- Marc. 8.b.14. Luc. 12.a.1.
sæorum & Sadducæorum. [7] At illi co-
gitabant inter se, dicentes, Quia panes
non accepimus. [8] Sciens autem Iesus,
dixit, Quid cogitatis inter vos modicæ B
fidei, quia panes non habetis? [9] Nōdum
intelligitis, neque [c] recordamini quinque
panum, "in' quinque "millia' hominum, Sup. 14.e.17. Ioh. 6.b.9.
& quot cophinos sumpsistis? [10] Neque " & 5 MS.R. ' millium MS.R.
septem panum, "in' quatuor "millia' ho- Sup. 15.d.34.
minum, & quot sportas sumpsistis? " & 2 MS.R. ' millium MS.R.
[11] Quare non intelligitis quia non de pa-
ne dixi vobis, Cauete à fermento Phari-
sæorum & Sadducæorum? [12] Tunc in-
tellexerunt quia non dixerit cauendum à
fermento panum, [d] sed à doctrina Phari-
sæorum & Sadducæorum. [13] [e] Venit
autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi: Marc. 8.c.27.
& interrogabat discipulos suos, dicens,
Quem

a *Generatio mala & adultera.*] Illā ætatem suam hominum alienatorū mente, atque à Deo partim ad superstitionem, partim ad impietatem traductorum, naturalesque res diuinis præferentium, ea postulantium quæ nefas esset postulare; contrà verò ea quæ obseruari oporteret negligētium, malam & adulteram cum omnibus ipsorum sequacibus, & generationē malam & adulteram appellat Iesus.

b *Nisi signum Ionæ.*] Viuum & manifestum signum virtutis & veritatis Christi cæterorum omnium præstantissimum habuerunt Iudæi in Christi morte ac resurrectione, & mortis ac resurrectionis efficientia, per Spiritum sanctum manifestè ostensa: id signum vltimum, vbi vna etiam cum aliis repulerunt, repulsi etiam ipsi & reprobati sunt: de quo iam aliàs egimus, & sæpè alias ipso Iesu docente agemus.

c *Neque recordamini quinq.*] Hîc Christus apertè exponit vtilitatem quam capere debemus & possumus ex memoria illorum miraculorum saturitatis tot millium hominum: nempe vt intelligamus iis qui verè & simpliciter in ipsius disciplina versantur, nūquam defutura ea quæ ad vitam necessaria sint, quanquam non semper eorum adsit copia.

d *Sed à doctrina Pharisæorum & Sadduc.*] Ipse Christus translationem siue symbolum explicuit. Vult enim azymis sinceritatis suos epulari, atque vesci doctrina simplici Dei, vt Paulus docet, non autem fermento malitiæ. Duplex est corruptio massæ: aut enim insipida & putida redditur malè tēperato fermento; aut acida nimium & acerba. hoc sæpè in panibus ex fermento corruptus deprehensum est. Alterum vitiū Pharisęorum fermentum simplici doctrinæ afferebat, alterum verò Sadducæorum. Porrò illud commune omni fermento est, vt massam inflet, & tumidiorem auctioremque reddat. quare & hoc nomine etiam optimè quadrat fermēti symbolum cum istarum factionum doctrina. Lege librum nostrum de Arcano sermone.

e *Venit autem Iesus in castella Cæsareæ.*] Cùm iam illius fama per omnem regionem celebrata esset, tam in ipsis Galilæis, quā in Iudæa, & virtus multis miraculis atq; exemplis perspecta; tamen periculum facit iudicij & cognitionis ingenij humani, quatenus pertingere possit. hoc est, qua auctoritate & virtute eum valere homines existimarent, tot miraculis, tanta doctrina, & cæteris ipsius rebus animaduersis. Namque hactenus ipse non dixerat palàm se esse filium Dei; dæmones id clamantes & affirmantes compescuerat semper: opera, doctrinamque suam hominibus proposuerat æstimanda. Experiamur ergo quantum potest assequi humanum ingenium, etiam eorum qui bene de Christo loquebantur. audiamus Apostolos referentes.

Luc.9.b.10. * me 3 MS. Quem *dicunt homines esse filium ho-
B.C. 5. et Hier. se non legisse aperte loquitur. minis? 14 At illi dixerunt, [f]Alij Iohannē
Baptistam, alij autem Eliam, alij verò
C Ieremiā, aut vnum ex prophetis. 15 Dicit
illis Iesus, Vos autem quem me esse di-
citis? 16 Respondens Simon Petrus dixit,
Ioh.6.g.69. [g]Tu es Christus filius Dei viui. 17 Respō-
dens autem Iesus, dixit ei, Beatus es Si-
Ioh.1.f.41. mon Bar-Iona: quia caro & sanguis non
reuelauit tibi, sed pater meus qui in cæ-
lis est. 18 Et ego dico tibi, quia [h]tu es Pe-
trus: & super hanc petram ædificabo ec-
clesiam meam, & portæ inferi non præ-
Inf.18.c.18. ualebunt aduersus eam. 19 Et tibi dabo
Ioh.20.c.23. & 21.c.15. claues regni cælorum. Et quodcunque li-
* 9 MS. gaueris super terram, erit ligatum *&' in
Hier.c.6. cælis: & quodcunque solueris super ter-
ram, erit solutum *&' in cælis. 20 Tunc
præcepit discipulis suis [i]vt nemini dice-
* 6 MS. rent quia ipse esset *Iesus' Christus.
21 Exinde cœpit Iesus ostēdere discipulis
suis, quia oporteret eum ire Ierosolymā,
& multa pati à senioribus, & Scribis, &
principibus sacerdotū, & occidi, & tertia
die

f *Alij Iohannem Bapt.*] Hoc est, quantum homines ex miraculorum obseruatione assequi potuerunt, & ex doctrina atque virtute integritatéque vitæ, vt quanquam sanctissimum diuina auctoritate ac virtute præditum, hominem tamen tantum aut non vltra humanam naturam aliquid præstātius habentem existimarent, maximis prophetis parem, vel ad summum ex prophetis vnum, eundemque maximum esse crederent. Sed de eius dignitate illa maxima qua verè filius Dei erat, & Deus hominum salutis auctor & pōtifex, ac de huius dignitatis ratione & modo nihil cognouerant homines eo tempore, sed neque ipsi discipuli, nisi vnus Petrus, singulari reuelatione ex Deo patre accepta.

g *Tu es Christus filius Dei viui.*] Nihil ferè commune habet hoc testimoniū cum illis quæ Apostoli ex hominum opinione retulerant. illic omnia humana quamuis sanctissima ac virtute diuina prædita, hic omnia diuina profunda, admiranda, fidei, spei, & consolationis plena indicantur. Continet enim hoc elogium definitionem breuem, integram tamen hominum redemptionis, salutis, sanctificationis ac deificationis. Quod mysterium nemo homo cognoscere potuit, antequam expeditum esset ac perfectū morte, resurrectioneq; Christi, & Spiritu sancto in homines misso, qui doceret eos omnem veritatem. Si quis verò cognouit anteà vt hic Simon cognouit, certè id non carnis & sanguinis vi, hoc est, neque suo ingenio, neque aliorum hominum demonstratione, sed interna illuminatione ac reuelatione, qua Pater hunc Apostolū præ cęteris tūc donare voluit. Neque enim totius testimonij à Simone prolati sententiam omnem atq; significationem cæteri Apostoli etiam à Petro audientes intellexerūt apertè, vt Petrus à Patre doctus intellexerat. id quod aliàs plenius docebimus, cùm hoc mysterium explicabitur fusiùs. quamobrem Simō Bar-Iona meritò à Christo prædicatur beatus.

h *Tu es Petrus.*] Simon non anteà dictus est Petrus, quàm hoc testimonium protulit à patre Deo reuelatum. Et firmitudo Ecclesiæ Christi non ædificatur super testimonium de ipso, quatenus propheta est, quamuis maximus propheta habeatur, sed quatenus Christus filius Dei viui est. Id testimonium quoniam Simō verè à Deo doctus primus protulit, Petrus est appellatus primus omniū qui Iesum esse Christū Filiū Dei verè agnouerunt & testati sunt. Atque primus habuit promissionem virtutis & efficientiæ huius testimonij, non solùm in se, sed etiam erga alios. Nam cùm Petrus reuera & experimento ipso habuit testimonium Dei in se, claues regni cælorum accepit à Christo iam ex hoc loco & tempore promissas.

i *Vt nemini dicerent.*] Hoc testimonium quòd Iesus esset ille Christus, illa maxima tum dignitate tum efficacitate & virtute præditus, priuatum esse volebat Deus vsque in diem manifestationis publicæ post resurrectionem Christi. Voluit tamen hoc testimonio certiores fieri Apostolos ad eorum instructionem, vt etiam illum grauissimè vsq; ad mortem ac crucem oppressum, manerent tamen & obseruarent, testes futuri illius obedientiæ erga patrem tanta etiam dignitate pollentis, testes & admiratores posteà diuini consilij, aliarūmque multarum rerum quæ nunc non referuntur à nobis. Ideò etiam voluit Christus hîc significare & prædicere Apostolis ea quæ laturus superaturusque erat, vt illo Christi munere fungeretur.

die resurgere. 22 [k] Et assumens eum Pe-
trus, cœpit increpare illũ, dicens, Absit
à te Domine, non erit tibi hoc. 23 Qui
conuersus, dixit Petro, [l] Vade post me sa- *Marc.8.d.33.*
tana, scandalum es mihi: quia non sapis D
ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.
24 Tunc Iesus dixit discipulis suis, Si quis
vult post me venire, abneget semetipsũ, *Sup.10.d.38. Luc.9.c.23.*
& tollat crucem suam, & sequatur me: *& 14.e.17. 17.g.33.*
25 Qui enim voluerit animam suam sal- *Ioh.12.d.25.*
uam facere, perdet eam. qui autem per-
diderit animam suam propter me, inue-
niet eam. 26 Quid enim prodest homi-
ni, si mundum vniuersum lucretur, ani-
mæ verò suę detrimentum patiatur? Aut
quam dabit homo commutationem pro *Psal.48.a.8. Psal.61.b.13.*
anima sua? 27 Filius enim hominis ven-
turus est in gloria patris sui cum angelis
suis: & tunc reddet vnicuique secundùm *Act.17.g.31 Rom.2.a.6.*
opera eius. 28 Amen dico vobis, sunt *Marc.9.a.1. Luc.9.c.27.*
quidam de hic stantibus qui non gusta-
bunt mortem, donec videant filium ho-
minis venientem in regno suo.

CAPVT XVII.

ET [a] post dies sex "assumit' Iesus Petrũ, *[a] assumpsit MS.S.*
& Iacobum & Iohannem fratrẽ eius, *Marc.9.a.2. Luc.9.d.28.*
& ducit illos in montem excelsum seor- A
sum: 2 [b] & transfiguratus est ante eos.

Et

k *Et assumens eum Petrus.*] Hic manifestum est discrimen ingenij, iudicij & consilij humani, dum humanis tantũ modis definitur ab eodẽ à Deo illustrato & amplificato. Petrus qui testatus fuerat illum esse Christum, tamen dehortabatur à præstando Christi officio & munere, quòd grauissima sit carnis incõmoditas iis qui adhuc carnis infirmitudine laborant, nondum Spiritus sancti viribus corroborati. alia exempla sui edidit Petrus post acceptum Spiritum. Quamobrem ne quis carnis & vitæ incommodorum metu abstractus pietatis veræ negotiũ deserat, suo exemplo docet Christus omnes atque hortatur ad tolerãda huiusmodi incommoda spe promissæ salutis & gloriæ, & comparatione rerũ vtriusque vitæ proposita. se enim tantùm existentem principem Dei filium, tamen subiturum crucem & ignominiam, non sua, sed aliorum hominum causa. vnde euenturum esset, vt & ipse negotium suum perficeret, & à patre ornaretur illa potestate, auctoritate & gloria iudicis supremi omnium hominum, qui redderet vnicuiq; iuxta opera sua: ita vt posset amplissimo præmio afficere eos qui se secuti imitarentur, tolerantia omnium incommodorum quæ mundus & hostis communis parare pientissimis solent. Et quo magis crederẽt constitutam sibi, atque adeò sui imitatoribus gloriam à patre diuinam, prorsus pollicetur non multo post tempore futurum, vt quidam ex ipsis viuentes & sentientes, in terraque agentes specimen regni illius & virtutem atque efficientiam maximam à se cognitam acceptamq́ue testentur, ita vt illam magnam quam Christus subiturus erat molestiã, mortem etiam & ignominiam, non diuturna incommoda, secutura esset perpetua gloria & maiestas ipsis etiam testatissima, qui illius humiliationis spectatores fuissent. cùm cõtrà eos qui pietatem proderent, vel negligerent metu incõmodorum, aut studio commodorum huius vitæ, consecuturum esset animi detrimentum & exitium, nullo humanarum rerum vsu comparandum.

l *Vade post me.*] Ne te mihi in obedientia patris currenti opponas.

CAP. XVII.

a *Et post dies sex.*] Recẽti adhuc memoria testimonij singularis à Petro editi illustratus per patrem, præsenti etiam significatione molestiarum, & mortis atque ignominiæ à se perferendarum, rursus etiam gloriæ atque maiestatis paulo pòst ineũdæ voluit Christus, earundem rerum omnium confirmationem tribus testibus constare, annuente patrẽ summo hanc gratiam humanitati filij, eo etiam tempore quo à multis in terra habebatur & dicebatur seductor, peccator, & dæmoniorum socius: ab aliis verò apud quos bene audiebat, non maior quàm propheta quidam esse existimabatur.

b *Transfiguratus est.*] Humilitatis & infirmitatis speciem in maiestatis magnæ specimen mutauit interna ipsius gloria & virtute cum externo habitu communicata.

Et resplenduit facies eius sicut sol: vesti-
menta autem eius facta sunt alba sicut
Luc. c. 51. "nix". 3 Et ecce apparuerunt illis ᶜMoy-
ses & Elias cum eo loquentes. 4 Respon-
dens autem Petrus, dixit ad Iesum, Do-
mine, ᵈbonum est nos hîc esse: si vis, fa-
ciamus hîc tria tabernacula, tibi vnum,
& Moysi vnum, & Eliæ vnum. 5 Adhuc
eo loquente, ecce ᵉnubes lucida obum-
brauit eos. Et ecce vox de nube, dicens,
2 Pet. 1. d. 17. Sup. 3. d. 17. ᶠHic est filius meus dilectus, in quo mihi
bene complacui: ipsum audite. 6 Et
audientes discipuli, ceciderunt in fa-
ciem suam, & timuerunt valde. 7 Et ac-
cessit Iesus, & tetigit eos: dixitque eis,
Surgite, & nolite timere. 8 Leuantes
autem oculos suos, ᵍneminem viderunt,
B nisi solũ Iesum. 9 Et descendẽtibus illis
de monte, præcepit eis Iesus, dicens, Ne-
mini dixeritis visionẽ, ʰdonec filius ho-
minis à mortuis resurgat. 10 Et interro-
gauerunt eum discipuli, dicentes, ⁱQuid
Marc. 9. b. 11. Mal. 4. a. 5. ergo Scribæ dicunt quòd Eliam oporteat
primùm venire? 11 At ille respondens,
** primum 1 MS. R. G. S.* ait eis, Elias quidem venturus est*, & re-
Sup. 11. b. 14. Sup. 14. a. 9. stituet omnia. 12 dico autem vobis, quia
Elias iam vênit, & non cognouerunt eũ,
sed fecerunt in eo quæcunque voluerũt.
Sic & filius hominis passurus est ab eis.
13 Tunc intellexerunt discipuli, quia de
Marc. 9. c. 14. Luc. 9. c. 37. Iohanne Baptista dixisset eis. 14 Et cùm
venisset ad turbã, accessit ad eum homo

c *Moyses & Elias.*] Vterque propheta maximus & celeberrimus; alter legislator, alter legum vindex, & assertor, pœnitentiæ præco. Vterque rationes suas cum Christo communicabat, tanquam illius minister & testis, ita vt præsentibus Apostolis significaretur apertè illos Christi causa fuisse legatos, ipsorumque ministerij finem Christũ esse. namque ille vt diuini negotij põtifex summus ab vtroque obseruabatur, idque Apostoli cognouerunt. namque Petrus ipsum Christum tanquam præcipuum & summum interpellauit.

d *Bonum est nos hic esse.*] Animaduertendum est quantum sit gloriæ diuinę vel specimen & argumentum ipsum, quod satis esse videbatur Petro, vt in eo Christus & magni illi prophetæ conquiescerent.

e *Nubes lucida.*] Hoc in libro de Arcano sermone exposuimus.

f *Hic est filius meus dilectus.*] Declaratur Iesus Dei filius propitiator & pontifex pro nobis, magister & propheta, in quem omnes alij prophetæ Dei intenderint. id testantur vox de cælo, & duo prophetæ. Itaque habuit Christus tres testes è supernis, vt ita dicamus; & tres ex hominibus adhuc ante glorificationem suam.

g *Neminem viderunt nisi solum Iesum.*] Vox indicauerat discipulis vnum quẽdam filium Dei ipsis, atque adeò cæteris omnibus audiendum. nulla verò vt relinqueretur ambigendi occasio, vnus tantùm ille mansit qui verè filius Dei erat, & indicabatur.

h *Donec filius hominis à mortuis resur.*] Namque, vt diximus, hoc fuit singulare beneficium humanitati Christi à Patre collatum, vt humilitatis suæ tẽpore haberet testimonium in terra diuinæ dignitatis qua valebat. Post resurrectionem verò suam omnino clarificatus est Christus. tunc verò publico testimonio iam edito, & hoc etiam edi poterat.

i Scribæ ex vaticiniorum interpretatione affirmabant Eliam venturum ante Christum. Nunc vident Apostoli Eliam publicè non venisse, priuatè autem venisse post Christũ in illũ montem. Sed certum esse vaticinium Iesus declarat: veram autem Eliæ illius notationem indicat, hoc est Iohannis, qui venerat in spiritu ac virtute Eliæ.

genibus prouolutus ante eum, 15 dicens,
Domine miserere filio meo, quia [a]lunati-
cus est, & malè patitur: [b] nam sæpe cadit
in ignem, & crebrò in aquam. 16 & ob-
tuli eum discipulis tuis, [c]& non potuerũt C
curare eum. 17 Respondens *Iesus, ait, * autem MS. R.Hier.C.
O generatio incredula & peruersa, quo-
usque ero vobiscum? vsquequo patiar
vos? Afferte huc illum ad me. 18 Et in-
crepauit illum Iesus, & exiit ab eo dæ-
moniũ: & curatus est puer ex illa hora.
19 Tunc accesserunt discipuli ad Iesum
secretò, & dixerunt, Quare nos non po-
tuimus eiicere illum? 20 Dixit illis Iesus,
Propter incredulitatem vestram. Amen *
quippe dico vobis, [d]si habueritis fidem Luc.17.b.6.
sicut granum sinapis, dicetis monti huic,
Transi hinc illuc: & transibit, & nihil
impossibile erit vobis. 21 [e]Hoc autem
genus non eiicitur nisi per orationem &
ieiunium. 22 [f]Conuersantibus autem Marc.9.e.31
eis in Galilæa, dixit illis Iesus, Filius ho- Luc.9.f.44. & 24.a.7. Inf.20.c.18.
minis tradẽdus est in manus hominum: D
23 Et occident eum, & tertia die resurget.
Et contristati sunt vehemẽter. 24 Et cùm
venissent Capharnaum, accesserunt qui
didrachma accipiebant, ad Petrum, &
dixerunt *ei, Magister vester non soluit * MS.c.
didrachma? 25 Ait, Etiam. Et cùm in-
trasset in domum, præuẽnit eum Iesus,
dicens, Quid tibi videtur Simon? Reges
terræ à quibus accipiunt tributũ vel cen-
sum?

a *Lunaticus est.*] σεληνιάζεται, lunationibus afficitur, certis lunæ temporibus perturbatur. namque immundi spiritus morbos efficiunt aliquando naturæ vitio persimiles, aut naturam vitiatam ipsi etiam deteriorem reddunt.

b *Nam sæpe in ignem cadit.*] Spirituum immundorum proprium est conari vt perdantur homines, idque sæpissimè agunt, nisi prospiciens Deus illorum impediat conatus, & frangat consiliũ.

c Defectu fidei humanæ fit, vt vera & magna beneficia in homines non conferantur: ipsi tamen diuinam voluntatem, aut etiam discipulorũ Dei imbecillitatem in causa esse existimãt. adeò quod nostræ culpæ est, Deo adscribimus. Incredulitas partim discipulorum, partim etiam parentũ, pueri sanitatem impedierat: quòd illi maiorem vim illã esse putarent, quàm vt à se accepta per Iesum virtute vincere possẽt, vtpote quæ tot iam annis radices in iuuene egisset. pater etiam cùm videret filium ab illis non curari, minorem virtutem Iesu atque discipulorum esse crederet, quàm vt tam forti spiritui par esset.

d *Si habueritis fidem.*] De fide viua agit Iesus, quam ij habent efficacissimam qui Dei spiritu aguntur.

e *Hoc autem genus non eiicitur.*] Discretio spirituum propria est Iesu Christi, & eorum qui illius spiritu aguntur. Sunt autem quædã ab ipso Iesu Christo traditæ notæ, quibus discerni possint spirituum genera: inter quæ illi immundi spiritus lunatici sunt, qui nõ eiiciuntur nisi in oratione & ieiunio. id verò fides illa docet, quã Iesus hoc loco commendabat.

f *Conuersantibus illis in Galilæa.*] hoc est, liberè agentibus, & magno omnium ordinum & hominũ plausu exceptis, ob spectatam miraculorum & beneficiorum magnitudinem, atque adeò ipsis hominibus mirãtibus Christum, diuinamque virtutem illi tribuẽtibus, eamque magnam, rursus oportunum visum est Iesu, vt discipulos admoneret conditionis suæ humanæ, quã vltrò subierat ipse salutis publicæ causa, & ingenij etiam hominum, qui quos aliquando admirantur, rursus eùm pressos viderint, improbant & auersantur, ne hoc vulgi ingenium sequerentur discipuli, sed præsentis ac testatissimæ huius in magistro magnitudinis recordatione fidem posteà suã retinerent in eiusdem humiliatione; atque spem certam sibi constituerent resurrectionis eius illis prænuntiatæ in hac famæ & virtutis spectatæ integritate.

ſum? à filiis ſuis, an ab alienis? 26 Et ille
dixit, Ab alienis. Dixit illi Ieſus, [g] Ergo
liberi ſunt filij. 27 Vt autem non ſcan-
dalizemus eos, vade ad mare, & mitte
hamum: & eum piſcē qui primus aſcen-
derit, tolle: & aperto ore eius, inuenies
[h] ſtatêrē: illum ſumēs, da eis pro me & te.

CAP. XVIII.

Marc. 9. e. 34. Luc. 9. f. 46. Inf. 19. b. 14. 1. Cor. 14. d. 10.

IN [a] illa hora acceſſerunt diſcipuli ad Ie-
ſum, dicentes, Quis, putas, maior eſt
in regno cælorum? 2 [b] Et aduocans Ieſus
A paruulum, ſtatuit eum in medio eorum,
3 & dixit, Amen dico vobis, niſi conuer-
ſi fueritis, & efficiamini ſicut paruuli,
non intrabitis in regnum cælorum.
4 Quicunque ergo humiliauerit ſe ſicut
paruulus iſte, hic eſt maior in regno cæ-
lorum. 5 [c] Et qui ſuſceperit vnum par-
uulum talē in nomine meo, me ſuſcipit.
Marc. 9. f. 41. 6 [d] Qui autem ſcādalizauerit vnum de pu-
ſillis iſtis qui in me credunt, [e] expedit ei vt
ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius,
& demergatur in profundum maris.
Luc. 17. a. 1. 7 Væ mundo à ſcādalis. Neceſſe eſt enim
vt veniant ſcandala: veruntamen vę ho-
mini illi per quem ſcandalum venit.
Sup. 5. a. 30. Marc. 9. g. 43 8 [f] Si autem manus tua, vel pes tuus ſcā-
dalizat te: abſcinde "eum", & proiice abs
te: bonum tibi eſt ad vitam ingredi debi-
lem vel claudum, quàm duas manus vel
duos pedes habentem mitti in ignem æ-
ternum. 9 Et ſi oculus tuus ſcandalizat

 te,

g *Ergo liberi ſunt filij.*] Quanquam liberi verè ſunt filij Dei ab omni vectigali, tamē Chriſti exēplo exoluere debent quidquid ex terrenis rebus publicè ab ipſis exigatur: ne occaſione libertatis offenſionem pariant infirmis, qui terrena impenſè amant. namque iſta ſeruitute externa non perit interna libertas, imò probatur illa magna ſimplicitas & charitas, quæ non quærit quæ ſua ſunt in his rerum generibus vilium & terrenarum, quin potius ſuo incommodo alienis conſulit commodis. Itaque exhibere oportet vnicuique ſuum ius, cui honorem, honorem; cui tributum, tributum, &c. idque abundantius etiam vt Chriſtus, cùm ipſe tantùm rogaretur de ſolutione, voluit pro ſe ac Petro ſolui.

h *Staterem.*] Eiuſdem ponderis cum ſiclo eſt ſtater, quatuor drachmarum videlicet.

CAP. XVIII.

a *In illa hora.*] Dum Ieſus ageret de modeſtia, deque ſummę placiditatis & pacis ſtudio, diſcipuli de ambitioſo primatu cogitabant; cùm iam viderēt inſtare tempus regni cælorum conſtituendi, tam frequenter à Ieſu inculcatum, cuius tamen rationem ſpiritualem illi non ſatis intelligebant.

b *Et aduocans Ieſus paruulum.*] Simplicitatem, puritatem, modeſtiam, humilitatem ſpiritus ab omni ambitione & contentione alienam, virtutem eſſe ſine qua nullus admittitur ad regnum, & qua qui maximè valet, præcipuus in regno eſt.

c *Et qui ſuſceperit vnum.*] Namq; humilium & modeſtiſſimorum conſuetudinem mundus auerſatur, vtpote ignobilem, ſi ea cum mundi ambitione & gloria conferatur.

d *Qui autem ſcandalizauerit.*] Quocūque modo impediatur hęc humilitatis & modeſtiæ ratio, ſiue vi, ſiue diſſuaſione, ſiue alienæ doctrinæ aſſeueratione, ſiue repulſa & contemptione ſimplicitatis & ſimplicium, ſcandalizantur ſimplices, & retardantur multi, qui aliàs rectè currerent, atque contento ſimplicitatis Chriſtianæ curſu aſſequerentur regni cæleſtis dignitatē. Igitur diligenter cauēdum eſt, ne quis ſuo vel iudicio, vel cōſilio, vel ſtudio, vel errore, vel more, offenſionem pariet ſimplicibus.

e *Expedit ei.*] Grauiſſimo ſupplicio dignus eſt, qui non modò ipſe non inſiſtit regni via, ſed aliis quominus inſiſtant impedimento etiam eſt.

f *Si autem manus tua.*] Non caret culpa qui offenſiones ab alio paratas non contemnit & vitat, imò declinat omnino etiam iactura facta cuiuſcunque neceſſitudinis & commoditatis.

te, erue eum, & proiice abs te: bonum B
tibi est vnum oculum habẽtem in vitam
intrare, quàm duos oculos habentẽ mit-
ti in gehennam ignis. 10 Videte ne con-
temnatis vnum ex his pusillis: [a] dico enim
vobis quia angeli eorum, in cælis semper Psal.33.a.8.
vident faciem patris mei qui in cęlis est.
11 [b] Venit enim filius hominis saluare Luc.19.b.10.
quod perierat. 12 Quid vobis videtur? Luc.15.a.4.
si fuerint alicui centum oues, & errraue-
rit vna ex eis: nonne relinquit nonaginta
nouem in montibus, & vadit quærere
eam quæ errauit? 13 & si contigerit vt
inueniat eam: amẽ dico vobis, quia gau-
det super eam magis, quàm super nona-
ginta nouem quæ non errauerũt. 14 Sic
non est voluntas ante patrem vestrum,
qui in cælis est, vt pereat vnus de pusillis
istis. 15 [c] Si autem peccauerit in te frater Leu.17.a.5. Leu.19.d.17.
tuus, vade, & corripe eũ inter te & ipsum Eccl.19.d.13. Iacob.5.d.19.
solum. si te audierit, lucratus eris fratrẽ
tuum. 16 si autem te non audierit, adhi-
be tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore
duorum vel trium testiũ stet omne ver- Deut.19.c.15 2.Cor.13.a.1
bum. 17 Quòd si non audierit eos, [d] dic Hebr.10.d.28
ecclesiæ:

a *Dico enim vobis quòd angeli.*] Quanquam hîc videntur pusilli huiusmodi nullo in gradu aut pretio esse, si cum mundi ambitione conferantur; tamen magno in honore ac pretio sunt in regno Dei, qui humiles exaltat, superbos deprimit: adeò vt horum angeli perpetuò adsitent coram Deo, qui possunt eorum causas agere apud ipsum Deum; atque ab eodẽ accipiunt mandata & iussa, ad horum tutelã & custodiam, atque adeò ad horum vltionem pertinentia.

b *Venit enim filius hominis.*] Nullum omnino perdi hominem vult Deus: ergo qui perit, aut qui in causa est vt alius pereat, Dei voluntati aduersatur vehementer. Non carebit igitur accusatoribus angelis eorum, quibus scandala obiecta fuerint. adeò autem verũ ac certum est Deum nolle, vt aliquis eorum qui credunt, & regni viam ambulant, pereat, vt filium suum miserit ad reuocandos etiam & saluandos eos qui perierant, & in errorem atque periculum inciderant.

c *Si autem peccauerit in te.*] Cùm filius hominis eos quæsiturus, atque ab errore reuocaturus venerit qui in Deum peccantes perierant. quo animo, quo studio esse te oportet, vt fratrẽ tuum in te peccantẽ, leniter ac suauiter, summa cum æquitate atque charitate Deo a tibi reconcilies, & pereuntem retineas, atque adeò lucreris. Peccat autẽ alius in alium, vel cùm eum priuatẽ lædit, vel errore aliquo offendit. Errorem appellamus ignorantiam, vel fragilitatem atq; infirmitatem humanã, quod ex verbo ἁμαρτάνειν exponimus. huiusmodi peccata charitate, lenitate, & æquitate corrigenda sunt. Atq; hęc ratio non est intermittenda quoad manifesta sit obstinatio, proteruia, & inobedientia. summa igitur modestia & prudentia agendum est, ne ad illum locum res deducatur. Hoc enim primum & antiquissimum consilium & propositum esse debet, vt frater restituatur.

d *Dic Ecclesiæ.*] Ecclesiastico ac legitimo magistratui, cuius summa auctoritas esse debet in Christianæ religionis disciplina, maxima etiam dignitas ad componenda fratrum dissidia, offensiones amouendas, inimicitias diluendas, gratiamque reconciliandam, ac denique ad omne pacis & charitatis mutuæ commoditatem curãdam. cuius disciplinã qui suscipere ac subire noluerit, vitandus est, atque à consuetudine piorum tãquam ethnici olim & publicani, hoc est, vt manifestus & mali exempli peccator, quales publicani habebantur; vel omnino à veræ religionis communione alienus, quales ethnici Iudæis erant. Ethnici, inquam, qui errorem suum tueri & defendere, atque Israelitarum veritati anteponere studebant namque Ethnicorum non vna ratio olim fuit. Itaque hoc modo minuentur offensiones illæ. nam si permanserit ille in suo proposito, eum vitabis tanquam ethnicum & publicanum. nec tam frequens dabitur occasio te lædendi: quòd si læsus adhuc ab illo fueris, non tantum aut miraberis aut offenderis, quippe cùm nec nouum nec mirũ videri debeat. Si quis te lædat qui à tua religione omnino sit alienus, tu tamen eum non lædes vicissim, sed lenitate & patientia vinces. Neque enim tu debes illi esse tanquam ethnicus & publicanus, vt par pari rependas; sed ille tibi vt vitetur, &, si fieri possit, bono potius exemplo ad sanam mentem pertrahatur, quàm vltione procurata magis etiam abalienetur. Hæc verba, *sit tibi*, &c. non vetant iudicialẽ magistratus vindictã, sed priuatas vltiones singulorũ, quæ omnino prohibentur Christi doctrina.

C ecclesiæ: si autem ecclesiam non audie-
rit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus.
Ioh.8 c.17. 2.Thes.3.d.14 1.Cor.5.c.9. Ioh.20.d.23. 18 Amen dico vobis, [a]quæcunque alliga-
ueritis super terram, erunt ligata & in cæ-
lo: & quæcũque solueritis super terram,
erunt soluta & in cælo. 19 Iterum dico
vobis, quia [b] si duo ex vobis consenserint
super terram, de omni re quamcunque
petierint, fiet illis à patre meo qui in cęlis
est. 20 Vbi enim sunt duo vel tres congre-
gati in nomine meo, ibi sum in medio
eorum. 21 Tunc accedẽs Petrus ad eum,
dixit, Domine, quoties peccabit in me
frater meus, & dimittam ei? [c]vsq; septies?
Luc.17.a.4. * Dicit 3 MS. Hier.G. 22 *Dixit illi Iesus, Non dico tibi vsque
septies: sed vsque septuagies septies.
23 [d]Ideo assimilatum est regnum cęlorum
homini regi, qui voluit rationem ponere
cum seruis suis. 24 Et cùm cœpisset ra-
tionem ponere, oblatus est ei vnus qui
debebat ei decem millia talenta. 25 Cùm
autem non haberet vnde redderet, iussit
eum dominus eius vænundari, & vxo-
rem eius & filios, & omnia quæ habe-
bat, & reddi. 26 [e] Procidens autem ser-
D uus ille, orabat eum, dicens, Patientiam
habe in me, & omnia reddam tibi.
27 Misertus autem dominus serui illius,
dimisit eũ, & debitũ dimisit ei. 28 Egres-
sus autem seruus ille, inuênit vnum de
conseruis suis qui debebat ei centum de-

 narios:

a *Quæcunque alligaueritis.*] Ecclesia militans potestatem habet à Christo cõfirmatam ligandi atque soluendi super terram. ea autem quæ ligantur & soluuntur iuxta Euangelij tat cnem, rata sunt in Ecclesia triumphante. Debetur igitur Ecclesiæ in terris reuerentia & obedientia à singulis Christianis, nisi velint sicut ethnici & publicani haberi. nam quos vt ethnicos ligauerit atq; tradiderit satanæ Ecclesia iuxta sacræ disciplinæ præscriptum & institutum, manifestum est non pertinere ad regnum, sed ad tenebras exteriores, donec ab Ecclesia soluantur. Atq; de hac ligatione & solutione plura aliâs & exactiùs.

b *Si duo ex vobis consenserint super terrã.*] Consensus legitimorum ministrorum Dei, & eorum qui in Christi Ecclesia sunt, plurimum valet ad impetrandũ: sed materia consensus, & ratio cõsentiendi non debet esse aliena à Dei voluntate. Hoc enim ad discipulos dicebatur Christi veros, atque etiam ad discipulorum collegium, quod perpetuum est in terra, & erit vsque in cõsummationem seculi, aliis aliorũ vice succedentibus. Igitur res omnis constituẽda est iuxta Christi disciplinam: id quod mox Christus declarat, dicẽs, *Vbi duo vel tres fuerint congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Sed in hoc potest esse error, quòd non fiat cõgregatio in nomine Christi. Congregari in nomine Christi, est in eius spiritu & virtute conuenire, de quo grandis nobis est sermo, & interpretabilis ad dicendum, vt Paulus ait.

c *Vsque septies*] Septenarium numerum pro pluribus antiqui vsurparunt: vt, Septies in die cadit iustus. Sed septuagiesseptiès, pro numero maximo ac penè interminato, i. toties quoties.

d *Ideo assimilatum est regnum.*] Ratio quam oportet obseruari iis qui regni cælorum ciuitate donari cupiunt, hoc modo habet, vt qui multa sibi condonari velit, is multis etiam multa condonet errata; quæ nunquam tanta erunt, vt ipsorum aduersus Deum debitis æquari possint.

Apertè docet hic locus superiora exponenda esse præcipuè de priuatis offensionibus.

e *Procidens autem seruus ille orabat.*] Non habebat vnde redderet, & tamen pollicebatur se omnia redditurum. Nimirum cognoscebat domini clementiam & benignitatem; qui si placatus esset misericordia motus, omnia condonaturus esset. atque illam domini patientiam, hoc est, magnanimitatem instar maximæ solutionis sibi esse ducebat.

narios: [f] & tenens suffocabat eum, dicẽs,
Redde quod debes. 29 Et procidens con-
seruus eius, rogabat eum, dicens, Patien-
tiam habe in me, & omnia reddam tibi.
30 Ille autẽ noluit: sed abiit, & misit eum
in carcerem, donec redderet debitum.
31 [g] Videntes autem cõserui eius quæ fie-
bant, contristati sunt valdè: & venerunt,
& narrauerunt domino suo omnia quæ
facta fuerant. 32 Tunc vocauit illum Luc.2.e.13.
dominus suus: & ait illi, Serue nequam,
omne debitum dimisi tibi, [h] quoniam
rogasti me: 33 nónne ergo oportuit & te
misereri conserui tui, sicut & ego tui mi-
sertus sum? 34 Et iratus dominus eius,
[i] tradidit eum tortoribus, quoadusq; red-
deret vniuersum debitum. 35 [k] Sic & pa- Sup 6.b.12. Marc.11.d.25
ter meus cælestis faciet vobis, si non re-
miseritis vnusquisque fratri suo de cor-
dibus vestris.

CAP. XIX.

ET factum est, [a] cùm consummasset Ie- A
sus sermones istos, migrauit à Gali-
læa, & venit in fines Iudææ trans Iorda- Marc.10.a.1.
nem, 2 & secutæ sunt eum turbæ multę:
& curauit eos ibi. 3 [b] Et accesserunt ad Marc.10.a.1.
eum

f *Tenens suffocabat eum.*] Conserui crudelitas, qui tam lenem regem expertus fuerat, etiam dum debitum postularetur! Facilè internoscitur ex hac similitudine quo studio & ingenio Deus aduersus homines, quo etiam malo animo homo aduersus hominẽ agat. Deus hoc quærit vt soluat homo, vel, quod certissimum est, se soluendo non esse professus, clementiam & misericordiã imploret. homo mala mente, malo animo oportunitatem sibi gaudet dari sæuiendi in hominem occasione debiti exigendi, ac prius ipse suam crudelitatem priuatè exercet: deinde cùm non amplius sibi licere vider sæuire priuatè, iudiciorum auctoritate non tam vtitur, quàm abutitur. persuadet iudici se ius suum persequi: sed non sine iniquo & ad iniuriam inclinato animo id facit. quotusquisque ab huiusmodi perturbationibus alienus reum agit conseruum suum!

g *Videntes autem conserui.*] Malo exemplo cæteri offenduntur etiam conserui. igitur quod iniquum videtur & iudicatur conseruis, natura ipsa & cõmuni sensu indignitatem rei indicante, quanto grauius offendet Deum in cælis existentem, ab omni iniquitate, infirmitate, ignorãtia & errore quàm longissimè remotum.

h *Quoniam rogasti me.*] Pro magnitudine debitorum nihil habuerat quo solueret; orationem tantùm interposuit summo cum studio: eam rex admittens, placatum benignumque se exhibuit.

i *Tradidit eũ tortorib.*] perpetuò torquẽdum & cruciandum. nam si non habebat vnde redderet, & torquendus erat quousque redderet vniuersum, quando reddere poterat?

k *Sic & pater vester.*] Confer personas & res, vt maiorem obligationem in comparatis, quàm in comparatione ipsa & similitudine videas. In similitudine dominus est rex, homo: serui minores rege, sed homines etiam conserui naturã & consuetudine minus necessarij & officiosi inter se, & tamen in his personis clementia exigitur & celebratur. quanto igitur maior, vbi rex est pater cælestis; debitores homines, & homo homini, quod regni cælorum rationem spectat, non conseruus, sed frater. illic fortasse satis erit re ipsa debitum remittere. hîc non satis est re ipsa, nisi de corde etiam. nam impurum cor & dolosum improbatur maximè in regni cælorum iudiciis.

CAP. XIX.

a *Cùm consummasset Iesus sermones istos.*] Cùm omnes has doctrinæ suæ rationes tum ad fidem, tum ad pœnitentiã & pietatis exercitationem pertinentes, satis dilucidè & copiosè exposuisset, ita vt Euangelium in Galilæa etiam prædicatum explicatumque iam relinqueret, munus Euangelistæ Iesu absoluitur, atque munus Christi Iesu persoluturus in Iudæam, vbi hoc munus posterius expediendum erat, se conferre cœpit, vbique autem nunquam cessans, aut beneficio ac doctrinæ parcens. b *Et accesserunt Pharisæi tentantes eum.*] Pharisæi cùm iam Iesum Herodianis, & principibus, item pontificibus, atque omnibus ferè ordinibus & factionibus inuisum esse curauissent, nunc etiam eundem Scribarum omnium odio exponere student, proposita quæstione quæ inter Scribarũ familias

contentionem cum primis alebat grauissimam de causis repudij. Fuit enim durissimum illis temporibus argumentum hoc, sicut & ipsa Christi de hac re sententia à multis annis in Christiana Ecclesia difficillimos habere visa est explicatus, quoad nuper in Concilio Tridentino exposita, ac tota etiam cõtrouersia descripta, decreto sublata fuit. Diximus autem nos in illo patrum consessu, quæ ad hanc rationem explicandam diuino Spiritu suggerente, cognoueramus. Nam semper id profiteor & confirmo me, cùm certi quippiam de hac re dicere posse penè desperassem, tamen Dei impulsu quemadmodum certa cognoscerem & dicerem, fuisse monitum. Hoc autem loco non totam rem explicabimus, sed indicabimus tantùm, maiori aliàs commentatione Deo votis aspirante explicaturi.

Duæ fuêre celeberrimæ Scribarum familiæ Hierosolymis & in omni Iudæa. alterius sectatores dicebantur Domus Samai, alterius verò Domus Hilel. Hi variis in argumentis atque doctrinæ rationibus explicandis, varias sententias defendebant. in his vna quæstio erat de diuortiorum causis. Domus Samai vnam tantùm causam esse asseuerabat, quamobrem diuortium toleraretur, eamque esse adulterij suspicionem. probant illi ex illis verbis, Si acceperit homo vxorem, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fœditatẽ. Domus enim Samai solam fœditatem aiebat esse posse repudiandæ vxoris occasionem, & fœditatem tantùm impudicitia definiebat. Domus verò Hilel omnem causam vel minimam quamque offensionem ad repudij ius admittebat, illis verbis tantùm vsurpatis, Et non inuenerit gratiam ante oculos eius. Erat tertia quædam opinio quę suffragabatur domui Samai, causæ genere, sed in species multas genus illud fœditatem dilatabat. Tentant igitur Pharisæi Iesum, rogantes, *An quacunque ex causa liceat dimittere*, vt in quamlibet partem pronuntiantem, in inuidiam apud cæteros adducerent.

eum Pharisæi tentantes eum, & dicẽtes,
Si licet homini dimittere vxorem suam,
quacunque ex causa? 4 [c] Qui respondẽs,
Gen. 1. d. 27. * *hominem* *M sq. R.* ait eis, Non legistis, quia qui fecit * ab
initio, masculum & fœminam fecit eos:
Gen. 2. d. 21 c. *Eph. 5. g. 31.* *1 Cor. 6. d. 16* & dixit, 5 Propter hoc, dimittet homo
patrem & matrem, & adhærebit vxori
suæ: & erunt duo in carne vna? 6 itaque
iam non sunt duo, sed vna caro. Quod
ergo Deus coniunxit, homo non separet.
Deu. 24. a. 1. 7 Dicunt illi, [d] Quid ergo Moyses mandauit
dare libellum repudij, & dimittere?
8 Ait illis, Quoniam Moyses ad duritiam
cordis vestri permisit vobis dimittere
Sup. 5. e. 32. *Marc. 10. b. 11* vxores vestras: [e] ab initio autem non fuit
Luc. 16. d. 18. *1 Cor. 7. b. 11* sic. 9 [f] Dico autem vobis, quia quicũque
dimiserit

c *Non legistis*] Perpetua Iesu ratio fuit ad eludendam aduersariorum fraudẽ, retundendamque malitiam, ex sacris libris sententiam proferre apertissimã, & quam citra impietatis aut erroris notam nullus vel impugnare vel inuertere possit. itaque pro nulla partiũ pronuntiauit hoc loco, sed Dei consilium certissimũ in coniugij causa indicauit. Dei enim cõsilium & decretum fuit, vt coniugiũ modò legitimè fuerit initum, non dirimatur, sicut vna res non potest diuidi citra vnitatis detrimentum. Atque hæc germana & Deo probatissima coniugiorum ratio est, eademque ex Dei institutione perpetua, malitia autem hominum est effectum, vt vel ad permissiones vel cõsuetudines ab illa perfectione nimium degenerantes deueniretur. sed nulla præscriptio est aduersum diuina statuta ac decreta.

d *Quid ergo Moyses mandauit.*] Cùm viderent se ad altiorem rationem quàm cogitauerant reuocatos, nec posse de repudio affirmare, sine violatione diuini instituti: nam antiquiores leges in naturæ initio perfectionem ac sanctitatem perpetuam seruant: atque adeò notatos se agnoscerent, quòd quæstionem in longum protulissent, quã omnino abolitam esse oporteret: atque dum illum capere cuperent, se captos sentirent; crimen effugere student Mosis scripto de ea re citato. quod ipsi mandati siue iussionis verbis definiebant, nimirum non rectè expensa orationis ac rerum ratione. Certũ enim est Mosem iussisse dari libellum repudij; tamen illud nec certum nec verum est, repudium esse decretum à Mose, vt aliàs fusiùs exponemus. Ideò Christus de libello non respondet modò, id enim ἀζήτητον erat rectè rem existimantibus, sed agit de consuetudine repudiandæ vxoris, quam ante datam legem viguisse cõstat ob duritiam humani cordis. eam consuetudinem in tanta duritie permisit Moses, & addita etiam lege libelli dãdi mitigauit. nam si rectè res ipsa expendatur, libellus repudij magis impedit repudium, quàm adiuuet aut confirmet. Sed hæc res longior est, quàm vt hîc explicari omnis possit. e *Ab initio autem*] naturæ rectè institutæ (quam Christus instaurare vel potius amplificare parabat) initio nulla fuit cordis durities, nulla voluntas vxoris dimittendæ, nullaque ratio quamobrem de repudij libello quicquam decerneretur. f *Dico autem vobis, quia quicunque dimiserit vxorem suam nisi ob forn.*] Nunc de vera Mosaici scripti sententia Iesus agit. & cùm vxoris dimissionem contra Dei consilium esse docuerit, neque aliud esse in lege à Mose scriptum, quàm permissionem ostenderit, restringit eam permissionem ad vnam tantùm fornicationis causam, etiam angustiùs quàm Domus Samai: ita vt adhuc hac ratione diuinum antiquum decretum potius confirmetur, quàm imminuatur. vnam enim tantùm turpitudinis speciem esse ait, cuius causa permissum fuerit à Mose diuortium.

dimiſerit vxorem ſuam, niſi ob fornica- B
tionem, & aliam duxerit, mœchatur: &
qui dimiſſam duxerit, mœchatur. 10 Di-
cunt ei diſcipuli eius, Si ita eſt cauſa ho-
minis cum vxore, non expedit nubere.
11 Qui dixit illis, Non omnes capiunt
verbum iſtud, ſed quibus datum eſt.
12 Sunt enim eunuchi qui de matris vte-
ro ſic nati ſunt: & ſunt eunuchi qui facti
ſunt ab hominibus: & ſunt eunuchi qui
ſeipſos caſtrauerunt propter regnum cę-
lorum. Qui poteſt capere capiat. 13 Tunc
oblati ſunt ei paruuli, vt manus eis im- *Mar. 10. b. 13 Luc. 18. c. 15.*
poneret & oraret. Diſcipuli autem incre-
pabant eos. 14 Ieſus verò ait eis, [a] Sinite *Sup. 18. a. 3.*
paruulos, & nolite eos prohibere ad me
venire: talium eſt enim regnum cælorũ.
15 [b] Et cùm impoſuiſſet eis manus, abiit
inde. 16 Et ecce vnus accedens, ait illi, *Marc. 10. b. 17 Luc. 18. d. 18.*
Magiſter bone, quid boni faciam, vt ha-
beam vitam æternam? 17 Qui dixit ei,
Quid me interrogas de bono? Vnus eſt
bonus, Deus. [c] Si autem vis ad vitam in-
gredi, ſerua mandata. 18 Dicit illi, Quę?
Ieſus autem dixit, Non homicidium fa- *Exod. 20. c. 13*
cies, Non adulterabis, Non facies furtũ,
Non falſum teſtimonium dices, 19 Ho-
nora patrem tuum & matrem tuam, Di-
liges proximum tuum ſicut teipſum.
20 Dicit illi adoleſcens, [d] Omnia hæc cu-
ſtodiui à iuuentute mea: quid adhuc - 8 M2.
mihi deeſt? 21 Ait illi Ieſus, Si vis per-
fectus

a *Sinite paruulos.*] Omnis animi præparationis ad regnum cælorum diuina liberalitate obtinẽdum, exemplum eſt puerilis ſimplicitas: hac qui carent, à regno excluduntur. Paruuli ipſi apprimè apti ſunt regno cælorum, antequã natiua nequitia vires exerat ſuas. nullus enim qui culpa careat, excludetur à regno, quod Dei benignitate conceditur.

b *Et cùm impoſuiſſet manus*] acceptanti benéque precati habitu & ſtudio. lege lib. noſtrum De actione.

c *Si vis ad vitam ingredi.*] Mãdatorum obſeruatio cum fide ſuſcepta, via eſt ad introitum vitæ quem Deus aperit. vitam autem eam intelligimus, de qua ſcriptum eſt, *In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum.* Itaque homo fide imbutus, mandata ſeruat: vtraque hac parte inſtructus admittitur ad vitã à Deo. vbi in vitã eſt receptus, vitę opera facit admiranda & Deo gratiſſima, magnęque mercedis digna, ex virtute Spiritus ſancti in ipſo manentis. qua de re plura aliàs dicemus, eodem Spiritu præeunte.

d *Omnia hæc cuſtodiui à iuuentute mea.*] Rarum iuuentutis exemplũ: & tamen nec hac obſeruatione Euangelica perfectio obtinetur, niſi renuntietur mũdi rebus, quæ cura ſui retardare poſſunt vitæ accipiendæ facultatem. Satis itaque inſtructus videbatur hic adoleſcens, ſi ad veteris teſtamenti rationem eius examinetur cauſa: ſed quoniam ille Euangelij promiſſa audiens aſſequi cupiebat, edoctus eſt rationem expeditiſſimam, quam euangelium vitæ quàm citiſſimè obtinendę cauſa indicat. eam rationem magno animo & conſtanti fide ſubire oportet.

* omnia tua q.

fectus esse, vade, vende* quæ habes, & da
pauperibus, & habebis thesaurum in cę-
lo: ᵃ& veni, sequere me. 22 Cùm audis-
set autem adolescẽs verbum, abiit tristis:
erat enim habens multas possessiones.
23 Iesus autem dixit discipulis suis, Amẽ
dico vobis, quia diues difficilè intrabit
in regnum cælorum. 24 Et iterum dico
vobis, ᵇfacilius est camelum per foramen
acus trãsire, quàm diuitem intrare in re-
gnum cælorum. 25 Auditis autem his,
discipuli mirabãtur valdè, dicẽtes, Quis
ergo poterit saluus esse? 26 Aspiciens au-
tem Iesus, dixit illis, Apud homines hoc
D impossibile est: ᶜapud Deum autem om-
nia possibilia sunt. 27 Tunc respondẽs
Mar. 10. d. 28 Luc. 18. c. 28.
Petrus, dixit ei, ᵈEcce nos reliquimus
omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit
nobis? 28 Iesus autem dixit illis, Amen
dico vobis, quòd vos qui secuti estis me,
ᵉin regeneratione cùm sederit filius ho-
I minis

a *Veni sequere me.*] Si sequeretur, non solùm esset discipulus communis, sed consummatus, atque adeò expeditissimus ad sequendum vitæ ducem & auctorem.

b *Facilius est camelum per foramen.*] Habent linguæ omnes suas prouerbiales orationes ad impossibilitatẽ vel summam difficultatem significandam. vt, Antè leues ergo pascentur in æthere cerui. Hæc oratio, *Facilius est camelum per foramen acus transire*, vsitatissima erat apud Iudæos illo tempore, eademque à commẽtatoribus librorũ Misnaioth frequentissimè vsurpatur. Vox autem *camelus*, camelum animal significat: & *acus*, acum qua cõsuimus. Facilius est, inquit, hominibus camelum inferre per foramen acus, quàm hominẽ, qui sibi in diuitiarum copia & vsu, honorem, opportunitatem, commoditatesque vitæ constituit, atque sine his non bene posse viuere existimat, intrare in regnum cælorum, vbi videt eos qui intrant, aut eiusmodi carere diuitiis, aut non vt suis, sed vt communibus vti. Hac enim conditione sunt illi, qui etiã in terris agentes in regnum cælorum recepti sunt. Itaque hoc etiam nocent diuitiæ, quòd decipiunt possidentem. aliterque illi de se deque regno cælorũ suadent, quàm veritas postulet.

c *Apud Deũ autem omnia possibilia sunt.*] Deus enim & docere & monere, & multis modis atque exemplis instruere hominem potest, & allicere atque aduocare ad veram æstimationem, cùm diuitiarum mundi, tum verò conditionis illius, quam filij regni ferunt.

d *Ecce nos reliquimus omnia.*] Reipsa reliquerunt quidquid habuerant, affectu reliquerunt cogitationem & spẽ omnem terrenarum diuitiarum, quæ nemini vel egentissimo exigua esse solet.

e *In regeneratione*] Apostoli fide & spe, vt multi ex nobis, ferebantur ad pollicitationes regni per Euangelium factas: sed tamen earum pollicitationum dona nondum obtinebant aut possidebant, ideò non satis cognoscere poterant eorum donorum magnitudinem. Cognouerunt autem in regeneratione, cùm regenerati re & effectu à Christo spiritu promissionis sancto experti sunt, quæ sit longitudo, latitudo & profunditas donorum Dei, & consolationis, qui consolatur suos in omni tempore & euentu, ita vt nihil illis desit eorum quæ ad vitam & pietatem pertinent. Constet etiam animus ad ferendam omnem temporis opportunitatem vel importunitatem sapientissimus & fortissimus: adsit quoque diuina prouidentia, quæ etiam in rebus ad corporalem vitam verè necessariis & opportunis prospiciendis & suppeditandis nunquam desit, idque centies, imò millies millies, si opus fuerit, toties superuacaneis reiectis rebus, quæ potius impedimenta quàm commoda dici debent. Hæc autem commoditates tanquam additamenta erunt iis qui Christum sequuntur: magna tamen erunt & opportunissima, sed illud summum erit, quòd vitam æternam possidebunt, hæreditate à Deo accepta per Christum caput Ecclesiæ legitimum hæredem, cuius facti erunt membra vera Spiritu sancto in illos immisso, qui est pignus hæreditatis eorum. Illud prætereà eximium continget noui Testamenti hominibus, qui Christum secuti assecutique fuerint ex Dei dono & misericordia, quòd illi erunt primi omnium testes huius beneficij à Deo anteà promissi, & iam hominibus præstiti. Sed hæc ratio in proximo capite exactius exponitur. & nobis erit aliàs fusius explicanda, Deo id prospiciente.

minis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & Luc. 22. 4. 30.
vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes
duodecim tribus Iſrael. 29 Et omnis
qui reliquerit domum, vel fratres, aut
ſorores, aut patrem, aut matrẽ, aut vxo-
rem, aut filios, aut agros propter nomen
meum: centuplum accipiet, & vitam æ-
ternam poſſidebit. 30 f Multi autẽ erunt Inf. 20. b. 16. Mar. 10. c. 31 Luc. 13. f. 30.
primi, nouiſſimi: & nouiſſimi primi.

CAP. XX.

Simile a eſt* regnum cælorũ homini pa- * enim a MS. G. S.
triſamiliâs, b qui exiit primo manè cō- A
ducere operarios in vineã ſuam. 2 Con-
uentione autem facta cum operariis ex
denario diurno, miſit eos in vineam ſuã.
3 Et egreſſus c circa horam tertiam, vidit
alios ſtantes in foro otioſos; 4 & dixit il-
lis, Ite & vos in vineam*: & quod iuſtũ * meam. MS Hier. cq.
fuerit, dabo vobis. 5 Illi autem abierũt.
Iterum autem exiit circa ſextam & no-
nam horam: & fecit ſimiliter. 6 Circa
vndecimam verò exiit, & inuênit alios
ſtantes, & dicit illis, Quid hîc ſtatis tota
die otioſi? 7 Dicunt ei, Quia nemo nos
conduxit.

f *Multi erunt primi.*] Hunc locum ſi ad Græci & Latini exemplaris normã rectè diſpunxerimus, iam facilè ex ſuperiori annotatione explicabimus. Eſt autem hæc loci huius ſententia, cùm de vita æterna ab iis qui mundo & mũdi commoditatibus propter Chriſtum renunciant, obtinenda, mentio facta fuerit, animantur noui Teſtamenti homines, vt Chriſtum eò alacriùs quærant & ſequantur, quòd ipſis etiã in hac vita, paratum ſit illud maximum Dei donum æternæ vitæ, non ſolùm fide & ſpe, vt antiqui olim ſancti habuerunt, re autem ipſa poſt hâc mortalem corporis vitam, Chriſti morte & reſurrectione cōparatũ adepti ſunt. Quidã etiam ex Chriſtianis noſtrorum temporum non alio modo quàm ab antiquis illis hoc donũ obtineri poſſe putant, hoc eſt, in hac vita per fidem tantùm, poſt mortem verò re ipſa & poſſeſſione: ſed hi magnificentius ſentirent de Teſtamenti noui hominibus, ſi ſcirent virtutem Dei & donum eius, & ſcripturas quas iactãt ſibi notiſſimas. Hîc autem hæc ratio omnis à Chriſto exponitur apertiſſimè, dicente, *Quòd multi erunt primi* & quanquam fuerint primi & multi, tamen erunt nouiſſimi in recipiendo vitæ æternæ præmio namque illos tempore præibunt nouiſſimi, id eſt, noui Teſtamenti credentes & obedientes.

CAP. XX.

a *Simile eſt regnum.*] Quod ad hanc rationem præmij & mercedis ſpectat, cùm agitur de ſpiritu illo ſanctificationis, quem qui obtinent à Deo, ciues ſanctorum dicuntur & domeſtici Dei, atque regni cælorum filij, non ſolùm fide & ſpe, ſed rei veritate ac poſſeſſione vſuque ipſo. Collatis noui cum veteris teſtamenti cultoribus fidelibus, ita res habet. Similitudinis arcana explicatio illa eſt.

b Deus conſtituto iam mundo, ac promiſſione ſalutis facta, eccleſiam ſuã conſtruxit, quam vineę nomine & ſimilitudine ſacræ ſignificant literæ. ad eam excolendam operarios vocauit quotquot inuenit, qui ſuæ vocationi credere & parere voluerunt. à tempore igitur Adæ vſque ad Noë ætatem fuêre operarij, quibus fidei & pietatis exercendę præmium diuina liberalitate benigniſſimè eſt conſtitutum. Exiit autem Adam vt operaretur terram de qua aſſumptus eſt. huc pertinet illud myſterium à Moſe ſatis adnotatum. Exierunt etiam omnes qui ab Adam vſque ad Noe pietatem coluerunt.

c *Circa horam tertiam.*] A salute ex diluuio reſtituta vſque ad Abrahamum hora tertia huius diei mundi enumeratur. hoc tempore gentilitas viguit, nondum erat lex, ſtabant homines in mundo ἄθεοι. ſed cùm cognouiſſent Deum, qui illos ad virtutis cultum vocaret, humanam imperfectionem Dei auxilio & gratia indigere, ipſi etiam ſine lege, partim inſpirationibus arcanis, partim vocatione Dei adducti, colebant etiã vineam. hi fuêre Noë atque illum imitati filij omnes pij, quicunque vſque ad Abrahã fuerunt. Horam ſextam ab Abrahã vſque ad Moſem interpretamur. Horã verò nonã & decimã à Moſe vſque ad Euangelij lucẽ, quæ vndecima hora eſt, hoc eſt, ſeculorũ omnium antecedentium finis, vt D. Paulus docet. Hoc tempore illi etiam vocati ſunt, qui per totam diem otioſi fuerant in mundo, id eſt, gentes, qui ſine promiſſione, ſine lege, ſine Deo viuebant, alienati à vero pietatis cultu, cuiuſmodi multæ nationes à diluuij temporibus in errore & tenebris perſeuerauerant. Multæ etiam oues ex domo Iſrael perierant: hos vocauit Dominus per Euangelium: & omnes qui hoc tempore crediderunt, & obedierũt, ſiue ex Iudæis, ſiue ex gentibus, ad eandem referuntur horam vndecimam, id eſt, ad ſæculorum finem.

* meam Ms. eq. *Addunt hic quoque c. et s. E, quod iustum fuerit, accipietis.*

conduxit. Dicit illis, Ite & vos in vineā*.
8 ᵈ Cùm serò autem factum esset, dicit
dominus vineæ ᵉ procuratori suo, Voca
B operarios, & redde illis mercedem, inci-
piens à nouissimis vsque ad primos.
Cùm venissent ergo qui circa vndeci-
mam horam venerant, acceperunt sin-
gulos denarios. 10 ᶠ Venientes autem &
primi, arbitrati sunt quòd plus essent ac-
cepturi: acceperunt autem & ipsi singu-
los denarios. 11 Et accipientes murmu-
rabant aduersus patremfamiliâs, 12 di-
centes, Hi nouissimi vna hora fecerunt:
& pares illos nobis fecisti qui portauimus
pondus diei & æstus. 13 At ille respon-
dens, vni eorum dixit, Amice, non facio
tibi iniuriam: nónne ex denario conue-
nisti mecum? 14 Tolle quod tuum est,
& vade: volo autem & huic nouissimo
dare sicut & tibi. 15 Aut non licet mihi
quod volo, facere? an oculus tuus ne-
quam est quia ego bonus sum? 16 Sic
erunt nouissimi, primi: & primi, no-
uissimi. ᵍ Multi enim sunt vocati: pauci
I 2 verò

Sup.19.d.30. Marc.10.e.38 Luc.13.f.31.

d *Cùm serò autem factum.*] Finitis iam sæculis omnibus, quibus negotium vineæ constituendæ & omnino perficiendæ absolutum erat. namque temporum integra ratio non antè perfecta atque consummata fuit, quàm Christus sacrificium sui Deo obtulisset. tunc sæculorum expectatio omnis, & vaticiniorum oracula consummata sunt.

e *Procuratori suo.*] Filius Dei Christus Dei patris procurator est, per quem maxima & pretiosissima nobis promissa donata sunt, ait D. Petrus, In quo omnia, & per quem omnia. Hic vitæ æternæ denarium, hoc est, sui & patris cognitionem inenarrabilem, etiā in carne existentibus noui Testamenti hominibus, non paucis qui in vinea operam suam posuerunt, per Spiritum sanctum, quem in illos effudit, mercedem à patre constitutam reddidit, vt Apostolis & aliis sanctis ante dormitionem.

f *Venientes autem & primi.*] Quod de querela & murmuratione hîc depingit Magister, ad similitudinē ipsam referendum est, non ad significationem similitudinis. in similitudine enim, vt vinea, vt paterfamiliâs, vt horæ, &c. ex communi vsu & consuetudine sumuntur: ita etiam operarij, qui quòd homines erant è medio vulgo, inuidere poterant iis qui meliore cōditione fuissent affecti, vt ferè semper accidit. In re autem per similitudinem significata, referenda est oratio ad Christi propositum: id autem fuerat ostendere singularem Dei gratiam, benignitatem & misericordiam erga noui Testamenti homines, qui cùm postremi venissent, primi omnium denariū acceperint, & testimonium reddiderint diuinæ veritatis erga eos qui sibi credere obedireque voluerint; quam gratiam & si non inuidere sancti veteris Testamenti nostri temporis sanctis possint, eo quòd sancti sint, & à vitio in altero sæculo alieni, tamen admirari potiorem conditionem horum sanctorū possunt, atq; agnoscere diuinam erga eos liberalitatem, & singularem electionem in hac parte, & arguere ac reprehendere desidiam, ingratitudinem & malitiam eorum qui in hanc auream ætatem inciderint, si tantum Dei beneficium cognoscentes, tamen vocantis voluntatem sequi, atque postulatam operam in vinea ponere neglexerint. Itaque ex hoc loco probatur Dei misericordia in vocandis omnibus, eiusdem fides & veritas in mercede omnibus reddenda, singularis gratia & electio in noui Testamenti hominibus hoc beneficio primùm afficiendis. Non enim facit iniuriam primis, cùm illis reddat quod promisit; facit autem benignitatem, vt ita loquamur, singularem, quòd aliis tantundem reddat, idque iustum ipsis reddere ipse constituerit, etiamsi illis non exposuerit adeò clarè atque aliis primis. facit etiam liberalitatem singularem, quòd his primùm reddat, hoc est, ab his incipiat. aliquos enim oportuit esse primos. quòd nouissimos primos esse voluerit in accipienda mercede, electionis liberæ fuit, & cuiusdam singularis gratiæ, vt diximus, atque bonitatis diuinæ, qui cùm erga illos vocandos misericordem, præmio afficiendos, iustum se præbuerit; erga hos etiam vocandos misericordem præmio afficiendos, iustum quoque ex proposito consilioque suo, aliis verò anteponendos misericordissimum atque benignissimum sese ostenderit. hoc est quod paterfamiliâs dicebat, *Quia ego bonus sum?*

g *Multi enim sunt vocati.*] Ab initio mundi ad finem vsque multi vocati sunt ad vineam, proposita vitæ æternæ mercede ex misericordia vocantis, & amore erga genus humanum. sed ex omnibus qui vocati sunt (sunt autem multi vocati qui vocanti paruerunt, & in promissionis spe & fide, erga vocantis benignitatem iniunctam sibi operam subierunt) ex iis, inquam, multis

pauci nimirum ex ea portione quæ ad vndecimam horam vocata est, electi sunt, vt viuum & verum testimonium darent in terris misericordiæ illius maximæ atque veritatis cōstantissimæ Dei, de qua scriptum est, Vos testes mei, dicit Dominus, & seruus meus quem elegi, vt sciatis & credatis mihi, & intelligatis quia ego ipse sum [qui promiseram] ecce adsum. Itaque hæc electio ad singularem gratiam hominibus noui Testamenti factam refertur. Vocatio ad omnes vocatos & vocationi audientes, quibus satisfactum etiam est abundè.

verò electi. 17 [a] Et ascendens Iesus Iero- *Inf. 22. b. 14.* *Mar. 10. e. 32*
solymam, assumpsit duodecim discipu- *Luc. 18. f. 31*
los secretò, & ait illis, 18 Ecce ascēdimus C
Ierosolymam, & filius hominis tradetur
principibus sacerdotum & Scribis, &
condemnabunt eum morte, 19 & tradēt
eum Gentibus ad illudendum & flagel-
landum, & crucifigendum, & tertia die
resurget. 20 [b] Tunc accessit ad eum ma- *Mar. 10. f. 35*
ter filiorum Zebedæi cum filiis suis, ad-
orans & petens aliquid ab eo. 21 Qui
dixit ei, Quid vis? Ait illi, Dic vt sedeant
hi duo filij mei, vnus [c] ad dexteram tuam,
& vnus ad sinistram in regno tuo.
22 Respondens autem Iesus, dixit, Nesci-
tis quid petatis. [d] Potestis bibere calicem
quem ego bibiturus sum? Dicūt ei, Pos-
sumus.

a *Et ascendens Iesus Ierosolymam.*] Confirmat discipulorum animos ad spem regni obtinendi post suum illud certamen iam sæpius prædictum, & ad expectationem resurrectionis suæ breui successuræ post mortem; simul & fidē ipsorum vtpote tūc infirmorum munit aduersus tentationem & scandalū, prædictione repetita totius certaminis per singulas partes sibi cogniti ipsisq; expositi.

b *Tunc accessit ad eum.*] Duo illi discipuli matrem submiserunt, quæ materno affectu & necessitudinis cum Iesu auctoritate ambitiosè peteret id quod nec ipsa nec illi sciebant: nimirum auctoritatem ac dignitatem ipsi Iesu proximam in regno; quod quanquam sæpè Iesus cælorum appellasset, tamen illi priuatum aliquod regnum terrenum somniabant ambitioso gentium ac mūdi more maiestate illustre. ideò dicebat mater, *In regno tuo.* & illi apud Marcum dicebant, *In gloria tua.*

c *Ad dexteram, &c.*] Lege nostrum librum De actione, quem inscripsimus Ieremiam.

d *Potestis bibere calicem.*] Perperam institutam petitionem redarguens corrigit Iesus, ostenditque, siue de rebus cælestibus agatur, vt agi oportuerat ab illis fratribus; siue de terrenis, non sapienter agere eos qui publica munia & ministeria ambiunt, perinde ac si ipsi sciant quantum præstare efficereque possint. satis enim est vt se quisq; virum bonum & integrum sanctumque esse velit & curet, atque hanc cogitationem, curam, hocque studium, hanc adeò contentionem exigi à singulis hominibus, quantum ad propriam vniuscuiusque virtutem ac sanctitudinem obtinendam facit. Cætera verò quæ ad ministeriorum & ministrorum electionem spectant, Deo permittenda sunt, & superiorum iudicio atque electioni, quibus cura est dispicere quinam cui muneri idonei esse videantur. Hoc commune documentum in genere indicauit Iesus, significans duobus fratribus non rectè conceptum fuisse votum rei ad suam curam non pertinentis, nulla mentione facta eius rei, quam maximè ipsis curari expediebat. Namque illud illis imprimis optandum fuerat, vt Iesu ipsi, quem regem futurum sperabant, quam simillimi efficerentur: quòd si tales euaderent, inde eueniret vt Deo essent gratissimi: ex illa autem Dei gratia quid sibi maximè conueniret, quid muneris, oneris, dignitatis, auctoritatis esset subeundum, prospectum iri sperare poterant. Hoc igitur illos monet Iesus, vt imprimis illud petant, atque ad id sese parent & animent, vt possint bibere calicem quem bibiturus sit ipse, id est, vt socij fiant passionum, certaminis, & mortis suæ: ex qua societate passionum consequutura etiam erat societas resurrectionis. Hoc aliàs significauerat Iesus, cùm de cruce vnicuique tollenda verba fecerat. illi verò non satis hæc mysteria capiebant, quanquam ruditer admodum se id capere & cupere iactarent, *Possumus*, inquiunt: id est, parati sumus ad eam rem, & prompto animo id cupimus. Nec tamen satis quæ dicerent & affirmarent intelligebant, sed de ea re quam ipse Iesus illis omnibusque discipulis obedientibus sibi comparare adornabat, illis pollicetur. *Calicem* (inquit) *meum bibetis: sedere autem ad dexteram meam vel sinistram non est meum dare vobis*, cognationis aut necessitudinis gratia. Certa ratio decreta est à Patre meo eorum quibus ministeria parantur credenda. ipse enim eligit ad hæc ministeria quos vult pro consilij sui ratione. Itaque à sua salute & redemptione nemo per Christum excluditur, nisi is qui sua culpa sese excluserit. Communis enim est vocatio hominum ad salutem, si illi vocanti Deo credere obedireque voluerint. Electio verò ad ministeria non est promiscua omnibus; nec singulorum voluntatem, sed Dei consilium sequitur. Ita Iesus dicebat Apostolis alio in loco, *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, vt eatis & fructum afferatis.*

ſumus. [23] Ait illis, Calicem quidem
meum bibetis: ſedere autem ad dexterã
*vel neq. meam "&' ſiniſtram, non eſt meum dare
vobis: ſed quibus paratum eſt à patre
Mar.10.f.41. Luc.22.c.25. meo. [24] Et audientes decem, indignati
ſunt de duobus fratribus. [25] [e] Ieſus au-
tem vocauit eos ad ſe: & ait, [f] Scitis quia
D principes gentium dominantur eorum:
& qui maiores ſunt, poteſtatem exercent
in eos. [26] [g] Non ita erit inter vos. ſed
quicunque voluerit inter vos maior fieri,
ſit veſter miniſter: [27] & qui voluerit in-
ter vos primus eſſe, erit veſter ſeruus.
Phil.2.a.7. [28] Sicut filius hominis non venit mini-
ſtrari, ſed miniſtrare, & dare animam
ſuam redemptionem pro multis. [29] Et
Mar.10.g.46. Luc.18.f.35. egredientibus illis ab Iericho, ſecuta eſt
eum turba multa: [30] & ecce duo cęci ſe-
dentes ſecus viam, audierunt quia Ieſus
tranſiret: & clamauerunt, dicentes, Do-
mine, miſerere noſtri, fili Dauid. [31] Tur-
ba autem increpabat eos vt tacerẽt. At
illi magis clamabant, dicentes, Domine,
miſerere noſtri, fili Dauid. [32] Et ſtetit
Ieſus, & vocauit eos, & ait, Quid vultis
vt faciam vobis? [33] Dicunt illi, Domi-
ne, vt aperiantur oculi noſtri. [34] Mi-
ſertus autem eorum Ieſus, tetigit oculos
eorum. Et confeſtim viderunt, & ſecuti
ſunt eum.

CAP. XXI.

Mar.11.a.1. Luc.19.d.20. ET cùm appropinquaſſent Ieroſoly-
mis, & veniſſent Beth-phage ad Mõ-
I 3 tem

e *Ieſus autem vocauit eos.*] Decem Apoſtolos ægrè ferentes duorum fratrum ambitioſam petitionem, vocauit Ieſus ad ſe, vt propoſita ſui miniſterij & reipublicæ adminiſtrationis ratione, ab omni ambitione aliena, mitigaret ac reconciliaret.

f *Scitis quia principes.*] Vos ideò ægrè fertis iſtorum petitionem, quia vobis finxiſtis monarchiam aliquam à me inſtituendam, ſimilem gentium regnis & tyrannidi. qui enim gentibus præſunt, non proponunt ſibi eorum quibus præſunt vtilitatem & commoditatem, vt totius miniſterij ſui ſcopum, ſed ſeipſos proponunt ſuamque ambitionem, cui ſeruire alios cogunt, tum legibus, tum vi. Atque ita principes viri dominantur in gentes ipſas, quarum principes ſunt conſtituti. inter principes verò ipſos qui magni ſunt, auctoritate vtũtur etiam in alios principes qui nõ ita edito gradu ſunt, adeò vt principatus & magnitudo, dignitas & amplitudo ex dominandi & imperandi auctoritate definita ab illis non aliam menſuram, quàm imperandi facultatem habeat: & cùm hoc ſciatis, exiſtimatis vos ad hanc normam fore iudices, quòd me promittente acceperitis vos ſeſſuros ſuper duodecim ſedes iudicantes duodecim tribus Iſrael. itaque iam vobis fingitis Iſraelis tribus veſtro imperio fore ſubiiciendas, ad ambitioſæ maieſtatis & auctoritatis exercendæ materiam. atque ideo cùm videritis hos duos de dextero ac ſiniſtro loco agentes, iniquo animo fertis, quòd iam illi vobis præferri cupiant, atque ex conſequenti imperare. Sed cũ intellexeritis meam inſtituendæ reip. rationem, tantum abeſt vt illis inuideatis expetitum locum, vt miſereri etiam poſſitis, vtpote minimè ſcientibus quid petierint.

g *Non ita erit inter vos.*] Præſtantiæ ratio non ad commoditatem perſonæ ipſius, ſed ad laborem potius, diligentiam, curam & ſedulitatem referenda eſt, ita vt quicunque voluerit inter vos maior fieri, eſſe debeat, & ſit veſter miniſter: & qui primus omnium id petat, quamuis non intelligat, vt ſit ſeruus veſter. Non ergo debetis illis iraſci quòd petierint, id quod ſi obtinerent, illis eſſet magni laboris & negotij, vobis verò honoris & commodi cauſa. Eius autem rei exemplũ ſtatuo in me, qui huius regni ſummus princeps à vobis credor, & tamen perpetuus & laborioſiſſimus omniũ miniſter ſum, atque aliorũ vtilitatis cauſa meipſum vſque ad mortem omnibus laboribus impendo. Igitur qui proximus mihi eſſe vult, ad mei imitationẽ ſeſe comparare, atque quàm proximè accedere velle profitetur.

tem oliueti, tunc Iesus misit duos disci-
pulos, 2 dicẽs eis, Ite in castellum quod
contra vos est, & statim inuenietis asinã
alligatam & pullum cum ea: soluite, &
adducite mihi: 3 & si quis vobis aliquid
dixerit, [a] dicite, quia Dominus his opus
habet: & confestim dimittet eos. 4 Hoc
autem factum est vt adimpleretur quod
dictum est per prophetam, dicentem,
5 Dicite filiæ Sion, [b] Ecce rex tuus venit Isa.62.a.11.
tibi mansuetus, & sedens super asinam Zach.9.b.9. Ioh.12.b.15.
& [c] pullum filium subiugalis. 6 Euntes
autem discipuli, fecerunt sicut præcepit
illis Iesus. 7 Et adduxerunt asinam &
pullum: & imposuerunt super "eos' ve- " eum MS. 1.
stimenta sua, & eum desuper sedere fe- sed contradicit 6.
cerunt. 8 Plurima autem turba [d] strauerunt
vestimenta sua in via: alij autem cę-
debant ramos de arboribus, & sternebãt
in via: 9 turbæ autem quæ præcedebant
& quæ sequebantur, clamabant, dicẽtes,
[e] Hosanna filio Dauid: benedictus qui Ps.117.d.26.
venit in nomine Domini: hosanna, in al- Marc.11.b.9. Luc.19.f.38.
tissimis. 10 Et cùm intrasset Ierosolymã,
[f] commota est vniuersa ciuitas, dicens,
Quis est hic? 11 Populi autem dicebant,
Hic est Iesus propheta, à Nazareth Gali-
lææ. 12 Et intrauit Iesus [g] in templum Dei, Mar.11.b.15. Ioh.2.c.14.
& eiiciebat omnes [h] vendentes & emẽtes
in tem-

CAP. XXI.

a *Dicite quia Dominus his opus habet.*] Diuina auctoritas hac ratione asseritur Christo regi. ostenditur autem eiusmodi regni rex ille sit, videlicet non terreni: rerum enim terrenarum nihil ille possidebat, auctoritatem autem exercebat pullo ad breuem vsum postulato, idque commodato: ex quo tamen nihil incommodi aliis afferretur; nam pullus nulli adhuc vsui fuerat, vt carere etiam illa hora possessor posset.

b *Ecce rex tuus.*] Tantum illa vectio Christi ad hoc seruiebat, vt cõspicuus cunctisque cognoscendus ille ingrederetur, seque esse eum ostenderet, quem & qualem oracula prædixerant, obseruandumque significauerant.

c *Pullum filium subiugalis.*] Hebraismus est, quo significatur pullus nondũ separatus a matre ad vsum aliquem, nec domitus vt sessorem antea passus. ita vt qui primus in illo insidens venerit, is sit quem oracula indicauerant, nec alius pro eo supponi accipique possit. Quanquam enim asina eum pullo adducta sit, tamen Iesus pullo soli insedit, vt alij Euãgelistæ narrant. & pullus indomitus composito gressu viam confecit, vt hac etiam parte miraculũ esset, quod veritatem vaticinio consonam indicaret.

d *Strauerunt vestimenta sua.*] Lege librum nostrum De actione siue Ieremiam inscriptum.

e *Hosiaghnah.*] Spiritu sancto impulsi hominum animi, carmen occinebant editum regni Dauidis gratia, in plausum & bonam precationem perpetuitatis & faustitatis regno & regi cupitę.

f *Commota est vniuersa ciuitas.*] Hoc fuerat consilium Dei, vt Iesus propheta cognitus à multis, auditus à plurimis, nunc regio plausu salutatus regni Dauidici Rex in nomine Domini ingressus publicè agnosceretur, de quo vt hoc iam implebatur, cætera etiam quę scripta erant, expectari, obseruari, impletaque agnosci oportebat.

g *In templum Dei.*] Quia in nomine Domini veniebat Iesus Propheta & Rex agnitus & exceptus, ministerium suum exercere cœpit, auctoritate regia eiiciens eos, qui ex templo Dei speluncam latronum fecerant: & prophetico etiam more atque officio voluntatem Dei declarat, additque facti sui rationem ex diuinis scriptis.

h *Vendentes & ementes.*] Mos fuerat vt venientes in templum aliquid afferrẽt sacrificij causa: is mos partim Leuiticæ legis instituto, partim vsu & consuetudine obtinuerat, vt frequẽtior esset quàm olim fuerat. sed quia multi peregrè venientes non poterant commodè pecora, columbas, & farra, aliamque sacrificiorum materiam secum afferre, Scribarum disciplina & interpretatione constitutum erat, vt si quis in suo loco venderet ouem, bouem, triticum, &c. quod ex lege vel ex voto offerre debebat, posset Hierosolymis ex eadem pecunia, aut aliquanto maiori

argento similem materiā emere & offerre, idque existimaretur perinde valere ac si ex proprio agro aut fundo allatum esset. Id decretum & oblationum adauxit numerum, & huiusmodi rerum venditoribus, ad auaritiam & lucrum commoditates attulit maximas. Non enim satis oportuna ad mercatum visa sunt fora publica, plateæ & compita ac macella, cæteraque vrbis loca; sed in ipsa templi atria negotiatio est inducta vsque ad manifestam profanationem. Quod autem de mensis numulariorum hic indicatur, sic habet: Quædam ex his quæ efferebantur minoris constabant, quædam pluris: deinde quædam in certa monetæ specie offerebantur, partim ex institutione antiqua; partim ex traditione. Vt ergo nulla esset quæ oblationum frequentiam impedire possit difficultas, Scribarum interpretatione sancitum est, vt vnusquisque ex suo loco deferret nummos vel argenteos, vel aureos, vel cusos vel non cusos, pro singulorum commoditate. essent autem Hierosolymis mensæ & mensarij, à quibus permutatione accipi posset nummorum genus, quo ex lege vel traditione vti oporteret. Hæc omnia sunt expresse tradita in lib. Misnaioth, vt aliâs sigillatim exponemus.

in templo, & mensas numulariorum, &
cathedras vēdentium columbas euertit:
Deu. 14. d. 25 Luc. 19. g. 45. Isa. 56. a. 7. Ier. 7. b. 11. Mar. 11. c. 18 Luc. 19. g. 47
13 & dicit eis, Scriptum est, Domus mea,
domus orationis vocabitur: vos autem
fecistis illam speluncam latronum. 14 Et
accesserūt ad eum cæci, & claudi in tem-
plo: & sanauit eos. 15 [a] Videntes autem
principes sacerdotum & Scribæ mirabi-
B lia quæ fecit, & pueros clamātes in tem-
plo, & dicentes, Hosanna filio Dauid: in-
dignati sunt, 16 & dixerūt ei, Audis quid
isti dicunt? Iesus autem dixit eis, [b] Vtique.
Psal. 8. a. 3. nūquam legistis, Quia ex ore infantium
& lactentium perfecisti laudem? 17 Et
relictis illis, abiit foras extra Ciuitatem
in [c] Bethaniā: [d] ibique mansit. 18 [e] Manè
autem reuertens in Ciuitatem, esuriit.
Mar. 11. b. 13 19 [f] Et videns fici arborem vnam secus
viam, venit ad eam: & nihil inuênit in ea
nisi

a *Videntes autem princ. sacerd.*] Mirabilia à Iesu facta fuerunt, tum quòd tanta auctoritate & efficientia negociatores omnes templo eiecerit, tum etiam quòd aliorum operum exempla in tēplo ediderit, quæ propriè ad tēpli sanctitatem pertinebant, cuiusmodi erant curationes & sanationes; quæ cùm diuina virtute profectæ essent, idque in templo, fidem faciebant, illam expulsionem negotiatorum, & illam sanctificationem & exercitationem pietatis, gratam esse Deo. His accedebant voces puerorū, qui diuino impulsu excitati, acclamabant illam factam precationem, idque in templo, vbi pueri nō solent clamare, nisi excitati; ita vt illa acclamatio plausus quidam esset regis regnum ineuntis, & probatio atque celebratio rerum gestarum, hoc est, mali expulsi, & boni asserti. est enim hoc regis officium.

b *Vtique. nunquam legistis.*] Manifestè docet Iesus pueros illos, vt simplicissimos, & ab omni prauo affectu alienos, impulsos esse diuinitus ad acclamandum sibi, testandumque se esse regem filium Dauid, qui venisset in nomine Domini. solenne enim esse Deo huiusmodi testibus suam laudem manifestare & probare, inimicis suis & improbis hominibus vel inuitis, idque diuino etiam scripturæ sacræ testimonio ostendit.

c *Bethania.*] Castellum erat ad radices montis oliuarum ad Orientē Hierosolymorum, paucis domibus frequens, in quibus domus etiam Simonis leprosi erat, ad quem aliquando diuertit Iesus. illinc arbitramur fuisse deductum pullum asinæ.

d *Ibique mansit.*] Illa nocte diuersatus est, vt occasionem auferret suis aduersariis cogitandi & suspicandi se tanto plausu exceptum à ciuibus velle moliri aliquid noctu, aut agere cum illis occultè de occupanda vrbe, aut regno terreno ineundo, cuiusmodi vana multa in mentem veniebāt illis hominibus. quidquid enim ille faciebat, palam & in media luce faciebat, ostendens omni exemplo suum regnum non esse ex hoc mundo.

e *Manè autem.*] Summo diluculo redit Iesus in vrbem, magna cura præstandi muneris sibi à Deo commissi: adeò vt pridie non cœnauerit, perpetua, vt solebat, oratione & precatione occupatus. Oportet enim tam frugalem diu ieiunum permansisse, qui sic tempestiuè esuriret.

f *Videns fici arborē.*] Typum esse voluit Iesus illam ficū Iudaici populi, quem tandiu Deus expectarat, colendum, fouendumque curauerat, & tamen quo tempore gratum fructum petere ab illo oportuit, ipse idem veniens non inuenit: neque aliud quàm folia, nudam & ieiunam religionis speciem omni pietatis veræ virtute carentem. Non enim hoc loco res ipsa in se, sed in significatione est consideranda. Nihil enim culpæ aut vitij in illa ficu naturali erat: non enim erat tempus ficuum, vt Marcus ait. Martius enim mensis erat.

nisi folia tantùm: & ait illi, [a] Nunquam
ex te fructus nascatur in sempiternum.
Et arefacta est continuò ficulnea. 20 [b] Et
videntes discipuli, mirati sunt, dicentes, Mar. 11. c. 20
Quomodo continuò aruit? 21 Respon-
dens autem Iesus, ait eis, Amen dico vo-
bis, [c] si habueritis fidem, & non hæsita-
ueritis, non solùm de ficulnea facietis,
sed & si monti huic dixeritis, "Tolle' & "Tollere c. 8. "iactare c.
"iacta te' in mare: fiet. 22 [d] Et omnia Sup. 7. a. 7. Mar. 11. c. 24
quęcunque petieritis in oratione creden- Ioh. 15. b. 7. 1 Ioh. 3. d. 22.
tes, accipietis. 23 Et cùm venisset in tē-
plum, accesserunt ad eum docentē prin-
cipes sacerdotum & seniores populi, di-
cētes, [e] In qua potestate hæc facis? Et quis Mar. 11. d. 28 Luc. 20. a. 1.
tibi dedit hanc potestatem? 24 Respon- C
dens Iesus dixit eis, [f] Interrogabo vos &
ego vnum sermonem: quem si dixeritis
mihi, & ego vobis dicam in qua potesta-
te hæc facio. 25 Baptismus Iohānis, vn-
de erat? è cælo, an ex hominibus? At illi
cogitabant inter se, dicentes, 26 Si dixe-
rimus, è cælo, dicet nobis, [f] Quare ergo
non credidistis illi? Si autem dixerimus,
ex hominibus: timemus turbam. omnes Sup. 14. a. 5.
enim "habent' Iohannem sicut prophe- "habebant Msq. Hier.
tam. 27 Et respondentes Iesu, dixerunt, Mar. 6. c. 20.
Nescimus. Ait illis & ipse; Nec ego dico
vobis

a *Nunquam ex te fructus nasc. in semp.*] Diuini iudicij sententia synagoga illa deuota à Iesu fuit, atque perpetuę sterilitatis damnata, vt nihil operis iam posthac ex illa in illo statu extare posset, quod Deo gratū acceptumque foret, ad salutisque vsum conferret. Fuit autem hæc imago rei non multos post dies efficiendæ. Non enim ex illo die reprobata statim fuit synagoga, quāquam iam ægrotabat morti proxima: reprobata autem & arefacta fuit omnino pauló postquā Spiritus sanctus à Christo publicè missus est in discipulos. sed hoc exemplo re ipsa ostenso & aliis pluribus orationibus, sermonibus & actionibus calamitatem Iudęis impendentem denuntiabat Iesus, idque summo studio eos ad sanam mentem reuocandi.

b *Et videntes discipuli.*] Altera die viderunt discipuli ficum arefactam, & mirati sunt tam celerem à radicibus imis arefactionem.

c *Si habueritis fidem.*] Fides Dei est quam commendat hoc loco Christus, vt Marcus definit. Est autem fides Dei ea quæ per Spiritum sanctum augetur iis qui Christi membra facti sunt Dei dono. hanc qui habent, in nomine Christi orare & petere possunt, quia Christum in se habent.

d *Et omnia quæ petieritis.*] Credentes hac fide amplificata, agnoscunt quid & quando petendum sit, quam ob rē semper impetrant.

e *In qua potestate.*] Coniunctam doctrinam cum munere, vetandi, prohibendi, interdicendi, nimiam licentiam interpretatur illud concilium quod sibi arrogabat auctoritatē omnem in rebus ad religionem pertinentibus. tentātque seditionis Iesum notare huiusmodi argumēto: Omnis auctoritas ministerij vel à Deo est, vel ab ordinariis & legitimè præpositis hominibus: oportet igitur vt tu indices ex vtranam parte auctoritatem istam obtinueris: illorum illa erat calliditas. Si dixerit, à Deo, semper obiectum est illum non dedisse signum de cælo. ab hominibus non dicet, quia nobis, qui præpositi sumus, inuitis & nolentibus hæc facit.

f *Interrogabo ego & vos.*] Iesu sapientia callidos in calliditate sua capit. Nulla commodior ratio est ad eludendos calumniatores & sophistas, eorumque redarguendā fraudem, quàm vt argumentationi argumentatio opponatur eiusdem omnino formæ, sed argumenti irrefragabilis & materiæ plausibilis.

f *Quare ergo non credidistis illi?*] Quòd si illi crederetis, non opus esset rogare in qua potestate hæc facio: nam ille testimonium perhibuit de me. Iohannes profitebatur doctrinam pœnitentiæ, denuntiabat remissionem peccatorum per Christum, baptizabat in professionem & testimonium proximi, instantisque baptismi Spiritus sancti: hæc noua erant illa ætate: & nullum signum fecit Iohannes, & tamen creditum est illi; & nemo illum prohibuit ex isto concilio.

vobis in qua potestate hęc facio. 28 Quid
autem vobis videtur? [a]Homo quidã ha-
bebat duos filios: & accedens ad primũ,
dixit, Fili, vade hodie operare in vinea
mea. 29 Ille autem respondens, ait, No-
lo. Posteà auté pœnitentia motus, abiit.
30 Accedens autem ad alterum, dixit si-
militer. At ille respondens, ait, "Eo' do-
mine. & non iuit. 31 quis ex duobus fe-
cit voluntaté patris? Dicunt ei, Primus.
Dicit illis Iesus, Amen dico vobis, quia
publicani & meretrices præcedunt vos
in regnum Dei. 32 [b]Venit enim ad vos
Iohannes in via iustitiæ: & non credidi-
stis ei. publicani autem & meretrices cre-
diderunt ei: [c]vos autem videntes nec pœ-
nitentiam habuistis posteà, vt crederetis
ei. 33 Aliam parabolam audite: [d]Homo
erat paterfamiliâs qui plantauit vineam,
& sepem circũdedit ei, & fodit in ea tor-
cular, & ędificauit turrim, & locauit eam
agricolis: & peregrè profectus est. 34 Cùm
autem tempus fructuum appropinquas-
set, misit seruos suos ad agricolas, vt ac-
ciperent fructus eius. 35 Et agricolę ap-
prehensis seruis eius, alium ceciderunt,
alium occiderunt, alium verò lapidaue-
runt. 36 Iterum misit alios seruos plures
prioribus: & fecerunt illis similiter.
37 Nouissimè autem misit ad eos filium
suum, dicens, Verebuntur filium meum.
38 Agricolæ autem [e]videntes filium, di-

K xerunt

" *Ego e.*

Marc.12.a.1. Luc.20.b.9. Isa.5.a.1.b.5 Iere.2.d.21.

D

a *Homo quidam.*] Quanquam singulariter hoc exemplum videatur ipsorum principum & seniorum ac pontificum causa esse productum, tamen totum Iudaicum populum comprehendit, cuius vicem illi gerebant. nam cõcilium totius olim synagogæ personã sustinebat. Prior filius est populus gentilis, qui leges naturæ accepit à tépore Noë, quas tamen neglexit. posterior filius est populus Iudaicus siue Israëliticus, quemadmodum Esau & Iacob omnium hominum figura fuerũt in duo studia diuisorum, vt in oraculo Rebeccæ matri est significatum. Filij Israel pacto sancito receperunt in se legis & voluntatis diuinæ obseruãtiam, eam tamen neglexerunt. Gentes quibus nouum pactum non fuit, nec lex nec promissio; tamen audito euãgelio salutis, & proposita fide & pœnitentia, obsecuti sunt vocationi.

b *Venit ad vos Iohannes in via iustitiæ.*] Via iustitiæ est pręedicatio fidei & pœnitentiæ; quam qui iniit, iustitiam exercet, & ad iustificationem à Deo accipiendam sese comparat.

c *Vos autem videntes.*] Cùm vidissetis publicanorum & meretricum exemplum, quibus vera fuit pœnitentia, & vitæ morumque correctio, atque iter institutum ad viam iustitiæ.

d *Homo erat paterfamiliâs.*] Partium parabolæ significatio breuiter indicata sic habet, Deus instituit Israelitas, eorumque synagogam, sanctamque sibi esse voluit: addidit legem illis, addidit tutelam suam, sacrificiorum & cultus commoditatem in templo materiem obedientiæ illis proposuit, leges publicas & iudicia ciuilia, hoc est torcular. Commisit curam colendæ vineæ regibus, sacerdotibus, & magistratui senatuique omni, vnicuique suas partes commendans. Serui missi vt agerẽt de fructuum conferendorum ratione, fuerunt prophetæ & nuntij Dei. Nam multifarié multisq; modis olim Deus in patribus locutus est per prophetas. locutus auté est nouissimè per filium, quem constituit hæredem seculorum.

e *Videntes filium.*] Verè viderunt filiũ, qui si non venisset, & locutus eis non fuisset, & signa non fecisset quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. nunc autem excusationem non habẽt de peccato suo.

xerunt intra se, Hic est hæres, venite, oc- Inf.16.a.3. & 17.a.2.
cidamus eum, [f] & habebimus hæredita- Ioh.11.g.53.
tem eius. 39 [g] Et apprehensum eúm eie-
cerunt extra vineam, [h] & occiderunt.
40 Cùm ergo venerit dominus vineæ,
quid faciet agricolis illis? 41 Aiunt illi,
[i] Malos malè perdet: [k] & vineã suam' lo- * c.
cabit aliis agricolis, qui reddent ei fructũ
temporibus suis. 42 Dicit illis Iesus,
Nũquam legistis in scripturis, [l] Lapidem Psa.117.c.22.
quem reprobauerunt ędificantes, hic est Act.4.b.11. Rom.9.g.33. 1.Pet.2.a.7.
factus in caput anguli? A Domino factũ Luc.20.c.17. Mar.12.a.10
est istud: & est mirabile in oculis nostris?
43 Ideò dico vobis, quia auferetur à vo-
bis regnum Dei, & dabitur genti faciẽti
fructus eius. 44 Et qui ceciderit super Zach.12.a.3.
lapidem istum, confringetur: super quẽ Dan.2.c.34.
verò ceciderit, conteret eum. 45 Et cùm
audissent principes sacerdotum & Phari-
sæi parabolas eius: cognouerunt quòd
de ipsis diceret. 46 Et quærentes eum te-
nere, timuerunt turbas: quoniam sicut
prophetam eum habebant.

CAP. XXII.

ET [a] respondens Iesus, dixit iterum in Luc.14.d.16. Apoc.19.b.9.
parabolis eis, dicens, 2 [b] Simile factum A
est

f *Et habebimus hæreditatem eius.*] Existimarunt illi ministri illam rationem continendæ suæ reipublicæ & religionis fore sibi perpetuam occiso Christo, qui alio modo, quàm ipsi, interpretabatur ac definiebat regnum Dei ea ratione quæ ipsis ad terrenas commoditates relata nimis humilis nimisque inepta videbatur.

g *Et apprehensum eum eiecerunt.*] Traditum gentibus eiecerunt extra vineã, atque à sua communione abdicarunt.

h *Et occiderunt.*] Siquidem non Romanis legibus lata, sed illorum improbitate, calumnia & importunitate atque populi dementatione extorta fuit sententia, nec tam sentẽtia quàm permissio ipsorum voluntati qui illum occidere iam diu cogitauerant, & omni studio conatuque curauerant.

i *Malos malè perdet.*] Manifesta ipsorum sententia damnati sunt malitiæ. Malitia autem excusationẽ nõ habet.

k *Et vineam suam dabit aliis.*] Non deserit Deus Ecclesiam suam, quanquam aliis colendam tradat. itaque malorum ministrorum reprobationem cõsequitur bonorum delectus, & vineæ melior & gratior apud Deum cultura & vsus.

l *Lapidem quem reprobauerunt.*] Magnũ mysterium cõtinet ille Psalmus Christi eiusque Euangelij, in quo regnum Dei, & domum Deo gratam & habitandam ædificatum iri prædicebatur: namque illud vnicum fundamentum est huius ædificij: quanquam autẽ hic lapis ab hominibus reprobatus fuerit, existimatusque ineptus ad ædificationem, tamen in eo constat & constructa crescit omnis ædificatio in templum Dei, mirantibus eam rem hominibus, qui putant simplicitatẽ Christianam & crucem Christi non conuenire cum rationibus regni, & oportere prudentiam adhibere & calliditatem ad gerendas res: tamen illorum ædificatio ruit cùm summo labore instituta iam fuerit. Christi autem regnum permanet æternum, atque templũ illud simplicitate Christiana fundatum & constructum, perseuerat cõstantissimum. excæcantur autem illi qui resistunt Christo & eius Euãgelio, siue non recipientes annuntiandum, siue annuntiatum & receptum contemnentes: hoc est quod significatur illis orationibus, *Qui ceciderit super lapidem*, & *Super quem ceciderit lapis.* Confringuntur alteri excæcatione passiua, alteri conteruntur reprobatione etiam passiua. vtrumque accidit iudicio Dei iustissimo & manifesto: de quo aliàs plura & apertiùs disserenda ipse nobis suggereret speramus.

CAP. XXI.

a *Et respondens Iesus.*] Respondere pro exordiri sæpè ponitur in sacro sermone ex Hebraico verbo ענה, quod cogitatam & oportunam orationem proferre significat.

b *Simile factum est.*] Hæc parabola manifestè docet regni cælorum rationem omnem. ea autem in summa sic habet: Deus admirando suo consilio proposuit humanam naturam ad diuinæ dignitatis gradum euehere: id curandum instituit atque commendauit filio suo vnigenito, qui post certa sibi & constituta tempora carnem humanam induens, Deus idem atque homo duas naturas in seipso coniunctas habens, hominum genus arcano modo Deo conciliaret, ita vt cùm ipse sponsam duceret,

sibique coniungeret Ecclesiam, eam suæ cum ipsa coniunctionis ratione & iure filiam patri suo efficeret ac confirmaret. hæ nuptiæ celebratæ sunt in illa mysteriis plenissima, hora qua sacrosanctum Eucharistiæ sacramentum est institutum, & per totum illud tempus passionis & mortis Christi vsque ad resurrectionem, omnis nuptiarum ratio est absoluta; nam antea erant desponsationes, ex quo Verbum Dei naturam assumpsit humanam. erat enim sponsus Christus, qui habebat sponsam Ecclesiam, vt Iohannes Baptista est testatus. Desponsatio enim nuptias præcedit ex antiquo more, vt aliàs docebimus. at verò ex quo nuptiæ factæ sunt, perpetuum est conuiuiũ paratum & instructum omnibus qui adire voluerint, modò legitimè & rectè ipsis adeatur. Hoc conuiuium frequenter annuntiatum significatumque fuerat Israelitis, quibus promissiones certissimæ constabant apud Prophetas: & ab antiquis quidem fuit expectatum & percupitum: ab iis verò qui nuptiarum tempore fuêre (paucis exceptis) fuit neglectum, quanquam vocatis prædicatione Iohannis & Apostolorum. Postquam verò paratum fuit conuiuiũ post resurrectionem & ascensionem Christi, cùm iam cælestes cibi propositi fuêre Spiritu sancto in homines immisso, atque immittendo, iterum illi qui antea Apostoli, & alij, vt Paulus & Barnabas, Stephanus atque alij multi missi sunt, qui inuitatos vocarent. At verò Iudæi terrenorum commodorum studio & cura distracti, conuiuium neglexerunt: sed quidam ex his nefaria dementia & ingratissima mente acti partim tenuerunt Apostolos & ministros vocationis, vt Petrum; partim contumeliis affecerunt, vt Paulum; quosdam occiderunt, vt Stephanum, Iacobum, & alios.

est regnum cælorum homini regi, qui fe-
cit nuptias filio suo. 3 Et misit seruos
suos vocare inuitatos ad nuptias: & no-
lebant venire. 4 Iterum misit alios ser-
uos, dicens, Dicite inuitatis, Ecce pran-
dium meũ paraui. tauri mei & altilia oc-
cisa, & omnia parata: venite ad nuptias.
5 Illi autem neglexerunt: & abierunt,
alius in villam suam: alius verò ad nego-
tiationem suam: 6 reliqui verò tenuerũt
seruos eius, & contumeliis affectos, oc-
ciderunt. 7 [c]Rex autem cùm audisset,
iratus est: [d]& missis exercitibus suis, per-
didit homicidas illos, [e]& ciuitatem illo-
rum succendit. 8 Tunc ait [f]seruis suis,
[g]Nuptiæ quidem paratæ sunt: [h]sed qui
inuitati erant, non fuerunt digni. 9 [i]Ite
ergo ad exitus viarum: & quoscũque in-
ueneritis, vocate ad nuptias. 10 Et egres-
si serui eius in vias, congregauerunt om-
nes quos inuenerunt, [k]malos & bonos:

 & imple-

c *Rex autem cùm audisset.*] Ostendit iudicium diuinũ aduersus Iudæos fuisse maturum summo consilio decretum, non antequàm ipsorum scelus patratum & apertum diuulgatumque esset. Nemo enim æquus rex & clemens damnat quemquã aut perdẽdum decernit, antequam de scelere admisso constet. Ex hac similitudine summa Dei æquitas ostenditur. distincta personarum conditione, verborum significatio facilè percipitur.

d *Missis exercitibus suis.*] Deus exercituum in sacris libris dicitur, cùm de vltione agitur. Sunt autem tres communes Dei exercitus; fames, pestis & gladius: omnes immissi sunt in Iudæos.

e *Et ciuitatem illorum succendit.*] Apertissima prædictio Ierosolymitani excidij & incendij. lege Iosephum & Egesippum.

f *Seruis suis.*] Apostolis doctoribusque à se constitutis Deus prouinciam tradit annuntiandi Euangelium Gẽtibus.

g *Nuptiæ quidem paratæ sunt.*] Ex quo Christus mortuus est & resurrexit, nuptiæ sunt celebratæ, & conuiuium nuptiale perpetuò paratum instructumque constat.

h *Sed qui inuitati erant.*] Diuinis oraculis & prædictionibus atque apertis promissionibus Israelitæ fuerant inuitati, qua in re gentibus anteibant. sed cùm propositam iam cœnam nuptialem magno suo crimine negligentes repulerunt, illud audierũt ab Apostolis, Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quia repellitis illud, & indignos vos facitis Euangelio gloriæ Christi, ecce conuertimur ad gentes: sic enim præcepit nobis Dominus. hæc sunt Apostoli verba.

i *Ite ergo ad exitus viarum.*] Gentium vocatio per Euangelium significatur his verbis. namque gentium sectæ variæ & multiplices species studiorum viæ dicuntur in sacris sermonibus. Sic Paulus Act. 14. Qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas. ratio huius orationis petita est ex diuisione antiqua gentium.

k *Malos & bonos.*] nam inter multos malos qui in gentiũ immensitate erãt iudicio, sensu & moribus corrupti, nonnulli etiã erant qui natura duce, & per gratiã generalẽ humanæ cõcessã naturæ honestè viuẽtes, boni dici poterãt,

hac bonitate quæ secundùm rationem est, quam virtutem appellant philosophi. Impletæ autem sunt nuptiæ & bonis huiusmodi & malis, qui vocationi audientes mali esse desinere experunt, seséque parauerunt ad cõuiuium. nam qui mali perseuerarent, indigni erant conuiuio, & explodendi, vt statim exponitur. Magnam autem frequentiam gentium ad euangelium venturam significabat Christus, cùm diceret, *Impletæ sunt nuptiæ.* vocat autem nuptias ipsum locum conuiuij nuptialis, per metonymiam.

& impletæ sunt nuptiæ discumbentium.
11 Intrauit autem rex vt videret discum-
bentes: & vidit ibi hominem[a] non vesti-
tum veste nuptiali. 12 Et ait illi, Amice,
quomodo huc intrasti non habens vestẽ
nuptialem?[b] At ille obmutuit. 13 Tunc B
dixit rex ministris,[c] Ligatis manibus & *Sup.2.b.12.*
pedibus eius, mittite eũ in tenebras ex- *& 13.f.42.* *Inf.25.d.30.*
teriores: ibi erit fletus & stridor dentium.
14 [d] Multi enim sunt vocati, pauci verò
electi. 15 [e] Tunc abeuntes Pharisæi, cõ- *Mar.12.b.13* *Luc.20.c.20*
silium inierunt vt caperent eum in ser-
mone. 16 Et mittunt ei discipulos suos
cum Herodianis, dicentes, Magister, sci-
mus quia verax es, & viam Dei in verita-
te doces, & non est tibi cura de aliquo.
non enim respicis personam hominum:
17 dic ergo nobis quid tibi videtur, licet
censum dare Cæsari, an non? 18 Cogni-
ta autem Iesus nequitia eorum, ait, Quid
me

a *Non vestitum veste nuptiali.*] Non satis est vocanti credentem venire ad nuptias, nisi afferatur nuptialis vestis, quæ deceat festum illum diem. Non enim vel se lætum conuiuam præbet vel conuiuij dominos exhilarat, qui veste sordida vel lugubri cõuiuium adit. Est autem nuptialis vestis pœnitentia vera ex animo inita, non solùm volũtate, sed opera & studio, detestatione vitæ malè antè actæ, & bonorum operum exercitatione. Gaudium enim est in cælo pro vno peccatore pœnitẽtiam agente.

b *At ille obmutuit.*] Nonne dicere poterat, Vocatus sum, credidi vocanti, satis mihi est fides vt conuiuij particeps sim? Atqui obmutuit, quia conditionẽ conuiuij, & legem conuiuatoris cognouerat, qui dixerat, Nisi pœnitentiã egeritis, omnes similiter peribitis. Idem cùm conuiuas vocaret, dicebat, Pœnitemini, & credite Euangelio. ille crediderat quidem suo modo illa fide sine operibus, quæ mortua dicitur: sed quia carebat veste nuptiali, audiit sententiam suo ausu dignam.

c *Ligatis manibus.*] Significat executionem sententiæ sine defensione aut liberatione: neque enim vel se defendere vel effugere potest, cui manus & pedes ligata sunt. Aliud etiam significat, eos qui pœnitentiam neglexerint, tandem eò deduci propria ipsorũ culpa & Dei sententia, vt nihil boni facere aut conari possint. Prospiciant sibi ij qui opera vel damnant, vel non necessaria ducunt, an ipsi sint in hoc miserrimo statu, & in tenebris exterioribus, vbi lumen veritatis Dei videre nequeant.

d *Multi enim sunt vocati.*] Hoc in loco agitur de his qui verè venerunt ad conuiuium, postquam iam nuptiæ essent paratæ: hoc est de hominibus noui Testamenti, qui quanquam fuerint vocati omnes, & venerint ad conuiuium, tamen non omnes electi sunt ad recumbendum, sed ij tantùm qui veste nuptiali induti erant. Non enim habetur delectus ex vocatione ipsa; nam multi, imò omnes vocati sunt; non ex aduentu vocatorum, nam multi venerunt; sed delectus tandem fit ex nuptiali ornamento & cultu. Nemo enim recumbet in nuptiis his, qui postquam vocatus fuerit, non fuerit ingressus per angustam portam; & tamen pauci ingrediuntur per eam. Igitur multi qui sese electos esse existimant, falluntur, si negligunt vestem nuptialem, aut non putant necessariam, quandoquidem electio fit ex illa veste, Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, &c. & Deus ipse est qui explorat cuiusmodi vestem vnusquisque afferat: *Intrauit* (inquit) *vt videret discumbentes.*

e *Tunc abeuntes.*] Cùm viderent se tot iam exemplis notatos indignosque iudicatos regni Dei & diuinis promissionibus, neque propositis parabolis quid opponerent, quidve responderent habere possent, suaque responsa ipsis esse captiosa, student etiam rationem inuenire qua & ipsum in suis capiant responsis. id autem agunt inito, deliberato & composito consilio, duabusque partibus ascitis sibi inuicem aduersis, Pharisæorum, qui populo libertatem suadebant, & immunitatem à tributis omni ratione quærendam: Herodianorum, qui principum gratiam venãdi studio à populo tributa pendi oportere contendebant, vt vtriusuis partis rationem probaret Iesus, in alterius inuidiam incideret: neque elabi posse ipsum putabant, qui ex proposita quæstione alteram partem affirmaret. Iudæis enim illa iactatio erat, Nos liberi sumus, nemini seruiuimus vnquam, filij Abrahæ sumus & Saræ, illi liberi fuerunt, nullum tributum dederunt regibus, imò donati sunt à regibus multis muneribus, non solùm sponte, sed coactis metu Dei. Herodiani religionem minimè curabant, rempublicam cõstitui oportere & firmari putabant, eam sine principib⁹ esse nõ posse: principes nec se alere nec subditos tueri posse sine pecuniis, quę reip. nerui esse ferũtur.

me tentatis hypocritæ? 19 [f] Ostendite
mihi numisma census. At illi obtulerunt
ei denarium. 20 Et ait illis Iesus, Cuius
est imago hæc, & superscriptio? 21 Dicũt
ei, Cæsaris. Tunc ait illis, Reddite ergo
Rom. 13. b. 7. C quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt
Dei, Deo. 22 Et audientes mirati sunt,
& relicto eo abierunt. 23 [g] In illo die ac-
cesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt
non esse resurrectionem: & interrogaue-
Mar. 12. b. 19 runt eum, 24 dicentes, Magister, Moyses
Luc. 20. d. 28. Act. 23. b. 6. dixit, Si quis mortuus fuerit non habens
Deu. 25. a. 5. filium, vt ducat frater eius vxorem illius,
& suscitet semen fratri suo. 25 Erant au-
tem apud nos septem fratres: & primus
vxore ducta defunctus est: & non habẽs
semen, reliquit vxorem suam fratri suo.
26 Similiter secundus & tertius vsque ad
septimum. 27 Nouissimè autem omniũ
& mulier defuncta est. 28 In resurrectio-
ne ergo cuius erit de septem, vxor? om-
nes enim habuerunt eam. 29 Respondẽs
autem Iesus, ait illis, [h] Erratis, nescientes
scripturas, neque virtutem Dei. 30 In re-
surrectione enim neque nubent, neque
nubentur: sed sunt sicut angeli Dei in
cælo.

f *Ostendite mihi numisma census.*] Illi proposuerant illi proœmium alicuius quæstionis ad pietatem & religionem planè pertinentis, *Viam Dei in veritate doces*: & tamen quæstio ipsa non pertinebat ex diuino instituto ad viã Dei: ideò vocat eos hypocritas. re ipsa autem ostendit ipsos confundere rationes humanas cum diuinis, quando de censu soluendo tanquam de præcepti alicuius diuini violatione agunt, cùm tamẽ allatus numus Romę cusus, imagine & inscriptione Cæsaris insignitus, nihil planè diuinum, aut aliàs ad religionem pertinens habeat, atq; adeò illius solutio non offendat Deum, nec pietatem lædat, imò debeatur Cæsari, tanquam legis ipsius de tributis auctori, qui non petat violari religionem, sed ex communi moneta reddi sibi numisma, quod in vsus prophanos etiam cusum est & merè Romanum. damnũ autem aut detrimentum in eiusmodi rebus acceptum non tangere animum propriè. si quid peteret Cæsar contra viam Dei, id esse negandum. illum petere quod principes omnes petunt, videlicet tributum ad reip. administrationem. reddi igitur deberi tributum, quod ex ipsa materia ac forma manifestè ostendit, nihil pertinere ad religionem violandam. at verò pietatem, animorum integritatem, fidem & virtutẽ Deo reddi oportere. Vno responso pupugit vtramque partem: Herodianos, qui semiimpij erant, & ferè ἄθεοι, neque cogitabant de pietate erga Deum; & Pharisæos, qui nimia superstitione tumebant, adeò vt principibus parere nollent, obtentu libertatis religiosæ: atque ita dum illi ipsum tentant inuisum reddere alterutri parti, ipse eos Deo & Cæsari aduersarios esse ostendit. O magnam simplicissimæ sapientiæ virtutem, quæ aduersarios in admirationem adductos pudefacit!

g *In illo die.*] Tertia secta apud Iudæos frequens tentat Iesum eodem die, nẽpe Sadducæi, quibus etiã grauis erat Euangelij doctrina, eo quòd de resurrectione apertè affirmaret, re illis omnino negata. De iis horumque auctore aliàs plura dicemus. Erant magnæ in populo auctoritatis, medij inter Pharisæos & Herodianos; quamobrem vulgo suspiciendos se exhibebant, quòd duas factiones, alteram omnino corporalem, vt ipsorum verbo vtar, alteram spiritualem nimium temperarent.

h *Erratis.*] Ex duabus causis hominibus error creatur, ex scripturarum inscitia, & ex naturæ virtutisque Dei ignoratione. Resurrectionis enim status ad similitudinem diuinæ virtutis reuocandus est. Deus non eget vlla re alia à se ad æternam suam beatitudinem & perfectionem. idem seipsum communicans & præbens in resurrectione suis, omnem inopiam aut causam, quamobrem matrimonium est institutum, aufert. æternos reddit eos, perfectos, diuinos, nullius egentes exterarum rerum Huius futuri status exemplum angeli sunt, qui perpetuò durant, sine vxoribus & sobole; quanquam angelos etiam negarent Sadducæi: sed cùm Deum infinitæ virtutis concedere cogerentur, aliàs enim non esset Deus, facile erat cætera omnia comprobare.

cælo. 31 [a] De resurrectione autem mor-
tuorum non legistis quod dictum est à
Deo dicente vobis, 32 Ego sum Deus A- *Exod.3.b.6.*
braham, & Deus Isaac, & Deus Iacob?
[b] Non est Deus mortuorum, sed viuen-
tium. 33 Et audientes turbæ, miraban-
tur in doctrina eius. 34 Pharisæi autem *Mar.12.d.28*
audientes quòd silentium imposuisset D
Sadducæis, conuenerunt in vnum: 35 &
interrogauit eũ vnus ex eis legis doctor,
[c] tentans eũ, 36 Magister, quod est man-
datum magnum in Lege? 37 Ait illi Ie-
sus, [d] Diliges Dominum Deum tuum ex *Deut.6.a.5. Luc.10.e.27.*
toto corde tuo, & in tota anima tua, &
in tota mente tua. 38 Hoc est maximum
& primum mandatum. 39 Secundum
autem simile est huic, Diliges proximũ *Leu.19.d.18 Marc.12.e.31*
tuum sicut teipsum. 40 In his duobus
mãdatis vniuersa lex pẽdet & prophetę.
41 [e] Cõgregatis autẽ Pharisæis, interroga-
uit

a *De resurrectione.*] Huius loci sententia explicatur commodè ex nominis diuini consideratione, & ex rerum ipsarum natura. Nomen quo se Deus Mosi indicauit, est יהוה, à verbo substantiuo היה, in futuro pronuntiatum, quod perpetuitatem naturæque propriam atque immutabilem rationem indicat in lingua sancta, vt iam sæpè aliàs docuimus, cùm de futuri significatione inter commentandum disserebamus. Itaque nomen illud יהוה in illo tempore pronuntiatum, præter diuinæ misericordiæ rationes quas cõtinet, significat etiam præteritum, præsens, & futurum, atque adeò æternitatem in Deo. Cùm ergo Deus se Abrahami, Isaaci & Iacobi Deum profiteretur, si illi iam mortui extare amplius non possent, non conueniret nomen cum professione, Ego fui, sum, & ero misericors Abraham, Isaac & Iacob. nam si illi non futuri essent, non conueniret nomen in futuro pronuntiatum. consequens est ergo illos non solùm fuisse, sed esse præsentes Deo, cui omnia viuunt; & futuros etiam ipsi, vt ipse sit Deus eorum: id quod non contingeret, si impossibile esset eos resurgere & viuere amplius. Igitur ita Deus fuit Abraham Deus, vt perpetuò futurus sit illorum Deus: quod si nũc apud nos non extent illi sancti Dei, viuunt tamen apud Deum in virtute, viuunt in consilio Dei de eorum resurrectione, & viuent apud Deum, & apud alios postquam resurrexerint, ita vt eorum vita testetur aliis Deum eorum esse יהוה. Nec poterant Sadducæi (qui non tam animorum immortalitatem, quàm corporum resurrectionem negabant) dicere Deũ ita sese appellare, quòd Deus esset animarum Abraham, Isaac & Iacob. namque Abraham, Isaac & Iacob nomina sunt non animarum, sed suppositorum & personarum, vt loquimur. Persona autem humana integram naturam præmonstrat; aliàs pars non dicitur, sed anima. b *Non est Deus mortuorum, sed viuentium.*] Deus vita est, nihil cõmune habet cum morte, nec mors cum illo: quamobrem cùm se Deum appellat aliquorum, rationem indicat vitæ, non mortis, eorum quorum Deus est. Latet mysterium magnum in illo nomine יהוה. c *Tentans eum.*] Qui aliis omnibus ex partibus prudentiæ, fortitudinis, lenitatis, seueritatis, æquitatis, atque modestiæ sese integerrimũ periculo à pluribus diuersarum partium facto probauerat, tentatur nunc in doctrina rogatus à Legis doctore de grauissima quæstione: hoc est, de comparatione mandatorum Dei inter se, & de obligatione obseruationis, & modo obseruandi; vt si hac parte minus aptè minùsve doctè responderet, redargutus à cæteris doctrinæ palmam apud populum amisisse videretur, quanquam aliis in rebus nunquam hactenus cessisset. ille autem non solùm de magno mandato optimè respondit, sed vniuersam scripturã in duo capita summa contulit, hoc est, in duo præcepta, materiæ, & formę, dignitate imparia, actione verò atque officio similia. d *Diliges Dominum.*] Maximum mandatum ex parte subiecti & ex parte officij: estque adeò graue, vt præstari non possit ab iis qui Spiritu sancto Christi non sunt informati: estque præcipuum illud mandatum, propter quod lex scripta notatur infirmitudinis, & caro humana accusatur, & maledicto subiecta esse dicitur; nam illud, Non concupisces, ob defectum obseruationis huius maximi mandati, locum habet etiam inducendæ maledictionis in hominem. Qui enim dilexerit Dominum Deum suum ex toto corde, ex tota anima, ex omni mẽte, is à Deo alienum nihil concupiscet, is secũdum illud implebit, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*: hoc est, eris vno corde, vna anima, vna mente cum proximo tuo: quod alteri priori dilectioni nihil omnino repugnet. e *Congregatis autem Pharisæis.*] Cùm omni ex parte omnibus hominum aduersariorum studiis fortem, constantem, sapientissimumque se probasset, etiam doctrina sacrorum librorum in claram certamque summã redacta: Nunc iam ipse eos adoritur, proposita quæstione argumenti grauissimi, hoc est de Messiæ natura, quam docti illi omnes nunquam intellexerant, neque

animaduerterant quidem. eam cùm illi explicare rectè non possent, ipse explicat, producto è sacris libris testimonio ab ipso Dauid pronuntiato: qui cùm pater Christi esse diceretur, idque quàm verissimè, tamen se minorem Christo ipso professus est. Obiterque significat non mirandum esse quòd Christus habeat inimicos, quandoquidem id ipsum prædictum iam per vates fuerit. Deinde ostendit quomodo interpretari oporteat bella à Christo gerenda, & victoriam obtinendam, nimirum diuina virtute, non humanis copiis, quippe cùm Deus ipse auctorem se profiteatur illius subiectionis hostium erga Christum.

Mar.12.d.35 Luc.20.g.41. uit eos Iesus, 42 dicēs, Quid vobis vide-
tur de Christo? cuius filius est? Dicūt ei,
Dauid. 43 Ait illis, Quomodo ergo Da-
uid [f] in Spiritu vocat eum Dominum,
Psal.109.a.1. dicēs, 44 Dixit Dominus Domino meo,
sede à dextris meis, donec ponam inimi-
cos tuos scabellum pedum tuorum?
45 Si ergo Dauid vocat eum Dominum:
quomodo filius eius est? 46 Et nemo po-
terat ei respondere verbum: neque ausus
fuit quisquam ex illa die eum amplius
interrogare.

CAP. XXIII.

A TVnc [a] Iesus locutus est ad turbas, & ad
discipulos suos, 2 dicens, [b] Super ca-
2.Esd.8.a.4. Luc.11.g.46. thedram Moysi sederunt Scribæ & Pha-
risæi. 3 Omnia ergo quæcūque dixerint
seruate, c.5. vobis, seruate & facite: secundùm ope-
ra verò eorum nolite facere: dicunt enim
Act.15.b.10 & non faciunt. 4 [c] Alligant enim one-
Deut.6.b.8. Num.15.d.38 ra grauia & importabilia, & imponunt
[d] in humeros hominum: digito auté suo
nolunt

f *In Spiritu.*] dū Spiritu sancto actus illius historiam arcana aptissimaque serie præuisam sibi decantat.

CAP. XXIII.

a *Tunc Iesus locutus est.*] Multum detractum erat de Scribarum & Pharisæorum dignitate in vulgi opinione ex superioribus congressibus omnibus, in quibus Iesu sapientia præter omnem comparationem maior ac præstantior sese probauerat. sed quoniā defectus in personis, non in professione erat, prouidet Iesus quemadmodum personarum ratione posthabita, muneribus, ministeriis & professionibus ipsis sua dignitas integra semper maneat, quandiu illa reipublicæ facies durat. Nihil enim magis à Iesu eiusque Euāgelij consilio alienum est, quàm vt ob personarum vitia ministeriorum dignitati auctoritatique detrahatur. Sublato enim publicarum rerum magistratu siue ecclesiastico siue seculari, vt vocatur, vt mores hominum sunt, & satanæ malitia, necesse est humanam vitam omnem confundi & perturbari. Igitur interim dum Deus Spiritu sancto in terras misso illam faciem rerū quę tunc erat in meliorem mutaret, docet Iesus turbas vel discipulos suos, quēadmodum sese gerere oporteat.

b *Super cathedram Mosis.*] Periphrasis est significans doctores munere fungentes suo. Verè enim Moses doctor fuit, suique muneris successores instituit, quos aliis nominibus per alia tempora vocatos tamen re eosdē audire atque obseruare oportere ait Christus. Quidquid autem præceperint ex præscripto legis, hoc est, ex cathedra Mosis, suscipiendum esse & faciendum ait Iesus: quòd si illi officium suum non præstent, non ipsorum, sed cathedræ rationem habendam. Iam si nimis angustè ac nimis durè interpretentur Mosis mandata, ita vt imponant onera importabilia, quæ tamen ipsi non subeant, ferenda tamen esse populo & discipulis suis; quandoquidem illa non tam obesse possint pietati, quàm occupationi fortassis esse ad maiora intentis animis. igitur cùm non obsint pietati, ferenda esse & facienda, maioribus tamen Mosis mandatis semper prælatis; ita vt hæc fiant, illa non omittantur.

c *Alligant enim.*] His verbis significat Iesus multas species peccatorum & obligationum à Scribis inuentas, ita vt conscientiæ onerarentur innumeris culpis, magis adeo ex illorum persuasione, quàm ex re ipsa accidentibus.

d *In humeros hominum.*] Pharisæi & Scribæ vocabant homines cæteros omnes à se, quos longè minori ingenio, dignitate ac pietate definiebant. Ita ille dicebat, Non sum sicut cæteri homines. Cùm autem se hominum magistros profiterentur, hoc est insipientium, præcepta etiam leuissima arctabant circunstantiis quibusdam, quibus violandis peccatum statuebant: ipsi verò eiusmodi onera non subibant, quia dicebant se scire quid facto opus esset. Vno exemplo res elucidabitur: Israelitæ singuli debebant singulis diebus recitare saltem semel Decalogum. quæstio erat ex qua hora deberet inchoari illa recitatio. constituerunt Scribæ vt esset in prima vigilia, & non differretur vltrà, quia noctu recitabatur. Consultus

Gamaliel respondit, perinde esse quacunque noctis hora recitaretur vsque ad auroræ exortum. disputatur ergo cùm hoc ita sese habeat, quare magistri obligarunt ad primam vigiliam tantùm sub pœna peccati, cùm possit per totam noctem citra culpam recitari? Respondetur per vnum ex axiomatis Scribarum & Pharisæorum, Quia voluerunt continere homines à transgressione. legimus hoc in Misnaioth tractatu De benedictionibus, cap. 1. Vides verba omnia magistralia ad quæ Christus alludit, homines alligare, onus, &c. sunt innumera huius generis exempla. Igitur doctrinam eorum suscipiendam esse interim dum Deus meliorem & perfectiorem cõfirmat, Iesus docet. vitam autem & mores eorum non debere obseruari ad imitandum, qui ambitione, hypocrisi & auaritia corrupti sunt. ideò distinguit quæ sunt obseruanda, quæ vitanda.

nolunt ea mouere. [5] Omnia verò opera
sua faciunt, vt videantur ab hominibus.
dilatant enim phylacteria sua, & magni- Mar.12.d.38 Luc.11.f.43
ficant fimbrias. [6] Amant autem primos & 20.g.46. Iacob.3.a.1.
recubitus in cœnis, & primas cathedras
in synagogis, [7] & salutationes in foro, &
vocari ab hominibus, rabbi. [8] Vos au-
tem nolite vocari rabbi. vnus est enim
magister vester, omnes autem vos, fra-
tres estis. [9] Et patrem nolite vocare vo- Mal.1.b.6.
bis super terram: vnus est enim pater ve-
ster qui in cælis est. [10] Nec vocemini
magistri: [a] quia magister vester, vnus est, B
Christus. [11] Qui maior est vestrum, erit
minister vester. [12] Qui autem se exalta- Luc.14.c.11. & 18.c.14.
uerit, humiliabitur: & qui se humilia-
uerit, exaltabitur. [13] Væ autem vobis
Scribæ & Pharisæi hypocritæ: [b] quia clau-
ditis regnum cælorũ ante homines. vos
enim non intratis: nec introeuntes sini-
tis intrare. [14] Væ vobis Scribæ & Pha- ⁃ 10 ms.
risæi hypocritæ: quia comeditis domos Mar.12.d.40
viduarum, orationes lõgas orantes. pro- Luc.20.g.47.
pter hoc amplius accipietis iudicium.
[15] Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocri-
tæ: quia circuitis mare & aridam, vt fa-
ciatis [c] vnum proselytum: & cùm fuerit
factus, facitis eum filium gehẽnæ duplo
quàm

a *Quia magister vester vnus est Christus.*] Discipulos suos hac oratione monebat Iesus, vt cùm iam regnum cælorum instaret pro foribus, in quo magister à Deo declaratus Christus esset, hoc est, ipsemet quibusdam ipsorum diuina auctoritate probatur, & aliis omnibus breui comprobandus, nullum alium magistrum vel appellarét, cuius sequerentur doctrinam, vel exẽplum sibi proponerent ad imitãdum. nam doctrina Christi eiusmodi patefaciẽda erat, quę nullis dubiis animos hominum turbaret, nullis difficultatibus vexaret. Vitæ autem exemplum illud, vt cùm ipse maior omnibus magisterque verè esset, tamen omnium esset minister. Igitur si magister ipse ministrum se præbet, non debent ij qui ministri sunt, magistros sese exhibere, hoc est ambitiosos quosdã præceptores. *Qui enim se exaltat*, &c.

b *Quia clauditis regnum cælorum.*] In sacra scriptura multa mysteria sunt ad regnum cælorum, quale iam significabamus, pertinentia, in quibus agitur de Christo, de eius virtute & efficientia, de pœnitentia & fide, quæ conducunt ad regnum: hæc vt maxima tractari docerique oportuit. sæpe Iesus ad harum rerum disputationem prouocabat Scribas & Pharisæos: illi neque his attendebant, neque alios ad hæc instruebant, aut instrui patiebantur. sed toti in illis erant, vt nudarum ceremoniarum obseruationẽ sine explicatione significationum ipsarum inculcarent: eoque vno studio conscientias ignorabant, neque permittebant, vt quisquam de sacris scripturis vel cogitaret, nedum diceret quicquã, nisi se consultis, & ex suarum interpretationum præscripto. ita illi claudebant regnum Dei ante homines. Neque enim hominibus, id est, cæteris à se, licebat de scripturis agere. Sic enim dicebant cæco illi restituto, In peccatis natus es totus, & vis docere nos? Neque ipsi intrabant, vt patet ex hoc etiam testimonio, quòd nollent vt quisquam de Christo vel quàm verissima illis afferret.

c *Vnum proselytum.*] גייר Hebraicũ verbum est: significat autem extrahere. ex eo verbo גיירים dicebantur, qui ex Gentibus ad Iudaismum auocabãtur, quòd viderentur extracti ex gehenna

ignis, hoc est, ex errore gentium qui via erat ad gehennam. Scribæ & Pharisæi magno studio curabant aliquos ad suam religionem aduocare, quos tamen ab errore illo simplici & communi gentium omnium subiatos, tot deinde præceptis, legibus, minis, superstitionibus impediebant, vt conscientias habere cogerent, multo quam anteà onustiores culpa & terroribus atque erroribus, vtpote insuetos eiusmodi iugum ferre, quod eo grauius illis imponebant, quòd dicerent minus esse fidendum iis qui non solebant portare, quàm aliis assuetis. nam vt obseruare est in omnibus Misnaioth libris, plura præcepta imponebantur proselytis, quàm ipsis filiis Israel. Horum præceptorum violationes contra conscientiam damnationi addicebant ipsos violatores & transgressores, quanquam conscientia erronea esset interim dum error non deponebatur. ideò dicit, *Facitis eos filios gehennæ duplo quã vos.* non, inquit, duplo quàm anteà fuerint, sed quàm vos.

quàm vos. 16 Væ vobis duces cæci, qui
dicitis, [a]Quicunque iurauerit per tem-
plum, nihil est: qui autẽ iurauerit in au-
ro templi, debet. 17 Stulti & cæci, quid
enim maius est, aurum, an tẽplum quod
sanctificat aurum? 18 Et quicunque iu-
rauerit in altari, nihil est: quicunque au-
tem iurauerit [b]in dono quod est super il-
* Stulti, & c.e.s. lud, debet. 19 *Cæci, quid enim maius
est, donum, an altare quod sanctificat
donum? 20 Qui ergo iurat in altari, iu-
C rat in eo & in omnibus quæ super illud
sunt: 21 & quicunque iurauerit in tem-
plo, iurat in illo & in eo qui habitat in
Sup.5.a.34. ipso: 22 & qui iurat in cęlo, iurat in thro-
no Dei, & in eo qui sedet super eum.
Luc.11.f.42. 23 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocri-
tæ: [c]quia decimatis mentam & anethum
& cyminum, & reliquistis quæ grauiora
sunt legis, iudicium, & misericordiam,
& fidem. [d]hæc oportuit facere, & illa non
omittere. 24 Duces cæci, [e]excolantes cu-
licem, camelum autem glutientes. 25 Væ
L vobis

a *Quicunque iurauerit per templum.*] In Misnaioth tractatu De iuramentis, & tractatu De oblationibus & de sanctificationibus, dicitur sanctificatum & sacrum Deo munus, magni iuramenti materiam esse. & in tractatu De votis c. 1. & 9. ibi Scribæ distinguunt posse iurari per Ierusalem, per templum, & per munus. atque ex Scribarum sententia quędam iuramenta grauia sunt, quæ ex lege non erant inducta. Misnaioth De septimo anno c. 6. parag. x. ad huiusmodi sententias Scribarum alludit Iesus hoc loco, eosque ratione ex natura rerum adducta redarguit. namque illi acutissimi videbantur in suis argumentationibus, & vt homines atque ambitiosi frequenter hallucinabantur & cæcutiebant.

b *In dono quod est super illud.*] Forma iuramenti huius erat KORBAN, id est munus. hanc formam interpretatus est Matthæus superius c. 15. Marcus autem Hebraicè expressit.

c *Quia decimatis mentam.*] Notat nimiam diligẽtiam in minutissimis mãdatis, & ad externam tantùm pertinentibus obseruantiam, nimiam rursus negligentiam in grauissimis præceptis obseruandis, quæ de fide erga Deum, atque amore, de charitate erga fratres, & misericordia agunt. exempla à Iesu producta maximè istam rationem indicant & perstringũt, quippe Scribæ & Pharisæi adeò angustè interpretabantur mandatum de decimis, vt mentam, anethum, & cyminum bis decimari oportere affirmauerint, quia scriptum est, Decimabis fructus terræ tuæ. ex hac lectione sic argumentabantur: Fructus terræ, id est, quod terra tradit tibi vt fruaris: sed anetho, menta, & cymino, his oleribus & similibus bis fruimur; nempe dum virent fruimur & vtimur illis, & postquam aruerint etiam. Igitur decimanda sunt hæc cùm virentia in vsus colliguntur, & cùm arida in vsus asseruantur. id quod de frumento & aliis non exigitur, quæ vno modo tantùm ad vsus veniunt. Locus est expressè disputatus in tractatu De decimis c. 9. in lib. Misnaioth, & tract. de Sielis cap. 9.

d *Hæc oportuit facere.*] Hæc grauiora, iudicium, misericordiam & fidem; quæ qui exercent, verè pij boniquè sunt, ac Deo placent. hæc si negligantur, quanquam cætera fiant, non reddunt hominem iustum & bonum. illa autem non sunt omittenda, sed ex magno studio obseruandæ legis maioribus minora addenda, ex maiorum enim obseruatione facilè consequitur minorum obseruatio, contrà verò non consequitur.

e *Excolantes culicem.*] Culex & camelus minimæ & maximæ rei symbola sunt etiam in lingua Misnaioth, in qua etiam illud prouerbium sæpè vsurpatur, *Facilius est camelum per foramen acus transire.*

vobis Scribæ & Pharisęi hypocritę: [a]quia Luc. 11. e. 39.
mundatis quod déforis est calicis & pa-
ropsidis: intus autem [*]pleni estis [7] rapina [*] plena sunt 7 MS. G. S.
& immunditia. 26 Pharisęe cęce, mun-
da prius quod intùs est, calicis & paro-
psidis, vt fiat [*]id quod déforis est, mundũ. [*] & MS. R. G.
27 Væ vobis Scribæ & Pharisęi hypocri-
tæ: [b]quia similes estis sepulchris dealba-
tis, quæ áforis parent hominibus specio-
sa, [c]intùs verò plena sunt ossibus mor-
tuorum, & omni spurcitia. 28 sic & vos
áforis quidem paretis hominibus iusti:
intùs autem pleni estis hypocrisi & [d]ini-
quitate. 29 Væ vobis Scribæ & Pharisęi D
hypocritæ: [e]quia ędificatis sepulchra pro-
phetarum, & ornatis monumenta iusto-
rum, 30 & dicitis, Si fuissemus in diebus
patrum nostrorum, non essemus socij
eorum in sanguine prophetarum. 31 ita-
que testimonio estis vobismetipsis, quia
filij estis eorum qui prophetas occiderũt.
32 [f]Et vos implete mensuram patrum ve-
strorum. 33 Serpentes genimina vipera- Sup. 3. b. 7.
rum, [g]quomodo fugietis à iudicio gehē-
næ? 34 Ideo [h]ecce ego mitto ad vos pro-
phetas, & sapientes & scribas, & ex illis
occidetis

a *Quia mundatis quod déforis est calicis.*] Translatione perpetua (quam Allegoriam Rhetores vocant) redarguit istorum hypocrisim, hoc est sanctitudinis externam tantùm personam vacuam omni solidæ sanctitudinis virtute. vt enim ex calice & paropside interius corruptis & immundis, immunda & corrupta redduntur fercula & potus, ita vt noceant edentibus & bibentibus; sic ex animo hominũ corrupto, corrumpitur quidquid capitur: neque ipsis qui corrupti sunt vtile, neque Deo gratum est. Quamobrē qui cauere cupiunt ne quid corruptionis & impuritatis contrahat cibus aut potus ex vase, vas ipsum diligenter ablutum purgat interius & exterius: sed diligentius intus, quàm extra; quia potius expeti debet virtus ipsa, quàm species. Ad hanc itaque similitudinem iubet Iesus animos priùs purgari à vitiis & peccatis, & ornari virtutibus: tunc cætera externa omnia & rectè fient, & decebunt, ac Deo placebunt.

b *Quia similes estis sepulchris.*] Quò sublimius quis peccat, eò detestabilior est. Peccat autem subliniter vel supernè, qui leges aliis innocentiæ & honestatis bonorumque morum proponit, ipse verò introrsum turpis, speciosus pelle decora est. ideò non solùm vasis impuris, sed fœtidissimis sepulchris similes esse dicit Scribas & Pharisæos hypocritas.

c *Intus pleni.*] Hypocrisis interna est vitium studiosè admissum, quo quis non solùm hominibus, sed Deo etiam fucum facere cogitat, aliquot instructis rationibus ad inueniendum colorem malis suis motibus.

d *Iniquitate.*] ἀνομίας. legis præuaricatione, alienatione à lege. Legis obseruatores sese venditant hypocritæ, & tamē à legis obseruatione longè distāt.

e *Quia ædificatis sepulchra prophetarum.*] Hæc perpetua in mundo cæcitas homines transuersos agit, vt antiquos atque defunctos vita bonos laudent, pręsentes & viuentes odio vel fastidio prosequantur. Vrit enim fulgore suo qui prægrauat arteis Infra se positas, extinctus amabitur idem. hoc autem accidit ex deprauata & corrupta disciplina, quā à parentibus filij accipiunt. Facilè enim filij domestica exempla imitantur, quanquam alias damnent. vt hi qui eûm iniqua patrum in prophetas iudicia damnarent, tamen ipsi Christo, omnium prophetarum maximo, mortem struebant; nec meliore modo excipiebant excepturique erant Apostolos & Euangelij ministros alios postea ipsis mittendos.

f *Et vos implete.*] Non est mandatum, sed prophetia & præuisio cum ironica permissione: estque vox imperatiui, & significatio futuri. Implere mensuram, est id parare & perficere, atque addere quod deerat, ad commouendam penitus diuinam indignationem, iudiciumque vltionis maturandum. Expectat enim Dominus homines, vt misereatur eorum, si pœnitentiam oportunè egerint; aut vt animaduertat in eos multitudine criminum vindictam postulante: vt ex illo loco didicimus, Quia nondum impletæ sunt iniquitates Amorrhæorum.

g *Quomodo fugietis à iudicio gehennæ?*] Cùm vos ipsi consulto scelera admittatis, quæ in patribus vestris damnastis.

h *Ecce ego mitto ad vos prophetas.*] Omnia hæc ita euenisse in Actis Apostolorum legimus.

occidetis & crucifigetis, & ex eis flagel-
labitis in synagogis vestris, & perseque-
mini de ciuitate in ciuitatē: 35 [i] vt veniat
super vos omnis sanguis iustus qui effu-
sus est super terram, à sanguine Abel iu-
Gen.4.b.8. Heb.11.a.4. sti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij
Barachiæ, quem occidistis [k] inter tem-
2 Par.24.f.22 plum & altare. 36 Amen dico vobis, ve-
nient hæc omnia super generationem
Luc.13.g.34. istam. 37 [l] Ierusalem Ierusalem, quæ oc-
cidis prophetas, & lapidas eos qui ad te
missi sunt, quoties volui congregare fi-
4 Esd.1.e.30. lios tuos quemadmodum gallina cōgre-
* noluistis gat pullos suos sub alas, & *noluisti?
Ps.?.e.8. 38 [m] Ecce relinquetur vobis domus vestra
deserta. 39 Dico enim vobis, [n] non me
videbitis ámodo, donec dicatis, Benedi-
ctus qui venit in nomine Domini.

CAP. XXIIII.

Marc.13.a.1. Luc.21.b.5. A ET egressus Iesus de templo, ibat. Et
accesserunt discipuli eius [a] vt ostende-
rent ei ædificationes tēpli. 2 Ipse autem
respondēs dixit illis, Videtis hęc omnia?
Amen dico vobis, [b] non relinquetur hic
lapis super lapidem qui non destruatur.
Luc.19.g.44 3 Sedente autem eo super Montem-oli-
ueti, accesserunt ad eum discipuli secre-
tò, dicentes, [c] Dic nobis, quando hæc
erunt?

i *Vt veniat.*] Vltio temporalis prophetarum & iustorum, qui propter veritatem pietatis asserendam occisi fuerant, facta est in Iudæos Hierosolymitano excidio.

k *Inter templū & altare.*] In atrio sacerdotū erat altare holocausti ante tēplū, hoc est, ante domū ipsam; nam aliàs totum ædificium dicitur templum.

l *Ierusalem, Ierusalem.*] Magno cum animi dolore prædicit Iesus Iudæorū excidium; ostenditque illud iustissimo atque euidentissimo Dei iudicio decretum esse aduersus eos, qui non solùm sceleribus multis à se perpetratis, sed sacrilega repulsa Euangelio facta, & misericordię diuinę toties sibi vltrò oblatæ despectione illam damnationem sibi ipsis vltrò moliti sunt.

m *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*] In libro Misnaioth magno tractatu De benedictionibus, testatur Ioseus vnus ex Scribis, auditam sibi fuisse vocem è cælo, huius omnino sententiæ in quadam ex ruinis veteris Ierusalem precibus operam danti.

n *Non me videbitis.*] Affirmat se publicè & palàm illis probatum fuisse euāgelistam secundum scripturas: iamque hoc nomine repulso, ostensum oblatumque iri in specie regis promissi etiā secundùm scripturas: nec aliud quippiam sibi restare faciendum, quo se illis eum esse probet, qui expectabatur à patribus. Quòd si nec hoc nec illo modo excipiatur, iustissimum & certissimum fore Dei aduersus eos iudicium excidij.

CAP. XXIIII.

a *Vt ostenderent ei ædificationes templi.*] Illud templum fuerat ab Herode summo artificio maximisque sumptibus amplificatum lapidibus quadris, quorum reliquiæ hodie in nouo muro extant, vigenum quaternorum pedū, & maioribus etiam.

b *Non relinquetur lapis super lapidem.*] Ita illa dirutio non casu, non militari & bellica temeritate, sed manifestò Dei consilio decreta ostēdebatur, cùm nullus lapis omnino immotus, atque è suo loco deiectus non fuerit, perpetuę vastationis significatione atque argumento reprobationis certissimæ.

c *Dic nobis quando hæc erunt.*] Obseruare operępretium est tria interrogationis capita hoc in loco satis distincta, quorum singulas rationes in responsione Iesu quoque attendere conueniet, aliàs totum hoc argumentum impeditum videbitur, & explicatu difficile. Prima interrogatio est, *Quando hæc erunt?* nimirum quæ prædixerat Iesus de reprobatione & abdicatione Iudæorum, atque Ierosolymitano excidio. Secunda est, *Quod signum aduentus tui?* De aduentu Christi iam declarati filij Dei per Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, qui aduentus inhabitationis dicitur: estque viuum testimonium præsentiæ & virtutis Christi in hominum animis inhabitantis. Et dicitur etiam aduentus particularis vel priuatus, in quo magnum mysterium est, nec breui oratione exponendum. Tertia interrogatio est, *Et consummationis seculi?* quod signi

erit consummationis mundi: namque hic seculi nomen עלם siue עלמא pro mundo vsurpatur Hebraici atque Syriaci sermonis consuetudine. Hic appellatur secundus aduentus Christi publicus, cùm in fine seculi iudex venturus prædictus sit à vatibus.

erunt? & quod signum aduentus tui, &
consummationis seculi? 4 Et respondẽs Eph.5.b.6. Col.2.d.18.
Iesus, dixit eis, a Videte ne quis vos sedu-
cat: 5 multi enim veniẽt in nomine meo,
dicentes, Ego sum Christus: & multos
seducent. 6 b Audituri "enim* estis præ- * autem MS.é.5.
lia & opiniones præliorũ. Videte ne tur-
bemini. oportet enim hęc fieri: sed non-
dum est finis. 7 consurget enim gens in
gentem, & regnum in regnum: & erunt
pestilentiæ, & fames, & terræmotus per
loca. 8 hæc autem omnia, initia sunt do-
lorum. 9 c Tunc tradent vos in tribula- Ioh.15.c.20. & 16.a.2.
tionem, & occident vos: & eritis odio Sup.10.c.17. Luc.21.c.12.
omnibus gentibus propter nomen meũ.
10 d Et tunc scandalizabuntur multi: &
inuicem * tradent: & odio habebunt in- * se MS.
uicem. 11 Et multi pseudoprophetę sur-
gent: & seducẽt multos. 12 Et quoniam
abundabit iniquitas: refrigescet charitas
multorum. 13 qui autem perseuerauerit
vsque in finem, hic saluus erit. 14 e Et B
prædicabitur hoc Euangelium regni in
vniuerso orbe, in testimonium omnibus
gentibus.

a *Videte ne quis vos seducat.*] Ab eo capite primùm orationẽ inchoat, quòd maximè ad omnes singulosque pertinere nouerat, hoc est, ab aduentu suo in hominum animos: cuius aduentus virtus & efficientia manifestum argumentum & testimonium est veritatis Christi; adeò vt quicunque nomine Christi venerit, quamuis miraculis & prodigiis clarus, quamuis sapientia præstans, quamuis virtutis & pietatis professione & exemplo illustris, tamẽ nisi eam virtutem & efficientiam, quã significauimus, hominibus probet, Christus nullo pacto dici appellaríve possit. Atque in hac re mysterium est magnum, adeò vt eius ignoratio multis errorem creare possit grauissimum.

b *Audituri enim estis prælia.*] Hæc responsio ad primam interrogationem pertinet, de excidio Ierosolymitano, & Iudaicarum rerum casu, quem varij magniq́ue tumultus præcessuri erant; id quod in Iosephi & aliorum historiis legimus euenisse: de fame, in Actis Apostolorum, & Pauli Epistolis videre est.

c *Tunc tradent vos in tribulationem.*] Deus misericordiæ suæ admirabili benignitate & clementia vsus, antequam Iudæos reprobaret & disperderet, Apostolorum suorum opera & diligentia reuocandos curauit, vt in proximo capite Christus prædixerat. Apostoli nõ solùm Iudæis qui in Iudæa erant, sed Israelitis omnibus etiam qui apud gẽtes alias commorabantur, vt Thessalonicæ, Ephesi, Romæ, salutis nuntiũ optimum exposuerunt; à quibus reiecti, repulsi, & in cæterarum gẽtium odium & inuidiam adducti sunt, tanquam rerum publicarum perturbatores, cùm tamen nihil aliud noui gentibus afferrent, quàm nomen Iesu Christi, quod inuisum factum fuerat Iudæis, obdurato per improbitatem & malitiam propriam corde.

d *Et tunc scandalizabuntur multi.*] Cùm iam nomen illud meum sincerum & sanctum fuerit exosum, multi mei nominis insectandi obtentu offendent
in alios improbando quodam religionis studio, vtpote non secundùm scientiam, & alij alios quasi mearum partium suspectos, tradent; rursus illi qui meas partes videntur sibi agere, alios odio habebunt, & tradent; atque hoc erit ex ignoratione meæ veræ virtutis, id efficiente diabolo, qui excitabit pseudoprophetas, qui de Christo & ęterna salute alia doceant, quàm quæ vera sunt, & cognitu vtilissima. hæc res excitabit discordiam, ex discordia abũdabit iniquitas, quamobrem charitas multorum refrigescet. Sed in iis omnibus qui primam & verissimam Euangelij mei rationem tenuerit, in eaq́ue perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit, cognoscetq́ue aduentum meum tandem. e *Et prædicabitur hoc Euangelium.*] Iam nunc de consummatione seculi aliquid præfatus, indicat. Euangelium enim hoc suum in vniuerso orbe prædicandum esse affirmat, in testimonium omnibus gentibus; ita vt omnes gentes sibi prædicatum testentur, & non solùm prædicatum, sed suis quæ à Deo decreta sunt testimoniis comprobatum. sunt autem testimonia, signa & prodigia, & Spiritus sancti distributiones, & animaduersiones in eos qui prædicatum repellent.

gentibus. [a] & tunc veniet consummatio.
Mar.13.b.14 Luc.21.d.20 Dan.9.g.27. 15 [b] Cùm ergo videritis abominationem
desolationis, quę dicta est à Daniele pro-
pheta, [c] stantem in loco sancto (qui legit
intelligat) 16 [d] tunc qui in Iudæa sunt, fu-
giant ad montes: 17 & qui in tecto, non
descendat tollere aliquid de domo sua:
18 Et qui in agro, non reuertatur tollere
tunicam suam. 19 Væ autem prægnan-
tibus & nutrientibus in illis diebus.
20 [e] Orate autem, vt non fiat fuga vestra
- 1 MS.e. Act.1.b,12. -in' hyeme vel sabbatho. 21 erit enim
tunc tribulatio magna, qualis non fuit
ab initio mundi vsque modò, neque fiet.
22 Et nisi breuiati fuissent dies illi, non
fieret salua omnis caro: [f] sed propter ele-
ctos breuiabuntur dies illi. 23 Tunc si
Mar.13.c.21 Luc.17.d.23. - MS.C. quis vobis dixerit, Ecce hîc -est' Christus,
aut illic: nolite credere. 24 Surgent enim
pseudochristi, & pseudoprophetæ: & da-
bunt signa magna & prodigia, [g] ita vt in
errorem inducantur (si fieri potest) etiam
electi. 25 Ecce prædixi vobis. 26 Si ergo
dixerint vobis, [h] Ecce in deserto est: nolite

a *Et tunc veniet consummatio.*] Cùm prædicatum fuerit Euangeliũ, & confirmatum suis testimoniis apud omnes gentes, ita vt ex omnibus credentibus apud gentes omnes fiat Ecclesia vna, vno spiritu acta, ornata & amplificata; tunc non statim erit, sed veniet consummatio.

b *Cum ergo videritis.*] Quæ in summa proposita hactenus sunt, iam distributa fusiùs explicantur. atque hoc loco certum signum Ierosolymitani excidij indicatur. Quando, inquit, videritis milites alienigenas, quibus nefas erat in locum sanctum ingredi, tamen ingressos; eosque non orandi causa, sed diruendi eò deductos; cognoscite iam actum esse de Iudaicis rebus.

c *Stantem in loco sancto.*] Christi tempore templi area omnis septem partibus erat diuisa. prima omnium dicebatur Mons domus: secunda, Atrium gentium: tertia, Atrium fœminarum: quarta, Atrium Israel: quinta, Atrium sacerdotum: sexta, HECHAL: septima, DEBIR. quanquam verò totus locus sanctus haberetur, præter primã & secundam diuisionem, tamen propriè sanctum dicebatur HECHAL, hoc est ipsa templi ædes prior post porticũ. & DEBIR sancta sanctorum appellabatur. Abominationem desolationis interpretamur abominatos Iudæis gẽtiles, & desolandi causa eò deductos.

d *Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes.*] Iudææ nomen hoc loco pro ditione Ierosolymitana, Bethlehem, & multa alia oppida continenti vsurpatur. Namque tempore Christi omnis Israelitarum quondam regio in tres partes diuisa erat, Iudæam, Samariam, & Galilæas. Fugiant ergo in Galilæas & montes Samariæ, idque magna festinatione, si velint se illa clade esse liberatos. Hoc autem eos monet Iesus, qui suæ huic prædictioni crederent: namque etiam hos calamitas comprehensura erat, ni sibi eo modo prospicerent, quo à Christo hîc consulebatur. qui omnem hanc rem ad exemplum refert Loti quõdam à Sodomorum euersione liberati: cui dictũ est ab Angelis, Fuge in montem, & erue animam tuam, ne respexeris, &c. Non enim in maxima & calamitosissima rerum trepidatione curari debet domestica supellex, quæ impedimento potius esse potest, quàm adiumento ad salutem. pauca enim secum abstulit: tantũ nimirum quantũ duæ filiæ ferre potuêre: ad summum & ipse, quanquam nihil existimo illum abstulisse, cui dictum est, Liberare in anima tua: Hebraica phrasi, vt expeditissimus effugeret. hoc significant hæ monitiones Christi, *Et qui in tecto, & qui in agro*, &c.

e *Orate.*] Hyems ob temporis importunitatem, sabbathum ob religiosam consuetudinem, fugam impedire & retardare possunt.

f *Sed propter electos.*] Ex illo enim populo illi electi sunt, qui inuitati ad nuptias venerunt, fidem habentes inuitanti, & nuptialem vestem induerunt. Hos ne cum reliqua gente perirent curauit Deus. Alludit hæc sententia ad diluuium antiquum.

g *Ita vt in errorem inducantur.*] Etiam electi, si tantùm ad signa & prodigia respiciant, inducenrur in errorem à pseudoprophetis & pseudochristis: sed illi ad Euangelij veritatem & virtutem Christi veram animum aduertent.

h *Ecce in deserto.*] Non ideò Christus habetur quia desertum petitur. non etiam ideo quia quis intra priuatos aut communes parietes continetur. Sunt hæc priuatæ rationes & cogitationes, in quas qui sese infert, non debet sibi continuò persuadere Christum sibi iam inesse inhabitatorem. Vt Christum enim habeamus, non est certus locus adeundus tanquam necessarius, siue in deserto, siue in

penetralibus. ille enim ſe cupientes & expetentes vltrò quærit & adit atque inhabitat, ſicut ſcriptum eſt, Propè eſt verbum in ore tuo & in corde tuo, vt facias illud. lege quæ ſcripſit D. Paulus in hanc ſententiam. Quòd ſi quis quærat an cognoſci poſſit aduentus Chriſti ab iis in quos aduenit (multi enim ſibi perſuadent eum aduenisſe ob ſolam fidem & imputationem, à quibus tamen longè ille abeſt) Reſpondet Ohriſtus ipſe eſſe ſubitum & repentinum ipſius aduentum, adeò tamen clarum & manifeſtum vt fulgur, quod cùm repentè in Ortu emicet, apparet vſque in Occidentem, adeò homines ipſos illuſtrat, incendit, mutat & perficit, vt non ſolùm apud ipſos, ſed apud alios qui ad eam perfectionem nondum peruenerunt, hic Chriſti in illos aduentus probetur: ſicut ſcriptum eſt, Omnes qui viderint eos, cognoſcent illos quòd iſti ſunt ſemen cui benedixit Dominus.

exire. ecce in penetralibus: nolite crede-
re. 27 Sicut enim fulgur exit ab Oriēte, & C
paret vſque in Occidentem: ita erit & ad-
uentus filij hominis. 28 a Vbicunque Luc. 17. g. 37.
fuerit corpus, illic congregabuntur & Mar. 13. c. 24.
aquilæ. 29 Statim autem b poſt tribula- Luc. 21. e. 25. Ezech. 32. b. 7 Iſa. 13. b. 10. Ioel. 2. g. 31.
tionem dierum illorum ſol obſcurabi- & 3. c. 15. MS. e.
tur, & luna non dabit lumen ſuum, &
ſtellæ cadent de cælo, & virtutes cælorũ
commouebuntur: 30 & tunc parebit ſi-
gnum filij hominis in cælo. & tunc plan-
gent omnes tribus terræ: & videbunt fi- ſc MS.
lium hominis c venientem in nubibus
cæli cum virtute multa & maieſtate.
31 Et mittet angelos ſuos cum tuba, & Apoc. 1. b. 7. 1 Cor. 15. g. 51
voce magna: & congregabũt electos eius
à quatuor ventis, à ſummis cęlorum vſ-
que ad terminos eorum. 32 d Ab arbore
autem fici diſcite parabolam: cùm iam
ramus

a *Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.*] Hac allegoria voluit deſcribere Chriſtus naturam, ingeniũ, & ſtudium pſeudoprophetarum & pſeudochriſtorum, quos multos ſurrecturos prædixerat. eos autem cupiditati & ambitioni deſeruituros nunc ſignificat. vultures enim & aquilæ huiuſmodique rapax auium genus cùm viuentibus hominum corporibus paſci nequeant, timent enim & reformidant viuentes, mortua corpora quã longiſſimè olfaciunt & petunt. ex hac natura facile erit dignoſcere pſeudochriſtos, qui nimirum pietatem quæſtum eſſe putant, vt Apoſtoli expreſsè interpretantur, qui eiuſmodi pſeudoprophetas lupos rapaces etiam appellant. Quod Latinus interpres vertit corpus Hebraicè legit πτῶμα. cadauer dicitur propriè de cadauere corrupto, cuiuſmodi ſunt eorum corpora qui in crucibus & patibulis ſuſpendũtur, aut in bello cùm perierint, inſepulta relinquũtur. Nam σῶμα corpus viuum eſt aut mortuum, non tamen corruptum, quale fuit Chriſti etiam mortui, perpetuò appellatum σῶμα vſque ad reſurrectioné: id quod obſeruari oportuerit.

b *Poſt tribulationem illorum dierum.*] Erit magna tribulatio illorũ dierum, quibus Iudæorum res proterendæ ſunt. ſtatim verò erit alia rerum omniũ cæli & terræ perturbatio, quæ præcedet aduentum filij hominis cùm venerit iudicare, ſicut bella, & opiniones bellorum, & terræmotus, & fames, & peſtis præceſſerant Ieroſolymitanum excidium. Illa vox *ſtatim* indicauit rerum conſecutionem, non temporis horam certam, ſed quòd prima erit illa magna Iudæorum tribulatio, & poſt eam omnium tribuum terræ etiam planctus ex illis ſignis excitatus.

c *Venientem in nubibus cæli.*] Apertè & clarè videbunt in aëre venientem, vt viderunt diſcipuli eius aſcendentem in cælum apertè & clarè. Venturum autem dicit ſe cum virtute multa & maieſtate, cum efficacia & gloria, vtpote qui electos ſuos congregaturus ſit, ſibique perpetuò adiuncturus, improbos perpetua maledictione damnaturus, ex vtraque ſe gloriam ſuam confirmaturus.

d *Ab arbore fici.*] Ficus folia producit ineunte vere, caloremque arguit in aëre ſuper terram vagari; calor autem creſcens ſegetes maturat, & ad meſſem parat: meſſis æſtate fit, quamobrem æſtas τὸ θέρος dicitur. atque hîc ab Euangeliſta hoc nomen ſignificanter vſurpatur. vt ergo ficus germinans indicat calorem, cuius vi tandem meſſis erit, & fiet; ita cùm vos videritis hæc omnia fieri, quæ de excidio Ieroſolymitano vobis prædicta ſunt, ſcitote cætera etiam quæ in poſterum prædicuntur, futura fore certiſſimè: namque eadem efficacia filij hominis, qua Ieroſolymitanæ & Iudæorum res excindentur, cõſtituet etiam mundi finem & maturũ reddet. Prius ergo poſterioris ſignum erit certiſſimum, Cælum enim & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt. Hæc eſt perpetua prædictionum confirmandarum ratio, vt ſi ex duabus aut pluribus rebus ad diuerſa tempora pertinentibus, priorum temporum prædictiones euentu ipſo conſtet, & poſteriorum etiam expectari euentus debeat. qui enim priora prædicere & facere potuit ac voluit, idẽ & poſteriora prædicere poterit, & facere etiam poterit & volet. Atqui priorum à Chriſto tum prædictorum euentus non longè diſtabat: in eadem enim quæ tunc agebatur ætate edendus erat. hoc eſt quod ſubiungit;

ramus eius tener fuerit, & folia nata, sci-
tis quia propè est æstas. 33 ita & vos,
cùm videritis hæc omnia, scitote quia
propè est in ianuis. 34 Amen dico vobis,
quia e non pręteribit generatio hęc, donec
Mar. 13. d. 31. omnia hęc fiant. 35 Cælũ & terra trans-
ibunt, verba autem mea non pręteribũt.
36 f De die autem illa & hora nemo scit,
neque angeli cęlorum, nisi solus pater.
Luc. 17. f. 27. 37 g Sicut autem in diebus Noë: ita erit &
aduentus filij hominis. 38 sicut enim erát
Gen. 7. b. 5. 1 Pet. 3. d. 20. in diebus ante diluuium comedentes &
bibentes, nubentes & nuptui tradentes,
vsque ad eum diem quo intrauit Noë in
arcam, 39 & non cognouerunt donec
vênit diluuium, & tulit omnes: ita erit &
Luc. 17. f. 37. aduentus filij hominis. 40 h Tunc duo
erunt in agro: vnus assumetur, & vnus
* duo in lecto: vnus assumetur, & vnus relinquetur. Hil. eq. relinquetur. 41 duæ molentes in mola:
vna assumetur, & vna relinquetur*.
42 Vigilate ergo, quia nescitis qua hora
1 Thes. 5. d. 17. Dominus

e *Non præteribit generatio hæc.*] hominum qui nunc viuunt, donec omnia hæc quæ de Ierosolymitano excidio fiant: de quibus me interrogabatis, *Dic nobis quando hæc fient?* Itaq; hoc est certissimũ & breui futurum ante huius ætatis finem. Erit igitur facile præscribere tẽpus huius rei. namque ætas hæc non excedet annum octogesimum.

f Sed de illo alio die & hora consummationis seculi & iudicij vniuersalis nemo scit, nisi solus pater, qui voluit hoc sibi reseruare arcanum, vt dare possit hominibus tempus ad pœnitentiam; adeò enim misericors est vt hoc agat. deinde est alia ratio ad misericordiam etiã referenda, quòd cum ille dies futurus sit initium absolutæ & extremæ miseriæ & damnationis, tormentorumque grauissimorũ, quibus diabolus & angeli eius atque impij improbique homines cruciãdi sunt in perpetuum, differetur à patre misericordiæ, aut differri poterit sapienter ab eo, etiamsi mundus & sancti clament iudicium, vindicta, vltio: tamen hæc tempora & momenta pater posuit in sua potestate propter suam misericordiam, qua differre solet in multa patientia vasa iræ apta in interitum. in hanc sententiam ille respondebat animabus interfectorum propter verbum suum, clamantibus, Vsquequo Domine (sanctus & verus) non diiudicas & non vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra? & dictum est illis, vt requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conserui eorum & fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi. Interficiendi autem erant propter verbum Dei, quod testaturi & prædicaturi erãt in salutem hominũ.

g *Sicut autem in diebus Noë.*] Redit ad secundum argumentum de aduentu Christi in animos hominum, quo verè & magna cum efficientia venit. Hunc ait non esse cum obseruatione, hoc est, vt certa hora, certo tempore, vel loco necessario perpetuoque veniat; sed quando venturus sit, in illius consilio esse: hominum verò ipsum expectantium officium esse perpetuo studio sese ad eum excipiendum parare; neque vllam horam officij & pietatis omittere, sicut Noë, dum cæteri homines voluptatibus, delitiis, & ambitioni operam darẽt, ille cum sua familia arcam fabricabat, expectans in illa arca futuram sibi à Deo salutẽ. Deus autem homines intereà expectabat, & Noë concionibus, orationibus & actionibus ad pœnitentiam reuocandos curabat, vt eos seruaret, qui eius consilio patentes ab illis vulgi studiis abalienati iustitiam colerent. Tantùm verò Noë inuentus fuerat iustus atque perfectus in generationibus suis, & cum Deo ambulauit: & postea etiam quo die diluuium inferendum fuit, ipse tantùm Noë iudicio diuino iustus inuentus est; & ideo ipse tantùm cum domo sua in arcam seruandus iussus est intrare.

h *Tunc duo erunt in agro.*] Vt anno sexcentesimo vitæ Noë mense secundo, septimodecimo die mensis, quo die rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, & cataractæ cæli apertæ sunt; & facta est pluuia super terram in articulo illius diei, ingressus est Noë, & Sem, & Cham, & Iapheth filij eius, & vxor illius, & vxores filiorum eius cum eis in arcam, ipsi & omne animal secundùm genus suum, vniuersaque iumenta in genere suo, & omne quod mouebatur super terram in genere suo, cunctumque volatile secundùm genus suum, vniuersæ aues; omnesque volucres ingressæ sunt ad Noë in arcam bina & bina, ex omni carne in qua erat spiritus vitæ, & quæ ingressa sunt, masculus & fœmina ex omni carne introierunt, sicut præceperat Deus: & inclusit eum Dominus deforis, ita vt non possent ingredi plura quàm Deus eò deduxerat, cæteri homines animantesque omnes manserunt foris: ideoque salutis expertia fuerunt cætera omnia animantium genera. sic in aduentu filij hominis erit: nemo enim assumetur, vt ingrediatur in arcam Christi, nisi illi tantùm qui parati illius aduentũ expectauerint. Nulla autem conditio hominum vel exclusa vel singulariter ad salutem excepta erit, sed vt ex singulorum animantium generibus ea delecta sunt quæ Deus probauerat, sic in

conditionibus fiet. nam qui sunt in agro colendo occupati, quod genus est omnibus artificiis, & vitæ communi tanquam primum, non ideò assumentur quòd in agro sint, sed illi tantùm ex illis assumentur, qui vel Noë imitati fuerint fide, obedientia & pietatis officiis atque ministerij sibi commissi functione recta, vel imitati fuerint animantes quæ Dei consilium secutę ad Noë venerunt, eique sese tractandas permiserunt. Itaque omnis conditio cõmunis hominum significatur vna specie agricolarum. Neque ab hac ratione seruitus excludetur, namque ex duabus ancillis quæ erunt in eadem mola, altera assumetur ad arcam vitæ, & altera relinquetur cum reliquo vulgo: adeò vt neque coniuges aut socij, qui communi necessitudine coniuncti sunt, ideò etiam simul sint assumendi, sed ille solùm qui paratus inuenietur. Neque enim vel Noë filij vel nurus soli erant, parentes, consanguinei, socij, cognati, necessarijque alij illis erant: sed quia cæteri erant comedentes & bibentes, ducentes vxores & nubentes, illi tantùm assumpti sunt, qui Noë doctrinam eo vsque fuerant secuti. Fecit enim Noë omnia quæ præceperat illi Deus: & dixit Dominus ad eum, Ingredere tu & omnis domus tua in arcam. te enim vidi iustum coram me in generatione hac.

Dominus vester venturus sit. 43 [l] Illud
autem scitote, quoniam si sciret paterfa-
miliâs qua hora fur venturus est, vigila- Mar.13.d.32 Luc.12.e.39.
ret vtique, & nõ sineret perfodi domum D
suam. 44 Ideò & vos estote parati: quia
*qua nescitis hora filius hominis vẽturus * qua hora non putatis. MS.C.
est. 45 [k] Quis, putas, est fidelis seruus &
prudens, quem constituit dominus suus
super familiam suam, vt det illis cibum
in tempore? 46 Beatus ille seruus, quem, Luc.12.e.42. Apoc.16.c.15
cùm venerit dominus eius, inuenerit sic
facientem. 47 Amen dico vobis, quo-
niam super omnia bona sua constituet
eum. 48 Si autem dixerit malus seruus
ille in corde suo, Moram facit dominus
meus venire: 49 [l] & cœperit percutere cõ-
seruos suos, manducet autem & bibat
cum ebriosis: 50 veniet dominus serui
illius in die qua non sperat, & hora qua
ignorat: 51 & diuidet eum, partemque
eius ponet cum hypocritis. illic erit fletus Sup.13.f.42. Inf.25.c.30.
& stridor dentium.

i *Illud autem scitote.*] Magnum periculum est hominibus ne cùm veniat ad eos Christus, offendat imparatos. expedit igitur vnicuique intento studio omnique conatu & officio suas partes rectè ac legitimè agere: neque procrastinare, aut expectare senectutem aut horam mortis, aut aliam opportunitatem; oportunitas relinquitur Deo eligenda: hominum non est huiusmodi optare, sed perpetuò vigilare, & in officio constare.

k *Quis, putas, est fidelis seruus.*] Vnicuique eorum qui veram religionem profitentur, impositum est suum ministerium & officium à Deo pro personarum & ordinum ratione: nam si neminem alium quis habeat præter se quem colat, se tamen habet, & vitem in vinea Domini & cultorem. Igitur suas partes vnumquemque diligenter & studiosè agere & tueri oportet, siue iuuenem, siue maturæ ætatis, siue senem, nulla hora non hærendum in solo vineæ, nulla hora non promouendum est. Durus est hic sermo; atqui sic res habet ipsa. Vt enim seruus præpositus familiæ nulla hora vacat quin prospiciat familiæ, nam dum alij in opere sunt, singuli in suo, ille cibum emit, vel parat, vel condit, vel mensam sternit vel struit, vel pascit familiam, vel mensam tollit, & denuò cibos parat, componit quædam, seruat quædam, distribuit singulorum portiones, diuidit pro personarum & habitudinum ratione. itaque totus in hoc est, ne quid cui desit. hic est fidelis & prudens seruus, cui simillimos esse oportet eos, qui Christum credẽtes cupiunt, expectant ad se venturũ. Neque quòd minus rara exempla huius aduentus publicè videantur, ideò existimandus est Christus aut negligere, aut cessare; aut non nisi serò venturus esse: nam veniet qua hora ignorat, & die qua quis non sperat: & diuidet eum à familia sua; & partem eius, hoc est, nomen illius in rationibus & nominibus fictorum Christianorum ponet: cæteros quos paratos, in officioque sese continentes inuenerit, assumet. Videtur mihi hoc loco Magister noster nostra tempora singulariter indicasse.

l *Et cœperit percutere.*] Omnium criminum duo capita summa obseruantur, quæ hoc loco à Præceptore nostro significata sunt: alterum est voluptatum studium, quod ad propriam singulorum personam attinet: alterum iniuriæ faciendæ cupiditas & audacia. Facit autem vnusquisque iniuriam aliis, vt suis commoditatibus ad voluptatem propriam consulat. vtrumque caput sua vt habetur serie, duobus illis orationibus præceptor significauit, Percutere conseruos, & manducare & bibere cum ebriosis.

CAP.

CAP. XXV.

A TVnc [a]simile erit regnum cęlorum [b]de-
cem virginibus: quę accipientes lam-
o. pades suas exierunt obuiam sponso &
sponsæ. 2 Quinque autem ex eis erant
e & s. in- ucrtunt. fatuæ, & quinque prudentes. 3 sed
quinque fatuę, [c]acceptis lampadibus, nō
sumpserunt oleum secum: 4 prudentes
verò acceperunt oleum in vasis suis cum
lampadibus. 5 Moram autem faciente
sponso, dormitauerunt omnes & dor-
mierunt. 6 Media autem nocte clamor
factus est, Ecce sponsus venit, exite ob-
uiam ei. 7 Tunc surrexerunt omnes vir-
gines illæ: & ornauerunt lampades suas.
8 Fatuę autem sapientibus dixerũt, [d]Da-
te nobis de oleo vestro: quia lampades
nostrę extinguuntur. 9 Responderunt
prudentes, dicentes, [e]Ne fortè non suffi-
ciat nobis & vobis, [f]ite potius ad ven-
dentes: & emite vobis. 10 Dum autem
irent emere, vênit sponsus: & quæ para-
tę erant, intrauerunt cum eo ad nuptias,
& clausa est ianua. 11 [g]Nouissimè verò
veniunt & reliquæ virgines, dicētes, Do-
mine, Domine, aperi nobis. 12 At ille
respondens, ait, Amen dico vobis, nescio
vos.

M

CAP. XXV.

a *Tunc simile erit.*] Particula illa *tunc* non tam tempus, quàm rerum ipsarũ seriem & consecutionem significat: eamque vim habet quam Latinorum *ita, atque ita, quamobrem.* sic in Psalm. Tunc loquetur ad eos in ira sua, &c. Regnum cælorum hoc in loco ea ratione qua pręmium est, considerandũ proponitur. Et ratio, inquit, donationis regni cælorum ad huiusmodi exēplum referri potest, quòd fuerint decem virgines.

b *Decem virginibus.*] Mos olim fuit in nuptiis spōso iuuenes adhibere, qui *filij sponsi* vocabantur: isque mos non solùm inter Iudæos, sed inter gentes fuit obseruatus. Sponsæ autem adhibebantur virgines, quæ incensis lampadibus illam comitabantur, cùm ad sponsi domum deduceretur: sicut scriptum est, Adducentur regi virgines post eam, proximæ eius adducentur tibi, cum lætitia & exultatione adducentur in templum regis. Erant autem decem, vt ex antiqua lectione obseruauimus. lege Statium de nuptiis Stellæ & Violantillæ, & Misnaioth de pea c. 0.

c *Acceptis lampadibus.*] Lampades virginum singulorum professionem fidei significant, & nomen quo se vnusquisque tradit ministraturum spōso. Oleũ hoc in loco alteram partem interpretamur, hoc est pœnitentiam, & opera necessaria, imò plusquam necessaria ad occurrēdum sponso: sine quibus lāpas extinguitur, hoc est, fides mortua est.

d *Date nobis de oleo vestro.*] A singulis qui velint ad nuptias admitti, exiget sponsalium ratio propriæ curę oleum, hoc est, bona opera præstita re ipsa, & non per fidē tantùm apprehensa opera aliena (hîc agitur de iis qui ætate & ratione valent præstare quod Euangelium exigit.) Atque ita non satis est dicere, Christus operatus est pro me; ego non debeo opera bona facere: multi falluntur huiusmodi opinione.

e *Ne fortè non sufficiat nobis & vobis.*] Accidere potest, imò ita est, vt non sufficiat etiam copia, quantumuis magna, operum ab iis præstitorum, qui sponsum expectant, vt comparentur cum eius dignitate beneficij, quod est admitti ad nuptias sponsi. Quòd si ita est, vt est, non sunt negligenda opera, imò eò diligentiùs illis studendum, quòd nihil humanum illud diuinum beneficium æquare potest. nam illa omnino requiruntur & exiguntur. quòd si negligantur aut contemnantur, minus habebimus: sed Christi doctrina est, quòd habenti dabitur; & ei qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo.

f *Ite potius ad vendentes.*] Ex hoc loco manifestum fit aliquos esse, qui dicantur vendentes oleum: sed virgines quæ legitimè & oportunè sibi non prospexerunt, stultè petiisse venditores olei aduentante sponso, & intempestiuè rediisse. Sed quid sit ad vendentes ire, cogitet vnusquisque qui emptum it quod non habet.

g *Nouissimè verò veniunt & aliæ.*] Existimantes se ad nuptias admittendas esse, lampades afferebant, quas nondum abiecerant, & oleum, sed emptum tamen serò.

vos. 13 [a] Vigilate itaque, quia nescitis Mar.13.d.33 Sup.24.e.42.
diem neque horam. 14 Sicut enim ho- Luc.19.b.12. B
mo peregrè proficiscens, vocauit seruos
suos, [b] & tradidit illis bona sua. 15 Et vni
dedit quinque talenta, alij autem duo,
alij verò vnum, vnicuiq; secundùm pro-
priam virtutem: & profectus est statim.
16 Abiit autem qui quinque talenta ac-
ceperat, & operatus est in eis, & lucratus
est alia quinque. 17 Similiter & qui duo
acceperat, lucratus est alia duo. 18 Qui
autem vnum acceperat, abiens fodit in
terram, & abscondit pecuniam domini
sui. 19 Post multum verò temporis ve-
nit dominus seruorum illorum, & po-
suit rationem cum eis. 20 Et accedens
qui quinque talenta acceperat, obtulit
alia quinque talenta, dicens, Domine,
quinque talenta tradidisti mihi: ecce alia
quinque superlucratus sum. 21 Ait illi
dominus eius, Euge serue bone & fidelis,
quia super pauca fuisti fidelis, [c] super mul
ta te constituam: [d] intra in gaudium do-
mini tui. 22 Accessit autem & qui duo
talenta acceperat, & ait, Domine, duo
talenta tradidisti mihi: ecce alia duo lu-
cratus sum. 23 Ait illi dominus eius, Eu- C
ge serue bone & fidelis, quia super pau-
ca fuisti fidelis, super multa te constituã:
intra in gaudium domini tui. 24 Acce-
dens autem & qui vnum talentum acce-
perat, ait, Domine, scio quia homo du-
rus es,

a *Vigilate itaque.*] Itaque vigilantibus & non dormientibus, iura, vt in prouerbio est, subueniunt, hoc est, diuina promissa ad eos pertinent, qui in vigilia, statione & obseruatione proprij officij perseuerant, non ad eos qui tantùm credunt & dormiunt, posteaque dicunt, Domine, Domine, aperi nobis: id quod subiũcta parabola manifestè docetur.

b *Et tradidit illis bona sua.*] Hoc verissimum est, virtutem omnem & facultatem tum animi, tum corporis ad aliquid agendum Dei donum esse. Quid enim habes quod non accepisti? sed vbi tradita sunt & accepta, debet vnusquisque existimare non frustrà sibi tradita aut accepta fuisse, sed quanquã disparia, tamen vt exerceantur esse accepta: neque rationem haberi debere à quoquam quãtum sibi traditum sit; ita vt qui minus acceperit, ideò negligat suas partes quas ipse acceperit, sed illas strenuè exerceat, & satagat atque Domino satisfaciat. non tantùm verò satisfaciet magnitudine operis à se præstiti & multitudine, quantum fidelitate & sedulitate. Non enim laudantur singuli illo elogio, quia multa lucratus es, sed, quia super pauca fuisti fidelis. Hoc igitur quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur: vt inquit D. Paulus. Non est autem fidelis qui nihil agit aliud, nisi vt pecuniam domini sui in terram defodiat.

c *Super multa te constituam.*] Hoc loco significat Præceptor, & indicat, quantũ præstet status viri pij per Christi in se aduentum iam amplificati, ei in quo fuerit ante aduentum Christi, atque Spiritus sancti. vterque status gratus Deo propter fidem & pietatem, sed posterior longè gratior priori. Opera item in vtroque statu facta grata sunt Deo. in priori grata sunt, quanquam pauca & exigua, si cum magna alterius status perfectione conferantur. sed tamen grata, ita vt audiat, *Euge serue bone & fidelis.* ea demum quibus neglectis non cõstituetur seruus super multa, nec intrabit in gaudium Domini sui. Magna & multa sunt ad quæ agẽda constituuntur ij qui Christũ in suis animis habitantem acceperunt.

d *Intra in gaudium domini tui.* Gaudium Christi est sanctificatio hominum in illa mysteriis plena nuptiarum solennitate. Delitiæ meæ esse cum filiis hominum, inquit Sapientia. Et Paulus, Hæc enim est voluntas Dei, sanctificatio vestra: vbi voluntas idem quod ferè significat.

rus es, [e] metis vbi non seminasti, & con-
C gregas vbi non sparsisti: 25 & timēs abij,
& abscondi talentum tuum in terra: ecce
habes quod tuum est. 26 Respondens
autem dominus eius, dixit ei, Serue ma-
le, & piger, sciebas quia meto vbi non
semino, & congrego vbi non sparsi:
27 oportuit ergo te committere pecuniā
meam numulariis, & veniens ego rece-
pissem vtiq; quod meum est cum vsura.
28 Tollite itaque ab eo talentum, & date
ei qui habet decem talenta. 29 [f] Omni
Sup. 13. b. 12. Marc. 4. c. 25. Luc. 8. c. 18. & 19. d. 26. enim habenti dabitur, & abundabit: [g] ei
autem qui non habet, & quod videtur
habere, auferetur ab eo. 30 Et inutilem
seruum eiicite in tenebras exteriores. Il-
Sup. 8. b. 12. & 22. b. 13. lic erit fletus & stridor dētium. 31 [h] Cùm
autem venerit filius hominis in maiesta-
te sua, & omnes angeli cum eo, tunc se-
debit super sedem maiestatis suæ: 32 &
congregabuntur ante eum omnes gētes,
[i] & separabit eos ab inuicem, sicut pastor
segregat oues ab hœdis: 33 & statuet o-
ues quidem à dextris suis, hœdos autem
à sinistris. 34 Tunc dicet rex his qui à
D dextris eius erunt, Venite [k] benedicti pa-

e *Metis vbi non seminasti, & congregas vbi non sparsisti.*] Indicabat hoc loco Iesus argumenta eorum, qui sola fide contenti, existimāt sibi imputari iustitiā: opera verò, quòd dicāt esse imperfecta, &, vt illorum verbo vtar, polluta, & tanquam pannus menstruatæ inquinata, dicunt non modò necessaria non esse, sed abominanda: quia Deus, inquit, maiorem perfectionem exigit, quàm quæ humanis operibus præstari possit. hoc est, *Metit vbi non seminat, & congregat vbi non sparsit.* Hoc non malè proponitur, sed illud malè colligitur ergo abiicienda sunt opera tanquam mala, & non curanda vt necessaria; imò tanto maiori studio & cōtentione curāda & præstanda, quanto perfectiora exiguntur: & tanto etiā plura, vt si non possit homo humanis viribus cū gratia humanæ naturæ concessa, ad illam operum magnitudinem & perfectionem peruenire, cōtēdat tamen & conetur, atque id quod potest agat, vel nihil omittat eorum quæ debet & potest; ita vt cùm veniat Dominus, inueniat gratiam & dona à se credita, cum augmento perpetuo operum & actionum: vt pecunia nūmulariis data, singulis horis & horarum momentis aliquid lucri facit, sic vt semper lucrum crescat. ita quod ex hominis obedientia & recto vsu donorum à Deo acceptorum accedit, Vsura Domini dicitur.

f *Omni enim habēti dabitur, & abundabit.*] Hæc certissima sententia diuino consilio decreta est, vt qui rectè vsus fuerit donis sibi à Deo creditis, is amplioribus donis augeatur per Spiritum sanctum Christi in eum venientis & manentis in eo; isque longè plura & præstantiora ea faciat, quàm anteà: ita vt abundet gratia & spiritu, abundet operum & actionum dignitate, abundet gaudio, pace & consolatione.

g *Ei autem qui non habet, & quod.*] Ei qui caret operibus, quæ curare ac præstare debuit & potuit, per gratiam & animi virtutes à Deo concessas. videtur autem habere fidem, videtur habere cognitionem sacrarum literarū, & sapientiæ atque scientiæ Dei: tamē auferetur ab eo id quod vel sibi vel aliis videtur habere. Vtinam nulli essent quos hæc Christi parabola notaret! nulli huiusmodi serui extarent inutiles, quibus illa horrenda obcæcationis sententia immineret, *Eiicite eum in tenebras exteriores.*

h *Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua.*] Absoluit tertium argumentum quod in quæstionibus fuerat propositum, de consummatione seculi, quæ ad iudicium extremum refertur: in quo qui publicè visus est ab hominibus in humilitate veniens, filius hominis videbitur publicè in gloria iudicis, sedens in throno iudicans omnes gentes.

i *Et separabit eos ab inuicem.*] Ante illum diem fieri potest, atque ita accidit, vt hœdi & oues in agro huius mundi permixti sint, id ferente Deo, & ad ouium probationem, & hœdorum multorum correctionem, qui ex ouium simplicitate instrui possunt, vt vel omnino stupiditatem & petulantiam deponant, vel mitiores saltem fiant. Tunc verò omnino separati erunt sapientia & virtute, atque auctoritate filij hominis sedentis in gloria sua.

k *Benedicti patris mei.*] Qui benedixit vos omni benedictione spirituali in cælestibus, vt exponit D. Petrus.

tris mei, [l] possidete paratum vobis regnū
à constitutione mundi. 35 esuriui enim, *Isa.52.b.7. Ezec.18.b.7.*
& dedistis mihi manducare. sitiui: & de-
distis mihi bibere. hospes eram: & colle-
gistis me. 36 nudus: & operuistis me. in- *Eccl.7.d.39.*
firmus: & visitastis me. in carcere eram:
& venistis ad me. 37 Tunc respondebūt
ei iusti, dicentes, Domine, quando te vi-
dimus esurientem, & pauimus: sitiētem,
& dedimus tibi potum? 38 quando au-
tem te vidimus hospitem, & collegimus
te? aut nudum, & cooperuimus te?
39 aut quando te vidimus infirmū, aut in
carcere: & venimus ad te? 40 Et respon-
dens rex, dicet illis, Amen dico vobis,
quādiu fecistis vni ex his fratribus meis
minimis, mihi fecistis. 41 Tunc dicet &
his qui à sinistris erunt, Discedite à me *Psal.6.b.9.*
maledicti in ignem æternum, [m] qui para- *Sup 7.c.23.*
tus est diabolo & angelis eius. 42 [n] esuriui *Luc.13.f.27.*
enim: & non dedistis mihi manducare.
sitiui: & non dedistis mihi potum.
43 hospes eram: & non collegistis me. nu-
dus: & non operuistis me. infirmus, &
in carcere: & non visitastis me. 44 Tunc
respondebunt ei & ipsi, dicentes, Domi-
ne, quando te vidimus esurientem, aut
sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut
infirmum, aut in carcere: & non mini-
strauimus tibi? 45 Tunc respondebit il-
lis, dicens, Amen dico vobis, quandiu
non fecistis vni de minoribus his, nec
mihi

l *Possidete.*] Tantùm benedicti patris possidebunt regnum, quia illis tantùm est paratum à constitutione mūdi. Quid significet *constitutio mundi*, iam alias exposuimus. Itaque benedictis paratur regnum, sed quinam erūt illi benedicti, nempe illi qui recto in Deum studio animati, charitatis officia proximis præstiterint. maximè autem hæc offi[c]ia exercentur, aliorum inopiæ succurrendo.

m *Qui paratus est diabolo,*] Ignis æternus propriè ac præcipuè diabolo & angelis eius paratus fuit à principio, antequam homo originali casu rueret. accidit autem posteà, vt homines sua culpa illi igni sese addixerint, ex patre diabolo eum extiterint, & filij gehēnæ. Itaque omnes qui in maledictum inciderint, nec suam restitutionem à Deo legitimè & rectè quæsitam obtinuerint, ibunt in ignem æternum: non quia Deus eos ad ignem ęternum subeundum produxerit, vel ignem æternum eorum causa parauerit definitè; sed quia ipsi se à benedictione Patris subtrahentes, dignos illo igne reddiderunt.

n *Esuriui, & non dedistis mihi.*] Homines sua culpa omnino, nullo alio necessario no[m]ine damnātur. Est autem duplex culpa commissionis in mandata Dei, quæ negatiua dicuntur; & obmissionis erga præcepta affirmatiua & charitatis officia. Multi autem fortassis erunt qui se cōmissione atque opere in legem peccasse negent; sed quia non satis est vt malè non agatur, nisi & bene etiam agatur: Magister hanc partem operum vt necessariorum ad benedictionem illam à Deo obtinendam indicauit.

Ioh.5.a.25. Dan.12.a.2. mihi fecistis. 46 Et ibunt hi in suppliciū
æternum: iusti autem, in vitam æternā.

CAP. XXVI.

A ET factum est: [a] cùm consummasset Ie-
sus sermones hos omnes, dixit disci-
Mar.14.a.1. Luc.22.a.1. pulis suis, 2 Scitis quia post biduum Pa-
scha fiet, [b] & filius hominis tradetur vt
crucifigatur. 3 [c] Tunc congregati sunt
principes sacerdotum & seniores populi
in atrium principis sacerdotum, qui di-
cebatur Caiphas: 4 & consilium fecerūt
vt Iesum dolo tenerent, & occiderent.
5 Dicebant autem, Non in die festo: ne
*fiat c.5. Ioh.11.a.2. & 12.a.3. Mar.14.a.3. fortè tumultus *fieret in populo. 6 [d] Cùm
autem Iesus esset in Bethania in domo
Simônis leprosi, 7 accessit ad eum mu-
lier habens alabastrum vnguenti pretio-
si, & effudit super caput ipsius recum-
bentis. 8 [e] Videntes autem discipuli, in-
dignati

CAP. XXVI.

a *Cùm consummasset Iesus sermones hos omnes*] in quibus vniuersa euangelicæ doctrinæ ratio continetur. cuius doctrinæ tres partes sunt, quas tenere debent quicunque saluti suæ seriò student. Prima agit de fide erga Deum, Deique promissa. secunda de pœnitētia, in qua continetur operū ratio omnis. tertia de efficientia Christi in eos qui credunt & obediunt Euangelio. Omnes hos sermones consummauerat Iesus, vt propheta & præceptor: ita vt nulla iam pars earum quæ ad hoc munus pertinerent, requireretur. quamobrem ad aliud munus Christi, hoc est, Sacerdotis ac Regis, ac denique seruatoris hominum exequēdum sese iam deinceps parabat. ideò enim venerat Ierosolymam valdè celeri gradu, vt superius legimus.

b *Et filius hominis tradetur vt crucifigatur.*] Illa coniunctio & expositionis vicem obtinet. Sciebāt enim discipuli Pascha post biduum fore: sed an eo tempore Iesus esset tradendus & crucifigendus, non ita sciebant. Exponit autem Iesus ita esse, vt cùm post biduum Pascha futurum sit, tamen ipse illo biduo tradendus esset & crucifigendus: vt id quod antiqua & solenni Paschatis actione significabatur, cum ipsa figura conueniret. Igitur oportebat ita breuissimo tempore transigi hanc rem, quod videri poterat impossibile discipulis, tam breui tempore extare traditorem, modum traditionis inueniri, capi illum, in iudicio sisti, causam agi, damnari, & crucifigi. hæc festo non poterāt fieri, ante festum nimium angustum tempus videbatur. & tamen affirmat Iesus ita fore, vt ante Pascha hæc omnia fiant. Simul vt illos prædictione futurarum rerum paratiores reddat, atque etiam doceat scripturarum & prophetiarum rationem cum veritate ipsa constare: eiusque mortem non casu, non temeritate aut imprudentia, sed diuino consilio constitutam esse, ad salutem publicam hominum. Qua in re quanquam maxima culpa in Iudæorum improbitate esset, qui ministri fuerunt huius mortis ignominiosæ Christo afferendæ, tamen auctoritas prima atque institutio ad Deum referenda fuit; qui proprium filium tradidit pro nobis vt crucifigeretur. Atque ita quod sæpissimè curauerunt Iudæi, hoc est, vt Iesum occiderent, efficere non potuerunt, quamuis longo tempore, & multis consiliis initis, ac tentata sæpè re, donec hora accessit eorum, & potestas tenebrarum; tunc enim adeò breuiter omnia expedita sunt, vt agnosci facilè possit diuinum consilium, maximeque probari expositione ipsa rei gestæ, quam Euangelistæ continuò subiungunt.

c *Tunc congregati sunt.*] Eo tempore, eademque hora qua Christus in monte Oliuarum prædicebat discipulis hoc, congregati sunt vt eum dolo tenerent, & dolo detentum occiderent: namque hoc illi magis cuperent, quàm publicè occidere; quod tutius illis videbatur atque expeditius: sed timuerunt tumultum populi, qui facilè oriri posset ex rumore inopinatæ capturæ aut occisionis; maximè eo tempore, quo multi ex variis locis conueniebant Ierosolymam, cupidi videndi Iesum. atque ita differebant consilium vltra festum, eùm intelligerent iam breui non posse rem illam adornari citra periculum seditionis aut tumultus.

d *Cum autem Iesus esset in Bethania.*] Significatur occasio accepta à Iuda proditore, qui iam diu propofuerat vlcisci detrimentum factum suis furtis, atque propositum animo occultauerat suo, quoad intellexit concilium initum esse aduersus Iesum: atque ita ipse vltrò accessit principes, &c. Ex quo manifestè ostenditur consilium diuinum, quod anteà impedierat Iudæ, sacerdotum & aliorum consilia & conatus, nunc locum dedisse illis, vt efficerent quod cupiebant, cùm opportunum tempus fuit ad rem diuinis oraculis prædictam expediendam. anteà illi non potuère quicquam efficere, nisi tantùm vt scelus animo conciperent in suam damnationem: & quia non erat depositum, adhuc permittuntur à Deo illud explere simul, vt ex facto ipso ostendatur mundo damnationis illorum ratio iustissima; & ex illorum malitia Deus magnum orbi omni vsum proferat, pro sua sapientia & misericordia; vt qui ex veneno medicinam facere nouit salutarem.

e *Videntes autem discipuli.*] Discipuli omnes re non satis considerata, indignabantur, cognita magistri modestia, & moti Iudæ detractione, qui primus auctor fuit huius accusationis, vt ferè fit, vt prima alicuius fraudulenti & improbi oratione simplices alij in eandem sententiam subitò impellantur, à quo sapientiori dicto reuocari possunt, sed ille improbus auctor non reuocetur.

dignati ſunt, dicentes, Vt quid perditio
hæc? 9 potuit enim iſtud vænũdari mul-
to, & dari pauperibus. 10 Sciens autem
Ieſus, ait illis, a Quid moleſti eſtis huic
mulieri? opus enim bonum operata eſt
in me. 11 nam ſemper pauperes habe- *Deut.* 15. b. 11
tis vobiſcum: me autem non ſemper "ha- " habebitis. MS q.
betis'. 12 b Mittens enim hæc vnguen-
tum hoc in corpus meum: ad ſepelien-
dum me, fecit. 13 Amen dico vobis, vbi-
cunque prædicatum fuerit hoc euange- B
lium in toto mundo, dicetur & quòd hęc
fecit, in memoriam "eius'. 14 c Tunc ab- " αὐτῆς.
iit vnus de duodecim, qui "dicebatur' Iu- *Mar.* 14. b. 10 *Luc.* 22. a. 3.
das Iſcariótes, ad principes ſacerdotum: " dicitur 6 MS.
15 & ait illis, Quid vultis mihi dare, &
ego vobis eum tradam? At illi conſtitue-
runt ei triginta argenteos. 16 Et exinde
quærebat oportunitatẽ vt eum traderet.
17 Prima autem "die' Azymorum acceſ- *Mar.* 14. b. 12 *Luc.* 22. a. 7.
ſerunt diſcipuli ad Ieſum, dicentes, Vbi " 5 MS. e.
vis paremus tibi comedere Paſcha?
18 At Ieſus dixit, Ite in ciuitatẽ d ad quen-
dam: & dicite ei, Magiſter dicit, Tempus
meum prope eſt, apud te facio Paſcha
cum diſcipulis meis. 19 Et fecerũt diſci-
puli

a *Quid moleſti eſtis huic mulieri?*] Nam fremebant aduerſus eam, vt Marcus enarrat.

b *Mittẽs enim hæc vnguentũ.*] Cùm ſciatis me non ſolere vti huiuſmodi delitiis & pretioſis rebus, iraſcimini huic mulieri. Atqui oportuit ſuſpicari aliquam cauſam ſubeſſe, quãobrem ego, qui ab huiuſmodi vitæ delitiis alienus omnino ſum, paſſus fuerim effundi in meum corpus hoc vnguentum. Mihi enim & ſi viuenti hoc conferatur quod ad delitias pertinet, tamen mortuo debetur ad honorem & ſignificationem vt cæteris mortuis additur Iudæorum more. Nullæ enim delitiæ accedunt ex vnguentis mortuo corpori, ſed honor & ſignificatio. Igitur debueratis cogitare aliquid de morte mea ac ſepultura in hac effuſione agi; atque ideò me admiſiſſe huiuſmodi officium à muliere hac; cuius mentem Deus incitauit, vt quem poſt mortem mihi non poſſet honorem, viuenti in ſepulturæ ſignificationem deferret. Atqui nemo apud vos improbat morem vngendi mortuos, ad ſignificationem ſpei reſurrectionis: non debetis igitur & hoc factum improbare, cùm mihi mortuo neque minor honor debeatur, quàm cuipiam alij; neque vlli magis propria reſurrectionis ratio, ſignificatio, ſpeſque ſit, quàm mihi, qui me reſurrecturum ſæpiùs iam prędixi. Imò vbicunque prædicabitur hoc euangelium mortis & ſepulturæ meæ, à me ſæpiùs prædictæ, & conſilio diuino decretæ, dicetur etiam & quòd hęc fecit, ſigno ipſo externo ſignificans, quod ego verbis & oratione ſæpè affirmaram futurum. atque hoc erit in memoriam eius, quam Deus ad hoc faciendum excitauit.

c *Tunc abiit.*] Eo ipſo tempore quo hęc in Bethania acta erãt, Iudas ad principes ſacerdorum conuenit, & de proditione, atque mercede proditionis tranſactum eſt; & ille ex eo quærebat oportunitatem. Fuit autem illi oportunitas, quo tempore minus ſperabãt ſacerdotes & alij, propter feſtum, & tumultus metum. At Deus eo tempore illis occaſionem permiſit, quo oportebat Chriſtum pati, hoc eſt, cùm Paſcha immolabatur, vt res figuram impleret ſuo tempore. Chriſtus qui omnia ſciebat, ſuæ obedientiæ negotium ipſis tum inimicorum, tum etiam ſuorum actionibus inſtruebat. nam dum diſcipuli agunt de Paſchate figuratiuo, ille ſuum Paſcha parabat & ſignificabat; vt hîc manifeſtè ait, *Tempus meum prope eſt*, &c.

d *Ad quendam*] Non quòd Chriſtus dixerit, *Ad quendam*, ſed Euangeliſta vſurpauit hoc verbum, vt ſignificaret certum fuiſſe virum à Ieſu indicatum certis ſignis, quæ poſteà à diſcipulis re ipſa comperta ſunt ita habere. Alij Euangeliſtæ referunt integram Chriſti orationẽ cum ſignis: vt, Occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans: ſequimini illum, &c. Et tandem ſubiungitur, Euntes diſcipuli fecerunt ſicut dixerat illis Ieſus, & parauerunt Paſcha. Hæc omnia vno verbo ſuo, *ad quendam*, complexus eſt Matthæus. Pronomen enim *quidam*, certam aliquam vel perſonam vel rem ſignificat.

puli ſicut conſtituit illis Ieſus: & paraue-
Mar.14.b.17 runt Paſcha. 20 Veſpere autem facto,
[a]diſcumbebat cum duodecim diſcipulis
Luc.22.b.14. Ioh.13.c.21. ſuis. 21 [b] Et edentibus illis, dixit, Amen
dico vobis, quia vnus veſtrum me tradi-
turus eſt. 22 Et contriſtati valdè, cœpe-
runt ſinguli dicere, Nunquid ego ſum,
Domine? 23 At ipſe reſpondens, ait,
[c]Qui intingit mecum manum in paro-
C pſide, hic me tradet. 24 Filius quidem
Pſa.40.b.10. hominis vadit, ſicut ſcriptum eſt de illo:
[d]væ autem homini illi, per quem filius
[a] traditur [b] MS.6.5. hominis [a]tradetur[b]: bonum erat ei, ſi na-
tus non fuiſſet homo ille. 25 Reſpondẽs
autẽ Iudas [e] qui tradidit eum, dixit, Nun-
quid ego ſum rabbi? Ait illi, Tu dixiſti.
1 Cor.11.e.24 26 [f] Cœnantibus autem eis, accepit Ieſus
panem, & [g] benedixit, ac fregit: deditque
diſcipulis ſuis, & ait, [h]Accipite, & come-
dite: hoc eſt corpus meum. 27 Et acci-
piens calicem, gratias egit: & dedit illis,
dicens, Bibite ex hoc omnes. 28 [i] Hic
eſt enim ſanguis meus noui teſtamenti,
qui

a *Diſcumbebat Ieſus.*] Poſtquã Paſcha comediſſent. nam duplex illis cœna illo die fuit: prior erat legalis ſignificationis & ceremoniæ cauſa inſtituta, in qua non ſaturabantur. non enim poterat ſaturare agnus tredecim viros, ſed ſatis erat vt ſinguli aliquid de agno ederent. hęc celebrabatur à ſtantibus, more à lege præſcripto. Poſt hanc cœnam cœnabatur etiam adhibitis aliis epulis, vt quiſque pro facultate & ratione feſti poterat. Fuit autem hoc modo omnis illius temporis actio à Ieſu obita. imprimis factum eſt Paſcha, quod ſacrificij magis genus, quã cœnæ erat. Deinde diſcubitum fuit ad alteram cœnam, quæ antequam inciperetur, ſurrexit Ieſus, & lauit pedes diſcipulorum: deinde recubuit cum illis ad communem cœnam; & tunc ſignificauit illis proditionem ſibi paratam.

b *Et edentibus illis.*] Habet crimẽ maiorem grauitatem ex hora, actione anteacta & præſenti.

c *Qui intingit mecum manũ in paropſide.*] In priori cœna non erat vſus paropſidis, neque panis intingendi; ſed cum lactucis amaris pane azymo ſimpliciter & feſtinanter comedebatur agnus. Non apertè ſignificabat Iudam: nam alij etiam intingebant; ſed facinus exagitabat magis etiam indicando.

d *Væ autem homini.*] Comminationes ſunt, & admonitiones ad deterrendũ proditorem à ſcelere, vel ſaltem reuocandum ad pœnitentiam. Non ſunt confirmationes neceſſitatis, non enim Iudas neceſſariò illud acturus erat, ſed vltrò: neque ea cauſa prædicit Ieſus vt fiat, ſed vt caueat ille ſibi; cæterique intelligant rem non caſu accidiſſe, ſed deliberato conſilio, quod ipſe apertè noſſet, etiam ſi proditor ipſe diſſimularet: cæteri enim hactenus cõſcij ſibi non erãt eiuſmodi voluntatis: & ideo mirabantur an repentino aliquo motu futurum eſſet; ob eamque rem ſinguli de ſe rogabant.

e *Qui & tradidit eum.*] Qui conſcius erat ſibi conſilij initi, & pactæ mercedis promiſſo facto. *Tu dixiſti:* phraſis eſt antiqua loquendi, qua neque planè affirmatur, neque planè negatur; magis tamen vergitur ad affirmationem. Oratio eſt frequens in Miſnaioth, *Tu dixiſti*, pro, bene habet, satis eſt, nihil vltrà rogo: quando ita ais, non eſt quod vltra agamus. & eiuſmodi ſignificationes aliæ diſſimulatæ, quæ tantùm pungere eum poſſint, qui ſibi conſcius fuerit: ſed vſus eſt Ieſus eodem verbo in remotiore etiam ſignificatione: non enim ſignificat deliberare apud ſe, & conſtituere alicui malum & dolum. vt, Et dixit Cain fratri ſuo Abel.

f *Cœnantibus autem.*] In poſteriori cœna, in qua noui Teſtamenti ſacramentum inſtituebat, abſoluta iam figura Paſcharis figuratiui in priori cœna.

g *Benedixit.*] Vt communicaret ſuam benedictionem iis, quibus ſuum corpus communicabat; atque ita promiſſum impleretur, In ſemine tuo benedicentur omnes gentes terræ. Fractio communicationem indicat.

h *Accipite.*] Verè communicauit illis corpus ſuum verum ſacramentali modo, non ſignificatione, ſed in veritate & ſpiritu: namque in huius ſacramenti ratione totum myſterium redemptionis & ſalutis humanæ latet. Hîc Chriſtus ſeſe dat ſuis, hîc ipſe ſuſcipit hominum genus in ſe, vt pro illo mortem oppetat, debitumque illud grauiſſimum diuinæ iuſtitiæ exoluat. Sed hæc apud Lucam fuſiùs: nam que ille Euangeliſta diſtinguit totam rationem, quam hic & Marcus breuiter referunt.

i *Hic eſt ſanguis.*] Vt corpus, ita & ſanguinem ſuum verè & re ipſa illis communicauit, cuius virtus vtpote puriſſimi & ſanctiſſimi illorum ſanguinem impurum mundaret & ſanctificaret, ad myſterium quod aliquando pleniùs exponetur, Deo opportunitatem afferente.

qui [a] pro multis effundetur in remissioné
peccatorum. 29 Dico autem vobis, non
bibam ámodo [b] de hoc genimine vitis,
vsque in diem illum, [c] cùm illud bibam
vobiscum nouum in regno patris mei.
30 [d] Et hymno dicto, exierunt in [e] montem
olíueti. 31 Tunc dicit illis Iesus, [f] Omnes
vos scandalum patiemini in me, in ista Mar. 14. e. 27
nocte. Scriptum est enim, Percutiam pa- Ioh. 16. d. 32. Zach. 13. b. 7.
storem, & dispergentur oues gregis. Mat. 14. c. 28 & 16. b. 7.
32 Postquam autem resurrexero, præce-
dam vos in Galilæam. 33 Respondens
autem Petrus, ait illi, [g] Etsi omnes scanda-
lizati fuerint in te, ego nunquam scanda-
lizabor. 34 Ait illi Iesus, Amen dico ti-
bi, quia in hac nocte antequã gallus can-
tet, [h] ter me negabis. 35 Ait illi Petrus, Ioh. 13. d. 38
Etiam si oportuerit me mori tecum, non
te negabo. [i] Similiter & omnes discipuli
dixerunt.

a *Pro multis.*] Pro omnibus hominibus totius orbis, qui capaces huius beneficij fuerint. Effundetur autem pro eis, hoc est, vice sanguinis illorum, qui effundi debebat pro ipsorum peccatis: sed quoniam inefficax erat animaliũ hominum sanguis ad auferẽdum peccatum, necesse fuit effundi hominis diuini sanguinem, pretij infiniti, pro multis, ad multorum exhaurienda peccata.

b *De hoc genimine vitis.*] Alludit ad benedictionem vini, siue religiosam gratiarum actionem olim in communione conuiuiorum solennem ברוך אתה ה מלך העולם הנותן לנו את פרי הגפן Benedictus sis tu Domine rex mundi, qui das nobis fructum vitis. Est etiam obseruanda proprietas orationũ: nam in sacramento corporis, hoc est, in pane, legimus. *benedixit*: in sanguinis verò sacramento, hoc est, in calicis vino, legimus, *gratias egit*. quippe illa oratio, Benedictus sis tu Domine, &c. gratiarum actionis rationem obtinet. Est etiam magnum arcanum in vsurpatione horum verborum, *gratias egit*. *Genimina vitis*, quibus Christus consultò vsus est, qua de re aliàs dicetur. Porrò illa gratiarum actionis formula antiqua est, vt cõstat ex תפלות Israelitarum, & ex Misnaioth.

c *Cum illud bibam vobiscum nouum.*] Instauratum omnino; & non solùm instauratum, sed integratum & renouatum, ac denique completũ, cùm obtulero regnum Patri, omnemque ecclesiam meam illi tradidero, quã hoc sacratissimo mysterio coniunctam in me suscipio seruandam; mihique corpus ex ipsa apto, cuius caput ego sum. Hic non solùm de corpore Christi vero, sed de corpore etiam mystico sermo fit: nam vtrumque continetur in integra huius sacramenti ratione: sed altero modo, alterum corpus verum vt exhibitum, corpus mysticum vt susceptum. S. Lucas hunc locũ magis explicuit illis verbis, Donec impleatur in regno Dei: &, Donec veniat regnũ Dei.

d *Et hymno dicto.*] Actionem vel ritum communem & vulgatissimum omnibus, hoc dicendi modo indicat Euangelista: atque ita erat omnibus Israelitis post cibum mos gratias agendi Deo: qui mos ex præcepto ortũ habuit: Vt cùm comederis & saturatus fueris, benedicas Domino Deo tuo, &c. Deut. 8.

e *Montem oliueti.*] Totus ille tractus qui est vltra Ierusalem post torrentem ad Ortum, dicitur Mons olíueti, tam mons ipse, quàm horti qui infra montem erant ad torrentem.

f *Omnes vos.*] Offendiculum omnes inuenietis hac nocte, ita vt ab ea alacritate qua me fueratis secuti, ab ea constantia, ab eo denique proposito & studio turbemini, partim pauore suscepto ex cognitione eorùm quæ in me fient, partim metu ab illis qui mihi iniqui erunt, incusso; atque ita alij fugietis, alij latebitis, alij dissimulabitis: omnes tãdem me deseretis non progressi mecũ, sed ipsis offendiculis detenti. hæc erit vestra dispersio. Verum enim illud est, & oblato periculo spectatum, quod Zacharias scripsit ex verbis Dei, *Percutiam pastorem*, &c. Huius loci explicationem maiorem exhibebimus Deo viam monstrante, cùm differemus de ratione citandi scripturas.

g *Et si omnes scandalizati fuerint.*] Bonorum virorum atque simplicium discipulorum Christi spiritus quidem promptus est, sed caro infirma; adeò vt qui plus sibi arrogat, grauius sibi periculum moliri videatur, id agente atque studente satana communi hoste, qui Petrum magni, vt videbatur, spiritus & promptissimi virum expetebat, vt cribraret sicut triticum.

h *Ter me negabis.*] Negare grauius est quàm scandalizari: scandalum metum & trepidationem arguit; negatio abalienationem accusat.

i *Similiter & omnes.*] Petrus se vnum omnibus præstare iactabat: omnes verò Petro cedere noluêre, nec tamen singuli responderunt seorsum, sed omnes simul cum Petro contendentes, ita vt coniuncto etiam studio fiderent omnes: & tamen omnes in offendiculum impacturos esse Christus dixerat. Illis autem Christus prospicit & consulit deductis in villam, ex qua possent cognoscere quid ageretur, & sibi fuga consulere. Excepit tamen secum tres, quos testes voluit esse omnium actionum suarum & passionum, vtpote ab initio primum assumptos.

Mar.14.d.32 Luc.22.d.39 dixerunt. 36 Tunc venit Iesus cum illis
D in villam quæ dicitur [a] Geth-ſemani: &
dixit diſcipulis ſuis, Sedete hîc, donec
vadam illuc, & orem. 37 Et aſſumpto
Petro & duobus filiis Zebedæi, cœpit
contriſtari & mœſtus eſſe. 38 Tunc ait
illis, [b] Triſtis eſt anima mea vſq; ad mor-
tem: ſuſtinete hîc, & vigilate mecum.
39 Et progreſſus puſillum, [c] prócidit in fa-
ciem ſuam, orans, & dicens, Pater mi, ſi
poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte. ve-
runtamen non ſicut ego volo, ſed ſicut
- MS. e. tu. 40 Et venit ad diſcipulos ſuos, & in-
* Sic, non MS. R. Hier. o.s. uenit eos dormiẽtes: & dicit Petro, [d] Sic?
non potuiſtis vna hora vigilare mecum?
41 Vigilate, & orate vt non intretis in ten-
tationem. Spiritus quidẽ promptus eſt,
caro autem infirma. 42 [e] Iterum ſecun-
dò abiit, & orauit, dicens, Pater mi, ſi
non poteſt hic calix tranſire niſi bibam
illum: fiat voluntas tua. 43 [f] Et venit
iterum, & inuenit eos dormientes. erant
enim oculi eorum grauati. 44 Et relictis
illis, iterum abiit: & orauit tertiò, eundẽ
ſermonem dicens. 45 Tunc venit ad di-
ſcipulos ſuos, & dicit illis, [g] Dormite
iam, & requieſcite: ecce appropinquauit
N hora,

a *Geth-ſemani.*] Tempore Chriſti Ieroſolymorum ſuburbana elegantiſſimis hortis ornata erant, vt *paradiſus voluptatis* à Ioſepho aut ore Hebraico appellata illa fuerint. Hortorũ autem nomina ex notarum numero erãt impoſita, aliâs ipſa nuiorum & portarum facies prima ſimilis erat, quæ elegantis operis eſſe ſolet ratio. Tridẽti huiuſmodi hortorum vias vidimus, ab vrbe ad Franciſcanorum cœnobiũ. *Geth-ſemeni* idem Latinis quod *hortus oliuarum* vel *pinguis* ſignificat: erat locus ille Ieſu familiaris ad orandum.

b *Triſtis eſt anima mea.*] Duplici modo conſideratur anima: nam vel ad vitam hanc animalem, cuius tutrix, altrix, & propugnatrix illa eſt, refertur; atque adeò ad omnem exteriorem, vt ita dicamus, animæ partem, qua viuit corpus, mouetur & ſentit, affectibuſque excitatur: hæc dicitur Hebraicè נפש NEPHES altero modo conſideratur anima, qua ratione virtutibus prædita eſt ſpiritalibus magis, vt ſapiẽtia, fide, prudentia, voluntate & arbitrio: atque hac ratione KESAMAH dicitur; ac propriè magis RVAHH ſpiritum Latini dicunt. illa ad infirmitatem, hæc ad virtutem refertur. Chriſtus ea parte animæ, quę affectus continet, infirmitatem humanam, vt vetus homo, retulit, peccato excepto. ea parte qua virtus conſiſtit, vltra omnem humanam aleam fortiſſimus fuit, vtpote omnium hominum perfectiſſimus, omnibusque aliis ſimul coniũctis vltra omnem comparationem præſtãtior. Igitur priorem illam animæ portionem indicauit, dicens, *Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem*: id eſt, parum abeſt à morte illa meæ animę infirma pars, præ mœſtitudinis & triſtitiæ labore.

c *Procidit in faciem.*] Ex cognitione grauiſſimi oneris peccatorum totius mundi, quæ luenda expiãdaque ſuſceperat, & iræ diuinæ, quam ſua morte placare debere intelligebat, & iuſtitiæ cui ſatisfieri oportebat.

d *Sic non potuiſtis.*] Qui iactabatis animum fortem ad ſubeunda pericula, & metum omnem contemnendum, ſcandalumque ſuperandum, & tamen ante ipſum periculum iam deficitis, vt neque meam triſtitiam vigilia & oratione comitari poſſitis: ſed iã vobis ipſis conſulatis oportet: nihil poſtulo à vobis iam quod ad me iuuandum à vobis proficiſci poſſit; tantùm vos moneo, vt veſtro periculo conſulatis, & vigilantes oretis pro vobis, & deprecemini illam tentationem & periculum fortitudinis veſtræ, quam ſcio vobis defecturam propter carnis imbecillitatem: nam *Spiritus quidem promptus eſt, caro verò infirma.*

e *Iterum ſecundò abiit.*] Secundò & tertiò deprecatur Chriſtus illum acerbiſſimum calicem, ea parte qua infirmus erat; ſed ea qua fortiſſimus, deprecationem illam corrigebat, dicens, *Fiat voluntas tua.*

f *Et venit iterum.*] Non obliuiſcitũr ſuorum, quos charos habebat, etiam in mediis anguſtiis triſtitiæ, & præſentis iam diſcriminis mortis, atque adeò in ipſa tam grauis & ignominioſæ mortis cogitatione.

g *Dormite iam & requieſcite.*] Non eſt iuſſio, ſed increpatoria permiſſio, qua id videtur iuberi, quod neque ex conſilio eius qui iubet, neque ex re eius qui iubetur, eſt. vt, Lætare iuuenis in adoleſcentia tua.

hora, & filius hominis tradetur in ma-
nus peccatorum. 46 [a] Surgite eamus: ec-
ce " appropinquauit' qui me " tradet'. ' appropinquabit o.
47 Adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus ' tradit 5 MS.G.S.
de duodecim venit, & cũ eo turba mul- Mar. 14. c. 43 Luc. 22. c. 47
ta cum gladiis & fuſtibus, miſſi à princi- Ioh. 18. a. 3.
pibus ſacerdotum & ſenioribus populi. E
48 Qui autem tradidit eum, dedit illis
ſignum, dicens, Quemcũque oſculatus
fuero, ipſe eſt: tenete eum. 49 Et confe-
ſtim accedens ad Ieſum, dixit, Aue rabbi.
Et oſculatus eſt eum. 50 Dixitque illi
Ieſus, [b] Amice, ad quid veniſti? Tunc ac-
ceſſerunt, & manus iniecerunt in Ieſum:
& tenuerunt eum. 51 Et ecce vnus ex
his qui erant cum Ieſu, extendens ma-
num, exemit gladium ſuum: & percu-
tiens ſeruum principis ſacerdotum, am-
putauit auriculam eius. 52 Tunc ait illi
Ieſus, Cõuerte gladium tuum in locum
ſuum. [c] Omnes enim qui acceperint gla- Gen. 9. a. 6. Apoc. 13. c. 10
diũ, gladio peribunt. 53 An putas quia
non poſſum ' rogare patrem meum: & ' modò 2 MS.G.
exhibebit mihi " modò plusquàm duo- " 2 MS.G.
decim legiones angelorum? 54 Quo-
modo ergo implebuntur ſcripturæ, quia Iſa. 53. c. 10.
ſic oportet fieri? 55 In illa hora dixit Ie-
ſus turbis, Tanquam ad latronem exiſtis
cum gladiis & fuſtibus comprehendere
me: quotidie apud vos ſedebam docens
in templo: & non me tenuiſtis. 56 Hoc
autem totũ factum eſt, vt adimplerentur
ſcripturæ

a *Surgite eamus*] obuiam ei qui me tradit, & iis quibus tradendus ſum.

b *Amice, ad quid veniſti?*] Paulò antè deceſſerat Iudas à cæteris Apoſtolis, atque à Ieſu colloquio. Non autem moris erat ſemper oſculari in omni congreſſu eos, quibus cum familiariter ageretur; ſed vel nouo aduentu ex via, vel poſt longiorem abſentiam, vel in magno aliquo & ſubito negotio. Nunc ſe præbuit Iudas vel vt alienum, vel vt qui alius iam eſſet, aliudque ageret, quàm hactenus egerat. Hactenus enim apoſtolum cum cæteris agebat; nunc iam ſeparatus ab aliis, ipſe dux eſt ſatellitum, miniſterque inimicorum Chriſti. ideoque à Chriſto illa oratione excipitur, qua poſſit ſuum ſtatum agnoſcere, ſi velit, tanquã alienus excipitur, atque vnus è numero aliorum qui Apoſtoli non eſſent, nouique negotij & ab Apoſtolatu alieni arguitur, cùm rogatur, *Ad quid veniſti?* Quid noui negotij tibi eſt hac hora iſta ſalutatione cum iſto comitatu? & tamen à clementiſſimo magiſtro blãdè, humanè & amanter excipitur illa voce *amice*.

c *Omnes enim qui acceperint gladium.*] Apoſtoli officium non eſt gladio dimicare pro Chriſto, ſed verbo & ſpiritu. Gladio tantùm vtitur legitimè magiſtratus in re publica: cæteri qui ex odio aut dolo vel inſidiis gladium ad homicidium accipiunt, obnoxij ſunt illi ſententiæ, Qui effuderit ſanguinem hominis, effundetur ſanguis illius per hominem.

Sup.e.11. Mar.14.e.53 scripturæ prophetarum. [a]Tunc discipuli
Luc.22.f.54 omnes, relicto eo fugerunt. 57 At illi
Ioh.18.d.24. F tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham
principem sacerdotum, [b]vbi Scribæ &
seniores conuenerant. 58 Petrus autem
sequebatur eum à lõgè, vsque in atrium
principis sacerdotum. Et ingressus intrò,
sedebat cum ministris: [c]vt videret finem.
* Princeps M sq. 59 "Principes' autem sacerdotum & om-
Mar.14.f.55 ne concilium [d]quærebant falsum testi-
moniũ contra Iesum, vt eum morti tra-
derent: 60 & non inuenerunt, cùm multi
falsi testes accessissent. Nouissimè autem
venerunt [e]duo falsi testes: 61 & dixerunt,
Ioh.2.d.19. Hic dixit, Possum destruere templũ Dei,
* per G.S. * ædificare & "post' triduum "reædificare' illud.
g MS.G.S. 62 Et surgens princeps sacerdotum, ait il-
li, [f]Nihil respondes ad ea quæ isti aduer-
sum te testificantur? 63 [g]Iesus autem ta-
cebat. Et princeps sacerdotũ ait illi, Ad-
iuro te per Deum viuum, vt dicas nobis
* viui. MS. Gq. si tu es Christus filius Dei*. 64 Dicit illi
Iesus, [h]Tu dixisti. veruntamen dico vo-
Sup.16.d.27. 1 Thes.4.d.14 Rom.14.b.10. bis, [i]ámodo videbitis filium hominis se-

N 2 dentem

a *Tunc discipuli omnes.*] tam illi tres qui proximè aderant, quàm qui ad ipsum horti octaui introitũ relicti erant, omnes, percusso pastore, dispergi cœpere.

b *Vbi Scribæ & seniores conuenerant.*] Cùm iam certum illis esset Iesum illa nocte tradendum esse à Iuda, missique fuissent satellites & ministri, conuentum est, vt communi consilio, & velut concilij auctoritate damnaretur Iesus, atque excommunicaretur, traderetúrque gentibus.

c *Vt videret finem.*] Concilij ipsius conclusionem & exitum cupiebat videre Petrus: & si audiret illum damnari, consuleret sibi (nam in metu erat:) si verò absolutum videret, se præsto adesse illi ostenderet, atque animum suum, quem iactauerat, probaret: sed non bene cessit illi hæc simulata animositas.

d *Quærebant falsum testimonium.*] Necesse erat siue in verum siue in falsum testimonium, vt minimum duos conuenire testes, in narratione iam rei, quàm circunstantiarum, vt legitur in Misnaioth tractatu De testibus per totum. *Cum multi falsi testes accessissent*; nõ tamen conueniebant, quia nullus habebat contestem.

e *Duo falsi testes.*] Falsus testis dicitur, qui testimonium vel fingit, vel aliter interpretatur quàm oporteat. Hi bene potuerunt testari se audisse dicentem de templo soluendo, & in triduo reædificando: sed non solùm interpretati sunt dictum aliam in partẽ, quàm Iesus significauerat; sed etiam addiderunt, *Possum destruere templum Dei*, & manufactum, vt alij etiam Euangelistæ narrant.

f *Nihil respondes.*] Formula iudicij antiqui descripta in Misnaioth tractatu De Sanhedrin, vt detur locus reo sese defendendi aut respondendi.

g *Iesus autem tacebat.*] vt qui se traditum videret à Patre ad mortem, pro hominibus, & criminibus falsis respõdere non deberet. namque illud testimonium etiam si ita esset, nullum arguebat crimen dignum excommunicatione & morte, nisi ex consequentia quòd illa facultas destruendi & reædificandi templum posset referri vel ad magiam, vel ad virtutem diuinam hominibus communicatam; cuiusmodi communicatam prophetis, ad similia edenda miracula legimus; vel ad naturam planè diuinam, quam Christum sibi tribuere illi indignè ferebant, & grauissimi criminis nomine accusabant: cupiebat Pontifex vt Iesus responderet, vt ex respõso ac testimonio simul conflari ab ipsis crimen posset. Sed Iesus suo silentio, & obedientiam Patri præstabat, & patientiam animique constantiam calumniis opponebat: simulque indicabat illis quali iudicio vterentur, ad quod ipsi non esset respondendum, nimirum corruptissimo, & ad damnandam innocentiam potius, quàm ad veritatem cognoscendam comparato: quod præterquam quod iam diu illi multis exemplis conati ipsum perdere ostendissent, tamen ipso præsenti facto demonstrabant apertè, qui ipsum ante capiẽdũ, quàm causam cognoscẽdam curassent. Non enim debet capi is, de quo nihil est per testes indicatum. isti post capturam quærebant testes studiosè, & non inuenientes, inibant modum falsi conflandi testimonij. quid igitur respondendum esset in huiusmodi iudicio?

h *Tu dixisti.*] lege superiorem expositionem, litera e.

i *Amodo videbitis filium hominis.*] Cùm transierit hæc hora tenebrarum, quæ nunc agitur, cumque absoluta fuerit hæc expeditio, in qua versor, videbitis me sedentem à dextris virtutis Dei. Et quomodo poterunt videre sedẽtem à dextris, cùm Deus sit inuisibilis, & Iesus etiam sublatus in cælum, non amplius videri possit ab hominibus, nisi singulari reuelatione? mysterium est in oratione

hac magnum. Significabat enim Iesus verè se Dei filium esse, vt rogabatur à Sacerdote: & quanquam tunc in illa humilitate esset, vt filius hominis tátùm esse putaretur ab ipsis, atque adeò hominis humillimus atq; abiectissimus filius, tamen duplex argumentum posteà futurum, quo probaretur Dei filius: alterum quòd inuitare deberet omnes ad se suscipiendum, nempe per sancti Spiritus virtutem & efficaciã missam dono cælitus credentibus & obedientibus sibi: quo dono testatum esset mundo ipsum sedere à dextris virtutis Dei. Notanter dicitur, *Dextris virtutis*, hoc est, ad æqualitatem efficacitatis & potentiæ ac facultatis mittendi donum Spiritus sancti. Hoc idem est quod posteà factum D. Petrus testabatur, Dextera Dei exaltatus Christus, & promissione Spiritus sancti à patre accepta, effudit hoc donum quod vos videtis. eadem verba retulit Petrus, quæ à Iesu hoc loco prædicta fuerant. Alterum verò argumentum erat, vt qui hoc Christi testimonium reiicerent, alterum, vellent nollent, habituri essent extremi iudicij, in quo is qui tum humilis videbatur, paulo pòst maximus & magnificentissimus videri posset, tandem potentissimus & seuerissimus iudex videndus esset. & qui anteà misericordiæ diuinæ liberalissimus Pontifex fuisset, iis qui sese repudiassent, diuinæ iustitiæ quoque assertorem sese confirmaret, cum magno ipsorum malo sua culpa conquisito.

dẽtem à dextris virtutis Dei, & venientẽ - MS.G.1.
in nubibus cæli. 65 Tunc princeps sa-
cerdotum [a] scidit vestimenta sua, dicens,
[b] Blasphemauit: quid adhuc egemus te-
stibus? ecce, nũc audistis blasphemiam:
66 quid vobis videtur? At illi responden-
tes dixerunt, Reus est mortis. 67 Tunc G
expuerunt in faciẽ eius: & colaphis eum Isa.50.b.6.
ceciderunt: alij autem palmas in faciem Mar 14.g.65
eius dederunt, 68 dicentes, Prophetiza
nobis Christe: quis est qui te percussit?
69 Petrus verò sedebat foris, in atrio: & Luc.22.f 55.
accessit ad eum vna ancilla, dicens, Et tu Ioh.18.d.25.
[c] cum Iesu Galilæo eras. 70 At ille nega-
uit coram omnibus, dicẽs, [d] Nescio quid
dicis. 71 Exeunte autem illo ianuam,
vidit eum alia ancilla: & ait his qui erãt - 3 MS.G.1.
ibi, Et hic erat [e] cum Iesu Nazareno.
72 Et iterũ negauit cum iuramẽto, Quia
non noui hominem. 73 Et post pusillum
accesserunt qui stabant: & dixerunt Pe-
tro, Verè & tu ex illis es: [f] nam & loquela
tua manifestum te facit. 74 [g] Tunc cœ-
pit detestari & iurare quia non nouisset
hominem. [h] Et continuò gallus cantauit.

a *Scidit vestimenta sua.*] Indignantis habitus in cognitione subita grauissimæ & indignæ rei, qualis blasphemia habetur.

b *Blasphemauit.*] Quid propriè sit blasphemia, aliâs docebimus. erat autem vnum ex grauissimis sceleribus morte expiandis. Oportebat verò diligenter examinari atque perpendi an blasphemasset Iesus, an non: sed corrupta odio Pontificis propositio, facilè omnes totius cõcilij corrupti calculos sibi conciliauit.

c *Cum Iesu Galilæo.*] Inter inimicos vilipendij & despectionis causa Iesus Galilæus dicebatur, quòd ex illa regione non concederent quenquam extitisse prophetam: atque ita Galilæum dicentes, prophetam negabant esse.

d. *Nescio quid dicis.*] Omnino negauit omnia, & cognomen Galilæi etiam, cùm tamen ipse etiam Galilæus esset, idque pronũtiationis modo proderet.

e *Cum Iesu Nazareno.*] Vulgus non solùm damnatos, sed damnatorum etiam amicos odit. *Et hic*, inquit. Nazareni nomen iam tum infame apud illos cœperat esse, propter Iesum, quẽ nouæ sectæ auctorem esse dictitabant: eratque perinde ac si hæreticum quis diceret. Hoc etiam cognomento ad hæc vsque tempora à Iudæis & Machometanis nos Christiani appellamur. Iã cùm videret se hîc insimulari hæreseωs, Petrus negationi iuramẽtum addidit, vt suspicionem melius depelleret. Hic negat iam doctrinæ Christi se discipulum esse.

f *Nam & loquela.*] Galilæi, vt qui aliarum linguarum gentibus finitimi habitabant, durius aliquanto quàm Iudæi Mediterranei, communem linguam pronuntiabant.

g *Tunc cœpit detestari.*] Deuouere se, & dira sibi imprecari, si illum non modò vt magistrum, sed etiam vt hominem nosset vnquam: hoc est, nescire se quis homo ille esset, aut alio modo vllam notitiam illius haberet. Negationi additum est nouum mendacium, & mendacio deuotio atque abiuratio.

h *Et continuò gallus cantauit.*] Naturæ suæ ingenio satisfaciens, & Petrum proditi officij admonens, cantauit.

75 Et recordat' est Petrus verbi Iesu quod
dixerat, * Prius quàm gallus cãtet, ter me
negabis.[i] Et egressus foras, fleuit amarè.

* Quia MS.

CAP. XXVII.

A MAne[a] autem facto consilium inierunt
omnes principes sacerdotum & se-
niores populi aduersus Iesum, vt eũ mor-
ti traderent. 2 Et vinctum adduxerunt
eum, & tradiderunt Pontio Pilato præ-
sidi. 3 [b] Tunc videns Iudas qui eum tra-
didit quòd damnatus esset: pœnitentia
ductus, retulit triginta argenteos princi-
pibus sacerdotũ & senioribus, 4 dicens,
Peccaui,[c] tradens sanguinem iustum. At
illi dixerunt,[d] Quid ad nos? tu videris.
5 Et proiectis argẽteis in templo, recessit:
& abiens, laqueo se suspendit. 6 Prin-
cipes autem sacerdotum acceptis argen-
teis, dixerunt, Non licet eos mittere in
corbanam: quia[e] pretium sanguinis est.
7 Consilio autem inito[f] emerunt ex illis
agrum figuli, in sepulturam peregrino-
rum. 8 Propter hoc vocatus est ager ille,

Mar. 15. b. 16
Luc. 22. g. 61.
Luc. 23. a. 1.
Ioh. 18. e. 28.

Act. 1. c. 18.

i *Et egressus foras.*] Quanquã egressio timore omnino arguebat, à quo nondum liber erat, tamen iam pœnitentiam indicabat eius, qui nollet manere in loco vbi tantum scelus tueri cogeretur. sed hanc pœnitẽtiam veram, atque ex integro animo profectam fuisse, ille amarus fletus ostendebat. Quid illa nocte iniuriarum, ignominiæ, probri, atque plagarũ pertulerit Iesus, facilè indicatur ex hora & potestate tenebrarum, ex odio eorum à quibus damnatus, & insolentia eorũ inter quos erat, satellitum, ministrorum, & cæterorum.

CAP. XXVII.

a *Mane facto.*] Non diu dilata est traditio. nam post damnationem proxima est traditio rei damnati. Vsurpauerant autem Romani sibi vitæ atque necis potestatem in illum populum; ab iis rebus quæ religionem spectabãt cognoscendis tantùm abstinentes.

b *Tunc videns Iudas.*] nam anteà excæcatus propria malitia & satanæ astu rem leuem admisisse sibi videbatur. Cùm videt illum iam traditum, agnoscit culpam; nec tamen legitimam & probandam pœnitentiam iniit, quanquam multa quę ad pœnitentiam pertinẽt, fecit. Fuit sera pœnitentia cùm traditus iam esset; sed magis inutilis; quia stultè inita, & desperationi adiuncta.

c *Tradens sanguinem iustum.*] Tradiderat illum principibus sacerdotũ, quasi nosset nocẽtẽ, & dignũ qui traderetur. itaque sua illa traditione significabat illos meritò esse Iesu infensos. Nũc verò cùm morte damnatum videret, damnat ipse suum consilium & factum, affirmans illum iustum esse, & iniuria summa illis inuisum, atque à se traditum: multo ergo minus dignũ morte esse, seque velle reponere omnia hæc, id quod testaretur pecunia relata, quã vt auarus cupierat & quæsierat, atque ita amabat, vt nisi manifestò sciret esse sibi per summam iniuriam partã, nunquam referret. Argumentum ergo innocentiæ Iesu & proditionis à se admissæ esse, vltra confessionem suam argentum relatum.

d *Quid ad nos?*] Nihil, inquiunt, nobis cum tua conscientia: scimus illum non antè damnatum, quàm à te esset traditus; neque repertam fuisse damnandi eius causam, nisi postquam est traditus: tunc enim ipse dixit blasphemiam, quamobrem à nobis damnaretur. sed si tu, cùm iustum nosses, tradidisti, consule tibi; nam nos iam nostræ parti consuluimus.

e *Precium sanguinis.*] Hebraicè DAMIM significat sanguines, hoc est, necem vel cędem, & significat etiam precium. Allusum est ad vtramque significationem: non solùm sanguines sunt hæ, sed sanguines sanguinum. & preciũ appreciati. vide vt iustissimè quadret hæc Põtificum oratio cum Zachariæ vaticinio.

f *Emerunt ex illis agrum figuli.*] Argentum in templo proiectum fuerat à Iuda, quasi munus quoddã, quo aliquo modo vellet leniri suam pœnam. nam à sacerdotibus recusatum est, qui iam nolebant Iesum restituere liberum. ergo ille noluit vti illo argento: quo proiecto in templum, sperabat aliqua ratione Deum placare; vt fingere solet animus mala conscientia exagitatus huiusmodi commenta. Cùm autem principes intellexissent argentum in templo proiectum, veluti donarium quoddam esse; tamen nec ad sacrificia, nec ad sarta tecta esse idoneum definiebant, quia precium sanguinis erat: hoc est, pecunia homicidio parta ab eo à quo in templo proiecta fuerat: Igitur iniqua & indigna templo, & tamen sacra. oportuit igitur de ea re, illorum more, consilium iniri; & decretum est debere expẽdi in aliquam rem, quæ grata esse posset Deo aliqua ratione. atque ita ex pecunia sanguinis Iesu, etiam ab ipsis illius inimicis, aliquis pius vsus est initus. Neque verò ob eam rem aut illorum aut Iudæ scelus defendi aut eleuari potest: sed in his omnibus obseruanda est diuinæ sapientiæ veritas, quæ ita omnia prædixerat per vates, vt posteà per hos omnes acta sunt.

[a] Haceldama, hoc est, ager sanguinis, Act.1.c.19. B
vsque in hodiernum diem. 9 Tunc [b] im-
pletum est quod dictum est per Ieremiā
prophetam, dicentem, Et acceperunt tri- Zach.11.c.12 Ier.32.
ginta argēteos pretium appretiati quem
appretiauerunt à filiis Israel: 10 & dede-
runt eos in agrum figuli, sicut constituit
mihi Dominus. 11 Iesus autem stetit
ante præsidem, & interrogauit eum prę- Mar.15.a.2. Luc.23.a.3.
ses, dicens, Tu es Rex Iudæorum? Dicit Ioh.18.f.33
illi Iesus, Tu dicis. 12 Et cùm accusare-
tur à principibus sacerdotum & seniori-
bus, nihil respondit. 13 Tunc dicit illi
Pilatus, Non audis quanta aduersum te
dicunt testimonia? 14 Et non respondit
ei ad vllum verbum: [c] ita vt miraretur
præses vehementer. 15 Per diem autem
solennem consueuerat præses populo [d] di-
mittere vnum vinctum quem voluisset.
16 "habebat" autem tūc vinctum insignē, "habebant MS.R.C.S.
qui dicebatur [e] Barabbas. 17 Congrega-
tis ergo illis, dixit Pilatus, Quem vultis
dimittam vobis: Barabbam, [f] an Iesum,
qui dicitur Christus? 18 [g] Sciebat enim
quòd per inuidiam tradidissent eum.
19 Sedente autem illo pro tribunali, misit C
ad eum vxor eius, dicens, [h] Nihil tibi &
iusto illi. multa enim passa sum hodie
per

a *Hacel dama.*] Syrica verba, ex Hebraico antiquo immutata.

b *Impletum est.*] Nam iam fuerat similis res acta Zachariæ & Ieremiæ temporibus; sed non fuerat completa, vsq; ad hoc in Iesu editum exēplū.

c *Ita vt miraretur præses.*] Mirabatur illorum studium accusandi, & vehementis odij indicem conspirationem omnium, multitudinem conquisitam criminationum, & illius summam patientiam & animi fortitudinem, cum vultu nullius odij aut acerbitatis nota, sed summæ modestiæ decore imbuto.

d *Dimittere vnum vinctum.*] In monumentum seruitutis Ægyptiacæ, diuino beneficio depulsæ.

e *BarAbas.*] Significat nomen filiū cuiusdam dicti Abba, noti satis viri; & ipse etiam notus, tum propter patris nomen, tum propter ipsius facinora. Erat enim seditiosus, & in seditione fecerat homicidium: deinde effugiens periculum, latrocinia exercuerat apud vias. Est frequens mentio cuiusdam Abba insignis viri in Misnaioth.

f *An Iesum qui dicitur Christus?*] Antitheto voluit præses populū officij admonere sui, opponens nomen Barabba nomini Iesu, qui dicitur Messias. Hoc enim nomen illis maximum & grauissimum esse oportuit, cuius ratio omnis ad ipsorum honorem & vtilitatem referebatur: ac præcipuè cùm pronunt aretur ab ipso præside vltrò in illorum fauorem, quod non expectatum fuerat ex imperij Romani ministro. & tamen illi persuasi sunt potius suum vt malum optarent, quā tantum vt bonum agnoscerent: adeò in errorem vel in bonum consilium inducere potest populum, eorum auctoritas qui duces in republica sunt: maximè verò eorum, qui pietatis nomine summi habentur.

g *Sciebat enim quod per inuidiam.*] Non poterat hoc latere Præsidem, qui antequàm Iesus Euangelium prædicare inciperet, rempub. administrabat; & per totum hoc tempus res Iesu Christi intellexisset; & quo animo, quo consilio erga eum summi sacerdotes & alij forent, non ignoraret: res erat omni populo nota, nedum Præsidi. Ad hoc accessit mandatum vxoris.

h Mysterium redemptionis humanæ per mortem expediendę adeò magnum fuit, atque in diuinæ sapientiæ penetralibus obseruatum, vt nunquam à diabolo intelligi aut cognosci potuerit; imò neque ab angelis electis, donec iam tandem instructum fuit, & iniri cœptum in illo sacratissimo cœnæ Dominicæ sacramento, atque in morte ac resurrectione absolutum. tum demum diabolus, qui hactenus necem Iesu molitus fuerat, vsque ad impulsum Iudam, cùm videret omnino instare regni sui finem, & sui damnationem, atque regni cælorum constitutionem, impedire conatus est rem & negotium salutis humanæ, interturbare eodem medio, quo à principio humanæ naturę dignitatē perdiderat, persuadens viro per vxorem, vt consilio

diuino deesset. Iudam ad scelus suscipiendum impulit, sicut Iohannes docet, Cùm diabolus iam immisisset in cor, vt traderet eum Iudas Iscariotes. sed impulsum non potuit reuocare; nam arbitrij humani vim non potest ille, vt vult, regere. Iudas cùm apud se obstinato animo constituisset scelus admittere, iam ipse diabolus erat, nec diabolo cedebat. aliam igitur insistit viam diabolus, vt relictis sacerdotibus & aliis, qui iam pertinaces erant, cum Præsidis vxore per somnium agat, vt Christus dimittatur.

per visum propter eum. 20 Principes au-
tem sacerdotum & seniores persuaserũt
populis vt peterẽt Barabbam, Iesum ve-
Mar.15.b.11 Luc 23.c.18. Ioh.18.f.40. Act.3.c.14. rò perderent. 21 Respondens autẽ præ-
ses, ait illis, Quem vultis vobis de duo-
bus dimitti? At illi dixerunt, Barabbam.
22 Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciam
de Iesu [a] qui dicitur Christus? Dicunt om-
nes, Crucifigatur. 23 Ait illis præses,
[b] Quid enim mali fecit? At illi magis cla-
mabant, dicentes, Crucifigatur. 24 Vi-
dens autem Pilatus [c] quia nihil proficeret,
sed magis tumultus fieret: accepta aqua,
lauit manus coram populo, dicens, Inno-
cens ego sum à sanguine iusti huius: vos
videritis. 25 Et respondens vniuersus
populus, dixit, Sanguis eius super nos,
& super filios nostros. 26 Tunc dimisit
illis Barabbam: [d] Iesum autem flagellatũ
tradidit eis vt crucifigeretur. 27 [e] Tunc
milites præsidis suscipiẽtes Iesum in prę-
Mar.15.b.16 Ioh.19.a.1. torium, congregauerunt ad eum vniuer-
D sam cohortem: 28 & exuentes eum, chla-
mydem coccineam circundederunt ei;
29 & plectentes coronam de spinis, posue-
runt super caput eius, & arundinem in
dextera eius. Et genu flexo ante eum, il-
ludebant

a *Qui dicitur Christus.*] Iterum commemorat dignitatem cognomẽti faustissimi & sanctissimi: & tamen illi infaustissimè respondent, *Crucifigatur.*

b *Quid enim mali fecit?*] Præses innocentiæ Christi assertor, populum testẽ appellat.

c *Quia nihil proficeret.*] Quod oportuit testatum & confirmatum, iam testatum erat, videlicet Iesum Christum nullo suo crimine debere damnari: quod verò sic fieri oportuit, vt Christ⁹ pateretur, & ita intraret in gloriã suã. id Pilatus impedire non potuit: sed populus, quãquam non recto studio, postulauit tamen id quod vniuerso mũdo expediebat. Vox & clamor Pilati præ tumultu non exaudiebatur; ideò voci & orationi signũ additũ est, quod quam longissimè adstantibus etiam significare posset. Nam manuum lotio publicè facta, innocentiam rei testabatur, simul & suam ipsius sentẽtiam ab eo condemnando alienissimã. Hanc significationem cùm cognosceret populus vniuersus, dixit, *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.* hoc est, Nos istam culpam suscipimus nostro & filiorum periculo luendam.

d *Iesum autem flagellatum.*] Secũdò flagellatũ ex more Romano. Erat enim crux ignominiosissimũ mortis genus; ideoque publicè ignominiosis hominibus afferebatur. flagellatio autem publica vel nobilissimo homini decreta ignominiam inurebat & infamiam. Nihil potest Pilatus excusare, si legem diuinam, & naturæ, atque æquitatem respexerit. Nulla enim æquitate potuit tradi populo homo, innocens publicè pronuntiatus. Sed tectitus est rationes priuatas rerum publicarum & statuum, quas vocant, quæ à prudentia humana excogitatæ, infelices rebus publicis & statibus exitus persæpè moliuntur. Non fuit prolata sententia in Iesum, vt damnatum, sed permissio & traditio inita est, vt in postulatum: sed postulationis leges non admittunt huiusmodi exemplum.

e *Tunc milites præsidis.*] Militari petulantia & crudelitate in Iudæorũ, hoc est, Pontificum & seniorum gratiam adeò insolenter illuserunt Iesu quodã irrisionis genere excogitato, quo regni affectati (vt Iudæi dicebant) infamiam illi exprobrarent: quasi quicquam de regno mundano vel Christus dixisset, vel egisset vsquam. Purpura, sceptrum, corona, regum insignia & ornamenta sunt. adoratio, & obseruatio debita regibus, officium est eorum qui inferiori sunt gradu. hæc omnia peruersissimè illi compararunt.

ludebant ei, dicentes, Aue rex Iudæorũ.
30 Et expuentes in eum, acceperunt arun-
dinem, & percutiebant caput eius.
31 Et postquam illuserunt ei, exuerunt eũ
chlamydem: & induerunt eum vestimé-
tis eius, & duxerunt eum vt crucifigerẽt.
32 Euntes autem inuenerunt hominem Mar.15.b.21
Cyrenæum, nomine Simônem: [a] hunc Luc.23.d.26
angariauerunt vt tolleret crucem eius.
33 Et venerũt in locum qui dicitur Gol- Mar.15.b.22
gotha, quod est, Caluariæ locus. 34 [b] Et Luc.23.e.33. Ioh.19.c.17.
dederunt ei "vinum' bibere cum felle mi- " acetum G.S.
stum. Et cùm gustasset, noluit bibere.
35 Postquam autem crucifixerunt eum, Mar.15.c.24 Luc.23.e.33
diuiserunt vestimenta eius, sortem mit- Ioh.19.c.18
tentes: [c] ‾ vt impleretur quod dictum est ‾15 MS. Hieron. G.S.
per Prophetam dicentem, Diuiserunt si- Psa.21.c.19.
bi vestimenta mea: & super vestem meã Ioh.19.c.24.
miserunt sortem'. 36 Et sedentes serua-
bant eum. 37 Et inposuerunt super ca-
put eius [d] causam ipsius scriptam: HIC
EST IESVS REX IVDAEORVM.
38 Tunc [e] crucifixi sunt cum eo duo latro-
nes:

a *Hunc angariauerunt.*] Eò egerunt vi, vt tolleret crucem, quòd Iesus præ lassitudine & dolore non ita properaret atque illi cuperent: deinde vt ipsi minori impedimento inter eundum illuderent. Ipsi non tulerunt crucem, quia funestum & infame habebatur.

b *Dederunt ei vinum bibere.*] Vinum cum felle, vt acrius esset, & acerbo gustu magis læderet Iesum. Vinum myrrhatum dabatur supplicio afficiendis, quòd mentis alienationem afferret ad cruciatus tolerãdos: sed Christo acerbius multo poculum paratum est. Ille gustauit, vt per omnia patri obediret, & scripturas impleret, sed noluit bibere, dolores pro nobis patientissimè laturus grauissimos, vt patris aduersum nos iram leniret.

c *Vt impleretur*] Non diuiserunt milites vestimenta studio implendi scripturas, sed ex auaritia; quòd munda essent vestimenta Christi & honesta, vel nitidissimo cuique ad vsum idonea. inde autem effectum est, vt impleretur quod scriptum fuerat.

d *Causam ipsius.*] Antiqua consuetudo fuit supplicio affectis, causam damnationis adscriptam imponere, vt cognoscere quiuis posset, in exemplumque obseruare. Hic non fuit causa damnationis, illum esse regem Iudæorum: non enim damnatus fuit à Pilato causa dicta & iudicata, sed quòd ex more aliquid significandũ indicandúmve erat, Pilatus eam significationem accepit, quæ maximè videbatur aliquid nominis habere, quamobrem vel accusari potuisset Iesus, vel à se tradi: neque enim aliam causam audierat præses, qua magis vrgeretur, quàm illam, *Si hunc dimittis, non es amicus Cæsari. omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari.* Sed cùm hæc non conuicta esset, tamen intellexit Pilatus vel ad defensionem suam apud Romanos, vel ad populi Iudaici damnationem & ignominiam nihil aptius esse, quàm si huiusmodi nomen inscriberetur. Nam quòd rex à populo accusaretur, & postularetur ad supplicium, videbatur è Romanorum dignitate esse illum tradere, quanquam nihil in eo criminis conuictum esset. Si verò rex ille verè erat, tamen non ex hoc mundo illius regnum definiebatur, vt ipse respondit; illam culpam non suam esse allegare poterat præses qui de regno & rege, cuius nihil ad se attinebat, ita pronuntiasset, vt traderetur populo, qui ipsum regem suscipere nolebat; atque ita culpam ille in populum transferebat omnem, à qua tamen ipse non erat immunis. Quidquid autem ille cogitaret aut ageret, tamen res ipsa conueniebat cum scripturis, vt nihil requiri posset eorum omnium, quæ de Christo rege à Deo vncto, in propria veniente, & à suis non recepto; ac tandem publicè rege pronuntiato, & regni ei stabiliendi causa occiso, scripta erant.

e *Crucifixi sunt cum eo duo latrones*] Vt populus & vulgus, qui sine iudicio omnes eadem nota inurit, quos in eodem conditionis genere constitutos esse videt, maximè autẽ damnatos, existimaret Iesum sub illo titulo Regis Iudæorum, aliquid tale molitum fuisse, aut secretò perpetrasse, quale in illis, quos pœnæ socios habebat, constaret deprehensum & condemnatum. Solent his commentis principes viri imponere populo rudi, & ad sinistra omnia impensè credulo, atque tragœdiarum verarum spectatori auidissimo. qui cùm fortunam sequatur, quam ille existimat rebus dominari, odit semper damnatos, atque summa contentione eos irridet: sic sibi suisque rationibus, suæ etiam immunitati consultum fore arbitratus. Exemplum manifestum statuitur in Iesu omnium hominum beneficentissimo, de omni populo anteà optimè merenti doctrina, & miraculis editis admirando; quem tamen prætereuntes blasphemabant.

²2 MS.C.S.
Ioh.2.d.19.
destruit MS.
MS.C.S.
reædificat MS.
Sap.2.d.18.
Psal.21.b.9.
credimus MS.Hier.
eum. C.S.

nes: vnus à dextris, & vnus à ſiniſtris.
39 Prætereuntes autem blaſphemabant
eum, mouentes capita ſua, 40 & dicẽtes,
Vah qui deſtruis templum Dei, & in
triduo illud reædificas: ſalua temetipsũ:
ſi filius Dei es, deſcẽde de cruce. 41 Si-
militer & principes Sacerdotum illudẽ-
tes cum Scribis & ſenioribus, dicebant,
42 Alios ſaluos fecit: ſeipſum non poteſt
ſaluum facere: ſi rex Iſrael eſt, deſcendat
nunc de cruce, & credemus ei: 43 con-
fidit in Deo: liberet nunc eum ſi vult:
dixit enim, Quia filius Dei ſum. 44 Id-
ipſum autem & latrones qui crucifixi
erant cum eo, improperabant ei. 45 A ſe-
xta autem hora, tenebræ factę ſunt ſuper
vniuerſam terram, vſque ad horam no-
nam. 46 Et circa horam nonam clama-
uit Ieſus voce magna, dicens, Eli, Eli,
O lamma-

a *Si filius Dei es, deſcende de cruce.*] Huiuſmodi probra & inſultationes, quos ὀνειδισμοὺς Rhetores dicũt, multò grauiores ipſa morte viris bonis & innocentibus ſunt. Imperitum & prophanum vulgus, præteritorum virtutis exemplorum à Ieſu editorum oblitum, neque diuinam prouidentiam, neque damnati illius innocentiam conſiderans, tantùm ex præſenti ſtatu omnia definire conſuetum, impotentiam & imbecillitatem, atque adeò vanam virtutis iactationem Chriſto exprobrat. confictа mendacia, & vulgo temerè ſparſa, pro criminibus veris obiicit, vt, *Qui deſtruis templum Dei:* quod tamen à Chriſto dictum fuiſſe nunquã fuerat edoctum, quanquam duo falſi teſtes de ea re affirmaſſent: ſed conueniens illorum teſtimonium non fuit vel inimicis Chriſti iudicibus.

b *Liberet eum*] Miraculum & exemplum manifeſtum voluntatis & gratię Dei erga Chriſtum non tam optabat illud vulgus, & Scribę, & cæteri, quàm negabat edendum: neque credẽdi ſtudio, ſed odio maximo, atque deteſtãdi Chriſti propoſito ferebantur. Interim tamen ſatan hoc illos ad pronuntiandum adigebat, ſi quomodo impedire aut interturbare poſſet ſalutẽ publicam, & ſuam ipſius perditionem, quam in illa cruce expediri atque effici videbat. Deus autem neque miraculum huiuſmodi cõſilio hominibus edere ſolet, neque ſalutis humanę negotium ex ſatanæ ſtudio & ſententia intermitti volebat.

c *Si vult.*] Si vult eum, Hebraiſmus eſt; pro, Si amat & fouet eum, ex verbo אהב. Eſt autem eiuſmodi argumẽtatio ex contentione per gradus: Ille dixit filium Dei ſe eſſe; oportet igitur illi eſſe charum & gratum: nam plus eſt eſſe filium, quàm gratum: quòd ſi gratum ſe Deo ſentiebat, confidere illi debuit, vt ipſe frequenter nobiſcum diſputans prædicabat. ſi verè confidit, liberet eum, vt liberare ſolet ſperantes in ſe. quòd ſi non liberat, conſequitur ipſum non confidiſſe Deo, neque charum & gratum illi fuiſſe, nedum filium, vt ſeſe iactabat. Huiuſmodi argumentationibus ſibi & aliis ſtultiſſimè perſuadere ſuas ſentẽtias ſolent curuæ in terras animæ, & cæleſtiũ inanes.

d *Quia filius Dei ſum*] affirmationis modus eſt Hebræis: nam כי Hebræorum, vel אר Aramæorum expoſitiua & affirmatiua vox etiam eſt.

e *Et latrones.* Alter ex latronibus improperabat expreſſè Chriſto; ſed Auctor hoc modo indignitatẽ rei amplificauit, non tam perſonæ, quàm cõditionis notatione facta ac ſi diceret, Non ſolùm à Scribis & ſenioribus, atq; à populo & vulgo inferioris notæ, expertibus tamẽ illius cõditionis in qua Chriſto erat, illuſus & probris affectus fuit Chriſtus, ſed ab iis etiam qui cùm in eadem damnatione eſſent, & iuſta cauſa damnati, in miſerrimo gradu ſe conſtitutos agnoſcere debuerũt, & ſuæ ſortis ex culpæ cõſcientia & pœnæ ſenſu pudore affecti tacere, & tamẽ multo ſe deſpectiorẽ & inferiorẽ putabant Ieſum, quem pre ſe cõtemnẽtes improperio proſequebantur. Itaque non tam homines ipſos, quàm perſonam, notat Euangeliſta hoc loco, vt Chriſtum etiam latronum damnatorum conditioni deteſtatum illo tempore fuiſſe oſtendat. Ita enim ille pro noſtris culpis factus eſt opprobrium hominum omnium, & abiectio plebis: vt expendant & animaduertant homines quo deteſtationis & abominationis, quo odij & deſertionis in loco apud Deum mundus peccato obnoxius eſſet, quando qui illius vicem luendam innocens ipſe ſubiit, his modis exceptus fuerit.

f *Tenebræ factæ ſunt*] quæ teſtarentur ac ſignificarent peccata mundi, quæ lucem & gratiam Dei auertunt, tunc eſſe omnia quæ Chriſtum, à quo luenda ſuſcepta fuerant, affligerent & obruerent: ideoque illo tempore quo Deus iram aduerſus homines ſuam in filio expleret, tenebras & poteſtatem tenebrarum vigere, omnemque naturam horrere & confundi, deſerente homines Deo, quandoquidem in viridi ligno huiuſcemodi fiebant. Hanc rem omnem cognoſcens Ieſus, exclamauit voce magna, vt afflictiſſimus & vehementiſſimè oppreſſus noſtris culpis, diuina ira & maledictione, atque grauiſſimis cruciatibus & opprobriis iniuriiſque hominum.

g *Eli, Eli.*] Pſalmi verſum eadem lingua retulit, quæ tum vulgaris erat, hoc eſt Syriaca. ſed adſtantes illi vulgares homines vel milites, propter tumultum,

cùm primum verbum repetitum, idque breue, audirent, cætera minus perciperent, arbitrabantur Eliam ab illo appellari liberatorem, cuius nomen omnibus celebre erat. Viuere enim credebatur Elias, & apparere aliquando nonnullis: cuius rei exemplum paulo post Christi tempora quidam ex Scribis magni nominis apud se editum narrabat; quod nos aliquando oportune referemus Deo fauente.

lammasabacthani? hoc est, Deus meus, *Psal.21.a.1.*
Deus meus, vt quid dereliquisti me?
47 Quidã autẽ illic stãtes & audiẽtes, di-
cebãt, Eliã vocat iste. 48 Et cõtinuò cur-
rẽs vnus ex eis, acceptã spongiã impleuit F
aceto: & imposuit arundini, [a] & dabat ei *Psa.68.c.22.*
bibere. 49 Cæteri verò dicebant, Sine,
videamus an veniat Elias liberans eum.
50 Iesus autem [b] iterum clamãs voce ma-
gna, emisit spiritum. 51 Et ecce [c] velum *2.Par.3.d.14*
templi scissum est in duas partes, à sum-
mo vsque deorsum. [d] & terra mota est, &
petræ scissæ sunt, 52 & monumenta aper-
ta sunt: & multa corpora sanctorum qui
dormierant, surrexerunt. 53 Et exeuntes
de monumentis post resurrectionẽ eius,
venerunt in sanctam ciuitatem: & appa-
ruerunt multis. 54 Centurio autem &
qui cum eo erant custodientes Iesum, vi-
so terræmotu & his quæ fiebant, timue-
runt valdè, dicentes, Verè filius Dei erat
iste. 55 Erant autem ibi mulieres multæ *Mar.15.d.40*
à longè, quæ secutæ erant Iesum à Gali-
læa, ministrantes ei: 56 inter quas erat
Maria Magdalene, & Maria Iacobi &
"Ioseph' mater, & mater filiorum Zebe- *Iose c.5.*
dæi. 57 [e] Cùm autem serò factum esset, *Mar.15.d.42* *Luc.23.g.50.*
vênit quidã homo diues ab Arimathæa, *Ioh.19.g.38.*
nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat G
Iesu. 58 hic accessit ad Pilatum, & petiit
corpus

a *Dabat ei bibere.*] vt citius interficeret. namque acetum membris & neruis læsis vehementer nocet, & dolorẽ primùm, deinde stuporem lethalem affert. Ita parata erant omnia quæ expedire Iesu mortẽ ab illis cupitam possent. sed intereà scripturę implebãtur.

b *Iterum clamans voce magna.*] vt non debilitatum & victum, sed spontaneũ, & volentẽ spiritum se patri reddere testaretur, vocem emisit humana ferè maiorem vice, qua probauit potestatẽ sibi esse ponendi animam suam, & cõcedendi naturæ, quæ grauissimis doloribus excruciata morti cedit, atque etiam vincendi mortem, & animam resumendi, corpusque proprium ad vitam reuocandi. Fuit planè maxima hæc vox, ex maxima Christi virtute, & maxima etiam certitudine suæ erga patrem commendationis; simul enim cum suo spiritu omnes eos commendabat, pro quibus susceptis mortem oppetebat.

c *Velum templi scissum est.*] Certissimo argumento & signo, quòd sancta, quorum aditus populo negatus anteà erat, iam paterent omnibus ingredi cupientibus & studentibus; idque per velamen, id est, carnem suam, quam pro mundi reconciliatione rumpendam tradiderat.

d *Terra mota est.*] in signum potestatis & efficacitatis illius spiritus, qui ad inferos vsque penetrans, non solũ animas illic detentas liberare, sed corporibus etiam subitò reintegratis & instauratis reddere poterat. Ita multos testes non solùm resurrectionis, sed efficacitatis mortis ac resurrectionis suæ Christus produxit, qui illum peccati, mortis & inferni victorem probarent.

e *Cùm autem serò factum esset:*] vsque ad illud sero, hoc est, ad vesperum vsque illud, durauerat Patris indignatio in filium mundi scelera expiantem. ex illa autem hora Patris placatio sese ostendere cœpit: iam enim existunt qui corpus sepeliendum curẽt, qui petãt audacter à præside, nec præses negat, nec populum veretur. Sunt qui deponant de cruce viri nobiles, & honesti qui sepeliant, qui obseruent, qui vngere cogitent,

corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi
corpus. 59 Et accepto corpore, Ioseph
inuoluit illud [f] in sindone munda. 60 &
posuit illud [g] in monumento suo nouo
quod exciderat in petra. Et aduoluit sa-
xum magnum ad ostium monumenti,
& abiit. 61 Erat autẽ ibi Maria Magda-
lene, & altera Maria, sedentes contra se-
pulchrum. 62 [h] Altera autem die, quæ
est post Parasceuen, conuenerunt prin-
cipes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatũ,
63 dicentes, Domine, recordati sumus,
quia seductor ille dixit adhuc viuẽs, Post
tres dies resurgam. 64 [i] Iube ergo custo-
diri sepulchrum vsque in diem tertium:
ne fortè veniant discipuli eius, & furen-
tur eum, & dicant plebi, Surrexit à mor-
tuis: & erit [k] nouissimus error peior prio-
re. 65 Ait illis Pilatus, Habetis custodiã.
ite, custodite [l] sicut scitis. 66 Illi autem
abeuntes, munierunt sepulchrum, si-
gnantes lapidem, cum custodibus.

CAP. XXVIII.

Mar.16.b.6 Ioh.20.c.11 VEspere [a] autem sabbathi quæ lucescit
A in prima sabbathi, vênit Maria Ma-
gdalene

f *In sindone munda.*] Æqualis & simili omnino apparatus sepulturæ erat omnibus Iudæis, siue pauperibus, siue diuitibus, vt aliàs referemus: quo par conditio nascendi & moriendi communisque omnibus esse indicabatur.

g *In monumento suo nouo.*] in quo nullius corpus antè positum fuerat, vt cùm resurgeret Christus, alium fuisse inimici affirmare non possent: idque excisum, & vno ostio patẽs erat monumentum, vt nulla alia parte ad aliud corpus imponendum, aut ad Christi proferendum aperiri potuerit. Saxum autem magnum erat, vt deuolui ab vno tantùm non potuerit, aut aduolui. plures adesse nõ poterant propter custodes. Huiusmodi enim res quæ secretò fiunt, non rectè fiunt per plures. ita omni ex parte diuina prouidentia consuluit, nequã vel iniquam rationem, vel fictã orationem inimici Christi reperire possent, quà illius resurrectionem inficiarentur aut oppugnarent.

h *Altera die.*] Sabbatho ipso, cùm cessandum esset ab omni opere seruili, maximè illo Sabbathi die, qui magnus erat propter festum in quo incideret; & tamen illi ab opere plusquã seruili, hoc est, hostili & maleuolo non abstinuerunt.

i *Iube ergo.*] Consiliis & operis hominum inimicorũ filij sui Deus vtebatur ad illius resurrectionis veritatem patefaciendam & publicandam.

k *Nouissimus error peior priore.*] Appellauerant seductorem Iesum, hoc est, populorum in suam sententiam protractorem. cum autem si à mortuis surrexisse prædicari contingeret, multò plures ad se adducturum, quàm cùm viueret priùs, cauendo quidem metuebant & dicebant inimici, sed multò etiam magis vel inuiti præsagiebant. Vnum enim ex argumentis aduersus Iudæos fortissimum, est populorum, tum ex sua ipsorum gente, tum ex aliis multitudo qui Christum post resurrectionem secuti receperũt, quod manifestè illis conuincere possit, certam resurrectionis fidem Christianis esse sed sunt alia argumenta præter hoc illustrissima.

l *Sicut scitis.*] pro vestro consilio, ingenio & prudentia; ita vt nihil vobis desit, quod non prouideatur. Atque ita egerunt: munierunt sepulchrum signantes lapidem, & custodes in ambitu collocantes.

CAP. XXVIII.

a *Vespere autem Sabbathi.*] Totum tempus à prima apparente in crepusculo stella, vsque ad sequentis diei initium, hoc est, ad auroram exorientem, dicitur Hebræis ערב, Latini *vesperum* vertunt. atque ita scriptum legimus, Et factum est vespere & mane dies vnus. Itaque *Vespere sabbathi quæ lucescit in prima sabbathi*, sic interpretamur, Nocte illa post sabbathum, cuius noctis extremum attingit lucem primæ diei post Sabbathum. Prima dies post Sabbathum est, quam nos celebramus, appellantes *Dominicam*. namque Hebræi sabbathum hebdomadę finem constituunt: deinde numerant sex dies, hoc ordine, Prima sabbathi, secunda sabbathi, tertia sabbathi, quarta sabbathi, quinta sabbathi, sexta sabbathi, Sabbathum. Significat igitur Euangelista mulieres illas sanctas summo mane surrexisse adhuc sabbathi vespere durante. vt viderent sepulchrum; vtpote quæ magno desiderio tenebantur inungendi sui magistri corpus: cupiebant autem summo mane surgere, antequàm sabbathum

transiret, ne fortè aliò transferretur corpus Iesu, quod depositum in illo sepulchro existimabatur. Per sabbathum verò à nemine tangi poterat corpus, nec sepulchrum aperiri licebat: oportebat expectari ad minimum primam sabbathi. Itaque illæ primæ omnium venerunt, quæ nec sepulchrum aperire poterant, propter lapidis ingens pondus; nec hominem quemquam videbant, cuius opera vti possent, & iuuari in monumento aperiendo. Hæc omnia cum aliis eò tendunt, vt omnibus ex partibus Christi resurrectio confirmetur. voluit enim Deus omnem etiam circunstantiarum probationem vndique in re tanta constare aduersus inimicos crucis & resurrectionis Christi.

gdalene, & altera Maria videre sepul-
chrum. 2 [b] Et ecce terræmotus factus
est magnus. Angelus enim Domini de-
scendit de cælo: & accedens, reuoluit la-
pidem, & [c] sedebat super eum: 3 erat au-
tem aspectus eius sicut fulgur: & ʺ vesti- *vestimenta MSq.
mentum eius, sicut nix. 4 Præ timore
autem eius, exterriti sunt custodes, &
facti sunt velut mortui. 5 Respondens
autem angelus, dixit mulieribus, [d] Nolite
timere vos. scio enim quòd Iesum [e] qui
crucifixus est, quæritis. 6 non est hîc:
surrexit enim, sicut dixit. venite, & vi- - s MS.c.s.
dete locum [f] vbi positus erat Dominus.
7 Et citò euntes, dicite discipulis eius quia
surrexit*: & ecce ʺ præcedit vos [g] in Gali- * à mortuis MS.c.s.
læam. ibi eum videbitis. [h] ecce prædixi ʺ præcedet MSq.
vobis. 8 [i] Et exierunt citò de monumen- B
to cum timore & gaudio magno, curren-
tes nuntiare discipulis eius. 9 Et ecce
Iesus

b *Et ecce terræmotus.*] eo tempore quo ipsæ proximæ iam erant sepulchro, ita vt ipsæ testes essent lapidis tum primùm reuoluti, angeli præsentis, & fugæ custodum.

c *Sedebat super eum.*] vt viseretur publicè tum à mulieribus, tum à custodibus: & nemo dicere posset lapidem spontè deuolutum ex terræmotu, aut ab homine aliquo, aut aliquibus hominibus qui fugerint statim: ille sedebat, & se conspiciendum dabat lumine suo, & vestimentorum candore, quæ etiam ipsum non hominem esse probabant, sed humana vice maiorem. Id quod euenit custodibus perterritis & exanimatis, qui humano conspectu non terrerentur, si discipuli venissent, aut alius quispiam qui lapidem deuolueret.

d *Nolite timere vos.*] Angelus missus erat vt Christi resurrectionem testaretur piis & impiis: sed impiis terror est incussus, quorum consilium, operam & diligentiam ad custodiendum corpus vanam voluit declarari Deus, qui humanam mentem in huiusmodi rebus aduersum se initis, irridet & turbat: sicut scriptum est, Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Itaque hos qui aduersus Dominum & aduersus Christum eius insurgere volebant, ita turbauit Deus, vt testes veritatis suo malo ac terrore nimio edoctos constituerit. eos verò qui pietatem colunt, & Dei consilium vel cognoscunt vel expectant, consolatus Deus, à timore & suspicione liberat, testesque suos suo ipsorum bono facit. Idem angelus dicebat, *Nolite timere vos. scio enim quòd Iesum, qui crucifixus est, quæritis, &c.* Et qui quærunt Iesum pio studio, plus inueniunt quàm cogitabant. Quærebant sanctæ mulieres mortuum, viuere eum intelligunt. spem accipiunt eundem videndi. e *Qui crucifixus est.*] Idem qui crucifixus est, vt dixerat, non est hîc: sed surrexit etiam, sicut dixerat, eodem die quo dixerat. id quod circunstantiis ipsis primùm probabitur ex loco vacuo, qui nunc primùm in vestro conspectu apertus est. f *Vbi positus erat Dominus.*] Ab angelo appellatur *Dominus*, cui iam data erat omnis potestas in cælo & in terra. g *In Galilæam.*] Inceperat Christus sui euangelij lucem in Galilæa ostendere. ibi etiam suæ veritatem resurrectionis (quæ initium erat regni discipulis manifestandi) multis testatam voluit. h *Ecce prædixi vobis.*] atque ita excipere debetis & credere: nam re ipsa comperietis vt prædixit. i *Et exierunt citò.*] Intrauerant enim in monumentum, vt viderent Iesum ibi non esse. Erat autem monumentum in cubiculi formam excisum concameratum: citò autem exierunt, quòd verè crediderant eum viuere; & cupiebant eum nuntium ad fratres perferre lætissimum. *Cum timore & gaudio magno.* Gaudium ex resurrectionis fide oriebatur. Timor non fracti animi, sed pij erat, & maiora iam cogitantis & cognoscentis de Iesu, quàm anteà fuerant cogitata. nam quem Angelus *Dominum* appellauerat, quem surrexisse constabat, maxima reuerentia ac diuino honore dignum esse censebant. Inde factum est, vt occurrentem Iesum prouolutæ adorarent, vtpote sese humiles valde pro tanta maiestate, & indignas antiqua

familiaritate existimantes: quas tamen Iesus ita animat & erigit, vt nunc sibi multò magis familiares esse confirmet: eamque gloriam non sibi soli partam, sed cum illis communicandam significet: quamobrem discipul os prius distitatos fratres vocat.

Iesus occurrit illis, dicens, Auete. Illæ
autem accesserunt, & tenuerunt pedes
eius, & adorauerunt eum. 10 Tunc
ait illis Iesus, Nolite timere. ite, nun-
tiate fratribus meis vt eant in Galilæàm,
ibi me videbunt. 11 Quæ cùm abiis-
sent, [a] ecce quidam de custodibus vene-
C runt in ciuitatem, & nuntiauerunt prin-
cipibus sacerdotum omnia quæ facta
fuerant. 12 Et congregati cum senio-
ribus, consilio accepto, [b] pecuniam co-
piosam dederunt militibus, 13 dicen-
tes, [c] Dicite, Quia discipuli eius nocte
venerunt, & furati sunt eum nobis dor-
mientibus. 14 Et si hoc auditum fue-
rit à præside, nos suadebimus ei, & se-
curos vos faciemus. 15 [d] At illi accepta
pecunia, fecerunt sicut erant edocti. [e] Et
diuulgatum est verbum istud apud Iu-
dæos, vsque in hodiernum diem.
16 Vndecim autem discipuli abierunt
in Galilæam, in montem vbi consti-
tuerat illis Iesus. 17 [f] Et videntes eum
adorauerunt, [g] quidam autem dubitaue-
D runt. 18 Et accedens Iesus, locutus est
Ioh. 17. a. 1. Heb. 2. b. 8. eis, dicens, [h] Data est mihi omnis potestas

a *Ecce quidam de custodibus.*] Aliqui ex illis manserunt in sua statione, vt ne ipsis abtentibus aliquid actum causari quis posset: & quidam ex illis iuerũt nuntiatum omnia quæ facta fuerant, hoc est, quæ de terræmotu, lapide reuoluto, & angeli testimonio, & mulieribus narrata iam sunt. atque ita illis testibus res omnis patefacta est principibus sacerdotum & senioribus.

b *Pecuniam copiosam.*] quam non darent, nisi certa illis fuisset res: aliàs enim accusarent milites præuaricati officij.

c *Dicite quia discipuli eius.*] Quomodo, vt rectè Augustinus redarguit, testari possent corpus Christi à discipulis subreptum, dum ipsi dormirent? Nã nec dormire omnes debuere, cùm essent collocati in custodia: & seipsos accusabant atque damnabant, hoc fatentes. nec si dormiissent, verè dicere poterant à discipulis subreptũ: quî enim videre potuerunt dormientes? Sed fuit hoc consilium pontificum & seniorũ, vt populo illo commento imponeretur. Facilè enim vulgus sparsis temerè sermonibus credit, & maiorum auctoritate ducitur. namque iis qui res iudicio æstimant graui, nihil huiusmodi commenta fidei faciunt. ideóque illi dicebant, *Si hoc auditum fuerit à præside, nos suadebimus ei.* sciebant enim præsidem huiusmodi commenta non admissurum.

d *At illi accepta pecunia.*] Neque milites pecuniam accepissent, si proditi officij conscientia tenerentur.

e *Et diuulgatum est verbum.*] Res omnis hæc, vt à principio ad finem vsque narrata est, diuulgata fuit apud Iudæos, quamuis illam celari sacerdotũ principes voluissent, excogitato commento ad populum decipiendum. Quî enim potuit latere & celari res inter tot acta, & cum tam multis communicata? in qua pecuniæ solutio copiosæ fuit, quam milites acceperunt, qui aliis ex cohorte negotium omne non celarunt. deinde cùm de ea etiam re cum præside esset agendum? Vt Deus irridet consilia hominum aduersus se filiumque suum inita!

f *Et videntes eum adorauerunt.*] Agnoscentes Deum & Dei filium, atque regni cælorum regem, quem pati, mori, & resurgere oportuerat, atque ita intrare in gloriam suam.

g *Quidam autem dubitauerunt.*] Qui cùm è dubitatione liberati fuerint, veritate comperta, nihil posteris dubitandum reliquerunt. Hos autem Iesus apertè dubio exoluit, sese illis manifestum ostendens, & contrectandum præbens: Palpate, inquit, & videte, quia spiritus manus & pedes non habet, vt me videtis habere.

h *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.*] id est, Ecclesiæ in cælo triumphantis, & in terra militantis princeps summus rexque declaratus sum, vt possim terrenam cum cælesti coniungere.

in cælo & in terra. 19 Euntes ergo [l] do- Mar.16.d.15
cete omnes gentes: baptizantes eos in
nomine patris & filij & spiritus sancti,
20 docentes eos seruare omnia quæcun-
que mandaui vobis, & ecce ego vobis-
cum sum omnibus diebus, vsque ad con
summationem seculi.

l *Docete omnes gentes.*] Hoc mandatum totius Euangelij summam complectitur. incipit à fine, & desinit in media, vt obseruare solemus apud sacros auctores.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS ARCHITYPOGRAPHVS REGIVS ANTVERPIÆ, ANNO M. D. LXXV.

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

CAPVT. I.

A NITIVM [a] euangelij
Iesu Christi filij Dei.
2 [b] Sicut scriptum est in
" Isaia propheta', Ecce
ego mitto angelum meũ
ante faciem tuam, qui
præparabit viam tuam ante te; 3 Vox
clamantis in deserto, Parate viam Do-
mini, rectas facite semitas eius. 4 [c] Fuit
Iohannes in deserto baptizans, & præ-
dicans

" prophetis

Mal. 3. a. 1.
Isa. 40. a. 3.
Ioh. 1. c. 15.
Luc. 3. a. 4.
Matt. 3. a. 1.

CAP. I.

a *Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei.*] Matthæus generationis Iesu Christi librum conscripsit, ea significatione quam exponebamus: Lucas omnem narrationem ordinauit, non solùm historiæ Christi, sed Euangelij, & rerum quæ Euangelio credentibus contigerunt, cum promissorum etiam antiquorum significatione. Iohannes totus præcipuè est in diuina generatione, & hominum regeneratione disserenda. Marcus autem ipsum tãtùm Euangelium scribere professus, appositissimè incœpit, & exactissimè absoluit. Est autem Euangelij definitio siue interpretatio ex etymo, BONVM NVNTIVM. Oportet verò bonum nũtium rei magnæ maximeque vtilis ac lætæ esse. Nihil autẽ homines aut optare potuerunt vtilius aut dignius, quàm vt ex generatione illa priori carnali & corrupta ex primis parentibus deducta, in regenerationem & renouationem spiritus ac vitæ transferri possent. hoc futurum aliquando certis promissis ex Dei misericordia acceperant. Tandem autem aduentare audierunt, ac demum credentes & obedientes acceperunt. Huius tanti diuini doni aduentantis & iam maturescentis præconium siue annuntiatio Euangelium est illud, cuius in sacris libris tanta celebritas, tantaque laus est. Est autem summa Euangelij huius sententia, IESVM esse Christum & filium Dei · hoc est, Iesum illum Nazarenum esse verum filium Dei, per quem Deus, vt initiò mundum fecit, sic posteà regenerauit, & à morte ad vitam transtulit. Alia enim virtute id fieri non poterat, quàm diuina eius, per quem omnia facta fuerant. Itaque oportuit esse Deum verum, natura æqualem patri: filium, inquam, ipsum, Dei virtutem & Dei sapientiam. eundem etiam hominem esse oportuit, eumque præstantissimum, omnium hominum purissimum & sanctissimum, ac tandem etiam filium Dei secundùm carnem, id est, non patre terreno, sed cælesti Deo. matre verò sanctissima & purissima, vltra omne mortalium fœminarum exemplum. eundem denique etiam vt hominem diuino spiritu plenum, donis auctum optimis & præstantissimis, auctoritate ad suas partes peragendũ diuinè instructum. Hæc omnia significantur arcano nomine CHRISTI, id est, vncti in Regem, in Sacerdotem æternum, & in Prophetam.

b *Sicut scriptum est in Isaia propheta.*] Docet Euangelista illius Euangelij, cuius summam definitionem retulerit, hoc est, illius boni nuntij initium, fuisse pœnitentiæ denuntiationem, Iohanne Baptista præcone factam. Namque iis qui diuina verba audiendi capaces sunt, proponitur salus per Deum promissa, cui promissioni credere cum primis oportet. Sed non satis est fides ad accipiendam salutem à Deo oblatam, nisi adsit etiam pœnitentia eorum qui pœnitentia indigent. Continet autem pœnitentia non solùm malorum operum detestationem & fugam, sed bonorum exercitationem & studium. Itaque denuntiatio pœnitentiæ à Iohanne inita, principium fuit boni nuntij hominibus allati. Cætera quæ ante Iohannis prædicationem acta narrantur, fuerunt Euangelij præambula. atque ita prædictum fuerat à Deo per Isaiam, nuntiũ qui præueniens filium Dei, præparaturus esset viam, fore illam vocem clamantẽ in deserto, *Parate viam Domini*, &c. Vt verò Euangelium semper in terris constat hominibus, ita illius initium. nam qui huius boni nuntij fide ducitur, is instruere & munire viam Domino ad se venturo ita debet, vt simul pœnitentiam cum fide coniungat. Hæc enim via Domini arcta est, quæ ducit ad vitam: quam qui institerit, is Domino obuiam venienti occurret.

c *Fuit Iohannes.*] Hactenus proposita est Euangelij summa, eiusque finis & initium: ostensumque est vtramque partem cum vaticiniis conuenire. Nunc verò deinceps ipsa Euangelij totius historia ordine exponitur. Illud, inquit, initium sic habet: Iohannes ille, qui mittendus prædictus fuerat, fuit in deserto baptizans aqua, & simul denuntians hominibus præteritæ vitæ depositionem, & correctionem in melius; vt hac ratione possent accipere remissionem peccatorum à Deo promissam per Christum expediendam. Nam baptismus Iohannis exterior, signum erat professionis alterius baptismi, hoc est, pœnitẽtiæ summo studio subeũdæ. Vtrumque verò suscipi debuit in fide remissionis peccatorum.

dicans baptisinũ pœnitentię in remissio-
nem peccatorum. 5 d Et egrediebatur ad *Matt. 3.a.5.*
eum omnis Iudææ regio, & Ierosolymi-
tæ * vniuersi: & baptizabantur ab illo in * MS. c.
Iordanis flumine, confitẽtes peccata sua.
6 e Et erat Iohannes vestitus pilis cameli,
& zona pellicea circa lumbos eius: & lo- *Leu. 11.c.22 Matt. 3.c.12*
custas & mel syluestre edebat. 7 Et præ- *Luc. 3.c.16. Ioh. 1.d.27.*
dicabat dicẽs, f Venit fortior me post me, *Act. 1.a.5. & 2.a.4.*
cuius non sum dignus procumbens sol- *& 11.c.16. & 19.a.4.*
uere corrigiam calceamentorum eius.
8 g Ego baptizaui vos aqua: ille verò ba-
ptizabit vos Spiritu sancto. 9 h Et factum
est: in diebus illis vênit Iesus à Nazareth *Matt. 3.d.14.*
Galilææ: & baptizatus est à Iohanne in
Iordane. 10 Et statim ascendẽs de aqua, *Luc. 3.d.21.*
vidit cælos apertos, & Spiritum * tanquã *Ioh. 1.d.32.* * sanctum MS q.
columbam descendentem & manentem *Matt. 4.a.1.*
in ipso. 11 Et vox facta est de cælis, Tu B
es filius meus dilectus, in * te complacui. * quo MS. c.
12 i Et statim Spiritus expulit eum in de- *Luc. 4.a.1.*
sertum.

d *Et egrediebatur ad eum.*] Metonymia est *Iudææ regio*: significat habitatores regionis Iudææ, & Ierosolymitas vniuersos. Atque hoc testimonio duo docet auctor, alterum fuisse Iohãnis præconium omnibus in illa regione & vrbe notissimum, atque adeò Euãgelium ipsum, & Euangelij argumentum omnibus fuisse significatum. alterum verò, omnes ostendisse suam inopiam, professósque fuisse egere se gloria Dei, quandoquidẽ omnes confitebantur peccata sua, & baptizabantur in pœnitentiam; quam tamen non omnes posteà sunt persecuti: ideóque in peccato suo mortui sunt, non admittentes vitam qua indigebant, veréque se indigere profitebantur.

e *Et erat Iohannes vestitus.*] vt ipso etiã victu & cultu fides fieret omnibus regnum Dei non esse ex hoc mundo, quippe illius regni ministri nullam huius mundi partem accipiebant, aut adeò extremam, vt pro nulla haberi posset. Deinde vt manifestis argumẽtis ostẽderetur Iohannes esse vox clamantis in deserto, qui vix corporis sui rationem haberet, nisi quantum ad suum ministerium sustinẽdũ, hoc est, ad illam vocem pœnitentiæ denuntiatricem alẽdam satis esset, quiduis autẽ satis erat. itaque illũ nihil sibi quęrere huius mundi, qui neq; vel cibum cum cæteris etiam pauperrimis hominibus commnnẽ curaret. eóque suum testimonium grauius esse oportere, quo ipse ab omni rerum omnium terrenarum studio alienior esse cognosceretur manifestè.

f *Venit fortior me.*] Virtute & efficacitate fortior, tantóque fortior, vt cum eo nulla parte comparari possim: non enim sum dignus, vt procumbens soluam corrigiam calceamenti eius: hoc est, in minimo etiam gradu dignitatis non sum ponendus, si cum illo conferar. Nam quid humilius, quàm soluere calceamenta alicuius? certè ille, cui hoc ex conditione competit, infimo in ordine est, si cum illo comparetur cui soluit corrigiam. atqui ille tantus est, vt ego non possim cum illo vel in hoc gradu comparari, siue naturam spectes, siue virtutẽ & fortitudinẽ.

g *Ego baptizaui vos.*] Vultis, inquit, cognoscere rationem virtutis meæ cum illo collatam? Ego tantùm baptizo vos, & baptizaui hactenus aqua, in pœnitentiæ professionem, sed hæc aqua baptismi mei non mutat vos, neque facit filios Dei, & hæredes regni cælorũ: verùm excitat ad spectandã ab illo hãc dignitatem ille verò vos baptizabit Spiritu sancto; cuius virtute mutati, efficiemini filij Dei, & hæredes regni. erit enim Spiritus sanctus pignus hæreditatis vestræ.

h *Et factum est in diebus illis.*] Dum hæc à Iohanne prædicata iam nota omnibus essent, tunc fuit opportunitas cognoscendi veri Christi, & testimonio diuino confirmandi. atque ea res ita acta fuit, vt Iesus veniens à Galilæa, baptizaretur à Iohanne publicè in Iordane, vbi cæteri baptizabantur: quorũ nemo habuit testimonium cælitus, simile testimonio exhibito erga Iesum, in quem Spiritus descendens mansit, certissimo argumento virtutis diuinæ in se manentis, ad munus exercendum, cuius causa natus erat in mundo. Deinde voce manifestè è cælis facta, quæ testaretur illum esse filium dilectum, in quo paterna voluntas acquieuisset: atque adeò gratissimum Deo fore quidquid per illum ageretur: eosque placituros Deo, qui cõsortes essent ipsius filij. Id quod nemini mortalium anteà contigerat, vt scilicet appellaretur Filius dilectus, in quo complacuisset Deo.

i *Et statim Spiritus.*] Spiritus sanctus expulit Iesum in desertum, vt periculum fieret ipsius virtutis ac sapientiæ, fortitudinis animi, & dignitatis, idque omnis natura testaretur. nam quadraginta diebus & totidem noctibus erat in deserto actus Spiritu Dei: ergo cum Deo agens, atque ab eo accipiens mandata, quæ posteà ad homines veniens deferret. Et tentabatur à satana, quem sapientia vera superauit. Eratque cum bestiis

illæsus: nam bestiæ ipsæ in illo agnoscebāt & diuinam, & prę hominibus cæteris excellentẽ virtutem. & tandem esurienti, tentationibus iam superatis, angeli cibos ministrabant, agnoscentes dominum suum, victorem hostis communis, id est satanæ. Atque hactenus Iesus omnibus modis omnium testimoniis probatus fuit filius Dei, & idem homo omnium sanctissimus ac Deo dilectissimus, idemque Euangelij minister summus. hocque fuit initium Euangelij illius.

sertum. 13 Et erat in deserto quadra-
ginta diebus, & quadraginta noctibus:
& tentabatur à satana. eratque cum be-
stiis, & angeli ministrabāt illi. 14 a Post-
Matt.4.b.12 Luc.4.c.14. Ioh.4.f.43. quam autem traditus est Iohannes, ve-
nit Iesus in Galilæam, prædicans euan-
gelium regni Dei, 15 b & dicens, Quo-
niam c impletum est tempus, d & appro-
pinquauit regnum Dei: pœnitemini, &
Matt.4.c.18. Luc.5.a.2. credite Euangelio. 16 Et præteriens se-
cus Mare Galilææ, vidit Simônem &
Andream fratrem eius, mittentes retia
in mare (erant enim piscatores) 17 &
dixit eis Iesus, Venite post me, & faciam
vos fieri piscatores hominum. 18 Et pro-
tinus relictis retibus, secuti sunt eum.
19 Et progressus inde pusillum, vidit Ia-
côbum Zebedæi & Iohannem fratrem
eius, & ipsos componentes retia in naui:
20 & statim vocauit illos. Et relicto patre
suo Zebedæo in naui cum mercenariis,
Matt.4.b.13 Luc.4.c.31. secuti sunt eum. 21 Et ingrediuntur Ca-
pharnaum: & statim sabbathis ingressus
in synagogam, docebat eos. 22 Et stu-
Matt.7.d.28 pebant super doctrina eius. erat enim
docens eos quasi potestatem habens, e &
Luc.4.e.32. non sicut Scribæ. 23 Et erat in synago-
ga eorum, homo in spiritu immundo:

P 2 & excla-

a *Postquam autem traditus est Iohannes.*] In carcerem coniectus est, vbi iam munere functus fuisset suo, hoc est, testimonij reddendi de luce, & præparandi viam ante faciem filij Dei, venit Iesus à Galilæa, qui Nazaræus vocandus erat, & prædicauit Euangelium regni Dei. Iohannis prædicatio fuerat initiũ Euãgelij: Iesu prædicatio nõ fuit præparatio & initiũ, sed ipsum Euãgeliũ regni. Primus ad Siõ dicet, Adsum, & Ierusalẽ Euangelistã dabo. Quid sit illud regnũ, alias exponimus.

b *Et dicens.*] Summa Euangelij Iesu Christi continetur illa oratione, Tempus impletum esse, & regnum appropinquasse: idque quam maturrimè esse tradendum, adeò vt non, quemadmodum hactenus, differretur, sed statim daretur iis qui ad id sese præpararent, duabus illis conditionibus illustribus & necessariis à Deo iam sępissimè significatis, fide & pœnitẽtia.

c *Impletum est tempus.*] promissorum per legem & Prophetas factorum impletum est, Iohanne iam munere suo defuncto: nam lex & prophetæ vsque ad Iohannem.

d *Et appropinquauit.*] Regnum cælorum, hoc est, altera illa conditio hominibus promissa, cùm ex seruitute miserrima, in qua detinerentur seruientes peccato & concupiscentiis, ad libertatem filiorum Dei traducẽdi sint, vbi seruiant Deo in iustitia, sanctitate & veritate. dicitur autem appropinquasse regnum, eo quòd adesset iam ille dux, qui huius liberationis & traductionis in regnum minister potentissimus constitutus esset à Deo; essetque idem à quo hoc Euangelium prædicaretur. Debere ergo homines pertæsos anteactæ miseriæ & seruitutis pœnitere illius pristinæ conuersationis ac vitæ, credẽtes obtemperare ipsi Euangelio, Euangelijque ministro.

e *Et non sicut Scribæ.*] Scribarũ in docẽdo ratio ieiuna & frigida erat, certis in argumentis omnis posita, quæ affligere magis discẽtium animos, quàm afficere posset; minutiis quibusdam scrupulosissima, quæstionibus plena, inextricabilibus plerumque: variis citatis de eodem argumento sententiis, atque iisdem plerũque pugnãtibus, vt videre est per multa folia Misnaioth. Christi autem doctrina aperta, recta, constãsque erat, ambiguitatis expers, legislatoris magis, quam expositoris orationem referens: eadémque animos attendentium mirè afficiens & mouens, ac planè diuina; adeò vt non solùm homines moueret, verùetiam dæmones perturbaret.

[a] & exclamauit, 24 dicens, [b] Quid nobis
& tibi Iesu Nazarene? venisti * perdere * ante tempus ô.
nos? [c] scio qui sis, Sanctus Dei. 25 [d] Et cô- C
minatus est ei Iesus, dicens, Obmutesce,
& exi de homine. 26 [e] Et discerpens eum
spiritus immundus, & exclamans voce
magna, exiit ab eo. 27 Et mirati sunt
omnes: ita vt conquirerẽt inter se dicen-
tes, Quidnam est hoc? quænam doctri-
na hęc noua? [f] quia in potestate etiam spi-
ritibus immũdis imperat, & obediũt ei.
28 Et processit rumor eius statim in om-
nem regionem Galilææ. 29 Et protinus Mat.8.b.12. Luc.4.f.42.
egredientes de synagoga, venerunt in
domum Simônis & Andreæ cum Iacó-
bo & Iohanne. 30 Decumbebat autem
socrus Simônis febricitans: & statim di-
cunt ei de illa. 31 Et accedens eleuauit
eam apprehensa manu eius: & [g] continuò
dimisit eam febris, & ministrabat eis.
32 Vespere autem facto cùm occidisset
sol, afferebant ad eum omnes malè ha-
bentes

a *Et exclamauit.*] Spiritus immundus, qui in synagoga dum Scribæ docerẽt, nihil turbatus fuerat, cùm audiret Iesum de regno cælorum differentem & euangelizantem, exclamauit sibi iam valdè timens.

b *Quid nobis & tibi.*] Omnino aliena est tua ratio à nobis, Iesu Nazarene: te agnoscimus nobis hostem; videmus te esse missum vt nos perdas, hoc est, vincas, regno expolies, regnóque eiicias. iam sentimus istius doctrinæ efficaciam; nam premimur. istam potestatem agnoscimus humana maiorem. Ita Iesus Nazarenus non alius agnoscitur & appellatur ab ipsis dæmonibus, quàm sui ipsorum perditor.

c *Scio qui sis.*] Omnino testatur spiritus immundus Iesum Nazarenum esse illum, de quo Angelus dixerat, Ideo quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. *Sanctus Dei*, ille definitus à Deo omnium hominum optimus, potentissimus, efficientissimus; ille vnicè delectus & dilectus præ filiis hominum. ille separatus ab omni comparatione aliorum, tum naturæ, tum virtutis & efficacitatis rationibus, idque Dei consilio ac iudicio, qui te vnum sibi probauit, & ad nos perdendum, suumque regnum statuendum appellauit idoneum. Eandem expositionem admittit hoc cognomẽ *Sanctus Dei*, quam *Christus*.

d *Et comminatus est ei Iesus.*] Non vult probari Iesus testimonio dæmoniorũ, sed patris Dei; & sua virtute atque efficacitate, quæ tanta erat, vt vel inuitum dęmonium verbo & iussu expelleret. atque hoc maius certiusque testimonium erat & argumẽtum, quòd Iesus esset sanctus Dei, quàm ipsa affirmatio dæmonis. Dæmon enim mẽtiri potest, & sæpissimè mentitur: imò nihil aliud cogitat, quàm mentiri & fallere. Quanquam autem hoc loco vexatus & tortus auctoritate doctrinæ Iesu verum fateretur; tamen non cupiebat ille sibi credi, vel saltem studebat Christi auctoritatem suo testimonio obscurari potius, quàm illustrari. Malorum enim testimonium parum decoris affert bonis. sed illud erat verum, certum & clarum testimoniũ, Iesum esse sanctum Dei, si dæmonium vel inuitum cogeretur exire ex homine oppresso: id quod manifestè probatum fuit omnibus admirantibus & dicentibus, *Quidnam est hoc? quænam doctrina hæc noua? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat*, &c.

e *Et discerpens eum.*] Vt manifestè indicaret se inuitum, reluctantem, & renitentem exire coactum denique & victum, id quod clamore demonstrauit: nam quòd clamaret, quòd illum discerperet, quem anteà oppresserat, id erat signum sui laboris & tormenti, atque impotentiæ propriæ, quæ resistere Iesu imperio non poterat. hoc Lucas declarauit, dicens, Et nihil illi nocuit.

f *Quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat.*] In auctoritate atque confirmatione doctrinæ huius, non solùm morbos sanat, animos mouet, sed spiritibus immundis imperat, tanquam dominus seruis captis & mancipiis, qui vel inuiti ac trementes obediunt eius imperio, acti & expulsi vi sola verbi, sine vllo ipsius alio labore; & illi tamen laborant, ac si maximis alterius potentissimi viribus vrgerentur; tanta illi vel in verbo & nutu vis & efficientia est. Hæc admiratio illius exempli rumorẽ sparsit, vel famam potius propagauit in omnem regionem.

g *Continuò dimisit eam febris.*] Non solùm à febri est dimissa, sed omnino ad sanitatem restituta & confirmata; id quod ministratio statim consecuta probauit. Tetigit autem eam Iesus, & eleuauit, vt huiusmodi actione suam voluntatem illius sanandæ ostenderet: atque se eundem esse declararet, qui dæmonia verbo eiiceret; morbos tactu, vel iussu, vel verbo sanaret: denique omnibus modis iuuare miseros posset.

bentes & dæmonia habentes: [33] & erat
omnis ciuitas congregata ad ianuam.
D [34] Et curauit multos qui vexabantur va-
Luc.4.g.41. riis languoribus: & dæmonia multa eii-
ciebat, & [a] non sinebat ea loqui, quoniam
sciebant eum. [35] [b] Et diluculo valde sur-
gens, egressus abiit in desertum locum:
ibique orabat. [36] Et prosecutus est eum
Simon, & qui cum illo erant. [37] Et cùm
inuenissent eũ, dixerunt ei, [c] Quia omnes
Luc.4.g.43. quærũt te. [38] Et ait illis, [d] Eamus in pro-
ximos vicos & ciuitates, vt & ibi prædi-
cem: ad hoc enim veni. [39] Et erat præ-
dicans in synagogis eorum, & in omni
Galilæa: & dæmonia eiiciens. [40] Et ve-
Matt.8.a.2. Luc.5.c.12. nit ad eum leprosus deprecans eum: &
genu flexo dicit ei, [e] Si vis, potes me mũ-
dare. [41] Iesus autem misertus eius, extẽ-
dit manum suam: & tãgens eum, ait illi,
Volo, mundare. [42] Et cùm dixisset, sta-
tim discessit ab eo lepra, & mũdatus est.
[43] [f] Et comminatus est ei, statimque eie-
cit illum: [44] & dicit ei, Vide nemini di-
xeris: sed vade, ostende te principi sacer-
Leu.14.a.3. dotũ, & offer pro emundatione tua quæ
præcepit Moyses, in testimonium illis.

a *Non sinebat ea loqui.*] Verè sciebant eum esse sanctum Dei, multisque argumentis id perspectum habebãt dæmones: sed Iesus non admittebat illorum testimonium de se, quòd sibi nõ conueniret, qui habebat patris testimonium oportunissimum, certissimũ & grauissimum. Sciebant quidem dæmonia Iesu virtutem, sed rationem humanæ salutis per ipsum expediendæ ignorabant, hoc est, mysterium ipsum.

b *Et diluculo valde surgens.*] Declinans strepitum illum applausus popularis, surrexit diluculo, & secessit vt oraret; atque humanum genus actionesque suas patri commendaret. Orabat mane summo & noctu, vacaturus interdiu doctrinæ & beneficentiæ.

c *Quia omnes quærunt te.*] Videntur quæsisse eum vt salutarent, & admirarentur, colloquerentur, ac detinerent: sed Iesus non suam gloriam, sed patris voluntatem, & hominum multorum vtilitatem curabat.

d *Eamus in proximos vicos.*] Iam illis prædicaui qui me quærunt: ego quæro omnes, vt omnibus annuntiem salutem. ad hoc enim veni.

e *Si vis, potes me mundare.*] Non solùm potes alios morbos sanare, & dæmonia eiicere; sed etiam leprosos mũdare, non expectato spatio illo & tædio in lege indicato. lepra signum erat diuinæ increpationis in quibusdam, quos oportebat omnino humili & demisso animo suam cõditionem ferre, & expectare diuinam clementiam, & reconciliationem. Hæc omnia breui expediri posse per Iesum Dominum, leprosus hic credebat: atque in hac fide magna mysteria continebantur de Iesu virtute. Ille non absolutè petit, vt mundetur, quòd vereretur fortasse nondum Deum sibi esse reconciliatum; ideoque indignum se esse diceret mundatione: sed tamen Iesum posse illum in gratiam cum Deo reducere, & mundare credebat & confitebatur: atque hoc modo se illi permittebat omnem virtutẽ illi tribuens, sibi autem nihil arrogans. ac si diceret, Tu potes me mundare, si vis; sed fortassis ego indignus sum qui munder: me tuo consilio totum trado: agnosco me dignum plaga quam fero: te efficacem, vt me mundes; quid mihi expediat, tibi permitto statuendum: vides meam miseriam, à qua me tu liberare potes. *Iesus autem misertus eius*, hac oratione significatur illum fuisse in misero statu, non solùm lepræ, sed peccatorũ, quibus tanquam reus & alligatus erat. atque illa fide, illaque supplici oratione mouisse commiserationem Iesu, vt reduceretur in gratiam, & mundaretur. Tetigit eum Iesus, vt indicaret voluntatem reconciliandi ipsũm. nam aliàs leprosi non tangebantur à sacerdotibus; atque illa significatione indicabantur à Deo esse reiecti ad correptionem.

f *Et comminatus est ei.*] ne amplius peccaret, & in eiusmodi, vel grauius periculum incideret. Deinde exemplo popularis gloriæ declinandæ, iussit illi vt nemini diceret. sed quanquam pij gloriam fugiant, tamen diuina beneficia ad Dei laudem & aliorum vtilitatem prædicare ij debent qui acceperint.

45 At ille egressus cœpit prædicare & dif-
famare sermonem: *ita vt iam non posset
manifestè introire in ciuitatem, sed foris Luc.4.g.41.
in desertis locis "esset, & conueniebant * esse, MS q.2.
ad eum vndique.

CAP. II.

ET iterum intrauit Capharnaum [a] post Matth.9.a.1 Luc.5.d.18.
dies*, & auditum est quòd in domo * octo MS q.2.
esset, 2 & * conuenerũt multi, ita vt non * confestim 1 MS.G.
"caperent neque ad ianuam: [b] & loqueba- * caperent 6 MS.2 G.
tur eis verbum. 3 Et venerunt ad eum A
ferẽtes paralyticum, [c] qui à quatuor por-
tabatur. 4 Et cùm non possent offerre
eum illi præ turba, [d] nudauerunt tectum
vbi erat: & patefacientes submiserũt gra-
bâtum in quo paralyticus iacebat.
5 Cùm autem vidisset Iesus fidem illorũ,
ait paralytico, Fili, dimittuntur tibi pec-
cata tua. 6 Erant autem illic quidam de
[e] Scribis sedentes, [f] & cogitantes in cordi-
bus suis, 7 Quid hic sic loquitur? bla-
sphemat. 8 [g] Quis potest dimittere pec- Iob.14.a.4. Isa.43.d.25.
cata, nisi solus Deus? 8 [h] Quo statim co-
gnito Iesus spiritu suo quia sic cogitarẽt
intra se, dicit illis, Quid ista cogitatis in
cordibus vestris? 9 [i] Quid est facilius, di-
cere

g *Ita vt non posset manifestè introire in ciuitatem.*] vbi videbat sibi esse paratũ magnum plausum, quem ipse non ambiebat. atque hoc etiam modo aduersariis veritatis calumniandi occasionẽ præcludebat, cùm ipse non vltrò quæreret frequentiam: sed vbi aliquos docuisset, ad alios transiret, aut exciperet eos qui ad se doctrinæ causa venirent.

CAP. II.

a *Post dies.*] Post aliquot dies, vt benefaciendi studio tandem redire videretur, non ambitionis aut popularis auræ cupiditate ductus frequentare oppida existimaretur: Intrauit autem sine strepitu; atq; ita intrauit, vt prius esset in domo, quàm sentiretur venire.

b *Et loquebatur eis verbum.*] Frequentiæ conuentu vtebatur Iesus, nullam ad aliam rem, quàm ad suum munus purè obeundum: hoc est, ad prædicationem verbi & euangelij illis vtilissimi quibus loquebatur.

c *Qui à quatuor portabatur.*] Omnino solutus omnibus membris, ac tanquã mortuus; ita vt nulla ex parte sese inducere posset, nisi moueretur; atque à quatuor in lecto portari deberet, adeò grauis erat morbo & grabato ipso, à quo sine magno dolore dimoueri non poterat: & tamen tantum morbum à Iesu solui posse & soluendum esse, & ille & illi credebant. adeò vt illa fide animati, & tectum ascenderint, & patefecerint, & hominem demiserint: nihili facientes neque laborem suum, neque damnum dandum, neque importunitatis notam, quam apud alios subire poterant.

d *Nudauerunt tectum.*] Ad humilem domum Iesus diuerterat, vnica tecti contignatione instructam, suam fortassis, aut propinqui cuiuspiam: nam Capharnaum ciuitas sua appellatur à Matthæo.

e *Quidã de Scribis.*] iidẽ Scribæ dicũtur, qui venerant ex omni castello Galilææ, & Iudææ & Ierusalem, commoti fama superiorum dierum, quæ etiã tunc volãs indicauerat illũ domi esse.

f *Et cogitantes in cordibus suis.*] Eruditio & scientia, nisi modestia temperetur, inflat homines, & inuidia accendit, præcipuè aduersus eos, qui minori labore quàm ipsi, aut minori cum strepitu discendi aliquam sapientiæ speciem edunt.

g *Quis potest dimittere peccata.*] Consuetudo calumniatorum est, principiò damnare nomine aliquo grauissimo damnationis prolato; deinde confirmare damnationem communibus aliquibus axiomatis, quas regulas vocant vel vniuersales propositiones, sine distinctione aut exceptione vlla, quantumuis æqua. Hanc regulam, *Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus*; ex illo versu Scribæ confecerunt, Quoniam apud te propitiatio est. sed quàm rectè illa regula ex illo versu deducatur, aliàs disputabitur Deo iuuante.

h *Quo statim cognito Iesus spiritu suo.*] illo Spiritu sapientiæ, scientiæ & intellectus, quo plenus erat.

i *Quid est facilius dicere.*] Vos ex eo quòd ego dixerim, Remittuntur tibi, &c. arguitis me profiteri remissionem peccatorum, tanquam ipse auctor illius sim; auctoritatemque hanc Deo detraham; mihique arrogem; sed oratio mea non conuenit cum cogitatione vestra: nam quòd ego dixerim, *Remittuntur tibi peccata tua*, non debet mirum videri vobis, quando & id sacerdos dicere possit in peccatis quotidianis eius qui purè &

legitimè sacrificat. Frequens enim illa oratio est in lege, Et remittetur ei, &c. quam sacerdos ex Dei verbo & promisso vsurpare etiã potest, erga aliquẽ purè & sanctè facientẽ sacrũ. Neq; tã facilè dicere potest sacerdos aduersus aliquem huic homini similẽ, Surge & ambula. nam de hoc non habet iam frequẽs & certum Dei promissum. quòd si hoc sacerdos diceret, & re ipsa effici contingeret, signum esset illum habere à Deo virtutem & spiritum sanitatum. Nunc autem vos blasphemiam interpretamini, quam sacerdos poterat pronũtiare sine crimine, nixus promisso Dei: & mihi vitio vertitis, quòd ego idipsum pronuntiem, nondum perspecta sententia animi mei, qua ego hanc orationem protulerim? Sed nunc ego vobis confirmabo apertè istam sententiam, quam vos blasphemiæ nomine damnatis: & ostendam vobis me posse auctoritate propria, in terris à Deo mihi communicata, dimittere peccata: idque probabo oratione & signo, cuiusmodi nemini sacerdotum probationem concessam indicare possitis in lege vestra, vt ex sanatione corporis expressa, & animi sanatio confirmetur effecta.

B cere paralytico, Dimittũtur tibi peccata:
* & MS.G. an dicere, Surge, *tolle grabatũ tuum &
ambula? 10 Vt autem sciatis quia filius
hominis habet potestatem in terra di-
mittendi peccata (ait paralytico) 11 tibi
dico, Surge, tolle grabâtum tuum, &
vade in domum tuam. 12 Et statim sur-
rexit ille: & sublato grabáto abiit coram
omnibus, ita vt mirarentur omnes, [a] &
honorificarent Deum, dicentes, [b] Quia
nunquam sic vidimus. 13 [c] Et egressus
est rursus ad mare: omnisque turba ve-
niebat ad eũ, & docebat eos. 14 Et cùm
Matt.9.a.9. Luc.5.c.27. * Leuin 9 MS.G. præteriret, vidit [d] * Leui' Alphæi sedẽtem
ad telonium: & ait illi, Sequere me. Et
surgens secutus est eum. 15 Et factum
est: cùm accũberet in domo illius, multi
publicani & peccatores simul discumbe-
bant cum Iesu & discipulis eius. erant
enim multi qui & sequebantur eũ. 16 Et
Scribæ & Pharisæi videntes [e] quia man-
ducaret cum publicanis & peccatoribus,
dicebant discipulis eius, Quare cum pu-
blicanis & peccatoribus mãducat & bi-
* 6 MS.G.S. bit *magister vester? 17 Hoc audito Ie-
sus, ait illis, Non necesse habent sani
medico,

a *Et honorificarent Deum.*] qui se propitium adeò ostenderet hominibus, & remissionem peccatorum certissimo signo sua auctoritate confirmans, manifestè probaret: eamque potestatem filio hominis in terra daret, cuiusmodi exemplum nullum anteà exstiterat.

b *Quia nunquam sic vidimus.*] Omnis Israel, ex quo à Deo in peculiarem populum delecti fuimus. Vniuersalis enim oratio siue propositio est, superiora secula complectens.

c *Et egressus est rursus ad mare.*] relictis illis Scribis, quos re ipsa cõuictos, cùm inuidia adhuc incensos videret, conuertere magis dissimulando, quàm irritare contendendo volebat. Turba autem, hoc est populus terræ, vt Iudæi loquuntur, simplicior, & ad disciplinã, si rectè instituatur, oportunior, veniebat ad eum.

d *Leui Alphæi.*] Binomius fuit: nam vocabatur Leui Alphæi filius, & Matthæus affini significatione, vt multi sunt apud Hebræos binomij.

e *Videntes quia manducaret.*] Est conuictus ad consuetudinem vitæ & morum, & est conuictus ad conciliationem. Prioris generis conuictus cum improbis & peccatoribus vetitus est in lege. posterioris non est vetitus, sed laudatus: vt pius vir aliquando conciliandi animi causa cum peccatore comedat, quem corrigere, atque ad bonam frugem reuocare curat. Hanc rationem Iesus tenebat magno cum fructu: inuidi verò illam alteram malitiæ sè interpretabantur.

"medico': sed qui malè habent.[a] nō enim * medicum MS.B.
veni vocare iustos, sed peccatores. 1 Ti.1.c.15.
18 [b] Et erant discipuli Iohannis & Phari- Matt.9.b.13. Luc.5.f.32.
sæi ieiunantes: & veniunt, & dicunt illi, C
Quare discipuli Iohannis & Pharisæorū
ieiunant: tui autem discipuli non ieiu-
nant? 19 Et ait illis Iesus, [c]Nunquid pos-
sunt filij nuptiarum, quandiu sponsus
cum illis est, ieiunare? Quanto tempore
habent secum sponsum, non possunt ie-
iunare. 20 Venient autem dies cùm au- Matt.9.b.15. Luc.5.g.35.
feretur ab eis sponsus: & tunc ieiunabūt
in illis diebus. 21 [d] Nemo assumentum
panni rudis assuit vestimento veteri: alio-
quin aufert supplementum nouum à ve-
teri, & maior scissura fit. 22 Et nemo
mittit vinum "nouum' in vtres veteres: * nouellum MS.B.
alioquin "dirumpit' vinum vtres, & vi- * dirumpet MS.R.B.
num effundetur, & vtres peribūt. sed vi- D
num nouum in vtres nouos mitti debet.
23 Et factum est iterum cùm sabbathis Matt.12.a.1. Luc.6.a.1.
ambularet per sata, & discipuli eius[e] cœ-
perūt progredi & vellere spicas. 24 Pha-
risæi autem dicebant ei, Ecce, quid fa-
ciunt * sabbathis quod non licet? 25 Et * discipuli tui MS.B.cq.
ait illis, Nunquam legistis quid fecerit 1 Re.21.b.16.
Dauid, quando necessitatem habuit, &
esuriit ipse & qui cum eo erant? 26 [f]quo-
modo introiuit in domū Dei[g] sub Abia-
thar principe sacerdotum, & panes pro-
positionis māducauit, quos non licebat Exod.29.c.32
manducare, nisi sacerdotibus, & dedit Leu.8.f.31. & 24.b.9.
eis

a *Non veni vocare iustos.*] ad pœnitentiam, quæ est ianua & via ad iustitiam. Exigitur enim ab hominibus fides & iustitia moralis, hoc est, virtutum exercitatio & habitus ab iis qui iustificationem à Deo cupiunt, quam Euangelium promittit. Sic qui fideles iustique sunt, & verè Israelitæ, in quibus dolus non est, ij obtinebunt illud magnum Dei donum, atque huiusmodi non vocantur: namque in domo sunt, hoc est, ipsi vltrò conditiones à Deo significatas opportunè seruant. Sed quoniam Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad scientiam veritatis peruenire; & plures sunt peccatores ex filiis Adæ, quàm iusti; Dei misericordia est, vt vocentur ad pœnitētiam. cuius duæ partes sunt, vt iam aliâs sæpè exposuimus.

b *Et erant discipuli Iohannis & Pharisæi ieiunantes.*] Vltra ieiunia in lege præscripta, Pharisæi & Iohannes exercebant suos discipulos in ieiuniis, quæ corpori tristitiam afferūt, & carnis impetus reprimere creduntur: pertinentque ad pœnitentiæ rationem, si legitimè & purè ineantur: sin aliter, inutiliter aliquando obseruantur, cùm ex contentione, vel nuda tantùm cōsuetudine suscipiuntur, sine circunstantiis requisitis.

c *Nunquid possunt filij nuptiarum.*] Symbolicè indicauit Iesus se salutis & lętitiæ publicę non solùm nuntium, sed auctorem ipsum esse. docetq; suos ex amore salutis & vitæ æternæ, non ex odio solo vitiorum, incipere vitæ institutionem.

d *Nemo assumentum.*] Vix credi potest quàm difficile sit consueta non consuetis etiam potioribus postponere, in omni genere non solùm morum, sed disciplinarum ac scientiæ: ideò promptius est rudes instituere, quàm alio modo eruditos.

e *Cœperunt progredi & vellere spicas.*] Discipuli non sabbathi violandi causa, non damni dandi studio; sed quòd esurirent, spicas legebant. Atqui animam pascere, & eius causa cibos parare sabbathis licebat: sed mala mens omnia vel simplicissima & fraudis expertia, in calumniam rapit.

f *Quomodo introiuit in domū Dei.*] Ille solus adiit tabernaculum in Nobe, relictis alicubi comitibus, quibus panes posteà attulit.

g *Sub Abiathar principe sacerdotum.* Ahimelech summum pontificatum gerebat illo tempore, cui successurus erat in ministerio Abiathar filius, vt verè successit occiso patri: atque ita de sene agebatur, vt iam tū filius celebrari & cōmemorari inciperet. Itaq; illud *Sub* exponimus, iuxta tempora, vel paulo ante tempora. vt dicere solemus, Sub aduentum meum. & poëtæ dicunt, Sub sole cadente.

* & MS.R. * etiam MS. eis * qui cum eo erant? 27 Et dicebat eis,
h Sabbathum propter hominem factum
eſt, & non homo propter ſabbathum.
28 Itaque Dominus eſt filius hominis,
etiam ſabbathi.

CAP. III.

Matt.12.a.9. Luc.6.a.16. ET a introiuit iterum in ſynagogam: &
A erat ibi homo habēs manum aridam.
2 Et obſeruabant eum, b ſi ſabbathis cu-
raret: vt accuſarent illum. 3 Et ait ho-
mini habenti manum aridam, Surge in
medium. 4 Et dicit eis, Licet ſabbathis
benefacere, an malè? animam ſaluam
facere, an perdere? At illi tacebant.
5 Et circunſpiciens eos cum ira, contri-
ſtatus ſuper cæcitate cordis eorum, dicit
homini, Extende manum tuam. Et ex-
tendit: & reſtituta eſt manus illi.
Mat.12.b.14. Ioh.10.g.39. 6 Exeuntes autem Phariſæi, ſtatim c cum
Herodianis conſilium faciebant aduer-
ſus eum, quomodo eum perderent.
Q 7 Ieſus

h *Sabbathum propter hominem.*] Alludit ad communem olim Iudæorum ſententiam, de ſex rebus ante mundum creatis, inter quas illi ponunt Sabbathum; quam redarguit Ieſus re ipſa, & certo argumento ex nominis notatione. Sabbathum quietem ſignificat, & quies relationem quandam indicat. quies enim ceſſatio eſt à labore, ac recreatio: ſed hæc ad hominem referuntur, vt ſcilicet homo ceſſet & recreetur. Quòd ſi non ſit homo, nullū eſſe poteſt ſabbathum. Potuit quidem eſſe homo, & tamen ſabbathum non eſſe, aut inſtitui. Vt autem ſabbathum inſtituatur, homine nullo exiſtente fieri non poteſt. Igitur ſabbathum factum eſt, vt in illo homo quieſceret à labore. Eſt autem inter labores corporis graues etiam fames. ab hac etiā quieſcere poteſt homo ſabbatho: aliàs ſi homo ex fame periret, ſabbathis laboraſſe grauiter iudicaretur. Quòd ſi neceſſe eſſet hominem aut ſabbathū perire, omnino pręſtaret ſabbathum homini poſthaberi, dummodo nulla eſſet culpa in homine contra veram obſeruationem ſabbathi. Animam autem ſeruare ſabbatho, non labori, ſed quieti eſt adſcribendum. Itaque vt Ahimelech copiam fecit panis Dauidi ſabbatho, nec eam rem violationis nomine notauit; ſic & filius hominis, id eſt, ego, diſcipulis ſabbathi copiam in ſimili re facere poſſum.

CAP. III.

a *Et introiuit iterum in ſynagogam.*] docendi & benefaciendi ſtudio alio ſabbatho introiuit in ſynagogam.

b *Si ſabbathis curaret.*] Medicinā facere Iudæi inter ſeruilia opera ponebant. Nullum autem ſeruile opus fieri in ſabbathis licere affirmabant. Non ſolùm autem obſeruabant Ieſum, an ſabbathis curaret; ſed an id fieri poſſet rogabant: vt ſi diceret licere, accuſarēt eum doctrinæ corruptæ: ſi negaret, & faceret, accuſarent magis eum: ſin affirmaret & faceret, multo magis accuſarent. ſed Ieſus ſua, hoc eſt, diuina ſapientia inſtructus, & oratione & re illos conuicit, ſua ipſorum doctrina redargutos. Namque rem ad interpretationem reuocabit; definiens curationem non eſſe ſeruile opus, ſed beneficentiam: beneficentiæ autem exercitationem omnibus diebus, etiam ſabbathis, nullo diuino præcepto prohiberi, ſed perpetuò commendari. Deinde eſſe in illorum Miſnaioth, hoc eſt Repetitionum libro, apertè exceptum periculum animæ in ſabbatho. ibi enim in tractatu De Sabbatho prohibetur omne opus, niſi ſit pro anima, hoc eſt, in ſalutem animantis alicuius, vt ouis, bouis, aſini, &c. nedum hominis: atq; hæc exceptio frequēter repetitur in illo libro. ita vt ad ſalutē animæ referatur cibi ac potus exhibitio, & actio pecorum ad fontem & flumen etiam remotum, & alia. Cùm igitur huiuſmodi interrogatio eſſet illis obiecta argumentatione, vt dici ſolet, ad hominem, illi tacebant. Non poterant enim inficiari id quod manifeſtè exceptum erat in illorum traditionibus. Iam verò curationem etiam medicam aptiùs referri ad animæ ſalutem, quàm ad ſeruile opus, illi apertè videbant: atque ideò etiam tacebant, conuicti inſcitiæ: nec tamen apertè, id quod res erat, reſpondere volebant; vtpote obcæcati corde, & inuidentia occupati maxima. Poſtquam verò illos oratione & argumentatione conuicerat, re ipſa magis etiam oppreſſit, vtpote qui curarit hominem ſolo verbo & iuſſu, cùm nemo fuerit qui verba & orationem aut ſermonem die ſabbathi prohibita eſſe vnquam putauerit. Ita ſi curaſſet medicamento appoſito, non debebat reprehendi, ex interpretatione iam expoſita: nedum cùm verbo ſolo curarit & reſtituerit.

c *Cum Herodianis.*] cum iis qui Herodis partes agebant, atque Romanorum imperium defendebant. nam Herodes à Romanis conſtitutus erat Galilææ tetrarcha: Ieſus autem Galilæus cùm eſſet, in ſuſpicionem adducebatur à Phariſæis apud Herodianos, quòd populos ſibi conciliaret, tanquam nouas res moliturus: atque ita agebatur per vtroſque, vt facto impetu in eum irrueretur, aliquo ſubito inuento nomine,

quo res in odium adduci posset. Illorum verò consilium Iesus cognoscens, recessit inde ad mare. ita irritum fecit quidquid illi cogitabant & tunc maior turba hominum secuta est eum. ita vt minus id possent Herodiani aggredi quod cogitabant, maximè cùm publica fama, qua omnes alliciebantur, esset sanitatum & miraculorum diuinorumque beneficiorum cupiditas & copia ipsis per Iesum facta, quæ res in calumniam cum rapi non posset, illorum improborum consilia dissipabat. & testimonium atque fama Iesu ipsiusque Euangelij notitia augebatur in horas vndique apud omnes; atque adeò à spiritibus immundis prodebatur, quos tamen ipse reprimebat, exosus illorum testimonium.

7 Iesus autem cum discipulis suis secessit
ad mare: & multa turba à Galilæa & Iu-
dæa secuta est eum, 8 & ab Ierosolymis
& ab Idumæa, & *trans Iordanem, & qui * de ms.
circa Tyrum, & Sidônem, multitudo
magna, audientes quæ faciebat, venerũt B
ad eum. 9 Et dixit discipulis suis vt na-
uicula sibi deseruiret propter turbam, ne
comprimerent eum. 10 multos enim sa-
nabat, ita vt irruerent in eum vt illũ tan-
gerent quotquot habebant plagas. 11 Et
spiritus immundi, cùm illum videbant,
procidebant ei: & clamabant dicentes,
12 Tu es filius Dei. Et vehementer com-
minabatur eis ne manifestarent illum.
13 [a] Et ascendens in montem vocauit ad Matt. 10. a. 1
se quos voluit ipse: & venerunt ad eum. Luc. 6. b. 13. & 9. a. 1.
14 [b] Et fecit vt essent duodecim cum illo: Inf. 6. a. 7.
& vt mitteret eos prædicare. 15 Et dedit
illis [c] potestatem curandi infirmitates, & C
eiiciendi dæmonia. 16 [d] Et imposuit Si-
móni nomen Petrus. 17 Et Iacôbum Ze-
bedæi, & Iohannem fratrem Iacôbi: &
imposuit eis nomina Boanerges, quod
est, filij tonitrui. 18 Et Andream & Phi-
lippum, & [e] Bartholomæum & Matthęũ,
& Thomam & Iacôbũ Alphęi, & Thad-
dæum & Simônem Cananæum, 19 &
Iudam

a *Et ascendens in montem.*] Iisdem illis diebus, quibus superiora gesta fuerãt, cùm ascendisset Iesus in montem vicinum stagno Genezareth, electurus Apostolos, quorum officio & diligentia vteretur in Euangelio Iudæis tunc, & posteà aliis gentibus edendo, pernoctauit in precibus, cõmendans Deo electionem illam. Postera autem die ex iis qui se disciplinæ ipsius tradiderant, quosdam vocauit, è quorum numero duodecim elegit. *Vocauit ad se quos voluit*, vocatione ad laborem, & ministerium, ex qua non fit argumentatio ad vocationem quæ salutis causa fit.

b *Et fecit vt essent duodecim cum illo.*] eiusdem ministerij euangelici consortes, quibus spiritum auctoritatemque suam impertitus est, ad ministerium obeundum.

c *Potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia.*] cuius potestatis vsus signum esset aptissimum euãgelicorum promissorum.

d *Et imposuit Simóni nomen Petrus.*] id quod possedit tunc Simon, cùm diuina inspiratione testatus est Iesum esse Christum. Horum nominum propria & germana pronuntiatio petatur ex Syriaco nouo Testamento

e *Bartholomæum*] filium Talmai, ita cognominatum à patre: proprio autem nomine Nathanael.

Iudam Iſcariôtem qui & tradidit illum.
20 Et veniunt ad domum: & cõuenit ite-
rum turba, ita vt nõ poſſent neque panẽ
manducare. 21 f Et cùm audiſſent ſui,
exierunt tenere eũ. dicebant enim, Quo-
niam in furorem verſus eſt. 22 Et Scribæ
qui ab Ieroſolymis deſcenderant, dice-
Matt. 9. d. 34. & 12. b. 24. bant, Quoniã Beelzebub habet. & quia
Luc. 11. b. 15. in principe dæmoniorũ eiicit dæmonia.
D 23 Et conuocatis eis, in parabolis dicebat
illis, Quomodo poteſt ſatanas ſatanâm
eiicere? 24 Et ſi regnum in ſe diuidatur,
non poteſt regnum illud ſtare. 25 Et ſi
domus ſuper ſemetipſam diſpertiatur:
non poteſt domus illa ſtare. 26 Et ſi ſa-
tanas conſurrexerit in ſemetipſum, diſ-
* poteſt MS. C. S. pertitus eſt, & non "poterit' ſtare, ſed fi-
nem habet. 27 Nemo poteſt vaſa fortis
* eius 1 MS. R. G. S. ingreſſus in domum * diripere, niſi priùs
fortem alliget, & tunc domum eius diri-
Mat. 12. c. 31 Luc. 12. b. 10. 1 Ioh. 5. d. 16. piet. 28 Amẽ dico vobis, quoniam g om-
nia dimittentur filiis hominum peccata,
& blaſphemię quibus blaſphemauerint.
29 h Qui autem blaſphemauerit in Spiri-
* habebit MS q. tum ſanctum, non "habet' remiſſionem
in æternum, ſed reus erit æterni delicti.
30 i Quoniam dicebant, Spiritum immũ-
Mat. 12. e. 46 Luc. 8. c. 19. dum habet. 31 Et veniunt mater eius &
fratres: & foris ſtantes miſerunt ad eum
vocantes eum, 32 & ſedebat circa eum
turba: & dicunt ei, Ecce mater tua & fra-
tres tui foris quærunt te. 33 Et reſpõdens
Q 2 eis,

f *Et cùm audiſſent ſui.*] Conſanguinei & propinqui Ieſu ſecundùm carnem, nihil in illo cognouerant in omni anteacta ætate quod à mera ſanctitate & virtute exciperetur. Nũc verò cùm viderent illum publicè inter turbas agentem, de Deo prædicantem, & pericula, inuidiam, odiaque ſubeuntem, interpretati ſunt illum in furorem eſſe verſum, ex ardenti ſtudio pietatis, & zelo diuini honoris. Inde verò cùm ſibi ipſis damnum aut aliud diſcrimen parari metuerent, propter exortam inuidiam; ſibique proſpicientes, volebãt tenere eum. At verò Scribæ rem grauius & peius interpretabantur. aiebãt enim non eſſe furorem, ſed dæmonẽ, quo ille ageretur & ageret.

g *Omnia dimittentur filiis hominum peccata, &c.*] pœnitentiam agẽtibus, ac diuinam miſericordiam poſtulantibus.

h *Qui blaſphemauerit in Spiritũ ſanctũ.*] hoc eſt, in manifeſtum opus Spiritus ſancti manifeſtè cognitum: quoniam ille qui potenter peccat, & ſcienter blaſphemat, reus eſt æterni delicti; & indurationem ſibi molitur.

i *Quoniam dicebant, Spiritum immundum habet.*] quod manifeſtum mendacium erat, cùm omnino aduerſarius eſſet ille ſermone & opere ſpiritibus immundis.

eis, ait, Quę est mater mea & fratres mei?
34 [k] Et circunspiciens eos qui in circuitu
eius sedebant, ait, Ecce mater mea & fra-
tres, mei. 35 Qui enim fecerit voluntatẽ
Dei, hic frater meus & soror mea & ma-
ter est.

k *Et circunspiciens eos.*] discipulos suos, qui profitebantur studium doctrinæ eius & exercitationem.

CAP. IIII.

ET [a] iterum cœpit docere ad mare: & Matt. 13.a.1. Luc. 8.a.4.
congregata est ad eum turba multa, A
ita vt nauim ascendens sederet in mari,
& omnis turba circa mare super terram
erat: 2 [b] & docebat eos in parabolis mul-
ta, & dicebat illis [c] in doctrina sua, 3 Au-
dite: [d] ecce, exiit seminans ad seminandũ.
4 Et dum seminat, aliud cecidit circa viã,
& venerunt volucres cæli, & comederũt
illud. 5 Aliud verò cecidit super petrosa,
vbi non habuit terrã multam: & statim
exortum est, quoniam non habebat alti-
tudinem terræ: 6 & quando exortus est
sol, exæstuauit; & eo quòd non habebat
radicem, exaruit. 7 Et aliud cecidit in
spinas: & ascenderunt spinæ, & suffoca-
uerunt illud, & fructum non dedit.
8 Et aliud cecidit in terrã bonam: [e] & da-
bat fructum ascendentem & crescẽtem,
& afferebat vnum ʺ triginta, vnũ ʺ sexa- [* tricesimũ * sexagesimũ * centesimũ ms q.]
ginta, & vnum ʺ centum. 9 Et dicebat,
Qui habet aures audiẽdi, audiat. 10 Et
cùm esset singularis, interrogauerũt eum
hi qui cum eo erant duodecim, parabo-
lam. 11 Et dicebat eis, Vobis datum est
nosse

CAP. IIII.

a *Et iterum cœpit docere ad mare.*] Eadẽ die relictis propinquis, qui impedire conabantur illius actiones, exiit è domo, & secessit ad mare, vt commodius docere posset verbum: commodumque locum è naui optauit, vnde tanquam è suggestu audiri melius possit, & videri à consessu turbæ.

b *Et docebat eos in parabolis multa.*] Familiaris docendi ratio ex similitudinibus & simplicioribus discipulis apta, malitiosis obscura. Multa autem docebat in parabolis, hoc est, multa argumenta proponebat & varia, quæ omnia ad salutem pertinebant. ex his autẽ multa per similitudines significabat.

c *In doctrina sua.*] Solẽt doctores præter communes sententias & doctrinam generalem, quædam propria dicta frequenter vsurpare singuli, inquam, sua, quæ vel sensu ipso, vel oratione ac dicendi genere singulare aliquid & ipsi doctori familiare referant. Atque huiusmodi multa inuenimus in libris antiquorum: quod hoc modo indicatur, Verbum fuit in ore Gamaliel, Verbum fuit in ore Iohannan, &c. Ad hanc phrasin alludit Marcus, dicens, hanc similitudinẽ, præter alias, à Iesu fuisse singulariter vsurpatam. ita vt huiusmodi sententiam, tali oratione prolatam, apud alium reperiri nõ cõtingat.

d *Ecce exiit seminans.*] Rem certam & facile notabilem, animaduersione autem dignam narrari, significat vox *Ecce.* cætera legantur in elucidationibus in Matthæum.

e *Et dabat fructum ascendentem & cresc.*] hoc est, non æqualem in omnibus, sed pro soli ratione variis gradibus auctũ; ita vt idem semen, eiusdem generis, in alio loco terræ trigesimũ, in alio sexagesimum, in alio centesimum etiam ferret, pro terræ ipsius vario ingenio & cultu nam cultura multum facit ad fructus percipiendi copiã & præstantiam. Videat vnusquisque quemadmodum propriam terram præparet ac colat.

B nosse [a] mysterium regni Dei: illis autem
[b] qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt:
Isaie 6.c.9. Mat.13.b.14 12 vt videntes videant, & non videant:
Luc.8.b.10. Ioh.12.f.40. & audientes audiant, & non intelligant:
Act.28.f.26. Rom.11.b.8. [c] nequando conuertantur, & dimittantur
eis peccata. 13 Et ait illis, [d] Nescitis pa-
rabolam hanc? & quomodo omnes pa-
rabolas cognoscetis? 14 [e] Qui seminat:
verbum seminat. 15 Hi autem sunt qui
circa viam: vbi seminatur verbum, &
cùm audierint, confestim venit satanas,
& aufert verbum quod seminatum est
in cordibus eorum. 16 Et hi sunt simili-
ter qui super petrosa seminãtur: qui cùm
audierint verbum, statim cum gaudio
accipiunt illud: 17 [f] & non habent radi-
cem in se, sed temporales sunt: deinde
orta tribulatione & persecutione pro-
pter verbum, confestim [g] scandalizãtur.
18 Et alij sunt qui in spinis seminantur:
hi sunt qui verbũ audiunt, 19 & [h] ærumnę
1.Ti.6.c.17. seculi, & deceptio diuitiarum, & circa
reliqua concupiscentiæ introeuntes suf-
focant verbum, & sine fructu efficitur.
20 Et hi sunt qui super terram bonam se-
minati sunt, [i] qui audiunt verbum & sus-
* vt suprà v 8. cipiunt, & fructificant, vnum "triginta',
vnum "sexaginta', & vnum "centum'.
Mat.5.b.15. Luc.8.c.16. & 11.e.33. 21 [k] Et dicebat illis, Nũquid venit lucerna

 vt sub

a *Mysterium regni Dei.*] Arcanũ illud consilium Dei, cuius expositio continet veram definitionẽ regni Dei, quod nulla sapientia aut sciẽtia humana excogitari possit, nisi à Deo significetur, & etiam ratio qua peti inirique potest hoc regnum, & sacrorum librorũ oracula ac sententię, quibus hæc ratio cõtinetur omnis, & similitudines ad hoc mysterium facientes, tam ex natura, quàm ex arte & consuetudine petitæ: Hæc omnia vobis cognoscenda concedit Deus, & explicandà proponit: vobis discipulis, qui verè & ex animo disciplinæ meæ operam dare studetis, veritatemque cognoscere cupitis, vt declarat postulatio interrogatioque vestra.

b *Qui foris sunt.*] Quanquam omnes audiant, multi dicuntur foris esse, quotquot Iesu disciplinæ verè & ex animo sese familiares tradere nolunt, sed vel curiositatis vel nouarum rerũ, vel etiam calumniandi aut irridendi studio aguntur, hi indigni sunt sancto & margaritis.

c *Nequando conuertantur.*] Veritatẽ Dei repellentibus pœna est eiusdem veritatis ignoratio; ex qua multa etiã malorum & pœnarum genera oriuntur.

d *Nescitis parabolam hanc?*] Hæc parabola iis qui Christi sermonibus assueuerant, atque sacrarum scripturarũ notitiam habebant, facilius intelligi potuit quàm aliæ; & quia multis partibus est amplificata, & mentio fructus in eadem facta fuit, quæ omnia indicabant ad doctrinam spectare.

e *Qui seminat, verbum seminat.*] Verbũ regni, vt Matthæus explicat, verbum solidum natura sua, & seminãtis studio bene curatũ. culpa autem terræ est cùm sine fructu efficitur.

f *Et non habent radicem in se.*] Illi dicuntur habere radicem, qui certo consilio constituerũt sibi summum bonum in regno adipiscendo: quidquid verò ab illius regni via deuiat, vehemẽter oderunt. qui hoc animo non sunt, temporales dicuntur, id est, tempori seruiẽtes. Interim dum nihil detrimenti accipitur in temporalibus rebus, gaudẽt, laudant verbum, iactant se miros verbi cultores & amatores. sed reuera nõ sunt quales sese fingunt: id quod tentatio exterior prodit apertissimè.

g *Scandalizantur.*] Non prosequũtur iter quod profitebantur, territi & offensi tentatione.

h *Ærumnæ seculi, &c.*]. exactissima partitio affectionum & curarum omnium, quæ humanos animos à salutis via auertunt & diducunt. i *Qui audiunt verbum & suscipiunt.*] Id quod Matthæus dixerat *intelligunt*, explicuit Marcus *suscipiunt*. Significat autem *suscipere* verbum, non solùm cognitionẽ rei, sed existimationem, studium, curam & conatum: quæ si adhibita fuerint, gratia à Deo promissà ita promouentur, vt afferant multiplicem fructum. k *Et dicebat illis.*] Solebat sæpè dicere in opportunis argumentis huiusmodi similitudinem, quæ ad hoc etiam argumentum commodè allata est. ne quisquam putaret aliquando

accidere posse, vt cùm homo sese bonum solum præbuerit, tamen diuina gratia non adiuuetur; atque ita non culpa sua, sed gratiæ defectu, sine fructu efficiatur verbum. Huiusmodi cogitationem redarguebat Iesus, asserens neminem hominem à gratia excipi, nisi eum qui se ipse exceperit. Vt enim lucerna cùm noctu incenditur in domo, non ad priuatum aliquem & occultum angulum, in quo nullus sit vsus lucis, relegatur; sed publicè in medio cœnaculo vel cubiculo collocatur, vt vnusquisque vsum capiat, cùm voluerit lumen petere: ita gratiam diuinam omnibus esse propositam & concedi, quicunque quæsierint, legitimeque petierint. Ideò dicit, *Venit*; vt significet spontè à Deo offerri & venire gratiam. Quòd si spontè venit, vt sui vsum præbeat, venit. Eadem ratio est verbi regni, quod spontè seminatur à seminatore, optante vt nullum granum sine fructu efficiatur atque ideo neque regni rationem, neque huius verbi expositionem, neque inuitationem hanc priuatam esse, aut priuatè exhiberi debere ait Iesus, sed vt manifestetur & in palam veniat. Quòd si quis habet aures audiēdi verbū, eo modo quo audiri par est, audiat ille; & comperiet certè rem ita habere, atque ipse affirmarit magister. Meminisse oportet ad huius loci explicationem, quis fuerit antiquus vsus candelabri ac lucernarum.

vt sub modio ponatur, aut sub lecto? nō C
ne vt super candelabrū ponatur? 22 Non
est enim aliquid absconditum quod non Mat.10.c.26 Luc.8.c.17.
manifestetur: nec factum est occultum,
"sed vt in palàm veniat". 23 Si quis habet * quod non veniat in
aures audiendi audiat. 24 Et dicebat illis, palam MS.S.
[a] Videte quid audiatis. In [b] qua mensura
mensi fueritis, remetietur vobis, * & ad- * 8 MS.cq.
iicietur vobis * . 25 Qui enim habet, da- * qui auditis 1 MS.R. C.S.
bitur illi: & qui non habet, etiam quod Matt.7.a.2. Luc.6.f.38.
habet, auferetur ab eo. 26 Et dicebat, Mat.13.b.12 & 25.c.29.
Sic est regnum Dei, [c] quemadmodum si Luc.8.c.18. & 19.d.26.
homo iaciat sementem in terram, 27 &
dormiat, & exurgat nocte & die, & semē
germinet, & increscat dum nescit ille.
28 Vltrò enim terra fructificat, primùm
herbam, deinde spicam, deinde plenum
frumentum in spica. 29 Et cùm * se pro- * ex MS q.R.
duxerit fructus: statim mittit falcem,
quoniam adest messis. 30 Et dicebat,
Cui assimilabimus regnum Dei? aut cui
para-

a *Videte quid audiatis.*] Omnem opportunæ gratiæ copiam, omnem veritatis & consilij atque doctrinæ rectæ rationem hominibus ex diuino beneficio constare. si quid autem desit, id culpa hominum esse, docet Iesus. Bonum enim semen seminatum est ab ipso, & ab iis quos diuinus spiritus ministros verbi regni cōstituit. sed homines quidam vel bonum semen malè exceperunt, vel aliud cupierunt à falsis ministris seminatum; illudque vel solum, vel simul cum bono fouerunt atque vnusquisque dignum suis studiis exitum habebit.

b *Qua mensura.*] Prouerbium vulgatissimum Hebræis est, atque in illorum libris frequēter vsurpatū. מדה כנגד מדה significat idem quod Latinum adagiū, Par pari relatum. Hoc in loco in eam sententiam pronuntiatur à Magistro nostro, vt vnusquisque satagat omni studio & conatu veram disciplinam diligenter subire, non solùm cognitione, sed exercitatione etiam. nam per Deum non stabit, quominus ea gratia afferatur, ad quam recipiendam vnusquisq; sese parauerit, qui magno studio magnaque diligentia vsus fuerit in audiendo Euangelio regni, & iis agendis rebus, quæ in ipso Euangelio præcipiuntur. is profectò magna gratia à Deo non adiuuabitur modò, sed etiam cumulabitur. hoc est quod ait, Et adiicietur vobis.

c *Quemadmodum si homo iaciat semētem in terram.*] Quanquam quæcunque ab homine aguntur, non ita magna sunt vt æquare possint fructus posteà percepti magnitudinem atque dignitatē; tamen ita res habet, vt nisi quis ea agat, quæ agere à Deo iubetur, non percipiat fructum regni. vt qui non seminat terram, non potest colligere. ex nihilo enim nihil nascitur aut colligitur. At verò qui seminat, cùm mittit falcem, inuenit multo plura & meliora, quàm seminauerat, id efficiente terræ fertilitate à Deo concessa. Ita qui seminat in fide & spe Dei, id quod Deus seminari præcepit, ex diuina liberalitate multò plura atque præstantiora accipit, quàm aut petere aut intelligere potuisset. Vltrò enim diuina virtus fructificat, gratiamque addit fidelibus ad agendum, actiones promouet, atque ad vberem vsque messem perducit; dummodo is qui seminat, hoc est, qui agit ea quæ à Deo probantur, purè ac piè agat. idque sedulò. Huc etiam pertinet parabola de grano sinapis seminato. Opera enim quæ fiunt à fidelibus in spe promissionis regni, excellunt virtute aliis quæ sine hac spe fiunt, quamuis bonis: tanti refert quali virtute semen vnumquodque præditum sit & auctum.

parabolæ comparabimus illud? [31] Sicut
Mat. 13. d. 31. *Luc. 13. d. 19.*
granum sinapis: quod cùm seminatum
D fuerit in terra, minus est omnibus semi-
nibus quæ sunt in terra: [32] & cùm "se-
" natum o. *° in arboré o.* *Mat. 13. c. 34.*
minatum' fuerit, ascendit*, & fit maius
omnibus oleribus, & facit ramos ma-
gnos, ita vt possint sub vmbra eius aues
cæli habitare. [33] Et talibus multis pa-
rabolis loquebatur eis verbũ, prout po-
terant audire: [34] sine parabola autẽ non
loquebatur eis. seorsum autem, discipu-
lis suis disserebat omnia. [35] Et ait illis
in illa die, cùm serò esset factum, [a]Trans-
Matt. 8. d. 23. *Luc. 8. c. 22.*
eamus contrà. [36] Et dimittentes turbã,
assumunt eum [b]ita vt erat in naui: & aliæ
naues erant cum illo. [37] Et facta est pro-
cella magna venti, & fluctus mittebat in
nauim, ita vt impleretur nauis. [38] Et
erat ipse in puppi super ceruical dormiẽs:
& excitant eum, & dicunt illi, Magister,
non ad te pertinet quia perimus? [39] Et
exurgens [c]comminatus est vento, & dixit
mari, Tace, obmutesce. Et cessauit ven-
tus: & facta est tranquillitas magna.
[40] Et ait illis, Quid timidi estis? [d]necdum
habetis fidem? [e]Et timuerunt timore ma-
gno: & dicebant ad alterutrum, Quis,
putas, est iste, quia & vẽtus & mare obe-
diunt ei?

CAP. V.

Matt. 8. d. 28. *Luc. 8. d. 26.*
A E T venerunt trans fretum maris [a]in re-
gionem Gerasenorum. [2] Et exeunti

ei de

a *Transeamus contrà.*] Erant in littore quod definit terram Israel, hoc est, Occidentali littore maris Tiberiadis, & voluit traiicere in littus Orientale.

b *Ita vt erat.*] Cùm serò esset factũ, lassus ex labore diurno & contentione concionandi, cubuit super ceruical, & dormire cœpit. Illi qui in naui erant, cùm iussi priùs fuissent transire, eum ita dormientem traiicere cœperunt.

c *Comminatus est vento, & dixit mari*] vt subita tranquillitas fieret. Comminatus est vento, vt sisteret impetum & flatum. sed accidit sæpè, vt moti semel fluctus, etiam vento quiescente non quiescant, nisi elapso iam tẽporis spatio. voluit Iesus vt simul ventus cessaret, & mare quiesceret: idque factum est quum primum ille iussit, magna tranquillitate, vt non posset naturę adscribi, sed miraculo. Fuit autem tranquillitas non nullo vento, sed secundo & lenissimo.

d *Necdum habetis fidem.*] Necdum creditis mihi curam esse vestri, etiam dormienti, atque potestatem vos eripiẽdi, & liberandi omnibus periculis in ipsa opportunitate? Oportet igitur vobiscũ, vt cum fide adhuc carentibus, agere, miraculo aliquo edito, nam miracula signa sunt non credentibus.

e *Et timuerunt timore magno.*] Religione magna sunt perculsi, credentes eum esse plusquam hominem, cuius dicto obediat illa naturæ pars, in qua Deus magnam suam potentiam hominibus terribilem, item magnã suam clementiam ostendere solet.

CAP. V.

a *In regionem Gerasenorum*] Ex Girgaseis oriundi videntur illi qui vltra mare Genesaret habitauêre.

ei de naui, statim occurrit de monumen-
tis homo [b] in spiritu immundo, [3] qui do-
micilium habebat in monumentis. &
neq; catenis iam quisquam poterat eum
ligare: [4] quoniam sæpè compedibus &
catenis vinctus, dirupisset catenas, & cõ-
pedes comminuisset. & nemo poterat eũ
domare. [5] & semper die ac nocte in mo-
numentis & in montibus erat, clamans
& concîdens se lapidibus. [6] Videns au-
tem Iesum [c] à longe, cucurrit & adorauit
eum: [7] & clamans voce magna, dixit,
Quid mihi & tibi Iesu fili Dei *altissimi? * summi 6 MS.
adiuro te per Deum [d] ne me torqueas.
8 Dicebat enim illi, Exi spiritus immũde
ab homine. [9] Et interrogabat eũ, [e] Quod
tibi nomẽ est? Et dicit ei, Legio mihi no-
men est: quia multi sumus. [10] Et depre-
cabatur eum multum, [f] ne se expelleret
extra regionem. [11] Erat autem ibi circa Matt. 8. d. 30. Luc. 8. d. 32.
montem grex porcorũ magnus, pascens.
12 Et deprecabantur eum spiritus, dicen- B
tes, Mitte nos in porcos, vt in eos intro-
eamus. [13] Et [g] concessit eis statim Iesus.
Et exeuntes spiritus immundi, introierũt
in porcos: & magno impetu grex [h] præci-
pitatus est in mare, ad duo millia, & suf-
focati sunt in mari. [14] Qui autem pa-
scebant eos, [i] fugerunt, & nuntiauerunt
in ciuitatem & in agros. Et egressi sunt
videre quid esset factum: [15] Et veniunt
ad Iesum, & vident illum qui à dæmonio
vexabatur,

b *In spiritu immundo.*] Docuimus in lib. De arcano sermone, spiritum immundũ eũ dici, qui & animæ & corpori eius quẽ obsidet, nocet. Ita hic sese ab omni consuetudine hominum abducens, & sese lædebat, & eos qui secundùm illa loca transirent, infestabat. neque id morbo aut insaniæ, sed dæmoni adscribi debuit, quando nulla insania tanta est, vt possit dirumpere catenas, & compedes cõminuere.

c *A longe cucurrit.*] coactus & victus virtute Iesu: nam sua sponte non faceret eiusmodi officium dæmon, qui non salutare homines, verùm lædere soleret.

d *Ne me torqueas.*] Verbum Iesu adeò efficax erat, vt dæmonem, fortissima natura constantem, torqueret. *Quid mihi & tibi?* id est, Ego nihil tibi nec tuis Israelitis noceo: ne ergo me torqueas.

e *Quod tibi nomen est?*] Sciebat Iesus multos esse: interrogauit autem, vt ex ipsorum confessione ostenderetur suę ipsius virtutis magnitudo. ideò enim interrogauit nomen, quòd cognosceret nomen esse notandum: id quod in aliis non fecit, qui singularibus dæmonibus vexabantur.

f *Ne se expelleret extra regionem.*] Ergo poterat Iesus quocũque vellet dæmoniorum legionem relegare. Amare videntur dæmonia regiones quasdam, præcipuè in quibus nocere plurimum possent. illudque imprimis cupere, vt malum hominibus afferant quàm maximum; sin minus, damnum dent.

g *Concessit eis Iesus.*] Permisit Iesus porcos dæmoniis, vt Iudæus, qui porcorum carnes nihili faceret. atq; adeò vt indicaret homines eos qui porcorũ more viuerent, facilè posse opprimi & perdi à dæmoniis, Deo permittente. Deinde docuit nullo aliarum rerum damno comparari posse humani animi interitum & perditionem.

h *Præcipitatus est in mare.*] Omnem lacum magnum Mare dicunt Hebræi. In regione Gadarenorum lacus est, iumentis & pecoribus pestilentissimus, quem Solinus describit maximè ab omni genere caueri ac formidari: & tamen tanta rabie exagitati sunt porci, cùm dæmones ferre cogerentur, vt ipsi vltrò suo interitu redimendum illud malum cognouerint, idque optauerint.

i *Fugerunt & nuntiauerunt.*] Hoc modo voluit Deus Euangelij Christi notitiam Gentibus illis afferri, beneficẽtia in homines, & damni alicuius (quod mouere pręcipuè homines terrenos solet) commemoratione.

vexabatur, sedentem, vestitum, & sanæ
[*] qui habuerat legioné Ms.c.s. mentis*: [a] & timuerunt. 16 Et narrauerũt
illis, qui viderant, qualiter factum esset
ei qui dæmonium habuerat: & de porcis.
Luc.8.d.37. Act.16.d.39 17 [b] Et rogare cœperunt eum, vt discede-
ret de finibus eorum. 18 Cumque ascẽ-
deret nauim, cœpit illum deprecari qui à
dæmonio vexatus fuerat, [c] vt esset cũ illo:
19 & non admisit eum, sed ait illi, Vade in
domum tuam ad tuos, & annuntia illis
quanta tibi Dominus fecerit, & misertus
sit tui. 20 Et abiit, & cœpit prædicare in
Decapoli quãta sibi fecisset Iesus: & om-
nes mirabantur. 21 Et cùm transcen-
C disset Iesus in naui [d] rursum trãs fretum,
conuênit turba multa ad eũ, & erat circa
Matt.9.c.18 Luc.8.f.32. mare. 22 Et venit quidam de archisyna-
gogis nomine Iairus: & videns eum, pro-
cidit ad pedes eius, 23 & [e] deprecabatur
eum multum, dicens, Quoniam filia
[*] manum Ms.s. mea in extremis est, Veni, [f] impone [*] ma-
nus super eam, vt salua sit & viuat.
24 Et abiit cum illo, & sequebatur eum
turba multa, & comprimebant eum.
Luc.15.d.24. Mat.9.c.20. Luc.8.f.43. 25 [g] Et mulier quæ erat in profluuio san-
guinis annis duodecim, 26 & fuerat mul-
ta perpessa à cõpluribus medicis, & ero-
gauerat omnia sua, néc quicquam pro-
fecerat, sed magis deterius habebat:
27 Cùm audisset de Iesu, vênit in turba
retrò, & tetigit vestimentum eius.
28 dicebat enim, [h] Quia si vel vestimẽtum

R eius

a *Et timuerunt.*] Religioso metu tacti sunt, agnoscentes diuinam vim & efficacitatem.

b *Et rogare cœperunt.*] non ex odio, sed ex metu ac religione illa deprecatio profecta est. Existimant enim peccatores homines virum sanctum sibi damnosum aut incommodum esse, eo quòd non possit vitium cum virtute vnà commorari: namque virtus suo splendore vitium præstringit, calore exurit, maximè si sit diuina virtus, vt Dei ipsius, aut Angeli à Deo missi. indignos enim se putant, qui cum huiusmodi natura & virtute versari possẽt; atque ex collatione suæ virtutis cum diuina, metuunt sibi periculũm. Id accidit Israelitis in monte Sinai: idem patri ac matri Samsonis: id Petro, cùm diceret, Recede à me, Domine, quia homo peccator sum.

c *Vt esset cum illo.*] Animaduerte mutationem consiliorum & curarum, atque actionum hominis à dæmonio liberati. Hic fuit Euangelij Christi nuntius in Decapoli.

d *Rursum trans fretum.*] versus Israelitarum regionem.

e *Deprecabatur eum multum.*] Virtutem Iesu credebat, sed difficultatem aliquã impetrandi metuebat, forsitan sibi cõscius humilitatis & minus dignæ conditionis. tamen hoc quodcunque esset in se defectus, precatione compensandum existimabat.

f *Impone manus.*] Impositio manus attentam voluntatis affectionem indicat, & potestatem significat imponentis. Credebat itaque archisynagogus posse Iesum sua virtute filiam sibi restituere, si modò is id agere vellet leui tantum negotio eundi, & manus imponendi.

g *Et mulier quæ erat in profluuio.*] Laborabat infirmitate interna membrorũ vitalium, ita vt alimentum omne cõuerteretur in sanguinem, eumque ineptum ad nutritionem, quem nec poterat natiua virtus in venas digerere: & propter summam imbecillitatẽ quam auxerant etiam plura genera medicamentorum variè adhibita. Itaque à morbo iam victa erat; & ideò incurabilis omnino, tam internis, quàm externis remediis. Temporis etiam diuturnitas infirmitatis consuetudinem in naturam ferè conuerterat.

h *Quia si vel vestimentum eius tetigero.*] Supernaturalem Iesu virtutem mulier credidit tantam esse, vt vel leuissimo externoque contactu vestium liberari ipsa omnino posset à morbo, quẽ non potuerãt curare plurima remedia, quę non solùm tetigerat, sed fuerat perpessa plurimorum medicorum consiliis & operis assiduis. Fidei itaque rationibus instructa, remedium ipsa sibi inuenit; inuentum petiit, petitum assecuta est.

eius tetigero, salua ero. 29 [a] Et confestim
siccatus est fons sanguinis eius: & sensit
corpore quia sanata esset à plaga. 30 [b] Et
statim Iesus in semetipso cognoscẽs vir-
tutem quæ exierat de illo, conuersus ad
turbam, aiebat, Quis tetigit vestimenta
mea? 31 Et dicebant ei discipuli sui, Vi-
des turbam comprimentem te, & dicis, D
Quis me tetigit? 32 Et circunspiciebat
videre eam quæ hoc fecerat. 33 Mulier
verò timens & tremens, sciens quod fa-
ctum esset in se: venit, & procidit ante
eum, & dixit ei omnem veritatem.
34 Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te *Luc. 7. g. 50.*
saluam fecit: vade in pace, & esto sana à
plaga tua. 35 [c] Adhuc eo loquente ve- *Luc. 8. g. 44.*
niunt [*] ad archisynagogum, dicentes, * ab archisynagogo 11 MS. G. *quibus fauent Syr. legunt enim:* E domo principis synagogæ.
Quia filia tua mortua est: quid vltrà ve-
xas magistrum? 36 Iesus autem [d] audito
verbo quod dicebatur, ait archisynago-
go, Noli timere: tantummodo crede.
37 Et non admisit quẽquam se sequi, nisi
Petrum & Iacobum & Iohannem fratrẽ
Iacobi. 38 Et veniunt in domum archi-
synagogi, & [e] videt tumultum, & flentes,
& eiulantes multum. 39 Et ingressus,
ait illis, Quid turbamini & ploratis? pu- *Mat. 9. c. 24.*
ella non est mortua, sed dormit. 40 Et
irridebant eum. Ipse verò eiectis omni-
bus, assumit patrem & matrem puellæ,
& [f] qui secum erant, & ingrediuntur vbi E
[g] puella erat iacens. 41 Et tenens manum
puellæ,

a *Et confestim siccatus est fons.*] Adeò inualuerat ille morbus, vt in fluxum naturalibus simillimum erupisset. fluxum, inquam, præternaturalem, ex quo debilitatio infirmitasque totius corporis nascitur: cuilibet enim euacuationi virtutis casum annexum esse medici affirmant. Illo igitur fluxu sistente, restituta est subitò virtus toti corpori, non expectata mora refectionis, quæ longa solet esse in morbis arte naturæque virtute curatis. Geminum itaque miraculum hic virtute Iesu editum est.

b *Et statim Iesus.*] Iesu virtus adeò efficax certaque est erga eos à quibus viua fide petitur, vt sponte sua fidem ipsam sequi, excipere, amplectique videatur: cùm multi tangerent Iesum, inter quos aliqui fortè non minus quã fœmina illa, indigentes virtute Iesu; tamen ille virtutis suæ efficacitatem ad vnam tantùm personam tunc pertinuisse declarabat, eam videlicet à qua mediante fide viua contactus fuerat. Eam verò circunspiciebat videre: nouerat namque cognitione illa sua diuina, & huiusmodi circunspectione adducere volebat ad confessionem fidei suæ, & beneficij accepti, in exemplum eorum qui aderant, & aliorum omnium ad quos huius rei notitia deferretur.

c *Adhuc eo loquente.*] Vt viuæ fidei ad impetranda etiam difficillima virtus à Iesu prædicata, altero etiam exemplo confirmaretur, voluit Deus, vt eodem ipso momento venirent, qui Archisynagogo filiam vita defunctam nuntiarent.

d *Audito verbo quod dicebatur.*] maximè illa orationis parte, *Quid vltrà vexas magistrum?* quã fides Archisynagogo dissuaderi videbatur.

e *Videt tumultum, &c.*] Hæc omnia testabantur puellæ iam conclamatę obitum. Sed animaduertendum hoc exemplo est, quid mortui mortuis suis præstare possint.

f *Et qui secum erant.*] Petrum, Iacobũ & Iohannem, quos testes esse voluit Iesus omniũ quæ gessit, vtpote à principio vocatos.

g *Puella erat iacens.*] Situm proprium mortui hoc verbum Græcè & Latinè indicat.

Act.9.g.40. puellæ, ait illi, [h] Talitha cumi, quod est
interpretatum, Puella (tibi dico) surge.
42 Et confestim surrexit puella: & ambu-
labat. erat autem annorum duodecim:
& obstupuerunt stupore magno. 43 Et
præcepit illis vehemēter vt nemo id sci-
* iussit M sq. 8. ret: & "dixit" dari illi manducare.

CAP. VI.

Mat.13.g.54 Luc.4.c.16. Ioh.4.f.44. ET egressus inde, [a] abiit in patriā suam:
& sequebantur eum discipuli sui.
A 2 & facto sabbatho [b] cœpit in synagoga
docere: & multi audientes admirabātur
in doctrina eius, dicētes, Vnde huic hæc
omnia? & [c] quæ est sapientia quæ data est
illi, & virtutes tales quæ per manus eius
Ioh.6.e.42. efficiuntur? 3 [d] Nonne hic est faber, fi-
* Iose, G.S. lius Mariæ, frater Iacobi & "Ioseph" &
Iudæ & Simônis? nónne & [e] sorores eius
hîc nobiscum sunt? [f] Et scandalizabantur
Mat.13.g.57 Luc.4.d.24. Ioh.4.f.44. in illo. 4 Et dicebat illis Iesus, Quia non
est propheta sine honore, nisi in patria

h *Talitha cumi.*] Verba Iesu, eadem lingua qua pronuntiata sunt (hoc est Syra, quæ tunc vulgaris Hebræis erat, & Hebraica dicebatur) retulit consultò Euangelista, vt manifestè probaretur virtus & efficacitas illius ad suscitandū mortuos, tam facilè, quàm excitari ab aliquo dormiens quis possit: nam huiusmodi actione & oratione excitare solemus dormientes corpore sanos, apprehensa manu, & voce addita, Petre, surge. Fuêre aliquando incantatores, qui susurris, murmure, carminibusque obscuris, & inuocationibus dæmonum, mortuorum corpora non resurgere, sed moueri tātùm fecerint. sed qui simplici appellatione mortuos excitauerint, nulli præter Iesum fuère; & præter quosdam qui nomine Dei patris, vel Iesu filij eius inuocato, idem præstiterint. Sed quàm propria & certa Iesu ad mortuos excitandos virtus fuerit, ex hac oratione & actione declaratur. Ille enim mortuam, & sensibus omnino carentem puellam, perinde atque sensibus integris, & dormientem, appellatam excitauit. ita quæ alijs mortua erat, Iesu dormiebat. id quod significare apertè volens, addidit illud, *(Tibi dico)* id est, ego tibi, quæ quanquam naturę mortua sis, mihi dormis, dico vt surgas, stesque. nam verbum *cumi* Syrū, stare significat: qui situs viuentium & valentium est oppositus illi iacendi superius annotato. Surrexit autem, & ambulabat. non modò vt viuere, sed etiam vt bene valere ostenderetur, & omnibus vitæ muniis rectè vti; atque adeò esurire, quod pueri grandiores solent, cùm valent: excitati namque à somno, cibum petunt; quem, si non valent, recusant. Ideoque huius puellæ ætatem Euangelista adnotauit. Tantum verò miraculum magno stupore excipi oportuit.

CAP. VI.

a *Abiit in patriam suam.*] Patriam Iesu vocat Marcus Nazareth, vbi illè fuerat nutritus: sic interpretatur Lucas.

b *Cœpit in synagoga docere.*] Interpretabatur scripturarum mysteria adeò apertè, vt nemo illius interpretationem impugnare posset: atque in his illud Isaiæ vaticinium grauissimi ac diuini argumenti, Spiritus Domini super me.

c *Quæ est sapientia quæ data est illi.*] Non erat vulgaris interpretatio scripturarum illa quam Iesus afferebat, neque ex magistrorum libris petita humano studio: id quod docebat etiam illius anteactæ vitæ exercitatio. Eandem enim artem Iesus exercuerat cum Ioseph patre putatiuo, cui subditus fuerat per pueritiam & iuuentam totam, & Mariæ matri; versatus etiam inter propinquos, Iacobum, Ioseph, Iudam & Simonem Galilæos piscatores, literarum rudes. Ergo hæc omnia illius sapientiam non humano studio partam, sed diuinitus datam probabant. idem quoque confirmabant virtutes quæ per manus eius efficiebantur: illæ enim doceri non poterant per homines, immò diuinitus constabant.

d *Nonne hic est faber.* Iesus ante ostensionem suam ad Israel otiosus non vixit: sed domestica arte cum Ioseph occupatus, cibum sibi suisque parauit.

e *Sorores eius hic nobiscum sunt.*] Nunquam hîc peregrinatus est, aut diuertit ad aliquem cognatorum alibi agentem, vt doctus redierit ex huiusmodi peregrinatione. hîc nobiscum sunt omnes eius propinqui, quibus cum versatus à puero est.

f *Et scandalizabantur in illo.*] Personæ humilitatem externam respicientes, virtutem & sapientiam manifestissimam non credebant: tantum excæcant homines opinio, ambitio & inuidia. Hi Iesum, quem sibi ciuilitatis conditione aut æqualem aut inferiorem existimabant, manifestissimæ etiam doctrinæ ac virtutis honore debito fraudabant: seque ipsos ob eam rem indignos reddebant diuinis beneficiis atque ab ipso abalienabant. Dei filio tantorum mysteriorum pontifice, qui reiectus illis, circuibat castella, & simpliciores homines in circuitu quærebat docens, si quomodo ad æmulandum prouocaret suos.

sua, & in domo sua, & in cognatione sua.
5 & non poterat ibi virtutem vllā facere:
nisi paucos infirmos impositis manibus
curauit: 6 & mirabatur propter incredu-
litatem eorum, & circuibat castella in Mat. 9. d. 35. Luc. 13. d. 22.
circuitu docens. 7 Et vocauit duode- Mat. 10. a. 1. Sup. 3. b. 14.
cim: & [a] cœpit eos mittere binos, & dabat Lu. 9. a. 1.
illis potestatem [b] spirituum immundo- B
rum. 8 Et præcepit eis ne quid tollerent
in via, [c] nisi virgam tantùm: non peram,
non panem, neque in zona æs, 9 [d] sed cal-
ceatos sandaliis, & ne induerentur dua- Act. 12. b.
bus tunicis. 10 Et dicebat eis, Quocun-
que introieritis in domum: [e] illic manete
donec exeatis inde. 11 [f] & quicunq; non Mat. 10. b. 14. Luc. 9. a. 5.
receperint vos, ⁿ nec audierint vos: exeū- ⁿ M sq.
tes inde excutite puluerem de pedibus Act. 13. g. 51. & 18. b. 6.
vestris in testimoniū illis. 12 Et exeun-
tes [g] prædicabant vt pœnitentiā agerent:
13 & dæmonia multa eiiciebant, [h] & vn-
gebant oleo multos ægros, & ⁿ sanabant. Iac. 5. c. 14. ⁿ sanabantur. M sq. 2.
14 [i] Et audiuit rex Herodes (manifestum Mat. 14. a. 1. Luc. 9. a. 7.

a *Cœpit eos mittere binos.*] vt collata opera sese mutuò iuuarent, Euangeliique testimoniū bini confirmarent, & publicum magis redderent. nam quod à duobus palam geritur, publicum omnino cōfirmatū que censetur.

b *Spirituum immundorum.*] Immundi spiritus vocantur, qui corpus eius quē vexant, vel totum, vel aliqua ex parte lædunt. Vide nostrum librum in apparatu sacro, quē Ioseph inscripsimus.

c *Nisi virgam tantum.*] Vnicam virgā duobus sufficere ait, ad traiicienda flumina quæ vadari possent, & ad lamas & alia difficilia loca saltu superanda: quoniam virgæ & ad hunc vsum, & armorum loco gestari solent. Nullus autem armorum vsus iis conuenit, qui diuinæ tutelæ præcones testesque essent. Hoc explicatur ex illo loco, Quando misi vos, sine sacculo, &c. Luc. 22. Itaque *virgam tantum* sic exponimus, Vnicā virgam, ῥάβδον μόνον. Neque verò hæc sententia pugnat cum aliis Euangelistis, apud quos legimus, Neque virgam. nam duplicem virgam in illis locis intelligimus. quod manifestum est ex nonnullis Græcis codicibus, in quibus legimus, μηδὲ ῥάβδους, tam apud Matthæum, quàm apud Lucam.

d *Sed calceatos sandaliis.*] Sandalia soleis constabant, quas corrigiæ circa pedem & cruris extremam partem ligatæ continebant. Hoc calceorū simplicissimum genus est, ad vitanda tantùm nocumenta saxorum, & spinarum. illud verò ornatiorem vsum præbet, quod Græcè ὑποδήματα vocatur. Hoc autem apud Matthæū prohibebat Apostolis Iesus, illud verò alterum apud Marcum permittebat.

e *Illic manete.*] in illa domo, cuiuscunque ordinis facultatisve sit; nihil amplius quærentes vel commoditatis vestræ, vel voluptatis maioris; sed vtimini iis quæ vobis ibidem ministrabuntur; idque parcissimè, & summo temperantiæ exemplo: ne videamini vestra commoda quærere, sed aliorum, ad quos bonum nuntium defertis. *Donec exeatis inde*, ex vrbe vel oppido

f *Et quicunque non receperint vos.*] Non de singulari vnius aut alterius, sed de communi multorum repulsa hoc intelligimus. neque enim si in vna domo non essent recepti, continuò illam detestari iubebantur Apostoli: poterant in aliam domum ire, & dignum aliquem inuenire, à quo reciperentur. Itaque illa protestatio, &, vt ita dicamus, detestatio, fiebat aduersus multitudinem. Huius rei exemplum editum est aduersus Iudæorum & principum gentilium turbam Antiochiæ agentem, Act. 14. Itaque *exeuntes inde*, sic exponimus, De ciuitate illa: sicut illud paulo antè, *Donec inde exeatis*.

g *Prædicabant vt pœnitentiam agerent.*] Initium Euangelij, vt Marcus ipse exposuit, est pœnitentiæ denuntiatio: causa autem est regnum cælorum. Prædicabant igitur vtramque partem huiusmodi summa contentam, Pœnitemini, & credite Euangelio: vel, Quoniam appropinquauit regnum Dei, pœnitentiam agite. Huic legationi auctoritatem conciliabant curatione morborum.

h *Et vngebant oleo.*] Ceremonia fuit antiquis vsitata, cùm morbi non medicinæ remediis, sed precibus & supplicationibus curarentur. Erat enim oleum symbolum & veluti mysterium quoddam recreationis membris diuinitus adhibendæ. Hac ceremonia Apostoli vtebantur, qua significare volebant Christi vnctionem salutiferam omnibus iam adesse, quæ animos curaret, vt oleum illud miraculosè magis, quàm ex naturæ vi, morbos varios sanabat. hoc significat *multos ægros*.

i *Et audiuit rex Herodes.*] quæ fiebant signa & miracula à Iesu, *Quia Iohannes Baptista resurrexit a mortuis.*] oratio erat quorundam, quam hæsitans Herodes referebat. Dum enim ille rogaret, Quis est iste, de quo talia audio? nam Iohannem, cuius tanta opinio fuit in populo & fama, cuius eadem erat pœnitentiæ prædicatio, ego decollaui: cùm verò nonnulli dicerent illum esse Iohannem Baptistam, qui

enim factum est nomen eius) & dicebat,
Quia Iohânes Baptista resurrexit à mor-
tuis: & propterea virtutes operantur in
C illo. 15 Alij autem dicebant,[a] Quia Elias
est. Alij verò dicebant,[b] Quia propheta
Mat.14.a.2. est,[c] quasi vnus ex prophetis. 16 Quo au-
dito, Herodes ait, Quem ego decollaui
Iohannem, hic à mortuis resurrexit.
Luc.3.d.19. 17 [d] Ipse enim Herodes misit ac tenuit Io-
hânem, & vinxit eum in carcerem [e] pro-
pter Herodiadem vxorem Philippi fra-
tris sui, quia duxerat eam. 18 Dicebat
Lev.18.b.16. enim Iohannes Herodi, Non licet tibi
habere vxorem fratris tui. 19 Herodias
autem insidiabatur illi: & volebat occi-
dere eum, nec poterat. 20 Herodes enim
metuebat Iohannem, sciens eum virum
iustum & sanctum: & custodiebat eum,
& audito eo multa faciebat: & libenter
eum audiebat. 21 Et cùm dies opportu-
* in natali suo 8 MS.c. nus accidisset, Herodes * natalis sui cœ-
nam fecit principibus & tribunis & pri-
mis Galilææ. 22 cumque introisset filia
ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuis-
set Herodi, simulque recumbêtibus: rex
ait puellæ, Pete à me quod vis: & dabo
Esth.5.b.6. tibi. 23 Et iurauit illi, Quia quicquid
petieris dabo tibi, licet dimidium regni
mei. 24 Quæ cùm exisset, dixit matri
D suæ, Quid petam? At illa dixit, Caput
Iohannis Baptistæ. 25 Cumque introis-
set statim cum festinatione ad regem,

 petiuit.

resurrexisset à mortuis, hæsitabat: atque hæsitationi occasiónem afferebat illorum miraculorum fama, quę à Iohanne ad vitam restituto edi poterãt: namque ab eodem in viuis primum agente nullum signum fuerat editum. nunc verò videbãtur eum illo è mortuis resurgente, resurrexisse virtutes illæ. Itaque de virtutibus certus erat, de persona hæsitabat, maximè cùm alij alium esse dicerent. ideoque, vt Lucas narrat, quærebat videre eum.

a *Quia Elias est.*] Ex prædicationis libertate, & personæ grauitate, ex miraculorum fama, interpretabantur eum esse Eliam, maximè cùm scripturis vatum accepissent Eliam venturũ.

b *Quia propheta est.*] Non certo nomine, sed verè tamen prophetam esse Iesum asserebant: eumque antiquissimorum prophetarum exemplum referẽtem, hoc est, eorum per quos magnæ rerum mutationes à Deo paratæ fuêre: euiusmodi Moses, Iosue, Samuel, Eliasque fuêre.

c *Quasi vnus ex Prophetis*] antiquis, vt Lucas significanter exponit. Nam à Mose vsque ad Isaiam, prophetæ primi siue antiqui vocantur; ab Isaia & deinceps, prophetæ postremi siue recentiores dicuntur.

d *Ipse enim Herodes.*] Opportunè inducit narrationem necis Iohânis ab Herode perpetratæ, qui cùm illius sceleris conscientia agitaretur, non potuit non perturbari, audita fama Iesu prædicationis ac signorum.

e *Propter Herodiadem.*] Magnum humanarum rerum cognoscẽdarum exemplum statuitur in hac historia: quã ideò Euangelistæ diligenter describunt.

petiuit dicens, Volo vt protinus des mihi
in diſco caput Iohannis Baptiſtæ. 26 Et
contriſtatus eſt rex. Propter iuſiurãdum
& propter ſimul diſcũbentes noluit eam
cõtriſtare: 27 ſed miſſo * ſpiculatore præ- * confeſtim I MS.e.s.
cepit afferri caput eius in diſco, 28 Et de-
collauit eum in carcere. & attuſit caput
eius in diſco: & dedit illud puellæ, & pu-
ella dedit matri ſuæ. 29 Quo audito, diſ-
cipuli eius venerunt, & tulerunt corpus
eius: & poſuerunt illud in monumento.
30 [a] Et conuenientes Apoſtoli ad Ieſum,
renuntiauerunt ei omnia quæ egerant &
docuerant. 31 Et ait illis, Venite ſeorſum Mat. 14. b. 13 Luc. 9. a. 10.
[b] in deſertum locũ, & requieſcite puſil-
lum. Erant enim qui veniebant & redi-
bant multi: & nec ſpatium manducandi
habebant. 32 Et aſcendentes in nauim,
abierunt in deſertum locum ſeorſum.
33 Et viderunt eos abeuntes, & cognoue- E
runt multi: [c] & pedeſtres de omnibus ci-
uitatibus concurrerunt illuc, & præue-
nerunt eos. 34 Et exiens, vidit turbam Mat. 9. d. 36 & 14. b. 14.
multam Ieſus: [d] & miſertus eſt ſuper eos,
quia erant ſicut oues non habentes pa-
ſtorem, & cœpit illos docere multa.
35 Et cùm iam hora multa fieret, acceſſe- Mat. 14. b. 15
runt * diſcipuli eius, dicẽtes, [e] Deſertus eſt * ad eum MS.G.
locus hic, & iam hora præteriit: 36 dimit- Luc. 9. b. 12.
te illos, vt eũtes in proximas villas & vi-
cos, emant ſibi cibos quos manducent.
37 Et reſpondens ait illis, Date illis vos Mat. 14. b. 16 Luc. 9. b. 13.
manducare.

a *Es conuenientes Apoſtoli ad Ieſum.*] Omnium Apoſtolorũ teſtimonio Euangelij apud Iudæos prædicatio, & eiuſdem certis ſignis cõfirmatio comprobata eſt, vt Ieſus hac etiam ex parte verus Chriſtus probaretur, qui circunciſionis miniſter fuerat promiſſus. Idẽ ipſum teſtimonium eorũ etiam atteſtatione corroboratur, qui audientes conueniebant vndique, vt Ieſum viderent.

b *In deſertum locum.*] Bethſaidæ videlicet in agro.

c *Et pedeſtres de omnibus ciuitatibus.*] vicinis aut incolis illius regionis, cupiditas hominum erga res cæleſtes, niſi mala perſuaſione aliâs impediatur, in ſimplicioribus maximè oſtenditur.

d *Et miſertus eſt ſuper eos.*] Proprium Ieſu hoc ſemper fuit, qui venerat vt errantes reuocaret, lapſos erigeret, & omnes iuuaret; ac demum, non repugnantes tamen, ſeruaret.

e *Deſertus eſt locus hic.*] Difficiliorem & acerbiorem eſuriem faciebat locus deſertus, & hora iã præterlapſa: oportebat igitur plus cibi parari illis. ex hac etiam parte miraculum amplifiqatur,

manducare. Et dixerunt ei, Euntes ema-
mus[a] ducentis denariis panes: & dabimus
illis manducare. 38 Et dicit eis, Quot
panes habetis? ite & videte. Et cùm co-
Ioh.6.a.9. gnouissent, dicunt, Quinque, & duos
pisces. 39 Et præcepit illis vt accumbere
F facerent omnes,[b] secundùm contubernia
super viride fœnum. 40 Et discubuerunt
in partes per centenos & quinquagenos.
41 Et acceptis quinque panibus, & duo-
bus piscibus: intuens in cælum, benedi-
xit, & fregit panes, & dedit discipulis suis
vt ponerent ante eos: & duos pisces di-
uisit omnibus. 42 Et manducauerunt
omnes, & saturati sunt. 43 Et sustulerũt
reliquias, fragmentorum[c] duodecim co-
phinos plenos: & de piscibus. 44 Erant
Mat.14.c.21 Ioh.6.b.10. autem qui manducauerunt, quinq; mil-
lia virorum. 45 Et statim coëgit discipu-
los suos ascendere nauim, vt præcederent
eum trans fretum ad Bethsaidam,[d] dum
ipse dimitteret populum. 46 Et cùm di-
misisset eos, abiit in montem orare.
47 Et cùm serò esset, erat nauis in medio
vidit 2 MS.C.6. mari, & ipse solus in terra. 48 Et videns
eos laborantes in remigando (erat enim
ventus contrarius eis) & circa quartam
vigiliam noctis venit ad eos ambulans
super mare:[e] & volebat præterire eos.
49 At illi vt viderunt eum ambulantem
super mare, putauerunt phantasma esse,
& exclamauerunt. 50 Omnes enim vi-
derunt

a *Ducentis denariis.*] Vno denario panis poterat emi illis temporibus ac regionibus, qui satis esset denis hominibus pascendis; vt obseruauimus in libris Misnaioth. Poterant igitur tantùm bis mille homines pasci ducentis denariis, reliquis adhuc esurientibus. sed ex hac ratione coniicimus illis tũc non plures quàm ducentos denarios fuisse, quos libenter expendissent; non tamen pascendis omnibus illis, qui ad quinque millia virorum erat, præter fœminas & pueros, sed vt vnusquisq; modicum quid acciperet, sicut Philippus apud Iohannem exponit.

b *Secundum contubernia.*] discretis locis, certo capitum numero, *per centenos & quinquagenos*: ita facilè omnium deduci summa potuit.

c *Duodecim cophinos plenos.*] Lege commentarium nostrum Thubal Cain.

d *Dum ipse dimitteret populum.*] Iam hac oratione significabatur ipsum secuturum esse eos: quòd si nullæ naues aliæ erãt, intelligere oportebat illum per aquas traiecturum. neque hoc difficilius aut magis mirum videri debuit illis, quàm illud quod nuperrimè de panibus viderant.

e *Et volebat præterire eos.*] Tentabat illorum fidem huiusmodi actione.

derunt eum,& conturbati ſunt. Et ſtatim
locutus eſt cum eis,& dixit eis, Confidi- G
te, ego ſum: nolite timere. 51 Et aſcen-
dit ad illos in nauim, & ceſſauit ventus.
Et plus magis intra ſe ſtupebāt*: 52 [f] non *& admirabantur. M.S. G.S.
enim [‖]intellexerūt de panibus: erat enim ‖intellexerāt M.S.G.
cor eorum obcęcatum. 53 Et cùm trās-
fretaſſent, venerunt in terram-Geneza- Mat.14.d.34
reth: & applicuerunt. 54 Cumq; egreſſi
eſſent de naui, [g] continuò cognouerunt
eum: 55 & percurrentes vniuerſam re-
gionem illam, cœperunt in grabátis eos
qui ſe malè habebant, circūferre vbi au-
diebant eum eſſe. 56 Et quocunque in-
troibat in vicos vel in villas aut ciuitates,
in plateis ponebant infirmos, & depre-
cabantur eum vt vel fimbriam veſtimēti
eius tangerent, & [h] quotquot tangebant
eum, ſalui fiebant.

CAP. VII.

ET [a] conueniunt ad eū Phariſęi & qui- A
dam de Scribis, venientes ab Ieroſo-
lymis. 2 [b] Et cùm vidiſſent quoſdam ex Mat.15.a.2
diſcipulis eius [c] communibus manibus,
id eſt non lotis, manducare panes, [d] vitu-
perauerunt. 3 Phariſæi enim & omnes
Iudæi, niſi crebrò lauerint manus, non
manducant, [e] tenētes traditionem ſenio-
rum: 4 [f] & à foro, niſi baptizentur, non
comedunt. & alia multa ſunt quæ tradi-
ta ſunt illis ſeruare, baptiſmata calicū &
vrceorum, & æramentorum & lectorū.
5 Et

f *Non enim intellexerunt de panibus.*] Oportuit ex obſeruato miraculo de panibus intelligere magna cura Ieſum proſpicere ſuis; neque permiſſurum illos perire, aut obrui ſubita aliqua vi vel tempeſtate, vtpote quem videbant proſpexiſſe iis, qui triduo tantùm ſe audiendi cauſa ſecuti fuiſſent, & curaſſe ne illi in via deficerent: quid ergo idem non faceret & curaret in ſalutem eorū, quos ipſe ſibi delectos aſciuerat comites, & euangelicæ legationis adminiſtros?

g *Continuò cognouerunt eum.*] Publicum teſtimonium de Euangelio ſalutis & regni, ac de Euangeliſta illo promiſſo Sion.

h *Quotquot tangebant eum.*] Ex iis qui credebant illius virtutem diuinam ad beneficium hominum: nam multi nō ſolùm tangebant, ſed comprimebant eum: quos, vtpote non rectè credētes, illa virtus non ſeruabat. Exemplū certiſſimum huius rei ſuperius videmus in hæmorrhouſa fœmina.

CAP. VII.

a *Et conueniunt ad eum.*] conſilio ſtudioq́ue collato aggrediuntur eum, reprehēſuri & accuſaturi traditionis violatæ à diſcipulis illius vel conſilio, vel ſaltem diſſimulatione ac negligentia. Erat autem argumētum grauiſſimum ſcilicet.

b *Et cùm vidiſſent.*] Coniunctio ET, expoſitiua eſt, ex Hebraicæ linguæ idiomate ac Syræ.

c *Communibus manibus.*] Verbum eſt magiſtrale in Traditionibus commune. Cōmunicare, idem ſignificat quod prophanū aut prophanare: diſtinguitur autem iuxta ſubiectam rationem. vt, Communis cibus, id eſt, impurus: communis dies, id eſt, profeſtus, ſiue luctuoſus potius: communes manus, id eſt, illotæ; vt auctor ipſe exponit.

d *Vituperauerunt*] non ſolùm factum, ſed ipſum Ieſum, tanquam auctorem illius exempli.

e *Tenentes traditionem.*] Aliquādo de his traditionibus aliquid fuſiùs exponemus, quod ad multorum in ſacris libris locorum elucidationem faciat, modò Deus noſtris votis adſit.

f *Et à foro.*] Eſt enim forū iuxta iſtorum definitionem, locus communis & valdè profanus, ob cōſuetudinem purorum & impurorum, ac gentilium ſimul.

5 Et interrogabãt eum [a] Pharisæi & Scri-
bæ, Quare discipuli tui [b] non ambulant
* non lotis MS.C. iuxta traditionem seniorum, sed "cõmu-
nibus' manibus manducant panem?
6 At ille respondens, dixit eis, Bene pro-
phetauit Isaias [c] de vobis hypocritis, sicut
Isa.29.d.13 scriptum est, Populus hic labiis me ho-
* abest 8 MS.C. norat, cor autem eorum longè "est' à me.
B 7 in vanum autem me colunt, docentes
* & MSq. doctrinas * præcepta hominum. 8 [d] Re-
linquentes enim mandatum Dei, tenetis
* traditionẽ MS.C. "traditiones' hominũ, baptismata vrceo-
rum & calicum: & alia similia his facitis
multa. 9 Et dicebat illis, [e] Bene irritum
* fecistis O. "facitis' præceptum Dei, vt traditionem
vestram seruetis. 10 [f] Moyses enim dixit,
Exo.20.b.12. Deut.5.b.16. Eph.6.a.2. Honora patrem tuum & matrem tuam:
Exo.21.c.16 Leuit.20.b.9 &, Qui maledixerit patri vel matri, mor-
Prou.20.c.20 te moriatur. 11 Vos autem dicitis, Si di-
xerit homo patri aut matri, [g] Corban,
(quod est donum) quodcunque ex me,
tibi profuerit: 12 & vltrà non dimittitis
eum quicquam facere patri suo aut ma-
tri, 13 rescindentes verbum Dei per tra-
ditionem vestram quam tradidistis. &
similia huiusmodi multa facitis. 14 Et
Mat.15.b.10 aduocans iterum turbam, dicebat illis,
S Audite

a *Pharisæi & Scribæ.*] Pharisæi externæ obseruantiæ exem plũ, Scribæ sciẽtiæ auctoritatẽ sibi arrogabant. vtriusque partis sententiæ conueniebant, vt Iesum reprehenderent.

b *Non ambulant.*] Grauior est accusatio quàm prima fronte videtur. nam duplex ratio in traditionibus initur, altera sententiarum, altera consuetudinis communis. Si quis transgreditur traditionẽ, quæ constat singulari vnius ex antiquis vel communi quorundam seniorum sentẽtia, dum modò habeat aliquorũ seniorum opinionem cui adhæreat, non solet reprehendi, nisi ab iis fortassis qui oppositam partẽ tuentur. Si verò quis transgreditur communem seniorum traditionem, publica etiam consuetudine firmatam; is grauiter peccat istorum iudicio. Hîc igitur accusantur discipuli Iesu communis traditionis & cõsuetudinis violatæ: idque significatur illo verbo *ambulant*. namque consuetudo in lib. traditionum HALACHAH dicitur, id est, ambulatio: atque ambulare, consuetudine vti est, ex Hebraico idiotismo: vt, Qui ambulant in viis Domini. Ex his apparet illos non leuiter nugis armatos suis adortos fuisse Iesum, vsos nimirum stylo illo orationis doctrinali ac magistrali, qui certa vsurpatione & obseruatione pondus addere solet disputationibus.

c *De vobis hypocritis.*] Hypocrita propriè mimum vel histrionem significat. ex hoc genere alij actione & gestu, alij vocibus fabulas agunt, & personas sustinent, atque referunt non proprias, sed alienas, regum, ducum, diuorum, patrum, senum, matronarum. Hoc verbum Iesus sapientissimè vsurpauit, ad eos significandos qui vel gestu & actione, vel oratione tenus pietatis cultum in specie referunt. Hic vtrosque tetigit Pharisæos & Scribas.

d *Relinquentes enim mandatũ Dei.*] Charitatis præceptum, quæ omnia æquat & componit: tenetis traditionem hominum, quæ omnia diuidit & committit. Illud vnum mandatum est omnia complexum vinculo perfectionis: istæ multæ variæque traditiones sunt, omnia confundentes, & onerantes cõscientiam obseruantium peccatis: imò aliquando perrumpentes expressa Dei præcepta, eademque grauissima, vt subiuncto exemplo patebit.

e *Bene irritum fecistis.*] Ironicè est additum est aduerbium *bene*. Ingeniosè, inquit, amouistis pulcherrimè collocatum præceptum Dei, vt eodem loco statutam traditionem vestram seruetis.

f *Moyses enim dixit.*] Apertè confirmat Christus legem Mosis à Deo dictatam esse.

g *Corban.*] Frequentissimè vsurpatum vocabulum in Traditionibus: estque iurandi forma aut deuouendi. ac si dicatur, Per donum sacrum iuro me esse damnatum & deuotum, si quicquam ex me iuueris: vel sit donum altarique deuotum, quidquid tu ex me iuuari possis: atque ita deuotum non poterit ad tuos vsus transferri. eum, inquam, qui ita pronuntiarit, non dimittitis quicquam facere patri suo aut matri. Hoc non solùm maledicere, sed execrari patrem, & ab omni debito officio, atque ab honore abalienare est. Lege integram elucidationem in Matthæi cap.15.

Audite me omnes, & intelligite. 15 Ni-
hil eſt extra hominem introiens in eum,
quod poſſit eum coinquinare. ſed quę de
homine procedunt, illa ſunt quæ com-
municant hominem. 16 Si quis habet
aures audiendi, audiat. 17 Et cùm in- C
troiſſet in domum à turba, interrogabant
eum diſcipuli eius parabolam. 18 Et ait
illis, [a] Sic & vos imprudentes eſtis? Non
intelligitis quia omne extrinſecus intro-
iens in hominem, non poteſt eum com-
municare: 19 [b] quia nō intrat in cor eius,
ſed in ventrem [*] vadit, & in ſeceſſum exit, * MS.C.
purgans omnes eſcas? 20 Dicebat autem
quoniam quę de homine exeunt, illa cō-
municant hominem. 21 Abintus enim Gen 6.a.5. & 8.d.21.
de corde hominum malæ cogitationes
procedunt, adulteria, fornicationes, ho-
micidia, 22 furta, auaritię, nequitię, do-
lus, impudicitiæ, oculus malus, blaſphe-
mia, ſuperbia, ſtultitia. 23 Omnia hæc
mala abintus procedunt, & communi-
cant hominem. 24 [c] Et inde ſurgēs abiit Mat.15.c.21
in fines Tyri & Sidônis: & ingreſſus do-
mum, neminem voluit ſcire, & non po-
tuit latêre. 25 Mulier enim ſtatim vt au-
diuit de eo, cuius filia habebat ſpiritum
immundum, intrauit, & prócidit ad pe-
des eius. 26 Erat [*] enim mulier Gētilis, * autem 1 MS.B.C.S.
[d] Syrophœniſſa genere. Et rogabat eum
vt dæmoniū eiiceret de filia eius. 27 Qui
dixit illi, [e] Sine prius ſaturari filios. nō eſt
enim

a *Sic & vos imprudentes eſtis.*] Diuina præcepta apertiſſimam æquitatem & veritatem præferunt & continent: ſicut ſcriptum eſt, Omnia mandata tua æquitas. Humana verò, cùm non omnia æqua ſint & ſolida, vel collatione cum diuinis vel prudentiæ rationibus æſtimanda eſſe docet Ieſus: prudentiæ rationes ex natura ſingularum rerum probè cognita conſtant.

b *Quia non intrat in cor eius.*] Igitur conſideranda primùm eſt hominis natura, quæ propriè ſit, an corpus, an animus magis homo verè dicatur: quid corpori, quid animo cum aliis rebus commune, quid non: quæ vera vtriuſque partis munditìes, quæ impuritas, vnde hæc naſcantur. Malorū etiam & bonorum genera dignoſcenda ſunt.

c *Et inde ſurgens.*] Diſcedens illinc, abiit in partes Galilææ, quę Tyri & Sidonis agro finitimæ erant. & neminē voluit ſcire ſe illuc veniſſe, ne eius aduentus diuulgaretur apud gentes illas finitimas, quibus non erat promiſſus Euangeliſta. Iubebat autem in domo, vt exceptis Galilæis & ouibus Iſraeliticæ domus, aliis non indicaretur aut diceretur. ſed lux latêre nō poteſt. Auditum enim eſt de illo etiam in finitimis oppidis & locis.

d *Syrophœniſſa.*] ex genere Phœnicum in Syria habitantium: nam alij ex Phœnicibus habitauêre in Africa, Libyophœnices dicti.

e *Sine prius ſaturari filios.*] Doctrinam euangelicam & miracula, quibus hæc confirmanda fuerat filiis regni Iſraelitici, qui familiares magis in domo Dei eſſe dicebantur, exhiberi primùm oportuit, ad confirmandas promiſſiones patrum, vt D. Paulus exponit. Gētes in domo Dei olim vt canes in familia cenſebantur; iis exceptis, qui fide & pietate non diſſimiles veris filiis ſeſe exhiberent: cuiuſmodi exemplum hęc mulier præſtitit.

enim bonum ſumere panem filiorum,&
mittere canibus. 28 At illa reſpondit, &
D dixit illi,[f] Vtique Domine. nam & catelli
comedũt ſub menſa de micis puerorum.
29 Et ait illi,[g] Propter hũc ſermonem va-
de,exiit dęmonium à filia tua. 30 Et cùm
abiiſſet domum ſuam, inuenit puellã ia-
cẽtem ſupra lectum, & dæmoniũ exiiſſe.
31 Et iterum exiens de finibus Tyri, ve-
nit per Sidonem ad Mare-Galilææ in-
ter medios fines Decapoleos. 32 Et ad-
Mat.9.d.32. Luc.11.b.14. ducunt ei ſurdum & mutum: & [a] depre-
cabantur eum vt imponat illi manum.
[a] deprecantur o.
33 Et apprehẽdens eum de turba ſeorſum,
[h] miſit digitos ſuos in auriculas eius: &
expuens,tetigit linguam eius. 34 & ſuſpi-
ciens in cælum,[i] ingemuit, & ait illi,
Ephphethah,quod eſt, adaperire. 35 [k] Et
ſtatim apertæ ſunt aures eius, & ſolutum
eſt vinculum linguæ eius, & loquebatur
rectè. 36 Et præcepit illis ne cui dicerẽt.
Quantò autem eis præcipiebat, tãtò ma-
gis plus prædicabant, 37 & eò amplius
Gen.1.d.31. Eccl.39.c.21. admirabãtur, dicẽtes, Bene omnia fecit:
& ſurdos fecit audire, & mutos loqui.

CAP. VIII.

Mat.15.d.32 A IN diebus illis[a] iterum cùm turba mul-
ta eſſet[*], nec haberent quod manduca-
[*] cũ Ieſu o.
rent: conuocatis diſcipulis, ait illis,
2 Miſereor ſuper turbam: quia ecce iam
triduo ſuſtinent me, nec habent quod
manducent: 3 & ſi dimiſero eos ieiunos

f *Vtique Domine.*] Orationem Ieſu contumeliæ ac repulſæ ſpeciem præbentem iis qui fidei elementis eruditi non eſſent, mulier hæc promiſſionem ſibi factam interpretata eſt, idque ſapientiſſimè.

g *Propter hunc ſermonem.*] Propter omnem illam viuæ fidei rationem, quam in oratione iſta expreſſiſti, impetraſt quod poſtulabas.

h *Miſit digitos ſuos in auriculas eius.*] Vſus eſt nonnunquã Ieſus huiuſmodi actionibus & ceremoniis, quæ ſignificabãt id quod verè agebatur ab ipſo; probabantque virtutem manifeſtam ex ipſo exire ad ſanandos omnes. Erant etiam voluntatis & intentionis ſignum. Aliquando verò abſque huiuſmodi actionibus, ſolo verbo ſanabat.

i *Ingemuit.*] Ex cogitatione malorum ac laborum in quo hominum genus ob peccatum inciderat; atque ob ſtupiditatem hominum, qui hæc non rectè exiſtiment.

k *Et ſtatim.*] Triplex miraculum eadem opera editum; aures apertæ, vinculum linguæ ſolutum, recta & expedita ſermonis facultas.

CAP. VIII.

a *Iterum cùm turba multa eſſet.*] Aliud certiſſimæ Dei erga eos qui ſe ſequuntur, prouidentiæ exemplum.

in domum ſuam, deficiēt in via: quidam
enim ex eis de longè venerunt. 4 Et re-
ſponderunt ei diſcipuli ſui, Vnde illos
quis poterit hîc ſaturare panibus in ſoli-
tudine? 5 Et interrogauit eos, Quot pa-
nes habetis? Qui dixerunt, Septem.
6 Et pręcepit turbę diſcumbere ſuper ter-
ram. Et accipiens ſeptem panes, gratias
agens fregit, & dabat diſcipulis ſuis vt
apponerent, & appoſuerunt turbæ.
7 Et habebant piſciculos paucos: & ipſos
benedixit, & iuſſit apponi. 8 Et mandu-
cauerunt & ſaturati ſunt: & ſuſtulerunt
quod "ſuperauerat' de fragmētis, ſeptem " ſupererat 1 MS.
ſportas. 9 Erant autem qui manducaue-
rant, quaſi quatuor millia: & dimiſit eos.
10 Et ſtatim aſcendens nauim cum diſci- Mat.15.d.39
pulis ſuis, venit in partes "Dalmanutha'. " Magedan. MS.
11 Et exierunt Phariſęi, & cœperunt [a]con- Mat.16.a.1. Luc.11.g.54.
quirere cum eo, quærētes ab illo [b]ſignum B
de cælo, tentātes eum. 12 Et ingemiſcēs
ſpiritu, ait, Quid generatio iſta ſignum
quærit? Amen dico vobis, ſi dabitur ge-
nerationi iſti ſignum. 13 Et dimittens
eos, aſcendit iterum nauim, & abiit trans
fretum. 14 Et obliti ſunt panes ſumere: Mat.16.a.5.
& niſi vnum panem non habebant ſecū
in naui. 15 Et pręcipiebat eis, dicens, Vi-
dete & [c]cauete à fermento Phariſæorum,
& fermento Herodis. 16 Et cogitabant
ad alterutrum, dicentes, Quia panes non
habemus. 17 Quo cognito, ait illis Ieſus,
Quid

a *Conquirere cum eo.*] Fingere multa argumenta ſophiſtica & vana, quibus illius auctoritatem vel oppugnare, vel apud vulgus eleuare tentabant.

b *Signum de cælo.*] Nouum ſignum illorum arbitrio edendum, non ex iis quę expectanda & obſeruanda indicabantur in ſacris libris. attamen diuini conſilij rationes huiuſmodi hominum arbitrio & libidine mutandæ non erant.

c *Cauete à fermento Phariſæorum & fermento Herodis.*] Phariſæorum doctrina omnis in exteriori pietatis ab iiſdem cōpoſita ſpecie præcipuè verſabatur, cuius finis populo magis quàm Deo probari erat. Herodis verò doctrina omnis mundana erat, humanæque prudentiæ rationibus innitebatur: tātum religionis res curabat, quantum ad regni potentiæ ac politicæ, vt dicitur, vitæ adminiſtrationem facere intelligebat. in vtraque parte veræ pietatis virtus deſiderabatur. Ab his autem modis alienos eſſe oportet eos qui ſanam Chriſti doctrinā quærunt: nam ſi quid vel tantillum ex vitoſis genere admiſceatur, omnis maſſa, quæ ſimpliciſſima eſſe debet, corrumpetur.

[d] Quid cogitatis, quia panes non habetis?
nondum cognoscitis nec intelligitis? ad-
huc cæcatũ habetis cor vestrum? 18 ocu-
los habentes non videtis? & aures ha-
bentes non auditis, nec recordamini?
Sup. 6. f. 41. Ioh 6. b. 11. 19 quando quinque panes fregi in quin-
1 MS. G. S. C que millia: & quot cophinos fragmen-
torum plenos sustulistis? Dicũt ei, Duo-
MS. G. decim. 20 Quando & septem panes in
quatuor millia, quot sportas fragmento-
rum tulistis? Et dicunt ei, Septem. 21 Et
dicebat eis, Quomodo nondum intelli-
gitis? 22 Et veniunt Bethsaidam: & ad-
ducunt ei cæcum, & rogabant eum vt
illum tangeret. 23 Et apprehensa manu
cæci, eduxit eum extra vicum: & [e] expuẽs
in oculos eius impositis manibus suis, in-
terrogauit eũ si quid videret. 24 Et aspi-
ciens, ait, [f] Video homines velut arbores,
ambulantes. 25 Deinde iterum impo-
suit manus super oculos eius: & cœpit
videre, & restitutus est, ita vt clarè vide-
ret omnia. 26 Et misit illum in domum
suam, dicens, Vade in domum tuam: &
si in vicum introieris, [g] nemini dixeris.
Mat. 16. b. 13. 27 Et egressus est Iesus & discipuli eius in
castella Cæsareæ-Philippi: [h] & in via in-
terrogabat discipulos suos, dicens eis,
Luc. 9. b. 18. [i] Quem me dicunt esse homines? 28 [k] Qui
* Alij MS. R. B. responderunt illi, dicentes, * Iohannem
Baptistam, alij Eliam, alij verò quasi vnũ
de prophetis. 29 Tunc dicit illis, Vos

S 3 verò

d *Quid cogitatis quia panes non habetis?*] Certam, perpetuam, & constantem prouidentiæ etiam singularis fidem suis esse Iesus vult.

e *Expuens in oculos eius.*] Miraculum in miraculo; vt Hebraicè dici solet: nam sputum humanum nocet magis oculis quàm prosit, ob excrementosam atque viscosam vim. sed vt ostendatur magna Iesu virtus, in quo nihil erat saluti afferendæ repugnans.

f *Video homines velut arbores ambulantes.*] Hac responsione ostenditur illum nihil prorsus antea vidisse, omninoque cæcum fuisse. Non enim tantum miraculum esset, si ex imperfectiori visu ad perfectiorem esset restitutus. illud maximum in hoc genere est, si virtus oculis, nulla antea quæ fuerat, repentè creetur & perficiatur. id autẽ apertè significatur ab Euangelista, *Et cœpit videre, & restitutus est, ita vt clarè videret omnia.*

g *Nemini dixeris.*] Humana gloria in bonis operibus & studiosis actionibus, in beneficiis factis fugienda est.

h *Et in via interrogabat.*] Non propter gloriam hoc rogat Iesus, quam ille sibi non quærebat; sed ad experiundũ hominum de se iudicium, quatenus processisset tantis operibus miraculisque spectatis, & tanta doctrinæ grauitate ac veritate explorata. Deinde vt doceret suos maius aliquid de se sentire in suam ipsorum vtilitatem, & aliorum etiam hominum, quibus hæc res innotesceret.

i *Quem me dicunt esse homines?*] Hominum iudicium de me qualenam quantumque est: quo nomine censeor illis esse missus, vt auditus & exceptus ipsis prodesse sperer? Non rogat de vitæ integritate & sanctitate morum, quæ notissima erat, sed de opinione dignitatis auctoritatisque suæ.

k *Qui responderunt illi.*] Hoc responsum non ex sententia eorum qui aduersabantur Iesu; nam ij eum seductorem populi esse calumniabãtur inuidiosè: verùm ex eorum iudicio apud quos bene audiebat, relatum est. quorum cùm variæ sententiæ essent, nulla tamen vltra propheticam dignitatem, non solùm cæterorum hominum, sed neque ipsorum Apostolorum, qui sibi familiarissimi erant, & doctrina ipsius instructi, atque virtute miraculorum aucti ac præditi.

verò quem me eſſe dicitis? Reſpondens D
Petrus, ait ei, [a]Tu es Chriſtus. 30 Et com-
minatus eſt eis [b] ne cui dicerent de illo.
31 Et cœpit docere eos, [c] quoniam oportet
filium hominis pati multa, & reprobari
à ſenioribus & à ſummis ſacerdotibus &
Scribis, & occidi: & poſt tres dies reſur-
gere. 32 Et palam verbum loquebatur.
[d] Et apprehendens eum Petrus, cœpit in-
crepare eum. 33 Qui conuerſus, & vi-
dés diſcipulos ſuos, comminatus eſt Pe-
tro, dicens, Vade retro me ſatana, quo-
niam non ſapis quæ Dei ſunt, ſed quæ
ſunt hominum. 34 Et conuocata turba
cum diſcipulis ſuis, dixit eis, Si quis vult *Mat.10.d.38*
me ſequi, [e] deneget ſemetipſum: & tollat *& 16.d.24. Luc.9.c.23.*
crucem ſuam, & ſequatur me. 35 Qui *& 14.f.27. Luc.17.g.33*
enim voluerit [f] animam ſuam ſaluam fa- *Ioh.12.d.25*
cere, perdet eam: qui autem perdiderit
animam ſuam propter me & Euangeliū,
ſaluam faciet eam. 36 Quid enim pro-
derit homini, ſi lucretur mundum totū,
& detrimentum animæ ſuæ faciat?
37 Aut, quid dabit homo commutationis *Mat.10.d.33*
pro anima ſua? 38 Qui enim me [g] "confu- *Luc.9.d.26. & 12.b.9.* " cōfeſſus o.
ſus' fuerit, & verba mea in generatione
iſta adultera & peccatrice: & filius ho-
minis "confundetur' eum, cùm venerit " confitebitur o.
in gloria patris ſui [h] cum angelis ſanctis.

CAP.

a *Tu es Chriſtus.*] Viuum teſtimoniū, quòd Ieſus ſit Chriſtus filius Dei viui, vt Matthæus exponit, non potuit dari ab vllo mortalium, niſi ex reuelatione Dei Patris, ante mortem & reſurrectionem illius: poſteà verò ex virtute Spiritus ſancti. Hæc reuelatio ſingulariter facta fuit hoc loco Petro, Apoſtolorum primo, ad Ieſu auctoritatem cæteris Apoſtolis inſinuandam. Fuit autem priuata; quia nondum aderat tempus diuino cōſilio decretum, vt publicè hoc teſtimonium ederetur. Huius viui teſtimonij penuria maxima totius orbis terræ pars his miſeris temporibus laborat; vnde tanta errorum caligo mentibus hominum obuerſatur.

b *Ne cui dicerent de illo.*] Ne euulgaretur illud teſtimonium reuelatum ante tempus, hoc eſt, ante reſurrectionem ſuam. nam tunc illis tandem conceſſit Deus huius teſtimonij copiam, qui Ieſum ipſum ſequebantur, vt diſcipuli & Apoſtoli; vt hoc teſtimonio longè maius aliquid de ipſo ſentirent, quàm cæteri homines, & teſtes illi eſſent diuinæ virtutis maiori cum obſeruatione: & haberent etiam firmiorem ſpem de ipſius reſurrectione, illis diebus quibus ipſe tradendus, condemnandus, crucifigendus, & ſepulchro condendus erat: quamobrem ipſe cœpit illis hæc omnia prædicere.

c *Quoniam oportet filium hominis pati multa.*] Illum ipſum, qui cùm eſſet filius Dei, filius hominis factus, atque ita Chriſtus verè appellatus eſt, illum ipſum Chriſtum oportuit pati ſecundùm ſcripturas, & occidi, & reſurgere, & ita intrare in gloriam ſuam.

d *Et apprehendens eum Petrus.*] Petrus ex reuelatione nouerat dignitatem Ieſu: at verò cætera quæ audiebat, non ad illam reuelationem, ſed ad humanæ cogitationis rationes referebat. atque hac parte redargutus eſt non ſapere quæ Dei ſunt, ſed quæ ſunt hominum, quorum eſt cæleſtia terrenis poſthabere.

e *Deneget ſemetipſum.*] Id eſt, meum omnino exemplum ſibi proponat, qui non veni vt faciam voluntatem meā, ſed voluntatem Dei qui miſit me; atq; hac imitatione mei perferat quidquid illi me ſequenti in hac vita acciderit, quamuis grauiſſimum. namque hoc meum exemplum ſecutus, animā tandem ſuam ſaluam faciet. Igitur non ad humanarum cogitationū affectionumque rationem, ſed ad mei imitationem vitam inſtituat ſuam.

f *Animam ſuam.*] vitam ſuam. ſed habet duplicem ſignificationem nomen *anima*, animæ vitalis & ſpiritus, ad vtramque referendum eſt tota hac oratione: ſed aliter atque aliter.

g *Confuſus fuerit.*] erubuerit & negauerit, vel metu vel cupiditate rerum humanarum, cùm tamen probè cognouerit meam virtutem, Euangelijque mei veritatem. *Verba mea*] Euangelium meum, vt ſuperius expoſitum eſt.

h *Cum angelis ſanctis.*] Antitheton generationi adulteræ ac peccatrici.

CAP. IX.

Mat.16.d.17 Luc.9.d.27. ET [a] dicebat illis, Amen dico vobis,
A quia sunt quidam de hîc stantibus
qui non gustabunt mortem, [b] donec vi-
deant regnum Dei veniens in virtute.
Mat.17.a.1. Luc.9.d.28. 2 Et post dies sex [*] assumit Iesus Petrum
[*] assumpsit MS.B.S. & Iacobum & Iohannem: & ducit illos
in montem excelsum seorsum solos, &
[c] transfiguratus est coram ipsis. 3 Et ve-
[-] MS.G. stimenta eius facta sunt splendentia [-] &
candida nimis velut nix, [d] qualia fullo nō
potest super terram candida facere.
4 Et apparuit illis Elias cum Moyse: [e] &
erant loquentes cum Iesu. 5 Et respon-
dens Petrus, ait Iesu, Rabbi, bonum est
nos hîc esse: & faciamus tria tabernacu-
la, tibi vnum, & Moysi vnum, & Eliæ
vnum. 6 [f] Non enim sciebat quid dice-
ret: erant enim timore exterriti: 7 & fa-
cta est nubes obumbrans eos: & vênit
B vox de nube, dicens, Hic est filius meus
charissimus: audite illum. 8 Et statim
circunspicientes, [g] neminem amplius vi-
derunt, nisi Iesum tantùm secum. 9 Et
Mat.17.b.9. descendentibus illis de monte, præcepit
illis ne cuiquam quæ vidissent, narrarēt:
nisi cùm filius hominis à mortuis resur-
rexerit. 10 Et verbum continuerūt apud
se: [h] conquirentes quid esset, Cùm à mor-
tuis resurrexerit. 11 Et interrogabant
Mala.4.5. eum, dicentes, [i] Quid ergo dicunt Pha-

CAP. IX.

a *Et dicebat illis.*] Vt doceret stultissimè agere eos qui metu vel spe, aut aliquo humano affectu moti, remitterēt propositū quęrendi regnum Dei, quod certissimum erat, & breui venturum.

b *Donec videant regnū Dei veniens in virtute.*] Quāquā proximum testimoniū à Deo breui edendum de sua auctoritate ac dignitate significabat his verbis Iesus, tamen illud etiam maximum, grauissimum & admirabile omnino innuebat, quod post mortem, resurrectionem & ascensionem suam dandū confirmandumque erat virtute magna Spiritus sancti in discipulos mittendi. Namque hoc pacto & regni Dei dignitas atque incomparabilis virtus cognoscebatur, & filius hominis illius regni in hominibus auctor ac princeps declarabatur. *Quidam autem de illic stantibus*, hoc est, discipulis & turbis, hoc visuri erant, antequam gustarent mortem. Aliqui enim ante hoc morituri erant ex illa multitudine, inter quos Iudas vnus ex Apostolis erat.

c *Transfiguratus est.*] Species vultus eius facta est altera admirabili pulchritudinis splendore vt sol fulgens.

d *Qualia fullo non potest.*] Nihil super terram cœlestium excellentiæ comparari potest. Docemur etiam ex interna beatitudine externam oriri, contrà quàm mundus opinatur.

e *Et erant loquentes cum Iesu.*] tanquam testes missi à Deo, qui Iesum Legis & Prophetarum finem scopumque esse declararent.

f *Non enim sciebat quid diceret.*] Excellit humani sensus facultatē Iesu Christi gloria: quam Petrus cùm cognoscere sibi videretur, non aptè tamen interpretabatur.

g *Neminem amplius viderunt, nisi Iesum tantum secum.*] Intellexeruntque apertè illum esse declaratum filium Dei, & præceptorem hominum.

h *Conquirentes quid esset cùm à mortuis resurrexerit.*] Facilis captu erat illius orationis sententia, si tantùm significaret ipsum post mortem resurrecturum. nam neque resurrectionis verba, nec fides, neque exempla illis ignota illo tempore erant: ex quo intelligimus illis aliud mysterium fuisse significatū illa dicendi forma, A mortuis, siue ex mortuis resurgere. Id mysterium vlterius Deo adspirante exponemus.

i *Quid ergo dicunt Pharisæi.*] Quandoquidem certum est nobis venisse Christum filium Dei, teque eum esse, non rectè videntur Pharisæi & Scribæ expectandum proponere Eliæ aduentum. atque ideò negare tempus nunc esse regni per Messiam obtinendi, quòd nondum illud signum adfuerit Eliæ venientis. quamobrem neque te recipere volunt, neque alium se recepturos dicunt, nisi præcedente Eliæ aduentu.

riſæi & Scribæ, quia Eliam oportet ve-
nire primùm? 12 Qui reſpondens, ait
illis, [a] Elias cùm venerit primò, reſtituet C
omnia: [b] & quo modo ſcriptum eſt in fi- *Iſa.53.a.3.*
lium hominis, vt multa patiatur & con-
temnatur. 13 Sed dico vobis quia & E- *Mala.4.b.5. Mat.17.b.12*
lias venit ([c] & fecerunt illi quæcũque vo-
luerunt) ſicut ſcriptum eſt de eo. 14 Et
veniens ad diſcipulos ſuos, vidit turbam
magnam circa eos, & Scribas conquirē-
tes cum illis. 15 [d] Et confeſtim omnis
"populus' vidēs Ieſum, "ſtupefactus eſt,& "multitudo MS.G.S.
expauerunt': & accurrentes, ſalutabant "eum, expauit MS.G.S.
eum. 16 Et interrogauit eos, Quid inter
vos conquiritis? 17 Et reſpondens vnus *Mat.17.b.14. Luc.9.e.37.*
de turba, dixit, Magiſter, attuli filium
meum ad te habētem ſpiritum mutum:
18 qui vbicunque eum apprehenderit, al-
lidit illum, & ſpumat, & ſtridet denti-
bus, & areſcit: & dixi diſcipulis tuis vt
eiicerent illum, & non potuerũt. 19 [e] Qui
reſpondens "eis', dixit, O generatio in- "ei, MS.G.S.
credula, quandiu apud vos ero? quandiu
vos patiar? afferte illum ad me. 20 Et at- D
tulerunt eum. Et cùm vidiſſet eum, [f] ſta-
tim ſpiritus conturbauit illum: & eliſus
in terram, volutabatur ſpumans. 21 Et
interrogauit patrem eius, Quãtum tem-
poris eſt ex quo ei hoc accidit? At ille ait,
Ab infantia: 22 & frequenter eum in
ignem & in "aquas' miſit, vt eum per- "aquam MS.G.
deret.

a *Elias cùm venerit primò reſtituet omnia.*] Non errant Phariſæi, affirmantes Eliã venturum primùm: ſed quo ſigno cognoſcendus Elias fuerit, hoc ipſi non definiunt, cùm tamē definitum apud Prophetas fuerit, illum reſtituturum omnia, hoc eſt, perturbatam iam inter homines pietatis & officiorum rationem, diſertè in ſua capita relaturũ, idque docturum.

b *Et quemodo ſcriptum eſt in filium hominis.*] Quemadmodum ſcriptum eſt de filio hominis, illum multa paſſurũ & contemnendum eſſe, ſic Elias venit certo ſigno notandus, ſicut ſcriptum eſt de eo, nec poteſt negari eius aduētus, vt neque etiam filij hominis Eliã conſecuturi aduentus negari poteſt; quem ipſi contempſerunt, & probris ignominiiſque affecerunt, & fecerunt illi quæcunque voluerunt. ita vtrumque ſignum apertiſſimum eſt illis, & quod Elias facturus erat, & quod filius hominis, ex illorum contemptione & inuidia paſſurus erat. adeò nihil illi deſiderare in huius ætatis certa adnotatione poſſunt.

c *Et fecerunt illi quæcunque voluerunt.*] Eliæ aduentus periculum fecerunt, certiſſimumque repererunt, nec tamē crediderunt illi, ſed facto iam periculo, illum occiderunt. Eodem modo & filium hominis illum ipſorum Meſſiam excipiunt contemnentes, negantes eum eſſe, quem certis ſignis ſecundùm ſcripturas cognoſcere debuerunt & potuerunt, contemptum ignominia, & morte afficientes.

d *Et confeſtim omnis populus videns Ieſum, ſtupefactus eſt.*] Hac narratione apertè ſignificat Marcus partem aliquã illius ſplendoris, qui in vultu Ieſu nuper nituerat Apoſtolis teſtibus, adhuc duraſſe vel emicuiſſe, vt non minus admirabilis appareret populo tũc Ieſus, quàm olim Moſes è colloquio diuino reuerſus, Iſraelitis apparebat: eo tamē gloriæ diſcrimine, vt ille terribilis, hic verò amabilis videretur. ideò ſubiungit, *Et accurrentes ſalutabant eum.*

e *Qui reſpondens eis.*] Patri pueri ac diſcipulis, vtraque enim pars incredulitatis vitio laborabat: quę res diuinam potentiam detinet, quo minus efficiētiſſimam in rebus etiam difficillimis ſentiamus.

f *Statim ſpiritus conturbauit illum.*] Senſit ſpiritus efficacitatem Ieſu, de qua diſcipuli & Scribæ propter incredulitatem conquirebant.

deret.[a] sed siquid potes, adiuua nos, mi-
sertus nostri. 23 Iesus autem ait illi,[b] Si
potes credere, omnia possibilia sunt cre-
denti. 24 Et continuò exclamans pater
pueri, cum lachrymis aiebat, Credo Do-
mine: adiuua incredulitatem meam.
25 [c]Et cùm videret Iesus concurrentem
turbam, comminatus est spiritui im-
mundo, dicens illi, Surde & mute spiri-
tus,[d]ego præcipio tibi, exi ab eo: & am-
plius ne introeas in eum. 26 Et excla-
mans, & multum discerpens eum, exiit
ab eo, & factus est sicut mortuus, ita vt
multi dicerent, Quia mortuus est.
27 Iesus autem tenens manum eius, ele-
uauit eum: & surrexit. 28 Et cùm in-
troisset in domum, discipuli eius secretò
interrogabant eum, Quare nos non po-
tuimus eiicere eum? 29 Et dixit illis, Hoc
genus in nullo potest exire, nisi [e]in ora-
Mat.17.d.21 tione & ieiunio. 30 Et inde profecti præ-
tergrediebantur Galilæam: nec volebat
Luc.9.d.21. quenquam scire. 31 [f]Docebat autem dis-
E cipulos suos, & dicebat illis, Quoniam
filius hominis tradetur in manus homi-
num, & occident eum, & occisus tertia
die resurget. 32 At illi ignorabant ver-
bum: & timebant interrogare eum.
33 Et venerunt Capharnaum. Qui cùm
essent, al.a.s. domi esset, interrogabat eos, Quid in
via tractabatis? 34 [g]At illi tacebant. si-
quidem in via inter se disputauerāt quis

a *Sed si quid potes.*] Pater ille naturæ & consuetudinis rationibus malū definiebat, quod ex natura grauissimū, vtpote spiritum immundum ex consuetudine curatu difficillimum, nimirum ab infantia insitum, existimabat. Virtutem verò Christi magnam ille credebat, sed naturalibus tantùm modis metiebatur ex humana ratione, nō ex fide Dei, quæ rationem humanam omnem infinito superat interuallo.

b *Si potes credere.*] Dei virtutem infinitam esse hac oratione Iesus docet: efficientiam verò iuxta fidei modum apud eos qui indigent, spectari. Ostēdit etiam fidem in homine infinitam, vt ita dicamus, esse posse, quamuis cæteræ virtutes, præsertim morales, infinitæ non sint. Est magnum mysteriū in hac oratione, quod aliquando illustribus exemplis, Deo dante, explicabimus: estque hoc intelligendum de fide viua.

c *Et cùm videret Iesus concurrentem turbam.*] quam docere volebat quantum posset viua fides impetrare à Deo.

d *Ego præcipio tibi.*] Tantam vim spiritus immundi sola iussionis suæ virtute expellit Iesus, & à possessione pueri perpetuò arcet, inuitam quātuis & detractantem, quod declarant illi gestus & clamores.

e *In oratione & ieiunio.*] Dæmoniorum alia atque alia natura, aliam atque aliā rationem sui expugnandi postulat à ministris ecclesiasticis: sed prima instructio eaque maximi momenti ex fide petitur, vt apud Matthæum Iesus docet: deinde adhibendæ sunt preces & ieiunia suscipiēda. Cognoscitur autem natura ex effectibus nocendique modis. Iesus autem cùm Dei virtute præditus esset, imò cùm ipse Deus esset, solo imperio poterat eiicere hoc genus, & omnia alia.

f *Docebat autem discipulos suos.*] Non solū docebat eos, vt præmoneret quid passurus ipse esset, ne imparati subito aut inopinato periculo turbarentur; sed docebat hoc pertinere ad gloriam suam, hocque esse constitutum à Deo patre, vt idem filius hominis, qui illis ex reuelatione declaratus erat filius Dei, innotesceret etiam mundo, & filius Dei manifestaretur cū subiret mortem, superataque morte resurgeret, secumque resurgere faceret eos, qui secū commortui & consepulti fuerant. Sed hoc mysteriū valde obscurū illis erat.

g *At illi tacebant.*] Non exposuerunt contentionem suam suo ipsorum nomine, sed tamen interrogauerunt eum in vniuersum, Quis putas maior est in regno cælorum? tanquam ex illius definitione intellecturi, quis inter eos

T eorum

maior esset. exempli causa, si diceret, Antiquissimus ex iis qui me sequuntur, vel coniunctissimus mihi sanguine, vel qui plura reliquit vt me sequeretur, vel qui assiduus magis mihi fuit. Ex huiusmodi aliqua expositione putabãt illi se posse statuere comparationum inter se, ac distinctionum contentionumque finem. Non tamen audebant suam contentionem indicare, ne magistro modestissimo ambitiosos se proderent; quod tamen erant, dum sic contendebant.

eorum maior esset. 35 Et residens voca- *Mat.18.a.1. Luc.9.f.46.*
uit duodecim, & ait illis, [a] Si quis vult pri-
mus esse, erit omnium nouissimus, &
omnium minister. 36 Et accipiens pue-
rum, statuit eum in medio eorum. [b] quẽ
cùm complexus esset, ait illis, 37 Quis-
quis vnum ex huiusmodi pueris recepe-
rit in nomine meo, me recipit. & qui-
cunque me susceperit, [c] non me suscipit,
sed eum qui misit me. 38 Respondit illi F
Iohannes, dicẽs, Magister, vidimus quẽ- *Luc.9.f.49. Mar.9.f.38.*
dam in nomine tuo eiiciẽtem dæmonia
qui non sequitur nos, & prohibuimus
eum. 39 Iesus autem ait, [d] Nolite prohi-
bere eum. nemo est enim qui faciat vir- *1 Co.12.a.3.*
tutem in nomine meo, & possit citò ma-
lè loqui de me. 40 qui enim non est ad-
uersum * vos, pro vobis est. 41 Quisquis * nos, pro nobis. 1 MS.cq.
enim potum dederit vobis calicem aquę *Mat.10.d.42*
* in nomine meo, quia Christi estis: amẽ * frigidæ o.
dico vobis, non perdet mercedẽ suam. *Mat.18.a.6. Luc 17.a.2.*
42 [e] Et quisquis scandalizauerit vnum ex
his pusillis credẽtibus in me: bonum est
ei magis si circundaretur mola asinaria
collo eius, & in mare mitteretur. 43 [f] Et G
si scãdalizauerit te manus tua, abscinde *Mat.5.e.30. & 18.a.8.*
illam.

a *Si quis vult primus esse.*] Lydius lapis omnibus Christianis, & populis, & principibus, & magistratibus propositus.

b *Quem cùm complexus esset.*] Hac actione testatus est Iesus gratissimam Deo patri sibique esse simplicitatem, modestiam, & innocentiam infantum naturæ persimilem.

c *Non me suscipit.*] Non est negatiua oratio, sed correctio, quam Græci ἐπανόρθωσιν dicunt. cùm minus dixisse videmur quàm res habet, idque addimus quod deest ad integritatem rei. vt, Non dico tibi septies, sed septuagies septies. nam prior pars continetur in posteriori.

d *Nolite prohibere eum.*] Vbi manifesta est virtus Iesu, non expectanda sunt externa argumenta, quæ ad virtutem comparandam instituta sunt. Iesu virtus non tantùm in quosdam præsentes, sed in multos etiam absentes & procul distantes, infundi potest ac solet. Non igitur ob quarundam conditionum vel circunstantiarum defectũ inuideri debet virtus, virtutisque exercitatio iis quibus a Deo concessa fuerit. Quod si quis obiiciat non facilè cognosci posse virtutem solidam in omnibus, respondet Iesus, eos in quibus virtus vera Christiana spectata fuerit, non debere reiici vllo pacto: cæteros verò æquissima illa regula examinandos, & religiosa interpretatione excipiendos, videlicet, *Qui non est aduersum vos, pro vobis est.* Nemo enim præsumi debet malus, nisi cõtrarium doceatur; vti humanæ etiam leges definiunt. Quòd si hoc ita habet, & verè habet, vt qui non oppugnet veritatem, propugnare saltem studio existimandus sit. nedum si non tantùm nõ oppugnauerit, veritatem ac virtutem Christianam, sed certa aliqua vitæ actione, vel beneficij exhibitione promouerit. Eheu, quàm peruersè hodie homines aduersus hanc Christi Iesu sententiam decernere solent!

e *Et quisquis scandalizauerit vnum.*] Aduersus eos dictũ, qui Christianæ simplicitatis cursum propter contentiones ambitionesque impediunt.

f *Et si scandalizauerit te manus tua.*] Ad eos conuertitur oratio, qui in Christianæ simplicitatis via aliarum vel rerum vel personarum causa offenduntur. ij autem monentur, vt propter nullius vel charissimæ rei detrimentum vel iacturam, institutum rectè ac simpliciter viuendi deserant iter immò ipsi vltro iis rebus renuntiant quas aliàs vtiles vel iucundas duxerint, & tamen intellexerint sibi impedimento fore ad vitam obtinendam.

illam. bonum est tibi debilem introire
in vitam, quàm duas manus habentē ire
in gehennam, in ignem inextinguibilē,
44 vbi vermis eorum non moritur, &
ignis non extinguitur. 45 Et si pes tuus
te scandalizat, amputa illum: bonum est
* Mt.9.e.1. tibi claudū introire in vitam * æternam,
quàm duos pedes habentem, mitti in ge-
hennā ignis inextinguibilis, 46 vbi ver-
Isa.66.g.42. mis eorum non moritur, & ignis nō ex-
tinguitur. 47 Quòd si oculus tuus scan-
dalizat te, eiice eum. bonum est tibi lus-
cum introire in regnum Dei, quàm duos
oculos habentem, mitti in gehennam
ignis, 48 vbi vermis eorum non mori-
Leu.2.c.13. Mat.5.b.13. tur, & ignis non extinguitur. 49 g Omnis
enim igne salietur: & omnis victima sa-
Luc.14.g.34. le salietur. 50 Bonum est sal. quòd si sal
insulsum fuerit, in quo illud condietis?
h Habete in vobis sal, & pacem habete
inter vos.

CAP. X.

Mat.19.a.1. ET inde exurgens, venit in fines Iudææ
A vltra Iordanem: & conueniunt iterū
turbæ ad eum: & a sicut consueuerat, ite-
rum docebat illos. 2 b Et accedētes Pha-
risæi, interrogabant eum, c Si licet viro
vxorem dimittere? tentantes eum. 3 At
ille respondens, dixit eis, d Quid vobis
Deut.24.a.4. præcepit Moyses? 4 Qui dixerūt, e Moy-
ses permisit libellum repudij scribere, &
dimittere. 5 Quibus respondens Iesus,
T 2 ait,

g *Omnis enim igne salietur.*] Nihil sapit Deo quod salitum non sit. Sūt quædam carnes, quæ dum igni torrentur, salis saporem naturâ inducunt, vt veruecinæ: aliis antè additur sal, quàm torreantur aut coquantur. Omnis igitur qui dum scandalum declinat, seipsum oculo, manu, pedéve priuat, hoc est, propter cælorum regnū charissimis aliàs rebus renuntiat, quibus offendi se intelligit: is igne salitur. isque Deo gratus erit. Appellatur autē hoc loco *sal* symbolicōs *sapientia*, siue sapientiæ pars *prudentia*. hanc enim imprimis habere oportet eos, qui placere Deo student. Non dico prudentiam mundi, sed prudentiam filiorum Dei, cum simplicitate coniunctam. huiusmodi sal bonum est: quòd si rationibus & rerum æstimationibus perturbatis corrumpatur, omnia confusum iri consequitur.

h *Habete in vobis sal.*] Nulla ratione negligatis sal, vel omnium humanarū rerum detrimento proposito & constituto vobis. ita vt vnusquisque cedat iis rebus, quæ sal insulsum reddere possunt. Iis cùm cesseritis & abstinueritis, nulla erit inter vos contentio, sed summa pax.

CAP. X.

a *Et sicut consueuerat.*] Consueuerat docere & sanare infirmitates, ita etiā hic faciebat. Lege Matthæum.

b *Et accedentes Pharisæi.*] Scribarum sententiæ de hac re diuisæ erant. ideò Pharisæi accesserunt, qui perfectionē in more, cultuque vitæ professi doctrinarum rationem Scribis relinquebant, nulli parti, vt videri poterat, addicti: existimabant autem Iesum in inuidiā earum partium, aduersum quas sententia ferretur, adducendum.

c *Si licet viro vxorem dimittere?*] Indefinitè interrogauêre, & sine exceptione. Idem valet hæc quæstio, *Si licet viro vxorē dimittere?* atque illa apud Matthæum, Si licet viro vxorem dimittere quacunque ex causa?

d *Quid vobis præcepit Moyses?*] Sapientissima interrogatio qua tentatio eluditur. Nam si ille diceret, Quid vobis permisit Moyses? videretur ex permissione velle statuere de hac quæstione, sed ex permissione nihil statui potest. Est enim toleratio. is genus permissio. tolerationem verò nemo legē vel doctrinam appellat. Ideò petit ab eis præcepti de illa re expositionem. Quòd si illi præceptum protulerent, nullum locum calumniæ relinquebant aduersus eum, qui ex præcepto ipsis respōderet.

e *Moyses permisit.*] Non responderunt distinctè, sed confusè admodum, cùm duabus actionibus vnam formam adscriberent. Siquidem verbum *permisit*,

non referendum est propriè ad scriptionem libelli repudij, sed potius ad dimissionem. & sic propriè dicendum erat, si vel sapienter vel candidè respon !eretur, videlicet. Moses permisit dimittere, & præcepit libellum repudij scribere Nam vt apud Matthæum explicuimus. Ad duritiam cordis illorum permissa fuit dimissio à Mose Israelitis tantùm, idq́ue vnica fornicationis causa. Ad eandem etiam duritiem vel emolliendam vel comprimendam, præcepit Moses repudij libellum dari, qui damnosus erat repudianti.

ait, Ad duritiam cordis vestri scripsit vo-
bis præceptũ istud. 6 [a] Ab initio autem
creaturæ masculum & fœminam fecit Gen.1.d.27. Mat.19.a.4.
eos Deus. 7 [b] Propter hoc, relinquet ho- Gen.2.d.22. 1 Co.6.d.16.
mo patrem suum & matrem: & adhæ- Eph.5.g.31.
rebit ad vxorem suam, 8 & erunt duo in
carne vna. Itaque iam non sunt duo, sed
vna caro. 9 Quod ergo Deus coniũxit, 1 Co.7.b.10.
homo non separet. 10 Et in domo iterũ
discipuli eius de eodem interrogauerunt
eum. 11 Et ait illis, Quicunque dimise-
rit vxorem suam & aliam duxerit, adul-
terium committit super eam. 12 Et si B
vxor dimiserit virum suum, & alij nu-
pserit, mœchatur. 13 Et offerebant illi
paruulos, vt tangeret illos. Discipuli au-
tem cõminabantur offerentibus. 14 Quos
cùm videret Iesus, indignè tulit, & ait il-
lis, Sinite paruulos venire ad me: & ne
prohibueritis eos. [c] talium enim est re-
gnum Dei. 15 Amen dico vobis: quis-
quis non receperit regnũ Dei velut par- Mat.19.a.2. Luc.18.c.15.
uulus, non intrabit in illud. 16 [d] Et com-
plexans eos, & imponens manus super
illos, [e] benedicebat eos. 17 Et cùm egres-
sus esset in "via", [f] procurrens quidam ge- "viam 5 MS.c.B.
nu flexo ante eum, rogabat eum*, * dicens, MS.B.S.
[g] Magister bone, quid faciam vt vitam Mat.19.c.16 Luc.18.d.18.

a *Ab initio autem creatura.*] Cùm vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erãt valde bona, & benedixit rebus omnibus à se factis, tunc, inquam, *masculum & fœminam fecit eos Deus*. & qui semel ita coniuncti in carne vna fuerint, à Deo ita facti esse censentur, & sic permanere debent in illo vnionis statu: quæ vnio non naturâ, sed Dei institutione & coniunctione constat. Ex quo sequitur, eum qui huiusmodi coniunctionem dissoluit, in crimine esse grauissimo dissolutionis factorum Dei, & non modò aduersus naturam rerũ, sed quod grauius est, aduersus auctorẽ ipsum rerum ac naturæ committere.

b *Propter hoc relinquet homo.*] Est quædam coniunctio naturalis inter patrẽ & matrem & filium, tanquam coniunctio siue vnio partis minoris ad totum. Et huius coniunctionis obseruatio sancta est ex natura ipsa, atque ex Dei commendatione. Sed viri & vxoris coniunctio dignior est, vt quæ constet ex duobus integris, & iis.dem in vnum coniunctis. Est autem secundùm naturam maior & dignior coniunctio dimidij ad dimidium, quàm partis minoris ad totum. Ergo illa cõiunctio admiranda omnino est & obseruanda, qua vnum integrum vni integro ea ratione qua dimidium dimidio cõiungitur, in vnum integrum etiam; eiq́ue dignitati accedit singularis ac mysterijs plena Dei institutio, quæ communem naturæ modum superat. Cùm ergo Deus qui cultum & obseruationem erga parentes vehemẽter commendauit, præcipiat relinqui patrem & matrem, & adhærere vxori; consequitur maximum nefas esse, initam semel huiusmodi coniunctionem dissoluere.

c *Talium est enim regnum Dei.*] ipsorum paruulorum, & eorum qui paruulos simplicitate Christiana imitantur volentes.

d *Et complexans eos.*] vt affirmaret actione ipsa simplicitatem illam sibi patriq́ue gratissimam.

e *Benedicebat eos.*] Sic benedicentur & ij qui sese propter regnum Dei paruis similes præstiterint.

f *Procurrens quidam.*] qui cupiebat doceri qua ratione pueris se persimilem redderet.

g *Magister bone.*] Non habet hæc cõfessio significatam diuinitatem in Iesu, sed humanitatem tantùm, & doctrinam summam: quòd si tantummodo hominem eum esse existimabat, & non Deum, non debebat appellare *bonum*, ea ratione qua perfectum absolutumq́ue bonum dicitur. in quo nihil excipi possit. hoc enim modo nemo bonus, nisi vnus Deus; ad cuius bonitatis participationem contendere omni studio oportet eos, qui verè boni esse cupiunt.

C æternam percipiam? 18 Iesus autẽ dixit
ei, Quid me dicis bonum? Nemo bo-
Exod.20.c.13 nus, nisi vnus, Deus. 19 [a]Præcepta no-
sti, Ne adulteres, Ne occidas, Ne fure-
ris, Ne falsum testimonium dixeris, Ne
fraudem feceris, Honora patrem tuum
& matrem. 20 At ille respondẽs, ait illi,
Magister, hæc omnia obseruaui à iuuẽ-
tute mea. 21 Iesus autem intuitus eum,
dilexit eum, & dixit ei, [b]Vnum tibi de-
est: vade, quæcunque habes vende, & da
pauperibus, & habebis thesaurũ in cęlo:
& veni, sequere me. 22 [c]Qui contrista-
tus in verbo, abiit mœrens. erat enim
habens multas possessiones. 23 [d]Et cir-
cunspiciens Iesus, ait discipulis suis,
Quàm difficile qui pecunias habent, in
regnum Dei introibunt! 24 Discipuli
autem [e]obstupescebant in verbis eius. At
D Iesus rursus respondens, ait illis, Filioli,
quàm difficile est [f]confidentes in pecu-
niis, in regnum Dei introire! 25 Facilius
est camelum per foramen acus transire,
quàm diuitem intrare in regnum Dei.
26 Qui magis admirabantur, dicentes ad
semetipsos, Et quis potest saluus fieri?
27 Et intuens illos Iesus, ait, [g]Apud ho-
mines impossibile est: sed nõ apud Deũ.

a *Præcepta nosti*.] Vera & certa ratio atque vnica puerilem simplicitatem imitandi. namque omnia hæc pueri antequam peccatum in membris eorũ regnet, simplicitate sua obseruant.

b *Vnum tibi deest*.] Ad exactam puerilem simplicitatem obtinendam, quæ proxima est regno Dei subeundo, vt omni non solùm ambitione, sed cupiditate liber Deo te permittas totum; tuarumque diuitiarum rationem omnem in cælo statuas, & me sequaris, qui dux & auctor tibi possum esse ad perueniendum in vitam ęternam. Hac oratione significabat Iesus fidem erga se habendam tanquam verum ducem ad vitam regnumque Dei.

c *Qui contristatus in verbo*.] in sermone illo de venditione omnium rerum ad assem, & erogatione in pauperes. Difficilis admodum hominibus multis est, aliàs modestis & officiosis, illa permissio sui ipsorum, & reiectio in diuinam prouidentiam, relicta cogitatione rerum humanarum.

d *Et circunspiciens Iesus*.] Hac actione & gestu circunspiciendi, significauit rem illam dignam obseruatione esse omnibus, tam pauperibus, quàm diuitibus: admonuitque discipulos suos recti cõsilij & propositi ab ipsis suscepti, paupertatem potius eligentibus. Significauit etiam animaduerti oportere vel illo iuuenis aliàs boni tamen diuitis exemplo, quãto tutior sit pauperiorum conditio, quàm diuitum; quantoque expeditior ad regnum Dei petendum.

e *Obstupescebant in verbis eius*.] Cùm intelligerent fore vt permulti difficultate illa laborarent, quandoquidem maxima pars hominum, etiam eorum qui honestè viuere cupiunt, diuitias paupertati anteponit.

f *Confidentes in pecuniis*.] Non omnes qui pecunias possident, diuites spiritu sunt: namque nonnulli, quanquã rari, ita possident pecunias, ac si non possiderent: hoc est, non defixo animo in illis sunt, nihil magis curantes, quàm vt rem faciant, vel factam tueantur, existimantes in illis collocatam esse omnium expetibilium rerum commoditatem & opportunitatem. illaq; sublata, ineptum esse hominem ad res omnes, ad honores, ad disciplinas, atque adeò ad virtutem capessendam. Qui sic de pecuniis existimat, difficile est eum in regnum Dei introire, ita vt facilius sit camelum animal per foramen acus sartoriæ transire. Hæc comparatio vulgariter vsurpabatur à Iudæis, ad res difficillimas ac penè impossibiles significandum.

g *Apud homines impossibile est*.] Hoc est, si humanæ tantùm vel scientiæ vel facultatis rationibus agatur. Nam si relictis humanis rationibus, diuinum consiliũ petatur, & auxilium postuletur, cognoscetur profectò quæ sit diuitiarum natura, quæ facultas, quæ commoditas, quis vsus: atque ita relicta spe & confidentia, quæ in diuitiis ponitur, animus ad Deum conuertetur, beatitudinis veræ parentem, auctoremque certissimum.

[a] omnia enim poſsibilia ſunt apud Deũ.
28 Et cœpit ei Petrus dicere, Ecce, nos Mat.19.d.27 Luc.18.d.28
dimiſimus omnia, & ſecuti ſumus te.
29 Reſpondens Ieſus, ait, Amen dico vo-
bis, nemo eſt qui reliquerit domum, aut
fratres, aut ſorores, aut patrem, aut ma-
trem, aut filios, aut agros [b] propter me
& propter Euangelium: 30 [c] qui non [*] ac- [*] accipiat M.S.C.
cipiet centies tantum, nunc, in tempore
hoc; domos, & fratres, & ſorores, & ma-
tres, & filios, & agros, [d] cum perſecutio-
nibus: & in ſeculo futuro, [e] vitam æter-
nam. 31 [f] Multi autem erunt primi, no- Mat.19.d.30 Luc.13.f.30
uiſſimi: & nouiſſimi, primi. 32 Erant
autem in via aſcendentes Ieroſolymam: E
[g] & præcedebat illos Ieſus, & ſtupebant:
& ſequentes timebant. Et aſſumens ite- Mat.20.c.17 Luc.18.f.31
rum duodecim, cœpit illis dicere quæ
eſſent ei euentura. 33 Quia ecce aſcen-
dimus Ieroſolymam, & filius hominis
tradetur principibus ſacerdotũ, & Scri-
bis & ſenioribus, & damnabunt eum
morte, & tradent eum gentibus, 34 &
illudent ei, & conſpuent eum, & flagel-
labunt eum, & interficient eum, & ter-
tia die reſurget. 35 Et accedunt ad eum Mat.20.c.20
Iacôbus & Iohannes filij Zebedæi, di-
centes, Magiſter, volumus vt quodcun-
que petierimus facias nobis. 36 At ille
dixit eis, Quid vultis vt faciam vobis?
37 Et

a *Omnia enim poſsibilia ſunt apud Deum.*] & camelum per foramen acus tráſire, & diuitis in pecuniis confidentis mẽtem mutare.

b *Propter me & propter Euangelium.*] vt me ſequatur tanquam Apoſtolus aut diſcipulus, vel bonum nuntium ſalutis & regni cæleſtis, vel à me, vel ab aliquo ex miniſtris meis expoſitum, ſuſcipiat & amplectatur in ſuam ſalutem & vitam.

c *Qui non accipiat centies tantum.*] Non amittit res ſuas, qui propter Chriſtum relinquit; ſed potius apud Deum deponit: earumque cura liberatus, vſum pleniſſimum & certiſſimum ex diuina prouidentia toties experitur, quoties neceſſitas tempúſve poſtulat.

d *Cum perſecutionibus.*] Diuitiæ & opes non iam ad ſecunda & tranquilla tẽpora, quàm ad aduerſa & turbata, vel vitanda vel ſuperanda, experi pararíq; ſolent. His enim rebus pericula vel vitari, vel redimi poſſe putantur, atq; ſecundis quidem temporibus curam magis & laborem ac moleſtiã addunt, quàm minuunt. Qui verò res humanas propter Euangelium relinquit, earum curam tranquillis temporibus nullam habet: turbatis verò vſum cumulatiſſimum percipit centies tantũ.

e *Vitam æternam.*] quam Euangelium promittit.

f *Multi autem erunt*] Hoc addebat Ieſus, vt magis animaret noui Teſtamẽti homines, ad credendum & obediendum Euangelio, vtpote quos tantum præmium maneret, idque multis eorũ, videlicet qui ſtudioſe magis perſeueranterque id agerent, reddendum nũc in tempore hoc: id quod non ita cõtigit veteris Teſtamenti hominibus, qui primi venerunt vocati: Gentiles etiam multi prius acceperunt, quàm multi ex Iudæis.

g *Et præcedebat illos Ieſus.*] Habitu, geſtu & greſſu, quibus magnum itineris illius conficiendi ſtudium cognoſci poterat. Ideò autem ſtupebant, quòd intelligerent illum maximum aliquod iam agere velle negotium & grauiſſimum, quod tamen non ſatis intelligebant. Audierant illum dicentem de traditione ſui, de morte & reſurrectione. Petrus & Iohannes & Iacobus audierant Moſen & Eliam, colloquẽtes cum illo de exceſſu quem completurus erat in Ieruſalem. Hæc omnia & alia, ſtuporem & timorem illis afferebant. Ideò ne vlterius turbarentur, propter infirmitatem qua tunc, vt homines, laborabant, iterum docentur quæ eſſent ei ventura. Et tamen illi non intelligebant mortis & reſurrectionis illius myſterium, in quo continebatur humana ſalus, per filium hominis parienda. Tamen exiſtimarunt quidam ex illis illa arcana oratione ſignificatum eſſe negotium regni per Chriſtum obeundi.

37 Et dixerunt, Da nobis vt vnus ad de-
xteram tuam, & alius ad ſiniſtram tuam
ſedeamus [a] in gloria tua. 38 Ieſus autem
F ait eis, [b] Neſcitis quid petatis. poteſtis bi-
[*] baptiſmũ MS.G. bere calicem quẽ ego bibo: aut " baptiſ-
mo' quo ego baptizor, baptizari? 39 At
illi dixerunt ei, Poſſumus. Ieſus autem
ait eis, [c] Calicem quidem quem ego bibo
[*] baptiſmo MS.R.B. bibetis, & " baptiſma' quo ego baptizor
baptizabimini: 40 ſedere autem ad de-
xteram meam, vel ad ſiniſtram, non eſt
[*] & MS.G.S. meum dare vobis', [d] ſed quibus paratum
Mat.20.c.24 eſt. 41 Et audientes decẽ, cœperunt [e] in-
dignari de Iacobo & Iohanne. 42 Ieſus
Luc.22.c.25 autem vocans eos, ait illis, [f] Scitis quia
hi qui videntur principari gentibus, do-
minantur eis: & principes eorum pote-
ſtatem habent ipſorum. 43 Non ita eſt
autem in vobis: ſed quicunque voluerit
[*] in vobis.G.S. fieri maior [*], erit veſter miniſter: 44 &
quicunque voluerit in vobis primus eſſe,
erit omnium ſeruus. 45 Nam & filius
hominis non venit vt miniſtraretur ei,
ſed vt miniſtraret, & daret animã ſuam
Mat.20.d.29 redemptionẽ pro multis. 46 Et veniunt
Luc.18.f.35 G Iericho: & proficiſcente eo de Iericho, &
diſcipulis eius, & [g] plurima multitudine,
[h] filius Timæi Bartimæus cæcus, ſedebat
iuxta viam mendicans. 47 Qui cùm au-
diſſet quia Ieſus Nazarenus eſt: cœpit
[*] MS.G.S. clamare, & dicere, Ieſu' fili Dauid, miſe-
rere mei. 48 Et comminabãtur ei multi,
vt

a *In gloria tua.*] Dignitate & maieſtate regni, quam temporalem illi fore exiſtimabant.

b *Neſcitis quid petatis.*] Neſcitis quid à me petendum ſit, quid ego præſtare meis velim, præſtiturusque ſim, nimirum regni mei conſortium; ſed cuiuſmodi regnum illud ſit, neſcitis: conſortium regni mei continget iis, qui eundem mecum calicem myſterio magno bibent, mecumq́; cõmunicabunt, & communicantes configurabuntur morti meæ, baptizati eodem baptiſmate, eo modo qui à vobis nũc cognoſci non poteſt atque hoc erit mecum poſteà regnare, ac regni mei participes eſſe. Poteſtisne vos hoc ſperare, optare & credere? vultis hoc? parati eſtis mecum ſubire?

c *Calicem quidem quem ego bibo.*] Præſens pro futuro, ad rei certitudinem ſignificandam. promittit id quod ipſe communicaturus ſit iis qui ſe ſequẽtur, & quod omnibus optare expediat.

d *Sed quibus paratũ eſt.*] à patre meo, vt Matthæus exponit. Nãque ea quæ pertinẽt ad electiones miniſteriorum, vt non neceſſaria omnibus: ita neque communia omnibus ſunt, ſed iis tantùm tribuuntur, qui ex diuino conſilio ad eam rem comparantur.

e *Indignari de Iacobo & Iohanne.*] quòd cæteris præferri præeſſeque ſtuderent.

f *Scitis quia hi qui videntur principari gentibus, dominantur eis.*] Ideo indignamini, quòd exiſtimetis magiſtratũ in populo meo ambitione, potentia, atque imperio in cæteros vſurum, vt apud gentes fit. Sed ſi rationem meam intellexeritis, facile cedetis aliis magiſtratũ, qui neglectione ſuorum commodorũ, & alienorum cura & ſtudio à me eſt definiendus.

g *Et plurima multitudine.*] qui omnes teſtes fuerunt miraculi mox narrãdi.

h *Filius Timæi.*] notiſſimus paterni nominis appellatione: nam *Bartimæus* idem eſt quod *filius Timæi*: & notiſſimus etiam non ſolùm Iericho ciuibus, ſed cunctis illam viam, ad quam mendicabat, frequentantibus.

vt taceret. At ille multò magis clamabat,
Fili Dauid, miserere mei. 49 Et stans Ie-
sus præcepit illum vocari. Et vocant cæ-
cum dicentes ei, Animęquior esto, surge,
vocat te. 50 Qui [i] proiecto vestimento
suo exiliēs, venit ad eum. 51 Et respon-
dens Iesus, dixit illi, Quid tibi vis faciā?
Cęcus autem dixit ei, [k] Rabbóni vt videā.
52 Iesus autem ait illi, Vade, fides tua te
saluum fecit. Et confestim vidit, [l] & se-
quebatur eum in via.

i *Proiecto vestimento suo.*] Signum fidei, & magnæ conceptæ spei.

k *Rabboni vt videam.*] Nihil hæsitauit in fide, quamuis magnam rem, & natura impossibilem, peteret.

l *Et sequebatur eum in via.*] Euidens signum recepti visus.

CAP. XI.

ET cùm appropinquarent Ierosolymę *Mat.21.a.1. Luc.19.c.19.*
& Bethaniæ ad montem Oliuarum, A
mittit duos ex discipulis suis, 2 & ait il-
lis, Ite in castellum quod contra vos est.
[a] & statim introeuntes illuc, inuenietis
pullum ligatum, [b] super quem nemo ad-
huc hominum sedit: soluite illum, & ad-
ducite. 3 Et si quis vobis dixerit, Quid
facitis? dicite quia Domino necessarius
est: & continuò illum dimittet huc.
4 Et abeūtes inuenerunt pullum ligatum
ante ianuam foris in biuio: & soluunt
eum. 5 Et quidam de illic stantibus [*] di- *dicebāt usq.*
cebant illis, Quid facitis soluentes pul-
lum? 6 Qui dixerunt eis sicut præcepe-
rat illis Iesus: & dimiserunt eis. 7 Et du- *Ioh.12.b.14.*
xerunt pullum ad Iesum: & imponūt illi
vestimenta sua, & sedit super eum.
8 [c] Multi autē vestimenta sua strauerunt
in via: alij autem frondes cædebant de
arboribus,

a *Et statim introeuntes.*] Absentes res Iesu Christo præsentes sunt & conspectæ, necnon & futuri rerum exitus præuisi, qui paulo inferius dicit, *Et continuò illum dimittet huc.* introeuntes in castellum in ipso introitu castelli ad primas domus.

b *Super quem nemo hominū adhuc sedit*] Indomitum pullum significat, eadem significatione qua Isaias dixit, Filium asinæ. Fuit autem miraculi genus, à pullo indomito sessorem fuisse prima vice vectum, sine recalcitratione: & tamen magna insania laborasse populum Iudaicum, qui noluerit regem suum suscipere. Sensisse videtur pullus virtutem Iesu, suo modo agnoscendi, melius quā populus agnouerit.

c *Multi vestimenta sua.*] Ceremonia erat eorum, qui regem aliquē susciperent. Ramorum stramen, publicam lætitiam, & festum diem significabat, more antiquo. nam per dies expiationum & tabernaculorum festo, singuli ramos myrthi, salicis, palmæque cum citro gestabant, salutis auctorē Deum huiusmodi voce HOSIAGNA appellantes, vt est in lib. Misnaioth & Aruch.

arboribus, & sternebant in via. 9 Et qui
B præibant & qui sequebantur clamabāt,
Mat.21.a.9. Luc.19.f.38. dicentes, [a] Hosanna, Benedictus qui ve-
Psa.117.d.26 Mat.21.a.10 nit in nomine Domini. 10 benedictum
Luc.19.f.45 quod venit regnum patris nostri Dauid,
Hosanna in excelsis. 11 Et introiuit Ie-
rosolymam in templum: [b] & circunspe-
ctis omnibus, cùm iam vespera esset ho-
ra, [c] exiit in Bethaniam cum duodecim.
12 [d] Et alia die cùm exirent à Bethania,
Mat.21.b.19 esuriit. 13 Cumque vidisset à longè fi-
cum habentem folia, vênit siquid fortè
inueniret in ea. Et cùm venisset ad eam,
nihil inuênit præter folia. [e] nō enim erat
tempus ficorum. 14 Et respondens di-
xit ei, Iam non amplius in æternum ex
te fructum quisquam manducet. Et au-
C diebant discipuli eius. 15 Et veniunt Ie-
rosolymam. [f] Et cùm introisset in tem-
plum, cœpit eiicere vendentes & emen-
tes in templo, & mensas numulariorum,
& cathedras vendentium columbas e-
uertit. 16 & non sinebat vt quisquam
transferret vas per templum: 17 & doce-
Isa.56.b.7. bat, dicens eis, Nónne scriptū est, Quia
domus mea, domus orationis vocabitur
Iere.7.b.11. omnibus gentibus? Vos autem fecistis
eam speluncā latronum. 18 Quo audito,
V principes

a *Hosanna* הושענא] Gratulantis Deo vox, & diuinam virtutem agnoscentium, eamque in se certam perpetuáq; postulantium. Significat autem vox Latinè ex verbo reddita, *Saluifica*: hoc est, effice iam illam salutem, quam expectamus à te promissam. idque effice prospera promotione eius qui venit in nomine tuo. Prosperum item faustum fœlixque sit regnum Dauid patris nostri, nobis iam breui instaurādum; idque benedictum, id est, maximè auctum & cumulatum, vtpote non terrenum & temporale, vt illud prius, sed spirituale & cæleste, immissa cælitus salute & liberatione. Hoc est quod subiungitur, *Hosanna in excelsis*. Hæc communis omnium oratio prophetica quædam acclamatio fuit, ex consilio instinctuque Dei in illis hominibus nata, qui viderant virtutes Christi, vt hoc pacto cognosceretur Iesus rex publicè salutatus, vt fuerat promissus. Hac pompa conspicuus Iesus Ierosolymam in templū introiuit.

b *Et circunspectis omnibus.*] Eiectis vendentibus & ementibus, atque sacrorū sanctitate asserta ab ipso tanquam rege regiaque auctoritate perfuncto: curatis etiam multis, qui variis languoribus laborabant.

c *Exiit in Bethaniā cum duodecim.*] Non enim, quanquam rex declaratus esset, aut vrbem occupare, aut populum ad opes copiasve comparandas congregare, aut aliàs ciuibus onerosus esse voluit; vt qui non terrena sibi, sed cælestia populo suo quæreret. Ideò cum duodecim tantùm exiit, iisque laboris sui administris, & pauperibus. nec quemquam reliquit in vrbe, qui ad ciuium aliquotum animos mouendos, aut aliquid ambitiosè agendum, relictus esse videri posset.

d *Et alia die cum exiret à Bethania, esuriit.*] Hoc argumento intelligimus illum illam noctem incœnatum, imò ieiunū omnino peregisse precibus fundendis, & regni cælestis rebus Patri commendandis intentum penitus: eius enim actionis causa locum illum à tumultu & strepitu semotum repetierat.

Cùm Iesus esurit corpore, esurit magis spiritu humanam salutē. Ita cùm sitit apud Sichem, Iohan c.6.

e *Non enim erat tempus ficorum.*] Hac parenthesi apertè significauit Euangelista, sententiam à Iesu non tam ipsius ficus, quàm significationis causa fuisse latam. Nam naturali illi ficui non erat opportunum tempus ferendi fructum maturum. sed populo Iudæorum, quem ficus significabat, iam diu expectato, & variis modis & curationibus culto opportunum vel illud iam tempus erat fructus faciendi. Itaque significationis causa in populi ipsius admonitionem, & certissimum diuini iudicij testimonium, illa sententia in ficum arborem fuit pronuntiata: & magno futuræ in populum Iudaicum maledictionis prodigio statim executione subsequente confirmata.

f *Et cum introisset in templum.*] Redit Euangelista ad expositionem eorum, quæ pridie acta fuerāt, de quibus breuiter scripserat, dicens, *Et circunspectis omnibus*: ea nunc narrat, vt connectat cum narratione eorum quæ subiunguntur.

[a] principes ſacerdotum & Scribæ quære-
bant quomodo eum perderent. timebãt
enim eum: quoniam vniuerſa turba ad-
mirabatur ſuper doctrina eius. 19 [b] Et cũ
veſpera facta eſſet, egrediebatur de ciui-
tate. 20 Et cùm manè tranſirent, [c] vide- *Mat.21.b.19*
runt ficum aridam factam à radicibus.
21 Et recordatus Petrus, dixit ei, Rab-
bi, ecce ficus, cui maledixiſti, aruit.
22 Et reſpondẽs Ieſus ait illis, [d] Habete fi-
dem Dei. 23 amen dico vobis, quia qui-
cunque dixerit huic monti, Tollere &
mittere in mare, & non hæſitauerit in
corde ſuo, ſed crediderit quia quodcun-
que dixerit, fiat: fiet ei. 24 [e] Propterea di- *Mat.7.a.7. & 21.b.22.*
co vobis, omnia quæcunque orantes pe- *Luc.11.b.9.*
titis, credite quia accipietis, & euenient *Mat.6.b.14 & 18.d.35.*
vobis. 25 [f] Et cùm ſtabitis ad orandum,
dimittite ſi quid habetis aduerſus aliquẽ:
vt & pater veſter qui in cælis eſt, dimit-
tat vobis peccata veſtra. 26 Quòd ſi vos D
non dimiſeritis, nec pater veſter qui in
cælis eſt, dimittet vobis peccata veſtra.
27 [g] Et veniunt rurſus Ieroſolymam. [h] Et *Mat.21.b.15*
cùm ambularet in templo, accedunt ad *Luc.20.a.1.*
eum [i] ſummi ſacerdotes, & Scribæ & ſe-
niores, 28 & dicunt ei, [k] In qua poteſtate
hæc facis? & quis dedit tibi hanc pote-
ſtatem vt iſta facias? 29 Ieſus autem re-
ſpondens

a *Principes ſacerdotum & Scribæ.*] Vtrorumque enim res agebatur in diſcrimen, imminutionisque periculum ſubibat; Sacerdotum, qui ex illa negotiatione in templis non exiguum commodum capiebant pecuniæ & temporalium rerum; Scribarum, qui quod eiuſmodi pietatis cultum præter cætera prædicarent & docerent, in magna doctrinæ æſtimatione apud ſacerdotes erant, & apud populum doctiſſimi & pientiſſimi haberi ſolebant. Hæc autem alterius partis commoditas, alteriusque etiam gloria per Ieſu doctrinæ præſtantiam ſuperata, iam inclinabatur.

b *Et cum veſpera facta eſſet, egrediebatur de ciuitate.*] iisdẽ cõſiliis & cauſis, propter quas pridie & aliàs egreſſus erat.

c *Viderunt ficum aridam factam a radic.*] quod nec æſtu, nec frigore, nec ictu effici tam breui tẽpore potuit, ſed diuina tantùm ſententia.

d *Habete fidem Dei.*] fidem illam, quæ à Deo in membris viuis corporis Chriſti myſtici efficitur. hæc adeò efficax eſt, vt quicunque ea inſtructus, *dixerit huic monti*, &c.

e *Propterea dico vobis, omnia quæcunque orantes petitis.*] Hac monitione docet Ieſus oportere credentes à Deo impetrare contentis precibus atque ſtudiis, fidem illam præſtantiſſimam Dei fidem dictam.

f *Et cum ſtabitis ad orandum.*] Eos alloquitur qui fidem Dei nondum habẽt, ad eam tamen ſtudio omni pietatis ac precationum contendunt obtinẽdam à Deo. nam qui fidem Dei habẽt, cùm charitatem perfectã Dei in ſe habeant, nihil malæ mentis, nihil odij aduerſus aliquem conſeruant; quin omnibus dimittunt, condonant, bene volunt, rectè precantur, etiam infeſtiſſimis erga ſe. Huius rei exemplum Stephanus apertiſſimum exhibuit.

g *Et veniunt rurſus Ieroſolymam.*] Igitur veniunt rurſus Ieroſolymam: redit auctor ad narrationis ſeriem, quam interceperat ex illo loco, *Et cum introiſſet in templum*, &c. Itaque hoc, *Veniunt rurſus Ieroſolymam*, idem nobis interpretibus eſt cum illo ſuperiori, *Et veniunt Ieroſolymam.*

h *Et cum ambularet in templo.*] docens & euangelizans: cùm tamen non dediſſet nomẽ in aliquã ex familiis diſciplinæ Scribarum, quibus tantùm videbatur tunc licere doctores populo ſeſe exhibere.

i *Summi ſacerdotes & Scribæ & ſeniores.*] Totum concilium ſimul, quorum coniuncta malitia & calliditas, Ieſu ſimpliciſſima ſapientia fuit ſuperata.

k *In qua poteſtate hæc facis?*] Qua auctoritate præditus es, vt hoc munere docendi fungaris? quo nomine aut titulo miniſterij vteris? & ſi vteris, vnde habes? quo auctore obtines iſtud munus? Duo itaque interrogant.

ſpondēs ait illis, [l]Interrogabo vos & ego
vnum verbum, & reſpondete mihi: &
dicam vobis in qua poteſtate hæc faciā.
30 [m]Baptiſmus Iohannis, de cælo erat, an
ex hominibus? Reſpondete mihi. 31 At
illi cogitabant ſecum, dicentes, [n]Si dixe-
rimus, De cælo, dicet, Quare ergo non
credidiſtis ei? 32 [o]Si dixerimus, Ex ho-
minibus, [*]timebant populum. [p]omnes
enim habebant Iohānem quia verè pro
pheta eſſet. 33 Et reſpondentes dicunt
Ieſu, Neſcimus. Et reſpondens Ieſus ait
illis, Neque ego dico vobis in qua pote-
ſtate hæc faciam.

* timemus Ma.q.1.

CAP. XII.

Mat.21.d.33 Luc.20.b.9 Iſai 5.a.1. Iere.2.d.21.

ET [a]cœpit illis in parabolis loqui, [b]Vi-
neam paſtinauit homo, & circunde-
A dit ſepem, & fodit lacum, & ædificauit
turrim, & locauit eam agricolis: & pere-
grè profectus eſt. 2 Et miſit ad agrico-
las in tempore ſeruum, [c]vt ab agricolis
acciperet de fructu vineæ. 3 Qui appre-
henſum eum ceciderunt: & dimiſerunt
vacuum. 4 Et iterum miſit ad illos aliū
ſeruum: & illum in capite vulnerauerūt,
& contumeliis affecerunt. 5 Et rurſum
alium miſit, & illum occiderunt: & plu-
res alios; quoſdam cædentes, alios verò
occidentes. 6 Adhuc ergo vnum habens
filium chariſſimum: & illum miſit ad eos
nouiſſimum, dicens, Quia reuerebuntur
filium meum. 7 Coloni autem dixerunt

l *Interrogabo vos & ego vnum verbum.*] A vobis duo interrogatus, reſpondebo libenter, ſi vnum prius tantùm audiam.

m *Baptiſmus Iohannis.*] Duo etiam fuerant in Iohanne, munus, & auctoritas: munus fuit Baptiſtæ, cum prædicatione pœnitentiæ, & initij Euangelij hoc ipſe de ſe profeſſus eſt, Ego, inquit, baptizo. Habuit igitur baptiſtæ nomen & miniſterium: hoc non oportet interrogare; nam palam omnibus eſt illum ſic fuiſſe vocatum, etiam inimicis illius. Ille igitur baptizabat & prædicabat, hoc negari non poteſt: ſed illud munus, vnde fuerit ipſi creditum, à vobis indicari cupio. tunc dicam vobis qua auctoritate ego fungar hoc officio, non baptiſtæ, & concionatoris, vt ille; ſed concionatoris, id eſt, prædicatoris Euangelij.

n *Si dixerimus, De cælo.*] hoc eſt, Deo auctore & confirmatore illum fuiſſe Baptiſtam.

o *Si dixerimus, Ex hominibus.*] hoc eſt, à Concilio, vel à Sacerdotum collegio, vel à Scribarum ſcholis fuiſſe ad id munus legatum & inſtructum.

p *Omnes enim habebant Iohannem quia verè propheta eſſet.*] Et verus propheta non petit auctoritatem ſibi ab hominibus, ſed fidem legationibus ſuis adhiberi.

CAP. XII.

a *Et cœpit illis in parabolis loqui.*] vt imprudentes caperentur ſuo ipſorum iudicio, ex quibus vna eademque grauiſſima à Marco narratur hoc in loco.

b *Vineam paſtinauit.*] Lege elucidationes in Matthæum, cap. 21.

c *Vt ab agricolis acciperet de fructu vineæ.*] Cultum, honorem, tributumque ſpirituale ſibi debitum, quandoquidem illi hoc pacto admiſſi fuerant ad vineam, vt præeſſent, inſtarentque operi & culturæ vineæ, à qua Dominus fructum ſibi iure debitum exigeret opportunè.

ad inuicem, Hic eſt hæres: venite, occi-
damus eum: [a] & noſtra erit hæreditas.
8 Et apprehẽdentes eum, [b] occiderunt: &
eiecerunt extra vineam. 9 Quid ergo fa-
ciet dominus vineæ? [c] Veniet, & perdet
colonos: & dabit vineam aliis. 10 Nec
ſcripturam hanc legiſtis, Lapidem quem *Pſa.117.d.22*
reprobauerunt ædificantes, hic factus *Iſa.28.d.16. Act.4.b.11.*
eſt in caput anguli, 11 A Domino fa- *Rom.9.g.33. 1 Pet.2.a.8. Mat.21.d.42*
ctum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis
noſtris? 12 Et quærebant eum tenere:
& timuerunt turbam. cognouerũt enim
quoniam ad eos parabolam hãc dixerit.
Et relicto eo abierunt. 13 [d] Et mittunt ad *Mat.22.b.15 Luc.20.d.20.*
eum quoſdam ex Phariſæis & Herodia-
nis: vt eum caperent in verbo. 14 Qui
venientes dicũt ei, Magiſter, ſcimus quia B
verax es, & non curas quenquam: [e] nec
enim vides in faciem hominum, [f] ſed in
veritate viam Dei doces. [g] licet dari tri-
butum Cæſari: an non dabimus? 15 Qui
ſciens verſutiam illorum, ait illis, Quid
me tentatis? afferte mihi denarium vt vi-
deam. 16 At illi attulerunt ei. Et ait illis,
[h] Cuius eſt imago hæc, & inſcriptio? Di-
cunt ei, Cæſaris. 17 Reſpondens autem
Ieſus, dixit illis, [i] Reddite igitur quæ ſunt *Rom.13.b.7.*
Cæſaris, Cæſari: & quæ ſunt Dei, Deo.
Et mirabantur ſuper eo. 18 Et venerunt *Mat.22.c.23 Luc.20.e.27*
ad eum [k] Sadducæi, qui dicunt reſurre-
ctionẽ non eſſe: & interrogabãt eum di-
cẽtes, Magiſter, 19 Moyſes nobis ſcripſit,
vt ſi

a *Et noſtra erit hæreditas.*] Occiſo hærede, negligetur à domino: curabitur à nobis tantùm ad noſtrum vſum.

b *Occiderunt & eiecerunt.*] ὕστερον πρότερον, prius eiecerunt, tradentes gentibus; & eiectum occidi curauerunt magno atque contento ſtudio, quoad re ipſa occiderunt.

c *Veniet, &c.*] Sententia eſt in agricolas lata, ex ipſorum reſponſione, quibus parabola proponebatur. Ij enim indigniſſimum facinus arbitrati ſunt, quod illo exemplo contineretur, cùm longè grauius ab ipſis admitteretur ſcelus, collatis exempli & rei ipſius ſignificatæ partibus & circunſtantiis.

d *Et mittunt ad eum.*] vt eum turbæ ac populo inuiſum redderent. nam vulgus rerum temporalium cauſa facilè mouetur. tum etiã vt Herodi Herodianiſque teſtibus apud Phariſæos, atque adeò ipſum Cæſarẽ deferre eum poſſent, vt legum publicarum violatorem, imperijque hoſtem.

e *Nec enim vides in faciem hominum.*] Nullius gratia aut odio duceris, aut metu moueris.

f *Sed in veritate viã Dei doces.*] Doctrinam quæ ad Dei cultum rectè inſtituta ſit, liberè & apertè doces.

g *Licet dari tributu Cæſari, an non.*] Salua, inquit, libertatis noſtræ dignitate atque integritate religionis, qua prohibemur communicare cum gentibus & profanis, licebit exoluere Cæſari tributum, idque eo modo quo cæteræ gentes conſueuerunt, cuſis numiſmatis cum imagine? an non licet hoc facere. Neque tantummodo de iure te rogamus, ſed cõſulimus etiam, an ſuadeas dandum vel negandum tributum. Itaque non ſolùm ſententiæ, ſed conſilij etiam auctorẽ eum eſſe volebant, vt in grauius crimen detruderent.

h *Cuius eſt imago hæc.*] Mos antiquis fuit argentum tributi nomine reddẽdum principum imagine & inſcriptione ſignare, ad gratiam captandam.

i *Reddite igitur quæ ſunt Cæſaris.*] Argẽtum incuſum, & Cæſari iam publicè ſignatum atque inſcriptum, ſi Cæſari reddatur, impedimento non eſt quominus animus Dei imagine inſignitus, Deo reddatur. à vobis, præter pecuniã debitam principibus publicæ adminiſtrationis cauſa, nihil poſtulat Cæſar. Deus pium animum & religionis cultum poſtulat; quem Cæſar huiuſmodi tributis exigendis non impedit.

k *Sadducæi.*] Diſcipuli Sadoc cuiuſdam, qui negabat retributionem bonorum & malorum, & ex conſequẽti reſurrectionẽ. De hac ſecta aliàs plura dicemus. Admittebant autem legem, tanquã à Deo datã per Moſem, publicæ ſocietatis & rei conſeruãdę cauſa.

Deut. 25.a.5 vt si cuius frater mortuus fuerit, & dimi-
serit vxorem, & filios non reliquerit, ac-
cipiat frater eius vxorem ipsius, & resu-
scitet semen fratri suo. 20 Septem ergo
fratres erant: & primus accepit vxorem,
& mortuus est non relicto semine. 21 Et
secundus accepit eam, & mortuus est: &
nec iste reliquit semen. Et tertius simili-
* MS. G. ter. 22 Et acceperunt eam *similiter* se-
ptem: & non reliquerunt semen. Nouis-
sima omnium defuncta est & mulier.
23 In resurrectione ergo cùm resurrexe-
rint, cuius de his erit vxor? septem enim
habuerunt eam vxorem. 24 Et respon-
C dens Iesus, ait illis, Nónne ideo erratis,
non scientes scripturas, neque virtutem
Dei? 25 Cùm enim à mortuis resurre-
xerint, neque nubent, neque nubentur,
* Dei G. *sed sunt sicut angeli* in cælis. 26 De
mortuis autem quòd resurgant, non le-
gistis in libro Moysi, super rubum quo-
Exod. 3.b.6. Mat. 22.d.32 Luc. 20.f.37 modo dixerit illi Deus, inquiens, Ego
sum b Deus Abraham, & Deus Isaac, &
Deus Iacob? 27 c Non est Deus mortuo-
rum, sed viuorum. Vos ergo multum er-
ratis. 28 Et accessit vnus de Scribis qui
audierat illos conquirentes, & d videns
quoniam bene illis responderit, interro-

 gauit

a *Sed sunt sicut angeli in cælis.*] Ex Dei virtute efficiuntur perennes, spirituales, neque generationis ad sobolē propagandam; neque mutui auxilij ad vitæ curas ferendas, indigentes; sed vnusquisq; sibi sufficiēs est in Deo ipso, à quo resuscitatus est [illegible] vnusquisq; planè ac plenè beatus. Hoc ex Dei virtute probari potest, qui ex nihilo angelos creauit, in illaq; beatitudine suos confirmauit, cùm possent tamē beati non esse, vt quidam ex illa natura nō fuerunt, sua ipsorum culpa. Idē etiam potest ex hac huius vitæ imperfectione, homines ad eum perfectionis gradum traducere, quæ matrimonio non indigeat: quandoquidem nuptiæ propter sobolem procreandam præcipuè inuentæ sunt & institutæ. qua sobole illi non indigebunt qui resurrexerint: vnusquisque enim in suo ordine perfectus erit. Facilius autem est ex imperfecto, quàm ex nihilo, perfectum reddere. Igitur qui ex nihilo potuit, & fecit; ex imperfecto etiam potest, & faciet perfectum.

b *Deus Abraham.*] Nomen Dei Hebraicum, quo se illo loco Deus appellat, est [illegible] in forma futuri, quod perpetuitatem significat, vt iam aliàs sæpè docuimus. Igitur cùm se in perpetuum Deum Abraham, Isaac & Iacob esse affirmet Deus; necesse est Abraham, Isaac & Iacob in perpetuum fore. aliàs Deus carituru esset re illa, quamobrem eum titulum sibi adscribit perpetuum.

c *Non est Deus mortuorū.*] Nam Deus vita est: sed quid vitæ cum morte? Deinde illud nomen [illegible], significat esse perfectissimum & æternum. Esse, cum non esse, non conuenit vllo modo: sed mortui si non resurgerent, ex eo fieret quòd non essent iam omnino: Deus autem sibi adscribit mortuos illos: ergo illi Deo ipsi sunt. quòd si sunt, resurgere igitur poterunt ex virtute Dei. Nā resurrectio dicitur de iis, qui cùm fuerint, ceciderunt, & erigi possunt; non de iis qui nusquam sunt. Igitur Abraham, Isaac & Iacob sunt Deo, nō tantùm anima, sed corpore etiā. nam anima non dicitur Abraham, sed anima cum corpore simul. Quòd si quis dicat satis esse, igitur Abraham, Isaac & Iacob Deo viuere, & si cæteris nunquam viuant aut reuiuiscant: Respōdemus testimonium illud diuinum oportere certissimum esse hominibus, apud quos datum affirmatumque fuit, *Ego sum Deus Abraham*, &c. Non potest autem illis esse certissimum, nisi conspiciantur Abraham & cæteri, viuentes cum Deo suo. Consequitur ergo illos exituros aliquando, & mansuros cum Deo, coram iis apud quos Deus huiusmodi titulum sibi adscripsit. Igitur multum errant, qui ex virtute Dei & scripturis, rerum cognoscendarum, & sacrorum mysteriorum veritatem non inquirunt.

d *Videns quoniam bene illis responderit.*] Ex sapientissimo illo responso apertè intellexit illum non modò scripturas optimè intelligere, sed rerum cognitione & iudicio plurimum posse, [illegible] qui tam aptè, tam propriè ex diuinæ virtutis contemplatione, de Angelorum beatitudine, de hominum natura in hac vita & præstantia post resurrectionem disseruerit.

gauit eum [a]quod esset primum omnium
mandatum. 29 Iesus autem respondit ei,
Quia primum omnium mandatum est,
Audi Israël, Dominus Deus "tuus', "Deus' *Deut. 6. a. 7.* ' vester MS.
vnus est. 30 Et diliges Dominum Deũ cq. ' noster 7
tuum ex toto corde tuo, & ex tota ani- MS. G. S. ' Dominus
ma tua, & ex tota mente tua, & ex tota 7 MS G. S. *Leu 19. d. 18*
virtute tua. Hoc est primum mãdatum. *Mat. 22. d. 39* *Rom. 13. c. 9.*
31 Secundum autem simile est illi, Dili- *Gal. 5. a. 14.* *Iac. 2. b. 8.*
ges proximum tuum tanquam teipsum.
Maius horum aliud mandatum non est.
32 Et ait illi Scriba, Bene magister, in ve-
ritate dixisti, quia vnus est Deus, & non
est alius præter eum. 33 Et vt diligatur
ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex
tota anima, & ex tota fortitudine: & di-
ligere proximum tãquam seipsum: [b]ma-
ius est omnibus holocautomatibus &
sacrificiis. 34 Iesus autem videns [c]quòd
sapienter respondisset, dixit illi, [d]Non es
lõgè à regno Dei. Et nemo "iam' audebat ' amplius MS. G.
eum interrogare. 35 [e]Et respondens Ie- *Mat. 22. d. 41* *Luc. 20. f. 41*
sus, dicebat, docens in templo, Quo D
modo dicunt Scribæ Christũ filium esse
Dauid? 36 Ipse enim Dauid [f]dicit in
Spiritu sancto, "Dixit' Dominus Do- ' Dicit MS. G.
mino meo, sede à dextris meis, donec *Psa. 109. a. 1*
ponam inimicos tuos scabellum pedum
tuorum. 37 Ipse ergo Dauid dicit eum
Dominum: [g] & vnde est filius eius? [h]Et
multa turba eum libenter audiuit.

38 Et

a *Quod esset primum omnium mandatũ.*] Vt qui adeò sapienter in diuinarum humanarumque rerum ratione disserenda se exhibuerat, ostenderet etiam alteram disciplinæ partem, quæ in actione consistit, quantum calleret.

b *Maius est omnibus holocautomatibus.*] Nam Deus, cùm sit spiritus, & vnus Deus, magis colitur charitate erga proximum, & vnione animorũ quæ per charitatem fit, quæ est vinculum perfectionis, quàm holocautomatis & sacrificiis antiquis, quæ secundùm rem corporea sunt, secundũ verò professionem offerentium, imbecillitatẽ, imperfectionem & debitum eorum à quibus offeruntur, significant & produnt.

c *Sapienter respondisset.*] Breui oratione complexus esset omnem veræ ac puræ religionis summam, quatenus ea per homines, diuina gratia adiutos, præstari potest.

d *Non es longè à regno Dei.*] Qui hoc modo subductam habet veræ pietatis rationem, intelligit profectò quid ipse, & quatenus efficere possit ac debeat, quid sibi ad perfectionem desit, quid credendum, quid petẽdum, quid sperandũ à Deo sit: in eamque rem omni studio contendens, vt à Deo accipiat quod promissum expectandumq; credit. Dum hoc modo contento cursu viam pergit suam, ad regnũ Dei, ipso Deo promouente, deducitur. In illo regno vbi fuerit, ea opere cõplet, quæ priùs maxima esse intelligebat: eaque & perfectius intelligit & præstat, quã anteà: adueniente enim regno Dei, fit voluntas eius sicut in cælo & in terra.

e *Et respondens Iesus*] Hoc est, dum docens in templo, de hac re interrogasset Pharisæos, tulissetque respõsum ex sententia Scribarum, Christum esse filium Dauid, ipse hoc modo excepit argumentum.

f *Dicit in Spiritu sancto.*] præuidẽs futura, & enuntians ea, dictante Spiritu sancto, qui nec vana, nec superuacanea, nec vllo modo pugnantia dictat, nec ad ornatum quicquam pronuntiat, quod idem ad rem & veritatem non faciat.

g *Et vnde est filius eius?*] hoc est, quomodo idẽ filius & Dominus est? Quòd si Dominus est, vt ex ipsius assertione patet; ex qua parte est filius eius? Argumento hoc manifestè significatum est, duas naturas esse in Christo.

h *Et multa turba eum libenter audiuit.*] differẽtem de Christi diuinitate, quod tamen à Scribis non docebatur, imò non capiebatur.

Mat.23.a.6 Luc.11.f.43. & 20.g.46. 38 [i] Et dicebat eis in doctrina sua, [k] Cauete
à Scribis, qui volunt in stolis ambulare,
& salutari in foro, 39 & in primis cathe-
dris sedere in synagogis, & primos dis-
cubitus in cœnis: 40 qui deuorant domos
viduarum [l] sub obtentu prolixæ oratio-
nis: hi accipient prolixius iudicium.
Luc.21.a.1. 41 Et sedens Iesus cōtra gazophylacium,
aspiciebat quomodo turba iactaret æs in
gazophylacium, & multi diuites iacta-
bant multa. 42 [m] Cùm venisset autē vi-
dua vna pauper, misit duo minuta, quod
est quadrans. 43 & conuocans discipu-
los suos, ait illis, Amen dico vobis, quo-
niam vidua hæc pauper, plus omnibus
misit qui miserunt in gazophylacium.
44 [n] Omnes enim ex eo quod abundabat
illis, miserunt: hæc verò, de penuria sua,
omnia quæ habuit misit, [o] totum victum
suum.

CAP. XIII.

ET [a] cùm egrederetur de templo, ait illi
Mat.24.a.1. Luc.21.a.5. vnus ex discipulis suis, Magister, aspi-
ce quales lapides, & quales structuræ.
2 Et respondens Iesus, ait illi, Vides has
omnes magnas ædificationes? [b] Non re-
linquetur lapis super lapidem, qui non
Luc.19.g.44 destruatur. 3 Et cùm sederet in monte
oliuarum contra templum, interrogabāt
eum separatim Petrus & Iacôbus & Io-
hānes & Andreas, 4 [c] Dic nobis, quando
ista

i *Et dicebat eis in doctrina sua.*] Solebat ille hæc inter docendum monere & admonere: eratque verbum hoc in eius ore.

k *Cauete à Scribis.*] ab exemplo consuetudinis ac vitę Scribarum; quorum studium omne est, vt se magnos & admirandos ostendant populo; sibi gloriam omnem arrogent, & commoda sua quærant. eaque tantùm docēt quæ ad suos ipsorū fines propositumq; conducunt, nolunt verò in aliis scientiæ sacræ partibus operā ponere: aut si ponūnt, nolunt eas populo impertiri. ideò non inquirunt aut disserunt de magnitudine & dignitate Christi: nollent enim Christum aut alium quenquam seipsis admirabiliorem ostendi.

l *Sub obtentu prolixæ orationis.*] Fingunt se longas preces, & multum temporis consumere in commendandis Deo viduis, à quibus munera non exigua accipiunt: ita vt quæ plus donauerit, lōgiorem orationem mereatur, & maius præmium reportet. Ergo quæ minus donauit, minus mereri videbitur, apud homines saltem.

m *Cùm venisset.*] Commodissimo exemplo & oportunissimo, docuit Iesus diuini iudicij æquitatem: quæ non ex facultate animum, sed ex animo facultatis rationem metiatur atque definiat.

n *Omnes enim.*] Plerique omnes homines hoc ingenio, consilio & studio sunt, vt primùm sibi, idque plenè consultum esse velint: deinde verò pietati & communi vtilitati si quid sibi superfit, idque ægrè. nam non omne quod abundat sibi erogant, sed ex eo quod abundat, aliquam partem mittunt. Hæc verò, quamuis pauperem se sentiret, pietatis omnino rationē habendam sibi duxit; priuatum verò commodum neglexit.

o *Totum victum suum.*] diurnum, id est, quadrantem: quæ summa satis esse ad victum pauperrimi hominis, in lib. Misnaioth dicitur, tract. De decima secunda.

CAP. XIII.

a *Et cùm egrederetur de templo.*] de atrio Israelitarum, & fœminarum, & prophanorū, quæ omnia ab Herode fuerant magnificentissimè extructa pulcherrimis & maximis lapidibus, magnoque artificio. vtraq; res & ad pulchritudinem, & ad diuturnitatē operis valere credebatur.

b *Non relinquetur lapis super lapidem.*] Structura omnis dissoluetur à fundamentis vsque: sed lapides manebunt dissipati in monumentum tanti excidij.

c *Dic nobis quando ista fient? & quod signum.*] Tria interrogasse eos apud Matthæum obseruauimus; sed hic Euangelista duabus interrogationibus tria includit. Quando ista fient, quæ tu de huius vrbis excidio, & de aduentu tuo quod signum erit? & quando incipient hæc omnia huius seculi consummari?

ista fient? & quod signum erit quando
hæc omnia incipient consummari?
5 Et respondens Iesus, cœpit dicere illis,
[a] Videte, ne quis vos seducat. 6 multi Eph. 5. b. 6. 2 Thess. 2. a. 4
enim venient [b] in nomine meo, dicentes
quia ego sum: & multos seducent.
7 [c] Cùm audieritis autem bella & opinio-
nes bellorũ, ne timueritis. oportet enim
hæc fieri: sed nondum finis. 8 Exurget B
enim gens contra gentem, & regnum su-
per regnum: & erunt terræmotus per lo-
ca, & fames. Initium dolorum, hæc.
9 [d] Videte autem vosmetipsos. Tradent
enim vos in conciliis, & in synagogis va-
pulabitis, & ante præsides & reges stabi-
tis propter me, [e] in testimonium illis.
10 [f] Et in omnes gentes primùm oportet
prædicari Euangelium. 11 Et cùm du- Mat. 10. b. 19. Luc. 12. b. 11. & 21. c. 14.
xerint vos tradentes, nolite præcogitare
quid loquamini: [g] sed quod datum vobis
fuerit in illa hora, id loquimini. nõ enim
vos estis loquentes: sed Spiritus sanctus.
12 Tradet autem frater fratrem in mortẽ,
& pater filium: & consurgent filij in pa-
rentes, & morte afficient eos. 13 [h] Et eri-
tis odio omnibus, propter nomẽ meum.
Qui autem sustinuerit in finem, hic sal-
uus erit. 14 [i] Cùm autem videritis abo- Dan. 9. g. 27
mina ionem desolationis, stantẽm, vbi Mat. 24. b. 16 Luc. 21. d. 21
non debet (qui legit, intelligat) tunc qui
in Iudæa sunt, fugiãt in mõtes: 15 & qui
super tectum, ne descendat in domum,
nec

a *Videte ne quis vos seducat.*] significationibus vel argumentis aduẽtus mei.

b *In nomine meo*] nõ auctoritate mea, sed nominis mei falsa vsurpatione.

c *Cum audieritis autem bella*, &c. *nõdum finis.*] Hierosolymitanarũ rerum, & excidij Iudaici.

d *Videte autem vosmetipsos.*] Quo tempore hæc videritis geri, nondum est finis Iudaicarum rerum; sed eodem tempore vos maximis laboribus exercebimini, quos prædictos vobis volo.

e *In testimonium illis.*] Iudæis maximè & Gẽtibus etiam, quibus testabimini meam veritatem & virtutem; minabiminique prædicentes iram vltionẽq; diuinam, me recipere nolentibus.

f *Et in omnes gentes primùm oportet prædicari Euangelium.*] quod ex Iudæorum gente allatum in omnes nationes annuntiabit magnam Dei virtutem & misericordiã erga eos qui crediderint & susceperint. magnam item iram & vltionẽ in eos qui repulerint: id quod mox futuro Iudæorum casu confirmabitur.

g *Sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini.*] Namque Dei consilium est, vt Euangelium prædicetur: idque per Spiritum sanctum à vobis fiat. erit autem varius modus prædicandi, pro ratione loci, temporis ac personarum. hæc ab hominibus præcaueri & præmuniri satis commodè non possunt. Illud autem erit mirandum & planè diuinum, quòd è re nata vobis sermo suppeditetur sapientiæ plenus: & quocunque modo excipiamini, eodem illo modo nascatur occasio & commoditas nominis mei prædicandi, & Euangelij annuntiandi.

h *Et eritis odio omnibus hominibus.*] Tanta rabie tantoq́ue furore aget satã homines, vt à me abalienatos perdat, vt futuri sitis odio omnibus hominibus, qui humana sapiunt; nullam aliam ob causam, nullam ob culpam vestrã, nullam ob suspicionem vel auaritiæ, vel ambitionis, vel alterius incommoditatis orbi per vos allatæ; sed quòd nomen meum annũtietis. Vos autem nulla alia re, quàm tolerantia firmitudineque vos ipsos armabitis. hoc enim pacto & multa pericula viui superabitis, eademq́ue difficillima: & tãdem non cedentes, non succumbẽtes euadetis, vsque ad præfixum vobis vitæ huius mortalis terminum, quo nihilominus aliàs morituri; & vitam hanc & labores absoluentes, salutis æternæ compotes, ab omni periculo semoti, triumphabitis.

i *Cùm autem videritis.*] signum excisionis Iudaicarum rerum, iam iam proximę, erit dirutio templi, per prophanas gentes facta.

nec introeat vt tollat quid de domo sua:
C 16 & qui in agro erit, non reuertatur
retrò, tollere vestimentum suum.
17 Væ autem prægnantibus & nutrien-
tibus in illis diebus. 18 Orate verò vt
hyeme non fiant. 19 Erunt enim dies illi
tribulationes tales, quales non fuerunt
[a] ab initio creaturæ quam condidit Deus
vsque nunc, neque fient. 20 Et nisi bre-
uiasset Dominus dies, non fuisset salua
omnis caro: [b] sed propter electos quos ele-
Mat. 24. d. 26 Luc. 21. b. 8. git, breuiauit dies. 21 [c] Et tunc si quis
vobis dixerit, Ecce, hîc est Christus, ecce
illic: ne credideritis. 22 Exurgent enim
pseudochristi & pseudoprophetæ: & da-
bunt signa & portenta ad seducendos, si
fieri potest, etiam electos. 23 [d] Vos er-
go videte, ecce prædixi vobis omnia.
Ezec. 32. b. 7 Isa. 13. b. 10 Ioel. 2. c. 10. & 3. c. 15. 24 [e] Sed in illis diebus post tribulationem
illam sol contenebrabitur, & luna non
dabit splendorem suum, 25 & stellæ cæ-
li erunt decidentes, & virtutes quæ in
cælis sunt, mouebuntur. 26 Et [f] tunc
videbunt filium hominis venientem in
nubibus, cum virtute multa & gloria.
Mat. 24. e. 31 27 Et tunc mittet angelos suos, & con-
gregabit electos suos à quatuor ventis, à
summo terræ vsque ad summum cæli.
D 28 A ficu autem discite parabolam. Cùm
iam ramus eius tener fuerit, & nata fue-
rint folia: cognoscitis quia in proximo
X sit æstas.

a *Ab initio creaturæ.*] ab initio mundi à Deo creati.

b *Sed propter electos.*] vt electi à Deo ad regnum tum accipiẽdum, tum annuntiandum seruentur. Erunt autem electi, quotquot audientes Euangelio credent & obtemperabunt: quotquot, inquam, vocati ad nuptias, venire non recusarint; venientesque nuptiali veste ornati fuerint.

c *Et tunc si quis vobis dixerit.*] Hoc nõ ad Apostolos tantùm, sed ad omnes Christi veros cultores pertinet. Nam post Ierosolymitanum excidium, mysterium iniquitatis operari cœpit studiosissimè, & Christi doctrina simplicissima per seductores homines, suorumque commodorũ amatores, turbari, contaminari, & obscurari, variis admixtis mendaciis, erroribus & hæresibus: & nonnunquam signis editis, Deo permittente, in vltionem eorum qui charitatem veritatis non receperunt.

d *Vos ergo videte.*] Nemo excusare potest ignorantiam, nemo sibi non prædictum fuisse causari. namque à me non solùm præsentia, sed futura omnia distinctissimè & disertissimè prædicta sunt; vt cognoscatis quomodo distinguendæ & cognoscẽdæ sint doctrinæ, quatenus signis fides adhibenda.

e *Sed in illis diebus.*] Ad tertiam interrogationem hæc referenda sunt, videlicet, *Quando hæc omnia incipient consummari?* in illis diebus post tribulationem illam Ierosolymitanam: neque enim illa & consummatio omnium simul erunt, sed longè altera res alterã præcedet: posterior verò sua etiam signa habebit, sicut & prior.

f *Tunc videbunt.*] De secundo aduentu Christi oratio hæc disserit, qui incipiet post magnas totius orbis commotiones, quas non tantùm naturales, sed mysticas interpretamur, Solis, Lunæ, stellarum, & virtutũ. Aduentus autem filij hominis erit cum magnæ virtutis efficientia erga suos, & gloriæ ipsius prædicatione; vtpote aduersarios veritatis suę vincentis. *Et tunc mittet angelos,* &c.

ſit æſtas. [29] ſic & vos[g] cùm videritis hęc
fieri, ſcitote quòd in proximo ſit in oſtiis.
[30] Amen dico vobis, quoniam non
tranſibit generatio hæc, donec omnia
iſta fiant. [31] [h] Cælum & terra tranſi-
bunt, verba autem mea non tranſibunt.
[32] [i] De die autem illo vel hora nemo ſcit,
neque angeli in cælo, [k] neque filius: niſi Mat.24.d.44
pater. [33] Videte, vigilate, & orate. ne-
ſcitis enim quando tempus ſit. [34] Sicut
homo qui peregrè profectus reliquit do-
mum ſuam: & dedit ſeruis ſuis poteſta-
tem cuiuſque operis, & ianitori præce-
pit vt vigilet. [35] Vigilate ergo (neſcitis
enim quando dominus domus veniat:
ſerò, an media nocte, an gallicantu, an
manè) [36] ne cùm venerit repentè, in-
ueniat vos dormientes. [37] [l] Quod au-
tem vobis dico, omnibus dico, Vigilate.

CAP. XIIII.

ERat autem Paſcha & Azyma poſt bi- Mat.26.a.2
duum: & quærebant ſummi ſacer- Luc.22.a.1 A
dotes & Scribæ [a] quomodo eum dolo te-
nerent & occiderent. [2] Dicebant "enim", ª autem 2 MS B.C.S.
Non in die feſto, ne fortè tumultus fie-
ret "populi". [3] Et [b] cùm eſſet Bethaniæ ª in populo MS.R.B.S.
in domo Simônis leproſi, & recumbe- Mat.26.a.6 Ioh.12.a.1
ret, venit mulier habens alabaſtrum vn-
guenti

g *Cùm videritis hæc fieri.*] quæ paulo antè dicta ſunt de motu gentium, opinionibusque bellorum, terræmotibus & fame, de traditione veſtri, &c. ſcitote Iudaicarum rerum ruinam iam imminere. Non enim excedet tota hęc res ſeculum hoc hominum viuentium, & Iudæorũ qui me vosque audierint. vtque de hac re proximè futura exiſtimare poteſtis, viſis ſignis præcedentibus, ſic exiſtimari poteſt de cæteris rebus, quas ſua etiam præcedent ſigna.

h *Cælum & terra.*] quæ videntur omnium rerum perpetuiſſima & conſtātiſſima eſſe, tamen dictorum meorum conſtantia ſuperabuntur. idque vno exemplo obſeruare poteritis, ac de cæteris vobis promittere: ideò certiſſima expectatione euentus omnium rerum à me prædictarum, teneri vos oportet, atque in officio pietatis contineri.

i *De die autem illo vel hora.*] aduentus glorifici filij hominis, tum priuati in vnumquemque ſuorum, tum publici in mundi iudicium, nemo certam obſeruationem habet, aut tradere poteſt: conſtat enim illa ratio in voluntate Patris. Expectandus igitur eſt aduentus ille certiſſimè: ſummaque cura & diligentia agendum ſtudendumq; eſt, vt non offendamini indigni tāto Patris beneficio nullamque horam negligere expedit, vtpote neſcientibus quam Pater meus deliget.

k *Neque filius, niſi Pater.*] Neque filius ita ſcit, vt certam obſeruandamque diei & horę notam indicet vobis, quāquam ſciat ipſe ſibi. ſunt enim illa momenta & tempora in poteſtate Patris poſita. Hoc tamen certò vobis affirmare poſſum, Dominum ipſum non defuturum, quin veniat, & effecturũ in ſingulos, prout vnumquemque paratum vel imparatum offenderit.

l *Quod autem vobis dico.*] omnibus hominibus dico, idque per vos, per alios, per Eccleſiam, per miniſtros, atq; adeò per ſcriptum Euangeliũ omnibus notum eſſe cupio; ſicut in diebus Noë quando fabricabatur arca, omni orbi, omni hominum generi, futura dies Dei vltoris denuntiabatur, non ſolùm Noë familiæ. Fuerit ergo ſatis ſemel ita clarè prædixiſſe.

CAP. XIIII.

a *Quomodo eum dolo tenerent.*] Deliberabant primùm de captura ſecretò, & per dolum facienda, vt illum tenerent inſcio populo, quoad feſtum trāſiret. tunc enim minori tumultu occidi poſſe videbatur. vel ſi vi & impetu facto capiendus eſſet, id non debere fieri in die feſto, ne tumultu exorto liberari poſſet cum ipſorum pernicie. Sed ſatan, qui illius vitæ inſidiabatur, affectis iam hoc modo peſſimè illorum animis & conſiliis prauis, occaſionem illam & commoditatem obiecit ad capiendum Ieſum, occupato Iudæ animo, & ad nefariam proditionem impulſo, ex eo tempore quo Bethaniæ illud actum eſt, quod mox narratur.

b *Cum eſſet Bethaniæ.*] quatuor ante diebus.

guenti nardi " ſpicati' pretioſi: & fracto
alabaſtro, effudit ſuper caput eius.
4 ᶜ Erant autem quidam indignè ferentes
intra ſemetipſos, & dicentes, Vt quid
perditio iſta vnguenti facta eſt? 5 Pote-
rat enim vnguentum iſtud væνundari
plus quàm trecentis denariis, & dari
pauperibus. Et fremebant in eam.
6 Ieſus autem dixit, Sinite eam: quid il-
li moleſti eſtis? ᵈ Bonum opus operata eſt
in me. 7 ſemper enim pauperes " habe-
tis' vobiſcum: & cùm volueritis, poteſtis
illis benefacere: me autem non ſemper
habetis. 8 Quod habuit hæc, fecit: præ-
uênit vngere corpus meum in ſepultu-
ram. 9 Amen dico vobis, ᵉ vbicunque
prædicatum fuerit Euangelium iſtud in
vniuerſo mundo, & quod fecit hæc, nar-
rabitur in memoriam eius. 10 ᶠ Et Iu-
B das Iſcariotes vnus de duodecim abiit
ad ſummos ſacerdotes, vt proderet eum
illis. 11 Qui audientes gauiſi ſunt: &
promiſerunt ei pecuniam ſe daturos. Et
quærebat ᵍ quomodo illum opportunè
traderet. 12 Et primo die Azymorum
quando paſcha immolabant, dicunt ei
diſcipuli, Quò vis eamus, & paremus ti-
bi vt manduces paſcha? 13 Et mittit
duos ex diſcipulis ſuis, & dicit eis, Ite in
ciuitatem: & occurret vobis homo lage-
nam aquæ baiulans, ſequimini eum:
14 & quocunq; introierit, dicite domino

* pistici 2 Ms. G.

Mat. 26. a. 8
Ioh. 12. a. 4

* habebitis Msq.

Mat. 26. b. 14
Luc. 22. a. 4.

Mat. 26. b. 16
Luc. 22. a. 6

c *Erant autem quidam*] ex diſcipulis, atque in iis præcipuè Iudas Iſcariotes, qui facilè potuit alios in eandem ſententiam & orationem impellere, ſpecie quadam pietatis prætenſa.

d *Bonum opus operata eſt in me.*] quæ donantur pauperibus, ideò probãtur, quia bonum opus ſunt, & erga eos qui indigent officioſum: & qui huiuſmodi opera faciunt, laudantur: tantum abeſt, vt reprehenſione ac moleſtia afficiãtur & tamen vos huic moleſti eſtis, quæ debitum mortuis etiam pauperibus ex conſuetudine officium erga me fecerit, præueniens vngere corpus meum in ſepulturam, quam propediem ſubibo, cùm illa non poſſit vti tanta commoditate atque nunc.

e *Vbicunque prædicatum fuerit Euãgelium iſtud.*] mortis, ſepulturæ, ac reſurrectionis meæ, narrabitur & laudabitur hoc officium factum ab hac fœmina, tanquã præuidente ſaltem præuenien te ſepulturæ meæ tempus. Vos, cùm volueritis, poteſtis pauperibus benefacere. hæc non ſemper cùm voluerit, poterit mihi, aut non habebit commoditatem vt benefaciat. nũc opportunè nacta officium facit.

f *Et Iudas Iſcariotes*] Quanquam alij repreſſi fuerint oratione Ieſu, tamen ille qui ſua intereſſe putabat, ne perderet partem illius pretij, quemadmodum loculos habens, ſolitus erat ſibi nummorum partem aliquam fraude & furto vſurpare; abiit ad ſummos ſacerdotes, tunc temporis de capiendo Ieſu deliberantes. qui audientes, gauiſi ſunt, reperta ratione illum capiendi ſine ſtrepitu ac tumultu.

g *Quomodo illum opportunè traderet.*] Temporis & loci opportunitatem captabat, vt illum traderet, ipſe incolumis, compoſque pecuniæ fieret.

domus quia magiſter dicit, Vbi eſt refe-
ctio mea, vbi paſcha cum diſcipulis meis
manducem? [15] Et ipſe vobis demon-
ſtrabit cœnaculum grande, ſtratum: &
illic parate nobis. [16] Et abierunt diſ-
cipuli eius, & venerunt in ciuitatem:[a] &
inuenerunt ſicut dixerat illis, &[b] para-
uerunt paſcha. [17] Veſpere autem facto, *Mat.26.b.20*
venit cum duodecim. [18] [c] Et diſcum- *Luc.22.b.14* *Ioh.13.c.21*
bentibus eis & manducantibus, ait IE- C
SVS, Amen dico vobis, quia vnus ex
vobis tradet me, qui manducat mecum.
[19] At illi cœperunt contriſtari & dicere
ei ſingulatim, Nunquid ego? [20] Qui ait
illis, Vnus ex duodecim[d] qui intingit *Luc.22.c.21*
mecum "manum' in catino. [21] & filius - 9 MS. G. S. *Pſa.40.c.10.*
quidem hominis vadit ſicut ſcriptum *Act.1.c.16.* *Mat.26.b.24*
eſt de eo: væ autem homini illi per quem
filius hominis "tradetur'. bonum erat ei, * traditur 2 MS G. S.
ſi non eſſet natus homo ille. [22] Et man- *1 Cor.11.e.24*
ducantibus illis, accepit Ieſus panem:
[e] & benedicens fregit, & dedit eis, & ait,
Sumite, hoc eſt corpus meum. [23] Et ac-
cepto calice, gratias agens dedit eis.[f] &
biberunt ex illo omnes. [24] Et ait illis,
Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti,
qui pro multis "effundetur'. [25] Amen * effunditur MS. G.
dico vobis, "quia' iam non bibam[g] de * * quòd MSQ. B.
genimine vitis vſque in diem illum cùm * hoc MSQ.
illud bibam[h] (nouum) in regno Dei.
[26] Et[i] hymno dicto exierunt in montem
Oliuarum.

a *Et inuenerunt ſicut dixerat illis.*], vt argumentum eſſe poſſet magni alicuius conſilij, ex diuina prouidentia Ieſu ſciente & ſubeunte atque præſtante, parati & cœpti, tandémque expediendi.

b *Parauerunt Paſcha.*] Agnum illum ſolenni ritu immolandum aſſauerunt; cui cætera quoque ad ceremoniam poſtulata, adiecerunt.

c *Et diſcumbentibus eis & manducantibus.*] Phaſe iam peracto, & cœna communi inchoata.

d *Qui intingit mecum manum.*] Vt & proditor conſcientia ſui ſceleris turbatus corriperetur, & ſibi melius cõſuleret, non ſolùm prædictione & ſignificatione, ſed æterni ſupplicij minus propoſitis, à Ieſu eſt præmonitus.

e *Et benedicens fregit.*] Vt benedictio Abrahæ impleretur in eos, qui non indignè ſumerent panem illum, illiuſq; ſacramenti virtutem, rem'que ipſam admirando modo reciperent in ſe.

f *Et biberunt ex illo omnes*] etiam Iudas proditor: ſed ille non ſumpſit ſacramẽti fructum. indignè enim bibit.

g *De genimine vitis.*] Magnum myſterium habet hæc deſcriptio.

h *Nouum.*] Nouo modo & perfectiſſimo, cùm Eccleſiam immaculatam, ſanctam & mundam, obtulero Deo patri, in fine temporum omnium ac mundi huius.

i *Hymno dicto.*] gratulatione pro phaſe, próque communi illa cœna, & pro myſteriis in ea peractis.

Ioh.16.d.32. Oliuarum. 27 Et ait eis Iesus, [a] Omnes
- 10 MS B. scandalizabimini ⁻ in me in nocte ista:
Zach.13.c.7 quia scriptum est: Percutiam pastorem,
* gregis MS. cq. & dispergentur oues*. 28 Sed postquam
Inf.16.b.7. resurrexero, [b] præcedam vos in Galilæā.
29 Petrus autem ait illi, Et si omnes
* in te. R.G. scandazati fuerint*: sed non ego. 30 Et
D ait illi Iesus, Amen dico tibi, quia tu
hodie in nocte hac, [c] priusquam gallus
vocem bis dederit, ter me es negaturus.
31 At ille [d] amplius loquebatur, Et si opor-
tuerit me simul commori tibi, non te
negabo. Similiter autem & omnes di-
Mat.26.d.36 cebant. 32 Et veniunt in prædium, cui
nomen Gethsemani. Et ait discipulis
Luc.22.d.40 suis, Sedete hîc donec orem. 33 Et as-
sumit Petrum & Iacobum & Iohannem
secum: & cœpit pauere & tædere.
34 Et ait illis, Tristis est anima mea vs-
que ad morté: [e] sustinete hîc, & vigilate.
35 Et cùm processisset paululum, proci-
dit super terram: & orabat, [f] vt si fieri
posset, transiret ab eo hora: 36 & dixit,
Abba, pater, omnia tibi possibilia sunt:
[g] transfer calicem hunc à me. sed non
quod ego volo, sed quod tu. 37 Et venit,
& inuenit eos dormientes. Et ait Petro,
[h] Simon, dormis? [i] non potuisti vna ho-
ra vigilare? 38 Vigilate, & orate, vt non
intretis in tentationem. [k] Spiritus qui-
dem promptus est, caro verò infirma.
39 Et, iterum abiens, orauit, eundem

a *Omnes scandalizabimini.*] Omnes qui me hactenus inoffensi estis secuti, nũc offensi spectaculo de me edendo, vobisque metuentes, diffugietis me relicto. Id enim ita euenire solet, sicut illo oraculo celeberrimo apud Prophetam est pronuntiatum.

b *Præcedā vos in Galilæam.*] Ibi iterum ad me pastorem congregabimini, qui hac nocte dispergemini.

c *Priusquam gallus vocem bis dederit.*] Non semel, neque repentino motu aliquo, qui turbare solet aliquando constantes homines, qui homines tantùm sunt: sed ter, & spacio interiecto, & admonitus etiam semel priori galli cantu, vt manifestè arguatur magnus metus in te, qui nunc constantiā præter cæteros iactas.

d *Amplius loquebatur.*] vultu, gestu, & verbis augebat iactationem constantiæ, ἐκ περισσοῦ ἔλεγε μᾶλλον.

e *Sustinete hic & vigilate.*] Expectate & attendite aliquantulum semoti, ne mea tristitia vos nimio plus turbemini, & vigilate orantes mecum.

f *Vt si fieri posset, transiret ab eo hora.*] illud tempus durissimum, in quo se omnium hominũ peccatis susceptis, & debita ipsis morte luendis; idque grauissima Dei indignatione in homines, quam ipse suo supplicio placandam subierat, illud petebat subitò prçterire, vel quam breuissimo spacio pertransire.

g *Transfer calicem.*] ne ebibam illum. nam iam nunc gustari cœptum amarissimum sentio, nedum sentiā cùm vsque ad fundum ebibiturus sim.

h *Simon, dormis?*] non appellauit *Petrum*, eo tempore quo constantiā non præstabat.

i *Non potuisti vna hora vigilare.*] qui iactabas tuam fidelitatem & constantiam ad mortem vsque mecum subeundam, & tamen vnius horæ vigiliā mecum perferre non potuisti?

k *Spiritus quidem promptus est.*] Mens ipsa hominis boni, dum ratione duce de officio cogitat quid facere debeat, probè intelligens, proponit quidem & deliberat, tandéque decernit id quod decet facere ac pati. sed hominis exterioris infirmitudo ad magna vel ferenda vel sustinenda impedimēto est, quominus spiritus ipse præstare possit id quod debere se intelligit. quamobrem præter bonum propositum studium, etiam curam & diligentiam, imprimis verò preces adhiberi oportet.

 sermo-

sermonem dicens. 40 Et reuersus, de-
nuò inuenit eos dormientes (*erant enim
oculi eorum grauati) & ignorabant quid
responderent ei. 41 Et venit tertiò, &
ait illis, [b] Dormite iam & requiescite.
Sufficit; [c] vênit hora: ecce, filius homi- E
nis "tradetur' in manus peccatorum. * traditur, G.S.
42 [d] Surgite, eamus. ecce, qui me "tradet', * tradit, G.S.
prope est. 43 Et adhuc eo loquente,
venit Iudas Iscariotes [e] vnus de duode-
cim, & cum eo turba multa cum gladiis Mat.26.d.47 Luc.22.e.47
& lignis, * à summis sacerdotibus & Scri- Ioh.18.a.3. * missi, MS. cq.
bis & senioribus. 44 Dederat autem
traditor eius signum eis, dicens, Quem-
cunque osculatus fuero, ipse est: tenete
eum, & ducite cautè. 45 Et cùm ve-
nisset, [f] statim accedés ad eum, ait, *Rab- * Aue MS. R.G.
bi. & osculatus est eum. 46 At illi ma-
nus iniecerunt in eum: & tenuerũt eum.
47 Vnus autem quidam de circunstanti-
bus educens gladium, percussit seruum
summi sacerdotis: & [g] amputauit illi au-
riculam. 48 Et respondens Iesus, [h] ait il-
lis, Tanquam ad latronem existis cum
gladiis & lignis comprehendere me?
49 quotidie eram apud vos in templo do-
cens, & [i] non me tenuistis. Sed vt im-
pleantur scripturæ. 50 [k] Tunc discipuli Mat.26.f.56
eius relinquentes eum, omnes fugerunt.
51 [l] Adolescens autem quidam seque- F
batur

a *Erant enim oculi eorum grauati.*] præ carnis infirmitate, quæ mœrore oppressa erat. *& ignorabant quid responderent.* Adeò obruti erant tristitia & somno, vt non inuenire etiam possent orationem, qua se vel defenderent vel excusarent. Nam si infirmitatem carnis excusarent, seipsos stultitiæ arguebant, qui prædicenti magistro magnificis verbis obstrepuissent: si noctis horam, illa non erat intempesta, admonitionis defectum causari non poterant toties excitati, & ad vigilãdum appellati.

b *Dormite iam & requiescite.*] Iam porrò omnino dormite, & requiescite securi, quasi nihil periculi, nihil curæ vobis restet. non concedentis, sed importunam securitatem exprobrantis oratio est. vt, Lætare iuuenis in adolescentia tua. Hanc esse suam sententiam subiuncto verbo Iesus declarauit, *Sufficit.*

c *Venit hora.*] grauissima mihi, vobisque turbationis plena.

d *Surgite, eamus*] obuiam eis eamus, ne videamur imparati, oppressi illorum calliditate & insidiis. verùm vt res habet, vltrò prudens & Patri obediens, illis vltrò occurrisse & passus esse, quæ illi in me insanient, probari volo.

e *Vnus de duodecim.*] quem eò sceleris impulerat satan, vt præsens præsentem magistrum, testibus cõdiscipulis, proderet, impudentissiméque traderet: nefando ausu inimicus amicissimum oscularetur, Rabbi salutaret, & his modis perditissimorũ turbę indicaret.

f *Statim accedens ad eum.*] magna audacia & insolentia, nil veritus tanti magistri dignitatem: adeò exagitatus erat à satan.

g *Amputauit illi auriculam.*] illi seruo summi sacerdotis, eamque dexteram, quod non sine magno mysterio fieri permisit Deus.

h *Ait illis*] principibus sacerdotum & senioribus.

i *Et non me tenuistis.*] cùm minori negotio & strepitu fieri id posset, si permissum vobis à Deo fuisset: habebatis occasionem eùm docerem; nunc nihil aduersum vos agentem, atque adeò non docentem, me aggressi estis. Manifesta argumenta hæc sunt, meã doctrinam à vobis non potuisse impediri, quanquam id conãtibus: & me nunc non vestra virtute aut potentia comprehensum absolutè, sed Dei permissione, qui tenebris hãc potestatem hac hora permisit. Vtrumque autem cum scripturis planè quadrat.

k *Tunc discipuli eius relinquentes eum, omnes fugerunt.*] atque ita etiam scripturæ hac etiam parte impletæ sunt.

l *Adolescens autem quidam.*] Huius & Petri exemplo cognosci potest, quatenus pertingat humana constantia, etiam in viris fortioribus, quæ tantùm humana est.

batur eum amictus sindone super nudo:
* relicta MS.G.S. & tenuerunt eum. 52 At ille "reiecta'
sindone, nudus profugit ab eis. 53 Et
Luc.22.f.54 Ioh.18.c.13 adduxerunt Iesum ad summum sacer-
dotem: & conuenerunt omnes sacerdo-
tes & Scribæ & seniores. 54 Petrus au-
tem à longe secutus est eum vsque intrò
in atrium summi sacerdotis: & sedebat
cum ministris ad ignem, & calefaciebat
se. 55 Summi verò sacerdotes & omne
Mat.26.f.59 concilium [a] quærebant aduersus Iesum
testimonium, vt eum morti traderent.
nec inueniebant. 56 Multi enim testi-
monium falsum dicebant aduersus eum:
& conuenientia testimonia non erant.
57 [b] Et quidam surgentes, falsum testi-
monium ferebant aduersus eum, dicen-
tes, 58 Quoniam nos audiuimus eum
Ioh.2.d.19. dicentem, Ego dissoluam templum hoc
* post MS.a. manu factum, & "per' triduum aliud
non manufactum, ædificabo. 59 Et
non erat conueniens testimonium illo-
rum. 60 Et exurgens summus sacerdos
in medium, interrogauit Iesum, dicens,
Non respondes quicquam ad ea quæ ti-
bi obiiciuntur ab his? 61 [c] Ille autem
tacebat, & nihil respondit. Rursum sum-
mus sacerdos interrogabat eum: & di-
* 8 MS.6.S. xit ei, [d] Tu es Christus filius "Dei' be-
nedicti? 62 Iesus autem dixit illi, [e] Ego
Mat.24.e.30 sum, [f] & videbitis filium hominis se-
* Dei o. dentem à dextris virtutis*, & venientem

cum

a *Quærebant aduersus Iesum testimonium.*] Nullum habuerant antequam illum caperet. ergo captura iniquissima fuit pro ratione temporis, personarum, & causæ. *Nec inueniebant.*] etiam post capturam, cùm solent homines humanis, hoc est, suis ipsorum affectibus consulendi causa, vel prodere quæ sciunt, vel fingere quæ non viderint, vel malè interpretari quæ audierint, aduersus eum quem captum esse, vel in principum inuidiam adductũ fuisse intellexerint. ita autẽ hîc multi multa & varia dicebant: sed examinata ad testimoniorum normam non conueniebant, dum alius aliud, alioque modo diceret. Si qui simul idem affirmabant, erat planè leue & confictum, neque ad capitalem causam faciens.

b *Et quidam surgentes.*] composito inter se testimonio, & sermone præmeditato. & non erat conueniens testimonium illorum, cùm vterque seorsum examinaretur: nam amborum simul dicentium leuis fides esse debuit, ex more recepto apud Iudæos antiquos, vt docetur in libro Misnaioth, tractatu De testibus.

c *Ille autem tacebat.*] Modestiam suam obtinens antiquam, & illorum versutiam hoc modo notans.

d *Tu es Christus filius Dei benedicti?*] Esne tu vnctus ille, ille, inquam, Dei ipsius benedicti filius? Hanc emphasin habet interrogatio, continetque summam Messiæ descriptionem, iuxta veram Prophetarum ac Legis significationem; quam nõ oportuit summum sacerdotem ignorare.

e *Ego sum*] Apertè professus est in Concilio, se non solùm doctorem euangelistamque esse magni nuntij Dei, vt hactenus publicè in concionibus & aliâs fuerat professus; sed etiam ipsum expectatum patribus & populo Messiam humanæ salutis æternæque vitæ Pontificem, regnique cælorum legitimum hæredem.

f *Et videbitis filium hominis.*] Duo manifesta signa indicat, quorum vtrouis probandus esset ipse filius Dei esse. Alterum erat manifestum testimonium, quod ab Apostolis & aliis discipulis ferendum erat, Ipsum exaltatũ sedere à dextris Dei, idq; virtute Spiritus sancti, quẽ ipse missurus erat in suos. Alterum verò à iuentis secũdi publici vltimo seculi tempore, quo ipse iudicaturus est omnes homines. Itaque quicunque illum non receperint ex prioris illius signi testimonio, agnoscent tandem ex illo posteriore, & re ipsa atque periculo in seipsis facto, fateri cogentur.

cum nubibus cæli. 63 [a] Summus autem G
sacerdos scindens vestimenta sua, ait,
Quid adhuc desideramus testes?
64 Audistis blasphemiam. quid vobis
videtur? Qui omnes condemnauerunt
eum esse reum mortis. 65 [b] Et cœpe-
runt quidam conspuere eum, & velare
faciem eius, & colaphis eum cædere, &
dicere ei, Prophetiza. & ministri alapis
eum cædebant. 66 Et cùm esset Petrus Mat.26.g.69 Luc.22.f.55
in atrio deorsum, venit vna ex ancillis Ioh.18.c.17
summi sacerdotis. 67 & cùm vidisset
Petrum calefacientem se, aspiciens il-
lum, ait, Et tu cum Iesu Nazareno eras.
68 At ille negauit, dicens, Neque scio,
neque noui quid dicas. [c] Et exiit foras
ante atrium: & gallus cantauit. 69 Rur-
sus autem cùm vidisset illum ancilla, Mat.26.g.71
cœpit dicere "circunstantibus', Quia hic "adstātibus MS. C.S.
ex illis est. 70 At ille iterum negauit. Et
post pusillum rursus qui astabant, di- Luc.22.f.58 Ioh.18.c.25.
cebant Petro, Verè ex illis es: [d] nam &
Galilæus es. 71 [e] Ille autem cœpit ana-
thematizare & iurare, [f] Quia nescio ho-
minem istum quem dicitis. 72 Et sta-
tim gallus iterum cantauit. [g] Et recorda- Mat.26.g.77 Ioh.13.b.38
tus est Petrus verbi quod dixerat ei Ie-
sus, Prius quàm gallus cantet bis, ter me
negabis. [h] Et cœpit flere.

CAP. XV.

ET [a] cōfestim, manè consilium facien- Mat.27.a.1 Luc.22.g.66 Ioh.18.d.28.
tes summi sacerdotes cum senioribus A
& Scribis

a *Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait.*] Motu, gestu, actionéque omni, voluntatem suam indicauit summus sacerdos, prætento studio honoris diuini. illa & actio, & oratio, & auctoritas permouere facilè omnes in illius sententiam potuit, aliâs damnationis Iesu cupidos. Itaque totius concilij communi sententia & voce damnatus est: an non populo rudi, & à sacerdotum & seniorū iudicio pendenti, huiusmodi damnatio rectè facta esse existimaretur?

b *Et cœperunt quidam conspuere eum.*] tanquam blasphemum & detestabilē: *& velare faciē eius*, vt indigni existimati vita, consortio, conspectúque hominum: id quod antiquo more erga damnatos aut damnandos fieri consueuit. *Et colaphis eum cædere*, in opprobrium & ignominiam; cui insultatio addebatur acerbissima, *Prophetiza*, &c. Hæc autem inter ipsos dominos, sacerdotes, Scribas, & ministros variè fiebant, postquam ille professus est quis esset: ante verò & post hoc ministri eius alapis eum cædebant.

c *Et exiit foras ante atrium.*] metu perturbatus, & sui immemor præ timore: & cantauit gallus audiente ipso.

d *Nam & Galilæus es.*] Vt ille est Galilæus, sic & tu: id autem arguit pronuntiatio tua. Galilæus autem cùm sis, Galilæum es comitatus: ex illorū́que numero es, quos iste ducebat discipulos & comites.

e *Ille autem cœpit anathematizare & iurare.*] Cùm videret se multorum affirmatione vrgeri, diuinum iuramentum, & detestationem, imprecationésque in seipsum, illorum affirmationi opposuit.

f *Quia nescio hominem istum.*] Manifestum mendacium, & quod redargui posset à circunstantibus, nimirum se adeò ignorantem affirmare, vt hominem illum nesciret, qui nulli in Iudęa & Galilæa non esset vel facie vel fama notus. Deinde poterat rogari, Quid igitur tibi rei est hîc, homini tā ignaro eius negotij quod hîc agitur?

g *Et recordatus est Petrus.*] Anteà præ nimio metu & sui ipsius & verbi Iesu fuerat oblitus.

h *Et cœpit flere.*] Statim atque recordatus est, suam illam propriam infirmitudinem agnouit, suam stultam iactationem reprehendit. magna igitur sui cognitione, magna facti pœnitentia ductus, magna spe diuinæ misericordiæ motus, cœpit flere.

CAP. XV.

a *Et confestim manè.*] illa nocte, antè non, omnium concilium conuenerat, sed quidam ex illis cum ministrorum

cohortibus, custodiæ ipsius præerant. Mane autem magno studio & appetitu ipsum damnandi concilium coactum, consiliumque initum est. Damnatus verò fuit omnium sententia, vinctus, & illusus, & traditus Pilato.

& Scribis & vniuerso concilio, vincien-
tes Iesum, duxerunt & tradiderunt Pi-
lato. 2 Et interrogauit eum Pilatus, [b] Tu
es rex Iudæorum? At ille respondens, ait
Mat.27.b.11 Luc.23.a.6. Ioh.18.f.33. illi, [c] Tu dicis. 3 Et accusabant eum
summi sacerdotes in multis. 4 Pilatus
autem rursum interrogauit eum, dicens,
Non respondes quicquam? vide in quã-
tis te accusant. 5 Iesus autem amplius
nihil respondit: [d] ita vt miraretur Pilatus.
6 Per diem autem festum solebat dimit-
vinctum M S.C. tere illis vnum "ex vinctis" quemcunque
petissent. 7 Erat autem qui dicebatur
Barabbas, qui cum seditiosis erat vin-
ctus, qui in seditione fecerat homici-
vociferata esset e.s. dium. 8 Et cùm "ascendisset" turba, cœ-
pit rogare, sicut semper faciebat illis.
9 Pilatus autem respondit eis, & dixit,
[e] Vultis dimittam vobis regem Iudæo-
rum? 10 Sciebat enim quòd per inui-
diam tradidissent eũ summi sacerdotes.
11 Pontifices autem concitauerunt tur-
Mat.27.c.21 Luc.23.c.14 Ioh.18.g.39 & 19.a.6. bam, vt magis Barabbam dimitteret eis.
12 Pilatus autem iterum respondens, ait
B illis, [f] Quid ergo vultis faciam regi Iu-
dæorum? 13 At illi iterum clamaue-
runt, [g] Crucifige eum. 14 Pilatus verò
dicebat illis, Quid enim mali fecit? [h] At
illi magis clamabant, Crucifige eum.
15 [i] Pilatus autem volens populo satis-
facere, dimisit illis Barabbam, & tradidit

Y Iesum

b *Tu es rex Iudæorum.*] Esne tu ille rex à Iudæis expectatus: ita vt es, isto apparatu, ista conditione viuendi, ista amplitudine quam præfers?

c *Tu dicis.*] vt tu dicis, ita est.

d *Ita vt miraretur Pilatus.*] Dum cogitaret cuiusmodinam regni genus illud esset, quod Iesus suum esse non negaret: in quo tamen nullam pompam videbat, nullam adeò similitudinem cum regnis terrenis: & tamẽ videbat regẽ ipsum à suis accusari, non auaritiæ, non iniuriarum, non tyrannidis, non alicuius sceleris, sed quarũdam rerum, quas nec ipsi docere aut confirmare poterant: nec ipse curaret reus, ac taciturnitate sua iudici ipsi examinandas permitteret. Cognouit autem Pilatus manifestam inuidiam accusantium.

e *Vultis dimittam vobis regem Iudæorũ?*] Vt vel nomen ipsum *regis* sanctum & venerabile, ipsisque faustum & amandum persuaderet sapiẽtem delectum.

f *Quid vultis faciam regi Iudæorum?*] Si Barabbam homicidam seditiosumque optatis, quid statuendum censetis de Iudæorum rege?

g *Crucifige eum.*] Iesus postulatus ad supplicium à populo, non modò innocens habitus & cognitus, sed beneficentissimus per omnem vitam, tanquam si populi ipsius interesset illum occidi: & tamen intererat, sed non sentiẽtes quid boni agerẽt, prauo studio & mala mente id agebant, per summam stultitiam & nefariam temeritatem.

h *At illi magis clamabant, crucifige eum.*] Non possumus hæc cogitare, quin pudeat & miserescat nos humani ingenij.

i *Pilatus autem volens populo satisfacere.*] Non vsus est iudicio aut iure, sed regulis publicæ rei, quas vocant, status; quæ cùm non æquitate nitantur, labefactare plerunque solent publicas res.

Iesum [a] flagellis cæsum vt crucifigeretur.
16 [b] Milites autem duxerunt eum in a- Mat.27.c.27 Ioh.19.a.1
trium prætorij, & conuocant totam co-
hortem: 17 [c] & induunt eum purpura,
& imponunt ei, plectentes, spineam co-
ronam. 18 Et cœperunt salutare eum,
Aue rex Iudæorum. 19 Et percutiebant
caput eius arundine: & conspuebant
eum. & ponentes genua, adorabāt eum.
20 Et postquam illuserunt ei, exuerunt
illum purpura, & induerunt eum vesti-
mentis suis, & educunt illum vt cruci-
figerent eum. 21 [d] Et angariauerunt pre- Mat.27.d.32 Luc.23.d.26
tereuntem quempiam, Simonem Cy-
renæum venientem de villa, [e] patrem
Alexandri & Rufi, vt tolleret crucem
eius. 22 Et perducunt illum in [f] Golgo- Mat.27.d.33 Luc.23.c.33.
tha locum: quod est interpretatum, Ioh.19.c.17
Caluariæ locus. 23 [g] Et dabant ei bi-
bere myrrhatum vinum: & non accepit.
24 Et crucifigentes eum, diuiserunt ve- Mat.27.d.35 Luc.23.d.34
stimenta eius, mittentes sortem super Ioh.19.d.23
C
eis, quis quid tolleret. 25 [h] Erat autem
hora tertia: & crucifixerunt eum.
26 Et erat titulus causæ eius inscriptus,
REX IVDAEORVM. 27 Et cum
eo crucifigunt duos latrones: vnum à
dextris, & alium à sinistris eius. 28 Et
impleta est scriptura quæ dicit, Et cum Isa.53.d.12
iniquis reputatus est. 29 Et prætereun-
tes blasphemabant eum, mouentes ca- Ioh.2.c.19.
pita sua, & dicentes, Vah qui [*] destruit [*] destruis MS.A.
templum

a *Flagellis cæsum.*] more Romano, quo non licebat ad crucem adigi quenquã, nisi ignominia priùs notatum. ignominiæ autem genus erat grauissimum flagellis cædi.

b *Milites autem.*] Insani erant iam plus nimio Iudæi in Iesum captum, & ab ipsis damnatum: nunc insaniunt etiam gentiles, & furiunt aduersus innocentissimum morti addictum. Nullum vnquam exemplum tantæ inhumanitatis & crudelitatis aduersus quẽquam manifestarium malefactorem extitisse legimus, atque hic spectatum est aduersus hominum omnium innocentissimum, iustissimumque pronuntiatum etiam iudicis voce. Quid mali fecit? rogauerat ille: nemo vnquã vel leue quid obiecit. neque tantùm innocentissimum, sed beneficentissimum in omnes esse eum constabat. Igitur magnum in hac re mysterium latet, nostri videlicet debiti ab illo suscepti.

c *Et induunt eum purpura.*] Inuentum est ab illis illusionis genus grauissimũ, cum exprobratione ambitionis, à qua alienissimus erat, quasi regnum affectasset. Sic solet humana stultitia iudicare de bonis, quos damnatos videt, immemor spectatæ antè ac manifestæ virtutis.

d *Et angariauerunt.*] coëgerunt. Nemo enim erat qui lignum illud nefastum libens tangere vellet: tanquam execrabilem enim rem omnes horrebant.

e *Patrem Alexandri & Rufi.*] qui, quo tempore hæc à Marco scribebantur, viuebant; & testes esse poterãt, vt qui patrem narrantem audiuissent. erantque noti inter discipulos, atq; adeò ex discipulorũ numero, vt arbitramur.

f *Golgotha locum.*] Supplicij locum iis destinatum, qui extra vrbem tanquam execrabiles puniendi essent.

g *Et dabant ei bibere myrrhatum vinum.*] vt stupentibus membris, & mentis alienatione inducta, sensibusque non integris, moreretur. id, quoniam ad animi integritatem minuendam propinabatur, non accepit Iesus, quanquã nihil illi nocere huiusmodi potio posset. valeret autem, si bibisset, ad impiorum, maleuolorum ac perfidorum maledicentiam fouendam.

h *Erat autem hora tertia.*] Iam præterierat tertia, & vergebat dies ad sextã. Ita publicè in clara die crucifixus est ille Iesus, & publicè ab omnibus spectatus, & titulo inscripto indicatus, & ibi publicè rex Iudæorum declaratus. & tamen idem Iudæorum rex cum iniquis reputatus, & insultatione grauissima à prætereuntibus delusus.

* Dei o. * reædificas Mt.2.?
templum*, & in tribus diebus * ędificat:
30 saluum fac temetipsum descendens de
cruce. 31 Similiter & summi sacerdo-
tes illudentes, ad alterutrum cum Scri-
bis dicebant, [a] Alios saluos fecit, seipsum
non potest saluum facere. 32 [b] Christus
rex Israël descendat nunc de cruce: vt
videamus & credamus. [c] Et qui cum eo
crucifixi erant, conuitiabantur ei.
33 Et facta hora sexta, [d] tenebræ factæ
sunt per totam terram vsque in horam
nonam. 34 Et hora nona exclamauit
Psal.21.a.1. Mt.27.e.46 Iesus voce magna, dicens, Eloi, Eloi,
lammasabacthani? quod est interpreta-
D tum, Deus meus, Deus meus, vt quid
dereliquisti me? 35 Et quidam de cir-
cunstantibus audientes, dicebant, Ecce,
Eliam vocat. 36 Currens autem vnus,
Psa.68.c.22 & implens spongiam aceto, circumpo-
nensque calamo, potum dabat ei, dicens,
[e] Sinite: videamus si veniat Elias ad de-
ponendum eum. 37 Iesus autem [f] emis-
sa voce magna expirauit. 38 [g] Et velum
templi scissum est in duo, à summo vs-
que deorsum. 39 Videns autem centu-
rio qui ex aduerso stabat, [h] quia sic cla-
mans expirasset: ait, Verè hic homo fi-
Mt.27.f.55 lius Dei erat. 40 [i] Erant autem & mu-
lieres

a *Alios saluos fecit.*] Facilè malitiosi ministri populo imponunt præsenti rerum statu obiecto: nam vulgus pręteritorum beneficiorum & gestorum maximè laudabilium, facilè obliuiscitur.

b *Christus rex Israël.*] Sacerdotum & Scribarum sententia valere videbatur tunc apud populum, qui facilè credere posset illud debere esse vnum ex signis Christi regis Israel. quod si non præstaret Iesus, non esset credendus Christus.

c *Et qui cum eo crucifixi erant.*] Hęc notatio non ad personas, sed ad cōditionem referenda est. Namque ex latronibus alter tantùm conuitiatus est Iesu, suo & socij nomine; cùm diceret, Saluum fac temetipsum & nos. alter autem restitit socio conuicianti, & se Iesu commendauit. Est itaque Euangelistæ consiliū ostendere, Iesum fuisse illusum ab omni hominum genere; summorum, vt Sacerdotum & Scribarum; imperitorum ac vulgi, vt prætereuntium; & pessimorum quoque, vt latronum etiam in cruce pendentium. Hoc rectè significatur ab aliis Euangelistis.

d *Tenebræ factæ sunt.*] quæ testarentur potestatem tenebris tūc fuisse permissam aduersum lucem: ideoq; illa tam horrenda & nefaria in illis horis geri, per tenebrarum harum rectores & ministros.

e *Sinite, videamus.*] Alij retinere voluerunt hunc militem, volentem propinare Iesu acetum, mortis accelerandæ causa: monentes vt expectaret, an Elias venturus esset ac liberaturus Iesum. Sed ille respondit, se malle propinare, vt videret an venturus esset Elias. nam quò citiùs ille esset moriturus, eò maturiùs oporteret Eliam adesse.

f *Emissa voce magna.*] iterum clamās, Pater, in manus tuas, &c.

g *Et velum templi scissum est.*] Magna significatione iræ diuinæ iam placatæ, & aditus hominibus ad diuinæ consortium consuetudinis & familiaritatis ac filiationis patefacti.

h *Quia sic clamans expirasset.*] eodem momento horæ, quo spiritum suum Deo commendasset; idque tanto clamore, vt omnem vitæ vim adhuc retinere, idque vltra omne aliorum hominum exemplum, videretur. agnouit virtutem in illo diuinam, agnouit rem non casu geri, sed diuino consilio, atque inter expirantem illum ac Deum ipsum maximè conuenire intellexit.

i *Erant autem & mulieres.*] honestæ & fide dignæ, quæ & obseruare potuerunt & testari quæ gererentur, omnia, quippe quæ magno studio tenebantur erga Iesum, quem secutæ fuerant à Galilæa. Et quāquam magno dolore afficerentur, tamen Iudæorum metu non tenebantur: quoniam tunc omne odium in Iesum & discipulos feruebat. illæ non adeò erant notæ Iudæis; quia dudum ex Galilæa venerant cum aliis, festi celebrandi causa.

lieres délonge aſpicientes : inter quas e-
rat Maria Magdalene, & Maria Iacóbi
minoris & "Ioſeph' mater, & Salóme: " Ioſe G.S. * quæ R.C.I.
41 * & cùm eſſet in Galilæa, ſequebantur Luc.8.a.2.
eum & miniſtrabant ei, & aliæ multæ
quæ ſimul cùm eo aſcenderant Ieroſoly-
mam. 42 Et cùm iam ſerò eſſet factum Mat.27.g.57
(quia erat Paraſcéue, quod eſt ante ſab- Luc.23.g.50 Ioh.19.g.38
bathum) 43 vênit Ioſeph ab Arimathęa
nobilis decurio, [k] qui & ipſe erat expe-
ctans regnum Dei: & [l] audacter introi-
uit ad Pilatum, & petiit corpus Ieſu.
44 Pilatus autem [m] mirabatur ſi iam ob-
iiſſet. Et accerſito centurione, interroga-
uit eum ſi iam mortuus eſſet. 45 [n] Et
cùm cognouiſſet à centurione, donauit
corpus Ioſeph. 46 Ioſeph autem merca-
tus ſindonem, & deponens eum inuol-
uit ſindone, & poſuit eum in monuméto
[o] quod erat exciſum de petra, & aduoluit
lapidem ad oſtium monumenti. 47 Ma-
ria autem Magdaléne & Maria "Ioſeph' " Ioſe G.S.
aſpiciebant vbi poneretur.

CAP. XVI.

ET [a] cùm tranſiſſet ſabbathum, Maria Mat.28.a.1
Magdaléne & Maria Iacóbi, & Saló- Luc.24.a.1 Ioh.20.a.1
me emerunt aromata, [b] vt venientes vn- A
gerent Ieſum. 2 [c] Et valde mane vna ſab-
bathorum, veniunt ad monumentum:
orto iam ſole. 3 Et dicebant ad inuicem,
[d] Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio
monumenti? 4 Et reſpicientes "viderunt" " vident MS.G.
reuolutum

k *Qui & ipſe erat expectans regnum Dei.*] promiſſum olim à patribus, annuntiatum per Iohannem, & per Ieſum apertiſſimè prædicatum, iámque inſtare declaratum.

l *Audacter introiuit ad Pilatum.*] Quia expectabat regnum Dei, & permanebat in ea fide ac ſpe: neque, vt alij, deturbatus erat ab expectatione propter illorum dierum turbationem ac difficultatem.

m *Mirabatur ſi iam obiiſſet.*] tam citò obiiſſe mortem, quæ longior eſſe ſolet cruci affixis id autem vnum ex ſignis fuit, quibus oſtenſum eſt Ieſum habere poteſtatem deponendi animam ſuam, & iterum ſumendi.

n *Et cùm cognouiſſet à Centurione*] mortem Ieſu, & quæ circa mortem obſeruata fuerant.

o *Quod erat exciſum.*] neque facilè tétari aut aperiri à quoquam poterat, niſi per oſtium ipſum, quod tamen maximo lapide concluſum eſt. Erat autē monumentum in cubiculi formam exciſum.

CAP. XVI.

a *Et cùm tranſiſſet ſabbathum.*] poſtridie ſabbathi illius magni, qui veſpero exorto finitur. illo enim tempore nihil agere fas erat. illa autem nocte, poſtquam ſabbathum tranſiiſſet, empta ſunt aromata.

b *Vt venientes vngerent Ieſum.*] quem ſanctum Dei prophetam credebant, colebant, dignumque cenſebant illo honore ſepulturæ honeſtiſſimæ, & officio grati & amantis animi atque pij erga Deum, eiuſque prophetam ſanctiſſimum cognitum.

c *Et valde mane vna ſabbathorum.*] Totam hebdomadam à ſabbatho ad ſabbathum, Iudæi ſic enumerāt per dies: Sabbathum, vna ſabbathi, ſecunda ſabbathi, tertia ſabbathi, quarta ſabbathi, quinta ſabbathi, ſexta ſabbathi, ſabbathum rurſus: & ſic omnes hebdomadas nam per ſynecdochen tota etiam hebdomada dicitur Sabbathū. Quod verò dicitur, *Valde mane orto iam ſole,* ſic exponimus, Valde mane ſurgentes. nam in media vrbe illæ erant hoſpites, petierunt ſepulchrum: orto autem iam ſole, peruenerunt eò.

d *Quis reuoluet nobis lapidem.*] Ignaræ enim erant cuſtodiæ à Iudæis apud ſepulchrum conſtitutæ. & ſciebant ſe non poſſe ſufficere ad deuoluendum lapidem tantum, quantum illæ, cùm tumulo antè obſeruaſſent, viderant.

reuolutum lapidẽ. Erat quippe magnus
Mat.28.a.5 Luc.24.a.4 Ioh.20.a.12 valde. 5 [a] Et introeuntes in monumen-
tum, viderũt iuuenem ſedentem in dex-
tris, coopertum ſtola candida: [b] & obſtu-
puerunt. 6 Qui dicit illis, [c] Nolite expa-
B ueſcere: Ieſum quæritis Nazarenũ, cru-
cifixum: ſurrexit, non eſt hîc, ecce locus
vbi poſuerunt eum. 7 Sed ite, dicite
* præcedet MS q. B. diſcipulis eius [d] & Petro, quia * præcedit
Mat.26.e.32 Sup.14.c.28 vos in Galilæam: ibi eum videbitis, ſicut
dixit vobis. 8 At illæ exeuntes, fugerunt
de monumento. [e] inuaſerat enim eas tre-
mor & pauor: & nemini quicquam di-
xerunt. timebant enim. 9 [f] Surgens au-
* Ieſus MS. B. R. G. Ioh 20.d.16 Luc.8.a.2. tem*, manè, prima ſabbathi, apparuit
primò Mariæ Magdalénę, dę qua eiece-
rat ſeptem dæmonia. 10 [g] Illa vadens
nuntiauit his qui cum eo fuerãt, lugen-
C tibus & flentibus. 11 Et illi audientes
quia viueret, & viſus eſſet ab ea, nõ cre-
diderunt. 12 Poſt hæc autem duobus
Luc.24.b.13 ex his ambulantibus oſtenſus eſt [h] in alia
effigie, euntibus in villam. 13 & illi eun-
Luc.24.e.36 Ioh.20.c.19. tes nuntiauerunt cæteris: nec illis credi-
derunt. 14 Nouiſſimè [i] recumbentibus
illis vndecim apparuit: & [k] exprobrauit
incredulitatem eorum & duritiam cor-
dis, quia iis qui viderant eum reſurrexiſ-
ſe, non crediderunt. 15 Et dixit eis, Eun-
Mat.28.d.19 tes in mũdum vniuerſum prædicate Eu-
angelium [l] omni creaturæ. 16 [m] Qui cre-
diderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit.

a *Introeuntes in monumentum.*] Totus hortus dicitur monumentum, aut certè ſeptum circa ſepulchrum.

b *Et obſtupuerunt.*] ſubita & inopinata viſionis nouitate, & magno ſplendore iuuenis à ſe viſi. Sedebat autem ille ſuper lapidem reuolutũ à dextris ſepulchri.

c *Nolite expaueſcere.*] Sumus omnes eiuſdem ſtudij & vos & ego: eiuſdem cauſa quę vos quæritis, ego hîc ſum: qui vobis quid quæratis indicem, & quid acturæ ſitis, exponam: Ille qui crucifixus fuerat, mortuuſque adhuc à vobis exiſtimabatur, ſurrexit. *Ecce locus vbi poſuerunt eum*, vacuus vobis conſpicitur. Neque iam vobis hîc hęrendum expectandúmve eſt, ſed ite.

d *Et Petro.*] qui non, vt Iudas, deſperatione actus, ſed fide benignitatis Dei ac Ieſu Chriſti firmatus, veniam ſibi conceſſum iri ſperabat: neque ab aliorum diſcipulorum conſortio diſceſſerat. Dicite etiam ei nominatim ex me, *quia præcedit vos in Galilæam.* vt cognoſcant ille & omnes pœnitentiæ ſuæ rationem habitam eſſe, quæ & Deo placuerit & angelis.

e *Inuaſerat enim eas tremor & pauor.*] Velut attonitæ erant tantarum rerum magnitudine: & non audebant proferre ea, quorum cauſa ipſæ in extaſi erant. Itaque hoc teſtimonium primum ipſis periculo etiam facto manifeſtatum ipſæ ſecum continebant. timebant enim, vt qui res maximas, & vltra humanam ſortem viderint vel audierint, qui & ipſi magnitudinẽ earum admirantur, trementes: & aliis indicare non audent, ne videantur vani aut alienati mente. Sed ille ipſarum terror ſacis magnum argumẽtum erat magnæ rei, quæ ipſas tãtùm turbaſſet.

f *Surgens autem.*] Cùm primùm ſurrexiſſet, apparuit primò illi Mariæ, *de qua eiecerat ſeptem dæmonia.*

g *Illa vadens nuntiauit his qui cum eo fuerant.*] Petro & Iohanni præcipuè, cum aliis.

h *In alia effigie*] peregrini.

i *Recumbentibus illis*] dum adhuc eſſent in ſermone de teſtimonio duorum qui nuper venerant, & narrauerant illum ſibi viſum & cognitum.

k *Exprobrauit incredulitatem.*] Iã enim illius reſurrectio quatuor argumentis conſtabat ipſis, Angelorum viſione, pauore mulierum, Magdalenæ affirmatione, & duorum fratrum teſtimonio, longa narratione expoſito.

l *Omni creaturæ.*] omnibus hominibus: nam omnibus affertur bonus nũtius: neque negabitur eius virtus cuiquam, qui obicem non opponat.

m *Qui crediderit & baptizatus fuerit.*] baptiſmo Chriſti intellige.

[n] qui verò non crediderit, cõdemnabitur. D
17 [o] Signa autem eos qui crediderint hæc
ſequentur: In nomine meo dæmonia eii- *Act.16.d.18*
cient, [p] Linguis loquentur nouis, 18 Ser- *Act.2.a.4 & 10.g.46*
pentes tollent, Et ſi mortiferum quid bi- *Act.28.a.5*
berint, non eis nocebit, [q] Super ægros *Act.28.b.8*
manus imponent: & bene habebunt.
19 [r] Et Dominus quidem Ieſus poſtquam
loquutus eſt eis, aſſumptus eſt in cælum, *Luc.24.g.51*
[s] & [u] ſedit à dextris Dei. 20 [t] Illi autem [u] ſedet Marc.
profecti prędicauerunt vbique: Domino
cooperante, & ſermonem confirmante
ſequentibus ſignis.

n *Qui verò non crediderit.*] eo modo quo credere oportet, fide viua, quę per charitatem operatur. nam hoc præſtare debet omnis qui Euangelium in ſuam ſalutem excipiunt.

o *Signa autem eos qui crediderint.*] Non ſolùm fient participes regni cęlorum, ſed erunt etiã præcones veritatis meæ, & miniſtri ac prædicatores Euangelij: obtinebunt varias gratiarum diuiſiones ad confirmationem Euangelij.

p *Linguis loquentur nouis.*] Dei dono acceptis, ſine humano præceptore, ac ſine exercitatione.

q *Super ægros manus imponent.*] Omnia ſigna in vniuerſum, quia ſalutaria erũt & vtilia, teſtabuntur Euangelij vtilitatem maximam hominum generi allatam.

r *Et Dominus quidem Ieſus.*] Iam declaratus Dominus, & accepta poteſtate omni in cælo & in terra, poſtquam locutus eſt eis, ea præcipiens ac promittens quę expoſita iam ſunt, vt rata eſſe Deo patri oſtenderet, apertiſſimè illam poteſtatem, quam in cælo ſe habere dixerat, in terras è cælo mittendo Spiritu ſancto oſtenſurus, aſſumptus eſt in cælum videntibus illis.

s *Et ſedit à dextris Dei.*] Potentiam, auctoritatem, & virtutem diuinam, eamq́ue dexterrimã & efficaciſſimam, perpetuam certamq́ue ſibi eſſe oſtendens, Spiritu ſancto in diſcipulos miſſo, qui fuit manifeſtum ſignum, quo probatum ipſis fuit illum ſedere à dextris.

t *Illi autem profecti.*] Poſtquam re ipſa & Spiritu ſancto accepto cognouerunt eum ſedere à dextris Dei, prædicauerunt illud bonum nuntium, vbique Ieſu Domino in ipſis exiſtente & cooperante: & illis ſignis, quæ ipſe nouanda prædixerat, ſequentibus.

Romæ M. D. LXXII. Menſe Auguſto.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS ARCHITYPOGRAPHVS REGIVS ANTVERPIÆ, ANNO M. D. LXXV.

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIUM SECVNDVM LVCAM.

CAPVT I.

VONIAM [a] quidē multi
conati sunt ordinare nar-
rationem, [b] quæ in nobis
completæ sunt rerum;
2 sicut tradiderunt nobis,
[c] qui ab initio ipsi viderūt,
& ministri fuerunt sermonis; 3 visum est
& mihi, [d] assequuto omnia [e] à principio di-
ligenter, ex ordine tibi scribere, optime
Act.1.a.1. Theophile, 4 [f] vt cognoscas eorum ver-
borum, de quibus eruditus es, veritatem.
A 5 Fuit in diebus [g] Herodis regis Iudææ,
sacerdos quidam nomine Zacharias, [h] de
1.Par.24.a.10 vice Abia: & vxor illius de filiabus Aarō,
& nomen eius Elisabeth. 6 Erant autem
[i] iusti ambo ante Deum, incedentes in
omnibus mandatis & iustificationibus
Domini sine querela, 7 & non erat illis
filius: eò quòd esset Elisabeth sterilis, &
ambo processissent in diebus suis.
Z 8 Factum

CAPVT I.

a *Quoniam quidem multi conati sunt.*] Hîc non significantur tres Euangelistæ, Matthæus, Marcus & Iohânes, quorum nullus conatus est res ab initio gestas, ex ordine narrare. nam Matthæus librum generationis Iesu Christi conscripsit: Marcus Euangelium tantùm ipsum, hoc est bonum nuntium, ab ipsa primùm denuntiatione exposuit: Iohannes autem Euangelium contexens grauissimarū Euangelij partium, & maximorum mysteriorum index interpresq; fuit. Sed præter hos multi alij contexere conati sunt seriem omnem rerum, quæ Euangelium ipsum vel præcesserant apparando vel coniunctæ ornauerant, vel consequutæ confirmauerant.

b *Quæ in nobis completa sunt rerum.*] Res omnes quæ Iesu Christi natiuitatem præcessêre, & quæ ab ipso vel propria vel ministrorum opera gestæ sunt, nostram vtilitatem certissimè spectabant, nostramque salutem instruebant, quam omnino pertigerūt eo tempore quo Dei Spiritus in eos est immissus, quos veritatis suæ testes esse Dominus voluit: tunc completæ sunt in illis, ex quibus vnus Lucas est.

c *Qui ab initio ipsi viderunt, & ministri.*] Duplex genus indicum significat, vt duplex est genus rerum quæ narrandæ sunt: alterum earum quæ Euangelium vel præcessere, vel secutæ sunt, vel vnà cum Euangelio ipso fuere. alterum verò earum quæ Euangelium ipsum penitus tangunt. *Qui ab initio ipsi viderunt*, cuiusmodi fuêre Maria mater Iesu, quam Lucas ætate sua videre, alloquique potuit; Iohannis discipuli multi, qui illa ætate viuebant; & qui ministri fuerunt sermonis totius euangelici, vt Apostoli. Hi narrationis libri, quos Lucas indicat, iamdiu est quod non extant. hic tamen satis est nobis auctor ad veritatem cognoscendam, vtpote diligentissimus, ac verissimus, diuinitusque probatus.

d *Assecuto omnia.*] quæcunque rem ipsam spectant, ita vt nihil desideretur. e *A principio.*] A principio seculi huius, in quo veteris Testamenti promissa, oraculaque omnia quæ ad cælestis regni apparatum & constitutionem pertinebant, impleta explicataque sunt. f *Vt cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.*] certam consecutionem & perspicuitatem, quæ non modò ad memoriam iuuandam & confirmandam, sed ad veritatem exponendam plurimùm valet; cùm suis quæque diuisa distributaque temporibus ac partibus traduntur; ἀσφάλειαν. g *Herodis regis.*] patris Archelai. h *De vice Abia.*] octaua sorte. i *Iusti ambo.*] Iustitia illa legali, quam Deus exigit ab iis qui in se credunt. Id exponit Lucas, *Incedentes in omnibus mandatis*, &c. hoc est, exercitati in omni opere iusto & cultu diuino, quatenus ad eos pertinebat: idque non ad hominum faciem tantùm, sed *ante Deum: Sine querela*, sine reprehensione vlla aut opprobrio, quod quis verè obiicere posset.

8 Factum est autem: cùm sacerdotio fun-
geretur * in ordine vicis suæ ante Deum, * Zacharias a sq. Ambr.
9 secundum consuetudinem sacerdotij,
sorte exiit vt incensum poneret ingressus Exod. 30. a. 7
in templum Domini: 10 [a] & omnis mul- Leu. 16. d. 17
titudo populi erat orans foris hora incẽsi.
11 Apparuit autem illi Angelus Domini,
stans [b] à dextris altaris incensi. 12 Et Za-
charias turbatus est, videns: [c] & timor ir-
ruit super eum. 13 Ait autem ad illum
angelus, Ne timeas Zacharia, [d] quoniam
exaudita est deprecatio tua: & vxor tua
Elisábeth pariet tibi filium, & vocabis Infr. f. 63.
nomen eius Iohannem: 14 [e] & erit gau-
dium tibi & exultatio: [f] & multi in nati-
uitate eius gaudebunt. 15 [g] erit enim ma- B
gnus coram Domino: & [h] vinum & sice-
ram non bibet. [i] & Spiritu sancto replebi-
tur adhuc ex vtero matris suæ. 16 [k] &
multos filiorum Israël conuertet ad Do-
minum Deum ipsorum. 17 & ipse præ-
cedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ: Mat. 11. b. 14.
vt conuertat corda patrum in filios, & in- Mala. 4. b. 6.
credulos ad prudentiam iustorum, para-
re Domino plebẽ perfectam. 18 Et dixit
Zacharias ad angelum, [l] Vnde hoc sciam?

a *Et omnis multitudo.*] atque ita paratum erat publicum testimonium futuro miraculo.

b *A dextris altaris incensi.*] quod erat in medio templi. Significabat autem dexter situs angeli, bonum nuntium.

c *Et timor irruit super eum.*] Existimauit graue aliquod nuntium ab angelo afferri aduersus populum.

d *Quoniam exaudita est deprecatio tua.*] Zacharias hora incensi preces fundebat pro salute & redemptione Israelis: namque de prole suscipienda, iam illa cura quæ iuniori fuerat, seniori & sterilis vxoris marito aut deposita erat, aut imminuta. Igitur deprecatio illius pro populo exaudita annuntiatur, Deusque iam parare salutem populo dicitur, cuius rei apparatus ex magno miraculo inchoandus declaratur, quòd vxor illius illa sterilis Elisabeth paritura sit illi ipsi patri viuẽti & videnti filium marem, cuius nomen diuino consilio inditum, boni huius nuntij, iis quibus auditum fuerit, significationem afferat.

e *Et erit gaudium & exultatio.*] Ipsis parẽtibus erit gaudium & exultatio: atque ipsi præcipuè, qui Spiritu sancto edoctus, cognoscet tempus salutis & gratiæ aduenisse, cuius testis filius eius à Deo constituendus sit.

f *Et multi in natiuitate eius gaudebunt.*] vt illud gaudium multorum magnã moueat apud populum expectationem salutis iam instantis.

g *Erit enim magnus corã Domino.*] Magna auctoritate erit præditus; idque Deo efficiente, qui illius sanctitatem & dignitatem ad testimonium ferẽdum confirmabit. idemque magnus minister ac propheta à Domino cõstitutus erit; non solùm propheta, sed quo nullus propheta antè maior fuerit, atque adeò plusquam propheta appellandus.

h *Vinum & siserã non bibet.*] Ab omni vitio & voluptate alienus abhorrensque erit; & Nazaræorum more iam totus ad ministerium Dei segregatus.

i *Et Spiritu sancto replebitur.*] Spiritu ministerij ac prophetiæ & testimonij, & ad eam rem cognitionis etiam spiritu; itaque totus ad hoc munus conformatus, sanctificatus, atque à cæterorum mortalium communi ingenio & comparatione semotus.

k *Et multos filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum.*] Multos ex iis qui vocationis Israelis rationem non bene intelligunt, aut non bene tenent, & sequuntur, ad fidem promissorum quæ Israeli facta sunt, reuocabit, & ad pœnitentiam conuertet, proposito ac denuntiato aduentu salutis publicæ per Dominum Deum expediendæ, quem cognoscendum proponet & indicabit, præcedens eundem in spiritu, auctoritate, atque efficacitate Eliæ. ita fiet *vt conuertat corda patrum in filios*, hoc est, & patres, & filios, & doctores, & discipulos, & iuuenes, & senes, & illos qui recta persuaderi non potuerant, aut noluerant, conuertet ad bonam mentem, & rationem prudentiamque rerum expetendarum & sperandarum, atque exercitationem agendarum, qua iusti instructi sunt, aut instrui debent ij qui iusti esse student.

l *Vnde hoc sciam?*] Quo argumento cognoscam hoc esse futurum? namque in me aut vxore mea nihil est vt hoc sperare possim. Credidit Zacharias nuntium à Deo missum: at cùm non respiceret virtutem diuinam, sed humanam facultatem tantùm, hæsitauit in fide. voluitque signum aliquod habere, quo illud fieri posse in se vxoreque sua intelligeret.

ego enim sum senex: & vxor mea proces-
sit in diebus suis. 19 Et respondens ange-
lus dixit ei, [a]Ego sum Gabriel qui asto an-
te Deum: & missus sum loqui ad te, &
hæc tibi euangelizare. 20 Et ecce, eris ta-
cens, & non poteris loqui vsque in diem
quo hæc fiant: pro eo quòd non credidi-
sti verbis meis, quæ implebuntur in tem-
pore suo. 21 Et erat plebs expectans Za-
chariam: [b]& mirabantur quòd tardaret
ipse in templo. 22 Egressus autem non
poterat loqui ad illos: & cognouerunt
C quòd visionem vidisset in templo. [c]Et
ipse erat innuens illis, & permãsit mutus.
23 Et factum est: vt impleti sunt dies offi-
cij eius, abiit in domum suam. 24 post
hos autem dies concepit Elisabeth vxor
eius: & [d]occultabat se mẽsibus quinque,
dicens, 25 [e]Quia sic fecit mihi Dominus
in diebus quibus respexit auferre oppro-
brium meũ inter homines. 26 [f]In men-
se autem sexto, [g]missus est angelus
Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui
Mat.1.a.18 nomen Nazareth, 27 ad virginem despõ-
satam viro, cui nomen erat Ioseph, de do-
mo Dauid: & nomen virginis Maria.
28 Et ingressus angelus, ad eam dixit, [h]Aue
gratia plena, [i]Dominus tecum: benedicta
tu in mulieribus. 29 Quę cùm [*]audisset,

* vidisset, ms. Ambr. 9.6.

a *Ego sum Gabriel qui asto.*] Fortis meus Deus, significat nomen *Gabriel*. ex nomine ipso intelliges rem omnẽ, quam Deus promiserit, effici posse diuina virtute. Profiteor tibi nomen, ministerium, & legationis meæ munus. profiteor me hæc ex diuino cõsilio ac decreto accepta missum fuisse, vt tibi euangelizarem: quæ nisi ita forent, non ego euangelizaturus accepissem aut attulissem. satis erat tibi hæc cogitare, vt futura crederes. nunc ergo omnia quæ dixi etiam in longum tempus expectanda, certissima fore cognosces: eris tacens vsque in diem quo expediantur: atque ita doceberis fore omnia implenda suis temporibus ac momentis.

b *Et mirabantur quod tardaret ipse in templo.*] Ita vt admiratio illa moueret expectationem nouæ rei.

c *Et ipse erat innuens illis.*] nutibus & gestibus innuebat sibi visam fuisse visionem, magnique mysterij nuntium allatum esse: ita tamen mutus permansit, vt certis nutibus significaret quod vellet, & cætera vitæ, atque adeò ministerij sui munia recto more seruaret.

d *Occultabat se mensibus quinque.*] Nõ quòd erubesceret miraculo grauida facta ex viro suo, sed quòd illis mẽsibus, dum vterus non manifestè tumeret, non existimabat illud euulgandum, quòd fortasse non crederetur à vicinis. Solent enim steriles fœminæ sæpè, ex nimio desiderio prolis habendæ, falli; & iactare palam apud notas mulieres se esse grauidas: quæ res cùm expectatur, nulla tandem euadit. Elisabeth ne simile iudicium experiretur, quanquã se grauidam esse planè sciret, tamen tacebat illis mensibus, dum vterus tumẽtem proderet verissimam. Laudabat verò interim Deum, sibique gratulabatur ob diuinum beneficium, quod sperabat manifestum fore omnibus.

e *Quia sic fecit mihi Dominus.*] gratulatoria oratio est.

f *In mense autem sexto.*] cùm iam vterus Elisabeth apertè proderet tumorem fœtumque indicaret cõceptum.

g *Missus est angelus Gabriel à Deo.*] cũ omnibus mandatis quæ sequuntur narranda, & cum notis rerum, locorum, & personarum ab ipso Deo traditis.

h *Aue gratia plena.*] dilecta, grata, electaque vt gratia abundes.

i *Dominus tecum.*] consilium, virtutem & efficacitatem suam in te ostensurus, ita vt manifestum orbi se auctorem probet dignitatis tuæ: ea autem dignitas erit, vt in mulieribus sis benedicta, fructu videlicet benedictionis æternæ in te producto, ita vt nullum vnquam simile tui commemorari possit in mulieribus exemplum.

[a]turbata est in sermone eius, & cogitabat
qualis esset ista salutatio. 30 Et ait ange-
lus ei, [b]Ne timeas Maria, inuenisti enim
gratiam apud Deum. 31 [c]*ecce concipies * & MS. e.
in vtero, & paries filium: & [d]vocabis no- Isa.7.c.2. Infr.2.c.21. Mat.1.d.21.
men eius Iesum. 32 [e]hic erit magnus, & D
[f]filius Altissimi vocabitur, & [g]dabit illi
Dominus Deus sedem Dauid patris eius:
33 [h]& regnabit in domo Iacob [i]in æternũ, Dan.7.d.14. & g.17.
& regni eius non erit finis. 34 Dixit au- Mich.4.b.7.
tem Maria ad angelum, [k]Quomodo fiet
istud? quoniam virum non cognosco.
35 Et respondens angelus, dixit ei, [l]Spiri-
tus sanctus superueniet in te, & virtus Al-
tissimi obumbrabit tibi. Ideoq; & [m]quod
nascetur [-]ex te Sanctum, vocabitur filius - 8 MS. eq.
Dei. 36 Et [n]ecce Elisabeth cognata tua,
& ipsa

a *Turbata est.*] visione subita angeli: *& cogitabat qualis esset ista salutatio*: quò tenderet, in qua Domini præsentis mentio fiebat; & benedicta ipsa præter cæteras fœminas prædicabatur. cuius salutationis exemplum nullum anteà auditum lectúmve fuerat: salutatione tanta aliam magis, quàm se, dignam arbitrabatur: tanta erat modestia prædita virgo illa sanctissima.

b *Ne timeas Maria.*] Nominat eam, vt certioré faciat legationis ad ipsam destinatæ, non ad aliam quampiã. *Inuenisti enim gratiam apud Deum*; Hebraicus idiotismus, quo significatur illam Deo gratam esse & charã, propter virtutis & simplicitatis ac modestiæ summæ exemplum: ideoque delectam ex omnibus aliis ad tãtam dignitatem, vt sit mater Dei.

c *Ecce concipies in vtero.*] Admirabilé modum conceptionis virgini significauit Angelus, fore statim vt in suo vtero haberet, nullo virili semine; sed purissimis sanguinibus virginis ad sanctissimum fœtum concipiendum, fouendum & alendum comparatis. Tu, inquit, *in vtero concipies*, idque præsenti miraculo, quod indicatur illa voce *Ecce*. Simul etiam hoc orationis genus vsurpauit Angelus, quod ab Isaia prolatum fuerat olim, Ecce virgo in vtero habebit. quod significat virginem permanentem virginem, in vtero tamen habituram. Intellexit orationé virgo, & significationé vaticinij apertè cognouit. d *Vocabis nomen eius Iesum.*] ישוע saluatoré.

e *Hic erit magnus.*] Homines alij omnes breues, parui, exiguique sunt; ideò nequeunt generi suo exactè prodesse. hic virtute, auctoritate, efficientia. & rebus gerendis verè magnus erit. qui homines omnes summa excellentia superet. eritque magnus saluator: magni consilij angelus, admirabilis, fortis. Omnes autem hi tituli nomine *magni* continentur. f *Filius altissimi vocabitur.*] Adeò superabit cæteros homines virtute & efficacitate, vt patrem non in terris, sed in cælis altissimum illum omnipotentem habere dicatur, idque verissimè.

g *Dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius.*] promissam Dauidi patri eius secundùm carnem, ea parte qua tu ex Dauid originem ducis. Non sedem illam temporariam terrenam, sed illam admirandam sanctissimam, de qua scriptum est, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, &c. h *Et regnabit in domo Iacob.*] in iis qui sese totos Deo credentes obtulerint & tradiderint, exemplo Iacob: in his inibit regnũ, victoria parta de hostibus: cuius regni ineundi figura fuit olim exitus domus Iacob de populo barbaro, cùm facta est Iuda sanctificatio eius, Israel potestas eius. i. *In æternum.*] in sæcula huius mundi omnia: & procedet regnum vltra mundi etiam finem, ita vt nullus sit finis regni eius, quamuis futurus sit finis mundi huius. k *Quomodo fiet istud?*] Magnum mysterium cognoscere cupiebat virgo, non rei efficiendæ, quam certam credebat, vtpote à Deo promissam; sed modi quo efficienda esset res, sine viri coniunctione: quam non esse oportere intellexerat ex Angeli nuntio, ac vaticinio Isaiæ. Vt ergo sese promptam Dei voluntati præstaret, eo modo quo cognosceret fieri posse, non solùm rem ipsam, sed modum & rationem doceri vult, exemplo antiquorum iustorum, qui cùm aliquid agere iubebantur publicæ aut priuatæ rei, doceri volebant modum tenendum, vt commodius agerent. Quandoquidem salua virginitate, hoc magnum mysterium, magnumque mihi beneficium pollicetur Deus; nam *virum non cognosco*, nec eius ope indigeo ad hanc rem: quomodo decreuit Deus, vt hoc fiat, quid petam? quid expectabo? quid orabo? quomodo id factum agnoscam? l *Spiritus sanctus.*] qui cuncta viuificat, ille viuificabit in te fœtum, fouebitq; sanguinem tuum, & sanctificabit admirabiliter nouo modo generationis effectæ, ex virtute altissimi supernaturali, eademque excellentissima *obumbrabit tibi*, incumbet in te: ita vt te matrem, Deum patrem filius ille habeat.

m *Quod nascetur ex te sanctum.*] sanctũ, ab omni alio conceptus & natiuitatis exemplo omnino separatum admiranda excellentia perfectionis summæ. atque ita vocabitur verè filius Dei, & ex consequenti ab omni labe humanæ impuritatis alienum erit: nam ex te sanctum, & ex patre sanctum erit. n *Ecce Elisabeth.*] Vt scias cog-

filium diuinum iam expediri cœptum admirandis modis & nouis, vtpote de re admiranda, hoc est, de hominum renouatione institutum, ipsa vocata sterilis, atque talis secundùm naturam cognita, concepit in senectute sua: iamque res hæc sensibus etiam signo certo confirmata est: sextus namque mensis est.

& ipsa concepit filium in senectute sua: &
hic mensis, sextus est illi quæ vocatur ste-
rilis: 37 [a] quia non erit impossibile apud
Deum omne verbum. 38 Dixit autem
Maria, [b] Ecce ancilla Domini, fiat mihi se-
cundum verbum tuum. Et discessit ab il-
la angelus. 39 Exurgens autem Maria [c] in
diebus illis, abiit in montana [d] cum festi-
natione in ciuitatem Iuda: 40 & intrauit
in domum Zachariæ, & salutauit Elisá-
beth. 41 Et factum est: vt audiuit saluta-
tionem Mariæ Elisábeth, exultauit infans
in vtero eius. [e] & repleta est Spiritu sancto
Elisábeth: 42 & exclamauit voce magna,
& dixit, Benedicta tu inter mulieres, &
[f] benedictus fructus ventris tui. 43 Et vn-
de hoc mihi [g] vt veniat mater Domini
mei ad me? 44 Ecce enim vt facta est vox
salutationis tuæ in auribus meis, exulta-
uit in gaudio infans in vtero meo. 45 &
[h] beata quæ [*] credidit, quoniam perficien-
tur ea quæ dicta sunt [*] ei à Domino.

* credidisti, * tibi MS. Amb.

E 46 Et ait Maria:

[i] Magnificat anima mea Dominum:

47 [k] Et exultauit spiritus meus in Deo sa-
lutari meo.

48 [l] Quia respexit humilitatem ancillæ
suæ.

a *Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.*] quod locutus fuerit Dominus, seseque facturũ receperit.
b *Ecce ancilla Domini.*] Intelligo eũ Dominum ipsum fore auctorem totius rei in meum & humani generis beneficium, meamque obedientiam ab illo exigi: me igitur præbeo illi ancillam, cupioque illius voluntaté tuo sermone declaratam, in me quã citissimè effici. Admirandum modestiæ & obedientiæ exemplum.
c *In diebus illis.*] nondum transacto sexto mense Elisabeth.
d *Cum festinatione.*] præ lætitia & cupiditate salutandi cognatam; & communi vtriusque gratulatione Deum laudandi.
e *Et repleta est Spiritu sancto.*] prophetiæ & laudum atque gratulationis auctore.
f *Benedictus fructus.*] ventris tui, qui humanum patrem non habet, te solùm in hominibus habet parentem. Est autem benedictus, hoc est, est ille fructus, per quem benedicendæ sunt cunctæ familiæ terræ.
g *Vt veniat mater Domini.*] Dominũ in illa esse cognouit Elisabeth, Spiritu sancto indicante: & intellexit causam eandem fuisse exultationis infantis in vtero suo.
h *Beata quæ credidit.*] non dubitans neque hæsitans an secundùm naturam, an præter naturam fiat quid, sed certissimè tenens Deum posse & velle facere quæ dixerit.
i *Magnificat.*] Totum canticum à virgine Spiritu sancto plena editum, propheticam rationem omnem continet, tam laudum, quàm vaticiniorum & interpretationum partibus constans.
k *Et exultauit spiritus.*] Magna lætitia perfusus est meus spiritus, natus ex beneficio Dei, qui mihi auctor salutis fuit. Est ergo vera, mereque spiritualis exultatio, quæ gratias auctori suo agit.
l *Quia respexit.*] me humilem virgunculam inter homines ferè ignotam, & obscuram ob familiæ paupertatem, ob propriam modestiã nihil maius de me ipsa cogitantem, quàm vt Dei ancilla essem, eoque nomine ab illo acciperer. Respexit, tantoque beneficio affecit, vt seculis omnibus beata prædicer, eritq; prædicationis argumentum, quòd mihi humillimæ virgini magna fecerit ille potens, cuius nomen sanctum, cuius efficientia nullum habet similem aut secundum; cuius misericordia erga se timentes perpetua constansque est per omnes ætates, nullumque finem habet, nullum impedimentum offendit. Habet enim ille brachium fortissimum, quo potentiam suam reipsa ostendit: huiusque rei exemplum edidit in

patribus nostris, quos in brachio potēti & excelso ex Ægypto eduxit, dispersis superbis illis & potētissimis hostibus eorūque consilus disiectis. Deinde gentibus potentissimis è sede regnorū depositis, humiles anteà Israelitas exaltauit, eosque esurientes, nullum cibum habentes, locupletauit nō solùm cibis, sed omnibus diuitiis gētium illarum ditissimarum, quas inanes muscarum instar abegit, & in fugam pepulit. Hæc & huiusmodi multa exempla virtutis & misericordiæ suæ edidit ille sanctissimi nominis Dominus*, qui nūc denuò recordatus misericordię quam in secula se præstiturum pollicitus fuerat erga Abraham & eius semen verum, nūc denuò, inquam, Israel seruum suum, quem ex Iacobi humilitate ad Israelis dignitatem euexerat, suscepit fouendum, amplificandum, & perficiendum, miro, diuino & spirituali modo.

suæ. ecce enim ex hoc beatam me dicent "omnes generationes'.
* in generationem & generationē 1 MS. eq.
49 Quia fecit mihi magna qui potens est,
& sanctum nomen eius.
50 Et misericordia eius à "progenie in progenies', timentibus eum.
* in progenies & progenies 8 MS. eq. s.
51 Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos mente cordis sui.
Isa. 51. b. 9. Psa. 32. b. 10. Isa. 29. c. 15. Psa. 33. b. 11.
52 Deposuit potentes de sede, & exaltauit
humiles.
53 Esurientes impleuit bonis: & diuites dimisit inanes.
1 Reg. 2. b. 5.
54 Suscepit Israel puerum suum, "recordatus' misericordiæ suæ,
* memorari 11 MS. R. G.
55 Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in secula.
Isa. 30. d. 18. & 41. b. 8. & 54. b. 50 Iere. 31. a. 3. & d. 20. Psa. 131. c. 11. Gen. 17. c. 19 & 22. c. 16 Sup. b. 14.
56 Mansit autem Maria cum illa [a] quasi
mensibus tribus: & reuersa est in domum F
suam. 57 [b] Elisabeth autem impletum est
tempus pariendi: & peperit filium. 58 Et
audierunt vicini & cognati eius quia magnificauit Dominus misericordiā suam
cum illa, [c] & congratulabantur ei. 59 Et
factum est: in die octauo venerunt circuncidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui, Zachariā. 60 [d] Et respondens mater eius, dixit, Nequaquam, sed
vocabitur Iohannes. 61 Et dixerunt ad
illam, Quia nemo est in cognatione tua
qui vocetur hoc nomine. 62 Innuebant
autem patri eius, quē vellet vocari eum.
63 Et postulans pugillarem, scripsit, dicēs,
Iohannes

a *Quasi mensibus tribus.*] ad nonum vsque mensem ministrans seniori & grauidæ, officiumque faciens, communique gratulatione sese in diuinis laudibus exercens.

b *Elisabeth autem impletum est tempus pariendi.*] iuxta dictum angeli ad Zachariam.

c *Et congratulabantur ei.*] sicut angelus dixerat, *Et multi in natiuitate eius gaudebunt.*

d *Et respondens mater eius.*] quæ à Spiritu sancto edocta fuerat nomen pueri.

Supr.b.13. [a]Iohannes est nomen eius. [b]Et mirati sunt
vniuersi. 64 [c]Apertum est autem ilico os
eius, & lingua eius, & loquebatur bene-
dicens Deum. 65 Et factus est timor su-
[*]in vniuersa. MS.G. per omnes vicinos eorum: & "super om-
nia" montana Iudææ diuulgabantur om-
nia verba hæc: 66 & posuerunt omnes
qui audierant in corde suo, dicẽtes, [d]Quis
putas puer iste erit? Etenim manus Do-
mini erat cum illo. 67 Et Zacharias pa-
ter eius [e]repletus est Spiritu sancto, &
G prophetauit, dicens:
Inf.2.d.30 Mat.1.d.21 68 [f]Benedictus Dominus Deus Israel: quia
[*]plebi 8 MS.G. visitauit & fecit redẽptionẽ "plebis" suæ:
Psa.131.d.17 69 Et [g]erexit cornu salutis nobis, in domo
Dauid pueri sui.
Psa.73.c.12 70 [h]Sicut locutus est per os sanctorum, qui
[*]suorum, MS.G. à seculo sunt prophetarum "eius",
Iere.23.a.6. & 30.b.10 71 [i]Salutem ex inimicis nostris, & de ma-
nu omnium qui oderunt nos:
72 [k]Ad faciendam misericordiam cum pa-
tribus nostris: & memorari testamenti
sui sancti,
Gen.22.c.16 Iere.31.f.33 Hebr.6.c.15 & d.17. 73 Iusiurandum quod iurauit ad Abrahã
patrem nostrum, 74 daturum se nobis,
Vt, sine timore, de manu inimicorum
nostrorum liberati, seruiamus illi,
1 Pet.1.c.15 75 In sanctitate & iustitia, coram ipso,
omnibus diebus nostris.
76 Et

a *Iohannes est nomen eius.*] diuino cõsilio & mandato inditum.

b *Et mirati sunt vniuersi.*] Nomen illud gratiæ significatione obseruandum, tanto consensu matris & patris etiam muti declaratum, atque diuini consilij auctoritate confirmatũ.

c *Apertum est ilico os.*] Cùm iam facta fuissent omnia quæ angelus prædixerat: *os apertum* significat fuisse plenum sententiis & argumentis diuinarum laudum; linguam verò fuisse solutam illa prohibitione loquendi, & auctam verbis magnis & significantissimis.

d *Quis putas puer iste erit?*] Iam magna expectatio magni consilij à Deo illis temporibus edendi excitata est in cordibus omnium, ac diligens obseruatio rerum omnium quæ circa illum puerum gererentur. cuius cõceptus, ortus, nomen, & educatio, manifestis singularis cuiusdam Dei prouidentię exemplis illustrabantur.

e *Repletus est Spiritu sancto.*] scientiæ ac prophetiæ.

f *Benedictus Dominus Deus Israel.*] Omnibus gratiis, omnium nominũ gratulationibus prædicandus misericors ille gubernator Israelis à se nominati. *Visitauit*, intendit prouidentiam suam ad consulẽdum rebus afflictis Israelitarum, & parauit redemptionem quam iam edere incipit.

g *Erexit cornu salutis.*] Auctorẽ potentissimum & efficacissimum publicę salutis constituit in familia Dauid famuli sui.

h *Sicut locutus est per.*] Quidquid per omnes prophetas sanctos ab initio mundi ad hæc tempora pollicitus est de publica humani generis salute, id omne nostris diebus præstat hoc *cornu salutis in domo Dauid* erecto.

i *Salutem.*] Omnium promissorum summa illa erat, nos fore liberandos ex inimicis nostris inuisibilibus; hoc est, peccatis, & potestate inferni ac tenebrarum, & de manu omnium inimicorum qui nostræ saluti vitæque insidiantur.

k *Ad faciendam.*] Nata est autem hæc publica salus ex misericordia, quam ipse vltrò exhibere, patribusque nostris polliceri voluit fœdere sancito, & iureiurando interposito, apud Abraham dicens, Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Illud quod nobis dare constituit, iureque iurando firmauit, iam reipsa præstare cœpit. Cuius summa ratio est, vt nos liberati à peccatis & corpore peccati, quos inimicos habemus infestissimos, sancti, iusti, & planè diuini, ex illius virtute nobis communicata effecti, seruiamus illi in sanctitate & iustitia, non solùm coram hominibus, sed coram ipso; hoc est, eidem ipsi probanda: idque donum certum perpetuumque nobis sit ipso auctore omnibus diebus nostris in hac vita, & in futura æterna duratione.

76 [1] Et tu puer, propheta Altiſſimi voca- Mala.4.b.5. Supr.b.17.
beris: præibis enim ante faciem Domi-
ni parare vias eius;
77 Ad dandam ſciẽtiam ſalutis plebi eius,
in remiſſionem peccatorum eorum,
78 Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in
quibus viſitauit nos, Oriens, ex alto, Zach.3.d.9. & 6.c.12.
79 Illuminare his qui in tenebris, & in Mala.4.a.2.
vmbra mortis ſedent: ad dirigendos pe-
des noſtros in viam pacis.
80 Puer autem creſcebat, & [m] confortaba-
tur ſpiritu, & erat in deſertis vſque in diẽ
oſtenſionis ſuæ ad Iſraël.

CAP. II.

FActum [a] eſt autem, in diebus illis exiit A
edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcri-
beretur vniuerſus orbis. [2] Hæc deſcri-
ptio prima, facta eſt [-] à [b] præſide Syriæ Cy- - Ambr.c.8.
rino. [3] [c] Et ibant omnes vt profiterẽtur,
ſinguli in ſuam ciuitatem. [4] [d] Aſcendit
autẽ & Ioſeph à Galilæa de ciuitate Na-
zareth, [e] in Iudæam, [*] ciuitatẽ Dauid quæ * in 1 Re. R.G.S.
vocatur Beth-lehem: eo quòd eſſet de Mich.5.a.1.
domo & familia Dauid, [5] vt profiteretur Matt.2.a.6. Ioh.7.f.42.
cũ Maria deſponſata ſibi vxore prægnan-
te. [6] Factum eſt autem, [f] cùm eſſent ibi,
impleti

l *Et tu puer, propheta Altiſſimi vocab.*] hoc eſt, potentiſſimi & efficaciſſimi, iam iam præſenti numine cũcta præſtantis quæ promiſſa erant. Eris enim præcurſor ipſius auctoris ſalutis iam præſentis, parabiſque viam qua ille excipiendus erit: docebis enim populum ſcientiam ſalutis, hoc eſt, aduentum regni cælorum iam propinqui, fidem erga Dei promiſſa, & pœnitentiam perfectam & abſolutam, quibus rebus ſe plebs illa paret ad obtinendam remiſſionem peccatorũ omnium præteritorum, & vitam æternam in futurũ accipiendã: idque, quamuis maximum & planè diuinum donum erit, tamen continget per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, qui illud promiſit, quibus viſceribus quòd ſemper ille præditus ſit, viſitauit, hoc eſt, ſingulari prouidentia noſtri miſertus rationem habuit, vnde ſol ex alto cælo nouo lumine nobis illuxit, vt lucem afferat ſpiritualem iis qui in tenebris peccatorum, & imbecillitate cognitionis ac virtutis, & in vmbra mortis æternæ ſedẽt: atque vt hac luce ac virtute addita greſſus actioneſque noſtræ dirigantur inoffenſi in viam viuendi feliciſſimam, quæ pacem diuinam nobis confirmet, atque omnium bonorum vſum perfectũ integrumq́; præbeat.

m *Confortabatur Spiritu.*] Spiritu ſancto, qui illum in dies augebat viribus animi, exemplo vitæ, & grauitate morum atque integritate.

CAP. II.

a *Factum eſt autem.*] Vt ſoleat Deus conſilia ſua proferre, oſtendit Euangeliſta hoc exemplo: Quo tempore Auguſtus Cæſar omnem orbem in ſuas familias diſtribuit, eodem tempore Ioſeph & Maria publicè coram omni tribu Iuda profeſſi ſunt ſe eſſe ex familia Dauid, aliis ex eodem genere præſentibus & aſſentientibus. eorumque nomina & numerus etiam in libros publicos & in acta relata ſunt, ita vt & ad Auguſtũ Romam deportari poſſent: Cæſareaque auctoritate confirmari fœtum illum quo Maria grauida eſſet, ex familia Dauid eſſe.

b *Præſide Syriæ Cyrino.*] Huius deſcriptionis initium in Syria fuit, quæ orbis habitabilis media pars habebatur; idque Cyrini tempore, qui diligẽter eam deſcriptionem iniit, maximè cùm eius exemplum exteræ orbis terræ partes ſecuturæ eſſent.

c *Et ibant omnes.*] omnes familiæ Iudæorum, quæ certas ciuitates à maioribus ſuis vel inſtructas vel exornatas agnoſcebant: atque ita deſcriptio & breuius & diſtinctius expediebatur.

d *Aſcendit autem & Ioſeph.*] quo quiſque loco habitaret, nihil referebat: nam tum alij alias ob cauſas permixti erant cum aliis familiis. verùm profeſſionis tempore ſiue ea ex antiquo legis ritu, ſiue ex alio nouo decreto fieret, oportebat vnumquemque ad ſuæ familiæ locum celebrem ac certum redire. Cognomen quidem accedebat aliquando nonnullis ex loco habitationis, ſed id familiam non mutabat.

e *In Iudæam ciuitatem Dauid.*] vt ſe vxoremque ſuam, & fœtum quo illa grauida erat, ex Iudæ tribu & Dauid familia eſſe profiteretur.

f *Cùm eſſent ibi.*] eo ipſo tempore quo peruenerant, cùm iam profeſſi fuiſſent, impleti ſunt dies vt pareret Maria illa; quæ quamuis grauida erat atque in vltimo mẽſe, tamen ſine vlla moleſtia potuit iter facere ex virtute fœtus, quem conceperat ſanctum & filium Dei.

impleti sunt dies vt pareret. 7 Et [a] pepe-
rit filium suum primogenitum, [b] & pan-
nis eum inuoluit, & reclinauit eum in
(* ei MSq. Ambr.) præsepio: quia non erat " eis' locus in di-
uersorio. 8 Et pastores erant in regione
eadem vigilantes, & custodientes vigilias
noctis super gregem suum. 9 Et ecce, an-
B gelus Domini stetit iuxta illos, & claritas
Dei circunfulsit illos, [c] & timuerũt timo-
re magno. 10 Et dixit illis angelus, [d] No-
lite timere: ecce enim euangelizo vobis
gaudium magnum, quod erit omni po-
pulo: 11 quia [e] natus est vobis hodie Sal-
uator qui est Christus Dominus in ciui-
tate Dauid. 12 [f] Et hoc vobis signum, In-
uenietis infantem pannis inuolutum: &
positum in præsepio. 13 Et subito facta
est cum angelo multitudo militiæ cæle-
stis, laudantium Deum, & dicentium,
14 [g] Gloria in altissimis Deo: & in terra
(* in 5 MS.C. * bona voluntas G.S.) pax * hominibus " bonæ voluntatis'.
15 Et factum est: vt discesserunt ab eis an-
geli in cælum, pastores loquebantur ad
inuicem: transeamus vsque Beth-lehem,
& videamus [h] hoc verbum quod factum
(* quod fecit Dominus, & ostendit *.) est, "quod Dominus ostendit' nobis.
16 Et venerunt festinantes: & [i] inuenerũt
Mariam & Ioseph, & infantem positum
in præsepio. 17 Videntes autem cogno-

a uerunt

a *Peperit filium suum primogenitum.*] Hebraicum nomẽ primogeniti non est relatiuum, aut respicit alium qui nascatur postea. בכור enim est initiũ fructus, qui vel ab arbore vel ab animante profertur. Potest huic respõdere aliquo modo nomen & ius *Maioratus* Hispanici, qui ad vnicum filiũ etiam refertur. Significat autem primogeniti nomen eundem illum qui à virgine conceptus fuerat desponsata Iosepho. sanctum non solùm natura & diuina virtute altissimi; sed etiam ortu ipso, quia omne masculinum primum natum, sanctum Domino vocari debebat.

b *Et pannis eum inuoluit, & reclinauit.*] Adeò integra valensque permansit ex partu nullo dolore, nullis molestiis, nullis lassitudinibus affecta, vt ipsa etiam nutricis & ancillæ operam exhibere potuerit egregiè.

c *Timuerunt timore magno.*] Cognoscentes illum esse angelum, & claritatem illam diuinitus affulsisse, timore correpti sunt religioso, qui simplicia corda tẽtare solet eorum qui suã conditionem humilem cum cælestibus rebus cogitando comparant: timebant autem ne sibi aliquam calamitatem illa visio portenderet, vt peccatoribus.

d *Nolite timere.*] Non sum legatus rei quæ timorem vobis incutiat, sed nuntij lætissimi omni orbi cõmunis.

e *Natus est vobis.*] vobis Iudæis promissus in salutem vestram & totius mundi, natus est hodie.

f *Et hoc vobis signum.*] quo ille cognoscatur.

g *Gloria in altissimis Deo, &c.*] Summa definitio est euentuum, quos ex Christi natiuitate expectare oportebat. Nam Christi mediatoris illæ partes fuerant, vt Dei nomen sanctificaretur hominibus ad cælorum regnum inductis, simul etiam vt pax veraque salus hominibus ipsis adferretur, reconciliatis in solidam & perpetuam apud Deum gratiam. nam *bona voluntas* hoc loco idem significat quod Hebræis רצון, beneplacitum & reconciliatio.

h *Hoc verbum quod factum est.*] Videamus id quod Dominus verbo suo per angelos denũtiato adire nos ac videre cognoscereque iussit; testesque esse illius magni erga homines beneficij.

i *Inuenerunt Mariã & Ioseph.*] Mariã & Ioseph, inuenerũt illã rectè valẽtẽ, & matrem tamen nunc recens enixam primogenitum, quamuis iuuenculam virginem, ita tamen matris officium peragentem, vt sine vllis comitibus aut aliis ministris, ipsa infantem inuolutum in præsepio positum haberet, viro Ioseph præsente, qui pastoribus rem omnem narrauit, vt à principio habuerat, & ab illis etiam acceperat, quæ de Angelorum visione & allocutione dici potuerunt.

uerunt de verbo quod dictum erat illis C
de puero hoc. 18 Et omnes qui audie-
runt, mirati sunt: & de his quæ dicta - 2 MS. Ambr. G. 8.
erant à pastoribus ad ipsos. 19 Maria au-
tem conseruabat omnia verba hæc [a] con-
ferens in corde suo. 20 Et reuersi sunt
pastores, glorificantes & laudantes Deũ
in omnibus [b] quæ audierant, & viderant
sicut dictum est ad illos. 21 Et postquam Gen. 17. b. 12. Leuit. 12. a. 3.
consummati sunt dies octo vt circunci- Sup. 1. c. 31. Mat. 1. d. 21.
deretur puer: vocatum est nomen eius
Iesus, quod vocatum est ab angelo prius
quàm in vtero conciperetur. 22 Et post-
quam impleti sunt dies purgationis eius,
[c] secundùm legem Moysi, tulerunt illum Leuit. 12. b. 6.
in Ierusalem, vt sisterent eum Domino,
23 (sicut scriptũ est in lege Domini, Quia
omne masculinum [d] adaperiens vuluam, Exod. 13. a. 2. Num. 8. c. 16.
sanctum Domino vocabitur.) 24 & vt da- Leuit. 12. b. 8.
rent hostiam secundùm quod dictum est
in lege Domini, par turturum, aut duos
pullos columbarum. 25 Et ecce: homo
erat in Ierusalem, cui nomen Simeon, & D
homo iste iustus & timoratus, [e] expectãs
consolationem Israël: [f] & Spiritus sanctus
erat in eo. 26 Et responsum acceperat à
Spiritu sancto, non visurum se mortem,
nisi prius videret Christum Domini.
27 Et vênit in spiritu in templum. Et cùm
inducerent puerum Iesum parentes eius,
vt facerent secundùm consuetudinem le-
gis pro eo: 28 & ipse [g] accepit eum in vlnas
suas,

a *Conferens in corde suo.*] testimonia pastorum conueniẽtia omnino cum Gabrielis nuntiatione ac definitione de filio Dei & suo, omniaque referens ad prouidentiam Dei, qui ex illa humilitate & paupertate, in qua filius suus nascebatur, tantam rem parabat & fouebat.

b *Quæ audierant & viderant.*] audierant ab Angelis & à Ioseph, & viderant ipsi apprime inter se conuenire.

c *Secundùm legem Moysi.*] Non quòd illa purgari deberet secundùm veritatem, vtpote quæ purissimè sanctissiméque conceperat, pepererat, & nunquam decubuerat; sed vt legi Mosis obediret, iisdem ritibus vsa est, quibus cæteræ primiparæ mulieres, & vt manifestum esset illum esse primogenitum: atque adeò vt legi illi plenè ac perfectè satisfieret; nemo enim ex mulieribus natus magis perfectè ac propriè *Sanctus Domino* vocari potuit, quàm infans ille.

d *Adaperiens vuluam.*] Hebraicus idiotismus, quo significatur primus partus, siue illud פטר, quod superius diximus. nam *aperire vuluam* idem significat illa lingua, quod fœcunditatem probare: sicut *claudere vuluam*, significat sterilem efficere.

e *Expectans consolationem Israel.*] Consolatio Israel vera illa à Simeone expectabatur, quę per promissum Christum omni orbi salutarem afferenda erat.

f *Et Spiritus sanctus erat in eo.*] Spiritus cognitionis & prophetiæ, à quo responsum illud acceperat fore vt viuẽs adhuc ac valens videret Vnctũ illum ad publicam salutem à Domino misericordiarum vnctum. eodem Spiritu sancto agente venit illa hora in templum doctus inueniendum sibi illic illa hora fore eum quem expectabat.

g *Accepit eum in vlnas suas.*] vt testari posset sibi non solùm à longè visum & salutatũ, sed manibus etiam quàm proximè ad se admotum accepisse illum mundi totius seruatorẽ.

ſuas, & benedixit Deum, & dixit,
29 [a]Nunc dimittis ſeruum tuum Domi-
ne, ſecundum verbum tuum in pace:
30 Quia viderunt oculi mei ſalutare tuũ,
E 31 Quod paraſti ante faciem omnium
populorum:
32 Lumen ad reuelationem gentium, &
gloriam plebis tuæ Iſrael.
33 Et erat "pater eius' & mater *[b] mirantes
ſuper his quæ dicebantur de illo. 34 Et
benedixit illis Simeon, & dixit ad Ma-
riam matrem eius, [c]Ecce poſitus eſt hic
in ruinam, & in reſurrectionem multo-
rum in Iſrael, [d]& in ſignum cui "contra-
dicetur': 35 [e]& tuam ipſius animam per-
tranſibit gladius, vt reuelentur ex multis
cordibus cogitationes. 36 [f]Et erat Anna
propheteſſa, filia Phanúel, de tribu Aſer:
hæc proceſſerat in diebus multis, & vi-
F xerat cum viro ſuo annis ſeptem à virgi-
nitate ſua. 37 Et hæc vidua *vſque ad an-
nos octoginta quatuor: quę non diſcede-
bat de templo, ieiuniis & obſecrationi-
bus ſeruiens nocte ac die. 38 [g]Et hæc,
ipſa hora ſuperueniens confitebatur Do-
mino: & loquebatur de illo omnibus qui
expectabant redemptionem "Iſrael'.
39 Et vt perfecerunt omnia ſecundùm le-
gem Domini, [h]reuerſi ſunt in Galilæam,

* Ioſeph MS.R.G.S.
* eius MS.R.G.S.
Iſa.8.c.14. Rom.9.g.32. 1 Pet.2.b.8.
* contradicitur Aug.G.
* erat MSq. R.
* Ieruſalem 16 MS.G.S.

a *Nunc dimittis.*] Iam, inquit, mihi Domine id magnum beneficiũ præſtitiſti quod fueras pollicitus, nempe me ante mortem viſurum Chriſtum tuum: nunc ergo lætus moriar, certiſſimè ſperans fore, vt hac ſalute quam citiſſimè fruar. namque oculi mei viderunt eum quem ſalutis procuratorem, auctorem, pontificéque eſſe voluiſti propoſitum iam conſpiciendum & accipiendum populis & nationibus cunctis. Namque hic & exteros ambulantes in tenebris atque ignorationis errore, euangelij ſui lumine illuſtratos, ad viam veritatis reducet, idemque Iſraelem populum tuum, qui nunc in humilitate iacet peccatis obnoxius, & miſera in ſeruitute eſt hoſtium viſibilium & inuiſibilium, ad magnam illam libertatem & dignitatem, qua verè Iſrael dici poſſit, reducet. eritque illa gloria & amplitudo Iſraeli allata: de qua ſcriptum eſt, Poſui te in lucem gentium, vt ſit ſalus mea vſque ad extremum terræ.

b *Mirantes ſuper iis.*] Non quòd eadem illi non cognoſcerent, qui à Deo per angelum edocti fuerãt, ſed quòd à Spiritu ſancto tot teſtimonia ac iã magnifica & aperta per alios etiam edi de illo videbant, hoc mirabãtur.

c *Ecce poſitus eſt hic in ruinam & in reſurrectionem.*] Summa efficacitatis Euangelij ratio ac deſcriptio hîc à Simeone exponitur: nam euangeliũ Chriſti incredulos & inobedientes reprobat & condemnat: credentes verò & obedientes à morte illa, in qua totus mundus per peccatum iacebat, ad vitam, ſanctificationem, & deificationem reuocat.

d *Et in ſignum.*] ſalutis, quod aſpicere omnes debeant, quicunque ſalui eſſe cupient, vt ſignum illud ſerpentis exaltatum in deſerto, & vt ſignum iaculatoribus proponitur ad dirigendum actiones omnes; cui tamen ſigno ab infidelibus & inobedientibus contradicetur, dicentibus, Nolumus hunc regnare ſuper nos; & Tolle, tolle, crucifige eum.

e *Et tuam ipſius animam.*] Appoſita tranſlatione ſignificauit Mariæ filij ſui mortem crudelem ex illa multorum contradictione expectandam. Hoc autem per parétheſin appoſuit: nam poſteà redit ad Euangelij efficientiam ſignificandam: *Vt reuelētur,* inquit, *ex multis cordibus cogitationes.* namque Euangelij efficientia in iis qui ſalui fiunt, & in iis qui pereunt, indicat apertè quales fuerint ſingulorum cogitationes, an probandæ Deo, an improbandæ. f *Et erat Anna.*] omnis ordinis ac ſexus teſtimonio diuinitus inſpirato, comprobatus eſt Ieſus eſſe ille Chriſtus, in lege ac prophetis promiſſus. g *Et hæc ipſa hora ſuperueniens.*] Spiritu prophetico acta & edocta, gratulabatur Deo aduentum ſeruatoris orbi dati, eumque indicabat Ieroſolymitanis fidelibus ac verè piis. h *Reuerſi ſunt in Galilæam.*] nam hactenus fuerant in Bethlehem Iudæ.

in ciuitatem ſuam Nazareth. 40 Puer
autem creſcebat, & confortabatur*: ple- * ſpiritu ĩ MS.a.G.a.
nus ſapientia, & gratia Dei erat in illo.
41 Et ibant parentes eius per omnes an-
nos in Ieruſalem, in die ſolenni Paſchæ. Exod.23.c.15 & 34.b.17 Deu.16.a.1
42 Et cùm factus eſſet annorum duode-
cim, aſcendentibus illis in Ieroſolymam
ſecundùm conſuetudinem diei feſti,
43 conſummatiſque diebus cùm redirent,
remanſit puer Ieſus in Ieruſalem: &
non cognouerunt parentes eius. 44 Exi-
ſtimantes autem illum eſſe in comitatu,
venerunt iter diei, & requirebant eum in-
ter cognatos & notos. 45 Et non inue-
nientes, regreſſi ſunt in Ieruſalem, requi-
rentes eum. 46 Et factum eſt, poſt tri-
duum inuenerunt illum in templo ſeden- G
tem in medio doctorum, audientem illos,
& interrogantem eos. 47 Stupebant au- Mat.7.d.28 Marc.1.b.22
tem omnes qui eum audiebãt, ſuper pru- Infr.4.c.32 Ioh.7.b.15
dentia & reſponſis eius. 48 Et "videntes * viſo illo expauerunt: MS.G.
admirati ſunt'. Et dixit mater eius ad illũ,
Fili, quid feciſti nobis ſic? ecce pater tuus
& ego dolentes quærebamus te. 49 Et ait
ad illos, Quid eſt quòd me quærebatis?
neſciebatis quia in his quæ patris mei
ſunt, oportet me eſſe? 50 Et ipſi non in-
tellexerũt verbũ quod locutus eſt ad eos.
51 Et deſcẽdit cum eis, & venit Nazareth:
& erat ſubditus illis. Et mater eius conſer-
uabat omnia verba hæc in corde ſuo.
52 Et Ieſus proficiebat ſapiẽtia & ætate &
gratia apud Deum & homines.

CAP. III.

A ANno [a] autem quintodecimo imperij
Tyberij Cæsaris, [b] procurante Pontio
Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilææ
Herode, Philippo autē fratre eius tetrar-
cha Ituraæ & Trachonitidis regionis, &
Lysania Abilinæ tetrarcha, 2 sub princi-
pibus sacerdotum Anna & Caipha: [c] factū
est verbum Domini super Iohannem Za-
chariæ filium, in deserto. 3 Et vênit in
Matt. 3. a. 1 Marc. 1. a. 4 omnem regionem Iordanis, prædicans
[d] baptismum pœnitentiæ in remissionem
peccatorum: sicut scriptum est in libro
Isa. 40. a. 3. sermonum Isaiæ prophetæ: 4 Vox cla-
Ioh. 1. c. 23. B mantis in deserto: Parate viam Domini,
rectas facite semitas eius. 5 omnis vallis
implebitur: & omnis mons & collis hu-
miliabitur. [e] & erunt praua in directa: &
aspera in vias planas, 6 & videbit omnis
caro salutare Dei. 7 Dicebat ergo ad tur-
bas quæ exibant vt baptizarētur ab ipso,
Matt. 3. b. 7 Genimina viperarum, quis [*] ostendit vo-
* ὑπέδειξεν bis fugere à ventura ira? 8 Facite ergo
fructus dignos pœnitentiæ. & ne cœperi-
tis dicere, Patrem habemus Abrahā. Di-
co enim vobis quia potens est Deus de la-
pidibus istis suscitare filios Abrahæ.
* arboris MS. S. 9 Iam enim securis ad radicem [*] arborum
posita est. Omnis ergo arbor non faciens
* exciditur, & in ignem mittitur 1 MS. C. S. fructum bonum, [*] excidetur, & in ignem
mittetur. 10 Et interrogabant eum tur-
bæ, dicentes, [f] Quid ergo faciemus?

a. 3 Respon-

a *Anno autem quintodecimo.*] Initium Euangelij annuntiandi, in posterumque propagandi temporis, personarum, locorumque notationibus Lucas indicat. Notat autem potissimū Cæsarum Romanorum annos, quòd illa ratio omnibus apud omnes gentes chronicorum obseruatoribus cōmunis certaque futura erat.

b *Procurante Pontio Pilato Iudæā. &c.*] Nomina notantur eorum, per quos in illa Syriæ prouincia illo tempore publicæ res gerebantur. hos enim eius præconij, quod mox exponetur, oportet minimè inscios fuisse.

c *Factum est verbum Domini.*] Quo verbo Iohannes edoctus signa veri Christi missus est baptizatum & annuntiatum euangelium pœnitentiæ.

d *Baptismum pœnitentiæ.*] hominibus ineundæ & exercendæ iis, qui peccata sibi per Christum remitti cuperēt.

e *Et erunt praua.*] Sunto, inquit, affectu, studio & exercitatione omnia acta vestra æqua, iusta, & bona, vt hoc modo paretur instruaturque via venienti salutari Dei.

f *Quid ergo faciemus?*] Explica (inquiunt) nobis istam viæ instruendæ rationem, quam non tantùm fide & baptismo tuo, sed actionibus & factis comparari debere ex te intelleximus.

11 [a]Respondens autem, dicebat illis, [b]Qui
habet duas tunicas, det non habenti: & Iac.2.c.15 1 Ioh.3.c.17
qui habet escas, similiter faciat. 12 Vene- C
runt autem & publicani vt baptizarentur,
& dixerunt ad illum, Magister, quid fa-
ciemus? 13 At ille dixit ad eos, [c]Nihil am-
plius quàm quod constitutum est vobis,
faciatis. 14 Interrogabant autem eum &
milites, dicentes, Quid faciemus & nos?
Et ait illis, Neminem concutiatis, neque D
calumniam faciatis: & contenti estote sti-
pendiis vestris. 15 [d]Existimante autem
populo, & cogitantibus omnibus in cor-
dibus suis de Iohanne, ne fortè ipse esset
Christus: 16 respondit Iohannes, dicens
omnibus, [e]Ego quidem aqua baptizo vos: Mat.3.c.11 Marc.1.a.8.
"veniet autem fortior me, cuius non sum Ioh.1.d.26. Act.1.a.5.
dignus soluere corrigiam calceamētorum & 11.b.16. & 19.a.4.
eius: ipse vos baptizabit in Spiritu san- " venit MS. Ambr.c.s.
cto, & igni. 17 cuius ventilabrum in ma- Mat.3.c.12.
nu eius, & purgabit aream suam: & con-
gregabit triticum in horreum suum, pa-
leas autem comburet igni inextinguibili.
18 [f]Multa quidem & alia exhortans euan-
gelizabat populo. 19 Herodes autem te- Mat.14.a.3. Marc.6.c.17
trarcha cùm corriperetur ab illo de He-
rodiade vxore fratris sui*, & [g]de omnibus * Philippi R.C.S.
malis quæ fecit Herodes: 20 [h]adiecit & Matt.3.c.13 Marc.1.a.9
hoc super omnia, & inclusit Iohannem in Ioh.1.d.32 Isa.42.a.1
carcerem. 21 [i]Factum est autem cùm ba- Mat.3.d.17. & 17.a.5
ptizaretur omnis populus, & Iesu bapti- Inf.9.d.35 2 Pet.1.c.19
zato & orante, apertum est cælum:
22 &

a *Respondens autem dicebat illis.*] Singulis hominum ordinibus rationem indicabat pœnitentiæ, virtutis exercendæ pro instituti ac vitæ genere.

b *Qui habet duas tunicas.*] Duplex est pœnitentiæ virtutis pars, abstinentia ab iniuriis, & beneficentia: illa omnibus communis esse debet; hæc iis quibus est benefaciendi facultas nedum copia. non enim expectanda copia est ad beneficētiam: satis quippe fuerit habere duas tunicas, ex quibus altera donetur egenti.

c *Nihil amplius.*] Altera pars pœnitentiæ virtutis, quæ ab iniuriis abstinere persuadet.

d *Existimante autem populo.*] Cùm iam nota essent cunctis Iohānis ministeria & actiones, excitata fuit de Christo cogitatio; obseruātibus omnibus num vir ille illis actionibus insignis esset Christus illudque tātum futurum esset Christi munus, nimirum baptismus aquæ, cum pœnitētiæ prædicatione, in remissionē peccatorum, more tamen antiquo.

e *Ego quidem aqua.*] Exponit Iohannes quid intersit inter iustitiæ viam, & iustificationis virtutem; ac veram & certam Christi definitionē docet.

f *Multa quidem & alia.*] quæ ad viam iustitiæ pertinerent, ad orationē siue precationes facerent; atque ita prædicabat bonum nuntium populo.

g *De omnibus malis quæ fecit Herodes.*] aduersus publicam iustitiam, & priuatæ honestatis exemplum, regibus perquam commendatum.

h *Adiecit & hoc super omnia.*] nēpe intercepit consilium & reprehensionē, quæ via illi esse poterat ad pœnitentiam. Deinde, quantum in se fuit, impediuit cursum prædicationis per Iohannem exercitatæ, & ministerij omni populo vtilissimi. Sed tamen Euangelij progressum impedire non potuit, neque testimonium à Iohanne edendum. Namque Christus voce cælitus audita, & Spiritu sancto immisso, comprobatus fuerat apud Iohannem filius Dei, hominumque reconciliator & salus

i *Factum est autem.*] Factum fuerat ante Iohannis vincula oportuno satis tempore idoneoque loco.

E 22 & deſcendit Spiritus ſanctus corporali
ſpecie ſicut columba in ipſum : & vox de
cælo facta eſt*: Tu es filius meus dilectus,
in te complacuit mihi. 23 k Et ipſe Ieſus
erat incipiens quaſi annorum triginta : vt
putabatur, filius Ioſeph; l qui fuit Heli,
24 qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit
Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioſeph,
25 qui fuit Matthathiæ, qui fuit Amos,
qui fuit Naum, qui fuit Heſli, qui fuit
Nagge, 26 qui fuit Mahath, qui fuit Mat-
F thathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioſeph,
qui fuit Iuda, 27 qui fuit Iohãna, qui fuit
Reſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Sala-
thiel, qui fuit Neri, 28 qui fuit Melchi,
qui fuit Addi, qui fuit Coſam, qui fuit El-
madan, qui fuit Her, 29 qui fuit Ieſu, qui
fuit Eliézer, qui fuit Iorim, qui fuit Mat-
thath, qui fuit Leui, 30 qui fuit Simeon,
qui fuit Iuda, qui fuit Ioſeph, qui fuit Io-
na, qui fuit Eliacim, 31 qui fuit "Melcha",
qui fuit Menna, qui fuit Matthatha, qui
fuit Nathan, qui fuit Dauid, 32 qui fuit
Ieſſe, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui
fuit Salmon, qui fuit Naaſſon, 33 qui fuit
Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Eſron,
G qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, 34 qui fuit
Iacob, qui fuit Iſaac, qui fuit Abrahæ, qui
fuit Thare, qui fuit Nachor, 35 qui fuit
Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg,
qui fuit Heber, qui fuit Sale, 36 qui fuit
Cainã, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem,
qui

Mat. 13. c. 55
Marc. 6. a. 3
* dicens, MS. c. 5.

Infr. 4. d. 22.
Ioh. 1. f. 45.
& 6. e. 42.

" Melca c. s.

Matt. 1. a. 6.

k *Et ipſe Ieſus erat incipiens.*] Ieſus ipſe cùm primùm cœpit notus eſſe populo, auctoritate à Deo patre comprobata, & Iohannis teſtimonio publico, cum agebat trigeſimum annum, eatenus populo habitus *filius Ioſeph.*

l *Qui fuit Heli.*] alio nomine Ioachim dicti. Animaduertendum eſt aliam ſeriem à Luca, aliam à Matthæo fuiſſe initam. nam Lucas Mariæ virginis genus per Nathã ad Dauid, Matthæus verò Ioſephi genealogiam per Salomonem ad eundem Dauid refert. deinde vterq; à Dauid ad Abraham vſque recenſentes concordant. Hoc modo rectè obſeruantibus, nulla difficultas creabitur.

qui fuit Noë, qui fuit Lamech, 37 qui
fuit Mathusale, qui fuit Henoch, qui fuit
Iared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan,
38 qui fuit Henos, qui fuit Seth, [m] qui fuit
Adam, qui fuit Dei.

CAP. IIII.

IEsus autem [a] plenus Spiritu sancto, re- Mat. 4. a. 1. Marc 1. b. 12.
gressus est à Iordane, & [b] agebatur in Spi- A
ritu in "deserto', 2 diebus quadraginta, * desertum MS. Ambr. G. S.
[c] ~ & tentabatur à diabolo. Et nihil man- ~ G.
ducauit in diebus illis: & consummatis il-
lis * esuriit. 3 Dixit autem illi diabolus, * postea r MS. R. G. S.
Si fili9 Dei es, dic lapidi huic vt panis fiat.
4 Et respondit ad illum Iesus, Scriptũ est,
Quia non in solo pane "viuet' homo, [d] sed Deut. 8. a. 3. Mat. 4. a. 4.
in omni verbo Dei. 5 Et duxit illum dia- * viuit MS. Ambr. S.
bolus in montem excelsum, & [e] ostendit
illi omnia regna orbis terræ in momento
temporis: 6 & ait illi, Tibi dabo potesta-
tem hanc vniuersam, & gloriam illorum:
[f] quia mihi tradita sunt, & cui volo do illa.
7 Tu ergo si adoraueris coram me, erunt
tua omnia. 8 Et respondens Iesus, dixit
illi, Scriptum est, Dominum Deum tuum Deut. 6. c. 13. & 10. d. 20.
adorabis, [g] & illi soli seruies. 9 Et duxit B
illum in Ierusalem, & statuit eum super
pinnam

m *Qui fuit Adam, qui fuit Dei.*] Vt doceret Euangelista Iesum esse filium Adæ, non tamen obnoxium peccato & iræ Dei, quæ per Adæ inobedientiam & culpam peruaserat ad omnes homines, qui naturali modo procreati sunt, retulit statum innocentiæ ac iustitiæ originalis, in quo Adam creatus fuerat ad imaginem & similitudinem Dei; illo enim tẽpore Adam *filius Dei* dici potuit iure optimo: non quidem naturalis, sed supernaturali modo à Deo factus, ex puluere terræ formatus, & spiraculo vitæ auctus; exterius carneus, interius imaginem & similitudinem Dei continens. imago autẽ illa post præuaricationem turbata imminutaque fuit; atque ita ad posteros translata & propagata. Quamobrem cùm sæpè scriptura ostenderit Adam initiò ad imaginem Dei fuisse factum, posteà dum Seth ex Adamo procreatũ narrat, apertè illud indicaunt Seth non ad illam primæuam similitudinem Dei, sed ad ipsius Adami similitudinem fuisse progenitum. Igitur vt hoc loco intelligeremus Iesum, quanquam Adæ filiũ confiteri oporteat, non tamen Adæ iam lapsi imaginem & similitudinem retulisse, sed Adæ, *qui fuit Dei*: hoc est, in statu iustitiæ & innocentiæ primæuæ: eiusque tanto perfectioris, quanto excellentiori modo, hoc est, Spiritu sancto, & virtute Altissimi conceptũ & natum, sacra oracula tradunt.

CAP. IIII.

a *Plenus Spiritu sancto.*] quatenus homo erat, Spiritu sancto plenus fuit ad commissa sibi ministeria ac negotia peragenda: atque huc pertinent Isaiæ & aliorum prophetarũ descriptiones de Christo.

b *Agebatur in spiritu.*] à Spiritu illo sancto, quo plenus erat, ductus est in desertum; ibidemque ab eodem Spiritu agebatur per varia deserti loca inter feras & alias difficultates tamen tutissimus.

c *Et tentabatur à diabolo.*] variis modis prius terrorum & difficultatum in deserto obiectarum, belluarũ, aliarumque nocentum animantum frequentibus copiis, & postremùm illis grauissimis tentationum generibus, quæ mox ab Euangelista exponuntur.

d *Sed in omni verbo Dei.*] In omni vel mandato vel promisso Dei exequendo, est hominis vita & alimentum, quanquam aliàs *verbum* illud nihil explicet de ratione viuendi, & modo alimentorum. tamen illud verbum obseruatum & exercitum, omnia opportunè suppeditat, quæcunque purè obseruanti necessaria sunt.

e *Ostendit illi omnia regna.*] Hoc potuit effici prospectiuæ siue opticæ artis vi, quam diabolus non ignorat; vt eadem arte à nobis conficiuntur inspi illa, quæ longissimè distantes res oculis exactissimè subiiciunt.

f *Quia mihi tradita sunt.*] De terrenis ac mundanis principatibus, & de gloria illa ad quam ambitio contendit, est sermo. Namque alia ratio regnorum est, quatenus ea dignitas ad ministerium pertinet.

g *Et illi soli seruies.*] Hæc est vera regnandi ratio: nam seruire Deo, regnare est.

pinnam templi: & dixit illi, Si filius Dei
es, mitte te hinc deorsum. 10 Scriptum
Psa.90.c.11 est enim quòd Angelis suis mandauit de
te, vt conseruent te: 11 & quia in manibus
tollent te, ne fortè offendas ad lapidem
pedem tuum. 12 Et respondens Iesus, ait
Deut.6.c.16 illi, Dictum est, Non tentabis Dominum
Deum tuum. 13 [a] Et consummata omni
tentatione, diabolus recessit ab illo, vsque
Mat.4.b.12 Marc.1.b.14. ad tempus. 14 Et regressus est Iesus [b] in
Ioh.4.f.45. virtute Spiritus in Galilæã, & fama exiit
C per vniuersam regionem de illo. 15 Et
ipse docebat in synagogis eorum, & ma-
Mat.13.g.54 Marc.6.a.1 gnificabatur ab omnibus. 16 Et venit
Nazareth [c] vbi erat nutritus: & intrauit se-
cundùm consuetudinem suam die sabba-
thi in synagogam: & [d] surrexit legere.
17 [e] Et traditus est illi liber Isaiæ prophetę.
Et vt reuoluit librum, inuenit locum vbi
Esa.61.a.1. scriptum erat, 18 [f] Spiritus Domini super
me; propter quod, vnxit me euangelizare
pauperibus, misit me sanare cõtritos cor-
de, 19 prædicare captiuis remissionem, &
cæcis visum, dimittere confractos in re-
missionem, prędicare annum Domini ac-
ceptũ, & diem retributionis. 20 Et cùm
D plicuisset librum, reddidit ministro, [g] & se-
dit. [h] Et omnium in synagoga oculi erant
intendentes in eum. 21 Cœpit autem di-
cere ad illos, [i] Quia hodie impleta est hæc
scriptura in auribus vestris. 22 [k] Et omnes
testimonium illi dabant: & mirabãtur in

b verbis

a *Et consummata omni tentatione.*] hoc est, superato & victo omni genere tentationum.

b *In virtute Spiritus.*] actus illo Spiritu sancto, quo plenus erat; iamque adductus vt fungeretur munere doctoris & euangelizãtis, illiusque spiritus virtute multa docebat & faciebat miranda; quamobrem *fama exiit per vniuersam regionem de illo.*

c *Vbi erat nutritus.*] In illa ciuitate nutritus fuerat, parentibus subditus hactenus: neque vllum anteà exemplum auctoritatis suę conciuibus exhibuerat suis; sed religionis omnia exercuerat munia, quæ puerum iuuenem, virumque modestũ, & optima indole moribusque præditum, priuatum tamen decebant: inter ea verò exercitia Synagogæ frequentatio enumeratur.

d *Surrexit legere.*] id quod anteà non consueuerat. Neque enim in synagogis surgebant lecturi, nisi ij tantùm qui aliquid è lectione ipsa exponere possent.

e *Et traditus est illi liber Isaiæ prophetæ.*] cuius caput aliquod pro ratione sabbathi prælegendum erat, vnà cum lectionibus legis, ex more Israelitis obseruato: consulto autem *traditus est illi Isaiæ liber*, qui doctrinæ suæ specimen exhibere vltro tunc primum velle videbatur, & dicebatur multa docuisse per Galilæam: periculum igitur factum est illius eruditionis in libro mysteriis plenissimo, & omniũ ferè propheticorum scriptorum difficillimo.

f *Spiritus Domini super me.*] Lectio hæc mysteriis plenissima est, quæ Christum Euangelistam & redemptorem hominibus fore definiebat. eam in Prophetæ ipsius libro, Deo docente, explicabimus singulatim.

g *Et sedit.*] Habitus doctoris est maturè & attentè disputantis.

h *Et omnium oculi.*] propter celebrẽ iam illius famam, & auiditatem illũ audiendi, qui sic repentè doctor prodire videretur.

i *Quia hodie.*] Non solùm hoc dixit, sed sermonis initio ex his verbis sumpto, locum mirabiliter explicuit; exponẽs nimirum quis esset ille vnctus Spiritu, qualis vnctio, qualis tantorum perfunctio munerum.

k *Et omnes testimonium illi dabãt.*] Testabantur locum sapientissimè & elegantissimè expositum; atque de explicatione, de genere exponẽdi optimo, de sermonis & rerum proprietate, de efficacia orationis: quæ omnia *verba gratiæ* dicuntur. omnes quidem consentiebãt; vrebãtur tamen multi inuidia, quòd opinionis propriæ & gloriæ à se affectatæ cursum, illa tãta lux repentè refulgens, obturbaret.

verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ip-
sius, & dicebant, [a] Nónne hic est filius Io-
seph? 23 Et ait illis, Vtique dicetis mihi
hanc similitudinē, [b] Medice, cura teipsum:
quanta audiuimus facta in Capharnaum,
fac & hîc in patria tua. 24 Ait autem, [c] A-
men dico vobis, quia nemo propheta ac- Ioh.4.f.44.
ceptus est in patria sua. 25 In veritate di-
co vobis, multæ viduæ erant in diebus 3.Re.17.b.9.
Eliæ in Israel, quando clausum est cælum Iacob.5.d.18.
annis tribus & mensibus sex, cùm facta
esset fames magna in omni terra: 26 & ad
nullam illarū missus est Elias, nisi in Sa-
repta Sidoniæ, ad mulierem viduam. E
27 Et multi leprosi erant in Israel sub Eli- 4 Reg.5.d.14.
sæo propheta: & nemo eorum mundatus
est nisi Naaman Syrus. 28 Et repleti sunt
omnes in synagoga, ira, hæc audientes.
29 Et surrexerunt, & eiecerunt illum extra
ciuitatem: & duxerunt illum vsque ad su-
percilium montis, super quem ciuitas il-
lorum erat ædificata, vt præcipitarent eū.
30 [d] Ipse autem transiens, per mediū illo-
rum, ibat. 31 Et descendit in Capharnaū Mat.4.b.13 Marc.1.b.21
ciuitatem Galilææ: ibique docebat illos
sabbathis. 32 Et stupebant in doctrina Matt.7.d.28.
eius: [e] quia in potestate erat sermo ipsius.
33 Et in synagoga erat [f] homo habens dę- Marc.1.c.23
monium immundum: & exclamauit vo-
ce magna, 34 dicens, Sine, quid nobis & F
tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos?
scio te, [8] qui sis, [g] Sanctus Dei. 35 Et incre- quia 8 Ma. qui c.
pauit

a *Nonne hic est filius Ioseph?*] priuatus homo, qui hactenus fabrilem cū patre suo artem domesticè exercuit?

b *Medice cura teipsum.*] Non poteris persuadere nobis istam doctrinam à te profectam, nisi persuadeas te nobis esse doctorem, & auctoritatē tuam nobis signis probes manifestissimis. nobis enim ab infantia notus es: nobis igitur persuadere primùm debueras istam tuam auctoritatē, non Capernaitis, quibus anteà ignotus eras, poterasque admirationē facere illis: nam hominum proprium est admirari potius externa, quā familiaria. quæ itaque faciebas apud eos quibus vndique magnus videri poteras, eadem fac in patria tua apud eos qui si quid in te requiratur, notare possint.

c *Amen dico vobis.*] Illud verè scio, vitium ac peruersum hominum iudicium istiusmodi esse, qui inuidia cæci manifestam & grauissimam veritatis auctoritatem eleuare studiosè conantur: quamobrem multis diuinis beneficiis meritò carēt, quæ Deus in illos confert, qui semoto de personis iudicio, de rebus ipsis primùm simplicissimè iudicāt; atque ex actione personam, non autem ex persona actionem metiuntur. Hoc diuinum iudicium exemplis illustribus est cōprobatum.

d *Ipse autem transiens.*] Ipse à nemine impeditus, sed omnino liber, ita vt quamuis circunseptus & vallatus, imò stipatus à multis, tamen à nemine illorum comprehendi aut detineri potuerit. nondum enim venerat hora vt ille quicquam ab hominibus malis pateretur: tantùm illorum peruersa voluntas ostensa est, vt Deus vincat cùm iudicatur; conatus verò illorum omnis est repressus.

e *Quia in potestate erat sermo illius.*] Auctoritatem planè diuinam probabat sermo, non solùm veritate rerū, quæ docerentur aperta, sed multorū signorum consequentia, quibus auctoritas illa & legatio diuina planè esse confirmabatur.

f *Homo habens spiritum immundum.*] Lege quæ à nobis in lib. De arcano sermone scripta sunt de spirituum malorum distinctione.

g *Sanctus Dei.*] Ille ab omni aliorū hominum cōparatione longè sepositus atque cōparatus à Deo ad maxima sibique gratissima agenda gerendaque: itaque inter nos non conuenit; nos immundi & à Deo alienati; tu mundissimus, & totus Dei, sine ergo nos, tāquam ad te nihil pertinentes: non enim inter sanctissimū & immundissimos conuenit, sed tātùm discrepat, vt metuamus te nos esse perditurum, si viribus & auctoritate agatur.

pauit illum Iesus, dicens, Obmutesce, &
exi ab eo. Et cùm proiecisset illum dæmo-
nium in medium, exiit ab illo, [a] nihilque
illum nocuit. 36 Et factus est pauor in
omnibus, & colloquebantur ad inuicem,
dicentes, Quod est hoc verbum, quia [b] in
potestate & virtute imperat immundis
spiritibus, & exeunt? 37 Et diuulgabatur
fama de illo in omnem locum regionis.
38 Surgens autem Iesus de synagoga, in-
troiuit in domum Simonis. Socrus autem
Mat.8.b.14. Marc.1.c.30. Simônis tenebatur magnis febribus: &
rogauerunt illum pro ea. 39 [c] Et stans su-
per illam imperauit febri: & dimisit illã.
Et continuò surgens, ministrabat illis.
G 40 Cùm autem sol occidisset, omnes qui
habebant infirmos variis lãguoribus, du-
cebãt illos ad eum. At ille singulis manus
Marc.1.c.34 imponens curabat eos. 41 Exibant au-
tem dæmonia à multis, clamantia & di-
Christus c.2. centia, Quia tu es * filius Dei: & increpãs
non sinebat ea loqui, [d] quia sciebãt ipsum
esse Christum. 42 Facta autem die, egres-
Mar.1.d.45. sus ibat in desertum locum: & turbæ re-
quirebant eum, & venerunt vsque ad ip-
sum: & [e] detinebant illum ne discederet
ab eis. 43 Quibus ille ait, Quia & aliis ci-
uitatibus oportet me euangelizare regnũ
Dei: quia ideo missus sum. 44 Et erat præ-
dicans in synagogis Galilææ. CAP. V.
A FActum [a] est autem, cùm turbæ irrue-
rent in eum, vt audirent verbum Dei,

a *Nihilque illi nocuit.*] vtpote, ligatus auctoritate iubentis.

b *In potestate & virtute.*] Ipse non exorcistarum ritu inuocatis nominibus arcanis Dei, aut longis orationibus & contenta imprecatione, sed auctoritate sua iubens imperansque, & virtute, hoc est, efficacitate ipsa verbi sui compellẽs, eiicit dæmonia.

c *Et stans super illam.*] habitu imperantis & instantis. Primùm enim institit illi, iussitque febrem discedere: iubens verò apprehendit manum illius, & eleuauit eam, vt faciunt qui attentè aliquid imperare volunt; idéque attentè audiri & fieri: atque ita eleuata illa, continuò surrexit, adeò sana & cõfirmata, vt ministraret statim illis cibum.

d *Quia sciebant ipsum esse Christum.*] Nolebat testimonium vnctionis suæ dæmoniorum voce reddi, sed virtute potiùs sua, & oraculorum antiquorum obseruatione & comparatione cum rebus à se gerendis: non egebat laude dæmoniorum, quos ipse victurus & domiturus erat, non præcones habiturus. nihil sibi cum illis commune erat. Nullam auctoritatẽ dæmonibus apud Christianos esse oportet. hoc docuit manifestè Christus.

e *Detinebant illum.*] propter priuatam ipsorum vtilitatem ex beneficiorum acceptorum exemplis. Iesus autem beneficia illa exhibebat in testimonium Euangelij sui, quod omni Israeli erat communicandum.

CAP. V.

a *Factum est autem.*] Rem iam præteritam hoc modo narrare incipiunt sacri auctores, opportuno loco inserentes. Factum itaque fuerat, vt cùm initiò prædicare cœpisset in Galilæa, &c. narrat Lucas ex ordine opportunitatem omnem seligendi & vocandi Apostolos.

a *A terra reducere pusillum.*] vt commodius audiri posset oratio à turbis.

b *In verbo autem tuo.*] Cùm tempestas omnino piscationi & industriæ nostræ aduersetur, neque arte neque hora adiutus, verùm tuo tantũ iussu, ac fide mea in verbum tuum fretus, *laxabo rete.*

c *Et cùm hoc fecissent*] subitò pisces, qui ab illo loco longè aberant, ita vt nullis retibus per totam noctem comprehensi essent, adnatarunt; tanta copia, vt retis spacium superarent. Itaque verbo Iesu coacti & capti sunt pisces, vltra omne exemplum anteà piscatoribus spectatum: testimonium manifestum obedientiæ, quam rerũ natura omnis Iesu exhiberet.

d *Et annuerunt sociis.*] atque ita effectum est, vt miraculum plurium illius artis peritorum testimoniis innotesceret, & Iesu virtus esset testatissima.

e *Exi à me.*] Confitetur se esse peccatorem, & ex argumento ab oppositis ostẽdit Iesum esse sanctissimum, quem natura ipsa inanimatorum & animantium veneretur & obseruet. Est autẽ metus religiosus, & ad pietatem pertinens, eiusmodi quo Simõ correptus est. vt qui cæcutienti & obtusa oculorum acie sunt, solẽ formidant; vtpote perfectissimè lucidũ & splendentem, seseque tantæ virtuti spectandæ impares agnoscunt.

f *Ex hoc iam eris homines capiens.*] Vides non tua aut arte aut virtute tantã copiam piscium tibi partã, sed meo verbo: eodem verbo tibi deinceps cõmisso, magnus quæstus fiet hominũ viuentium in regni cælestis sagenam cogendorum. Hactenus pisces ad mortem capiebas viuos, nunc iam homines mortuos ad vitam reuocãdos capies. Obseruare oportet verbi Græci arcanam significationem hoc loco, quam aliàs excutiemus, Deo iuuante.

g *In vna ciuitatum.*] non longè à Capharnaum, quò venerat prædicaturum Euangelium.

& ipse stabat secus stagnum Genezareth.
2 Et vidit duas naues stantes secus stagnũ: Mat.4.c.18 Marc.1.b.16
piscatores autem descenderant, & lauabant retia.
3 Ascendens autem in vnam
nauim quæ erat Simônis, rogauit eum [a] à
terra reducere pusillum. Et sedens, docebat de nauicula turbas.
4 Vt cessauit
autem loqui, dixit ad Simonem, Duc in
altum, & laxate retia vestra in capturam.
5 Et respondens Simon, dixit illi, Præceptor, per totam noctem laborantes, nihil
cepimus: [b] in verbo autẽ tuo laxabo rete.
6 [c] Et cùm hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. rumpebatur autem rete eorum. B
7 [d] Et annuerunt
sociis qui erant in alia naui vt venirent &
adiuuarent eos. Et venerunt & impleuerunt ambas nauiculas, ita vt * mergerentur. * penè Ms. Amb. eq. 2.
8 Quod cùm videret Simon Petrus,
prócidit ad genua Iesu, dicens, [e] Exi à me,
quia homo peccator sum Domine.
9 Stupor enim circũdederat eum & omnes qui
cum illo erant, in captura piscium quam
ceperant.
10 Similiter autem Iacôbum
& Iohannem filios Zebedæi, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus, Noli timere: [f] ex hoc iam, homines eris capiens.
11 Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum. C
12 Et factum est: cùm esset [g] in vna ciuitatum, & ecce vir plenus lepra, & vidẽs Iesum, & prócidens in faciem, rogauit eũ, Mat.8.a.2. Marc.5 d.40 - 5 Ms.
dicens,

dicens, [a]Domine, si vis, potes me mūdare.
13 Et extendens manum, tetigit eum, di-
cens, [b]Volo. Mundare. Et confestim lepra
discessit ab illo. 14 & ipse præcepit illi vt
nemini diceret: sed, Vade, ostende te sacer-
doti, & offer pro emundatione tua sicut
Leu. 14. a. 4. præcepit Moyses, in testimonium illis.
15 [c]Perambulabat autem magis sermo de
illo. & conueniebāt turbæ multæ vt au-
dirēt, & curarētur ab infirmitatibus suis.
16 [d]Ipse autem secedebat in desertum, &
D orabat. 17 Et factum est in vna dierum,
& ipse sedebat docens. Et erant Pharisæi
sedentes & legis doctores, qui venerāt ex
omni castello Galilææ & Iudææ & Ieru-
salem: [e]& virtus Domini erat ad sanandū
Mat. 9. a. 2 Marc. 2. a. 3 eos. 18 Et ecce viri portantes in lecto ho-
minem qui erat paralyticus: & quærebāt
eum inferre, & ponere ante eum. 19 Et
non inuenientes qua parte illum inferrent
præ turba, ascenderunt supra tectum, &
per tegulas summiserunt eum cum lecto
in medium, ante Iesum. 20 [f]Quorum fi-
dem vt vidit, dixit, Homo, remittuntur
tibi peccata tua. 21 Et cœperunt cogitare
Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est hic
qui loquitur [g]blasphemias? quis potest di-
mittere peccata, [h]nisi solus Deus? 22 Vt
E cognouit autē Iesus cogitationes eorum,
* mala MS. Ambr. c. q. respondens, dixit ad illos, Quid cogitatis*
in cordibus vestris? 23 Quid est facilius
dicere, Dimittūtur tibi peccata: an dicere,

a *Domine, si vis.*] Oratio fidei magnæ index.

b *Volo. mundare.*] Fidei viuæ vis admiranda, quæ Dei volūtatem & virtutem sibi conciliat.

c *Perambulabat autem magis sermo.*] Deus enim volebat [illegible]issimā esse Iesu virtutem, etiā si ipse nollet gloriam aliquam sibi arrogare; imò omnem occasionem suspicionis gloriæ captandæ diligenter & studiose fugeret.

d *Ipse autem.*] Postquam magna & admiranda beneficia impertitus esset multis, turbas vitabat, gloriam propriam declinans, & obedientiam Patri exhibens, orabat; salutemque hominū studiosè & attentè postulabat.

e *Et virtus Domini.*] Constabat Iesu virtus & voluntas ad sanandum omnes, etiam Pharisæos & legis doctores animi vel corporis morbo laborantes: sed ipsi sese illius virtute indignos reddebant propria stultitia, ambitione, & malitia.

f *Quorum fidem.*] Paralytici, & eorū à quibus portabatur. adiuuat enim aliorum fides alios credentes etiam vel non diffidentes, vt parentum & aduocatorū fides infantibus prodest.

g *Blasphemias.*] certa blasphemiæ significatio est, detractio honoris & gloriæ ac dignitatis ab eo cui debetur.

h *Nisi solus Deus.*] Hoc arguebant Scribæ ex illo loco, Ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me: Ego sum, & præter me non est alius. Atque illi rectè quidem statuebant, sed non rectè subsumebant, colligentes hoc modo, Si Deus est qui delet, & præter eum non est alius; ergo nemo homo potest dimittere. Sed melius argumentarētur eo modo, quo Iesus, Si Deus peccata dimittit, & non alius; ergo qui dimittit peccata, Deus est, diuinaq; virtute præditus. quòd si homo quispiam peccata dimiserit, eundem & Deum esse constabit. *Vt autem sciatis,* &c.

Surge & ambula? 24 Vt autē sciatis quia
filius hominis habet potestatem in terra
dimittendi peccata (ait paralytico) Tibi
dico, surge, tolle lectum tuum, & vade
in domum tuam. 25 Et confestim cōsur-
gens coram illis, tulit* "in quo iacebat': & * lectum M sq.
abiit in domum suam, [a]magnificans Deū. " lectum eq.
26 Et stupor apprehendit omnes: & ma- Mat.9.a.9. Marc.2.b.14
gnificabant Deum. Et repleti sunt timore, F
dicentes, Quia [b]vidimus mirabilia hodie.
27 Et post hæc exiit, & vidit publicanum
nomine Leui, sedentem ad Telónium, &
ait illi, Sequere me. 28 Et [c]relictis omni-
bus, surgens secutus est eum. 29 & fecit
ei cōuiuium magnum Leui in domo sua:
& erat turba multa publicanorū, & alio-
rum, qui cum illis erant discumbentes.
30 Et murmurabāt Pharisæi & Scribæ eo- Mat.9.b.11.
rum, dicentes ad discipulos eius, Quare Marc.2.b.20.
cum publicanis & peccatoribus mandu-
catis & bibitis? 31 Et respondens Iesus,
dixit ad illos, Non egēt qui sani sunt, me-
dico: sed qui malè habent. 32 [d]Non veni 1 Tim.1.c.15
vocare iustos, sed peccatores ad pœniten- Mat.9.b.14 Marc.2.c.18
tiam. 33 At illi dixerunt ad eum, Quare
discipuli Iohannis ieiunant frequenter, &
obsecrationes faciunt, similiter & Phari-
sæorum: tui autem edunt & bibunt?
34 Quibus ipse ait, [e]Nunquid potestis fi- G
lios sponsi, dum cum illis est sponsus, fa-
cere ieiunare? 35 Venient autem dies: &
cùm ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc
ieiuna-

a *Magnificans Deum.*] prædicans peccata sibi esse dimissa per filium hominis virtute diuina omnino prædicti; atque huius rei testimonium sanitatem sibi restitutam referens.

b *Vidimus mirabilia hodie.*] Potestatē datam homini dimittendi peccata in terris, & homines Deo familiariter reconciliandi, hominemque datum à Deo ad hanc salutem.

c *Relictis omnibus.*] rationibus, pecuniis & negotiis cum negotiatoribus ipsis, neque aliqua sibi reseruata re. adeò autem libēti animo secutus est eum, vt magno etiam & frequenti conuiuio exciperet.

d *Non veni vocare iustos.*] De munere ac ministerio suo priuato agit hoc loco Iesus, non de illo communi redemptoris. verùm prædicatoris, locus explicatur ex adiuncta expositione, *ad pœnitentiam.*

e *Nunquid potestis filios sponsi.*] Iesus discipulos suos promissæ & iam aduentantis salutis læto nuntio exhilarabat, cuius salutis ipse pontifex erat, spōsus Ecclesiæ iam præsens, & spōsalia adornans. Pharisæorum & Iohannis discipuli adhuc veteris legis exercitia retinebant & obseruabant.

ieiunabunt in illis diebus. 36 Dicebat au-
tem & similitudinẽ ad illos, Quia nemo
commissuram à nouo vestimento immit-
tit [f] in vestimẽtum vetus: alioquin & no-
uum rumpit, & veteri non cõuenit com-
Mat.9.b.17 Marc.2.c.22 missura à nouo. 37 Et nemo mittit vinũ
nouum in vtres veteres: alioquin rumpet
vinum nouũ vtres, & ipsum effundetur,
& vtres peribunt. 38 sed vinum nouum
in vtres nouos mittendum est: & vtraque
conseruantur. 39 Et nemo bibens vetus,
[g] statim vult nouum. dicit enim, [h] Vetus
melius est.

CAP. VI.

Mat.12.a.1. Marc.2.d.23 FActum [a] est autem in [b] Sabbatho secun-
A do primo, cùm transiret per sata, velle-
bant discipuli eius spicas, & manducabãt
confricantes manibus. 2 Quidam autem
Pharisæorum dicebant illis, [c] Quid facitis
quod non licet in Sabbathis? 3 Et respõ-
dens Iesus ad eos, dixit, Nec hoc legistis
quod fecit Dauid, cùm esurisset ipse &
1.Reg.21.b.6 qui cum illo erant? 4 quomodo intrauit
in domum Dei, & panes propositionis
* & a. sumpsit, & manducauit, & dedit * his qui
cum ipso erant, quos non licet mandu-
Exod.29.e.32 Leu.8.f.32 & 24.b.9. care nisi tantùm sacerdotibus? 5 Et di-
cebat illis, [d] Quia Dominus est filius ho-
minis, etiam sabbathi. 6 Factum est au-
* MS.A.G.S. tem * & in alio sabbatho, vt intraret in sy-
Mat.12.a.10 Mar.3.a.1 nagogam, & doceret. Et erat ibi homo,
& manus eius dextra erat arida. 7 Obser-
uabant

f *In vestimentum vetus.*] Cùm disciplina ex consuetudine magis & familiaritate atque imitatione, quàm ex rationis atque vtilitatis veræ consideratione & comparatione obseruatur, *vestimentum vetus* dicitur, & *vter vetus* tam ipsa, quàm ij qui imbuti & assueti eo modo sunt.

g *Statim vult nouum.*] Difficilius est vetera dedocẽdo noua docere, quàm rudẽ nouis imbuere: tantum retardare consuetudo potest.

h *Vetus melius est.*] Sententia ex cõsuetudine & affecto iam animo profecta. est autem propriè eorum, qui ad ambitionem & contentionẽ magis, quàm ad veritatem & modestiã sese disciplinis addicunt.

CAP. VI.

a *Factum est autem.*] Indicãtur aliæ opportunitates oblatæ Iesu ostẽdẽdi suam virtutem & sapientiam, etiam aduersariis redargutis ex sacrorum librorum interpretatione, atque ex virtute miraculorum.

b *Sabbatho secundo primo.*] Secundò hebdomadæ magnæ, atque ideo festo die post sabbathũ Paschatis quod primo primũ & magnum dicebatur. Martij lunatione segetes iam maturescere incipiunt in Syria.

c *Quid facitis.*] Reprehendebãt primùm discipulos, deinde Iesum præceptorem arguebant, vt auctorẽ vel doctorem, vel saltem dissimulatorẽ illius transgressionis, suo ipsorum iudicio æstimatæ.

d *Quia Dominus est filius hominis.*] Se ipsum significauit Iesus illa periphrasi, vt iam aliàs exposuimus. Argumentatur autem ab exemplo ex contentione hoc modo: Dauidi, quem sacerdos nouerat Dei ministrum, & publicæ rei vtilem, sicut scriptum est, Nunquid hodie cœpi consulere pro eo Dominum. ipsi, inquam, Dauidi vltrò dedit sacerdos panes propositionis propter penuriam viatici illi, illiusque sociis necessarij; quos aliàs non liceret cuiquam laico, neque ipsi Dauidi comedere. idque factum est sabbatho. Quòd si id rectè factum fuit & Deo probatum, vt verè fuit, licebit & filio hominis, cuius auctoritatem Deus toties ostendit & probauit, & populus magnis acceptis beneficiis intellexit, sabbatho vti nõ solùm laicis spicis decerpendis, sed sanctis etiam, si opus fuerit, comedendis.

uabãt autem Scribæ & Pharisæi si in sab-
batho curaret:[a] vt inuenirent vnde accu-
sarent eum. 8 Ipse verò[b] sciebat cogita-
tiones eorum: & ait homini qui habebat
manum aridam, Surge: &[c] sta in mediũ.
Et surgens stetit. 9 Ait autem ad illos Ie- B
sus, "Interrogo' vos, si[d] licet sabbathis be- * Interrogabo; MS.
nefacere an malè: animam saluam facere G.S.
an perdere? 10 [e] Et circunspectis omni-
bus dixit homini, Extende manum tuam.
Et extendit: & restituta est * manus eius*. * sanitati MS. e.
11 Ipsi autem [f] repleti sunt insipientia: & * vt altera G.S.
colloquebantur ad inuicem, quidnam fa-
cerent * Iesu. 12 Factum est autem in illis * de o.
diebus, exiit in mõtem orare, & erat [g] per-
noctans in oratione Dei. 13 Et cùm dies *Mat.10.a.1. Marc.3.b.13. & 6.a.7. Infr.9.a.1.*
factus esset, vocauit discipulos suos: &
[h] elegit duodecim ex ipsis (quos & Apo-
stolos nominauit:) 14 Simonem [i] quem
cognominauit Petrum, & Andream fra-
trem eius, Iacobum & Iohannem, Philip-
pum & [k] Bartholomæum, 15 Matthæum
& Thomam, Iacobum Alphæi & Simô-
nem qui vocatur Zelótes, 16 & [l] Iudam
Iacóbi, & Iudam Iscarióté,[m] qui fuit pro-
ditor. 17 [n] Et descendens cum illis, stetit
in loco campestri, & turba discipulorum C
eius, & multitudo copiosa plebis ab om-
ni Iudæa & Ierusalem: & maritima * & * * Tyri MS. G.S.
Tyri & Sidônis, 18 [o] qui venerant vt au-
dirent eum, & sanarentur à languoribus
suis. Et qui vexabantur à spiritibus im-
mundis,

a *Vt inuenirent vnde accusarent eum.*] vel ex oratione, si ille interrogatus responderet, licere curare in sabbatho; vel ex actione, si curaret. Vtramque autem vel saltem alteram expectabant opportunitatem accusandi, cognita eius in dicendo integritate, & in benefaciendo liberalitate. Vtrũque autem præstitit Iesus, eorumque redarguit inscitiam & malitiam.

b *Sciebat cogitationes eorum.*] qui cùm disputandi causa interrogare viderẽtur, tamen re ipsa intenti erant ad calumniam.

c *Sta in medium.*] Hoc egit Iesus sapientissimè, vt spectaculum miseri hominis adstantes ad misericordiæ opinionem in proposita quæstione inclinaret, contra sententiam calumniatorum.

d *Licet sabbathis benefacere.*] Hãc prudentissimam argumẽtandi rationem in sacra dialectica indicabimus.

e *Et circunspectis omnibus.*] Quorum simplicior pars tacendo assentiri, improbior verò cõuicta esse videbatur.

f *Repleti sunt insipientia.*] Perturbati ita fuere, vt stulti omnino viderẽtur. hinc stupefacti pudore astantiũ, quibus derisui esse posse videbãtur: hinc inuidia in Iesum conciti, nullã orationem inueniebant, qua vel ficta & simulata, vel Iesum accusare, vel se defendere possent.

g *Pernoctans in oratione Dei.*] cui cõmendabat messem colẽdam, & operariorum delectum postera die faciendum, præsertim eorum qui Apostoli erant appellandi.

h *Elegit duodecim*] ad Apostolatum: namque ad Euangelij gratiam, hoc est, ad singulorum salutem, omnes discipuli electi erant: & quicunque accedere vellent etiã, modò illas partes afferrent, virtutem & pœnitẽtiã.

i *Quem cognominauit*] posteà, vt suo loco narratur.

k *Bartholomæum.*] Idem Nathanael proprio nomine à patris nomine Bartholomæus.

l *Iudam Iacobi.*] qui & Thadæus dicitur.

m *Qui fuit proditor.*] Quanquam electus fuerat in Apostolatum, quem certè gessit.

n *Et descendens cum illis.*] Summam totius doctrinæ suæ audituris.

o *Qui venerant vt audirent.*] doctrinam planè cælestem, & signis beneficentiæ maximæ à Deo confirmatã.

mundis, curabantur. 19 Et omnis turba
quærebat eum tangere: [a] quia virtus de
Mat. 5. a. 2. illo exibat, & ſanabat omnes. 20 Et ipſe
eleuatis oculis in diſcipulos ſuos, dicebat,
Iſa. 65. b. 12. [b] Beati pauperes: quia veſtrum eſt regnũ
Iſa. 61. a. 3. & 66. b. 10. Dei. 21 Beati [c] qui nunc eſuritis: quia ſa-
Mat. 5. a. 12. turabimini. Beati [d] qui nunc fletis: quia
ridebitis. 22 Beati eritis [e] cùm vos ode-
rint homines, & cùm ſeparauerint vos,
& [f] exprobrauerint, & eiecerint nomẽ ve-
ſtrum tanquam malum, [g] propter filiũ ho-
minis. 23 Gaudete in illa die & exultate:
ecce enim merces veſtra multa eſt in cæ-
lo. ſecundùm hæc enim faciebant Pro-
D phetis patres eorum. 24 Veruntamen [h] væ
Amos 6. a. 1. vobis diuitibus, [*] quia [i] habetis conſola-
qui MS q. Ambr. Eccl. 31. a. 8. tionem veſtram. 25 Væ vobis qui ſaturati
Iſa. 65. c. 12. eſtis: quia eſurietis. Væ vobis qui ridetis
nunc: quia lugebitis & flebitis. 26 Væ
vobis; MS. G q. S. * cùm benedixerint vobis * omnes * homi-
I MS G. S. prophetis o. nes. ſecundùm hæc enim faciebãt * pſeu-
Mat. 5. c. 44. doprophetis * patres eorum. 27 [k] Sed vo-
Mat. 5. f. 39. 1 Cor. 6. b. 7. bis dico qui auditis, [l] Diligite inimicos ve-
ſtros: benefacite his qui oderunt vos.
MS. R. G. S. 28 Benedicite maledicẽtibus vobis: * & * o-
rate pro calumniantibus vos. 29 Et qui te
ei MS. S. percutit in maxillam, præbe * & alteram.
Et ab eo qui aufert tibi veſtimentum, etiã
tunicam noli prohibere. 30 Omni autem
petenti te, tribue: & qui aufert quæ tua
Mat. 7. b. 12. Tob. 4. c. 16. ſunt, ne repetas. 31 [m] Et prout vultis vt
faciant vobis homines, & vos facite illis
c ſimiliter.

a *Quia virtus de illo.*] Hæc omnia indicabant illum, illiusque doctrinam à Deo eſſe.

b *Beati pauperes.*] qui regni cauſa diuitiis ex corde renuntiant.

c *Qui nunc eſuritis.*] Ad exitum ex Ægypto alludit hæc ſententia.

d *Qui nunc fletis.*] Intelligentes nihil lætitiæ in humanis rebus eſſe: & etiam coacti flere ob ærumnas acceptas ab Euangelij inimicis.

e *Cum vos oderint homines.*] qui terrena ſapiunt, & vos ſibi diſſimiles moribus & ſtudio oderunt.

f *Exprobrauerint.*] vt timidos, humiles, viles, abiectos, obſcuros, & huiuſmodi epithetis, quæ mundus modeſtis imponere ſolet.

g *Propter filium hominis.*] cuius cauſa vos ea negligitis, quæ mundus curat.

h *Væ vobis diuitibus.*] diuitiarum admiratoribus, cultoribus & amatoribus.

i *Habetis cõſolationem veſtram.*] quam vos vobis definiſtis & exoptaſtis: cũ vera tamen conſolatio non ſit, ſed veſtra conſolatio.

k *Sed vobis dico, qui auditis.*] animo vera & honeſta cognoſcendi & colendi.

l *Diligite inimicos veſtros.*] Chriſti diſciplina, pietatis exercitatio, damnatio ſæculi, Heu, heu, heu.

m *Et prout vultis vt faciant.*] Mira & ſole clarior æquitas & honeſtas Chriſtianæ doctrinæ.

similiter. [32] Et si diligitis eos qui vos di- *Mat.5.g.46.*
ligunt,[a] quæ vobis est gratia? nam & pec-
catores, diligentes se diligunt. [33] Et si E
benefeceritis his qui vobis benefaciunt:
quæ vobis est gratia? siquidem & pecca-
tores hoc faciunt. [34] Et si mutuum de- *Mat.5.g.42. Deut.15.b.8.*
deritis his à quibus speratis recipere: quæ
gratia est vobis? nam & peccatores pec-
catoribus fœnerantur, vt recipiant æqua-
lia. [35] Veruntamen diligite inimicos ve- *Mat.5.g.44.*
stros:* benefacite & mutuum date, [b] nihil *& MS.G.
inde sperantes: & [c] erit merces vestra mul-
ta, & [d] eritis filij Altissimi, quia ipse beni-
gnus est super ingratos & malos. [36] Esto-
te ergo misericordes, sicut & pater vester
misericors est. [37] [e] Nolite iudicare, & *Mat.7.a.1.*
non iudicabimini. nolite condemnare, &
non condemnabimini. Dimittite, & di-
mittemini. [38] Date, & dabitur vobis.
mensuram bonam" & confertam & coa- "MS.G.
gitatam & supereffluentem dabunt in si-
num vestrum. Eadē quippe mensura qua *Mat.7.a.2. Marc.4.c.24.*
mensi fueritis, remetietur vobis. [39] Di-
cebat autem illis & similitudinem: [f] Nun-
quid potest cæcus cæcum ducere? nónne *Mat.15.b.14.*
ambo in foueam " cadunt? [40] Non est " eadent 5 MS R.G.
discipulus super magistrum: perfectus au- *Mat.10.c.24. Ioh.13.b.16. & 15.c.20.*
tem omnis erit, si sit sicut magister eius. F
[41] Quid autem vides festucam in oculo *Mat.7.a.3.*
fratris tui: trabem autē quæ in oculo tuo
est, non consideras? [42] Aut quomodo
potes dicere fratri tuo, Frater, sine, eiiciā
festucam

a *Quæ vobis est gratia*] apud Deum? Gratia enim & gratitudo, non tantum officia, quantum beneficia respicit.

b *Nihil inde sperantes*] ab hominibus ipsis.

c *Erit merces vestra multa.*] copia, magnitudine & præstantia.

d *Eritis filij Altissimi.*] Verè filij Altissimi imitatione primùm, deinde & adoptione. alludit ad Abrahæ factum erga regem Sodomæ, &c.

e *Nolite iudicare.*] res vestras aduersus alios agere: permittite iudicium Deo.

f *Nunquid potest cæcus cæcum ducere.*] Cæcus est, qui mentem aliquo modo sui ipsius commodi mundani causa turbatam habet: hic ab huius doctrinæ simplicitate alienus admodū est, idemque alios non potest se meliores reddere.

festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo
trabem non videns? Hypocrita, eiice pri-
mùm trabem de oculo tuo: & tunc per-
spicies vt educas festucam de oculo fratris
Mat.7.c.17 tui. 43 [g] Non est enim arbor bona quę fa-
cit fructus malos: neque arbor mala, fa-
ciens fructum bonum. 44 Vnaquæque
Mat.7.c.16 & 12.c.33. enim arbor de fructu suo cognoscitur.
Neque enim de [h] spinis colligũt ficus: ne-
que de rubo vindemiãt vuam. 45 [i] Bonus
homo de bono thesauro cordis sui profert
G bonum: & malus homo de malo thesau-
ro profert malum. Ex abundantia enim
cordis, os loquitur. 46 [k] Quid autem vo-
Mat.7.c.21. Rom.2.b.13. Iac.1.d.22. catis me, [l] Domine, Domine: & [m] non fa-
citis quæ dico? 47 Omnis qui venit ad
me, & audit sermones meos, & facit eos:
ostendam vobis cui similis sit. 48 similis
est homini ædificanti domum, qui fodit
in altum, & posuit fundamentum super
petram: [n] inundatione autem facta, illi-
sum est flumen domui illi, & non potuit
eam mouere: fundata enim erat super pe-
tram. 49 Qui autem audit, & non facit:
similis est homini [o] ædificanti domũ suã
super terram sine fundamento: in quam
illisus est fluuius: & continuò cecidit, &
facta est ruina domus illius magna.

CAP. VII.

Mat.8.a.5. Ioh.4.f.46. CVm autem impleſſet [a] omnia verba sua
A in aures plebis, intrauit Capharnaum.
2 Centurionis autẽ cuiusdam seruus malè

g *Non est enim arbor bona.*] quãquam specie ipsa niteat & elegans videatur. ita doctrina & doctor.

h *Neq; de spinis colligũt ficus: neq; de rubo vindemiant vuã.*] Et viridis est spina, & rosas profert odoratas. & rubus pulchrius vite floret, & lenta est, folia ne diuturniora habet. vtraque tamen vel nullos vel viles fructus fert: & tractata planta nocet.

i *Bonus homo.*] Boni hominis bona cogitatio, bona voluntas, bonus conatus, bonum studium, bonũ opus, bonus sermo. Mali hominis omnia his diuersa, quamuis aliter videãtur.

k *Quid autem vocatis me.*] Christiani boni, & qui re ipsa Christianus appellari meritò debeat, certissimum examen Christi iudicio.

l *Domine, Domine.*] Ad vtramque discipulorum professionem, & qui imperfecti adhuc sunt, & qui perfectionẽ profitẽtur, refertur repetitio.

m *Non facitis quæ dico.*] Altera pars pœnitentiam exercere, altera fructus illos admirabiles edere debet, quos edunt qui filij Dei sunt, spirituque Christi aguntur. aliâs non sunt id quod profitentur.

n *Inundatione autem facta.*] vel propriarum concupiscentiarum, vel externarum tentationum.

o *Ædificanti domum suam.*] non sine studio, cura & labore, sed tandem incassum. Heu, heu, heu.

CAP. VII.

a *Omnia verba sua.*] in quibus doctrinæ suæ summa continebatur: *in aures plebis*, apertè, publicè & palam, docendi & proficiẽdi studio magno.

habens, erat moriturus: qui illi erat pre-
tiosus. 3 Et [a] cùm audisset de Iesu, misit
ad eum seniores Iudæorum, rogans eum
vt veniret, & "saluaret' seruum eius. 4 At "sanaret MS.
illi cùm venissent ad Iesum, rogabãt eum
solicitè, dicẽtes ~ ei, 'Quia dign⁹ est vt hoc - MS.G.2.
illi præstes. 5 [b] diligit enim gentem no-
stram: & synagogã ipse ædificauit nobis.
6 Iesus autem ibat cum illis. Et cùm iam
non longè esset à domo, misit ad eum Cẽ-
turio amicos, dicẽs, [c] Domine, noli vexa- Mat.8.a.8.
ri. Non enim sum dignus vt sub tectum
meũ intres. 7 propter quod & meipsum
non sum dignum arbitratus vt venirẽ ad
te: sed dic verbo, & sanabitur puer meus.
8 nam & ego homo sum sub potestate cõ- B
stitutus, habens sub me milites: & dico
huic, Vade, & vadit: & alij, Veni, & venit:
& seruo meo, Fac hoc, & facit. 9 Quo au-
dito, Iesus [d] miratus est: & conuersus, se-
quentibus se turbis, dixit, Amen dico vo-
bis, [e] nec in Israel tantam fidem inueni.
10 Et reuersi qui missi fuerant, domum:
inuenerunt seruum qui languerat, sanum. Psa.106.b.20 Sap.16.b.12
11 [f] Et factum est, deinceps ibat * in ciui- * Iesus MSS. Ambr.
tatem quæ vocatur "Naim': & ibant cum "Nain G.S.
eo discipuli eius & turba copiosa. 12 Cùm
autẽ appropinquaret portæ ciuitatis, * ec- * & MS.G.
ce defunctus efferebatur, filius vnicus ma
tris suæ: & hæc vidua erat: & turba ciui-
tatis multa cum illa. 13 [g] Quam cùm vi-
disset Domin⁹, [h] misericordia motus super
eam,

a *Cùm audisset de Iesu.*] audisset illius virtutem in sanandis morbis, & dæmonibus eiiciendis, quam planè diuinam esse intellexit.

b *Diligit enim gentem nostram.*] Signũ hoc erat fidei Centurionis erga verbum Dei, quod apud illam gentem seruabatur, erga veram religionem quæ tunc in professione Iudæorum erat.

c *Domine, noli vexari.*] Anteà seniores, aut suo tantùm consilio rogauerant Iesum vt veniret ad Centurionem, aut ipsius Centurionis hortatu, qui non postulauerat vt veniret, quasi intelligeret beneficium à Iesu, nisi præsenti, præstari non posse: verùm vt ex illius aduentu cognosceret ipsum velle sibi beneficiũm exhibere; quod si se velle declararet, satis sibi id esse intelligebat, vt id quod cupiebat eueniret.

d *Miratus est.*] Illa admiratione attentionem mouit turbis, ad magnam cognoscendam rem: neque admiratio nouam in Iesu notitiam arguit.

e *Nec in Israel.*] quem ex nomine etiam ipso per Deum imposito, fide maxima prędítum esse sperare oportuerat.

f *Factum est deinceps.*] certo post tempore, eoque breui.

g *Quam cùm vidisset Dominus.*] Qui iam sese probauerat vitæ mortisque dominum, & diuina virtute præstãtem. Ad huiusmodi rem indicandã solet Iesus ab Euangelistis & Apostolis *Dominus* appellari.

h *Misericordia motus.*] qui tanta virtute & efficacitate præstabat, non expectat, vt rogetur; sed ipse vltrò misericordia motus, beneficium cõtulit. Ad misericordiæ exercitationẽ potestatem illam suam è cælo detulerat.

eam, dixit illis, Noli flere. 14 Et accessit,
C & tetigit loculum. (Hi autem qui porta-
bant, steterunt:) Et ait, Adolescens,[a] tibi
dico, surge. 15 [b] Et resedit qui erat mor-
tuus, & cœpit loqui. Et dedit illum matri
suæ. 16 Accepit autem omnes timor. &
magnificabant Deū, dicentes, Quia[c] pro-
Luc.24.c.19 Ioh.4.c.19 & 6.b.14. & 7.f.40. pheta magnus surrexit in nobis: & quia
Deus visitauit plebem suam. 17 [d] Et exiit
hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, &
in omnem circa regionem. 18 Et nuntia-
uerunt Iohanni discipuli eius de omnibus
Mat.11.a.2. his. 19 [e] Et conuocauit duos de discipulis
suis Iohannes: & misit ad Iesum, dicens,
Tu es qui venturus es: an alium expecta-
mus? 20 Cùm autem venissent ad eum
viri, dixerunt, Iohānes Baptista misit nos
ad te, dicens, [f] Tu es qui venturus es: an
alium expectamus? 21 [g] (In ipsa autem
hora, multos curauit à lāguoribus & pla-
gis, & spiritibus malis: & cæcis multis
D donauit visum.) 22 Et respondens, dixit
illis, Euntes renuntiate Iohanni quæ au-
Isa.29.f.18 & 35.a.5. distis & vidistis: Quia cæci vident, claudi
ambulant, leprosi mundantur, surdi au-
Mat.15.d.30 Isa.61.a.1. diunt, mortui resurgunt, 23 pauperes eu-
angelizantur: & beatus est [h] quicunque
Mat.11.a.7. non fuerit scādalizatus in me. 24 Et cùm
discessissent nuntij Iohannis, cœpit de Io-
hanne dicere ad turbas, Quid existis in de-
* agitatam Mat.11.a.7. sertum videre? arundinem vēto* moueri?
25 Sed quid existis videre? hominē mollib⁹

a *Tibi dico.*] Verbo quo condita sunt omnia; imò quo euocata quæ non erant anteà, vt essent: eodem homo ex morte ad vitam reuocatur. nimirum mortuus audit verbum, quod ea quæ non fuerant, audiere.

b *Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui.*] Resuscitatus est validus, sanus, & vitæ functionibus subeūdis aptus. ita etiam visus & auditus est turbis remotioribus perinde ac proximis.

c *Propheta magnus.*] ille promissus & expectatus. *Deus visitauit plebem suam* ad salutem per hunc prophetam afferendam.

d *Et exiit sermo.*] publicā fama, quę testata est prophetam illum adesse.

e *Et conuocauit duos*] testes legitimè futuros Iesu Christi virtutis.

f *Tu es qui venturus es.*] Non dubitātis, sed gaudentis & gratulantis Iohannis interrogatio est; & præ gaudio ita pronuntiata, ad maiorē confirmationem discipulorum.

g *In ipsa autem hora.*] Moses ita probatus est Dei nuntius & populi dux.

h *Quicunque non fuerit scandalizatus.*] sed sustinuerit vsque in finem.

veſtimentis indutum? Ecce, qui in veſte
pretioſa ſunt & delitiis, in domibus regũ
ſunt. 26 Sed quid exiſtis videre? prophe-
tam? Vtique dico vobis, & pluſquã pro-
phetam. 27 hic eſt de quo ſcriptum eſt,
Ecce mitto angelum meum ante faciem Mala. 3. a. 1. Mat. 11. b. 10
tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Marc. 1. a. 2.
28 Dico enim vobis, [a] maior inter natos mu
lierum propheta Iohanne Baptiſta nemo
eſt. qui autẽ minor eſt in regno Dei, ma-
ior eſt illo. 29 [b] Et omnis populus audiẽs
& publicani, [c] iuſtificauerunt Deum, ba- E
ptizati baptiſmo Iohannis. 30 Phariſæi
autem & legis periti [d] conſilium Dei ſpre-
uerunt in ſemetipſos, nõ baptizati ab eo.
31 "Ait autem Dominus, Cui ergo ſimi- " 12 MS. G q. s.
les dicam homines generationis huius? &, Mat. 11. b. 16
cui ſimiles ſunt? 32 Similes ſunt pueris
ſedentibus in foro, & loquentibus adin-
uicem, & dicentibus, Cantauimus vobis
tibiis, & non ſaltaſtis: lamentauimus, &
non ploraſtis. 33 Venit "autem Iohannes " enim 6 MS. G S.
Baptiſta neque manducans panem, neque Mat. 3. a. 4. Marc. 1. a. 6.
bibens vinum: & dicitis, [e] Dæmoniũ ha-
bet. 34 Venit Filius hominis manducans
& bibens: & dicitis, Ecce homo deuora-
tor & bibens vinum, amicus publicano-
rum & peccatorum. 35 [f] Et iuſtificata eſt
ſapientia ab omnibus filiis ſuis. 36 Ro- F
gabat autem illum quidam de Phariſæis
vt manducaret cum illo. Et ingreſſus do- Mat. 26. a. 7
mũ Phariſæi diſcubuit. 37 Et ecce mulier Marc. 14. a. 3 Ioh. 12. a. 3.
quæ

a *Maior inter natos.*] Propheta nemo eſt maior, vtpote qui indicarit præſentem eum, quem cæteri prophetæ prædixerant: & qui prophetiæ ac teſtimonij ſui auctoritatem certiſſimis admirandisque ſignis probarit. Sed efficacitate ac virtute lõgè maior eſt illo is qui in regno Dei, hoc eſt, in eccleſia hac & congregatione Iſraelitica, cui Deus præeſt, habetur minor Iohanne. vel ipſo Iohanne teſtante, Medius autem veſtrum ſtetit, quem vos neſcitis: ipſe eſt qui poſt me venturus eſt, qui ante me factus eſt; cuius ego non ſum dignus, &c

b *Et omnis populus audiens.*] teſtimonium Iohannis, indicantis digito eũ qui tollit peccata mundi.

c *Iuſtificauerunt Deum.*] agnouerũt Dei veritatem, ſuam inopiam; & cõfeſſi ſunt egere ſe illo lotore, qui tolleret peccata mundi: ideoque pœnitentiæ baptiſmum ſubiere.

d *Conſilium Dei ſpreuerunt in ſemetipſos.*] Noluerunt admittere diuinum conſilium in ſuam ipſorum ſalutem cœptum,

e *Dæmonium habet.*] Malitioſa calliditas omnia perperam interpretatur, illam perpetuam & admirandã continentiam Iohannis, quæ ſuam ipſorum vitæ auſteræ profeſſionem longo ſuperabat interuallo: quoniã ſuis moribus & ſtudiis nihil conferre intelligebant Phariſæi, dæmonis potius illuſioni, quàm diuinæ gratiæ & baptiſtæ virtuti adſcribebant.

f *Et iuſtificata eſt ſapientia.*] ex vtraq. parte vicit, productis aliis qui auſteriſſimam vitã colerent, aliis qui modeſtam & ciuilem conſuetudinem inirent. vtriſque verò eandem rem teſtantibus, hoc eſt regnum Dei appropinquaſſe, fidem & pœnitentiam neceſſariam eſſe.

quæ erat [a] in ciuitate, peccatrix, vt cogno-
uit quòd * accubuisset in domo Pharisæi,
attulit alabastrum vnguenti: 38 [b] & stans
retro secus pedes eius, lachrymis cœpit ri-
gare pedes eius, [c] & capillis capitis sui ter-
gebat, & osculabatur pedes eius, & vn-
guento vngebat. 39 Videns autem Pha-
risæus qui vocauerat eum, ait intra se, di-
cens, Hic si esset propheta, sciret vtique
[d] quæ & qualis est mulier quæ tangit eum,
quia peccatrix est. 40 [e] Et respondens Ie-
sus, dixit ad illum, Simon, habeo tibi ali-
quid dicere. At ille ait, Magister, dic.
41 [f] Duo debitores erant cuidam fœnera-
tori: vnus debebat denarios quingentos,
G & alius quinquaginta. 42 [g] Non haben-
tibus illis vnde redderent, donauit vtris-
que. [h] Quis ergo * eum plus "diligit"?
43 Respondens Simon dixit, Æstimo quia
is cui plus donauit. At ille dixit ei, Rectè
iudicasti. 44 Et conuersus ad mulierem,
dixit Simóni, Vides hanc mulierem? In-
traui in domum tuam, [i] aquam pedibus
meis non dedisti: hæc autem lachrymis
rigauit pedes meos, & capillis suis tersit.
45 Osculum mihi non dedisti: hæc autem
ex quo "intraui", nō cessauit osculari pedes
meos.

* Iesus MS q.

* eorum C.S.

* diliget MS.C.S.

* intrauit MS.C.q.S.

a *In ciuitate peccatrix.*] in illa ciuitate. Fœmina noti exempli, non tam impudicitiæ, quàm licentiæ, quę honestis fœminis dedecori & probro esse debet, tametsi nulla accedat impudicitia.

b *Et stans retro secus pedes.*] Gratissimum officium erga Iesum, quod ex vera ac solida pœnitentia proficiscitur. namque huiusmodi peccatores ita ex corde reuersi ac mutati, abluti pœnitentiæ lachrymis, iustificant Deum; à quo posteà baptizātur Spiritu per Iesum filium, huius salutis pontificem.

c *Et capillis capitis.*] quæcunque ipsa ad vanas delitias, & muliebris licentiæ fomenta atque apparatum anteà parauerat, ad pœnitentiæ exercitationem & satisfactionem, quam vocat, transtulit.

d *Quæ & qualis.*] Iuuenem fœminam ætate, atque adeò stultiorem & petulantiorem, prætereà studio atq; consuetudine improbiorem esse cognosceret: à qua tanquam impura minimè pateretur se tangi, si propheta esset; imò si Pharisæus esset, dicere debuit.

e *Et respondens Iesus.*] occupans illius cogitationem.

f *Duo debitores.*] Argumētatio paulo difficilior est, quā sic explicamus. Simonis argumentum fuerat, Peccator non debet admitti; ideóque ista admitti non debuit. Iesus verò aliud argumentum arripit, Peccati detestator, fide & charitate instructus, debet admitti omnino; eoque magis, quo maiori fide & charitate instructus est. Tu peccatum, cui tamē obnoxius es, execraris; idque tibi à Deo condonatum iri confidis: esto ita: at verò fœmina hæc te & hoc nomine antecedit, & illis aliis fidei & charitatis longè vincit. Ergo dignior est cōsuetudine & familiaritate prophetæ, quàm tu: dignior venia & condonatione peccati, quàm tu. Si dignior, ergo maiori dono frui debet. Omnia argumentationis membra probat Iesus à signo, quæ fortissima probatio est.

g *Non habentibus.*] & suam inopiam agnoscentibus, ac supplicantibus.

h *Quis ergo eum plus diligit?*] Ex liberalitate creditoris tanquam efficiēte probatur amor consequutus in animis debitorum, quando vterque expertus esset creditoris benignitatem. Hæc est prior argumentatio, quam rursus vertens Iesus, à debitoris persona & officio rationem inchoat: Si, inquit, creditor ipse antequam condonet, cognouerit debitorum animos; & intellexerit se ab altero magis diligi quàm ab altero; ei nimirum ex tua sententia plus dimittet, à quo magis diligi se cognouerit. *Vides autem hanc mulierem?*

i *Aquam pedibus meis.*] Hæc omnia à Iesu commemorata officia ex humanitatis vi, & illarum regionum more, amoris atque affectus maximi argumenta erant. Inuitatio ex vulgari tantùm consuetudine aliquando, interdum verò ex fastu, nonnunquam ex dolo proficisci potest. saltem præcipuum dilectionis signum non est.

meos. 46 Oleo caput meum non vnxisti:
hæc autem vnguento vnxit pedes meos.
47 Propter quod dico tibi, Remittuntur ei
peccata multa, [k]quoniam dilexit multum.
[l]Cui autem minus dimittitur, minus di-
ligit. 48 [m]Dixit autem ad illam, Remit- *Mat.9.a.2.*
tuntur tibi peccata. 49 Et cœperunt, qui
simul accumbebãt, dicere intra se, [n]Quis
est hic qui etiam peccata dimittit?
50 Dixit autem ad mulierem, [o]Fides tua te *Mat.5.c.34.*
saluam fecit, vade in pace.

CAP. VIII.

ET factum est deinceps, & ipse iter fa- A
ciebat per ciuitates & castella prædi-
cans & euangelizãs regnum Dei: [a]& duo-
decim cum illo, 2 & [b]mulieres aliquę quę
erant curatæ à spiritibus malignis & in-
firmitatibus, Maria [c]quę vocatur Magda- *Marc.16.c.9*
léne, de qua septem dæmonia exierant,
3 & Iohãna [d]vxor Chusę procuratoris He-
rodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ mi-
nistrabant ei de facultatibus suis. 4 Cùm
autem turba plurima cõueniret, & de ci-
uitatibus properarent ad eum, dixit per si- *Mat.13.a.3* *Marc.4.a.2.*
militudinem: 5 Exiit qui seminat, semi-
nare semen suum. & dum seminat, aliud
cecidit

k *Quoniam dilexit multum.*] Hic iam argumentatione variata, declarauit Iesus se verè prophetam esse, qui probè cognouisset quæ & qualis esset mulier, nimirum iuuenis certi nominis & familiæ non sibi ignotæ, præteritam consuetudinẽ detestata, pœnitentiæ solidæ, atque fidei plena dilectioneque feruentissima: ideoque permissa sese tangere, in ipsius salutem, & liberationẽ à peccatis multis, quibus anteà infecta fuerat. adeò illam cognouerat exactissimè Iesus.

l *Cui autem minus dimittitur, minus diligit.*] hoc est, quia minus diligit, minus illi dimittitur: & quia tu minus diligis, minus etiam credis dimissionem tibi per me faciendam; eamque minus habes. Dignior ergo est illa vt me tãgat, me alloquatur, meců conuersetur, quàm tu. in illa maior fides, maior dilectio, amplior dimissio, quàm in te est.

m *Dixit autem ad illam.*] Iesus animorum medicus nihil magis optabat, quàm vt peccatores, morbũ sentientes suum, curandũ studiosè proponerent. ideoque nemini hoc beneficium negare, aut differre, aut nõ declarare visus est.

n *Quis est hic.*] Qui bona mente cãdidaque essent, poterant huiusmodi oratione audita, intelligere Iesum maius aliquid propheta esse; immò vltra omnem humanam aleam præstare, quippe qui non modò cognouisset quæ & qualis esset mulier, & quid Simon intra se cogitasset, sed & peccata remisisset. Verùm calumniatores & malitiosi hanc partem admiratione dignissimam, ad inuidiam rapiebant.

o *Fides tua te saluam fecit.*] Hac asseueratione Iesus doctrinam suam cõfirmauit, qua sæpius fidem & dilectionem necessarias esse docebat ad peccatorum remissionẽ. Deinde mulierem ad vitæ melioris studium animauit, vtpote cui nihil iam obstaret præterita cõsuetudo, quominus oblata à Deo pace frui liceret. Præterea fidei illius viuæ vim & efficacitatem hoc exemplo probauit; ac demum eos notauit ac reprehendit, qui eiusmodi exemplo in propriam ipsorum salutem non vterentur.

CAP. VIII.

a *Et duodecim cum illo.*] Prædicabant illi duodecim etiam per ciuitates & castella, & euangelizabant regnum Dei qui summa sua misericordia decreuit hoc donum maximum hominibus largiri; idemque apertè, sedulò ac diligenter per ministros delectos annuntiari. b *Mulieres aliquæ.*] testes virtutis Iesu, vtpote magnis beneficiis affectæ, & ipsius iam factæ discipulæ: quæ cùm diuites essent, *ministrabant ei de facultatibus suis*; ita vt Iesus nihil ab homine quoquam exigeret; sed omnibus gratis & euangelium enuntiaret, & beneficia conferret. & cùm multæ essent, facillimè suppeditabant sumptus frugalissimo magistro, & ipsius comitibus.

c *Quæ vocatur Magdalene.*] Omnes fœminæ notæ, quarum conditio & vitæ ac valetudinis genus insignia fuerãt anteà, & præsens etiam status, quantum ab illo differret priori, cognosci poterat.

d *Vxor Chusæ.*] Ita vt in aulâ quoque regia Iesu virtutis ac doctrinæ fama celebrari posset: atque ita omnibus in locis omnibus hominum ordinibus cognosci.

cecidit ſecus viam, & [a] conculcatum eſt, &
volucres cæli comederũt illud. 6 Et aliud
cecidit ſupra petram: & natum aruit, quia
non habebat humorem. 7 Et aliud ceci-
dit inter ſpinas, & [b] ſimul exortę ſpinę ſuf-
focauerũt illud. 8 Et aliud cecidit in ter-
ram bonam: & ortum, fecit fructum cẽ-
B tuplum. Hæc dicens clamabat, Qui ha-
bet aures audiendi, audiat. 9 Interroga-
Mat. 13. a. 10 Marc. 4. b. 10 bant autem eum diſcipuli eius, quæ eſſet
hæc parabola. 10 Quibus ipſe dixit, Vo-
bis datum eſt noſſe myſterium regni Dei,
Iſa. 6. c. 9. Mat. 13. b. 14 cæteris autẽ in parabolis, vt videntes non
Marc. 4. b. 12 Ioh. 12. f. 40 videant, & audientes non intelligant.
Act. 28. f. 26 Rom. 11. b. 8. 11 Eſt autem hęc parabola: Semen, eſt ver-
bum Dei. 12 Qui autem ſecus viam: hi
ſunt [c] qui audiunt, deinde venit diabolus,
& tollit verbum de corde eorum, ne cre-
dentes ſalui fiant. 13 Nam qui ſupra pe-
tram: qui cùm audierint, cum gaudio ſuſ-
cipiunt verbum: & hi radices non habẽt:
qui 1 Ms. c. quia ad tempus credunt, & [d] in tempore
tentationis recedunt. 14 Quod autem in
ſpinas cecidit: hi ſunt qui audierunt, & [e] à
ſolicitudinibus & diuitiis, & voluptati-
bus vitæ, euntes, ſuffocantur, & non re-
ferunt fructum. 15 Quod autem in bo-
nam terram: hi ſunt qui in corde bono &
optimo audientes verbum retinẽt, & fru-
Mat. 5. b. 15 Marc. 4. c. 21 ctum afferunt in patientia. 16 Nemo au-
tem lucernam accendens, [f] operit eam va-
ſe, aut ſubtus lectum ponit: ſed ſupra cã-

d delabrum

a *Conculcatum eſt.*] contemptum & neglectum, conſuetudine & frequẽtia vulgati, hoc eſt, perditiſſimum hominum genus, qui negligunt doctrinam omnino callo iam obducto in vulgaris vitæ conſuetudine.

b *Simul exorta.*] Quanquam etiam triticum natum fuerit & creuerit, tamen quia permiſſæ etiam ſunt ſpinæ ſimul oriri & creſcere, illæ ſuffocarunt triticum.

c *Qui audiunt.*] & non intelligunt, vt apud Matthæum: namque hi negligunt & conculcant.

d *In tempore tentationis.*] tribulatio, perſecutiò & oppreſſio propter verbi obſeruationem exorta, quamuis ab hominibus extruatur, tamen Deo permittẽte fit, ad examinationem & periculum faciendum de iis qui ſolidis fidei & charitatis fundamentis innitũtur. ideoque eiuſmodi aduerſitas *tentatio* vocatur. Tentari enim Deus permittit ſuos huiuſmodi periculis. Inſtabiles tempore tentationis recedunt à fide aut à fidei profeſſione: atque adeò ab exercitationibus & documentis iis, quæ ex verbi præſcripto iniri & præſtari debent.

e *A ſolicitudinibus*] ſeculi huius, ex Matthæo exponimus. hæc pars ſpinarum ambitionis ſemine oritur.

f *Operit eam vaſe.*] genus pro quacunque ſpecie caua: ita candelabri ipſius baſis vas eſt. vt terebra quædã medicis familiaris, qua capitis oſſa latiori foramine pertunduntur, *modiolus* dicitur.

delabrum ponit, vt intrantes videant lu- C
men. 17 Non eſt enim occultum quod Mat.10.e.26 Marc.4.c.22
non manifeſtetur: nec abſcõditum quod
non cognoſcatur, & in palam veniat.

a *Videte ergo quomodo audiatis.*] Nam hæc vobis dicta ſunt & expoſita ad veſtram & aliorum per vos inſtruendorum doctrinam.

18 a "Videte ergo quomodo "audiatis'. Qui Mat.13.b.12 & 25.c.29.
enim habet, dabitur illi: & quicunque 'auditis 7 MS.G.
non habet, etiã quod putat ſe habere, au-
feretur ab illo. 19 Venerunt autem ad il- Marc.4.c.25 Mat.12.d.46

b *Fratres eius.*] Hebraici & Syriaci ſermonis vſus obtinuit, vt nomen fratrum propinquos ſignificet.

lum mater & b fratres eius: & non poterãt Marc.3.d.31.
adire eum præ turba. 20 Et nũtiatum eſt
illi, Mater tua & fratres tui ſtant foris, vo-
lentes te videre. 21 Qui reſpondens, dixit
ad eos, Mater mea & fratres mei, hi ſunt
qui verbum Dei audiunt & faciunt.

c *In vna dierum.*] Poſtridie quàm à matre & propinquis fuiſſet quæſitus iam veſperi, poſt propoſitam atque explicatam parabolam ſeminis.

22 Factum eſt autem c in vna dierum: & Mat.8.c.23 Marc.4.d.36
ipſe aſcendit in nauiculã, & diſcipuli eius,
& ait ad illos, Trãsfretemus trans ſtagnũ.
Et aſcenderunt. 23 Et nauigantibus illis
obdormiuit: & deſcẽdit procella venti in
ſtagnum, & "complebantur', & periclita- 'compellebantur o.
bantur. 24 Accedentes autem ſuſcitaue-
runt eum, dicentes, * Præceptor, perimus. * Præceptor cq:s.
At ille ſurgens, increpauit ventum & tem-
peſtatẽ aquæ: & ceſſauit, & facta eſt tran-
quillitas. 25 Dixit autem illis, Vbi eſt fi-
des veſtra? Qui timentes, mirati ſunt ad D
inuicem, dicẽtes, Quis putas, hic eſt, quia
& ventis & mari imperat, & obediunt ei?
26 "Et nauigauerunt' ad regionem Geraſe- Mat.8.d.28 Marc.5.a.1
norum, quæ eſt contra Galilæam. 27 Et 'Enauigauerunt autem
cùm egreſſus eſſet ad terram, occurrit illi MS.G.S.
vir quidam qui habebat dæmonium iam
temporibus

temporibus multis, & vestiméto non in-
duebatur, neque in domo manebat, sed in
monumentis. 28 Is vt vidit Iesum, pró-
cidit ante illum: & exclamans voce ma-
gna, dixit, Quid mihi & tibi est Iesu fili
Dei Altissimi? obsecro te ne me torqueas.
29 Precipiebat enim spiritui immundo vt
exiret ab homine. Multis enim tempori-
bus arripiebat illum, & vinciebatur cate-
nis, & cōpedibus custoditus: & ruptis vin-
culis agebatur à dæmonio in deserta.
30 Interrogauit autem illum Iesus, dicens,
E Quod tibi nomen est? At ille dixit, [d] Legio:
[e] quia intrauerāt dæmonia multa in eum.
31 Et rogabant illum ne imperaret illis vt
Mat. 8. d. 30 Marc. 5. a. 13. in abyssum irent. 32 Erat autem ibi grex
porcorū multorum pascentium in mōte:
& rogabāt eum, vt permitteret eis in illos
ingredi. Et permisit illis. 33 Exierūt ergo
dæmonia ab homine, & intrauerunt in
porcos: & impetu abiit grex per præceps
in stagnum, & suffocatus est. 34 Quod vt
viderunt factum qui pascebant, fugerunt:
& nuntiauerunt in ciuitatem & in villas.
35 Exierūt autem videre quod factum est:
& venerunt ad Iesum, & inuenerunt ho-
minem sedenté à quo dæmonia exierant,
vestitum, ac sana mente ad pedes eius, &
timuerunt. 36 Nuntiauerunt autem illis
& qui viderāt, [f] quomodo sanus factus es-
set à legione. 37 Et rogauerunt illum om-
nis multitudo regionis Gerasenorum vt

d *Legio.*] Nomen militare à Græcis etiam, atque adeò à dæmonibus vsurpatum.

e *Quia intrauerant.*] Duo erāt à dæmonibus vexati, sed alter à legione, alter verò ab vno vel paucis dæmoniis tenebatur. Lucas persecutus est legionis narrationem, vt ostenderet maximam Iesu virtutem, cui tanta dæmoniorum multitudo, vis & cōcordia resistere non posset: ideoque illos victos ac deditos apertè indicauit illa oratione, *Rogabant illum ne imperaret illis*. & illa etiam, *vt permitteret*: nam singularium dæmonum victorum & expulsorū exempla iam plura à Iesu fuerant edita.

f *Quomodo sanus factus esset à legione.*] Quemadmodum solo iussu & imperio legio tota fuisset expulsa.

disccederet ab ipsis: [a] quia magno timore
tenebantur. Ipse autem ascendens nauim,
reuersus est. 38 Et rogabat illum vir à quo F
dæmonia exierant, vt cum eo esset. Dimi-
sit autẽ eum Iesus, dicens, 39 Redi in do-
mum tuã, & narra quanta tibi fecit Deus.
Et abiit [b] per vniuersam ciuitatem, prędi-
cans quanta illi fecisset Iesus. 40 Factum
est autem, [c] cùm rediisset Iesus, excepit illũ
turba. erant autem omnes expectãtes eũ.
41 Et ecce vênit vir cui nomen Iairus, & Mat.9.c.18. Marc.5.b.22
ipse princeps synagogæ erat: & cécidit ad
pedes Iesu, rogãs eum vt intraret in domũ
eius, 42 quia vnica filia erat ei ferè [d] anno-
rũ duodecim, & hæc moriebatur. Et con-
tigit, dum iret, à turbis comprimebatur.
43 Et mulier quędam erat in fluxu sangui-
nis ab annis duodecim, quæ in medicos
erogauerat omnem substantiã suam, [e] nec
ab vllo potuit curari: 44 accessit retrò, &
tetigit fimbriam vestimenti eius: & cõfe-
stim stetit fluxus sanguinis eius. 45 Et ait
Iesus, Quis est qui me tetigit? Negãtibus
autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum
illo erant, Præceptor, turbæ te cõprimunt
& affligunt, & dicis, Quis me tetigit?
46 Et dixit Iesus, Tetigit me aliquis. nam
ego noui virtutem de me exisse. 47 Vidẽs
autem mulier quia non latuit, tremẽs vê-
nit, & prócidit ante pedes eius: & [f] ob quã
causam tetigerit eum, indicauit corã om-
ni populo: & quemadmodum confestim
sanata

a *Quia magno timore.*] Religioso timore agnoscentes virtutem prorsus diuinam, cui dæmonum multitudo sustinendæ nulla ratione par esse potuisset. Sapientiùs hi de Iesu sentiebant, quàm Scribæ & Pharisæi peruicaces.

b *Per vniuersam ciuitatem.*] per omnem Decapolin.

c *Cùm rediisset Iesus.*] traiecto rursum freto in regionem Israelitarum, ostẽso virtutis suæ lumine vicinis, ad æmulationem suorum.

d *Annorum duodecim*] Ideò iam charior, quia grandior. Ea ætas puellis periculosa est, & morbis obnoxia; qui non animi deliquiis, vt minori ætate, sed vel morte, vel diuturna post valetudine ac difficili terminãtur. Causa à medicis petatur.

e *Nec ab vllo potuit curari.*] vel remedio vel consilio. Signum naturæ à morbo superatæ, & à medicinæ arte desperatæ.

f *Ob quam causam tetigerit eum.*] quod videlicet agnouerit suam curationẽ non pendêre iam à naturæ vi, sed à diuina virtute, quam in Iesu esse crediderat.

G sanata sit. 48 At ipse dixit ei, Filia, [g] fides
tua saluā te fecit: vade in pace. 49 Adhuc
* à principe a.5.
illo loquēte, venit quidam "ad principem'
synagogæ, dicens ei, Quia mortua est filia
tua, noli vexare illum. 50 Iesus autem au-
dito hoc verbo, respōdit patri puellę, Noli
timere: crede tantùm, & salua erit. 51 Et
cùm venisset domū, non permisit intrare
secum quēquam, nisi Petrum, & Iacôbū,
& Iohannem, & patrem & matrē puellæ.
52 [h] Flebant autem omnes, & plangebant
illam. At ille dixit, Nolite flere: non est
mortua puella, sed dormit. 53 Et deride-
bant eum, scientes quòd mortua esset.
54 Ipse autem tenens manum eius, clama-
uit, dicens, Puella, surge. 55 [i] Et reuersus
est spiritus eius, & surrexit continuò. Et
* dari 6 MS. c.
iussit illi "dare' māducare. 56 [k] Et stupue-
runt parentes eius, quibus præcepit ne ali-
cui dicerent quod factum erat.

CAP. IX.

Mat. 10. a. 1
Marc. 3. b. 13
COnuocatis autem [a] duodecim Apostô-
A lis, dedit illis virtutem & potestatem
super omnia dæmonia, & vt lāguores cu-
rarent. 2 Et misit illos [b] prædicare regnū
Mat. 10. a. 9
Marc. 6. a. 8
Dei: & sanare infirmos. 3 Et ait ad illos,
* in viam MS. G. 5.
Nihil tuleritis "in via', [c] neque virgā, neq;
peram, neque panem, neque pecuniā: ne-
que duas tunicas habeatis. 4 Et in quam-
cunque domum intraueritis, ibi manete,
-1 MS. G. 5.
& inde "ne' exeatis. 5 Et quicunque non
Act. 13. g. 51
receperint vos: exeuntes de ciuitate illa,

g *Fides tua saluam te fecit.*] Tanta fides tibi fuit, vt quæ nullum remedium, nullum medicum tibi opem ferre posse, iā longo experimento cognoueras; credideris à me nullo adhibito naturali remedio, nulla medica arte, sed solo vestimentorum tactu, id quod naturale esse nō potest, repētè sanari omninoóque restitui te posse. Solent qui multa experti frustrà sunt, minus credere, quàm qui nōdum quicquam sunt experti. ideò maior huius fœminæ fides, quàm si nondum periculum factū esset medicæ efficacitatis.

h *Flebant.*] verè iam mortuā omnibusque conclamatam.

i *Et reuersus est spiritus eius.*] qui iam longè aberat ab illius corpore: audiuit tamen vocem Iesu reuocantis: adeoque celeriter reuersus in corpus totum denuò sese insinuauit, vt puella continuò surgeret.

k *Et stupuerunt.*] tantæ virtutis, tam efficacis, tāque præsentis spectaculo.

CAP. IX.

a Ex discipulorū multitudine *duodecim* delegit, quibus legationē Dei, cuius ipse magnus nuntius erat, singulariter committeret: additis diuinæ auctoritatis testimoniis, nempe miraculorum efficiendorum facultate. his auctoramētis Apostoli creati & appellati ab illo sunt.

b *Prædicare regnum Dei.*] Euangelicæ legationis summa, Regnum Dei appropinquare: ad quod admittentur, qui legationi credentes, pœnitentiæ propositam conditionem subierint. *Regnum Dei*, est victoria parta de potestate tenebrarum, in admirabilem Dei lucem homines duduci, credētes & obedientes Euangelio. Huius beneficij diuini signum erat hominum à dæmoniis, & grauissimis morbis oppressorum liberatio.

c *Neque virgam.*] Apud Marcū permittitur virga tantùm; sed nulla est pugnātia. namque Matthæus & Lucas ea referunt, quæ curari poterant ab Apostolis, nisi prohibita essent: curari, inquam, in ipsa via ad commeatum vel viaticum futurę diei vel horæ. Marcus autem ea etiam refert, quæ quanquam non curata, tamen fortè oblata tolli possent: ex quibus nihil conceditur etiam præter baculum fortè inuentum, aut ex ligno aliquo sterili in via excisum, si eo fortè indigere accideret.

etiam puluerem pedum vestrorum excu-
tite in testimonium supra illos. 6 Egressi
autem circuibant per castella, euãgelizan-
tes & curãtes vbique. 7 [a] Audiuit autem Mat.14.a.1. Marc.6.b.14
Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab
eo: & [b] hæsitabat eò quòd diceretur à qui-
busdã, Quia Iohannes surrexit à mortuis:
8 à quibusdam verò, Quia Elias apparuit:
ab aliis autẽ, Quia Propheta vnus de an-
tiquis surrexit. 9 Et ait Herodes, Iohannẽ
ego decollaui: Quis est autem iste de quo
ego talia audio? Et quærebat videre eum.
10 [c] Et reuersi Apostoli, narrauerunt illi Mat.14.b.13 Mar.6.d.31
quæcunque fecerunt: & assumptis illis se-
cessit seorsum in locum desertum, qui est
Bethsaidæ. 11 Quod cùm cognouissent
turbæ, secutę sunt illum: & excepit eos, & B
loquebatur illis de regno Dei: & eos qui
cura indigebant sanabat. 12 Dies autem
cœperat declinare. Et accedentes duode-
cim, dixerunt illi, Dimitte turbas, vt eun- Mat.14.b.15 Marc.6.e.36
tes in castella, villasque quæ circa sunt, di-
uertãt, & inueniant escas: quia hîc in loco
deserto sumus. 13 Ait autẽ ad illos, Vos
date illis manducare. At illi dixerũt, Non Ioh.6.b.9.
sunt nobis plus quàm quinque panes, &
duo pisces: nisi fortè nos eamus, & ema-
mus in omnẽ hanc turbam escas. 14 Erãt
"autem' ferè viri quinque millia. Ait autẽ * enim 6.a.
ad discipulos suos, Facite illos discumbe-
re per conuiuia quinquagenos. 15 Et ita
fecerunt. Et discumbere fecerunt omnes.
Acceptis

a *Audiuit autem Herodes*] diebus aliquot, postquam Apostoli creati ac delegati fuissent.

b *Hæsitabat*] quòd sciret Iohannem occisum à se. qui si resurrexisset, multò quàm anteà fortior & efficientior redire videbatur ex resurrectione; quippe priùs viuens nullum signum fecerat, sed baptizauerat tantùm, & prædicauerat pœnitentiam. hic verò de quo audiebat, neminem baptizabat; prædicabat verò & miracula edebat ita dispar munus alterã à Iohãne personam arguebat. quamobrem hæsitabat. *Et quærebat videre eũ:* nam facilè dignosceret Iohannésne an alius esset.

c *Et reuersi Apostoli.*] eodem ferè tempore quo Iohannis discipuli renuntiauêre Iesu ipsorum magistrum occisum fuisse ab Herode.

16 Acceptis autem quinque panibus &
duobus piscibus, respexit in cælum, &
[d] benedixit illis: & fregit, & distribuit dis-
cipulis suis, [e] vt ponerent ante turbas.
17 Et manducauerunt omnes: & saturati
sunt. Et sublatum est quod superfuit illis,
fragmẽtorum cophini duodecim. 18 [f] Et
Mat. 16.b.13 Marc. 8.c.27 factum est: cùm solus esset orans, erant cũ
illo & discipuli: & interrogauit illos, dicẽs,
Quem me dicunt esse turbæ? 19 At illi
* Alij i ms. responderũt, & dixerunt, * Iohannẽ Bapti-
C stam, alij autẽ Eliam, alij verò quia vnus
Propheta de prioribus surrexit. 20 Dixit
autem illis, Vos autem quem me esse di-
citis? Respondens Simon Petrus, dixit,
[g] Christum Dei. 21 At ille increpãs illos,
præcepit ne cui dicerent hoc, 22 dicens,
Mat. 17.c.23 Marc. 8.d.31 [h] Quia oportet filium hominis multa pati,
& reprobari à senioribus & principibus
sacerdotũ & Scribis, & occidi, et tertia die
Mat. 10.d.38 & 16.d.14 Marc. 8.d.34 Infr. 14.f.27 & 17.g.33 resurgere. 23 Dicebat [i] autẽ ad omnes, Si
quis vult post me venire, abneget semet-
ipsum, & tollat crucem suam quotidie, &
Ioh. 12.d.25 sequatur me. 24 Qui enim voluerit ani-
mam suam saluam facere, perdet illam:
nam qui perdiderit animam suã propter
me, saluam faciet illam. 25 Quid enim
proficit homo, si lucretur vniuersum mũ-
dum, se autem ipsum perdat, & detrimen-
Mat. 10.c.33 Marc. 8.d.38 2 Tim. 2.b.12 tum sui faciat? 26 Nam qui me erubue-
rit & meos sermones, hunc filius hominis
erubescet [k] cùm venerit in maiestate sua &
patris,

d *Benedixit illis.*] Benedictionis ac benedicẽdi verbum, cùm ad Dei auctoritatem refertur in sacro sermone, amplificationis facultaté & vim significat.

e *Vt ponerent ante turbas.*] Abundantiam maximã hæc oratio significat: ita enim apponi debebant, vt vnusquisque ex discumbentibus ante se habere, acciperéque posset. ad minimum autem quinquageni discumbebant.

f *Et factum est.*] non eodem tẽpore, sed post exaturatam bis multitudinem sese sequentium, cùm esset in agro Cæsareæ Philippi. Namque hoc ad eam rem retulit Lucas, vt indicaret post tot generum miracula edita, cuiusmodi hominum iudicium de Iesu esset.

g *Christum Dei.*] Vnctum Dei. Breuiter præstrinxit testimoniũ de Christo illud, quod nemo potest edere, nisi Spiritu sancto dictante. Eius expositio petenda est ex nostris elucidationibus in Matthæum.

h *Quia oportet filium hominis.*] Ratio quamobrem vetaret publicari testimonium illud, erat quòd ante publicationem oportebat à se ea subire omnia, quæ ad veri Christi negotiũ pertinerent. anteà enim testimoniũ illud capi non poterat ab hominibus adhuc animalibus: neque constare spiritualibus, quia nondum Spiritus sanctus erat datus ante Christi clarificationem.

i *Dicebat ad omnes.*] Solebat dicere omnibus, vt se sequerentur, imitarẽturque suam patientiam & tolerantiam laborum & iniuriarum vsque ad mortẽ. se enim, qui de regno Dei hominibus communicando ageret, perpetuò in eo versari, vt multa pateretur ab improbis, & beneficentissimus esset erga omnes. hancque cõditionem proponere omnibus qui sequi se vellent, vt forti animo virtutis & pietatis iter instituerent: idq; vbi proponerent negotij, vt Deo placerent per omnia: nec cogitarẽt de difficultate rerum, sed sperarent optimum exitum Deo auctore, cui ipsorum salus curæ erat. Nunc verò hãc doctrinam opportunè repetiit discipulis, cùm significatum illis fuisset ipsum esse filium Dei, & vnctũ Dei, quẽ tanta gloria maneret. Inuitauit itaque suos ad sui imitationem, proposita spe conglorificationis & regni.

k *Cum venerit in maiestate sua.*] Tanti faciunt homines quidam caducam existimationem sui apud homines, vt erubescant Christi crucem: atque hac stultitia negligunt existimationem apud maiestatem Dei & Christi, & sanctorum Angelorum coronas illustrissimas & nobilissimas.

patris, & ſanctorum angelorum. 27 Dico
autem vobis verè, ſunt aliqui hîc ſtantes,
qui non guſtabunt mortem, donec videãt
regnum Dei. 28 Factum eſt autem poſt *Mat.16.d.28. Marc.9.a.1.*
hæc verba [a] ferè dies octo, & aſſumpſit D
Petrum & Iacôbum & Iohannẽ, & aſcen-
dit in montem vt oraret. 29 Et facta eſt,
dum oraret, ſpecies vultus eius altera: &
veſtitus eius albus & refulgens. 30 Et ec- M1.8.
ce duo viri loquebantur cum illo. Erant
autem Moyſes & Elias, 31 [b] viſi in maie-
ſtate: & dicebant exceſſum eius, quem
completurus erat in Ieruſalem. 32 Petrus
verò & qui cum illo erant, grauati erant
ſomno. Et euigilantes, viderunt maieſta-
tem eius, & duos viros qui ſtabant cũ *illo*.
33 Et factum eſt: [c] cùm diſcederent ab illo,
ait Petrus ad Ieſum, Præceptor, Bonũ eſt
nos hîc eſſe: & faciamus tria tabernacula,
vnum tibi, & vnum Moyſi, & vnũ *Eliæ*:
neſciens quid diceret. 34 Hæc autem illo
loquente, [d] facta eſt nubes, & obumbrauit
eos: & timuerunt, intrantibus illis in nu-
bem. 35 Et vox facta eſt de nube, dicens,
Hic eſt filius meꝰ dilectus: ipſum audite. *Mat.3.d.17 2.Pet.1.c.17*
36 Et dum fieret vox, [e] inuẽtus eſt Ieſus ſo-
lus. Et ipſi tacuerunt, [f] & nemini dixerunt
in illis diebus quicquam ex his quę vide-
rant. 37 Factum eſt autẽ: in ſequenti die, *Mat.17.b.14 Marc.9.c.17*
deſcendentibus illis de monte, occurrit
illi turba multa. 38 Et ecce vir de turba illis M1.8.
exclamauit, dicens, Magiſter, obſecro te,
reſpice

a *Ferè dies octo*] poſt ſex dies ante octauum, ſeptimo iam ferè exacto.

b *Viſi in maieſtate.*] Magnam auctoritatem præferebant in illo ſpectaculo Moſes & Elias, vt planè videretur alter legiſlator à Deo conſtitutus magna cum dignitate, alter legis interpres & prophetico ſpiritu plenus, atque adeò ad docendum inſtructus magna animi conſtantia, magnoque ſtudio. ſed vterque apertè declarabat ſe non eſſe ſummum & perfectiſſimum illum Dei legatum, ſed indicẽ & prędictorem ac prædicatorem Ieſu, qui præſens aderat: quandoquidẽ illi colloquebãtur cum illo, tanquam cum maiore, atque eo ipſo, de quo ipſi vaticinati fuerant, vt prænuntij. id quod etiam colloquij argumento declarabatur, *De exceſſu quem completurus erat.* Græcè eſt, *de exodo*. ſignificat expeditionem. Eam expeditionẽ intelligebant, quam Moſes per figurã geſſerat in Ægypto & rubro mari: cuius figuræ veritas illa exodus erat, quam Ieſus in Ieruſalem morte & reſurrectione ſua completurus erat. nam Moſes cœperat tantùm exodũ in figura & vmbra; Ieſus re & veritate, hoc eſt, animorum allata ſalute & liberatione completurus erat, vt multos filios in gloriam adduceret. Decebat enim eum auctorem conſummare, vt D. Paulus docet.

c *Cùm diſcederent ab illo.*] iubẽte Deo, cedẽtes illi omnem auctoritatem, & lampada tradentes, quod mox voce cælitus edita declarandum erat.

d *Facta eſt nubes.*] Singularis pręſentiæ Dei ſignum: nam nubes currus Dei eſſe dicitur.

e *Inuentus eſt Ieſus ſolus.*] Quem ſolum filium ſuum, & orbis magiſtrũ vnicum Deus appellauerat.

f *Et nemini dixerunt.*] ita iuſſi à Ieſu, quia teſtimonium illud diuinitatis & virtutis Ieſu, quod ſingulari quadam gratia exhibere voluit Deus tribus teſtibus, quo tempore Ieſus à Scribis & Phariſæis vt ſeductor traducebatur; à ſimplicioribus verò hominibus nõ maior eſſe putabatur, quàm aut Iohannes, aut Propheta aliquis ſummus. Id verò teſtimonium publicè edẽdum erat omni orbi, poſt illius à mortuis reſurrectionem,

respice in filium meum, quia vnicus est
mihi. 39 & ecce spiritus apprehẽdit eum,
& subitò clamat, & elidit, & dissipat eum
cum spuma, & vix discedit dilanians eum.
40 & rogaui discipulos tuos vt eiicerẽt illũ,
& non potuerunt. 41 Respondens autem
Iesus, dixit, O generatio infidelis & per-
uersa, vsquequo ero apud vos, & patiar
vos? Adduc huc filium tuum. 42 Et cùm
accederet,[a] elisit illum dęmonium, & dis-
sipauit. Et increpauit Iesus spiritum im-
mundum, & sanauit puerum: & reddidit
illum patri eius. 43 Stupebãt autem om-
nes[b] in magnitudine Dei: omnibusque
mirantibus in omnibus quæ faciebat, di-
xit ad discipulos suos, 44 [c] Ponite vos in
cordibus vestris sermones istos, Filius e-
nim hominis futurum est vt tradatur in
manus hominum. 45 At illi ignorabant
F verbum istud, & erat velatũ ante eos,[d] vt
non sentirent illud: & timebant eum in-
Infr.22.c.24 Matt.18.a.1 Marc.9.c.34 terrogare de hoc verbo. 46 Intrauit autẽ
cogitatio in eos, quis eorum maior esset.
47 At Iesus vidẽs cogitationes cordis illo-
rum, apprehẽdit puerum, & statuit illum
secus se, 48 & ait illis, Quicunque susce-
perit puerum istum in nomine meo, me
recipit: & quicunque me receperit, recipit
eum qui me misit.[e] Nam qui minor est in-
ter vos omnes, hic maior est. 49 Respon-
dens autem Iohãnes, dixit, Præceptor,[f] vi-
dimus quendam in nomine tuo eiicientẽ

a *Elisit illum dæmonium.*] testimonio manifesto quòd non anteà exierat, & quòd timebat Iesum. Quid sit dę-monium immundum, docuimus in apparatu in lib. Ioseph.

b *In magnitudine Dei.*] Manifestum enim erat dæmonium illud non alia virtute, quã diuina, fuisse expulsum. Mirabantur autem tantam virtutem à Deo datam Iesu, vt sola increpatione dæmonium tam pertinax esset expulsum; & puer multis modis læsus, subitò restitueretur sanitati.

c *Ponite vos in cordibus vestris.*] Obseruate quæ hîc aguntur, & quã præclarum testimonium editur ab hominibus admirantibus ea quæ facio, & videbitis posteà quemadmodum conuertatur iudicium vulgi, cùm filius hominis tradetur in manus hominum, ne & vestrum iudicium etiã labet cum vulgaribus: memineritis autem eiusdem Dei, cuius auctoritate hæc nunc miranda fiunt, iudicio & consilio illa etiam futura esse.

d *Vt non sentirent illud.*] mysterium illud humanæ redemptionis, quod Iesu traditum erat efficiendum, tam frequenter ab ipso prædictum, non intelligebant discipuli: & cùm non planè cognoscerent an de morte sua apertè loqueretur, an allegoricè mortem & traditionem, &c. nominaret; non audebant interrogare, ne aut illum, vt verebantur, offenderent; aut si de periculo manifesto agi intelligerent, ipsorum animi, quales in ea re essent, patefierent. Vnusquisque enim metu communis periculi turbari facilè poterat, vt tunc adhuc fragiles erant. Sed interea cùm de regno, ab ipso toties nominato, cogitarent, ambitiosis cogitationibus tẽtati sunt.

e *Nam qui minor est inter vos.*] Qui se minimum omnium gesserit, atque simplicitatem, innocentiam, puritatẽ huic ætati simillimam, complexus atque secutus fuerit; hic mihi similis reddetur: adeò vt qui illum susceperit, alterum me suscipiat. Hæc de magnitudine contentio apta est regno cælorum, hoc est, de magnitudine modestię & charitatis atq; obedientiæ erga Deum, & officij erga proximos faciendi.

f *Vidimus quendam.*] Cùm Iesus dixisset omnem fidelem, simplicem & innocentem virum, qui suam doctrinam sequeretur, suum esse discipulum, & regno Dei aptum, eoq; magis, quo minorem & modestiorem se præbere compertum esset: meminit Iohannes ab ipsis fuisse prohibitum *quendam*, qui Iesu nomine eiiceret

dæmonia, eo quòd non eſſet ex numero ipſorum, neque ſequeretur eos, ſed videretur ad aliud collegium pertinere: atque hæc res nec ambitionis neque contentionis expers fuit apud diſcipulos. Ieſus autem docuit nullam inuidiam, nullam contentionem debere eſſe inter eos, qui in ſe crederent: ſiquidem omnibus vna cura eſſe debebat, vt humanarum & priuatarum commoditatum cogitatione depoſita, ad regnum Dei multis hominibus locupletandum, ſine vlla contentione omnis opera nauaretur. quibus hoc proprium & certum negotium ſuſcipitur, iis nemo impeditur aut prohibetur, qui in eandem rem vbicunque ſit incumbit.

dæmonia, & prohibuimus eum: quia non
ſequitur nobiſcum. 50 Et ait ad illum Ie-
ſus, Nolite prohibere. qui enim non eſt
aduerſum *vos, pro vobis eſt. 51 Factum * nos, pro nobis 6 MS. R.G.
eſt autem [a] dum complerentur dies aſſum-
ptionis eius, & ipſe faciem ſuam firmauit
vt iret in Ieruſalem. 52 Et miſit nuntios
ante conſpectum ſuum: & eũtes intraue-
runt in ciuitatem Samaritanorum, vt pa-
rarent illi. 53 Et non receperunt eũ, [b] quia G
facies eius erat euntis in Ieruſalẽ. 54 Cùm
vidiſſent autem diſcipuli eius Iacobus &
Iohannes, dixerunt, Domine, [c] vis *dici- * dicamus G.
mus vt ignis deſcendat de cælo, & conſu-
mat illos*? 55 Et conuerſus increpauit il- * ſicut & Elias fecit 8 MS.G.S.
los, dicens, [d] Neſcitis cuius ſpiritus eſtis.
56 Filius hominis non venit animas per- Ioh.3.b.17 & 12.g.47
dere, ſed ſaluare. Et abierunt in aliud ca- Mat.8.c.19.
ſtellum. 57 Factum eſt autem: ambulan-
tibus illis in via, [e] dixit quidam ad illum,
Sequar te quocunque ieris*. 58 * Dixit illi * Domine MS.G.S.
Ieſus, [f] Vulpes foueas habent, & volucres * Et MS.G.
cæli nidos: filius autem hominis non ha-
bet vbi caput * reclinet. 59 Ait autem ad * ſuum MS. Ambr.S.
alterum, Sequere me. Ille autẽ dixit, Do-
mine, permitte mihi primùm ire, & ſepe-
lire patrem meum. 60 Dixitque ei Ieſus,
[g] Sine vt mortui ſepeliant mortuos ſuos:
tu

a *Dum complerentur dies aſſumptionis eius*] Dies expediendi negotij à ſe ſuſcepti, recto & contento itinere Ieruſalem petere cœpit; illa actione declarās negotium illud ſibi cordi maximè eſſe.

b *Quia facies eius erat euntis in Ieruſalẽ.*] Quia illi non communicabant cum Iudæis, maximè verò eo tẽpore quo ſacrorum ritus ab alteris curarentur, quia ſumma contentio inter vtrumque populum de ſacris erat; ne viderentur eos iuuare cibo, potu, & hoſpitio, ad cultum ſibi non probatum euntes.

c *Vis dicamus.*] vis petamus. ſic illud, Dic vt lapides iſti panes fiant.

d *Neſcitis cuius ſpiritus eſtis.*] Videmini vobis moueri ſtudio ac zelo pietatis & gloriæ Dei, ſed reuera veſtrarũ rerum cogitatione mouemini, & humanæ contẽtionis ac victoriæ ſtudio. Ego meas ipſius res non curo, vt homines omnes ad ſalutem vocem, etiã cum vitæ meæ periculo. videte vos an meo ſpiritu ducamini.

e *Dixit quidam ad illum.*] Quidam qui cogitabat de regno temporali, de potentia & opibus, cùm videret Ieſum tam ſtudiosè illud iter inſtituiſſe, exiſtimauit breui fore, vt qui illũ ſequerentur, diteſcerent: ideò ſeſe comitem vltrò offerebat.

f *Vulpes.*] Vulpes, quia nocent, odio habentur hominibus; & tamen locũ habent in quo tutæ quieſcant. Volucres naturâ vagæ, tamen quò appellunt nidos ponunt, vbi ſobolès ſuas propagent, & ipſæ recreentur. Filius hominis perpetuis laboribus, propter hominum vtilitatem ſuſceptis, nihil in hoc mundo aut habet aut petit. neque tantum loci ſibi adſcribit, quãtum ad caput reclinandum ſatis eſſe poſſit; imò moriturus caput in corpus ſuum inclinabit. huiuſmodi animo & ſtudio inſtructum oportet eũ eſſe, qui me quocũque euntem ſequi velit.

g *Sine vt mortui.*] Ego te ad regnum viuentium voco, in quo de vita, non de morte agitur: iſta officia ſunt eorum, quibus hæc vitæ ratio ignota, vel neglecta eſt. Iſtiuſmodi multi ſunt, qui humanas res curare poſſint, ſcilicet mortui, qui de vita cœleſti parum ſoliciti ſunt. rari qui meam rationem exactè ſequantur. te volo inter hos raros eſſe, & annuntiare regnum Dei, quod maximè excellit iſta omnia quæ ab hominibus filiis Adæ curantur.

& o. tu autem vade, *annuntia regnum Dei.
61 Et [h] ait alter, Sequar te Domine, sed per-
quæ MS. mitte mihi primùm renuntiare his "qui"
domi sunt. 62 Ait ad illum Iesus, Nemo
mittens manum suam ad aratrum, & re-
spiciens retrò, aptus est regno Dei.

CAP. X.

A POst hæc autem [a] designauit Dominus
& alios septuaginta duos: & misit illos
[b] binos ante faciem suam in omnem ciui-
tatem & locum [c] quò erat ipse venturus.
Mat.9.d.37 2 Et dicebat illis, [d] Messis quidem multa:
operarij autem pauci. Rogate ergo domi-
nū messis, vt mittat operarios in messem
Mat.10.b.16 suā. 3 Ite: ecce ego mitto vos [e] sicut agnos
Marc.6.a.8 inter lupos. 4 Nolite portare sacculum,
4 Reg.4.f.29 neque peram, neque calceamenta: & [f] ne-
minem per viam salutaueritis. 5 In quā-
cunque domum intraueritis, primùm di-
cite, Pax huic domui. 6 & si ibi fuerit fi-
lius pacis, requiescet super illū pax vestra:
sin autem, ad vos reuertetur. 7 In eadem
autem domo manete edentes & bibentes
Mat.10.b.10 [g] quæ apud illos sunt. dign⁹ est enim ope-
Deut.24.c.14
1 Th.5.c.18 rarius [h] mercede sua. Nolite transire [i] de
B domo in domum. 8 Et in quamcunque
ciuitatem intraueritis, & susceperint vos,
[k] manducate quæ apponuntur vobis: 9 &
curate infirmos qui in illa sunt: & dicite
illis, Appropinquauit in vos regnum Dei.
10 In quamcūque autem ciuitatem intra-
ueritis, & non susceperint vos, exeūtes in

h *Ait alter.*] vocatus ad annuntiandum regnum Dei, *renuntiare his qui domi sunt*: illis valedicere, & rationem eorum habere, atque cum ipsorum beneplacito discedere. Hæc omnia impedimenta potius sunt, quàm adiumenta iis qui regno Dei amplificando operam nauare student. Alludit ad Helisei historiam. Sunt maiora munera & officia quæ ad ministerium & multorum salutem pertinent, quàm quæ priuatam, eamque humanam rationem tangunt.

CAP. X.

a *Designauit Dominus.*] Declaratus à Deo patre summ⁹ Euāgelij minister & magnæ auctoritatis, idq; plurimis & frequentibus signis atque testimoniis vocis diuinę singulariter editis.

b *Binos.*] qui firmius testimonium legitimè darent.

c *Quò erat ipse venturus.*] vt pręmissis nuntiis moniti paratiores homines essent, & se venturum auidius expectarent, venientem attentius cognoscerent, & certius atque consultius exciperent. simul vt breui tempore adiuuantibus multis illa magna legatio expediretur.

d *Messis quidem multa.*] Multi homines, ad quos salutis nuntius est perferendus, & cupio ad omnes perferri: rogandus igitur dominus messis vt deligat & conducat operas.

e *Sicut agnos inter lupos.*] qui vestro periculo aliis vtilitatem afferatis.

f *Neminem per viam salutaueritis.*] Ne diuertamini ad priuatas amicitias & salutationes colendas: nam tempus breue est, & opus magnum, cui diligenter sine vlla cunctatione vacare debetis.

g *Quæ apud illos sunt.*] contenti familiari & facili cibo ac potu, qui non curiosè aut sumptuosè aliunde petatur.

h *Mercede sua.*] quæ ad vitam alendam satis esse possit. qualis merces est cibus facilis & familiaris. sic locus hic ex Matthæo exponitur.

i *De domo in domum.*] Conuiuiorum aut commodioris apparatus sectatores minimè estote.

k *Manducate quæ apponuntur vobis.*] Ne curetis quidnam apponatur, sed simpliciter quocūque cibo contenti, alia quæ magis expediunt diligenter agite, vestram commoditatem negligētes, aliorum vtilitatem diligenter suscipite pertractandam; *infirmos curate*, &c. & illo signo apostolatus vestro edito, exponite illis Euangelij summam.

plateás eius, dicite, 11 [a] Etiam puluerem *Act.13.g.51*
qui adhęsit nobis de ciuitate vestra, exter-
gimus in vos. [b] tamen hoc scitote quia ap-
propinquauit regnum Dei. 12 Dico * vo- * autẽ MS.c.
bis quia Sodomis in die illa remissius erit
quàm illi ciuitati. 13 Væ tibi Corozáim, *Mat.11.c.21*
væ tibi Bethsaida: quia [c] si in Tyro & Si- C
dône factæ fuissẽt virtutes quæ factę sunt
in vobis, olim in cilicio & cinere sedẽtes
pœniterent. 14 Veruntamen Tyro & Si-
dóni remissius erit in iudicio, quã vobis.
15 Et tu Capharnaum vsque ad cęlum ex-
altata, vsque ad infernum demergêris.
16 [d] Qui vos audit, me audit: & qui vos *Mat.10.d.40* *Ioh.13.c.20*
spernit, me spernit. Qui autem me spernit,
spernit eum qui misit me. 17 Reuersi sunt
autem septuaginta ⁻duo' cum gaudio, di- *⁻ vt suprà v.1.*
centes, Domine, etiã dæmonia subiiciun-
tur nobis [e] in nomine tuo. 18 Et ait illis,
[f] Videbam satanam sicut fulgur de cælo
cadentem. 19 Ecce, dedi vobis potestatẽ
calcandi supra serpentes, & scorpiones, &
super omnem virtutem inimici, & nihil
vobis nocebit. 20 [g] Veruntamen in hoc
nolite gaudere, quia spiritus vobis subii- D
ciuntur: gaudete autem quòd nomina ve-
stra scripta sunt in cælis. 21 In ipsa hora *Mat.11.d.25* * Iesus 1 MS.c.s.
exultauit * [h] "spiritu", & dixit, Confiteor ti- " in spiritu sancto MS.s. " spiritu sancto 1 MS.cq.
bi pater, Domine cæli & terræ, quòd [i] abs-
condisti hæc à sapientibus & prudenti-
bus, & reuelasti ea paruulis. Etiam pa-
ter, quoniam sic placuit ante te.

Omnia

a *Etiam puluerem.*] Tantùm abest vt à vobis aliquid commodi nobis appetierimus.

b *Tamen.*] salutis vestræ, non commodi nostri caussa huc missi veneramus, quam vobis denuntiare vel breuiter volumus, si quis eam cupiat & accipere studeat: sin minus, & Deus pacto promissóque suo, & nos officio nostro functi satisfecerimus.

c *Si in Tyro & Sidône.*] in quibus id agendum curauit Deus quod satis esset: verùm noluit tot fieri miracula & signa atque in vobis, idque iusto iudicio. in vobis multa fieri voluit ex abundanti misericordia. dabunt illi pœnas iustitiæ contemptæ: vos verò maiores misericordię etiam neglectę.

d *Qui vos audit.*] Euangelium meũ denuntiantes, vt à me missos, me audit à patre missum: qui me audit, patrem audit.

e *In nomine tuo.*] auctoritate ex te accepta, & dæmonia non subiiciuntur nisi auctoritati diuinæ: ergo tua diuina est auctoritas.

f *Videbam satanam.*] aduersarium illum gloriæ Dei & salutis humanæ, eo tempore quo Euangelium prædicari cœptum est, videbam visione interna & vera cadentem de potestatis suæ solio tanquam fulgur de cælo apertissimè & manifestissimè, vnoq; temporis momento, quod signũ fuit illius imperij ruinæ.

g *Veruntamen in hoc nolite gaudere.*] Vestrum ipsorum gaudium non debet proficisci ex isto imperio in spiritus malos, & ex potestate signorum, quę ad ministerium magis spectãt, quàm ad ipsius ministri salutem: sed gaudete quòd mihi credentes & obediẽtes nomina vestra in cælis conscripta confirmatis; vosque regni cælorum ciues adscripti estis admittendi, cùm apertum iam fuerit.

h *In Spiritu sancto.*] Spiritu sancto quo secundùm humanitatem plenus erat, suggerente hanc laudem, tanquã oraculum pronuntiauit.

i *Abscondisti hæc à sapientibus.*] Sapiẽtia & prudentia humana intelligere non potuit rationem consilio diuino initam de hominibus sanctificandis ac deificandis per Iesu Christi humanitatem & diuinitatem, eiusdemque mortem & resurrectionem. namque hæc ratio omnem sapientiæ hominũ ac prudentiæ modum excedit; neque cognosci potest, nisi ab iis tãtùm quibus diuino munere cõtigit. ij autem sunt paruuli, modesti & mites, humilesque corde, contriti & trementes sermones Dei; quoniam sic placitum fuit ante Patrem, qui sic pronũtiauerat, Super quem requiescet Spiritus meus, nisi super humilem & contritum & trementem sermones meos?

22 a Omnia mihi tradita sunt à patre meo.
Et nemo scit quis sit filius, nisi pater: & quis
sit pater, nisi filius, & cui voluerit filius re-
uelare. 23 Et cōuersus ad discipulos suos,
Mat.13.b.16 dixit, Beati oculi qui vident quę vos vide-
tis. 24 Dico enim vobis, quòd multi pro-
phetæ & reges voluerunt videre b quę vos
videtis, & non viderunt: & audire quę au-
Mat.22.d.35 Mar.12.c.28 ditis, & non audierunt. 25 Et ecce quidā
Legisperitus surrexit c tentans illum, & di-
E cens, Magister, quid faciendo vitam æter-
nam possidebo? 26 At ille dixit ad eum,
In lege quid scriptum est? quomodo legis?
Deut.6.a.5 27 Ille respondens dixit, Diliges Dominū
Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota
anima tua, & ex omnibus viribus tuis, &
ex omni mente tua: & proximum tuum
sicut teipsum. 28 Dixitque illi, Rectè re-
spondisti, d hoc fac & viues. 29 Ille autem
e volēs iustificare seipsum, dixit ad Iesum,
* Suspiciens Et quis est meus proximus? 30 * Suscipiēs
autem Iesus, dixit, Homo quidam descen-
debat ab Ierusalem in Iericho, & incidit
F in latrones, qui etiam despoliauerunt eū:
& plagis impositis abierunt semiuiuo re-
licto. 31 Accidit autem f vt sacerdos qui-
dam descenderet eadem via: & viso illo,
præteriuit. 32 Similiter & Leuita, cùm
esset secus locū, & videret eum, pertrāsiit.
33 g Samaritanus autem quidam iter fa-
ciens, vênit secus eum: & videns eū, mise-
ricordia motus est. 34 h Et appropians al-

a *Omnia mihi tradita.*] Omnis potestas aduocandi ad regnum cælorum homines, indicandique eis patris voluntatem, credentibus & obedientibus tradendi me ipsum cognoscendū non solùm miraculis ac doctrina, sed virtute interna, & renouatione animi & mentis & totius interioris hominis. Qui me sic norit, nouerit & patrem meum, alio modo quàm per sapientiam & prudētiam humanam cognosci possumus pater & ego. omnis Euangelij summa in hoc oraculo Christi continetur.

b *Quæ vos videtis.*] Videtis Euangelij ministrum ipsum summum, auctoremque illius salutis, quam antiqui omnes cupierunt & expectuerunt. Auditis Euangelium ipsum vestræ salutis & sanctificationis, regnum Dei iam propinquum cernitis: ergo beata hæc ætas vestra, & singulari Dei beneficio aucta, cui contigit hoc bonū: vosque beati quicunque fide & obedientia me excipitis.

c *Tētans illum.*] An aliquam sententiam diceret propriam, vel à sacræ scripturæ norma, vel à Magistrorum iudiciis alienam: & an doctrinaliter, vti dicitur, procederet in responso. frequens huius interrogationis exemplum in Misnaioth.

d *Hoc fac & viues.*] Nam vitæ æternæ initium in hoc seculo, & spem firmam in alterum, facit perfecta charitas, qualis in iis duobus præceptis exigitur. Sed nemo homo est qui primum illud præceptum solidè obseruet exacteq; præstet, nisi Spiritu sancto auctus, quod regni cęlestis pignus Deus per Christum donat.

e *Volens iustificare seipsum.*] Doctrinalis oratio est, in Misnaioth sæpè vsurpata: id est, volens exactam rationem cognoscere ad suam ipsius disciplinam & iustificationem. Aiebat cupere se intelligere definitionē *proximi*, quatenus, inquam, pertineret *proximi* nomen. Sic sæpè in exactione pręceptorum & institutorum rogabant illi Scribæ & sapientum discipuli nos. Sic Petrus aliquando Iesum rogauit.

f *Vt sacerdos.*] Sacerdos non existimauit se proximum esse illi misero, sed fortasse superiorem; contempsitque illum præ se. si verò existimauit, non dilexit sicut seipsum.

g *Samaritanus.*] habitus & existimatus non solùm laicus & profanus, verùm & infidelis aut hæreticus; & tamen corde & animo pientior erat illis duobus, à quibus pietate superari oportuerat.

h *Et appropians.*] Fortassis Sacerdos & Leuita hominis miserti esse dice-

ligauit vulnera eius, infundens oleum &
vinum: & imponens illum in iumentum
suum, duxit in stabulum, & curam eius
egit. 35 Et altera die protulit duos dena-
rios, & dedit stabulario, & ait, Curam il-
lius habe: & quodcunque supererogaue-
ris, ego cùm rediero reddã tibi. 36 Quis
horum trium videtur tibi proximus fuis-
se illi qui incidit in latrones? 37 At ille
dixit, Qui fecit misericordiam in illum.
Et ait illi Iesus, [i] Vade, & tu fac similiter.
38 Factum est autem dum irent, & ipse in-
trauit in quoddam castellum: & mulier G
quędam Martha nomine, excepit illum in
domum suam, 39 & huic erat soror no-
mine Maria. quæ etiam sedens secus pe-
des Domini, [k] audiebat verbum illius.
40 Martha autem satagebat [l] circa frequẽs
ministerium. quæ stetit & ait, Domine,
non est tibi curæ quòd soror mea reliquit
me solam ministrare? dic ergo illi, vt me
adiuuet. 41 Et respondens dixit illi Do-
minus, Martha, Martha, solicita es, &
[m] turbaris erga * plurima. 42 Porrò vnum * plura ms.
est necessarium. Maria optimam partem
elegit, quæ non auferetur ab ea.

CAP. XI.

ET factum est: cùm esset in quodam lo- A
co orans, vt cessauit, dixit vnus ex dis-
cipulis eius ad eum, Domine, [a] doce nos
orare, sicut docuit & Iohannes discipulos
suos. 2 Et ait illis, [b] Cũ oratis, dicite, Pater, Mat.6.b.9
sanctificetur-

entur; sed non satis est charitatem & misericordiam solo affectu, sed etiã conatu atque effectu, quantum in nobis est, ostendere. Nostram enim commoditatem non affectu tantùm, sed studio & conatu prosequimur.

i *Vade, & tu fac similiter.*] Vt nulla habita ratione ordinis aut conditionis tuæ, sed miseriæ alienæ specie motus, hominem te esse agnoscas, & nihil humanum à te alienum putes; neque dimittas eum cui præstare beneficium possis.

k *Audiebat verbum illius.*] de regno Dei loquentis.

l *Circa frequens ministerium.*] Affectu quodam pio cupiebat sumptuosum conuiuium, & multis ferculis plenũ, idque lautè & mundè parare id au tem curam affert & solicitudinem, exercetque totam domum, aliudque grauius agi non sinit.

m *Turbaris erga plurima.*] Tu tibi suscepisti curam hoc tempore superuacaneã, non quæ me ea causa qua huc veni excipias, sed quæ tuam erga me curam & voluntatem opulẽti conuiuij officio demonstrare velis. itaque tu teipsam turbas, & alios etiam turbare vis te non necessaria, nimirum plurium ferculorum structura. ad vitam autem corporis alendam vnum satis est ferculum; multa non solùm officiunt, sed occupãt hominem, & ab aliis agendis grauioribus abstrahunt. Maria non adeò curans quali conuiuio corporis ego exciperer, *optimam partem elegit*; vt sedẽs me euangelizantem exciperet, auideque audiret: hoc est quam ob causam ego venio, hoc est quod curo: ideoque hæc pars, quæ me summopere tangit, *non auferetur ab ea*. Nec dicam ei, vt relicta Euangelij audiendi cura, superuacanea curet; quæ tu etiam omittere posses, & me cum illa sedẽs audire. facilè autem vnum aliquid parari posteà posset ad cibi vsum.

CAP. XI.

a *Doce nos orare.*] Aliqua orationis formula certi argumenti nos imbue, vt cæteri magistri suos discipulos, vtque Iohannes, qui ex doctrinæ suæ de pœnitentia præceptis, precationes opportunas composuit.

b *Cum oratis, dicite.*] Hoc precũ vestrarum argumentum hæc formula sit ex sacris scripturis petita, quę omnium expetendorũ summã continet.

ſanctificetur nomen tuum. Adueniat re-
gnum tuum, 3 * panem noſtrum [c] quoti-
dianum da nobis * hodie; 4 & dimitte no-
bis peccata noſtra, ſiquidem & ipſi dimit-
timus omni debenti nobis. Et ne nos in-
ducas in tentationem*. 5 Et ait ad illos,
Quis veſtrûm habebit amicum, & ibit ad
illum media nocte, & dicet illi, Amice,
commoda mihi tres panes, 6 quoniá ami-
cus meus vênit de via ad me, & non habeo
quod ponam ante illum: 7 & ille deintus
reſpondés dicat, Noli mihi moleſtus eſſe,
iam oſtiũ clauſum eſt, & pueri mei mecũ
ſunt in cubili: non poſſum ſurgere & da-
re tibi. 8 Et * ſi ille perſeuerauerit pulſans:
dico vobis, etſi non dabit illi ſurgens
B eo quòd amicus eius ſit, [d] propter impro-
bitatem tamen eius ſurget, & dabit illi
quotquot habet neceſſarios. 9 Et ego di-
co vobis, Petite, & dabitur vobis: quæri-
te, & inuenietis: pulſate, & aperietur vo-
bis. 10 Omnis enim qui petit, accipit: &
qui quærit, inuenit, & pulſanti aperietur.
11 Quis autem ex vobis patrem petit pa-
nem, nunquid lapidem dabit illi? Aut
piſcem: nunquid pro piſce ſerpentem da-
bit illi? 12 Aut ſi petierit ouum: nunquid
porriget illi ſcorpionem? 13 Si ergo vos
cùm ſitis mali, noſtis bona data dare filiis
veſtris: quanto magis pater veſter * de cęlo
[e] dabit ſpiritum bonum petentibus ſe?
14 * Et erat eiiciens dęmonium, & illud erat
mutum.

* Fiat volũtas tua, ſicut in cælo & in terra 4 MS. G.S.
* quotidie 21 MS.G.S.
* Sed libera nos à malo. MS.G.S.
* 2 MS.G.S.
Mat.7.a.7 & 21.b.22 Marc.11.c.24 Ioh.14.b.13 & 15.a.7 & 16.c.23. Iacob.1.a.5
Matt.7.b.9
* cæleſtis MS q.
Mat.9.d.32 & 12.b.22

c *Quotidianum.*] Panem illum cæleſtis conuiuij quo egemus; quotidieque, vbi acceperimus, habere cupiemus, habiturique ſumus, *da nobis hodie*, ne differas in longum.

d *Propter improbitatem.*] perſeuerantem & conſtantem audaciam, vt
Labor omnia vincit
Improbus.

e *Dabit ſpiritum bonum.*] quem ipſe cupit donare, & offert vltrò. Eſt autem *ſpiritus bonus*, id quod in tota oratione Dominica exigitur.

mutum. Et cùm eiecisset dæmonium, lo-
cutus est mutus: & [a] admiratæ sunt turbæ.
15 Quidam autem ex eis dixerũt, In Beel- Marc. 3. c. 22
zebub principe dæmoniorum eiicit dæ-
monia. 16 Et alij [b] tentantes, signum de
cælo quærebant ab eo. 17 Ipse autem vt
vidit cogitationes eorum, dixit eis, Omne C
regnũ in seipsum diuisum, "desolabitur', "desolatur 5 MS.G.
& domus supra domum, "cadet'. 18 Si "cadit 5 MS.G.
autem & Satanas in seipsum diuisus est:
quomodo stabit regnum eius? quia dici-
tis in Beelzebub me eiicere dæmonia.
19 Si autem ego in Beelzebub eiicio dæ-
monia, filij vestri in quo eiiciũt? Ideo ipsi
iudices vestri erunt?. 20 Porrò si in digi-
to Dei eiicio dæmonia: profectò peruênit
in vos regnum Dei. 21 [c] Cùm fortis ar-
matus custodit atrium suum: in pace sunt
ea quæ possidet. 22 Si autem fortior eo
superueniens vicerit eum: vniuersa arma
eius "auferet' in quibus cõfidebat, & spo- "aufert 9 MS.G.S.
lia eius "distribuet'. 23 Qui non est me- "distribuit 7 MS.G.S.
cum, cõtra me est: & qui non colligit me-
cum, dispergit. 24 [d] Cùm immundus spi-
ritus exierit de homine, perambulat per
loca inaquosa, quærens requiem. Et non
inueniens, dicit, Reuertar in domum meã
vnde exiui. 25 Et cùm venerit, inuenit * *eam. MS. R.S.
scopis mundatam & ornatam. 26 Tunc
vadit, & assumit septem alios spiritus ne-
quiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiũt
nouissima hominis illi' peiora prioribus. D
27 Factum

a *Admiratæ sunt turbæ.*] audito hominis sermone, quod signum manifestum fuit dæmonij eiecti.

b *Tentantes.*] Non qui necessarium putarent signum de cælo in re tam clara, sed illum turbare cuperent, & præter rationé cogere, vt signum de cęlo ederet, aut fateretur se non posse dare: idque persuaderet rudi populo illum nihil habere auctoritatis à cælo, sed à principe dæmoniorum, vt alij dicebant.

c *Cùm fortis armatus.*] Si Beelzebub fortis est, & armis instructus, vt atriũ suum custodire possit, non est cur patiatur se diripi: ipse nunquam gratis dabit aliquid eorum quæ possidet. Ergo si expoliandus est, a fortiori aliquo est vincendus. Huius mundi imperium tyrannide quadam occupabat Beelzebub, atque suis militibus & ministris vtebatur ad capiendos homines, & expoliandos animi & corporis virtutibus. Nunc videtis arma eius in quibus confidebat auferri, hoc est dæmoniorum maleficã vim deiici, spolia ab ipso ablata distribui, aliis restitui visum, aliis auditũ, aliis mentis & sermonis vsum. Consequens igitur est illum vinci à fortiori, & virtutem in fortiori esse eiiciendi dæmonia, non autem in ipso victo.

d *Cùm immundus spiritus.*] Cùm spiritus erroris & ignorantiæ, aut aliâs animo ac menti noxius exit ab homine, eiectus manifesta spiritus diuini illustratione ac virtute, cùm ille non possit quiescere, aut à malo inferendo abstinere, inuadit alios fatuos & ineptos, abalienatos à sensu Dei, ac veræ pietatis, cuiusmodi gẽtiles & idolorum cultores sunt. sed cùm pro sua ipsius malignitate minus idonea loca illa existimet ad maleficentiæ suæ exercitationem, non potest consistere. quamobrem ad illa maiora ingenia, quæ priùs occupauerat, redire cogitat, vnde manifesta diuini spiritus veritate fuerat eiectus. ibidem inuenit spiritus veritaté agnitam impugnatam & repulsam fuisse. videt totam domum sibi expeditam, gratia Dei vtpote reiecta, vacantem; assumit secum spiritus confusionis, cæcitatis, indurationis, inuidiæ, malitiæ; aliosque se etiam nocentiores huius generis: & ingressi, domiciliũ collocant ibi; reddunique hominem veri indocilem, ineptum, stupidum, cæcum, atque adeò induratum (diuino iudicio id permittente, in punitionem eorum qui veritatem non receperunt, sed consensẽrũt iniquitati.

27 Factum est autem: cùm hęc diceret, ex-
tollens vocem quædam mulier de turba,
dixit illi, Beatus venter qui te portauit, &
vbera quę suxisti. 28 At ille dixit, Quin-
imò [a] beati qui audiunt verbum Dei, &
custodiunt illud. 29 Turbis autem con-
Mat.12.e.39 currentibus, cœpit dicere, Generatio hęc,
[b] generatio nequam est: signum quærit, &
signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ
Iona 2.a.2 prophetæ. 30 Nam sicut fuit Ionas signũ
Niniuitis, ita erit & filius hominis gene-
3.Reg.10.a.1 2.Par.9,a.1 rationi isti. 31 [c] Regina Austri surget in
iudicio cum viris generationis huius, &
condemnabit illos: quia vênit à finibus
terræ audire sapientiam Salomonis. & ec-
ce plus quàm Salomon hîc. 32 [d] Viri Ni-
niuitæ surgent in iudicio cum generatio-
Iona 3.b.5 ne hac, & condemnabũt illam, quia pœ-
nitentiam egerunt ad prædicationem Io-
næ. & ecce plus quàm Ionas hîc. 33 Ne-
Matt.5.b.15 Marc.4.c.21 mo lucernam accendit, & in abscondito
E ponit, neque sub modio: sed supra cande-
labrum, vt qui ingrediuntur, lumen vi-
Mat.6.c.22 deant. 34 Lucerna corporis tui, est oculus
tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum
corpus tuum lucidum erit: si autem ne-
quam fuerit, etiam corpus tuũ tenebro-
sum erit. 35 Vide ergo ne lumen quod in
te est, tenebræ sint. 36 Si ergo corpus tuũ
totum lucidum fuerit, non habens aliquã
partem tenebrarum: erit lucidum totum,
* & sicut [*] lucerna fulgoris illuminabit te.

* vt si eum. Ex c. 5. & syllabarum vicinitate videri potest interpretem sic vertisse.

a *Beati qui audiunt verbum Dei.*] Hoc enim ad veram & solidam animorũ beatitudinem facit, cuius causa ipse Euangelium prædico.

b *Generatio nequam.*] malum hominum genus, & seculum peruersum: quòd quę apertè videt bona & audit, non recipit; & tentat, quæritque ea quæ non oportet, neque in diuinis oraculis habet. Non enim signis de cęlo editis verus Christus confirmandus est, sed signo efficientiæ mortis ac resurrectionis illius in hominum animis.

c *Regina Austri.*] non tot tantaque pericula fecit sapientiæ Salomonis, quam tamen summopere admirata confessaque est, quot quantaque generatio hæc fecit sapientiæ meæ, quã omnibus argumẽtis certissimam cõperit. Itaque si de Sapientia quæratur, *plus quàm Salomon hîc* est.

d *Viri Niniuitæ.*] Si verò de signis quęratur, Niniuitæ habuerunt Ionã, narrantem se fuisse in ventre ceti tribus diebus ac noctibus. id verum fuit, signumque acceperunt Niniuitæ voluntatis Dei erga se, vt pœnitentiam agerent, aliâs perituri breui: sed signi illius rem ipse Ionas in se expertus est: nulli alij communicauit sensum illũ mortificationis & reditus in lucem & vitam, nisi narratione tãtùm. Hîc verò plus quàm Iona erit: nam filius hominis communicabit hominibus aliis, in secreto ictibus, mortificationis & resurrectionis suę virtutem & sensum. Magnum mysterium.

37 Et cùm loqueretur, rogauit illum qui-
dam Pharisæus vt pranderet apud se. Et
ingressus recubuit. 38 Pharisæus autem
cœpit intra se reputans dicere, quare non
baptizatus esset ante prandium. 39 Et ait
Dominus ad illum, [a] Nunc vos Pharisæi *Mat.23.c.25*
quod déforis est [b] calicis & catini, munda-
tis: quod autem intus est vestrum, plenum
est rapina & iniquitate. 40 Stulti, [c] nón-
ne qui fecit quod déforis est, etiã id quod F
déintus est, fecit? 41 [d] Veruntamẽ quod
superest, date eleemosynam: & ecce om-
nia munda sunt vobis. 42 Sed væ vobis 23
Pharisæis, quia [e] decimatis mentam & ru-
tam & omne olus: & præteritis iudicium
& charitatem Dei. hęc autem oportuit fa-
cere, & illa non omittere. 43 Væ vobis *Inf.20.g.46*
Pharisæis, quia diligitis [f] primas cathedras *Mat.23.a.6* *Mar.12.d.38*
in synagogis, & salutationes in foro.
44 Væ vobis quia estis vt monumẽta quæ
non apparent, & homines ambulãtes su-
pra, nesciunt. 45 Respõdens autem quidã
ex

a *Nunc vos.*] Erat illud de frequenti ablutione manuum non nimis antiquum in traditionibus: verùm quia facile & in speciem puritatis religiosum erat, facileque accusari poterat si omitteretur, studiosè obseruabatur illo tempore.

b *Calicis & catini.*] Allegoricõs dixit pro corporis, cuius significationem purificatio vasorum & calicum referebat.

c *Nónne qui fecit.*] Si puritas est vt conseruetis animam in corpore puro, corpus enim animi domicilium & tabernaculum est: atqui animum puriorem esse oportet, præcipuè factum in tabernaculum & domiciliũ Dei. Quamobrem maximum studiũ impendi oportet in animo huiusmodi immunditiis purgando. quod verò ad corpus etiam purgandum attinet, si id studiũ quod in manibus aqua abluendis ponitis, in pauperũ inopia manibus vestris subleuanda ponatis; omnia profectò munda sint vobis, quanquam aquæ lotionem prætermittentibus.

d *Veruntamen quod superest.*] Non significatur hoc loco propriè eleemosynam erogandam esse ex abundantibus & superfluis: facilè enim admittit hanc exceptionem humana auaritia, & egestatem suam excusat opinione rerum commodarum, non veritate æstimata. Sed vtraque dictio *Veruntamen quod superest*, expositionẽ, conclusionem & asseuerationem absolutamque summam indicant. Græcè est πλὴν τὰ ἐνόντα, id est, vt id quod res habet dicam, sic Syrici ברם מרם דאית. vetũ id quod est: in hanc sententiam Latinus sermo eandem orationem vsurpat etiam: vt Virgil. Georg. 2. Quod superest, quæcunque premes virgulta per agros, Sparge fimo pingui.

e *Decimatis mentham & rutam & omne olus.*] Curiosam & nimis exactam interpretationem & obseruationem in præceptis minoribus & facilioribus, quæ magis ad significationem, & ad exteriorem iustitiam, quàm ad internam referebantur, notat Iesus; cum reprehensione negligentiæ, & affectatæ ignorationis maiorũ præceptorũ. Sed quia locus exigit, ipsam rẽ breuiter aperiamus: Scribæ accuratè nimiũ expendentes præceptum illud, Omnes decimæ terræ, siue de frugibus, siue de pomis arborum, Domini sunt. quod ad verbum ex Hebræo sic sonat; Omnis decima terræ ex semine terræ, & ex fructu ligni, Domino est: interpretati sunt, debere dari decimas ex omni fructu ligni. atqui lignum apud eos etiam herbarum caules & culmos, atque adeò ipsarum herbarum plantam significat. Ex quo sequitur, iuxta illorum definitionem, deberi decimas omnium herbarũm, quarum vsus aliquis & fructus est in caulibus. Ergo olera decimabãt viridia in specie, quia oleris vsus communis non est ex semine, sed ex ipso olere: lactucarum, brassicarum semina non decimabantur, quia eorum non est vsus communis. brassicæ lactucæ &c. decimabantur. Sunt autem quædam, quorum vsus est & viridium & aridorum, vt menthę, anethi, & cumini. ideò expressa expositione in tractatu De patribus, & De polluta, & De primogenitis, statuitur, vt qui exactè decimare velit mentham, & cuminum, & anethum, bis decimet, in olere, & in semine: cætera olera omnia in herba. Hoc indicabat Iesus.

f *Primas cathedras.*] Ambitiosi, arrogantes & superbi estis: idque iam decretis statutisque in vestram auctoritatem sanxistis, cuiusmodi illud est, Popùlus terræ, id est, seculares homines, esse debent scabellum pedum Pharisæorum, & de consessu & auctoritate ac loco sedium Pharisæorum & Scribarum multa constituta sunt, quæ leguntur in Misnaioth tractatu de חגיגה, id est, De festo, cap. 2.

ex Legiſperitis, ait illi, Magiſter, hæc
dicens etiam [a] contumeliam nobis facis.
46 At ille ait, Et vobis Legiſperitis væ: quia
Mat.23.a.4 [b] oneratis homines oneribus quæ portare
non poſſunt, & ipſi vno digito veſtro non
tangitis ſarcinas. 47 Væ vobis, qui ædifi-
catis monumenta Prophetarum: patres
autem veſtri occiderũt illos. 48 Profectò
teſtificamini quòd conſentitis operibus
G patrum veſtrorum: quoniam ipſi quidem
eos occiderunt, vos autem ædificatis eo-
Mat.23.d.34 rum ſepulchra. 49 Propterea & ſapientia
Dei dixit, Mittam ad illos Prophetas &
Apoſtolos, & ex illis occident & perſe-
quentur: 50 vt inquiratur ſanguis omniũ
Prophetarum, qui effuſus eſt à conſtitu-
Gen.4.b.8 tione mundi à generatione iſta, 51 à ſan-
guine Abel, vſque ad ſanguinem Zacha-
2.Pa.24.c.21 riæ, qui periit inter altare & ædem. Ita di-
co vobis, requiretur ab hac generatione.
52 Væ vobis Legiſperitis, quia tuliſtis [c] cla-
uem ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & eos
qui introibant prohibuiſtis. 53 Cùm au-
tem hæc ad illos diceret, [d] cœperunt Pha-
riſæi & Legiſperiti grauiter inſiſtere, &
[e] os eius opprimere de multis, 54 inſidiã-
tes ei, & quærentes aliquid capere de ore
eius, vt accuſarent eum.

a *Contumeliam nobis facis.*] quorum doctrina & auctoritate Phariſæorum res firmantur, & noſtræ etiã dignitatis ratio habetur. Nam Phariſæi tãtùm erant rigidi obſeruatores doctrinę Scribarum. Phariſæus, vt Phariſæus, nihil docebat; ſed ipſe diſciplinam obſeruabat; aliosque exẽplo magis, quàm præceptis & inſtitutis, inſtruere profitebatur. Scribarũ erat docere ac declarare. Poterat tamen idem eſſe Scriba & Phariſæus, & Sacerdos etiam: non pugnabant hæc ſecum.

b *Oneratis homines.*] Vſus eſt verbo ipſorum proprio. nam præcepta & inſtituta ab illis vocantur TARHA: id eſt, onus, laſſitudo, & labor. cumque huiuſmodi ceremonialia aſſidua præcepta, onera quædam eſſent, illis adiuncta certa ſignificatione, illi non ſolùm alia addebant onera pręceptorum, ſed onera ipſa vel ex lege, vel ex ipſorum doctrina impoſita, nouis & excogitatis circunſtantiis accumulãtes, grauiora reddebant. vnde frequẽtiſſima illa oratio eſt in GAMARA, hoc eſt, in libro Additionum ad Miſnaioth, Eleazar ſic præcepit, aut decreuit, &c. Sed venit Rabbi Iehuda, & aggrauauit, addens illud, &c. vt in tractatu De benedictionibus, cap. 3.

c *Clauem ſcientiæ.*] Duæ claues ſunt, altera ſcientiæ ſacrarum ſcripturarũ, altera virtutis & poteſtatis ſpiritualis. Illa prior & communior traditur ordinariis & legitimis miniſtris. quã oportet ſtudioſè obſeruare, & diligenter in aliorum vtilitatem exercere; vos eam vobis arrogaſtis, neque patimini aliquem legere aut exponere ſcientiam ſacram, præter vos; quam ita interpretamini, vt difficillimum reddatis ingreſſum ad veram ſcientiam, tot ſepiis, tot vallis, tot præceptis circunſtantiarum & nouarũ rerum à vobis circũſeptam, ita vt ſemper addiſcentes, nunquam ad ſcientiam veritatis perueniant. Neque vos intratis, quoniam in his rebus immoramini nimium, quæ minus neceſſariæ ſunt; neque alios quicquã præter hæc ſolidum ſcire ſinitis.

d *Cœperunt Phariſæi & Legiſperiti.*] Alteri, quòd ſanctitatis æſtimationẽ ſuæ minui; alteri, quòd doctrinæ auctoritatem propriam eleuari illa oratione Ieſu metuerent.

e *Os eius opprimere de multis.*] arguere verba eius multis deductionibus, & conſequẽtiis, quę inde colligi argumentabantur, vt quòd perfectionem Phariſaicam improbaret, quòd nullos magiſtros eſſe vellet, aut omnes docere poſſe diceret; quòd ſepta ab ipſis ita appellata legis euerteret, non diſtingueret inter ſacrum & profanum, quòd honorum & dignitatum rationes peruerteret: hoc eſt *os opprimere*, & grauiter inſiſtere; *inſidiantes ei*, & captantes aliquem vel extortum errorem, vel verbum ſubitum, vel ambiguum, quod in malam partem verti & firmari poſſet. Inſtabant autem ſic: Ergo, vis dicere hoc; ergo illud ſignificas, &c. Hæc phraſis vſitatiſſima eſt in Gamara, hoc eſt

In ſupplemento Miſnaioth, Rabbi N. dixit hoc, & R.N errare fecit eum, vel errare fecit os eius: id eſt, conſequentia & argumentatione adiuncta illum cepit & redarguit. Præſtaret magis illis dialecticam neſcire, ſicut quidam ex illorũ numero iam moriturus diſcipulis ſuis dixit. nãque ab illis rogatus, Magiſter, doce nos ſemitas vitæ, ait, Curate honorem proximorum veſtrorum, auertite filios veſtros à logica, & ſedere eos iubete inter genua ſapientum: & cùm oraueritis, conſiderate coram quo ſtatis.

CAP. XII.

MVltis [a] autem turbis circunſtantibus, Mat.16.a.6 Marc.8.b.15
ita vt ſeinuicem conculcarent, cœpit A
dicere ad diſcipulos ſuos, Attendite à fer- Mat.10.c.26 Marc.4.c.22
mento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis.
2 [b] Nihil "autem' opertum eſt, quod non "enim MS. R. Ambr.
reueletur: neque abſconditum, quod non
ſciatur. 3 Quoniam quæ in tenebris di-
xiſtis, in lumine dicentur: & quod in au-
rem locuti eſtis in cubiculis, prædicabitur
in tectis. 4 Dico autem vobis [c] amicis
meis, Ne terreamini ab his qui occidunt
corpus, & poſt hæc non habent amplius
quid faciant. 5 Oſtendam autem vobis
quem timeatis: timete eum qui poſtquam
occiderit, habet poteſtatẽ mittere in ge-
hennam. ita dico vobis, hunc timete.
6 Nónne quinque paſſeres veneunt dipõ-
dio: & vnus ex illis non eſt in obliuione
coram Deo? 7 Sed & capilli capitis veſtri
omnes numerati ſunt. Nolite ergo time-
re: multis paſſeribus pluris eſtis. 8 [d] Dico Mat.10.c.32 Marc.8.d.38
autem vobis, Omnis quicunque confeſ- 2 Ti.2.b.12
ſus fuerit * me coram hominibus, & filius * in e.s.
hominis confitebitur "illum' coram an- "in illo 2 MS.G.S.
gelis Dei. 9 qui autem negauerit me co- Mat.12.c.33 Marc.3.d.28
ram hominibus, "negabitur' corã angelis "denegabitur 6 MS.G.
Dei.

CAP. XII.

a *Multis autem turbis circunſtãtibus.*] ſtudio videndi & audiendi Ieſum: namque hic mos turbarũ eſt, in quibus varia ingenia, variæque ſententiæ. hoc autem fuit paulo poſt diſceſſum illius à Scribis & Phariſæis, recenti adhuc memoria diſputationis cum Phariſæis habitæ: id quod turbæ non ignorabant.

b *Nihil autem opertũ eſt.*] Oratio hæc frequenter vſurpabatur à Scribis & Magiſtris veteribus, in doctrinæ præceptis tradendis: cùm diſcipuli priuatè interrogabant magiſtros ſententiam aliquam. ipſi autem priuatè reſpondebant. dicere ſolebant, Quod auditis in cubiculo, dicite in plateis: id eſt, hoc ego non ſolùm priuatè ſentio, ſed publicè profiteri poſſum; atque meo nomine etiam appellari edi volo: namque ipſe meam ſententiam agnoſcam & confirmabo. Ita fit vt Phariſæorum fermẽtum ſemel priuatè exceptum, & fotum, tumeat, & maſſam omnem peruadens corrũpat, atque nimium dilatetur. tunc erit publicum odium mei & meorũ omnium, qui doctrinam docemus hypocriſi Phariſæorum inuiſam; tum odium dilatabitur per turbas. Videte ergo vt quæ dixeritis, certa ſint, & à Phariſæorum corruptis rationibus aliena; ita vt pura prodeant in publicum. nam proditura tandem ſunt, quamuis in cubiculis & in aurem à vobis ſint dicta. Cùm autem in publicum prodierint, inuidiam mouebunt Phariſæis aduerſum vos amicos meos. Sed *ne terreamini*, &c.

c *Amicis meis.*] Qui nunc diſcipuli & ſerui eſtis, breui autem appellandi *amici*, cùm omnia quæ audiui à Patre meo, nota fecerim vobis. Tũc illa nota fient aliis, ex quibus aliqui veſtræ vitæ inſidiabũtur: ſed ne timueritis eos: namque non ſuo, non alieno, ſed veſtro tempore moriemini: idque curabitur à Patre meo, cui omnium capillorum capitis veſtri ratio certa conſtat: ex quibus neque vnus euelletur inſcio Patre, aut non permittente: idque in gloriam vtilitatemque veſtram.

d *Dico autem vobis.*] amicis meis, quibus reuelauero omnia, & virtute Spiritus ſancti, ea quæ reuelata fuerint, confirmauero, ex his qui me confitebitur, aut qui me negauerit coram hominibus, ſimile experietur meum erga ſe teſtimonium *coram angelis Dei.*

Mat.10.b.19 Mar.13.b.11 Dei. 10 Et omnis qui dicit verbum [e] in
filium hominis, remittetur illi: ei autem
qui in Spiritum sanctum blasphemauerit,
non remittetur. 11 [f] Cùm autem indu-
cent vos in synagogas, & ad magistratus
& potestates, nolite soliciti esse qualiter,
aut quid respondeatis, aut quid dicatis.
12 Spiritus enim sanctus docebit vos in
[a] quæ 3 MS. Ambr.g. ipsa hora "quid' oporteat ‾vos' dicere.
‾ 3 MS. Ambros.e. 13 Ait autem ei quidã de turba, Magister,
dic fratri meo vt diuidat mecum hæredi-
tatem. 14 At ille dixit ei, Homo, [g] quis me
constituit iudicem aut diuisorẽ super vos?
15 Dixitque ad illos, Videte & cauete ab
omni auaritia: quia, non in abundantia
[a] aliquam e. "cuiusquam' vita eius est, ex his quæ pos-
sidet. 16 Dixit autem similitudinem ad
Eccl.11.c.19 illos, dicens, Hominis cuiusdam diuitis
huberes fructus ager attulit. 17 & cogi-
C tabat intra se, dicens, Quid faciam, quia
non habeo quò cõgregem fructus meos?
18 Et dixit, Hoc faciam, Destruam horrea
mea, & maiora faciam: & illuc congrega-
bo omnia quæ nata sunt mihi, & bona
mea, 19 & dicam animæ meæ, Anima,
habes multa bona posita in annos pluri-
mos: requiesce, comede, bibe, epulare.
20 Dixit autem illi Deus, Stulte, hac nocte
animam tuam repetunt à te: quæ autem
parasti, cuius erunt? 21 Sic est qui sibi
thesaurizat, & non est in Deum diues.
22 Dixitque ad discipulos suos, Ideo dico

e *In filium hominis.*] Apertè distinxit hoc loco Iesus tempora & conditiones hominum: nam duæ conditiones sunt eorum qui Iesum norũt: altera eorum qui filium hominis esse certissimè credunt; quoniam sciunt eum esse hominem natum in hoc mundo, factum ex muliere: & hi bifariam distinguuntur, quidã enim eum agnoscunt hominem, & filium Dei non credunt, vt Iudæi. quidam verò præter hæc filium Dei credunt, adducti ad credendum miraculis, lectionibus Euangeliorum, & auctoritate Ecclesiæ. alij autem accepta à Spiritu sancto virtute & reuelatione, illum filium Dei credunt esse longè præstantius, quàm illi priores; quia adiuti dono diuino habet testimoniũ Dei in se. Igitur qui verbum *dixerit in filium hominis* primo vel secundo modo creditum aut cognitum, remittetur illi, pœnitentia tamen præcedente, vt remissum est Petro. *ei autem qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur.* Sed hæc longiorem adhuc disputationem postulant.

f *Cum autem inducent.*] prædicit discipulis id quod euenturum erat post acceptum Spiritum sanctum, qui virtute magna testimonium darent resurrectionis ipsius. Itaque futuri paulo pòst temporis, præsenti conditione longè excellentes, imaginé quandam ipsis ob oculos depingit.

g *Quis me constituit iudicem.*] Euãgelium meum & doctrina mea non vsurpat officia magistratuum aut ministrorum reipub. qui possunt eiusmodi munia præstare, causas decidere & componere, vel ex iure vel ex æquitate, iuxta leges ciuiles, à Deo vel à legitimis latoribus latas. Non agit de possessione & appetitione rerum temporalium Euangelium, sed potius de contemptu istiusmodi rerum quæ possunt occupare hominũ animos, ac diuertere ab studio regni cælorum, quod per Euangelium annuntiatur. id verò est partium mearum docere & agere, vt videatis & caueatis ab omni auaritia, quæ fallit homines ac stultos efficit: nimiũque solicitos rerum, non solùm malè partarum, sed honesta & inculpata etiam ratione contingentium. id quod subiũcto exemplo ostendetur.

vobis: Nolite soliciti esse animæ vestræ Psa.54.d.23 Mat.6.d.25
quid manducetis: neque corpori quid in- 1 Pet.5.b.7
duamini. 23 Anima plus est quàm esca,
& corpus plus quàm vestimentum.
24 [a] Consyderate coruos, quia non seminãt
neque metunt, quibus non est cellarium
neque horreũ, & Deus pascit illos. Quan-
to magis vos pluris estis illis? 25 Quis
autem vestrûm cogitando potest adiicere
ad staturam suam cubitum vnum?
26 [b] Si ergo neque quod minimum est po-
testis, quid de cæteris solliciti estis?
27 Cõsyderate lilia quomodo crescũt: non D
laborant, neque nent. dico autem vobis,
nec Salomon in omni gloria sua vestieba-
tur sicut vnum ex istis. 28 Si autem fœ-
num quod hodie est in agro, & cras in cli-
banum mittitur, Deus sic vestit: quanto
magis vos, [c] pusillæ fidei? 25 Et vos noli-
te quærere quid manducetis, aut quid bi-
batis: & nolite [d] in sublime tolli: 30 hæc
enim omnia [e] gentes mundi quærunt. Pa-
ter autem vester scit quoniã his indigetis.
31 Veruntamẽ quærite ⁻primùm regnum - 21 MS. Ambr. C.S.
Dei*: & hæc omnia adiicientur vobis. * & iustitiã eius O.
32 Nolite timere [f] pusillus grex, quia com-
placuit patri vestro dare vobis regnum.
33 Vendite

a *Considerate coruos.*] qui cùm pulli sunt, dies aliquot à parentibus neglecti, Dei prouidentia aluntur: postquam adoleuerunt, voracissimi sunt, nec vno simplici escarum genere cõtenti. prætereà & diutius viuunt, & tamen neque cellaria habent, in quibus varios cibos ad breue; neque horrea, in quibus seruatu faciliores ad longum tempus reponant. neq; ideò & commodo & opportuno & vario atque ipsis grato cibo deficiũtur; nec diu etiam viuere desinunt ob repositi ad multos annos victus defectum. nam Deus pascit illos. Habet nomen hæc auis Hebraicè ex appetentia cibi, atque ex suauitatis & voluptatis vsu factum.

b *Si neque quod minimum est.*] Staturæ incrementum inter vitæ opportunas res minimum est, nostroque studio non eget, sponte enim sua id efficitur certis temporibus ac modis, pro ratione corporum & geniturę initio, atque locorum ac temporũ varietate: anima autem ipsa staturæ incrementum efficit, nõ humana cogitatione aut studio, sed virtute sua nutritiua & vegetatiua. Qui ergo animã præbet, conseruat ac fouet, is cætera etiã ex consequenti efficit: nam qui maiora facere potest & vult, minora etiã cùm possit optimè ac sciat efficere, vult & efficit: permittenda est ergo cura illi qui potest & vult vobis consulere. & hoc agendum, vt illi seruiamus omni studio; non vt in otio simus, sed vt ab auaritia, cupiditate, & futuri temporis cura alieni simus, ac præsentibus quibuscunque contẽti quod ad victum & cultum attinet, ad curam pietatis promouendæ & amplificandæ, in posterum nos conferamus.

c *Pusillæ fidei.*] Sic vocabantur in scholasticis disceptationibꝰ ij qui vel ob ignorantiam rerum diuinarum, vel ob animi deiectionem minus altè sentirent de Deo, obscurius crederent, & minus attentè ac firmiter sperarent, habebaturque minimus gradus, imò postremus, in profectu pietatis ac religionis: atqui in hoc gradu constituit Iesus eos qui mundana ac terrena studiosè quærunt.

d *In sublime tolli.*] cogitatione, inuentione, atque inchoatione longæ spei, aut metus longi.

e *Gentes mundi quærunt*] hæc omnia: & qui quærunt, gentes mundi sunt.

f *Pusillus grex.*] in speciem contemptibilis mundo, vtpote paruus, tenuis, simplex, atque rerum humanarum parum studiosus; à pompa, auaritia, ambitioneque alienus grex: quanquam his omnibus mundo iudicatis incommodis affecti, tamen nolite timere futuram inopiam aut indigentiam & miseriam aliquam: quia vobis qui huiusmodi affectu, animo & studio fueritis, complacuit Patri dare regnum: ideò omnem vestram curam, omne studium ab aliis cogitationibus & actionibus, ad regni cælestis desiderium & cupiditatem expetitionemque transferte: & si quid habetis in terra possessionum, vendite, & precium in cælos mittite: ibique negotiamini, quò peruenire cupitis, & vbi perpetuò vobis cooptatis fuerit manendum.

Mat.19.c.21 33 Vendite quę possidetis,& date eleemo-
Mat.6.c.20 synam. Facite vobis sacculos qui non ve-
terascunt, thesaurum non deficientem in
cælis: quò fur non appropiat, neque tinea
E corrumpit. 34 Vbi enim thesaurus vester
est, ibi & cor vestrum erit. 35 [a] Sint lum-
⌐ 16 MS. bi vestri præcincti, & lucernæ ardētes ⌐ in
Ambr.c.s. manibus vestris', 36 & vos similes homi-
nibus expectātibus dominum suū quan-
do reuertatur à nuptiis: vt cùm venerit &
pulsauerit, cōfestim aperiant ei. 37 [b] Beati
serui illi, quos cùm venerit dominus, in-
uenerit vigilantes. amē dico vobis, quòd
præcinget se, & faciet illos discumbere,
& transiens ministrabit illis. 38 Et si ve-
nerit in secunda vigilia, & si in tertia vi-
gilia venerit, & ita inuenerit: beati sunt
Mat.24.d.43 serui illi. 39 Hoc autem scitote, quoniam
si sciret paterfamiliâs qua hora fur veni-
Apoc.16.c.15 ret, vigilaret vtique, & non sineret per-
fodi domum suam. 40 Et vos estote pa-
rati: quia qua hora non putatis, filius ho-
minis veniet. 41 Ait autē ei Petrus, Do-
mine, [c] ad nos dicis hanc parabolam, an
& ad omnes? 42 Dixit autem Dominus,
[d] Quis, putas, est fidelis dispēsator & pru-
" constituet dens, quem "cōstituit' dominus supra fa-
a MS.c.s. miliam suam, vt det illis in tempore tri-
tici mensuram? 43 Beatus ille seruus, quē
cùm venerit dominus, inuenerit ita faciē-
F tem. 44 Verè dico vobis, quoniam [e] supra
omnia quæ possidet, constituet illum.

45 Quòd

a *Sint lumbi vestri.*] Non diuturna expectatio regni cælestis erit; propè est in ianuis illud tempus, & Regis nuptiæ breui celebrabuntur: vos fide integra, ac pœnitentia parati estote, non negligentes, verùm lampadibus accensis, vt hi solent qui nuptias comitantur. Vos itaque ministerium muniusque vestrum summa fide & sedulitate præstate.

b *Beati serui illi.*] Certus est aduentus Domini Sponsi, sed hora hominibus incerta. hoc ita Deus voluit, ad continendum in officio famulos, atque bonos & fideles ab improbis distinguendum. tunc ex seruis amicos reddet eos, quos fideles ipsa vigilantia ac diligentia probauerit. aliâs si ad vnam certam horam tantùm salus afferretur, nemo esset qui ad illā horam imparatus esse vellet, vtpote breue tempus ac sibi notum. vt verò periculorum ac damnorum contemptus & securitas non nisi summa cura atque vigilantia constat, sic illa præstantissima felicitas iis tantùm affertur, à quibus studio summo omnique cura expectatur.

c *Ad nos dicis.*] Ad nos, quos doctrina tua singulariter instruis, discipulosque tuos, aliorumque doctores esse vis, an ad omnes tū huius, tum futuri tēporis homines? & si ad nos, an ad eos qui nobis in ministerio succedent? Nam cùm dicas de seruis vigilantibus, huiusmodi similitudo nostrum ordinem præcipuè spectare videtur.

d *Quis putas.*] Ad omnes pertinet parabola: namque omnes serui sunt, sed alij aliorum ministri, hoc est, cōstituti ad distribuenda pensa atque munia aliis. omnes oportet officium facere, ac paratos esse: nullus ex negligentibus pœna immunis erit: nullus ex sedulis præmio suo fraudabitur; vniuscuiusque in ordine suo habebitur ratio. Ergo vos vestrique successores doctrinam puram & solidā suo quisque tempore illis ministrabit, super quos constitutus est dispensator.

e *Super omnia quæ possidet.*] dona ac munera sua spiritualia, quorum distribuendorum auctoritatem illi concedet certissimam.

a *Moram facit dominus venire.*] Iam videtur omisisse aduentum illum promissum, ad inhabitandum in hominibus: inibo aliam rationem gubernandæ familiæ, per vim & seueritatem, auctoritatéque mihi vsurpabo non ministri, sed domini inhumanioris.

b *Ille autem seruus.*] ex ordine communi familiæ qui edoctus fuerat, & nouerat quid Dominus proposuisset in salutem & amplificationem eorum qui fideliter seruirent.

c *Qui autem non cognouit.*] vel propter ministrorum negligentiam, vel propter temporum ruditaté & ignorantiam, quòd diuturna inscitia regnauerit in domo.

d *Cui multum datum est.*] priuato omni cui datum est multum cognitionis & operæ.

e *Et cui commendauerunt multum.*] ministro, dispensatori, atque constituto super familiam. Itaque omnium erit ac singulorum, officio suo inuigilare. meum autem est ignem mittere, cuius mittendi & accendendi studio amoréque teneor magno. & ad accendendum hunc ignem, baptizari me oportet baptismo sanguinis proprij; idque quamprimum vt fiat cupio. Reliquum est, vt semotis omnibus affectibus contrariis, se quisque paret ad suum munus præstandum: neque curet oppositum suadentes vel socios, vel domesticos, vel patré vel matrem, vel filium vel filiam.

f *Hoc autem tempus.*] aduentâtis iam regni, quod tot miraculis anteà prædictis, ac nunc editis tantis doctrinæ & sapientiæ argumentis vobis constare possit. Si non constat, quomodo de tempestatibus iudicatis, quæ non adeò certè signis respondét suis, atque tempus hoc suis: sin verò constat, quid est quòd non agnoscitis, atque excipitis tantum beneficium Dei? an quia id Pharisæis & Scribis non excipitur, vbi manifesta res est, quid expectatis corruptorum inuidia laborantium hominum iudicium?

45 Quòd si dixerit seruus ille in corde suo,
[a] Moram facit dominus meus venire: &
cœperit percutere seruos & ancillas, & e-
dere & bibere, & inebriari: 46 veniet do-
minus serui illius in die qua non sperat, &
hora qua nescit, & diuidet eum, partéque
eius cum infidelibus ponet. 47 [b] Ille auté
seruus qui cognouit voluntatem domini
sui, & non [*] se præparauit, & non fecit se- [*] 6 MS. Ambr. C.
cũdùm voluntaté eius, vapulabit multis.
48 [c] qui autem non cognouit, & fecit digna
plagis: vapulabit paucis. Omni autem [d] cui
multum datum est, multum queretur ab
eo: [e] & cui commendauerunt multum,
plus petent ab eo. 49 Ignem veni mittere
in terram: & quid volo, nisi vt accẽdatur?
50 Baptismo autem habeo baptizari: & G
quomodo coarctor, vsque dũ perficiatur?
51 Putatis quia pacem veni dare in "terrã? Mat. 10. d. 34 "terra MS. C.
Non, dico vobis: sed separationem.
52 Erunt enim ex hoc, quinque in domo
vna diuisi, tres in duos, & duo in tres:
53 diuidentur pater in filium, & filius in
patrem suum, mater in filiam, & filia in
matrem, socrus in nurum suam, & nurus
in socrum suam. 54 Dicebat autem & ad Mat. 16. a. 2
turbas, Cùm videritis nubem orientem
ab occasu, statim dicitis, Nimbus venit:
& ita fit. 55 Et cùm austrum flantem, di-
citis, Quia æstus erit: & fit. 56 Hypocri-
tæ, faciẽ cæli & terræ nostis probare: [f] hoc
autem tempus quomodo non probatis?
57 Quid

57 Quid autem & à vobis ipsis non iudica-
Mt.5.d.25 tis quod iustum est? 58 g Cùm autem va-
dis cum aduersario tuo ad principem, in
via da operam liberari ab illo: ne fortè
trahat te ad iudicē, & iudex tradat te ex-
actori, & exactor mittat te in carcerem.
59 Dico tibi, Non exies inde, donec etiam
nouissimum minutum reddas.

CAP. XIII.

A ADerāt autem quidam ipso in tempo-
re, nuntiantes illi a de Galilæis, quorū
sanguinem Pilatus miscuit cum sacrifi-
ciis eorum. 2 Et respondens dixit illis,
Putatis quòd hi Galilęi præ omnibus Ga-
lilæis peccatores fuerint, quia talia passi
sunt? 3 Non, dico vobis: sed nisi pœni-
tentiam habueritis, omnes similiter peri-
bitis. 4 b Sicut illi decem & octo supra
quos cecidit turris in Silóe, & occîdit eos:
putatis quia & ipsi debitores fuerint præ-
ter omnes homines habitantes in Ierusa-
lem? 5 Non, dico vobis: sed si pœniten-
a egeritis 4 Mt. tiam nō a habueritis, omnes similiter pe-
B ribitis. 6 Dicebat autem hanc similitu-
dinem, c Arborem fici habebat quidam
plantatam in vinea sua: & venit quærens
fructum in illa, & non inuenit. 7 Dixit
autem ad cultorem vineæ, d Ecce anni tres
sunt ex quo venio quærens fructum in fi-
culnea hac: & non inuenio. Succîde ergo
illam: vt quid etiam terram occupat?
8 At ille respondens dicit illi, Domine, di-

g mitte

g *Cùm autem vadis cum aduersario tuo.*] Lis est Deo aduersum vos instituta, nisi illi reddideritis quod à vobis iure exigitur, fidem videlicet & pœnitentiam.

CAP. XIII.

a Galilæi illi delati fuerant apud Pilatum sceleris admissi magni; quos ille, cùm sacrificij causa Ierosolymam venisse sciret, comprehensos in ipso sacrificio occidi iussit. id signum Dei irati fuit, qui permisisset homines Israelitas gentilis iudicis iussu necari, idque in ipso sacrificio, reprobās videlicet sacrificia illorum. Ij sermones tum vulgi erant audito hoc nuntio. Iesus rem diuina permissione gestam confirmans, populum docet illo exēplo debere sibi prospicere, ac pœnitentiæ operam dare: non enim id accidisse ob singulare aliquod odium in illos præcipuè Galilęos; sed ob clementiam, qui cùm omnes iustè posset puniendos tradere Gentibus, tamen paucos quosdam occidi permiserit, in exemplum aliorum omniū, quibus simile iudicium paratum erat, nisi pœnitentiæ studio & cura id auerteretur. Nō enim fides satis est ad reconciliandum Deum iis qui offenderunt, nisi & pœnitentia adhibeatur, in qua continentur omnia opera piā Deoque probata. *Omnes*, inquit, *similiter peribitis*, reprobati cum sacrificiis vestris, & Romanorum potestati ad interitum traditi.

b *Sicut illi decem & octo.*] Non solùm Galilæos, sed Ierosolymitanos, Deo ob peccata inuisos esse Iesus declarabat: atque adeò Iudęos omnes. & docebat homines pœnitentiæ studium, semoto temerario iudicio de aliis, quos quòd affligi aut perdi viderint, damnatos putent, ac damnatione prę cæteris dignissimos. Est autem absoluta sententia Iesu filij Dei hominum magistri, omnes peccatores debere pœnitentiam agere; aliàs perituros grauiori interitu, quàm fuerit ille Galilęorum vel Ierosolymitanorum. Docet etiam nihil fortuna aut casu hominibus accidere, sed iusto Dei iudicio, & manifesta prouidētia cum erga eos aduersum quos, tum erga illos quibus exemplum editur.

c *Arborem fici.*] Pertinere exempla illa Ierosolymitanorum octodecim, & Galilæorum, ad totum populum Israeliticum; atque ex illo ad omnes peccatores hac similitudine ostendit.

d *Ecce anni tres.*] tertio anno prædicationis suæ hæc Iesus dixit, qua fructus ex Iudæis, fructus, inquam, pœnitentiæ dignus petebatur.

mitte illam & [a] hoc anno, vſque dum fo-
diam circa illam, & mittam ſtercora. 9 &
ſi quidem fecerit fructum: ſin autem, in
futurum ſuccides eam. 10 Erat autem
docens in ſynagoga eorum ſabbathis.
11 Et ecce mulier quæ habebat ſpiritum C
infirmitatis annis decem & octo: & erat
inclinata, nec omnino poterat ſurſum re-
ſpicere. 12 Quam cùm videret Ieſus, vo-
cauit eam ad ſe, & ait illi, Mulier, dimiſſa - MS. o.
es ab infirmitate tua. 13 Et impoſuit illi
manus, & confeſtim erecta eſt, & [b] glori-
ficabat Deum. 14 Reſpondens autem ar-
chiſynagogus, indignans quia ſabbatho
curaſſet Ieſus, dicebat turbę, Sex dies ſunt
in quibus oportet operari. in his ergo ve-
nite, & curamini: & non in die ſabbathi.
15 Reſpondens autem ad illum Dominus, D
dixit, Hypocrita, vnuſquiſque veſtrûm Hypocritæ MS. Ambr.
ſabbatho [c] nõ ſoluit bouem ſuum aut aſi- c.
num à præſepio, & ducit adaquare?
16 Hanc autem filiam Abrahæ quam alli-
gauit ſatanas, ecce, decem & octo annis
non oportuit ſolui à vinculo iſto die ſab-
bathi? 17 Et cùm hæc diceret, erubeſce-
bant omnes aduerſarij eius: & omnis po-
pulus gaudebat in vniuerſis quæ glorioſè
fiebant ab eo. 18 Dicebat ergo, [d] Cui ſi- Mat. 13. d. 31 Marc. 4 c. 30
mile eſt regnum Dei, & cui ſimile [*] æ- * eſſe 2 MS. existimabo
ſtimabo illud? 19 Simile eſt grano ſinâ- 4 MS.
pis, quod acceptum homo miſit in hortũ
ſuum, & creuit: & factum eſt in arborem
magnam,

a *Hoc anno.*] Eodem anno quo Ieſus Chriſtus mortuus eſt & reſurrexit, maxima cultura ficulneæ eſt adhibita, virtute Spiritus ſancti in eos qui crediderunt, immiſſa: quorum exemplo cæteri & credere, & pœnitentiam agere debuerunt; aliâs perituri: ſicut Petrus dicebat, Pœnitentiam agite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrûm baptiſmo pœnitentiæ. & pauló pòſt: Saluamini à generatione iſta praua. Maxima ſiquidem & præſtantiſſima arboris cultura, foſſio atque ſtercoratio eſt.

b *Glorificabat Deum.*] Publica confeſſione gratulabatur Deo, beneficiumq́ue illud ſummum prædicabat, quod ſabbathiſmi ſanctificationis genus eſt probatiſſimum.

c *Non ſoluit bouem ſuum aut aſinum.*] Argumẽtum eſt ſumptum ex doctrina traditionum & ſynagogæ veteris, cui plurimum ab illis tribuebatur. Eſt autem communis & conſtans traditio, ea quæ pertinent ad periculum vitæ prohibendum & auertendum; ſiue, vt ipſi ſuo dicendi modo pronũciant, ea quæ pertinent ad animæ diſcrimen, ea etiam quæ ad vitam tuendam ſiue alendam pertinent, nõ violare ſabbathũ ſi curentur, Miſnaioth tractatu de Sabbatho, cap. 22. & de Ioma cap. 8. Duo, inquit, fiunt opera in Sabbatho circa animas iumentorum; ſolutio ex vinculis, ad recreationem; & actio ad aquas. Poterat tamen id deferri ad poſterum diem: ſed quia eſt in animæ beneficium, eodẽ die permittitur fieri; idq́ue rectè, approbante tota ſchola & conſuetudine. Igitur veſtro argumentãdi modo à leui ad graue, id eſt, ex contentione, ſiue à fortiori, huic animę mulieris filiæ Abrahæ beneficium hoc fieri oportuit, vt ſoluta à vinculo grauiſſimo, ſponte ſua vltroq́ue laudaret Deum. illinc iumenti recreatio, hinc ſalus huius, & Dei gloria ſequitur.

d *Cui ſimile eſt, & cui ſimile æſtimabo.*] Oratio eſt in doctrinalibus ſermonibus frequentiſſima in Miſnaioth & Complemento, ad diligentem ſimilitudinis inquiſitionem oſtendendã, & attentionem parandam, memoriamq́ue confirmandam.

magnam, & volucres cæli requieuerũt in
ramis eius. 20 Et iterum dixit, Cui simile
Mat.13.e.33 "existimabo "æstimabo" regnũ Dei? 21 Simile est fer-
¶ ms. E mento, quod acceptum mulier abscõdit
[a] in farinæ sata tria: donec fermentaretur
totum. 22 Et ibat per ciuitates & castel-
la docens, & iter faciens in Ierusalem.
23 Ait autem illi quidã, Domine, [b] si pauci
sunt qui saluantur? Ipse autem dixit ad il-
Mat.7.b.13 los, 24 [c] Contendite intrare per angustam
portam: quia multi, dico vobis, quærent
Mat.25.a.10 intrare, & non poterunt. 25 [d] Cùm autem
intrauerit paterfamiliâs, & clauserit ostiũ,
& incipietis foris stare, & pulsare ostium,
dicentes, Domine, aperi nobis: & respon-
dens dicet vobis, [e] Nescio vos vnde sitis:
26 tunc incipietis dicere, [f] Manducauimus
coram te & bibimus, & in platéis nostris
Mat.7.c.23 & 25.d.41 docuisti. 27 Et dicet vobis, Nescio vos,
Psal.6.b.9 vnde sitis: discedite à me omnes operarij
F iniquitatis. 28 Ibi erit fletus & stridor dẽ-
tium: cùm videritis Abraham & Isaac &
Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei,
vos autem expelli foras. 29 [g] Et venient
ab Oriente & Occidente, & Aquilone &
Mat.19.d.30 & 20.b.16 Austro: & accumbent in regno Dei.
Mar.10.d.31 "erant o. 30 Et ecce sunt nouissimi qui "erũt" primi,

a *In farina sata tria.*] Regnum cælorum paucis primùm communicabitur, eo quòd à cæteris negligatur & repudietur: sed per illos paucos tãta illius regni virtus ostendetur, vt ad plurimos tantùm pertineat, eos videlicet qui illius doctrinæ capaces & participes sese effecerint fide & pænitentia.

b *Si pauci sunt.*] Cùm audisset ille de grano sinapis, ac de fermento abscondito in farina, & de aliis similitudinibus, quæ pietatis puritatẽ angustis terminis definite videbantur, rogat *si pauci sunt qui saluantur.* nam ex illis intelligebat non esse volentis neque currentis, sed Dei opus miserentis, qui granum seminaret, qui fermentum absconderet. argumentabatur igitur apud se, ergo non omnes seruabũtur: imò fortassis pauci. quãdoquidem non est nostrum opus vt saluemur, sed Dei beneficium est.

c *Contendite intrare.*] Respondet Iesus paucos esse quidem, sed hoc non ex abbreuiatione manus Dei, sed ex hominum ipsorum culpa atque negligentia euenire; quòd vocati, quanquam veniant ad regnũ, nolunt vocationem suam prosequi, ea via quæ à Deo munita est ad salutem, videlicet pœnitentia; cuius porta angusta est, vitiorum omnium, pompæ & operum satanæ fuga & abrenuntiatio ex corde: & via ipsa hominibus mundi amatoribus difficilis & arcta videtur, quæ perambulatur exercitatione virtutis pietatisque omnis erga Deum & proximum: sed ad hoc firmo proposito & animi contentione opus est.

d *Cùm intrauerit paterfamiliâs.*] Intrauerit in regni sui possessionem, sibiq; adoptauerit eos quos viderit illa porta ingressos, claudet ostium contumacibus & pertinacibus, & illis in vniuersum qui non ingressi fuerint per angustam portam, sed per aliam latam, quam vulgus mundi subit.

e *Nescio vos vnde sitis.*] Vos alia porta & via venistis, quàm quæ à me munita fuerat.

f *Manducauimus.*] Quomodo dicis te nos non cognoscere, cùm docueris in plateis nostris publicẽ; id quod testari possumus, tuam doctrinam, si opus fuerit, recitantes: deinde in eadem domo, in eodem loco, vbi tu eras, viximus, comedimus & bibimus: quæ maior familiaritas esse potest, quàm sese appellare Christianos; profiteri disciplinam Christi, communicare in vita atque adeò in sacramentis apud Ecclesiam Christi domumque Dei? & tamen respondebit, *Nescio vos: discedite à me.* Qi:amobrem? quia noui vos operarios iniquitatis, & per arctam portam minimè ingressos: hos non agnosco, etiam si *Demmus* ab illis vocer. atqui sumus plurimi huius notæ, *Discedite*, inquit, *a me omnes.*

g *Et venient*] ex gentibus quæ Deum ignorabant multi, ex omni orbis parte vocati per Euangelium venient, & cooptabuntur in filios Dei, & possidebunt regnum; eritque eius rei signum videre accumbentes illos cum rege ipso, & aliis regni filiis.

& sunt primi qui "erunt' nouissimi. "erant cd.
31 In ipsa die accesserunt quidam Phari-
sæorum, [h] dicentes illi, Exi & vade hinc:
quia Herodes vult te occidere. 32 Et ait
illis, Ite, & dicite [i] vulpi illi, Ecce eiicio G
dæmonia, & sanitates perficio hodie &
cras, & tertia die consummor. 33 Verun-
tamen oportet me hodie & cras & sequẽ-
ti "die' ambulare: quia non capit prophe- -4 MS. c.
tam perire extra Ierusalem. 34 Ierusalem, *Mat.23.d.37*
Ierusalem quæ occîdis Prophetas, & lapi-
das eos qui "mittuntur' ad te, quoties vo- "missi sunt MS.C.S.
lui cõgregare filios tuos quemadmodum
auis nidum suum sub pennis, & noluisti?
35 Ecce "relinquetur' vobis domus vestra "*relinquitur* C.S.
"deserta'. Dico autem vobis, quia non -1 MS.cq.
videbitis me donec veniat cũ dicetis, Be- *Inf.19.f.38*
nedictus qui venit in nomine Domini.

CAP. XIIII.

1 Et factum est: cùm intraret "Iesus' in- - MS. a.
domum cuiusdam principis Pharisæo- A
rum sabbatho manducare panem, & [a] ipsi
obseruabant eum. 2 Et ecce homo qui-
dam hydropicus erat ante illum. 3 [b] Et
respondens Iesus dixit ad Legisperitos &
Pharisæos, dicẽs, Si licet sabbatho curare?
4 At illi tacuerunt. ipse verò apprehẽsum
sanauit eum: ac dimisit. 5 Et respondens
ad illos, dixit, Cuius vestrûm asinus aut
bos

h *Dicentes illi.*] Cùm disputationibus, auctoritate & opinione apud populum obtenta, eum non possent auertere à studio & contentione disseminandæ in populos doctrinę, metu absterrere conantur, & animi cõstantiam tentant, quam populus etiã admirari solet; & si minorem experiatur, huius rei causa doctrinã contemnere. Illi autem illum nuntium illasque minas ab Herode referendi auctores erant. Agnouit autem Iesus quo animo illi venissent: indicauit illis se bene cognoscere hoc mandatum ab illis fuisse curatum & perlatum; ideò iis ipsis referendum respõsum dedit.

i *Vulpi illi.*] qui non virtute, sed fraude ac dolo & regnum obtinet, & rem gerit: neque potest quicquam fraus aduersus eum cui detecta est. Dicite nihil me morari illius fraudes & artes quibus me deterrere conãtur, vnà cum studio vestro, vt qui norim quid ille agat, & quid mihi agendum sit: & potestatem habeam agendi quæ iussus sum agere: aduersus hanc potestatem ille nihil potest calliditate sua. nihil enim mihi imponere falsi potest, nihil malè interpretari, vtpote qui in beneficiis faciendis, in ægrotis sanandis, in hac regione occuper. id autem *hodie & cras* faciam: namque temporum opportunitates in mea manu sunt; neque ab illo intercipi possunt. loca etiam in quibus agendum mihi, viuendum aut moriendum, certa sunt mihi. non illi itaq; neque suę calliditati, neque consilio suo, imò neque regioni suæ quicquam in me conceditur. Ero ergo hîc benefaciens, & publicæ vtilitati consulens per hos paucos dies: pòst cùm mihi constitutum est, tunc absoluar hoc opere, & discedam, rediboque Ierosolymam; ibique occidar, postquam ministerium meum in hominum beneficium consummauero. tunc veniam Ierosolymam, scio vos meam mortem quærere; continget Ierosolymis, quæ iam est facta Prophetarum macellum, ex domo Dei, quæ olim vobis fuit: cui grauissima ruina impendet, quam ego auertere studui, sed ipsa noluit. Vobis autem Ierosolymitanis Pharisæis prædico; quòd non videbitis me, donec me vobis publicè regem acclamatione & appellatione diuino Spiritu excitata, obtulero.

CAP. XIIII.

a *Obseruabant eum*] an in mensa, in benedictionibus atque aliis rebus, quæ sabbatho studiosè curabantur & obseruabantur ab illis, ipse deficeret, vel contra scrupulosam interpretationem legis, vel consuetudinem receptam, an seruile opus aliquod faceret. hoc studio fuerat inuitatus ab illis.

b *Respondens.*] Proponens quæstionem, vt fieri solebat inter Scribas & Pharisæos.

bos in puteum cadet: & non continuò ex-
trahet illum die sabbathi? [6] [c] Et non po-
terant ad hæc respondere illi. [7] Dicebat
B autem & ad inuitatos parabolam, inten-
dens quomodo primos accubitus elige-
rent, [8] dicēs ad illos, [d] Cùm inuitatus fue-
* ab aliquo G.5. ris * ad nuptias, non discumbas in primo
loco, ne fortè honoratior te sit inuitatus
ab illo: [9] & veniens is qui te & illum vo-
cauit, dicat tibi, Da huic locum: & tunc
incipias cum rubore nouissimum locum
tenere. [10] sed cùm vocatus fueris, vade,
recumbe in nouissimo loco: vt cùm ve-
Prou.25.a.7 nerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice,
C ascende superiùs. Tunc erit tibi gloria co-
Mat.23.b.12 ram simul discumbentibus: [11] quia om-
Infr.18.c.14 nis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se
humiliat, exaltabitur. [12] Dicebat autem
Tob.4.b.7 Prou.3.a.9 & ei qui se inuitauerat, Cùm facis pran-
dium aut cœnā, noli vocare amicos tuos,
neque fratres tuos, neque cognatos, neq;
vicinos diuites: ne fortè te & ipsi reinui-
tent, & fiat tibi retributio. [13] sed cùm
facis conuiuium, voca pauperes, debiles,
claudos, & cæcos: [14] & beatus eris, quia
non habent retribuere tibi: retribuetur
enim tibi [e] in resurrectione iustorum.
D [15] Hæc cùm audisset quidam de simul dis-
* manducat x. cumbentibus, dixit illi, Beatus [f] qui * man-
ducabit panem in regno Dei. [16] At ipse
Mat.22.a.2 Apoc.19.b.9 dixit ei, Homo quidam fecit cœnam ma-
gnam, & vocauit multos. [17] Et misit

c *Et non poterant respondere illi*] Quia ex ipsorum traditionibus & consuetudine licet, imò oportet iumento periclitanti succurrere die sabbathi. sed consequentiam ignorabant stultè satis; cuius stultitiæ arguuntur à Iesu.

d *Cùm inuitatus fueris.*] Ambitionis morbo, quo maximè laborabant, curare eos volebat Iesus, & ad modestiam & contemptum sui traducere, quæ prima sapientiæ ianua est. ita fieret, vt facilè meliora docentē audirent & susciperent. Namque ambitio tollit disciplinæ modestiam & docilitatem omnem.

e *In resurrectione iustorum.*] Oratione Scribis & Pharisæis vsitatissima vtitur Iesus: namque in doctrinali sermone *resurrectio iustorum*, dicitur status & conditio iustorum post resurrectionem: iniusti non tam aptè dicuntur resurgere: quanquam enim resurrecturi sunt, tamen resurgent ad mortem. hoc est, ad ignem æternum, quod est mors secunda. Erat autem Scribarum & Pharisæorum doctrina in hoc argumento recta & vera, Saducæis contraria: nam & resurrectionem & præmium bonorum operū Scribæ & Pharisæi credebant, quod Iesus probat: Saducæi vtrumque negabant.

f *Qui manducabit panem in regno Dei.*] Quòd audiret dicentem Iesum beatum futurum qui pauperes & debiles, &c. inuitaret, respondit, Atqui si ita est, nullum melius conuiuiū est, quàm pauperum & claudorū, quod reponitur in mensa regni Dei.

seruum suum hora cœnæ dicere inuitatis
vt venirent, quia iam parata sunt omnia.
18 Et cœperũt simul omnes excusare. Pri-
mus dixit ei, [a] Villam emi, & necesse ha-
beo exire & videre illam, rogo te habe me
excusatum. 19 Et alter dixit, [b] Iuga boum
emi quinque, & eo probare illa, rogo te
habe me excusatum. 20 Et alius dixit,
[c] Vxorem duxi, & ideò nõ possum venire.
21 Et reuersus seruus, nũtiauit hæc domi-
no suo. Tunc iratus paterfamiliâs, dixit E
seruo suo, [d] Exi citò in plateas & vicos ci-
uitatis: & pauperes ac debiles, & cæcos &
claudos introduc huc. 22 Et ait seruus,
Domine, factum est vt imperasti: & adhuc
locus est. 23 Et ait dominus seruo, Exi in
vias & sepes, & [e] compelle intrare, vt im-
pleatur domus mea. 24 [f] Dico autem vo-
bis, quòd nemo virorum illorum qui vo-
cati sunt, gustabit cœnam meam.
25 Ibant autem turbæ multæ cum eo: &
conuersus dixit ad illos, 26 Si quis venit *Mat. 10. d. 17*
ad me, [g] & non odit patrem suum & ma-
trem, & vxorem & filios, & fratres & so-
rores, adhuc autem & animam suam: non
potest meus esse discipulus. 27 Et qui nõ *Mat. 10. d. 38 & 16. d. 24*
baiulat crucem suam, & venit post me: nõ *Marc. 8. d. 34*
potest meus esse discipulus. 28 Quis e- F
nim ex vobis [h] volens turrim ædificare,
non

a *Villam emi.*] diuitiarum & opum studium.

b *Iuga boum quinque.*] negotiatio & rei augendæ studium. *Habe me excusatum*, non depellas me à gratia tua.

c *Vxorem duxi.*] cognationis & amicitiarum impedimenta, quibus homines persæpè à pietatis simplici & puro cultu auertuntur. huc pertinent honores, ambitiones, & mundi gloria. hæc ita auertunt à conuiuio animos, vt absolutè dicat, *Non possum venire.*

d *Exi citò in plateas.*] Cùm præcipui inter inuitatos, hoc est, Scribæ & Pharisæi & seniores, quorum erat cognoscere Dei beneficium & accipere, caducarum rerum causa recusauerint conuiuium atque despexerint, vocati sunt piscatores, meretrices, & alij mundo contemptibiles ex Israelitis, & in conuiuium regni cælestis admissi.

e *Compelle intrare.*] Vocatione euangelica refertum est conuiuium gentium nationibus variis aduenientibus. Illud autem *compelle*. non vim ad trahendum inuitos, sed multitudinem vocatorum & venientium significat; qui tot futuri erant, vt ad intrandum cogendi essent; magna copia ac frequentia, id quod statim exponitur, *vt impleatur domus mea.* Namque infideles non compelluntur, sed inuitátur & vocantur ad Ecclesiam: secus est de iis qui cõuiuium anteà cognouerant, probarant, promiserant se eò venturos, & posteà cùm tempus adesset, noluerunt: in eos paterfamiliâs irascitur. Si qua compulsio est aliorũ, ea est Baptismus pœnitentię, hoc est, detestatio prioris erroris.

f *Dico autem vobis, quòd nemo, &c.*] Horrenda sentẽtia reprobationis: verùm iustissima in Iudæos, qui noluerunt obedire Euangelio gloriæ Christi; & in eos qui illorum exemplum fuerint secuti.

g *Et non odit.*] Examen discipulorũ à Christo probandorum. quod per parabolam dictum fuerat de Scribis, Pharisæis, &c. apertè declaratur pertinere ad omnes Christi discipulos.

h *Volens ædificare turrim.*] Ex recepta & nota consuetudine rerum gerendarum ea docet Iesus, quæ in negotiatione salutis iniri ac teneri magis oportuerit. Nemo, inquit, magnas res suscipit, nisi constituto rerum fine prouideat & paret ea sine quibus res confici nequit. Hæc res omnium maxima est, vt quis salutem æternam assequatur, & regnum cæleste contra tot diaboli ac mundi impedimenta & pugnas. huius expeditionis apparatus est, credere Euangelio, & renuntiare ex corde omnibus quæ possidet, ita vt sit tanquã nihil possidens: neque illis magis afficiatur, quàm si omnino careret: nihilque omnino illis detineatur, cùm relinquere ea expedierit doctrinæ meæ causa.

* nónne ms.q.R.
*non prius sedēs, computat sumptus qui
necessarij sunt, si habeat ad perficiendum:
29 ne posteà quàm posuerit fundamentũ,
& non potuerit perficere, omnes qui vi-
dent, incipiant illudere ei, 30 dicentes,
Quia hic homo cœpit ædificare, & non
potuit consummare? 31 Aut quis rex itu-
G rus committere bellum aduersus alium
regem, non sedens prius cogitat, si possit
cum decem millibus occurrere ei, qui cũ
viginti millibus venit ad se? 32 alioquin
adhuc illo longè agente, legationem mit-
tens, rogat ea quæ pacis sunt. 33 Sic ergo
omnis ex vobis qui non renuntiat omni-
bus quæ possidet, non potest meus esse
Mat.5.b.13 Marc.9.g.50 discipulus. 34 i Bonum est sal. Si autē sal*
* quoque ms.s. euanuerit: in quo condietur? 35 Neque
in terram, neque in sterquiliniũ vtile est,
sed foras mittetur. Qui habet aures au-
diendi audiat.

CAP. XV.

A ERant a autem appropinquãtes ei publi-
cani & peccatores vt audirent illum.
2 Et murmurabant Pharisæi & Scribę, di-
centes, b Quia hic peccatores recipit, &
Mat.18.b.12 manducat cum illis. 3 Et ait ad illos pa-
rabolam istam, dicens, Quis ex vobis ho-
mo qui habet centũ oues: 4 & c si perdide-
rit vnam ex illis, nónne dimittit nonagin-
ta nouem in deserto, & vadit ad illam quę
perierat donec inueniat eam? 5 Et cùm
inuenerit eam, imponit in humeros suos
gaudens:

i *Bonum est sal.*] Fuit in ore Iesu hęc sententia frequens, ad varia argumẽta eiusdem rationis. Hoc in loco illã argumentationẽ facit per parabolã. Bonum est, inquit, cognoscere me ac doctrinam meã: & is qui cognoscit, & cognoscendo facit ea quæ oportet, bonus est & vtilis. is verò qui tãtùm nomine & verbis, orationeque meã profitetur disciplinã, discipulus quidem in speciem videtur, virtute autem non est meus discipulus, neque magis sibi vtilis, neque mihi ad vllã rem gratus, quàm sal, qui conseruata specie & facie salis, euanescit: id enim inutile prorsùs est, omninoque abijci oportet. Et quoniam hoc durum, vti videtur, & graue hominibus sui ipsorum amantibus; atque etiam iis qui sapientes sibi videntur, tamen verissimum certissimumque est. Quamobrem, *qui habet aures audiendi audiat.*

CAP. XV.

a *Erant autem.*] Admirabilis Dei misericordia lætissimum peccatoribus Euangelium, atque summo studio audiendum, omnique diligentia excipiendum.

b *Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis.*] Iudaici populi ratio trifariam diuisa erat, quod ad religionis attinet obseruationem. Erant primo in gradu opinionis & æstimationis Pharisæi: secundo loco Sapientũ discipuli, hoc est, ij qui non adeò austeram vitam atque Pharisæi profitebãtur, tamen in mandatorum & traditionum obseruatione nihil faciendũ in vita ducebant, nisi quod ex Scribarum & Sapientum sententia aut interpretatione profectũ esset. tertio loco habebantur ij qui Populus terrę dicuntur, in quibus non manifestarij peccatores, sed communis vitæ homines continebantur: nam publicani & peccatores noti, nullum gradũ tenebant in opinione istorũ: sed indigni omnino habebãtur cõsortio aut colloquio duarũ illarũ primarũ classiũ. Iesus autẽ à Pharisęis & Scribis reprehẽdebatur & insimulabatur apud populum, quòd non solùm sapientum perfectionem, sed neq; Discipuli sapiẽtum mediocritatem seruaret: quippe in traditionibus vnum ex sex opprobriis, quæ Sapientũ discipuli vitare iubebantur, erat conuiuium & comessatio cum populo terræ; nedum cum publicanis & peccatoribus. Traditio extat in lib. de Benedictionib. cap.6.

c *Si perdiderit vnam ex illis.*] Vos negligitis, spernitis, despicitis peccatores & publicanos, ex illa regula vestra, Turpe est Discipulo sapientum vesci

çum populo terræ. ergo, graue & leue, vt vos arguere soletis, turpius est cum publicanis & peccatoribus comessari; ne videlicet is fiat illis similis. Atqui vos cupitis pietatem propagari vt cupere debetis: oportet ergo operam dare vt quamplurimi salui fiant. atque in iis qui se sponte disciplinæ pietatis dedunt ducendos & agendos, nullus est ferè labor, sed hi pauci sunt. Non igitur committédum est vt illi alij multi vel populus terræ, vel peccatores manifestarij, eorum qui sese meliores existimant, vel negligentia pereant, vel superbia ac despectione à pietate omnino abalienentur: maximè cùm ipsi doceri cupiant, & doctrinam non contemnant aut repudient, sed vltrò etiā doctorem sequantur, & doceri se gaudeant. Quærendi huiusmodi homines erant ad ipsorum saluté magno studio ac labore, etiam si pauci, atque adeò si vnus tantùm esset: nedum tam multi cùm sint, & facilè reuocari ab errore possint, atque ipsi vltrò pastorem petere & quærere certantur, sint repudiandi: id quod in minori exemplo vestræ sententiæ iudiciis confirmabo: Nam *quis ex vobis*, &c. &, *Homo quidam*, &c. Tertia similitudo amplificationem cótinet, & complexionem totius disputationis.

gaudens: 6 & veniens domum conuocat B
amicos & vicinos, dicens illis, Congratu-
lamini mihi, quia inueni ouem meam quę
perierat? 7 Dico vobis, quòd ita gaudium
erit in cælo super vno peccatore pœniten-
tiam agéte, quàm super nonagintanouem
iustis qui non indigent pœnitentia.
8 Aut quæ mulier habens drachmas de-
cem: si perdiderit drachmam vnam, nōne
accendit lucernam, & "euertit' domum, & *euertit 1 MS.R.G.S.
quærit diligenter, donec inueniat*? 9 Et *eam. MS.G.
cùm inuenerit, conuocat amicas & vici-
nas, dicens: Congratulamini mihi, quia
inueni drachmam quam perdideram?
10 Ita, dico vobis, gaudium erit coram an- C
gelis Dei super vno peccatore pœnitentiā
agente. 11 Ait autem, Homo quidā ha-
buit duos filios: 12 & dixit adolescentior
ex illis patri, Pater, da mihi portioné sub-
stantiæ quæ me contingit. Et diuisit illis
substantiam. 13 Et non post multos dies,
congregatis omnibus, adolescétior filius
peregrè profectus est in regionem longin-
quam: & ibi dissipauit substantiam suam
viuendo luxuriosè. 14 Et postquàm om- D
nia " consummasset', facta est fames vali- *cōsumpsisset 1 MS.G.S. *dissipasset 1 MS.
da in regione illa, & ipse cœpit egere.
15 Et abiit, & adhęsit vni ciuium regionis
illius. Et misit illum in villam suam vt
pasceret porcos. 16 Et cupiebat implere
ventrem suum de siliquis quas porci man-
ducabant: & nemo illi dabat. 17 In se
autem

* in domo MS.S. autem reuerſus dixit, Quanti mercenarij*
patris mei abundant panibus: ego autem
hîc fame pereo! 18 Surgam, & ibo ad pa-
trem meum, & dicam ei, Pater, peccaui
* & MS.C.S. in cælum & coram te: 19 * iam non ſum
dignus vocari filius tuus: fac me ſicut vnũ
de mercenariis tuis. 20 Et ſurgens vênit
ad patrem ſuum. a Cùm autem adhuc lõ-
gè eſſet, vidit illum pater ipſius, & miſe-
ricordia motus eſt, & accurrens cecidit
ſuper collum eius, & oſculatus eſt eum.
21 Dixitque ei filius, Pater, peccaui in cæ-
lum & coram te: iam non ſum dignus vo-
cari filius tuus. 22 Dixit autem pater ad
ſeruos ſuos, Citò proferte ſtolam primã,
& induite illum, & date annulum in ma-
num eius, & calceamenta in pedes eius:
F 23 & adducite vitulum ſaginatum, & oc-
cidite, & manducemus, & epulemur:
24 quia hic filius meus mortuus erat, &
reuixit; perierat, & inuentus eſt. Et cœpe-
runt epulari. 25 Erat autem filius eius ſe-
nior in agro. & cùm veniret & appropin-
quaret domui, audiuit ſymphoniam &
chorum: 26 & vocauit vnum de ſeruis,
& interrogauit quid hæc eſſent. 27 Iſque
dixit illi, Frater tuus venit, & occîdit pa-
ter tuus vitulum ſaginatum, quia ſaluum
illum recepit. 28 Indignatus eſt autem,
& nolebat introire. Pater ergo illiꝰ egreſ-
ſus cœpit rogare illum. 29 At ille reſpõ-
dens, dixit patri ſuo, Ecce tot annis ſeruio
h tibi,

a *Cùm autem adhuc longè eſſet.*] Non ſolùm non eſt repudiatus & neglectus, ſed vltro etiam obuiam facto patre ſuſceptus & deductus. Hoc miſericordiæ humanæ in bono patre erga pœnitentem filium exemplum, cur negare debetis Deo, quem omnium hominum parentem, eundémque miſericordiſſimum eſſe fatemur? Cur ergo vos inuidetis vel diuinæ miſericordiæ, vel fratrum veſtrorũ ſaluti? quos non ſolùm auerſari, ſed ſummo gaudio & publica lætitia excipi oportuerat? nam pater optimus filium bonum ſtultæ inuidentiæ meritò arguit.

tibi, & nunquam mandatum tuum præ- G
teriui, & nunquam dedisti mihi hœdum
vt cum amicis meis epularer: 30 sed post-
quam filius tuus hic, qui deuorauit sub-
stantiam "suam' cum meretricibus vênit, ' tuam G.S.
occidisti illi vitulũ saginatum. 31 At ipse
dixit illi, Fili, tu semper mecũ es, [b] & om-
nia mea tua sunt. 32 epulari autem & gau-
dere oportebat, quia frater tuus hic mor-
tuus erat, & reuixit; perierat, & inuentus
est.

b *Et omnia mea tua sunt.*] Nihil tibi desit ex bonis meis, quod vtile aut iucundum esse possit, studio piè atque officiosè erga me agenti.

CAP. XVI.

DIcebat autẽ & ad discipulos suos, Ho- A
mo quidã erat diues qui habebat villi-
cum: & hic diffamatus est apud illũ, qua-
si dissipasset bona ipsius. 2 Et vocauit il-
lum, & ait illi, Quid hoc audio de te? red-
de rationem villicationis tuæ: iam enim
non poteris villicare. 3 Ait autem villicus
intra se, Quid faciam quia dominus meus
aufert à me villicationem? fodere non va-
leo, mendicare erubesco. 4 Scio quid fa-
ciam, vt cùm amotus fuero à villicatione,
recipiant me in domos suas. 5 Conuoca-
tis itaque singulis debitorib? domini sui,
dicebat primo, Quantum debes domino B
meo? 6 At ille dicit, Centum "cados' olei. ' batos G. Hier. q. 6. ad Algasiam.
Dixitque illi, Accipe cautionem tuam: &
sede, citò scribe quinquaginta. 7 Deinde
alij dixit, Tu verò quantum debes? Qui
ait, Centum coros tritici. Ait illi, Accipe
literas tuas, & scribe octoginta. 8 [a] Et lau-
dauit dominus villicum iniquitatis, quia
prudenter

a *Et laudauit dominus.*] Miratus est prudentiam iniqui villici sui, quòd aliqua rerum sibi commissarum parte non ita malè abusus esset, vt non aliquando frueretur. nam anteà neque in suos, neque in domini vsus res exposuerat sibi creditas.

prudenter fecisset:[b] quia filij huius seculi,
prudentiores filiis lucis in generatione sua
sunt. 9 Et ego vobis dico, facite vobis a-
C micos[c] de mammóna iniquitatis: vt cùm
defeceritis,[d] recipiant vos in æterna taber-
nacula. 10 Qui fidelis est in minimo, &
in maiori fidelis est: & qui in modico ini-
quus est, & in maiori iniquus est. 11 Si
ergo in iniquo mammóna fideles nõ fui-
* credet Ms. R.C.S. stis:[e] quod verum est, quis *credat vobis?
12 Et si in alieno fideles non fuistis: quod
Mat.6.c.24 vestrum est, quis dabit vobis? 13 [f] Nemo
seruus potest duobus dominis seruire, aut
enim vnum odiet, & alterum diliget: aut
vni adhærebit, & alterum cõtemnet. non
potestis Deo seruire & mammónæ.
* & e. 14 Audiebant autem omnia hæc * Phari-
sæi[g] qui erant auari: & deridebant illum.
D 15 Et ait illis, Vos estis[h] qui iustificatis vos
coram hominibus, Deus autẽ nouit cor-
da vestra, quia quod hominibus altũ est,
Mat.11.b.12 abominatio est ante Deum. 16 [i] Lex &
Prophetæ vsque ad Iohannem. ex eo re-
gnum Dei euãgelizatur, & omnis in illud

h 2 vim

b *Quia filij huius seculi.*] In rebus huius vitæ commoditatẽ & vsum spectantibus callidiores & prudentiores multo sunt perditi etiam homines, qui religionis cancellos & metas prętergrediuntur, quàm ij qui à vero & æquo cognoscendo & obseruando discedere nolunt.

c *De mammóna iniquitatis.*] de diuitiis quæ cumulari innocẽter vix possunt: & si iustè partæ fuerint, non possunt tamen sine scelere retineri. Neque solùm pecuniarum diuitias, sed omne donum, omnis copia, omnis à Deo tributa facultas hoc loco significatur, quibus cùm aliquando simus abusi, rectè tandem & in aliorum vtilitatẽ nostramque salutem vti oportet & expedit: nam hæc pietatis exercitatio erga alios, plurimum habet momẽti apud Deum ad condonationem prçteritorum delictorum.

d *Recipiant vos in æterna tabernacula.*] Multum valere bene merita erga pauperes, multumque eorum qui beneficium acceperint, preces & commendationes posse apud Deum, apertissimè hoc loco docemur.

e *Quod verum est quis credat vobis?*] Vos esse diffamatos apud Deũ, quòd bona ipsius dissipaueritis, ex hoc arguitur, quòd abusi fueritis diuitiis, facultatibus & aliis donis ab ipso acceptis. Sed quis credet illud maximum & verissimum donum quod nemo scit, nisi qui accipit, iis quorum fides & diligentia atque industria in minimarum & fluxarum rerũ vsu factis periculis est desiderata?

f *Nemo seruus.*] Nemo se potest ita addicere duobus dominis pugnantia inter se iubentibus, vt vtrique satisfaciat & placeat. Nam profectò odij est aperti nolle placere alicui. sed mammona petit rem, quocũque modo rem: Deus petit, Frange esurienti panem tuum; &, diuitiæ si affluant, noli cor apponere. Qui vtrumuis amarit, alterũ oderit, hoc est, alterius doctrinam & iussa: si quammaximè quis Deum odisse non possit, vtpote summè bonum, & qui nulla ex parte odio haberi possit, tamen illius disciplinam & imperium qui respuit, alterius rei amore & studio, odisse dicendus est verè: & non solùm oderit, sed tandem abalienatus contemnet posthabitũ imperio illius cui adhærebit. Hæc dura videntur multis, sed verissima sunt, si amorem ex studio cognoscere oporteat, vti cognosci oportere Iesus aliâs docuit. g *Qui erant auari.*] manifestæ auaritiæ notati, quòd sibi tantum sibique simillimis quàm commodissimè esse cuperent, cæterorũ commodis, aut etiam inopiis minimè omnium consulerent. h *Qui iustificatis vos.*] Qui affirmatis vestrum vitæ institutum esse omnium optimum, vnusquisque se ob eam rem populo vti iustum venditat. atqui Deus alia ratione singulorum hominum sanctitatem & iustitiam metitur, quàm hominum filiorum Adam sententia metiri soleat. Quædam enim hominibus, nihil præstantius quàm pro humano ingenio sapientibus, videntur laudãda & in sublime tollenda, quæ Deus abominatur. i *Lex & Prophetæ.*] Summa ratio inueniendæ veræ definitionis vtriusque iustitiæ & legis & Christi. In Lege & Prophetis vsque ad Iohannem apertissima fuit disciplina eius iustitiæ, qua iustus quis dici posset, eo iustitiæ genere quod ex libero arbitrio & gratia Dei contingere hominibus potest. Iohannes hanc iustitiam cùm desiderasset, pœnitentiam indicebat, *Ex illo tempore regnum Dei euangelizatur*: & cùm non adeatur à filiis regni, omnis hominum conditio inuadere conatur illud, tandemque obtinebit fide & pœnitentia.

vim facit. 17 [a] Facilius est autem cælum Mat. 5. c. 18
& terram præterire, quàm de lege vnum
apicem cadere. 18 Omnis qui dimittit Mat. 5. c. 32 Mar. 10. b. 11
vxorem suam, & alterá ducit, mœchatur: 1 Cor. 7. b. 10
& qui dimissam à viro ducit, mœchatur.
19 [b] Homo quidam erat diues, "&' indue- ' qui χ si
batur purpura & bysso: & epulabatur E
quotidie splendidè. 20 Et erat quidam
mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad
ianuam eius, vlceribus plenus: 21 cupiens
saturari de micis, quæ cadebant de mensa
diuitis, * sed & canes veniebant, & linge- * & nemo illi dabat χ sq.
bant vlcera eius. 22 [c] Factum est autem vt
moreretur mendicus, & portaretur ab an-
gelis in sinum Abrahæ. Mortuus est au-
tem & diues: & sepultus " est in inferno. ' est. Et in inferno eleuans. Aug. serm. 15. de diuersis. & alibi. c. 2.
23 Eleuans autem oculos suos cùm esset in
tormentis, vidit Abraham álonge, & La-
zarum in sinu eius: 24 & ipse clamãs di- F
xit, Pater Abraham, miserere mei, & mit-
te Lazarum vt intingat extremum digiti
sui in aquam, vt refrigeret linguá meam,
quia crucior in hac flamma. 25 Et dixit
illi Abraham, Fili, recordare quia recepi-
sti bona in vita tua, & [d] Lazarus similiter
mala: nunc autem hic consolatur, tu verò
cruciaris. 26 & in his omnibus, inter nos
& vos "chaos' magnum firmatum est: vt ' chasma est Græcè, quod hiatum significat: cuius significationis est et Syriaca vox.
hi qui volunt hinc transire ad vos, non
possint, neque inde huc transmeare.
27 Et ait, Rogo ergo te, pater; vt mittas eũ G
in domũ patris mei; [e] habeo enim quinque
fratres:

a *Facilius est autem.*] Non dixi legem fuisse vsque ad Iohannem in eam sententiam, vt post Iohannem abrogatam aut otiosam legem esse putetis, imò vt posteà in regni cælorum tempore multo diligentius obseruãdam esse sciatis. namque constantior est legis sanctitas, quàm cæli ac terræ duratio. Erit autem adeò exactè cognoscenda & obseruanda lex ab iis qui regni Dei compotes fuerint, vt intelligatur neque minimum apicẽ esse prętermittendum aut latè producendũ, quin omnia obseruentur: id quod dimissionis vxoris ratio apertissimè tunc docebit, vtpote quæ maiori religione & intelligi & caueri debeat, quàm hoc tempore à vobis vel intelligitur vel cauetur.

b *Homo quidam.*] Duæ partes sunt iustitiæ eius, quam lex diuina exigit ab hominibus qui iustitiam Dei expetunt; altera in fuga malorum, altera in bonorum studio versatur: illa exactè ac diligenter obseruari, hæc studiosè præstari debet. nam si quis alteram obseruet, alteram verò negligat, videlicet beneficentiam, non poterit seruari, vt *Homo quidam* qui *erat diues*, &c.

c *Factum est.*] Contigit mendico prior mors, cuius labores morte finiti fuēre: at verò diues posterior mortuus est, eiusque honor vsque ad funeris pompã est productus: de cetero autẽ miserrima conditione exceptus. namque in inferno *eleuans oculos suos, vidit Abraham alonge, & Lazarum in sinu eius*, quem ille neque micis de mẽsa cadentibus leuare curauerat, & tamen nouerat.

d *Lazarus similiter.*] Eodem tempore quo tibi bene & suauiter erat in vita, cum Lazaro miserè & laboriosè agebatur. *nunc autem, &c.* hic nondũ fruitur æternis illis bonis, verùm cõsolationem accipit ex fide atque spe illorum, & ex conditione qua nunc vtitur longissimè à vestra ista distãte.

e *Habeo enim quinque fratres.*] diuites etiam, qui omnes periclitantur eadẽ causa qua ego in hanc miseriarum extremam sortem deueni.

fratres: 28 vt testetur illis, ne & ipsi veniãt
in hunc locum tormentorum. 29 Et ait
illi Abraham, f Habẽt Moysen & Prophe-
tas: audiant illos. 30 At ille dixit, Non,
pater Abraham: sed si quis ex mortuis ie-
rit ad eos, pœnitentiam agent. 31 Ait au-
tem illi, g Si Moysen & Prophetas non au-
diunt, neque si quis ex mortuis resurrexe-
rit, credent.

CAP. XVII.

A ET ait ad discipulos suos, a Impossibile
est vt non veniant scandala: væ autem
Mat. 18. a. 7 Mar. 9. f. 42 illi per quem veniunt. 2 b Vtilius est illi si
lapis molaris imponatur circa collũ eius,
& proiiciatur in mare, quàm vt scandali-
zet vnum de pusillis istis. 3 c Attendite
Mat. 18. c. 21 Leu. 19. d. 17 Eccl. 19. b. 13 – 19 MS. S. vobis, Si peccauerit "in te" frater tuus, in-
crepa illum: & si pœnitentiam egerit, di-
mitte illi. 4 Et si septies in die peccauerit
in te, & septies in die conuersus fuerit ad
te, dicens, Pœnitet me, dimitte illi.
5 Et dixerunt Apostoli Domino, d Adauge
Mat. 17. c. 20 nobis fidem. 6 Dixit autem Dominus,
Si haberetis fidem e sicut granum sinâpis,
B diceretis huic arbori moro, Eradicare &
transplantare in mare: & obediret vobis.
7 Quis autem vestrûm habẽs seruũ aran-
* boues, * oues, Ambr. G. s. tem aut pascentem*, qui regresso de agro
" dicat 7 MS. R. dicat illi, Statim, transi, recumbe: 8 &
non "dicit" ei, Para quod cœnem, & præ-
cinge te & ministra mihi donec manducẽ
& bibam, & post hæc tu manducabis &
bibes?

f *Habent Moysen & Prophetas.*] Plenissimè doceri possunt Legis ac Prophetarum lectione, quid expediat, quid deceat, quid nõ; quæ sit natura boni & mali, quę summa, quis vtriusque finis.

g *Si Moysen & Prophetas non audiunt.*] Manifesta est & grauissima illorum librorum auctoritas, certissima doctrina sæpissimè confirmata, aperta in illis conspicitur Dei voluntas. pręmia proposita sunt maxima obseruãtibus, supplicia horrenda negligentibus. his rebus quicũque non docẽtur & mouentur, neque priuatis miraculis, neque priuata magistri alicuius, quanquam etiam è mortuis extantis, auctoritate commouebuntur, vt credant, & credentes obediant.

CAP. XVII.

a *Impossibile est vt non veniant scãdala.*] Offensiones & impedimenta persæpe accident hominibus in veræ disciplinæ atque iustitiæ via, propter maximam calliditatem serpentis antiqui, & procliuitatem humani cordis ad malum.

b *Vtilius est illi.*] Phrasis doctrinalis, qua significatur aliquid quod vehementer caueri vitarique oporteat. Optare, inquit, potius debuit eiusmodi homo mortem grauem, ignominiosam & sine sepulchro, quàm sese auctorem aut impulsorẽ vel promotorẽ alicuius offensionis præbere.

c *Attendite vobis.*] Cauete omnino quenquam hominem obiecto scandalo præcipitem dare, quanquam ab eo vel læsi vel offensi, grauique iniuria irritari, tamen etiam sæpius acceptam iniuriam condonare fratri pręstat, quàm vel vindicta vel delatione maleuola, vel ira, & odio, vel temerario iudicio, vel alio quouis scandalo obiecto, viam ad salutẽ præcludere.

d *Adauge nobis fidem.*] Da nobis abũdè illam singularem fidem, quę hanc quam habemus ita amplificare possit, vt propter illam neque scandalum ponere cuiquam, neque ab alio positũ metuere possimus.

e *Sicut granum sinapis.*] quod in quantitate notabili minimum est; illam adeò præstantem adeoque efficacem experiemini, vt vel montes iussu trãsferre possitis. Est autem adeò necessaria vobis, vt sine huius fidei virtute & facultate, nunquam possitis vel filij ritè appellari, vel aliquid maximum & præstantissimum efficere, cuiusmodi ij qui verè filij Dei sunt faciũt,

bibes? 9 Nunquid gratiam habet seruo C
illi, quia fecit quę ei imperauerat? 10 Non
puto. Sic & vos [a] cùm feceritis omnia quę
præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles
sumus: quod debuimus facere, fecimus.
11 Et factum est, dum iret in Ierusalem,
transibat per mediam Samariam & Gali-
læam. 12 Et cùm ingrederetur quoddam
castellũ, occurrerunt ei decem viri lepro-
si, qui steterunt álonge: 13 Et leuauerũt
vocem, dicentes, Iesu præceptor, miserere D
nostri. 14 Quos vt vidit, dixit, Ite, osten- Leu.14.a.2
dite vos sacerdotibus. Et factum est dum
irent, mundati sunt. 15 Vnus autem ex
illis, vt vidit quia mundatus est: regressus
est, cum magna voce magnificás Deum:
16 & cécidit in faciem ante pedes eius, gra-
tias agens: & hic erat Samaritanus.
17 Respondens autem Iesus, dixit, Nónne
decem mundati sunt? & nouem vbi sunt?
18 Non est inuentus qui rediret, & daret
gloriam Deo, nisi hic alienigena. 19 Et
ait illi, Surge, vade: quia fides tua te saluũ
fecit. 20 Interrogatus autem à Pharisæis,
[b] Quando venit regnum Dei? respondit
eis, & dixit, [c] Non venit regnum Dei cum
obseruatione: 21 neque dicent, Ecce hîc,
aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei in-
tra vos est. 22 Et ait ad discipulos suos, E
[d] Venient dies quando desideretis videre
vnum diem filij hominis: & nõ videbitis.
23 Et dicent vobis, Ecce hîc & ecce illic. Mat.24.b.23 Mar.13.c.21
Nolite

a *Cùm feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis.*] Nõ satis est legis præcepta obseruare, & opere actionéque exequi, vt dicamini filij Dei: omnis enim homo vel eo ipso quod homo est, & rationis compos, debet honestè viuere secundùm normam ipsa natura hominis dignam: aliâs brutorum ac belluarum deteriore nomine vocandus, non homo. Cùm autem fecerit quæ hominem facere oportet, non ob id Dei filius est dicendus, sed homo, siue bonus homo ac rectus, & ex cõsequẽti famulus siue seruus Dei. ideò autem inutilis, quòd non adeò rectè adeóque purè & sanctè atq; par fuerat, ea fecerit quę facere debuerit. vbi verò hic idem fide instructus, & diuina gratia adiutus seruum bonum se exhibuerit præceptis pro virili obseruandis, & prætereà suam imperfectionem confessus fuerit, adeò placebit Domino suo, vt ex seruitutis spiritu ad spiritum adoptionis filiorum translatus Dei dono & gratia maxima, atque vt fide auctus discipuli postulabant, sedeat, & comedat & bibat in mensa regni cum Christo; & clamet, Abba pater.

b *Quando venit regnum Dei?*] Quem terminum vel dierum, vel exercitationum, vel examinationum, aut exemplorum aliorum præscribis ad obtinendum regnum Dei?

c *Non venit regnum Dei cum obseruatione.*] Id quod verè ac rectè dici potest regnum Dei, non est certi temporis aut horæ, aut normæ & probationis; neque etiam certi loci, in quo necessariò illud adiri & obtineri debeat. Nam quantum ad locum, regnũ Dei purum & legitimum in animis hominũ in ipsis visceribus collocatur; idque repentè fit. De loco certissimè hæc docere possum, Spiritum illum, qui verè & non per imputationem aut imaginariam persuasionem obtinetur, intra animos hominum esse. De tempore nihil vobis affirmabo; sed tantùm illud dicam, ea tempora & momenta posita esse in Patris potestate, qui nemini donum negabit à se promissum, quicunque ad illud accipiendum sese fide ac pœnitentia comparauerit. Hęc omnis ratio quod ad Spiritum sanctum pertinet, arcana est, atque sapiẽtibus huius seculi difficilis, intellectúque obscura; modestis & simplicibus facilior apertiórque redditur.

d *Venient dies.*] Tempus erit quo regnum Dei manifestum sit multis argumentis & exemplis illorum, in quibus Spiritus sanctus, & filij hominis virtus manebit. Sed post illud

tempus venient dies quando rarissima vel paucissima exempla illius virtutis & efficientię atque præstantiæ filij hominis in hominibus spectentur: si quis autem eo tempore illo diuiño modo auctus fuerit, non videbitur ita manifestè ab aliis, propter summam & hominum cæcitatem, & ipsius modestiam in quo donum hoc fuerit. Tunc erunt, qui cùm nesciant quid sit regnum, cuiusmodi nam sint filij hominis dies, tamen promittant aliis regnum, & duces sese præbeant ad illud certò subeundum.

Nolite ire, neque sectemini. 24 e nam si-
cut fulgur coruscās de sub cælo, in ea quę
sub cælo sunt, fulget: ita erit filius homi-
nis in die sua. 25 Primùm autem oportet
illum multa pati, & reprobari à genera-
Mat.24.c.73 Gen.7.a.5 tione hac. 26 Et sicut factum est in diebus
Noë, ita erit & in diebus filij hominis.
F 27 Edebant, & bibebant, vxores ducebāt,
& dabātur ad nuptias, vsque in diem qua
intrauit Noë in arcam: & vênit diluuium,
& perdidit omnes. 28 Similiter sicut fa-
Gen.19.c.24 ctum est in diebus Lot: Edebant & bibe-
bant, emebant, & vendebant, plantabant,
4 MS.O. & ædificabant: 29 qua die autem exiit
Lot à Sódomis, pluit ignem & sulphur de
cælo, & omnes perdidit: 30 secundū hæc
erit f qua die filius hominis reuelabitur.
die 3 MS. R.G.S. 31 In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa
G eius in domo, ne descendat tollere illa: &
qui in agro, similiter non redeat retrò.
Sup.9.c.24 Mat.10 d.39 32 Memores estote vxoris Lot. 33 Qui-
Marc.8.d.35 Joh.12.d.25 cunque quæsierit animam suam saluam
Mat.24.d 40 1 The.4.d.17 facere, perdet illam: & quicunque perdi-
derit illam, viuificabit eam. 34 Dico vo-
bis, in illa nocte g erunt duo in lecto vno:
vnus assumetur, & alter relinquetur.
35 h duæ erunt molentes in vnum: vna assu-
2 MS eq. metur, & altera relinquetur. duo in agro:
vnus assumetur, & alter relinquetur.
36 Respon-

e *Nam sicut fulgur.*] Explicatum est apud Matthæum.

f *Qua die filius hominis reuelabitur.*] Dies regni Dei, quod filij hominis præsentia, virtute & efficientia cognoscitur, donaturque à Deo non oscitantibus, sed vigilantibus, & in officio permanentibus.

g *Erunt duo in lecto vno.*] Filius hominis secernit aliter quàm Scribarū ratio, quæ dicit pares & socios in iugo pro eodem vnoque reputari: pares & socios in labore & studio vitæ, pro eodem reputari in illo studio, quanquam in religionis puritate impares sint. Deinde ait seruos non censeri in numero eorum, qui congregationem Israel faciunt: neque etiam fœminas. à Deo autem ex duobus in lecto viro & fœmina, quanquam pro vno reputatis in iugo, tamē ille assumetur, qui sese fide ac pœnitentia legitimè præparauerit. Neque reiicietur à regno Dei hoc modo descripto, vel fœmina, vel conditio aliqua seruilis.

h *Duæ molentes.*] quanquam fœminæ, quanquam ancillæ, seruilisque conditionis sint, tamen ea assumetur quæ officium suum, vt dictum est, purè sancteque obseruauerit.

36 Respondétes dicunt illi, Vbi Domine?
37 Qui dixit illis, Vbicunque fuerit cor-
pus, illuc congregabuntur & aquilæ.

CAP. XVIII.

DIcebat autem & parabolam ad illos, Eccl.18.c.22 1Thes.5.c.17
[a] quoniã oportet semper orare & non A
deficere, 2 dicens, Iudex quidam erat in
quadam ciuitate, qui Deum non timebat,
& hominem non reuerebatur. 3 Vidua
autem quædam erat in ciuitate illa: & ve-
niebat ad eum, dicens, Vindica me de ad-
uersario meo. 4 Et nolebat per multum
tempus. Post hæc autem dixit intra se, Et-
si Deum non timeo, nec hominem reue-
reor: 5 tamen quia molesta est mihi hæc
vidua, vindicabo illam, ne in nouissimo
veniens suggillet me. 6 Ait autem Do- B
min9, Audite quid iudex iniquitatis dicit.
7 [b] Deus autem non faciet vindictam ele-
ctorum suorum clamantium ad se die ac
nocte: & patientiam habebit in illis?
8 Dico vobis quia citò faciet vindictam
illorum. Veruntamen filius hominis ve-
niens, [c] putas, inueniet fidem in terra?
9 Dixit autem & ad quosdam qui in se cõ-
fidebant tanquam iusti, & aspernabantur
cæteros, parabolam istam:* 10 Duo ho- * dicẽs, usq.
mines ascendebant in templũ vt orarent:
vnus Pharisæus, & alter Publicanus.
11 Pharisæus stans, hæc apud se orabat:
Deus [d] gratias ago tibi, quia nõ sum [e] sicut
cæteri hominũ: raptores, iniusti, adulteri:
velut

CAP. XVIII.

a *Quoniam oportet semper orare.*] Vigilantiam & diligentiã in pietatis officiis à Deo exigi ex hominibus expectantibus regnũ Dei, iam satis ostendit Iesus: huic autem vigilantiæ coniunctam esse oportere perpetuam & indefessam animi attentionem & affectionem erga Deum, & feruentem petitionem, cuius argumentum illud sit, Adueniat regnum tuum. Hoc loco docet idem per exemplum & argumentationem ex contentione susceptam namque orationis & orandi verbis illæ res nobis indicatæ significantur.

b *Deus autem non faciet vindictam.*] Non liberabit à malo à quo vexantur? profectò vindicabit illos à malo, & in libertatem filiorum Dei asseret: quippe qui malum oderit, bonum diligat. quando & iudex iniquus qui bonum non diligebat, malũ sequebatur, tamen efflagitantem viduam vindicauit.

c *Putas, inueniet fidem in terra?*] Fidem illam, cuius portio, quantũ granum sinapis, transferre potest montes. hæc venienti filio hominis ad visitãdam terram, non inuenietur, culpa hominum qui vigilare & orare noluerint, vt illud fidei augmentum à Deo acciperent Vigilare autem oportet perpetua pœnitentiæ exercitatione, & orare semper, petentes à Deo peccatorum remissionem, & illius fidei donum.

d *Gratias ago tibi.*] Huiusmodi multæ gratulationes in Misnaioth disputatione De benedictionibus legũtur, præscriptæ à Scribis, appellanturque ab illis Confessiones. hoc genus imitatus est Iesus, iuxta suscepti argumenti rationem.

e *Vt cæteri homines.*] vt populus terræ; ac multo minus vt hic publicanus, omnibus excello hoc vitæ genere & statu in quo dego, quod ad præcepta negatiua attinet: quod verò ad affirmatiua, illos etiam longè supero: namque multa etiam ipse mihi indixi ex animi mei certo consilio & studio facienda, quæ aliàs non tenebar facere ex lege, sed ex abundãti ad meam consummationem suscepi.

velut etiam hic publicanus. 12 [a]Ieiuno
C bis in sabbatho: [b]decimas do omniũ quæ
possideo. 13 Et publicanus à longe stans,
nolebat nec oculos ad cælum leuare: sed
[c]percutiebat pectus suum, dicens, Deus
propitius esto mihi peccatori. 14 Dico
vobis, [d]descendit hic iustificatus in domũ
Sup.14.b.11 Mat.23.b.12 suam ab illo. quia omnis qui se exaltat,
humiliabitur: & qui se humiliat, exalta-
Mat.19.b.13 Mar.10.b.13 bitur. 15 Afferebant autem ad illum &
infantes, vt eos tangeret. Quod cùm vi
derent discipuli, increpabant illos.
16 Iesus autem conuocans illos, dixit, Si-
nite pueros venire ad me, & nolite vetare
eos. talium est enim regnum Dei.
17 Amen dico vobis, [e]quicunque non ac-
D ceperit regnum Dei sicut puer, non intra-
Mat.19.c.16 Mar.10.b.17 bit in illud. 18 Et interrogauit eum qui-
dam princeps, dicens, [f]Magister bone,
quid faciens vitam æternam possidebo?
19 Dixit autem ei Iesus, Quid me dicis
bonum? nemo bonus nisi solus Deus.
Exo.20.b.13 20 Mãdata nosti: Non occides, Non mœ-
chaberis, Non furtum facies, Nõ falsum
testimonium dices, Honora patrem tuum
& matrem. 21 Qui ait, [g]Hæc omnia cu-
stodiui

a *Ieiuno bis in sabbatho.*] in hebdomada, quæ incipit à sabbatho, & desinit in sabbathum, *bis ieiuno*, cùm ex lege non obligentur Israelitę ieiunare, nisi semel tantùm in anno. vt verò ad orationem & macerationẽ carnis ieiunium vtile esse nouimus, ideóque proposui mihi singulis hebdomadibus binis diebus ieiunare.

b *Decimas do omnium quæ possideo.*] Sapientum omnium qui de religionis & mandatorum obseruatione scripserunt, communis sententia est, non deberi decimas, nisi ex fructibus terræ: quia sic scriptum est, Fructus terræ tuæ decimabis. sed hos non satis exactè solet decimare populus terræ; vnaque ex illius notis hæc est, vt in lib. Benedictionum cap. 7. traditur: in libro verò de NIDA cap. 6. excipiuntur à decimationis debito oua, & pisces, & lac, & caseus, quia non sunt fructus terræ, sed fructus aquæ, aut fructus fructuum: sed vt ibidem docetur, qui integriorem legis obseruationem profitentur, omnia hæc etiam decimant. Eam igitur obseruationem sibi hac confessione gratulatur Pharisæus.

c *Percutiebat pectus.*] Seipsum debitorem peccatorémque confessus accusabat, diuinamque misericordiam appellabat

d *Descendit.*] Ex templo rediit iustificatior illo: quia ille iustificatus erat sua opinione & obseruatione Pharisaica in oculis suis & vulgi, à quo nõ poterat accusari vel admissi delicti, vel omissi ieiunij, &c. sed Publicanus, qui publicè reprehendi poterat actæ in illis negotiis vitæ, & ipse etiã se peccatorem accusabat, descendit iustificatior, quippe diuina misericordia implorata, exauditus est, & dimissa sunt illi apud Deum peccata. Magis igitur iustificatus hic descendit, nempe iustificatione diuina affectus, quàm ille sua tantùm & externa. Tantu refert animi modestiam in omni vitæ parte & actione seruare.

e *Quicunque non acceperit.*] Quicunque non reductus fuerit ad puerilem simplicitatem & probitatem, atque hoc vitæ genere & exemplo regni cælestis compos non fuerit, spiritu adoptionis accepto, non intrabit postea in illud possessurus iam post vitæ huius finem. Grauissima Iesu sententia & verissima.

f *Magister bone.*] Huiusmodi elogiis & blanditiis salutari solent Sapientes Hebræorum à discipulis, vt in lib. Benedictio c. 4 Eum morem reprehendit Iesus ex adulationis detestatione: quippe iam obtinuerat, vt vnusquisque ita affectus esset erga suos magistros, vt ex illorum exemplo & dicto tanquam diuino penderet: cùm tamen, quamuis bona sententia cuiusque hominis sit, si ex diuina non deducatur, non adeò laudanda est: vita verò nullius ita bona est, vt exceptionem non admittat. solus Deus bonitatem habet in se, & communicare aliis potest.

g *Hæc omnia custodiui.*] Hæc custodierat studio vitæ æternæ. ille autem cupiebat vitam æternam possidere etiam in hac vita, quam à Iesu sæpè hoc modo promitti audierat. Namque ex iis qui diligentius de hac ratione disputauerant, acceperat, Non esse vitam æternam ipsam mandatorum obseruantiam, sed esse vicinam vitæ æternæ. ergo si vicina, nondum incola aut ciuis.

ſtodiui à iuuentute mea. 22 Quo audito,
Ieſus ait ei, [a]Adhuc vnum tibi deeſt: om-
nia quæcunque habes vende, & da pau-
peribus, & habebis theſaurum in cælo:
& veni, ſequere me. 23 His ille auditis,
contriſtatus eſt: quia diues erat valde.
24 Videns autem Ieſus illum triſtem fa- E
ctum, dixit, Quàm difficile, qui pecu-
nias habent, in regnum Dei intrabunt!
25 [b] Facilius eſt enim camelum per fora-
men acus tranſire, quàm diuitem intra-
re in regnum Dei. 26 Et dixerunt qui
audiebant, Et quis poteſt ſaluus fieri?
27 Ait illis, Quæ impoſſibilia ſunt apud
homines, poſſibilia ſunt apud Deum.
28 Ait autem Petrus, Ecce, nos dimiſimus
omnia, & ſecuti ſumus te. 29 Qui dixit
eis, Amen dico vobis, nemo eſt qui reli-
quit domum, aut parentes, aut fratres,
aut vxorem, aut filios propter regnum
Dei, 30 & non recipiat multo plura [c]in
hoc tempore, & in ſeculo venturo vitam
æternam. 31 Aſſumpſit autem Ieſus duo- Mat. 20. b. 17 Mar. 10. e. 32
decim, & ait illis, Ecce aſcendimus Iero- F
ſolymam, & conſummabuntur omnia
quæ ſcripta ſunt per Prophetas de filio
hominis. 32 tradetur enim Gentibus, &
illudetur, & flagellabitur, & conſpuetur:
33 & poſtquam flagellauerint, occident
eum, & tertia die reſurget. 34 [d]Et ipſi
nihil horum intellexerunt, & erat ver-
bum iſtud abſconditum ab eis, & non in-
telligebant

a *Adhuc vnum tibi deeſt.*] Legat hoc & obſeruet attētè Chriſtianus homo.

b *Facilius eſt enim camelum.*] Comparatio in doctrinalibus Iudæorum libris frequenter vſurpata, ad maximam rei aut negotij difficultatem arguendam.

c *In hoc tempore.*] Duo verba frequētiſſima in doctrinalibus ſermonibus, vbi de bonorum & malorum finibus agitur. בְּעולם הזה ובעולם הבא, id eſt, in ſæculo hoc, & in ſæculo vēturo. nam ſunt quædam quę præmium & mercedem habent in ſæculo hoc, alia verò in venturo, alia in vtroque.

d *Et ipſi nihil horum intellexerūt.*] quid eſſet conſummari omnia quæ ſcripta erant per Prophetas de filio hominis. quæ forma tradendi illum Gentibus, quomodo occidendus: quid eſſet tertia die reſurgere: & myſterium hoc erat abſcōditum illis, videlicet quorſum hæc omnia tenderent.

Mat.20.d.29 telligebant quæ dicebantur. [35] Factum
Mar.10.g.46 est autem, cùm appropinquaret Iericho,
cæcus quidam sedebat secus viam, men-
G dicans. [36] Et cùm audiret turbam præ-
tereuntem, interrogabat quid hoc esset.
[37] Dixerunt autem ei, quòd Iesus Naza-
renus transiret. [38] Et clamauit, dicens,
Iesu fili Dauid miserere mei. [39] Et qui
præibant, increpabant eum vt taceret.
Ipse verò multò magis clamabat, Fili Da-
uid, miserere mei. [40] Stans autem Iesus,
iussit illum adduci ad se. Et cùm appro-
pinquasset, interrogauit illum, [41] dicens,
Quid tibi vis faciam? At ille dixit, Domi-
ne vt videam. [42] Et Iesus dixit illi, Respi-
ce, fides tua te saluum fecit. [43] Et confe-
stim vidit, & sequebatur illum magnifi-
cans Deum. Et omnis plebs vt vidit, [e] de-
dit laudem Deo.

e *Dedit laudem Deo.*] Confessi sunt illud esse diuinum beneficium, ac diuina virtute factum, testesque fuêre efficacitatis Iesu atque auctoritatis.

CAP. XIX.

A ET ingressus perambulabat Iericho.
[2] Et ecce vir nomine Zachæus: & hic
princeps erat publicanorū, & ipse diues.
[3] & quærebat videre Iesum, quis esset: &
non poterat præ turba, quia statura pusil-
lus erat. [4] Et præcurrens ascendit in ar-
borem sycomorum vt videret eum: quia
inde erat transiturus. [5] Et cùm venisset
ad locum, [a] suspiciens Iesus vidit illum, &
dixit ad eum, Zachæe, festinans descēde:
quia hodie in domo tua oportet me ma-
nere. [6] Et festinans descendit, & excepit

a *Suspiciens illum Iesus.*] qui nouerat hominis in se fidem & affectum probauerat, quippe sciebat quid esset in homine. id quod res ipsa declarauit, susceptus enim est à Zachæo gaudēte.

illum gaudens. 7 Et cùm viderent om-
nes, murmurabant, dicentes quòd ad ho-
minem peccatorem diuertiſſet. 8 Stans
autem Zachæus, dixit ad Dominum, Ec- Ieſum ms. s.
ce b dimidium bonorum meorum, Do- B
mine, do pauperibus: & ſiquid aliquem
defraudaui, reddo quadruplum. 9 Ait Ie-
ſus ad eum, Quia hodie ſalus domui huic
facta eſt: c eo quòd & ipſe filius ſit Abrahę.
10 d Venit enim filius hominis quærere & Mat. 18. b. 11
ſaluum facere quod perierat. 11 Hæc illis
audientibus adiiciens, dixit parabolam,
eo quòd eſſet prope Ieruſalem: e & quia
exiſtimarent quòd confeſtim regnum Dei
manifeſtaretur. 12 Dixit ergo, Homo Mat. 25. b. 14
quidam nobilis abiit in regionem longin- C
quam accipere ſibi regnum, & reuerti.
13 Vocatis autē decem ſeruis ſuis, dedit eis
decē mnas, & ait ad illos, Negotiamini
dum venio. 14 Ciues autem eius oderant
eum: & miſerunt legationem poſt illum,
dicentes, Nolumus hunc regnare ſuper
nos. 15 Et factum eſt, vt rediret accepto
regno: & iuſſit vocari ſeruos, quibus de- 6 ms. e. s.
dit pecuniam: vt ſciret quantum quiſque
negotiatus eſſet. 16 Vênit autem primus,
dicens, Domine, mna tua decem mnas
acquiſiuit. 17 Et ait illi, Euge bone ſerue,
quia in modico fuiſti fidelis, eris poteſta-
tem habens ſuper decem ciuitates. 18 Et
alter vênit, dicens, Domine, mna tua fe-
cit quinque mnas. 19 Et huic ait, Et tu
eſto

a *Murmurabant.*] Omnes murmurabant, vtpote qui exteriori tantùm ſpecie iudicantes neſcirent quid in homine eſſet. & murmurabāt quòd tam ſapiens vir, & qui ſanctitatem vitæ perſuaderet aliis, cōſuetudinem iniret cum peccatore publico. ſed ille vt medicus erat ingreſſus, qui hominem peccatorem curaret.

b *Dimidium bonorum.*] quæ propriè mea dici poſſunt, hoc eſt, in quorum ratione nulla fraus interceſſerit, id nunc adſcribo pauperibus: & de malè partis volo abundè ſatisfacere, & plus etiam quàm ſatis eſt reddere.

c *Eo quod & ipſe.*] Quanquam peccator hic hactenus vitiiſque laborans fuerit, tamen filius Abrahæ erat ſecundum carnem, ſicut & cæteri; & curandus erat, non ſpernendus aut abiiciendus. Manifeſtum ergo iam fit meum ingreſſum in hanc domū ſalútis afferēdæ cauſa laudandū eſſe, non vituperandum, damnarique debere hominum temerarium iudiciū, en hic filius Abrahæ ſecundum carnem factus eſt integrè filius Abrahæ etiam ſecundum ſpiritum.

d *Venit enim filius hominis.*] quærere quod ab aliis reiiciebatur & negligebatur vt perditum, & ſanare, idque maximi medici opus eſt. nam leuiores morbi & leuius ægrotantes qui ſanari cupiunt, & vltro ſe offerunt medicis, promptum eſt curari, & tamen qui curant laudantur vulgò vehementer.

e *Et quia exiſtimarent.*] quòd audiſſent illum ſæpiſſimè diſſerentem de regno Dei, & nunc ſtudioſè petētem Ieroſolymam, & paulo ante præfatum de aſcenſu, & de toto illo negotio filij hominis parato. quod cùm non intellexiſſent quorſum euaderet, exiſtimarunt regnum Dei quocūque modo illud eſſet, ſiue externum, vt vulgò putabatur, ſiue alicuius maximæ dignitatis & ſplendoris cum ſpirituali amplitudine coniuncti, fore ſtatim iucundum. hac cogitatione diſcipuli ſeſe ſtatim atque effectum eſſet, beatos, & regni illius compotes fore arbitrarentur: edocti autem ſunt à Ieſu, non eſſe regnū Dei ad certum tempus ac diem hominibus expectādum, etiam cùm illius ratio à rege ipſo confecta ſit & conſolidata: ſed perſiſtendum ſemper in officio ſingulis credito atque mandato, donec regi ipſi placeat, qui tamen nūquam negliget eos qui ſe diligenti ſtudio & vigilanti cura expectauerint: ſed opportunè aduenieſ ſuos in regnū adoptabit, & vnicuique addet gratiam pro ratione pręſtiti officij, quod vnicuique fuerat creditum.

esto super quinque ciuitates. 20 Et alter
vênit, dicens, Domine, ecce mna tua quã
habui repositã in sudario. 21 timui enim
te, [f] quia homo austêrus es: tollis quod nõ
posuisti, & metis quod non seminasti.
D 22 Dicit ei, De ore tuo te iudico, serue ne-
quam. sciebas quòd ego homo austêrus
sum, tollens quod non posui, & metens
quod non seminaui: 23 & quare non de-
disti pecuniam meam ad mensam, & ego
veniens cum vsuris vtique exegissem illã?
24 Et astãtibus dixit, Auferte ab illo mnã,
& date illi qui decem mnas habet. 25 Et
dixerunt ei, Domine, habet decem mnas.
26 Dico autem vobis, quia [g] omni haben-
ti dabitur*: ab eo autem qui non habet, &
quod habet auferetur ab eo. 27 Verun-
tamen [h] inimicos meos illos qui nòluerũt
me regnare super se, adducite huc: & in-
terficite ante me. 28 Et his dictis, præce-
E debat ascendens Ierosolymam. 29 Et fa-
ctum est, cùm appropinquasset ad Beth-
phage & Bethaniam ad montem qui vo-
catur Oliueti, misit duos discipulos suos,
30 dicens, Ite in castellum quod contra*
est: in quod introeuntes, inuenietis pul-
lum asinæ alligatum, cui nemo vnquam
hominum sedit: soluite illum, & addu-
cite. 31 Et siquis vos interrogauerit, Qua-
re soluitis? sic dicetis ei, [i] Quia Domi-
nus operam eius desiderat. 32 Abierunt
autem qui missi erant: & inuenerũt sicut

Sup. 8. c. 18
Mat. 13. b. 12
25. c. 29.
Marc. 4. c. 25
* & abundabit MS. oq.

Mat. 21. a. 1
Marc. 11. a. 1

* vos o.

f *Quia homo austerus es.*] In antiquis de Deo disputationibus, quas Iudæi diligenter obseruabant, tradebatur Deum non esse similem homini: nãque homo cadum plenum ferre non potest, inane ferre potest: Deus autẽ cadum vacuum ferre non potest neque sustinere, plenum verò libenter sustinet & fert. hoc ex illa sententia prolatum erat, אם שמוע תשמע. si audire audieris, &c. locus est in lib. Benedictionum, cap. 6.

g *Omni habenti dabitur.*] Quicunque antequam in regni consortium cooptetur habuerit integritatem fidei & diligentiæ, tam in iis quæ ad priuatã suam vitam, quàm in iis quæ ad creditum sibi ministerium pertinent, augebitur etiam multis gratiis, dotibus & virtutibus, postquam cooptatus fuerit.

h *Inimicos meos.*] Sententia indurationis & excæcationis in perniciem Iudæorum, quæ mortem illis illatura erat.

i *Quia Dominus operam eius desiderat.*] Apertè appellabatur iam *Dominus*, qui sese paulo pòst regem ex diuino decreto exhibiturus erat expectantibus redemptionem Israel.

dixit illis, ſtantem pullum. 33 Soluenti-
bus autem illis pullum, dixerunt domini
eius ad illos, Quid ſoluitis pullum? 34 At
illi dixerunt, Quia Dominus eum neceſ-
ſarium habet. 35 Et duxerunt illum ad *Ioh. 12. b. 14*
Ieſum. Et iactantes veſtimenta ſua ſupra
pullum, impoſuerunt Ieſum. 36 Eunte F
autem illo ſubſternebant veſtimenta ſua
in via. 37 Et cùm appropinquaret iam
ad deſcenſum montis Oliueti, cœperunt
omnes ᵃ turbæ ˮ deſcendentium ᵃ gauden- ᵃ diſcipulorum ſ MS. c. s.
tes laudare Deum voce magna, ſuper om-
nibus quas viderant virtutibus, 38 dicen-
tes, Benedictus qui venit rex in nomine
Domini, pax in cælo: & gloria in excelſis.
39 Et quidam Phariſæorum de turbis, di-
xerunt ad illum, Magiſter, increpa diſci-
pulos tuos. 40 Quibus ipſe ait, Dico vo-
bis, quia ſi hi tacuerint, lapides clama-
bunt. 41 Et vt appropinquauit, videns G
ciuitatem, fleuit ſuper illam, dicens,
42 Quia ſi ˮ cognouiſſes ᵃ & tu, ᵇ & quidem ᵃ ſcires *Hier. in c. 2. Michææ & alibi.*
in hac die tua, quæ ad pacem tibi. nunc
autem abſcondita ſunt ab oculis tuis.
43 Quia venient dies in te: & circundabũt
te inimici tui vallo, & circundabunt te,
& coanguſtabunt te vndique, 44 & ad
terram proſternent te, & filios tuos qui in
te ſunt. & non relinquent in te lapidem *Mat. 24. a. 2*
ſuper lapidem: eo quòd non cognoueris *Mar. 13. a. 2*
ᶜ tempus viſitationis tuæ. 45 Et ingreſſus *Infr. 21. a. 6*
in templum, cœpit eiicere vendentes in *Mat. 21. b. 12 Marc. 11. b. 17*
illo

a *Turba deſcendentium.*] diſcipulorum qui iam multi erant, præter Apoſtolos & ſeptuaginta duos illos electos ad annuntiandum Euangelium.

b *Et quidem in hac die tua.*] nam hæc eſt dies illa de qua ſcriptum eſt, Surge, illuminare Ieruſalem, &c. ſi tu cogitares & cognouiſſes quæ ad ſalutẽ tuam vltrò à Deo ſunt oblata, vtique beata fores. eſt ellipſis in oratione pre affectu dicentis animique dolore.

c *Tempus viſitationis tuæ.*] quo viſitata es à Deo miſſo tibi ſaluus nuntio & auctore.

illo & ementes, 46 dicens illis, Scriptum
Esa.56.c.7 est, Quia domus mea, domus orationis
Iere.7.b.11 est. Vos autem fecistis illam speluncam
latronum. 47 [d] Et erat docens quotidie
in templo. Principes autem sacerdotum
& Scribæ & Principes plebis quærebant
illum perdere: 48 & non inueniebāt quid
facerent illi. Omnis enim populus [e] suspensus erat, audiens illum.

CAP. XX.

Mat.21.b.23 Mar.11.d.27 ET factum est: [a] in vna dierum docente
A illo populum in templo & euangelizante, cōuenerunt principes sacerdotum
& Scribæ cum senioribus, 2 & aiunt dicentes ad illum, Dic nobis, [b] in qua potestate hæc facis? aut, Quis est qui dedit ti-
bi hanc potestatem? 3 Respōdens autem
- ms. e. Iesus, dixit ad illos, Interrogabo vos &
ego vnum verbum. Respondete mihi,
4 Baptismus Iohannis de cælo erat, an ex
hominibus? 5 At illi cogitabant intra se,
dicentes, Quia si dixerimus, De cælo; dicet, Quare ergo non credidistis illi? 6 Si
autem dixerimus, Ex hominibus; plebs
Mat.21.e.33 vniuersa lapidabit nos: certi sunt enim Iohannem prophetam esse. 7 Et responde-
runt se nescire vnde esset. 8 Et Iesus ait il-
Mar.12.a.1 Isa.5.a.1 Iere.2.d.21 lis, Neque ego dico vobis in qua potesta-
B te hæc facio. 9 Cœpit autem dicere [c] ad
* quidam ms. e. q. s. plebem parabolam hanc, Homo * plantauit [d] vineā, & locauit eam colonis: & ipse
peregre fuit multis temporibus. 10 Et in
tempore

d *Et erat docens.*] quotidie docebat munus Euangelistæ, quod iam consummabatur diligenter absoluens.

e *Suspensus erat.*] Verè commouebantur omnis populi animi doctrina illius, qua vehementer afficiebantur, & tamen Pontificum & Principum metu, Scribarumque auctoritate retinebantur, ne eum publicè appellarent. rursus verò Pontifices, Scribæ & Principes tam irreprehensibilem illius doctrinam accusare non poterant, tum vi quicquam aggredi non audebant, veriti populum, qui manifestam Iesu doctrinam admirabatur, ipsumque laudabat, & à Deo missum prophetam prædicabat.

CAP. XX.

a *In vna dierum.*] illius hebdomadæ qua venerat vectus pullo, & conspicuum se præbuerat populo.

b *In qua potestate.*] quod nomen in synagoga & populo, quod munus, quod ministeriū profiteris? & si profiteris, quo auctore habes id muneris, num populo, aut concilio synagogæ, an singulariter te eligente & mittente Deo?

c *Ad plebem.*] Profiteri cœpit suam auctoritatem apud plebem, vtpote simpliciorem, & quæ veritate in suā salutem audita, melius ac libentius vti posset. id autem sub parabola quę veri cognoscendi studiosos & candidos instrueret, dolosos autem & captiosos eluderet.

d *Vineam.*] Ecclesiam. *Colonis.*] ministris ordinatis legitimeque institutis, qui tamen munere suo propter cupiditatem & ambitionem abusi sunt.

tempore * misit ad cultores seruum, vt de * vindemiæ 6 MS. Ambr. legisse videtur fructuum.
fructu vineæ darent illi. Qui cęsum dimi-
serũt eum inanem. 11 Et addidit alterum
seruum mittere. Illi autem hunc quoque
cædentes & afficientes contumelia, dimi-
serunt inanem. 12 Et addidit tertiũ mit-
tere: qui & illum vulnerantes eiecerunt.
13 Dixit autem dominus vineæ, Quid fa-
ciam? mittam filium meum dilectum: for-
sitan cùm hunc viderint, verebuntur.
14 Quem cùm vidissent coloni, cogitaue-
runt intra se, dicentes, Hic est hæres*, oc- *Vatic. c.a.
cidamus illum, vt nostra fiat hæreditas. C
15 Et eiectum illum extra vineam, occide-
runt. Quid ergo faciet illis dominus vi-
neæ? 16 veniet, & perdet colonos istos,
& dabit vineam aliis. Quo audito, dixe-
runt illi, [a] Absit. 17 Ille autem aspiciens
eos, ait, [b] Quid est ergo hoc quod scriptũ
est, Lapidem quem reprobauerunt ædifi- Psa. 117. c. 22 Act. 4. b. 11
cantes, hic factus est in caput anguli? Rom. 9. g. 33 1 Pet. 2. b. 12
18 Omnis qui ceciderit super illum lapi- Isa. 28. d. Mat. 21. d. 42
dem, conquassabitur: super quem autem
ceciderit, comminuet illum. 19 Et quæ-
rebant principes sacerdotum & Scribæ
mittere in illum manus illa hora: & ti-
muerunt populum. cognouerunt enim
quòd ad ipsos dixerit similitudinẽ hanc.
20 Et [c] obseruantes, miserunt insidiatores Mat. 22. b. 15 Mar. 12. b. 13
qui se iustos simularent: vt caperent eum
in sermone, "& *traderent illum principa- *vt 6 MS. c.
tui & potestati præsidis. 21 Et interroga- D
uerunt

a *Absit.*] חלילה לו, auertat Deus, id non fiet, neque dici debet, neque fidem vllam te auctore mereri.

b *Quid est ergo.*] Si mihi & doctrinæ parabolæque à me pronuntiatæ, non est adhibenda fides; nunquid adhibẽda est sacræ scripturæ prędictionibus, quæ idem quod ego interpretatus nunc sum, præmonuerunt? nã quorsum spectant illa, *Lapidem*, &c. nisi huc spectant?

c *Obseruantes.*] deliberantes consilio inito, miserunt insidiatores discipulos suos, cũ his qui Herodianas partes agebant. vt hi cum Herodianis inuisum redderent, negantem tributum soluendum esse, aut plebi affirmantem. Atque ita tentarunt eum primùm in politicis rationibus, quæ multo tangebant, & ab omnibus intelligi poterant.

uerunt eum, dicentes, Magiſter, ſcimus
quia [a] rectè dicis & doces: & non accipis
perſonam, ſed viã Dei in veritate doces.
22 licet nobis tributũ dare Cæſari, an non?
23 Conſiderans autem dolum illorum, di-
xit ad eos, Quid me tentatis? 24 Oſtendi-
te mihi denarium. Cuius habet imaginẽ
& inſcriptionem? Reſpõdentes dixerunt,
Rom. 13. b. 7 Cæſaris. 25 Et ait illis, Reddite ergo quæ
ſunt Cæſaris, Cæſari: & quæ ſunt Dei,
Deo. 26 Et non potuerunt [b] verbum eius
reprehendere coram plebe: & mirati in re-
Mat. 22. c. 23 Mar. 12 b. 18 ſponſo eius, tacuerũt. 27 Acceſſerunt au-
E tẽ quidam Sadducæorum qui negant eſſe
reſurrectionem, & interrogauerunt eum,
28 dicentes, Magiſter, Moyſes ſcripſit no-
Deut. 25. a. 5 bis, Si frater alicuius mortuus fuerit ha-
bens vxorẽ, & hic ſine liberis fuerit, vt ac-
cipiat eam frater eius vxorem, & ſuſcitet
ſemen fratri ſuo. 29 ſeptem ergo fratres
erant: & primus accepit vxorem, & mor-
tuus eſt ſine filiis. 30 Et ſequens accepit
illam, & ipſe mortuus eſt ſine filio. 31 Et
tertius accepit illam. Similiter & omnes
ſeptem: & non reliquerunt ſemẽ, & mor-
tui ſunt. 32 Nouiſſimè omnium mortua
eſt & mulier. 33 In reſurrectione ergo,
cuius eorum erit vxor? ſiquidem ſeptem
habuerunt eam vxorem. 34 Et ait illis Ie-
F ſus, Filij huius ſeculi nubunt, & tradũtur
ad nuptias: 35 illi verò [c] qui digni habe-
bũtur ſeculo illo & reſurrectione ex mor-
k tuis,

a *Rectè dicis.*] in iis quæ ad contẽplationem & cognitionem, & in iis etiã quæ ad actionem & mores, tum priuatos tum publicos pertinet, rectè doces.

b *Verbum.*] Reprehẽdere non potuerunt verbum, id enim erat quod captabant. namque ſententiam illius omnino irreprehenſibilem fore conſtabat: ſed verbum aliquod quærebant, quo iure, quáve iniuria illum accuſare poſſent, & plebi indoctæ fucum facere.

c *Qui digni habebuntur ſeculo illo*] venturo ſeculo, & ſtatu hominum poſt hãc vitã, & reſurrectione ex mortuis, ſpirituali videlicet reſurrectione ex mortuis, peccato & cõcupiſcẽtiæ. nã alij erunt qui reſurgent in illud ſeculum, ſed non reſurgent hac ſpirituali reſurrectione ex mortuis, ſed reſurgent ad mortem & damnationem.

a *Æquales enim angelis sunt.*] In hoc æquales sunt angelis, quòd nuptiis non indigent, & perpetuò viuunt In hoc superiores angelis, quòd filij sunt Dei. cuius virtute & Spiritu facti sunt filij resurrectionis illius.

tuis, neque "nubunt, neque ducunt' vxo- [' nu' &c. neque ducent MS.R.G.]
res, [36] neque *vltrà mori poterunt. ªæqua- [* enim 4 MS.O.S.]
les enim angelis sunt: & filij sunt Dei, cũ
sint filij resurrectionis. [37] Quia verò re-
surgant mortui, & Moyses ostendit, secus
rubum sicut dicit Dominum, Deũ Abra- [Exod 3.b.6]
ham, & Deum Isaac, & Deum Iacob. [Mat.22.d.32 Mar.12.c.26]
[38] Deus autem non est mortuorum, sed
viuorũ. omnes enim viuunt ei. [39] Respõ-
dentes autem quidam Scribarum, dixerũt
ei, Magister, ᵇbene dixisti. [40] Et amplius
non audebant eum quicquã interrogare.
[41] Dixit autem ad illos, Quomodo dicunt
Christum, filiũ esse Dauid? [42] & ipse Da- G
uid dicit in libro Psalmorum, Dixit Do- [Mat.22.d.44 Mar.12.d.36]
minus Domino meo, sede à dextris meis, [Psal.109.a.1]
[43] donec ponam inimicos tuos, scabellum
pedum tuorum? [44] Dauid ergo Domi-
num illum vocat: & quomodo filius eius
est? [45] Audiente autem omni populo, di-
xit discipulis suis. [46] ᶜ Attẽdite à Scribis, [Mat.23.a.6 Mar 12.d.38]
qui volunt ambulare in stolis, & amant [Sup.11.f.43]
salutationes in foro, & primas cathedras
in synagogis, & primos discubitus in con-
uiuiis. [47] qui deuorãt domos viduarum:
ᵈ simulantes longam orationem. Hi acci-
pient damnationem maiorem.

b *Benedixisti.*] Optima est sententia tua in hoc fidei articulo de resurrectione & resurgentium statu.

c *Attendite à Scribis.*] quorum mens & animus ad ambitionem & auaritiam tendit.

d *Simulantes longam orationem.*] persuadẽtes difficultatem esse in doctrina, quæ nisi longa oratione ab ipsis audita superari non possit, opus esse longissimis & argumenti varij precibus & benedictionibus, idque conceptis verbis per ipsosque dictatis esse præstandum: quibus illi magnos implent libros, vt videre est in supplemento Misnaioth tractatu De benedictionibus.

CAP. XXI.

[1] RESpiciens autem, vidit eos qui mitte- [Mar.12.d.41]
bant munera sua in gazophylacium A
diuites. [2] Vidit autem & quandam viduã
pauperculam mittentem æra minuta duo.
[3] Et

3 Et dixit, Verè dico vobis, quia vidua hęc
pauper, plus quàm omnes misit. 4 nam
omnes hi, ex abundanti sibi miserunt in
munera Dei: hæc autem ex eo quòd deest
illi, omnem victum suum quem habuit,
B misit. 5 Et quibusdam dicentibus de té-
plo quòd bonis lapidibus & donis orna-
Mat. 24. a. 1 Mar. 13 a. 1 Sup. 19. g. 44 tum esset, dixit, 6 Hæc quæ videtis, ve-
nient dies in quibus non relinquetur lapis
super lapidem qui non destruatur. 7 In-
terrogauerunt autem illum, dicétes, Præ-
ceptor, quando hæc erunt: & quod signũ
cùm fieri incipient? 8 Qui dixit, Videte
ne seducamini. multi enim veniét in no-
mine meo, [e] dicétes quia ego sum: & tem-
pus appropinquauit, nolite ergo ire post
eos. 9 Cùm autem audieritis pręlia & se-
ditiones, nolite terreri: oportet primùm
hæc fieri, séd [f] nondũ statim finis. 10 Tũc
C dicebat illis, Surget gens contra gentem,
& regnum aduersus regnum. 11 Et terrę-
motus magni erunt per loca, & pestilétiæ
& fames, terroresq; de cælo, & signa ma-
gna erunt. 12 Sed ante hæc omnia inii-
cient vobis manus suas: & persequentur
tradentes in synagogas & custodias, tra-
hentes ad reges & præsides propter nomẽ
meum. 13 continget autem vobis [g] in te-
stimonium. 14 Ponite ergo in cordibus
vestris non præmeditari quemadmodum
respondeatis. 15 ego enim dabo vobis os
& sapientiam: cui non poterunt resistere

e *Dicentes quia ego sum: & tempus appropinquauit.*] Dicentes se esse compotes virtutis & auctoritatis meæ, & sua doctrina efficere posse id quod per me promittitur, ad salutem animorum, & iustificationem hominũ. & dicentes quòd tempus mundi extremum appropinquauit.

f *Nondum statim finis.*] Huius ciuitatis & gentis non erit finis in primis bellorum & seditionum tumultibus.

g *In testimonium.*] In testimonium mei, quo notum fiet me venisse, & præstitisse quæ de me scripta erant, & fuisse illis oblatum vltrò, & effecisse in credentibus & obtemperantibus mihi, id quod verus Christus erat effecturus.

& contradicere omnes aduerſarij veſtri.
16 Trademini autem à parentibus & fra- D
tribus, & cognatis & amicis: & morte af-
ficient ex vobis. 17 & eritis odio omni-
bus * propter nomẽ meum: 18 & capillus * hominibus
de capite veſtro non peribit. 19 a In pa-
tientia veſtra poſſidebitis animas veſtras.
20 Cùm autem videritis circundari ab ex- Mat. 24. b. 15 Mar. 13. b. 14 Dan 9. g. 27
ercitu Ieruſalem, tunc ſcitote quia appro-
pinquauit deſolatio eius. 21 tunc qui in
Iudæa ſunt, fugiant ad montes: & qui in
medio eius, diſcedant: & qui in regioni-
bus, non intrent in eam. 22 quia dies vl-
tionis hi ſunt, vt impleantur omnia quæ
ſcripta ſunt. 23 Væ autem prægnantibus E
& nutrientibus in illis diebus. erit enim
preſſura magna ſuper terram, & ira popu-
lo huic. 24 Et cadent in ore gladij: & ca-
ptiui ducentur in omnes gentes, & Ieruſa-
lem calcabitur à Gentibus: donec impleã-
tur b tempora nationũ. 25 Et erunt ſigna Mat. 24. c. 29 Mar. 13. c. 24
in ſole, & luna & ſtellis: & in terris preſſu- Iſa. 13. b. 10 Ezec. 32. b. 7
ra gentium præ confuſione ſonitus maris Ioel. 3. a. 15
& fluctuum, 26 areſcentibus hominibus
præ timore & expectatione, quæ ſuperue-
nient vniuerſo orbi. nam virtutes cælorũ
mouebuntur: 27 & tunc videbũt filium
hominis venientem in nube cum pote-
ſtate magna & maieſtate. 28 His autem
fieri incipientibus, reſpicite & leuate ca- F
pita veſtra: quoniã appropinquat redem- Rom. 8. d. 23
ptio veſtra. 29 Et dixit illis ſimilitudinẽ,
Videte

a *In patientia veſtra.*] Ad conſeruandam vitam veſtram & animam, nullam vos artem, nullam vim, nullam curam ex vobis adhibeatis, præter tolerantiam: cætera mihi permittite, qui teſtimoniũ de me in vobis quẽadmodum confirmandum ſit probè noui, & opportunè curabo ac præſtabo.

b *Tempora nationum*] vocandarũ per Euangelium, & adducendarum ad Eccleſiam. deinde poſt aliquot tempora *erunt ſigna in ſole*, &c.

Videte ficulneã & omnes arbores: 30 cùm
producunt iam ex se fructum, scitis quo-
niam propè est æstas. 31 Ita & vos cùm
videritis hæc fieri, scitote quoniam propè
est regnum Dei. 32 Amen dico vobis,
quia [c] non præteribit generatio hæc, do-
nec omnia fiant. 33 Cælũ & terra transi-
G bunt: verba autem mea non transibunt.
Rom.13.b.13 34 Attendite autem vobis, ne fortè grauẽ-
tur corda vestra in crapula & ebrietate &
curis huius vitæ: & superueniat in vos re-
pentina dies illa. 35 tanquam laqueus
enim superueniet in omnes qui sedent sù-
per faciem omnis terræ. 36 Vigilate ita-
que, omni tempore orantes, vt digni ha-
beamini [d] fugere ista omnia quæ futura
sunt, & stare ante filiũ hominis. 37 Erat
autem diebus docens in templo: noctibus
verò exiens, morabatur in monte qui vo-
[g] mané ibat MS. catur Oliueti. 38 Et [e] omnis populus [h] ma-
[h] mané accelerabat 1 MS. nicabat ad eum in templo audire eum.

CAP. XXII.

Mat.26.a.2 Marc.14.a.1 A Ppropinquabat [a] autem dies festus A-
A zymorũ, qui dicitur Pascha: 2 & quę-
rebant principes sacerdotum & Scribæ,
quomodo eum interficerent: timebant
Mat.26.b.14 Mar.14.b.10 verò plebem. 3 Intrauit autem satanas
in Iudã qui cognominabatur Iscariótes,
vnum de duodecim. 4 & abiit, & locutus
est cum principibus sacerdotum & magi-
stratibus, quemadmodum illum traderet
eis. 5 Et gauisi sunt, & pacti sunt pecuniã

c *Non præteribit generatio hæc.*] seculi huius, & ætas quæ nunc agitur non finietur, antequam fiant quæcunque de hac ciuitate & gente facienda esse prædixi.

d *Fugere omnia*] supplicia, vltiones diuinas, tentamenta etiam à falsis prophetis afferenda, omnia inquam, quæ futura sunt, & possitis stare ante filium hominis, quando venerit iudicaturus & daturus vindictam omnibus qui non obedierunt Euangelio gloriæ Dei, & admirabilis demonstrandus in iis qui crediderunt & obtemperauerunt illius mandatis.

e *Omnis populus.*] Summo mane surgebant omnes, & ille maturè veniebat; atque ita vtraque ex parte testimonium confirmabatur præstiti iam per Deum promissi de mittendo Ierosolymam Euangelista.

CAP. XXII.

a *Appropinquabat autem*] Opportunitas negotij illius maximi à Christo obeundi iam sese offerebat. oportebat enim illum immolari eodẽ tempore quo Pascha ab Israelitis celebrabatur; cuius significatio propriè ad Christum pertinebat. Res autem apparata est hoc modo, *Quærebant principes sacerdotum*, &c.

illi dare. 6 Et spopondit. Et quærebat op-
portunitatem vt traderet illũ sine turbis.
7 Venit autem dies Azymorum, [a] in qua Mat.26.b.17 Mar.14.b.12
necesse erat occidi pascha. 8 Et misit Pe-
trum & Iohannem, dicens, Euntes parate
nobis pascha, vt manducemus. 9 At illi
dixerunt, Vbi vis paremus? 10 Et dixit ad B
eos, Ecce, introeuntibus vobis in ciuita-
tem, occurret vobis homo * amphoram *quidam Ms.q.
aquæ portans: sequimini eum in domum
in quam intrat, 11 & dicetis patrifamiliâs
domus, Dicit tibi Magister, Vbi est diuer-
soriũ vbi pascha cum discipulis meis mã-
ducem? 12 Et ipse ostendet vobis cœna-
culum magnum stratum: & ibi parate.
13 Euntes autem inuenerunt sicut dixit il-
lis, & parauerunt pascha. 14 Et cùm facta Mat.26.b.20 Mar.14.b.17
esset hora, discubuit, & duodecim Apo-
stoli cum eo. 15 & ait illis, [b] Desiderio de-
sideraui hoc pascha mãducare vobiscum,
antequam patiar. 16 Dico enim vobis,
quia [c] ex hoc non manducabo illud, donec
impleatur in regno Dei: 17 [d] Et accepto
calice, gratias egit, & dixit, Accipite & di-
uidite inter vos. 18 dico enim vobis quòd
[e] non bibam de generatione vitis, donec
regnum Dei veniat. 19 [f] Et accepto pane, 1 Cor.11.e.24
gratias egit, & fregit: & dedit eis, dicens,
Hoc

a *In qua necesse erat.*] ex lege ceremoniali, quam Christus omnino consummaturus erat.

b *Desiderio desideraui*] A constitutione mundi desideraui impleri tempus quo hoc pascha semel vobiscum ederem. nam arcana ratio humanæ salutis in huius cœnæ mysterio instituenda est, & absoluenda cùm passus fuero.

c *Ex hoc non manducabo illud.*] Nunc semel in consummationem omnium sæculorum in hac cœna instituetur sacramentum salutis publicæ totius generis humani, quod suscepturus hodie sum, vestram & multorũ personam sustinens, pro quibus mortem obibo. hoc autem modo coniungẽdo in vnum corpus omnes homines qui ad regnum Dei coniungẽdi sunt, non iterum manducabo pascha, donec quos nunc arcano mysterio suscipio, re ipsa & consummato exẽplo tum demum repetam, cùm tradidero meos omnes Deo in regnum sempiternum. Atque hac admonitione præmissa ac demonstrata, pascha diuisum est & comesum.

d *Et accepto calice.*] calice benedictionis, qui bibi inter omnes consueuerat post agni esum, præmissa benedictione, hoc modo: Benedictus sis tu Domine creator cæli & terræ, Deus Israel, propter fructum vitis. Sed hæc benedictio non poterat pronuntiari super solum vinum, sed super vinum cui aqua immixta erat, vt habetur in Misnaioth tractatu De benedictione, cap.7

e *Non bibam amplius de generatione vitis.*] de vino materiali, cuius vis ex vitis virtute proficiscitur, donec regnum Dei veniat, absolutumque sit tempus tradendi regnum in possessionem vobis, quibus vinũ hoc naturale, & aliis quibus spiritualem virtutem propino. tunc enim consummabitur omnino & perficietur in omnibus filiis regni, id quod nunc per sacramentum vestro & omnium nomine vobis exhibeo. Atque hactenus cùm pascha actum est, quod erat veteris Testamenti mysteriũ à Christo consummandũ: deinceps verò noui Testamenti sacramentum initum institutumque est, in pane & calice. Nam Christus duas cœnas celebrauit eodẽ vesperi; alteram legalem paschatis, stans cum discipulis stantibus & baculos in manu habentibus, in qua agnus paschalis esus est cum lactucis amaris, & cæteris ceremoniis ex legis ritu, & calix benedictionis est omnibus libatus: alteram verò festiuam & communem, post agnum peractum, quam sedens cum discipulis discumbentibus cœnauit, additis aliis epulis inter vtramque discipulorum pedes lauit, deinde secit; & incipiens à pane & vino, Testamenti noui sacramentum instituit admirandum, cuius arcanam & mysteriis refertissimam rationem vt explicatiorem habeant Christiani homines dabit aliquando Dominus.

f *Et accepto pane.*] In posteriori cœna accepit panem, in quo voluit sacramentum corporis sui tum veri tum mystici instituere. *Gratias egit* Benedixit pani, atque eadem opera spiritualiter benedixit omnibus contentis sub illo pane corporis sui mystici membris, vt in iis benedictio Abrahæ impleretur.

[g] Hoc est corpus meum, quod pro vobis
datur. hoc facite in meam commemora-
tionem. 20 Similiter & calicem, postquã
cœnauit, dicens, Hic est calix nouum te-
stamentum in sanguine meo, qui pro vo-
Mat.26.b.21 *Mar.14.c.20* bis fundetur. 21 Veruntamẽ ecce manus
Ioh.13.b.18 *Psa.40.b.10* tradentis me, mecum est in mensa. 22 Et
C quidem filius hominis secundum quod
definitum est, vadit: veruntamen væ ho-
[a] traditur MS. G. S. mini illi per quem "tradetur". 23 Et ipsi
cœperunt quęrere inter se, quis esset ex eis
qui hoc facturus esset. 24 Facta est autem
& contentio inter eos, quis eorum vide-
retur esse maior. 25 Dixit autem eis, Re-
Mat.20.d.25 *Mar.10.f.42* ges gentium dominantur eorum. & qui
potestatem habẽt super eos, [h] benefici vo-
cantur. 26 Vos autem non sic: sed qui
[a] minor MS. S. maior est in vobis, fiat sicut "iunior": &
qui præcessor est, sicut ministrator.
27 [i] Nam quis maior est, qui recumbit, an
qui ministrat? nónne qui recumbit? Ego
autem in medio vestrûm sum, sicut qui
ministrat: 28 vos autem estis qui permã-
sistis mecum in tentationibus meis.
29 Et ego dispono vobis sicut disposuit
mihi pater meus, regnum: 30 vt edatis &
bibatis super mensam meã in regno meo,
& sedeatis super thronos iudicantes duo-
decim tribus Israël. 31 Ait autem Domi-
[a] Simon, Simon o. nus, [k] "Simon, Simon", ecce satanas expe-
tiuit

g *Hoc est corpus meum.*] Verum corpu meum in hoc sacramento panis continetur sacramentaliter, & corpus etiam mysticum meũm: vtrũque enim corpus, & verum meum in me-ip'o perso· aliter & mysticum à me susceptum mysticè datur pro vobis debitoribus: ita vt dum n e trado in mortem & hostiam, vos in me tradimini in remissionem & salutem. atque hoc volo à vobis fieri & repeti, ac frequẽtari in commemorationem tanti beneficij à me accepti. & cùm vos hoc feceritis, credite me præsentem esse inter vos, ac si ego ipse conspicuus essem, qui id facerem quod nunc facio. Erit itaque hæc commemoratio mea quòd ipse inter vos sim & adsim vnà vobiscum in hoc sacramento, sed ipse tanquam auctor verè & reipsa qui vos suscipio, vos verò tanquam mysticum corpus à me susceptum. Et quemadmodum de corpore dixi, de calice etiam dico, in quo sanguis est meus verus, & vester mysticus; vterque simul effundetur pro vobis. ego e· im vestras partes in hac effusione agam, vestra debita sustinebo. Et tamẽ non proderit hoc omni' us vobis, quia *ecce manus tradentis me, &c.*

h *Benefici vocantur.*] NEDIBIM dicuntur, qui pro arbitrio alijs imperant, id quod vos ad publicæ rei à me instituendæ rationes a commodandum fore non rectè putatis. nam lõgè mea discrepat istis & vox & ratio.

i *Nam quis maior est.*] In communi consuetudi e, & in consuetæ disciplinæ institutis positum & definitũ est, ministrũ mensæ non annumerari in societate re umbentium: ideóque rationem illius non haberi vt socij, sed vt ministri, nullo modo æquandi sociis. atqui ego longè aliter facio, qui cùm sim regni princeps, & totius societatis caput à Patre constitutus, tamẽ ministro omnibus, ministraui, & ministraturus sum vsque ad animæ meæ expositionem, & sanguinis effusionem Atque huius rei testes vos estis, qui perseuerastis mecum in omnibu tentationibus, quibus Pater tentauit obedientiam in hac parte meam, & vidistis ministerij mei perpetuam & constantem rationem, idẽque vsque in finem videbitis. Igitur si vultis regni mei compotes partici-pesque euadere, eius obtinendi eandẽ rationem vobis dispono, quam Pater mihi disposuit: quam cùm tec è obseruaueritis, tandem assequemini vt edat s& bibatis, vt regni filij in regno meo effecti fruamini ea dignitate eaque beatitudine, quam regni cohæredibus Pater promisit

k *Simon, Simon, ecce satanas.*] Multis modis aduersarius ille diuini honoris & humanæ salutis studuit vos à regno

hoc obtinendo procul abigere, alios ambitione, cupiditate & auaritia, alios quosdam metu ac terrore, sicut tee ego autem te in exemplum posui aliorum; & rogaui Patrem, vt quamuis metu turbatus fueris, tamen fide in me non destituaris. ita autem continget, nam tu præcipuè tentaberis grauissimè; sed cùm conuersus fueris ad me, oratione & exemplo tuo confirma fratres tuos: ita adeò fiet, vt satanæ studium irritum euadat, quū ille te, quem grauiter ad ruinam impulerat, fratrum tuorum confirmatorem extitisse viderit.

tiuit vos vt cribraret sicut triticū: 32 ego
autem rogaui pro te vt non deficiat fides D
tua: & tu aliquando conuersus, confirma
fratres tuos. 33 Qui dixit ei, Domine, te-
cum paratus sum & in carcerē & in mor-
tem ire. 34 "Et' ille dixit, Dico tibi Petre, *At MS. c. Mat. 26. c. 34
non cantabit hodie gallus, donec ter ab- Mar. 14. c. 30
neges nosse me. 35 Et dixit eis, *Quando Mat. 10. b. 9
misi vos sine sacculo & pera, & calceamē-
tis: nunquid aliquid defuit vobis? At illi
dixerunt, Nihil. 36 Dixit ergo eis, Sed
nunc qui habet sacculum, "tollat', simili- *tollet MS. cq. s.
ter & peram: & qui non habet, "vendat' *vendet c. s.
tunicam suam, & "emat' gladiū. 37 Dico *emet c. s.
enim vobis, quoniam adhuc hoc quod
scriptum est, oportet impleri in me, Et cū Isa. 53. d. 12
iniquis deputatus est. Etenim ea quę sunt
de me, finem habent. 38 At illi dixerūt,
Domine, ecce b duo gladij hîc. At ille dixit
eis, Satis est. 39 Et egressus ibat secundū Mat. 26. d. 36 Mar. 14. d. 32
consuetudinem in mōtem oliuarum. Se- Ioh. 18. a. 1
cuti sunt autem illum & discipuli*. 40 Et *eius MS. c.
cùm peruenisset ad locū, dixit illis, Ora- E
te, ne intretis in tentationem. 41 Et ipse Mat. 26. d. 39
auulsus est ab eis quantum iactus est lapi- Mar. 14. d. 35
dis: & positis genibus, orabat, 42 dicens,
Pater, si vis, transfer calicem istum à me:
Veruntamen non mea voluntas, sed tua
fiat. 43 c Apparuit autem illi angelus de
cælo,

a *Quando misi vos sine sacculo.*] Nunc videbitis magnam rerum mutationem: nam tunc nihil desiderabatis, nihil timebatis: me credebatis posse abundè vobis consulere quocunque veniretis; itaque contingebat vti credebatis: nunc verò breui fiet, vt vobis consulendum putetis & victū parandum, vt possitis latentes vitā tueri, & gladium quærendum etiā vendito pallio, ad vestri defensionē, qua egere vos existimabitis: namque in me ea fieri videbitis, quæ vobis maximum terrorem, magnamque de vobis curam incutient. Sed si confe-ratis præsentia cum præteritis, intelligetis profectò hæc etiam ad diuinam prouidentiam referenda esse, & codē auctore atque consilio profecta esse cum illis præteritis exemplis, & magnæ Dei in meos prouidentiæ, & virtuti meæ quæ ex diuini consilij ratione & tunc alio, & nunc alio modo exercita sit.

b *Duo gladij hîc.*] Quid dicerent nesciebant, vtpote qui non intelligerēt quorsum tenderet illa oratio de pera tollenda, & gladio emendo: existimabant enim illum ea parari iubere ad suam ipsorum & illius defensionem. Sed Christus respondit, *Satis est*: satis de hac ratione vobis exposui, quam cùm non planè intelligatis, vlterius promouendam non censeo, ne magis etiam turbemini: satisque est vos habere duos gladios, nihil enim amplius vobis prodessent plures, si plures haberetis, vbi dimicatione esset experiundum: nam aduersum tantam vim & manum, quantam videbitis, quid vobis duodecim gladij prodessent? nempe non plus quàm duo. satis ergo est.

c *Apparuit angelus.*] Nam relictus fuerat à Patre in infirmitate humanę carnis, vt illa hora potestatis tenebrarum indigeret confortātis angeli ministerio & oratione, tanquam homo simplex, in quo & omnia illa patiebatur, qui aliâs angelis dominaretur, & à Patre perpetuò audiretur, & cōfortaretur omni tempore: sed id signum fuit conditionis recens susceptæ ab illo, sustinente peccatorum & debitorum mūdi nomen & personā. hac in parte paulo minus ab angelis minoratus est, qui tanto superior angelis fuit, quanto excellentius præ illis nomen hæreditauit, vt ait Paulus.

cælo, confortás eum. Et factus in agonia,
prolixius orabat. 44 Et factus est a sudor
*decurrentis a. eius sicut guttæ sanguinis "decurrentis' in
terram. 45 Et cùm surrexisset ab oratio-
ne, & venisset ad discipulos suos, inuenit
eos dormientes præ tristitia. 46 Et ait illis,
Quid dormitis? surgite, orate, ne intretis
Mat.26.e.47 Mar.14.e.43 Ioh.18.a.8 in tentationem. 47 Adhuc eo loquente,
ecce turba: & qui vocabatur Iudas, vnus
de duodecim, antecedebat eos, & appro-
pinquauit Iesu, vt oscularetur eum.
48 Iesus autem dixit illi, Iuda, osculo filiũ
hominis tradis? 49 Videntes autem hi
qui circa ipsum erant, quod futurũ erat,
*percutiemus a.s. dixerunt ei, Domine, b si "percutimus' in
gladio? 50 Et percussit vnus ex illis seruũ
F principis sacerdotum: & amputauit auri-
culam eius dexteram. 51 Respondens au-
tem Iesus, ait, Sinite vsque huc. Et cùm
tetigisset auriculam eius, sanauit eum.
52 Dixit autem Iesus ad eos qui venerant
ad se, principes sacerdotum & magistra-
tus templi, & seniores, Quasi ad latronem
existis cum gladiis & fustibus? 53 Cùm
quotidie vobiscum fuerim in tẽplo, non
extendistis manus in me: sed hæc est hora
Mat.26.f.57 Mar.14.f.43 Ioh.18.c.12. e.24. vestra, & potestas tenebrarum. 54 Com-
prehendentes autẽ eum, duxerunt ad do-
mum principis sacerdotum: Petrus verò
Mat.26.g.69 Mar.14.g.66 Ioh.18.c.25 sequebatur à longe. 55 Accenso autẽ igne
in medio atrij, & circunsedentibus illis,
erat Petrus in medio eorum. 56 Quem

a *Sudor eius.*] Adeò premebatur illo peccatorum omnium pondere suscepto, ac iræ diuinæ aduersus mundi peccata in se explendæ, vt in illo cogitationum conflictu vehemẽti sanguinis sudore, præ membrorum omnium tremore, & interno æstu, perfunderetur.

b *Si percutimus in gladio?*] Attulerant secum vel vtrumque gladium, vel alterum in cœnaculo paulo antè monstratum.

cùm vidisset ancilla quædam sedentem
ad lumen, & eum fuisset intuita, dixit,
Et hic cum illo erat. 57 At ille negauit
eum, dicens, Mulier, non noui illum.
58 Et post pusillum [a] alius videns eum, di- *Mat. 26. g. 73* *Mar. 14. g. 70*
xit, Et tu de illis es. Petrus verò ait, O ho-
mo, nõ sum. 59 Et interuallo facto, qua-
si horæ vnius, alius quidam affirmabat, *Ioh. 18. c. 26*
dicens, Verè & hic cum illo erat. nam &
Galilæus est. 60 Et ait Petrus, Homo, G
nescio quid dicis. Et continuò adhuc illo
loquente cantauit gallus. 61 Et conuer-
sus Dominus [b] respexit Petrum. Et recor-
datus est Petrus verbi Domini, sicut dixe-
rat, Quia prius quàm gallus cãtet, ter me *Mat. 26. e. 34* *Mar. 14. e. 30*
negabis. 62 Et egressus foras Petrus fle- *Ioh. 13 d. 38*
uit amarè. 63 Et viri qui tenebãt "illum", "Iesum M.S. R.G.S.
illudebant ei, cædentes. 64 Et velauerunt
eum, & percutiebant faciem eius: & in-
terrogabant eum, dicentes, Prophetizá,
quis est qui te percussit? 65 Et alia multa
blasphemantes dicebant in eum. 66 Et vt *Mat. 27. a. 1* *Mar. 15. a. 1*
factus est dies, conuenerunt seniores ple- *Ioh. 18. c. 28*
bis & principes sacerdotum & Scribæ, &
duxerunt illum in concilium suum, di-
centes, 67 Si tu es Christus dic nobis. Et
ait illis, Si vobis dixero, nõ credetis mihi:
68 si autem & interrogauero, non respon-
debitis mihi, neq; dimittetis. 69 Ex hoc
autem erit filius hominis sedens à dextris
virtutis Dei. 70 Dixerunt autem om-
nes, Tu ergo es filius Dei? Qui ait,
Vos

a *Alius videns eum.*] ab altera ancilla indicatum.

b *Respexit Petrum.*] atque hoc gestu docuit illum respicere & animaduertere quantula sit hominis virtus & constantia, & quàm stulta iactatio: simul vt sibi pœnitentia consuleret admonuit.

[c] Vos dicitis, quia ego sum. 71 At illi di-
xerũt, Quid adhuc desideramus testimo-
nium? ipsi enim audiuimus de ore eius.

CAP. XXIII.

Mat.27.a.2 A ET surgens omnis multitudo eorum,
duxerunt illum ad Pilatum. 2 Cœpe-
runt autem illum accusare, dicentes, Hũc
Mat.22.b.21 Mar.12.b.17 inuénimus [a] subuertentem gentem no-
Mat.27.b.11 Mar.15.a.8 strain, & prohibentem tributa dare Cæ-
Ioh.18.f.33 sari, & dicentem se Christum regem esse.
3 Pilatus autem interrogauit eum, di-
cens, [b] Tu es rex Iudæorum? At ille respõ-
dens ait, [c] Tu dicis. 4 Ait autem Pilatus
ad principes sacerdotum & turbas: [d] Nihil
inuenio causæ in hoc homine. 5 At illi
* Commouit usq. inualescebant, dicentes, * Commouet po-
pulum docẽs per vniuersam Iudæam, [e] in-
cipiens à Galilæa vsque huc. 6 Pilatus
autem audiens Galilæam, interrogauit si
homo Galilæus esset. 7 Et vt cognouit
quòd de Herodis potestate esset, remisit
eum ad Herodem, qui & ipse Ierosolymis
erat illis diebus. 8 Herodes autem viso
Iesu, gauisus est valde: erat enim cupiens
B ex multo tempore videre eum, eo quòd
audiret multa de eo: & [f] sperabat signum
aliquod videre ab eo fieri. 9 Interrogabat
autem eum [g] multis sermonibus. At ipse
nihil illi respondebat. 10 Stabant autem
principes sacerdotum & Scribæ [h] constan-
ter accusantes eum. 11 [i] Spreuit autem
illum Herodes cum exercitu suo: & illusit,

c *Vos dicitis.*] Oratio ciuiliter concedentis & assentientis, Hebraica phrasi. *Vos dicitis* id quod res habet, & ex argumento à me pronuntiato à vobisque obseruando eãdem cognoscetis ita esse: nam dextera virtutis Dei soli Dei filio constat.

CAP. XXIII.

a *Subuertentem gentem nostram.*] contra legis nostræ decreta, & cõtra Romana statuta *prohibentem tributa dare Cæsari*: & contra potestatem tuam & auctoritatem asserentem se esse vnctum Regem; id maximè aduersatur Cæsari, cuius tu minister es.

b *Tu es rex Iudæorum?*] Isto habitu & apparatu non maiori profiteris te esse illum Iudæorum spectatum regẽ?

c *Tu dicis.*] Sic est vt dicis, me nullo alio mundano apparatu esse regẽ Iudæorum, & nihil aliud quærere, quã quod hactenus docens quæsiui. id quantum vestris rebus aduersetur, facilè iudicabis.

d *Nihil inuenio causæ.*] Nam illa quæ vos proponitis, & ille ait, nihil ad forum meum attinent, quippe qui neque turbas moueat aduersum rẽpublicam vestrã, neque aduersum Romanum imperium. neque ego quicquam audiui sinistræ rei aut criminis aduersum hunc.

e *Incipiens à Galilæa.*] Ille, inquiunt, incepit ab extrema regione nostra: si tu nihil inuenisti, ideo est, quia nunc primum paucos ante dies hîc commouit gentem; & recẽs facinus nondum ad tuas peruenit aures: sed iam omnia sunt cõmota; ita vt si hic non compescatur, citò videas & hanc ciuitatem turbatam; si in Galilæa & omni Iudæa doceri velis, intelliges quæ acta fuerint.

f *Sperabat signum aliquod videre.*] Curiositate, & imperio regio magis, quã pietate, eiusmodi signorum spectacula cupiebat.

g *Multis sermonibus.*] de regno, de doctrina, deinde de signis, quid posset facere, quid non posset; & an vellet in gratiam ipsius aliquid mirandum efficere.

h *Constanter accusantes eum.*] tãquam seductorẽ populi, nouasque res molitum aduersus regnum & regem, aduersus Romanum imperium.

i *Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo.*] contempsit illius accusatam rerum nouarum molitionem, quanquam probari posse speraret; id quod minimè credebat, cùm videret accusati conditionẽ nihil apparatus, nihil opis humanæ, nihil diuitiarũ, copiarum nihil habentis, deinde hominis (vt iudicia principũ aliquando sunt)

semifatui, qui nihil omnino responderet ad rogata, tanquã ignarus omnino & expers rerum publicatum, & rationum regni: cùm ipse haberet & consilia callida, & exercitum quo suũ regnum tueretur, Iesus nihil haberet horum, stultum potius esse illum iudicauit, quàm facinorosum; atque demonstrauit, illusione & veste induta.

indutum veste alba, & remisit ad Pilatũ. c.
12 Et facti sunt amici Herodes & Pilatus
in ipsa die. nam antea inimici erant adin- C
uicem. 13 Pilatus autẽ conuocatis prin-
cipibus sacerdotum & magistratibus, &
plebe, 14 dixit ad illos, Obtulistis mihi
hunc hominem, quasi auertentem popu-
lum, & ecce ego coram vobis interrogãs,
a nullam causam inueni in homine isto ex Ioh.18.g.38 19.a.4.
his in quibus eum accusatis. 15 Sed ne-
que Herodes. nam remisi vos ad illum, &
ecce, nihil dignum mortẽ actum est ei.
16 b Emendatum ergo illum dimittam.
17 Necesse autem habebat dimittere eis
per diem festum, vnum. 18 Exclamauit
autem simul vniuersa turba, dicens, Tol-
le hunc, & dimitte nobis Barabbam:
19 qui erat propter seditionem quandam
factam in ciuitate & homicidium, missus
in carcerem. 20 Iterum autem Pilatus
loquutus est ad eos, volens dimittere Ie-
sum. 21 At illi succlamabant, dicentes,
Crucifige, crucifige eum. 22 Ille autem
tertiò dixit ad illos, Quid enim mali fecit Mat.27.c.23 Mar.15.b.14
iste? nullam causam mortis inuenio in eo.
corripiam ergò illum, & dimittam.
23 At illi instabant vocibus magnis c postu- D
lantes vt crucifigeretur: & inualescebant
voces eorum. 24 Et Pilatus adiudicauit
fieri petitionem eorum. 25 Dimisit au-
tem illis eum qui propter homicidium &
seditionem missus fuerat in carcerem, quẽ
petebant,

a *Nullam causam inueni.*] quæ ad præfecturæ meæ iurisdictionem attineret. nihil enim nouarum rerum ab illo motum hîc docere potestis: *sed neque Herodes*, à cuius regno illum cœpisse aiebatis.

b *Emendatum.*] Corripiam hominẽ flagellis cæsum & verberibus affectũ, ita vt vobis & ego satisfaciam, & ille deinceps magis obtemperet in iis rebus, de quibus controuersiæ sunt apud vos.

c *Postulantes.*] Quandoquidẽ Præses negabat legibus posse illum damnari, curatũ & actum est per principes sacerdotum & seniores, vt postulatum, ex postulationis publicæ cõsuetudine, quãuis iniqua, tamen concederet. Itaque Pilatus non iudicauit quidem, neque sententiam protulit vt Iudex, sed vt Præfectus, & publici tumultus auersor, illis potius illum permitteret postulantibus, quàm seditionem aut turbam in ciuitate fieri pateretur.

petebant, Iesum verò tradidit voluntati
Mat.27.d.32 Mar.15.b.21 eorum. 26 Et cùm ducerent eum, appre-
hendenrunt Simonem quẽdam Cyrenen-
ſem venientem de villa: & impoſuerunt
illi crucem portare poſt Ieſum. 27 Seque-
batur autem illum multa turba populi &
mulierum: quæ plangebant & lamenta-
bantur eum. 28 Conuerſus autem ad illas
Ieſus, dixit, Filiæ Ieruſalẽ, nolite flere ſu-
per me: ſed ſuper vos ipſas flete, & ſuper
filios veſtros. 29 Quoniam, ecce, venient
dies, in quibus dicent, Beatæ ſteriles, &
ventres qui non genuerunt, & vbera quę
E non lactauerunt. 30 Tunc incipient di-
Iſa.2.d.19 Oſee 10.b.8 cere montibus, Cadite ſuper nos: & col-
Apoc.6.d.16 9.a.6. libus, Operite nos. 31 Quia[d] ſi in viridi
ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?
32 Ducebantur autem & alij duo nequam
Mat.27.d.33 Mar.15.b.22 cum eo, vt interficerentur. 33 Et poſt-
Ioh.19.c.17 quam venerũt in locum qui vocatur Cal-
uariæ, ibi crucifixerunt eum: & latrones,
vnum à dextris, & alterum à ſiniſtris.
34 Ieſus autẽ dicebat, Pater, dimitte illis.
non enim ſciunt quid faciunt. Diuidẽtes
verò veſtimenta eius, miſerunt ſortes.
*ſpectans MS.R.G.S. 35 Et ſtabat populus "expectans", & deri-
debant eum principes cum eis, dicentes,
Alios ſaluos fecit, ſe ſaluum faciat, ſi hic
eſt Chriſtus, Dei electus. 36 Illudebant
autem ei & milites accedentes, & acetum
* & 3 MS. G.S. offerentes ei, * 37 dicentes, Si tu es rex Iu-
dæorum, ſaluum te fac. 38 Erat autem &

d *Si in viridi ligno.*] Si Romana potẽtia & militum licentia tantum ſæuit & ardet in homine, cui nihil culpæ, aut vitij aut criminis, multum verò virtutis & pietatis, multum benemeritorum de omni populo & gradu atque ordine ineſſe conſtat, quid fiet in arido populo, ac virtute carente, vitiiſque ſcatente?

superſcriptio ſcripta ſuper eũ ᵉliteris Græ-
cis, & Latinis, & Hebraicis: Hic eſt rex F
Iudæorum. 39 Vnus autẽ de his qui pen-
debãt latronibus, blaſphemabat eum, di-
cens, Si tu es Chriſtus, ſaluum fac temet-
ipſum, & nos. 40 Reſpondens autem al-
ter, increpabat eum, dicens, Neq; tu times
Deum, "quòd' in eadem damnatione es? ᵃqui M.S. ʲ.
41 Et nos quidem iuſtè, nam digna factis ᵇquia M. .C.
recipimus: hic verò nihil mali geſſit.
42 Et dicebat ad Ieſum, Domine, memen-
to mei, cùm veneris in regnum tuum.
43 Et dixit illi Ieſus, Amen dico tibi: Ho-
die mecum eris in paradiſo. 44 Erat autẽ
ferè hora ſexta: & tenebræ factæ ſunt in
vniuerſam terram vſque in horam nonã.
45 Et obſcuratus eſt ſol: & velum templi
ſciſſum eſt medium. 46 Et clamans voce
magna Ieſus, ait, Pater, in manus tuas "cõ- Pſal. 30. a. 6
mendo' ſpiritũ meum. Et ᶠhæc dicens ex- ᵃcommendabo
pirauit. 47 Videns autem Centurio quod C. quomodo in pſalmus etiam R. H. C. & C. habent.
factum fuerat, glorificauit Deum, dicens, G
Verè hic homo iuſtus erat. 48 Et omnis
turba eorum qui ſimul aderant ad ſpecta-
culum iſtud, & videbant quæ fiebãt, per-
cutientes pectora ſua reuertebantur.
49 Stabant autem omnes noti eius à lõge:
& mulieres quæ ſecutæ eum erant à Ga-
lilæa hæc videntes. 50 Et ecce vir nomi- Mat. 27. g. 57
ne Ioſeph qui erat decurio, vir bonus & Mar. 15. d. 43 Ioh. 19. g. 38
iuſtus, 51 hic non conſenſerat conſilio &
actibus eorum, ab Arimathæa ciuitate
Iudææ,

ᵉ *Literis Græcis, &c.*] Sic omnibus orbis nationibus illarum trium cõmunium linguarum expoſitione publicè teſtatum eſt, illum qui crucifixus eſſet, Regem Iudæorum eſſe: idque Præſidis ipſius auctoritate firmatum fuit.

ᶠ *Hæc dicens expirauit.*] Ita apparuit certiſſimo argumento illum eſſe filiũ Patris appellati, & ſpiritum ipſius Patri fuiſſe ſuſceptum, cùm res iuxta orationis ſententiam euenit.

Iudææ, qui expectabat & ipse regnũ Dei.
52 hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus
Iesu: 53 & depositum inuoluit sindone,
illud c.s. & posuit "eum' in monumento exciso, in
quo nondum quisquam positus fuerat.
54 Et dies erat parascéues,[g] & sabbathum
illucescebat. 55 Subsequutæ autem mu-
lieres quæ cum eo venerãt de Galilæa, vi-
derunt monumentum, & quemadmodũ
positum erat corpus eius. 56 Et reuerten-
tes parauerunt aromata & vnguenta: &
sabbatho quidem siluerunt secundum
mandatum.

g *Et sabbathũ illucescebat.*] Feria sexta vespero iam propè apparente: nãque ita dies definiebatur ab Israelitis, qui feriæ sextæ ad vesperam tempus appellabant vesperam sabbathi, sabbathi verò ipsius vesperam exitum sabbathi nominabant.

CAP. XXIIII.

Mat.28.a.1
Mar.16.a.2
Ioh.20.a.1
VNa [a] autẽ sabbathi valde diluculo ve-
nerunt ad monumentum, portantes
A quæ parauerant aromata: 2 & inuenerũt
lapidem reuolutum à monumento. 3 Et
ingressæ, non inuenerunt corpus Domi-
ni Iesu. 4 Et factum est: dum mente cõ-
sternatæ essent de isto, ecce duo viri stete-
runt secus illas in veste fulgenti. 5 Cùm
timerent autem, & declinarent vultum in
terram, dixerunt ad illas, Quid quæritis
viuentem cum mortuis? 6 non est hîc, sed
surrexit. recordamini qualiter loquutus
est vobis, cùm adhuc in Galilæa esset,
Mat.16.c.21 *17.c.23.* 7 dicens, Quia oportet filiũ hominis tra-
Marc.9.c.31 *Sup.9.c.22* di in manus hominum peccatorum, &
crucifigi: & die tertia resurgere. 8 Et re-
cordatæ sunt verborũ eius. 9 Et regressæ
B à monumento, nuntiauerunt hæc omnia

CAP. XXIIII.

a *Vna autẽ sabbathi.*] postera die post sabbathum propriè dictum, & prima die septimanæ, quæ sabbathum quoque denominatur à præcipuo die.

illis vndecim, & cæteris omnibus.
10 Erat autem Maria Magdaléne, & Iohã-
na, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum
eis erant, quæ dicebãt ad Apostolos hęc.
11 Et visa sunt ante illos sicut deliramen-
tum verba ista, & non crediderunt illis.
12 Petrus autem surgens cucurrit ad mo-
numentum: & procumbens vidit lintea-
mina sola posita, & abiit secum mirans
quod factũ fuerat. 13 Et ecce duo ex illis
ibant ipsa die in castellum quod erat in Mar.16.c.12
spatio stadiorum sexaginta ab Ierusalem,
nomine Emmaus. 14 & ipsi loquebãtur
adinuicẽ de his omnibus quæ acciderant.
15 Et factum est: dum fabularentur & se-
cum quærerent, & ipse Iesus appropin- C
quans ibat cum illis. 16 oculi autem illo-
rum tenebantur ne eum agnoscerent.
17 Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones
quos confertis ad inuicem ambulantes,
& estis tristes? 18 Et respondens vnus cui
nomen Cléophas, dixit ei, [b] Tu solus pere-
grinus es in Ierusalem, & non cognouisti
quę facta sunt in illa his diebus? 19 Qui-
bus ille dixit, Quæ? Et dixerũt*: De Iesu *ci Ms. c.s.
Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in
opere & sermone coram Deo & omni po
pulo: 20 Et quomodo eum tradiderunt
summi sacerdotes & principes nostri in
damnationem mortis, & crucifixerunt eũ.
21 nos autẽ sperabamus quia ipse esset re-
dẽpturus Israël: & nunc super hæc omnia,
tertia

b *Tu solus peregrinus es.*] Existimamus nemini hospitum omnium qui Ierosolymis sunt, ignotam esse hanc historiam, quæ in omnium ore versatur: & miramur tibi esse ignotum, id quod tibi soli accidit, si ita est.

tertia dies eſt hodie quòd hæc facta ſunt.
22 Sed & mulieres quędam ex noſtris, ter-
ruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad
D monumentum, 23 & non inuento corpo-
re eius, venerunt, dicentes ſe etiam viſio-
nem angelorum vidiſſe, qui dicunt eum
viuere. 24 Et abierunt quidam ex noſtris
ad monumentum: & ita inuenerunt ſicut
mulieres dixerunt, ipſum verò non "inue-
nerunt'. 25 Et ipſe dixit ad eos: O ſtulti,
& tardi corde ad credendum in omnibus
quæ locuti ſunt Prophetę. 26 Nónne hęc
oportuit pati Chriſtum, [c] & ita intrare in
gloriam ſuam? 27 Et incipiens à Moyſe
& omnibus Prophetis, interpretabatur
illis in omnibus ſcripturis quæ de ipſo
erant. 28 Et appropinquauerunt caſtello
quò ibant: & ipſe ſe finxit longius ire.
29 Et coëgerunt illum, dicentes, Mane no-
biſcum, quoniam adueſperaſcit, & incli-
nata eſt iam dies. Et intrauit * cum illis.
30 Et factum eſt, dum recúberet cum eis,
accepit panem, & benedixit ac fregit, &
E porrigebat illis. 31 Et aperti ſunt oculi
eorum, & cognouerunt eum: & ipſe eua-
nuit ex oculis eorum. 32 Et dixerunt ad
inuicem, [d] Nónne cor noſtrum ardens erat
in nobis, dum loqueretur * in via, & ape-
riret nobis ſcripturas? 33 Et ſurgentes ea-
dem hora regreſſi ſunt in Ieruſalem: & in-
uenerunt congregatos vndecim, & eos
qui cum illis erant, 34 dicentes, Quòd ſur-
rexit

" viderunt MS. G. S.

* *vt maneret* G. S.

* *nobis* G. S.

c *Et ita intrare in gloriam ſuam?*] In gloriam vncti regis, & regni poſſeſſionem cum membris ſuis.

d *Nonne cor noſtrum ardens erat.*] Nōne videbatur cor noſtrū moueri maximè, & illum velle agnoſcere ex lætitia & gaudio percepto manifeſta ac aperta ſcripturarum interpretatione, quæ ſimul vim habebat permouendi nos, quanquam oculi noſtri tenebantur, cor tamen illuſtrabatur.

rexit Dominus verè, & apparuit Simóni.
35 Et ipsi narrabant quæ gesta erãt in via.
& quomodo cognouerunt eum [a] in fra-
ctione panis. 36 Dum autẽ hæc loquun- *Mar.* 16.c.14 *Ioh.* 20.c.19
tur, stetit Iesus in medio eorum, & dicit F
eis, Pax vobis: ego sum. nolite timere.
37 Conturbati verò & conterriti, existi-
mabant se spiritum videre. 38 Et dixit
eis, Quid turbati estis, &* cogitationes a- * quare MS. G.S.
scendunt in corda vestra? 39 Videte ma-
nus meas, & pedes*, quia ego ipse sum. * meos 3 MS. G.S.
palpate, & videte: quia spiritus carnem
& ossa non habet, sicut me videtis habere.
40 Et cùm hoc dixisset, ostendit eis manus
& pedes. 41 Adhuc autem illis non cre-
dentibus & mirãtibus præ gaudio, dixit,
Habetis hîc aliquid quod manducetur?
42 At illi obtulerunt ei partem piscis assi,
& fauum mellis. 43 Et cùm manducasset
coram eis, sumens reliquias dedit eis.
44 Et dixit ad eos, [b] Hæc sunt verba quę lo-
cutus sum ad vos cùm adhuc essem vo-
biscum, quoniam necesse est impleri om-
nia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Pro-
phetis, & Psalmis de me. 45 Tunc ape- G
ruit illis sensum, vt intelligerent scriptu-
ras. 46 Et dixit eis, Quoniam sic scriptũ *Psal.* 18.a.7
est, & [c] sic oportebat Christum pati, & re-
surgere à mortuis tertia die: 47 & prædi-
cari in nomine eius pœnitẽtiam & remis-
sionem peccatorum in omnes gentes, in-
cipientibus ab Ierosolyma.

48 Vos

a *In fractione panis.*] in mensa cùm frangeret ille panem, & non anteà.

b *Hæc sunt verba.*] Huc pertinebant sermones, quos ego sæpe apud vos habui: quorum summa illa fuit, oportere *impleri omnia*, &c.

c *Quoniam sic oportebat.*] Humanæ salutis ratio omnis ita constituta fuit diuino consilio, vt vnctus ille pateretur mortem pro omnibus, & propter iustificationem omnium resurgeret à mortuis peccato, vt suos secum suscitaret in nouitatem vitæ. Deinde vt ad propagandam salutis huius communicationem pœnitentia prædicaretur in omnes gentes in nomine vncti illius, isque nuntius à Ierosolymis inciperet per alias nationes deferri. vos autẽ testes fuistis passionis Christi, testes estis resurrectionis eius, testes etiam eritis gloriæ, clarificationis illius & remissionis peccatorum, non imputatione tantùm, sed re & virtute exhibendæ. Hoc testimonium vos reddetis apertissimum, cùm in vobismetipsis habueritis: habebitis autem me auctore, idque certissimè: nã hoc est promissum illud maximum Patris, quod ego breui mittam vobis.

Act.1.b.8 48 Vos autem testes estis horum.
Ioh.14.d.26 15.d.26. 49 Et * ego " mitto promissum patris mei
* ecce 1 MS. R. G. in vos: [d] Vos autem sedete in ciuitate, quo-
Act.1.a.4 " mittã MS.S. ad vsque induamini virtute ex alto.
Ioh.15.d.35 50 Eduxit autem eos foras in Bethaniam,
& eleuatis manibus suis [e] benedixit eis.
Mar.16.d.19 Act.1.b.9. 51 Et factum est: dum benediceret illis,
recessit ab eis, & ferebatur in cælum.
* cũ MS G.S. 52 Et [f] ipsi adorantes * regressi sunt in Ieru-
salem cum gaudio magno: 53 & erant
* Amen MS. R.G.S. semper in templo, [g] laudantes & benedi-
centes Deum *.

d Vos autem vt plenum & constãs testimonium efficientiæ passionis ac resurrectionis meæ afferre possitis per orbem, ne festinetis aut surgatis ante lucem. sed *sedete, quoad vsque induamini virtute ex alto*, quam nemo homo sibi ipse induere potest. donum enim Dei ex alto mittendum est. Tunc postquam ita sederitis & quieueritis, illa virtute accepta, surgentes eritis mihi testes in Ierusalem, Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.

e *Benedixit eis.*] manibus ad cælum sublatis, bene precantis & petentis habitu, commendauit discipulos Patri salutaribus precationibus.

f *Ipsi adorantes.*] gratias agentes Deo & Christo eius, petentesque ratum fieri id quod à Patre promissum, à filio expositum ac denuntiatum erat, *regressi sunt in Ierusalem*, acti fide accipiendi donũ sibi promissum magno gaudio, quod spes efficiebat in illis.

g *Laudantes & benedicentes Deũ.*] propter expeditam hominum salutem, & tot sæculis expectatam redemptionem, atque huius rei manifestum testimonium propediem edendum. Cumque alij benedicerent, alij omnium piorum nomine respondebant, *Amen.*

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS
PLANTINVS ARCHITYPOGRA-
PHVS REGIVS ANTVERPIÆ,
ANNO M. D. LXXV.

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM.

CAPVT I.

A

N [a]PRINCIPIO [b]erat
[c]Verbum, [d]& Verbum
erat apud Deũ, & Deus
erat Verbum. 2 [e]Hoc
erat in principio apud
Deum. 3 [f]Omnia per
ipsum facta sunt: [g]& sine ipso factum est
*nihil quod factum est. 4 [h]In ipso vita
erat, & vita erat lux hominum: 5 & lux
in tenebris lucet, & tenebræ eam non
cõprehenderunt. 6 [i]Fuit homo missus
m à Deo,

* nihil
Quod factum est, in MS. Aug. eq.

Mat. 3. a. 1
Mar. 1. a. 2

Operis partitio.

A primo versu, *In principio erat Verbum*, &c. vsque ad decimumquintum, *Iohannes testimonium perhibet*, summa cõtinetur totius Euangelij, & consilij de humana salute cœpti & absoluti, atque in publicum editi. à decimoquinto versu, huius summæ ratio, per singulas partes continuata serie exponitur. Est itaque pars illa prior capitis huius totius Euangelij argumentum, repetitum ab initio hominis à Deo efformati, deductũque ad finem ipsius per Verbum reformati.

CAP. I.

a *In principio*] mundi constituti & sæculorum omnium initio.

b *Erat.*] Si erat in principio, consequens est ante principium fuisse. Nam ex linguę certissima significatione imperfectum præteritum ad tria tempora refertur, præteritum, præsens, & futurum. Igitur si erat in principio rerum omnium aliarum, atque adeò temporis, ante principium fuisse necesse est. id quod ante principium fuit, æternum est; quippe quod principio caret. nam cùm principiũ extitit, iam illud erat; ergo sine principio erat.

c *Verbum*] Virtus, sapientia, & bonitas ipsa infinita in semetipsa, & infinita duratione, ratio admirabilis, lumen, splẽdor, realitas, vt ita loquamur, atque adeò res ipsa rerum realissima, infinitudo, plenitudo, expressio, conceptum, pronuntiatum, lumen de lumine, claritas, & expeditio; omnia simul vnum in vno; idemq́ue Filius dictus. Hæc omnia, quę maioribus commentariis explicabuntur, significat Hebræa vox דבר.

d *Et verbum erat apud Deum*] idem potens, idem sapiens, idemq́ue volens cum Deo, quem auctorem & gubernatorem vniuersi credimus, erat adeò idem volens, sapiens, & potens, quia idem erat etiam naturâ & essentiâ, quanquam persona alter, nẽpe Filius; tamen natura idem, nempe Deus ipse simplicissimus.

e *Hoc erat in principio apud Deum.*] Inseparabiliter manebat apud Deũ, cùm vna eadẽq; natura simplicissima impartibilis indiuisibilisq; esset, vna eademq́ue virtus, sapientia & bonitas inseparabilis, splendorque ipsius substantiæ diuinæ substantialis ipse splendor, atque Deus ipse. Quidquid enim est in Deo, substantia est, non accidens, atq; adeò ipsemet Deus. Hoc erat in principio conditionis omnis creaturæ apud Deum conditorem, sicut idem Verbum testatur, dicens, Cum ipso eram cuncta componens.

f *Omnia.*] tam visibilia quàm inuisibilia; superiora & inferiora, quæcũque facta sunt & extiterunt huius verbi virtute, sapientia & bonitate extiterunt auctore patre Deo, Verbo, inquam, præsente, & tanquam medio quodam: nam de diuinis sermone familiari pronuntiare fas est, ita omnia suo quæq; in genere valde bona prodierunt, vtpote à Patre per Verbum facta.

g *Et sine ipso.*] Ex iis quæ facta fuerant, vnum genus præcipuum quod factum est, videlicet homo conditus ad imaginem & similitudinem Dei per Verbũ, & per idem Verbum constitutus dominus & princeps terræ, & omnium quæ in terra sunt; & Deo charus & fotus ac perpetuò fouendus; hoc genus à verbo Dei separatum, per inobedientiam factum est nihil: incidit enim in mortem, damnationem, abalienationem à Deo, captiuitatem & seruitutem diaboli, carentiam gratiæ, imminutionem multarum virtutum: quæ omnia non ad Verbum, sed ad nihilum referuntur: atque ita ex abalienatione à Verbo, factum est nihil, id quod magnum, bonum & pulchrum factum fuerat. Namq; vt aliquid esse perseuraret, à Verbo nunquam discedere oportuit: in Verbo enim vita erat; & extra Verbum mors habitabat, à Verbo alienissima & remotissima in infinitum. Atque hactenus de prima rerum omnium electione & constitutione per Verbum.

h *In ipso vita erat.*] Secunda electio, institutio & constitutio sic habet: Cùm Deus propter suam summam misericordiam, ad laudem & gloriam nominis sui, & ad damnationem inuidiæ & insipientiæ eius qui mortem & nihil in mundum inuexerat, eligeret secundò hominem è tenebris in quibus inuolutum reperit, in admirabile lumen suum deducere, Verbum suum quod arbor vitæ erat, per quod omnia fecerat, misit in tenebras mundi, factum hominem, vt homines illustraret. qui totius mundi tenebris & debitis in se susceptis, nunquam tamen obtenebratus est: sed in tenebris ipsis ita luxit & valuit, vt tenebrarum opera dissolueret, & tenebras discuteret; atque eos qui sibi purè sanctéque adhærerent, suæ lucis virtute & efficientia in admirabile lumen suum traduceret.

i *Fuit homo.*] huius rei atque salutis huius mundo allatæ nuntiandæ causa, *fuit homo missus à Deo*, tantis tamq́ue apertis signis illustratus, vt nemo dubitare posset illum à Deo missum.

à Deo, cui nomen erat Iohannes. 7 a Hic
vênit in testimonium: vt testimonium
perhiberet de lumine, vt omnes crede-
rent per illum. 8 b non erat ille lux: sed
vt testimonium perhiberet de lumine.
9 c Erat lux vera, quæ illuminat omnem Infr. 3. c. 19
hominem venientem in hũc mundum. 5. us. 5.
10 in ‡ mundo erat, & mundus per ipsum B
factus est, & mundus eũ non cognouit. Heb. 11. a. 3
11 d In propria venit, & sui eum non rece-
perunt. 12 quotquot autem receperunt
eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri,
his qui credunt in nomine eius. 13 qui
non ex sanguinibus, neque ex voluntate
carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Matt. 1. c. 18
Deo nati sunt. 14 e Et verbum caro fa- Luc. 2. a. 7
ctum est, & habitauit in nobis, (& vidi-
mus gloriam eius, gloriam quasi vnige-
niti à patre) plenum gratiæ & veritatis.
15 f Iohannes testimonium perhibet de
ipso, & clamat, dicens, Hic erat quem
dixi, Qui post me venturus est, ante me
factus

a *Hic venit*] vt aperto testimonio indicaret lumen illud quod tenebras esset discussurum.

b *Non erat ille lux.*] Quanquam nemo sanctior illo in veteris Testamenti hominibus indicari poterat, tamẽ ille se lumen non esse professus est; & testatus alterum virum in mundo natũ esse verum lumen, quod tenebras amoueret.

c *Erat lux vera.*] Ille de quo Iohãnes testatus est, *erat lux vera*; cuius lumine & Iohannes ipse & omnes homines illustrarentur. erat autem lux vltrò nata & orta in hoc mundo, cui se veniens exhibebat.

‡ Et fuit illa lux illud verbum, illud lumen, apertè in mundo inter homines qui facti olim per illum fuerant, & sui initium ab illo agnoscere debebãt tam ex scripturis, quàm ex virtutibus & miraculis; sed adeò cæcus erat mũdus, vt auctorem sui non cognouerit, qui idem instaurator, imò perfector & consummator aduenerat: sed dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem. itaque sua ipsius culpa peribit mundus, id est, mundani.

d *In propria venit*] Venit in ea loca quæ ipse sibi ad aduentus sui manifestationem delegerat, & multis ac frequentibus signis sanctificarat, promissisque plurimis præparauerat sed *sui eum non receperũt*. itaque salus ipsa apertè constitit & constat; misericordia vltrò oblata est. sed quòd non omnibus hominibus Iudæis & Græcis facta sit, ipsorum culpa est, partim quòd venientẽ non cognouerint, partim quòd satis indicatam non acceperint. Namque illa omnibus proposita est, & reipsa verè præstita & exhibita iis à quibus recepta est per fidem & pœnitentiam: fuit autẽ salutis & luminis illius effectus, vt qui illud lumẽ reciperent, non homines, vt antè, serui manerent; sed filij Dei fierent, nouique homines redderentur; non ex sanguinibus humanis corruptis & commixtis; neque ex carne aut modo nascendi naturali, sed ex Dei transmutantis & perficientis virtute & efficientia, ita vt opus & donum Dei esset.

e *Et verbum caro.*] Modus autem quo hæc hominum regeneratio facta est, ille fuit, quòd Verbum illud, per quod omnia facta fuerant, factũ est caro mortalis quidem, sed incorruptibilis, quia integra caro fuit, ab omni labe & inquinamento immunis: & arcano quodam modo sese dedit & insinuauit nobis, qui illum recepimus; atque ita insinuatus habitauit in nobis, ita vt ipsum in nobis viuentem & habitantem habeamus, atque in ipso viuamus. Illo igitur sic habitante vidimus & sensimus gloriã eius & præstantiam: cognouimus ipsum esse verbum per quod omnia facta sunt, & idem per quod regenerati, iustificati, & deificati sumus. nãque habitauit in nobis plenũ gratiæ, qua nobis communicata effecti sumus grati Deo, & veritatis apertissimę, quæ conuenit exactissimè cum promissis omnibus Dei à mundi constitutione factis; & sanctitatem nobis non imputatione, sed re & efficientia communicat. ita vidimus apertè hanc illius gloriam, esse gloriam non serui, aut famuli, aut ministri alicuius qui homo tantùm esset, quanquam sanctissimus; sed gloriam vnigeniti filij Dei à Patre acceptam, quam ille nulli merè homini concessit. sicut scriptum est, Gloriam meam alteri non dabo. Gloriam itaque suam Deus filio vnigenito dedit, quam ipse membris suis communicauit.

f *Iohannes testimonium perhibet.*] Igitur huius boni nuntij series ita habet: Principiò Iohannes ille, qui testimonium de lumine daturus erat, publicè dedit: fuitque illius testimonij summa hæc ratio, fuit & formula, cùm videret Iesum Iohannes, indicauit digito, dicens, Hic erat, &c.

a Ti 6.d.17 factus est: quia prior me erat. 16 [a]Et de
plenitudine eius nos omnes accepimus,
& [b]gratiam pro gratia. 17 [c]quia lex per
Moysen data est, gratia & veritas per Ie-
1 Ioh.4.c.12 1 Ti.6.c.16 Infr.3.c.26 sum Christum facta est. 18 [d]Deum ne-
mo vidit vnquam: vnigenitus Filius qui
C est in sinu Patris, ipse enarrauit. 19 Et
hoc est testimonium Iohannis, [e]quando
miserunt Iudæi ab Ierosolymis sacerdo-
tes & Leuitas ad eum, vt interrogarent
eum, [f]Tu quis es? 20 Et confessus est,
Infr.3.d.28 & [g]non negauit: & confessus est, Quia
[h]non sum ego Christus. 21 Et interro-
gauerunt eum, Quid ergo? Elias es tu?
Et dixit, Non sum. [i]Propheta es tu? Et
respondit, Non. 22 Dixerunt ergo ei,
[k]Quis es, vt responsum demus his qui
miserunt nos? quid dicis de teipso?
Isa.40 a.3 Mat.3.a.3 Mar.1.a.3 Luc.3.a.4 23 Ait, Ego vox clamantis in deserto, Di-
rigite viã Domini, sicut dixit Isaias Pro-
pheta. 24 Et qui missi fuerant, [l]erant ex
Pharisæis. 25 Et interrogauerunt eum,
& dixerunt ei, [m]Quid ergo baptizas, si tu
non es Christus, neque Elias, neque Pro-
pheta?

a *Et de plenitudine.*] Quia in eo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & ille nos patri reconciliandos & in filios adoptandos suscepit.

b *Gratiam pro gratia.*] Nos grati sumus Deo ex gratia qua hic gratissimus est, quam nobis communicabit ipse credentibus & obtemperantibus: atque hæc gratia nos Deo gratos reddit sanctos & irreprehensibiles, vtpote quibus spiritus ille adoptionis filiorũ continget, per quem Spiritum ea agemus & faciemus quæ Deo grata sunt.

c *Quia lex.*] Moses minister fuit legis; in qua lege communicata est hominibus cognitio voluntatis diuinæ, & obligationis humanæ, cognitio cõcupiscentiæ, quæ legis integræ & irreprehensibili obseruationi aduersatur. iussi sunt homines eam legem obseruare omni studio: atque eadem lege moniti sunt expectare aliũ ministrũ, qui legem in cordibus ipsorum inscriberet: indicataque sunt multa promissa ad huius ministri expectationẽ pertinentia. Dictum est fore veram & puram legis obseruationem, nõ solùm externa actione, sed in spiritu & veritate, vbi ille minister munus expleuerit suum. Itaque Moses minister fuit ostensionis infirmitatis humanæ, & fidei in eum qui mittẽdus esset à Deo, ad veritatem afferendã & constituendam illius legis, quam ipse externam ministrabat: Christus verò gratiæ minister fuit & veritatis promissorũ Dei.

d *Deũ nemo*] nemo ante Christũ adduxit hominibus Deũ aut conspiciendũ aut sentiendũ: nam Moses legẽ ab Angelis accepit, homines à Mose. At vnigenitus filius charissimus Patri, & in sinu eius fotus, atque consiliorũ illius particeps æternus, ipse aperuit hominibus veritatis mysterium, & Deum insinuauit in illorum animis, ita vt cognito ipso Iesu Christo cognitione interna, videatur & cognoscatur Pater interna etiam cognitione. Decimus septimus & decimus octauus versus orationem & expositionem continẽt Euangelistæ ipsius.

e *Quando miserunt.*] Duplex testimonium Iohannis fuit, alterum publicum, assiduum & frequens: illud prius iam expositum, quod promiscuè omnibus edebatur sapientibus & populis ipsis: eratque prædicatio ipsius Iohannis summam continens totius Euangelij: vltro igitur ille hoc testimonium dabat. Sed alterum fuit iudiciale ac legitimum, quod rogatus exhibuit ministris ad eam rem missis, delectisque à synagoga literarum ac legis peritis, & grauissimæ auctoritatis, tum ob Sacerdotalem dignitatem, tum ob vitæ & religionis obseruantiam.

f *Quis es.*] Nouerant enim illum esse magnum, & intelligebant à Deo missum: voluerunt ergo testimonium & professionem certam habere muneris illius. g *Non negauit.*] Confessus est quid non esset, non celauit quid esset, & quod illum facere oportebat, fecit: exposuit namque legationis suæ rationem omnem.

h *Non sum Christus.*] non sum ille vnctus in regem & seruatorem. Non sum Elias ille, qui sublatus est è terris curru igneo i *Propheta es tu?*] ille de quo scriptum est, Prophetam suscitabit tibi Dominus de medio tui.

k *Quis es.*] quo munere fungeris? l *Erant ex Pharisæis.*] qui existimabant se esse in supremo gradu perfectionis humanæ, neque præter vitæ suæ perfectionem aliquid addi posse humano ingenio aut iudicio. secus verò si Messias, aut Elias, aut Propheta ille adesset, per quos noui aliquid & magni mandari & institui à Deo posse non dubitabant. m *Quid ergo baptizas.*] Quis est baptismi tui vsus, quæ vtilitas, quid affert mundo perfectionis vltra nostram?

pheta? 26 Respondit eis Iohãnes, dicens, D
Ego [a] baptizo in aqua: medius autem ve- Mat. 3. c. 11 Mar. 1. b. 7
strûm stetit quem vos nescitis. 27 Ipse Luc. 3. d. 16 Act. 1. a. 5
est qui post me venturus est, qui ante 2. a. 2. 11. b. 16. 19. a. 4
me factus est: cuius ego non sum dignus,
vt soluam eius corrigiam calceamenti.
28 Hęc in "Bethania' facta sunt trans Ior- ' Bethabara
danem, [b] vbi erat Iohannes baptizans.
29 [c] "Altera die vidit' Iohannes Iesum ve- 'Postera die videt 3 MS. C.
nientem ad se, & ait, Ecce agnus Dei, ec-
ce qui tollit "peccatum' mundi. 30 Hic 'peccata MS q.
est de quo dixi, Post me venit vir, qui an-
te me factus est: quia prior me erat: 31 &
ego nesciebam eum, sed vt manifeste-
tur "in Israël', propterea veni ego in aqua 'Israeli MS. Aug. c. 5.
baptizans. 32 Et testimonium perhi-
buit Iohannes, dicens, Quia vidi spiri- Mat. 3. d. 16 Mar. 1. b. 10
tum descendentem quasi columbam de Luc. 3. c. 22
cælo, & mansit super eum. 33 Et [d] ego E
nesciebam eum: sed qui misit me bapti-
zare in aqua, ille mihi dixit, Super quem
videris Spiritum descendentem & ma-
nentem super eum, hic est qui baptizat
in Spiritu sancto. 34 [e] Et ego vidi: & te-
stimonium perhibui quia hic est filius
Dei. 35 Altera die iterum stabat Iohan-
nes, & ex discipulis eius duo. 36 Et re-
spiciens Iesum ambulantem, dicit, Ecce
agnus Dei. 37 Et audierunt eum duo
discipuli loquẽtem, & secuti sunt Iesum.
38 Conuersus autem Iesus, & videns eos
sequẽtes se, dicit eis, Quid quæritis? Qui
dixerunt

a *Baptizo in aqua.*] In confessionem peccatorum, quæ cùm baptizati à me confitentur, agnoscũt se indigere peccatorum ablutione & remissione, quã expectant à Deo efficiendam per eum quem ego prædico, maximum & efficacissimum.

b *Vbi erat Iohannes baptizans.*] certis testibus præsentibus, & examinatoribus arbitrisque, certo & publico loco in Bethabara, ipso eodem loco vbi Iohannes munere suo fungebatur. Legitimum itaque fuit omni ex parte testimonium.

c *Altera die*] Præter duplex illud testimonium à Iohanne datum de Christi virtute, efficacitate, ac præsentia in terris: alia etiam data sunt, quibus singulariter indicatus est Iesus ille esse Christus, qui aliàs ab ipso prædicaretur orbis saluator.

d *Ego nesciebam eum.*] Non noueram ego illum illa cognitione reuelationis, quam nunc habeo. Nemo enim potest virtutem Christo adscriptam alicui tribuere, nisi à Deo instructus. & antequam hoc testimonium à Deo haberem, missus sum ad munus baptismi & prædicationis pœnitentiæ, vt testarer illum expectatum esse iam inter Israelitas, & suo tempore indicarẽ, vbi ego ex Dei testimonio & auctoritate cognouissem. namque meum testimonium instruendum erat Dei auctoritate, vt apud Israelem graue esset. Itaque ego non testor de illo tanquam ex me, aut nomine meo, sed tanquam vox Dei, qui me vtitur pro voce ad instructionem Israelis.

e *Et ego vidi.*] Instructus à Deo Iohãnes signum certissimum accepit ad cognoscendum verum Messiam. nam verus Messias ille est, qui baptizat in Spiritu sancto, quippe hoc est opꝰ & munus Messiæ; cætera sunt Prophetæ munera: Prophetæ, inquam, maximi, & à Deo missi omnium Prophetarũ pręstantissimi. Oportuit ergo à Spiritu sancto indicari eum, per quẽ Spiritus ipse sanctus hominibus datur. Ita autẽ factum est, vt præsente Iohanne Spiritus sanctus super Iesum descẽderet & maneret; atque hoc modo testaretur sese communicãdi potestatẽ Iesu constare, approbante & confirmante id Patre, voce delapsa è cælo, qua Iesus Dei filius appellaretur.

dixerunt ei,[a] Rabbi (quod dicitur, inter-
pretatum, Magister) vbi habitas?
39 Dicit eis, Venite, & videte. Venerunt,
F & viderunt vbi maneret: & apud eum
manserunt die illo: hora autem erat qua-
si decima. 40 Erat autem Andreas fra-
ter Simônis Petri vnus ex duobus qui
audierant à Iohanne, & sequuti fuerant
eum. 41 Inuenit hic primùm fratrem
suum Simônem, & dicit ei,[b] Inuenimus
Messiam. (quod est, interpretatũ, Chri-
stus.) 42 Et adduxit eum ad Iesum. In-
tuitus autem eum Iesus, dixit, Tu es[c] Si-
mon filius "Iona: tu vocaberis Cephas.
(quod interpretatur, Petrus.) 43 In cra-
stinum voluit exire in Galilæam: & in-
uenit Philippum. Et dicit ei Iesus, Seque-
re me. 44 Erat autem Philippus à Beth-
saida, ciuitate Andreæ & Petri. 45 In-
uenit Philippus[d] Nathanael, & dicit ei,
Quem scripsit Moyses in lege & Prophe-
tæ: inuénimus[e] Iesum filiũ Ioseph à Na-
zareth. 46 Et dixit ei Nathanael,[f] A Na-
zareth potest aliquid boni esse? Dicit ei
Philippus,[g] Veni & vide. 47 Vidit Iesus
G Nathanael venientem ad se, & dicit de
eo: Ecce verè Israelita, in quo dolus non
est. 48 Dicit ei Nathanael, Vnde me
nosti? Respondit Iesus, & dixit ei, Prius
quàm te Philippus vocaret, cùm esses
sub ficu,[h] vidi te. 49 Respõdit ei Natha-
nael, & ait, Rabbi, tu es[i] filius Dei, tu es

*Iohanna 21 sq.
*Iohannis eq.

*Gen. 3. a. 15 49. b. 10: Deut. 18. c. 18 Isa. 40. c. 1 & 45. b. 8. Iere. 23. a. 5 Ezec. 34. e. 23 37. f. 24 g. 25 Dan 9. f. 24 g. 25.

a *Rabbi.*] Testimonio Iohannis non solùm agnus Dei, sed magister hominum à Iohannis discipulis cognoscitur Christus. namque Iohannes tantùm docebat pœnitentiam, sed regni Dei mysteria à Christo aperienda esse Iohãnes significauerat. & discipulis suis seorsum & palã in illa prædicatione, *illum oportet crescere, me verò minui.*

b *Inuenimus Messiam.*] Inuentũ aiunt à se vnctum illum expectatum ab antiquis, prædictum à vatibus, indicatũ à Iohanne: vnctum, inquam, pontificem salutis, & regem regni cælorum.

c *Simon filius Iona.*] Tanta futura est tuæ conditionis, quã subibis, præstantia, vt nomen mutes in præstantiorem significationem, nam diceris, Auditor filius gratiæ. quòd audisti autem adesse gratiam in terris, senties in te ipso effectu certissimo; & poteris testari aliis, non tanquam auditor, sed tanquam veritatis ipsius compos factus, & illa veritate instructus eris petra firmissima fidei in me; & ex ea firmitudine vocaberis *Petrus.*

d *Nathanael.*] qui cognominatur Bartholomæus.

e *Iesum filium Ioseph.*] Illum quem cognoscebamus Iesum, & appellabamus Iosephi filium, inuenimus esse declaratum à Deo expectatũ illum, à Mose indicatum, & à Prophetis prædictum.

f *A Nazareth potest aliquid boni esse?*] Cùm audierimus ex Iudæa futurum, atque adeò ex ciuitate Dauid, illum quem scripsit Moses & Prophetæ, existimas à Nazareth patria humili & obscura nobis vicina esse posse, non solùm Messiam, sed aut prophetam aut ministrum aliquem egregium, ex hac regione neminem similem ortum audiuimus, aut oriturum intelleximus.

g *Veni & vide.*] Vide virum ipsum, cuius virtus tibi manifestabitur: atque ita non ex patria, sed ex virtute & veritate auctoritatem ipsius agnosces.

h *Vidi te.*] quanquam corpore absens, tamen cognitione præsens. *Videre* hoc loco etiam *probare* significat.

i *Filius Dei, tu es rex Israel.*] Tribus nominibus credit Philippus Iesum appellandum, Magistri, Filij Dei, & Regis Israel.

rex Israël. 50 Respondit Iesus, & dixit
ei,[k] Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, cre-
dis: "maius' his videbis. 51 Et dicit ei, 'maiora: M.s.c.
Amen, amen dico vobis, *videbitis [l] cæ- * amodo m. c.s.
lum apertum, & angelos Dei ascenden- Mat.24.c.30 28.d.18
tes & descendentes, supra Filiũ hominis.

k Quia dixi tibi.] Prophetæ tantùm argumento oblato, credis me plus etiã esse quàm Prophetam: sed videbis & senties virtutem ipsam filij Dei quem credis; quæ longè maior est quàm virtus prædictionis & prophetiæ.

l Cælum apertum.] magnam communicationem cælestium cum hominibus, & magnum atque frequens ministerium angelorum erga filium hominis interioris hominis filium sanctissimum; atque hoc modo regni Israelis veram rationem & virtutem atque praxin tenebitis.

CAP. II.

ET die tertia nuptiæ factæ sunt in Ca- A
na Galilææ: & erat mater Iesu ibi.
2 Vocatus est autem & Iesus & discipuli
eius ad nuptias. 3 Et deficiente vino, di-
cit mater Iesu ad eum, Vinũ non habent.
4 Et dicit ei Iesus,[a] Quid mihi & tibi est
mulier? nondum venit hora mea.
5 [b] Dicit mater eius ministris, Quodcun-
que dixerit vobis, facite. 6 Erant autem
ibi lapideæ hydriæ sex positæ,[c] secũdum
purificationem Iudæorum, capiẽtes sin-
gulæ metretas binas vel ternas. 7 Dicit
eis Iesus, Implete hydrias aqua. Et im-
pleuerunt eas vsque ad summum. 8 Et
dicit eis Iesus, Haurite nunc, & ferte ar- B
chitriclino. Et tulerunt. 9 Vt autem gu-
stauit architriclinus aquam vinum fa- Infr.4.f.46.
ctam, & non sciebat vnde esset, ministri
autem sciebant qui hauserant aquã: vo-
cat sponsum architriclinus, 10 & dicit ei,
Omnis homo primùm bonum vinum
ponit: & cùm inebriati fuerint, tunc id
quod deterius est. Tu autem seruasti bo-
num vinum vsque adhuc. 11 Hoc fe-
cit initium signorum Iesus in Cana Ga-
lilææ:

CAP. II.

a Quid mihi & tibi.] Vsitatissima phrasis Syrica & Hebraica illis tẽporibus, vbi ratio alterius cum altero non conuenit. Non est, inquit, commissa mihi signorum edendorũ auctoritas ad humanæ voluntatis obsequium, sed ad diuini consilij probationem: in iisque rebus ostendenda est, quibus consiliũ illud confirmari ac demonstrari expedierit: estque certum tempus ad eam rem constitutum, quod ex Dei patris præscripto obseruem. itaque secuturus sum Patris decreta in hominum salutem, non autem hominum volũtates nudas, etiam charissimorum & proximorum secundùm carnem.

b Dicit mater.] quæ sciebat filium nõ passurum vt aliquid requireretur commodi, vbi ipse adesset studiosè appellatus, & inuitatus apud simplices & probos homines.

c Secundum purificationem.] quarũ vsus esse solet in conuiuiis Iudæorum, ad lauandum manus, & calices, & vasa omnia diligenter. idque maximè obseruabatur in nuptialibus conuiuiis, quæ ad lætitiam pertinebant, quòd puritas lætitiæ etiam comes sit.

lilææ: [a] & manifeſtauit gloriam ſuam, [b] &
crediderunt in eum diſcipuli eius.
12 Poſt hoc deſcendit Capharnaum ipſe
C & mater eius, & fratres eius, & diſcipuli
eius: & ibi manſerũt non multis diebus.
13 Et propè erat Paſcha Iudæorum, &
aſcendit Ieſus Ieroſolymam: 14 & inuê-
nit in templo vendentes boues, & oues,
& columbas, & numularios ſedentes.
15 Et cùm feciſſet quaſi flagellum de fu-
niculis, [c] omnes eiecit de templo, oues
quoque & boues, & [d] numulariorum ef-
fudit æs, & menſas ſubuertit. 16 Et his
qui columbas vendebant, dixit, Auferte
iſta hinc, & nolite facere domum patris
mei, domum negotiationis. 17 Recor-
dati ſunt verò diſcipuli eius quia ſcriptũ
Pſal. 68. b. 10 eſt: [e] Zelus domus tuæ comedit me.
18 Reſponderunt ergo Iudæi, & dixerunt
ei, [f] Quod ſignum oſtendis nobis quia
hæc facis? 19 Reſpondit Ieſus, & dixit
Mat. 26. f. 61 / 27. e. 40. / Mar. 14. f. 58 / & 15. e. 29 eis, [g] Soluite templum hoc, & in tribus
diebus excitabo illud. 20 Dixerunt er-
D go Iudæi, [h] Quadraginta & ſex annis ędi-
ficatum eſt templum hoc, & tu in tribus
diebus

a *Et manifeſtauit gloriam ſuam.*] magnitudinem amplitudinemque ſuã. probauit ſe eſſe à Deo miſſum, cum poteſtate nouandæ naturæ humanæ, & exhilarandi cõuiuij nuptiarum ſacrarum optimo genere vini, nunquã anteà in mundo viſi, eiuſque rei ſignum fuit illa tranſmutatio aquæ in vinum.

b *Et crediderunt in eum.*] qui teſtimonio Iohannis moniti fuerant, crediderunt, viſa rerum tranſmutatione, illum eſſe ſeruatorem ac redemptoré Iſraeli: quòd hoc ſignum in ſalutem populi datum præſtantius eſſet illis quæ Moſes ediderat, manifeſtaturus Iſraelitis auctoritatem ſuam.

c *Omnes eiecit.*] Bis factum eſt hoc à Ieſu; ſemel initio oſtenſionis ſuæ ad Iſrael, & iterum cùm ſalutatus fuit rex filiæ Sion.

d *Numulariorum effudit æs.*] Ij qui longius habitabãt à Ieroſolymis, cùm decimam ſecundam vocatam in proprio genere afferre cõmodè non poſſent qua vterentur in feſtis, dum Ieroſolymis eſſent iuxta legis mandatum, poterant domi vendere, & precium deferre quo in vrbe ſimiles venditis res emerentur; atque vt commodius perferretur precium in argento, vel ex venditione accepto, vel ex venditionis ære permutato, ferri poſſe declaratum erat. In ipſo autem templo, hoc eſt, in monte domus, & in atriis erant multi qui ex hoc negotio quæſtum faciebant: alij enim pecora & boues eò comportabant, quæ venientibus ex remotiore loco venderentur, & decimæ ſecundę vicem ſortirentur: alij verò minutum æs exponebant ad permutationem cum argento ex regionibus allato. Ita ex illa Scribarum interpretatione quam legimus in Miſnaioth tractatu De decima ſecunda, orta fuerat in templo auaritiæ opportunitas, & nundinationum occaſiò. quas res ab illo loco alienas iam olim Deus per Prophetas notauerat, & nunc Ieſus diuina auctoritate deteſtatur.

e *Zelus domus tuæ.*] Quod Dauid de ſe dixerat ſemel propriè ad hunc Regem eſſe referendũ, qui à Deo vnctus videbatur ipſis & diuini cultus ſtudioſiſſimus agnoſcebatur.

f *Quod ſignum.*] quia hoc facis, quòd tu vis purgare hoc modo templum, & improbare videris decreta & interpretationes Scribarum, & conſuetudines noſtras de emptione ac redemptione decimarum & votorum, &c. vis totam noſtram rationem turbare: potésne hoc facere? qua auctoritate facis? quod auctoritatis tuæ argumentum & ſignum certiſſimum præbes?

g *Soluite templum hoc.*] Quòd poſſit omnia illa externa externique cultus decreta à Scribis definita mutare, atque in meliorem rationem conuertere: ſignum indicat Ieſus, Corpus ſuum verum & myſticum etiam ſoluendum per mortem ſuam, quod tribus diebus erat excitandum ad nouitatem vitæ, vnà cum omnibus templi ipſius, hoc eſt, corporis ſui myſticis membris: hoc enim negotium à Deo ſibi commiſſum acturus venerat, in quo omnis humanæ ſalutis regenerationis ac renouationis ſumma ratio continetur.

h *Quadraginta & ſex annis.*] Prior enim ædificatio poſt tranſmigrationem Babylonicam producta eſt per annos nouendecim: poſterior verò illa illuſtris amplificatio & exornatio per Herodes reges curata, viginti ſeptem annos conſumpſit.

diebus excitabis illud? 21 Ille autem di-
cebat de templo corporis sui. 22 Cùm
ergo resurrexisset à mortuis, [i]recordati
sunt discipuli eius, quia hoc dicebat; & Psal. 5.b.6 56.b.9
crediderunt scripturæ, & sermoni quem
dixit Iesus. 23 Cùm autem esset Ieroso-
lymis in pascha in die festo, multi [k]credi-
derunt in nomine eius, videntes signa
eius quæ faciebat. 24 Ipse autem Iesus
[l]non credebat semetipsum eis, eo quòd
ipse nosset omnes, 25 & quia opus ei nō
erat vt quis testimonium perhiberet de
homine: ipse enim sciebat quid esset in
homine.

CAP. III.

Erat autem homo [a]ex Pharisæis, Ni- A
codemus nomine, princeps Iudæo-
rum. 2 Hic vênit ad Iesum noctè, & di-
xit ei, Rabbi, scimus quia [b]à Deo venisti ᵛ διδάσκαλος.
ᵛmagister: nemo enim potest hæc signa
facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum
eo. 3 Respondit Iesus, & dixit ei: [c]Amé,
amen dico tibi, nisi quis ᵛnatus fuerit ᵛ renatus M. q. 2.
ᵛdenuò, non potest videre regnum Dei. ᵛ desuper Ca.
4 Dicit ad eum Nicodemus, Quomodo
potest homo nasci, cùm sit senex? nun-
quid potest in ventrem matris suæ ite-
rum introire & ᵛnasci? 5 Respondit Ie- ᵛ renasci. M. q. 2.
sus, Amen, amen dico tibi, nisi quis re-
natus fuerit [d]ex aqua & Spiritu, non ᵛ sancto M. Aug.
potest

i *Recordati sunt discipuli eius.*] Videntes Iesum ipsum viuétem, & se illius virtute à mortuis excitatos in nouitatem vitæ.

k *Et crediderunt in nomine eius.*] in virtute & efficacitate eius quod Messias diceretur. id enim signis confirmabatur Dei virtute dignissimis.

l *Non credebat se eis.*] quia non omnes eodem consilio & studio erant, quanquam crederent quidā illum esse Christum, alij aliter regnum illud Israelis interpretabantur. alij verò inuidebant illi valde & insidiabantur. itaque non se committebat iudiciis illorum variis; sed Dei de se iudiciū declaratum iam & in dies magis declarandum obseruabat.

CAP. III.

a *Ex Pharisæis.*] qui nō solùm doctrina, sed obseruantia vitæque austeritate insignis erat, ac prætereà vnum ex familiarum Iudaicarum capitibus.

b *A Deo venisti magister.*] Doctor declaratus es nobis à Deo istis signis, quę nulli alij præterquam Deo ascribi possunt. tuum autem magisterium siue doctrina tua de regno Dei est.

c *Amen, amen dico tibi.*] Rogabatur Iesus à Nicodemo de regno Dei, quod erat argumentū Euangelij Iesu: namque hoc regnum prædicabat ipse perpetuò.

d *Ex aqua & Spiritu.*] Primus homo de terra terrenus, addito spiraculo vitæ, extitit in mundo, ad imaginem & similitudinem Dei editus, ad obtinendum terræ regnum: hanc imaginem peccatum perturbauit, ac totus homo carnalis, animalis, ac terrenus relictus est. Dei regnum Dei propriè est, cuius hæres caro esse non potest: oportet autem aliam materiam aliamque efformationem esse eorum qui Dei regnum possessuri sunt, vt non sint terreni, sed cælestes: quia regnum Dei in cælis præcipuè est. cælestibus cælestia conueniunt: cælum non constat puluere siue terra, sed aquis. ex aqua igitur cōstare oportet purissima, cum qui futurus sit hæres regni Dei; *ex aqua*, inquam *& Spiritu*: prior ex terra & spiraculo extitit terrenus, ad imaginem & similitudinem Dei. is verò qui futurus est regni cælorum hæres, necesse est vt non ad imaginem Dei tantùm, sed Dei filius sit, de cælo cælestis, constans ex aqua munda & Spiritu Dei, informante in filium Dei. Spiritus autem Dei non permanebit in homine qui caro sit, sed in homine qui cælestis sit & aqua constet, super quam Spiritus Dei feratur, viuificans & animans aquam ipsam, & nouam creaturam ex veteri reddens. huiusmodi natus ex aqua & Spiritu sancto, arcano renascendi modo verè filius Dei est: Spiritu enim Dei viuificatus est & animatus in Dei filiū: is potest videre regnum Dei cæleste & spirituale.

potest introire in regnum Dei. 6 a Quod
natum est ex carne, caro est: &, quod na-
tum est ex spiritu, spiritus est. 7 b Non
mireris, quia dixi tibi, oportet vos nasci
B denuò. 8 c Spiritus vbi vult spirat; & vo-
Psal. 134. a. 8 aut usq. cé eius audis, sed nescis vnde veniat " &
quò vadat: d sic est omnis qui natus est ex
Spiritu. 9 Respondit Nicodemus, & di-
xit ei, e Quomodò possunt hæc fieri?
10 Respondit Iesus, & dixit ei, f Tu es ma-
gister in Israel, & hæc ignoras? 11 Amé,
amen dico tibi, quia g quod scimus loqui-
mur, & quod vidimus testamur, & testi-
monium nostrum non accipitis. 12 Si
terrena dixi vobis, & non creditis: quo-
modo si dixero vobis cælestia, credetis?
ἀναβέβηκεν. 13 Et nemo " ascendit " in cælum, nisi qui
n descendit

a *Quod natum est ex carne.*] Quamdiu homo caro & sanguis fuerit, carnem sapiet quicquid agat. Ergo quicquid ex illo fonte manarit, nō poterit adeò valere, vt ad regnum Dei propriè pertineat; quia caro & sanguis non intrabunt in regnum cælorum. Est autem magna distinctio inter hominem qui natus est ex carne, & adhuc retinet illam veterem originem carnalem; & hominem natum ex Spiritu: namque ille quidquid sit, caro tamen est, & carnalis. hic ex spiritu natus spiritualis est, & spiritus, non carnis definitionē sortitur: & quod agit, in spiritu & veritate agit. Ille legem obseruet licet, tamē carnaliter obseruat; hic verò spiritualiter obseruat.

b *Non mireris.*] Sicut generatio non pendet ab eo qui generatur, sed à generante; ita & regeneratio non efficitur ab eo qui regeneratur, sed ab eo qui regenerat. Quid ergo miraris quasi absonum quod dixi, *oportet vos nasci denuò*, non magis mirabilis & aliena oratio hæc videri debet, quàm si quis diceret, Si quis velit hanc vitam terrenam viuere, eum nasci oportere. Nam quamuis qui nondum est genitus, ex se gigni non possit sine gignentis virtute & efficacitate, non tamen ideò non potest gigni, imò potest, modò generantis virtus & efficacitas non impedita adhibeatur. & cùm aliquis hoc modo gignitur & nascitur, non est mirabile dicere quòd natus est. & tamen non sua vi aut sponte ille genitus est, sed efficientia generantis. atque ita videmus carnem nasci ex carne generationem efficiente. Sic ergo homo quanquam ex se regenerari & renasci non possit, tamen virtute regenerantis potest regenerari, potest & renasci.

c *Spiritus vbi vult spirat.*] Quòd si ea vis est in carne, quæ tarda crassisque elementis & corruptibilis est vt generare possit carnalem hominem siue carnem, cuius tamen carnis efficientiam tu qui doctus es, cognoscere & cogitatione consequi non facile potes, quanquam caro ipsa cognitu facilis est, & sensibus percipitur: nec tamen intelligis quando gignit, aut quando non gignit: namque hoc homines latet, qui genitum quidem videre possunt, generationis certitudinem non habent, antequam genitum sit id quod gignendum est. Quid miraris si non intelligis generationem spiritualem, quandoquidem spiritus non solùm ille cælestis Spiritus sanctus, qui humanis sensibus percipi non potest, sed spiritus naturalis, quem Ventum alio nomine dicimus, *spirat, vbi vult*, siue in terris, siue in aquis, siue in imo, siue in sublimi spirare velit; *& audis vocem eius*, ita vt negare non possis ipsum adesse; verùm *vnde veniat, & quò vadat*, vbi tandem constitutus & quietus sit, *nescis*: & ipse tamen te ignorante venit, habetque vnde veniat, & vadit, habetque quò vadat.

d *Sic est omnis qui natus est ex Spiritu.*] Quanquam seipsum regenerare non possit, tamen regeneratur ex aqua & Spiritu illo sancto, cuius efficacitas inuisibilis quidem est, efficientia maxima: effectus verò vbi ille efficit, certissimus adeò est, vt negari non possit. ita quod impossibile videtur homini ex sua ipsius simplici & merè humana virtute, non est impossibile apud Deum & spiritum Dei huius rei auctorem.

e *Quomodo possunt hæc fieri?*] Animalis homo non cognoscebat ea quæ spiritus sunt; maximè is qui in alia doctrinæ ratione carnali & ceremoniali erat versatus, summamque sanctitatem aliter definiebat; nimirum externam legis obseruationem tantùm cum aliqua corporali exercitatione. non enim vlterius progrediebatur Pharisæorum doctrina. Videbatur omninò difficillimum factu, id quod quemadmodum fieri posset, non intelligebatur.

f *Tu es magister.*] Quid facient alij qui à vobis docentur, vti discipuli qui vocantur sapientū; vel qui longè à vobis remoti sunt, vti populus terræ? quando magistris omninò ignota est ratio spiritualis & regni cælestis?

g *Quod scimus loquimur.*] Vnusquisque loquitur id quod scit, & testatur quod vidit: ideò tu non potes de his loqui, quòd ignores omninò hanc rationem spiritualem; neque testari quod non vidisti. Ego dico & affirmo quod scio, & testor quod vidi: scio enim quid sit Spiritus, quid efficere possit & efficiat: & possem loqui propriis verbis de hac re, quam ego vidi & teneo: sed cùm tecum egerim similitudinibus earum rerum quas scire posses, vti generationis carneæ, cuius exempla quotidie videntur, & motus spiritus naturalis qui frequenter sentitur; & tamen his terrenis & vulgaribus similitudinibus non adducimini vt credatis, atque adeò huiusmodi à vobis ignorari fatemini, *quomodo credetis si dixero vobis cælestia* ipsa suis verbis absque terrenarū rerum similitudine

nam vos nunquam vidistis cælestia; oportuerat enim in cælum ascendisse. sed nemo homo ascendit in cælum, vt posset deferre cælestium rerum cognitionem in terram: nemo, inquã, homo, qui tantùm homo sit; cælũ enim Domino est: ita fit, vt nemo possit aut integram doctrinam rerum cælestium afferre hominibus, aut ipsarum communicationem præbere, nisi fuerit plane cælestis, vt est filius hominis, *qui descendit de cælo*: ille instruere potest mẽbra corporis sui doctrina cælestium rerum: ille eadem membra secum [illegible]re potest in cælum ascendens; atque ita efficere, vt qui membra eius fuerint, intrent in regnum cælorum [illegible] in hac vita, conscripti & adoptati ad eam dignitatem, ac demum regnum ipsum possideant post hanc vitam.

descendit de cælo, Filius hominis qui est
in cælo. 14 [h] Et sicut Moyses exaltauit Num.21.a.9
serpentem in deserto: ita exaltari oportet
filium hominis: 15 vt omnis qui credit
in ipso, non pereat, sed habeat vitam
æternam. 16 [i] Sic enim Deus dilexit 1 Ioh.4.b.9
mundum, vt filium suum vnigenitum
daret: vt omnis qui credit in eum, non
pereat, sed habeat vitam æternam.
17 Non enim misit Deus filium suum in
mundum, vt iudicet mũdum, sed vt sal-
uetur mundus per ipsum. 18 Qui credit
in eum, non iudicatur. qui autem non
credit, iam iudicatus est: quia non "cre- "credit M.s.q.c.
didit in nomine vnigeniti filij Dei. C
19 [k] Hoc est autem iudicium: quia lux ve- Supr.1.a.9.
nit in mundum, & dilexerunt homines
magis tenebras quàm lucem: erant enim
eorum mala opera. 20 [l] Omnis enim qui
"malè agit, odit lucem, & non venit ad "male.f M.s.6.a.
lucem, vt non arguantur opera eius.
21 qui autem facit veritatem, venit ad lu-
cem, vt manifestentur opera eius, quia
in Deo sunt facta. 22 Post hæc vênit Ie-
sus & discipuli eius in Iudęam terram: &
illic demorabatur cũ eis, [m] & baptizabat. Infr.4.a.31
23 Erat

h *Et sicut Moyses.*] Vt autẽ filius hominis virtutem suam cõmunicet cum discipulis suis corporis sui membris factis, oportet illum exaltari, & ad se rapere morbum & venenum omnium credentiũ in ipsum, suamque illis virtutem communicare: ita fiet vt illi non pereant, quanquam moriantur cũ ipso; sed resurgente illo resurgant & ipsi ad vitam æternam.

i *Sic enim Deus.*] Erit autem hoc totũ diuini amoris beneficio tribuendum, quia Deus sponte sua promisit vitam hominibus in se credentibus, & eius præstandæ rationem admirabilem inuit. nemo autem erit, qui quanquam pereat, alia causa quàm culpa sua periisse dici meritò possit. Namq; Deus salutem suam misit hominibus etiam nescientibus arcanam illius mysterij rationem, verùm credentibus & obedientibus. Filium enim suum non misit ad iudicandum & cõdemnandum homines: nam iudicatus erat mũdus; constabat eius culpa: misit ergo ad saluandum mundum. *Qui credit in eum, non iudicatur*; imò cõdonato illo primo iudicio, saluatur. *qui autem non credit*, iudicatus est ipse anteà, habetque contra se iudicium; quod cùm per gratiã effugere posset, retinuit tamen aduersum se, nolens credere & obedire.

k *Hoc est autem iudicium.*] Iudicabũtur homines & damnabuntur hoc nomine, quòd cùm essent in tenebris, noluerunt accipere lucem sibi à Deo vltrò oblatam, imò vltrò ad eos venientẽ, missam à Deo, qua illuminari possent; sed optauerunt sibi tenebras, quibus immersi prosequerentur actiones suas corruptas & mundanas, erga quas vehementer affecti sunt. Est autem lux Dei filius vnigenitus, qui non patitur secum tenebras vllas; & pœnitentiam cum fide exigit, vt illuminet animam tum doctrina tum efficacitate sua. Qui mundi & carnis detinentur studiis, nolunt admittere lucem illam simplicissimam & purissimam.

l. *Omnis enim qui malè agit.*] Similitudo est, vt ij qui tenentur studio malo, & prauis actionibus dant operam, lucem fugiunt: sic contrà qui veris & probandis actionibus incumbunt, lucem amant; qua cognosci possit illos rectè agere, & probentur eorum facta non hominibus tantùm, sed Deo. ideò nihil magis amant quàm lucem, qua dirigi possunt ad rectè agendum.

m *Et baptizabat.*] in eundem finem atque Iohannes: verùm id faciebat opera discipulorum suorum. Non enim ipse quenquam baptizabat in pœnitentiam,

ſed pœnitentiam indicebat, cuius arcanam ſignificationem baptiſmus ille Iohannis continebat. Ideo Ieſus, vt neceſſariam oſtenderet pœnitentiam iis qui à ſe aliquando baptizandi erant Spiritu ſancto, diſcipulis ſuis baptizandi miniſterium iniunxit. atque ita Ieſus & Iohannes eidem Euangelij initio dabant operam.

23 Erat autem & Iohannes baptizans in
Ænon iuxta Salim: quia aquę multę erãt
illic, & veniebant, & baptizabantur.
24 Nondum enim miſſus fuerat Iohannes in carcerem.
25 a Facta eſt autem
quæſtio ex diſcipulis Iohannis cum Iudæis de purificatione.
26 Et venerunt
ad Iohannem, & dixerunt ei, Rabbi, qui
erat tecum trans Iordanem, cui tu teſtimonium perhibuiſti, ecce hic baptizat,
b & omnes veniunt ad eum.
27 Reſpon-
D dit Iohannes, & dixit, c Non poteſt homo accipere quicquam, niſi fuerit ei datum de cælo.
28 Ipſi vos mihi teſtimonium perhibetis, quòd dixerim, Non
ſum ego Chriſtus: ſed quia miſſus ſum
ante illum.
29 d Qui habet ſponſam,
ſponſus eſt: amicus autem ſponſi qui ſtat
& audit eum, gaudio gaudet propter vocem ſponſi. Hoc ergo gaudium meum
impletum eſt.
30 e Illum oportet creſcere, me autem minui.
31 Qui deſurſum
venit, ſuper omnes eſt. Qui eſt de terra,
de terra eſt, & de terra loquitur. Qui de
cælo venit, ſuper omnes eſt.
32 Et quod
vidit & audiuit, hoc teſtatur: f & teſtimoniũ eius nemo accipit:
33 Qui * "accepit

Sup. 1. c. 15

Sup. 1. c. 20

* autem MS.
Aug. s.
" accipit MS.
&c.

a *Facta eſt autem quæſtio.*] Iohãnis diſcipuli volebant pœnitentiæ baptiſmũ ſpectare præceptoris ſui partes: Iudæi qui baptizabantur à Iohannis diſcipulis, contendebant purificationis miniſterium non eſſe tantũ Iohannis, quandoquidem iam diu eſſet quòd inter Iudæos ille lauandi ritus conſtaret, & multis legis auctoritatibus atque Scribarum interpretationibus & præceptis confirmatus eſſet: & ſi de baptiſmo pœnitentiæ ageretur, illum non eſſe proprium Iohannis, quippe Ieſu diſcipuli baptizarent, quem Iohannes teſtimonio ſuo ornauerat.

b *Et omnes veniunt ad eum.*] vtpote à te ornatum teſtimonio illo ſæpè repetito, & magis opportunũ quæſitu, quippe in Iudæa commorantem; & ſignis & miraculis vt perhibent illuſtriorẽ.

c *Non poteſt homo.*] Non poſſum ego illius miniſterium vſurpare, aut munus & auctoritatem mihi arrogare, qui tantùm miſſus ſum ſponſi nũtius & amicus, vt illius res præmuniam, non meas agam.

d *Qui habet ſponſam.*] Eccleſiæ humanæque naturæ in coniugium ducendæ ſponſus eſt Chriſtus. Legatus autem in nuptiis fungitur officio ſuo, interim dum præcurrens ſponſum, ſponſam monet, vt ſe ad nuptias comparet: atque idem veniente ſponſo gaudet, quòd ſciat confirmãda ea quæ ab ipſo nuntiata ſunt.

e *Illum oportet creſcere.*] notitiã, auctoritatem, dignitatem illius publicari, illius negotium promoueri, meum miniſterium illius virtuti cedere, atque meipſum ſiſti: namque ſpōſo præſente, ſponſi amicus munere ſuo functus putatur. Hactenus autem & qui me anteceſſerunt Prophetæ omnes, & ego tantùm fidem prædicauimus & pœnitentiam, peccatorum fugam, ac pietatis exercitationem, id quod in terris obiri oportet ab iis qui regnum cupiũt Dei. regnum autem ipſum nemo terrenus, qui tantummodo terrenus ſit, tradere poteſt; imò neque illius arcanũ myſteriũ declarare. Qui verò de cælo venit, ille filius Dei doctrinæ præſtãtia & auctoritate atq; efficiẽtiæ facultate ſuper omnes terrenos miniſtros eſt: ille teſtatur voluntatem Patris, & reuelat conſilium illius: ille teſtatur ac docet quid ſit Deus, qualis erga homines ſit & eſſe velit. Teſtatur, inquam, non ſolùm verbis & ſermone, ſed re ipſa & virtute conferens promiſſa Dei omnia ſpiritualia in cæleſtibus, in quibus promiſſis Deus ipſe continetur.

f *Et teſtimonium eius.*] Nemo ſeſe comparat ad accipiendum teſtimonium eius, illis conditionibus quæ ab ipſo exiguntur; & quas ego etiam ſignificaui, fide & obedientia, bonorũ operum honeſtarumque actionũ ſtudio. Nam qui hoc modo cõparatus illius teſtimonium acceperit, re ipſa & veritate conteſtabitur Deum eſſe veracem, & promiſſorum ſuorum obſeruatorem, ſicut ſcriptum eſt: Vos teſtes mei, dicit Dominus, & ſeruus meus quem elegi, vt ſciatis & credatis mihi, & intelligatis quòd ego ipſe ſum: ecce adſum.

eius testimonium, signauit quia Deus Rom. 3.a.4 Inf. 8.c.26
verax est. 34 g Quem enim misit Deus,
verba Dei loquitur. h non enim ad men-
suram dat Deus spiritum. 35 Pater dili-
git filium: & omnia dedit in manu eius.
36 Qui credit in filium, habet vitam æ- 1 Ioh. 5.b.10
ternam: qui autem incredulus est filio,
non videbit vitam, sed ira Dei manet su-
per eum.

CAP. IIII.

VT ergo cognouit Iesus quia audierũt A
Pharisæi quòd Iesus plures discipu-
los facit, & baptizat, quàm Iohannes, Sup. 3.c.22.
2 (quanquam Iesus non baptizaret, sed
discipuli eius) 3 a reliquit Iudæã, & abiit
iterum in Galilæam. 4 oportebat autem
eum transire per Samariam. 5 Venit
ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur
"Sichar: b iuxta prædium quod dedit Ia- "Sichem legendum putat Hier.
cob Ioseph filio suo. 6 Erat autem ibi Gen. 33.d.19 48.d.22 Iosu. 24.e.32
fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itine-
re, c sedebat sic supra fontem. d Hora erat
quasi sexta. 7 Venit mulier de Samaria
haurire aquam. Dicit ei Iesus, Da mihi
bibere. 8 Discipuli enim eius abierant
in ciuitatem, vt cibos emerent. 9 Dicit
ergo ei mulier illa Samaritana: Quomo- B
do tu, Iudæus cùm sis, bibere à me pos-
cis, quæ sum mulier Samaritana? e non
enim coutuntur Iudæi Samaritanis.
10 Respon-

g *Quem enim misit Deus.*] Regni Dei verba & promissa à Deo facta explicare & satis præstare is potest, qui ad eam rem à Deo missus est: non alius quisquam.

h *Non enim ad mensuram.*] Namq; spiritus hic quem Deus dare decreuit, nõ datur vt olim Mosi & septuaginta senioribus ad mensurã, vt tantum cederet vni, tantundem alteri, minus tertio, plus quarto, &c. atque ita minimi huius rei facultas alii daretur. Omnem potestatem dedit Pater Filio: ille est qui nullo indiget, & quo omnes indigemus. Filius dat iis qui sibi credunt & obediunt, & iis communicat testimonium illud arcanum quo creditur in Filium secundum operationem virtutis Dei. qui sic credit, habet vitã æternam. qui incredulus est huius veritatis, non habebit vitam; sed ira illa Dei, cui antea obnoxius erat, manebit super eum.

CAP. IIII.

a *Reliquit Iudæam.*] vt intelligerẽt Pharisæi illum non studio contendendi cum Iohãne, aut nouam sectam Pharisæorum ipsorum æmulatione suscitare, sed relinquere Iohanni suũ munus baptizandi & pœnitentiam prædicandi, quod à se promouebatur, nõ autem impugnabatur, & idem erat vtriusque studium in huiusmodi prædicatione: ideoque *reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam*, vt ibi ministerium suum promoueret, quod non ad Iudæos tantùm, sed ad omnes pertinebat Israelitas, & eos qui perierant de domo Israel. Intereà enim Iohannes dum viueret, suo munere functurus erat testimonium reddendi de Iesu Christo.

b *Iuxta prædium.*] partem illam agri quam emptam à filiis Hemor patris Sichem ad tabernaculorum situm testamento legauerat Iacob Iosepho in gladio & arcu suo asserendam, ac sepulcri iure confirmandam: neque hoc mysterio caret.

c *Sedebat sic.*] habitu ac situ defatigati hominis.

d *Hora erat quasi sexta.*] Meridies erat, atque hora fatigationem augebat.

e *Non enim coutuntur.*] Ex patrum & Scribarum traditione, Iudæi non iuuant Samaritanos cibo aut potu, neq; ab illis iuuari possunt. Est enim cibi & potus communicatio genus consuetudinis & vitæ cõmunitatis, quæ non debet exerceri nisi inter eiusdem instituti homines, ex Scribarum doctrina in Misna oth tractatu De benediction. Emere quidem possunt Iudæi à Samaritanis ea quæ immunditiæ suspicione carent ad cibos, sed accipere dono non possunt: hoc enim esset couti. Bibere verò ex eodem poculo non possunt, neque aquam, quia Samaritanorum vasa immunda iudicantur.

10 Respondit Iesus, & dixit ei, [a]Si scires
donum Dei, & quis est qui dicit tibi,
Da mihi bibere: tu forsitã petisses ab eo,
& dedisset tibi aquam viuam. 11 Dicit
ei mulier, Domine, [b]neq; in quo haurias
habes, & puteus altus est: vnde ergo ha-
bes aquam viuam? 12 [c]Nunquid tu ma-
ior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis
puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius,
& pecora eius? 13 Respondit Iesus, &
dixit ei, [d]Omnis qui bibit ex aqua hac,
sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua
quam ego dabo ei, nõ sitiet in æternum,
C 14 sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo
fons aquæ salientis in vitam æternam.
15 Dicit ad eum mulier, Domine, da mi-
hi hãc aquam, vt non sitiam: neque ve-
niam huc haurire. 16 Dicit ei Iesus, Va-
de, [e]voca virum tuum, & veni huc.
17 Respondit mulier, & dixit, Non ha-
beo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti,
quia non habeo virum. 18 quinq; enim
viros habuisti: & nunc quem habes, non
est tuus vir, hoc verè dixisti. 19 Dicit ei
mulier, Domine, video quia [f]Propheta
es tu. 20 [g]Patres nostri in monte hoc
Deut. 12. a. 6 adorauerunt, & [h]vos dicitis, quia Ieroso-
lymis est locus vbi adorare oporteet.
21 Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, quia
[a]venit 2 / 16. c. 5. [i]veniet hora, quando neque in monte

a *Si scires donum Dei.*] quod ille nunc donandum mittit mundo, communicandum gratis omnibus nationibus ad vsum omnium accipere volentium. & si scires quisnam est is qui à te potum aquæ petit: nam cùm petat, & Iudęus à te existimetur, cogitare oportuerit qualis nam Iudęus est hic, qui velit cum Samaritanis: non enim videtur esse aliquis Samaritanorum exclusor, sed receptor potius, qui vltrò cõmunicationem ineat cum Samaritanis. Iam non est vetitum Samaritanis à Iudæo petere, si Iudæus donare velit; ergo posses tu à me petere, si nosses quęnam sim; neque ego difficultate vllã mouerem, quominus tibi Samaritanæ aquam viuam communicarem, vitã, præstantissima virtute vitã conferendi.

b *Neque in quo haurias habes.*] Huius putei aquam à me petisti, quam tu si mihi dare velis, non video quo modo exhibere possis, quippe cui neque vas, neque restis est, neque tam longa brachia, vt manu haurire possis: nam *puteus altus est.*

c *Nunquid tu maior es.*] Esne scientia aut virtute præstantior Iacob? qui hũc puteum nobis aperuit, atque optimæ aquæ esse probauit, quippe qua ipse & familia eius & pecora vtebantur: nam si ille aliã hac potiorem intellexisset, & in suos & in familiæ vsus prouidisset.

d *Omnis qui biberit ex hac aqua.*] Hoc erit tibi argumentum, quo æstimare possis num maior ego sim Iacob: hæc aqua naturalis naturalem sitim sedat, sed non extinguit perpetuò, atq; ideo sæpius repetitur; est autem alia sitis grauissima, quæ nullo potu sedari aut extingui possit, præterquàm aqua à me exhibenda. quæ cùm semel bibitur, & sitim sedat & extinguit penitus, & recreat semper animam, eoque modo perpetuò iuuat, quo dulcis aquæ haustus frigidus sitientium corpus iuuare solet, sed multo præstantius, & ex illo potu fit fons perpetuus in eo aquæ recreantis & exaturantis, quæ non solùm sitim arcet, sed vitã æternam conciliat, ad quam perducet aqua hæc. Hac similitudine significabat Iesus donum spiritus sanctificationis per se communicandum cum credentibus & obedientibus sibi.

e *Voca virum tuum.*] Non negat Iesus aquam vlli mortalium se daturum, sed omnes cupientes & sitientes ad pœnitentiam primùm aduocat.

f *Propheta es tu.*] qui absentia iudicas, & celata retegis. namque vnum ex prophetarum signis hoc est.

g *Patres nostri.*] à tempore Ierobaam regis ac deinceps. h *Vos dicitis.*] Vos, prophetæ imprimis ac Iudæi omnes. i *Venit hora.*] breui erit, cùm intra vos habere possitis Spiritum sanctum datum vobis, in quo clamabitis, Abba pater: & illa erit solida & gratissima Deo adoratio præter cæteras omnes.

hoc, neque in Ierosolymis adorabitis Pa-
trem. 22 [a] Vos adoratis quod nescitis: 4 Reg. 17.a. 18.g.36
nos adoramus quod scimus, [b] quia salus
ex Iudæis est. 23 [c] Sed venit hora, & nũc
est, [d] quando veri adoratores adorabunt
Patrem [e] in spiritu & veritate. Nam &
Pater tales quærit, qui adorent eum.
24 Spiritus est Deus: &, eos qui adorant 2 Cor.3.d.17
eum, in spiritu & veritate oportet ado-
rare. 25 Dicit ei mulier, Scio, quia Mes-
sias venit, [f] (qui dicitur, Christus:) cùm D
ergo venerit, [g] ille nobis annuntiabit om-
nia. 26 Dicit ei Iesus, [h] Ego sum qui lo-
quor tecum. 27 Et continuò venerunt
discipuli eius: [i] & mirabantur, quia cum
muliere loquebatur. Nemo tamen dixit,
Quid quæris, aut quid loqueris cum ea?
28 Reliquit ergo hydriam suam mulier:
& abiit in ciuitatem, & dicit illis homi-
nibus, 29 Venite, & videte hominem Mt. x.
qui

a *Vos adoratis quod nescitis.*] Nunc interim dum homo animalis est, ac Deum in se inhabitantem nõdum habet, occupari debet in eo adorationis genere, quod præstare ipse iuxta conditionem suam possit; idque iuxta præcepta & instituta à Deo profecta. Vos neque modum adorandi à Deo præscriptum tenetis, neque locum vbi hoc modo adorari oporteat, agnoscitis. Nos verò Iudæi & rationem à Deo præscriptam scimus, & locum adorationis à Deo indicatum habemus.

b *Quia salus ex Iudæis est.*] Iudæos oportet à Samaritanis consuli de rebus ad salutem pertinentibus, non autem contrà Samaritanos à Iudæis: namque Samaritani neque legem, neque promissa à Deo habent: Iudæi vtrumque habent, & in Iudæa orituram esse salutem, vulgatum est omnium Prophetarũ oraculis: atque ita apud illos constat certa loci & adorationis ratio, interim dum illud genus adorationis nõ contingit, quod futurum est in vnoquoque sancto homine quocunq; loco, cùm homo ipse per inhabitantem Spiritum sanctum, templum Dei viuũ efficiatur. Interim, inquã, conseruanda est Ecclesiæ vnitas, extra quam non est salus. & cognoscendum est Ecclesiæ caput, quod non in Samaria, sed Ierosolymis est.

c *Sed venit hora, & nunc est.*] Euãgelio prædicari cœpto hora erat, qua tẽpus acceptabile & dies salutis incipiebant.

d *Quando veri adoratores.*] Non quòd falsi adoratores essent, qui Ierosolymis ex diuino instituto adorarẽt; sed quòd illa adoratio erat vmbra adorationis solidæ & spiritualis. Itaque opponitur hoc loco nomẽ veritatis, nomini vmbræ; non autẽ nomini falsitatis. id quod Iesus subiũcta oratione explicat.

e *In spiritu & veritate.*] Non solũ verbis & habitibus ac gestibus externis, sed interno affectu in toto corde, in tota anima, in totis viribus; id quod ante Spiritum sanctum à Christo datum non cõtingit hominibus. tunc præstabitur & obseruabitur lex diuina non solùm operibus externis, sed actionibus internis. nam quamuis externa adoratio, pia, bona ac sancta sit, & hominem sic adorantem quatenus homo est, commendet & probet; tamen quoniam Deus spiritus est, illa adoratione non delectatur, tanquam suæ ipsius naturæ adaptata: quippe cum spiritu inuisibili ac simplicissimo sensibiliũ rerum ratio non quadrat: donec homo per Spiritum sanctum Dei filius fiat, membrum viuum filij Dei: ille enim spiritu Dei agitur, & spiritualis dicitur, ac Deo vsquequaque probatur: tunc conuenit veritati cum veritate, spiritui cum spiritu. tunc vmbra ipsa exterior interiorem veritatem rectè sequitur: atque ita adoratur corpore, adoratur mente & spiritu; psallitur voce, psallitur spiritu & mente.

f *Qui dicitur Christus.*] Euangelistæ, interpretantis Messiæ nomen, oratio est.

g *Ille nobis annuntiabit.*] Multas controuersias, non solùm inter Samaritanos & Iudæos, sed inter Iudæos ipsos, de religionis obseruatione, de spirituali rerum significatione, ad Messiæ aduentum remissas legimus: hac doctrina & fide in Messiam imbuta erat mulier hæc.

h *Ego sum.*] Cupientibus sese indicat Christus, vltroque aperit.

i *Et mirabantur*] quod cum muliere illa Samaritana loqueretur, cùm scirent Samaritanos abalienatos esse à consuetudine Iudæorum; neque sciebant quid loqueretur. nam si Euangelium putarent, succurrebat præceptum ipsis datum: Et in ciuitates Samaritanorùm ne intraueritis. si de communicatione cibi & potus, existimabant id non esse, cùm ipsi empturi cibos vrbem petiissent; & ille non facilè couti vellet in ea ratione dono accipiendi cum Samaritide, vtpote qui arbitrarentur obseruari oportere traditionem illam: de aliis rebus ad externam vitam hominum pertinentibus, vt quomodo res publicæ & priuatæ Samaritanorum haberent, illum collocuturum cum fœmina illa non existimabant, vtpote alienum ab huiusmodi curiositate, & qui probè nosset omnia: tamen quòd sciebant illum nihil sine consilio agere, nemo rogauit, *Quid quæris*, &c.

qui dixit mihi omnia quæcunque feci.
nunquid ipse est Christus? 30 Exierunt
ergo de ciuitate, & veniebant ad eum.
31 Intereà rogabant eum discipuli, dicen-
tes, Rabbi, manduca. 32 Ille autē dixit
eis, Ego [b] cibum habeo mãducare, quem
vos nescitis. 33 Dicebant ergo discipu-
li ad inuicem, Nunquid aliquis attulit ei
E manducare? 34 Dicit eis Iesus, Meus ci-
bus est vt faciam volũtatem eius qui mi-
Sc. 41.6. sit me, vt perficiam opus eius. 35 Nón-
ne vos dicitis, [c] quòd adhuc quatuor mē-
ses sunt, & messis vénit? Ecce dico vobis,
leuate oculos vestros, & videte regiones,
Mat. 9.d.37 Luc. 10.a.2. quia albę sunt iam ad messem. 36 Et qui
metit, [d] mercedem accipit, & congregat
fructum in vitam æternam: vt & qui se-
minat, simul gaudeat & qui metit.
37 In hoc enim est verbum verum: quia
alius est qui seminat, & alius est qui me-
tit. 38 Ego misi vos metere quod vos nō
laborastis: [e] alij laborauerunt, & vos in
labores eorum introistis. 39 Ex ciuita-
te autem illa [f] multi crediderunt in eum
Samaritanorum, propter verbum mu-
lieris testimonium perhibentis, Quia di-
xit mihi omnia quæcũque feci. 40 Cùm
venissent ergo ad illum Samaritani, ro-
gauerunt eum vt ibi maneret. [g] Et mansit
ibi duos dies. 41 Et multò plures credi-
derunt

a *Qui dixit mihi omnia quæcunque feci.*] totius vitæ meæ seriem exposuit. nam de quinque viris legitimis dixerat illi, & præsentem virum illius non esse notauerat.

b *Cibum habeo manducare.*] Pascor libentius alia re, quàm corporali isto cibo. Latenter significabat hoc loco Iesus arcanũ illud postremæ cœnæ & Paschatis mysterium, in quo opus Patris perficiendum erat, consecuta ipsius morte ac resurrectione.

c *Quod adhuc quatuor menses.*] In primo mense anni sacri ad finem mensis hæc acta sunt: namque in mense ELVL messis fit, qui est quintus à Nisan. Vos, inquit, natis & virentibus segetibus prædicitis futuram messem, atque ad eam quarto ante mense præparari incipitis certa spe frugum demetendarum; atque iam gaudere ea spe incipitis, hoc tantùm argumento adducti, quòd sata frumenta fuisse sciatis, & nata videritis. Atqui cùm messis ipsa instat, aut iam adest, omnes properant agricolæ, & satagunt atque studiosè ineunt messem. Sic ego dico vobis messem hominum per Euangeliũ colligendorum instare iam, maturumque tempus salutis, & multos esse in gentibus etiam quos meti & in horreum regni cælestis cõgregari oporteat. ideò autem volo vos omni cura ac diligentia ad messem accingi hominum per Euangelium vitæ colligendorum, non in Iudæa tantùm, verumetiam in aliis regionibus, quæ maturiores etiã sunt quàm Iudæa, propterea quòd non sunt adeò addicti sanæ sententiæ, suique amantes aliarum regionum homines.

d *Mercedē accipit.*] & sibi & aliis prodest, qui rectè metit. nam ipse particeps fit vitæ æternæ, spiritusque adoptionis filiorum, vnusque ex regni cælorum ciuibus efficitur, & agricolæ siue regionis domino fructus congregat ad vitam æternam reponendos. ita fit, vt qui seminat gaudeat, quia ea causa seminauerat, vt aliquãdo meteretur; aliàs incassùm laborauisset, & ipse qui metit lætetur videns multam messem & sibi & aliis vsui futuram.

e *Alij laborauerunt.*] Prophetæ, sacerdotes, legislatores & veteris Testamēti ministri cæteri seminarunt verbum promissorum & mandatorum Dei in fidem & obedientiam; & vos fruimini laboribus eorũ: namque Euãgelij virtute vos iuuabimini, & alios iuuabitis, cùm promissa Dei præstabũtur per Spiritum sanctum, qui propediè mittendus est, maturo iam tempore.

f *Multi crediderunt in eum.*] Crediderunt eum esse Messiam multi, qui Messiæ aduentum expectabant auidè.

g *Et mansit ibi duos dies.*] Apud credentes enim manebat, & credituros amplius; ideoque non indignos communicatione sui, vtpote Iudæis non inferiores animo ac virtute, ac iam ad messem opportunos. quamobrem mansit & annuntiauit Euangelium vitæ, quo credentium numerus auctus est.

derunt * propter sermonem eius. 42 Et * in eum MS. G. S.
mulieri dicebăt, Quia iam non "propter" * per MS. F
tuam loquelam credimus: ipsi enim au-
diuimus, & scimus quia hic est verè sal-
uator mundi*. 43 Post duos autem dies * Christus G. S.
exiit indè: & abiit in Galilæam. 44 [a] Ipse
enim Iesus testimonium perhibuit quia Mat. 13. g. 57 Marc. 6. a. 4
Propheta in sua patria honorem non Luc. 4. d. 24 Mat. 4. b. 12
habet. 45 Cùm ergo venisset in Gali- Marc. 1. b. 14 Luc. 4. b. 14
læam, exceperunt eum Galilæi: [b] cùm
omnia vidissent quæ fecerat Ierosolymis
in die festo: & ipsi enim venerăt ad diem
festum. 46 Vênit ergo iterum in Cana
Galilææ, vbi fecit aquam vinum. Et erat Sup. 2. b. 9.
quidam regulus cuius filius infirmaba-
tur Capharnaum. 47 Hic cùm audisset
quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilææ,
abiit ad eum, & rogabat eum vt descen- G
deret & sanaret filium eius. incipiebat e-
nim mori. 48 Dixit ergo Iesus ad eum,
[c] Nisi signa & prodigia videritis, non
"creditis". 49 Dicit ad eum regulus, Do- * credetis MS. G. S.
mine, descende [d] prius quàm moriatur
filius meus. 50 Dicit ei Iesus, Vade, [e] fi-
lius tuus viuit. * Credidit homo sermoni * & MS. G.
quem dixit ei Iesus, & ibat. 51 Iam au-
tem eo descendente, serui occurrerŭt ei,
& nuntiauerunt dicentes, quia filius eius
viueret. 52 [f] Interrogabat ergo horam
ab eis, in qua melius habuerit. Et dixe-
runt ei, Quia heri hora septima reliquit
eum febris. 53 Cognouit ergo pater,
quia

a *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit.*] Egressus è Samaria, exemplum Samaritanorum laudans, qui nullo viso miraculo & signo præter testimonium fœminæ, dicentis sibi dicta esse quæ fecerat in vita anteacta, crediderunt eum esse prophetam, & Christum seruatorem mundi totius, improbauit peruersam hominum mĕtem, qui natŭm & educatum inter se prophetam negligant ac despiciant, quo vitio suos Galilæos & Iudæos laborare dolebat Iesus, & identidem illos inuisebat, & admonebat officij, exercens diligenter apud eos suum maximi prophetę maximum munus.

b *Cùm omnia vidissent.*] Exceptus est à Galilæis honoris mundani studiosis, quòd Galilæus esset, illustremque se præbuisset Ierosolymis, quòd ex ea re & honor regioni, & vtilitas magna accessura esset cognatis, propinquis, & patriæ omni, si hic tandem compos regni euaderet, Messiamque se declararet regno & fastu ad humanam ambitionem definito.

c *Nisi signa & prodigia.*] Hoc etiă sermone significauit Iesus quanto rectius Samaritani agerent; quanto sapientius sibi consulerent, qui verbum Dei exciperent ipsa verbi sapiĕtia & pulchritudine allecti, atque salutis suæ cupiditate inducti, non expectantes aut exigentes prodigia & signa.

d *Prius quàm moriatur.*] Hoc patris testimonium ad miraculi magnitudinĕ & certitudinem spectat.

e *Filius tuus viuit.*] sanus est. namque eodem verbo viuendi significat Hebræa & Syriaca lingua sanationem & restitutionem ex morbo.

f *Interrogabat horam.*] Quia miraculŭ erat ex iis quę secundùm naturam fieri aliàs possint; sed in modo & celeritate constat miraculum, & à Iesu erat indicatum signum fore ad credendŭ: oportuit tempus obseruari, vt signi ratio constaret. namque secundùm naturam fieri possunt, signa etiam esse possint, si prędscripto tempore ac notata hora fiant.

quia illa hora erat in qua dixit ei Iesus,
Filius tuus viuit. & credidit ipse & do-
mus eius tota. [54] Hoc iterum secun-
dum signum fecit Iesus, cùm venisset à
Iudæa in Galilæam.

CAP. V.

Leui. 23. a. 5 Deut. 16. a. 2 POst hæc erat [a] dies festus Iudæorum,
A & ascendit Iesus Ierosolymam. [2] Est
° in MS. autem Ierosolymis [b] "super' Probatica,
piscina quæ cognominatur Hebraicè
° Bethesda Hier. G. S. [c] "Bethsaida', quinque porticus habens.
[3] In his iacebat multitudo magna lan-
guentium, cæcorum, claudorum, ari-
dorum expectantium aquæ motum.
° enim G. S. — MS. G. S. [4] [d] Angelus "autem' "Domini' descēdebat
° turbabat aquam: qui secundùm tempus in piscinam: & "mo-
ergo MS. G. uebatur aqua. Et qui' prior descendisset
— MS. G. S. "in piscinā' post motionem aquę, sanus
fiebat à quacunque detinebatur infirmi-
tate. [5] Erat autem quidam homo ibi
[e] triginta & octo annos habens in infir-
mitate sua. [6] Hunc cùm vidisset Iesus
iacentem, & cognouisset quia iam mul-
tum tempus haberet, dicit ei, Vis sanus
fieri? [7] Respondit ei languidus, Domi-
B ne, [f] hominem non habeo, vt cùm tur-
bata fuerit aqua, mittat me in piscinam:
dum venio enim ego, alius ante me de-
scendit. [8] Dicit ei Iesus, Surge, tolle gra-
bâtum tuum, & ambula. [9] Et statim
sanus factus est homo ille: & sustulit gra-
bâtum suum, & ambulābat. Erat autem

CAP. V.

a *Dies festus*] Pentecostes.

b *Super Probaticam.*] portam ouium. Vide Nehemiam nostrum in Apparatu sacro.

c *Bethsaida.*] Domus misericordiæ, vt verbum Syricum sonat. Nominis rationem explicat Iohannes.

d *Angelus autem Domini descendebat secundum tempus.*] Erat miraculum perpetuum, sed non commune.

e *Triginta octo annos.*] Magnam fidem & constantiam huius hominis esse oportuit, qui tanto tempore perseuerauit expectans sanitatem à Deo, quāquam omni humana ope destitutus esset.

f *Hominem non habeo.*] Voluntatē suam certissimam esse & fidem firmissimam significat: itaque ex omni parte studiū & conatum suum Iesu rogāti probat. tantum id desiderari à se ait humanū auxilium.

sabbathū in die illo. 10 [a] Dicebant ergo
Iudęi, illi qui sanatus fuerat, Sabbathum
est, nō licet tibi tollere grabâtum tuum. *Exo.20.b.11 Iere.17.d.24.*
11 Respondit eis, [b] Qui me sanum fecit,
ille mihi dixit, Tolle grabâtum tuum, &
ambula. 12 Interrogauerunt ergo eum,
[c] Quis est ille homo qui dixit tibi, Tolle
grabâtum tuum, & ambula? 13 Is au-
tem qui sanus fuerat effectus, nesciebat
quis esset. [d] Iesus enim declinauit à tur-
ba constituta in loco. 14 Posteà inuenit
eum Iesus in templo, & dixit illi, Ecce sa-
nus factus es: iam noli peccare, ne dete- C
rius tibi aliquid contingat. 15 Abiit ille
homo, & nuntiauit Iudæis quia Iesus
esset qui fecit eum sanum. 16 Propterea
[e] persequebantur Iudæi Iesum, quia hęc
faciebat in sabbatho. 17 Iesus autem
respondit eis, [f] Pater meus vsque modò
operatur: & ego operor. 18 Propterea
ergo magis quærebant eum Iudæi inter-
ficere: quia non solùm soluebat sabba-
thum, sed & patrem suum dicebat Deū,
[g] æqualem se faciens Deo. 19 [h] Respon-
dit itaque Iesus, & dixit eis, Amen, amen
dico vobis, [i] non potest Filius à se facere
quicquam,

a *Dicebant ergo Iudæi.*] qui in platea erant ante templum, à quo non longè distabat piscina.

b *Qui me sanum fecit.*] Significauit hac oratione se non ignorare quòd sabbathum esset, verùm auctoritate diuina id facere, vtpote diuina virtute sanatum; & ab eodem, à quo sanatus erat, iussum tollere grabatum.

c *Quis est ille homo qui dixit.*] Malitiosè interrogant: non, Quis est qui tibi sanitatem restituit? sed, *qui dixit*, &c.

d *Iesus enim declinauit.*] in exemplum gloriæ popularis fugiendæ.

e *Persequebantur.*] Reprehendebant & arguebant, atque accusandi argumentum ex temporis tantùm circunstantia, non ex re ipsa petebant

f *Pater meus vsque modò.*] Eadem accusatione qua me accusatis, & Patrem meum inuoluitis. nam si crimen est sabbatho sanare, consequitur Patrem meum in crimine esse vobis actoribus, quippe ille sanitatis auctor est verus: miraculosamque hãc sanationem nemo potest humanæ virtuti aut arti tribuere, sed Patri meo; cuius vt ego similis sum genitus filius, ita opera eadem facio. ille autem sabbatho sanauit hunc hominem, & ego etiam sabbatho idem Patris opus facio. quòd si in me accusatur, & in illo accusatur. atqui si in illo iniustè accusatur, & iniustè in me accusatur. idem enim opus quod ego operor, à Patre meo volente & benigno proficiscitur. Probat factum suum per Patris virtutem manifestam.

g *Æqualem se faciens Deo.*] Quod genus blasphemiæ grauissimum apud illos ducebatur: & in lege cautum erat, ne permitteretur quispiam sibi arrogare huiusmodi dignitatem & auctoritatem; imò nec propheticum etiã nomen, nisi apertis probationibus, quarum ratio in lege ipsa præfiniebatur.

h *Respondit.*] Studium & zelum Iudæorum cauendi ne quis arroget sibi dignitatem aliquam præter legis præscriptum, non improbat Iesus, sed docere parat se non sibi arrogare, quin potius à Patre acceptam exercere dignitatem illam filij Dei: itaq; si illi rebus ipsis & sacrorum librorum testimoniis edocti veritatem admittere velint, sapienter sibi consuluisse videbuntur, inquirentes num verè ille Dei filius sit; quē si esse cōpererint, recipiant: sin minus, reiiciant, & puniant legitimè.

i *Non potest filius à se facere quicquam.*] Argumentatio est à signo & efficientia: hoc modo: Si quispiam se Dei filium dixerit, eum oportet id docere operibus & factis quæ planè diuina esse cognoscantur: namque Filius relationem habet ad Patrem, & non potest nomine Filij quicquam facere, nisi quod ad auctoritatem Patris referatur. Ergo si Filium se profitetur, opera Patris vt faciat consequens est. Pater autem nomen gloriamque suam alteri non dabit extraneo & à se alieno: nedum Filij sui auctoritatem & nomē permittet ei qui filius verè non sit; ei autem qui verè sit filius, concedet omnem auctoritatem suam vti filio. namque *Pater diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit.* Ergo qui Dei opera fecerit, & se filium vocarit Dei, talem esse agnoscere oportebit. Non enim esse potest arrogatio nominis filij, cùm filius non arroget quicquam sibi nomine filij, sed Patris auctoritatis, ac virtutis ministrum sese vel ipso nomine appellato profiteatur. Quòd si operibus pa-

ternis non probet, repellendus est: sin verò & operibus & verbis Patris probet & repellatur, non tantùm Filius, sed Pater etiam ipse repelletur. sed cùm videatis opera Patris à Filio profecta, credite illum declarari Filium suum à Patre. Videtis autem hæc; & videbitis maiora: non solùm sanitates corporum, ac dimissiones singulares peccatorum, sed quod maximè admirabimini, mortuorum peccatis & concupiscentiis resurrectionem in vitam æternam; cuius argumenta & exempla nota erunt publicè in terris.

quicquam, nisi quod viderit Patrem fa-
cientem. quæcunque enim ille fecerit,
hæc & Filius similiter facit. 20 Pater
D enim diligit Filium, & omnia demon-
strat ei quæ ipse facit: & maiora his de-
monstrabit ei opera, vt vos miremini.
21 [a] Sicut enim Pater suscitat mortuos &
viuificat, sic & Filius quos vult viuificat.
22 [b] Neque enim Pater iudicat quemquam:
sed omne iudicium dedit Filio, 23 vt
omnes honorificent Filium, sicut hono-
rificant Patrem. qui non honorificat Fi-
lium, non honorificat Patrem qui misit
illum. 24 Amen, amen dico vobis, quia
qui verbum meũ audit, & credit ei qui
misit me, habet vitam æternam. & in iu-
°transiit 7 MS. Aug. c. s. dicium non venit:[c] sed °transiet à morte
in vitam. 25 Amen, amen dico vobis,
E quia venit hora & nunc est, [d] quando
mortui audient vocem Filij Dei: & qui
audierint, viuent. 26 Sicut enim [e] Pater
habet vitam in semetipso: sic dedit & Fi-
lio habere vitam in semetipso: 27 & po-
°& 4 MS. Aug. c. testatem dedit ei °etiam iudicium face-
re, quia Filius hominis est.

a *Sicut enim Pater suscitat mortuos.*] Deus cùm Patris nomine appellatur ad beneficium, misericordiam ac benignitatem ipsius, cogitationem conuerti vult audientium, atque hoc nomine suscitat mortuos; & eadem de causa Filium mittit cum potestate & gloria quasi vnigeniti à Patre.

b *Neque enim Pater iudicat.*] Patris nomen non significat iudicium & condemnationem; imò vt Pater nollet aliquem perire, sed omnes conuerti ac viuere; ideò omne iudicium dedit Filio; vt si Filius suscipiatur, vitam communicet se suscipientibus: sin repellatur, hoc ipso nomine repulsæ vitæ iudicet eos à quibus fuerit repulsus. Erit autem iudicium, hoc est, ratio sententiæ in ipsos ferendæ, quòd Filium, in quo vita esset, non receperint: hoc est, quòd oblatam vitam repulerint, & mortem in qua ipsi essent, optauerint retinere.

c *Sed transit de morte ad vitam.*] De morte in qua erat propter maledictionem antiquam, & sua ipsius scelera ad vitam allatam & oblatam per Filium.

d *Quando mortui audient.*] Mortui in peccatis ac delictis: credentes verò in Filium Dei, qui habet vitam in semetipso, & viuificat mortuos, audient vocem internam filij Dei reuocãtis ipsos à morte ad vitam. & qui hoc modo vocantem illum audierint, viuent vita spirituali in sanctitate & iustitia coram Deo. Alludit ad diluuij historiã.

e *Pater habet vitam in semetipso.*] quia æternùm viuit, & ipse vita est; & ideò appellatur à Prophetis, Deus viuens. sic dedit Filio habere vitam in semetipso, non solùm quatenus Filius Deus est, id enim habet æternum cum Patre ab ipso Patre; sed quatenus homo est, habet vitam à Patre in semetipso. ita vt Filius vita æterna etiam sit, ea ex parte qua homo est, & filius hominis, qui secundum Deum creatus est in iustitia, sanctitate & veritate. Hanc verò vitam ipsi habendam Pater dedit, quam communicare posset cum membris suis: & potestatem etiam dedit ei iudicium facere, in condemnationem eorum à quibus non fuerit susceptus, quos à corpore suo abalienatos in peccato suo relinquet, & hoc est iudicium quod facturus est: quia filius hominis est, Adami illius primi, cui similis est ea parte qua Adam ad imaginem & similitudinem Dei factus fuerat: Adami corrupti non est similis, sed integri Adami; & prætereà filius Dei. iudicium ergo fiet quòd filius Dei factus fuerit homo, ac filius hominis in quo est vita, quæ communicari potest hominibus viuentibus, quamquam mortuis in peccato qui huius vitæ communicatione transibunt de morte ad vitam, & quod idem non sit susceptus ab hominibus, quos sui similes, hoc est, membra sua facere vellet & posset.

 28 Nolite

28 ᵃ Nolite mirari hoc, quia venit hora in
qua omnes qui in monumentis sunt, au-
dient vocem "eius'. 29 & procedent qui ᵃ filij Dei e. Mat.25.d.46
bona fecerunt, in resurrectionem vitæ:
qui verò mala egerunt, in resurrectio-
nem iudicij. 30 ᵇ Non possum ego à me-
ipso facere quicquam. Sicut audio, iudi-
co: & iudicium meum iustum est. quia
non quæro voluntatem meam, sed vo-
luntatem eius qui misit me. 31 Si ego
testimonium perhibeo de mêipso, testi-
monium meum non est verum. 32 Alius Mat.3.d.17
est qui testimonium perhibet de me: & F
scio quia verum est testimonium ᵉ quod ᵉ eius MS.
perhibet de me. 33 Vos misistis ad Io- cq 5. Sup.1.d.15
hannem: & testimonium perhibuit ve- c.19.
ritati. 34 Ego autem ᶜ non ab homine
testimonium accipio: sed hæc dico vt
vos salui sitis. 35 Ille erat lucerna ar-
dens & lucens. Vos autem voluistis ad
horam exultare in luce eius. 36 ᵈ Ego
autem habeo testimonium maius Io-
hanne.

a *Nolite mirari.*] quòd dixerim mortuos audituros vocem filij Dei; mortuos, inquam, peccatis, viuentes verò adhuc in carne. Namque & mortui qui in carne mortui iam diu fuère, & in monumentis conditi sunt, tamē in ipsis monumentis audiēt vocē eius vocantis ipsos: & ij qui in fide obdormierunt, & officio suę pietatis causa defuncti sunt, prodibunt in resurrectionē vitæ æternæ: qui verò mala egerūt, in resurrectionem damnationis propriè, quòd indignos reddiderint sese hac vita æterna, & iudicium afferendum contra incredulos & inobedientes sibiipsis confirmarint.

b *Non possum ego à meipso.*] mea ipsius auctoritate sine consilio Patris: imò quidquid facio vel vitam communicando, vel iudicium inferendo, iuxta Patris consilium & voluntatem facio. Et sicut audio à Patre, cuius sententiā iudiciumque teneo, sic iudico; sic hos ad salutem & vitam resuscito, credentes videlicet atque obtemperantes Dei voluntati, ideò non possum reprehēdi, vt qui priuatam sententiam aut voluntatem sequar. namque omnino sequor voluntatem eius à quo missus sum. Ergo consequēs est me nihil mihi ipsi mea priuata voluntate quærere, non gloriam, non beneuolentiā quorundam, non aliis inuidiam; non vltionem aduersus eos qui me impugnant; non denique quicquā mihi ipsi arrogo, sed tantùm obedio Patri; cuius voluntatem teneo, probo, colo, & exequor. Reliquum est, vt ego probet missus esse à Patre, voluntatis illius faciendæ causa: atqui quod faciam voluntatem Dei, cōstat ex operibus ipsis, quæ nemo alius facere possit, quippe diuina omnino & à Deo profecta nemo possit negare. Itaque quod vos accusatis me æqualem Deo memetipsum facere, hoc ego vobis nego: meumque studiū esse affirmo & profiteor obedire Patri, & nomine auctoritateque Patris hæc facere. Quòd si ex his operibus & obedientiæ meæ exercitatione & professione consequitur me declarari esse æqualem Patri, & dignum gloria hac, non id ex eo fit quòd à me curetur, sed quòd Pater ita velit. qui si aliud etiam velit, me in omnibus obtemperantem sibi habet. Reliquum igitur est, confirmare an missus sim à Patre. id ego nunquam professus fui, aut declaraui mea voce aut prædicatione; neque enim prius in publicum prodij officium munusque meum executurus, quàm à Patre declararer Filius, grauissimo testimonio Iohannis à vobis examinati. c *Non ab homine testimonium accipio.*] Non hoc dico vt velim testimonium Iohannis in meam auctoritatem appellare, sed in vestram salutem atque vtilitatem vtar testimonio Iohannis, qui vobis missus fuit index & lucerna quæ vobis luceret ad cognitionem eius qui mittendus erat à Patre, & expectabatur in Israel: ille vobis index fuit & lucerna ardens & lucēs doctrina, vehementis pœnitentiæ & boni nuntij: quem vos læti suscepistis, nuntiantem appropinquare regnum cælorum, & baptizabamini ab illo. Sed hæc exultatio fuit vobis breuis, quam perpetuam esse oportuit. Itaque Iohannis testimonium ex abundanti beneficio Dei vobis constat, vt vos salui sitis, vt omnes crederetis per illum. f *Ego autem.*] Nam quod ad auctoritatem meam attinet quòd ego filius Dei sim, ex factis actionibusque meis probatur manifestis, quæ cùm omnino conueniant cum vaticiniis ac prædictionibus indiciisque scriptura sacra descriptis, testari possunt me esse filium Dei à Patre missum. extat etiam testimonium voce viua à Patre pronuntiatum. Vos tamen obturatis auribus estis, & cæcis oculis; ita vt neque audieritis vocem eius tam eam quam Iohannes retulit vobis, quàm eam quæ in scripturis perpetuò sonat: neque videritis oculis apertis & puris opera à me facta, quæ Dei speciem manifestè exhibent. Videtur enim diuinitas non in se, quia nemo vidit vnquā Deū; sed in operibus & beneficiis humano-

generi collatis, & hæc omnia declarata sunt verbo Dei: sed id non manet in vobis, quamuis in ore vestro sit verbum Dei, ad ostentationem vel ad consuetudinem, vt fit, tamen non sentitur à vobis intetius illius verbi virtus & significatio, quia non manet in vobis ipsis, non vobis legitis verbum ea simplicitate & obseruantia qua legi oportet, sed legitis propter alias causas, ad ambitionem aut cupiditatem pertinentes. Argumentum est autem illud nō manere in vobis, neque quod scriptum est, neque quod prædicatione Iohannis & mea exponitur, quòd non credatis illi qui à Deo missus est: & non credētes verbum repellitis & indignos vos facitis in quibus verbū maneat.

*mihi MS. R.G.3. hanne. Opera enim quæ dedit * Pater vt
perficiam ea: ipsa opera quæ ego facio,
testimonium perhibent de me, quia Pa-
ter misit me. 37 & qui misit me Pater,
Mat.3.d.17 17.a.5. ipse testimonium perhibuit de me. ne-
que vocem eius vnquam audistis, neque
Deut.4.b.12 speciem eius vidistis: 38 & verbum eius
non habetis in vobis manēs: quia quem
misit ille, huic vos non creditis.
39 Scrutamini scripturas, a quia vos puta-
tis in ipsis vitam æternam habere: & illæ
sunt quę testimonium perhibent de me:
40 & non vultis venire ad me vt vitam
habeatis. 41 b Claritatem ab homini-
bus non accipio. 42 Sed cognoui vos
quia dilectionem Dei non habetis in vo-
G bis. 43 c Ego veni in nomine Patris mei,
*accepistis MS. d & non * accipitis me: si alius venerit in
nomine suo, illum accipietis. 44 Quo-
modo vos potestis credere, e qui gloriam
abinuicem accipitis: & gloriam quæ à
solo Deo est, non quæritis? 45 Nolite
putare f quia ego accusaturus sim vos a-
pud Patrē. est qui accusat vos, Moyses,

a *Quia vos putatis in ipsis.*) Vos existimatis ex simplici obseruatione scripturarum oriri vitam æternam: Dicitis enim legem esse fontem vitæ, & tamen scripturæ non affirmant vitā esse ab ipsis donandam, sed indicant quēdam fore à Deo suscitandum & mittendum, qui vitam donet credentibus in eum: & omnem animam quæ non crediderit & obedierit verbis Prophetæ illius à Domino mittendi, abscindendam de populo Dei. indicāt signa quibus cognosci possit Propheta ille, & cognitus adiri & suscipi: illa omnia de me scripta sunt. legite diligenter, & examinate an ita sint, an in me quadrent.

b *Claritatem ab hominibus non accipio.*] Si ego non essem clarificatus à Patre pronuntiato & scripto testimonio, atque operibus ipsis, non acciperem claritatem ab hominibus, quippe ab hominibus tantum admota non esset satis idonea ad me clarificandum: ego autem habeo claritatē à Deo: sed hac claritate nō vtimini, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.

c *Ego veni in nomine.*] Ideo non recipior à vobis, quòd non amatis Patrem, cuius mandata & iussa fero & exequor. nam iam dixi non priuatas res agere me, sed publicas in vestram salutem: idque non meo consilio solius, vt hominis qui suam gloriam quærat; sed consilio & iussu Patris, cuius veritatē dum procuro, gloriam etiam ipsius quæro.

d *Et non accipitis me.*] Ego veni Patris mei virtute, efficacitate atque auctoritate instructus, vt vobis vitam æternam illius nomine donem, promissaque ab illo facta reipsa ac veritate præstem. Alius veniet in nomine suo, qui nec salutem nec Spiritū vobis afferat, sed suas res agat; non missus à Deo, sed consilio proprio; & tamen excipietur à vobis.

e *Qui gloriam abinuicem accipitis.*] pietatis, sanctitatis, ac doctrinæ & iustitiæ nomen & gloriam, non ex veritate ipsa, sed ex hominum testimonio quæritis: ideoque vos non tam boni, iusti ac sancti esse, quàm haberi studetis: atque hoc modo sanctitatis laudem constare vobis cupitis vestramque istam iustitiam legis à vobis vestra exercitatione & obseruantia partam summam gloriam existimatis gloriam verò iustificationis & sanctitatis illius interioris ac solidissimæ, quę à Deo est, non quæritis. Hanc gloriam ego vobis commendo, prædico, & propono: quam cùm vos non quæratis, credere mihi non potestis: non quòd negatum sit animæ vestræ credere, sed quòd vos eam rationem teneatis mordicus, cum qua mea ratio constare non potest.

f *Quia ego accusaturus sim vos.*] Ego non veni vt accusarem quenquam, sed vt saluarem omnes; vtque Mosis prædictionibus per vos satisfieri curarem. affero enim quidquid à Patre promissum est, rediturusque sum ad Patrem, expletis illius mandatis ac iussis. Vos cùm me non

suscipiatis. Mosis fidem abrogatis, qui scripsit me venturum, meique cognoscendi signa indicauit. ego ita ago, vt Mosis indicia, signa & argumenta omnia praestem: quæ cùm vos non excipiatis, Mosi, in quo vos nitimini, tamen non creditis. Igitur ille accusabit vos incredulitatis, quippe qui scripserit: Qui autem verba eius quæ loquetur in nomine meo audire noluerit, ego vltor existam: illius vltionis postulator Moses erit.

g *Si autem illius literis.*] per vos iam diu receptis, à Deo confirmatis, ab eodem Mose tot minarum & prædictionum numero corroboratis, & quæ mutari aut inuerti non possunt, frequenter legi ac relegi possunt: illius, inquam, cui vos tantum tribuitis, quomodo credetis verbis meis, quæ dissimulare, aut inuertere, aut mendosè referre vos vestra malitia potestis, maximè cùm me oderitis aut spreueritis?

in quo vos speratis. 46 Si enim credere-
tis Moysi, crederetis forsitan & mihi. de
me enim ille scripsit. 47 g Si autem illius Gen.3.c.15
literis nō creditis, quomodo verbis meis 22.d.18. & 49.b.10 Deut.18.c.15
credetis?

CAP. VI.

POst hæc abiit Iesus trans mare Gali- Mat.14.b.13 Mar.6 c.32
læx, quod est Tyberiadis: 2 & seque- Luc.9.a.10
batur eum multitudo magna, quia vide- A
bant signa quæ faciebat super his qui in-
firmabantur. 3 Subiit ergo in montem
Iesus: & ibi sedebat cum discipulis suis.
4 Erat autem proximum Pascha, dies fe- Exod.12.c.15 Leuit.23.a.5
stus Iudæorum. 5 Cùm subleuasset er- Deut.16.a.2
go oculos Iesus, & vidisset quia multitu-
do maxima venit ad eum, dicit ad Phi-
lippum, Vnde ememus panes, vt man-

a *Tentans eum.*] Periculum faciebat hoc loco Iesus & magnitudinis fidei in Philippo, & iudicij atque consilij humanæ inopiæ, vt manifestius appareret posteà diuinæ prouidentiæ argumentum & exemplum.

b *Ducentorum denariorum.*] Non attigit Philippus fidei scopum: respōdit enim in aliam sententiam atque fuerat rogatus.

ducent hi? 6 Hoc autem dicebat a ten-
tans eum. ipse enim sciebat quid esset fa-
cturus. 7 Respondit ei Philippus, b Du-
centorum denariorum panes non suffi-
ciunt eis, vt vnusquisque * modicū quid * eorum G.
accipiat. 8 Dicit ei vnus ex discipulis e-
ius, Andreas frater Simōnis Petri,
9 Est puer vnus hîc qui habet quinque Mat.14.c.17 Mar.6.e.38
panes ordeaceos, & duos pisces: sed hęc Luc.9.b.13
quid sunt inter tantos? 10 * Dicit ergo * Dixit M S. G.
Iesus, Facite homines discumbere. Erat
autem fœnum multum in loco. Discu- B
buerunt ergo viri, numero quasi quinq;
millia.

millia. 11 Accepit ergo Iesus panes: &
cùm gratias egisset, distribuit discum-
bentibus. similiter & ex piscibus quan-
tum volebant. 12 Vt autem impleti sunt,
dixit discipulis suis, Colligite quæ supe-
rauerunt fragmenta, ne pereant.
13 Collegerunt ergo, & impleuerũt duo-
decim cophinos fragmẽtorum ex quin-
* & duobus piscibus o. que panibus ordeaceis*: quæ superfuerũt
his qui manducauerant. 14 Illi ergo ho-
mines [a] cùm vidissent quod Iesus fecerat
signum, dicebãt, Quia hic est verè pro-
pheta qui venturus est in mundum.
15 Iesus ergo cùm cognouisset quia ven-
turi essent vt raperent eum, & facerent
Mat. 14. c. 13 Mar. 6 f. 46 eum regem, [b] fugit iterum in montem
ipse solus. 16 Vt autem serò factum est,
descenderunt discipuli eius ad mare.
17 Et cùm ascendissent nauim, venerunt
trans mare in Capharnaum. & tenebræ
iam factæ erant: & non venerat ad eos
Iesus. 18 Mare autem, vento magno
flante, exurgebat. 19 Cùm remigassent
ergo quasi stadia viginti quinque aut tri-
C ginta, vident Iesum ambulantem super
mare, & proximum naui fieri: & timue-
runt. 20 Ille autem dicit eis, Ego sum,
nolite timere. 21 Voluerunt ergo acci-
* in MS. pere eum in nauim: & statim nauis fuit
* ad MS. [c] ad terram * quam ibant. 22 Altera die
Aug. c. s. [d] turba quæ stabat trans mare, vidit quia
nauicula alia non erat ibi nisi vna, &

quia

a *Cùm vidissent quod Iesus fecerat.*] maius in suo genere quàm fuit illud mãna Mosis tempore: namque illud è cælo expectabatur quotidie, & non mittebatur à Mose, sed ab Angelis parabatur. hoc ab ipso Iesu effectum erat ipsis videntibus & spectantibus. Vario etiam genere constabat panium & piscium, quantum volebant: & supererat etiam quod in alios dies reseruari posset: ex Manna autem nihil in crastinũ seruabatur preterquàm in sabbathum. Existimabant autem illum posse omnibus iis qui se susciperent in regẽ, prospicere & præbere cibum absque vllo ipsorum negotio aut labore: & beatos fore se putabant, si primum omnium ipsum in regem tollerent, qui omnia illis abundè suppeditare posset. Et cùm alia miracula fecisset, non adeò affecti fuerant erga ipsum ipsiusque doctrinam.

b *Fugit iterum in montem.*] vt qui nolebat suscipi in regem mundanum, neque terrenarum rerum causa peti.

c *Ad terrã quam ibant.*] Sedata est enim tempestas Iesu in nauim ascendente, & successit secundus ventus opportunissimus ac velocissimu.

d *Turba quæ stabat trans mare.*] non lõgè à Tyberiade, quæ post saturationis miraculum ibidem manserant, & aliæ etiam naues cum vectoribus accesserunt, quibus turba illa traiici posset.

quia non introisset cum discipulis suis
Iesus in nauim, sed soli discipuli eius ab-
iissent: 23 aliæ verò superuenerunt na-
ues à Tyberiade iuxta locum vbi man-
ducauerant panem, [a] gratias agente Do- *agentes Deo MS.*
mino. 24 Cùm ergo vidisset turba quia
Iesus non esset ibi, neque discipuli eius,
ascenderunt in nauiculas, & venerũt Ca-
pharnaum quærentes Iesum. 25 Et cùm
inuenissent eum trans mare, dixerunt ei,
Rabbi, [b] quando huc venisti? 26 Respon- D
dit eis Iesus, & dixit, Amen, amen dico
vobis, quæritis me [c] non quia vidistis si-
gna, sed quia manducastis ex panibus, &
saturati estis. 27 Operamini [d] non ci-
bum qui perit, sed qui permanet in vitam
æternam, quem Filius hominis dabit
vobis. [e] Hunc enim Pater signauit Deus.
28 Dixerunt ergo ad eum, Quid facie- *Sup. 1.c.32*
mus [f] vt operemur opera Dei? 29 Re- *Mat. 3.d.17 & 17.a.5.*
spondit Iesus, & dixit eis, Hoc est opus *1 Ioh. 3.d.23*
Dei, [g] vt credatis in eum quem misit ille.
30 Dixerunt ergo ei, [h] Quod ergo tu facis
signum, vt videamus, & credamus tibi?
quid operaris? 31 Patres nostri mandu-
cauerunt manna in deserto: sicut scriptũ
est, Panem de cælo dedit eis manducare. *Exod. 16.a.4 d.14.*
32 Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico *Num. 11.b.7 Psa. 77.c.24*
vobis, *Sap. 16.c.20*

a *Gratias agentes Deo.*] Illæ nauiculæ multos vehebant, tum ex iis qui miraculo interfuerant edendo, tum ex iis qui hoc ab aliis audierant: omnes verò agebant gratias Deo, qui expectatum Prophetam ipsis misisset.

b *Quando huc venisti?*] Intelligebant illum non citra miraculum eò loci traiecisse.

c *Non quia vidistis signa*] à me edita in testimoniũ Euangelij & muneris mei, atque ad salutem vestram pertinentia.

d *Non cibum qui perit*] Curate nõ res terrenas, & quæ ad corporis commoditatem facere videntur, sed cibũ illũ arcanum; quem qui edit, nõ esurit; Spiritus sancti iustificantis, quẽ filius hominis factus secundum Deum in sanctitate & iustitia communicabit vobis.

e *Hunc enim Pater signauit Deus.*] Hoc definiuit proprium signum fore eius qui mittendus erat ab illo in regem vestrum, quem cibum vti nemo præter Filium hominis Patris auctoritate dare potest, ita nemo signare potuit præter illum. & qui hoc cibo pastus non fuerit, non habebit vitam æternam: & qui hunc cibum non dederit, non est is quem expectari & in regem suscipi oportuit. namque vita æterna à Deo datur, qui vita æterna est, per Filium in quo vita est. & non potest vita æterna ex alio accipi, quàm ex Filio hominis, qui signatus est à Patre certo signo vti daturus cibum à Patre signatum.

f *Vt operemur opera Dei?*] Hoc interrogant, quia audierant monẽtem Iesum, Operamini cibũ, hoc est, studete pasci illo cibo &c. Quandoquidem dicebat illum cibũ opus Dei, non hominis esse; & illos debere operari illum, volentes vitam æternam viuere: interrogant, Si Dei est opus, qua ratione, qua actione efficietur, vt nos illud operemur?

g *Vt credatis.*] Describit prius Iesus rẽ ipsam, vt cognoscatur quid sit id de quo sermo instituitur. Dicit autẽ esse opus Dei idipsum, videlicet credere in eũ qui à Deo est missus; credere, inquã, fide quæ reuelanda erat, de qua scriptum est, Qui credidimus secundum operationem virtutis Dei. Namq; hæc fidei perfectio à Deo donatur iis qui credunt Euangelio regni. sicut scriptũ est: Iustitia Dei in Euangelio reuelatur ex fide in fidem. Iudæi de hoc credendi modo nihil intelligebant, vt ex disputatione Nicodemi arguitur.

h *Quod ergo facis signum.*] Si non vis saturationis externę signum illud tanquam certissimum tui muneris testimonium accipi, quod maius facis tu? Oportet enim aliquem vitæ vsumfructum accipi ex eo qui expectabatur à nobis propheta, perinde atque acceperunt patres nostri ex Mose panem de cælo.

vobis, non Moyses dedit vobis panem
de cælo, sed Pater meus dat vobis pa-
nem de cælo verum. 33 Panis enim
Dei est qui de cælo descendit, & dat vi-
tam mundo. 34 Dixerunt ergo ad eum,
Domine, semper da nobis panem hunc.
Eccl.24.a.29 35 Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis
vitæ: b qui venit ad me, non esuriet: c &
qui credit in me, non sitiet vnquam.
36 d Sed dixi vobis quia & vidistis me, &
non creditis. 37 e Omne quod dat mihi
Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad
me, non eiiciam foras. 38 quia descen-
di de cælo, non vt faciam voluntatem
meam, sed volũtatem eius qui misit me.
autem MS. Aug.6.8. 39 Hæc est "enim' voluntas eius qui misit
me, Patris: f vt omne quod dedit mihi,
non perdam ex eo, g sed resuscitem illud
enim MS. Aug.eq.8. in nouissimo die. 40 Hæc est "autem'
E voluntas Patris mei, qui misit me: h vt
omnis qui videt filium, & credit in eum,
habeat vitam æternam, & ego resusci-
P tabo

a *Non Moyses dedit vobis panem de cælo.*] Si propriè & secundùm naturam loquamur, panis ille, cuius non auctor, sed minister Moses fuit, non erat è cælo: nam neque Moses ipse descendit de cęlo, qui vobis panem illum afferret; neque panis ipse cælestis verè erat, vtpote qui neque incorruptibilis esset, neque saturare ita posset, vt esurire amplius homines non sineret; ac vitam & incorruptibilitatem conferret. Non enim in cælo confectus fuit ille cibus, in cælo, inquam, illo superiori incorruptibili, qui præcipuè Dei sedes dicitur; sed in cælo inferiori in aëre siue æthere, vbi ros & pruina & cætera fiũt, quæ in sublimi fieri dicuntur. Verus panis de cælo est, qui de cælo datur à Patre meo qui in cælis est: datur autem per eum qui de cælo venit. nam qui de cælo verè descenderit panis, non potest dici panis Mosis, neque aliàs hominis panis, sed potius dicendus est Dei panis; panis in quo virtus Dei, imò ipse Deus est, qui dat vitam mundo, quam homo nullus qui homo tantùm sit, potest dare. quippe vitam, id est, Deum, homo dare nequit: & hæc vita non solùm ad vos pertinet: non enim est vni genti singulariter cõcessa, aliis omnibus negata, sicut mannæ donũ fuit; sed mundo omni proposita est, cui dabitur volenti tamen accipere.

b *Qui venit ad me*] Qui adductus à Patre meo ad me edendum deuenerit, mecumque coniunctus fuerit, vt is qui pascitur, coniungitur & fit vnum cum cibo sumpto & concocto, hic non esuriet gratiam Dei, quippe qui replebitur bonis domus Dei, & saturabitur cùm apparuerit gloria Dei: ita erit refectus hoc cibo, vt fiat membrum meum de ossibus, carne & spiritu meis; atque ex consequẽti non indigebit alio cibo ad vitam æternam cùm me habeat.

c *Et qui credit in me*] secundùm potentiam virtutis Dei, ille non sitiet iustitiam, quia satur erit cùm ita crediderit.

d *Sed dixi vobis.*] Paulo antè dixi à vobis me non quæri propter signa visa, quibus Pater testatus est me esse donatum in mundi vitam: & cùm me ea signa edentem videritis, tamen non credidistis eum esse qui à vobis expectandus eram & suscipiendus: credidistis autem me esse qui saturare possem vos panibus & piscibus, atque aliis cibis qui pereunt, & non conferunt vitam permanentem. iam ergo qui sim, quis cibus, vnde missus, & quàm efficax, dixi vobis; vt non causemini non dictum vobis fuisse & expositum. e *Omne quod dat.*] Pater dat mihi omnes credentes & obtemperantes præceptis meis; alios non dat, neque esse vult suorum promissorum compotes, qui non credunt mihi: Id autem quod venerit ad me per fidem & obedientiam, libenter ego excipiam quodcunque caput sit, cuiuscunque generis & nationis, dummodo voluntati Patris obediens fuerit.

f *Vt omne quod dedit mihi.*] Omnem hominem ad me venientem virtute Patris mei, & in me manentem, quippe quem foras eiiciendum non esse affirmabam Sed oportet intelligere quid est, dari aliquem à Patre filio: Est inserere in Filio, tanquam palmitem in vite, ad fructus Deo gratissimos ferendos.

g *Sed resuscitem illud in nouissimo.*] Membra enim non perduntur, cùm fruuntur spiritu vitæ qui in Filio est; sed conseruantur in corpore ipso virtute capitis, quia caput vita æterna est; ita conseruat membra sua, vt nulla temporis diuturnitate perire ea sinat, sed ad nouissimum vsque diem foueat, quo die Filius Patri sese offeret cum omnibus membris suis resuscitatis ad possessionem æterni regni.

h *Vt omnis qui videt Filium.*] non visione corporali, vt necessaria; sed visione spirituali intra animum spiritumque suum videt Filium ingressum, & inhabitantem in se per Spiritum sanctum sibi donatum: hic est qui admiranda

& viuificante visione videt Filium, & hic credit in eum secundùm potentiam virtutis Dei. Is igitur qui sic videt Filium, habet vitam æternam ex proposito ac beneficio Patris.

tabo eum in nouissimo die. 41 [a] Mur-
murabant ergo Iudæi de illo, quia dixis-
set, Ego sum panis * qui de cælo descẽdi: * viuus Ms.
42 & dicebant: Nónne hic est Iesus filius Mat.13.g.55
Ioseph, cuius nos nouimus patrem &
matrem? Quomodo ergo dicit hic: Quia
de cælo descendi? 43 Respondit ergo
Iesus, & dixit eis, Nolite murmurare * * in 4 Ms. G.S.
inuicem: 44 [b] nemo potest venire ad me,
nisi Pater qui misit me, traxerit eum: &
ego resuscitabo eum in nouissimo die. Isa.54.c.13
45 Est scriptum in Prophetis, Et erunt
omnes docibiles Dei. [c] Omnis qui audi-
uit à Patre, & didicit, venit ad me.
46 Non quia Patrem vidit quisquam, ni-
si is qui est à Deo: hic vidit Patrem. Mat.11.d.27
47 Amen, amen dico vobis, qui credit in
me, habet vitam æternam. 48 Ego sum
panis vitæ. 49 Patres vestri manduca-
uerunt mãna in deserto: & [d] mortui sunt. Exo.16.d.14
50 Hic est panis de cælo descendens: [e] vt
siquis ex ipso manducauerit, non moria-
tur. 51 Ego sum [f] panis viuus, qui de F
cælo descendi. [g] Si quis manducauerit ex
hoc pane, viuet in æternum: & panis quẽ
ego

a *Murmurabant*] quia verba hæc spiritus & vita erant, non capiebantur ab animalibus hominibus, qui secundùm carnem & sensum carnis iudicant; & verba mystica & sacta ex communi atque carnali significatione interpretantur: neque aliud intelligunt, quã quod à sensu proficiscitur.

b *Nemo potest venire ad me.*] Non miror à vobis non intelligi hanc arcanam rationem: namque hæc Deum doctorem postulat ad intelligendum. oportet enim esse in me eum qui hęc cogniturus sit; esse autem in me nemo potest, nisi virtute & efficiẽtia Patris mei: propria enim virtute, quamuis volens, quamuis currens, nemo hoc magnum & amplum locum obtinebit, nisi inductus à Patre; tunc videbit me, tunc intelliget quid sit esse apud me: tunc ille non ex suo studio aut ingenio, sed ex Dei dono cognoscet hoc mysteriũ, & erit verè docibilis Dei, siue doctus à Deo. Est autem venire ad Christũ, participem fieri diuinæ & humanæ naturæ Christi tanquam membrum ipsius viuum.

c *Omnis qui audiuit à Patre.*] Quicunque fuerit qui à Patre audierit interiori auditu, & didicerit hoc mysterium; fatebitur id sibi hoc modo contigisse, nempe veniendo ad me. neque enim quemquam docebit Pater hoc admirandum arcanum, nisi in me & per me. Nemo enim vidit vnquã Patrem, antequam videret Filium. Qui vidit Patrem immediatè, est Filius ipse, qui est à Deo secundùm diuinitatem ęternus cum illo: secũdùm humanitatem ab illo factus sine hominis opera: hic vidit Patrem suum, & per hunc videt quicunque videt Patrẽ: & qui sic videt Patrẽ, credit in me secundùm potentiã virtutis Dei: & qui ita credit, habet vitam æternam; habet enim cibum illũ spiritualem, habet arboris vitæ fructũ; cuius qui compos est, vitæ æternæ cõpos est. namque *ego sum panis vitæ*.

d *Mortui sunt.*] Omnes mortui sunt morte corporis. verùm de hac morte non est hoc loco Iesu sermo; sed de morte animæ, qua mortui sunt multi ex iis qui vescebantur manna in deserto; tam enim impij & improbi, quàm probi & pij vescebantur illo cibo; & tamen scriptura docet multos fuisse reprobatos à Deo, atque ex consequenti mortuos morte animæ. vnde arguitur cibus ille non attulisse vitam spiritualem, quia tantùm corpus reficiebat, non animam. namque sub cælo confectus erat, materia elementari ac terrena constabat, vti cætera quæ in sublimi fiunt. Anima cælestis est, non terrena: spiraculum vitæ à Deo efflatum est, vt viuat in æternum; exigit cibum cælestem & viuum incorruptibilem, qualem se Iesus esse confirmat.

e *Vt si quis.*] Ideò descendit de cælo, non ad iudicium inferendum, sed vt sese dederet cupientibus ac esurientibus, & simul vitam donaret & conseruaret comedentibus.

f *Panis viuus.*] Cæteri omnes cibi atque adeò manna, mortui cibi sunt, vitæ & sensus expertes in seipsis; ideò neque vitam efficere valentes. *Ego panis viuus* vitam æternam in meipso habens, & eam comedentibus communicare valens.

g *Si quis manducauerit.*] spirituali atque efficaci cibatione & manducatione.

ego dabo,[a] caro mea est pro mundi vita.
52 [b] Litigabant ergo Iudęi ad inuicem, di-
centes, Quomodo potest hic nobis car-
nem suam dare ad manducandum?
53 Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen di-
co vobis,[c] Nisi manducaueritis carnem
Filij hominis, & biberitis eius sanguinẽ,
non habebitis vitam in vobis. 54 Qui
mãducat meam carnem, & bibit meũm
sanguinem, habet vitam æternam:[d] &
ego resuscitabo eum in nouissimo die.
a Co.11.f.27 55 Caro enim mea[e] verè est cibus: & san-
guis meus verè est potus. 56 qui man-
ducat meam carnem, & bibit meũ san-
guinem,[f] in me manet, & ego in illo.
57 Sicut misit me viuens Pater, & ego vi-
uo propter Patrem: & qui manducat me,
& ipse viuet propter me. 58 [g] Hic est pa-
nis qui de cælo descendit. Non sicut mã-
ducauerunt patres vestri manna: & mor-
tui sunt. Qui manducat hunc panem, vi-
uet in æternum. 59 Hæc dixit[h] in syna-
goga docens, in Capharnaum. 60 Multi
ergo audiẽtes ex discipulis eius, dixerũt,

p 2 Durus

a *Caro mea est.*] quam ego libenter communicaturus sum mundo omni, neminique negaturus, volenti comedere secundùm consilium & præscriptum Patris; eam qui comederit, vitam excipiet in se mea virtute & efficientia.

b *Litigabant.*] Altercabantur hærẽtes sensuali verborum significationi, cùm existimarent carnis nomine illud tantùm significari, quod ad sensum & ad tactum cognosci possit, cùm tamen sensu & tactu accidentia carnis tãtùm percipiantur, non autem substantia ipsa carnis, quæ ab accidentibus & re & ratione distinguitur, maximè in corpore illo vitali & viuificante Iesu Christi, in cuius rationibus cognoscẽdis exactè sensus deficit, & dialectica disciplina valdè laborat.

c *Nisi manducaueritis.*] verè & re ipsa comederitis carnem immaculatam & sanctam Filij hominis qui secundùm Deum est vocatus sanctus Domini, quæ caro vestræ carnis mortem expellere, & vitam efficere potest; & sanguinẽ eius nisi biberitis verè & re ipsa in spiritu & veritate, cuius sanguinis ea virtus est, vt sanguinem vestrum Adami veteris corruptum corrigere & mutare possit, & in suam incorruptibilitatem & puritatem traducere.

d *Et ego resuscitabo.*] ex vi vitæ æternæ à me acceptæ in anima ipsius inhęrentis & manentis.

e *Verè est cibus.*] Non imputatione aut imaginatione opinioneque, sed reapse verè cibus est ãdmirãdus, mirabiliterq; comedendus, & sanguis meus verè est potus effectus, & missus à Deo ad eam rem, atque ad efficientiam incorruptibilitatis & vitæ. cæteri cibi, vt manna, non sunt verè cibi; qui quanquã alere possint viuentem, tamen nec viuificare possunt, neque mortuum suscitare, neque viuenti vitam prorogare. Oportet enim vsurum cibis aliis viuere & vita vti, aliàs nihil collaturis aut profuturis. sed caro mea est verè cibus vitæ, qui mortuos viuificat in spiritu & veritate; viuificatos conseruat, conseruatos in vitam æternam tuetur.

f *In me manet.*] Ea est huius cibi ac potus virtus & efficacitas, vt comedentes in se conuertat & contineat; atque ita comedens à cibo sustentatur, nutritur, alitur & fouetur, atque adeò continetur: & cibus ipse cùm incorruptibilis sit, manet in ipso comedente, quem viuificat: fiunt autem vnum cibus & comedens arcana virtute cibi vitam afferentis & efficientis. in reliquis cibis corporeis vita exigitur comedentis, sine qua cibus nihil efficit ad vitam alendam & conseruandam. Hic verò cibus vita ipsa est, quæ sese comedenti communicat. Itaque principium & fundamentum vitæ huiusmodi non in comedente, sed in cibo est. Sicut ego viuo, vita accepta à Patre, sic qui me comedit, à me vitam accipit, qua viuat. Veruntamen huius cibi virtus ad mortuos in delictis non pertinet: non enim potest vita æterna simul cum morte æterna esse. Mortuos in delictis dicimus hoc loco eos, qui sine pœnitentia decesserunt. g *Hic est panis.*] Epilogus totius doctrinæ & summa expositio.

h *In synagoga docens.*] publicè exponens doctrinam hanc vitæ æternæ, atque conferens veteris & noui Testamenti rationes, & has illis anteponens; atque ita testatus est quis esset, vnde & quamobrem venisset, obtestatusque est omnibus & singulis propositam salutem & vitam, ne quis excusare posset tantum mysterium non fuisse publicatum.

[a] Durus est hic sermo, [-] & [*] quis potest [-] MS. Aug. c.5.
eum audire? 61 [*] Sciens autem Iesus a-
pud semetipsum quia murmurarent de G
hoc discipuli eius, dixit eis, [b] Hoc vos
scandalizat? 62 Si ergo videritis Filium Sup. 3. b. 15
hominis ascendentem vbi erat prius?
63 [c] Spiritus est qui viuificat: caro non
prodest quicquam. verba quæ ego locu-
tus sum vobis, spiritus & vita sunt.
64 [d] Sed sunt quidam ex vobis, qui non
credunt. Sciebat enim ab initio Iesus qui
essent non credentes, & quis traditurus
esset eum. 65 Et dicebat, [e] Propterea di-
xi vobis, quia nemo potest venire ad me,
nisi fuerit ei datum à Patre meo. 66 Ex
hoc multi discipulorum eius [f] abierunt
retrò: [g] & iam non cum illo ambulabant.
67 Dixit ergo Iesus ad duodecim, [h] Nun-
quid & vos vultis abire? 68 Respondit
ergo ei Simon Petrus, Domine, [i] ad quem Mat. 16. c. 16
ibimus? verba vitæ æternæ habes. 69 & Mar. 8. c. 29 Luc. 9. c. 20

a *Durus est hic sermo.*] Intolerabilis doctrina putabatur animalibus hominibus, quibus spiritualia non capiuntur, sed stulta videntur: semper enim existimabant Iesum membratim carnaliter discerpendum ac deuorandum fore; in cuius carne non putabant aliquã virtutem maiorẽ inesse, quàm in manna illo celebratissimo cibo fuisse intellexerant, appellato ab antiquis *pane de cælo*.

b *Hoc vos scandalizat?*] Hoc vos offendit, quòd me dixerim panem viuum & missum de cælo à Deo, cùm existimetis filiũ esse Ioseph, & natũ sciatis in mundo ex matre; ita videor vobis ex cælo non descendisse. *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem vbi erat prius*, credetis? Atqui nemo potest ascendere in cælum, nisi inde prius descenderit. nam, Cælum cæli Domino.

c *Spiritus est qui viuificat.*] Quæ ego dixi, intelligenda sunt spiritualiter, nõ carnaliter; nempe de visione mei spirituali, de esu spirituali ac potu. hæc visio, hic esus & potus, quæ spiritu fiunt; Spiritu, inquam, sancto, efficiũt vitam. Nam *Spiritus est qui viuificat* spiritum: caro autem sensilis vt caro sensilis est, in spiritu & anima efficere non potest vitam. vnde non omnes qui me vident, sensu carnis viuificãtur, sed qui viderint interiori sensu spiritus.

d *Sed sunt quidam.*] qui non credunt illa fide quæ exigitur ab omnibus qui credere cupiunt secundũ potentiã virtutis Dei: nisi credãt, non obtinebũt fidei suæ augmentũ, sed habẽti dabitur. & satis est expositio Euãgelij verbi Dei confirmati signis & quadrantis cũ verbo Dei in scripturis cõtento: atqui hoc modo nonnulli non credebant. immò erat inter eos proditor, qui quotidie peior fiebat sua ipsius malitia & culpa.

e *Propterea dixi vobis.*] vt cupiatis & conemini atque studeatis venire ad me, ducti à Patre, aperui vobis hanc rationem. namque non viribus aut ingeniis humanis hoc obtinetur, verùm Dei dono; quod non donatur nisi modestis, mansuetis, trementibus sermonem Domini, & credentibus obtemperantibusque ei. Etenim humanum iudicium & ingenium mysteria hæc cùm non capiat, respuit atque auersatur. Oportet igitur petere à Patre, vt ipse suum opus perficiat in vobis, qui parati esse debetis fide & obedientia.

f *Abierunt retrò.*] Cùm putauissent aliam rationem esse regni cælestis obtinendi, diuersam ab ea quam Iesus docebat, asserens neminem posse ad se venire, nisi ex dono Patris; quem Patrem illi non cognoscebant, neque credebant illum esse Filium Dei: præterea videbant illa doctrina antiquari veteris Testamenti maiestatem, amplitudinem minui, Iudæos antiquæ suæ disciplinæ præcipuè rudis & carnalis tenacissimos offendi.

g *Et iam non cum illo ambulabant.*] atque ita saluti suæ consulere putabant, & vitam seculi futuri nihilominus se consecuturos arbitrabantur, insistentes vestigiis cæterorum, qui vitam haberi posse putabant ex sola veteris legis obseruatione, atque Pharisaica professione, quæ perfectio vitæ apud ipsos putabatur.

h *Nunquid & vos vultis abire*] à me, & sequi aliam disciplinam?

i *Ad quem ibimus.*] qui aut docere aut promouere possit nos virtute sua ad vitam æternam? verba autem doctrinæ tuæ præstantissima sunt omnium quæ audiri possunt ex aliis magistris, quia maiora & pulchriora indicãt, digniora que hominum animis & spiritibus, quàm sunt cætera quæ à Scribis, quamuis doctissimis, dicuntur. Deinde quo ad efficacitatem attinet & constantiam promissorum doctrina ipsa contentorum, illi non possunt præstare quæ docent, neque efficere in discipulis suis: te autem cognouimus ex miraculorum exemplis; & credimus etiam tum propter miracula, tum propter verborum istorum præstantiam & magnificentiam esse vnctum in regem regni cælorum, & filium Dei efficacissimum, & valentem re ipsa explicare, quæ verbis doces & promittis. Hoc nos habemus iam de te, vtpote qui ab initio tecum fuimus testes actionũ miraculorumque tuorum: & docti à Iohanne, qui à Deo auctoritatem habuit docendi & iudicandi de te; publicè, inquam, cognitam auctoritatem.

[credidimus 2 MS. Aug. G.] [viui 2 MS. Aug. G.S.]

nos "credimus' & cognouimus quia tu
es Christus filius Dei *. 70 Respondit
eis Iesus, k Nónne ego vos duodecim ele-
gi: & ex vobis vnus diabolus est?
71 Dicebat autem "Iudam' Simônis " If-
cariótem': hic enim erat traditurus eum,
cùm esset vnus ex duodecim.

[de Iuda MS.S.] [Scariotis MS.S.]

CAP. VII.

[autem MS. R.G.] [Galilæa 2 MS C S.] [Iudæa 2 MS.G.S.] [Leu. 23.f.34] [ergo MS. G.S.]

POst hæc * ambulabat Iesus in " Gali-
læam', non enim volebat in "Iudęam'
ambulare: quia quærebant eum Iudæi
A interficere. 2 Erat autem in proximo
dies festus Iudæorum, a Scenopegia.
3 Dixerunt "autem' ad eum b fratres eius,
Transi hinc, & vade in Iudæam, c vt &
discipuli tui videant opera tua quę facis.
4 d Nemo quippe in occulto quid facit,
& quærit ipse in palam esse. si hæc facis,
manifesta teipsum mundo. 5 e Neque
enim fratres eius credebant in eum.
6 Dicit ergo eis Iesus, f Tempus meum
nondum aduenit: tèmpus autem vestrũ
semper est paratũ. 7 g Non potest mun-
dus odisse vos. me autem odit, quía e-
go testimonium perhibeo de illo quòd
opera eius mala sunt. 8 Vos ascendite
h ad diem festũ hunc. ego * "non' "ascẽdo'

[autem o.] [nondum 3 MS.G.S.] [ascendam MS q.]

 ad

k *Nonne ego vos duodecim.*] Elegi vos ad cognitionem huius doctrinæ præ cæteris, qui illius disciplina instructi, & cognitione tandem per Spiritum sanctum imbuti, testes esse possitis huius veritatis, & alios docere, & huius doctrinæ fructum referre. & tamen vnus ex vobis ita electis in ministerium doctrinæ meę est diabolus, qui calumniatur, & fraudem dolumque molitur mihi; tantum abest vt credat. Ne existimetis vos omnes idem cognoscere & credere: quanquam enim omnes ego doceo, non tamen omnes doceri à me vultis. Hac oratione & auctoritatem suam confirmabat Iesus, & discipulos ad timorem Dei hortabatur, & proditorem futurum ad bonum consilium reuocare studebat.

CAP. VII.

a *Scenopegia.*] Tabernaculorum festũ, quod per hebdomadam integram recolebatur memoria vagationis Israelitarum in solitudine, ex Dei consilio & verbo.

b *Fratres eius.*] propinqui & consanguinei.

c *Vt & discipuli tui.*] ij qui tuam doctrinam sequuntur, aut qui probant & laudant, possint confirmari & palam fateri se esse discipulos tuos, postquam auctoritatẽ tibi ex factis tuis apud Iudæam in illa Ierosolymorum luce cõparaueris. nunc tu in angulis versatis, & vis colligere & facere discipulos doctrinæ tuæ, qui nunquam sese aperient, donec te videant manifestum mũdo.

d *Nemo quippe.*] Nemo qui quęrat nomen suum publicè ac palam celebrare, facit in occulto ea quibus celebritatem sibi parare potest: si hæc facis vt in Iudæa edas miracula tua, manifestabis te mundo. hoc igitur age.

e *Neque enim fratres eius credebant in eum.*] Non credebant illum esse Christũ Dei filium seruatorem mundi, vitæ auctorem, & vitam ipsam, qui consiliũ Dei explicaret & exequeretur in mundo. Existimabant illum arte & ingenio atque virtute valere, & posse nomẽ aliquod sibi comparare aut tale quid velle & conari: quod si succederet, commodius illis esset futurum vt in Iudæa contingeret: sin autem minus incommodum ipsis minusque negotiosum, vt absens ab ipsorum conspectu & consuetudine periret, quàm vt inter ipsos latens, & curam ipsis & laborem & periculum etiam afferret: huiusmodi hominum cogitationes & consilia sunt. ideo hoc illi dicebant, non ipsi, sed sibiipsis consulentes & prospicientes: non sincero, sed infenso animo hæc monebant.

f *Tempus meum.*] Alludit ad nomen מועד, quo templi ac festorum celebratio significabatur.

g *Non potest mundus odisse vos.*] Vos existimatis apertam vobis esse perpetuò viam eundi & redeundi, quòd à mundi inuidia liberi sitis, mihi clausam, vtpote cui inuidia mundi excitata sit: ita est me odio haberi mundo, non mea, sed mundi ipsius culpa, qui non vult doceri ad suam salutem, sed opera sua mala tueri vult & probari.

h *Ad diem festum hunc.*] isto modo definitum, quo vos definitis & colitis.

ad diem festum illum : quia meum B
tempus nondum impletum est. 9 Hæc
cùm dixisset, ipse mansit in Galilæa.
10 Vt autem ascenderunt fratres eius, tūc
& ipse ascendit ad diem festum, non ma-
nifestè, sed quasi in occulto. 11 Iudæi
ergo quærebant eum in die festo, & di-
cebāt, Vbi est ille? 12 Et murmur [a] mul-
tus erat in turba de eo. Quidam enim
dicebant, Quia bonus est. Alij autem
dicebant, Non, sed seducit turbas.
13 [a] Nemo tamen palam loquebatur de
illo, propter metum Iudæorum. 14 Iam
autem die festo mediante, ascendit Iesus
in templum, [b] & docebat. 15 Et mira-
bantur Iudæi, dicentes, Quomodo hic
literas scit, cùm non didicerit? 16 Re-
spondit eis Iesus, & dixit, [c] Mea doctrina
non est mea, sed eius qui misit me.
17 Si quis voluerit voluntatem eius face- C
re: cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo
sit, an ego à meipso loquar. 18 [d] Qui à
semetipso loquitur, gloriam propriam
quærit. qui autem quærit gloriam eius
qui misit eum, hic verax est, & iniusti-
tia in

[a] multum a MS. Aug.

a *Nemo tam.*] eorū qui bene sentiebāt de illo, *palam loquebatur*; maximè ex Galilæis, qui quòd humiliores Iudæis essent, timebant illos, ne insimularentur auctores nouarum rerum propter Iesum apud illos educatū & docētem.

b *Et docebat.*] exponebat scripturas sacras, ad Euangelij rationem interpretatus.

c *Mea doctrina*] quam ego doceo, nō affirmo meo studio aut ingenio humano comparatam esse; neque eam doceo mei ostentandi aut amplificādi causa. est planè diuina doctrina à Deo profecta, cuius minister & interpres ego sum. itaque quidquid doceo, ex Deo est, à quo missus sum ad docendum. Deus autem docere potest quos vult; etiam non discentes apud homines in scholis & synagogis. Cùm ergo me profitear ab illo missum, profiteor etiam ab illo me audiisse quæ loquor, accepisseq̀ue vobis exponenda. & quoniam diuina planè est, vt cognoscatur an à Deo sit, oportet facere voluntatem eius à me expositam, cuius summa consistit in fide & pœnitentia pietatisq̀ue exercitatione. hoc honestum est, & ex voluntate Dei esse constat: quod si quis fecerit, accipiet promissa Dei à me explicata. tunc verò cognoscet an ego verè ad hanc rem missus fuerim: periculum itaque facere quisuis potest meæ veritatis citra vllum sui periculum.

d *Qui a semetipso.*] A posteriori argumentum est. Qui gloriā suam quærit, ambitioneq̀ue laborat, ipse vltrò prodit in publicum, & consilio suo cogitatam doctrinam eloquitur: omninoq̀ue in eam rem intendit animum & ingenium, vt populari plausu excipiatur. non patitur facilè se impediri aut maledictis proscindi: nam suam rē agit, se nunquam negligit. qui verò mandatum exequitur & perfert alterius, illum à quo missus est prædicat, illius voluntatem auctoritatemq̀ue procurat, de se nihil, de illo omnia summa & optima confirmare studet. quidquid ab illo acceperit, siue durum siue placidū, exponit. Qui verò à se loquitur, cùm gloriā suam quærit, ea tantùm profert quæ grata & plausibilia vulgo & popularia esse existimat. neminem habere vult aduersarium; gloriæ enim suæ consulit. Ego verò contrà multa dico vobis apertè cognita ex voluntate Dei, quæ dura videntur vobis. ea, si gloriam meam quærerem ambitiosè, dissimularem profectò, vtpote gloriæ meæ impedimenta futura apud vos. Quòd si quis ex alterius mandato dura dicat, habendus est verax, & simplex ac fidelis nuntius, vti verè est; & non est reprehendendus tanquam iniustus & iniurius, sed vt probus & iustus nuntius probandus. atque adeò mandati illius asperitas ad ipsum auctorem, non ad ministrum est referenda. Videte vos an Deum reprehendere iure possitis: me certè iniustè reprehenditis, qui mandati ministrum me profiteor, mandati vestris moribus quidem aduersi; atque ideò parum vobis grati, quia alia vos vultis & àgitis quàm Deus iubeat: ob eam rem mihi, infensi estis. debereris etiam infensi & inuidi ac maleuoli esse in Mosem, qui dedit vobis legem; à qua semper accusamini, pungimini & molestamini, vtpote cùm nemo ex vobis legem faciat. sed si illum non reprehenditis, quamuis duræ vobis legis ministrum, imò vt prophetam Deiq̀ue interpretem fidum veneramini: *quid me quæritis interficere*, qui Dei verbis obiicio vobis legem non obseruatam, maleq̀ue intellectam?

tia in illo non est. [19] Nónne Moyses de-
dit vobis legem: & nemo ex vobis facit
Exo.20.c.20 & 24.a.3 Sup.5.d.18 legem? [20] Quid me quæritis interfice-
re? Respondit turba, & dixit, Dæmoniū
habes: quis te quærit interficere?
[21] Respondit Iesus, & dixit eis, [a] Vnum
opus feci: & omnes miramini. [22] Pro-
Leuit.12.a.3 pterea Moyses dedit vobis circuncisio-
D Gen.17.b.10 nem: [b] (non quia ex Moyse est, sed ex pa-
tribus,) & in sabbatho circunciditis ho-
minem. [23] Si circuncisionem accipit
homo in sabbatho, vt non soluatur lex
Moysi: mihi indignamini quia totū ho-
minem sanū feci in sabbatho? [24] [c] No-
lite iudicare secundùm faciem: sed iu-
Deut.1.c.16 stum iudicium iudicate. [25] Dicebant
ergo quidam ex Ierosolymis, Nónne hic
*Atqui MS. est quem quærunt interficere? [26] *Et
ecce, palam loquitur, & nihil ei dicunt.
Nunquid verè cognouerunt principes
quia hic est Christus? [27] Sed [d] hunc sci-
mus vnde sit: Christus autem cùm ve-
nerit, nemo scit vnde sit. [28] Clamabat
ergo Iesus in templo docens, & dicens,
[e] Et me scitis, & vnde sim scitis. & à me-
ipso

a *Vnum opus feci.*] Omnes miramini me tanquam legis violatorem, cùm vos ipsi legem non obseruetis. miramini, inquam, & legis violatorem esse dicitis, propter *vnum opus* quod sabbatho feci. videamus autem an opus illud ex iis sint, quibus sabbathum violatur.

b *Non quia ex Moyse.*] Moses vobis tradidit circuncisionis ritum & mandatum, non tanquam præceptum ab ipso acceptum ex Deo, atque inter præcepta legis reponendum, sed tanquam à patribus suis acceptum, obseruandum vobis proposuit. ille enim acceperat à patribus suis, patres ab Abrahamo, Abrahamus traditur accepisse à Deo. quidquid sit, circuncisio non est ex lege Mosis, sed ante legem est, ex lege generis vestri ac familiarum Abrahæ: & tamen quia à Deo auctore proficisci dicitur, obseruatur religiosè, adeò vt in sabbatho etiam fiat: & tamen sabbathi lex non soluitur, cùm sit opus durius & non nimium distans à seruili opere. scindere enim gladio opus manuarium est: ferire infantem aut virum doloreque afficere, opus profectò natura sua durum & graue est: sanare illum aliquo membro saucium præstantius opus esset, aut leuare dolentem aliqua sui corporis parte. Cur ergo mihi indignamini, quòd sanum fecerim hominem toto corpore impeditū & ægrotantem, magnoque labore ac dolore eum carere iusserim? quiescere fecerim laborantem? atqui sabbathum ego potius constituo & melius obseruo qui sabbatho benefacio, seruo, eripioque homines è magnis laboribus.

c *Nolite iudicare secundùm faciem.*] Non ex odio aut gratia personarum, quibus vltrò vel inuidi vel amantes estis, non ex nomine & præsentia vel absentia, sed ex rerum animaduersione & consideratione ipsarum, iudicij rationem petite.

d *Hunc scimus vnde sit.*] Scimus esse Galilæum ex Nazareth; intelleximus de eius patre & matre: de Christo autem nescimus aliquid certi, quo patre, qua matre sit oriturus, quo loco proditurus. magnum enim aliquid arbitramur, & nunc nobis ignotum de illius aduentu, loco, parentibus, & patria. Animaduertendum est hanc orationem non esse Scribarum & Pharisæorum aut Principum, qui cognoscere meliùs possent has priuatas rationes loci & patriæ Christi atque parentum; sed esse quorundam hominum tantùm Ierosolymitanorum, non omniū, neque doctorum, vt sermo ipse indicat; verùm bene affectorū. Namque ille rumor eo tēpore sparsus, quo Magi adoraturi regē Iudæorum Ierusalē venerant, non omnibus indicarat locum vbi Christus nasceretur: & si maximè ea ratio quibusdam nota fuerat, non tamen omnibus: & iam videbatur excidisse è vulgi mente post annum iam trigesimum, vt pleræque res etiam magnæ solent.

e *Et me scitis.*] Hoc magis ad veritatem legationis meæ facit, quòd cùm me noueritis, & sciatis vnde sim, tamen audiatis profitentem me esse missum à Deo: quod si verum non esset, profiteri non auderem, vtpote notum vobis, & qui hac parte nihil simulem aut dissimulem. quòd si omnino ignotus essem, neque certam tribum aut patriam aut familiam apud vos haberem, suspicio esse posset me dare verba vt ignotum, de quo nihil vel in meam causam, vel aduersus eam certi statuere possetis. Itaq; vt homo notus sum vobis vnde sim, qua in familia natus, qua patria educatus, vt legatus & minister ab alio missus sum. non enim si priuatus essem,

tám notus vobis atque sum, venirem professus me esse legatum Dei, à meipso meoque consilio motus, & non Dei iussu. affirmo autem eum à quo missus sum, esse verum auctorem meæ legationis, & vobis ignotum. vt vos dicitis Christum nesciri à vobis vnde sit, ego idem sum, & vobis notus & ignotus vnde sim. nam nemo vidit Deū, aut illum apertissimè cognouit, & multo minus cognoscunt qui non credunt. vos non creditis, & ideo nescitis à quo missus fuerim. & tamen ille se missurum prædixerat Christum suum: & verus iam est, quia promissum præstitit, ab eoque missum me profiteor: nam si ego negauero hoc, ero mendax, vt vos estis; qui cùm me noueritis ex genere Dauid, atque adeò instructum illis partibus quæ in descriptione Christi veri indicatæ erant, tamen affirmatis nescire vnde sim; cùm hæc quæ à me aguntur, à Deo profecta esse manifestum sit, rem ipsam æstimantibus. Atqui simplicitas hæc qua ego apertè pronuntio ac dico quis sim, & à quo missus, probare potest veritatem: nam pronuntio me cognoscere Deum, & ab illo habere id quod sum, & ab eodem me esse missum. Vos autem quia mendacium & falsitatem amatis, omnia ignoratis, & doceri non cupitis. itaque nec me scitis vnde missus sim Euangelij legatus, quia nescire vultis, neque illum à quo missus sum scitis; namque vestro ingenio cognoscere non potestis, & se vobis notum facere volentem, repellitis.

ipso non veni, sed est verus qui misit me,
quem vos nescitis. 29 Ego scio eum:
quia ab ipso sum, & ipse me misit.
30 Quærebant ergo eum apprehendere: E
& nemo misit in illum manus, quia non-
dum venerat hora eius. 31 De turba
autem multi crediderunt in eum, & di-
cebant, Christus cùm venerit, nunquid
plura signa faciet quàm quæ hic facit?
32 Audierunt Pharisæi turbam murmu-
rantem de illo hæc: & miserunt princi-
pes * & Pharisæi ministros vt apprehen- * sacerdotū 1 MS.C.6.
derent eum. 33 Dixit ergo eis Iesus, a Ad-
huc modicum tempus vobiscum sum:
& vado ad eum qui me misit. 34 Quæ- Inf. 13. d. 33
retis me, & non inuenietis: b & vbi ego
sum, vos non potestis venire. 35 Dixe-
runt ergo Iudæi ad semetipsos, Quò hic
iturus est, quia non inueniemus eum?
nunquid in dispersionem Gentium itu-
rus est, & docturus Gentes? 36 Quis est
hic sermo quem dixit, Quæretis me, &
non inuenietis: & vbi sum ego, vos non F
potestis venire? 37 c In nouissimo autem
die magno festiuitatis stabat Iesus, & Leu. 23. f. 36
clamabat,

a *Adhuc modicum tempus.*] Quāquam me comprehendere velitis, non potestis nec mea negotia atque acta impedire. Siquidem is qui me misit, certum tempus præscripsit mihi in quo vos voluntatis suæ, id est, vestræ salutis admonerē. deinde absoluta expeditione, cuius causa sum missus, ad eum reditem. Itaque adhuc superest aliquantū temporis, quo ministerium meū apud vos exequar: deinde ibo ad eum qui misit me; præter cuius consilium & prouidentiam, atque præscriptam rationem nihil faciam aut patiar. Quòd verò nō citius abeam, non est ex vobis, qui iam me sublatum è medio cuperetis; sed ex consilio Dei, in vestram salutem. quod tempus vbi exactum fuerit, ibo ad eum qui misit me, peracto negotio meo ex illius voluntate & consilio, & qui me præsentem & vltrò oblatum vobis spreuistis & repulistis. quæretis posteà me, & non inuenietis. repellemini nāque à Patre meo iustè iudicante, vtpote qui opportunum tempus & oblatū ab illo beneficium reieceritis.

b *Et vbi ego sum.*] Apud Patrem ero regnans, & regnum communicans iis qui me receperint: & à vobis iam abalienatus ob repulsam voluntati & benignitati Patris mei factam. Vos autem quidquid agatis, quātumuis legis ritus & ceremonias diligenter obseruetis, ad me non accedetis, excæcāte Deo huius sæculi mentes vestras infideles, vt non fulgeat vobis illuminatio Euāgelij gloriæ meæ. Nemo enim ad me potest venire, nisi tractus à Patre meo, à quo repulsi & excæcati eritis: tantum abest vt trahamini.

c *In nouissimo autem die.*] vltimo festo hebdomadæ tabernaculorum; quod vnum ex anni totius celeberrimis sabbathis erat. magnaque populi frequētia colebatur dies ille octauus, singulis gestātibus ramū illum qui לולב dicitur; & acclamantibus, Hosīgna: qua acclamatione salus publicè à Deo petebatur.

clamabat, dicens,[a] Si quis sitit, veniat ad
Deu.18.c.15 Isa.2.g.18 Act.2.c.17 me, & bibat. 38 [b] Qui credit in me, [c] si-
cut dicit scriptura, [d] flumina de vẽtre eius
fluent aquæ viuæ. 39 (Hoc autem dixit
de Spiritu quem accepturi erant creden-
tes in eum. [e] nondum enim erat Spiritus
* 1 MS. August. * sanctus 4 MS. C. * datus: quia Iesus nondum erat glori-
ficatus.) 40 Ex illa ergo turba cùm au-
dissent hos sermones eius, dicebant, Hic
est verè propheta. 41 Alij dicebant, Hic
est Christus. [f] Quidam autem dicebant,
Nunquid à Galilæa venit Christus?
Mich.5.a.2 42 Nónne scriptura dicit, quia ex semine
Mat.2.a.6 Dauid, & de Beth-léhem castello vbi erat
G Dauid, venit Christus? 43 Dissensio
itaque facta est in turba propter eum.
44 Quidam autem ex ipsis volebant ap-
prehendere eum: sed nemo misit super
eum manus. 45 Venerunt ergo ministri
ad Pontifices & Pharisæos. Et dixerunt
eis illi: Quare non adduxistis illum?
46 Responderunt ministri, Nunquam sic
* loquitur MS. 6. locutus est homo, sicut hic homo*.
47 Responderunt ergo eis Pharisæi, Nun-
quid & vos seducti estis? 48 Nunquid
ex principibus aliquis credidit in eũ, aut
ex Pharisæis? 49 [g] sed turba hæc quæ nõ
* Dicit MS. 6. nouit legem, maledicti sunt. 50 * Dixit
Sup.3.a.2 Nicodêmus ad eos, ille qui vênit ad eum
nocte, qui vnus erat ex ipsis: 51 [h] Nun-
quid lex nostra iudicat hominem: nisi
Deu.17.b.8 & 19.d.15 pri⁹ audierit ab ipso, & cognouerit quid

a *Si quis sitit*] salutem & iustitiã Dei, veniat ad me per fidem & obediẽtiam Euangelij, præceptis & monitis exhibitam: & bibat aquam salutis, ex diuino beneficio omnibus ad me venientibus oblatam.

b *Qui credit in me.*] fide viua illa quæ ab iis exigitur quibus propria salus expetitur & curatur.

c *Sicut dicit scriptura.*] Omnes sitientes venite ad aquas, haurite & bibite absque argento, & absque vlla commutatione vinum & lac.

d *Flumina de ventre eius fluent.*] Habebit in seipso fontem vitæ, salutis ac iustitiæ, ita vt mors illi non dominetur, non concupiscentia mala mortis mater; neque mortua opera faciat, sed viuẽtia & Deo grata propter inhabitantis Spiritus sancti virtutem & efficacitatem.

e *Nondum enim Spiritus sanctus.*] Spiritus sanctus iustificationis & regenerationis non datus fuit in possessionis regni pignus & arrhaboné ante mortem & resurrectionem Iesu. quãquam Spiritus sanctus ministerij & auctoritatis multis antea datus fuerit, variæ enim sunt efficientiæ in hominum animis ab eodem vnoque Spiritu sancto.

f *Quidam autem dicebant.*] Alij ab illis qui dixerant se nescire vnde Christus esset. Ita variæ sententiæ in populis esse solent, variaque rerum cognitio & ignoratio.

g *Sed turba hæc quæ non nouit legem.*] Arrogantia sapientiæ humanæ & sciẽtiæ, inflãtis homines. Huiusmodi sententia de populo terræ frequens est in Gamara siue expositione Misnaioth.

h *Nunquid lex nostra.*] Lex quæ de veris & falsis prophetis lata est in Deuteronomio, neminem vt falsum prophetã damnari vult, nisi cognita causa ex illius ipsius tum sermonibus tũ actionibus. nam prophetiæ ratio iudicanda non petitur ex testibus, sed ex ipsius qui prophetiam profitetur expositione & assertione.

faciat? 52 Responderunt, & dixerunt ei,
[i] Nunquid & tu Galilæus es? Scrutare*, * scripturas MS. Aug. eq.
& vide quia à Galilęa propheta non"surr- "surrexit 1 MS. R. e. s.
git. 53 Et reuersi sunt vnusquisque in
domum suam.

CAP. VIII.

Iesus autem perrexit in montem Oliue- A
ti: 2 [a] & diluculo iterum vênit in tem-
plum, & omnis populus vênit ad eum,
& sedens docebat eos. 3 [b] Addúcunt au-
tem [c] Scribæ & Pharisęi muliêrẽ in adul-
terio deprehensam: & statuerunt eam in
medio, 4 & dixerunt ei, Mágister, hæc
mulier modò deprehẽsa est in adulterio.
5 In lege autem Moyses mandauit nobis Leu. 20. b. 10
huiusmodi lápidare. Tu ergo quid dicis?
6 Hoc autem dicebant [d] tentantes eum: vt
possent accusáre eum. Iesus autem incli-
nans se deorsum, [e] digito scribebat in
"terra. 7 Cùm" ergo perseuerarent in- "terram 3 MS G.
terrogantes eum: erexit se, & dixit eis, "autem 3 MS. G.
[f] Qui sine peccato est vestrûm, primus Deu. 17. b. 7
in

i. *Nunquid tu Galilæus es?*] qui defendere velis & ornare Galilęum hominem, perinde atque prophetiæ dignitate & auctoritate fulgentem. Satis est illum esse Galilæum, vt negemus prophetã esse posse, etiam si examinatum affirmare audeamus. nam quãquam nemo iudicãdus est falsus propheta, non auditus & examinatus; tamen nemo est excipiendus omnino prophetæ nomine, siue falsi siue veri, qui Galilæus sit; quando nullum Galilæum prophetam aut fuisse, aut fore ex scripturis accepimus. Itaque non de veritate aut falsitate prophetiæ, sed de ipso etiam prophetæ nomine iudiciũ nobis est. quod non est, neque verum, neque falsum est. Pessimum genus argumentandi à principibus vsurpabatur hoc loco, ex negatiuo præterito.

CAP. VIII.

a. *Et diluculo.*] muneris sui exequendi & salutis hominibus annuntiandæ studio.

b. *Adducunt autem.*] Vera, maximique momenti historia, in qua Iesu fides ab aduersariis tentatur, prudentia & sapientia perspicitur, diuini spiritus benignitas & clementia cognoscitur.

c. *Scribæ & Pharisæi.*] alteri vt illius scientiam, alteri vt religionis obseruãtiam tentarent.

d. *Tentantes eum.*] quem sciebant esse misericordem, & pœnitentiam prædicare: si audirent condemnantem eum (casus miserabilis esset fœminæ) crudelitatis nomine apud plebem diffamare studebant: si verò absoluentem, accusarent vt adulterorum defensoré, non solùm peccatorum amicum, atque adeò vt Mosaicæ legis contemptorem & violatorem, præcipuè in iudicialibus præceptis, sine quibus respublica rectè gubernari non potest.

e. *Digito scribebat in terra.*] velut aliud agens, & tentationem illorum dissimulans atque differens; ac sese eius quæstionis non iudicem arbitrumve esse indicans; necnon illos illa dissimulatione à tentandi vlterius cogitatione ad sui ipsorum cognitionem, & rei de qua agebatur, æstimationem traducere curans.

f. *Qui sine peccato est.*] Quædam exempla in lege populari furore vindicanda permittebantur, non habito iudicio diuturno, nec sententia à iudicibus expectata, sed tantùm legitimis testimoniis productis; ita vt testes idem iudices essent, & pœnas primi repeterent. Erant autem crimina quæ malo exemplo & frequenti corrumpere poterant populi mores, & honestatem aut religionem in contemptum ducere, si impunita manerent, postquam manifesta erant: in hoc genere erant adulterium, blasphemia, & quædam monstrosæ libidines. Permittebatur vindicta huiusmodi criminum populo ad exemplum, vt vnusquisque einsmodi pœnæ aut executione, aut spectaculo seipsum iudicaret, & custodiret ab illius generis flagitiis. ideòque testes primi erant qui lapides coniicerent; detestati flagitium illud quo se grauiter motos & offensos significabant. Itaque illa permissio popularis lapidationis magis spectabat populi ipsius & spectatorum conscientiã, & admonitionem, quàm damnati capitis suppliciũ, quod aliàs per iudices constituto iudicio & peracto, tortoris vel carnificis opera sumi poterat. Respondit igitur Iesus sapientissimè, vti semper solebat: atque eadem opera Mosis mentem aperuit & confirmauit: & tentationem ita superauit, vt tentantes à se pudefactos dimouerit, & miseram fœminam peccati iam pœnitudine ductam, ad vitæ correctionem reuocauerit, atque misericordiam etiam sibi propriam conseruarit in hoc etiam exemplo, sine vlla legis violatione.

in illam lapidem mittat. 8 [a]Et iterum
* terrã MS. C. se inclinans, scribebat in "terra". 9 Au-
* hæc MS q. dientes autem*, vnus post vnũ exibant,
incipientes à senioribus: & remansit so-
lus Iesus, & mulier in medio stans.
10 [b]Erigens autẽ se Iesus, dixit ei, Mulier,
vbi sunt qui te accusabant? nemo te con-
demnauit? 11 Quæ dixit, Nemo Do-
* ei MS. C. S. mine. Dixit autem* Iesus, Nec ego te cõ-
demnabo. Vade, & iam amplius noli pec
B care. 12 Iterum ergo locutus est eis Ie-
1 Ioh. 1. b. 5 sus, dicens, Ego sum lux mundi. [c]qui se-
* ambulabit 5 MS. Aug. C. S. quitur me, non "ambulat" in tenebris:
sed habebit lumen vitæ. 13 Dixerunt
ergo ei Pharisæi, [d]Tu de teipso testimo-
nium perhibes: testimonium tuum non
est verum. 14 Respondit Iesus, & dixit
eis, [e]Etsi ego testimonium perhibeo de
meipso, verum est testimonium meum:
[f]quia scio vnde veni, & quò vado: vos
* & MS. C. S. autẽ nescitis vnde venio, "aut" quò vado.
15 [g]Vos secundùm carnem iudicatis: ego
non iudico quenquam. 16 & si iudico

q 2 ego,

a *Et iterum se inclinans.*] Hac actione indicabat Iesus conscientiarum cognitionem à se illis ipsis relinqui, à quibus rogabatur; & ex consequenti damnationem fœminæ adulteræ, quæ non nisi à testibus erat pronuntianda legitimè; idque à testibus integris & vitio alienis, aliàs in seipsos testimoniũ daturis & sententiam pronuntiaturis.

b *Erigens autem se.*] vt munus suum exequeretur Euangelistæ & prædicantis pœnitentiam, salutemque pœnitentibus offerentis. Venerat enim vocare peccatores ad pœnitentiam.

c *Qui sequitur me.*] Qui odit tenebras, & lucem in se diuinam accendi cupit, sequatur me fidei luce & pietatis exercitatione, vtaturque lucernæ suæ lumine, Dei gratia adiutus & promotus: & cùm me inuenerit & contigerit, à Patre meo deductus, habebit integrum lumen vitæ æternæ, sine mixtione tenebrarum mortis.

d *Tu de teipso testimonium perhibes.*] Tu tibi istam auctoritatem arrogas, quòd sis lux mundi.

e *Et si ego testimonium perhibeo de me.*] Auctoritas quam ego mihi ascribo, nõ mea commoda aut ambitionem propriamque gloriam, sed aliorum vtilitatem spectat, quæ ex efficientia & euentu spectanda est & probãda. Cùm ergo nihil humanum mihi quærã, sed aliorum salutem tantùm curem, testimonium meum verum esse oportet: aliàs quid ego profiterer quod nõ mea causa, sed aliorum promitto, si præstare non possem? atqui non possem præstare, nisi re ipsa & veritate Dei à quo missus sum, niterer; & scirem ab illo me missum. Testor igitur me esse missum, quia scio me ab eo missum: quòd si missus non sum, non patietur ille me hoc testari & profiteri, nec ipse vllo argumento probabit: sed cùm ille id quod dico certis & euidẽtibus signis probet, consequens est meum testimonium verum esse, vtpote à mittente confirmatum.

f *Quia scio vnde veni, & quò vado.*] Scio à quo missus sum, quid acturus, & cui sim mearum actionum rationem redditurus & probaturus: quæ si vera non esset ratio, non vtique à me ita vrgeretur & affirmaretur atque affirmatur. Itaque ego officium munusque meum obseruo integerrimè in vestram salutem, & fidelis legati partes ac personam ago. mea verò legatio non prodest vobis vestra culpa, qui adeò alieni estis & remoti à salutis vestræ ratione, vt nesciatis vnde venio, aut quò vado.

g *Vos secundùm carnem iudicatis.*] Vos iudicare soletis & condemnare secũdùm carnem, aut legitimè aut illegitimè: legitimè, duobus hominibus testantibus vtimini; idque Iudicium legitimum appellatur apud vos, & est. illegitimè, cùm sine plenis testimoniis damnatis, vti solet fieri in iudicio non integro aut corrupto. Ita autẽ me damnatis non legitimè, nemo namque verè contra me testatur. Ego verò quanquam possim vos legitimè iudicare apertis testimoniis multorum, quibus conuincamini legis & verbi præceptique violati & contempti diuini iudicij, tamen *non iudico quenquam.* non enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluem mundum. Quòd si quem iudicauero, id non erit ex proprio affectu vel odio, vti vos iudicatis; sed verum iudicium erit, vtpote ab eo qui me misit, & à me factum. Dicitis autem testimonium meum non esse verum, quia à me proficiscitur testimonium de me ipso, tamen legitimum est testimonium meum iuxta testimonij materiam. Testimonium enim est de legationis auctoritate, in quo satis abundeque est ad legationis constantiam & certitudinem, vt legatus affirmet se missum, & is qui legauit, confirmet à se missum, maximè cùm testes sunt grauissimi, qualis Deus est & Dei filius. Atqui ego

me affirmo legatum esse; & qui misit me confirmat idem signis, portentis & miraculis, & posteà etiam confirmabit Spiritus sancti distributionibus: confirmabit, inquam, me esse Filium suum, & à se missum. Igitur ex iudicio secundùm carnem legitimo apud vos facili poteratis etiam hoc iudicium instituere, quod verius & certius multo est, propter testimonia grauissima ac maxima, quibus cum carnis testimonia comparari non possunt.

ego, iudicium meum verum est: quia
solus non sum, sed ego & qui misit me,
Pater. 17 Et in lege vestra scriptum est,
quia duorum hominum testimonium Deut.17.b.6 & 19.d.15
verum est. 18 Ego sum qui testimoniũ Mat.18.b.16 2.Co.13.a.1
perhibeo de meipso: & testimoniũ per- Heb.10.e.28
hibet de me, qui misit me, Pater.
19 Dicebant ergo ei, Vbi est Pater tuus?
Respondit Iesus, [a] Neque me scitis, neque
Patrem meum. si me sciretis, [a] forsitã & [a] vtique MS.
Patrem meum sciretis. 20 Hæc verba
locutus est Iesus in gazophylacio, docẽs
in templo: & nemo apprehendit eum,
quia necdũ venerat hora eius. 21 [b] Dixit C
ergo iterum Iesus, [c] Ego vado, & quære-
tis me, & in peccato vestro moriemini.
[d] Quò ego vado, vos non potestis venire.
22 Dicebant ergo Iudæi, Nunquid inter-
ficiet semetipsum, quia dicit, Quò ego
vado, vos non potestis venire? 23 Et di-
cebat eis, [e] Vos de deorsum estis, ego de
supernis sum. Vos de mundo hoc estis:
ego non sum de hoc mundo. 24 [f] Dixi
ergo vobis quia moriemini in peccatis
vestris. si enim non credideritis quia ego
sum, moriemini in [b] peccato vestro. [b] peccatis vestris 1 MS.
25 Dicebãt ergo ei, [g] Tu quis es? Dixit eis Aug.c.s.
Iesus, [h] Principium [c] qui & loquor vobis. [c] quia 1 MS. August.c.
26 Multa [d] quod 1 MS.

a *Neque me scitis.*] qui præsens vobis adsum, & multis signis meam virtutẽ auctoritatemque confirmo, & tamen non magis cognoscitis propter incredulitatem vestram, quàm si hoc ad vos nequaquam pertineret. Quid ergo rogatis de Patre meo, quem minus etiã quàm me cognoscitis & cognoscetis, vtpote inuisibilem, & hominibus non facilem cognitu, nisi ex virtute & beneficentia atque efficientia, quæ cùm in me sint ab illo accepta, & tamen à vobis non cognoscantur, arguunt planè neque illum à vobis cognosci: nam Patris & Filij vti eadem opera, idem consilium, eadem etiam natura est. Si ergo me sciretis, quod promptius erat & vobis facilius, & Patrẽ forsitã sciretis. Non agnoscitis mea opera esse Dei opera, & tamen Dei sunt opera: ergo non cognoscitis opera Dei, non ergo cognoscitis Deum.

b *Dixit ergo iterum Iesus.*] Protestatus & repetens iterum in illorum salutem quam ipse cupiebat.

c *Ego vado*] ad Patrem meum, ita vt illius consilio decretum est. & cùm abiero à vobis, post tot monita ac prædictiones reiectus & repulsus, quæretis me vt saluẽ vos: & moriemini in peccato vestro incredulitatis, quia in me non credidistis.

d *Quò ego vado.*] ad Patrem regnaturus cum ipso, & regnum Dei meis discipulis largiturus. vos non potestis venire ista via qua vtimini: nunquã peruenietis ad regnum quò nemo potest venire nisi per me.

e *Vos de deorsum estis.*] Vos terrenã & carnalem doctrinam sectamini, & vltra terrena & carnalia nihil sapitis: ego supernam & spiritualem disciplinam profiteor; & cæleste regnum non carnaliter, vt vos, sed spiritualiter & sublimiter definio. ita vos non potestis venire quò ego vado, vbi est regnũ longè distans à mundi huius regno.

f *Dixi ergo vobis.*] vt credatis in me, & abiiciatis istam rationem mundanam: nam aliàs moriemini in peccato vestro incredulitatis: quod ego nollem, ideo toties vos moneo.

g *Tu quis es?*] Interrogatio hominum incredulitate implicitorum & stupidorum.

h *Principium quod.*] id quod à principio vobis loquor, id sum; & tamen nunc principium petitis eius rei quam semper vobis loquor, me videlicet viam, veritatem, lucem, salutemque esse.

Sup. 3. d. 33 / Rom. 3. a. 4 — 26 [a] Multa habeo de vobis loqui & iudi-
care. sed qui me misit, verax est: & ego
quæ audiui ab eo, hæc loquor in mũdo.
[a] eius MS. & q. — 27 Et non cognouerũt [b] quia Patrem [a] eis
MS. Aug. 6. 5. — dicebat Deum. 28 Dixit ergo eis Iesus,
[c] Cùm exaltaueritis filium hominis, tunc
cognoscetis [d] quia ego sum, & à meipso
facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hęc
loquor: 29 & qui me misit, mecum est,
D & non reliquit me solum, quia ego quæ
placita sunt ei, facio semper. 30 Hęc illo
loquente, multi crediderunt in eum.
31 Dicebat ergo Iesus ad eos qui credide-
runt ei, Iudæos, [e] Si vos manseritis in ser-
[a] estis MS. 6. — mone meo, verè discipuli mei [a] eritis:
32 & cognoscetis veritaté, & veritas libe-
rabit vos. 33 Responderunt ei, [f] Semen
Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus
vnquã: quomodo tu dicis, Liberi eritis?
34 Respõdit eis Iesus, Amé, amé dico vo-
Rom. 6. c. 14 / 2 Pet. 2. d. 19 — bis, quia omnis [g] qui facit peccatũ, seruus
est peccati. 35 seruus auté non manet in
domo in æternũ: filius manet in æternũ.
36 si ergo vos Filius liberauerit, verè libe-
ri eritis. 37 [h] Scio quia filij Abrahæ estis:

 sed

a *Multa habeo.*] Multa sunt mihi aduersum vos de ista vestra incredulitate capita, quæ proferre possem in vestrã condemnationem: sed meum negotiũ est annuntiare vobis & omni mundo veritatem promissorum Dei, & saluté allatam per me ab eo: & non ideò non loquor de iudicio, sed de salutis nũtio quæ accepi à Patre, cui per omnia obedio.

b *Quia patrem eis dicebat.*] Non intellexerũt ipsum loqui de Patre salutis mũdi auctore; adeò excæcati ac perturbati erant ex incredulitate & inuidia.

c *Cum exaltaueritis.*] Significauit illis se ab ipsis cruci affigendum, & illius mortis virtute mortem & peccatum peremptum iri. atque illud maximum fore signum quòd ipse sit filius Dei. virtutem, inquam, mortis & resurrectionis ipsius, quod signum Ionæ prophetæ ipsis exhibendum decreuerat.

d *Quia ego sum.*] Id quod nunc scripturarum testimoniis veritatis expositione & signis editis non cognoscitis, cognoscetis tunc post mortem & resurrectionem meam, me non esse aliquem meo nomine, mea libidine aut ambitione excitatum; sed filiũ Patris à Patre missum, qui & Euangelium vobis nunc Patris iussu annuntiem, qui eiusdem mandatis vsque ad mortem obediam: qui virtute mea quam ab illo habeo resurgam, qui regnum cælorum ingrediar, vti rex, & distribuam meis. hæc enim ardua sunt maximè; & quæ nemo aggrederetur neque prędiceret de se, nisi sciret sibi mandata iniunctaque à Deo à quo missus sit, & nunquam dimissus: sed perpetuò fultus & instructus, vt solet auctoritas mittentis instruere eum qui missus est, & fouere, vt fiat voluntas ipsius mittentis. Quòd si posset terrenus aliquis qui aliũ mittit, illi semper adesse, multo melius & commodius & certius mandata perficerentur eius qui misit. At Deus potest mihi semper adesse & mecum esse à se misso. atque ita res ipsa declarabit me nunquam ab illo fuisse derelictum solum, sed me ab illo, & illum per me agere.

e *Si vos manseritis in sermone meo.*] præstiteritis fidem dictis meis, & obsequium monitis ac præceptis meis de pœnitentia ac pietatis exercitatione; cognoscetis re ipsa veritatem salutis non imputatæ, sed allatæ & donatæ vobis: & ipsa veritas liberabit vos à captiuitate peccati. Alludit ad figuram Mosis.

f *Semen Abrahæ sumus.*] Sumus filij Abrahæ, qui nemini seruiuit, imò liber omnia loca peragrauit. nos etiam nemini seruiuimus tanquam serui addicti ad opera in ergastulisque detenti.

g *Qui facit peccatum.*] Aliud seruitutis genus longè grauius atque durius quàm corporalis seruitus est, id de quo loquor, quod patimini: estque peccati seruitus, qua qui obligatus est, non potest esse in domo Patris cælestis manens in æternum. Exemplum vobis est in Ismael & Isaac, quòd alter quia de ancilla natus erat, quanquam Abrahæ filius esset, tamen tanquam seruus existimatus est, ac domo eiectus, ne hæres esset cum filio liberę, cuius verè ac legitimè hæreditas erat. ita in domo Dei seruus peccati nõ manet, sed eiicitur; filius Dei ipse legitimè manet: atque ideo si Filius vos in fratres suos cooptatos, & membra corporis sui effectos libertate donauerit, tunc eritis verè liberi, ac perpetuò liberi hærentes capiti ipsi Filio. hæc mera libertas.

h *Scio quòd filij Abrahæ estis.*] secundùm carnem; sed alium Patrem habetis inuisibilem, cui addicti estis; vt ego Patrem inuisibilem habeo, cui addictus sum atque parens.

sed quæritis me interficere, quia sermo
meus non capit in vobis. 38 Ego quod
vidi apud Patrem*, loquor: & vos quæ *meū. 4 Re. Aug. c. 8.
vidistis apud patrem vestrum, facitis. E
39 Responderunt & dixerunt ei, Pater
noster, Abraham est. Dicit eis Iesus, Si
filij Abrahæ estis, [a] opera Abrahæ facite.
40 Nunc autem, quæritis me interficere
hominem, qui veritatem vobis locutus
sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham
non fecit. 41 Vos facitis opera patris ve-
stri. Dixerunt itaque ei, [b] Nos ex forni-
catione non sumus nati. vnum patrem
habemus Deum. 42 Dixit ergo eis Ie-
sus, [c] Si Deus pater vester esset, diligeretis
vtique me. [d] ego enim ex Deo processi &
veni: neque enim à meipso veni, sed ille
me misit. 43 [e] Quare loquelam meam
non cognoscitis? Quia non potestis au-
dire sermonem meum. 44 Vos [f] ex pa- 1 Ioh. 3. b. 8
tre diabolo estis: & desideria patris vestri F
vultis facere. ille homicida erat [g] ab ini-
tio, [h] & in veritate non stetit: quia non
est veritas in eo. cùm loquitur menda-
cium, [i] ex propriis loquitur, quia mēdax
est, & pater eius. 45 Ego autem quia
veritatem dico, non creditis mihi.
46 Quis

a *Opera Abrahæ facite.*] Credite promissis & verbis Dei, obedite eiusdem iussis, vt Abraham fecit. Omnino, inquam, sinite vos duci à Deo, vt ille ducebatur; edoctus voluntatem Dei per Angelos, quam libenter & studiosè est amplexus: hanc vobis Deus aperit per Filium.

b *Nos ex fornicatione.*] Si patrem terrenum dicis, nos sumus legitimi posteri Abrahæ filij Saræ, posteritas Isaac, ad quem pertinent promissio & hæreditas: si verò de inuisibili patre, *vnum patrem habemus Deum.*

c. *Si Deus pater vester esset.*] à vobis receptus, amatus & cultus, probaretis quod ille probat: atque ita diligeretis me filium legitimum & propriū illius, ab illoque missum in vestram salutem.

d *Ego enim ex Deo processi.*] Non loquitur hîc Iesus de natiuitate diuina siue generatione passiua sui ipsius: nā iam sæpè se significauit filium Dei coæternum Patri. sed *ex Deo processi*, idem significat quod missus & profectus sum. atque ita accusat Iudæos; qui se in salutem ipsorum missum, & libēter etiā venientem non receperint.

e *Quare loquelam meam non cognoscitis?*] quæ planè diuina est, & Dei mandata continet. quia, inquit, vos inuidia & maleuolentia aduersum me occupati & perturbati, non vultis audire sermonem meum. Ergo ex odio mei incapaces vos redditis Dei sermonū & mandatorum, cùm tamen gratis me oderitis, nihil afferentem aut exponentem vobis ex meo, quod non à Patre audierim & acceperim. Non potestis audire præ inuidiæ rabie & perturbatione, non quòd natura impossibile vobis id fiat, sed affectu vestro & maligno odio.

f *Ex patre diabolo estis.*] Studio & voluntate vos degenerastis, & à Deo ad diabolum desciuistis: & paratis atque studeris facere desideria patris vestri diaboli, qui & me cupit interfici, & Dei propositum impediri, atque hominum salutem auertere. Itaque Dei veritati & hominum vitæ aduersatur, vt semper fecit. neque nouum id est, vt vos non possitis cognoscere & cauere si velitis.

g *Ab initio.*] magno studio & conatu hominibus mortem molitus attulit.

h *Et in veritate non stetit.*] Neq; ipse in veritate officij ad se pertinētis stetit, neq; in veritate Dei erga homines quā obscurare conatus est, mendacium illis persuadens: quia non est veritas in eo, vtpote qui ab initio veritatem à se expulit. i *Ex propriis loquitur.*] atque ita studiosè, callidè astuteque loquitur, adeò vt facilè decipere possit eos à quibus auditur, vtpote consilio atque exercitatione mendax, & longo mentiendi vsu peritissimus. denique mendacij pater & auctor, & tamen creditis illi: quod ex eo constat quòd mihi non creditis qui veritatem dico. Nihil enim medium est inter veritatem & mendacium.

* arguit 4 MS. e. S.

1 Ioh. 4. a. 6.

46 a Quis ex vobis "arguet' me de pec-
cato? Si veritatẽ dico, quare vos non cre-
ditis mihi? 47 Qui ex Deo est, verba Dei
audit. Propterea vos non auditis, quia ex
Deo non estis. 48 Responderunt ergo
Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dici-
mus nos quia b Samaritanus es tu, & dæ-
monium habes? 49 Respondit Iesus,
c Ego dæmonium non habeo: sed hono-
rifico Patrem meum, & vos "inhonora-
stis' me. 50 Ego autem non quæro glo-
riam meam. est qui quærat, & iudicet.
51 Amen, amen dico vobis, si quis ser-
monem meum seruauerit, mortem non
videbit in æternum. 52 Dixerunt ergo
Iudæi, Nunc cognouimus quia dæmo-
nium habes. d Abraham e mortuus est &
Prophetæ: & tu dicis, Si quis sermonem
meum seruauerit, non gustabit mortem
in æternum. 53 Nunquid tu maior es
G patre nostro Abraham, qui mortuus est?
f & Prophetæ mortui sunt. Quem te ip-
sum facis? 54 Respondit Iesus, g Si ego
glorifico meipsum, gloria mea nihil est:
est Pater meus qui glorificat me, quem
vos dicitis quia Deus vester est. 55 h &
non cognouistis eum, ego autem noui
eum.

* inhonoratis MS. R. G. S.

a *Quis ex vobis.*] Duo sunt vobis præscripta argumenta ad dignoscendum verum à falso propheta, & verũ Christum à pseudochristo. Alterum est obseruatio operum ipsius, atque signorũ ab eodem indicatorum. Alterum verò collatio doctrinæ illius cum doctrina Dei iam olim vobis tradita. vtriusque autem argumenti cognoscendi copia vobis facta est per me; & tamen non creditis mihi: hoc est manifestũ signũ vos ex Deo non esse: cuius qui sunt, virtutem agnoscunt, & veritatẽ amãt & amplectuntur.

b *Samaritanus es tu.*] Qui ais veritatẽ non esse apud nos; id quod Samaritani aiunt: es ergo factione ac secta Samaritanus, quod ad scientiam & orationem attinet: quod verò ad opera & signa, dæmonium habes.

c *Ego dæmonium non habeo.*] Opera mea non sunt habentis dæmonium, sed verè sunt spiritus Dei, quibus manifestatur beneficentia Dei erga homines, & gloria ipsius extollitur: his, inquam, operibus honoratur à me Pater. Neque enim ea honoris mei causa à me fiunt, sed Patris honorandi causa; quem auctorem ego mihi perpetuò prædico. Et cùm ego Patris honorem procurem, à vobis ignominiosè afficior, propterea quòd Patris honorem quæro: nam non est aliud studium meum, quàm Patrẽ honorare. ergo vos inhonoratis Patrẽ meum, in quo honorando totus ego sum. Non enim quæro gloriam meam: non ergo detrahitis mihi gloriam, quã non quæro neque arrogo neq; postulo mihi, sed Patri: ille autem aget de mea gloria, & iudicabit: namque ego de ea re non ago, sed de gloria Patris, & salute hominum. Facilè ego remittam vobis istam culpam: quòd à vobis non fuerim honoratus, dummodo sermo meus excipiatur; qui & gloriam Dei & salutem hominum indicat. Ideò repetens id confirmo vobis iterum atque iterum, *Si quis sermonem*, &c.

d *Abraham*] qui sermonem Dei seruauit; Deúmque honore prosequutus est, vt in scripturis legimus.

e *Mortuus est.*] Mortem corporis isti intelligebant, quæ piis somnus est: Iesus mortem animæ apertè significabat, dicens, *in æternum.*

f *Et Prophetæ mortui sunt.*] qui verbum Dei mundo attulerunt: non solùm nõ liberarunt homines à morte, sed neque ipsi liberati sunt à morte.

g *Si ego glorifico.*] Si id ago vt me arbitrio, consilio & studio meo vobis ad gloriam propriam meiipsius prædicẽ, *gloria mea nihil est.*] Nam cùm ego Patrem prædicem, si id gloriæ meæ causa facio, Pater non confirmabit ea quæ dicta à me sunt prætextu gloriæ ipsius, cùm sciat me gloriæ meæ studio agere. quòd si non confirmat, tunc neq; ego apud me, neque apud vos gloriam habere potero: sed quia Dei consilium exequor, Deum glorifico; & ideò Pater virtutis suæ signis confirmat & me esse gloriæ suæ curatorem, & ea quæ à me dicuntur, vera esse.

h *Et non cognouistis eum.*] neque in sua natura & virtute, neque in scripturis illius auctoritate editis: id quod doctrina operaque vestra arguunt. Ego autem noui eum, idque & doctrina & opera mea probant, & omnia accepta a

ipsi refero, cuius honori & gloriæ inseruio, non meæ: quòd si secus dicerem & mihi arrogarem doctrinæ actionumque mearum gloriam, aut alterius auctoritatem appellarem, essem mendax similis vobis, qui dicitis hæc à Deo non esse: tunc vobiscum conuenirem, & gloriam fortassè apud vos haberem, ex mendacio à vobis amato.

eum. Et si dixero quia non scio eum: ero
similis vobis, mendax. Sed scio eum, &
sermonem eius seruo. 56 Abrahā pater
vester [i] exultauit vt videret diem meum:
& [k] vidit, & gauisus est. 57 Dixerunt
ergo Iudæi ad eum, [l] Quinquaginta an-
nos nondum habes, & Abraham vidisti?
58 Dixit eis Iesus, Amen, amen dico vo-
bis, [m] antequam Abraham fieret, ego sum.
59 Tulerunt ergo lapides vt iacerent in
eum. Iesus autem abscondit se, & exiuit
de templo.

i *Exultauit.*] Abraham in spiritu cupiuit videre per visionem aut experientiam, aut aliam certam reuelationem, quod tempus & quale esset illud Christi: cùm in spiritu quæreret signum possessionis sibi à Deo promissæ, qua significabantur promissa spiritualia per Christum præstanda. ait enim, Domine Deus, vnde scire possum quòd possessurus sim eam?

k *Vidit & gauisus est.*] Nam cùm occubuisset sol, facta est caligo tenebrosa, & apparuit clibanus fumans, & lāpas ignis trāsiens inter diuisiones illas. hic magnum mysterium ostensum est Abrahæ.

l *Quinquaginta annos*] Ad eleuandam auctoritatem Iesu hæc pronuntiabantur, qui iunior & nondum inter seniores computandus ab illis dicitur; atque ex consequenti indignus existimatur virorum grauium & maturorū honore: ideo potius *quinquaginta annos* illi negarunt, quàm triginta duos indicaret. Est enim dimidia sæculi pars quinquaginta annorum tempus. nondum dimidio sæculo vixisti, & vidisse te dicis Abraham, qui tot sæculis ante fuit.

m *Antequam Abraham fieret.*] Ex duobus verbis *fieri* vel *gigni*. & *esse* alterū naturam genitam, & in tempore existentem; alterum naturam æternam, principio ac fine carentem significat: maximè verò in præsenti tempore *Ego sum*, quod Deo perpetuum est. Intellexerunt ergo Iudæi ex verborum significatione & vsu illum affirmare de se quòd Abrahamo maior, atque adeò Deus esset. Et quoniam blasphemiæ genus erat grauissimum apud ipsos, vt aliquis Deum sese appellaret, mentito nomine tanquam blasphemum lapidare eum voluerunt, atque ita apud populum damnare.

CAP. IX.

ET præteriens [~] Iesus vidit hominem [illegible]
cæcum à natiuitate: 2 & interroga- A
uerunt eum discipuli eius, Rabbi, [a] quis
peccauit, hic, aut parentes eius, vt cęcus
nasceretur? 3 Respondit Iesus, [b] Neque
hic peccauit, neque parentes eius: [c] sed
vt manifestentur opera Dei in illo.

CAP. IX.

a *Quis peccauit.*] Non ex palingenesia Pythagoræ (vt quidam aiunt) hæc à discipulis rogantur; sed ex doctrina traditionum & Misnaioth in lib. de Benedictionibus, vbi variæ gratiarum actiones siue supplicationes dictantur pro variis rerum oblatarum argumentis, ex quibus vnum caput ita habet, de Benedict. c. 9. Qui viderit mutū, cæcum, lato capite, claudum, erysipela affectum, albuginosum; dicat, Benedictus sit iudex veritatis. Ex qua oratione arguitur omnem huiusmodi affectionem pœnam esse vero Dei iudicio illatam. Cùm ergo occurreret cæcus, quem sciebant non factum, sed natum cæcum: (nam de facto cæco apertè traditio ipsis declarabat, quòd culpa sua id accideret) quærunt cuius culpa factum esset vt cæcus nasceretur, sua ne: atqui sua non videbatur antequā natus esset: vt benedictio illa conueniret, Benedictus qui iudicat veritatem, siue iudex veritatis. maximè cùm expositores interpretentur illud debere intelligi de cæco facto, claudo facto, & de iis qui hoc modo nati sunt ex vtero, &c. Quòd si cæco quocunq; obuio dicendum erat, Benedictus iudex veritatis, reliquum erat cognoscere, an illud iudicium veritatis aduersus parentes esset, vt cæcum filium procrearent. Hoc quoniam in Mishaioth non esset declaratum, neque à Scribis expositum, à magistro doceri cupiunt discipuli.

b *Neque hic peccauit.*] Antequam natus esset peccatum nullum ipse propria voluntate admisit, quia peccandi cōpos nondum erat: neq; parentes eius peccauerunt peccatum, cuius puniendi causâ hic cæcus nasceretur; neque omnino ad cuiusquam pœnam, sed ad Dei gloriam, & misericordiæ ac beneficentiæ veritatisque diuinæ argumentum, materiam & signum hic cæcus natus est. id quod neque Misnaioth neque Gamaræ auctores assequi & declarare potuerunt.

c *Sed vt manifestentur.*] Natus est cæcus, & cognitus publicè ab omnibus, hoc nomine quòd cæcus natus sit, vt in illo edatur signum operum Dei, qui potest & vult cæcitatem & insipientiam humanis animis remouere, & lucem ac veram notitiam sui afferre & donare, & id facturus est per me. Quamobrem & per me hoc signum edet à se ad hoc missum.

4 Me oportet operari opera eius qui mi-
sit me, [a] donec dies est. [b] venit nox, quan-
do nemo potest operari. 5 quamdiu
sum in mundo, lux sum mundi. 6 Hæc
cùm dixisset, [c] expuit in terram, & fecit
lutum ex sputo, & liniuit lutum super
oculos eius, 7 & dixit ei, Vade, laua in
natatoria Silóe, (quod interpretatur,
Missus.) Abiit ergo, & lauit: & venit vi-
dens. 8 [d] Itaque vicini * & qui " viderát
eum priùs quia mendicus erat, dicebát,
B Nónne hic est qui sedebat, & mendica-
bat? Alij dicebant, Quia hic est:
9 Alij autem, Nequaquam: sed similis
est ei. Ille verò dicebat, Quia ego sum.
10 Dicebant ergo ei, Quomodo aperti
sunt tibi oculi? 11 Respondit, Ille homo
qui dicitur Iesus, lutum fecit: & vnxit
oculos meos, & dixit mihi, Vade ad na-
tatoriam Silóe, & laua. Et abij, & laui, &
vidi. 12 "Et dixerunt ei, Vbi est ille? Ait,
Nescio. 13 [e] Adducunt eum ad Phari-
sæos qui cæcus fuerat. 14 Erat autem
sabbathum quando lutum fecit Iesus, &
aperuit oculos eius. 15 Iterum ergo in-
terrogabant eum Pharisęi quomodo vi-
C disset. Ille autem dixit eis, Lutum mihi
posuit super oculos, & laui: & video.
16 Dicebant ergo ex Pharisæis quidam,
Non est hic homo à Deo, [f] qui sabbathũ
non custodit. Alij "autẽ dicebát, [g] Quo-
modo potest homo peccator hæc signa
facere?

* eius 1 MS. S.

" videbant 7 MS. Aug. C.

" Dixerunt ergo 1 MS. C.

" MS. C.

a *Donec dies est.*] Dum nondum sunt damnati tenebris obcæcationis & indurationis hi Iudęi ad quos missus fui.

b *Venit nox.*] Cùm offenderint ad mõtes caliginosos expectabũt lucẽ, & ponet eam Deus in tenebras & in vmbrã mortis. Nũc volo omnino hominibus vel nolentibus & repugnantibus, tamẽ in suam ipsorum salutem me probare lucem mundi, quamdiu sum in hoc mundo: & huius rei signum erit quod nunc spectabitis.

c *Expuit in terram.*] Omnis hæc narratio per figuram mysterium continet aduentus & efficacitatis Christi in mundum: quod aliàs exponetur.

d *Itaque vicini.*] Ita publicè constare cœpit miraculum ex testimoniis vicinorum notorum, atque ex dubitatione aliorum, & sua ipsius declaratione.

e *Adducũt eum ad Pharisæos.*] Quidam ex illis qui cognouerant iam miraculum, vt Pharisæis probaretur Iesu virtus hoc etiam argumento manifestissimo, affirmantes illum hominẽ visu donatum, qui cæcus natus fuerat; quod maius miraculum esset, quàm si cæcus factus restitutus posteà fuisset. Hoc creationis symbolum fuit ex luto, &c.

f *Qui sabbathum non custodit.*] Qui lutum facit in sabbatho, & curat in sabbatho. nam Deus sanctificauit sabbathum, & benedixit diei sabbathi, quia in ipso requieuit ab omni opere quod patrauerat.

g *Quomodo potest homo peccator hæc signa facere?*] Miracula fieri possunt à dæmone & peccatore aliquo modo: signa verò fieri non possunt ita vt signa sint doctrinæ & legationis ac prophetiæ, maximè signa cum ipso professionis argumento conuenientia; hæc nõ potest facere aliquis qui à Deo ad eam rẽ non sit constitutus. Sunt enim signa Dei siue sigilla auctoritatis diuinæ.

facere? Et ſchiſma erat inter eos.
17 Dicunt ergo cæco iterum, Tu, quid
dicis de illo "qui' aperuit oculos tuos? 'quia a.
Ille autem dixit, [a] Quia propheta eſt.
18 Non crediderunt ergo Iudæi de illo,
quia cæcus fuiſſet & vidiſſet, donec vo-
cauerunt parentes [b] eius qui viderat:
19 & interrogauerunt eos, dicentes, Hic
eſt filius veſter, quem vos dicitis quia cę-
cus natus eſt? Quomodo ergo nũc videt?
20 Reſponderunt eis parentes eius, & di-
xerunt, Scimus quia hic eſt filius noſter, D
& quia cęcus natus eſt: 21 quomodo
autem nunc videat, neſcimus, aut quis
eius aperuit oculos, nos neſcimus: ipſum
interrogate: ætatẽ habet, ipſe "de' ſe "lo- 'pro Ms. loquetur a.
quatur'. 22 Hęc dixerunt parentes eius,
quoniã timebant Iudęos. iam enim con-
ſpirauerant Iudęi, vt ſi quis [c] eum confi-
teretur "eſſe' Chriſtum, extra ſynagogã "3 Ms. Aug. c.
fieret. 23 Propterea parentes eius dixe-
runt, Quia ætatem habet, ipſum inter-
rogate. 24 Vocauerunt ergo rurſum ho-
minem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, E
[d] Da gloriam Deo. nos ſcimus quia hic
homo peccator eſt. 25 Dixit ergo "eis' "4 Ms. Aug. c.
ille, Si peccator eſt, neſcio: [e] vnum ſcio,
quia cæcus cùm eſſem, modò video.
26 Dixerunt ergo illi, Quid fecit tibi?
quomodo aperuit tibi oculos? 27 Re-
ſpondit eis, Dixi vobis iam, & * audiſtis: * non c. h.
quid iterum vultis audire? nunquid &
vos

a *Quia propheta eſt.*] Ex cæco illuſtratus euaſit non ſolùm ſenſu, ſed intellectu & animo: atque id opus vnum Dei fuit ex iis quę manifeſtanda in illo ſignificauerat Ieſus, ſenſit effectu in ſe, cognito illum eſſe prophetam à Deo miſſum.

b *Eius qui viderat.*] Vidiſſe illum apertum exploratumq́ue erat. an cęcus natus eſſet non credebatur iis qui veritati aduerſabãtur. verùm hæc illorum incredulitas Dei gloriam magis promouebat ipſis inuitis.

c *Eum confiteretur eſſe Chriſtum.*] eſſe vnctum illum promiſſum à Deo, expectatum à patribus, *extra ſynagogã fieret*, excommunicatus cenſeretur, haberetur q́ue tanquã Samaritanus aut ethnico deterior.

d *Da gloriam Deo.*] Ne diſſimules aut celes id quod conſcientia tua ſentit, hactenus aut ſimulaſti aut diſſimulaſti.

e *Vnum ſcio.*] conſcius mihi ſum, & id atteſtor, me cæcum anteà nunc videre.

vos vultis discipuli eius fieri? 28 Male-
dixerunt ergo ei, & dixerunt, Tu disci-
pulus illius sis: nos autem Moysi disci-
puli sumus. 29 Nos scimus quia Moysi
locutus est Deus: hunc autem nescimus
F vnde sit. 30 Respondit ille homo, &
dixit eis, In hoc enim mirabile est quia
vos nescitis vnde sit, & aperuit meos o-
culos. 31 scimus autem [a] quia peccato-
res Deus non audit: sed si quis Dei cul-
tor est, & voluntatem eius facit, hunc
exaudit. 32 [b] A seculo non est auditum
quia "quis aperuit' oculos cæci nati.
33 [c] Nisi esset hic à Deo, non poterat face-
re quicquam. 34 Responderunt, & di-
xerunt ei, [d] In peccatis natus es totus, &
tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.
35 Audiuit Iesus quia eiecerunt eum fo-
G ras: & cùm inuenisset eum, dixit ei, Tu
credis in filium Dei? 36 Respondit ille,
& dixit, [e] Quis est, Domine, vt credam
in eum? 37 Et dixit ei Iesus, Et vidisti
eum: & qui loquitur tecum, ipse est.
38 At ille ait, Credo, Domine. Et próci-
dens adorauit eum. 39 Et dixit "ei' Iesus,
In iudicium ego in hunc mundum veni:
vt qui non vident videant, & qui vident
cæci fiant. 40 Et audierunt quidam ex
Pharisæis qui cum ipso erant: & dixerũt
ei, Nunquid & nos cæci sumus? 41 Di-
xit eis Iesus, [f] Si cæci essetis, non habere-
tis peccatum. nunc verò dicitis, Quia

" aperuit quis MS.

" 1 MS. e. s.

a *Quia peccatores Deus non audit.*] vt in peccati eorum confirmationem faciat signum, si hic peccaret dicẽdo se à Deo missum, non confirmaretur signo beneficentiæ. ergo facit voluntatem Dei & cultum procurat; ideóque à Deo confirmatur exauditus.

b *A seculo non est auditum*] Hoc est singulare Dei miraculum, & nouum nouique exempli, quod ad mendacij cõfirmationem editum esse dicere absurdissimum est.

c *Nisi esset*] à Deo missus, & se missum & profectum à Deo profiteretur, non poterat quicquam facere in signũ professionis suæ.

d *In peccatis natus es totus.*] Hoc affirmabant Iudæi, ex illa sua supplicatione Misnaioth vltra quàm nihil sapiebant.

e *Quis est, Domine.*] Credo eum venisse: namque signo in me facto noui virtutem illius: & cupio eum cognoscere, vt fidem meam in eum intendam.

f *Si cæci essetis.*] Si vos agnosceretis cæcos & ignaros veritatis atque illuminationis egentes, & cuperetis illuminati, nec videretis signa quæ vidistis, neque cognouissetis verba quę locutus sum vobis, non haberetis peccatum incredulitatis: sed vos fatemini videre & sentire quæ à me aguntur. ergo peccatum vestrum incredulitatis vestra culpa constat nunc & confirmatur vobis.

videmus. Peccatum * vestrum manet. *ergo MS. C.S.

CAP. X.

AMen,[a] amen dico vobis,[b] qui non in- A
trat per ostium in ouile ouium, sed
ascendit aliunde, ille fur est & latro.
2 [c] Qui autem intrat per ostium, pastor
est ouium. 3 Huic ostiarius aperit: &
oues vocem eius audiunt: & proprias o-
ues vocat nominatim, & educit eas.
4 Et cùm proprias oues emiserit, ante eas
vadit: & oues illũ sequuntur, quia sciunt
vocem eius. 5 Alienum autem non se-
quuntur, sed fugiũt ab eo: quia non no-
uerunt vocem alienorum. 6 [d] Hoc pro-
uerbium dixit eis Iesus. Illi autem non
cognouerunt quid loqueretur eis.
7 [e] Dixit ergo eis iterum Iesus, Amen, a-
men dico vobis, quia [f] ego sum ostium B
ouium. 8 Omnes [g] quotquot venerunt*, *ante me 1 MS. eq.
fures sunt & latrones: sed non audierunt
eos oues. 9 Ego sum ostium. Per me si
quis introierit, saluabitur: & [h] ingredie-
tur & egredietur, & pascua inueniet.
10 Fur non venit nisi vt furetur & mactet
& perdat. Ego veni vt [i] vitam habeant, &
abundãtius habeant. 11 Ego sum pastor Isa.40.c.11. Ezec.34.c.23 & 37.f.24
bonus. [k] Bonus pastor animam suã * dat *ponit MS. R.G.S.
pro

CAP. X.

a *Amen, amen*] Hoc sermone denuo Iesus munus, legationem & efficacitatem, auctoritatemque suam Iudæis exponit, & omnibus nota hæc esse curat in ipsorum vtilitatem & salutem.

b *Qui non intrat per ostium.*] qui Ecclesiæ Dei ministerium profitetur, & non agnoscit caput Ecclesiæ, neque illius auctoritatem & virtutem prædicat & prosequitur, non Dei aut Ecclesiæ res agit, sed suas; nihil confert, imò maximè nocet Ecclesiæ.

c *Qui autem intrat per ostiũ.*] Qui fundamentum doctrinæ suæ iacit in solida petra, beneque iacit, hic verã disciplinam & vtilem instituit; hic à Deo admittitur, recipitur & iuuatur. discipulos iuuat & rectè ducit, doctrina simplici & vtilissima; cuius discipuli capaces sunt non solùm cognitione, sed vtilitatis experientia. & cognoscitur illius doctrina apta, simplex, constans, & omnino probanda.

d *Hoc prouerbium.*] Hanc allegoriam ita nudam ex rei rusticæ ratione petitam, quam illi cognouerunt allegoriã esse mysteriis plenam, verùm non intellexerunt sententiam & mentẽ pronuntiantis.

e *Dixit ergo eis iterum.*] Allegoriæ pronuntiatæ significationem per partes explicat Iesus, asserens se vnicum esse mundi saluatorẽ, vnicum salutis Pontificem, atque adeò ipsam salutẽ hominum; qui venientes ad se, suiq; gregis esse volentes, ex morte æterna ad vitam æternam traducat; traductos asserat & custodiat, tutosque reddat ab omnibus insidiis, quas humani generis hostis hominibus molitur; in quas ceteri omnes cadent, quicunque in præsidio ac tutela virtutis & efficientiæ Christi non latuerint.

f *Ego sum ostium ouium.*] Quotquot in regnum cælorum cooptandi sunt, per me intrent necesse est; ita vt mihi coniungantur, diuinæ humanæque meæ naturæ participes effecti per donum Spiritus sancti à Patre missum.

g *Quotquot venerunt.*] dicentes se esse Messias, non oues iuuandi & conseruandi, sed diripiendi ac deuorãdi causa venerunt, sua cupiditate & ambitione, non Dei auctoritate & virtute ducti. Oues quæ verè expectabant regnum Dei, & sciebant aliam rem esse quàm terrenam, sentientes illorum voces, quæ aliter sonabant quàm verba vitæ æternæ sonant, non audierunt illos.

h *Ingredietur & egredietur.*] habebit sui potestatem & veram libertatem, non carnalem, aut vanam & imaginariam, sed spiritualem. Vbi enim spiritus Christi, ibi libertas: non vt secundùm carnem viuatur, sed vt secundùm Spiritum ambuletur. & inueniet pascua diuinæ prouidentiæ alentis eum spiritualibus bonis.

i *Vitam habeant*] æternam, liberati à morte, & abundantius habeant donum fidei, charitatis, spei, consolationis, & omnium virtutum.

k *Bonus pastor.*] qui oues amo, foueo, tueor, atque ex amore ac dilectione seruo & pasco, spiritualibusque bonis expleo.

⁻6MS.c.5. pro ouibus ⁻suis'. 12 a Mercenarius au-
tem & qui non est pastor, cuius non sunt
C oues propriæ, videt lupum venientem,
& dimittit oues, & fugit: & b lupus rapit,
& dispergit oues. 13 Mercenarius au-
tem fugit, quia mercenarius est: & non
pertinet ad eum de ouibus. 14 Ego sum
pastor bonus: c & cognosco meas, & co-
Mat.11.d.27 Luc.10.d.22 gnoscunt me meæ. 15 d Sicut nouit me
Pater, & ego agnosco Patrem: & animã
⁻5MS.c.5. Mat.28.d.19 meam pono pro ouibus ⁻meis'. 16 e Et
Mar.16.d.15 Luc.24.g.47 alias oues habeo quæ non sunt ex hoc
Act.10.f.35 13.g.47.15.b.7. ouili: & illas oportet me adducere, f &
Gal.1.b.9 vocem meam audient, & fiet vnum oui-
Ezec.37.f.22 Isa.53.b.7 le & vnus pastor. 17 Propterea me dili-
git Pater, quia g ego pono animã meam,
vt iterum sumam eam. 18 h Nemo tol-
lit eam à me: sed ego pono eam à meipso.
potestatem habeo ponendi eam: &
potestatem habeo iterum sumendi eam.
Hoc mandatum accepi à Patre meo.
D 19 Dissensio iterum facta est inter Iudęos
propter sermones hos. 20 Dicebant au-
tem multi ex ipsis, Dęmonium habet &
insanit: quid eum auditis? 21 Alij dice-
bant, Hæc verba i non sunt dæmonium
habentis. nunquid dæmonium potest
1.Math.4.f.56.59 cæcorum oculos aperire? 22 Facta sunt

a *Mercenarius.*] Qui non ouium salutis causam & curam suscipiũt, sed suis ipsorum commodis consulunt, ij diripiunt populos & spoliant, & oblatis periculis animorum non defendunt.

b *Lupus.*] Diabolus cum mẽbris suis falsæ & pernitiosæ aut inutilis doctrinæ ministri.

c *Et cognosco meas.*] quæ mihi traditæ sunt à Patre, ingressæ per me in ouile & regnum cælorum, quod in hac vita inchoatur, ipsas ego cognosco tanquã membra corporis mei arcana & inenarrabili cognitione: & illæ me; illæ, inquam, quæ meæ propriè & re ipsa sunt, arcana & admiranda cognoscunt cognitione, vt membra caput cognoscunt.

d *Sicut nouit me Pater*] qui in me est, & ego agnosco Patrem in quo sum. & vitam expositúrus sum sanguinemq́ue effusurus, vt oues quæ me sequi voluerint, liberem è morte ac tyrannide & seruitute peccati & diaboli.

e *Et alias oues habeo.*] à Patre meo destinatas mihi, quæ non sunt ex hoc ouili filiorum Israel, sed ex gentibus & populo filiorum Edom, de quo scriptũ est, Maior seruiet minori.

f *Et vocem meam audient.*] Euangelium salutis eorum: & fiet vnum ouile, vnũ regnum cælorum, vna Ecclesia, & vnus pastor ipse ego, in quo coniunctæ omnes erunt tanquam membra in capite.

g *Ego pono animam meam*] in mortem, ad extinctionẽ peccati, veneni ac mortis ouium mearum; & *iterum sumã eam* in resurrectionem non meam solùm, sed omnium membrorum meorum, hoc est, ouium omnium quæ mecum & in me resurgent in iustificationem vitæ.

h *Nemo tollit.*] Cùm moriar, nõ moriar, quia effugere mortem nõ possim; sed quia nolim effugere mortem, quã sponte & libẽter subibo, vt Patri obediam in salutem ouiũ quas amo. possum exponere vitam, & virtute propria qua Deus sum efficere, vt mors mea sit redemptio pro multis. hãc potestatem habeo ex natura mea & à Patre meo: namque vnum sumus ego & Pater. Possum iterũ sumere, quia Deus sum, ipsa vita sum, Filius hominis sum, ipsa puritas & sanctitas humanæ naturæ, ideoq́ue nõ obnoxius corruptioni & vinculis inferni & sepulchri, & sumens iterum animã possum mecum resuscitare eos qui mecum commortui fuerint. & *hoc mandatum accepi à Patre meo*, quod vobis expono.

i *Non sunt dæmonium habentis.*] Namque hæc verba vitam æternam, salutem hominum, diuinam voluntatem & virtutem annuntiant, quæ omnia aliena sunt ab ingenio, consilio, instituto & studio dæmoniorum. Deinde etiam confirmantur signo beneficentiæ atque efficacitatis diuinæ, dæmoniorum viribus negato. Nam quod non sit, vt sit, efficere non potest dæmõ: non habet potestatem creandi neque naturalem neque permissam; atque ita cæcos etiam qui accidenti aliquo aut morbo vidẽdi facultatem amiserunt, oculos aperire & restituere non potest dæmonium, nedum eorum qui cæci & videndi facultate omnino priuati nascuntur.

autē [a]Encænia in Ierosolymis: & hyems
erat. 23 Et ambulabat Iesus in templo,
in porticu Salomonis. 24 Circundede- E
runt ergo eum Iudæi, & dicebant ei,
Quousque animam nostram [b]tollis? si
tu es Christus, dic nobis palàm. 25 Re-
spondit eis Iesus, [c]Loquor vobis, & non
creditis. opera quæ ego facio in nomine
Patris mei, hæc testimonium perhibent
de me: 26 sed vos non creditis, quia non
estis ex ouibus meis*. 27 Oues meæ vo- *sicut dixi vobis R.C.S.
cem meam audiunt: & ego cognosco eas,
& [d]sequuntur me. 28 & ego vitam ęter- F
nam do eis: & non peribūt in æternum,
& non rapiet eas quisquā de manu mea.
29 Pater meus *quod dedit mihi, maius* *qui dedit mihi, maior R.C.S.
omnibus est: & nemo potest rapere de
manu Patris mei. 30 Ego & Pater vnum
sumus. 31 Sustulerunt *lapides Iudæi, *ergo iterū 4 MS.R.C.S.
vt lapidarent eum. 32 Respondit eis Ie-
sus, Multa bona opera ostendi vobis ex
Patre meo, propter quod eorum opus
me lapidatis? 33 Responderunt ei Iudęi,
De bono opere non lapidamus te, sed de
blasphemia, & quia tu homo cùm sis,
facis teipsum Deum. 34 Respondit eis
Iesus, Nónne scriptum est [e]in lege vestra, Psal.81.b.6
quia Ego dixi, dij estis? 35 Si illos dixit
deos, ad quos sermo Dei factus est, &
non potest solui scriptura: 36 [f]quem
Pater sanctificauit & misit in mundum, G
vos dicitis, Quia blasphemas: quia dixi
Filius

a *Encænia.*] Festum dedicationis templi, quod vigesima quinta die lunationis Nouēbris ex Ecclesiæ decreto Machabæorum tempore institutum est.

b *Tollis.*] suspensam esse & ancipitem pateris.

c *Loquor vobis.*] Diuinorum oraculorum auctoritate & testimonio vobis iam diu est quod expono id quod sum. Deinde etiam signis, portentis & miraculis eadem confirmo, asserens ea nomine & auctoritate Patris mei fieri. hæc est summa examinationis veritatis vobis à Deo per Mosem tradita, per Prophetas repetita: *sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis*, quæ Euangelij vocem cùm audierint, fide excipiūt, & obedientia sequuntur.

d *Sequuntur me*] fide & obedientia: & ita sequutę me excipere paratum assequuntur, & vitam æternam do eis, donans memetipsum eis. & postquam verè & re ipsa habent vitam æternam; factæ membra viua mea, non peribunt in æternum, quia nec ipsæ discedere volent à me, qui vita earum sum; neq; alicuius aduersarij potestate, vi, insidiis aut dolis poterunt à me auelli & separari, vtpote defensæ à me, & à Patre meo protectæ, cuius virtuti, efficacitati, amori & voluntati nihil præterea cōparari potest. Itaque quod meum est, Patris mei est; quod ego seruo, ille seruat namque *ego & Pater vnum sumus*, tū natura diuina, tum consilio & proposito; quatenus etiā Filius hominis sum consilio & proposito eodem cùm Patre sum.

e *In lege vestra.*] in religionis & doctrinæ vestræ libris, à Spiritu sancto per manum Prophetæ, qui & legem intelligebat & obseruabat, scriptū est: Iudices & magistratus munere suo fungētes, à Deo *Deos* esse appellatos: idque in ipsa lege Mosis constat. לא תיראו מפני איש כי משפט אלהים הוא.

f *Quem Pater sanctificauit.*] Si magistratibus & iudicibus à Mose, vel à populo vel à rege aut principe delectis verè adscribitur nomen Dei, idque ex sententia diuina, cur dicetis eum blasphemare, qui non sibi Dei nomen manifestè arrogat, sed potius numen ipsum diuinum apertè exhibet, approbāte Patre manifestissimis testimoniis, & ostēdente illum esse delectum, separatum atque adornatum; denique vltra omniū hominum aliorum comparationē longè excellentiùs sacratum & missum in hunc mundum; éstne blasphemare operibus & actionibus ostendere aliquid antequàm pronuntietur, est blasphemare eum virtute sese præbere, quē Pater voce de cælo Filium suū dixerit?

Filius Dei ſum? 37 Si non facio opera
Patris mei, nolite credere mihi. 38 Si
autem facio, & ſi mihi non vultis crede-
re, operibus credite: vt cognoſcatis &
credatis quia Pater in me eſt, & ego in
Patre. 39 Quærebant ergo eum appre-
hendere: & exiuit de manibus eorum.
40 Et abiit iterum trãs Iordanem in eum
locum vbi erat Iohannes baptizans pri-
mùm: & manſit illic. 41 & multi vene-
runt ad eum, & dicebant, Quia[g] Iohan-
nes quidem ſignum fecit nullum. Om-
nia autem quæcunque dixit Iohannes de
hoc, vera erant. 42 Et multi crediderunt
in eum.

g *Iohannes quidem ſignum fecit nullum.*] Iohannes propheta fuit miſſus à Deo, & talis publicè habitus; & quanquam ſignũ nullum fecit, veniebamus ad eũ, & baptizabamur, fidem habentes doctrinæ illius: & dixit ille hunc eſſe excipiendum Filium Dei, agnum Dei; & creſciturum virtute, miraculis, doctrina, ac demum efficacitate tollendi peccata, & baptizandi Spiritu ſancto: & videmus veriſſima eſſe ea quæ de hoc Iohannes dixit: namque hic ſignis & miraculis à Deo comprobatus ornatusque eſt, præterquam quod auctoritas & aſſeueratio atque teſtimonia Iohannis vera erant, & tali teſte digniſſima, ille igitur hunc ſuſcipiendum nobis indicauit.

CAP. XI.

A ERat autem quidam "languens' Laza-
rus à Bethania, de caſtello Mariæ &
Marthæ "ſororis' eius. 2 (Maria autem
erat quæ vnxit Dominum vnguento, &
exterſit pedes eius capillis ſuis: cuius fra-
ter Lazarus infirmabatur.) 3 Miſerunt
ergo ſorores eius ad eum, dicentes, Do-
mine, ecce quem amas, infirmatur.
4 Audiens autem Ieſus, dixit eis, Infir-
mitas hæc [a]non eſt ad mortem', ſed pro
gloria Dei: vt glorificetur filius Dei per
eam. 5 Diligebat autem Ieſus Marthã,
& ſororem eius Mariam, & Lazarum.
6 Vt ergo audiuit quia infirmabatur, tũc
quidem manſit in eodem loco duobus
diebus: 7 deinde poſt hæc dicit diſcipulis
ſuis,

" infirmus " MS.
" ſororum MS. Aug.
Mat. 26. a. 7
Luc. 7. f. 37
Infr. 12. a. 3

CAP. XI.

a *Non eſt ad mortem.*] Morbus hic nõ allatus eſt vt vita laborãtis terminetur, tanquam poſtremus illius vitæ terminus, vt in aliis mortalibus effici ſolet; ſed cauſa huius morbi eſt, vt ex ipſius exitu ſpectetur publicè exemplum voluntatis Dei erga hominum vitam & ſalutem.

suis, Eamus in Iudæam iterum. 8 Di-
cunt ei discipuli, Rabbi, nunc quærebāt
te Iudęi lapidare: & iterum vadis illuc?
9 Respōdit Iesus, [a] Nónne duodecim sunt B
horæ diei? Si quis ambulauerit in die, nō
offendit: quia lucem huius mundi videt:
10 [b] si autem ambulauerit in nocte, offen-
dit: quia lux non est in eo. 11 Hæc ait:
& post hæc [c] dicit eis, Lazarus amicus [c] hoc MS. c.
noster dormit: sed vado vt à somno ex-
citem eum. 12 Dixerunt ergo discipu-
li eius, Domine, [c] si dormit, saluus erit.
13 Dixerat autem Iesus de morte eius: illi
autem putauerunt quia de dormitione
somni diceret. 14 Tunc ergo Iesus dixit
eis manifestè, Lazarus mortuus est:
15 [d] & gaudeo propter vos, vt credatis,
quoniam non eram ibi. sed eamus ad eū.
16 Dixit ergo Thomas qui dicitur Didy-
mus, ad condiscipulos: [e] Eamus & nos,
vt moriamur cum eo. 17 Venit itaque
Iesus: & inuênit eum quatuor dies iam
in monumento habentem. 18 (Erat au- C
tem Bethania iuxta Ierosolymam quasi
stadiis quindecim.) 19 [f] Multi autem ex
Iudæis venerāt ad Martham & Mariam,
vt consolarentur eas de fratre suo.
20 Martha ergo vt audiuit quia Iesus ve-
nit, occurrit illi: Maria autem domi se-
debat.

a *Nōne duodecim horæ.*] Artificialis dies à Solis exortu ad occasum vsque dimidiam cæli partem metitur super terrā, ea in duodecim horas artificiales diuiditur: & hoc perpetuum est, siue longæ siue breues dies contingant, tamen duodecim horas hoc modo numerare est. & qui diem præscriptum habet, & quid singulis horis agēdum sibi sit probè tenet, munus pensúmque suum rectè absoluit, vtpote cum horis diei sibi constituti collatum, atque ita suū iter metitur, vt pro temporis ratione absoluat: & cùm lucem habeat, qua viam inspicere possit, nō impingit aut offendit, quanquam offendicula in via reperiat, quę ab illo vitari facilè possunt, vtpote viam vidente ex lucis vsura. Hac similitudine significare voluit Iesus muneris, officij ac ministerij sui pensum non casu, sed consilio diuino sibi esse datum, & se suum tempus habere diuinitus præscriptum, ad actionū suarum partes omnes explendas; atq; hac luce fungentē & vtentē, non posse impediri aut perturbari quibuscunque offendiculis, quamuis plurimis & maximis, per aduersarios, vel dæmones, vel homines oblatis, quippe quæ eius lucis qua ipse vteretur, beneficio & virtute præuideri & caueri, declinari atq; etiam remoueri superarique possent. Ideò cùm partes pensi sui plures absolutæ iam essent, offendiculis omnibus non obstātibus, supererat reliquas absoluere, semoto metu offerendorum offendiculorum, quæ in luce voluntatis & consilij Dei ambulanti nihil plus impedimenti afferri poterant, quàm ea quæ iam oblata præteritáque fuissent.

b *Si autem ambulauerit in nocte.*] non secutus consilij voluntatisque Dei lucē.

c *Si dormit, saluus erit.*] Ex vulgata sententia ab antiquis accepta, & in Misnaioth tradita tractatu De benedict. c.9. in hanc sententiam: Pulchrum signum ægroto ex vna sex rerum obseruatur, eæ sunt sternutatio, sudor, solutio alui, effluxio, somnus, & somniū.

d *Et gaudeo propter vos.*] Propter vos gaudeo me non fuisse ibi cùm ille moreretur, vt credatis, vt multis argumētis confirmetis vestram de me fidem, quòd dixerim vobis morbū illius esse vt manifestetur gloria Dei: & cùm potuerim ire antequam moreretur, expectauerim illius mortem, ad ostendendum signum gloriæ Dei; & certiores vos fecerim obitus illius; ac somnum eum vocarim, vt intelligatis hæc omnia consilio diuino euenisse, cuius ego particeps & minister sum.

e *Eamus & nos, vt moriamur cum eo.*] Cum Lazaro moriamur; nam post mortem illius quid attinet ire ad eum, nisi vt moriatur ille cum Lazaro, & nos etiam?

f *Multi autem ex Iudæis.*] quibus Deus vsus est pro testibus miraculi ac signi per Filium edendi.

debat. 21 Dixit ergo Martha ad Ieſum,
Domine, ſi fuiſſes hîc, frater meus non
fuiſſet mortuus. 22 ſed & nũc ſcio quia
quæcunque popoſceris à Deo, dabit ti-
bi Deus. 23 Dicit illi Ieſus, Reſurget
frater tuus. 24 Dicit ei Martha, Scio
Sup. 5. e. 29 Luc. 14. c. 14 quia reſurget in reſurrectione, in nouiſ-
ſimo die. 25 Dixit ei Ieſus, [a] Ego ſum re-
Sup. 6. d. 33 e. 47. ſurrectio & vita: qui credit in me, [b] etiam
ſi mortuus fuerit, viuet. 26 & omnis
qui viuit, & credit in me, non morietur
in æternum. Credis hoc? 27 Ait illi, Vti-
D que, Domine, ego [c] credidi quia tu es
* viui usq. ⊢ 7 us. s. Chriſtus filius Dei * qui in ⊢ hunc mun-
dum veniſti. 28 Et cùm hæc dixiſſet,
abiit, & vocauit Mariam ſororem ſuam
ſilentio, dicens, Magiſter adeſt, & vocat
* ſurrexit us. s. te. 29 Illa vt audiuit, * ſurgit citò, & venit
ad eum. 30 nondum enim venerat Ie-
ſus in caſtellum. ſed erat adhuc in illo
loco vbi occurrerat ei Martha. 31 Iudęi
ergo qui erant cum ea in domo, & con-
ſolabantur eam, cùm vidiſſent Mariam
quia citò ſurrexit & exiit, ſecuti ſunt
eam, dicentes, Quia vadit ad monumẽ-
tum, vt ploret ibi. 32 Maria ergo cùm
veniſſet vbi erat Ieſus, videns eum, ceci-
dit ad pedes eius, & dicit ei, Domine, ſi
fuiſſes hîc, nõ eſſet mortuus frater meus.
33 Ieſus ergo vt vidit eam plorantem, &
Iudæos qui venerant cum ea, plorantes,
[d] infremuit ſpiritu, & turbauit ſeipſum,

ſ 34 &

a *Ego ſum reſurrectio & vita.*] reſurrectio ſpiritualis eorum qui mortui ſunt peccatis & delictis carnis ſuæ, & parentum etiam ſuorum originali culpa. & vita eorum qui ſic reſurrexerint, vita, inquam, æterna. articulus hic præſentis miraculi ſigno confirmatus fuit à Deo.

b *Etiam ſi mortuus fuerit.*] morte corporis, & ante meum aduentum obierit diem ſuum, tamen in reſurrectione viuet in æternum vita diuina ſibi à me communicata: & præſentibus ac futuris qui in me crediderint, communicabo etiam hoc donũ viuentibus & ſentiẽtibus vt viuãt vita illa diuina in ęternum; vita, inquam, ęterna, quibus corporis mors ſomnus erit, ad reſurrectionem vitæ æternæ initus. Hæc ſumma virtutis efficacitatiſque meæ ratio eſt.

c *Credidi quia tu es Chriſtus filius Dei.*] Quanquam ego tãtum myſterium aſſequi & cognoſcere nunc non poſſum, tamen credo te eſſe Dei filium, vnctum diuina virtute & auctoritate, & miſſũ in mundum ad id efficiendum & præſtandum, quod diuinis promiſſis de hominum ſalute continetur.

d *Infremuit ſpiritu.*] propter exiguam Mariæ & aliorum fidem, quamobrem etiam lachrymatus eſt.

34 & dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, E
Domine, veni & vide. 35 Et lachryma-
tus est Iesus. 36 Dixerunt ergo Iudæi,
Ecce quomodo amabat eum. 37 Qui-
dam autem ex ipsis dixerunt, Non pote-
rat hic, qui aperuit oculos cæci*, facere, Supr.9.a.6
vt * hic non moreretur? 38 Iesus ergo * nati MSS. * & 3 MS.
ᵃ rursum fremens in semetipso, venit ad Aug. c. t.
monumentum. erat autem spelunca: &
lapis superpositus erat ei: 39 Ait Iesus,
Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror
eius qui mortuus fuerat, Domine, iam
fœtet: quatriduanus est enim. 40 Dicit
ei Iesus, Nónne dixi tibi[b] quoniam si cre-
dideris, videbis gloriam Dei? 41 Tule-
runt ergo lapidem. Iesus autem eleuatis
sursum oculis, dixit, Pater,[c] gratias ago
tibi quoniam [d] audisti me. 42 ego autem
sciebam quia semper me audis; sed pro-
pter populum qui circunstat, dixi, vt cre-
dant quia tu me misisti. 43 Hæc cùm
dixisset, voce magna clamauit, Lazare,
veni foras. 44 Et statim prodiit qui fue-
rat mortuus,[e] ligatus pedes & manus in-
stitis, & facies illius sudario erat ligata. F
Dixit eis Iesus, Soluite eum, &[f] sinite ab-
ire. 45 Multi ergo ex Iudæis qui vene-
rát ad Mariam * & Martham, & viderát * MS. ...
quæ fecit Iesus,[g] crediderunt in eum.
46 Quidam autem ex ipsis abierunt ad
Pharisæos, & dixerũt eis quæ fecit Iesus.
47 Collegerunt ergo Põtifices & Pharisæi
concilium,

a *Rursum fremens.*] ex dolore cõcepto propter incredulitatem illorũ, & animorum stupiditatem, qui miraculorũ illorum non intelligerent rationem, nec aduerterent significationem.

b *Quoniam si credideris*] me esse resurrectionem & vitam æternam hominum, videbis rei huius signum hodie publicè ad Dei gloriam, & confessionem atque gratulationem amoris eius erga homines edendum.

c *Gratias ago tibi.*] Discrimen est inter petitionem & confessionem, tum argumento, tum orationis forma. Petitione postulamus quod non habemus; confessione testamur coram Deo nos habere aliquid ab ipso gratulamurque. Illud genus inchoari solet ab antiquis hoc modo: Sit volũtas à facie tua, &c. Hoc verò, *Gratias ago tibi*, vel, Confiteor tibi. ita ipso orationis genere & stylo testatus est Iesus coram Deo & hominibus illis huius rationis non expertibus, se esse compotẽ huius quã profitebatur auctoritatis & signorum etiam ad id confirmandum edendorum.

d *Audisti me.*] petentem à te declarationem manifestam, quòd ego sim filius tuus, & à te missus, idque certissimum mihi est semper. sed hoc dico, vt testeris gloriam tuam à me procurari ad hanc rem missò in hominum salutem & vitam: vt cum hoc dicto testimonium conueniat facti mei ab his modo spectandi.

e *Ligatus pedes & manus.*] & tamẽ non impedientibus ligamentis illis, nec sudario quod oculos velabat, prodiit & venit foras: nimirum id efficiente voce Iesu, cui maiora & tenaciora vincula mortis videlicet obsistere non potuerunt.

f *Sinite abire.*] iam inter viuos agere, & vitæ vsura frui: neque enim in speciem, sed verè viuus est.

g *Crediderunt in eum.*] resurrectionem & vitam hominum se esse professum, & illo signo testatum.

facie mus MS. Aug. S. concilium, & dicebant, Quid "facimus",
quia hic homo multa signa facit. 48 Si
dimittimus eum sic, omnes credent in
& 9 MS. G. eum: & venient Romani, & tollent* no-
strum locum & gentem. 49 Vnus au-
8 MS. Aug. G. tem ex ipsis Caiphas nomine, cùm esset
Inf. 18. c. 14 G Pontifex anni illius, dixit eis, Vos nesci-
tis quicquam, 50 nec cogitatis quia ex-
vobis O. pedit "nobis" vt vnus moriatur homo pro
populo, & non tota gens pereat.
51 Hoc autem ª à semetipso non dixit: sed
cùm esset pontifex anni illius, propheta-
uit quòd Iesus moriturus erat pro gente:
& MS. G. S. 52 & non tantùm ᵇ pro gente, sed vt* fi-
lios Dei qui erant dispersi, congregaret
in vnum. 53 Ab illo ergo die cogitaue-
runt vt interficerent eum. 54 Iesus ergò
ᶜ iam non in palam ambulabat apud Iu-
Ephraim O. Hier. l. de locis Hebraicis: Syra, vtro modo legantur, licet. dæos, sed abiit in regionem iuxta deser-
tum in ciuitatem quæ dicitur "Ephrem",
& ibi morabatur cum discipulis suis.
55 Proximum autem erat Pascha Iudæo-
rum: & ascenderunt multi Ierosolymam
purificarét MS. G. S. de regione ante Pascha, ᵈ vt "sanctifica-
rent" seipsos. 56 Quærebant ergo Ie-
sum: & colloquebantur adinuicem, in
templo stantes, Quid putatis, ᵉ quia non
vênit ad diem festum? Dederant autem
Pontifices & Pharisæi mandatum, vt si
quis cognouerit vbi sit, indicet, vt ap-
prehendant eum.

a *A semetipso non dixit*] Non quòd non cognosceret quid diceret, sed qui quãtum mysterij & argumẽti illa sua sententia contineretur, non intelligeret satis: motus est suo consilio ad dãdam sententiam contra Iesum ex odio & inuidia: sed eam sententiam ita proferri & pronũtiari voluit Deus, vt non aliàs melius & plenius interpretari quis intelligendo possit, quàm vt ad salutem publicam totius mundi referat: idque factum est munere & officio Pontificis; vt Deus, ex quo illius pontificatus auctoritas constabat, ore ipsius Pontificis testaretur salutem publicam populi Israelitici, & aliarũ gentium veteris Testamenti pontificatu & sacrificiis effici nõ posse aut afferri; sed vnius Sacerdotis noui Testamenti hostia & munere.

b *Pro gente.*] atque ideò pronuntiauit pro populo: *& vt filios Dei qui erãt dispersi*] hoc significatum est illa sententiæ parte; *& non tota gens pereat.*

c *Iam non in palam ambulabat.*] Quia iam absoluerat legationem suam, qua se Euangelistam, & regni Dei annuntiãdi ac fidei & pœnitẽtiæ exigẽdæ ministrũ exhiberet; & signa omnia ediderat quæ ad suã auctoritatẽ confirmãdam decreta fuerant. Ergo secedit, vt bonis & piis de se cogitandi & cognoscendi studium augeat; inuidis ac veritatis aduersariis aduersum seipsos peccãdi occasiones minuat: atque interim expectet donec se palam populo regem exhibeat à Deo promissum.

d *Vt sanctificarent seipsos.*] Nazarenorũ abstinẽtia & continentia atque purificatione, quæ per aliquot dies inibãtur.

e *Quia non venit ad diem festum?*] Cùm multi quærerent eum, alij primùm videndi, alij reuisendi studio, & existimarent quidam ipsum latêre propter mandatum Pontificum & Pharisæorum: affirmabant alij illum non defuturum ad diem festum, quippe quem sciebant & legis cultorem, & opportunitatum omnium ad voluntatẽ Dei enuntiandam diligentissimum obseruatorem.

CAP. XII.

IEsus ergo ante sex dies Paschæ venit *Mat.26.a.* *Mar.14.a.*
*Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mor- A
tuus quē suscitauit -Iesus*. 2 [a] *Fecerunt *in MS.G. - MS.G.
autem ei cœnam ibi: [b] & Martha mini- * à mortuis MS.G.S.
strabat, Lazarus verò vnus erat ex dis-
cumbentibus cum eo. 3 Maria ergò ac-
cepit [c] libram vnguenti nardi pistici, pre-
tiosi, & vnxit pedes Iesu, & extersit pe-
des eius capillis suis: & domus impleta
est ex odore vnguēti. 4 "Dixit' ergo vnus "Dicit MS.G.
ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui
erat eum traditurus, 5 Quare hoc vn-
guentum non væniit trecentis denariis,
& datum est egenis? 6 Dixit autem hoc,
non quia de egenis pertinebat ad eum:
sed quia fur erat, & loculos habens, ea
quæ mittebantur portabat. 7 Dixit er- B
go Iesus, "Sine' illam, [d] vt in "diem' sepul- "Sinite G. "die MS.G.
turæ meæ seruet illud. 8 Pauperes enim
semper habetis vobiscum: me autē non
semper "habebitis'. 9 Cognouit ergo "habetis MS.G.
turba multa ex Iudęis quia illic est: & ve-
nerunt, non propter Iesum tantùm, sed
vt Lazarum viderent, quem suscitauit à
mortuis. 10 Cogitauerunt autem prin-
cipes sacerdotum vt & Lazarum interfi-
cerent: 11 quia multi propter illum ab-
ibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.
12 In crastinum autem turba multa quæ
venerat ad diem festum, cùm audissent
quia venit Iesus Ierosolymam, 13 acce-
perunt

CAP. XII.

a *Fecerunt autem ei cœnam ibi.*] congregatis amicis ad communicationem religionis & gratiarum actionem, cuiusmodi fieri solebāt ex more antiquo Iudæorū, in quā conuenire non poterant pauciores quàm tres; & non admittebantur gētiles aut aliàs profani & immundi in numerum inuitatorum; & adhibebantur vnguenta ab iis qui habebant, ac de omni ferculorum & iucundarum aut vtilium rerum vsu gratiæ agebantur Deo. harum cœnarū ritum omnem legimus in repetitionibus antiquis tract. De benedictionib. pluribus capitibus.

b *Et Martha ministrabat.*] nam in illis cœnis mulieres, pueri & serui non numerantur inter inuitatos ac discumbentes, & benedicentes; possunt verò numerari inter ministros, qui suas partes etiam agunt in eiusmodi conuiuiis.

c *Libram.*] vas sęue sine ansis libræ capax. *vnguenti nardi pistici.*] capitalis & præstantissimi.

d *Vt in diem sepulturæ meæ.*] Aliàs hæc multa elargita est pauperibus, & largietur etiam posthac; sed quod mihi mortuo & sepeliendo sine reprehensione adhibere poterat, si adesset, hoc nūc viuenti præuentione illius diei facit.

perunt ramos palmarum, & processe-
runt obuiam ei, & clamabant, Hosan-
na, benedictus qui venit in nomine Do-
Mat.21.a.7 Mar.11.a.7 Luc.19.f.35 Zach.9.b.9 mini, Rex Israel. 14 [a]Et inuenit Iesus
asellum, & sedit super eum, sicut scri-
ptum est: 15 Noli timere filia Sion: ecce
C rex tuus venit sedens super pullum asinę.
16 Hæc non cognouerunt discipuli eius
primùm: sed [b]quando glorificatus est Ie-
sus, tunc recordati sunt quia hæc erant
scripta de eo; & hæc fecerunt ei.
17 [c]Testimonium ergo perhibebat turba
quæ erat cum eo quando Lazarum vo-
cauit de monumento, & suscitauit eum
à mortuis. 18 Propterea & obuiam ve-
nit ei turba: quia audierunt eum fecisse
hoc signum. 19 Pharisæi ergo dixerunt
ad semetipsos, Videtis [d]quia nihil profi-
cimus? ecce mundus totus post eū abiit.
20 Erant autem [e]quidam Gentiles ex his
qui ascenderant vt adorarent in die festo.
D 21 Hi ergo accesserunt ad Philippum qui
erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant
eum, dicentes, Domine, volumus Iesum
videre. 22 Venit Philippus, & dicit An-
dreæ: Andreas rursum & Philippus di-
xerunt Iesu. 23 Iesus autem respondit
eis, dicens, [f]Vênit hora, vt clarificetur fi-
lius hominis. 24 Amen, amen dico vo-
bis, nisi granum frumenti cadens in ter-
ram, mortuum fuerit: ipsum solum ma-
net. [g]si autem mortuum fuerit, multum

f 3 fructum

a *Et inuenit Iesus asellū.*] Hactenus ministrum circuncisionis, hoc est, Prophetam, Euangelistam, & salutis denuntiatorem; nunc regem Iudæorum, salutis Pontificem, Messiam denique apertis signis & conditionibus sese præbet.

b *Quando glorificatus est.*] misso Spiritu sancto in eos, inter alia multa quæ scripta erant de illo, & hoc intellexerunt etiam.

c *Testimonium.*] Testimonium reddebatur à multis publicum & certum; testibus, inquam, oculatis, à Iesu professo se esse vitam & resurrectionem, & Deo patre de hac professione sua appellante Lazarum, fuisse omnibus videntibus resuscitatum à mortuis.

d *Quia nihil proficimus.*] nec auctoritate, neque sapientia & oratione, neque dissuasione, neque vitæ nostræ austeritate obstare possumus, quin huius doctrina, fama & fides augeatur, & propagetur apud homines. neque enim solùm nostrates Iudæi videlicet, sed omnes aliæ nationes hunc quærunt & sequuntur.

e *Quidam gentiles*] ex Syrophœnicibus Galilææ finitimis, quod ostenditur ex eo quòd Philippū Bethsaidensem quibusdam (vti videtur) ex ipsis notum conuenerint.

f *Venit hora.*] Significauit Iesus se non multo post morte resurrectioneque sua & Spiritus sancti immissione, notū fore gentibus etiam, ad quas Euangelij lumen perferendum erat, manifesto experimento virtutis & efficientiæ suæ in eos qui crederent & obedirent Euangelio.

g *Si autem mortuum fuerit.*] ex terrę succo concipit humorem, quem sua virtute afficiens cōuertit in naturā suam; conuertit & prodit tandem in spicam plenam granis comparatis ex communicatione propriæ naturæ ac virtutis, admiranda similitudo efficiētiæ Christi in regenerandis.

fructum affert. 25 [a] Qui amat animam Mat.10.d.39 & 16.d.25
suam, perdet eam: & qui odit animam Mar.8.d.35 Luc.9.c.24
suam in hoc mundo, in vitam æternam & 17.g.33
custodit eam. 26 [b] Si quis mihi mini-
strat, me sequatur: & vbi sum ego, illic
& minister meus erit. Si quis mihi mini-
strauerit, honorificabit eum Pater meus.
27 Nunc [c] anima mea turbata est. Et quid
dicam? [d] Pater, saluifica me ex hac hora.
Sed, propterea véni, in horam hanc. E
28 Pater, clarifica nomen tuum. Vênit
ergo [e] vox de cælo*, [f] Et clarificaui, & ite- * dicens, usq.
rum clarificabo. 29 Turba ergò quæ
stabat & audierat, dicebat tonitruũ esse
factum. Alij dicebant, Angelus ei locu-
tus est. 30 Respõdit Iesus, & dixit, Non
propter me hæc vox vênit, [g] sed propter
vos. 31 [h] Nunc iudicium est mundi: nũc
princeps huius mundi eiicietur foras.
32 Et ego si exaltatus fuero à terra, [i] omnia
traham ad meipsum. 33 (hoc autem di-
cebat, significans qua morte esset mori-
turus.) 34 Respondit ei turba, Nos au-
diuimus ex lege, quia Christus manet in Psal.109.a.4 & 116.a.2
æternum: & quomodo tu dicis, Oportet Isa.40.b.6
exaltari Ezec.37.g.25

a *Qui amat animam suam.*] Non satis est velle Iesum cognoscere ex facie & videre ad clarificationem illius, & salutem ac vitam cognoscentis; opus est commori cum ipso, & resurgere cum ipso: sic enim clarificatur Filius hominis in membris suis, & membra honorificantur capiti suo compacta & coniuncta.

b *Si quis mihi ministrat.*] Si quis probatus Iesu Christi discipulus & minister esse ac dici vult, ne sit contentus vidisse & audisse tantùm; sed sequatur eum, & cupiat atque studeat ab eius doctrina & disciplina non discedere: sic admittetur, agnoscetur & recipietur à Christo, particeps factus ipsius mortis & resurrectionis in spiritu & veritate.

c *Anima mea turbata est*] propter aduentantem horam terribilem, qua susceptis in se culpis ac debitis totius mũdi, & iræ diuinæ placatione ac disciplina pacis nostræ, crudelem & ignominiosam mortem subiturus erat. videbatque multos ob propriam ipsorũ culpam hoc maximo beneficio non vsuros.

d *Pater, saluifica me.*] Quanquam hora terribilis omnino sit, petámne à Patre vt ab ea excipiar & auertar? Non petam, quia ideo veni vt hanc horam subirem; sed id quamobrem veni, dicam, veni autẽ vt glorificarem Patrẽ. Glorificatio Patris & clarificatio ad clarificationem Filij refertur, vt cognoscatur esse Filius gratus Patri, qui per omnia obedierit & satisfecerit consilio ac voluntati Patris. Tunc nomen Patris clarificatur, cùm Filius Patrem suum appellat, auctorémque suarum actionum profitetur; & Pater ipse veritatem dictorũ filij reapse confirmat.

e *Vox de cælo.*] Quòd illo sæculo post transmigrationem Babylonis cætera oraculorum genera ferè cessassent, & hoc vnum esset frequentius.

f *Et clarificaui.*] Manifesta rerum mutatione & gloriæ ostensione ac transfiguratione clarificatus est Iesus in monte sancto coram tribus testibus viuentibus; sed publicè clarificandus erat postquam à mortuis surrexisset.

g *Sed propter vos.*] vt vos huius vocis admonitione attentè spectetis ea, quæ per me propediem in vestram salutem expedienda sunt. h *Nunc.*] Iam breui mundus iudicabitur, cùm opus à me absolutum fuerit, cuius causa in mundum veni; & tamen mundus me non cognouerit, neque post absolutum & publicatum opus excipere voluerit; sed in peccato suo manere optarit, cùm tamen imperium antiquum principis huius mundi euertendum sit: nam propediem iudicium fiet contra principem huius mundi, qui possessione generis humani olim per fraudem & mendacium occupati, pelletur iusto iudicio & admirabili sapientia Dei; & nihilominus mundus sub illius potestate ac tyrannide seruire, quàm in regno meo regnare mauult.

i *Omnia traham.*] Omnem auctoritatem & potestatem erga omnes homines à potestate principis liberandos, & in gloriam filiorum Dei adoptandos datam sibi à Patre significabat Iesus, cuius rei rationem omnem morte sua absolutum iri asserebat. vt despoliaret principatus & potestates, ac triumpharet homines in semetipso; ipséque caput omnium effectus principem sese præberet omnium membrorum suorum præteritorum, præsentium & futurorum. Hæc omnia dicebat inuitans eos ad lucis ac veritatis suæ communicationem.

exaltari filium hominis? [a] Quis eſt iſte fi-
F lius hominis? 35 Dixit ergo eis Ieſus,
[b] Adhuc modicùm, lumen in vobis eſt.
Ambulate dum lucem habetis, [c] vt non
vos tenebræ comprehendant: & qui am-
bulat in tenebris, neſcit quò vadat.
36 [d] Dum lucem habetis, credite in lu-
cem, vt filij lucis ſitis. Hæc locutus eſt
Ieſus: & abiit, & abſcondit ſe ab eis.
37 Cùm autem tanta ſigna feciſſet coram
eis, non credebant in eum: 38 [e] vt ſermo
Iſaiæ prophetæ impleretur, quem dixit,
Iſa. 53. a. 1 Rom. 10. c. 16 Domine, quis credidit auditui noſtro?
& brachium Domini cui reuelatum eſt?
39 Propterea non poterant credere, quia
Iſa. 6. c. 9. 10 iterum dixit Iſaias, 40 [f] Excæcauit ocu-
Mat. 13. b. 14 Mar. 14. b. 12 los eorum, & indurauit cor eorum, vt
Luc. 8. b. 10 Act. 28. f. 27 Rom. 11. b. 8 non videant oculis, & non intelligant
MS. 6. 8. corde, & conuertantur, & ſanem eos.
41 Hæc dixit Iſaias, [g] quādo vidit gloriam
eius, & locutus eſt de eo. 42 Verunta-
men & ex principibus multi crediderunt
in eum: [h] ſed propter Phariſæos non cō-
G fitebantur, vt è ſynagoga non eiicerētur.
43 dilexerunt enim gloriam hominum
magis, quàm gloriam Dei. 44 Ieſus au-
tem clamauit, & dixit, Qui credit in me,
[i] non credit in me, ſed in eum qui miſit
me. 45 Et [k] qui videt me, videt eum qui
miſit

a *Quis eſt iſte Filius hominis?*] Eſtne alius à Chriſto?

b *Adhuc modicum lumen.*] Adhuc tempus aliquod vobis ſupereſt cognoſcendi veritatem ex miſericordia Dei, qui vos docet apertis teſtimoniis verborū ſuorum, & ſignis ac portentis admirandis, docebitque vos adhuc per Apoſtolos meos ac diſcipulos, teſtes veritatis ac virtutis meæ, qui exponent vobis quid à me in ipſis effectum fuerit.

c *Vt non vos tenebræ comprehendant.*] induratiouis & excæcationis à Deo permiſſæ propter incredulitatem veſtram. poſteà excęcati manebitis in ſterili obſeruantia ceremoniarum & vmbræ veſtræ, incerti veritatis, neque in ſcopum intendentes.

d *Dum lucem habetis.*] doctrinæ & ſignorum, ac deinde virtutum & efficiētiæ meæ per Spiritum ſanctum.

e *Vt ſermo Iſaiæ.*] Adeò erant obſtinati & increduli, vt ab ipſis impleretur id quod anteà Iſaiæ hęc prędicēti acciderat, vt non crederetur. multo autem pertinacius & grauius ab iſtis peccabatur infidelitatis peccato, qui nec poſt tot tantaque ſigna credere vellent. ita implebatur menſura à patribus eorum impleri cœpta.

f *Excæcauit.*] propter incredulitatem præcedentem pertinaciſſimam, & malitiam affectatam eorum.

g *Quando vidit.*] Vidit thronum Dei, oſtendentis velle ſe iudicium facere, quale per Filium reapſe facturum ſe ipſe prædicebat, in remiſſionem & ſalutem aduerſum credentes & pœnitētes, & in reprobationem & excæcationem aduerſus incredulos & impœnitentes. namque & ipſi Prophetæ credenti & obtemperanti dictum eſt, Auferetur iniquitas tua, & peccatū tuum mundabitur.

h *Sed propter Phariſæos.*] Principes crediderunt, & poterant confiteri; auctoritatem enim & libertatem habebant vt principes populi; ſed à Phariſæis, penes quos erat religionis obſeruantiæ opinio & populi credulitas, haberi poterant irreligioſi & excommunicati; & ob eam rem malè audire apud vulgus: quod cùm præcipuè reſpiciant principes, vtpote qui ſine populo principes eſſe non poſſe putant, noluerūt vel aliqua parte ęſtimationē ſui apud populū minuere. atque ita ipſi fauebant Phariſæis contra conſcientiam, aut ſaltem ad Phariſæorum peruerſam malitiam conniuebant: malebant probare conſilium Phariſæorum, quàm Dei; & contrà, ipſi ab hominibus magis, quàm à Deo probari.

i *Non credit in me.*] Phraſis Syrica: Non credit tantùm in me meamque virtutem; ſed credit in virtutem & auctoritatem ac poteſtatē, quæ mihi conſtat & communis eſt cum eo à quo miſſus ſum. Non poteſt falli fide ea quæ innititur auctoritate mittentis ac miſſi.

k *Qui videt me.*] viſione interiore ſanctificationis.

misit me. 46 Ego [l] lux in mundum ve-
ni: vt omnis qui credit in me, in tenebris
non maneat. 47 Et si quis audierit ver-
ba mea, [m] & non custodierit: ego non iu-
dico eum. non enim veni vt iudicem
mundum, sed vt saluificem mundum.
48 Qui spernit me, & non accipit verba
mea: habet qui iudicet eum. sermo quem Mar.16.d.16
locutus sum, [n] ille iudicabit eum in no-
uissimo die: 49 Quia ego [o] ex meipso nõ
sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse
mihi mandatum dedit quid dicam, &
quid loquar. 50 Et scio quia mandatum
eius vita æterna est. Quæ ergo ego lo-
quor: sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

CAP. XIII.

ANte diem autem festũ Paschæ, sciens Mat.26.a.2.
Iesus quia venit hora eius [a] vt transeat Mar.14.a.1
ex hoc mundo ad Patrem: cùm dilexis- Luc.22.a.1 A
set suos [b] qui erant in mundo, in finem
dilexit eos. 2 Et [c] cœna facta, [d] cùm dia-
bolus iam * misisset in cor *, vt traderet eũ * se MS.c.
" Iudas Simõnis Iscariotes: 3 sciens [e] quia * Iudæ Simonis MS.c.
omnia dedit ei Pater in manus, & quia à " MS.c.
Deo exiuit, & ad Deum vadit: 4 surgit
à cœna, & ponit vestimenta sua. & cùm
accepisset linteum, præcinxit se.
5 Deinde " misit ' aquam in peluim, & ' mittit 8 MS.c.
cœpit

l *Lux in mundum veni.*] Vt melius & commodius credatur veni in mũdum docturus & confirmaturus doctrinam & legationem meam. Veni etiam ipse illuminaturus homines, & re ipsa præstiturus quod promisi & offero: ita vt testes veritatis meæ habiturus sim eos qui crediderint in me, è tenebris videlicet in admirabile lumen meum eductos.

m *Et non custodierit.*] credendo & obtemperando, atque operibus à me commendatis studendo.

n *Ille iudicabit eum.*] Sermo meus arguet eum, & dignum morte affirmabit, vtpote certissimus testis culpæ affectatæ illius, qui oblatam salutis conditionem accipere noluerit.

o *Ex meipso.*] meo nouo inuento, nullo alio consilio quàm priuato, atque vt à nemine missus: imò locutus sum vt missus à Deo, & secutus certum ac præscriptum à Patre mandatum. Cuius argumentum est, se velle vitã æternam per me hominibus dare; & scio illum posse, & velle dare: posse, quia ego vita æterna sum; & ideò scio quid sit vita æterna, & meipsum offero ex mandato Patris. velle autem apertè constabit, quia missus sum vltrò ex Patris benignitate, & vltrò ipse veni; & vt ille mihi dixit, sic ego propono; & sicut propono, ita ille mihi dixit. Ego autem semper obtuli vitam, declaraui vitam, commendaui vitam: ostendi hominibus mortem in qua sunt. & vitam quam ego offero, vt ab illa ad hãc me vltrò id beneficium offerente & demum efficiente, si velint, traducãtur.

CAP. XIII.

a *Vt transeat ex hoc mundo.*] in quo indignè exceptus fuerat, ad Patrem, regnaturus in æternum.

b *Qui erant in mundo.*] sed non ex mũdo, vt consolaretur eos, doceretque quemadmodum in mũdo agere oporteret, vt charitate perferrent incommoda ipsis à mundo afferenda, simul vt ostenderet qua cura ille sit erga suos qui sunt in mundo, etiam eo tempore quo in mundo grauissimè ipse tractandus erat, extremum amoris exemplum extremo etiam tẽpore erga eos edidit.

c *Cœna facta.*] legali agni & mystica cœna absoluta.

d *Cum diabolus iam misisset in cor.*] Id quod ipse sciebat, & tamen amoris exemplo admirabili illum est prosecutus, vt ad se conuerteret, & ad suæ salutis cogitationem, atque misericordiæ diuinæ expetitionem moueret.

e *Quia omnia dedit ei Pater.*] Omnium hominum seruandorum potestatem & auctoritatem, regnum quoq; cælorum, cuius ipse caput ac princeps erat, etiam secundùm humanitatem; caput enim Ecclesiæ ipse constitutus erat, & hæres vniuersorum: ipsius autem caput Pater erat, illius regni à se communicandi participes efficere suos volens, docuit quemadmodum id à se præstandum ab illis creditum quæri & curari posset per charitatem.

cœpit lauare pedes diſcipulorum, & ex-
tergere linteo quo erat præcinctus.
6 Venit ergo ad Simonem Petrũ. Et dicit
ei Petrus, Domine, [a] tu mihi lauas pedes?
7 Reſpõdit Ieſus, & dixit ei, Quod ego fa-
cio, [b] tu neſcis modò, ſcies autem poſteà.
8 Dicit ei Petrus, Non lauabis mihi pe-
des in æternum. Reſpondit ei Ieſus, [c] Si
*habes 4 ms.e. non lauero te, non "habebis' partem me-
cum. 9 Dicit ei Simon Petrus, Domi-
ne, non tantùm pedes meos, ſed & ma-
nus, & caput. 10 Dicit ei Ieſus, [d] Qui
lotus eſt, non indiget niſi vt pedes lauet,
B ſed eſt mundus totus. Et [e] vos mũdi eſtis,
ſed non omnes. 11 Sciebat enim quiſ-
nam eſſet qui traderet eum. proptereà
dixit, Non eſtis mundi omnes. 12 Poſt-
quam ergo lauit pedes eorum, & accepit
veſtimẽta ſua, [f] cùm recubuiſſet, iterum
dixit eis, [g] Scitis quid fecerim vobis?
13 Vos vocatis me Magiſter, & Domine:
& benedicitis: ſum etenim. 14 Si ergo
ego laui pedes veſtros, dominus & ma-
giſter: & vos debetis [h] alter alterius laua-
re pedes. 15 Exemplum enim dedi vo-
bis, vt quemadmodum ego feci vobis,
Inf.15.a.20 Mat.10.c.24 Luc.6.f.40 [i] ita & vos faciatis. 16 Amen, amen di-
co vobis, non eſt ſeruus maior domino
-ms.e. ſuo, neque apoſtolus maior "eſt' eo qui
miſit illum. 17 Si hæc ſcitis, beati eritis
ſi feceritis ea. 18 Non de omnibus vo-
bis dico: [k] ego ſcio quos elegerim. Sed vt

a *Tu mihi.*] quem ego duplici Dei teſtimonio edoctus cognoui filium eſſe Dei viui.

b *Tu neſcis modò.*] quam ob rem faciã.

c *Si non lauero te.*] lotionem internam quam ſignificabat etiam illa externa, Ieſus indicauit.

d *Qui lotus eſt.*] Imaginibus huiuſmodi, Euangelij atque ſuam efficientiam in credentibus & obedientibus deſcribebat Ieſus.

e *Vos mundi eſtis.*] pœnitentia & ſermonis mei obſeruantia, atque ideò vaſa in honorẽ parata Domino ad opus ſanctificationis.

f *Cùm recubuiſſet iterum.*] ad cœnam familiarem.

g *Scitis quid fecerim vobis?*] vidiſtis ne exemplum? Nunc intelligetis cauſam quamobrem à me editum ſit, nempe vt dilectionem vobis commendẽ mutuam, non tantùm verbis & oratione, ſed multo magis ac prius officio, quàm ſermone probandam.

h *Alter alterius lauare pedes.*] Vos mutuis miniſteriis & officiis ex charitate feruenti, ſine vlla contentione iuuare.

i *Ita & vos faciatis.*] vt in amicos & inimicos, in importunos & neſcientes, imò & obſiſtentes benefici ſitis ſtudioſè ac libenter, quemadmodum ego vobis hoc ipſo quod vidiſtis exemplo oſtendi.

k *Ego ſcio quos elegerim.*] Scio vos duodecim à me eſſe electos, & ſcio vnum ex vobis ingratum & malè ſibi conſulentem, ex electione ſua ſpõtè & culpa decidiſſe, & charitatem aduerſum me dominum & magiſtrum violaſſe: ita vt ab ipſo impletum ſit quod Propheta meam perſonam ſuſtinens fuerat conqueſtus.

adimpleatur scriptura, Qui manducat *Psa.40.b.10*
mecum panem, "leuabit' contra me cal- "leuauit 3 MS.R.C.S.
caneum suum. 19 Amodo dico vobis, C
prius quàm fiat: vt cùm factum fuerit,
[a] credatis, quia ego sum. 20 Amen, amē *Mat.10.d.40* *Luc.10.c.16*
dico vobis, qui accipit si quem misero,
me accipit: qui autem me accipit, accipit
eum qui me misit. 21 Cùm hæc dixis-
set Iesus, [b] turbatus est spiritu: & prote-
status est, & dixit: Amen, amen dico *Mat.26.b.18* *Mar.14 b.1*
vobis: quia vnus ex vobis tradet me. *Luc.22.b.21.* *Inf.21.d.20*
22 Aspiciebant ergo adinuicem discipuli,
hæsitantes de quo diceret. 23 Erat ergo
[c] recumbens vnus ex discipulis eius in si-
nu Iesu, quem diligebat Iesus. 24 Innuit
ergo huic Simō Petrus, & "dixit' ei, Quis "dicit MS.C.
est de quo dicit? 25 Itaque cùm recu-
buisset ille supra pectus Iesu, dicit ei, Do-
mine, quis est? 26 Respondit Iesus: Ille
est cui ego intinctum panem porrexero.
Et, cùm intinxisset panem, dedit Iudæ
Simônis Iscariótæ. 27 Et post buccellā,
[d] tunc introiuit in eum Satanas. [e] Et dicit
ei Iesus, Quod facis, fac citiùs. 28 Hoc
autem nemo sciuit discumbentium ad
quid dixerit ei. 29 Quidam enim puta-
bant, quia loculos habebat Iudas, quòd
dixisset ei Iesus, Eme ea quæ opus sunt
nobis ad diem festum: aut egenis vt ali-
quid daret. 30 Cùm ergo accepisset ille D
buccellam, exiuit continuò. Erat autem
nox. 31 Cùm ergo exisset, "dixit' Iesus, "dicit MS.C.

Nunc

a *Credatis quia ego sum.*] ille de quo hęc scripta fuêre, & qui scio præsentia, prę-terita & futura; atque voluntatem Patris, & consilium illud maximum exequor.

b *Turbatus est spiritu.*] infremuit propter perditionem discipuli.

c *Recumbens in sinu Iesu.*] iuxta accumbens, ita vt olim in mensis recumbebatur. hic erat proximus Iesu in illius sinu, hoc est, super ipsius vestes recūbens, ita vt adusque pectus illius accedere posset cùm vellet. omnes enim recūbebant alter in sinu alterius, iuxta seriem.

d *Tunc introiuit in eum Satanas.*] Tunc quia ille non solùm motus non est & affectus propter illud beneficium acceptum, & amoris ac familiaritatis suauissimum signū; sed adhuc magis perseuerauit; tunc spiritus ille Dei gloriæ & hominum saluti aduersarius introiuit in eum.

e *Et dicit ei Iesus.*] qui nouerat iam illud spiritu aduersario actum agitare studiosè & obstinatè proditionem, & totum in illa re esse.

[f]Nunc clarificatus est filius hominis: &
[g]Deus clarificatus est in eo. 32 Si Deus
clarificatus est in eo, & Deus[h]clarificabit
eum in semetipso: & continuò clarifica-
bit eum. 33 Filioli, adhuc modicum vo-
Sup.7.e.34 Leu.19.d.18 Mat.22.d.39 Inf.15.b.12 biscum sum. Quæretis me: & sicut dixi
Iudæis, Quò ego vado, vos non potestis
venire: & vobis dico modò. 34 [i]Man-
datum nouum do vobis, Vt diligatis in-
uicem: sicut dilexi vos, vt & vos diligatis
inuicem. 35 In hoc cognoscent omnes
quia discipuli mei estis, si dilectionem
habueritis ad inuicem. 36 Dicit ei Si-
mon Petrus, Domine, quò vadis? Respõ-
dit Iesus, Quò ego vado, [k]non potes me
modò sequi, sequeris autem postea.
37 Dicit ei Petrus, Quare non possum te
Mat.26.d.35 Mar.14.c.29 Luc.22.d.33 sequi modò? animam meam pro te po-
nam. 38 Respondit ei Iesus, Animam
tuam pro me pones? Amen, amen dico
tibi, non cantabit gallus, donec ter me
neges.

CAP. XIIII.

*Et ait discipulis suis M s q. c q. *NOn [a]turbetur cor vestrum. [b]Creditis
in Deum, & in me credite. 2 In do-
A mo Patris mei [c]mansiones multæ sunt.
si quò minus, dixissem vobis, Quia vado
parare vobis locum. 3 Et si abiero, &

t 2. præpara-

f *Nunc clarificatus est.*] Nunc cùm se iam traditum duceret (quippe ad proditionem expediẽdam Iudas profectus erat) ait se clarificatum, vtpote iam suscepta omnium hominum persona, ad tradendum seipsum pro omnibus in sacrificium Deo.

g *Deus clarificatus est in eo.*] qui sapientiam suam & voluntatem erga hominum salutem, atque deturbationẽ satanæ de possessione ac tyrannide obtẽta in homines, in hoc Filio hominis iam iam manifestabit.

h *Clarificabit eum in semetipso.*] acceptãs, probans, & perficiens ea quæ à Filio hominis efficientur; & donans illi nomen quod sit super omne nomen. Et cõtinuò clarificabit eum apud cælestes, terrestres & inferos, vt in nomine eius omne genu flectatur, & omnis lingua confiteatur quòd Dominus Iesus est in gloria Patris.

i *Mandatum nouum.*] Dilectionis mandatum antiquum est, & à paucis obseruatum, neque id plenè. illud autem nouum est, vt sit dilectio ad exemplũ dilectionis meæ feruentissima, officiosissima erga omnes, etiam erga inimicos ad omne officium prompta, & ad exponendum sanguinem & animam pro salute fratrum. Hoc est nouum & noui exempli quod me omni conatu & studio sequemini. & posteà accipietis Spiritum, quo id præstare abundè valeatis.

k *Non potes modò.*] Non poterat Petrus interim dum adhuc animalis homo esset, sequi & imitari fortitudinem & constantiam Iesu, & subire mortem & ignominiam pro nomine Iesu, & pro fratrum vtilitate: id quod posteà Spiritu sancto accepto animatus & baptismo ignis flagrans, potuit.

CAP. XIIII.

a *Non turbetur cor vestrum.*] quòd dixerim vos nõ posse venire quò ego vado.

b *Creditis in Deum.*] Creditis Deũ non deesse neque suos deserere, quanquam is non videatur oculis carnalibus, credite etiam me Dei filium, non vos deserturum neque deficiẽdum esse virtute vobis consulendi & prospiciendi: imò absentiam meam corporalem in vestram vtilitatem esse interpretamini & credite.

c *Mansiones multæ.*] Sunt constitutæ in cælesti Dei domo multæ & variæ gloriæ mansiones distribuendæ singulis pro ratione exercitæ pietatis & munerum functione sancta atque Deo probata, idque auctarij loco attribuetur præter communem omnibus beatitudinem essentialem, vt ita dicamus. atque ita quod dixi vos me secuturos posteà, eueniet quidem. Quid si hoc non dixissem vobis? tamen non oporteret vos turbari, credentes in Deum & in me: sed omnino volui vobis aperire rem, & dicere me ire quò vos modò non potestis ire: quia præiturus sum vos, & paraturus atque instructurus locum.

prçparauero vobis locum: [a] Iterum venio
& accipiã vos ad meipsum, [b] vt vbi sum
ego, & vos sitis. 4 Et quò ego vado sci-
tis, & viam scitis. 5 Dicit ei Thomas,
Domine, nescimus quò vadis: & quo-
modo possumus viam scire? 6 Dicit ei
Iesus, Ego sum [c] via, & veritas, & vita.
nemo venit ad Patrem, [d] nisi per me.
7 [e] Si cognouissetis me, & Patrem meum
vtique cognouissetis: & [f] amodò "co- [a] cognoscitis 1 MS. August. c. s.
gnoscetis' eum, & vidistis eum. 8 Dicit
ei Philippus, Domine, ostende nobis
Patrem, & sufficit nobis. 9 Dicit ei Ie-
sus, Tanto tempore vobiscum sum, &
[g] non "cognouistis' me? Philippe, qui "vi- [a] cognouisti 1 MS. August. c. s.
det me, videt' & Patrem. * Quomodo tu [b] vidit me vidit 5 MS. c.
dicis, Ostende nobis Patrem? 10 Non * Et 1 MS. R. c. s.
"credis' quia ego in Patre, & Pater in me [c] creditis.
est? Verba quæ ego loquor vobis, à me- B.
ipso non loquor. Pater autem in me ma-
nens, ipse facit opera. 11 Non creditis
quia ego in Patre, & Pater in me est?
Alioquin propter opera ipsa credite.
12 Amen, amen dico vobis, [h] qui credit
in me, opera quç ego facio & ipse faciet,
& maiora horum faciet: 13 quia ego ad
Patrem vado: & quodcunque petieritis * Ioã. 16. c. 23 Matt. 7. a. 7. & 21. b. 22. Mar. 11. c. 24
[i] in nomine meo, hoc faciam: vt glorifi- [d] Patrē MSS.
cetur

a *Iterum venio.*] aduentu virtutis meæ per Spiritum sanctum habitaturus in vobis; ita vt vos transmutem & accipiam ad meipsum, vti membra colligantur capiti.
b *Vt vbi sum ego, & vos sitis.*] & vita vestra abscondita sit mecum in Deo.
c *Via.*] quæ erat anteà clausa ad inueniendum lignum vitæ. Ego sum via veræ vitæ inueniendæ, ego sum veritas ipsa quam paradisus ille significabat; ego sum vita ipsa vera, quæ anteà negata erat hominibus ob peccatum, nunc vltrò à diuina misericordia exhibetur. Itaque via ego sum ad Patrem instituta; namque ad Patrem ego eo.
d *Nisi per me.*] nisi factus fuerit mẽbrum viuum corporis mei; & virtutem à me, vt membrum à capite, acceperit.
e *Si cognouissetis me.*] De cognitione interna inhabitationis virtutis Christi est sermo.
f *Amodo cognoscetis.*] Postquam me cognoueritis, quod non multis posthac diebus vobis continget ex diuinæ misericordiæ beneficio, & cùm cognoueritis, vidistis eum. ex eo enim cõtinget vobis cognitio, quia concedetur visio illius interna per Spiritum sanctificationis, & per mundificationem cordis vestri.
g *Non cognouistis me.*] Non cognouistis vitam virtutemque meam planè diuinam; ita vt si Deus humano corpore inspiciendum se præbeat, non aliã sui speciem proferat, quàm meã. adeò nihil in me est quod non planè diuinũ sit, præter humanitatis infirmitatem. Deus enim & homo cùm sim, Dei virtutem apertè exhibeo, & hominis etiã naturam præstantissimã, ab omni nota & exceptione alienam, in me ostendo. Si videndus est Deus oculis corporeis, ego sum is qui Deus sum; & oculis corporeis videri possum non vt Deus sum quia Deus, vt Deus est, sensu videri nõ potest corporeo, sed homo qui idem Deus ego sum filius Dei; atque ideò ago, facio & præsto ea, quç solus Deus agere, facere & præstare potest. Huius rei argumenta sunt verba mea, quæ omnino vitam æternam ac diuinam sonant; & opera planè diuina quibus verba confirmantur.
h *Qui credit in me.*] Qui credit me esse filium Patris, & Christum Dei, qui in hunc mundum salutem allaturus aduenerim; & sic credens obedit Euãgelio meo, fultus fide & spe in me, ipse faciet opera, tum quæ ad priuatam sui ipsius vitam ornandam spectent, tum quæ ad exemplum & vtilitatem aliorum; atque adeò mirabilia opera faciet, eadem quæ ego mea virtute auctus & informatus, & eadẽ virtute maiora etiam faciet cùm opus fuerit. Id autem continget ei, quia ego vado ad Patrẽ impetraturus hoc donum communicandæ meæ virtutis iis qui credunt in me. i *In nomine meo.*] In nomine Filij petit Patrem, qui habet filium Dei in se inhabitantem: & huic fit quod petitur, quia is scit quid petat, & quomodo petat: & petit spiritu Filij, atque ita impetrat vt Pater glorificetur, id est, cum gratulatione impetrantium & videntium, cognoscatur Pater esse is, qui illa donat per Filium, iis qui Filium ipsum in se inhabitantem habent & viuentem.

cetur Pater in Filio. 14 Si quid petieritis
me in nomine meo, hoc faciam. 15 Si
diligitis me,[a] mandata mea ſeruate.
16 Et ego rogabo Patrem, &[b] alium pa-
raclêtum dabit vobis, vt maneat vobiſ-
cum in æternum, 17 Spiritum veritatis,
[c] quem mūdus non poteſt accipere, quia
non videt eum, nec ſcit eum. vos autem
cognoſcitis eum: quia apud vos ma-
nebit, & in vobis erit. 18 Non relin-
quam vos orphanos:[d] veniam ad vos.
19 Adhuc modicum, & mundus me iam
C non videt. Vos autem videtis me: quia
ego viuo, & vos viuetis. 20 In illo die
vos cognoſcetis quia ego ſum in Patre
meo, & vos in me, & ego in vobis.
21 [e] Qui habet mandata mea, & ſeruat
ea: ille eſt qui diligit me. Qui autem di-
ligit me, diligetur à Patre meo:[f] & ego
diligam eum, & manifeſtabo ei me-
ipſum. 22 Dicit ei Iudas, non ille Iſca-
riótes, Domine,[g] quid factum eſt, quia
manifeſtaturus es nobis teipſum, & non
mundo? 23 Reſpondit Ieſus, & dixit ei,
[h] Si quis diligit me, ſermonem meum
ſeruabit, & Pater meus diliget eum, &
ad eum veniemus, & manſionem apud
eum faciemus. 24 Qui non diligit me,
ſermones meos nō ſeruat. Et ſermonem

t 3 quem

ʰ) MS. Aug. C. ſ

cognoſcetis MS. Aug.

manet. MS. G. ſ.

a *Mādata mea.*] Hoc nouum dilectionis quod nunc datum vobis eſt, & cætera de pœnitentia, quæ per totum Euangelium expoſita ſunt, apertè declarat Ieſus non ſatis eſſe ieiunè credere ad accipiendum donum Dei; ſed oportere credentem diligere, & diligentem mandata ſeruare.

b *Alium paracletum.*] alium aduocatum conſolatorem animarum, Spiritum illum qui teſtabitur me eſſe illum à Deo toties promiſſum Dei filium, & docebit veritatem diuinorum promiſſorum, & verum ſenſum ſacrarū ſcripturarū, & dabit virtutem ad adorandum Deum in ſpiritu & veritate. & hic erit perpetuus vobis inhabitans in animis veſtris.

c *Quem mundus non poteſt accipere.*] Ij qui ſecundùm elementa, doctrinam & corruptionem huius mundi viuere volunt, non poſſunt capere ſpiritum veritatis: quia cùm nolint deſerere ſuam viam, longiſſimè diſtantem à ſimplici via vitæ, non vident Spiritum, qui viſibilis non eſt corporeo ſenſu. quod nō videt, non ſcit, imò nec capere poteſt. ſtultitia enim eſt illi. Vos autē cognoſcetis eum, quia apud vos manebit, ſanctificatosque cuſtodiet & conſeruabit: videbitisque in vobis operationem & efficientiam illius Spiritus, & meam: ita vt dicatis vos viuere iam non vos, ſed me in vobis.

d *Veniam ad vos.*] aduentu arcano interno & manifeſto in vobis, vt me cognoſcatis viuentem & habitantem in vobis; quia ego viuo vita Patris diuina & æterna, vtpote qui ipſa vita æterna ſim: & vos viuetis vita æterna à me vobis communicata, liberati à ſeruitute & regno mortis æternæ: & in illo die cognoſcetis experimento proprio, id quod anteà cognoſcere nō poteſtis. Nemo enim cognoſcit quid ſit ſpiritus Dei, niſi ſpiritus ipſe Dei, & cui ſeſe ſpiritus ille cōmunicat illapſus & inſinuatus.

e *Qui habet mandata mea.*] Neceſſaria eſt fides & mādatorum obſeruatio iis, qui volunt compotes fieri promiſſorū Chriſti.

f *Et ego diligam eum.*] dilectione capitis erga membra ſua viua, & communicationis ſacramēti illius magni, de quo ſcriptum eſt: Erunt duo in carne vna, & manifeſtabo ei meipſum manifeſta communicatione virtutis naturæ meæ diuinæ & humanæ.

g *Quid factum eſt.*] Quæ eſt cauſa quamobrē te nobis manifeſtabis; mundo non item.

h *Si quis diligit me.*] Exponit Chriſtus ſe non eſſe manifeſtandum mundo propter dilectionis defectum, qui arguitur ex negligentia obſeruationis doctrinæ & mandatorum: quia ſic placuit Patri, vt tantùm credentes promiſſis, & obedientes mandatis, adſumerentur ad teſtimonium viuum manifeſtationis Chriſti ſui: mundus verò, hoc eſt, qui de mundo ſunt, quanquam credant, non diligunt: cuius rei argumentū eſt, quòd non obſeruent mandata.

quem audiſtis, non eſt meus: ſed eius
qui miſit me, Patris. 25 Hæc locutus
ſum vobis, apud vos manens. 26 Para-
clêtus autẽ Spiritus ſanctus, quem mit-
tet Pater [i] in nomine meo, ille vos doce-
bit omnia, & ſuggeret vobis omnia quę-
cunque dixero vobis. 27 [k] Pacem relin- D
quo vobis, pacem meam do vobis. non
quomodo mundus dat, ego do vobis.
Non turbetur cor veſtrum, neque for-
midet. 28 Audiſtis quia ego dixi vobis,
Vado & venio ad vos. Si diligeretis me,
gauderetis vtique, [l] quia vado ad Patrem:
quia Pater maior me eſt. 29 Et nunc di-
xi vobis priùs quàm fiat: [m] vt cùm fa-
ctum fuerit, credatis. 30 Iam non mul-
ta loquar vobiſcum. venit enim [n] prin-
ceps mundi huius, & in me non habet
quicquam. 31 Sed, vt cognoſcat mun-
dus, quia diligo Patrem: & ſicut manda-
tum dedit mihi Pater, ſic facio: Surgite, Act.2.c.1
eamus hinc.

CAP. XV.

EGo ſum vitis vera: & Pater meus agri- A
cola eſt. 2 [a] Omnem palmitẽ in me,
non ferentem fructum, [*] tollet eum: & *tollit 1 MS. G.S.
omnem

i *In nomine meo.*] virtute & efficientia mea miſſus Spiritus ex volũtate & auctoritate Patris vos docebit, ita vt cognoſcatis in vobiſmetipſis omnem veritatem quam nunc ex me auditis. nõdum autem experimini; ille referet vobis in memoriam ea quæ à me dicta fuerant, cùm cognoueritis re ipſa ita eſſe, tunc fient vobis clara, quæ nunc ſubobſcura & difficiliora videntur.

k *Pacem relinquo vobis.*] Nomine Pacis omnem veram proſperitatem ſignificat Ieſus hoc loco, omnem animi iucunditatem & vitæ beatitatem. *Nõ turbetur cor veſtrum*, quia nõ relinquo vobis confuſionem, perturbationem, dubitationem & metum; ſed promiſſionem veræ beatitatis, quæ ad hanc vitã iuſtè, piè, ſanctèque traducendam, & ad alterius æternitatem exoptatiſſimã expectandam facit. Non eam pacem & beatitatem qualem mundus dat, quæ verè nominari ſic non debet, vtpote quæ neque beatum faciat: & ſi aliquo modo iuuat aut placet, innumeris tamen perturbationibus eſt obnoxia. At vos me auctore perpetuam pacem habebitis: meam, inquam, qualem ego apud Deum habeo, talem habebitis apud me & Patrem meum.

l *Quia vado ad Patrem*] accepturus regnum ab illo, quod vobis impertiar: namque illius auctoritate donum illud eſt vobis diſtribuẽdum; *quia Pater maior me eſt*, vt pater filio maior eſſe ſolet non natura, ſed auctoritate & dignitate paterna. & maior etiam eſt Pater Deus, me homine; quanquam vt natus homo ſum, ſanctus Filius Altiſſimi vocor. & debeo illi hanc obedientiam, propter quam accepturus ſum nomen auctoritatis admirabilis, quod erit ad veſtram vtilitatem efficientiſſimum. Hunc igitur ordinem obſeruare me oportet, & vos gaudere quòd ipſe obſeruem.

m *Vt cùm factum fuerit.*] Auctius credituri erant diſcipuli cùm recepiſſent Spiritum ſanctum, quàm credebãt cùm audirent promiſſiones: ſed præterea credituri etiam erant eum qui illis hæc antè prædixerat, eſſe eundẽ qui poſteà donaſſet, hoc eſt, Ieſum præceptorem ſuum. Credatis quòd ego ipſe ſum qui vobis dicebam hæc: & cùm factum fuerit vt ego vadam ad Patrem, credatis qui prædixerim me iturum, miſſurũ etiã vobis promiſſum Patris.

n *Princeps mundi huius*] venit cum poteſtate tenebrarum, *& in me non habet quicquam*, quod ſui iuris eſſe oſtendere poſſit, ſibique adſcribere. ſed abeamus hinc ad exequendum mandatum Patris mei, cuius cauſa ego meipſum trado pro mundo, & pro peccatis omnium. & in me exercebit ſuam rabiem princeps huius mundi cum poteſtate tenebrarum, quam ego perferam propter ſalutem hominum mihi commiſſam à Patre. Ita cognoſcet mundus me diligere Patrem, & obſeruare mandatum eius, qui aliàs nihil deberem, quamobrem huius mundi princeps in me ſæuiret.

CAP. XV.

a Etiam ſi pulcher palmes ſit aſpectuque probabilis, niſi tulerit fructum in vite, ex vitis virtute accepto ſucco, non probabitur ab agricola, qui eſt peritiſſimus eius artis. & qui dixerit ſe eſſe in vite, & non tulerit fructum: qui dixerit ſe eſſe in Chriſto per fidem, & non tulerit fructum qui doctrinam Chriſti referat, hic tolletur à Patre,

cognoscente & probante generosos palmites. & qui præter fidem quam habuerit in Christum, tulerit etiam fructum bonorum operum, pro ratione muneris & officij sui, hic purgabitur omnino per Spiritum sanctum à Patre missum; & nec tum erit otiosus, imò multo plus fructus afferet, & generosioris etiam fructus.

purgat c.s. omnē qui fert fructum, "purgabit eum,
Sup. 13.a.10 vt fructum plus afferat. 3 b Iam vos mū-
di estis propter sermonem quem locutus
sum vobis. 4 c Manete in me, & ego in
vobis. Sicut palmes non potest ferre fru-
ctum à semetipso, nisi manserit in vite:
sic nec vos, nisi in me manseritis. 5 Ego
sum vitis: vos palmites. qui manet in
me, & ego in eo, d hic fert fructum mul-
tum: quia e sine me nihil potestis facere.
6 f Si quis in me non manserit, mittetur
"arescit 2 M.S." foras sicut palmes, & "arescet, & "colli-
"colligunt eos 3 MS.G." gent eum, & in ignē "mittent, & "ardet.
"mittunt 4 MS.G.S." 7 g Si manseritis in me, & verba mea in
"ardent 4 MS.G." vobis manserint: quodcunque volueritis
petetis, & fiet vobis. 8 h In hoc clarifi-
B catus est Pater meus: vt fructum pluri-
mum afferatis, & efficiamini mei disci-
puli. 9 i Sicut dilexit me Pater, & ego
dilexi vos. Manete in dilectione mea.
10 Si præcepta mea seruaueritis, manebi-
tis in dilectione mea, sicut & ego Patris
mei præcepta seruaui, & maneo in eius
dilectione. 11 Hæc locutus sum vobis,
k vt gaudium meum in vobis sit, & gau-
dium

b *Iam vos mundi estis.*] propter sermonē fidei & obedientię quem Euangelio meo locutus sum vobis, quia perseuerastis, estis mundi, & in honoré præparati, vt diuino beneficio inserti in me permaneatis.

c *Manete in me*] Expositio superiorū est & admonitio, ne velint seorsum à Christo esse: nāque manentes in Christo, habent virtutem à Christo manēte in ipsis, qua possint ferre fructus illos suauissimos & Deo gratissimos. Hæc omnia pertinent ad excitandum amorem, desiderium & votum accipiendi in se Spiritum sanctum, donandum à Patre per Christum; quem qui habēt, filij Dei sunt gratissimi Patriq; placēt.

d *Hic fert fructum multum.*] Multū copia, & multum præstantia ac virtute, vtpote verè regeneratus.

e *Sine me nihil potestis facere.*] nihil ex iis quæ pertinent ad definitionem huius fructus multi & magni.

f *Si quis in me non manserit.*] Nemo intrabit in regnum Dei, nisi filius Dei factus fuerit, hoc est, membrum viuum Christi coniunctum capiti suo.

g *Si manseritis in me.*] connexi mihi & coniuncti vt viti palmites, & capiti membra facti, vera membra mea, de carne mea & de spiritu meo ac de ossibus meis, per verbum Dei viui & donum Patris; atque ita mea verba quæ ego in mysterio loquor vobis nunc, in vobis manserint, non sermone tātùm, sed virtute; tum *quodcunque volueritis petetis*; voletis autem ea quæ verbis meis continentur, *& fiet vobis.*

h *In hoc clarificatus est Pater meus.*] In hoc manifestè cognoscetur gloria Patris, si promissa sua præstet per Filium, & Filiū me suum esse cōfirmet, misso Spiritu sancto in vobis, à me toties promisso in nomine Patris mei: & huius Spiritus sancti virtute vos sitis imitatores mei, & verè discipuli doctrinæ meę absque vlla exceptione; sed agentes & facientes ea quæ à me aguntur & fiūt: hic erit fructus plurimus, qualem afferre non possunt qui in me non manent, & meæ naturæ non sunt participes vt membra capitis.

i *Sicut dilexit me Pater.*] vtpote Filium suum, & sic dilectum misit vt facerem voluntatem ipsius: ita ego dilexi vos valde dilectos, vt membra mea futuros; atque elegi ideò vos vt in me sitis, & fructum plurimum afferatis, seruantes præcepta mea.

k *Vt gaudium meum.*] Hæc locutus sum vobis eo consilio, vt vos his sermonibus meis animetis, & paretis ad excipiendum donum Patris per me præstandum. ita enim meū gaudiū erit in vobis, erit enim meum gaudium videre constitutū & stabilitum regnum Patris mei in hominibus; & vt vos in hoc regnum cooptati sitis, & gaudiū quod vos habetis ex optimæ disciplinæ meæ obseruatione adimpleatur ex Spiritu sancto, qui vobis virtutē præbebit ad præstandum doctrinæ meæ exemplum, & Patri gratissimum, & Angelis hominibusque admirandum. Spectabitur autem hoc exemplum præcipuè in dilectione simili meæ, quæ est vinculum perfectionis. Erit autem hæc dilectio, vt animam etiam, cùm opus fuerit, ponatis pro iis quos diligitis: nam hactenus est summa dilectio, & ego animam pono pro amicis & inimicis, vt ex inimicis amicos faciam. sed non proderit hæc expositio animæ meæ, nisi iis qui amici mei esse voluerint: quā verò conditionē hæc amicitia postulet audite. Vos amici mei eritis, &c.

dium veſtrum impleatur. 12 Hoc eſt Sup.13.d.34 Eph.5.b.9 1 The.4.b.9
præceptum meum, vt diligatis inuicem,
ſicut dilexi vos. 13 Maiorem hac dile-
ctionem nemo habet, vt animam ſuam
ponat quis pro amicis ſuis. 14 Vos ami-
ci mei eſtis, ſi feceritis quæ ego præcipio
vobis. 15 [a] Iam non dico vos ſeruos: dicĩ usq. Aug.
quia ſeruus neſcit quid faciat dominus
eius. Vos autem dixi amicos: quia omnia
quæcũque audiui à Patre meo, nota feci C
vobis. 16 Non vos me elegiſtis: ſed ego
elegi vos, & poſui vos: vt eatis, & fru- Mat.28.d.19
ctum afferatis: & fructus veſter maneat:
vt quodcunque petieritis Patrem in no-
mine meo, det vobis. 17 [b] Hæc mando 1 Ioh.3.d.1 & 4.b.7.
vobis, vt diligatis inuicem. 18 Si mun-
dus vos odit, ſcitote quia me prioré vo-
bis odio habuit. 19 Si de mundo fuiſſe-
tis, mundus quod ſuum erat diligeret.
quia verò de mundo non eſtis, ſed ego
elegi vos de mundo, propterea odit vos
mundus. 20 Mementote ſermonis mei D
quem ego dixi vobis, Non eſt ſeruus ma- Sup.13.b.16
ior domino ſuo. Si me perſecuti ſunt, & Mat.10.c.24 Luc.6.f.40 Mat.24.49
vos perſequentur. ſi ſermonem meum
ſeruauerunt, & veſtrum ſeruabunt.
21 Sed hæc omnia facient vobis propter
nomen meum: quia neſciunt eum qui
miſit me. 22 [c] Si non veniſſem, & lo-
cutus

a *Iam non dico.*] Iam deinceps cùm perſeueraueritis in doctrina mea, & perſeuerantes effecti fueritis membra mea, eritis vnuſquiſque veſtrum, alter ego per communicationem admirandam meæ virtutis: meæ, inquam, naturæ quam vobis cõmunicaturus ſum, qui permanſeritis vſque in aduentum meum, & videtis quod iam vobiſcum agam, non vt cum ſeruis, ſed vt cum amicis, aperio vobis omnia promiſſa & conſilia Patris, de veſtra & eorum qui per vos crediderint, ſanctificatione, nunc aperio ita vt vos poteſtis intelligere: ſed tunc aperiam experimento virtutis meæ in vobis facto, ita vt teſtes eſſe poſſitis efficientiæ veritatiſque meę. Hoc etiam beneficio aucti, quòd electi à me fueritis ad dandum in terris viuum teſtimonium mei: *Non enim vos me elegiſtis*, &c.

b *Hæc mando vobis.*] Hoc mandatum ſummam continet omnium mandatorum meorum, quod vos interim pręſtabitis dum mitto promiſſum Patris, poſtea etiam plenius præſtituri, cùm ego in vobiſipſis manebo; tunc enim mandatum hoc vt proprium meum, mea virtute & magis amabitis, & diligentius ac melius etiam quàm anteà adimplebitis. atque ita non carebitis conſolatione mea primum qui in vobis ero, & eorum etiam qui à vobis dilecti diligent & ipſi vos mutuò. Magna enim conſolatio, immò magna gloria eſt, diligi à Deo, à Dei filio, & à Dei filij membris ac diſcipulis. Nihil refert qualiter excipiamini à mundo, qui huius tanti boni capax non eſt, nec eſſe etiam vult; imò odit aut contemnit atque deridet eos qui contrà ſentiunt aut ſapiunt aut monent quàm ipſe. de hac re exemplum etiam in me vobis ſtatuite, qui quemadmodum exceptus fuerim à mundo, vidiſtis & videtis.

c *Si non veniſſem.*] & locutus eis non fuiſſem mandatum Patris, comprobatum teſtimoniis & auctoritate ſacrarum ſcripturarum, peccatum non haberent incredulitatis: quod nunc excuſare non poſſunt, vtpote conuicti manifeſta verborũ Dei veritate. ſed odio habuerunt me gratis: ex odioque in me concepto ita ſeſe excæcarunt ipſi ac dementarunt, vt eum qui me miſit non agnouerint, atque ex conſequenti oderint. Non enim ego à me, neque mandatum proprium meum mea libidine aut inuentione confictum afferẽs veni; ſed Patris iuſſa ſecutus miſſus ſum, & veni ad eorum ſalutem quam illis propoſui. & ſi non ſatis erat meam legationem illis manifeſtare ex verbis Patris, hoc eſt, ex Euangelio allato, quod apertè refert conſilium, ſententiam & voluntatem Patris; & ſigilla vellent animaduertere & obſeruare quibus Deus mandata ſua ſigillare ſolet; habuerunt abundè confirmationem mandati Patris in operibus à me factis, vltra omne præteritorum Prophetarum, Patriarcharum, aut aliàs legatorum Dei exemplum.

cutus fuiſſem eis, peccatum non habe-
rent: nunc autem excuſationem non ha-
bent de peccato ſuo. 23 Qui me odit, &
Patrem meum odit. 24 Si opera non
feciſſem in eis quę nemo alius fecit, pec-
catum non haberent. nunc autem & vi-
derunt, & oderũt & me & Patrẽ meum.
25 Sed vt adimpleatur ſermo [d] qui in lege
Pſal. 24. d. 19 eorum ſcriptus eſt: Quia odio habuerũt
me gratis. 26 [e] Cùm autem venerit pa-
Luc. 24. g. 49 raclętus, quem ego mittam vobis à Pa-
• ſpiritus 2 M S. S. G. autẽ dubia ſunt. tre, "ſpiritum veritatis, [f] qui à Patre pro-
cedit, ille teſtimoniũ perhibebit de me.
• perhibetis 5 M S. G. S. 27 & vos teſtimonium " perhibebitis:
[g] quia ab initio mecum eſtis.

CAP. XVI.

A HÆc [a] locutus ſum vobis, vt non ſcan-
dalizemini. 2 Abſque ſynagogis fa-
cient vos: ſed venit hora, vt omnis qui
interficit vos, arbitretur obſequium ſe
præſtare Deo. 3 & hæc facient vobis,
[b] quia non nouerunt Patrem, neque me.
4 Sed hæc locutus ſum vobis, vt cùm
venerit hora, eorũ reminiſcamini, quia
ego dixi vobis. 5 Hæc autem vobis [c] ab
initio non dixi, quia vobiſcum eram:

d *Qui in lege eorum.*] in doctrina religionis quam profitentur ipſi. Significatio hæc petenda eſt ex nomine תורה.

e *Cum autem venerit*] Reſtat illis tantũ vnum poſtremum teſtimonium, cui cùm non crediderint, reprobabuntur: id autem eſt quod à vobis proferendũ eſt ex virtute Spiritus ſancti in vos illapſi, & in vobis manentis, qui oſtendet vobis experimento ipſo veritatem virtutis, efficacitatis & efficientiæ meę in iis qui crediderint. & tunc vos eritis mihi teſtes in Iudæa, Ieruſalem & Samaria, & vſque ad vltimum terræ.

f *Qui à Patre procedit.*] Non de proceſſione perſonali hîc loquitur Dominus (namque hoc modo procedendi à Patre & Filio procedit Spiritus ſanctus) ſed de proceſſione & auctoritate aduentus eius ſiue miſſionis. Eſt enim aduentus Spiritus ſancti promiſſus à Patre, & præſtitus, ſiue vt ita dicamus, procuratus & expeditus à Chriſto. Ideò dicit ex Patris conſilio & mandato, cuius ipſe miniſter & explicator factus ſit, Spiritum ſanctum, quem Chriſtus ipſe mittit, venire in mundo: hoc eſt, non ipſe ſolus à ſe tantùm, me aut inſcio aut nolente; ſed volens, ille à me miſſus veniet, confirmaturus efficientia doniſque ſuis id quod præſtandum erat credentibus. neque ſolùm à me miſſus, ſed à Patre meo profectus, qui eſt ſummus auctor totius huius conſilij & expeditionis.

g *Quia ab initio mecum eſtis.*] & vidiſtis quæcunque dixerim & fecerim; eáque à Patre per Spiritum ſanctum confirmata in vobis experiemini.

CAP. XVI.

a *Hæc locutus.*] Hæc quę ad mundi ingenium cognoſcẽdum faciunt, & Dei etiam prouidentiam meamque cognitionẽ teſtantur, expoſui vobis; vt prædicta ſcientibus & prudentibus cùm acciderint vobis, offenſionem nullam afferant; nec nunc terribilia etiam videantur, quandoquidẽ ex vſu & conſuetudine profecta eſſe conſtat. Conſueuit enim mundus virtutem veram exagitare, & laboribus ac moleſtiis vexare. Ideò & vos propter me, qui ſummæ virtutis ſummum exemplum ſum à vobis cultum, & moribus ac vitæ ſanctitate & puritate, quantum fieri poſſit expreſſum, mille moleſtiis & ignominiis afficiemini; & quod amplius eſt, religionis ac pietatis nomen ſibi arrogabunt ij, qui vos tanquam impios fuerint perſecuti.

b *Quia non nouerunt.*] Quanquam ſciant Deum eſſe, illam rationem tamen qua Deus Pater eſt, & qua ego Filius Patris ſum, ignorant: quæ ratio ſi rectè cognoſcatur, ad hominum ſalutem & veram beatitudinem cognoſcendã ſingulariter conducit. Ex huius autem rationis ignoratione multæ tenebræ oriuntur, quę in definienda Dei natura ac virtute, maximos errores pariunt.

c *Ab initio non dixi.*] Non dixi vobis eo tempore quo vos elegi, quod dictũ oportuiſſe videri poſſit fortaſſis, vt tunc vnuſquiſque ſibi conſuleret, an ea ſubeunda ducerentur, quæ nunc ſubeunda eſſe prædico: ſed tunc rudibus, & virtutis meæ adhuc ignaris, terrorem fortaſſe iniicerent hæc à me prædicta, & ita me ſequendi auerterent conſilium. ſed quia me viuente & præſente vobis nihil periculi, nihil incommodi futurum ſciebam, vt hactenus nihil omnino fuit, mea virtute id efficiente & vos ſeruante atque

defendente, nolui vobis initiò dicere, cùm nullum periculum esset: nunc verò iam edoctis, quid ego possim etiā eo tempore quo laboribus & incommodis multis tentatus fuerim & exercitatus, opportunum est prædicere subeundos vobis labores, addita promissione virtutis meæ quæ vobis præsto erit; tantoque efficientior in vestram vtilitatem & salutem ostenderur, quanto alienior ego fuero ab omnibus laboribus, vtpote ad dexteram Patris considens, & gloria & honore coronatus. Namque eò nunc vado, ad eum, inquam, qui me misit; omnibus iam rebus, quarum causa missus fueram, absolutis & expeditis; accepturus ab ipso id quod mihi constitutum est ipsius consilio & proposito, ad glorificationem meam & vestram. Itaque gaudere debetis quòd ego vadam, etiam si intelligatis vobis labores esse paratos, quos vos superabitis mea illa virtute vobis communicanda.

"Et' nunc, vado ad eum qui misit me, &
némo ex vobis interrogat me, quò vadis?
6 Sed quia hæc locutus sum vobis, tristi-
tia impleuit cor vestrum. 7 Sed ego ve-
ritatem dico vobis. expedit vobis vt ego
vadam. a si enim * non abiero, paraclêtus
non veniet ad vos: si autem abiero, mit- B
tam eum ad vos. 8 Et cùm venerit ille,
arguet mundum de peccato, & de iusti-
tia, & de iudicio. 9 de peccato quidem,
6 quia non "credunt' in me. 10 c de iusti-
tia verò, quia ad Patrē vado: & iam non
videbitis me. 11 d de iudicio autem, quia
princeps huius mundi - iam' iudicatus est.
12 Adhuc multa habeo vobis dicere: sed
e non potestis portare modò. 13 Cùm
autem venerit ille f Spiritus veritatis, "do-
cebit vos omnem veritatem'. g non enim
loquetur à semetipso: sed quæcunque

' At 1 MS. cu' fatent Aug. G.S. habent enim: Nunc autem

* ego R.a.

' crediderūt MS q. Aug.

- MS. G.S.

' deducet vos in omni veritate MS. teste Aug. G.a.

a *Si enim non abiero.*] vt sedeam ad dextrā Patris, accepta omni potestate in cælo & in terra, nòn veniet ille consolator & aduocatus ad vos informaturus & aucturus vos consolatione sua interna, quæ multo efficientior in vos erit, quàm externa hæc mea præsentia, quæ tamen immunes vos conseruauit, & omni periculo liberos.

b *Quia non credunt in me.*] Arguet Spiritus sanctus in vos descendens mundum, hoc est, mundanos hos homines apud quos nunc sum, peccasse nūc non credentes in me, qui veritatem illis ex literarum sacrarum testimoniis manifestauerim, & signis apertis confirmauerim. Et quia multi ex his qui nunc nondum credunt, aduemente Spiritu sancto credent in me, tunc arguent semetipsos, quòd non crediderint in me anteà, & arguent reliquum mundum non credentem.

c *De iustitia verò.*] Iustitię non acceptę culpam illorum esse conuincet, qui me hîc præsentem & sponte exhibitum & oblatum in ipsorum iustificationem & sanctitatem noluerint excipere, sed repulerint & reiecerint. Ego autem vado ad Patrem iustitiam meam probaturum, quam mundus recusauerit accipere. & iā non videbitis me amplius, vtpote hac legatione semel functū, quę mihi semel ineunda fuit. Iustissimus igitur probabitur Deus, cū quod promiserat præstiterit: hoc est, vt me semel mitteret in mundum, ad offerendam, annuntiandam & deferendam salutem mundo. iniustissimus mundus arguetur, quòd me venientem in propria non receperit: tamen non iterum rediturum eodem munere Euangelistæ ac seruatoris, sed iudicem iam de cætero expectandum. nam vt iterum veniam vt nunc veni, iam non videbitis me. Quòd si non crediderint vobis per Spiritū sanctum enuntiantibus Euāgelium, iam Deus iustificatus erit in sermonibus & promissis suis, quia ego veni, & egi quæ agenda mihi erant, & vado ad Patrem.

d *De iudicio autem.*] Arguet Spiritus sanctus mundū de iudicio iam facto, hoc est, condemnabit mundum, volentem manere sub potestate principis huius mundi, & nolentem mihi credere, & obsequi obtēperareque doctrinæ meæ ac disciplinæ meæ præceptis & institutis parere. quippe iam mundus ipse sua sponte sese condemnare, & in peccato damnationeque sua manere velle arguetur: cùm iam ex hoc tempore ex quo ego totius mundi debita luenda in me recepi, & redemptionem omnium expediendam suscepi, iam princeps mundi condemnatus est, & deiectus possessione mūdi, idque iudicio Dei, cui princeps mundi huius nihil obiicere possit, cùm huius iudicij mysterium cognouerit. Ergo si mūdus me non sequatur, iam ipse vltrò suam seruitutem, suamque damnationem optasse arguetur: & sese sponte adscripsisse ei seruum, qui iudicatus, damnatus, spoliatusque erat potestate ac tyrannide illa quam in mundo exercebat. Arguetur itaque per Spiritum sanctum mundus de iudicio vltrò ab ipso subito. ego enim non veni vt iudicem mundum, sed vt saluem mundum, iudicato ipsius principe ac de possessione detruso.

e *Non potestis portare.*] quia adhuc animales estis.

f *Spiritus veritatis.*] ille qui inspirat cognitionem veritatis rerum omnium, tam quæ cogitatione, quam quæ experientia cognoscendæ sunt.

g *Non enim loquetur à semetipso.*] Non docebit priuata, singularia, & aliena, aut distincta ab iis quæ ego dico, doceo & promitto; sed communicata à Patre meo, & à me loquetur & exponet vobis, aperteque nota faciet ea quæ ego vobis ventura prædico & promitto planè exhibebit, efficiet ac præstabit vobis, atque ita me clarificabit, accipiens ea quæ ego proposui & reipsa præstans.

audiet loquetur, & quæ ventura sunt
annuntiabit vobis. 14 Ille me clarifica-
bit: quia de meo accipiet, & annuntiabit
vobis. 15 Omnia quæcunque habet Pa-
ter, mea sunt. Propterea dixi, quia de
meo accipiet, & annuntiabit vobis.
16 Modicum, & iam non videbitis me:
& iterum modicū, & videbitis me: quia
vado ad Patrem. 17 Dixerunt ergo ex
discipulis eius ad inuicem, Quid est hoc
quod dicit nobis: Modicum, & non vi-
debitis me: & iterum modicum, & vide-
bitis me: &, quia vado ad Patrem?
18 Dicebant ergo, Quid est hoc quod di-
cit, Modicum? nescimus quid loquitur.
C 19 Cognouit autem Iesus, quia volebant
eum interrogare: & dixit eis, De hoc
quæritis inter vos, quia dixi, Modicum,
& non videbitis me; & iterum modicū,
& videbitis me. 20 Amen, amen dico
vobis, quia [a] plorabitis, & flebitis vos,
mundus autem gaudebit: vos autem
contristabimini; sed tristitia vestra ver-
tetur in gaudium. 21 Mulier cùm parit,
tristitiam habet, quia venit hora eius:
cùm autem pepererit puerum, iam non
meminit pressuræ propter gaudiū, quia
natus est homo in mundum. 22 Et vos
igitur, nunc quidem tristitiam habetis:
[b] iterum autem videbo vos, & gaudebit
cor vestrum: & gaudium vestrum ne-
mo tollet à vobis. 23 Et in illo die

(Margin: ... o. s. videtis 1 ... s. c. — tollit 1 ... s. c.)

a *Plorabitis*] vos qui me amastis & secuti estis breui erit vt ploretis & fleatis meam absentiam, timeatis vobis interim dum potestati tenebrarum permittitur operari. Mundi autem amatores, qui existimabant me, quem oderunt, sibi iam esse de medio sublatum, gaudebunt.

b *Iterum autem videbo vos.*] non tantùm visione externa & corporali præsentia, sed interna illa qua vos inuisam, & nunquam relinquam. ero enim in vobis manens, & ita perpetuò gaudebit cor vestrum interno gaudio.

[c] me non rogabitis quicquã. Amen, amẽ Sup.14.b.13
dico vobis, si quid petieritis Patrẽ in no- Mat.7.a.7 & 21.b.22 Mar.11.c.24
mine meo, dabit vobis. 24 Vsque mo- Luc.11.b.9 Iac.1.a.5.
dò non petistis quicquã in nomine meo. D
Petite, & accipietis: vt gaudium vestrum
sit plenum. 25 Hæc in prouerbiis locu-
tus sum vobis. [d] Venit hora cùm iam non
in prouerbiis loquar vobis, sed palam
de Patre annũtiabo vobis. 26 in illo die
in nomine meo petetis: & non dico vo-
bis quia ego rogabo Patrem de vobis.
27 Ipse enim Pater amat vos, quia vos me
amastis, & credidistis, quia ego à Deo
exiui. 28 [e] Exiui à Patre, & veni in mun-
dum: iterum relinquo mundum, & va-
do ad Patrem. 29 Dicũt ei discipuli eius,
[f] Ecce, nunc palam loqueris, & prouer-
bium nullũ dicis. 30 nunc scimus quia
scis omnia, & non opus est tibi vt quis
te interroget. [g] in hoc credimus quia à
Deo existi. 31 Respondit eis Iesus, [h] Mo-
dò creditis? 32 Ecce, venit hora, & iam Mat.26.c.31. Mar.14.c.27
vênit, vt dispergamini vnusquisque in
propria, & me solum relinquatis: & non
sum solus, quia Pater mecũ est. 33 Hæc
locutus sum vobis, [i] vt in me pacem ha-
beatis. In mundo pressuram [k] habebitis: [k] habetis. MS.C.
sed confidite, ego vici mundum.

CAP.

c *Me non rogabitis*] vltrò iam in vobis manentem, & omnia quæ mea sunt vobis cõmunicantẽ: atque ita tunc petetis Patrẽ in nomine meo, perinde ac si ego ipse sim qui petam nãq; hoc est in nomine meo petere: atq; hoc modo petendi facultas nondum vobis contigit: continget autem vbi ego in vobis habitauero. hoc petite, & accipietis; ac tum gaudium vestrum plenum erit.

d *Venit hora.*] Iam breui fiet maturitas & commoditas, vt non opus sit vti similitudinibus, comparationibus, exẽplis, sententiis, deductionibus, & expositionibus, videlicet cùm rem ipsam de qua loquor, experti cognoueritis. tunc palam cognoscetis id quod nunc arcanum vobis est de Patris mei virtute, consilio, proposito, efficacitate & efficiẽtia. tunc petetis in nomine meo, in me ipso qui in vobis ero petetis, vt hoc det vobis Pater. non solùm me habetis qui pro vobis rogẽ, sed ipsum Patrem vestri amantem habetis, qui vltrò vobis donare iam parat, quia hoc dat iis qui me fide & amore prosequũtur, vt vos hactenus fecistis.

e *Exiui à Patre*] vt saluem mundum. *Iterum relinquo mundum*, iam expedito negotio salutis, & redeo ad Patrem accepturus regnum, non mundanum, carnale & corruptibile; sed æternum, spirituale, diuinum, & id cum meis communicaturus.

f *Ecce nunc palam loqueris.*] nã quę multis similitudinibus & prouerbiis dixeras, nũc apertè & summatim exponis, te venisse in mundum è cælo à Patre missum, nunc relicturum mundum, neque in mundo hoc sedem aut regnũ temporale tibi ac tuis paraturum, & ad Patrem te ire, apud quem tuum atque tuorum regnum esse definis.

g *In hoc credimus quia à Deo existi.*] quoniam omnia exposuisti quæ ad te, ad nos, ad mundum pertinent, ita vt constet te omnium ingenia, omnium consilia & studia cognoscere atq; adeò intelligere quantum tibi paratum sit laborum, libenter tamen subire. Credimus autem te exiisse à Deo, atque ideo firmi sumus credentes hoc, & tecum esse volumus, quandoquidẽ nihil accidere nobis potest, quod à te pręditum iam non sit. Ergo credimus te, qui pędicis esse eum qui tueri nos possis, vtpote qui à Deo exieris.

h *Modò creditis.*] me pręsente creditis, & firmi esse vobis videmini.

i *Vt in me pacem habeatis.*] intueamini in me qui vobis hæc prædixerim, & sperantes meam virtutem, ac tutelam certam vobis fore quidquid vobis acciderit, æquo animo feratis, & victoriam vobis per me cõstitutam confidatis. expectantes me vobis insinuandum esse, intraque vos mansurum, meaque virtute vos victuros esse mundum, quia ego vici mundum, & hanc victoriam vobiscum communicabo.

CAP. XVII.

A HÆc locutus est Iesus: & subleuatis
oculis in cælum, dixit, Pater, [a] vênit
*& c. hora, [b] clarifica Filium tuum, vt *Filius
Mat.28.d.18 tuus clarificet te: 2 Sicut dedisti ei pote-
statem omnis carnis, vt omne quod de-
disti ei, det eis, vitam æternam. 3 Hæc
est autem vita æterna, [c] Vt cognoscant te
solum Deum verum, & quem misisti Ie-
sum Christum. 4 [d] Ego te clarificaui su-
per terram: opus consummaui quod de-
disti mihi vt faciam: 5 & nunc [e] clarifica
me tu Pater apud temetipsum, claritate
quam habui prius quàm mundus esset,
apud te. 6 Manifestaui nomen tuum
hominibus quos dedisti mihi de mũdo:
Tui erant, & mihi eos dedisti: & sermo-
nem tuũ seruauerunt. 7 Nunc cogno-
uerunt quia omnia quę dedisti mihi, abs
te sunt: 8 quia verba quæ dedisti mihi,
dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognoue-
B runt verè quia à te exiui, & crediderunt
quia tu me misisti. 9 Ego pro eis rogo:
[f] Non pro mundo rogo, sed pro his quos
dedisti mihi: 10 quia tui sunt: & mea
omnia tua sunt, & tua mea sunt: & cla-

 rificatus

CAP. XVII.

a *Venit hora.*] maturum tempus expediendi consilium tuum illud maximũ, de publica hominũ salute ac libertate, victoriaque tua contra aduersarium manifestanda; denique hora maximæ illius misericordiæ tuæ cognoscendæ.

b *Clarifica Filiũ tuum.*] Præsentia, virtute, voluntate, efficientiaque tua ratum, certum & constans effice, id quod per Filium tuum effici voluisti; ita vt huius tantæ salutis euetus testetur me esse Filium tuum: Filius autem tuus hanc in hominibus effectu salutem testabitur ex te profectam, gloriamque tibi deberi profitebitur. clarificatio autem erit, vt videant qui in te confidunt & in me credunt, potestatem à te datam Filio donandi vitam æternam omni homini volenti & recipienti ipsum Filium. Clarifica ergo illum, donans per eundem vitam æternã re ipsa, & vera atque certa constantique donatione; ita vt quicunque fuerint filij, vitam æternam habeant. Dona ergo teipsum omnibus quos mihi dedisti, quibus & ego me donaturus sum. Nam hæc est vita æterna.

c *Vt cognoscant te*] Cognitione interna cognoscant te Deum esse solũ, veracem, & veritatis auctorem, verum in potentia & præstantia, veracem in misericordia exhibenda; cuius virtute & efficientia se homines cognoscant effectos filios tuos per cognitionẽ Iesu vncti à te missi, inhabitantis in eis.

d *Ego te clarificaui.*] tibi factus obediens vsque ad mortem, tuam voluntatem hominibus exponens, tuum cõsilium declarans, atque adeò explicans non modò verbis, verùm & reipsa meipsum pro hominibus à me iam susceptis in mortem tradens.

e *Clarifica me tu Pater apud temetipsum.*] Perfice per me hoc opus regenerationis hominum, & fac vt homines tua auctoritate atque virtute & mea simul sint filij tui, & fratres mei: quemadmodum eadem sapientia tua quæ ego sum, homo à te factus est ad imaginẽ & similitudinem nostram; & vt ego antequam quicquam faceres, erã apud te clarus, charus & gratus, cum quo de mundi creatione agebas, quam per me effecisti; ita etiam de renouatione iam anteà à constitutione mundi mecum decreta; nunc etiam mecum conueni vt reipsa efficiatur. Orans hæc Christus à Patre, quæ ab illo probari sciebat, testabatur rei veritatem & suam cum Patre communionem & vnitatem, vt sic loquamur; idque vt audiretur à testibus fide dignis, qui postea cùm res ipsa expedita perfectaque esset, testimonium referre possent mundo, illum ipsis præsentibus, cum Patre de hac re egisse; atque ita euenisse vt ab illo petebatur. & exauditum fuisse pro sua reuerentia, vt Paulus affirmat. Huic similis oratio fuit illa ante resurrectionem Lazari.

f *Non pro mundo rogo.*] Non rogo pro mundanis hominibus, qui mundo adhærere ab eoque non diuelli volunt; sed pro iis qui relicta mundi corruptione ad te redeunt: hos enim tu dedisti mihi saluandos, viuificandos ac deificandos, quia tui sunt, hoc est, te cùm velint & optent Dominum, Deũ, patronũ, tutatorem ac prouidum patrem habent; eosque tu mihi dedisti, & illis iussisti vt in me credant meque suscipiant: eos à te acceptos tibi refero, à te per me redemptos & sanctificatos profitebor. nunc clarificatus sum in eis, quia

eu testatus es illis me esse Filium tuum dilectum. Et iam deinceps ego non sum in mundo, quia iam in corde terræ esse cœpi, & iam venio ad te. at illi, quanquam in me sint, tamen in mundo sunt, & nondum perlati sunt in eum locum sanctitatis & perfectionis, quem ego eis paro. Interim dum ad te eo, dum trador tenebrarum potestati, cuius hora iam venit, serua eos.

rificatus sum in eis. Et iam non sum in
mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad
te venio. 11 Pater sancte, serua eos in
nomine tuo, quos dedisti mihi: vt sint
vnum, sicut & nos. 12 Cùm essem cum
eis, ego seruabam eos in nomine tuo.
Quos dedisti mihi, custodiui: & nemo Infr. 18. b.
ex eis periit, [a] nisi filius perditionis, vt scri Psal. 40. b. 10 & 108. a. 8
ptura impleatur. 13 Nunc autem ad te
venio: & hæc loquor in mundo, [b] vt ha- C
beant gaudium meum impletum in se-
metipsis. 14 Ego dedi eis sermoné tuũ,
& mundus eos odio habuit, quia non
sunt de mundo, sicut & ego non sum de
mundo. 15 Non rogo vt tollas eos de
mundo, sed [c] vt serues eos à malo. 16 [d] De
mundo non sunt, sicut & ego non sum
de mundo. 17 [e] Sanctifica eos in verita-
te. Sermo tuus veritas est: 18 [f] Sicut tu
me misisti in mundum, & ego misi eos
in mundũ. 19 [g] Et pro eis ego sanctifico
meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in ve-
ritate. 20 Non pro eis autem rogo tan-
tùm, sed & pro eis qui credituri sunt per
verbum eorũ in me: 21 [h] vt omnes vnũ
sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt
& ipsi in nobis vnum sint: vt credat mũ-
dus quia tu me misisti. 22 Et ego clari-
tatem quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint
vnum, sicut & nos vnum sumus.

a *Nisi filius perditionis.*] Nisi is qui sese sua culpa perditioni addixit. Ita enim scriptũ erat, vt is qui me proderet consultè ac deliberatò, & vellet maledictionem, & benedictionem nollet, periret; atque ita effectum est, vt ab illo impleretur scriptura: nõ quòd scriptura illum cogeret ad culpam & scelus, sed quòd suscepti sponte sua sceleris conuictum damnaret ad pœnã & perditionem. Vt enim Hebraico sermone homicida dicitur Filius mortis; sic hic parricida sacrilegus proditor dicitur *filius perditionis*. Filius mortis, id est Latinè, dignus morte.

b *Vt habeant gaudium meum.*] gaudium quo ego gaudeo, quòd te Patrem habeo certissimum, illi qui mecum transferũt, vt à te promissum est, sic habeãt impletum in semetipsis; vt misericordia tua clarificetur in iis quos dedisti mihi permanentibus in me. Atque hoc modo scriptura impleatur, in qua promissa continentur tua, vt impleta est scriptura aduersus eum qui me prodẽs seipsum perditione dignum reddidit.

c *Vt serues eos à malo.*] ab illo pessimo auctore mali, & à malo, cuius ille auctor est.

d *De mundo non sunt.*] deditos iam spontè tibi ac traditos, mundus odio habet, & à se abalienatos insequitur, vt me, quia tuus cùm sim, inuisus mũdo sum.

e *Sanctifica eos in veritate.*] non imputata sanctitate, sed vera, quæ tua voluntas est: ita vt sancti, immaculati atque irreprehensibiles corã te efficiãtur.

f *Sicut tu me misisti in mundũ.*] Euangelistam, interpretem, legatum, ac testem certissimum voluntatis & misericordiæ tuæ; ita ego mitto eos in mundum, vt testimonium referant veritatis meæ.

g *Et pro eis ego sanctifico meipsum.*] Ego nomine eorum me tibi consecratum dedo in sacrificium sanctum in odorẽ suauitatis, vt illi participes facti naturæ atque virtutis meæ, non imputati sancti, sed in veritate sanctificati existant.

h *Vt omnes vnum sint.*] vnum corpus in me vnius corporis membra, cuius caput ego sim, ita vt tu caput meũ es, ita ipsi in nobis vnum corpus sint participes naturæ nostræ, ac deificati & coniuncti in vnionem charitatis & gloriæ filiorum Dei.

23 Ego

D [23] Ego in eis, & tu in me: [i] vt sint cõsum-
mati in vnũ: & cognoscat mundus quia
tu me misisti: [k] & dilexisti eos, sicut & me
dilexisti. [24] Pater, quos dedisti mihi,
volo, [l] vt vbi sum ego, & illi sint mecum:
vt videant claritatem meam quam dedi-
sti mihi, quia dilexisti me ante constitu-
tionem mundi. [25] [m] Pater iuste, mun-
dus te non cognouit. ego autem te co-
gnoui: & hi cognouerunt, quia tu me
misisti. [26] Et notũ feci eis nomen tuum,
& notum faciam: vt dilectio qua dilexisti
me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

CAP. XVIII.

Mat. 26. e. 36 Mar. 14. d. 32 Luc. 22. d. 39 2. Reg. 15. c. 23

HÆc [a] cùm dixisset Iesus, egressus est
cum discipulis suis trans Torrẽtem
A Cedron, vbi erat hortus, in quem introi-
uit ipse & discipuli eius. [2] Sciebat autẽ
& Iudas, qui tradebat eum, locum: quia
frequenter Iesus conuenerat illuc cum
Mat. 26. e. 47 Mar. 14. e. 43 Luc. 22. e. 47
discipulis suis. [3] Iudas ergo cùm acce-
pisset cohortẽ, & à Pontificibus & Pha-
risæis ministros: venit illuc cum laternis
& facibus & armis. [4] Iesus itaque sciens
omnia quæ ventura erant super se, pro-
cessit, & dixit eis, Quem quæritis?
[5] Responderunt ei, Iesum Nazarenum.
Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem
& Iudas qui tradebat eum, cum ipsis.
[6] Vt ergo dixit eis, Ego sum: abierunt re-
trorsum, & ceciderunt in terram. [7] Ite-
rum ergo interrogauit eos, Quem quæ-
ritis?

i *Vt sint consummati in vnum.*] in vnũ corpus meum mysticum, perfectum, immaculatum, tibi gratissimum, vtpote membra mea: adeò vt non tantùm à te agnoscantur vt fratres mei ac filij tui; sed omnes qui viderint eos cognoscant eos, & dicant: Isti sunt semen cui benedixit Dominus.

k *Et dilexisti eos, sicut & me dilexisti.*] adoptatos per me in filios tuos, dilexisti amore eo quo me dilexisti, vtpote membra mea effectos.

l *Vt vbi sum ego.*] siue apud te in cælis ego sim præsens, illic sit vita ipsorum abscondita mecum in te, etiam si nondũ appareat quod futuri sint: siue ego virtute & efficientia in terra sim, illa virtus & efficientia mea sit in eis, ita vt siue viuant in carne, in me viuãt, & ego in eis; siue moriantur, in me moriantur, ac dormitionem accipiant.

m *Pater iuste.*] qui in omnibus promissis tuis iustificaris, constantem præstantemque te exhibens. Mundus te nõ cognouit ea ratione qua *Pater iustus* vocaris: nam si cognosceret, te solum quæreret ad sui iustificationẽ, te solum verã sapientiã, verã virtutẽ, verã bonitatem definiens optaret; suam ipsius sapientiam, potentiam, voluptatem suã omnino vanitatem damnaret, odisset, abiiceret, vt te sequeretur ac peteret. Ego autem te cognoui, & scio te supremum, maximum optimum esse, omnique expetendum: & hoc ego mũdo aurali exponendum, sed à mundo non sum cognitus: hi autem cognouerunt quòd tu me misisti, & ego erudiui illos, nomenque tuum docui, hoc est, virtutem & efficacitatem misericordiæ tuæ in homines qui filij tui esse voluerunt. & quod sermone docui eos, reipsa notum faciam, donans illis Spiritum sanctum tuum & meum, quo & à te amentur amore paterno, quandoquidem ego in eis futurus sum & mansurus.

CAP. XVIII.

a *Hæc cùm dixisset.*] cùm paulo ante oblationem sui Patri commendauisset corpus suum mysticum, atque omnem de hominum deificatione rationem breui ac mysteriis plena oratione fuisset complexus.

ritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazare-
num. [8] Respōdit Iesus, Dixi vobis, quia B
ego sum. si ergo me quæritis, sinite hos
abire. [9] [b] Vt impleretur sermo quē dixit,
Quia quos dedisti mihi, nō perdidi ex eis Sup. 17. b. 12
quenquam. [10] Simon ergo Petrus ha-
bens gladium, eduxit eum: & percussit
Pontificis seruum, & abscidit auriculam
eius dexteram. Erat autem [c] nomē seruo
Malchus. [11] Dixit ergo Iesus Petro, Mit-
te gladium tuum in vaginam. [d] Calicem
quem dedit mihi Pater, non * bibā illum? * vis vt ms q. Aug.
[12] Cohors ergo & tribunus & ministri
Iudæorum comprehenderunt Iesum, &
ligauerunt eum: [13] & adduxerunt eum
[e] ad Annam primùm, erat enim socer Luc. 3. a. 2.
C
Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius.
[14] Erat autem Caiphas, qui consilium Sup. 11. f. 48
dederat Iudæis, Quia expedit vnum ho-
minē mori pro populo. [15] Sequebatur
autem Iesum Simon Petrus, & alius dis-
cipulus. Discipulus autem ille erat notus
Pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium
Pontificis. [16] Petrus autem stabat ad
ostium foris. Exiuit ergo discipulus * alius Mat. 26. f. 58 Mar. 14. f. 54
qui erat notus Pontifici, & dixit ostiariæ: Luc. 22. f. 54 * ille 6 ms.
& introduxit Petrum. [17] Dicit ergo Pe- c. s.
tro ancilla ostiaria, Nūquid & tu ex dis-
cipulis es hominis istius? Dicit ille, Non
sum. [18] Stabāt autem serui & ministri
ad prunas, quia frigus erat, & * calefacie- * calefiebant
bant se: erat autē cum eis & Petrus stās, 7 ms. c. s.
& calefa-

b *Vt impleretur sermo.*] Nullus eorum qui dati fuerant Iesu vt in terris redderent viuum testimonium veritatis & virtutis ipsius, perditus est, non solùm animo, sed nec corpore: nemo ex illis vita functus aut occisus est, antequam accepto Spiritu sancto suum ministerium, quamobrem electus fuerat, præstaret. Hoc indicat verbum, *vt impleretur*.

c *Nomen seruo Malchus.*] Rem * certam & personarum notatione, * cùm opus fuerit, docendam, nominis appellatio ostendit.

d *Calicem quem dedit mihi Pater.*] Non oportet armis agere, vt impediatur impetus horum in me. non enim ego nunc cogito quid isti aduersum me agant & faciant; sed cogito voluntatem Patris, qui voluit salutis humanæ calicem à me bibi, mihi acerbum quod ad sensum, verùm gratissimum quod ad animum & voluntatem meam erga Patrem attinet, & suauissimum omnibus aliis, quibus huius calicis à me ebibiti virtus communicata fuerit. Iam si ferro dimicetur aduersum hos qui in me furiosi sunt, voluntati Patris resistitur, qui mihi bibendum hunc calicem exhibuit. scito hoc esse ex diuino consilio ac decreto, vt malitia istorum & rabies permittatur in me sæuire ad tempus propter publicam salutē. Non igitur tantùm considero quid isti agant, quantum quid Pater velit, cùm hæc istis agere permittat.

e *Ad Annam primùm.*] cuius ædes propinquiores erant loco in quo captus est Iesus, quàm Caiphæ ædes: & ille erat inter principes sacerdotū; sed illo anno erat Caiphas primus sacerdos siue pontifex. deduxerunt autem eum ad illum, vt iam captum indicarent, & rogarent quonam sistendum aut deducendum arbitraretur. ille indicauit generi ædes in quibus concilium cogeretur, atque apud Caipham acta esse quæ deinceps narrantur, Euangelistæ omnes testantur. Cyrillus legit etiam hoc loco, illum statim ab Anna ad Caipham missum.

& calefaciens se. 19 Pontifex ergo inter-
D rogauit Iesum [a]de discipulis suis, & de
doctrina eius. 20 Respondit ei Iesus, Ego
[b]palam locutus sum mundo. ego semper
docui in synagoga, & in templo quò om-
nes Iudæi conueniunt: & in occulto lo-
cutus sum nihil. 21 Quid me interrogas?
interroga eos qui audierũt quid locutus
sim ipsis: ecce, hi sciũt quæ dixerim ego.
22 Hæc autem cùm dixisset, [c]vnus assistés
ministrorum dedit alapam Iesu, dicens,
Sic respondes Pontifici? 23 Respondit ei
Iesus, Si malè locutus sum, testimonium
perhibe de malo: si autem bene, quid me
Mat.25.f.57 Mar.14.f.53 Luc.22.f.54 cædis? 24 [d]Et misit eum Annas ligatũ
ad Caipham pontificem. 25 Erat autem
G. Mat.26.g.69 Mar.14.g.67 Luc.22.f.56 Simon Petrus stans, & calefaciens se. Di-
E xerunt ergo ei, Nũquid & tu ex discipu-
lis eius es? Negauit ille, & dixit: Nõ sum.
MS. 6. 26 Dicit ei vn⁹ ex seruis Põtificis, cogna-
tus eius cuius abscidit Petrus auriculam,
Nónne ego te vidi in horto cum illo?
27 Iterum ergo negauit Petrus: & statim
gallus cantauit. 28 Adducũt ergo Iesum
ad Caiphã MS. August. à Caipha in prætoriũ. Erat auté manè:
Mat.27.a.2 Mar.15.a.1 Luc.23.a.1 & ipsi non introierunt in prætorium, [e]vt
Act.10.d.28 & 11.a.3 non contaminarentur, sed vt manduca-
rét pascha. 29 Exiuit ergo Pilatus ad eos
foras, & dixit, Quam accusationé affertis
aduersus hominem hunc? 30 Respõde-
runt, & dixerunt ei, Si non esset hic ma-
lefactor, non tibi tradidissemus eum.

a *De discipulis suis, & de doctrina.*] Ex altero captans commoditatem damnandi illum crimine seditionis, vt nouarũ rerum molitorem; ex altero verò nouæ & superstitiosæ doctrinæ illum arguendi aut infamandi; atque ita alterutro nomine vel vtroque, inuisum ac damnabilem constituendi eum populo tum Romanis ipsis & Herodianis.

b *Palam locutus sum.*] vnico responso vtramque captionem euertit.

c *Vnus assistens ministrorum.*] qui eo modo & gratiam Pontificis & Sacerdotum inire, & simul etiam sibi cauere posse putauit, vtpote qui existimarat se vnum esse ex iis quos Iesus indicabat, *Ecce hi sciunt quæ dixerim ego*: & volebat se exemptum ab illa nota, vt ipsis videbatur, sibi apud Pontificem & cõcilium illud incommoda futura

d *Et misit eum.*] Miserat eum anteà ligatum, ita vt adductus ad ipsum fuerat. est Epanalepsis: nihil, inquam, decretum aut actum fuerat ab Anna, nisi vt ligatus duceretur ad Caipham.

e *Vt non contaminarentur.*] adeuntes vltrò gentilem hominem, cuius consuetudo iuxta illorum traditionem poterat illos polluere, & indignos reddere conuiuio illo solenni calicis triplicis benedictionis, qui obseruabatur ab illis per illos Paschatis dies. Licebat autem alloqui gentilem in publico, sed non in priuato loco, per illos sacros obseruandosque dies; vt habetur per totum tractatum De commutationibus in repetitionibus & in ea quæ vocatur integra.

31 Dixit ergo eis Pilatus, Accipite eũ vos,
& secundum legem vestram iudicate eũ. F
Dixerũt ergo ei Iudæi, [a] Nobis non licet
interficere quẽquam. 32 [b] Vt sermo Iesu *Mat.20.c.19*
impleretur quem dixit, significans qua
morte esset moriturus. 33 Introiuit ergo *Mat.27.b.11* *Mar.15.a.2*
iterum in prætorium Pilatus: & vocauit *Luc.23.a.4*
Iesum, & dixit ei, Tu es rex Iudæorum?
34 Respondit Iesus, A temetipso hoc di-
cis, an alij dixerunt tibi de me? 35 Re-
spõdit Pilatus, Nũquid ego Iudęus sum?
Gens tua, & Pontifices tradiderunt te
mihi: quid fecisti? 36 Respondit Iesus,
Regnum meum non est de hoc mundo.
si ex hoc mundo esset regnum meũ, mi-
nistri mei vtique decertarent vt non tra-
derer Iudæis. nũc autem regnum meum
non est hinc. 37 Dixit itaque ei Pilatus, G
Ergo rex es tu? Respondit Iesus, [c] Tu dicis,
quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum,
& ad hoc veni in mundum, vt testimo-
nium perhibeam veritati: omnis qui est
ex veritate, audit vocem meam. 38 Dicit
ei Pilatus, [d] Quid est veritas? Et cùm hoc
dixisset, iterum exiuit ad Iudæos, & di-
cit eis, Ego [e] nullam inuenio in eo cau-
sam. 39 Est autem consuetudo vobis vt *Mat.27.b.15* *Mar.15.a.6*
vnum dimittam vobis in pascha: vultis *Luc.23.c.17*
ergo dimittam vobis [f] regem Iudæorum?
40 Clamauerunt ergo rursum omnes, di-
centes, Non hunc, sed Barabbam. Erat
autem Barabbas latro.

a *Nobis non licet.*] per leges Romanas interficere. ergo iam iudicatum à se indicabant & dignũ morte pronuntiatũ.

b *Vt sermo Iesu impleretur.*] Dixerat enim Iesus se à principibus sacerdotum condemnatum iri; ac deinde traditũ Gentibus ad illudendum, flagellandum & crucifigendum.

c *Tu dicis.*] vt tu dicis, ita est, regẽ me esse; sed regem natum in mundo, ad testimonium perhibendum veritatis; veritatis, inquam, quòd sit regnũ aliud non ex hoc mundo, & quòd ego sim rex in illo, & Deus pararit regnũ illud suis: & vt à regno huius mundi homines ad illud alterum præstantissimum cogitationes & studia sua traducant.

d *Quid est veritas?*] Quamobrem & tu hæc pateris, & ab istis adeò vexaris, & mihi traderis vt malefactor occidẽdus: quidnã est hoc, vt auctoritate mea abuti velint isti, in re quæ legibus nostris nullum supplicium meretur?

e *Nullam inuenio in eo causam.*] Nullum argumentum criminis aut iudicij vt de capite eius agatur, quod genus ad meũ forum pertinet.

f *Regem Iudæorum.*] Appellatus est Iesus à Gentili prætore *Rex Iudæorum*, nullam existimante Romani imperij offensionem in illo regno esse. Ita testimonium habuit dignitatis ac muneris sui ab homine publico ministro ethnico: & quandam etiam apertam confessionem apud Iudæos, à quibus tamen receptus non est.

CAP.

CAP. XIX.

A TVnc ergo apprehendit Pilatus Iesum,
Mat.27.c.27 Mar.15.b.16 & flagellauit. 2 Et milites plectentes
coronam de spinis, imposuerunt capiti
eius: & veste purpurea circundederunt
eum. 3 Et veniebant ad eum, & dicebāt,
Aue rex Iudæorum. & dabant ei alapas.
* ergo R. G.S. 4 Exiuit * iterum Pilatus foras, & dicit eis,
Ecce adduco vobis eū foras, a vt cognoscatis quia nullam inuenio in eo causam.
* foras R. G.S. 5 Exiuit ergo Iesus * portans coronam spineam, & purpureum vestimentum. Et
dicit eis, Ecce homo. 6 Cùm ergo vidissent eum pōtifices & ministri, clamabāt,
6 MS. eq. dicētes, Crucifige, crucifige eum. Dicit
eis Pilatus: Accipite eū vos, & crucifigite.
ego enim non inuenio in eo causam.
7 Responderunt ei Iudæi, Nos legem ha-
* nostram MS.R.G.S. bemus: & b secūdum legem * debet mori,
B quia filium Dei se fecit. 8 Cùm ergo audisset Pilatus hunc sermonem, c magis timuit. 9 Et ingressus est prætorium iterū:
& dicit ad Iesum, Vnde es tu? Iesus autē
responsum non dedit ei. 10 Dicit ergo
ei Pilatus, d Mihi nō loqueris? nescis quia
* crucifigēdi MS. potestatē habeo * crucifigere te, & pote-
* dimittendi MS. statem habeo * dimittere te? 11 Respōdit
Iesus, Nō haberes potestatem aduersum
me vllam, e nisi tibi datum esset desuper.
Propterea qui me tradidit tibi, maius
* Et MS.S. peccatum habet. 12 * Exinde quærebat
Pilatus dimittere eum. Iudæi autem cla-

a *Vt cognoscatis.*] ex mea definitione & sententia cognoscetis me nullam inuenire in eo causam, vel Romani imperij læsi aut offensi, vel publicæ rei perturbatæ vel sceleris admissi: imò huiusmodi regnum, quale illius esse intelligo, ipsi facilè admitto.

b *Secundum legem debet mori.*] Nullum est caput in lege, quo singulariter caueatur, ne quis sese Filium Dei profiteatur: sed callida iuris interpretatione hoc argumentum relatum est ad caput de Blasphemia. Nam ex capite de falso Propheta crimen cōstitui iam non poterat, re explorata totiesque comprobata.

c *Magis timuit.*] Antea timebat ne innocentia condemnaretur hominis innoxij. audito verò sermone illo, timuit ne impiè Deum ipsum offenderet, si maius aliquid homine ille esset. Non videbatur homini ethnico impossibile Deum sub humana imagine in terris versari.

d *Mihi non loqueris*] clarè & apertè profiteri posses apud me quisnam sis, vnde, quid agas, quid velis, defendere te à maleuolis & inuidis, si quos tales erga te esse existimas. nam possum te crucifigere si velim, & dimittere si velim: neque prohibebor ab vllo cùm nō doceatur facinus aliquod per te admissum: neque erit qui mihi opponat te cruci affixum iniustè, cùm ita poscaris ab omnibus. Ergo loquere apertè & clarè omnia, vt ego vti possim potestate mea apertius. Ita non minantis, sed prouocantis Iesum ad sese defendendū iudicis oratio videtur.

e *Nisi tibi datum esset desuper.*] Significabat Iesus hæc omnia diuino consilio fieri ad mundi salutem: quod consiliū ipse inuertere nollet sese defendendo, videret autem iudex quid ageret, & quemadmodum vteretur potestate sibi à Deo collata: peccaturum illum quidem qui sententiam aduersus innocentem contra consciētiam ferret: sed magis peccaturos eos, qui hāc sententiam non ex metu & turbatione, vt ab illo, ferenda erat; sed ex iniquissimo odio & maleuolo animo malaque mēte vltrò postularent & efflagitarent. Discrimina voluntatum & mentium augere vel minuere peccatū, hinc apertè liquet.

a *Adduxit foras Iesum.*] vt spectaculo ipso capitis innocentissimi, & indignis modis affecti, populum moueret ad misericordiam, & ad meliorem cogitationem: maximè cùm ipse testaretur illum ipsis curæ esse debere, vtpote Iudæum, non Ethnicum; & Iudæorum regem, cùm populus aliàs semper de Rege ac Messia suo studiosè loqueretur. Atque ita effectum est vt Iesus, qui publicę salutis causa Deo oblatus erat, publicè ad crucifigendum traderetur, & res tanta vel ab inimicis vel ab vllo alio negari non posset aut oppugnari.

b *Vestimenta eius & tunicam.*] Cùm vestimenta alia detraxissent, etiam infimam tunicam relinquere illi noluerunt; sed studiosè detraxerunt, vt omnino nudus moreretur. Et tunicã ipsã cupidè expetierunt, adeò vt sorte iacta vnusquisque sibi cessuram speraret. Atque his rationibus omnia quę de Christo scripta fuerant, implebantur.

mabant, dicentes, Si hunc dimittis, non C
es amicus Cæsaris. omnis* qui se regẽ fa- *enim MS. Aug. 2.
cit, contradicit Cæsari. 13 Pilatus autem
cùm audisset hos sermones, a adduxit fo-
ras Iesum: & sedit pro tribunali, in loco
qui dicitur Lithóstrotos, Hebraicè autẽ
Gabbatha. 14 Erat autem parascéue Pa-
schæ, hora quasi sexta: & dicit Iudęis, Ec-
ce rex vester. 15 Illi autem clamabant,
Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pila-
tus, Regẽ vestrum crucifigã? Responde-
runt Pontifices, Non habemus Regem,
nisi Cæsarem. 16 Tunc ergo tradidit eis
illum, vt crucifigeretur. Susceperunt au-
tem Iesum, & eduxerunt*. 17 Et baiulãs *cum 3 MS. S.
sibi crucẽ exiuit in eum qui dicitur Cal- Mat. 27. d. 33 Mar. 15. b. 22
uariæ locũ, Hebraicè* Golgotha: 18 vbi Luc. 23. e. 33 *autem MS.
crucifixerunt eum, & cum eo alios duos Aug. S.
hinc & hinc, medium autem Iesum.
19 Scripsit autem & titulum Pilatus, & D
posuit super crucem. Erat autem scriptũ,
Iesus Nazarenus Rex Iudæorũ. 20 Hunc
ergo titulum multi Iudæorum legerunt:
quia prope ciuitatem erat locus, vbi cru-
cifixus est Iesus. Et erat scriptũ Hebrai-
cè, Græcè & Latinè. 21 Dicebant ergo
Pilato Pontifices Iudæorum, Noli scri-
bere Rex Iudæorum: sed quia ipse dixit,
Rex sum Iudæorum. 22 Respondit Pila-
tus, Quod scripsi, scripsi. 23 Milites er-
gò cũ crucifixissent* eum, acceperũt b ve- *Iesum MS. S.
stimenta eius (& fecerũt quatuor partes:
vnicui-

vnicuique militi partem) & tunicã. Erat
autem tunica inconſutilis, deſuper con-
texta per totum. 24 Dixerunt ergo adin-
E uicẽ, Nõ ſcindamus eã, ſed ſortiamur de
illa cuius ſit. Vt ſcriptura impleretur, di-
Mat. 17. d. 35 *Mar. 15. c. 24* *Luc. 23. c. 34* *Pſa. 21. c. 19* cens, Partiti ſunt veſtimẽta mea ſibi: &
"in' veſtem meã miſerunt ſortẽ.ª Et mili-
* ſuper MS. tes quidem hæc fecerunt. 25 Stabant au-
tem iuxta crucẽ Ieſu mater eius, & ſoror
matris eius, Maria Cleopę, & Maria Ma-
gdaléne. 26 Cùm vidiſſet ergo Ieſus ma-
* aſtantem R. G. S. trem & diſcipulũ "ſtantem' quem dilige-
bat, dicit matri ſuæ: Mulier, ecce filius
tuus. 27 Deinde dicit diſcipulo, Ecce
mater tua. Et ex illa hora accepit eã diſ-
* ille MS. G. S. * ſuam MSq. cipulus * ᵇ in "ſua'. 28 Poſteà ſciens Ieſus
ᶜ quia omnia iam conſummata ſunt, vt
Pſa. 68. c. 22 conſummaretur ſcriptura, dicit, Sitio.
29 Vas ergo erat poſitum aceto plenũ. Illi
autem ſpongiã plenã aceto, hyſſopo cir-
cũponẽtes, obtulerunt ori eius. 30 Cùm
ergo accepiſſet Ieſus acetum, dixit, ᵈ Con-
ſummatum eſt. Et inclinato capite tradi-
F dit ſpiritum. 31 Iudæi ergo (quoniã Pa-
raſcéue erat) vt non remanerent in cruce
corpora ſabbatho (erat enim magnus
dies ille Sabbathi) rogauerunt Pilatũ vt
frangerentur eorum crura, & tollerẽtur.
32 Venerunt ergo milites: & primi quidẽ
fregerũt crura, & alterius qui crucifixus
eſt cum eo. 33 Ad Ieſum autem cùm ve-
niſſent, vt viderunt eum iam mortuum,

a *Et milites quidem hæc fecerunt.*] Fecerunt quæ inter ſe conſtituerant, vt veſtes partirentur, & tunicam ſiue ſubuculam ſorti permitterent.

b *In ſua.*] in ſuam habitationem & cuſtodiã, vt ipſi miniſtraret more filij, atque adeò ardentiore etiam ſtudio & maiore pietate.

c *Quia omnia iam conſummata ſunt.*] Cętera omnia quæ prædicta erant à Prophetis, decreta prius diuino conſilio; & vnum illud ſupererat, quod ſtatim exponetur.

d *Conſummatum eſt*] quidquid de me decretum ſcriptumque fuerat.

non fregerũt eius crura: 34 ſed vnus mi-
litum lancea latus eius aperuit, & conti-
nuò exiuit [e] ſanguis & aqua. 35 [f] Et qui
vidit, teſtimoniũ perhibuit: & verum eſt
teſtimoniũ eius. Et ille ſcit quia vera di-
cit: vt & vos credatis. 36 Facta ſunt enim
hæc [g] vt ſcriptura impleretur, Os non cõ- *Exo.12.g.46* *Num.9.d.12*
minuetis ex eo. 37 Et iterũ alia ſcriptura *Zac.12.c.10* *Mat.27.g.57*
dicit, [h] Videbunt in quem transfixerunt. *Mar.15.d.42* *Luc.23.g.50*
38 Poſt hæc autem rogauit Pilatũ Ioſeph G
ab Arimathæa (eo quòd eſſet diſcipulus
Ieſu, occultus autem propter metum Iu-
dæorũ) vt tolleret corpus Ieſu. Et permi-
ſit Pilatus. Venit ergò, & tulit corpꝰ Ieſu.
39 Venit autẽ & Nicodêmus, qui venerat *Sup.3.a.1* *& 7.g.50.*
ad Ieſum nocte primùm, ferens mixturã
myrrhæ & aloës, quaſi libras centum.
40 Acceperunt ergò corpus Ieſu, & liga-
uerũt illud linteis cum aromatibus, ſicut
mos eſt Iudæis ſepelire. 41 Erat autẽ in
loco vbi crucifixus eſt, hortus: & in horto
monumentum nouum, in quo nondum
quiſquã poſitus erat. 42 ibi ergò propter
Paraſcéuen Iudæorum, quia iuxtà erat
monumentum, poſuerunt Ieſum.

e *Sanguis & aqua.*] Sanguis quo expiati & mũdati ſunt credẽtes; *& aqua*, cuius virtute recreati, & ad vitæ nouitatem regenerati ſunt.

f *Et qui vidit*] ea omnia quæ facta ſunt à principio. nam ſecutus eſt Ieſum ab horto vſque ad Caluariæ locum. Fuit in domo Põtificis, interfuit iudicio publicè facto per Pontium Pilatum, interfuit morti Ieſu vſque ad vltimum, obſeruauit ſingulas res & verba omnia. Vidit tandem illum mortuum, & lãcea perfoſſum vſque ad interna præcordia, in quibus aqua continetur.

g *Vt ſcriptura impleretur.*] quæ verè in figura fuerat obſeruata; ſed nondum plena vſque ad figuratum.

h *Videbunt in quem transfixerunt.*] in eum quem ſola transfixione occiderunt: atque ita conuenit eum ſcriptura quòd anteà inuenirent mortuum, quàm os illius frangere poſſent. Prohibiti ergo ſunt diuino conſilio & iudicio, quanquam ipſis tunc occulto.

CAP. XX.

VNa [a] autem ſabbathi, Maria Magda- *Mat.28.a.1* *Mar.16.a.1*
léne venit manè, cùm adhuc tenebræ *Luc.24.a.1*
eſſent, ad monumẽtum: & vidit lapidem A
ſublatum à monumento. 2 Cucurrit er-
go, & venit ad Simonẽ Petrum, & ad aliũ
diſcipulum quem amabat Ieſus: & dicit
illis,

CAP. XX.

a *Vna autem ſabbathi.*] prima die poſt Sabbathum. *manè, cum adhuc tenebræ eſſent*: nam à fine præteriti diei, hoc eſt, à crepuſculo veſpertino, incœpit prima illa dies poſt ſabbathum, ſiue poſtera ſabbathi.

illis, Tulerunt Dominũ de monumẽto,
& neſcimus vbi poſuerunt eum. 3 Exiit
ergo Petrus & ille alius diſcipulus,& ve-
nerunt ad monumentum. 4 Currebant
autem duo ſimul, & ille alius diſcipulus
[b] pręcucurrit citius Petro,& venit primus
ad monumẽtum. 5 [c] Et cùm ſe inclinaſ-
ſet,vidit poſita linteamina: [d] non tamẽ in-
troiuit. 6 Venit ergo Simõ Petrus ſequẽs
B eũ, & introiuit in monumẽtum, & vidit
linteamina poſita, 7 & ſudarium quod
fuerat ſuper caput eius, non cum lintea-
minibus poſitum,ſed ſeparatim inuolu-
tum in vnũ locum. 8 Tunc ergò introi-
uit & ille diſcipulus qui venerat primus
ad monumentum: [e] & vidit, & credidit.
9 nondum enim ſciebãt ſcripturam,quia
*oporteret MS. "oportebat' eum à mortuis reſurgere.
10 Abierunt ergo iterum diſcipuli [f] ad ſe-
Mat.28.a.1 metipſos. 11 Maria autẽ ſtabat ad mo-
C numentũ [g] foris,plorans. [h] Dũ ergo fleret,
Mar.16.a.5 *Luc.24.a.4* inclinauit ſe, & proſpexit in monumẽtũ:
*videt 1 MS. c.s. 12 & "vidit' duos angelos [i] in albis, [k] ſedẽ-
tes:vnum ad caput, & vnũ ad pedes, [l] vbi
poſitum fuerat corpus Ieſu. 13 Dicũt ei
Et MS.c.s. illi,Mulier,quid ploras? Dicit eis, Quia
tulerũt Dominum meum: & neſcio vbi
poſuerunt eum. 14 Hæc cùm dixiſſet,
cõuerſa eſt retrorſum, & vidit Ieſum ſtã-
tem:& nõ ſciebat quia Ieſus eſt. 15 Dicit
D ei Ieſus, Mulier, [m] quid ploras? quẽ quæ-
ris? Illa exiſtimans quia hortulanus eſſet,

b *Præcucurrit citius Petro.*] quia iunior erat.

c *Et cùm ſe inclinaſſet.*] Erat enim ſepulchrum in antri vel cubiculi formam exciſum.

d *Non tamen introiuit.*] iuuenili celeritate, quòd ea ætas facilè moueatur ad aſſentiendum vel diſſentiendũ: viſumque eſt illi ſatis eſſe videre linteamina poſita: atque ita ſecum ſtatuit, ſic eſſe vti dictum ipſis fuerat. Petrus verò, vt ſenior, introiuit, conſpexit, obſeruauitque omnia accuratiſſimè. Vidit autem manifeſta ſigna reſurrectionis Ieſu, quòd omnia compoſita eſſent, & non temerè iacentia, vt fieri ſolet dum aliquid à furibus rapitur.

e *Et vidit, & credidit.*] Credidit illum reſurrexiſſe, qui raptum aut ablatum exiſtimauerat.

f *Ad ſemetipſos.*] ad collegium proprium ſuorum.

g *Foris.*] non longè à rupe ipſa exciſa in cubiculi formam, vt iam expoſuimus.

h *Dum ergo fleret.*] Ex deſiderio oriebatur fletus; ex eodem deſiderio excitata eſt voluntas reuiſendi ſepulchrum interius.

i *In albis.*] Albatos Latinè, ſiue albo amictos.

k *Sedẽtes.*] In monumẽto erat ſcamni forma ex ipſo lapide exciſi. Podium architecti vocant.

l *Vbi poſitum fuerat.*] vbi iacuerat, & iam iacere deſierat.

m *Quid ploras? quem quæris?* Fuit adeò blãda & lenis hæc interrogatio, vt Mariæ ſpem fecerit inueniendi quod quærebat, exiſtimanti forſitan ab illo ſublatum corpus, nolente vt ſepulchrum ab aliquo occuparetur.

dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, di-
cito mihi vbi posuisti eum: & ego eum
tollam. 16 Dicit ei Iesus, [a] Maria. [b] Con-
uersa illa dicit ei, [c] Rabboni (quod dicitur,
Magister.) 17 Dicit ei Iesus, Noli me tā-
gere, nondū enim ascendi ad Patrē meū:
vade autem [d] ad fratres meos, & dic eis,
Ascendo ad [e] Patrē meū & Patrē vestrū,
[f] Deū meū & Deum vestrum. 18 Venit
Maria Magdaléne annuntiās discipulis,
Quia vidi Dominū, & hæc dixit mihi.
19 Cùm ergo serò esset die illo, vna sab- Mar.16.c.14 Luc.24.e.36
bathorū, & fores essent clausæ, vbi erant 1 Cor.15.a.5 E
discipuli cōgregati propter metū Iudæo-
rū: venit Iesus, & stetit in medio, & dicit
eis, Pax vobis. 20 Et cùm hoc dixisset,
ostēdit eis [g] manus & latus. Gauisi sunt er-
go discipuli viso Domino. 21 [h] Dixit er-
go eis * iterū, Pax vobis. [i] Sicut misit mè *Iesus a.
Pater, & ego mitto vos. 22 Hoc cū dixis- G.S.
set, [k] insufflauit: & dicit eis, [l] Accipite Spi-
ritum sanctū: 23 quorū remiseritis pec- Mat.18.c.18
cata, remittūtur eis: " & ' quorū retinueri- " MS. a.
tis, retenta sunt. 24 Thomas autē vnus ex
duodecim, qui dicitur Didymus, nō erat F
cum eis quādo venit Iesus. 25 Dixerunt
ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominū.
Ille autē dixit eis, [m] Nisi videro in manibꝰ
eius " fixurā ' clauorum, & mittā digitum ' figuram 4 MS.C.
meum

a *Maria.*] Vocis sono & nominis sui appellatione excitata, agnouit Iesum; quem prę mœstitudine neo intentè anteà aspexerat, nec cognoscere omnino potuerat. Tenebātur enim aliquo modo oculi illius ne ipsum agnosceret.

b *Conuersa illa.*] attentè intuita ipsum.

c *Rabboni.*] Hebraica vox est, nō Syrica, quæ ad verbum significat *Magne mi*, siue *maxime mi*: quæ significatio in Latino nomine *magistri* continetur. Intellexit Maria Iesum Christum iam à mortuis resuscitatum, sese verè & realiter insinuaturum ac donaturum suis; ita vt quotquot illum tangerent ac tenerent, seruarentur ac sanctificarētur. sed modum illum tangendi & habendi Christum nesciebat. Ideò à Iesu monita est ne ipsum tangeret ac teneret ad suam sanctificationem, ac doctrinæ illius arcanæ & spiritualis perceptionem: quia hoc pręstandū erat illis postquam ipse ad Patrem suum ascenderet, missurus Spiritū sanctum in suos, cuius virtute & efficientia illi efficerētur filij Dei, membraque viua Christi.

d *Ad fratres meos.*] Apostolos ac discipulos meos, quos Patri meo in filios adoptandos curaui, & in possessione huius dignitatis constitui iam paro.

e *Patrem meum & Patrem vestrum.*] qui vt me agnoscit Filium, sic vos mihi cōiunctos tanquam membra viua corporis mei mystici agnoscet.

f *Deum meum.*] Expositio est, qua docetur quis sit Pater; Deus, inquam, qui caput Christi est, ipsumque Filium pro peccatis mundi tradidit; eūdem etiam ex mortuis resurgentem suscepit, gloria & honore iam iam coronaturus.

g *Manus & latus.*] apertis vulneribus, iisque recentibus, tamen veluti gēmis lucentibus ac planè glorificatis, testimonio certissimo quòd & cruci affixus fuisset, & resurrexisset.

h *Dixit ergo eis iterum.*] Prior salutatio ad agnitionem ipsius spectabat: posterior ad procemium legationis quam illis committere volebat, ostensionéque voluntatis suæ de legatione illa.

i *Sicut misit me Pater.*] in lapidem probatum angularem iis qui crediderint & obedierint, & in petram scandali iis qui non crediderint; sic ego mitto vos Euangelij mei legatos, virtute ac potestate simili præditos & instructos.

k *Insufflauit.*] Hac actione testatus potestatem suam ipsius illis cōmunicari.

l *Accipite Spiritum sanctum.*] ædificationis & ministerij ad exercendam virtutem Euangelij, vt remitterent peccata per virtutem suam ipsius Euangelijque sui, iis qui crediderint & obedierint verbo Euangelij gloriæ Christi; incredulis autem infidelibus & impœnitentibus retinerent, hoc est, ipsos in peccatis suis manere sinerent. Hic est manifesta clauium auctoritas Ecclesiæ, ac legitimis Ecclesiæ ministris Apostolorum successoribus tradita.

m *Nisi videro.*] Vtilissima posteris fuit hæc Thomæ ad credendum difficultas.

meum in locum clauorum, & mittam
manum meam in latus eius: nõ credam.
26 Et post dies octo, iterum erant disci-
puli eius intus, & Thomas cum eis. Ve-
nit Iesus [n] ianuis clausis, & stetit in me-
G dio, & dixit, Pax vobis. 27 Deinde dicit
Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vi-
de manus meas; & affer manum tuam,
& mitte in latus meum: & noli esse in-
credulus, sed fidelis. 28 Respondit Tho-
mas, & dixit ei, [o] Dominus meus & Deus
meus. 29 Dicit ei Iesus, Quia vidisti me
- M.S. Aug. c.s. - Thoma, credidisti: beati [p] qui non vi-
Inf. 21. d. 25 derunt & crediderunt. 30 [q] Multa quidẽ
& alia signa fecit Iesus in conspectu dis-
cipulorum suorum, quæ nõ sunt scripta
in libro hoc. 31 Hæc autem scripta sunt,
[r] vt credatis quia Iesus est Christus filius
Dei: & vt credentes, vitam habeatis in
nomine eius.

CAP. XXI.

*discipulis 4 M.S.R.C.S. POstea manifestauit se iterũ Iesus * ad
A mare Tiberiadis. Manifestauit autem
sic: 2 Erant simul Simon Petrus & Tho-
Sup. 1. g. 45 Mat. 4. c. 21 Mar. 1. b. 19 mas qui dicitur Didymus, [a] & Nathanaël
qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedęi,
& alij ex discipulis eius duo. 3 Dicit eis
Simon Petrus, Vado piscari. Dicunt ei,
Venimus & nos tecũ. Et exierũt & ascen-
derunt in nauim: & illa nocte nihil prẽ-
diderunt. 4 Manè autem iam facto ste-
tit Iesus in litore: non tamẽ cognouerunt
disci-

n *Ianuis clausis.*] Hæc oratio virtutem & efficacitatem maximam planeq; diuinam omnipotentiã corpori Iesu iam communicatam probat, nullam priuationem arguit ex verborum vi.

o *Dominus meus & Deus meus.*] Thomæ fides hoc loco non tam de resurrectione fuit, quã de hac veritate quòd Iesus esset Dominus suus & Deus suus, qui beare & augere posset ipsum, cui sese totum tradidit, vti Domino, gubernandum; & commẽdauit, vti Deo, saluandum.

p *Qui non viderunt, & crediderunt.*] Crediderunt me esse Dominum ac Deum secundum operationem virtutis Dei, hi etiam reipsa beati sunt. Hoc loco præterita verba absoluuntur à tempore. Oportet autem credere prius fide, per Deum postulata, cuius facultatem habet ab ipso quicunque habere voluerit, & hoc est initium & via ad beatitudinem, fides videlicet cum bonis & honestis operibus, hoc est, cum pœnitentiæ fructibus: deinde sequitur illud donum Dei, quo Spiritus sanctus infusus in credentium animis, multo illustriorem Christi cognitionem efficit: & hoc est vitæ æternæ signaculũ; quod qui habent, à Deo beati dicũtur optimo iure.

q *Multa quidem & alia signa*] testantia ipsum resurrexisse & viuere, ipsumq́ue esse omnium Dei promissorum complementum.

r *Vt credatis.*] Credatis Euangelio gloriæ eius, & credentes obedientesque illi recipiatis ipsum, atque ita receptũ credatis experimento virtutis illius in vobis cognito ipsum esse vnctũ in propitiatorem & propitiationem pro peccatis nostris. Atque hac fide præstantissima instructi, habeatis vitam æternam ex cognitione Patris eius, & ipsius etiam Filij: idq́ue habeatis in virtute & efficacitate eius: namque hoc donũ Dei est, quod hominibus per ipsum datur.

CAP. XXI.

a *Et Nathanael.*] aliàs Bartholomæus dictus.

discipuli quia Iesus est. 5 Dicit ergo eis
Iesus, Pueri, nunquid [a] pulmentarium
habetis? Respōderunt ei, Non. 6 Dicit
eis, Mittite [b] in dexteram nauigij rete: & Luc.5.a.4
inuenietis. Miserunt ergo: & iam non
valebant illud trahere præ multitudine
piscium. 7 Dicit ergo discipulus ille quē
diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Si-
mō Petrus cùm audisset quia Dominus
est: tunica succinxit se (erat enim nudus) B
& misit se in mare. 8 Alij autem disci-
puli nauigio venerunt (non enim longè
erant à terra, sed quasi cubitis ducentis)
trahētes rete piscium. 9 Vt ergo descen-
derunt in terram, viderunt [c] prunas posi-
tas, & piscem superpositum, & panem.
10 Dicit eis Iesus, Afferte de piscibus quos
prēdidistis nunc. 11 Ascendit Simon Pe-
trus, & traxit rete in terram, plenum ma-
gnis piscibus, [d] centum quinquaginta tri-
bus. Et cùm tanti essent, non est scissum
rete. 12 Dicit eis Iesus, Venite, prandete.
Et nemo audebat "discumbētium' inter- [a] discentium 1 MS.
rogare eum, Tu quis es? sciētes quia Do- [b] discipulorum G.S.
minus est. 13 Et vénit Iesus, & "accipit' [c] accepit MS. Aug.S.
panem & "dat' eis, & piscem similiter. [d] dabat MS.S. C
14 Hoc iam tertiò manifestatus est Iesus
discipulis suis, cùm resurrexisset à mor-
tuis. 15 Cùm ergo prandissent, dicit Si-
móni Petro Iesus, Simon "Iohannis', [e] di- [e] Iona & bis infrà 2 MS.
ligis me plus his? Dicit ei, Etiam Domi- G.S.
ne: tu scis quia amo te. Dicit ei, Pasce
agnos

a *Pulmentarium*] obsonij aliquid.

b *In dexteram nauigij.*] Loci notatio, & temporis breuitas miraculum probat.

c *Prunas positas.*] Aliud miraculum, magnam Iesu Christi erga suos prouidentiam significans.

d *Centum quinquaginta tribus.*] Multiplex miraculum simul, piscium copia, magnitudo omnium, præter consuetudinem piscationum retis integritas, iam regnum cælorum maximis plurimisque viuentibus hominibus implendum multis populis commune propediem fore significabat.

e *Diligis me plus his?*] Confirmatur amor Petri erga Christum. ipsius Petri confessione indicatur amor Christi ardentissimus erga oues, quarum pascendarum cura Apostolis, & Petro, vt seniori inter Apostolos, præcipuè commendatur præsentibus alijs: idque tertium fit manifesta expositione voluntatis & cōsilij Trinitatis de hac re. Oues meas nomine Patris mei tibi commēdo, agnos meos nomine meo tibi cōmēdo, oues meas nomine Spiritus sancti tibi commēdo pascendas verbo doctrinæ & vitæ, ita vt animam etiam tuam ponas pro hoc ministerio.

agnos meos. 16 Dicit ei iterum, Simon
"Iohannis', diligis me? Ait illi, Etiam
Domine: tu ſcis quia amo te. Dicit ei,
Paſce agnos meos. 17 Dicit ei tertiò, Si-
mon "Iohannis', amas me? Contriſtatus
eſt Petrus, quia dixit ei tertiò, Amas me?
* noſti MS. c. & dixit ei, Domine, tu omnia "ſcis': tu
* Ieſus 1 MS. c.s. ſcis quia amo te. Dicit ei*, Paſce oues
2 Pet. 1. c. 14 meas. 18 Amen, amen dico tibi, cùm
eſſes iunior f cingebas te, & ambulabas
vbi volebas. cùm autem ſenueris, exten-
des manus tuas, & alius te cinget, & du-
* tu MS q. cet* quò g non vis. 19 Hoc autem dixit,
D ſignificās qua morte clarificaturus eſſet
Deum. Et cùm hoc dixiſſet, dicit ei,
h Sequere me. 20 Conuerſus Petrus,
vidit illum diſcipulum quem dilige-
Sup. 13. c. 23 bat Ieſus, ſequentem, qui & recubuit
in cœna ſuper pectus eius, & dixit,
Domine, quis eſt qui tradet te?
21 Hunc ergo cùm vidiſſet Petrus, di-
cit Ieſu, Domine, hic autem quid?
* Si MS. c. s. * Si ſic 2 MS. Hier. l. 1. in Iouinianum. 22 Dicit ei Ieſus, "Sic' eum volo mane-
re donec veniam, quid ad te? tu me ſe-
quere. 23 Exiuit ergo ſermo iſte inter
fratres, quia diſcipulus ille non moritur.
Et non dixit ei Ieſus, Non moritur: ſed,
* Si 4 MS. c.s. "Sic' eum volo manere donec veniam,
* Si ſic 3 MS. quid ad te? 24 Hic eſt diſcipulus ille
qui teſtimonium perhibet de his, &
ſcripſit hæc: & ſcimus quia verum eſt
teſtimonium

f *Cingebas te.*] Significauit Ieſus Petro maximi & fortiſſimi animi opus eſſe paſcere oues ſuas, eo modo quo Deus paſci vult; quippe oporteat nō ſe ſuasque res curare, ſed pro ſuſcepto munere propriam voluntatem abnegare ac libertatem, vitāque ſuam pro ſuis ouibus exponere. *Cingebas te*, parabasque ad viam, eo modo qui tibi videbatur, tuo arbitrio viuebas: *cum autem ſenueris*, & cingeris, & iter facies, non tuo arbitrio, ſed alieno.

g *Quò non vis.*] Non quòd grauiter & ægro animo laturus eſſet Petrus ſe rapi ad ſupplicium; ſed quòd id non ipſe vltrò facturus ſit, quanquam ſpontè ſit paſſurus. Itaque tantum nobis hoc loco ſignificat oratio hæc, *quò non vis*, quantum illa, *quò alius voluerit*.

h *Sequere me.*] imitare me, qui pro ouibus meis animam poſui meam, & pro teipſo: tu etiam pro me ouibusque meis verbo vitæ paſcendis omnia perferto vſque ad vitæ finem.

testimonium eius.
25 Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus: quę si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt, libros. Sup. 20. d. 30

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS ARCHITYPOGRAPHVS REGIVS ANTVERPIÆ, ANNO M. D. LXXV.

ACTA APOSTOLORVM.

CAPVT I.

A RIMVM [a] quidem ser-
monẽ feci de omnibus,
ô Theophile, [b] quæ cœ-
pit Iesus [c] facere & do-
cere, 2 vsque in diẽ qua
[d] præcipiens Apostolis
per Spiritum sanctum, [e] quos elegit, as-
sumptus est: 3 quibus & præbuit seip-
sum viuum post passionem suã in multis
argumentis, per dies quadraginta appa-
rens eis, & [f] loquens de regno Dei.
Luc.24.g.49 4 Et [g] conuescens, præcepit eis, ab Iero-
solymis ne discederent, sed expectarent
Ioh.14.d.16 [h] promissionem Patris, quam audistis
Mat.3.b.11 Marc.1.b.8 Luc.3.c.16 Ioh.1.d.26 Infr.11.c.16 19.a.4. (inquit) per os meum: 5 [i] quia Iohannes
quidem baptizauit aqua, vos autem ba-
ptizabimini Spiritu sancto nõ post mul-
tos hos dies. 6 Igitur qui conuenerant,
interrogabant eum, dicentes, Domine,
si in tempore hoc [k] restitues regnũ Israel?
B 7 Dixit autem eis, Non est vestrum nosse
tempora vel momenta, quæ Pater posuit
Infr.2.a.2 a.4. in sua potestate: 8 [l] sed accipietis virtu-
Luc.24.g.48 Infr.2.e.32 tem superuenientis Spiritus sancti in vos,
y & eritis

ACTA APOSTOLORVM, id est, Efficacitatis Euangelij per Apostolos enuntiati experimenta & exempla.

CAPVT I.

a *Primum quidem sermonem.*] Duabus narrationibus exponere aggressus fueram res omnes ad Christi Euangelium pertinentes; quarum altera eas contineret quæ Euangelij per ipsum enuntiationem, atque salutis humanæ procurationem & expeditionem spectãt; altera verò eas quæ ad ipsius Euangelij completionem & experimentum ostẽdendum faciunt. Prioris autem partis ratio explicata à me est in Euangelio meo: altera nunc exponetur in hoc libro, cuius inscriptio est πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων, hoc est, Practica sanctorum missorum, ad ostendendam mundo Euangelij Christi virtutem & efficientiam.

b *Quæ cœpit Iesus facere & docere.*] Omnes actiones operaque omnia, quæ Iesus ante mortẽ & resurrectionem suã fecit, inceptiones fuerunt eius rei, ad quam electus fuerat à Deo. nam quãquam vnaquæque actio in se quantum ex auctore & natura rerum ipsarum perfecta esset & absoluta, tamen quantum ad absolutum vsum hominum & præstantem fructum incœpta fuerunt omnia illa priora; quorum finis absolutissimusque vsus in hominibus spectatus fuit post missum Spiritum sanctum, ipsius Iesu Christi virtute & efficientia: quam rem Lucas ipse apertè significabat in Euangelij initio illis duobus verbis, Ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt rerum.

c *Facere.*] Non solùm virtutis cuiusdam supremæ & vitæ sanctitatis eximiæ exemplo, sed miraculis edendis, in signum & confirmationem doctrinæ suæ, quę doctrina veram sacrorum Dei librorum sententiam referebat.

d *Præcipiens Apostolis.*] quæ ad Apostolatus ministerium auctoritatemque faciebãt, per Spiritum sanctum auctoritatis, potestatis, & ministerij præsidem & inspiratorem, diuisionemque gratiarum & donorum efficientem.

e *Quos elegit*] ad Apostolatus munus & officium.

f *Loquens de regno Dei.*] paulo pôst manifestando, aperteque exponens quo pacto regnum Dei, à se toties promissum, obtenturi essent; idque hac ratione explicuit. g *Conuescens.*] familiariter cum illis congregatis in vnum multis discipulis agens. h *Promissionem Patris.*] regnum Dei donum per Euãgelium ab ipso Iesu expositũ, cuius summa descriptio est baptismus Spiritus sancti, sanctificantis homines sanctitate & gloria filiorum Dei. Hoc promissum per Christum solum præstandum erat à Patre, non per veteris Testamenti legem, neque per Iohannem noui Testamenti præcursorem; sed per ipsum noui Testamenti pontificem & mediatorem Christum. i *Quia Iohannes*] baptizauit aqua in pœnitentiam ad expectationem regni cælorum; vos autem baptizabimini à me Spiritu sancto in sanctificationem, ad filiorum adoptionem accipiendam, & hæreditatem regni cælorum obtinendam. k *Restitues regnum Israel.*] dispersum per orbis regiones, restitues ne in gratiam Dei, & cõmunicationem vnius Ecclesiæ? l *Sed accipietis virtutem*] sanctificationis qua sanctificabimini.

[a] & eritis mihi testes in Ierusalem, & in *Mar.16.d.19 Luc.24.g.51*
omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad
vltimum terræ. 9 Et cùm hæc dixisset,
videntibus illis [b] eleuatus est: & nubes
suscepit eum ab oculis eorum. 10 [c] Cum-
que intuerentur in cælum euntem illum,
ecce duo viri astiterunt iuxta illos in ve-
stibus albis, 11 qui & dixerūt, [d] Viri Ga-
lilæi, quid statis aspicientes in cælum? hic
Iesus qui assumptus est à vobis in cęlum,
[e] sic veniet quemadmodum vidistis eum
euntem in cælum. 12 Tunc reuersi sunt
Ierosolymam à monte qui vocatur Oli-
ueti, qui est iuxta Ierusalem, [f] sabbathi
habens iter. 13 Et cùm introissent in
cœnaculum, ascenderunt [g] vbi manebant C
Petrus & Iohannes, Iacôbus & Andreas,
Philippus & Thomas, Bartholomæus
& Matthæus, Iacôbus Alphæi & Simon
Zelótes, & Iudas Iacóbi. 14 hi omnes
erant [h] perseuerantes vnanimiter in ora-
tione cum mulieribus & Maria matre
Iesu, [i] & fratribus eius. 15 In diebus il- *τ αὐτοῦ.*
lis [k] exurgens Petrus in medio fratrum,
dixit (erat autem turba hominū simul, *nominum MS.c.*
ferè centū viginti) 16 Viri fratres, [l] opor-
tet impleri scripturam quam prædixit *Psal.40.b.9 Ioh.13.b.18. 18.a.3*
Spiritus sanctus per os Dauid de Iuda,
(qui fuit dux eorum qui comprehende-
runt Iesum: 17 [m] qui connumeratus erat
in nobis, & sortitus est sortem ministerij
huius. 18 Et hic quidem [n] possedit agrū *Mat.27.a.7*
de mercede

a *Et eritis mihi testes.*] viuo testimonio in vobis habito testabimini me esse Christum & Filium Dei.

b *Eleuatus est*] propria virtute & gloriosa corporis agilitate.

c *Duo viri,*] duo testes cælestes publicè conspecti, qui legitimum testimonium præbuerunt. Albæ vestes simplicitatem illam cælestium incolarum significabant. nam summi & cælestis candoris est signum candidissimus color vestium, gloriæque cælestis indicat specimen.

d *Viri Galilæi.*] Argumentum est certæ rationis & cognitionis, atque denuntiationis futuræ certissimæ.

e *Sic veniet.*] Perinde certus erit aduētus eius inuisibilis in vos qui in vobis viuat, atque certa est ascensio illius in cælum vobis spectantibus habet apertam & patētem sibi viam eundi in cælum, & redeundi ad homines cum efficientia cælesti & planè diuina in eos quos amat.

f *Sabbathi habens iter.*] Duo millia passuum est iter deambulationis Sabbathinæ, ita definitum in Misnaioth & complemēto tractatu De mutuationibus & communicationibus.

g *Vbi manebant.*] Ascenderunt omnes viri illi in cœnaculum in quo anteà Apostoli omnes simul fuerant cùm Iesus resurgeret, & in eo manebant. erant autem tunc Apostoli vndecim, videlicet Petrus, &c.

h *Perseuerantes vnanimiter in oratione.*] in precationibus, vt adimpleretur in ipsis promissum Patris, & constaret gloria veritatis Christi. constabāt autem ipsi in charitate, sine qua Spiritus sanctus accipi non potest.

i *Et fratribus eius.*] consanguineis cognatis & propinquis Iesu, qui Hebraici sermonis vsu *fratres* dicuntur.

k *Exurgens Petrus:*] excitatus à Spiritu sancto eiusdem scripturæ auctore quā mox citauit.

l *Oportet impleri.*] scripturam quæ adhuc vacua manet ea parte qua de sufficiendo Apostolo in locum eius qui periit, agitur.

m *Qui connumeratus erat in nobis.*] implebat numerum nostrum electus à Christo, & ex ea electione sortitus sortem ministerij Apostolatus.

n *Possedit agrum.*] Illa electione per inuidiam & auaritiam sese ipse priuauit sua culpa, & acquisiuit sibi testimonium sceleris sui perpetuumq́; monumētum: agrum videlicet ex iniquissima mercede illius pecunia emptum, quod vel ipso nomine vulgariter pronuntiato illis ipsis fidem facit, à quibus est impositum.

Ma.17.a.5 de mercede iniquitatis, & suspẽsus[a] cre-
puit medius: & diffusa sunt omnia visce-
ra eius. 19 Et notum factum est omni-
bus habitantibus Ierusalem: ita vt ap-
pellaretur ager ille lingua eorum, Ha-
D celdema, hoc est,[b] ager sanguinis.)
Psa.68.c.26 20 Scriptum est enim in libro Psalmo-
* eius 4 MS. B.C.S. rum: Fiat commoratio "eorum' deserta,
Psa.108.b.8 & non sit qui inhabitet in ea. Et episco-
patum eius accipiat alter. 21 Oportet
ergo ex his viris qui nobiscum sunt con-
gregati, in omni tempore[c] quo intrauit
& exiuit inter nos Dominus Iesus,
22 incipiens à baptismate Iohannis vsque
in diem qua assumptus est à nobis,[d] testẽ
resurrectionis eius nobiscum fieri vnum
ex istis. 23 Et statuerunt duos, Ioseph,
qui vocabatur Barsabas, qui cognomi-
natus est Iustus: & Mathiam. 24 Et orã-
tes dixerunt, Tu Domine qui corda no-
sti omnium, ostende quem elegeris ex
his duobus vnum, 25 accipere locum
ministerij huius & apostolatus,[e] de quo
prçuaricatus est Iudas vt abiret in locum
suum. 26 Et dederunt sortes eis, & ce-
cidit sors super Mathiam, & annumera-
tus est[f] cum vndecim Apostolis.

CAP. II.

* compleretur C.
Mat.3.c.11 ET[a] cùm "complerentur' dies Penteco-
A stes, erant omnes pariter in eodem
Marc.1.b.8 Luc.3.c.16 loco: 2 & factus est repente de cælo so-
Supr.1.a.8 Isa.11.b.15 19.a.6. nus, tanquam aduenientis[b] spiritus ve-

 hementis,

a *Crepuit medius.*] præfocatus, spiritusque intra viscera contento perrumpẽte viscera ipsa.

b *Ager sanguinis.*] Tria significat *sanguis* apud Hebræos: Sanguinem ipsum animantis venis & carne diffusum, & homicidiũ, & mercedẽ atque pretium rei alicuius: ita ex omnib⁹ his significationibus ager ille appellatus est *ager sanguinis*, quia emptus fuit sanguine, id est, pretio: & pretio appretiati sanguinis Iesu, qui eo pretio venditus effusus est per multas plagas, vulnera & crucem. Item homicidij ager, quia occisus est ille qui pretio illo venditus fuerat; & tandem ille idem qui vendiderat sui sceleris pretium tulit mortem sibi ipsi illatam, estque nomen vnum hæc omnia significans, ager emptus pretio sanguinis appretiati, & homicidij perpetrati, & constitutus etiam pretiũ eius qui vendiderat sanguinem, qui & ipse sui ipsius homicida fuit. Itaque Apostolatus nomen & munus hac mercede mutauit Iudas.

c *Quo intrauit & exiuit.*] conuersatus est.

d *Testẽ resurrectionis.*] qui Spiritu sancto vnà nobiscum accepto testari possit illam resurrectionem Iesu, qua ipse cùm viuens extiterit effecit vt resurgamus in nouitatem vitæ.

e *De quo præuaricatus.*] de quo Iudas discessit iturus in eum locum quem optauit, quemque nunc tenet.

f *Cum vndecim Apostolis.*] Adscriptus est numero legatorum mittẽdorum in vniuersum mundum. Electio enim nõ ad vitam fuit, sed ad ministerium, ad laborem & studium. Omnes enim discipuli illi & iusti, & sancti & pij, & ad vitam electi erant, quod ostendit Spiritus sanctificationis quo omnes impleti sunt.

CAP. II.

a *Et cùm complerentur dies.*] cùm absolutum esset tempus quo festum Pentecostes expectabatur.

b *Spiritus vehementis.*] tanquam flatus alicuius validissimi qui de cçlo immitteretur.

hementis,& repleuit totam domum vbi
erant ſedentes. 3 Et apparuerunt illis
diſpertitæ linguæ [a] tanquam [*] ignis [*], [b] ſe- * πυρός.
ditque ſupra ſingulos eorum: 4 & re- Ioh.7.f.39
pleti ſunt omnes [c] Spiritu ſancto, & cœ-
perunt loqui [*] variis [*] linguis [d] prout Spiri- * aliis MS.G
tus ſanctus dabat eloqui illis. 5 Erant
autem in Ieruſalem habitantes [e] Iudæi,
viri religioſi ex omni natione quæ ſub
cælo eſt. 6 [f] Facta autem hac voce con-
uenit multitudo, & mente confuſa eſt,
quoniam audiebat vnuſquiſque [g] lingua
ſua illos loquentes. 7 Stupebant autem
omnes, & mirabantur, dicentes [*]: Nón- * adinuicem MS.G.S.
ne, ecce, omnes iſti qui loquuntur, [h] Ga- B
lilæi ſunt, 8 & quomodo nos [*] audiui- * audimus MS.G.S.
mus [*] vnuſquiſque linguam noſtram [i] in
qua nati ſumus? 9 Parthi, & Medi, &
Ælamitæ, & qui habitant Meſopota-
miam, Iudæam, & Cappadociam, Pon-
tum, & Aſiam, 10 Phrygiam, & Pam-
phyliam, Ægyptum & partes Libyæ quę
eſt circa Cyrénen, [k] & aduenæ Romani,
11 [l] Iudæi quoque, & Próſelyti, Cretes, &
Arabes: [*] audiuimus [*] eos loquentes no- * audimus MS.G.S.
ſtris linguis [m] magnalia Dei. 12 Stupe-
bant autem omnes, & mirabantur, ad-
inuicem dicentes, [n] Quidnam vult hoc
eſſe? 13 Alij autem irridentes dicebant,
Quia [o] muſto pleni ſunt iſti. 14 [p] Stans
autem Petrus cum vndecim, leuauit
vocem ſuã, & locutus eſt eis, Viri Iudæi,
& qui

a *Tanquam ignis.*] In genitiuo; linguæ colore claritate ac celeritate habentes instar ignis.

b *Seditque.*] Ignis ille non temerè vagatus eſt, ſed ſingulos petiuit ex iis qui ſimul erant, & ſingulos inuaſit, & tetigit ſedens ſuper eos.

c *Spiritu ſancto.*] Spiritu ſanctificationis quo ſanctificati ſunt, & aucti etiam præterea linguarum dono.

d *Prout Spiritus ſanctus dabat eloqui illis.*] qui ſuggerebat rerum diuinarũ & verborum variorum copiam, quibus eloquerentur ea quæ in ſeipſis ſentiebant, & quæ de diuinis rebus erant edocti.

e *Iudæi viri religioſi.*] qui religionis colendæ ſtudio ex omnibus nationibus inter quas diſperſi erant Iſraelitæ, Ieroſolymam confluebant, ibidemque cõmorabantur.

f *Facta autem hac voce.*] Percrebreſcente rumore qui excitari cœperat, audito ſonitu flatus cæleſtis incumbentis in domum illam.

g *Linguis ſuis.*] Non ſingulos pluribus linguis eodem momento, ſed ſingulos omnibus linguis pro ratione gentis ad quam concurrebantur ſinguli moti à Spiritu ſancto. Verè loquebantur Apoſtoli *variis linguis*.

h *Galilæi ſunt*] Linguarum adeò rudes ſecundùm educationem, vt neque vulgarem Hebraicam rectè loqui ſoleant; quomodo nunc tam propriè & expeditè omnibus linguis loquuntur?

i *In qua nati ſumus.*] Non ſolùm Hebraicam, in cuius ſtudio ſumus verſati aliqui ex nobis, ſed maternas locorum noſtrorum atque regionum ſingularũ.

k *Et aduenæ Romani.*] & qui Roma huc venerunt cum iis qui ab imperatoribus mittuntur, aut ab ipſa ciuitate cui Ieroſolymitani parent.

l *Iudæi.*] tam Iudæi qui ex gente Iudaica ſunt, quàm alij ex omnibus nationibus proſelyti; qui Hebraicam linguam nunquam nouerunt.

m *Magnalia Dei.*] maxima & admiranda Dei in homines beneficia, & arcana etiam profundiſſima.

n *Quidnam vult hoc eſſe?*] Cuius rei ſignum eſt hoc, quid confirmat, quid portendit?

o *Muſto pleni.*] dulci quadam ebrietate tenentur, quãobrem læti adeò ſunt.

p *Stans autem Petrus.*] qui non ante multos dies ancillæ non auſus eſt confiteri Ieſum, nunc apertè & animo cõſtanti voceque ſublata orationem habuit ſapientiæ, veritatis & fortitudinis plenam.

[a] & qui habitatis Ieruſalem vniuerſi, hoc
vobis notũ ſit, & auribus percipite ver-
ba mea. 15 Non enim, ſicut vos æſti-
C matis, hi ebrij ſunt, [b] cùm ſit hora diei
tertia: 16 ſed hoc eſt quod dictum eſt
Ioel.2.c.28 Iſa.44.c.3 per prophetam Ioël, 17 Et erit, in nouiſ-
ſimis diebus (dicit Dominus) effundam
de Spiritu meo [c] ſuper omnem carnem:
& prophetabunt filij veſtri & filiæ ve-
ſtræ, & iuuenes veſtri viſiones videbunt,
& ſeniores veſtri ſomnia ſomniabunt.
18 Et quidem ſuper ſeruos meos, & ſu-
per ancillas meas in diebus illis effundã
de Spiritu meo, & prophetabunt: 19 &
dabo prodigia in cælo ſurſum, & ſigna
in terra deorſum, ſanguinem, & ignem,
& vaporem fumi. 20 Sol conuertetur in
tenebras, & luna in ſanguinem, antequã
veniat dies Domini magnus & manife-
Ioel.2.c.32 Rom.10.c.13 ſtus. 21 Et erit omnis quicunque inuo-
cauerit nomen Domini, ſaluus erit.
22 [d] Viri Iſraëlitę audite verba hæc, Ieſum
Nazarenum virum [e] approbatum à Deo
in vobis, virtutibus & prodigiis & ſignis
quæ fecit Deus per illum in medio ve-
* & 5 ms. a.s. ſtri, ſicut * vos ſcitis: 23 hunc [f] definito
conſilio & præſcientia Dei [g] traditum,
per manus iniquorum affigentes, inter-
emiſtis. 24 quem Deus ſuſcitauit [h] ſolu-
tis doloribus inferni, iuxta quod impoſ-
ſibile erat teneri illum ab eo. 25 Dauid
Pſal.15.b.8 enim dicit in eum, [i] Prouidebã Dominũ

a *Et qui habitatis Ieruſalem vniuerſi.*] ex omnibus nationibus, tam proſelyti quàm Iudæi.

b *Cùm ſit hora diei tertia.*] ante ſacrificium matutinum, quum nemo adhuc pranſus eſt die huius celeberrimi feſti.

c *Super omnem carnem.*] omnium ætatum, & vtriuſque ſexus homines.

d *Viri Iſraëlitæ.*] ad quos illa magna mutatio ex infima in ſupremam conditionem à Deo promiſſa & præſtita primùm pertinet.

e *Approbatum.*] virtutis ac doctrinæ Deo probatiſſimæ, quod multis argumentis vobis cognitum eſſe potuit illũ à Deo miſſum.

f *Definito conſilio.*] non caſu, non ſua ipſius culpa, non ſine vllo fructu.

g *Traditum.*] Datum à Deo in redemptionem hominum, ſed à vobis exceptum malignè, imò repulſum & occiſum crudeliter & ignominioſè, ac per manus iniuſtas & exleges hominum à Deo abalienatorum & inſolentiſſimorum, qui veſtræ malignitatis & inuidiæ miniſtri electi à vobis fuêre.

h *Solutis doloribus inferni.*] vinculis ſepulchri quibus conſtringuntur mortui, videlicet legibus corruptionis, de quibus ſcriptum eſt: Cinis es, & in puluerem conuerteris. huius corruptionis legibus caro Chriſti ſoluta fuit, vtpote ſanctiſſima & aliena ſecũdùm ſeipſam ab omni corruptione carnis Adæ. Ideò ſententia illa quæ poſt peccatũ & propter peccatum originale lata eſt temporalis videlicet pœnæ, Cinis es, &c. impoſſibile erat illum teneri.

i *Prouidebam Dominum.*] Legãtur elucidationes noſtræ in Pſalterium.

in conspectu meo semper: quoniam à
dextris "est mihi' ne cõmouear. 26 Pro- *meis est MS.C.
pter hoc lætatum est cor meum, & ex-
ultauit lingua mea: insuper & caro mea
requiescet in spe. 27 Quoniam non de-
relinques [a] animam meam in inferno,
nec dabis Sanctum tuum videre corru-
ptionem. 28 Notas mihi fecisti vias vi-
tæ. replebis me iucunditate cum facie
tua. 29 Viri fratres, [b] liceat audenter di- E
cere ad vos de patriarcha Dauid quo-
niam * defunctus est, & sepultus est: [c] & 3 Reg.2.b.10 *& 4 MS. C.S.
sepulchrum eius est apud nos, vsque in
hodiernum diem. 30 Propheta igitur
cùm esset, & sciret quia iureiurando iu- Psal.131.c.11
rasset illi Deus de fructu lumbi eius se-
dere super sedem eius: 31 prouidens lo-
cutus est de resurrectione Christi, quia
neque derelictus est in inferno, neque Psal.15.b.10 Inf.13.e.25
caro eius vidit corruptionem. 32 [d] Hunc
Iesum resuscitauit Deus, cuius omnes Sup.1.b.8
nos testes sumus. 33 [e] Dextera igitur
Dei exaltatus, & [f] promissione Spiritus
sancti accepta à Patre, effudit "hunc quẽ *hoc donũ quod MS.S.
vos videtis & auditis. 34 [g] Non enim
Dauid ascendit in cælum: [h] dicit autem
ipse, Dixit Dominus Domino meo, sede Psal.109.a.1
à dextris meis, 35 donec ponam inimi-
cos tuos scabellum pedum tuorum.
36 [i] Certissimè sciat ergo omnis domus
Israel, quia & [k] Dominum eum, & Chri-
stum fecit Deus, hunc Iesum, quem vos
crucifixistis.

a *Animam meã.*] Vide Leuit.21.vers.1. significationem NEPHES.

b *Liceat audenter dicere.*] veritatẽ ipsam sine vllo contentionis aut inuidiæ studio pronuntiare. Non enim minus tribuimus Dauidi quàm vos: in hac re fratres sumus & nos profitemur, ipsũque Dauidem patriarchã agnoscimus.

c *Et sepulchrũ eius.*] in quo adhuc ossa vel cineres vel puluis illius iam in puluerem redacti continentur.

d *Hunc Iesum resuscitauit.*] in vitã reddidit Deus quem in mortem tradiderat, vt mortem destrueret hominum æternam, eundem viuentem reddidit, vt vitam æternam hominibus communicaret.

e *Dextera igitur Dei.*] Igitur post resurrectionem ascendit ad Deum, cuius dextera exaltatus est, sedens à dextris Dei ipsius, & eiusdem dexteræ potẽtia ac virtute præditus, idque manifestè demonstratur.

f *Promissione Spiritus sancti*] in homines per Messiam suũ mittendi, effudit hunc Spiritum sanctum siue hoc donũ Spiritus sancti, quẽ vos videtis, cùm videatis magnam in his discipulis Iesu mutationem, & auditis apertè varias linguas, quibus magna Dei beneficia exponuntur, quod manifestum est Spiritus sancti donum.

g *Non enim Dauid ascendit in cælum.*] Viuus corpore & anima constans non ascendit in cælum: nam sepulchrum eius ossa continens apud nos est.

h *Dicit autem ipse.*] Ipse per prophetiã cognouit & fatetur Dominum quendam suum fore, quem Deus ad dexteram suam constituat.

i *Certissimè sciat.* Testimonium eorum qui spiritũ sanctificationis acceperunt, summa est Iesum esse Dominum & Christum filium Dei.

k *Dominum eum.*] Potestatem dedit ei omnẽ in cælo & in terra, ita vt possit seruare credentes in ipsum. & principatum atque regnum illi tribuit, eũdemque ad hanc rem vnctum, id est, & regem ad gubernandum regnum, & sacerdotem ad homines Deo reconciliandos fecit. atque ita ille quem vos reprobastis factus est in caput anguli.

crucifixistis. 37 His autem auditis, [a]cõ-
F punćti ſunt corde, & dixerunt ad Petrũ
& ad reliquos Apoſtolos, Quid facie-
mus viri fratres? 38 Petrus verò ad illos,
[b]Pœnitentiam (inquit) agite, [c]& bapti-
zetur vnuſquiſque veſtrûm in nomine
Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum
veſtrorum: & accipietis donum Spiritus
ſanćti. 39 [d]Vobis enim eſt repromiſſio,
& filiis veſtris, & omnibus qui longè
ſunt, quoſcunque aduocauerit Domi-
nus Deus noſter. 40 Aliis etiam verbis
plurimis [e]teſtificatus eſt, & exhortaba-
tur eos, dicens, Saluamini à [f]generatione
iſta praua. 41 Qui ergo receperunt ſer-
monem eius, [g]baptizati ſunt: & appoſitę
ſunt in die illa animæ circiter tria millia.
42 [h]Erant autem perſeuerantes [i]in doćtri-
na Apoſtolorum, & communicatione
fraćtionis panis, & orationibus.
G 43 [k]Fiebat autem omni animæ timor:
multa quoque prodigia & ſigna per Apo
ſtolos in Ieruſalem fiebant, & metus erat
magnus in vniuerſis. 44 Omnes etiam
qui credebant, [l]erant pariter, & habe-
bant omnia communia. 45 [m]Poſſeſſio-
nes & ſubſtantias vendebant, & diui-
debant

a *Compunćti ſunt corde.*] Multi ex illis qui in conſilio & ſtudio crucifigendi Ieſu fuerant. Namque hactenus expećtauit Deus Iudæos, & hoc fuit ſignũ Ionæ prophetæ. Neque reprobata fuit natio Iudæorum antequam hoc teſtimonium Apoſtolorum & aliorũ diſcipulorum repelleret. ideoque multi ſeruati ſunt accepto hoc teſtimonio, & cõditionibus fidei & pœnitẽtię ſubitis.

b Pœnitentia ex corde & ſtudio profećta his qui audierint Chriſti doćtrinam, neceſſaria eſt ad ſalutem à Deo conſequendam.

c *Et baptizetur vnuſquiſque veſtrum.*] baptiſmo pœnitentiæ, confeſſus ſe egere peccatorum remiſſione, quã in nomine, id eſt, virtute & efficientia Ieſu Chriſti ſe accepturum credat & ſperet. & qui hac fide inſtrućti, atque hoc baptiſmo pœnitentiæ baptizati fueritis, accipietis eiuſmodi Spiritus ſanćtificationis donum, quale nos accepimus.

d *Vobis enim eſt repromiſſio.*] Hoc Deus donum vobis dare vult quibus anteà promiſeras vltrò ſua benignitate, & præſtare vult ſua promiſſa, ne dubitetis de illius voluntate, quippe qui alios etiam longè remotos à veræ religionis cultu, & à promiſſionis notitia, aduocare ad hoc donum conſtituit, nedum & vobis quibus repromiſſio eſt præſtabit, & filiis veſtris etiam.

e *Teſtificatus eſt*] Ieſum eſſe Chriſtum & filium Dei.

f A *generatione iſta praua.*] eorum qui nec superuenturum iudicium timent, nec oblatam miſericordiam excipiunt. Alluſio eſt ad tempora diluuij & Lot.

g *Baptizati ſunt.*] non ſolùm baptiſmo pœnitentiæ, ſed baptiſmo Spiritus ſanćti in illos ſuperuenientis: atque ita factus eſt magnus numerus eorum qui teſtarentur virtutem mortis ac reſurrećtionis Ieſu Chriſti.

h *Erant autem perſeuerantes.*] Breuis, verũ expreſſiſſima imago Eccleſiæ Chriſti recentis, & Spiritus ſanćti virtute & conſilio rećtæ atque gubernatæ. Conſtabat Eccleſia tunc perfećtis ac ſanćtificatis & imperfećtis adhuc hominibus. Quos *perfećtos* dicimus, *ſpirituales* vocabant Apoſtoli; quos verò *imperfećtos, animales* dicebant. Hanc diſtinćtionem perpetuò obſeruare oportet ad intelligenda Apoſtolorum ſcripta.

i. *In doćtrina Apoſtolorum.*] quod ad vitæ actiones & exercitia attinet, quæ omnia ad charitatem mutuam referebantur. quod verò ad pietatis & religionis cultum, Euchariſtiæ ſacramentum repetebant aſſiduè, atque orationibus ſiue precationibus operam dabãt, & hymnis, & pſalmis, & ſupplicationibus & laudibus diuinis;

k *Fiebat autem omni animæ timor.*] illorum hominibus mutationis exemplo ſpectato. ſicut ſcriptum eſt; Omnes qui viderint eos cognoſcent eos, quia iſti ſunt ſemen cui benedixit Dominus.

l. *Erant pariter.*] In vnum conueniebant maiores, minores & infimi: nullus priuatam eccleſiam aut aliud eiuſmodi per contentionem aut ambitionem ſibi parabat.

m *Poſſeſſiones & ſubſtantias.*] id eſt, facultates, prædia & mobilia. Superior erat communio ſpiritualis. hæc temporalium communicatio.

debant illa omnibus, prout cuique opus
erat. 46 Quotidie quoque perdurantes
[n] vnanimiter in templo, & frangentes
[o] circa domos panem, ſumebant cibum
cum exultatione & ſimplicitate cordis:
47 collaudantes Deum, & [p] habentes gra-
tiam ad omnem plebem. Dominus au-
tem augebat [q] qui ſalui fierent quotidie
[r] in idipſum.

CAP. III.

PEtrus autem & Iohannes aſcendebant A
in templum, [a] ad horam orationis no-
nam. 2 Et quidam vir qui erat claudus
ex vtero matris ſuæ, baiulabatur: quem
ponebant quotidie ad portam templi,
quæ dicitur [b] Speciosa, vt peteret eleemo-
ſynam ab introeuntibus in templum.
3 Is cùm vidiſſet Petrum & Iohannem
incipientes introire in templum, roga-
bat vt eleemoſynam acciperet. 4 Intuẽs
autem in eum Petrus cum Iohanne, di-
xit, Reſpice in nos. 5 At ille intendebat
in eos, ſperans ſe aliquid accepturum ab
eis. 6 Petrus autem dixit, Argentum &
aurum non eſt mihi: [c] quod autẽ habeo,
hoc tibi do: In nomine Ieſu Chriſti Na-
zareni ſurge, & ambula. 7 Et appre-
henſa manu eius dextera, alleuauit eum,
& protinus conſolidatæ ſunt [d] baſes eius
& plantæ. 8 Et exiliens ſtetit, & ambu- B
labat: & intrauit cum illis in templum
ambulans, & exiliens, & laudans Deum.
9 Et

n *Vnanimiter.*] maxima animorũ ſtudiorum & ſpiritualium exercitationũ concordia in templo verſabantur, idem ſapientes, idem ſentientes, eandem doctrinæ ſcientiam conferentes. poſt hãc ſacram cõuentionẽ domi communionem illam ſacram celebrabant. deinde cibis vtebantur ſimplicibus, & nõ valdè apparatis; tamen hilari animo acceptis, hoc eſt, grato, & cum gratiarũ actione, nihil vltrà expetentes cùm victum & veſtitum haberent facilem & modeſtiſſimum.

o *Circa domos.*] Non in vna domo, ſed in variis, vt res ordine fieret decenti.

p *Habentes gratiam.*] Grati omnino & probati omni populo, qui illorũ conuerſationem atque mores videbat, vitæque puritatem & ſimplicitatem in omni conſuetudinis parte. Itaque nihil excipi poterat in illis apud ſimplices homines, & iudicantes de rebus ſine inuidia, aut odio, aut alia animi perturbatione.

q *Qui ſalui fierent.*] per Spiritum ſanctum quem accipiebant in vitam æternam.

r *In idipſum.*] in Eccleſiæ gremio.

CAP. III.

a *Ad horam orationis nonam.*] Veſpertini ſacrificij tempore, cùm frequens populus conuenire ſolet in templum, vt in illa frequentia veritatem Chriſti teſtarentur.

b *Specioſa.*] Porta pulchra, propter elegantiam fabricæ, quam deſcribit Ioſephus. Hæc porta propter pulchritudinem frequentior erat populo intrante & exeunte: ideoque illic conſtituebatur claudus ille.

c *Quod autem habeo, hoc tibi do.*] Facultatem habeo à Deo petendi in nomine Ieſu Chriſti, & obtinendi in eodem nomine quod tibi do.

d *Baſes eius & plantæ.*] pedes & malleoli.

9 Et vidit omnis populus eum ambulan-
tem, & laudantem Deum. 10 Cognofce-
bant autem illum, quòd ipfe erat qui ad
eleemofynam fedebat ad Speciofam por
tam templi: & impleti funt [a] ftupore &
extafi in eo quod contigerat illi.
*teneret MS. *videret o. 11 [b] Cùm ″ teneret' autem Petrum & Io-
hannem, cucurrit omnis populus ad eos
ad porticum quæ appellatur Salomonis,
ftupentes. 12 Videns autem Petrus, re-
fpondit ad populum, Viri Ifraelitæ, quid
miramini in hoc, aut nos quid intuemi-
*poteftate MS. S. ni, quafi [c] noftra virtute aut ″ pietate' fe-
C cerimus hûc ambulare? 13 Deus Abra-
ham, & Deus Ifaac, & Deus Iacob, Deus
patrum noftrorum [d] glorificauit Filium
fuum Iefum, quem vos quidem tradidi-
ftis & negaftis ante faciem Pilati, iudi-
Mat. 27. c. 20 Mar. 15. b. 11 cante illo dimitti. 14 Vos autem [e] fan-
Luc. 22. c. 18 Ioh. 18. g. 40 ctum & iuftum negaftis, & petiftis vi-
rum homicidã donari vobis: 15 autho-
rem verò vitæ interfeciftis, quem Deus
fufcitauit à mortuis, cuius nos teftes fu-
mus. 16 [f] Et in fide nominis eius, hunc
*vidiftis o. quem vos ″ videtis' & noftis, confirmauit
nomen eius: & fides quæ per eum eft,
illi t MS. R. G. S. dedit integram fanitatem iftam in con-
fpectu omnium veftrum. 17 Et nunc
fratres [g] fcio quia per ignorantiam feci-
ftis, ficut & principes veftri. 18 Deus
*quæ 5 MS. G. autem ″ qui' prænuntiauit per os omniũ
*quemadmodum S. prophetarum, pati Chriftum fuum, fic
z impleuit.

a *Stupore & extafi.*] admiratione & pauore.

b *Cum teneret.*] Detinebat illos clamore gratiarum actionis & manifeftationis rei factæ, atque gratiæ habendæ. non facilè poterat dimoueri ab iis per quos tantum accepiffet beneficium: atque hæc caufa fuit vt frequétior populus eò accurreret.

c *Noftra virtute aut pietate.*] aut propria vi ex nobis emanante, aut poteftate imperandi morbis. *Pietatem* pro *poteftate* hoc loco interpretamur ex emendatis exemplaribus & Syrica lectione.

d *Glorificauit.*] Deus patrum noftrorum credentium promiffis à fe factis apertè oftendit vobis dignitatẽ Iefu filij fui fignis, portentis & miraculis; fed illum vos repuliftis. nunc autem gloriam eius quafi vnigeniti à Patre pleni gratia & veritate manifeftauit iam hominibus Spiritu fancto in difcipulos miffo.

e *Sanctum & iuftum.*] Quòd fi dicatis hactenus vobis non adeò fuiffe exploratum Iefum effe filium Dei, tamen *fanctum & iuftum* illum effe exploratum vobis fuit. Nemo enim ex vobis illum arguere potuit de peccato, & tamen eum mutaftis homicida viro famofo; ita vt infamem & ignominiofa morte afficiendum effe duxeritis, quem reuera vitæ auctorem effe conftat. Sed Deus fanctum Filium fuum à vobis reprobatum fufcitauit, fuum propofitũ in veftram falutem perfecutus.

f *Et in fide.*] Eum autem effe auctorẽ vitæ, vti Deus apud fe probauit, ita & apud homines confirmatum effe voluit: cuius rei teftimonium eft nomen eius, id eft, virtus illi nomini cõfona, quæ hunc in ipfius nomen credentem confirmauit ex illa debilitate & membrorum cõtractione. Itaque fuit à nobis nomen eius ad hoc efficiẽdum appellatum, eiusque auctoritate hoc factum eft. Fuit ab hoc fide idem nomẽ exceptum, & conueniente fide agentium cum fide expetentis integra fanitas huic contigit.

g *Scio quòd per ignorantiam.*] Non enim intellexiftis planè illum effe Dei filiũ: quanquam autem veftra culpa fuerit quòd ignoraueritis, tamen ignoraftis. nunc verò iam nulla erit ignorationis excufatio, cùm illum denuò ornatum, & ampliffimè confirmatũ à Deo effe vobis conftet.

impleuit. 19 Pœnitemini igitur & con-
uertimini,* vt deleantur peccata vestra:
20 b vt cùm venerint tempora refrigerij à
conspectu Domini, & miserit eum c qui
prædicatus est vobis Iesum Christum,
21 quem oportet quidem d cælum susci- D
pere vsque in tempora restitutionis om-
nium, quæ locutus est Deus per os san-
ctorum suorum à sæculo prophetarum.
22 e Moyses quidem dixit, Quoniam pro- Deu. 18. c. 15
phetam suscitabit vobis Dominus Deus
vester de fratribus vestris tanquam me:
ipsum audietis iuxta omnia quæcunque
locutus fuerit vobis. 23 f Erit autem,
omnis anima quæ non audierit Prophe-
tam illum, exterminabitur de plebe.
24 Et omnes Prophetæ à Samuel, & dein-
ceps qui locuti sunt * annuntiauerunt * & 5 MS.
g dies istos. 25 Vos estis h filij Propheta- G. S.
rum & testamenti quod disposuit Deus
ad patres nostros, dicens ad Abraham,
Et in semine tuo benedicentur omnes fa Gen. 12. a. 3.
miliæ terræ. 26 i Vobis primùm Deus & 21. b. 12
suscitans Filium suum, misit eum bene- & 22. d. 18.
dicentem vobis: k vt conuertat se vnus- & 26. a. 4
quisque à nequitia sua.

CAP. IIII.

LOquentibus autem illis ad populum, A
superuenerunt sacerdotes & a magi-
stratus templi & Sadducæi, 2 dolentes
quòd docerent populum, & annuntia-
rent in "Iesum" resurrectioné ex mortuis: * Iesu 7 MS. G.
3 &

a *Vt deleantur peccata.*] Oportet vos prius per pœnitentiam conuerti ad Iesum, & illius veritatem amplecti, doctrinam suscipere, atque ita illius virtute & efficientia per Patris misericordiam delebuntur peccata vestra; ac deinde accipietis donum illud refrigerij.

b *Vt cùm venerint.*] Quãdoquidé iam venerunt. hæc est sententia huius loci quam ita res ipsa indicat & exemplares linguæ.

c *Qui prædicatus est.*] qui vobis propheta ac minister constitutus & paratus à vatibus olim prædicebatur.

d *Cælum suscipere.*] Secundùm scripturas non oportet eum semper præsenté in terris corporali præsentia illa naturali esse, sed certo tempore ministri officium facientem in terris esse; deinde, cælo recipi, sedereque ad dexteram Patris; ab illoque omnem Israel, atque omnes filios Dei restitui, & omnia ea impleri quæ à Deo constituta ac declarata fuêre.

e *Moyses quidem dixit.*] cùm loqueretur de Christi aduentu & ostensione in ministerium.

f *Erit autem.*] Hoc & ad primã prophetæ illius ostensionem, sed magis etiam ad secundam hanc demonstrationem pertinet. Nam qui non acceperit Prophetam illum præsentem, neque illius iam denuò à Deo confirmati & clarificati verbum audierit, exterminabitur de populo noui Testaméti.

g *Dies istos.*] hos in quibus estis dies manifestationis omnium promissorum Dei, & benedictionis illius quæ à vobis ad omnes familias terræ peruentura est.

h *Filij Prophetarum.*] hæredes ipsi ad quos illud pactum & promissa illa per Prophetas omnes celebrata.

i *Vobis primùm.*] vt promissionis filiis iam anteà declaratis, suscitauit Deus filium suum semen illud benedictum, efficacissimum ad benedicendum eos qui ad semen Abrahæ pertinent secũdùm carnem, & filij Abrahæ fuerint secundùm fidem; & deinde cæteris cognationibus & familiis terræ.

k *Vt conuertat se vnusquisque.*] dum modò conuertat se: nam aliàs non pertinebit ad semen illud benedictum.

CAP. IIII.

a *Magistratus templi.*] qui illa hebdomada moderabatur & gubernabat in templo sacra omnia in ordine vicis suę. namque ad sacrorum procurationes erat institutum collegium siue magistratus communi nomine dictus [illegible], vt patet in libris antiquis tractatu Initio anni cap. 1. & 2.

3 & iniecerunt in eos manus, & posue-
runt eos in custodiam, in crastinum, erat
enim iam vespera. 4 Multi autem eo-
rum qui audierant verbum, crediderunt:
& factus est numerus virorum [b] quinque
B millia. 5 Factum est autem in crastinũ,
[c] vt congregarentur principes eorum, &
seniores & scribę in Ierusalem. 6 & An-
nas princeps sacerdotum, & Caiphas &
Iohannes, & Alexander, & quotquot
erant de genere sacerdotali. 7 Et statuẽ-
tes eos in medio, interrogabant: In [d] qua
virtute aut in quo nomine fecistis hoc
vos? 8 Tunc [e] repletus Spiritu sancto
Petrus, dixit ad eos, Principes populi &
seniores * *: 9 Si nos hodie diiudicamur
[f] in benefacto hominis infirmi, in quo
iste saluus factus est, 10 notum sit om-
nibus vobis & omni plebi Israel, quia [g] in
nomine Iesu Christi Nazareni, quẽ vos
crucifixistis, quẽ Deus suscitauit à mor-
tuis, in hoc iste astat coram vobis sanus.
11 Hic est lapis qui reprobatus est à vo-
bis ædificantibus: qui factus est in caput
anguli. 12 [h] & non est in alio aliquo sa-
lus. [i] Nec enim aliud nomen est sub cælo
C datum hominibus, in quo oporteat nos
saluos fieri. 13 Videntes autem [k] Petri
constantiam & Iohãnis, comperto quòd
homines essent sine literis & [l] idiotæ, ad-

 mirabantur.

* Israel 3 MS.G.S.
* audite MS.S.

Psa.117.d.22
Mat.21.d.42
Mar.12.a.10
Luc.20.c.17
Isa.28.d.16
1 Pet.2.a.7
Rom.9.g.33

b *Quinque millia.*] cum iis qui anteà erant.

c *Vt congregarentur.*] Concilium integrum coactum est omnium ministrorum synagogæ, apud quod opportunitas oblata est Apostolis testimonium reddendi veritatis Christi & resurrectionis eius ex mortuis.

d *Qua virtute.*] Vestrâne potestate & facultate, an aliundè accepta; vel quo nomine, an alicuius alius auctoritate & mandato?

e *Repletus Spiritu sancto.*] Non hîc sermo de Spiritu sancto quatenus sanctificat, quippe illum iam habebat Petrus à die Pẽtecostes: sed Spiritu sancto ministerij, qui cùm sit vnus idemq; Spiritus, variis virtutibus alios atque alios auget & amplificat ad ministerium Ecclesiæ. Sapiẽtiæ, fortitudinis, & eloquentiæ solidæ quo Spiritu repletus est Petrus hoc tempore ad illud munus.

f *In benefacto hominis infirmi.*] In quæstionem & iudicium ducimur de beneficio collato in hominem inualidũ, quo beneficio iste affectus, seruatus & sanatus est; & quomodo, quáve ratione. Summa causæ ex thesi & hypothesi constans.

g *In nomine.*] Auctoritate & virtute à nobis appellata Iesu, quem Christum esse testamur, & hoc beneficio edito confirmamus; nomine, inquam, ipsius Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis; quemq; à Deo suscitatũ prędicamus, idque verum esse huius hominis sanitas declarat apertissimè, quæ fieri non posset, si ille nondum resurrexisset, vel à Deo approbatus non fuisset. Non enim mendacia illius nomine pronuntiata Deus confirmari pateretur. Nos dicimus illum esse Christum, seruatorem, viuentem, vitæ auctoré, & filium Dei: & vt hoc confirmemus, appellamus ipsius nomen vt efficacissimum. fit vti nos fieri volumus. Igitur manifestè consequitur nostram assertionem esse verissimam.

h *Et non est in alio aliquo salus.*] Nullũ genus salutis veræ est, præter illã quam Christus efficit: & nullus alius Christus est, præter hunc quem vos reprobastis: quem si adhuc reprobare pergatis, vosmet à salutis via excludetis.

i *Nec enim aliud nomen est sub cælo.*] id est, hominum generi qui in terra nascuntur sub cælo, vt non nisi vnus Deus creator, ita non nisi vna salutis via & ratio & vna virtus, per quam hæc salus hominibus constet: & illa virtus est huius Iesu Christi, cui soli Deus has partes dedit.

k *Petri constantiam & Iohannis.*] Hic versus declarat illum, *Petrus plenus Spiritu sancto*, &c.

l *Idiotæ.*] Pharisæorum & Scribarum sermone dicuntur *Populus terræ*, & חרוש.

mirabantur,& cognoſcebant eos[a] quo-
niam cum Ieſu fuerant. 14 hominem
quoque vidẽtes ſtantem cum eis qui cu-
ratus fuerat, nihil poterant cõtradicere.
15 Iuſſerunt autem eos foras extra con-
cilium ſecedere: & conferebant adinui-
cem, 16 dicentes, Quid faciemus ho-
minibus iſtis? quoniam quidem notum
ſignum factum eſt per eos, omnibus ha-
bitantibus Ieruſalem: manifeſtum eſt, &
non poſſumus negare. 17 Sed ne am-
plius diuulgetur in populum, commi-
nemur eis, ne vltrà loquantur in nomine
hoc vlli hominum. 18 Et vocantes eos,
denuntiauerunt[b] ne omnino loqueren-
tur, neque docerent in nomine Ieſu. D
19 Petrus verò & Iohannes reſpondẽtes,
dixerũt ad eos, [c]Si iuſtũm eſt in conſpe-
ctu Dei, vos potius audire quàm Deum,
iudicate. 20 non enim poſſumus[d] quæ
vidimus & audiuimus non loqui. 21 At
illi comminantes, dimiſerunt eos: non
inuenientes quomodo punirẽt eos, pro-
pter populum, quia[e] omnes clarificabãt
id quod factum fuerat, in eo quod acci-
derat. 22 [f]Annorum enim erat amplius
quadraginta homo in quo factum fue-
rat ſignum iſtud ſanitatis. 23 Dimiſſi
autem venerunt ad ſuos: & annuntiaue-
runt eis quanta ad eos principes ſacerdo-
tum & ſeniores dixiſſent. 24 Qui cùm E
audiſſent, [g]vnanimiter leuauerunt vocẽ
ad Deum,

a *Quoniam cum Ieſu fuerant.*] Ita conueniebat profeſſio cum aſſertione, & aſſertio cum miraculo & ſigno.

b *Ne omnino loquerentur*] de fide, neque docerent pœnitentiam in remiſſionem peccatorum in nomine Ieſu.

c *Si iuſtũ eſt in conſpectu Dei.*] An probabimus defenſionem noſtram coram Deo, quòd vobis potius quàm Deo ipſi obediamus.

d *Quæ vidimus.*] de reſurrectione ipſius & virtute atque efficacitate illius mortis ac reſurrectionis. Itaque rem ipſàm quam certã ſcimus, inficiari non poſſumus, neque diſſimulare etiã aut tacere, quoniam eadem audiuimus à Deo nobis imperante vt teſtemur.

e *Omnes clarificabant.*] Dei conſilium & teſtimonium de Ieſu Chriſti veritate omnes prædicabant, viſo ſigno tam clarè & apertè edito.

f *Annorũ enim erat amplius quadraginta.*] Ita vt teſtimonium imbecillitatis illius & publicum & diuturnũ eſſet, & non potuiſſe ſanari ex propria naturæ virtute, quia infirmitudo magis erat iam illi naturalis, quàm ſanitas: reſtitui verò per medicinæ artem multò minus poterat in illa ætate, iam magis ad imbecillitatem & defectum tendente: deinde in illa temporis breuitate. multa itaque conuenerunt in illo ſanitatis ſigno, quæ omnia maximum pondus haberent.

g *Vnanimiter.*] idem ſcientes, idem volentes, vtpote ab vno Spiritu acti.

* Deus 2 MS.R.G.S. ad Deum, & dixerunt, Domine, tu* [a]qui
fecisti cælum & terram, mare, & omnia
quæ in eis sunt, 25 qui Spiritu sancto
per os patris nostri Dauid pueri tui dixi-
Psalm.2.a.1 sti, Quare fremuerunt Gentes, & populi
meditati sunt inania? 26 Astiterunt re-
ges terræ, & principes conuenerunt in
vnum aduersus Dominum, & aduersus
Christum eius? 27 conuenerunt enim
verè in ciuitate ista [b] aduersus sanctum
puerum tuum Iesum, quem vnxisti, He-
rodes, & Pontius Pilatus, cum Gentibus
& populis Israel, 28 facere quæ manus
tua & consilium tuum decreuerũt fieri.
F 29 Et nunc, Domine, respice in minas
eorum, & da seruis tuis [c]cum omni fidu-
cia loqui verbum tuum, 30 in eo quòd
manum tuam extendas ad sanitates, &
signa & prodigia fieri per nomen sancti
filij tui Iesu. 31 Et cùm orassent, [d] mo-
tus est locus in quo erant congregati: &
repleti sunt omnes Spiritu sancto, &
loquebantur verbum Dei cum fiducia.
32 [e]Multitudinis autem credentium erat
* 5 MS.C. [f]cor *vnum & anima vna: nec quisquam
eorum quę possidebat aliquid suum esse
G dicebat, sed erãt illis omnia communia.
33 [g] Et virtute magna reddebant Aposto-
li testimonium resurrectionis Iesu Chri-
* 6 MS.C.S. sti Domini *nostri: & [h]gratia magna erat
in omnibus illis. 34 Neque enim quis-
quam egens erat inter illos. Quotquot

a *Qui fecisti.*] Qui omnipotens, sapiẽtissimus, misericordissimusque es, certi consilij & propositi tenax, qui inferioris ac minoris cõditionis res & suis naturis constituisti, & ordinibus ac locis propriis constabilisti, quę nulla aliena virtute turbari possunt, effice vt potes vt quę maiora longè sunt, nulla virtute, potentia, aut calliditate, aut alia facultate inferæ vel terrenæ naturæ turbentur aut impediantur, quippe & id te facturũ ipse recepisti, & per prophetam tuum pronuntiasti.

b *Aduersus sanctum puerum tuum.*] ministrum consilij tui.

c *Cum omni fiducia.*] certitudine confirmationis à te efficiendæ: idque potentia & facultate miraculorum in hominum beneficium edendorum.

d *Motus est locus.*] in signum præsentiæ & approbationis Dei. iuxta illud: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, illic sum in medio eorũ.

e *Multitudinis autem credentium.*] secundùm potentiam virtutis Dei. nam qui illo modo credunt, charitatem etiam perfectam habent; & perfecta charitas foras mittit timorem.

f *Cor vnum & anima vna.*] quippe ipsi erant vnum corpus, & vnius corporis membra, cuius caput Christus. Ergo idem sentiebant, idem sapiebant, idem volebant omnes, tam in spiritualium quàm temporalium bonorum ratione conueniebant & communicabant.

g *Et virtute magna.*] tum vitæ & sanctitatis suæ omnibus manifestæ, tum signorum edendorum, in testimoniũ quòd Christus resurrexisset à mortuis, & resuscitaret suos à morte æterna, in nouitatem vitæ æternæ.

h *Gratia magna.*] benignitas & liberalitas cum charitate eximia.

enim possessores agrorũ aut domorum
erant, vendentes afferebãt pretia eorum
quæ vendebant, 35 & ponebant ante pe-
des Apostolorum. Diuidebatur autem
singulis prout cuiq; opus erat. 36 Ioseph
autem qui cognominatus est [i] [u] Barna- [u] Barsabas.
bas ab Apostolis, (quod est interpreta-
tum, filius consolationis) Leuites, Cy-
prius genere, 37 cùm haberet agrum,
vendidit eum, & attulit pretium, & po-
suit ante pedes Apostolorum.

i *Barnabas.*] Galilææ linguæ vestigiũ hîc obseruamus, vt superius in nomine *Ager sanguinis.* Ideò dicit ab Apostolis ita esse cognominatum, qui sponte obtulerit precium agri in consolationem indigentium. estque vtraque significatio vocis N A B A, id est, consolatio spontanea.

CAP. V.

VIr autem quidam nomine Ananias, A
cum Saphira vxore sua vẽdidit agrũ,
2 & [a] fraudauit de pretio agri, cõscia vxo-
re sua: & afferens partem quandam, ad
pedes Apostolorum posuit. 3 [b] Dixit au-
tem Petrus*, Anania, cur tentauit sata- * ad Ananiam.
nas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, * ad eum ms. c q. 6.
& fraudare de pretio agri? 4 Nónne ma-
nens tibi manebat, & venúndatum in
tua erat potestate? Quare posuisti in
corde tuo hanc rem? Non es mentitus
hominibus, sed Deo. 5 Audiens autem
Ananias hęc verba, [c] cécidit, & expirauit.
Et factus est timor magnus super omnes
qui audierunt. 6 Surgentes autem iu-
uenes, amouerunt eum, & efferentes se-
pelierunt. 7 Factum est autem quasi ho-
rarum trium spatium, & vxor ipsius, ne- B
sciens quod factum fuerat, introiuit.
8 Respondit autem ei Petrus, Dic mihi
[w] mulier,

CAP. V.

a *Fraudauit.*] Seposuit sibi dolosè, ac malitiosè existimans id latêre posse, & tamen simulans Christianam illam simplicitatem.

b *Dixit autem Petrus.*] Exemplum alterius muneris clauium Ecclesiasticarum per Spiritum sanctũ expediti hoc loco narrat Lucas, videlicet cognitionem & discretionem spirituum.

c *Cecidit, & expirauit.*] Exemplum statuitur virtutis Euangelicæ; illius, inquam, virtutis & efficacitatis, quæ aliàs dicitur Odor mortis in mortem. Excommunicationis auctoritas admiranda atque horrenda comprobatur. Ita vniuersa Apostolorum praxis his duabus definitionibus concluditur, *vitæ & mortis.*

6 MS. G.S. mulier, si tanti agrum vendidistis? At
illa dixit, Etiam tanti. 9 Petrus autem
ad eam, [a]Quid vtique conuenit vobis
[b]tentare spiritum Domini? Ecce, pedes
eorum qui sepelierunt virum tuum, ad
ostium, & efferent te. 10 Confestim cé-
ad MS. cidit ante pedes eius, & expirauit. Intrá-
tes autem iuuenes, inuenerunt illã mor-
tuam: & extulerunt, & sepelierunt ad
virum suum. 11 Et factus est timor ma-
gnus in vniuersa ecclesia, & in omnes
qui audierunt hæc. 12 Per manus autem
Apostolorum fiebant [c]signa & prodigia
multa in plebe. Et erant [d]vnanimiter
omnes in porticu Salomonis. 13 [e]Cæ-
C terorum autem nemo audebat se coniũ-
gere illis: sed magnificabat eos populus.
14 Magis autem augebatur [f]credentium
in Domino multitudo virorum ac mu-
lierum: 15 ita vt in platéas eiicerent in-
firmos, & ponerent in lectulis ac grabá-
tis, vt veniente Petro, saltem vmbra il-
5 MS. G.S. lius obumbraret quenquam illorum, &
liberarentur omnes ab infirmitatibus
suis. 16 [g]Concurrebat autem & mul-
titudo vicinarum ciuitatum Ierusalem,
afferentes ægros & vexatos à spiritibus
immundis: qui curabantur omnes.
17 Exurgens autem princeps sacerdotum
& omnes qui cum illo erãt, [h]quæ est hæ-
D resis Sadducæorum, [i]repleti sunt zelo:
18 & iniecerũt manus in Apostolos, & po
suerunt

a *Quid vtique conuenit vobis.*] Quandoquidem communicato consilio, & certo decreto voluistis hanc culpã suscipere grauissimam tentandi Spiritum sanctum in Ecclesia manentem & præsidentem, communicabitis etiam in pœna; adeò autem communicabitis, vt etiam per eosdem efferamini ad sepulchrum.

b *Tentare Spiritum sanctum.*] Periculum facere sapientiæ, prouidentiæ & potentiæ Spiritus sancti, illiusque simplicitatis veritatem in dubium vocare.

c *Signa & prodigia.*] in testimonium veritatis Iesu Christi & resurrectionis illius ex mortuis.

d *Vnanimiter.*] Omnes Apostoli conueniebant in porticum illam, constanter & concorditer eandem rem testaturi.

e *Cæterorum autem.*] qui non essent ex doctrina & fide Iesu Christi, nemo audebat agglutinare sese viris illis, quos humana forte maiores existimabant, maximè videntes quæ signa in probos & simplices, quæ prodigia in improbos per manus Apostolorũ ederentur. Sic aliquando Petrus hoc affectu Iesu dixit, Recede à me, Domine, quia homo peccator sum. Itaque reuerentię & metus affectu sibi cauebant cæteri. nãque maximos illos ducebat populus.

f *Credentium in Domino.*] Credentium Iesum esse Christum & Dominum, cui omnis potestas data esset in cælo & in terra.

g *Concurrebant autem.*] Sic propagabatur notitia & fides Iesu Christi, contestante Deo signis & prodigiis.

h *Quæ est hæresis Sadducæorum.*] Qui maximè inuidebant & aduersabãtur iam apertissimè doctrinæ Iesu Christi, erãt Sadducæi, propter confirmatam doctrinam de resurrectione mortuorum, quam illi negabant: & hi imprimis sequebãtur partes principis sacerdotum ægerrimè ferentis auctoritatem suam minui disciplina Christiana, quæ indicabat iam abolitum esse antiquum sacerdotium, & mutatum noui Testamenti sacerdotio.

i *Repleti sunt zelo.*] inuidia, non sapientia, aut scientia, aut studio religionis ac pietatis. Ita prodebant illi quidẽ suam inuidiam, sed nihil impedire poterant tempora virtutemque illius quẽ impugnabant.

ſuerunt eos in cuſtodia publica. 19 An-
gelus autem Domini per noctē aperiens
ianuas carceris, & educens eos, dixit,
20 Ite: & ſtantes loquimini in templo ple-
bi [a] omnia verba vitæ huius. 21 Qui
cùm audiſſent, intrauerunt diluculò in
templum, & docébant. Aduenienſ au-
tem princeps ſacerdotum & qui cum eo
erant, [b] conuocauerunt cōcilium & om-
nes ſeniores filiorum Iſrael: & miſerunt
ad carcerem vt adducerentur. 22 Cùm
autem veniſſent miniſtri, & aperto car-
cere non inueniſſent illos, reuerſi nun-
tiauerunt, 23 dicentes, Carcerem quidē
inuenimus clauſum cum *omni diligen-*
tia, & cuſtodes ſtantes ante ianuas: ape-
rientes autem, neminem intus inueni-
mus. 24 Vt autem audierunt hos ſer- E
mones magiſtratus templi & principes
ſacerdotum, ambigebant de illis quid-
nam fieret. 25 Aduenienſ autem quidā
nuntiauit eis, Quia ecce viri quos poſui-
ſtis in carcerem, ſunt in templo ſtantes,
& docentes populum. 26 [c] Tunc abiit
magiſtratus cum miniſtris, & adduxit
illos ſine vi: timebant enim populum ne
lapidarentur. 27 Et cùm adduxiſſent il-
los, ſtatuerunt in concilio. Et interroga-
uit eos princeps ſacerdotum 28 dicens,
[d] Præcipiendo præcepimus vobis ne do-
ceretis in nomine iſto: & ecce repleſtis
Ieruſalem doctrina veſtra, & vultis in-
ducere

a *Omnia verba vitæ huius.*] huius vitæ nouæ, quæ vobis demonſtrata eſt; & liberationis ex morte æterna rationem omnem exponite populo, iuxta decreta conſilij Dei, qui vult hanc vitam nuntiari primùm Iſraeli.

b *Conuocauerunt concilium.*] In pleno cōcilio agitur cauſa veritatis Chriſti. ergo non potuit abſcondi iam illud lumen, neque negari res ab aduerſariis tanquā obſcura.

c *Tunc abiit magiſtratus.*] Præfectus populi, qui concilij & ſacerdotum mandata exequebatur, & ea quæ ad ſacrarum rerum rationem pertinerent agebat.

d *Præcipiendo*] denuntiauimus vobis apertiſſimè, ne doceretis pœnitentiam aut alia quæ docetis in nomine hoc: ſed vos ſtudioſè iſtud nomen appellātes, videmini velle concitare populum aduerſum nos, ad vltionē cædis iſtius hominis, tanquam noſtra auctoritate factæ.

ducere ſuper nos ſanguinem hominis
F iſtius. [29] Reſpondens autem Petrus &
Apoſtoli, dixerũt, [a]Obedire oportet Deo
magis, quàm hominibus. [30] Deus pa-
trum noſtrorum ſuſcitauit Ieſum, quem
[b]vos interemiſtis, ſuſpendentes in ligno.
[31] [c]Hunc principem & ſaluatorem Deus
exaltauit dextera ſua, ad dandam pœni-
tentiam Iſraeli, & remiſſionem peccato-
rum. [32] & nos ſumus teſtes horum ver-
borum, & Spiritus ſanctus, quem dedit
Deus omnibus obedientibus ſibi.
[33] Hæc cùm audiſſent, [d]diſſecabantur, &
cogitabant interficere illos. [34] Surgens
autem quidam in cõcilio Phariſæus, no-
mine Gamaliel, legiſdoctor honorabilis
vniuerſæ plebi, iuſſit "foras ad breue ho-
mines fieri'. [35] dixitque ad illos, Viri
Iſraelitæ, attendite vobis ſuper homini-
G bus iſtis quid acturi ſitis. [36] [e]Ante hos
enim dies extitit Theodas, dicens ſe eſſe
aliquem, cui cõſenſit numerus virorum
circiter quadringẽtorum, qui occiſus eſt:
& omnes "qui' credebant ei, diſſipati
ſunt, & "redacti' ad nihilum. [37] [f]Poſt
hũc extitit Iudas Galilęus in diebus pro-
Aa feſſionis,

" puſillũ foras Apoſtolos ſecedere 5 MS.G.S.

" quicunque 5 MS.C.

" redactus eſt 10 MS.

a *Obedire oportet.*] Tria erant propoſita crimina: vnum inobedientiæ erga magiſtratus & præfectos, alterum doctrinæ contra iuſſa ac decreta explicatæ: tertium ſeditionis & commotionis: quæ omnia propulſant Apoſtoli. primum, illa ſententia Supremo obediendum eſſe, id eſt, Deo; quem conſtat aliter mandaſſe quàm illi iuberent. ſecũdum, doctrinam illam non poſſe celari, atque edi non poſſe aut explicari. detracto aut diſſimulato fundamento, qui eſt Ieſus Chriſtus, poſitus à Deo: quem cùm illi perdere omnino non potuerint, neque illius doctrinam intervertere poterunt.

b *Vos interemiſtis*] Ieſum, & Deus in quẽ crediderunt & ſperauerunt patres noſtri illum ſuſcitauit. ſimiliter vos occultare conamini aut impedire doctrinam hanc: at verò Deus illam illuſtrat & confirmat.

c *Hunc principem.*] Hunc Deus virtute ſua conſpicuum & manifeſtum editũque probauit principem eſſe ad ducendum populum, & ſaluatorem ad ſaluandos eos qui in illum crederent. Nõ autem exaltauit ad vltionem in vos faciendam, neque concitandum ad eam rem populum; ſed ad vocandum vniuerſum Iſraelem, tam vos principes & magiſtratus, quàm populum, ad pœnitentiam; & pœnitentibus donandã remiſſionem peccatorum, tam eorum qui communicauerunt in ſcelere cædis illius à vobis crucifixi, quã cęteris, qui aliis atque aliis peccatis obligati ſunt. Itaque non agitur de illius vltione, qui magis exaltatus, atque gloria maiori affectus eſt poſtquam crucifixus à vobis reuixit; ſed agitur de ſalute populi omnis, atque adeò veſtra in nomine illius. & nos non ſumus concitatores populi, ſed teſtes harum rerum quas exponimus, qui ex peccato ad gratiam, ex morte ad vitam ſumus traducti: idque profitemur, id docemur: hoc eſt *ſermones vitæ huius*. Teſtis etiam eſt Spiritus ſanctus vitæ æternæ auctor, quẽ dedit Deus obedientibus ſibi, & excipientibus Ieſum hunc filium ſuum in ſuam ſalutem. Id autem maximum teſtimonium & præſtantiſſimũ eſt veritatis Ieſu, videre multos ex morte tranſlatos ad vitã. & factos nouos homines, viuentes alia vita, diuina magis quàm humana, efficiente id in ipſis Spiritu ſancto. Hæc ſumma Euangelij doctrinæ noſtræ eſt, hoc ſtudiũ, hoc inſtitutum, hoc propoſitum noſtrum commune eſt, teſtari Ieſu Chriſti veritatem per Spiritus ſancti virtutem.

d *Diſſecabantur.*] præ inuidia & odio iam obdurato in viſceribus illorum.

e *Ante hos enim dies.*] ante hoc annos. nam Theudas hic non eſt idem quem Ioſeph. lib. 20. Antiquit. cap. 2. narrat, exortum & oppreſſum Prætore Cuſpio Fado poſt Agrippæ mortem, Iudæa in prouinciam redacta. Nondũ enim mortuus erat Agrippa, cùm hæc à Gamaliele dicerentur, vt conſtat ex cap. 12. huius libri: Regnauit enim Agrippa annis ſeptem ſub Caligula & Claudio. Videtur Theudas hic fuiſſe tempeſtate illa, cùm poſt Herodis magni mortem ſeditiones in Iudæa excitatæ ſunt variæ, atque per Varum vix ſedatæ. Ioſeph. lib. 17. cap. 12.

f *Poſt hunc.*] poſt illa tempora in quibus Iudas Theudas extinctus fuit. Tempore profeſſionis, hoc eſt, deſcriptionis ipſorum Galilæorum, quæ vel fuit quo tempore Ieſus natus eſt, vel cùm Archelao in exilium miſſo, Iudæa rurſum in prouinciam eſt redacta, decennio poſt Ieſum natum.

fessionis, & auertit populum post se, &
ipse periit: & omnes quotquot consen-
serunt ei, dispersi sunt. 38 Et nunc ita- MS. C.S.
que dico vobis, discedite ab hominibus
istis, & sinite illos: quoniam [g] si est ex
hominibus consilium hoc aut opus, dis-
soluetur: 39 si verò ex Deo est, [h] non po-
teritis dissoluere eos, ne fortè & Deo illud: MS. C.S.
repugnare inueniamini. Cōsenserūt au-
tem illi. 40 Et conuocantes Apostolos,
[i] cæsis denuntiauerunt ne loquerentur in
nomine Iesu, & dimiserunt eos. 41 Et
illi quidem ibant gaudentes à conspectu
concilij, quoniam digni habiti sunt pro
nomine Iesu [k] contumeliam pati.
42 Omni autē die non cessabant [l] in tem-
plo & circa domos docentes & euange-
lizantes Christum Iesum.

CAP. VI.

IN diebus autem illis [a] crescente nume- A
ro discipulorum, factum est murmur
[b] Græcorum aduersus Hebræos, eo quòd
[c] despicerentur in ministerio quotidiano
viduæ eorum. 2 Conuocantes autem
duodecim multitudinem discipulorum,
dixerunt, Non est æquum, nos derelin-
quere verbum Dei, & [d] ministrare mēsis.
3 Conside-

g *Si est ex hominibus.*] ex hominum auctoritate aut incœpto aut proposito, nō poterit durare. Mortalia enim sunt quę à mortalibus instituuntur, & caduca ac vana, quæ Deus non decernit, fouet & promouet, etiam si videantur magnis incœptis exoriri & crescere.

h *Non poteritis dissoluere eos.*] qui Deo aguntur auctore & institutore consilij, & in geminam difficultatem incideretis; alteram, quòd nihil aduersum homines efficere poteritis: alteram, quòd vos non cum hominibus, sed cū Deo contendere declarabitis; idque vobis recidet in magnum malum.

i *Cæsis.*] Vt non viderentur concilium illud coëgisse aduersum immerentes, nulloq; criminu obnoxios, executi sunt in illos correctionis iudicium, quod propter inobedientiam & temeritatem exercebatur, appellatū Hebraicè MALCVTH ARBAGHIM, à D. Paulo dictum quadragena: inferebatur autē huiusmodi pœna ad humiliationem, vt illorum verbis vtamur. eratque genus notationis & ignominiæ Ecclesiasticę.

k *Contumeliam pati.*] Minui honore, & notari atque humiliari pro exaltatione nominis quod profiterentur, ita illustrabatur & prædicabatur Iesu nomē. hac etiam occasione cùm notati essent ipsi & publicè à populo indicati, dicebatur causa quòd constanter prædicarent Iesu nomen.

l *In templo & circa domos.*] publicè omnibus, & in priuatis conuentibus publicis concionibus & quotidianis sermonibus docebant pœnitentiæ doctrinam, & nuntiabant bonum nuntium, Iesum esse Christum, id est, vnctum illum à Deo antè promissum, & nunc iam donatum.

CAP. VI.

a *Crescente numero discipulorum.*] id est, Christianorum, qui tunc omnes discipuli vocabantur.

b *Græcorum.*] Christianorum ex Iudæis à Græcia oriundis aduersus Christianos indigenas. namque Hebræi nomen à regione sumunt, non à genere, vt in sacro apparatu docebamus lib. de Canaan.

c *Despicerentur in ministerio quotidiano.*] Non solùm quòd pauperibus viduis necessaria non suppeditarentur: nam distribuebatur singulis vt cuique opus erat sed etiam quòd Græcæ viduæ cuperent quoque suam operam ponere in ministerio quotidiano, vti Hebræas facere videbant; & hoc modo officiū præstare erga fratres sed Hebrææ occupabant illis prætermissis omnē locum. Contentio igitur erat de ministerio magis, quam de commodo. Apostoli crescente multitudine non cognoscebant omnes viduas, tam aduenas quàm indigenas. magis enim indigenas cognoscere & exercere poterant, cùm multæ essent Galilææ, vt ipsi ex Galilæa erant; & aliæ Ierosolymitanæ, quas ipsi notiores habebant. Nam viduæ vt expeditiores hæc munia exercebant.

d *Ministrare mensis.*] Nomine ministrationis omnis ratio continetur ad illud ministerium pertinens recipiendæ pecuniæ expendendæ, collocandi ministros & ministras qui cibos parare, vestesque conficere possent, & cætera quæ ad victum & vestitum, illo tempore opportunum & commodum pertinebant.

3 Conſiderate ergo, fratres, viros ex vo-
bis [a] boni teſtimonij ſeptem, plenos Spi-
ritu ſancto & ſapientia, quos conſtitua-
mus ſuper [b] hoc opus. 4 [c] Nos verò, ora-
tioni & miniſterio verbi inſtâtes erimus.
5 Et placuit ſermo coram omni multitu-
B dine. Et elegerunt Stephanum virũ [d] ple-
Infr. 21. b. 8 num fide & Spiritu ſancto, & [e] Philip-
pum, & Próchorum, & Nicánorem, &
* Timotheũ o. "Timónem", & Parmenam, & Nicolaũ
aduenam [f] Antiochenum. 6 Hos ſtatue-
runt ante conſpectum Apoſtolorum: [g] &
orantes impoſuerunt eis manus. 7 [h] Et
*Domini Ms q. verbum " Dei" creſcebat, & multiplica-
batur numerus diſcipulorum in Ieruſa-
lem valde: multa etiam turba ſacerdo-
tum [i] obediebat fidei. 8 Stéphanus au-
tem [k] plenus gratia & fortitudine facie-
bat prodigia & ſigna magna in populo.
9 Surrexerũt autẽ quidam de ſynagoga,
quæ appellatur [l] Libertinorum, & Cyre-
C nenſium, & Alexandrinorum, & eorum
qui erant à Cilicia & Aſia, diſputantes
cum Stéphano: 10 & non poterant reſi-
ſtere ſapientiæ & Spiritui qui loqueba-
tur. 11 Tunc ſummiſerunt viros, qui di-
cerent ſe audiuiſſe eum dicentem verba
blaſphemiæ in Moyſen & Deum.
12 Commouerunt itaque plebem, & ſe-
niores, & Scribas: & concurrentes rapue-
D runt eum, & adduxerunt in concilium,
13 & ſtatuerunt falſos teſtes qui dicerent,

A 2 Homo

a *Boni teſtimonij.*] qui apud Eccleſiam teſtimonium haberant Spiritus ſancti in ipſis manentis, & ſapientiæ ad cognoſcendam veritatem & honeſtatem rerumq́ue omnium decorem.

b *Super hoc opus.*] quos huic negotio præficiamus.

c *Nos vero.*] Varia munera & officia Eccleſiaſtica Spiritu ſancto dictante in concilio diſtributa.

d *Plenum fide*] quæ reuelanda fuerat, & per Spiritum ſanctum reuelata iam erat. nam de fide in exercendo munere, hoc eſt fidelitate minima examinatio in illa tanta diſcipulorum ſimplicitate erat, vbi nemo eorum quę poſſidebat dicebat aliquid eſſe ſuum: Spiritu ſancto ſanctificationis & miniſterio.

e *Philippum, & Próchorum, & Nicanorem, &c.*] Adeò apertè conſtabat tunc Spiritus ſancti virtus in multis diſcipulis, vt palam nominari indicarîq; poſſent qui pleni illo erant. Erant autem multi, ſed Apoſtolis tum ſatis viſi ſunt fore ſeptem.

f *Antiochenum.*] Non ex Gentilium genere, ſed Iudæorum qui Antiochiæ habitabant, factum diſcipulum iam & plenum Spiritu ſancto. Cæteros partim ex Hebræis, partim ex Græcis fuiſſe nomina ipſa indicant.

g *Et orantes.*] Gratulati Deo propter electionem, precati Deum vt illis adeſſet & faueret ſemper. *Impoſuerunt eis manus*, in ſignum traditæ poteſtatis & auctoritatis miniſterij.

h *Et verbum Dei creſcebat.*] Apoſtolis vacantibus miniſterio prædicationis verbi.

i *Obediebat fidei.*] agens pœnitentiam in obedientia fidei Ieſu Chriſti, in quẽ credebat.

k *Plenus gratia.*] Spiritus ſancti & auctoritate edendi miracula.

l *Libertinorum.*] Ita appellata, vt nobis videtur, ab inſtitutore ipſo & ædificatore Libertino dicto, quod Syrica lectio obſeruandum indicat. Erat autem Stephanus ex familiis Græcorũ; inter quos cùm verſaretur vt aliquos lucrifaceret, excitatus eſt tumultus ille.

Homo iste non cessat [m] loqui verba ad-
uersus locum sanctum, & legem. 14 au-
diuimus enim eum dicentem, quoniam
Iesus Nazarenus hic, destruet locum
istum, & mutabit [n] traditiones quas tra-
didit nobis Moyses. 15 Et intuẽtes eum
omnes qui sedebant in concilio, viderũt
faciem eius [o] tanquam faciem angeli.

CAP. VII.

DIxit autem princeps sacerdotum, Si A
hæc ita se habent? 2 Qui ait, [a] Viri
fratres & patres audite, [b] Deus gloriæ ap-
paruit patri nostro Abrahæ [c] cùm esset in
Mesopotamia, prius quàm moraretur in
Charan, 3 & dixit ad illum, *Exi de ter-* Gen. 12. a. 1.
ra tua, & de cognatione tua, & veni in
terram quam monstrauero tibi. 4 Tunc
exiit de terra Chaldæorum, & habitauit
in Charan. Et inde, postquam mortuus
est pater eius, transtulit illum in terram
istam, in qua nunc vos habitatis. 5 [d] Et
non dedit illi hæreditatem in ea nec pas-
sum pedis: "&' repromisit dare illi eam "sed o.
in possessionẽ, & semini eius post ipsum,
cùm non haberet filium. 6 [e] Locutus est
autem

m *Loqui verba.*] Blasphema verba, & minuentia maiestatem & auctoritatem religionis. Criminationis argumentum ex eo genere est quod morte punitur, iuxta illorum consuetudinem. Diuiditur in duo crimina: blasphemiam in locum sanctum, & blasphemiã in legem. Additur ex consequenti crimen imminutæ auctoritatis legislatoris.

n *Traditiones quas tradidit.*] Significãtur his verbis duæ leges, quas dicebant Scribæ datas à Mose, alteram quã appellabant בכתב, alteram verò בעל פה, id est, scriptam & pronuntiatam. Accusationis argumentum materiam præbuit sanctissimo viro disserendi de vniuersa veteris Testamenti ratione.

o *Tanquam faciem Angeli.*] Elucebat in illo virtus Spiritus sancti, suggerentis sapientiæ & sermonis copiam & facultatem, animumque confirmantis.

CAP. VII.

a *Viri fratres & Patres.*] In pleno concilio Sacerdotum, Seniorum, Scribarũ, & magnæ multitudinis populi explicatur Iesu Christi Dei filij ratio verissima, & veritas testatissima, & cõfirmatissima esse ostenditur scripturis & aliis Dei signaculis atque Spiritus sancti distributionibus.

b *Deus gloriæ.*] Deus gloriosus & laudabilis: ita solent cum laude antiqui Deum semper nominare.

c *Cum esset in Mesopotamia.*] Sic ordinamus hunc locum nostri sermonis serie aliquantulum deflectente à serie narrationis Hebraicorum historiographorum, quo tempore scimus Abraham patrem nostrum fuisse in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charan, non fuit id factum casu aut priuato aliquo consilio suo, sed ex Dei consilio & mandato, qui dixerat illi, Exi de terra tua, &c. & tunc obsequutus Dei imperio exiit cum patre vt veniret in terram Chanaã: exiit, inquam, de Vr vrbe in terra Chaldæorum, & commoratus est in Charan vsque ad mortem patris; & indè postquã mortuus est pater eius, idem Deus transtulit illum eodem iussu repetito in terrã istã, in qua nunc vos habitatis. Ita Stephanus declarat exitum primũ Abrahæ cum Thareh patre ex Vr Chaldæorum in Charan fuisse factum diuino consilio & iussu, & rursus eodem iussu inceptam migrationem fuisse absolutam, deuentumque in terram Chanaan: quod Moyses quamuis variatis verbis indicauit. & Gerundensis satis luculenter explicuit in 12 cap. Genes. Obseruandum est verbum *transtulit* à Stephano pronuntiatum.

d *Et non dedit hæreditatem ei.*] Nam quẽ agrum in sepulchri vsum Abraham possedit, sua pecunia emit, pactus de pretio cum dominis loci. Hæc omnia eò tendunt, Abraham credidisse promissis Dei, iussisque obsequutum fuisse, magis adeò propter spiritualia dona illis promissis adumbrata & significata, quàm propter terrena, quæ nec ipse possedit; neque cùm audiret promissa filium aut semen habebat sibi proprium, ad quem promissionum vsus pertineret; neque filius eius Isaac, imò neque nepos Iacob terrenam promissam hæreditatem obtinuit; & tamen credidit se obtenturum promissa, & ideò imperiis paruit Dei: ex quo consequitur ad aliud semen aliamque possessionem spiritualem Abraham respexisse.

e *Locutus est autem.*] imò & ipsi & posteris eius vsque ad quartam generationem labores, peregrinationes, & seruitutis ærumnas prædixit.

6 MS. G. Gen. 15. c. 13 autem ei Deus, Quia erit semen eius
accola in terra aliena, & seruituti eos
subiicient, & malè tractabunt eos annis
quadringentis: 7 & gentem cui seruie-
dicit Dominus MS q. rint, iudicabo ego, dixit Deus. & post
hæc exibunt, & seruiēt mihi in loco isto.
Gen. 17. b. 10 8 Et dedit illi [a] testamentum circuncisio-
Gen. 21. a. 2. a. 4. nis, & sic genuit Isaac, & circūcīdit eum
Gen. 25. c. 24 d. 26 die octauo: & Isaac, Iacob: & Iacob, duo-
Gen. 29. d. 32 30 a. b. c. d. decim Patriarchas. 9 [b] Et Patriarchæ æ-
35. d. 23. Gen. 37. f. 28 mulantes, Ioseph vendiderunt in Ægy-
B ptum. & erat Deus cum eo: 10 & eripuit
eum ex omnibus tribulationibus eius.
Gen. 41. e. 37 & dedit ei gratiam & sapientiam in con-
spectu Pharaonis regis Ægypti, [c] & con-
stituit eum præpositum super Ægyptū
& super omnem domum suam. 11 Ve-
nit autem fames in vniuersam Ægyptū
& Chanáan, & tribulatio magna: [d] &
non inueniebant cibos patres nostri.
Gen. 42. a. 2 12 Cùm audisset autem Iacob esse fru-
mentum in Ægypto: misit patres nostros
Gen. 45. a. 3. a. 4. primùm: 13 & in secundo cognitus est
Ioseph à fratribus suis, & manifestatum
est Pharaoni genus eius. 14 Mittens au-
tem Ioseph, accersiuit Iacob patrem suū,
suam MS. R. G. S. & omnem cognationem in animabus
Gen. 46. a. 1. a. 5. septuagintaquinque. 15 Et descendit
Gen. 49. d. 32 Gen. 50. b. 7 Iacob in Ægyptū: [e] & defunctus est ipse
Gen. 23. c. 16 50. b. 13 & patres nostri. 16 Et translati sunt in
Sichem, & positi sunt in sepulchro quod
emit Abrahā pretio argēti à filiis Hemor

 filij

a *Testamentum circuncisionis.*] Cū Abraham hac fide promissorum instructo pactum & fœdus pepigit, vt in signum & sacramētum quod ad populum suū pertineret sese circunciderer & suos, quod ille & illius filij & nepotes suscepe-runt, & tamen non acceperunt promissa temporalia; sed aspiciebant in æterna à se accipienda, quæ temporalibus significabantur, per posteros longo tempore post accipiendis.

b Vsque adeò non acceperunt promissiones terrenas, vt etiam ex illis aliqui dissidiis & inuidia laborantes sibi difficultatem moliti fuerint, quo minus acciperent, vendentes fratrem in Ægyptum; quo facinore domus Israel imminuta est, & priuata optimo & innocentissimo filio. Sed Deus qui propositum suum promouebat, erat cum Ioseph; & illorum malum facinus sua ipsius misericordia in vtilitatem ipsorum conuertit.

c *Et constituit eum præpositum.*] Hæc omnia eò spectant, vt ostendat Stephanus Deum propositum suū & promissum semper promouisse, quamuis homines, maximè illi ad quos primò beneficium promissionum pertinebāt, sua culpa impedire potius, quàm sequi cōsilium illud persæpè voluerint. Ferè enim maxima pars Israelitarum resistebat potius Deo, quàm obsequeretur; imò & alienigenæ commodiores sese præstabant ad Dei consilij promotionem, vt Pharao & Ægyptij illi antiqui, qui Ioseph tanto honore affecerunt.

d *Et non inueniebant cibos patres nostri.*] quāquam in terra promissa essent, quā tamen non possidebant, & nihilominus sentiebant difficultatem eandem quam indigenæ. Non enim erat repromissionis tempus, verùm fide & spe promissorum Israel sustentabatur.

e *Et defunctus est.*] non accepta repromissione terrenæ possessionis, & tamen voluerunt sepeliri in terra Chanaan, propter fidem quam habebant promissioni diuinæ in hac regione præstandæ. Igitur aliud maius & vlterius expectabant, intelligentes ex illo promisso facto spiritualium rerum argumentum.

filij Sichem. 17 Cùm autem appropin- C
quaret tempus promissionis, [a] quam con
fessus erat Deus Abrahæ, [b] creuit populus Iosue 24.g.32 Exod.1.a.7
& multiplicatus est in Ægypto, 18 quo-
adusque surrexit alius rex in Ægypto,
[c] qui non sciebat Ioseph. 19 Hic [d] circun-
ueniens genus nostrum, afflixit patres
nostros: [e] vt exponerent infantes suos, ne
viuificarentur. 20 Eodem tempore na- Exod.1.a.2 Heb.11.c.23
tus est Moyses, & [f] fuit gratus Deo, qui
nutritus est tribus mensibus in domo
patris sui. 21 Exposito autem illo, sustu-
lit eum filia Pharaonis, & nutriuit eum
sibi in filium. 22 Et eruditus est Moy-
ses omni sapientia Ægyptiorum: & erat
[g] potens in verbis & in operibus suis.
23 Cùm autem impleretur ei quadragin-
ta annorum tempus, [h] ascēdit in cor eius
vt visitaret fratres suos filios Israel.
24 Et cùm vidisset quēdam iniuriam pa- Exod.1.b.12
tientem, vindicauit illum: & fecit vltio-
nem ei qui iniuriam sustinebat, percusso
Ægyptio. 25 [i] Existimabat autem intel-
ligere fratres, quoniam Deus per manū
ipsius daret salutem illis: at illi non in-
tellexerunt. 26 Sequenti verò die appa- Exod.2.b.13
ruit illis litigantibus: & recōciliabat eos D
in pace, dicens, Viri, fratres estis, vt quid
nocetis alterutrum? 27 Qui autem in-
iuriam faciebat proximo, repulit eum,
dicens, Quis te constituit principem &
iudicem super nos? 28 nunquid inter-
ficere

a *Quam confessus fuerat.*] quam exposuerat & pollicitus fuerat.

b *Creuit populus.*] vt propositum Dei de temporalibus promissis, in quibus spiritualia continebantur, expediretur.

c *Qui non sciebat Ioseph.*] qui non erat ex genere illorum regum, qui diuitiarum & opum regiarum augmentum Iosepho acceptum referrent.

d *Circunueniens.*] astutè agens, vt genus nostrum exercendo paulatim perderet, & interim ille ex illorum perditione commodum caperet.

e *Vt exponerent infantes.*] adeò afflixit, vt non solùm ipsos laboribus enecaret adultos, sed etiam infantes exponeret ne vitales essent.

f *Fuit gratus Deo.*] charus & dilectus; sepositus tanquam vas delectum in vsum magnum. ideoq́ue singulari prouidentia & beneficio fotus & promotus etiam inter inimicos, vt per totam historiam obseruatur.

g *Potens in verbis & in operibus.*] ingenio solerti, solida facundia, & ad res gerēdas dexterrimus: quamobrem potuit in domo regia magnum locum obtinere & tueri.

h *Ascendit in cor eius.*] venit illi in mētem illa cogitatio à Deo immissa.

i *Existimabat autē intelligere fratres suos.*] Hæc oratio ad vtrumque huius concionis scopum tendit, quòd Deus semper suam voluntatem significauerit Israelitis, quam illi frequentissimè repudiauerint.

ficere me tu vis, quemadmodum inter-
fecisti heri Ægyptium? 29 Fugit autem
Moyses in verbo isto: & factus est ad-
uena in terra Madian, [a] vbi generauit fi-
Exod.3.a.2 lios duos. 30 Et expletis annis quadra-
ginta, apparuit illi in deserto montis Si-
na angelus in igne flammæ rubi.
31 Moyses autem videns, admiratus est
visum. Et accedente illo vt consideraret,
* dicés ms q. facta est ad eum vox Domini*, 32 Ego
sum [b] Deus patrum tuorũ, Deus Abra-
ham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Treme-
factus autem Moyses, non audebat con-
siderare. 33 Dixit autem illi Dominus,
Solue calceamentum pedum tuorum:
locus enim in quo stas, terra sancta est.
34 [c] Videns vidi afflictionem populi mei
qui est in Ægypto, & gemitum eorum
audiui, & descendi liberare eos. Et nunc
5 MS.G.S. veni, & mittam te in Ægyptum.
35 [d] Hunc Moysen, quem negauerũt, di-
centes, Quis te constituit principem &
* iudicem MS.G.R. ducem? hunc Deus principẽ & redem-
ptorem misit, cum manu angeli qui ap-
Exod.7.8 9. 10.11.14 paruit illi in rubo. 36 Hic eduxit illos,
faciẽs prodigia & signa in terra Ægypti,
Exod.16.a.1 & in rubro-mari, & in deserto [e] annis
E quadraginta. 37 [f] Hic est Moyses qui di-
Deut.18.c.15 xit filiis Israël, Prophetã suscitabit vo-
bis Deus de fratribus vestris tanquã me:
Exod.19.a.3. d.19. ipsum audietis. 38 [g] Hic est qui fuit in
ecclesia in solitudine, cum angelo qui lo-
quebatur

a *Vbi generauit filios duos.*] quorum nomina indicant illum permansisse in fide Dei, & numero populi à Deo delecti.

b *Deus patrum tuorum.*] Ille qui misericordiam pollicitus sum Abraham, Isaac & Iaacob, quam prę̃stiturus sum illis spiritualiter & illorum posteris tẽporaliter & spiritualiter, iis qui se non reddiderint indignos.

c *Videns vidi.*] Visum fuisse Deum ministeriis electorum à se, & missorũ virorum ad salutem populi, qui cùm sua non curarent, sed aliorum vtilitati studerent, tamen patiebantur repulsas & ignominias, & mortem etiam ab iis quibus proderant.

d *Hunc Moysen.*] Non satis est esse repulsum à populo ministrũ ad credendum non esse verum ministrum; cùm sint manifesta signa electionis Dei erga ipsum, & sæpè repetita ac renouata varia argumenta.

e *Annis quadraginta*] fecit signa in Ægypto, in mari rubro; ac deinde per quadraginta annos in deserto. disiunctiuè legendum.

f *Hic est Moyses.*] Hactenus historia Mosis, qui cùm non possit negari à Deo missus liberator ex illa seruitute Ægyptiaca, tamen ipse professus est & prædixit fore alium Prophetam, quem expectari oporteret, & missum excipi, & omni fide atq; obedientia coli; aliàs enim non permansuras in populo Dei animas eorum, qui Prophetam illum non excepissent, aut repudiassent.

g *Hic est*] qui publicè confirmatus est à Deo minister & legislator Testamẽti veteris voce diuina, quam audierunt patres, prænuntiantẽ præcepta; & senserunt vocantem ipsum Mosem publicè in tabernaculum, & ab illa angeli voce accepit oracula aperta simplici sermone pronuntiata, tanquam viri ad amicum suum, quorum argumentum erant præcepta quæ nobis data sunt. Et quanquam confirmatus ille fuerit à Deo minister, tamen à patribus nostris post breuem absentiam est repulsus, ac si nunquam fuisset à Deo delectus & missus, propterea quòd illi malũ morẽ tuerentur, & ad Ægyptiacam consuetudinem animo & mente affecti essent, à qua illos quam longissimè alienos esse volebat Moses.

quebatur ei in monte Sina, & cum pa-
tribus nostris: qui accepit verba vitæ da-
re nobis. 39 Cui noluerunt obedire pa-
tres nostri: sed repulerunt, & auersi sunt
cordibus suis in Ægyptum, 40 dicentes
ad Aaron: Fac nobis Deos qui præcedãt Exod.32.a.1
nos: *Moyses enim hic qui eduxit nos de *Moyses iste
terra Ægypti, nescimus quid factum sit
ei. 41 Et vitulum fecerũt in diebus illis,
& obtulerunt hostiam simulachro, [a] &
lætabantur in operibus manuum suarũ.
42 [b] Conuertit autem Deus, & tradidit
eos seruire militiæ cęli, sicut scriptum est
[c] in Libro Prophetarum: Nunquid victi- Amos 5.g.25
mas & hostias obtulistis mihi annis qua-
draginta in deserto, domus Israël? 43 [d] Et
suscepistis tabernaculum Moloch, & sy-
dus Dei vestri Rempham, figuras quas
fecistis, adorare eas. Et transferam vos F
trans Babylonem. 44 [e] Tabernaculum
testimonij fuit patribus nostris in deser-
to, sicut disposuit Deus loquens ad 4 MS. c.s.
Moysen, vt faceret illud [f] secundum for- Exod.25.d.40
mam quam viderat. 45 Quod & indu- Heb.8.b.5
xerunt, suscipientes patres nostri cum Iosue 3.c.14
Iesu in possessionem gentium, quas ex-
pulit

a *Et lętabantur in operibus manuum suarum.*] Voluerunt alium modum viuẽdi, aliud studium, alios mores, alium denique Deum colere, quã Moses præcipiebat, atque adeò quã De⁹ volebat.

b *Conuertit autem Deus.*] Conuertit se ab illis, siue potius auertit, & tradidit eos suæ ipsorum menti & cogitationi; quæ in illud euasit scelus & nefas, vt seruirẽt militiæ cæli, Soli, Lunæ, astrisque aliis.

c *in libro Prophetarum.*] duodecim Prophetarum minorum, qui vno libro siue volumine conscripti erant, & concinnati omnes propter breuitatem singulorum.

d *Et suscepistis*] in humeris vestris baiulãdum tabernaculum siue delubrum Molchon vestri, ad Moabitarum idololatriam conuersi.

e *Tabernaculum.*] Hactenus de posteriori crimine legis abiectæ & violatæ auctoritatis Mosis, quẽ non solùn non violauit Stephanus, sed apertè asseruit verum ministrũ Dei fuisse, & tamẽ ab ipsis à quibus suscipiendus tradebatur repulsum, reprobatũ & sępè offensum; ipsius sententia atque auctoritate confirmata est expectatio Christi. Deinceps ad aliud crimen de irreuerentia & blasphemia contra locũ sanctum, ostẽdit nullum locum in terris à patribus cultum ita perpetuò sanctum fuisse, vt nunquam moueri aut mutari oportuerit; vnumque solum esse sanctissimum illum, ad cuius exemplum alia loca duo, videlicet tabernaculum & templum, constructa essent. Illud enim exemplar primùm à Deo ostensum, maximè esse petendum & quærendũ, & probandum tanquam perpetuum atque Deo gratissimum.

f *Secundùm formam quam viderat.*] Ergo aliud exemplar habuit Deus tabernaculi non manufacti sibi gratissimum, quod ostendit Mosi. & voluit manufactum ad illius imaginem construi, tanquam qui illud maximè probaret: & hoc non nisi propter illud, vt probatur imago & amatur propter eum cuius imago est. Habuerunt hoc tabernaculum in deserto, induxerunt in terram promissam, frequentarunt in ea; & quanquam à Deo institutum, quãquam antiquum & diuturna possessione sacratũ, patrum etiam reuerentia & frequentia cultum, tamen cùm placuit Deo quieta tẽpora præbere Israeli, & regẽ pacificum concedere, depositum est tabernaculũ illud, & translatus eius vsus in tẽplum à Salomone ædificatum, quod non apparet fuisse adeò sacrum atque tabernaculum. Illic enim legislator primus à Deo probatissimus procurator fuit construendi operis, exẽplar à Deo acceptum in monte; spiritus additus diuinitus architectis ipsis, opus maiestatis diuinæ, & nubis assiduitate ac frequentia ornatum. hic Salomon auctor atque ad exẽplar humanum, saltẽ non ad illud quod monstratum est Mosi in monte, sed ad similitudinẽ tabernaculi ipsius in deserto facti, quod ad mensurarũ rationes pertinet; sed varia materia, & opere vario atque humani ingenij cõpluribus ornamentis instructum, at verò Deo probatum interim dum purè ac sanctè frequentaretur, & dũ tempus adesset illius primi quod monstratum est in monte Deo gratissimi constituendi: quod probatum fuerit Deo interim his conditionibus testatur dies initiationis à Salomone indictæ & celebratæ: quod non fuerit perpetuũ, neque satis commodum Dei habitationi, docent tum Isaiæ oracula, tum ratio.

pulit Deus à facie patrum noſtrorum, vſ-
1 Re.16.c.13 Pſa.131.a.5 que in diebus Dauid, 46 qui inuenit gra-
3 Reg.6.a.1 1 Par.17.b.12 tiam ante Deum, & petiit vt inueniret
Infr.17.f.25 tabernaculum Deo Iacob. 47 Salomon
autem ædificauit illi domum. 48 Sed
nõ Excelſus in manufactis habitat, ſicut
* per prophetam o. "propheta' dicit: 49 Cælum mihi ſedes
Iſa.66.a.1 3 Re.8.c.17 eſt: terra autem ſcabellum pedum meo-
2 Par.6.c.18 rum. Quam domum ædificabitis mihi,
dicit Dominus? aut quis locus requie-
tionis meæ eſt? 50 Nónne manus mea
fecit hæc omnia? 51 [a] Dura ceruice & in-
circũciſis cordibus & auribus, vos ſem-
* reſtitiſtis o. per Spiritui ſancto "reſiſtitis': ſicut patres
veſtri, & vos. 52 Quem Prophetarum
non ſunt perſequuti patres veſtri? Et oc-
ciderunt eos qui prænuntiabant de ad-
G uentu Iuſti, cuius vos nunc 53 prodito-
res & homicidæ fuiſtis: [b] qui accepiſtis
legem in diſpoſitione angelorum, & nõ
cuſtodiſtis. 54 Audientes autem hæc,
diſſecabantur cordibus ſuis, & ſtridebãt
dentibus in eum. 55 Cùm autem eſſet
[c] plenus Spiritu ſancto, intendens in cæ-
lum, vidit [d] gloriam Dei, & Ieſum ſtan-
tem à dextris Dei. 56 Et ait, Ecce video
cælos apertos, & Filium hominis [e] ſtan-
* virtutis o. tem à dextris * Dei. 57 Exclamantes au-
tem voce magna, [f] continuerunt aures
ſuas, & impetum fecerunt vnanimiter
in eum. 5 Et eiicientes eum extra ciui-
tatem, lapidabant: & [g] teſtes depoſuerunt

Bb veſtimenta

a *Dura ceruice.*] Concluſio argumentationis, illos non agere vt auctoritatem Moſis & legis atque templi ſanctitatem defendant, ſed vrgere propoſitũ antiquamq́ue peruerſitatem gentis ſuę, excludendi & reiiciendi ſalutem ipſis allatam, & vexandi atque opprimendi Dei miniſtros omnes. id quod ex vniuerſali dicto confirmat, aſſeuerat etiam omnes illos annuntiaſſe aduentum Chriſti iuſti & iuſtificantis homines, quem etiam auctorem ſalutis ipſi non ſolùm repudiarint, ſed occiderint.

b *Qui accepiſtis legem.*] Vos eſtis qui legem violaſtis acceptam per internuntios angelos, quos apertè agnouiſtis non ex homine accepiſſe, ſed ex Deo; & tamen non ſeruaſtis: & in illa lege ſcriptum eſt de Chriſto: atque ita omnino violaſtis legem, & legis finem repudiaſtis.

c *Plenus Spiritu ſancto.*] prophetiæ, reuelationis & ſapientiæ, cognitionisq́ue diuinarum rerum.

d *Gloriam Dei.*] Maieſtatem Dei oculis animi per Spiritum ſanctum clarificatis, & oculis corporis quatenus id contingere poteſt homini eiuſdẽ Spiritus virtute ad id ſpectaculũ informato.

e *Stantem.*] exiſtentem: nam verbum etiam ſedentibus conuenit ex Græco.

f *Continuerunt aures ſuas.*] obſtinatorũ habitus.

g *Teſtes.*] qui illum detulerant, quiq́ue primi lapides coniecturi erant ex more.

vestimenta sua secus pedes adolescentis *Inf. 22. c. 20*
qui vocabatur Saulus. 59 Et lapidabant
Stephanum inuocantem, & dicentem:
Domine Iesu, suscipe spiritum meum.
60 Positis autem genibus, clamauit voce
magna, dicẽs: Domine, [h] ne statuas illis 3 MS. e.
hoc peccatum. Et cùm hoc dixisset, [i] ob-
dormiuit*. Saulus autem erat [k] consen- * in Domino e.
tiens neci eius.

CAP. VIII.

FActa est autem [a] in illa die persecutio A
magna in Ecclesia, quæ erat Ierosoly-
mis, & omnes [b] dispersi sunt per regiones
Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.
2 Curauerunt autem Stephanum [c] viri ti-
morati, & fecerunt planctum magnum
super eum. 3 Saulus autem deuastabat *Inf. 22. c. 4. & c. 9.*
ecclesiam: per domos intrans, & trahens
[d] viros ac mulieres, tradebat in custodiã.
4 Igitur qui dispersi erant pertransibant,
euangelizantes verbum*. 5 [e] Philippus * Dei MS. 6
autem descendẽs in ciuitatem Samariæ,
prædicabat illis Christum. 6 Intende-
bant autem turbę his quæ à Philippo di-
cebantur, [f] vnanimiter audientes, & vi-
dẽtes signa quæ faciebat. 7 Multi enim
eorum qui habebant spiritus immũdos, B
clamantes voce magna, exibant. Multi
autem paralytici & claudi curati sunt.
8 Factum est ergo gaudium magnum [g] in
illa ciuitate. 9 Vir autem quidam no-
mine Simon, qui antè fuerat in ciuitate
magus,

h *Ne statuas.*] ne firmes vt indelebile; sed remitte & dele illis ex libro debitorum.

i *Obdormiuit.*] sanctorum mors.

k *Consentiens.*] ex studio & zelo religionis suæ, & odio in Christi nomen, voluit se socium adiungere sententia & opera iis, qui illum occidebant: idque verbis profitebatur, vt communicaret etiam in merito quod existimabat inde obtineri.

CAP. VIII.

a *In illa die.*] tumultuante populo, vt fieri solet vulgò ex recenti exemplo lapidationis Stephani aliis odio sæuientibus aduersum discipulos, aliis verò ea ratione sibi consulere existimantibus.

b *Dispersi sunt.*] post illam diem, atque hoc modo fama Christi & Euangelij eius propagabatur.

c *Viri timorati.*] non solùm ex discipulis, sed ex Iudæis quos religio tãgebat, maximè audientes quid ille in illa diuina concione egisset. & propter integritatem & sanctitatem vitæ, & propter diligentiam in ministerio atque sedulitatem, quòd eius opera multi pauperes alerentur.

d *Viros ac mulieres.*] Adeò vehementi odio flagrabat aduersus Iesu Christi nomen, vt nulli conditioni aut sexui parceret, tanquam rabidus leo.

e *Philippus autem descendens in ciuitatem Samariæ.*] consulto & à Spiritu sancto iussus: namque Apostolos non fuisse ex metu dispersos initio capitis legimus.

f *Vnanimiter audientes.*] Contentionis studio semoto, sed veri cognoscẽdi cupiditate ducti, audiebãt diligenter doctrinæ rationem, collatam cum signis & miraculis; ideoque illuminabãtur.

g *In illa ciuitate.*] in qua nulla erat sapientiæ arrogantia, sed quædã potius magna dubitatio, & veri cognoscendi cupiditas, vt apud Iohannem obseruauimus.

magus, seducens gentem Samariæ, di-
cens[a] se esse aliquem magnum: 10 cui
auscultabant omnes à minimo vsque ad
maximum, dicentes,[b] Hic est virtus Dei,
quæ vocatur magna. 11 Attendebant
autem eum, propter quod multo tem-
pore "magicis suis'* dementasset eos.
12 Cùm verò credidissent Philippo[c] euã-
gelizanti de regno Dei, "&' nomine Iesu
Christi, baptizabantur viri ac mulieres.
C 13 Tunc Simon & ipse credidit: & cùm
baptizatus esset, adhærebat Philippo. Vi-
dens etiã signa & virtutes maximas fieri,
[d] stupens admirabatur. 14 Cùm autem
audissent Apostoli qui erant in Ierosoly-
mis, quòd recepisset Samaria verbũ Dei:
miserunt ad eos Petrum & Iohannem.
15 Qui cùm venissent, orauerunt pro ip-
sis, vt acciperent Spiritum sanctum.
16 Nondum enim in quenquam illorum
"venerat', [e] sed baptizati tantùm erant
in nomine Domini Iesu. 17 Tunc im-
D ponebant manus super illos, & [f] accipie-
bant Spiritum sanctum. 18 [g] Quum
vidisset autem Simon, quia per imposi-
tionem manus Apostolorũ, daretur Spi-
ritus sanctus, obtulit eis pecuniam,
19 dicens, Date & mihi hanc potestatem,
vt cuicunque imposuero manus, accipiat

Bb 2 Spiritum

" magiis C.S. * artibus 9 MS.

" in MS.S.

" superuenerat 1 MS.R.

a *Se aliquem esse magnum.*] Quendam magnum sese iactauerat, & non declarauerat titulum quẽ sibi arrogare vellet; sed opinionem suæ magnitudinis firmare studuerat in populi animis, vt postea oblata opportunitate eum locũ occuparet quem tempus offerret, aut Messiæ nomen vsurpaturus, aut filij cuiusdam Dei aut magni principis.

b *Hic est virtus.*] Iam vulgus omne cum proceribus consentiebat pariter illum esse virtutem illam magnã Dei, quæ apud homines ostẽdi spectarique posset, nihilque illa efficacitate vlterius aut maius expectari posse.

c *Euangelizanti de regno Dei.*] afferenti bonum nuntium de regno Dei spirituali in hominibus per Spiritum sanctum constituto; idque in nomine & efficacitate Iesu, quem verum Christũ esse Deus declararet signis, portentis & miraculis, atque Spiritus sancti distributionibus: huius regni obtinendi à Deoque accipiendi, fide & spe animati, baptizabantur viri & mulieres, & baptizati fructus dignos pœnitentia faciebant: atque relicta opinione de magnitudine Simonis, Euangelio veritatis assentiebant.

d *Stupens admirabatur.*] Adeò præstabant signa à Philippo edita, tum naturæ excellentia, tum vsu & vtilitate iis quæ à Simone fuerant anteà facta, vt non solùm populus veram virtutem ab illa pro maxima antehabita dignosceret; sed ipse, qui se magnum iactauerat, admiraretur. Crediderat quidem Iesum esse magnum, & Dei filium à Deo missum Christum, vt à Philippo prædicatum audierat; sed prauæ doctrinæ cõsuetudine corruptus animus, in suæ gloriæ ambitionisque amplificationem intendebat, existimans se etiam maiorem euasurum ex consuetudine inita cum Philippo, & saltem non amissurum gloriam iam apud populum partam sibi; quam facilè amitteret, si contentionem aduersus Philippi doctrinam iniret. Ita turbat satan hominum animos, qui mala doctrina deprauati ambitioneq; corrupti sunt.

e *Sed baptizati tantùm*] in fide & spe regni Dei, nomine & efficacitate Iesu sibi communicandi.

f *Accipiebant Spiritum sanctum.*] sanctificantem ipsos, illiusque beneficij diuini exemplum erat clarissimum & apertissimum, tum ex vitæ mutatione in sanctitate & veritate, tum ex donorum distributione, quæ varia & manifesta contingebant multis ex illo numero ad ædificationem Ecclesiæ.

g *Cùm vidisset autem Simon.*] Non enim per imputationem, aut persuasionem, aut aliam imaginationem Spiritus sanctus accipiebatur ab illis; sed reapse verissimè, extantibus maximis & perspicuis argumentis, tum sanctitatis, tum virtutis & efficacitatis diuini Spiritus ipsis communicati; adeò vt sicut luminaria in mundo in medio nationis prauæ & peruersæ lucerent in laudem & gloriam Dei.

Spiritum sanctum. 20 Petrus autem di-
xit ad eum: Pecunia tua tecum sit in per-
ditionem: quoniam [a] donum Dei existi-
masti pecunia possideri. 21 [b] Non est ti-
bi pars, neque sors in sermone isto. cor
enim tuum non est rectum coram Deo.
22 Pœnitentiam itaque age ab hac nequi-
tia tua: & roga Deum, [c] si fortè remitta-
tur tibi hæc cogitatio cordis tui. 23 [d] In
felle enim amaritudinis, & obligatione
iniquitatis video te esse. 24 Respondens
autem Simon, dixit: Precamini vos pro E
me ad Dominum, vt nihil veniat super
me horum quæ dixistis. 25 Et illi quidē
[e] testificati & loquuti verbum Domini,
redibant Ierosolymam, & multis regio-
nibus Samaritanorum euangelizabant.
26 Angelus autem Domini loquutus est
ad Philippū, dicens: Surge, & vade con-
trà meridianum, ad viam quæ descendit
ab Ierusalem in Gazam: [f] hæc est deserta.
27 Et surgens abiit. Et ecce, vir Aethiops,
[g] eunûchus, [h] potens "Candaces' Reginæ — Candacis MS q. 2.
Aethiopum, qui erat super omnes gazas
eius, venerat adorare in Ierusalem: 28 &
reuertebatur sedens super currum suum,
legénsque Isaiam prophetam. 29 Dixit
autem

a *Donum Dei.*] Donum verum à Deo donatum, verè & reipsa possium ab iis qui accipiunt, gratis autem donatum, ideoque *donum* dictum; neque hominū arbitrio, sed Dei voluntate constans. Vt autem donum est iis qui ipsum accipiunt, ita eius impartiendi potestas & auctoritas non potest emi aut redimi, quia donum etiam Dei est, legitimis & ordinariis Euangelij ministris concessum.

b *Non est tibi pars, neque sors in sermone isto.*] in ista ratione Spiritus sancti, vel distribuendi vel obtinendi in tuam salutem: nam Spiritus sanctus non habitat in duplicibus, neque in iis qui diuinis rebus abuti volunt ad auaritiam, vel ambitionem: atque vt exclusus es ab Spiritu sancto, ita te ego exclusum declaro & excommunicatum. Non autem deiicio spe veniæ à Deo impetrandæ, si tamen ex animo verè pœnitenti conuersus fueris.

c *Si fortè dimittatur tibi.*] Dubitatio nō erit ex parte Dei, qui præsto est vt misericordiā præstet omnibus inuocantibus se in veritate; sed ex defectu veræ solidæque pœnitentiæ & feruentis deprecationis.

d *In felle enim amaritudinis.*] Apostolus per Spiritum sanctum qui in ipso habitabat, cognoscebat horrendum statum in quo Simō erat, tum culpæ, tum etiā exagitationis conscientiæ metus ac perturbationis, quam iudiciō diuino patiebatur ille. Exponit igitur illi morbi grauitatem maiorem multo quàm ipse existimabat, tametsi conscientia excruciaretur. Medici enim sæpè monent ægrotos vt sibi consulant, vtpote qui malitiam & magnitudinē morbi melius norint, quàm ægrotantes ipsi qui patiuntur. Scio, inquit, te grauissima & acerbissima conscientiæ inquietudine agitari, sed tamen peiora tibi metuo, vtpote qui nouerim te teneri magna culpa, & obligatum esse vinculis iniquitatis & malitiæ magnæ, ex qua causa grauiores etiam euentus expectari necesse est, nisi causa remittatur. Expectanda autem est perditio tui à me per Spiritum sanctum tibi denuntiata.

e *Testificati.*] Per Spiritum sanctū reddito & confirmato testimonio, quòd Iesus esset Christus & filius Dei; & exponētes publicè doctrinam Euangelij, quæ continet rationem potestatis, virtutis, auctoritatis & efficacitatis Domini Iesu. Perfuncti demum gemino munere Apostolico, quo cætera omnia referuntur, *redibant Ierosolymam*, vbi oportebat ministerium impleri totum, docendi, monendi, testandi, obtestandi, ad præstandas promissiones patrum.

f *Hæc est deserta.*] Via Australis à Ierusalem in Gazam per solitudines ducitur, in qua cùm non sint oppida neque hospitia, necesse est omnes qui ab vtraque parte iter faciunt, concurrere, & inuicem videri. Ea autem parte descendebat Eunuchus Ægyptum versus, vt inde in Æthiopiam deueniret.

g *Eunuchus.*] Ordo potius & conditio, quàm corporis vitium, hoc nomine apud Æthiopas significatur.

h *Potens.*] præfectus, dictator siue imperator, vt in Commentariis Deo præside docebimus.

autem Spiritus Philippo: Accede, & ad-
iunge te ad currum iſtum. 30 Accurrẽs
autem Philippus, audiuit eum legentem
Iſaiam prophetam: & dixit, Putáſne in-
telligis quæ legis? 31 Qui ait, Et quo-
modo poſſum, ſi non aliquis oſtenderit
mihi? Rogauitque Philippum vt aſcen-
deret, & ſederet ſecum. 32 Locus autem
Iſa. 53. b. 7 ſcripturæ quam legebat, erat hic: Tan-
F quam ouis ad occiſionem ductus eſt: &
ſicut agnus coram tondente ſe, ſine vo-
ce, ſic non aperuit os ſuum. 33 In humi-
litate iudicium eius ſublatum eſt. Gene-
rationem eius quis enarrabit, quoniam
* tollitur 1 MS. G. S. "tolletur' de terra vita eius? 34 Reſpon-
dens autem eunuchus Philippo, dixit:
Obſecro te, de quo Propheta dicit hoc?
de ſe, an de alio aliquo? 35 Aperiens au-
tem Philippus os ſuum, & incipiens à
ſcriptura iſta, [a] euangelizauit illi Ieſum.
36 Et dum irent per viam, venerunt ad
G quandam aquam: & ait eunûchus, Ecce
* quid 1 MS. G. S. aqua, "quis' prohibet me baptizari?
37 Dixit autẽ Philippus, Si credis ex toto
corde, licet. Et reſpondens ait, [b] Credo
filium Dei eſſe Ieſum Chriſtum. 38 Et
iuſſit ſtare currum: & deſcenderũt vter-
que in aquam, Philippus & eunûchus,
& baptizauit eum. 39 Cùm autẽ aſcen-
diſſent de aqua, Spiritus Domini rapuit
Philippum, & amplius non vidit eum
eunûchus. [c] Ibat autem per viam ſuam
gaudens.

a *Euangelizauit illi Ieſum.*] Significauit prædictum eſſe à Prophetis fore mittẽdum à Deo Meſſiã, qui cùm nihil ipſe deberet, debita tamen hominum morte ſua luiturus expiaturuſque eſſet. illumque iam miſſum eſſe Ieſum Nazarenum, qui morte in Ieruſalem obita, omnibus credentibus in ipſum, & baptizatis in nomine ipſius, ſalutem attuliſſet; communicaretque iam multis Spiritu ſancto immiſſo. huncque bonum nuntium iam deferri & propagari per regiones illas, ac per totum orbẽ eſſe promulgandum.

b *Credo filium Dei eſſe Ieſum Chriſtum.*] Cõfeſſio eius qui ex Deo iam natus eſt, à quo aqua prohiberi non poteſt, hoc rectè intellexit Philippus.

c *Ibat autem per viam ſuã gaudens.*] Spiritu ſancto imbutus, cuius fructus ſunt gaudium, pax, &c.

d *Euangelizabat ciuitatibus cunctis.*] Ita diuulgabatur Euangelium Iesu Christi per regionem illá, partim à Gentibus, partim a Iudæis habitatam.

gaudens. 40 Philippus autem inuentus
est in Azóto: & pertransiens [d] euangeli-
zabat ciuitatibus cunctis, donec veniret
Cæsaréam.

CAP. IX.

a *Adhuc spirans.*] indies flagrantior illo odio nominis Iesu Christi, quòd non iam iuuenilem perturbationé, sed deliberatum propositum arguebat perdendi discipulos Domini, hoc est, Christianos, qui tunc omnes *discipuli* appellabantur.

b *Huius viæ.*] huius instituti ac disciplinæ: neque vlli sexui aut ætati parceret, adeo concitato animo aduersus nomen Iesu ferebatur.

CAP. IX.

SAulus autem [a] adhuc spirans minarum A
& cędis in discipulos Domini, accessit
ad principem Sacerdotum, 2 & petiit Gal. 1. c. 13 Infr. 22. a. 5
ab eo epistolas in Damascum ad synago-
gas, vt si quos inuenisset [b] huius viæ vi-
ros ac mulieres, vinctos perduceret in
Ierusalem. 3 Et cùm iter faceret, conti- Infr. 22. b. 5
git vt appropinquaret Damasco: & subi-
tò circunfulsit eum lux de cælo. 4 Et ca- 1 Cor. 15. a. 8 2 Cor. 12. a. 1
dens in terram, audiuit vocem dicentem
sibi, Saule, Saule, [c] quid me persequeris?
5 Qui dixit, Quis es Domine? Et ille, Ego
sum Iesus, quem tu persequeris. [d] durum
est tibi contra stimulum calcitrare. 6 Et
tremens ac stupens dixit, Domine, quid
me vis facere? 7 Et Dominus ad eum,
Surge, & ingredere ciuitatem, & dicetur
tibi quid te oporteat facere. Viri autem B
illi qui comitabantur cum eo, [e] stabant
stupefacti, audientes quidem vocem, ne-
minem autem videntes. 8 Surrexit au-
tem Saulus de terra, apertisque oculis
[f] nihil videbat. Ad manus autem illum
trahentes, introduxerunt Damascum.
9 Et erat * tribus diebus non videns, & * ibi a.
non manducauit, neque bibit. 10 Erat
autem quidam discipulus Damasci, no-
mine

c *Quid me persequeris?*] Nomé Iesu inuisum habebat Saulus: quem verò vexare non poterat in sua persona, in discipulis vexare studebat. Appellat Iesus discipulos suo nomine, vtpote corporis sui membra, quorum ipse caput esset.

d *Durum est.*] Prouerbium antiquum erat, quo significabatur irritus conatus aduersum magnam potentiam & vim.

e *Stabant stupefacti.*] immobiles hærebant ex admiratione ac terrore: nam lucem senserunt, & vocem Sauli loquentis audierunt, nec videbant qui eum loqueretur.

f *Nihil videbat.*] nam omnis illius visionis vis & efficiétia ad vnũ Saulum pertinuit, quem Christus in ministrum delectum sibi asserere volebat.

mine Ananias: & dixit ad illum in visu
Dominus, Anania. At ille ait, Ecce ego
Domine. 11 Et Dominus ad eum, Sur-
ge, & vade in vicum qui vocatur Rectus:
& quære in domo Iudæ Saulum nomine
Tarsensem. ecce enim orat. 12 (Et vidit
virum Ananiam nomine, introeuntem,
& imponentem sibi manus vt visum re-
cipiat.) 13 Respondit autem Ananias,
Domine, audiui à multis de viro hoc,
C quanta mala fecerit sanctis tuis in Ieru-
salem: 14 & hic habet potestatē à prin-
cipibus sacerdotum alligādi omnes qui
inuocant nomen tuum. 15 Dixit autem
ad eum Dominus, Vade, quoniam [a] vas
electionis est mihi iste, vt portet nomen
meum coram gentibus & regibus, & fi-
liis Israel. 16 Ego enim ostendam illi
quanta oporteat eum pro nomine meo
pati. 17 Et abiit Ananias, & introiuit in
domum: & imponens ei manus, dixit,
Saule frater, Dominus misit me Iesus,
qui apparuit tibi in via qua veniebas: vt
videas, [b] & implearis Spiritu sancto.
18 Et confestim ceciderunt ab oculis eius
tanquam squamæ, & visum recepit. &
D surgens [c] baptizatus est. 19 Et cùm acce-
pisset cibum, confortatus est. Fuit autem
cum discipulis qui erant Damasci, [d] per
dies aliquot. 20 Et continuò ingressus
"in synagogas, prædicabat Iesum, [e] quo-
niā hic est filius Dei. 21 Stupebant autē

"in synagogis prædicabat 8 MS. e.s.

a *Vas electionis.*] Ille quem omnes nominis mei hostem audistis esse, est iam instrumentum electum mihi ad nominis mei famam propagandam per Gentes: namque illos spiritus quos aduersum me feruidus ostēdebat, egi iam vt in mei nominis gloriam promptissimos & expeditissimos validè exerceat: ita vt qui contra nomen meum multa moliebatur, edocendus sit à me quāta pro nomine meo laborum, curarum, a tandem mortis pericula & exempla sit subiturus.

b *Et implearis Spiritu sancto.*] Spiritu sanctificationis tui ipsius, & ministerij erga alios.

c *Baptizatus est*] baptismo aquæ ab Anania, & baptismo interiori Spiritus sancti & ignis à Iesu Christo.

d *Per dies aliquot.*] antequam iret in Arabiam vicinam regionem, & rediit Damascum; in eoque cōsumpsit triennium.

e *Quoniam hic est filius Dei.*] Reddebat viuum testimonium virtutis resurrectionis Iesu Christi, qui declaratus esset filius Dei per Spiritum sanctum, quo sanctificaret & filios Dei suæ consortes naturæ efficeret homines. Hoc autem testimonium reddebat ex Spiritu sancto quo plenus erat. Est autem Euangelij summum argumentum, quòd Iesus sit filius Dei, & quòd hic est Christus vnctus à Deo rex & sacerdos æternus.

omnes

omnes qui audiebant, & dicebant, Nón-
ne hic est qui expugnabat in Ierusalem
eos qui inuocabant nomen istud : & huc
ad hoc venit, vt vinctos illos duceret ad
principes sacerdotum? 22 Saulus autem
multò magis conualescebat, & confun-
debat Iudæos qui habitabant Damasci,
[a] affirmans quoniam hic est Christus.
23 [b] Cùm autem implerentur dies multi,
consilium fecerunt Iudęi vt eum interfi-
cerent. 24 Notæ autem factæ sunt Sau-
lo insidiæ eorum. Custodiebant autem 2Cor.11.g.31
& portas die ac nocte, vt eum interfice-
rent. 25 Accipientes autem eum disci-
puli * nocte, per murum demiserũt eum, * eius MSq.
submittentes in sporta. 26 Cùm autem
venisset in Ierusalem, tentabat se iungere E
discipulis, & [c] omnes timebãt eum, non
credentes quòd esset discipulus. 27 Bar-
nabas autem apprehensum illum [d] duxit
ad Apostolos: & narrauit illis quomodo
in via vidisset Dominum, & quia locu-
tus est ei, & quomodo in Damasco [e] fidu-
cialiter egerit in nomine Iesu. 28 Et erat
cum illis [f] intrans & exiens in Ierusalem,
& fiducialiter agens in nomine Domini.
29 Loquebatur quoque Gentibus, & dis-
putabat [g] cum Græcis: illi autem quære-
bant occidere eum. 30 Quod cùm co-
gnouissent fratres, deduxerunt eum Cę-
saream, & dimiserunt Tarsum. 31 Ec-
clesia quidem per totam Iudæam & Ga-
lilæam

a *Affirmans*] non solùm testimoniis scripturarum, sed viuo testimonio Spiritus sancti sibi per Iesum donati.

b *Cum autem venisset*] post tertium annum, Galat. 1. 17.

c *Omnes timebant eum.*] Manifestũ enim erat illum fuisse maximum aduersariũ nominis ac doctrinæ Christi. Eò tendũt hæc omnia, vt Pauli testimonium de Iesu Christo illustrius euadat, vtpote qui ex tanto odio in tãtum studium non potuerit transire, nisi apertissimo argumento veritatis Iesu Christi.

d *Duxit ad Apostolos.*] Petrum & Iacobum, qui tunc erant Ierosolymis, Gal. 1.

f *Fiducialiter.*] palam, apertè & liberè.

e *Intrans & exiens.*] Publicè palamque versabatur cum illis : non latenter illos adibat aut admittebat, sed publicè & apertè agebat apud illos, & cum illis. idiotismus Hebraicus.

g *Cum Græcis.*] cum Iudæis ad Græcorum collegia & synagogas pertinentibus : nam ipse illis familiarior fuerat, vtpote Tharsensis : id quod ex historia etiã Stephani apparet : iunxerat enim sese Paulus testibus & aliis ex synagoga Libertinorũ, aduersus Stephanum.

lilæam & Samariam[a] habebat pacem, &
ædificabatur ambulans[b] in timore Do-
mini, & consolatione sancti Spiritus re-
plebatur. 32 Factum est autem, vt Pe-
trus dum transiret vniuersos, deueniret
ad sanctos qui habitabant Lyddæ.
F 33 Inuenit autem ibi hominem quẽdam
nomine Æneam, ab annis octo iacẽtem
in grabáto, qui erat paralyticus. 34 Et
ait illi Petrus, Ænea,[c] sanet te Dominus
Iesus Christus: surge, &[d] sterne tibi. Et
continuò surrexit. 35 Et viderunt eum
omnes qui habitabant Lyddæ, &[e] Saró-
næ: qui conuersi sunt ad Dominum.
36 In Ioppe autem fuit quædam discipu-
la nomine[f] Tabitha, quæ interpretata
dicitur Dorcas. Hæc erat[g] plena operi-
bus bonis & eleemosynis quas faciebat.
37 Factum est autem in diebus illis, vt in-
firmata moreretur. Quã cùm lauissent,
posuerunt eam in cœnaculo. 38 Cùm
autem propè esset Lydda ab Ioppe, disci-
puli audiẽtes quia Petrus esset in ea, mi-
serunt duos viros ad eum, rogantes,[h] Ne
G pigriteris venire vsque ad nos. 39 Exur-
gens autẽ Petrus venit cum illis. Et cùm
aduenisset, duxerunt illum in cœnaculũ:
& circunsteterunt illum omnes viduæ
flentes, & ostẽdentes ei tunicas & vestes,
quas faciebat illis Dorcas. 40 Eiectis au-
tem omnibus foras, Petrus ponens ge-
nua orauit: & conuersus ad corpus, dixit:

sanat s MS.G.S.

MS.G.

a *Habebat pacem.*] Pacem Christi ex Spiritu sancto, & prosperitatem & gaudium. Quanquam enim vexabantur à Iudæis Christiani, tamen confortabãtur spiritu Dei, & crescebat ædificatio. Erat etiam victoria veritatis aduersus Iudæorum rabiem & inuidiam; ac populus admiratus probabat & laudabat discipulos, ita vt non tantum auderent aduersarij sæuire in illos.

b *In timore Domini.*] Duplex conditio eorum qui in Ecclesia erant indicatur. Perfecti, & qui Spiritu sancto pleni erant, ambulabant in consolatione & aduocatione sancti Spiritus. & eadem consolatio animabat imperfectiores, vt spe illius magni doni ambularẽt in timore Domini filiali & ingenuo, quotidie autem augebatur illa consolatio sancti Spiritus in multis.

c *Sanet te.*] Indicantis & exponentis, non imperantis verbum.

d *Sterne tibi.*] Non solùm sanaris pedibus, sed brachiis, manibus, & toto corpore, quod paralysi resolutũ erat: idque volo constare actionibus ipsis surgendi & sternendi, qui hactenus nec surgere, neque tibi aliquo modo inseruire potuerat.

e *Sarone.*] Regionis est nomen potius quàm vrbis, Es. 33, 9. 1. Parali. 27, 29.

f *Tabitha.*] טביתא Hebraicè Syriacum nomen.

g *Plena operibus bonis & eleemosynis.*] Ergo non destituunt bona opera suũ auctorem, imò & diuitem & plenum, & Deo gratum, & Spiritui sancto laudabilem reddunt.

h *Ne pigriteris venire.*] Fides discipulorum de virtute Euangelij Christi per Apostolos edenda, & de occasione annunciandæ & confirmandæ veritatis Iesu in illa regione.

Tabitha surge. At illa aperuit oculos
suos: & viso Petro, resedit. 41 Dans au-
tem illi manum, erexit eam. Et cùm vo-
casset sanctos & viduas, assignauit eam
viuam. 42 Notum auté factum est per
vniuersam Ioppen: & crediderunt multi
in Domino. 43 Factum est autem vt
dies multos moraretur in Ioppe, apud
Simonem quendam coriarium.

CAP. X.

VIr autem quidam erat in Cæsaréa, no- A
mine Cornelius, centurio cohortis
quæ dicitur Italica, 2 [a] religiosus, ac ti-
mens Deũ cum omni domo sua, faciens
eleemosynas multas plebi. Et [b] deprecans
Deum semper, 3 is vidit [c] in visu mani-
festè, quasi hora diei nona, angelum Dei
introeuntem ad se, & dicentem sibi, Cor-
néli. 4 At ille intuens eum, timore cor-
reptus, dixit, Quis es Domine? Dixit au-
tem illi, Orationes tuæ & eleemosynæ
tuæ ascenderunt [d] in memoriam in con-
spectu Dei. 5 Et nũc mitte viros in Iop-
pen, & accersi Simonem quendam qui
cognominatur Petrus. 6 hic hospitatur
apud Simonem quendam coriarium, cu
ius est domus iuxta mare. hic dicet tibi
quid te oporteat facere. 7 Et cùm disces-
sisset angelus qui loquebatur illi, vocauit
duos domesticos suos, & militẽ metuen-
tem Dominum ex his qui illi parebant.
8 Quibus cùm narrasset omnia, misit
illos

a *Religiosus, ac timens Deum.*] Quanquã Gentilis, tamen Deum timebat, virtutique operam dabat, ad eamque normam totam familiam suã instituebat.
b *Deprecans Deum semper.*] animæ suę salutem de qua cogitabat cõmendans Deo. Tres partes in hoc viro commẽdantur: religio, hoc est, cõscientia erga Deũ & erga homines studiosa obseruatio; eleemosynarum exercitatio, & preces apud Deum solicitæ & assiduæ pro animæ suæ & suorum salute.
c *In visu manifeste.*] non insomnio, sed vigilans clara die.

d *In memoriam.*] in monimentum & admonitionem promissi sui. nam Deus pollicitus est se respecturum ad humilem & contritum corde, & tremẽtem sermones suos. atqui Cornelius, quanquam expers fortassis esset s...monum Dei scriptorum, tamen legem naturæ, quæ sermo etiam Dei est, obseruabat, & humilis cõtritoq; corde erat. Quod verò ait, *in memoriam*, alludit ad antiquam Prophetarum consuetudinem.

illos in Ioppen. 9 Postera autem die iter
B illis facientibus, & appropinquantibus
ciuitati, ascendit Petrus in superiora, vt
oraret, circa horam sextam. 10 Et cùm
esuriret, voluit gustare. Parantibus au-
tem illis, cécidit super eum [a] mentis ex-
* videt a Act.1.c. cessus: 11 & * vidit cælum apertum, &
descendés vas quoddam, [b] velut linteum
magnum, quatuor initiis submitti de
cælo in terram, 12 in quo erant [c] omnia
quadrupedia & serpentia terræ, & vola-
tilia cæli. 13 Et facta est vox ad eũ, Sur-
ge Petre: occíde, & manduca. 14 Ait
autem Petrus, Absit Domine, quia nun-
quam manducaui [d] omne commune &
immundum. 15 Et vox iterum secundò
* Quod MS. ad eum, * [e] Quæ Deus purificauit, tu cô-
C mune ne dixeris. 16 Hoc autem factum
est [f] per ter. & statim receptum est vas in
cælum. 17 [g] Et dum intra se hæsitaret
Petrus quidnam esset visio quã vidisset,
ecce, viri, qui missi fuerant à Cornelio,
inquirentes domum Simônis, astiterunt
ad ianuam. 18 Et cùm vocassent, inter-
rogabant, si Simon, qui cognominatur
Petrus, illic haberet hospitiũ. 19 Petro
autem cogitante de visione, [h] dixit Spiri-
Infr.15.b.7 tus ei, Ecce viri tres quærunt te. 20 Sur-
ge itaque, & descende, & vade cum eis,
nihil dubitans: quia ego misi illos.
21 Descendens autem Petrus ad viros,
dixit, Ecce, ego sum quem quæritis: quæ

a *Mentis excessus.*] sublimis quidam raptus & eleuatio vltra communem hominum sortem, ad videndum & intelligẽdum res diuinas illuminatione interiori illustrissima, ita vt melius etiam affectus esset ad illa quæ contemplabatur cognoscenda, quàm si oculis & sensu externo conspiceret eadem. Non fuit somnium, sed visio manifestior & planè prophetica.

b *Velut linteum.*] quod terræ superficiem referebat, quatuor mundi plagis siue ventis distinctum.

c *Omnia quadrupedia.*] Manifesta explicatio symbolorum antiquorum in Leuitico.

d *Omne commune & immundum.*] Prohibitorum distinctio in commune & immundum. Commune vocatur quod natura sua impurũ non est, sed actione impurum, vt feræ & rapaces aues & iumenta: immundum, quod natura est impurum, vt serpentia & reptilia; Hebraicè רעש aut etiam quod accidẽte factum est immundum, vt morticiniũ. Est contrarium commune sancto.

e *Quæ Deus purificauit.*] quod is pronuntiauit comedẽdum, & comedi iussit, purum esse probatur ex verbo Dei; verbum autem ex consilio profectum. ergo consilio & verbo diuino sublata declaratur impuritas illa mystica prohibitorum. Non agitur hîc de naturali impuritate: nam omnis hæc visio arcana est.

f *Per ter.*] Tertiũ repetita est disputatio inter vocẽ & Petrũ, ad cõfirmandũ testimonium voluntatis Dei, in mutatione rei antiquissima consuetudine comprobatæ.

g *Et dum intra se hæsitaret.*] Cognouit Petrus viso illo aliquid magnum significari; sed significationem nondum planè intelligebat; donec reipsa edoctus est. Sic multa olim Prophetis ostensa sunt, quę sine interprete cognoscere planè & explicare ipsi nõ poterãt.

h *Dixit Spiritus ei.*] Iam extra visionẽ; sed eo modo quo alloqui interius solet Spiritus eos in quibus habitat, vt superius allocutus est Philippum.

causa est, propter quā venistis? 22 Qui
dixerunt, Cornelius Centurio, [a] vir iustus
& timens Deum, & testimonium habēs
ab vniuersa gente Iudæorum, respōsum
accepit ab Angelo sancto accersire te in
domum suam, & audire verba abs te.
23 Introducens ergo eos, recepit hospi- D
tio. Sequenti autem die surgens, profe-
ctus est cum illis: & [b] quidam ex fratri-
bus ab Ioppe comitati sunt eum. 24 Al-
tera autem die introiuit Cæsaréam. Cor-
nelius verò expectabat illos, [c] conuocatis
cognatis suis, & necessariis amicis.
25 Et factum est, cùm introisset Petrus,
obuius venit ei Cornelius: & prócidens
ad pedes eius [d] adorauit *. 26 Petrus ve- * cum.
rò eleuauit eum *, dicens, Surge, & ego
ipse homo sum. 27 Et loquens cum illo
intrauit, & inuenit multos qui conuene-
rant, 28 dixitque ad illos, Vos scitis quo-
modo abominatum sit viro Iudæo [e] cō-
iungi, aut accedere ad alienigenam: sed
mihi ostendit Deus, neminem commu-
nem aut immundum dicere hominem.
29 Propter quod sine dubitatione veni
accersitus. Interrogo ergo, quam ob cau-
sam accersistis me? 30 Et Cornelius ait, E
[f] A nudiusquarta die, vsque ad hanc ho-
ram *, orans erā hora nona in domo mea, * ieiunus &c. M.S.C.A.
& ecce vir stetit ante me in veste cādida,
31 & ait, Cornéli, exaudita est oratio tua,
& eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt
in

a *Vir iustus.*] iustitia illa morali profecta ex timore Dei & bona conscientia; quæ etiam probari potest apud homines ex studiis, & actionibus atque officiis. id autem non solùm familiaribus cognatis & propinquis, sed Iudæis etiam testibus doceri ac probari posse affirmabant nuntij.

b *Quidam ex fratribus.*] Christiani ad Christi doctrinam relati discipuli, ad seinuicem *fratres* appellabantur. Erant autem illi fratres numero sex, qui geminatum testimoniū reddere possent earum rerum quæ corā ipsis agerentur.

c *Conuocatis cognatis suis.*] quos vel ex consuetudine, vel ex narratione rerum quę sibi acciderant in eandem fidem & spem conciliauerat, primitiæ fuerunt hæ Ecclesiæ gentium.

d *Adorauit.*] Maximum studiū suum erga pietatem declarans & agnoscens, magnam præstantiam sanctorum & ministrorum Dei supra cæteros homines; sed quia Petrus & homo & sanctus erat, non patiebatur se adorari, tū propter modestiam quæ sanctis antiqua est, tum propter exemplum omnium hominum, quos gloria & ambitio tentare solet.

e *Coniungi.*] societatem inire, aut accedere vltrò consuetudinis & conuersationis causa.

f *A nudius quarta die.*] In ieiunio & oratione per totum quatriduum fuisse se exponit: namque Syricè & Græcè mentio fit ieiunij expressè: deinde reditur ad narrationem illius contentæ expectationis.

in conspectu Dei. [32] Mitte ergo in Iop-
pen, & accersi Simônem qui cognomi-
natur Petrus: hic hospitatur in domo Si-
Is cùm venerit, loquetur tibi. MS. ms. mônis coriarij iuxta mare.* [33] Côfestim
ergo misi ad te: & tu bene fecisti venien-
do. Nunc ergo omnes nos in conspectu
tuo adsumus, audire omnia quæcunque
tibi præcepta sunt à Domino. [34] [a] Ape-
F riens autem Petrus os suum, dixit, In ve-
Deu.10.d.17 / 2 Par.19.c.7 ritate comperi quia [b] non est personarum
Iob.34.b.19 / Sap.6.b.8 acceptor Deus. [35] sed in omni gente,
Eccl.35.b.16 / Rom.2.b.11 [c] qui timet eum, & operatur iustitiam,
Gal.2.b.6 / Eph.6.b.9 acceptus est illi. [36] [d] Verbû misit Deus
Col.3.d.25 / 1 Pet.1.c.17 filiis Israel, annuntians pacem per Iesum
Christum: (hic est omnium Dominus.)
[37] [e] Vos scitis, quod factum est verbum
Mat.4.c.18 per vniuersam Iudæam, incipiens enim
Luc.4.b.14 à Galilæa, post baptismum quod prædi-
cauit Iohannes: [38] Iesum à Nazareth
quomodo vnxit eum Deus [f] Spiritu san-
cto & virtute, qui pertransiit benefaciê-
do & sanando omnes oppressos à diabo-
lo, quoniam Deus erat cum illo. [39] Et
nos testes sumus omnium quæ fecit in
regione Iudæorum & Ierusalem, [g] quem
occiderunt suspendentes in ligno.
[40] Hunc Deus suscitauit tertia die, & de-
dit eum manifestum fieri [41] non omni
populo, sed testibus [h] præordinatis à Deo:
nobis, qui manducauimus & bibimus
cum illo postquam resurrexit à mor-
tuis. [42] Et præcepit nobis prædicare po-

a *Aperiens autem os suum.*] ex professo verba faciens.

b *Non est personarum acceptor.*] Non solùm dixit *nationum*, sed nec *personarum*. Igitur nullum impedimentum prædestinationis aut præscientiç agnoscit Petrus aut excipit hominibus, quominus omnibus salus afferatur, volentibus facere quod in se est.

c *Qui timet eû.*] Prævia fide in ipsum, timet, religiosè colit; & hoc affectu in Deum animatus, operatur illam iustitiam moralem ex naturæ lege proficiscentem, in iis qui legem scriptam non habent; in his verò qui habent ex lege ipsa, quæ naturæ legis interpres est. Est autem illius iustitiæ summa, Declinare à malo, & facere bonum.

d *Verbum misit Deus.*] Hoc verbû pacis, reconciliationis, admissionis omniû gentium, testatus est Deus apud Israelitas; apud quos cùm Iesus nasceretur, auditum est à pastoribus qui posteà retulerût, In terra pax hominibus, bona voluntas etiam Dei. idque verbum cæteris nationibus annuntiari voluit per Israelitas. Et cùm hîc declaratus sit omnium Dominus, consequens est regnum ipsius pertinere ad omnes gêtes.

e *Vos scitis.*] Sermo Petri habetur partim ad fratres qui secum venerât, apud quos confirmare studet Christi doctrinam, & gratiam, ad gentes quoq; pertinere, vt ipse iam edoctus est visione & memoria totius rei gestæ ab initio Euangelij; partim ad Cornelium illiusq; familiares, quos docere & instruere curat in fide Iesu Christi. Itaque *vos scitis*, refertur ad ea quæ his similia sunt: vt, *Nos testes sumus*, &c. referuntur ad fratres, quos testes adhibet Petrus apud concionem illam & societatem. Narratio autem est, *Iesum a Nazareth quomodo vnxit*, &c.

f *Spiritu sancto.*] sapientiæ, doctrinæ, & auctoritatis, omniumque facultatû ad Euangelium annuntiandum, atque re ipsa & veritate expediendum opportunarum, & virtute & efficacitatis ad confirmandam doctrinæ suæ veritatê, signis, portentis & miraculis, ac demû Spiritus sancti distributionibus.

g *Quem occiderunt.*] Datû ipsis & omnibus in dominû & pacis conciliatorê occiderunt, non vt malefactorem, vt. pore beneficentissimum omni populo. Ergo non suas culpas luit, sed alienas expiauit morte sua: quâdoquidem ipse non debebat sese Deo reconciliare, à quo nunquam fuerat abalienatus, & dictus erat pacis auctor & nuntius. reconciliauit ergo alios Deo, nempe homines, quibus pax per ipsum annuntiata fuerat.

h *Præordinatis.*] manu diuina delectis, ipsius Christi Iesu opera.

pulo, & testificari quia ipse est qui con-
stitutus est à Deo [i] iudex viuorũ & mor- G
tuorum.
43 [k] Huic omnes Prophetæ te- *Iere. 31. f. 34 Mich. 7. d. 18*
stimonium perhibent, remissionem pec-
catorum accipere per nomẽ eius omnes
qui credunt in eum.
44 Adhuc loquen-
te Petro verba hæc, cecidit Spiritus san-
ctus [l] super omnes qui audiebant verbũ.
45 Et obstupuerunt ex circuncisione fi-
deles qui venerant cum Petro, quia & in *Infr. 15. b. 8*
nationes gratia Spiritus sancti effusa est.
46 [m] Audiebant enim illos loquentes lin-
guis, & magnificantes Deum. Tunc re-
spondit Petrus,
47 [n] Nunquid aquã quis
prohibere potest, vt non baptizentur hi
qui Spiritum sanctum acceperunt sicut
& nos?
48 Et iussit eos baptizari [o] in no-
mine Domini Iesu Christi. Tunc roga-
uerũt eum vt maneret apud eos aliquot
diebus.

CAP. XI.

AVdierunt autem Apostoli & fratres A
qui erant in Iudæa, quoniam & Gen-
tes receperunt verbum Dei.
2 Cùm au-
tem ascẽdisset Petrus Ierosolymam, [a] dis-
ceptabant aduersus illũ qui erant ex cir-
cuncisione, dicentes,
3 Quare introisti
ad viros præputium habentes, & mãdu-
casti cum illis?
4 [b] Incipiens autem Pe-
trus, exponebat illis ordinem, dicens:
5 Ego eram in ciuitate Ioppe orans, & vi-
di in excessu mentis visionem, descendẽs

vas

i *Iudex viuorum & mortuorum.*] cui au-ctoritas data est diiudicãdi inter viuos & mortuos, & viuos pro viuis, mortuos autem pro mortuis decernere, statuere & pronuntiare. *Viuorum* autem & *mortuorum* appellatione totũ genus humanum continetur.

k *Huic omnes Prophetæ.*] Quod nos iussi sumus experimento & viuo exemplo testari, id maximè quadrat cum testimoniis, prædictionibus & expositionibus Prophetarum omnium. quibus ex rebus manifestum est hoc fuisse à Deo propositum, & tandem præstitum atque expeditum.

l *Super omnes qui audiebant verbum.*] vtpote credentes.

m *Audiebant enim illos.*] Duo signa Spiritus sancti in illos illapsi variæ linguæ & anteà illis ignotæ, & disertio de laudibus diuinis, in qua continebatur argumentum salutis humanæ per Iesum allatæ & præstitæ, quæ materia est magnificationis & sanctificationis nominis Dei.

n *Nunquid aquam quis prohibere potest.*] Nunquid hi arcebuntur à sacramento, atque Ecclesiæ nostræ membra esse negabuntur, quos Spiritus sanctus rem sacramenti accepisse apertissimè declarauit; & eodem signo quo nos anteà membra Christi esse ostenderat, & hos etiam esse confirmauit?

o *In nomine Domini Iesu Christi.*] cuius virtute iam baptizati erant Spiritu sancto. ita non fuit hic opus illos baptizari in pœnitentiam.

CAP. XI.

a *Disceptabant.*] Increpabant eũ Christiani ex Iudæis facti, non quòd verbũ Dei annuntiasset illis: nam nulla lex aut traditio antiqua vetuit salutis viam scire & inire volentibus indicari & doceri; sed quod cum illis fuisset conuersatus familiariterq; conuixerit per dies aliquot. nam cum proselytis hoc facere ex traditionibus non licebat, antequam illi omnino in religionis & sacrorum communionem essent admissi: seruandam autem adhuc illam distinctionem putabant nonnulli ex discipulis, qui nondum penitus omne illud vinum vetus abiecerant. verbum illud *Quare*, non notat interrogationẽ, sed reprehensionis argumentũ indicat.

b *Incipiẽs autem Petrus.*] Petrus nullius rei aut sententiæ nouæ auctorem se esse defendit, sed tantùm Dei consilij & voluntatis ministrum, quam ipsis à principio exorsus exponit, & certissimo argumento confirmat, hoc est Spiritus sancti manifesto dono.

vas quoddam velut linteum magnum
quatuor initiis summitti de cælo, & ve-
nit vsque ad me. [6] In quod intuens, cō-
ſyderabam, & vidi quadrupedia terræ,
& beſtias, & reptilia, & volatilia cæli.
[7] Audiui autem & vocem dicentē mihi,
Surge Petre, occîde & manduca. [8] Dixi
*omne A. G.S. autem, Nequaquam Domine: quia *cō-
mune aut immundum nunquam intro-
*mihi A. G.S. iuit in os meum. [9] Reſpondit autem
vox ſecundò de cælo: Quæ Deus mun-
B dauit, tu ne commune dixeris. [10] Hoc
autem factum eſt per ter: [c] & recepta ſunt
omnia rurſum in cælum. [11] Et ecce, viri
tres confeſtim aſtiterunt in domo in qua
eram, miſſi à Cæſaréa ad me. [12] Dixit
autem ſpiritus mihi, vt irem cum illis,
nihil hæſitans. Venerunt autem mecum
& ſex fratres iſti: & ingreſſi ſumus in do-
mum viri. [13] Narrauit autē nobis, quo-
modo vidiſſet angelū in domo ſua, ſtan-
tem & dicentem ſibi, Mitte in Ioppen,
& accerſi Simonem, qui cognominatur
Petrus, [14] qui loquetur tibi verba in qui-
bus ſaluus eris tu & vniuerſa domus tua.
[15] Cùm autem cœpiſſem loqui, cecidit
Spiritus ſanctus ſuper eos, ſicut & in nos
in initio. [16] Recordatus ſum autem ver-
Sup. 1.a.5 Matt. 3.c.11 Marc. 1.b.8 Luc. 3.c.16 Ioh. 1.d.26 Infr. 19.a.4 bi Domini, ſicut dicebat, Iohannes qui-
dem baptizauit aqua, [d] vos autem bapti-
zabimini Spiritu ſancto. [17] Si ergo can-
dem gratiam dedit illis Deus, ſicut &
nobis

c *Et recepta ſunt omnia.*] manifeſta ſignificatione iam eſſe ſanctificata genera ea omnia quæ illis animantibus referebantur, quandoquidem ex cęlo demiſſa ante me ſunt, & rurſus recepta in cælum, quo nihil impurum, commune aut prophanum admittitur.

d *Vos autem baptizabimini.*] Cùm dicebat Dominus *vos*, eos indicabat qui Spiritum ſanctum accepturi erant in teſtimonium veritatis ſuæ. Videns ergo Petrus Spiritum ſanctum in illos miſſū, intellexit illos etiam comprehendi in verbo *vos*.

nobis [a] qui credidimus in Dominum Ie-
ſum Chriſtum: ego quis eram, qui poſ- C
ſem prohibere Deum? 18 His auditis ta-
cuerunt: & glorificauerunt Deum, dicẽ-
tes, Ergo & Gentibus [b] pœnitentiam de-
dit Deus ad vitam. 19 Et illi quidem qui
diſperſi fuerant à tribulatione quæ facta
fuerat ſub Stéphano, perambulauerunt
vſque Phœnicen & Cyprum & Antio-
chîam, nemini loquentes verbum, [c] niſi
ſolis Iudæis. 20 Erant autem quidam ex
eis viri Cyprij & Cyrenæi, qui cùm in-
troiſſent Antiochîam, loquebantur ad
Græcos, annuntiātes Dominum Ieſum.
21 Et erat [d] manus Domini cum eis: [e] mul-
tuſque numerus credentium conuerſus
eſt ad Dominum. 22 Peruénit autẽ ſer-
mo ad aures eccleſiæ quæ erat Ieroſoly-
mis, ſuper iſtis: & miſerunt Barnabam
vſque ad Antiochîam. 23 Qui cùm per- D
ueniſſet, [f] & vidiſſet gratiam Dei, gauiſus
eſt: & hortabatur omnes * propoſito cor- * In uisq.
dis permanere in Domino: 24 [g] quia erat
vir bonus, & plenus Spiritu ſancto & fi-
de. Et appoſita eſt multa turba Domino.
25 Profectus eſt autem Tarſum, vt quæ-
reret Saulum: 26 quem cùm inueniſſet,
perduxit Antiochîam. Et annum totum
conuerſati ſunt ibi in Eccleſia: & docue-
runt turbam multam, ita vt cognomi-
narentur primùm Antiochîæ diſcipuli,
Chriſtiani. 27 In his autem diebus ſu-
peruenerunt

a *Qui credidimus in Dominum Ieſum.*] ſecundùm potentiam virtutis eius. Magnum myſterium in his veri is eſt, Credere in Dominum Ieſum Chriſtum.

b *Pœnitentiam dedit Deus ad vitam.*] Ergo cùm vitæ æternæ cõmunionẽ Deus impartitus fuerit iam Gentibus, idque cõfirmarit Spiritu ſancto in illos miſſo, conſequens eſt & pœnitentiam vltrò illis denũtiari poſſe, ac deberi per miniſtros ſuos hanc rem geri ad vitam accipiendam.

c *Niſi ſolis Iudæis.*] propter illam opinionem quam adhuc retinebant de abſtinentia à communicatione cum Gẽtibus. & quia Ieſus Apoſtolis dixerat, In viam Gentium ne abieritis, &c. ſed prędicate omnibus domus Iſrael: quod à Ieſu dictum pertinebat tantùm ad tempus miniſterij ſui. nondum autem explicata ipſis fuerat illa ratio quam Deus per Petrum explicuit publicè. quanquam aliqui intelligerent ex illo promiſſo, Et eritis mihi teſtes in Iudæa & Galilæa & vſque ad vltimum terræ. qui verò ex iis magis hoc cauebant, erant ij qui in Iudæa nati cum Gentibus nunquam conſueuerant: nam & hi non modò à conuictu Gentilium, ſed ab omni alloquio abſtinebant. Cyprij verò & Cyrenæi, quia inter Græcos nati & verſati fuerant, non dubitabāt Græcos adire, & Dominum Ieſum illis annuntiare, quanquam cum ipſis non conueſcerentur. Ita cognoſcitur diſcrimen rationis vtrorumque.

d *Manus Domini.*] Efficientia diuina ſeſe planè oſtendebat in illis, propter miracula quæ edebantur ab eis, &c.

e *Multuſque numerus credentium.*] Multus numerus Gentilium qui erant alienati à Deo, cõuerſus eſt ad Dominum credens in Ieſum Chriſtum.

f *Et vidiſſet gratiam Dei.*] vocationem Gentium ex gratia Dei, qui omnes ad viam veritatis vocari, & ad vitam admitti vellet.

g *Quia erat vir bonus.*] Legendum eſt, vt ſententia coniungatur cum antecedenti verſu, *Miſſus eſt, quia erat vir bonus*, &c. *& hortabatur eos*, &c.

peruenerũt ab Ieroſolymis prophetę An-
tiochîam, [28] & ſurgens vnus ex eis no-
mine Agabus, ſignificabat per Spiritum
famem magnam futuram in vniuerſo
orbe terrarum, quæ facta eſt ſub Clau-
* Cæſare i MS.C.S. dio*. [29] Diſcipuli autem prout quis ha-
Infr. 12.d.24 bebat, propoſuerunt ſinguli [h] in miniſte-
rium mittere habitantibus in Iudæa fra-
tribus: [30] quod & fecerunt, mittẽtes ad
ſeniores per manus Barnabæ & Sauli.

h *In miniſterium.*] vt traderetur miniſtris ad diſpenſationem opportunam, ideo miſſa ſunt illa munera ad ſeniores.

CAP. XII.

A EOdem autem tempore [a] miſit Hero-
des rex manus, vt affligeret quoſdam
de eccleſia. [2] Occîdit autem Iacôbum
fratrem Iohannis gladio. [3] Videns au-
tem quia placeret Iudæis, appoſuit ap-
prehendere & Petrum. Erant autem dies
Azymorum. [4] Quem cùm apprehen-
* tradénſque. diſſet, miſit in carcerem, "tradens* [b] qua-
* ad custodiendũ eum MS.R.C.S. tuor quaternionibus militũ "cuſtodien-
dum*, volens poſt Paſcha producere eum
populo. [5] Et Petrus quidem ſeruabatur
in carcere. Oratio autem fiebat ſine in-
termiſſione ab Eccleſia ad Deum pro eo.
[6] Cùm autem producturus eum eſſet
Herodes, in ipſa nocte erat Petrus dor-
miens [c] inter duos milites, vinctus cate-
nis duabus: & cuſtodes ante oſtium cu-
ſtodiebant carcerem. [7] Et ecce angelus
Domini aſtitit: & lumen refulſit in ha-
bitaculo: percuſſoque latere Petri, exci-
tauit eum, dicens, Surge velociter. Et

CAP. XII.

a *Miſit Herodes rex manus.*] Deliberato animo & ſtudio atque conatu opportuno cœpit experiri Iudæorum gratiâ, affligendis & perdendis nonnullis ex illa ſocietate diſcipulorum Ieſu.

b *Quatuor quaternionibus militum.*] vt ſenis horis à ſingulis quaternionibus cuſtodiretur, atque ita perpetua eſſet cuſtodia.

c *Inter duos milites.*] Milites tenebant ſinguli ſingulas catenas quib⁹ erat vinctus Petrus, vt duriori cuſtodia vteretur; & intra carcerem & extra portam nemo aut eum adire aut accedere poſſet, cùm intus & foris omnia eſſent munita.

ceciderunt catenæ de manibus eius.
8 Dixit autem angelus ad eum, Præcin-
gere, & calcea te "caligas tuas'. Et fecit 'sandali[a] c.s.
sic. Et dixit illi, Circunda tibi vestimen- B
tum tuum, & sequere me. 9 Et exiens
sequebatur eum, & nesciebat quia verũ
est quod fiebat per angelum: existima-
bat autem se visum videre. 10 Transeũ-
tes autem primam & secundam custo-
diam, venerunt ad [a] portam ferream quę
ducit ad ciuitatem, quæ vltrò aperta est
eis. Et exeuntes processerunt vicum vnũ:
& continuò discessit angelus ab eo.
11 Et Petrus [b] ad se reuersus, dixit: Nunc
scio verè quia misit Dominus angelum
suum, & eripuit me de manu Herodis, &
de omni expectatione plebis Iudæorum.
12 Consideransque, venit ad domũ Ma-
riæ matris Iohannis, qui cognominatus
est Marcus, vbi erant multi congregati
& orantes. 13 Pulsante autem "eo' ostiũ 'Petro ab... c.
ianuæ, processit puella ad videndum, no- C
mine Rhode. 14 Et vt cognouit vocem
Petri, præ gaudio non aperuit ianuam,
sed intrò currens nuntiauit stare Petrum
ante ianuam. 15 At illi dixerunt ad eam,
Insanis. Illa autem affirmabat sic se ha-
bere. Illi autem dicebant, [c] Angelus eius
est. 16 Petrus autem perseuerabat pul-
sans. Cùm autem aperuissent*, viderunt *ostium b.
eum, & obstupuerunt. 17 Annuens au-
tem eis manu, vt tacerent, narrauit quo-
modo

a *Ad portam ferream.*] Namque hactenus erant in castris Herodis quæ extra vrbis veteris mœnia erant, vt in Apparatu sacro indicabamus.

b *Ad se reuersus.*] rem tandem cognoscens aperteque intelligens.

c *Angelus eius est.*] Existimabant Angelum qui Petro adesset à Deo missus in ministerium, venire vt illos orantes consolaretur & hortaretur: namque Angelorum ministeria in illa Ecclesiæ nascentis integritate frequentia, & piis viris apertissima erant.

modo Dominus eduxisset eum de car-
cere: dixitque, Nuntiate Iacobo & fra-
tribus hæc. Et egressus abiit in alium lo-
cum. [18] Facta autem die, erat non par-
ua turbatio inter milites, quidnam fa-
ctum esset de Petro. [19] Herodes autem
cùm requisisset eum, & non inuenisset,
inquisitione facta de custodibus, [d] iussit
eos duci: descendensque à Iudæa in Cæ-
saréam, ibi commoratus est. [20] Erat
autem iratus Tyriis & Sidoniis. At illi
vnanimes venerunt ad eum, & persuaso
D Blasto, qui erat super cubiculum regis,
postulabant pacem, eò quòd alerentur
regiones eorum [e] ab illo. [21] Statuto au-
tem die Herodes vestitus veste regia, se-
dit pro tribunali, & concionabatur ad
eos. [22] Populus autem acclamabat, Dei
voces, & non hominis. [23] Confestim
autem percussit eum angelus Domini,
[f] eo quòd non dedisset honorem Deo: &
[g] consumptus à vermibus, expirauit.
[24] [h] Verbum autem Domini crescebat &
multiplicabatur. [25] Barnabas autem &
Saulus [i] reuersi sunt ab Ierosolymis ex-
Sup.11.d.29 pleto ministerio, assumpto Iohanne qui
cognominatus est Marcus.

CAP. XIII.

A ERant [a] autem in Ecclesia quę erat An-
Inf.14.d.25 tiochîę, prophetæ & doctores, in qui-
bus Barnabas, & Simon qui vocabatur
Niger, & Lucius Cyrenẽsis, & Manahen

d *Iussit eos duci.*] ad supplicium, non ad iudicium. nam inquisitio quam hîc legimus, iudicij facti significationẽ habet; post iudicium producti sunt ad supplicium.

e *Ab illo.*] ab illius agro. Refertur ad χώρας anteá nominatum.

f *Eo quòd non dedisset honorem Deo.*] in liberatione Petri manifesta, & arrogasset sibi illos honores. Leg. Ioseph. Nihil est quod credere de se non possit, cùm laudatur diis æqua potestas.

g *Consumptus à vermibus.*] intra corpus natis, vt ex medica disciplina constat. σκωληκόβρωτος, Lege Marcell. in Diosc.

h *Verbum autem Domini.*] Euangelij prædicatio & efficientia in credentibus & obtemperantibus.

i *Reuersi sunt ab Ierosolymis.*] in Antiochiam, vt in nõnullis codicibus legitur.

CAP. XIII.

a *Erant autem in Ecclesia.*] Ecclesia Antiochensis instructa erat ministris opportunis plenis Spiritu sancto & virtute variorum ministeriorum. oportebat ex illis aliquos segregari ad Euangelij ministerium in aliis regionibus: & quãuis multi & idonei essent, tamen Paulus præcipuè segregatus est, qui ad peregrinationis munus atque legationis officium fuerat vocatus Apostolus, vt portaret nomen Iesu coram gentibus, & regibus & principibus Israel.

qui erat Herodis Tetrarchæ collactane⁹,
& Saulus. 2 [a] Ministrãtibus autem illis
Domino, & ieiunantibus, dixit Spiritus
sanctus: Segregate mihi Saulum & Bar- *Rom. 1 a. 1*
nabam [b] in opus, ad quod assumpsi eos.
3 Tunc ieiunantes & orantes, [c] imponen-
tésque eis manus, dimiserunt illos.
4 Et ipsi quidem [d] missi à Spiritu sancto,
abierunt Seleuciam: & inde nauigaue-
runt Cyprum. 5 Et cùm venissent Sala-
mînam, prædicabãt verbum Dei in syn-
agogis Iudæorum. [e] Habebant autem
& Iohannem in ministerio. 6 Et cùm
perambulassent vniuersam insulam vs-
que ad Paphum, inuenerunt quendam
virum magum pseudoprôphetam, Iu-
dæum, cui nomen erat [f] * Bar-iesu, 7 qui *Barieu putat 2. lege vide esse.*
erat cum Proconsule Sergio Paulo viro
prudẽte. Hic accersitis Barnaba & Sau- B
lo, desyderabat audire verbum Dei.
8 Resistebat autem illis Elymas, magus
(sic enim interpretatur nomen eius) quę-
rens auertere Proconsulem à fide.
9 Saulus autem, [g] qui & Paulus, [h] repletus
Spiritu sancto, intuens in eum, 10 dixit:
O plene omni dolo, & omni fallacia, fili
diaboli, [i] inimice omnis iustitiæ, non de-
sinis subuertere [k] vias Domini rectas.
11 Et nunc ecce manus Domini super te,
& [l] eris cæcus, non videns solem vsque
ad

a *Ministrantibus.*] Cùm quadam die ministerium suum exercerent prophetandi & docendi, & indicto ieiunio vacarent orationi & precibus, cõmendantes Deo Ecclesiæ amplificationem.

b *In opus.*] in Apostolatus munus.

c *Imponentésque eis manus.*] in electionis & cooptationis Ecclesiasticæ signum, communicationemque gratiæ & auctoritatis.

d *Missi à Spiritu sancto.*] Antiochensis Ecclesia non indicauit illis locum quò irent, sed permisit eam rem Spiritus sancti responso: id autem illis datum fuit vt irent Seleuciam, &c.

e *Habebant autem & Iohannem.*] cognominatum Marcũ, qui ministraret ipsis & pauperibus, dum ipsi intenti erant Euangelio enuntiando. Magnum mysterium totius virtutis & efficientiæ Iesu Christi cõtinetur illo nomine *verbum*, sæpè repetito in hac historia.

f *Bar-iesu.*] Propriũ nomen illius magi fuit *Elymos* siue *Elumos*, quod inuersum interpretantur *Somoel*. Porrò *Somoel* significat nomen forte siue magnificum: quia ille suis magiis & artibus nomen sibi fecerat, vocabatur *Barsomo*, hoc est, *filius nominis*. Hæc rectè sibi cõueniunt ex Syro desumpta contextu: nam Græca & Latina variant in his vocibus peregrinis.

g *Qui & Paulus.*] Hoc loco Sauli nomen in Paulum mutauit, quod familiarius erat pronuntiationi Græcorum & Latinorum, quàm Sauli: & id accepisse videtur occasione accepta à familiaritate Sergij Pauli, quem primum ex Gentibus illustrem virum viam Iesu docuit.

h *Repletus Spiritu sancto.*] cognitionis & fortitudinis efficientiæque, ad illud exemplũ quod mox subiungitur, edendum namque aliàs Spiritu sanctificationis repletus erat Paulus, & spiritu ministerij in vniuersum; sed Spiritus sanctus in opportunitate incendit & excitat animos ministrorum Dei ad aliquid insigne agendum.

i *Inimice omnis iustitiæ.*] humanæ ac diuinæ: qui neç iustus es, nec iustitiã ac virtutem hominibus coli finis, nec iustificationem diuinam ab illis accipi permittis.

k *Vias Domini rectas.*] Simplicitatem doctrinæ Christianæ hoc nomine appellat Paulus, quæ antiquam omnem lectionem ad Christi veritatem refert. Veritas Christi est, deponere veterem hominem cum actibus & concupiscẽtiis suis. ad eam rem necessaria est fides & pœnitentia in adultis. Hæc sunt *viæ Domini rectæ*.

l *Eris cæcus.*] Miraculum quo declarata est cæcitas cordis, & caligo doctrinæ illius magi. signum enim significato conueniebat, quod tamen ad illius correptionem & aliorum eruditionem, non diuturnum esse Dei clementia voluit.

ad tempus. Et confestim cecidit in eum
caligo & tenebræ, & circuiens quærebat
qui ei manum daret. 12 Tunc Procon-
sul cùm vidisset factum, [a] credidit, admi-
rans super doctrina Domini. 13 Et cùm
à Papho nauigassent Paulus, & qui cum
eo erant, venerunt [b] Pergen Pamphyliæ.
Iohannes autem discedens ab eis, reuer-
sus est Ierosolymam. 14 Illi verò [c] per-
transeuntes Pergen, venerunt [d] Antio-
chîam Pisidiæ: & ingressi synagogam
die sabbathorum, sederunt. 15 Post le-
C ctionem autem legis & Prophetarum,
miserunt principes synagogæ ad eos, di-
centes, Viri fratres, si quis est in vobis
[e] sermo exhortationis ad plebem, dicite.
16 Surgens autem Paulus, & manu silen-
tium indicens, ait, [f] Viri Israelitæ, & qui
timetis Deum, audite: 17 [g] Deus plebis
Israel elegit patres nostros, & [h] plebem
Exod. 1. a. 1 exaltauit cùm essent incolæ in terra Æ-
Exo. 15. c. 16. 14. c. 21. f. 19 gypti, & in brachio excelso eduxit eos
Exod. 16. a. 2 ex ea, 18 & per quadraginta annorum
tempus [i] mores eorum sustinuit in de-
serto. 19 Et destruens gentes septem in
Iosue 14. a. 2 terra-Chanaan, sorte distribuit eis ter-
ram eorum, 20 [k] quasi pòst quadringen-
Iud. 3. b. 5 / 1 Reg. 8. a. 5 tos & quinquaginta annos: & post hæc
1 Reg. 9. a. 16 / c. 17. 10. a. 1 dedit iudices, vsque ad Samúel prophe-
tam. 21 Et exinde postulauerunt regem:
& dedit illis [l] Saul filium Cis, virum de
tribu Ben-iamin, annis quadraginta.

a *Credidit*] doctrinæ Domini, effica-cacitatem ipsius admiratus.

b *Pergen Pamphyliæ.*] Appulerunt in Pamphyliam ad vrbem Pergen Nõ ad discrimen alterius Perges, verùm ad prouinciæ ipsius notationem dictũ est.

c *Pertrãseuntes Pergen.*] profecti Perga.

d *Antiochiam Pisidiæ.*] ad discrimen Antiochiæ in Syria sitæ.

e *Sermo exhortationis.*] Si quid affertis à fratribus nostris qui sunt in Iudæa quo populum consolemini & exhortemini, vel ex nuntio aliquo nouo bono, vel ex doctrina & mandãto Ierosolymitanorum, vbi caput erat religionis communis omnibus Iudæis.

f *Viri Israelitæ, & qui timetis Deum* Nõ solũ Israelitas appellabat hoc loco Apostolus, sed etiam Gentiles proselytos, & alios qui ex religiõne conueniebant sabbathis in synagogas, vt audirẽt mysteria, ac doctrinam illam cognoscerẽt. hos indicat illa oratio, *qui timetis Deum.*

g *Deus plebis Israel.*] Deus ille omnium gentium Dominus, qui singulari & sapienti ratione apud Israelitas notus & cultus est, ille elegit Israelitarũ patres, non vt cęteras gentes omnino repudiaret, sed ad publicæ salutis expeditionẽ in lucem Gentium, vti ex totius historiæ narratione cognoscetur.

h *Plebem exaltauit.*] Populum ex patribus nostris ortum singulari prouidentiæ beneficio prosecutus est, sese ipsorum Deum appellans, & ostendẽs, quos potentissimè detentos miseraque seruitute afflictos, liberauit, & eduxit triumphantes. Hoc significat *in brachio extento.*

i *Mores eorum sustinuit.*] Enutriuit eos, quanquam indignos tanto beneficio, vtpote qui ab illo sæpè defecissent, tamen eos aluit sustentauitque, quod manifestum signum fuit non esse illos electos ad mundanam aliquam excellentiam, sed per illos aliquod aliud parari maximum in futuro tempore edẽdum exemplum.

k *Quasi post quadringentos & quinquaginta annos.*] A promissione facta Abrahamo ad exitum ex Ægypto anni fluxere quadringenti. in deserto fuère Israelitæ annis quadraginta, Iosue septẽ annis debellauit gentes, vt ostendimus in Apparatu sacro lib. Daniel inscripto. Sũt igitur quasi quadringenti & quinquaginta. sic ratio rectè conuenit cum Latina versione.

l *Saul filium Cis, virum de tribu Ben-iamin annis quadraginta.*] Non indicantur anni Saulis, duo enim tantùm fuêre: sed omnes anni ab initio Samuelis vsque ad Dauidem. nam tempora ita distributa sunt, à promissione ad exhibitionem, ab exhibitione ad nouæ gubernationis initium, quod contigit sub

Samuele, qui fuit vltimus Iudicum; sed alio modo electus, quàm alij Iudices qui illum præcesserant, atque alio modo vsus & functus munere suo. Vnde nomen Iudicum in libris Iudicum appellatur, post quos incipit Samuelis nomen duobus libris integris, scilicet primo & secundo Regum. Itaque illud tempus Samuelis & Saulis in quo res nouatæ fuerunt, vsque ad Dauidem, in quo regnum fuit constitutum, quadraginta annis definitur.

22 & amoto illo, [a] suscitauit illis Dauid 1 Reg. 16. a. 1 c. 13
Regem: cui testimonium perhibens, di- D
xit, Inueni Dauid filium Iessæ, virum se- Psa. 88. c. 21
cundum cor meum, qui faciet omnes
voluntates meas. 23 Huius Deus ex se-
mine secundum promissionem eduxit Isaia 11. a. 1
Israel saluatorem Iesum, 24 [b] prædicante Mat. 3. a. 1 Mar. 1. a. 2
Iohanne [c] ante faciem aduentus eius ba- Luc. 3. a. 3
ptismum pœnitētiæ omni populo Israel,
25 Cùm impleret autem Iohannes cur-
sum suum, dicebat, Quem me arbitra-
mini esse? non sum ego, sed ecce venit Ioh. 1. c. 20 Mat. 3. c. 11
post me, [d] cuius non sum dignus calcea- Marc. 1. a. 7 Luc. 3. d. 16
menta pedum soluere. 26 Viri fratres, Ioh. 1. d. 27
[e] filij generis Abraham, & qui in vobis
timent Deum, vobis verbum salutis hu-
ius missum est. 27 Qui enim habitabāt
Ierusalem, & principes eius [f] hunc igno-
rantes, & voces Prophetarum quæ per
omne sabbathum leguntur, iudicantes
impleuerunt, 28 & nullam causam mor-
tis inuenientes in eo, petierunt à Pilato, Mat. 27. c. 20. c. 22
vt interficerent eum. 29 Cúmque con- Mar. 15. b. 13 Luc. 23. c. 21 c. 23
summassét omnia quæ de eo scripta erát, Ioh. 19. a. 6
deponentes eum de ligno, posuerunt in E
monumento. 30 Deus verò suscitauit Mat. 28. a. 6 Mar. 16. a. 6
eum

a *Suscitauit illis Dauid regē.*] Nouo modo instaurauit electionē Deus in Dauide, iam significantius ostendens auctorem salutis, & gubernatorem populi sui, qui ex Dauid secundùm carnem oriturus erat; quem Dauid ipse tanquā figura exprimebat & referebat. Ille enim populo exhibitus & ostensus atque declaratus fuit Rex, præeunte & indicante Samuele propheta: probatus etiam officio & munere rectè obito, accepit autē promissum de fructu ventris sui ponendum à Deo Dauid alterū fidelem perpetuum super sedem suā.

b *Prædicante Iohanne.*] qui magna auctoritate à Deo obtenta declarauit Iesum esse suscitatum in regem & seruatorem, vt Dauidem Samuel declarauerat.

c *Ante faciem aduentus eius.*] ipso iam præsente in mundo, & paulo pòst aduenturo, publicéque functuro legatione sua.

d *Cuius non sum dignus.*] Ille tanto me dignitate & efficacitate superat, vt cùm ego baptizem in pœnitentiam, tamen ille baptizet verè & realiter Spiritu sancto.

e *Filij generis Abraham*] ad quos primùm pertinent promissa Abrahæ facta: & cæteri ex vobis qui hîc congregati estis, quicunque timent Deū. nam ad gentes etiam omnium nationū gratia hæc salusque pertinet. Cuius salutis expediendę ratio illa fuit, vt non cognitum hūc seruatorem Iudæi ad quos missus erat, interfecerint; atq; ille morte, sepultura & resurrectione sua, impleuerit omnia quę de ipso scripta fuerant.

f *Hunc ignorantes.*] Ignoratione affectata & studiosè concepta, quia noluerunt animum aduertere ad ipsius virtutem maximam, multis signis obseruabilissimam; neque ad Prophetarum oracula quæ omni sabbatho leguntur, in quibus de illo agitur. sed eorundem Prophetarum scripta quæ de huiusmodi ignoratione edita erant, impleuerūt damnantes eum. Itaque priorem rationem propheticam nolentes considerare, posteriorem impleuerunt: atq; hoc pacto quem illi seruatorem suum repudiabant, Deus totius orbis seruatorem confirmauit. Atque illa ipsorum repudiatio tantum abest vt fidem auctoritatemque Iesu imminuat vel frangat, vt etiam maximè apertissiméque demonstret, quippe cùm hoc modo omnia quæ de illius morte scripta erant, perfecta fuerint, illi quidem vsque ad sepulturam omnia effecerunt, quæ ipsi arbitrabātur pertinere ad absolutam reprobationem & repulsam ipsius: sed ipsum non fuisse imminutum illa morte suscepta quamuis ac degustata; imò magis etiam propter obedientiam illam vsque ad mortem fuisse amplificatum & confirmatum à Deo auctore salutis, constat ex euentu, Cùm Deus suscitauerit illum, &c.

Luc.24.a.5 Ioh.20.a.1 20.c.19 eum à mortuis tertia die: 31 qui visus
est per dies multos his qui simul ascen-
derant cum eo de Galilæa in Ierusalem,
qui vsque nunc sunt testes eius ad plebẽ.
32 a Et nos vobis annuntiamus eam quæ
ad patres nostros repromissio facta est:
33 quoniam hanc Deus adimpleuit filiis
* vestris MS q.B. "nostris", resuscitans Iesum, sicut & in
* primo MS q. teste Beda. Psalmo "secundo" scriptum est: Filius
Psal.2.b.7 Heb.1.b.5. & 5.b.5 meus es tu, b ego hodie genui te".
34 Quod autem suscitauit eum à mor-
Isa.53.a.3 tuis, amplius iam nõ reuersurum in cor-
ruptionem, ita dixit, Quia dabo vobis
c sancta Dauid fidelia. 35 Ideóq; & aliâs
Psa 15.b.10 Sup.2.c.31 dicit: Non dabis Sanctum tuum videre
corruptionem. 36 Dauid enim d in sua
generatione cùm administrasset, volun-
3 Reg.2.b.10 tati Dei dormiuit: & appositus est ad pa-
tres suos, & vidit corruptionem.
* à mortuis G. 37 e Quem verò Deus suscitauit*, non vi-
dit corruptionem. 38 f Notum igitur sit
vobis, viri fratres, quia per hunc vobis
* & 1 MS.R. G.L. remissio peccatorum annuntiatur,* g ab
F omnibus quibus non potuistis in lege
Moysi

a *Et nos vobis euangelizamus.*] Et nos qui rogati sumus verba consolationis populo exponere, annũtiamus vobis bonum nuntium præstitorum promissorum, quæcunque ad Abraham & patres nostros facta fuerant; præstitorũ, inquam, nobis, idque per Iesu Christi resurrectionem: nam qui mortuus est pro peccatis nostris, resurrexit propter iustificationem nostram. cuius rei argumentum euidentissimum est illum resurrexisse, omnis corruptionis expertem; idque perpetuum & æternũ ipsi esse, æternum, quia non poterat videre corruptionem, qui omnis peccati ac debiti expers esset. perpetuũ verò, quia qui semel natura sua & diuina prouidentia incorruptus extitit, ita mortem vicit vtramque, vt mori amplius non possit. id autem non solùm rationi ex natura ipsius petitæ, sed sacris oraculis consentiens, consonumque est.

b *Ego hodie genui te*] Hebraicè est, *Ego hodie nasci feci te.* qua oratione significatur Iesus resurrectionis suæ die probãdus apertè filius Dei, qui cùm anteà reprobatus esset à gentibus, regibus & principibus, ac tanquam seductor ad mortem damnatus & occisus, à Deo resuscitatus, testimonium tulerit manifestum se esse filium Dei, neque verò *hodie* aduerbium exponit natiuitatem ipsius illa die fuisse; sed illud testimonium *genui te*, illa die fuisse maximè confirmatum, cùm declaratus sit filius Dei, qui multos filios secum in gloriam adduceret, secundùm virtutem sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi. Itaque dies illa testimoniũ edidit manifestum veritatis huius, Iesum esse filium Dei à Deo genitum. Significat autem *hodie* hoc loco & aliis huiusmodi, idẽ quod *hæc dies testatur*. Quòd si quis resurrectionem ex mortuis nouum etiam nascendi genus interpretetur, non aberrauerit à recta ratione.

c *Sancta Dauid fidelia.*] beneficia Dauidis certa, perpetua, indeficientia: deinde de eodem sancto siue bono scriptum non visurum illum esse corruptionem: quod cùm in Dauid ipso non fuerit præstitum; & verbum Dei inane non sit, consequitur ad istud semẽ Dauid pertinere, in quo Deus tot sanctitatis suæ argumenta demonstrauit, vt ostenderit apertè illum priorẽ Dauid propter hunc Iesum electum fuisse, & omnia ad hunc pertinuisse.

d *In sua generatione.*] sæculo suo, & ætatis suæ actionibus, rebusque omnibus perfunctus, quibus Deo auctore expediendis electus fuerat.

e *Quem verò Deus suscitauit.*] Hic Iesus cùm tertia die suscitatus fuerit, non potuit videre nec vidit corruptionem secundùm naturam: ergo hic est Sanctus ille de quo Dauid scripsit, *Non dabis Sanctum tuum*, &c.

f *Notum igitur.*] Summa igitur legationis nostræ est, quòd huius virtute præstabuntur vobis maxima illa promissa Dei, quæ continent liberationem à peccatis veram, realem, & non imaginariam aut imputatiuã; sed quæ reipsa referat figurã illã liberationis ab Ægyptiaca seruitute, quę patribus nostris ex Dei, qui Abrahæ pollicitus fuerat, misericordia & virtute contigit; volentibus, inquã, vobis illi credere & obedire.

g *Ab omnibus quibus non potuistis.*] per legem Mosis iustificari, à veteri homine cum actibus & concupiscentiis suis, quę non potuistis exuere, quamuis exquisita & studiosa singulorũ præceptorum obseruatione laborantes, & quãuis multis victimis, hostiis, ritibus & ceremoniis exerciti, tamen huius virtute & efficacitate vt liberemini, & iustificemini diuino promisso anteà, nunc verò exhibito iam beneficio donatum vobis à Deo est.

Moysi iustificari. 39 In hoc omnis qui
credit, iustificatur. 40 Videte ergo ne
superueniat vobis ᵃquod dictum est in
Prophetis, 41 ᵇVidete contemptores, & Abac.1.b.5
admiramini, & disperdimini: quia opus
operor ego in diebus vestris, opus ᶜquod
non credetis, si quis enarrauerit vobis.
42 Exeuntibus autem illis, ᵈrogabant vt
sequenti sabbatho loquerentur sibi ver-
ba hæc. 43 Cúmque dimissa esset syna-
goga, secuti sunt multi Iudæorum, "&
colentium *aduenarum" Paulum & Bar-
nabam: qui loquentes suadebant eis ᵉvt
permanerent in gratia Dei. 44 Sequenti
verò sabbatho penè vniuersa ciuitas cõ-
uénit audire verbum Dei. 45 ᶠVidentes
autem turbas Iudæi, repleti sunt zelo, &
contradicebant his quæ à Paulo dicebã-
tur, blasphemantes. 46 ᵍTunc constan-
ter Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis
oportebat primùm loqui verbum Dei:
sed quoniam repellitis illud, & indignos
vos iudicatis æternæ vitæ: ecce conuer-
timur ad Gentes. 47 sic enim præcepit
nobis Dominus: Posui te in lucem Gen-
tium:

*Deum M. B.

" *& etiam aduenæ, seu proselyti, qui timebant Deũ* 1. " *καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων, hoc est, & colentium proselyterũ*, a.

a *Quod dictum est in Prophetis.*] in Prophetarum libro: nãque duodecim Prophetæ minores ad vnum librum omnes redacti sunt; & liber ille Prophetæ appellatur.

b *Videte contemptores.*] Hoc quod Habacuc dixit in eos, qui illo tempore nõ credebant denuntiationibus diuinis, quæ tamen euenerunt, & fidem fecerunt veritatis vaticinij, magno ipsorũ malo qui non crediderant; ne etiam in vos cadat simili incredulitatis exẽplo damnatos. Quippe diuina promissa & obnuntiata perpetui exempli sunt erga eos qui crediderint, vel non crediderint & contempserint. Ideò Paulus dixit *superueniat*, id est, denuò edatur in vobis illud exemplum quod in illius ætatis homines editum fuerat, quos primùm Habacuc denuntiatio spectabat.

c *Quod non credetis, si quis enarrauerit vobis.*] Opus Dei admirandum hominibus, vt quæ legi impossibilia fuerant, Iesus Christus effecerit in credentibus & obtemperantibus. Opus etiam Dei, vt Iudæis incredulis incredibile denũtiatu, vt illis repudiatis & reprobatis sufficerentur gentes, quibus Euangeliũ salutis annũtiari vellet Dominus: vtrũque opus effectus est Euangelij, iustificatio credentium & obedientium, atque reprobatio incredulorum: sed alterum ex virtute, alterũ ex consequenti, vt aliàs ostendemus.

d *Rogabant*] ij qui erant ex Gentibus, auidi audiendi illum publicæ salutis nuntium.

e *Vt permanerent in gratia Dei.*] vt adhærerent firmiter huic Euangelio gratiæ Dei, accepturi Spiritum sanctũ gratis, quo illam literæ legis vetustatem exuerent. suadebant itaque illis fidem in Euangelium, & transitum ab vmbra legis ad gratiæ lumen.

f *Videntes autem turbas Iudæi.*] Scandalum maximum Iudæorum fuit, videre confluentes Gentes ad Christum, & illis promitti ac donari Dei dona, antequàm fierent proselyti, aut legi Mosis nomen darent: vnde in eam insaniam acti sunt, vt Iesu Euangelium repudiarint & damnauerint, dicentes promissiones non factas Gentibus, sed ipsis Israelitis: & Iesum qui Gentes promiscuè admitteret, omnesque vocaret, & illam Israeliticam dignitatem non foueret & amplificaret, non esse à Deo missum. Hoc est quod Lucas ait, *Blasphemantes*, id est, detrahentes nomini & auctoritati Iesu Christi, contradicentes oraculis ac testimoniis scripturarum à Paulo citatis; idque proterua & obstinata contentione.

g *Tunc constanter.*] Cùm Iudæi affirmarent non esse verbum Dei promissum Gentibus; ideoque illos non esse Apostolos Dei, qui Gentibus annuntiarent Euangelium. Contrà Apostoli constanter affirmarunt verbum Dei, quod Iudæis propositum & repudiatum esset pertinere ad Gentes, cùm neque Gentes à salute publica excluderentur, neque Israelitæ prohiberentur Gentibus verbum in salutem nuntiare: sed primùm proponi debere Israelitis verbũ salutis, propter promissa patribus facta: & si ab illis acciperentur, ad Gentes etiam transfundi lucem illam; sin verò ab Israelitis repudiarentur, debere omnino Euangelium salutis, & Euangelistas atque Apostolos ad Gentes conuerti: idque manifesto responso diuino confirmabant, quòd exposuerat salutis nuntium Gentibus per Israelitas deferendum esse.

tium: vt sis in salutem vsque ad extremū
Esaia 46.b.6 terræ. 48 [h] Audientes autem Gentes, [i] gauisæ sunt, & glorificabant verbum Domini: & [k] crediderunt [l] quotquot erant
præordinati ad vitam æternam. 49 Dis-
seminabatur autem verbum Domini
per vniuersam regionem. 50 Iudæi au-
tem concitauerunt [m] mulieres religiosas
& honestas, & primos ciuitatis, & excitauerunt persecutionem in Paulum &
Barnabam: & eiecerunt eos de finibus
Mat.10.b.14 Mar.6.b.11 Luc.9.a.5 suis. 51 At illi excusso puluere pedum in
eos, venerunt Iconiū. 52 Discipuli quo-
que replebātur gaudio & Spiritu sancto.

CAP. XIIII.

A 1 FActum est autem Iconij vt simul introirent synagogam Iudæorum, & loquerentur [a] ita vt crederet Iudæorum &
Græcorum copiosa multitudo. 2 [b] Qui
verò increduli fuerunt Iudæi, suscitauerunt, & ad iracundiam [c] concitauerunt
* Deus antē pacem fecit ms. & c q. teste Beda. animas Gentium aduersus fratres*.
3 Multo igitur tempore demorati sunt,
[d] fiducialiter agentes in Domino, testimonium perhibente verbo gratiæ suæ,
dante signa & prodigia fieri per manus
eorum.

h *Audientes.*] audientes & credentes fide requisita ad vitam æternam.

i *Gauisæ sunt.*] quòd illa promissa ad ipsos pertinerent. Hoc gaudium signū fuit illos credidisse Euangelio; & illud etiam quod non vt Iudæi reprobi, & reprobantes repudiabant & blasphemabant verbum, sed glorificabant & gratulabantur.

k *Et crediderunt.*] secundùm operationem virtutis Dei.

l *Quotquot erant præordinati.*] Lege Græca & Syrica, vt expendas significationē verborum *quotquot* & *præordinati*. Sic interpretamur simpliciter & verè hunc locum: Omnes qui steterunt & perseuerarunt in ordinatione & electione Dei, qui elegerat & disposuerat atq; ordinauerat secundū beneplacitū suum, quod proposuit in dispensationem plenitudinis temporum donare vitā æternam, hoc tempore acceptabili, & his diebus salutis omnibus credentibus & obtēperātibus sibi, ex quacunque gente sint. Itaque hic locus id confirmat ordinationem videlicet Dei, ad Gentes pertinere, id quod Iudæi negabant: quorum contradictio nihil impedimenti attulit, quominus Gentes quæ credere & obedire voluerunt, ex fide in fidem auctæ & promotæ crediderint in suam salutem & vitam æternam, vt ordinatum erat à Deo.

m *Mulieres religiosas.*] Iudæas & Gentiles, quæ nomine & specie religionis & honestatis commendabantur vulgò; sed aliàs stulto zelo & studio ductiles & habiles ad huiusmodi seditionem concitandam, vtpote quibus facilè persuaderi poterat à malè affectis magistris, Paulum & Barnabam irreligiosos esse, qui Mosis legem euertere conarētur. mirum dictu est quàm facilè ingenio muliebri mali ministri abutātur.

CAP. XIIII.

a *Ita vt crederet*] Euangelio & euangelizantis assertioni: nam hæc fides imprimis exigitur ab hominibus.

b *Qui vero increduli fuerunt.*] qui sermonibus de veritate Iesu Christi fidem adhibere noluerunt.

c *Concitauerūt animas Gentiū aduersus fratres.*] Gentium animos aliàs malè affectos aduersum Iudæos, omnes tamen Iudæi isti adhuc magis irritarunt contra fratres suos Iudæos ex semine Abrahæ, adeò magno odio illis erat nomen Iesu Christi, vt propter id canes, ab ipsis ita vocatos, incitarent, in inuidiam & perniciem fratrum suorum.

d *Fiducialiter agentes.*] Euangelium annuntiantes nouæ vitæ, & Spiritus sancti per Christum credentibus conferendi: idque nulla verecundatione aut cunctatione, quippe qui virtutem præsentem annuntiarent, & reipsa demonstrarent, tum sua ipsorum vita, tum etiam illorum qui credebant sanctificatione, quæ gratiam Domini ipsis donatam apertè demonstrabat, adeò vt Apostoli animos Gentium aduersum ipsos à Iudæis incitatos non timerent, freti illa virtute ab ipsis nuntiata, à Domino verò collata & confirmata: adiunctis etiam miraculis & signis multis, quibus Apostolorum ipsorum munus & auctoritatem Deus demonstrabat euidenter.

eorum. 4 [a]Diuisa est autem multitudo
ciuitatis: & quidam quidem erant cum
Iudæis, quidam verò cum Apostolis.
5 Cùm autem factus esset impetus Gen-
tilium & Iudæorum [b]cum principibus
suis, vt contumeliis afficerent, & lapida-
rent eos, 6 intelligentes confugerunt
ad ciuitates Lycaoniæ Lystram & Der-
ben, & vniuersam in circuitu regionem, B
& ibi euangelizantes erant. 7 *Et qui-
dam vir Lystris [c]infirmus pedibus sede-
bat, claudus ex vtero matris suæ: qui nũ-
quam ambulauerat. 8 Hic audiuit Pau-
lum loquentem. Qui intuitus eum, &
videns [d]quia fidem haberet vt saluus fie-
ret, 9 dixit magna voce*, Surge super
pedes tuos rectus. Et exiliuit: & ambu-
labat. 10 Turbæ autem cùm vidissent
quod fecerat Paulus, leuauerunt vocem
suam Lycaonicè dicentes, [e]Dij similes
facti hominibus, descenderunt ad nos.
11 Et vocabant [f]Barnabam, Iouem: Pau-
lum verò, Mercurium, quoniã ipse erat
[g]dux verbi. 12 Sacerdos quoque Iouis
[h]qui erat ante ciuitatem, [i]tauros & coro-
nas ante ianuas afferens, cum populis vo-
lebat sacrificare. 13 Quod vbi audierũt C
Apostoli Barnabas & Paulus [k]conscissis
tunicis suis exilierunt in turbas clamãtes,
14 & dicentes, Viri, quid hæc facitis? &
nos

a *Diuisa.*] Iudiciorum & studiorum diuisio facta est, aliis omnino probantibus Apostolorum doctrinã & actiones, aliis verò Iudæorum parti fauentibus.

b *Cum principibus suis.*] vtriusque gentis Gentilium & Iudæorum principibus, qui iam impetus deliberatus & certus dici poterat: nam interim dum nõ conueniũt principes & plebs, nihil agi potest aut incipi quod constet & succedat: cùm verò vtrique simul in idem studium conuenêre, tunc deliberata decretaque esse videtur res. Atque ita Apostoli iam functi munere suo in illa ciuitate, hoc est, exposito Euangelio tam plebi quàm principibus, ad alia loca transierunt.

c *Infirmus pedibus.*] impossibilitatus, vt ita loqui liceat; cùm verbum Latinum *impotem* aliud significet.

d *Quia fidẽ haberet vt saluus fieret.*] Credebat ille Euãgelio salutis, & adeò credebat firmiter, vt non solùm se seruatum in spirituali salute crederet, sed etiam corpori sanando adeò potens & efficax illud verbum in credentibus esse intelligebat. vtramque rem ille credebat, vtramque oratio significat, alterã autem tãquam argumentũ alterius.

e *Dij similes facti hominibus.*] Beneficiũ diuinitatis indicium, vel à diuinitate profectum omnes nationes interpretãtur. At verò cùm beneficio naturæ exempla communia superantur, manifestum diuinæ virtutis argumentũ est. huiusmodi beneficium admirati homines illi, Apostolos Deos esse credebãt, humana specie sese terris præsentes conspiciendosque exhibentes.

f *Barnabam Iouem.*] qui ætatis grandioris speciem præferret, & adesse videretur, annuereque actis socij Pauli, videlicet qui sermonem inceperat, ideoque nuntius & interpres esse existimabatur.

g *Dux verbi.*] legationis eius quæ apud ipsos exposita erat, inceptor.

h *Qui erat ante ciuitatem.*] cuius templum erat ante vrbem ipsam, sacerdote certo cultum, & ritibus suis celebre. ideò interpretati sunt *Iouem* illum esse, qui ab ipsis haberetur tutelaris Deus ipsorum. quod si quispiam Deorũ ipsis adesset, eum esse existimabant, quem ipsi præcipuè colerent. Miraculum autem in vrbe tota diuulgatum fuit.

i *Tauros & coronas.*] Coronas quibus tauri sacrificandi, & ianuæ postes coronarentur Omnium autem generum coronas & vittas ritibus illis solennes intelligit.

k *Conscissis tunicis.*] Hoc gestu populum à proposito auocarunt, & indignum facinus illud esse indicarunt, atque ad orationis inchoandæ expectationem traduxerunt.

* Et cõmota est omnis multitudo in doctrina eorum. Paulus autem & Barnabas morabantur Lystris. M.S. B.R.G.q.

* *Tibi dico, In nomine Domini nostri Iesu Christi.* M.S.B.G.S.

nos mortales sumus, similes vobis ho-
mines, annuntiantes vobis [a] ab his vanis
Psa.145.a.6 Apoc.14.b.7 conuerti ad Deum viuum, qui fecit cæ-
lum & terram, & mare, & omnia quę in
eis sunt: 15 [b] qui in præteritis generatio-
Psa.8.c.13 nibus dimisit omnes gentes ingredi vias
suas: 16 Et quidem non sine testimonio
semetipsum reliquit, benefaciens de cæ-
lo, dans pluuias, & tempora fructifera,
* vestra 17 MS.cq. implens [c] cibo & lætitia corda "nostra".
17 Et hæc dicentes, vix sedauerũt turbas,
ne sibi immolarent. 18 Superuenerunt
autem quidam ab Antiochîa & Iconio
2 Cor.11.f. 24 25. Iudæi: & [d] persuasis turbis "lapidantésque
* & lapidato Paulo MS. c.5. Paulum", traxerunt extra ciuitatem, exi-
stimantes eum mortuum esse. 19 Cir-
D cundantibus autem eum discipulis, sur-
gens intrauit ciuitatẽ, & postera die pro-
fectus est cum Barnaba in Derben.
20 Cumque euangelizassent [e] ciuitati illi,
& docuissent multos, reuersi sunt Ly-
stram & Iconium, & Antiochîam:
21 Confirmantes animas discipulorum,
exhortantésque [f] vt permanerent in fide,
& quoniam per multas tribulationes o-
portet nos intrare [g] in regnum Dei.
22 [h] Et cùm constituissent illis per singu-
las ecclesias presbyteros, & orassent cum
ieiunationibus, commendauerunt eos

a *Ab his vanis.*] diis deorumque cultibus. sunt enim vana ista numina inaniaque tantùm nomina. quibus nulla subest virtus aut facultas, iis qui seruiũt nihil agunt, nihil proficiunt. hoc est quod primùm vobis exponimus: deinde esse alium verum Deum viuentẽ, potentem, prouidentem rebus hominum, cuius cultus vtilissimus colentibus sit: ad hunc cognoscendum & colendum vos reuocare studemus.

b *Qui in præteritis generationibus.*] seculis antiquis, cùm homines varios errores sponte subirent & persequerentur, adeò clementem sese præbuit, vt non vlcisceretur ipsorum inscitiam & stultitiam, atque adeò nefariam insániam; sed permittẽs singulis nationibus suas religionum & cultuum vias insistere, vt ipsa etiam varietate & inconstantia admonitæ, ad veritatem rursus quærendam & repetendam reuocarentur; maximè cùm ipse non ita se ab illis subduxerit aut celauerit, qui in certissimis argumentis agnoscendum prębuerit, multa & assidua atque publica beneficiorum collatione, quæ auctorem suum probarent eundem esse, qui cùm mundum anteà condidisset, certa & constanti prouidentia gubernaret, eiusque gubernationis vsus ad homines ipsos vsque pertineret: ita vt cælũ terræ, tẽpora cælo ac terræ responderent.

c *Cibo & lætitia.*] Namque cęli ac temporum vicissitudines non solùm fructus afferunt, sed lætitiam mortalibus, vt ver tẽperie, æstas & autumnus frugum & fructuum copia.

d *Persuasis turbis.*] Facilè vulgus abducitur in sententiam eorum, qui coniunctam eloquentiam cum malitia habent; pręcipuè quæsita persuasionis occasione, qualem Iudæi illi arripere potuerunt ex Pauli oratione publicè habita; siquidem Iudæi turbis accusabant Paulum tãquam religionum omnium euersorem, vt qui nec Israelitarum legem probare diceretur, & Gentium omnium cultus meras vanitates esse affirmaret.

e *Ciuitati.*] Omni ciuitati bonum nũtium attulerunt salutis; ex ciuitate verò multos docuerunt, volentes videlicet doceri & cognoscere viarum Domini Iesu Christi rationem.

f *Vt permanerẽt in fide*] vt fide illa pręstantissima, qua credentes donati fuerant à Deo, tolerarent omnia aduersa ea quæ veritatis hostes inferrent discipulis.

g *In regnum Dei.*] Accipitur hoc loco pro vniuersa ratione regni, cuius initium in hac vita est, finis & consummatio in cælo.

h *Et cùm constituissent.*] Huius actionis series illa fuit; principiò ieiunium indictũ & initum est, precesque intereà fusæ ad Deum; deinde electi presbyteri ab Ecclesia & Apostolis, impositione manuum declarati & auctoritate aucti. Ita verborum ratio hunc locum exponi postulat.

Domino[i] in quẽ crediderunt. 23 Tranſ-
euntesq́ue Piſidiam, venerunt in Pam-
phyliam, 24 & loquentes [k] verbum Do-
mini in "Pergen", deſcenderunt in [l]Atta- [*]Perge 1 MS. G.S. Sup.13.a.1
liam: 25 & inde nauigauerunt Antio-
chîam, [m] vnde erant traditi gratiæ Dei in
opus quod compleuerunt. 26 Cùm au-
tem veniſſent, & cõgregaſſent eccleſiam,
retulerunt quãta feciſſet Deus cum illis,
& [n] quia aperuiſſet Gẽtibus oſtium fidei.
27 Morati ſunt autem tempus non mo-
dicum cum diſcipulis.

CAP. XV.

ET [a] quidam deſcendentes de Iudæa, A
docebant fratres: Quia niſi circunci-
damini [b] ſecundùm morẽ Moyſi, nõ po- Gal.5.a.2
teſtis ſaluari. 2 Facta ergo ſeditione non
minima Paulo & Barnabæ aduerſus il-
los, [c] ſtatuerunt vt aſcenderent Paulus &
Barnabas, & quidã alij ex "aliis" ad Apo- [*]illis R. O.S.
ſtolos & presbyteros in Ieruſalem, ſuper
hac quæſtione. 3 Illi ergo [d] deducti ab
eccleſia, pertranſibant Phœnicen & Sa-
mariam, narrantes [e] conuerſionem Gen-
tium: & faciebant gaudium magnum
omnibus fratribus. 4 Cùm autem ve-
niſſent Ieroſolymam, ſuſcepti ſunt ab
eccleſia, & ab Apoſtolis & ſenioribus,
annuntiantes quanta Deus feciſſet cum
illis.

i *In quem crediderunt.*] Commendauerunt Domino Ieſu Chriſto, vt illos ad illã perfectionis & Spiritus ſancti gratiam promoueret, quam ipſi euangelizauerant, illiq́ue ſe accepturos ex diuino beneficio crediderãt: vt ſe, inquam, in quem illi crediderant, Ipſis oſtenderet ac donaret, cum quo omnia diuina promiſſa ſimul donabantur, quæ ad vitam & pietatem pertinent.

k *Verbum Domini.*] Euangelizantes illud myſterium renouationis ac regenerationis hominum, quę Domini virtute & efficacitate fit in credentibus & obedientibus.

l *Attaliam.*] vrbem Pamphyliæ maritimam Lyciæ finibus proximam, quã Stephanus De vrbibus Lyciæ attribuit.

m *Vnde erant traditi gratiæ Dei.*] voluntati & beneplacito gratuito Dei, qui dixerat: Segregate mihi Paulum & Barnabam in opus ad quod aſſumpſi eos.

n *Quia aperuiſſet Gentibus oſtium fidei.*] Euangelium ſalutis ipſarum, cõfirmatum ſignis, portentis & miraculis, & Spiritus ſancti diſtributionibus. Ita duo expoſuerunt Apoſtoli, alterũ quid actum eſſet cum ipſis, docentibus Iudæos veritatem Ieſu Chriſti, alterũ verò interim apertum eſſe oſtium fidei Gentibus.

CAP. XV.

a *Et quidam.*] Cerinthi aſſeclas hos fuiſſe ſcribit Epiphanius.

b *Secundum morem Moyſi.*] Paulus & Apoſtoli edocti veritate ipſa, circunciſionem in ſpiritu à Chriſto fieri prædicabant: circunciſionem itaque probabant, ſed in Spiritu, non in litera, hoc eſt, cordis circunciſionem. Iudaizantes illi circunciſionẽ in litera defendebãt: ex illo, Anima cuius præputij caro circunciſa non fuerit, abſcindetur anima illa de populo meo. Paulus & Barnabas contendebant illam circũciſionem iam otioſam eſſe, vt ſignum otioſum eſt præſente re ſignificata: rem verò ſignificatam iam præſentem eſſe, hoc eſt, cordis circunciſionem, de qua ſcriptum eſſet: Circũcîdet Dominus Deus tuus cor tuũ, & cor ſeminis tui. Cùm igitur ex vtraque parte eſſet ſacræ ſcripturæ auctoritas, & circunciſioni literali faueret antiquitas & celebratiſſima conſuetudo, atque adeò vulgi animus ad eiuſmodi ceremonialia retinenda propenſiſſimus, cauſa grauiſſima exiſtimata eſt, & concilio publico vniuerſaliq́ue digniſſima.

c *Statuerunt vt aſcenderent.*] Conciliorum Chriſtianorum integrum, abſolutum, & pulcherrimum exemplar.

d *Deducti ab Eccleſia.*] Totius Eccleſiæ nomine miſſi.

e *Conuerſionem Gentium.*] ab errore & cæcitate ad veritatis cognitionem & Euangelij lucem.

illis. 5 [a] Surrexerunt autem quidam [b] de
hæresi Pharisæorum qui crediderũt, di-
B centes, Quia oportet circuncidi eos, prę-
cipere quoque [c] seruare legem Moysi.
6 Conueneruntque Apostoli & seniores
videre de verbo hoc. 7 Cùm autẽ [d] ma-
gna conquisitio fieret, surgens Petrus di-
Sup. 10. b. 20 xit ad eos, Viri fratres, vos scitis quoniã
[e] ab antiquis diebus Deus [f] in nobis ele-
git, per os meum [g] audire Gentes verbum
Euangelij, & credere. 8 [h] Et qui nouit
Sup. 10. g. 45 corda Deus, testimonium perhibuit, dãs
illis Spiritum sanctum sicut & nobis,
9 & nihil discreuit inter nos & illos, [i] fide
purificans corda eorum. 10 Nunc ergo
[k] quid tentatis Deum, imponere iugum
ceruicem M.S.G. super "ceruices" discipulorum, quod ne-
que patres nostri neque nos portare po-
tuimus? 11 Sed per gratiam Domini

a *Surrexerunt autem.*] Oratio hęc Pauli est exponentis causam aduentus sui, nõ Lucæ narrantis historiam. Sic contexitur: Dicebat Paulus surrexisse quosdã

b *De hæresi Pharisæorum.*] ex disciplina Pharisæorum. Non enim fuit hæc cõtentio cum merè Iudæis, qui omnibus nominibus impugnabãt Christi Apostolorumque doctrinam; sed cum quibusdam, qui cùm credidissent in Christum, tamen propter illam consuetudinem Pharisaicæ obseruationis, existimabant & docebant retinendas esse ceremonias quasdam iam inde à principio per Mosem traditas, & à maioribus obseruatas; atque in his præcipuè circuncisionem, sine qua neminẽ Gentilium seruari posse affirmabant.

c *Seruare legem Moysi*] ceremonialem.

d *Magna conquisitio.*] disceptatio argumentatioque ex variis diuinæ scripturæ locis, & ex rationibus & consequẽtiis deductis à consideratione Gẽtium, & Iudæorum vtriusque populi collatione: oportuit autem in re tam graui, & quæ magnis ab vtraque parte argumentis premeretur, Spiritum sanctum interpretem doctoremque interesse.

e *Ab antiquis diebus.*] à præcedentibus siue anterioribus: idem quod Latinorũ *iamprid*ẽ: ante annos ferè tredecim, vt ex Epist. ad Galat. coniicere licet.

f *In nobis elegit.*] Voluit vt nos ipsi Apostoli primi omnium hanc prouinciã subiremus; atque inter nos me primũ ad hanc rem delegauit.

g *Audire Gentes verbum Euangelij, & credere.*] Nihil in illa electione aliud constituisse visus est Deus, quàm vt Gentes Euangelij verbo per me ipsis annuntiato, crederent & obedirent. atqui in Euangelij verbo nulla præceptio est de circũcisione, aut reliquis ceremonialibus in lege Mosis contentis. Itaq; Gẽtibus tantùm indicta est per os meum fides Euangelio Christi adhibenda sine mentione circuncisionis.

h *Et qui nouit corda.*] Deus qui iustificationis auctor est, & promissa sua præstat iis qui contrito sunt corde, & tremunt sermones ipsius, quos ipse optimè nouit, vtpote qui corda hominum omnium cognoscit. ipse idem testatus est illam fidem & obedientiam Euangelio præstitam sibi adeò placere, vt dignam suis promissis declararit, quippe qui Gentibus Euangelio credentibus Spiritum sanctificationis immiserit sanctificantem illos, qui non obseruauerant legem Mosis, vt nos qui obseruaueramus: & in dono ipso dando nihil discriminis posuit Deus inter nos & ipsos Nam sanctificatio est cordis purificatio: hæc nobis contigerat dono Dei, hæc eadem illis allata est eiusdem Dei dono; ita vt neque puriora corda nobis, quàm Gentibus esse facta, ex hoc Dei beneficio quisquam indicare aut docere possit. Ergo apud Deum non est distinctio Iudæi & Græci, quoad sanctificationem quam Euangelium promittit.

i *Fide purificans corda eorum.*] fide arcana ac planè diuina, quæ reuelanda erat, qua creditur Iesum esse Christum & filium Dei. Igitur cùm res ipsa, quamobrem & lex, & Euangelium & Prophetarum doctrina instituta allataq; sunt hominibus, cùm res, inquã, ipsa gentibus cõtigerit absque legis ceremoniis & absque circuncisione, nefarium profectò est velle aliter statuere de salute Gentium, atque statutum est per Deum ipsum.

k *Quid tentatis Deum?*] Quid Deum inconstantem & mutabilem fore putatis, volentes vt aliter denuò statuat de Gentium salute, atque iam semel apertissimè declarauit: præcipuè cùm sciamus illam legis obseruationem Mosaicæ & inualidam esse ad iustificandum, & grauissimam ad obseruandum: immò nunquam rectè fuisse obseruatam per omnia sæcula præterita à maioribus nostris, nec à nobis. Ita enim fieret vt damnaremus omnes maiores nostros. & affirmaremus non fuisse seruatos, si per legem istam grauem & scrupulosam ceremoniarum seruari debuisse dicamus; & sine ipsa non potuisse seruari, vtpote quam à nemine ipsorum aut nostrum obseruatam exactè fuisse confiteri necesse sit: & tamen nostro generi imposita fuit illa lex, non Gentilibus. nefas itaque est illos obligari iugo illis non imposito à Deo, & nobis grauissimo, nec tamen efficaci ad salutẽ: quibus illa lex tanquam pædagogus fuit ad Christum, quem iam & nos habemus, & Gentes habere cœperunt.

Iesu Christi credimus saluari, quemad-
modum & illi. 11 Tacuit autem omnis C
multitudo: & audiebant Barnabam &
Paulum narrantes [a] quanta Deus fecisset
signa & prodigia in Gentibus per eos.
13 Et postquam tacuerunt, [b] respondit Ia-
côbus, dicens, Viri fratres, audite me.
14 Simon narrauit quemadmodum pri-
mum Deus visitauit sumere ex Gẽtibus
populum [c] nomini suo. 15 Et huic con-
cordant verba Prophetarum, sicut scri-
ptum est: 16 Post hæc reuertar, & reæ- Amos 9.c.11
dificabo tabernaculum Dauid, quod dé-
cidit, & diruta eius reædificabo, & erigã
illud: 17 vt requirant cæteri hominum
Dominum, & omnes gentes super quas
inuocatum est nomen meum, dicit Do- D
minus [d] faciens hæc. 18 [e] Notum à secu-
lo est Domino opus suum. 19 Propter
quod ego iudico, [f] non inquietari eos qui
ex Gentibus conuertuntur ad Deum,
20 sed scribere ad eos vt abstineant se à Infr.15.c.29 21.c.25
[g] contaminationibus simulachrorum, &
[h] fornicatione, & [i] suffocatis, & sanguine.
21 [k] Moyses enim à temporibus antiquis
habet in singulis ciuitatibus qui eũ præ-
dicent in synagogis, vbi per omne sab-
bathum legitur. 22 Tunc placuit Apo-
stolis

a *Quanta Deus fecisset signa & prodigia in Gentibus per eos.*] Affirmabant & docebant doctrinam ipsorum, in qua nulla de circuncisione & ceremoniali lege præceptio erat, approbatam fuisse a Deo, contestante signis & prodigiis, & Spiritus sancti distributionibus inter Gentes. cuius rei exemplum nullum docere poterant aut statuere illi qui cum Euangelio circuncisionem etiam tanquam necessariam prædicabant.

b *Respondit Iacobus*] Ierosolymitanus episcopus.

c *Nomini suo*] sanctificando.

d *Faciens hæc.*] cuius consilium certissimum est, & hominum ingenio mutari non licet aut iudicio, ille voluit Iudæos in circuncisione primùm, deinde Gentes in præputio vocare.

e *Notum à seculo est.*] Tametsi nunc nobis declarata sit voluntas Dei erga vtriusque populi vocationem, tamen ipsi id quod faciendum erat notissimũ semper & certissimum fuit: hoc enim præterquam quod diuinæ naturæ postulat ratio atque probat, ipse etiam Deus per vates suos, vti ostendimus, iam ante multos annos significauit.

f *Non inquietari.*] non turbari & distrahi ab illa via, per quam vocati sunt à Deo.

g *Contaminationibus simulachrorum.*] ab idolothytis, & omni communione sacrificiorum Gentilium.

h *Fornicatione.*] Omni genere impudicitiæ & illiciti concubitus. nam hæc etiam in præceptis filiorum Noë, quæ communia fuerant omnibus Gẽtibus, continebantur.

i *Suffocatis, & sanguine.*] Etiam in præceptis filiorum Noë duo erant hæc ceremoniales obseruationes non sine significatione magna, quæ interim per Christianos ex Gentibus factos obseruanda commendabant Apostoli, donec ipsa veritas Christi manifestè omnibus elucesceret. Itaque ad tempus hæc cõmendata sunt, ne omnino Christiani ex Iudæis ab alienarentur à Gentilibus, & vt auferretur Iudæis ansa calumniandi Christianam disciplinam, dicentibus ab ipsa non excipi etiam ceremonialia omnibus olim Gentibus singulari cum significatione tradita.

k *Moyses enim.*] Nobis nunc iniũctum est munus enunciandi ac declarandi mundo nomen quod Deus sanctificari sibi voluit per Iesum Christum, cuius discipulos nos profitemur. Hoc nobis studium vnicum oportet esse, vocare populos ad Dei cognitionem, sub Iesu Christi disciplina & Euangelio. hoc est nouum opus à Deo nobis iniunctum: namque vocare eos ad cognitionem Dei sub doctrina Mosis, nec nouum nec nostrum est: illa schola iam est antiqua; habet suos ministros & professores, relinquamus illis suum munus; curemus nostrum, ne misceamus veterem rem cum noua adeò distincta: alij de figuræ obseruatione satis multi sunt qui agãt atque de vmbra; nos agemus de figurato ac luce ipsa. si vtrũque permiscebimus tanquam necessarium, turbabimus profectò. sit ergo distinctio vt rerum, sic etiam ministeriorum & argumentorum.

ſtolis & ſenioribus cum omni eccleſia,
[a]eligere viros ex eis, & mittere Antio-
chîam cum Paulo & Barnaba, Iudam,
qui cognominabatur Barſabas, & Silam
viros primos in fratribus, 23 ſcribentes
per manus eorum*. APOSTOLI & ſe-
niores, fratres, his qui ſunt Antiochię &
Syriæ & Ciliciæ fratribus ex Gentibus,
ſalutem. 24 Quoniam audiuimus, quia
quidam ex nobis exeuntes, turbauerunt
vos verbis, euertentes animas veſtras,
quibus non mãdauimus: 25 placuit no-
bis collectis in vnum, eligere viros, &
mittere ad vos cum chariſſimis noſtris
E Barnaba & Paulo, 26 hominibus[b] qui
tradiderũt animas ſuas pro nomine Do-
mini noſtri Ieſu Chriſti. 27 Miſimus
ergo Iudam & Silam, [c]qui & ipſi vobis
verbis referent eadẽ. 28 Viſum eſt enim
Spiritui ſancto & nobis, nihil vltrà im-
ponere vobis oneris quàm hæc neceſſa-
ria: 29 vt abſtineatis vos ab immolatis
ſimulachrorum, & ſanguine, & ſuffoca-
to, & fornicatione, à quibus cuſtodien-
tes vos, bene agetis. Valete. 30 Illi ergo
dimiſſi deſcenderunt Antiochîam: & cõ-
gregata multitudine tradiderunt epiſto-
lam. 31 Quam cùm legiſſent, [d]gauiſi
F ſunt ſuper conſolatione: 32 Iudas autem
& Silas, & ipſi cùm eſſent prophetę, [e]ver-
bo plurimo conſolati ſunt fratres, & [f]con
firmauerunt. 33 Facto autẽ ibi aliquãto
tempore,

* epiſtolam continẽtem hæc 4 MS.
* hæc G.
* hoc modo S.

Sup. 15. d. 20
Inf. 21. e. 25

a *Eligere viros.*] qui quod controuerſiæ illius quæ apud vos orta eſt participes non fuerunt, ſententiã noſtrã integerrimè & ſine vlla exceptionis cauſa exponent ac teſtabuntur.

b *Qui tradiderunt animas ſuas.*] Quorum officium integerrimum eſſe ex eo cognoſci etiã poſſit, quòd ipſi ſua non quærant; neque ſuæ commoditati; ſed Domini Ieſu nomini declarando ſtudeant, propter quod ſeſe omni incommodo ac difficultati, atque adeò mortis periculo expoſuerunt, nihil huiuſmodi paſſuri, ſi vel ſuas agerent res, vel non veſtras, ſed Iudæorum. Nam pro Moſis lege laborantibus, nullum à Iudæis periculum imminet, à Gẽtibus rarum & exiguum. namque Moſis legi locus eſt apud omnes Gentes, vbi ſynagogæ conſtitutæ ſunt, & certi dies quibus illius doctrina colitur & explicatur. Igitur hæc ratio ſatis idonea eſt ad horum virorum munus & officium probandum.

c *Qui & ipſi vobis verbis referent eadem.*] quæ in literis his ſignatis continentur, eritque vobis certum & conſtans concilij noſtri decretum, literarum atque nuntiorum teſtimonio eiuſdem argumenti ac ſententiæ.

d *Gauiſi ſunt ſuper conſolatione.*] conſolatione accepta ex illa perturbatione, in quam inciderant propter metum obligationis ad circuncisionem atque legẽ, atq; ſecuris iam animis propter reſponſum à Spiritu ſancto relatũ gauiſi ſunt.

e *Verbo plurimo.*] abundanti ſermone & myſteriis à Spiritu ſancto acceptis & & explicatis, plenè adhortabantur fratres ad conſtantiam in fide Euangelij.

f *Et confirmauerunt.*] virtute Spiritus ſancti multis cõmunicata, illorum ſermonem audientibus.

tempore,[g] dimissi sunt cum pace à fratri-
bus ad eos qui miserant illos. 34 [h] Visum
est autem Silæ ibi remanere:[n] Iudas au-
tem solus abiit[*]: 35 Paulus autem &
Barnabas demorabantur Antiochię,do-
centes, & euangelizantes cum aliis plu-
ribus verbum Domini. 36 Post aliquot
autem dies, dixit ad Barnabam Paulus, G
Reuertentes visitemus fratres per vni-
uersas ciuitates, in quibus prędicauimus
verbum Domini, quomodo se habeant.
37 Barnabas autem volebat secum assu-
mere & Iohannem, qui cognominaba-
tur Marcus. 38 [i] Paulus autem rogabat
eum, (vt qui discessisset ab eis de Pam-
phylia, & non isset cum eis in opus[*]) non
debere recipi. 39 Facta est autem[k] dis-
sensio, ita vt discederent abinuicem, &
Barnabas quidem assumpto Marco na-
uigaret Cyprum: 40 Paulus verò electo
Sila profectus est, traditus gratiæ Dei à
fratribus. 41 Perambulabat autem Sy-
riam & Ciliciam,[l] confirmans ecclesias:
[n] præcipiens custodire[m] præcepta Apo-
stolorum & seniorum.

CAP. XVI.

PEruênit autem in Derben & Lystram. A
[a] Et ecce, discipulus quidam erat ibi
nomine Timótheus, filius mulieris[*] vi-
duæ fidelis, patre Gentili. 2 Huic testi-
monium bonum reddebant qui in Ly-
stris erant & Iconio fratres. 3 Hunc vo-
luit

g *Dimissi sunt cum pace.*] cum salutatione & bona venia totius ecclesiæ.

h *Visum est autem Silæ.*] Postquã iam dimissi fuerant & valedixerant Ecclesiæ, extiterunt certæ causæ quibus adductus Silas hærere ibi diutius constituit.

i *Paulus autem rogabat.*] Intercedebat sententiæ atque voluntati Barnabæ, vterque ex studio ac bono zelo contendebat: Paulus vt doceret Euangelij annuntiãdi prouinciam semel susceptam non debere deseri, quãuis magno proposito periculo etiam ipsis Apostolis & doctoribus nedum comitibus, quibus minus curæ atque periculi esset. Barnabas verò ignoscendi studio agebatur, intelligens debere recipi eum qui semel recusarit laborem aut refugerit, vbi compertum esset illum præteriti consilij pœnitere, iam vtiliorem deinceps futurum & confirmatiorem, vtpote deliberato animo rursus redeuntem. Vtriusque Apostoli consilium & studium honestum fuit, & neutrum improbandum, quamobrem vterque suum tueri potuit absque vllo peccato aut vitio, & vtriusque actio ipsi Marco vtilis fuit, Pauli, vt deinceps caueret ab eiusmodi desertione, quam grauissimam Apostolo illi visam & iudicatam cognouerat: Barnabæ, vt studiosius officium deinde faceret, obligatus beneficio illius Apostoli, qui vt ipsius vtilitati cõsuleret, à Paulo potius discedere passus sit, quàm ipsum deserere, atque in mœrorem maximum protrudere.

k *Dissensio.*] Non animorum aut studiorum, sed sentẽtiæ illius, an vnà ducendus esset Marcus, an relinquendus. Hæc dissensio etiã acerba propter studium officij vtriusque non solùm sine peccato fuit, sed à Spiritu sancto probata fuisse nobis videtur, qui ex illa diuisione vtrique Apostolo seorsum tãtum muneris & officij commisit, quãtum ambo simul subituri erant; & alterum in alias regiones legauit.

l *Confirmans Ecclesias.*] verbo & virtute Spiritus sancti.

m *Præcepta Apostolorum & seniorum.*] qualia ex Ierosolymitano concilio ad fratres ex Gentibus conuersos missa fuerant.

CAP. XVI.

a *Et ecce discipulus.*] Exemplum animaduersione & obseruatione dignum indicat vox *Ecce*.

[n] 7 MS. o. L.

[*] Ierusalem o. nam, etsi G q. præcedentia habeat verba, hanc tamen dictionem in nullis inuenimus.

[*] quod missi fuerãt MS q.

[n] 4 MS. c. s.

[*] cuiusdam Iudææ; MS. z. c. s.

luit Paulus ſecum proficiſci: & aſſumens
[a]circuncîdit eum propter Iudęos qui erāt
in illis locis. Sciebant enim omnes quòd
pater eius erat Gentilis. 4 Cùm autem
pertranſirent ciuitates, tradebant eis cu-
ſtodire [b]dogmata, quæ erant decreta ab
Apoſtolis & ſenioribus qui erant Ieroſo-
lymis. 5 Et eccleſiæ quidem [c]confirma-
bantur fide, [d]& abundabāt numero quo-
tidie. 6 Tranſeuntes autem Phrygiam
& Galatiæ regionem, vetati ſunt à Spi-
*Dei Ms. 1. ritu ſancto loqui verbum * in Aſia.
7 Cùm veniſſent autem in Myſiam, ten-
B tabant ire in Bithyniam: & non permiſit
eos Spiritus Ieſu. 8 Cùm autem per-
tranſiſſent Myſiam, deſcēderunt [e]Troa-
dem: 9 & viſio per noctem Paulo oſtē-
ſa eſt: Vir Macedo quidam erat ſtans &
deprecans eum, & dicens, Tranſiens in
Macedoniam, adiuua nos. 10 Vt autem
viſum vidit, ſtatim quæſiuimus profi-
ciſci in Macedoniam, certi facti quòd
vocaſſet nos Deus euangelizare eis.
11 Nauigantes autē à Troade, recto cur-
ſu venimus Samothraciam, & ſequenti
die [f]Neapolim: 12 & inde Philippos:
quæ eſt prima partis Macedoniæ ciuitas
colonia. Eramus autem in hac vrbe die-
*conferen-tes o. bus aliquot, [g]*conſiſtentes. 13 Die au-
tem ſabbathorū egreſſi ſumus foras por
C tam iuxta flumen, vbi [h]videbatur oratio
eſſe: & ſedentes [i]loquebamur mulieribus

 quæ

a *Circuncîdit eum.*] Illuſtre exemplum & prudens offendiculi vitandi cauſa, quod Iudæos abalienare poſſet à conſuetudine atque doctrina Pauli, videntes illum adminiſtro vſum Gentili. Ita qui ex Spiritu ſancto prius & ex concilio etiam cognouerat circūciſionem inutilem eſſe, atque adeò iam pluſquā otioſam, tamen ipſe diſcipulum circuncîdit, vt Iudæos lucrifaciat. Temporum rationes obſeruare prudentiæ Spiritus ſancti eſt.

b *Dogmata*] illa pertinentia ad ſeptem præcepta filiorum Noë, in Ieroſolymitano concilio expoſita ac deſcripta, ad omnium diſcipulorum qui ex Gentibus conuerterentur, diſciplinam.

c *Confirmabantur fide.*] fide quę reuelāda erat, arcana fide quam Spiritus ſanctus in cordibus credentium & obedientium efficit.

d *Et abundabant numero.*] Indies augebantur aliæ Eccleſiæ in aliis locis, & in iiſdē Eccleſiis fiebat acceſſio animarū.

e *Troadem.*] Maritimam vrbem, aliâs Antigoniam & Alexandriam dictam; cuius meminit Plinius, & frequenter Galenus.

f *Neapolim.*] Philippis proximam, in Thraciæ ac Macedoniæ confinio.

g *Conſiſtentes.*] commorati.

h *Videbatur oratio eſſe.*] Ipſe loci aſpectus indicabat conuentum ad preces illic celebrari.

i *Loquebamur*] verbum vitæ æternæ mulieribus, quæ vt fieri ſolet viros præceſſerant in illum conuentum.

quæ conuenerant. 14 Et quædam mu-
lier nomine [a] Lydia, purpuraria ciuitatis
Thyatirenorum, colens Deum, [b] audi-
uit: cuius Dominus aperuit cor intende-
re his quæ dicebantur à Paulo. 15 Cùm
autem baptizata esset, & domus eius, de-
precata est, dicens, Si iudicastis me fide-
lem Domino esse, introite in domum
meam, & manete. Et coëgit nos. 16 Fa-
ctum est autem euntibus nobis ad ora-
tionem, [c] puellam quandam habentem
spiritum pythônem obuiare nobis, quæ
quæstum magnum præstabat dominis
suis [d] diuinãdo. 17 [e] Hæc subsecuta Pau-
lum & nos, clamabat dicens, Isti homi-
nes, serui Dei excelsi sunt, qui annun-
tiant vobis viam salutis. 18 Hoc autem
faciebat multis diebus. Dolens autem
Paulus, & conuersus, spiritui dixit, Præ-
cipio tibi in nomine Iesu Christi *exire* D
ab ea. Et exiit eadem hora. 19 Videntes
autem domini eius quia exiuit spes quę-
stus eorum, apprehendentes Paulum &
Silam, perduxerunt in forum ad princi-
pes: 20 & offerentes eos magistratibus,
dixerunt, Hi homines [f] conturbant ciui-
tatem nostram, cùm sint Iudæi: 21 &
annuntiant morem quem non licet no-
bis suscipere, neque facere, cùm simus
Romani. 22 Et cucurrit plebs aduersus
eos: & magistratus scissis tunicis " corũ, ſuis uel
iusserunt eos virgis cædi. 23 Et cùm
multas

a *Lydia purpuraria.*] purpuræ vẽditrix, quæ eò negotij sui causa venerat ex Thyatira vrbe; & pia erat, Deumque Israelitarum colebat: ideoque conueniebat cum aliis in domum illam orationis.

b *Audiuit*] Pauli sermonem libenter & attentè, cum magna auiditate cognoscendi illius verbi mysterium in suam salutem. Hoc studium probans Deus, mulieris cor aperuit, vt totam illam humanæ salutis rationem rectè caperet, hoc est, Christum crucifixum, Iudæis scandalum, Gentibus stultitiã.

c *Puellam.*] ancillam. *Spiritum pythonem.*] spiritum malum interrogationũ, vel sortilegij, vt vocant.

d *Diuinando.*] de furtis, de rebus amissis, de absentium actis & factis, atque eiusmodi rebus quæ vulgus ab huiusmodi sagis & diuinis petere solet.

e *Hæc subsecuta Paulum.*] Puella cognouerat per spiritum pythonem Pauli & sociorum ministerium, auctoritatem & virtutem: atque ipsa quidem suo iudicio illos commendabat, quanquam inuito spiritu illo malo. ideò sequebatur Apostolos.

f *Conturbant ciuitatem nostram.*] legum studium prætexentes, illi suas res agebant & vrgebant.

2 Co. 11. f. 25 1 The. 2. a. 2 Phil. 1. c. 13 d. 29

multas plagas eis imposuissent, miserunt
eos in carcerē, pręcipientes custodi vt di-
ligenter custodiret eos. 24 Qui [a]cùm tale
E præceptum accepisset, misit eos in inte-
riorem carcerem, & pedes eorum strin-
xit ligno. 25 Media autem nocte, Pau-
lus & Silas [b] orantes, laudabant Deum.
[c] Et audiebant eos qui in custodia erant.
26 Subitò verò terręmotus factus est ma-
gnus, ita vt mouerentur fundaměta car-
ceris. Et statim [d] aperta sunt omnia ostia:
& vniuersorum vincula soluta sunt.
27 Expergefactus autem custos carceris,
& videns ianuas apertas carceris, euagi-
nato gladio volebat se interficere, æsti-
mans fugisse vinctos. 28 [e] Clamauit au-
tem Paulus voce magna, dicens, Nihil
tibi malefeceris: vniuersi enim hîc su-
mus. 29 Petitoque lumine introgressus
est: & tremefactus prócidit Paulo & Si-
læ ad pedes: 30 & producens eos foras,
ait, Domini, quid me oportet facere vt
saluus fiam? 31 At illi dixerunt, Crede
in Dominum Iesum: & saluus eris tu, &
F domus tua. 32 Et locuti sunt ei verbum
Domini cum omnibus qui erant in do-
mo eius. 33 Et tollens eos in illa hora
noctis, lauit plagas eorum: & baptizatus
est ipse, & omnis domus eius continuò.
34 Cúmque perduxisset eos in domum
suam, apposuit eis mensam, [f] & lætatus
est cum omni domo sua credens Deo.

a *Cùm tale præceptum accepisset.*] Intelligens maiorem custodiam illis adhibere oportere, aliàs ipse illorum vicem subiturus, atque adeò ratus eos vel virtute propria, vel gratia aliqua valere exolui, nisi accuratissimè custodiri contingeret loco exquisito conclusos; intimo, inquam, arctius constrinxit, ligno numella à Latinis dicto. Germanis block.

b *Orantes.*] Precati Deum vt Euangelij virtus abundè cõmunicaretur omnibus, Christusque annuntiaretur: laudabant cantico pio Deum, qui eos dignos fecerat pro nomine Iesu contumeliam pati.

c *Et audiebant eos.*] intelligebantq; laudum argumentum.

d *Aperta sunt omnia ostia.*] magna significatione salutis & liberationis à Deo allatæ terris & gentibus.

e *Clamauit autem Paulus.*] qui quanquam in obscuro carceris esset, tamen quid ageret custos cognoscebat.

f *Et lætatus est cum omni domo sua, credens Deo.*] lætitia illa quam Spiritus sanctus efficit in animis hominum, comporibus illius fidei quę reuelanda erat.

35 Et cùm dies factus esset, miserunt ma-
gistratus lictores, dicentes, Dimitte ho-
mines illos. 36 Nuntiauit autem custos
carceris verba hæc Paulo: Quia miserũt
magistratus vt dimittamini. nunc igitur
exeuntes, ite in pace. 37 Paulus autem
dixit eis, Cæsos nos publicè, indemna-
tos, homines Romanos miserunt in car-
cerem, & nunc occultè nos eiiciũt? Non G
ita: sed veniant, & [g] ipsi nos eiiciant.
38 Nuntiauerunt autem magistratibus
lictores verba hæc. Timuerúntque audi-
to quòd Romani essent: 39 & venientes
[h] deprecati sunt eos, & educentes roga-
bant [i] vt egrederentur de vrbe. 40 Exeũ-
tes autem de carcere, introierunt ad Ly-
diam: & visis fratribus, [k] consolati sunt
eos, & profecti sunt.

CAP. XVII.

CVm autem perambulassent Amphi- A
polim & Apolloniam, venerũt Thes-
salonicam, vbi erat synagoga Iudæorũ.
2 [a] Secundum consuetudinem autẽ Pau-
lus introiuit ad eos, & per sabbatha tria
[b] disserebat eis de scripturis, 3 adaperiẽs
& insinuans quia Christũ oportuit pati,
& resurgere à mortuis: & quia hic est Ie-
sus Christus, quem ego annuntio vobis.
4 Et quidam ex eis crediderunt, & adiũ-
cti sunt Paulo & Silæ, [c] & de colentibus
Gentilibus multitudo magna, & mulie-
res nobiles non paucę. 5 [d] Zelantes autẽ
Iudæi,

g *Ipsi nos eiiciant.*] Non ambitiosè aut gloriosè hoc Paulus dicebat; sed vt causam suam, hoc est, Christi Euangeliũ, propter quod cæsi erant, honestissimã populo ipsius magistratus officio probaret: atque ita Christus enuntiaretur siue per honorem, siue per ignominiã, vt ipse aliàs docet.

h *Deprecati sunt eos.*] veniam petierũt iudicij in illos exerciti propter subitum populi tumultum.

i *Vt egrederentur de vrbe.*] prospicientes nimirum ne concitatus, vt pridie, populus, impetum in illos faceret.

k *Consolati sunt eos.*] exhortati sunt ad perseuerantiam in fide & Christiana religione.

CAP. XVII.

a *Secundum consuetudinem.*] vt semper consueuerat Paulus adire Iudæorum synagogas.

b *Disserebat eis de scripturis.*] Quoniam Iudæi illi studiosi erant scripturarum sanctarum, Paulus ex ipsis scripturarũ locis adductis & explicatis, docebat illos diuini consilij de humana salute rationem, proponens illis Christũ esse mittendum procuratorem & auctorẽ salutis publicæ secundùm scripturas: hoc negotium esse efficiendum morte ac resurrectione ipsius Christi. Hæc erat hypothesis disputationis, quæ ex scripturarum sententiis ac verbis exponebatur & confirmabatur. Thesis verò illa, verum Christum esse Iesum, quem ipse testis & Apostolus annuntiaret, cuius mors omnibus & resurrectio multis testibus nota esset, virtus & efficacitas ab ipso eodem Apostolo assereretur suo ipsius experimẽto & multorum aliorum, tam ex Iudæis quàm ex Gentibus: deinde etiã signis, portentis ac miraculis, cæterisque omnibus documentis quę in scripturis cõtinentur.

c *Et de colentibus Gentilibus.*] De Gentilibus qui pio animo affecti erant in Deum, Iudæorũque legem probabant, & scripturas libenter audiebant.

d *Zelantes autem Iudæi*] contumaces, qui Iesu odio sacrorum librorum oracula à Paulo exposita reiiciebant.

B Iudæi, aſſumentes quæ [a] de vulgo viros
quoſdam malos, & turba facta, concita-
uerunt ciuitatem: & aſſiſtentes domui Iá-
ſonis, quærebant eos [b] producere in po-
pulum. 6 Et cùm non inueniſſent eos,
trahebant Iáſonem & quoſdam fratres
ad principes ciuitatis, clamantes, Quo-
* vrbem o. niam hi qui [c] "orbem concitant, & huc
venerunt, 7 quos ſuſcepit Iaſon, [d] & hi
omnes contra decreta Cæſaris faciunt,
regem alium dicentes eſſe, Ieſum.
8 Concitauerunt autem plebem, & prin-
cipes ciuitatis audientes hæc. 9 Et [e] acce-
pta ſatisfactione à Iáſone & à cæteris, di-
C miſerunt eos. 10 Fratres verò confeſtim
per noctem dimiſerunt Paulum & Silam
in Berœam. Qui cùm veniſſent, in ſyn-
agogam Iudæorum introierunt. 11 (Hi
autem erant [f] nobiliores eorum qui ſunt
Theſſalonicæ, qui [g] ſuſceperunt verbum
cum omni auiditate, quotidie ſcrutantes
ſcripturas, ſi hæc ita ſe haberent. 12 [h] Et
multi quidem crediderunt ex eis, & mu-
* virorum lierum Gentilium [i] honeſtarum, & "viri
M.S.C. non pauci.) 13 Cùm autem cognouiſ-
ſent in Theſſalonica Iudæi, quia & Be-
rœæ prædicatum eſt à Paulo verbũ Dei,
venerunt & illuc, commouentes & [k] tur-
bantes multitudinem. 14 Statímque
tunc Paulum dimiſerunt fratres, vt iret
[l] vſque ad mare: Silas autem & Timó-
theus remanſerunt ibi. 15 Qui autem

a *De vulgo.*] ex compitis & foris tumultuoſos & inſolentes, habiles ad mouendas turbas, plebemq́ue cogendã ſuis orationibus, actionibus & geſtibus.

b *Producere in populum.*] Tumultuaria & popularis furoris inſolentia lapidãdos ac dilaniandos.

c *Orbem concitant.*] nouas res moliũtur, & ſtatum rerum euertere tentãnt.

d *Et hi omnes.*] Coniurationis crimen multitudinis delatione confirmare ſtudebant accuſatores hi.

e *Accepta ſatisfactione.*] Apologia ac defenſione probata.

f *Nobiliores*] familiis, atque moribus & ingenio elegantiores quàm Theſſalonicenſes Iudæi.

g *Suſceperunt verbum cum omni auiditate.*] libenter audierunt rationem illam rerum à Paulo prædicatarum; atque animo tranquillo, ſedato, & veri cognoſcendi cupido, diligenter conferebant ſcripturas, an Prophetarum oracula cũ his quæ Paulus proponebat & docebat, conſentirent.

h *Et multi quidem crediderunt.*] ſecundùm potentiam virtutis Dei.

i *Honeſtarum.*] celebrium.

k *Turbantes multitudinem.*] plebem & vulgus facilè mobile ad turbas ſeditioſorum & inſolentium ſermonibus & actionibus.

l *Vſque ad mare.*] vt ſimularet ſe nauiculam cõſcendere, indè abiturum, quò Theſſalonicenſes ipſum perſequi deſinerent. hoc Berœenſes animo magis eripiendi Paulum ab illorum inſania, quàm metu fecerunt, quippe qui ſecũ retinuerint duos Pauli ſocios eiuſdem doctrinæ miniſtros, atque doctrinam ipſam conſeruare ſtuduerunt: deinde officium fecere bonorum virorũ, conſtitutis viris, qui Paulum Athenas vſque longo itinere deducerent.

deducebant Paulum, perduxerunt eum D
vsque ad Athenas, & accepto mandato
ab eo ad Silam & Timótheum, vt quam
celeriter venirét ad illum: profecti sunt.
16 Paulus autem cùm Athenis eos expe-
ctaret, [a] incitabatur spiritus eius in ipso,
videns idololatriæ deditam ciuitatem.
17 Disputabat igitur in synagoga [b] cum
Iudæis, & colétibus, & in foro, per om-
nes dies ad eos qui "aderant'. 18 Quidã
autem [c] Epicurei & Stoici philosophi dis-
serebant cum eo: & quidam dicebant,
Quid vult [d] " seminator verborum' hic,
dicere? Alij verò, [e] Nouorum dæmonio-
rum videtur annuntiator esse. quia Ie-
sum & resurrectionem annuntiabat eis.
19 Et apprehensum eum, [f] ad Areópagum E
duxerunt, dicentes: Possumus scire quæ
est hæc noua, quæ à te dicitur, doctrina?
20 noua enim quædã infers auribus no-
stris. Volumus ergo scire quidnam ve-
lint hæc esse. 21 (Athenienses autem
omnes, & aduenę hospites, ad nihil aliud
vacabant, nisi aut dicere, aut audire ali-
quid noui.) 22 Stans autem Paulus in
medio Areópagi, ait, Viri Athenienses,
per omnia [g] quasi " superstitiosos' vos
video.

" adierãt. audierãt.

" seminatoribus MS. 2. 6.

" superstitiosiores. MS. 6. 1.

a *Incitabatur spiritus eius.*] exacerbabatur vehementer, videns ciuitatem, quæ scientiæ ac sapientiæ facultatem magnam profiteretur, plenam erroribus & insaniis, & opinionib⁹ de varia deorum natura, qui illic variis nominibus per omnes vias & plateas consecrati colebantur.

b *Cum Iudæis, & colentibus*] Gentilibus, sacrarum literarum doctrinæ deditis, & ad Iudæorum religionem accedentibus, quanquam incircuncisis. Cum vtrisque disputabat ex scripturis, in foro verò ex rationibus sapientię ac sciẽtiæ humanæ, quam illi maximi faciebant; melius tamen ac prudentius deductis, quàm cæteri Philosophi deducere solerent.

c *Epicurei & Stoici.*] Duæ sectæ religionis Christianæ veritati omnino cõtrariæ, & secum ex diametro pugnantes: altera enim omnia casu, altera verò necessitate omnia definit.

d *Seminator verborum.*] Ita dicebatur, quòd varias res dissereret, non ex arte & eloquentia Attica, sed simplici sermone, magnaque libertate omnium hominum sententias vanas refelleret, opiniones recenseret, & placita improbaret. denique cum omnibus verba sermonesque connsereret, hoc nomine otiosum & nugatorem significare volebant.

e *Nouorum dæmoniorum.*] Non dixit, *deorum*, sed *dæmoniorum*; habita ratione ad mysterium Iesu in hominum animos veniente, quẽ euangelizabat Paulus; & ad resurrectionem corporalem & spiritualem. Nam philosophi Græci, alia de dæmonibus, alia de diis tradiderant; ac dæmones bonos & malos distinxerant. hinc autem illud celebratum dæmonium Socratis.

f *Ad Areópagum.*] Martis curiam Latini vocant: locus erat iudicij, in quo de grauibus criminib⁹ cognoscebatur, ex quibus vnum impietas erat: raptus est igitur Paulus ad iudicium illud, tãquam religionis perturbator, nouorũque deorum inuector, quod capitale apud Athenienses erat. raptus est autem impetu quodam populari, nullis accusatoribus constitutis; sed tanquam ex suspicione criminis, vt ipse de se rationem redderet: non enim constabat adhuc illius ratio ad causam constituẽdam aduersus ipsum, vt videre est ex variis sententiis & opinionibus populi. Ita Spiritus sanctus rem disposuit, vt liberius audiretur Paulus, testimonium redditurus de Christo coram populis, & gentibus & principibus.

g *Quasi superstitiosiores.*] Video vos præter cæteros Græcos in diis colendis & inquirendis deorum naturis nimis studiosos, idque probandum est, dummodò veritatem, quam inquirere & cognoscere imprimis oportet, amplectamini. & quoniam res ipsa ingeniumque vestrum & studium fores mihi aperit ad exponendũ vobis rem nouã simul & antiquam vobis: antiquam, vtpote quam apud vos constare video; nouam, quippe cuius cognitione & certa ratione caretis. Intelligetis igitur me non nouos deos afferre vobis, verùm de Deo à vobis culto, nouam & certam rationem reddere.

video. 23 Præteriens enim & videns si-
mulachra vestra, inueni & aram in qua
scriptum erat, IGNOTO DEO. Quod
ergo ignorantes colitis, hoc ego annun-
Gen. 1. a. 1 tio vobis. 24 Deus qui fecit mundum
F & omnia quæ in eo sunt, hic cæli & ter-
Sup. 7. f. 48 ræ cùm sit Dominus, non in manufa-
ctis templis habitat, 25 nec manibus hu-
manis colitur, indigens aliquo, cùm ipse
det omnibus vitam & inspirationem, &
omnia: 26 fecítque [a] ex vno omne genus
hominum, inhabitare super vniuersam
faciem terræ, definiens statuta tempora
& terminos habitationis eorũ, 27 quæ-
1 & R. c. c. rere Deum si fortè attrectent eum aut
inueniant, quamuis non longè sit ab v-
noquoque nostrûm. 28 In ipso enim vi-
uimus, & mouemur & sumus, sicut &
Aratus. quidam vestrorum poëtarum dixerunt,
Ipsius enim & genus sumus. 29 [b] Genus
Isa. 40. d. 18 ergo cùm simus Dei, non debemus esti-
mare auro aut argento, aut lapidi, scul-
G pturæ artis & cogitationis hominis, Di-
uinum esse simile. 30 Et [c] tempora quidẽ
huius ignorantiæ despiciens Deus, nunc
annuntiat hominibus, vt omnes vbique
pœnitentiam agant, 31 eò quòd statuit
diem in quo iudicaturus est orbem in
æquitate,

a *Ex vno*] sanguine ad Noë atque tẽpora post diluuium, quod Græcis non erat ignotum, referimus hanc orationem, *omne genus hominum*, quamuis nationibus variis ac regionibus disiuncti, tamen ab vno Noë ortum duxere, atque post diluuium missi sunt & diuisi in regiones quas habitarent, certis limitibus distincti, & certis terminis cohibiti: neque enim in immensum extenditur terra. Ita alij cum aliis communicantes & conferentes, poterant originis suæ notitiam & communionem conseruare. Deinde etiam cùm vterẽtur certis temporum constitutionibus ad communem omniũ vtilitatem, poterant cognoscere auctorẽ illum vnicũ, qui hæc ipsis adeò constãter præberet, atq; hoc modo & suam dignitatẽ concordia summa tueri debuerunt, & ipsum maximum sui generis auctorem beneficentissimum quærere atque inuenire, illi tanquam patri omnium inhærere studentes, maximè cùm ipse adeò prope sit, vt inueniri à quærentibus facilè possit, quippe qui vltrò sese collatis in omnes beneficiis insinuet.

b *Genus ergo cùm simus Dei.*] ex veritate à vestris poëtis decantata, atque cõsensu omnium comprobata, intelligere & cognoscere debemus diuinam naturã longissimè remotam esse à materia atque ab imperfectione istarum rerum & artium, quæ nobiscum comparatæ nihil ferè esse videntur; aut si quid formæ habent, id ab hominibus acceperunt, non secundùm naturam hominum, sed secundùm cogitationem & artem à naturæ perfectione infinito ferè interuallo distantem.

c *Tempora quidem huius ignorantiæ despiciens Deus.*] Prætermittens propter suã clementiam præterita tempora ignorationis huius criminosæ idolomaniæ, ob quam iustè poterat Gentes omnes damnare, cæcitatique suæ permittere adeò studiosè affectatæ, summa illa & immensa sua misericordia ac beneficẽtia voluit hoc tempore lumen veritatis vltrò offerre Gentibus ab eo abalienatissimis, quas nunc iam vocat ad veritatis agnitionem & ad lumen suum, ad ipsorum salutem ac ædificationem: idque facit per virum missum à se, vt homines veritatem doceret eam quæ de diuina natura, atque eam etiam quæ de humana natura est, ille enim vtriusque naturæ seorsum & vtriusque coniunctæ rationem exponere docereque potest efficacissimè & certissimè. hunc dedit doctorem huius doctrinæ, hunc eundem à mortuis suscitatum statuit perpetuum magistrum & certissimum auctorem huius veritatis: ita vt illo viuente & mortuo atque resuscitato fides facta sit omnibus Gentibus veritatis huius, quam omnes cognoscere amplectique debent: eundem constituit iudicem, cuius virtute & munere Deus certa sibique constituta die iudicaturus est orbem æquissimè. Oportet igitur præteriti erroris pœnitere homines omnes, accepto hoc nuntio à Deo, & sequi voluntatem admirandam beneficentiamque Dei, talem tantamque conditionem vltrò offerentis.

æquitate, in viro in quo statuit, fidem
præbēs omnibus, suscitans eū à mortuis.
32 [a] Cùm audissent autem [d] resurrectionē
mortuorum, quidā quidem [e] irridebant,
quidam verò dixerunt, [f] Audiemus te de
hoc iterum. 33 Sic Paulus exiuit de me-
dio eorum. 34 [g] Quidam verò viri adhærentes ei, crediderunt: in quibus &
Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

CAP. XVIII.

POst hęc egressus ab Athenis, venit Corinthum. A
2 & inueniēs quendam Iu-
dæum, nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, &
Priscillam vxorem eius (eò quòd præcepisset Claudius discedere omnes Iudæos
à Roma,) accessit ad eos.
3 [a] Et quia eiusdē erat artis, manebat apud eos, & operabatur (erāt autem scenofactoriæ artis.)
4 Et [b] disputabat in synagoga per omne
sabbathum, [-] interponens nomen Domini Iesu, suadebátq; Iudæis & Græcis.
5 [c] Cùm venissent autem de Macedonia
[d] Silas & Timótheus, instabat verbo Paulus, testificans Iudæis esse Christum, Iesum. B
6 [e] Contradicentibus autem eis &
blasphemantibus, excutiens vestimenta sua, dixit ad eos, [f] Sanguis vester super
caput

- MS. R. & S. minus verò prolande videntur illi, MS. quæ totū hunc versum tollit.

d *Resurrectionem mortuorum.*] quā nulla Philosophię ratio excogitare potuit, nulla humanæ sapientiæ perspicacitas inuenire, neque, nisi à Deo expositam, cognoscere; quanquam de animi immortalitate in illis Gentium tenebris nonnullæ scintillæ eluxerint.

e *Irridebant.*] eiusmodi ingenia & iudicia, qualia vel Stoicorum vel Epicuræorum erant.

f *Audiemus te de hoc iterum.*] nouarum rerum audiendarum cupidi, & nonnihil iam permoti & affecti ex priore assertionis atque expositionis parte, argumentum illud alterum, cuius nulla apud ipsos ratio aut mentio antea fuerat, dignum duxerunt cui commodum tempus assignarent ac darent; vtpote quod à principio altiùs repetito explicari debere intelligerent.

g *Quidam verò viri adhærentes ei.*] per fidem & pœnitentiam ab ipso indictā & postulatam, suum nomen in illius disciplinam profitentes, crediderūt secundùm potentiam virtutis Dei, per fidem quæ reuelanda fuerat; neque vllus sexus aut ordo exclusus fuit ab illa vocatione.

CAP. XVIII.

a *Et quia eiusdem erat artis.*] Occasione communis artis diuertit Paulus ad Iudæum illum, vt ipse labore suò sibi victum pararet, & familiaritate quotidiani sermonis hominem lucrifaceret Christo. Scenofactoria ars, conopęa, & tabernacula pastoralia, & lectorum munimenta conficiūtur; artes huiusmodi ad vsum vitæ inuentæ à sanctis probatæ exercitæque fuêre.

b *Disputabat.*] disserebat de salute hominum, quam per Messiam afferendā & efficiendam diuinæ scripturæ prædixerant atque docuerant, ea scripturarum loca citabat, & exponebat quæ ad hanc rem significandam fuerant à Spiritu sancto dictata. Itaque hypothesim de Messia Messiæque officio ille aperté proponebat, exponebat & confirmabat, adeò vt eam rationem probaret ac suaderet Iudæis & Gentibus.

c *Cum venissent autem de Macedonia Silas & Timotheus.*] duo certi præsentesque testes veritatis Iesu Christi, tunc sese omnino aperuit Paulus, diuini Spiritus ardore incēsus, affirmabat frequēter & studiosissimè Iesum Nazarenum esse Messiam illum, de quo per præterita sabbatha disputatum fuerat.

d *Contradicentibus autem eis & blasphemantibus.*] Contradictio in disputatione, blasphemia autem in maledicentia erat: vt enim Paulus Iesum affirmabat Christum esse, & virtutem efficientiamque illius miris laudibus prædicabat, sic illi contrà & illum esse Christum negabant, & maledicentissimis verbis illius nomē prosequebantur. Fuit hæc studiosa ac deliberata repulsio.

e *Sanguis vester.*] Culpa vestra erit vestrumque crimen omnino, quod Euangeliū à vobis repulsum ad Gentes trāsferatur, vnā cum donis & gratia Dei. Neque enim quicquā desideratus

iam propter consilium voluntatemque vestram quo minus regnum Dei accipiatis, sunt oracula diuina, accessere tempora, concordant etiam testimonia, exempla sunt apertissima, documenta à me facta, meoque periculo & sociorum meorum consensu confirmata, ita Deum promissis stetisse suis, & ministros Dei officio suo fuisse functos constat. Ergo si reprobamini à Deo, vestra culpa est. ego iam officio meo erga vos satisfeci. sed à vobis reiectus ad Gentes conuertar ex præcepto Dei, qui salutem omnibus credituris & accepturis promisit.

caput vestrum: mundus ego, ex hoc ad
Gentes vadam. 7 Et migrans indè, in-
trauit in domum cuiusdam, nomine Titi
Iusti, [a] colentis Deum, cuius domus erat
C coniuncta synagogæ. 8 Crispus autem
archisynagogus credidit Domino, cum
omni domo sua: & multi Corinthiorum
audientes credebant, & baptizabantur.
9 Dixit autem Dominus nocte per visio-
nem Paulo, [b] Noli timere, sed loquere,
& ne taceas. 10 propter quod ego sum
tecum: & * nemo apponetur tibi vt no-
ceat te: quoniam populus est mihi mul-
tus in hac ciuitate. 11 Sedit autem * an-
num & sex menses, docens apud eos ver-
bum Dei. 12 Galliône autem [c] procon-
sule Achaiæ, insurrexerunt vno animo
Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad
tribunal, 13 dicentes, [d] Quia contra le-
gem hic persuadet hominibus colere
Deum. 14 Incipiente autem Paulo [e] ape-
rire os, dixit Gallio ad Iudæos, Si qui-
D dem esset iniquum aliquid, aut facinus
pessimum, ô viri Iudæi, [f] rectè vos susti-
nerem. 15 Si verò quæstiones sunt [g] de
verbo & nominibus, & legis vestræ, vos
ipsi videritis: Iudex ego horum nolo esse.
16 Et minauit eos à tribunali. 17 [h] Ap-
prehendentes autem omnes Sosthenem

* nullus nocere poterit tibi; MS. S.

* ibi MS. *quibus fauent q. & s. addunt enim, in Corintho.*

a *Colentis Deum.*] qui quanquam Gentilis esset, tamen doctrinæ Iudæorum piè adhærebat; & salutem suã studiosè magis quàm Iudæi cupiebat. Proxima fuit parata Gentilis domus Apostolo à Iudæorum synagoga repulso.

b *Noli timere.*] vel tibi vel ministerij tui expeditioni: namque tibi nemo nocebit. etsi à Iudæis repellaris, tamen à frequenti Gentium populo qui suam salutem cupiunt, ad quam per me vocabuntur & admittentur, exeipieris.

c *Proconsule Achaia.*] totius Græciæ à Romanis per Achaios subiectæ. Pausanias.

d *Quia contra legem.*] Biceps accusatio, quòd Iudæus cùm sit, Iudæos contra ipsorum legem aliam religionis formã docet. item Gentes conatur auertere ab ipsorum religionibus, ad aliudque colendi genus traducere: quod neque ipsarum Gentium lege neque nostra continetur.

e *Aperire os.*] parante iam Paulo in defensionem suam dicere, & Euangelium hac ratione exponere.

f *Rectè vos sustinerem.*] iuxta muneris officijque mei rationem vos exciperẽ.

g *De verbo, & nominibus, & legis vestræ.*] Intellexerat iam Procõsul ea quæ Paulus doceret, non esse aliena à Iudæorũ scripturis; verùm controuersiam esse in expositione scripturarum. Atqui Iudæorum scripturas & religionem apud Gentes doceri, maximè apud Græcos & Romanos, iam illo tempore licebat: sine vllo enim periculo aut crimine multi Gentiles Iudæorum synagogas frequentabant.

h *Apprehendentes autem omnes Sosthenẽ.*] Græci qui illic aderãt impetum in Sosthenem nouum Archisynagogum fecerunt, indignabundi quòd virum sanctum honestissimè apud ipsos versatũ, & bonam doctrinam, pietatisque rectam institutionem professum, in crimen & calumniam raptum ab illis Iudæis viderent.

principem ſynagogæ, percutiebant eum
ante tribunal: & nihil eorum Gallióni
curæ erat. 18 Paulus verò cùm adhuc E
ſuſtinuiſſet dies multos, fratribus vale-
faciens, nauigauit Syriam, (& cum eo
Priſcilla & Aquila) [a] qui ſibi totonderat Num.6.c.18 Infr.21.d.14
in Cēchris caput. habebat enim votum.
19 Deuenitque Epheſum, & illos ibi re-
liquit. [b] Ipſe verò ingreſſus ſynagogam,
[c] diſputabat cum Iudæis. 20 Rogātibus
autem eis, vt ampliori tempore mane-
ret*, non conſenſit, 21 ſed valefaciens, & *apud eos R.G.S.
dicens,*Iterum reuertar ad vos Deo vo- *Oportet me ſolenné dié aduenié- tem facere Ieroſolymis M.S.G.S.
lente: profectus eſt ab Epheſo. 22 [d] Et
deſcendens Cæſaréam, aſcendit, & ſalu-
tauit eccleſiam, & deſcendit Antiochīā. F
23 Et facto ibi aliquanto tempore, profe-
ctus eſt, perambulans ex ordine Galati-
cam regionem & Phrygiam, confirmans
omnes diſcipulos. 24 [e] Iudæus autem
quidam, Apollo nomine, Alexandrinus
"genere", vir eloquēs, deuēnit Epheſum, "nationa us.
[f] potens in ſcripturis. 25 Hic erat [g] edo-
ctus viam Domini: & feruens ſpiritu lo-
quebatur, & docebat diligenter ea quæ
ſunt Ieſu, ſciens tantùm baptiſma Iohā-
nis. 26 Hic ergo cœpit fiducialiter agere G
in ſynagoga. Quem cùm audiſſent Priſ-
cilla & Aquila, aſſumpſerunt eum, &
diligentius expoſuerunt ei viam "Domi- "Dei ſ R.G.
ni". 27 Cùm autem vellet ire Achaiam,
exhortati fratres, ſcripſerunt diſcipulis
vt

a *Qui ſibi totonderat.*] Paulus ipſe votum religioſum abſtinentiæ ad orationem faciens, totonderat caput, vouentium ritu: quæ ceremonia eùm media eſſet, poterat ipſi locū aperire, & viam munire ad cōuerſandum cum Iudæis, minuſque ſuſpectum reddere.

b *Ipſe verò.*] Cōtinuatio hiſtoriæ Pauli, abſoluta narratione de comitibus Aquila & Priſcilla.

c *Diſputabat cum Iudæis.*] de interpretatione ſacrarum ſcripturarum, de ſalute publica in ſcripturis promiſſa per Chriſtum efficienda.

d *Et deſcendens.*] è naui in qua Epheſo nauigauerat Cæſaream, Stratonis portum ab Herode conſtructum ad commoditatem nauigationis ex Aſia aliiſque locis in Palæſtinam.

e *Iudæus autem.*] Poſt Pauli diſceſſum venit ille qui nondum Chriſtianus factus, neque ſtudio religionis iam ſuſceptæ; ſed veritatis Chriſti ex diſciplina aliorum compos factus, certiſſimā rationem per ſcripturas demonſtraret atque defenderet.

f *Potens in ſcripturis.*] qui ſcripturarum argumenta & loca omnia & mente tenebat, & opportunè referebat.

g *Edoctus viam Domini.*] Catechizatus & informatus in veritate Ieſu Chriſti, quippe eùm ſcripturarum ſententiam & interpretationem probè teneret; intellexerat ex Chriſtianis rationem virtutis & efficacitatis atque efficientiæ Ieſu, quæ ratio ſcripturarum omnium ſcopus eſt. Eam rationem cùm ex catechiſmo cognouiſſet, amplexus eſt magno ſtudio; quāobrem baptizatus erat aqua in pœnitentiam in remiſſionem peccatorum, & ſperabat expectabatq; baptiſmū illum Chriſti in Spiritu ſancto & igni, quem nondum obtinuerat. Interim tamen illam Chriſti veritatem ex ſcripturarum lectione doctiſſimè, ſtudioſiſſimè & efficaciſſimè aſſerebat; adeò vt illius diſputatione ex ſcripturis valdè iuuarentur Chriſtiani illi, qui Spiritu ſancto accepto teſtimoniū reddebant virtute magna veritatis Ieſu.

vt susciperent eum. Qui cùm venisset,
contulit multum [h] his qui crediderant.
28 Vehementer enim Iudæos reuincebat
publicè, ostendens per scripturas, esse
Christum, Iesum.

CAP. XIX.

A FActum est autẽ cùm Apollo esset Co-
rinthi, vt Paulus peragratis superiori-
bus partibus [a] veniret Ephesum, & inue-
niret [b] quosdam discipulos: 2 dixitque
ad eos: [c] Si Spiritum sanctum accepistis
credentes? At illi dixerunt ad eum, Sed
neque si Spiritus sanctus est, audiuimus.
3 Ille verò ait, [d] In quo ergo baptizati
estis? Qui dixerunt, [e] In Iohannis baptis-
Mat.3.c.11 Marc.1.b.8 Luc.3.c.16 Ioh.1.d.26 Sup.1.a.5.11 b.16.19.a.4 Sup.2.a.4 matę. 4 Dixit autem Paulus: [f] Iohannes
baptizauit baptismo pœnitentiæ popu-
lum, dicens: In eum qui venturus esset
post ipsum vt crederẽt, hoc est, in Iesum.
5 His auditis, baptizati sunt [g] in nomine
Domini Iesu. 6 [h] Et cùm imposuisset
illis manus Paulus, [i] venit Spiritus san-
B ctus super eos, & loquebantur linguis, &
prophetabant. 7 Erant autem omnes
viri ferè duodecim. 8 Introgressus au-
tem synagogã, [k] cum fiducia loquebatur

h *His qui crediderant.*] ex gratia secundùm potentiam virtutis Dei. nam hi ex proprio experimento, ille ex disputatione testabantur apertissimè Iesum esse Christum.

CAP. XIX.

a *Veniret Ephesum.*] iuxta promissum à se factum. Ephesi enim de Iesu nihil apertè exposuerat, sed tantùm de salute publica ex scripturis disseruerat.

b *Quosdam discipulos.*] qui Christi doctrinam profitebantur, quatenus ex disciplina Iohannis Baptistæ cognouerant, expectantes aduentum regni Dei, & baptizati in remissionem peccatorũ; sed illius regni mysterium nondum edocti.

c *Spiritum sanctum accepistis credentes.*] Rogat an postquam crediderint appropinquasse regnum Dei, & Iesum fuisse agnum Dei, qui tolleret peccata mũdi, accepissent Spiritum sanctificationis, cuius virtute viuum testimonium reddebatur veritatis Iesu Christi. Hæc enim erat regni Dei communio. Illi negant se hactenus cognouisse aliquid de hoc Spiritu sanctificationis. Nõ enim negabant Spiritus sancti nomen sibi cognitum esse: namque hoc nemo Iudæus ignorabat, esse videlicet Spiritum sanctum, eundemque Deũ esse; verùm illum Spiritum hominum sanctificatorem esse ignorabant, quippe hoc mysterium paucissimis ante Christi aduẽtum & efficientiam cognitum fuit, vel ex auditu, nullis verò ex experimento, antequam Christus esset glorificatus.

d *In quo ergo baptizati estis?*] cuius rei professione & causa accipiẽdæ aut obtinendæ baptisma subiistis?

e *In Iohannis baptismate.*] in pœnitentiam & expectationem regni Dei.

f *Iohannes baptizauit.*] Atqui Iohannes cùm baptizaret in pœnitentiam & expectationem regni Dei, non dixit regnum Dei illo suo baptismo aut significari aut communicari; sed baptizatos in pœnitentiam baptismo ipsius, oportere etiam credere in eũ qui post se venturus erat, tãquam in auctorem & communicatorem regni Dei, quod communicandũ erat baptizatis ab illo in Spiritu sancto & igni. Illum autem ipse idem Iohannes indicauit ac testatus est esse Iesum.

g *In nomine Domini Iesu.*] in virtutem, potentiã, auctoritatem & efficientiam Iesu, qui illum Dominũ omnium, & regem cælorum, hæredemque Dei docere testarique posset, accepto per illum Spiritu sancto, qui esset pignus & arrhabo hæreditatis ipsorum. h *Et cum imposuisset illis manus.*] in signum efficacitatis Euangelij & auctoritatis Iesu. i *Venit Spiritus sanctus.*] non solùm dona Spiritus, verùm ipse Spiritus in illos est illapsus, quos sanctificauit mutato veteri homine in nouum, & regenerauit, eiusque sanctificationis & nouæ creaturæ testimonia erant linguæ, nullo humano præceptore adhibito, repentè cognitæ & pronuntiatæ, & diuinarum rerum cognitio, de quibus disputabant & prophetabant, eratque abundantissimum tot virorum testimonium.
k *Cum fiducia.*] magna assertione, vtpote qui iam exempla manifestissima ediderat veritatis Iesu Christi, quem regni Dei regem, pontificem, communicatorem & largitorem esse affirmabat.

per tres menſes, [a] diſputans & ſuadens
de regno Dei. 9 Cùm autem quidam in-
durarentur, & non crederent, [b] maledi-
centes "viam' ⁻Domini' coram multitu- 'viæ 1 MS. ⁻ 1 MS. C. 4 Syr viā Dei legunt.
dine, diſcedens ab eis, [c] ſegregauit diſci-
pulos, quotidie diſputans in ſchola [d] Ty-
ranni cuiuſdam. 10 [e] Hoc autem factum
eſt per biennium, ita vt omnes qui ha-
bitabant in Aſia, audirent verbum Do-
mini, Iudæi atque Gentiles. 11 Virtu-
tesque non quaſlibet faciebat Deus per
"manū' Pauli: 12 ita vt etiam ſuper lan- 'manus MS. C.
guidos deferrentur à corpore eius ſuda-
ria vel ſemicinctia, & recedebant ab eis
languores, & ſpiritus nequam egredie-
bantur. 13 Tentauerunt autem qui- C
dam ⁻&' [f] de circumeuntibus Iudæis ex- ⁻ R. B. C.
orciſtis, [g] inuocare ſuper eos qui habe-
bant ſpiritus malos, nomen Domini Ie-
ſu, dicētes, "Adiuro' vos per Ieſum quem 'Adiuramus MS. C.
Paulus prædicat. 14 Erant autem qui-
dam Sceuæ Iudæi principis ſacerdotum
ſeptem filij, qui hoc faciebant. 15 Re-
ſpondens autem ſpiritus nequam, dixit
eis, Ieſum noui, & Paulum ſcio: vos au-
tem qui eſtis? 16 Et inſiliens homo in
eos, in quo erat dæmonium peſſimum,
& dominatus amborum, inualuit con-
tra eos, ita vt nudi & vulnerati effuge-
rent de domo illa. 17 Hoc autem no-
tum factum eſt omnibus Iudæis atque
Gentilibus qui habitabant Epheſi: &
ceciderit

a *Diſputans*] ex ſcripturis, *& ſuadens* ex teſtimoniis & exemplis veris, viuis & præſentibus. Diſputatio, ad rē ipſam referebatur, hoc eſt, ad definitionem veram & ſimplicem regni Dei: ſuaſio, ad Ieſum, in quem credentes regnum Dei obtenturos eſſe docebat; non ex lege, quæ regnum Dei non poterat cōmunicare, ſed ex pœnitentia & fide in Ieſum Chriſtum, verum & vnicum regni Dei donatorem.

b *Maledicentes viam Domini.*] execrati ac deteſtati illam rationem regni obtinendi, quæ legi efficacitatem detrahebat, Chriſto autem omnem tribuebat.

c *Segregauit diſcipulos.*] eos qui in Chriſtum Ieſum crediderant, ſeparauit à congreſſu & conuentu Iudæorum iam induratorum, qui Euangelium ſæpè ac frequenter ipſis oblatum repulerant.

d *Tyranni cuiuſdam.*] cuiuſdam viri nomine Tyrni, ſiue Turni, vt Syrica habent.

e *Hoc autem factum eſt.*] Diſputatio aſſidua & frequens concio ac doctrina, adhortatio, & miraculorum ac ſignorum editio Pauli miniſterio facta, biēnium Epheſi durauit, ita vt omnes qui in Aſia erant, cuius celeberrima vrbs Epheſus fuit, audirent illam rationem publicæ ſalutis per Ieſum Chriſtum mundo allatæ, quam Paulus prædicabat, atque ex fama miraculorū ad eum concurrerent ex tota regione, varij ac multi ſanationis cauſa.

f *De circumeuntibus.*] qui quæſtum aliquem hac ratione faciebant dæmonia eiicientes, appellantes & obteſtati nomina diuina, & certis ritibus, ceremoniis ac ſuffitionibus vſi.

g *Inuocare ſuper eos qui habebant ſpiritus malos, nomen Domini Ieſu.*] quem illi non credebāt ſaluatorem hominū, & Chriſtum verum; ſed exiſtimabant ſe tentaturos efficacitatē illius nominis ipſo experimento & periculo, non præcedente fide. quod ſi ſuccederet, dicerēt illi Ieſum non eſſe auctorem illius doctrinę quam Paulus prædicabat, vtpote cuius nomen etiam in vſu eſſet Iudęis, à doctrina Pauli diſſentiētibus. Sin verò non, affirmarent inane nomen illud eſſe. Veruntamen illorum conſilium Deus eluſit, coacto dæmoniaco confiteri Ieſu Chriſti virtutem, & Pauli veritatem; & illos opprimere, in exemplum audaciæ Deo inuiſæ & improbatæ.

cecidit timor super omnes illos, [a] & ma-
gnificabatur nomen Domini Iesu.
D 18 [b] Multique credentium veniebant cō-
fitentes & annuntiantes actus suos.
19 Multi autem ex eis [c] qui fuerant curio-
sa sectati, contulerunt libros, & com-
busserunt coram omnibus: & computa-
tis pretiis illorum, inuenerunt pecuniam
[d] denariorum quinquaginta millium.
20 Ita fortiter crescebat verbum "Dei" &
"confirmabatur". 21 His autem exple-
tis, proposuit Paulus [e] in Spiritu, transita
Macedonia & Achaia, ire Ierosolymam,
dicens, Postquam fuero ibi, oportet me
& Romam videre. 22 Mittens autem
in Macedoniam duos ex ministrantibus
sibi, Timótheum & Erastum, ipse re-
mansit ad tempus in Asia. 23 Facta est
autem illo tempore turbatio non mini-
ma de via "Domini". 24 Demetrius e-
E nim quidam nomine, argentarius, fa-
ciens [f] ædes argenteas Dianæ, præstabat
artificibus non modicum quæstum.
25 quos conuocans & eos qui huiusmo-
di erant opifices, dixit, Viri, scitis quia
de hoc artificio est nobis acquisitio:
26 & videtis, & auditis quia non solùm
Ephesi, sed penè totius Asiæ, Paulus hic
suadens auertit multam turbam, dicens,
Quoniā non sunt dij qui manibus fiunt.
27 Non solùm autem hæc periclitabitur
nobis pars [g] in redargutionem venire, sed

Domini MS. C.
confortabatur 5 MS. inualescebat C.
5 MS. C.

a *Et magnificabatur nomen Domini Iesu.*] contra quam Iudęi illi studuerant, cognoscebatur publicè Iesu Domini virtus præstantissima, & illius doctrina quā Paulus prædicabat certissima esse.
b *Multique credentium.*] Multi ex iis qui crediderant secundùm potentiam virtutis Dei, testabantur mutationem in ipsis factam virtute Iesu Christi in se habitantis per Spiritum sanctum: atque in eo testimonio cōfitebātur quales anteà fuissent, quales redditi essent per Iesu Christi efficientiam. Huius cōfessionis exemplum extat in Apostolicis scriptis.
c *Qui fuerant curiosa sectati.*] Magicas artes exercuerant, siue naturales, siue præter naturam, & sortilegia, & exorcismos quosdam superstitiosos. hi libri combusti sunt in detestationem illius disciplinæ, quæ à pietate animos auerteret: & testimonium atque confessionem veræ ac solidæ sapientiæ, quæ vnica est quærere Iesum Christum, quem qui habet, omnia habet, vtpote omnium Dominum.
d *Denariorum quinquaginta millium.*] drachmarū argenti ferè sexaginta millium. Oportuit autē huiusmodi libros igni potius consumi, in detestationem argumenti ac doctrinæ, quàm vendi, & pauperibus erogari. præstat enim huiusmodi pecuniæ vsum perire omnino, quàm librorum lectione alios corrumpi. Fuit magnum exemplum iudicij Christiani, ideoque à Luca expositum; id quod ipse per epiphonema indicat, *Ita fortiter crescebat*, &c.
e *In Spiritu*] sancto, id consilium ipso suggerente.
f *Ædes argenteas.*] ædiculā argento cælato artificiosissimam, cuiusmodi ab Italis architectis ducuntur in Piceno. Erāt etiam imagunculæ ędium Dianæ hospitibus ad emendum paratæ.
g *In redargutionem venire.*] confutari & redargui, atque aboleri.

 & magnæ

[illegible]

[illegible] per tres menses, [illegible] & [illegible]
[illegible] regno Dei. Cum autem quid[illegible]
[illegible], & non credebant, [illegible]
[illegible] Domini coram m[illegible]
[illegible], [illegible] ab eis, segregavit
[illegible]
[illegible] Hoc autem [illegible]
est per biennium, ita ut omnes [illegible]
[illegible] in Asia, [illegible]
[illegible] atque Gentiles. [illegible]
[illegible] faciebat Deus
[illegible] ita ut etiam sup[illegible]
[illegible]
[illegible], & recedebant a[illegible]
[illegible], & spiritus nequam egr[illegible]
[illegible] Tentaverunt autem [illegible]
[illegible] & de circumeuntibus Iud[illegible]
[illegible] invocare super eos qu[illegible]
[illegible], nomen Do[illegible]
[illegible] per Ies[illegible]
[illegible] praedicat. [illegible] Erant aut[illegible]
[illegible] principes sac[illegible]
[illegible], qui hoc faciebant.
[illegible] autem spiritus nequam
[illegible] novi, & Paulum scio
[illegible] quis estis?
16 Et insi[illegible]
eos, in quo erat daemon[illegible]
& dominatus amborum[illegible]
[illegible] eos, ita ut nudi & v[illegible]
[illegible] de domo illa.
[illegible] facta est omn[illegible]
Gentilibus qui hab[illegible]

cecidit timor super omnes illos,[a] & ma-
D gnificabatur nomen Domini Iesu.
18 [b] Multique credentium veniebant cō-
fitentes & annuntiantes actus suos.
19 Multi autem ex eis [c] qui fuerant curio-
sa sectati, contulerunt libros, & com-
busserunt coram omnibus: & computa-
tis pretiis illorum, inuenerunt pecuniam
[d] denariorum quinquaginta millium.
Domini s. G. — 20 Ita fortiter crescebat verbum "Dei" &
conforta-batur. 1 MS. inualescebat G. — "confirmabatur". 21 His autem exple-
tis, proposuit Paulus [e] in Spiritu, transita
Macedonia & Achaia, ire Ierosolymam,
dicens, Postquam fuero ibi, oportet me
& Romam videre. 22 Mittens autem
in Macedoniam duos ex ministrantibus
sibi, Timótheum & Erastum, ipse re-
mansit ad tempus in Asia. 23 Facta est
autem illo tempore turbatio non mini-
~s MS. c. — ma de via ~ Domini'. 24 Demetrius e-
E nim quidam nomine, argentarius, fa-
ciens [f] ædes argenteas Dianæ, præstabat
artificibus non modicum quæstum.
25 quos conuocans & eos qui huiusmo-
di erant opif[illegible], dixit, Viri, scitis quia
de hoc ar[illegible] nobis acquisitio:
26 & vid[illegible]itis quia non solùm
Ephesi, [illegible]ius Asiæ, Paulus hic
suaden[illegible]ltam tur[illegible], dicens,
Q[illegible]t dij qui[illegible]s fiunt.
27 [illegible]atem h[illegible]abitur
[illegible]dargu[illegible]nire, sed
[illegible] magr[illegible]

a *Et magnificabatur nomen Domini Iesu.*] contra quam Iudęi illi studuerant, cognoscebatur publicè Iesu Domini virtus præstantissima, & illius doctrina quā Paulus prædicabat certissima esse.

b *Multique credentium.*] Multi ex iis qui crediderant secundùm potentiam virtutis Dei, testabantur mutationem in ipsis factam virtute Iesu Christi in se habitantis per Spiritum sanctum: atque in eo testimonio cōfitebātur quales anteà fuissent, quales redditi essent per Iesu Christi efficientiam. Huius cōfessionis exemplum extat in Apostolicis scriptis.

c *Qui fuerant curiosa sectati.*] Magicas artes exercuerant, siue naturales, siue præter naturam, & sortilegia, & exorcismos quosdam superstitiosos. hi libri combusti sunt in detestationem illius disciplinæ, quæ à pietate animos auerteret: & testimonium atque confessionem veræ ac solidæ sapientiæ, quæ vnica est quærere Iesum Christum, quem qui habet, omnia habet, vtpote omnium Dominum.

d *Denariorum quinquaginta millium.*] drachmarū argenti ferè sexaginta millium. Oportuit autē huiusmodi libros igni potius consumi, in detestationem argumenti ac doctrinæ, quàm vendi, & pauperibus erogari. præstat enim huiusmodi pecuniæ vsum perire omnino, quàm librorum lectione alios corrumpi. Fuit magnum exemplum iudicij Christiani, ideoque à Luca expositum; id quod ipse per epiphonema indicat, *Ita fortiter crescebat*, &c.

e *In Spiritu*] sancto, id consilium ipso suggerente.

f *Ædes argenteas.*] ædiculā argento cælato artificiosissimam, cuiusmodi ab Italis architectis ducuntur in Piceno. Erāt etiam imagunculæ ędium Dianæ hospitibus ad emendum paratæ.

g *In redargutionem venire.*] confutari & [illegible]argui, atque aboleri.

35 Et cùm dies factus esset, miserunt ma-
gistratus lictores, dicentes, Dimitte ho-
mines illos. 36 Nuntiauit autem custos
carceris verba hæc Paulo: Quia miserũt
magistratus vt dimittamini. nunc igitur
exeuntes, ite in pace. 37 Paulus autem
dixit eis, Cæsos nos publicè, indemna-
tos, homines Romanos miserunt in car-
cerem, & nunc occultè nos eiiciũt? Non G
ita: sed veniant, & [g] ipsi nos eiiciant.
38 Nuntiauerunt autem magistratibus
lictores verba hæc. Timuerúntque audi-
to quòd Romani essent: 39 & venientes
[h] deprecati sunt eos, & educentes roga-
bant [i] vt egrederentur de vrbe. 40 Exeũ-
tes autem de carcere, introierunt ad Ly-
diam: & visis fratribus, [k] consolati sunt
eos, & profecti sunt.

CAP. XVII.

CVm autem perambulassent Amphi- A
polim & Apolloniam, venerũt Thes-
salonicam, vbi erat synagoga Iudæorũ.
2 [a] Secundum consuetudinem autẽ Pau-
lus introiuit ad eos, & per sabbatha tria
[b] disserebat eis de scripturis, 3 adaperiẽs
& insinuans quia Christũ oportuit pati,
& resurgere à mortuis: & quia hic est Ie-
sus Christus, quem ego annuntio vobis.
4 Et quidam ex eis crediderunt, & adiũ-
cti sunt Paulo & Silæ, [c] & de colentibus
Gentilibus multitudo magna, & mulie-
res nobiles non paucę. 5 [d] Zelantes autẽ
Iudæi,

g *Ipsi nos eiiciant.*] Non ambitiosè aut gloriosè hoc Paulus dicebat, sed vt causam suam, hoc est, Christi Euangeliũ, propter quod cæsi erant, honestissimã populo ipsius magistratus officio probaret: atque ita Christus enuntiaretur siue per honorem, siue per ignominiã, vt ipse aliàs docet.

h *Deprecati sunt eos.*] veniam petierũt iudicij in illos exerciti propter subitum populi tumultum.

i *Vt egrederentur de vrbe.*] prospicientes nimirum ne concitatus, vt pridie, populus, impetum in illos faceret.

k *Consolati sunt eos.*] exhortati sunt ad perseuerantiam in fide & Christiana religione.

CAP. XVII.

a *Secundum consuetudinem.*] vt semper consueuerat Paulus adire Iudæorum synagogas.

b *Disserebat eis de scripturis.*] Quoniam Iudæi illi studiosi erant scripturarum sanctarum, Paulus ex ipsis scripturarũ locis adductis & explicatis, docebat illos diuini consilij de humana salute rationem, proponens illis Christũ esse mittendum procuratorem & auctorẽ salutis publicæ secundùm scripturas: hoc negotium esse efficiendum morte ac resurrectione ipsius Christi. Hæc erat hypothesis disputationis, quæ ex scripturarum sententiis ac verbis exponebatur & confirmabatur. Thesis verò illa, verum Christum esse Iesum, quem ipse testis & Apostolus annuntiaret, cuius mors omnibus & resurrectio multis testibus nota esset, virtus & efficacitas ab ipso eodem Apostolo assereretur suo ipsius experimẽto & multorum aliorum, tam ex Iudæis quàm ex Gentibus: deinde etiã signis, portentis ac miraculis, cæterisque omnibus documentis quę in scripturis cõtinentur.

c *Et de colentibus Gentilibus.*] De Gentilibus qui pio animo affecti erant in Deum, Iudæorũque legem probabant, & scripturas libenter audiebant.

d *Zelantes autem Iudæi*] contumaces, qui Iesu odio sacrorum librorum oracula à Paulo exposita reiiciebant.

B Iudæi, assumentes quæ [a] de vulgo viros
quosdam malos, & turba facta, concita-
uerunt ciuitatem: & assistentes domui Iá-
sonis, quærebant eos [b] producere in po-
pulum. 6 Et cùm non inuenissent eos,
trahebant Iásonem & quosdam fratres
ad principes ciuitatis, clamantes, Quo-
urbem o. niam hi qui [c] orbem concitant, & huc
venerunt, 7 quos suscepit Iason, [d] & hi
omnes contra decreta Cæsaris faciunt,
regem alium dicentes esse, Iesum.
8 Concitauerunt autem plebem, & prin-
cipes ciuitatis audientes hæc. 9 Et [e] acce-
pta satisfactione à Iásone & à cæteris, di-
C miserunt eos. 10 Fratres verò confestim
per noctem dimiserunt Paulum & Silam
in Berœam. Qui cùm venissent, in syn-
agogam Iudæorum introierunt. 11 (Hi
autem erant [f] nobiliores eorum qui sunt
Thessalonicæ, qui [g] susceperunt verbum
cum omni auiditate, quotidie scrutantes
scripturas, si hæc ita se haberent. 12 [h] Et
multi quidem crediderunt ex eis, & mu-
virorum lierum Gentilium [i] honestarum, & viri
Ms.s.c. non pauci.) 13 Cùm autem cognouis-
sent in Thessalonica Iudæi, quia & Be-
rœæ prædicatum est à Paulo verbũ Dei,
venerunt & illuc, commouentes & [k] tur-
bantes multitudinem. 14 Statímque
tunc Paulum dimiserunt fratres, vt iret
[l] vsque ad mare: Silas autem & Timó-
theus remanserunt ibi. 15 Qui autem

Ff 3 dedu-

a *De vulgo.*] ex compitis & foris tumultuosos & insolentes, habiles ad mouendas turbas, plebemque cogendá suis orationibus, actionibus & gestibus.

b *Producere in populum.*] Tumultuaria & popularis furoris insolentia lapidãdos ac dilaniandos.

c *Orbem concitant.*] nouas res moliũtur, & statum rerum euertere tentant.

d *Et hi omnes.*] Coniurationis crimen multitudinis delatione confirmare studebant accusatores hi.

e *Accepta satisfactione.*] Apologia aut defensione probata.

f *Nobiliores*] familiis, atque moribus & ingenio elegantiores quàm Thessalonicenses Iudæi.

g *Susceperunt verbum cum omni auiditate.*] libenter audierunt rationem illam rerum à Paulo prædicatarum; atque animo tranquillo, sedato, & veri cognoscendi cupido, diligenter conferebant scripturas, an Prophetarum oracula cũ his quæ Paulus proponebat & docebat, consentirent.

h *Et multi quidem crediderunt.*] secundùm potentiam virtutis Dei.

i *Honestarum.*] celebrium.

k *Turbantes multitudinem.*] plebem & vulgus facilè mobile ad turbas seditiosorum & insolentium sermonibus & actionibus.

l *Vsque ad mare.*] vt simularet se nauiculam cõscendere, indè abiturum, quò Thessalonicenses ipsum persequi desinerent. hoc Berœenses animo magis eripiendi Paulum ab illorum insania, quàm metu fecerunt, quippe qui secũ retinuerint duos Pauli socios eiusdem doctrinæ ministros, atque doctrinam ipsam conseruare studuerunt: deinde officium fecere bonorum virorũ, constitutis viris, qui Paulum Athenas vsque longo itinere deducerent.

deducebant Paulum, perduxerunt eum D
vsque ad Athenas, & accepto mandato
ab eo ad Silam & Timótheum, vt quam
celeriter venirēt ad illum: profecti sunt.
16 Paulus autem cùm Athenis eos expe-
ctaret, [a] incitabatur spiritus eius in ipso,
videns idololatriæ deditam ciuitatem.
17 Disputabat igitur in synagoga [b] cum
Iudæis, & colētibus, & in foro, per om-
nes dies ad eos qui "aderant'. 18 Quidā 'adierāt ms. 'audierāt o.
autem [c] Epicurei & Stoici philosophi dis-
serebant cum eo: & quidam dicebant,
Quid vult [d] "seminator verborum' hic, 'seminiuerbius ms. a. o.
dicere? Alij verò, [e] Nouorum dæmonio-
rum videtur annuntiator esse. quia Ie-
sum & resurrectionem annuntiabat eis.
19 Et apprehensum eum, [f] ad Areópagum E
duxerunt, dicentes: Possumus scire quæ
est hæc noua, quæ à te dicitur, doctrina?
20 noua enim quædā infers auribus no-
stris. Volumus ergo scire quidnam ve-
lint hæc esse. 21 (Athenienses autem
omnes, & aduenę hospites, ad nihil aliud
vacabant, nisi aut dicere, aut audire ali-
quid noui.) 22 Stans autem Paulus in
medio Areópagi, ait, Viri Athenienses,
per omnia [g] quasi "superstitiosos' vos 'superstitiosiores. a ms. c. s.
video.

a *Incitabatur spiritus eius.*] exacerbabatur vehementer, videns ciuitatem, quæ scientiæ ac sapientiæ facultatem magnam profiteretur, plenam erroribus & insaniis, & opinionib⁹ de varia deorum natura, qui illic variis nominibus per omnes vias & plateas consecrati colebantur.

b *Cum Iudæis, & colentibus*] Gentilibus, sacrarum literarum doctrinæ deditis, & ad Iudæorum religionem accedentibus, quanquam incircuncisis. Cum vtrisque disputabat ex scripturis, in foro verò ex rationibus sapientię ac sciētiæ humanæ, quam illi maximi faciebant; melius tamen ac prudentius deductis, quàm cæteri Philosophi deducere solerent.

c *Epicurei & Stoici.*] Duæ sectæ religionis Christianæ veritati omnino cōtrariæ, & secum ex diametro pugnantes: altera enim omnia casu, altera verò necessitate omnia definit.

d *Seminator verborum.*] Ita dicebatur, quòd varias res dissereret, non ex arte & eloquentia Attica, sed simplici sermone, magnaque libertate omnium hominum sententias vanas refelleret, opiniones recenseret, & placita improbaret. denique cum omnibus verba sermonesque confereret, hoc nomine otiosum & nugatorem significare volebant.

e *Nouorum dæmoniorum.*] Non dixit, *deorum*, sed *dæmoniorum*; habita ratione ad mysterium Iesu in hominum animos veniente, quē euangelizabat Paulus; & ad resurrectionem corporalem & spiritualem. Nam philosophi Græci, alia de dæmonibus, alia de diis tradiderant; ac dæmones bonos & malos distinxerant. hinc autem illud celebratum dæmonium Socratis.

f *Ad Areópagum.*] Martis curiam Latini vocant: locus erat iudicij, in quo de grauibus criminib⁹ cognoscebatur, ex quibus vnum impietas erat: raptus est igitur Paulus ad iudicium illud, tāquam religionis perturbator, nouorūque deorum inuector, quod capitale apud Athenienses erat. raptus est autem impetu quodam populari, nullis accusatoribus constitutis; sed tanquam ex suspicione criminis, vt ipse de se rationem redderet: non enim constabat adhuc illius ratio ad causam constituēdam aduersus ipsum, vt videre est ex variis sententiis & opinionibus populi. Ita Spiritus sanctus rem disposuit, vt liberius audiretur Paulus testimonium redditurus de Christo coram populis, & gentibus & principibus.

g *Quasi superstitiosiores.*] Video vos præter cæteros Græcos in diis colendis & inquirendis deorum naturis nimis studiosos, idque probandum est, dummodò veritatem, quam inquirere & cognoscere imprimis oportet, amplectamini. & quoniam res ipsa ingeniumque vestrum & studium fores mihi aperit ad exponendū vobis rem nouā simul & antiquam vobis. antiquam, vtpote quam apud vos constare video; nouam, quippe cuius cognitione & certa ratione caretis. Intelligetis igitur me non nouos deos afferre vobis, verùm de Deo à vobis culto, nouam & certam rationem reddere.

video. [23] Præteriens enim & videns si-
mulachra vestra, inueni & aram in qua
scriptum erat, IGNOTO DEO. Quod
ergo ignorantes colitis, hoc ego annun-
Gen.1.a.1 tio vobis. [24] Deus qui fecit mundum
F & omnia quæ in eo sunt, hic cæli & ter-
Sup.7.f.48 ræ cùm sit Dominus, non in manufa-
ctis templis habitat, [25] nec manibus hu-
manis colitur, indigens aliquo, cùm ipse
det omnibus vitam & inspirationem, &
omnia: [26] fecítque [a] ex vno omne genus
hominum, inhabitare super vniuersam
faciem terræ, definiens statuta tempora
& terminos habitationis eorũ, [27] quæ-
a & 2.c.6. rere Deum si fortè attrectent eum aut
inueniant, quamuis non longè sit ab v-
noquoque nostrûm. [28] In ipso enim vi-
uimus, & mouemur & sumus, sicut &
Aratus. quidam vestrorum poëtarum dixerunt,
Ipsius enim & genus sumus. [29] [b] Genus
Isa.40.d.18 ergo cùm simus Dei, non debemus æsti-
mare auro aut argento, aut lapidi, scul-
G pturæ artis & cogitationis hominis, Di-
uinum esse simile. [30] Et [c] tempora quidẽ
huius ignorantiæ despiciens Deus, nunc
annuntiat hominibus, vt omnes vbique
pœnitentiam agant, [31] eò quòd statuit
diem in quo iudicaturus est orbem in
æquitate,

a *Ex vno*] sanguine ad Noë atque tẽpora post diluuium, quod Græcis non erat ignotum, referimus hanc orationem, *omne genus hominum*, quamuis nationibus variis ac regionibus disiuncti, tamen ab vno Noë ortum duxere, atque post diluuium missi sunt & diuisi in regiones quas habitarent, certis limitibus distincti, & certis terminis cohibiti: neque enim in immensum extenditur terra. Ita alij cum aliis communicantes & conferentes, poterant originis suæ notitiam & communionem conseruare. Deinde etiam cùm vterẽtur certis temporum constitutionibus ad communem omniũ vtilitatem, poterant cognoscere auctorẽ illum vnicũ, qui hæc ipsis adeò constãter præberet, atq; hoc modo & suam dignitatẽ concordia summa tueri debuerunt, & ipsum maximum sui generis auctorem beneficentissimum quærere atque inuenire, illi tanquam patri omnium inhærere studentes, maximè cùm ipse adeò prope sit, vt inueniri à quærentibus facilè possit, quippe qui vltrò sese collatis in omnes beneficiis insinuet.

b *Genus ergo cùm simus Dei.*] ex veritate à vestris poëtis decantata, atque cõsensu omnium comprobata, intelligere & cognoscere debemus diuinam naturã longissimè remotam esse à materia atque ab imperfectione istarum rerum & aruum, quæ nobiscum comparatæ nihil ferè esse videntur; aut si quid formæ habent, id ab hominibus acceperunt, non secundùm naturam hominum, sed secundum cogitationem & artem à naturæ perfectione infinito ferè interuallo distantem.

c *Tempora quidem huius ignorantiæ despiciens Deus.*] Prætermittens propter suã clementiam præterita tempora ignorationis huius criminosæ idolomaniæ, ob quam iustè poterat Gentes omnes damnare, cæcitatique suæ permittere adeò studiosè affectatæ, summa illa & immensa sua misericordia ac beneficẽtia voluit hoc tempore lumen veritatis vltrò offerre Gentibus ab eo abalienatissimis, quas nunc iam vocat ad veritatis agnitionem & ad lumen suum, ad ipsorum salutem ac deificationem: idque facit per virum missum à se, vt homines veritatem doceret eam quæ de diuina natura, atque eam etiam quæ de humana natura est, ille enim vtriusque naturæ seorsum & vtriusque coniunctæ rationem exponere docereque potest efficacissimè & certissimè. hunc dedit doctorem huius doctrinæ, hunc eundem à mortuis suscitatum statuit perpetuum magistrum & certissimum auctorem huius veritatis: ita vt illo viuente & mortuo atque resuscitato fides facta sit omnibus Gentibus veritatis huius, quam omnes cognoscere amplectique debent: eundem constituit iudicem, cuius virtute & munere Deus certa sibique constituta die iudicaturus est orbem æquissimè. Oportet igitur præteriti erroris pœnitere homines omnes, accepto hoc nuntio à Deo, & sequi voluntatem admirandam beneficentiamque Dei, talem tantamque conditionem vltrò offerentis.

æquitate, in viro in quo statuit, fidem
præbẽs omnibus, suscitans eũ à mortuis.
32 [d] Cùm audissent autem resurrectionẽ
mortuorum, quidã quidem [e] irridebant,
quidam verò dixerunt, [f] Audiemus te de
hoc iterum. 33 Sic Paulus exiuit de me-
dio eorum. 34 [g] Quidam verò viri adhærentes ei, crediderunt: in quibus &
Dionysius Areopagita, & mulier nomi-
ne Damaris, & alij cum eis.

CAP. XVIII.

POst hęc egressus ab Athenis, venit Co- A
rinthum. 2 & inueniẽs quendam Iu-
dæum, nomine Aquilam, Ponticum
genere, qui nuper venerat ab Italia, &
Priscillam vxorem eius (eò quòd præce-
pisset Claudius discedere omnes Iudæos
à Roma,) accessit ad eos. 3 [a] Et quia eius-
dẽ erat artis, manebat apud eos, & ope-
rabatur (erãt autem scenofactoriæ artis.)
4 Et [b] disputabat in synagoga per omne
sabbathum, - interponens nomen Do- - Ms.B. & S. minus verò probanda videntur illi & Ms. quę totũ hunc versum tollũt.
mini Iesu, suadebátq; Iudæis & Græcis.
5 [c] Cùm venissent autem de Macedonia
[d] Silas & Timótheus, instabat verbo Pau B
lus, testificans Iudæis esse Christum, Ie-
sum. 6 [e] Contradicentibus autem eis &
blasphemantibus, excutiens vestimenta
sua, dixit ad eos, [f] Sanguis vester super
caput

d *Resurrectionem mortuorum.*] quã nulla Philosophię ratio excogitare potuit, nulla humanæ sapientiæ perspicacitas inuenire, neque, nisi à Deo expositam, cognoscere; quanquam de animi immortalitate in illis Gentium tenebris nonnullæ scintillæ eluxerint.

e *Irridebant.*] eiusmodi ingenia & iudicia, qualia vel Stoicorum vel Epicuræorum erant.

f *Audiemus te de hoc iterum.*] nouarum rerum audiendarum cupidi, & nonnihil iam permoti & affecti ex priore assertionis atque expositionis parte, argumentum illud alterum, cuius nulla apud ipsos ratio aut mentio antea fuerat, dignum duxerunt cui commodum tempus assignarent ac darent; vtpote quod à principio altiùs repetito explicari debere intelligerent.

g *Quidam verò viri adhærentes ei.*] per fidem & pœnitentiam ab ipso indictã & postulatam, suum nomen in illius disciplinam profitentes, crediderũt secundùm potentiam virtutis Dei, per fidem quæ reuelanda fuerat; neque vllus sexus aut ordo exclusus fuit ab illa vocatione.

CAP. XVIII.

a *Et quia eiusdem erat artis*] Occasione communis artis diuertit Paulus ad Iudæum illum, vt ipse labore suò sibi victum pararet, & familiaritate quotidiani sermonis hominem lucrifaceret Christo. Scenofactoria ars, conopęa, & tabernacula pastoralia, & lectorum munimenta conficiũtur; artes huiusmodi ad vsum vitæ inuentæ à sanctis probatæ exercitæque fuêre.

b *Disputabat.*] disserebat de salute hominum, quam per Messiam afferendã & efficiendam diuinæ scripturæ prædixerant atque docuerant, ea scripturarum loca citabat, & exponebat quæ ad hanc rem significandam fuerant à Spiritu sancto dictata. Itaque hypothesim de Messia Messiæque officio ille apertè proponebat, exponebat & confirmabat, adeò vt eam rationem probaret ac suaderet Iudæis & Gentibus.

c *Cùm venissent autem de Macedonia Silas & Timotheus*] duo certi præsentesque testes veritatis Iesu Christi, tunc sese omnino aperuit Paulus, diuini Spiritus ardore incẽsus, affirmabat frequẽter & studiosissimè Iesum Nazarenum esse Messiam illum, de quo per prætερita sabbatha disputatum fuerat.

d *Contradicentibus autem eis & blasphemantibus.*] Contradictio in disputatione, blasphemia autem in maledicentia erat: vt enim Paulus Iesum affirmabat Christum esse, & virtutem efficientiamque illius miris laudibus prædicabat, sic illi contrà & illum esse Christum negabant, & maledicentissimis verbis illius nomẽ prosequebantur. Fuit hæc studiosa ac deliberata repulsió.

e *Sanguis vester.*] Culpa vestra erit vestrumque crimen omnino, quod Euangeliũ à vobis repulsum ad Gentes trãsferatur, vnà cum donis & gratia Dei. Neque enim quicquã desideratur

iam propter consilium voluntatemque vestram quo minus regnum Dei accipiatis, sunt oracula diuina, accessere tempora, concordant etiam testimonia, exempla sunt apertissima, documenta à me facta, meoque periculo & sociorum meorum consensu confirmata, ita Deum promissis stetisse suis, & ministros Dei officio suo fuisse functos constat. Ergo si reprobamini à Deo, vestra culpa est. ego iam officio meo erga vos satisfeci. sed à vobis reiectus ad Gentes conuertar ex præcepto Dei, qui salutem omnibus credituris & accepturis promisit.

caput vestrum: mundus ego, ex hoc ad
Gentes vadam. 7 Et migrans indè, in-
trauit in domum cuiusdam, nomine Titi
Iusti, [a]colentis Deum, cuius domus erat
C coniuncta synagogæ. 8 Crispus autem
archisynagogus credidit Domino, cum
omni domo sua: & multi Corinthiorum
audientes credebant, & baptizabantur.
9 Dixit autem Dominus nocte per visio-
nem Paulo, [b]Noli timere, sed loquere,
& ne taceas. 10 propter quod ego sum
tecum: & "nemo apponetur tibi vt no-
ceat te: quoniam populus est mihi mul-
tus in hac ciuitate. 11 Sedit autem * an-
num & sex menses, docens apud eos ver-
bum Dei. 12 Galliône autem [c]procon-
sule Achaiæ, insurrexerunt vno animo
Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad
tribunal, 13 dicentes, [d]Quia contra le-
gem hic persuadet hominibus colere
Deum. 14 Incipiente autem Paulo [e]ape-
rire os, dixit Gallio ad Iudæos, Si qui-
D dem esset iniquum aliquid, aut facinus
pessimum, ô viri Iudæi, [f]rectè vos susti-
nerem. 15 Si verò quæstiones sunt [g]de
verbo & nominibus, & legis vestræ, vos
ipsi videritis: Iudex ego horum nolo esse.
16 Et minauit eos à tribunali. 17 [h]Ap-
prehendentes autem omnes Sosthenem

" nullus nocere poterit tibi; MS. S.

* ibi MS. *quibus fauent eq. & s. addunt enim, in Corintho.*

a *Colentis Deum.*] qui quanquam Gentilis esset, tamen doctrinæ Iudæorum piè adhærebat; & salutem suã studiosè magis quàm Iudæi cupiebat. Proxima fuit parata Gentilis domus Apostolo à Iudæorum synagoga repulso.

b *Noli timere.*] vel tibi vel ministerij tui expeditioni: namque tibi nemo nocebit. etsi à Iudæis repellaris, tamen à frequenti Gentium populo qui suam salutem cupiunt, ad quam per me vocabuntur & admittentur, excipieris.

c *Proconsule Achaia.*] totius Græciæ à Romanis per Achaios subiectæ. Pausanias.

d *Quia contra legem.*] Biceps accusatio, quòd Iudæus cùm sit, Iudæos contra ipsorum legem aliam religionis formã docet. item Gentes conatur auertere ab ipsorum religionibus, ad aliudque colendi genus traducere: quod neque ipsarum Gentium lege neque nostra continetur.

e *Aperire os.*] parante iam Paulo in defensionem suam dicere, & Euangelium hac ratione exponere.

f *Rectè vos sustinerem.*] iuxta muneris officijque mei rationem vos exciperẽ.

g *De verbo, & nominibus, & legis vestra.*] Intellexerat iam Procõsul ea quæ Paulus doceret, non esse aliena à Iudæorũ scripturis; verùm controuersiam esse in expositione scripturarum. Atqui Iudæorum scripturas & religionem apud Gentes doceri, maximè apud Græcos & Romanos, iam illo tempore licebat: sine vllo enim periculo aut crimine multi Gentiles Iudæorum synagogas frequentabant.

h *Apprehendentes autem omnes Sosthenẽ.*] Græci qui illic aderãt impetum in Sosthenem nouum Archisynagogum fecerunt, indignabundi quòd virum sanctum honestissimè apud ipsos versatũ, & bonam doctrinam, pietatisque rectam institutionem professum, in crimen & calumniam raptum ab illis Iudæis viderent.

principem synagogæ, percutiebant eum
ante tribunal: & nihil eorum Gallióni
curæ erat. 18 Paulus verò cùm adhuc E
sustinuisset dies multos, fratribus vale-
faciens, nauigauit Syriam, (& cum eo
Priscilla & Aquila) [a] qui sibi totonderat *Num.6.c.18 Infr.21.d.24*
in Cěchris caput. habebat enim votum.
19 Deuenitque Ephesum, & illos ibi re-
liquit. [b] Ipse verò ingressus synagogam,
[c] disputabat cum Iudæis. 20 Rogātibus
autem eis, vt ampliori tempore mane-
ret*, non consensit, 21 sed valefaciens, & * apud eos R.G.S.
dicens, *Iterum reuertar ad vos Deo vo- * Oportet me solenné dié aduenié-
lente: profectus est ab Epheso. 22 [d] Et tem facere Ierosolymis MS.G.S.
descendens Cæsaréam, ascendit, & salu-
tauit ecclesiam, & descendit Antiochīā. F
23 Et facto ibi aliquanto tempore, profe-
ctus est, perambulans ex ordine Galati-
cam regionem & Phrygiam, confirmans
omnes discipulos. 24 [e] Iudæus autem
quidam, Apollo nomine, Alexandrinus
"genere", vir eloquēs, deuēnit Ephesum, "nationa MS.
[f] potens in scripturis. 25 Hic erat [g] edo-
ctus viam Domini: & feruens spiritu lo-
quebatur, & docebat diligenter ea quæ
sunt Iesu, sciens tantùm baptisma Iohā-
nis. 26 Hic ergo cœpit fiducialiter agere G
in synagoga. Quem cùm audissent Pris-
cilla & Aquila, assumpserunt eum, &
diligentius exposuerunt ei viam "Domi-
ni". 27 Cùm autem vellet ire Achaiam, "Dei [illegible] R.G.
exhortati fratres, scripserunt discipulis
vt

a *Qui sibi totonderat.*] Paulus ipse votum religiosum abstinentiæ ad orationem faciens, totonderat caput, vouentium ritu: quæ ceremonia cùm media esset, poterat ipsi locū aperire, & viam munire ad cōuersandum cum Iudæis, minusque suspectum reddere.

b *Ipse verò.*] Cōtinuatio historiæ Pauli, absoluta narratione de comitibus Aquila & Priscilla.

c *Disputabat cum Iudæis.*] de interpretatione sacrarum scripturarum, de salute publica in scripturis promissa per Christum efficienda.

d *Et descendens.*] è naui in qua Ephesо nauigauerat Cæsaream, Stratonis portum ab Herode constructum ad commoditatem nauigationis ex Asia aliisque locis in Palæstinam.

e *Iudæus autem.*] Post Pauli discessum venit ille qui nondum Christianus factus, neque studio religionis iam susceptæ; sed veritatis Christi ex disciplina aliorum compos factus, certissimā rationem per scripturas demonstraret atque defenderet.

f *Potens in scripturis.*] qui scripturarum argumenta & loca omnia & mente tenebat, & opportunè referebat.

g *Edoctus viam Domini.*] Catechizatus & informatus in veritate Iesu Christi, quippe cùm scripturarum sententiam & interpretationem probè teneret; intellexerat ex Christianis rationem virtutis & efficacitatis atque efficientiæ Iesu, quæ ratio scripturarum omnium scopus est. Eam rationem cùm ex catechismo cognouisset, amplexus est magno studio; quāobrem baptizatus erat aqua in pœnitentiam in remissionem peccatorum, & sperabat expectabatq; baptismū illum Christi in Spiritu sancto & igni, quem nondum obtinuerat. Interim tamen illam Christi veritatem ex scripturarum lectione doctissimè, studiosissimè & efficacissimè asserebat; adeò vt illius disputatione ex scripturis valdè iuuarentur Christiani illi, qui Spiritu sancto accepto testimoniū reddebant virtute magna veritatis Iesu.

vt susciperent eum. Qui cùm venisset,
contulit múltum [h] his qui crediderant.
28 Vehementer enim Iudæos reuincebat
publicè, ostendens per scripturas, esse
Christum, Iesum.

CAP. XIX.

A FActum est autē cùm Apollo esset Co-
rinthi, vt Paulus peragratis superiori-
bus partibus [a] veniret Ephesum, & inue-
niret [b] quosdam discipulos: 2 dixitque
ad eos: [c] Si Spiritum sanctum accepistis
credentes? At illi dixerunt ad eum, Sed
neque si Spiritus sanctus est, audiuimus.
3 Ille verò ait, [d] In quo ergo baptizati
estis? Qui dixerunt, [e] In Iohannis baptis-
Mat.3.c.11 matę. 4 Dixit autem Paulus: [f] Iohannes
Marc.1.b.8 baptizauit baptismo pœnitentiæ popu-
Luc.3.c.16 Ioh.1.d.26 Sup.1.a.5.11 lum, dicens: In eum qui venturus esset
b.16.19.a.4 Sup.2.a.4 post ipsum vt crederēt, hoc est, in Iesum.
5 His auditis, baptizati sunt [g] in nomine
Domini Iesu. 6 [h] Et cùm imposuisset
illis manus Paulus, [i] venit Spiritus san-
B ctus super eos, & loquebantur linguis, &
prophetabant. 7 Erant autem omnes
viri ferè duodecim. 8 Introgressus au-
tem synagogā, [k] cum fiducia loquebatur

h *His qui crediderant.*] ex gratia secundùm potentiam virtutis Dei. nam hi ex proprio experimento, ille ex disputatione testabantur apertissime Iesum esse Christum.

CAP. XIX.

a *Veniret Ephesum.*] iuxta promissum à se factum. Ephesi enim de Iesu nihil apertè exposuerat, sed tantùm de salute publica ex scripturis disseruerat.

b *Quosdam discipulos.*] qui Christi doctrinam profitebantur, quatenus ex disciplina Iohannis Baptistæ cognouerant, expectantes aduentum regni Dei, & baptizati in remissionem peccatorū; sed illius regni mysterium nondum edocti.

c *Spiritum sanctum accepistis credentes.*] Rogat an postquam crediderint appropinquasse regnum Dei, & Iesum fuisse agnum Dei, qui tolleret peccata mūdi, accepissent Spiritum sanctificationis, cuius virtute viuum testimonium reddebatur veritatis Iesu Christi. Hæc enim erat regni Dei communio. Illi negant se hactenus cognouisse aliquid de hoc Spiritu sanctificationis. Nō enim negabant Spiritus sancti nomen sibi cognitum esse: namque hoc nemo Iudæus ignorabat, esse videlicet Spiritum sanctum, eundemque Deū esse; verùm illum Spiritum hominum sanctificatorem esse ignorabant; quippe hoc mysterium paucissimis ante Christi aduentum & efficientiam cognitum fuit, vel ex auditu, nullis verò ex experimento, antequam Christus esset glorificatus.

d *In quo ergo baptizati estis?*] cuius rei professione & causa accipiēdæ aut obtinendæ baptisma subiistis?

e *In Iohannis baptismate.*] in pœnitentiam & expectationem regni Dei.

f *Iohannes baptizauit.*] Atqui Iohannes cùm baptizaret in pœnitentiam & expectationem regni Dei, non dixit regnum Dei illo suo baptismo aut significari aut communicari; sed baptizatos in pœnitentiam baptismo ipsius, oportere etiam credere in eū qui post se venturus erat, tāquam in auctorem & communicatorem regni Dei, quod communicandū erat baptizatis ab illo in Spiritu sancto & igni. Illum autem ipse idem Iohannes indicauit ac testatus est esse Iesum.

g *In nomine Domini Iesu.*] in virtutem, potentiā, auctoritatem & efficientiam Iesu, qui illum Dominū omnium, & regem cælorum, hæredemque Dei docere testarique posset, accepto per illum Spiritu sancto, qui esset pignus & arrhabo hæreditatis ipsorum. h *Et cum imposuisset illis manus.*] in signum efficacitatis Euangelij & auctoritatis Iesu. i *Venit Spiritus sanctus.*] non solùm dona Spiritus, verùm ipse Spiritus in illos est illapsus, quos sanctificauit mutato veteri homine in nouum, & regenerauit, eiusque sanctificationis & nouæ creaturæ testimonia erant linguæ, nullo humano præceptore adhibito, repentè cognitæ & pronuntiatæ, & diuinarum rerum cognitio, de quibus disputabant & prophetabant, eratque abundantissimum tot virorum testimonium.

k *Cum fiducia.*] magna assertione, vtpote qui iam exempla manifestissima ediderat veritatis Iesu Christi, quem regni Dei regem, pontificem, communicatorem & largitorem esse affirmabat.

per tres menses, [a]disputans & suadens
de regno Dei. 9 Cùm autem quidam in-
durarentur, & non crederent, [b]maledi-
centes "viam' ⁻Domini' coram multitu- 'viæ 1 MS. ⁻ 1 MS. G. at
dine, discedens ab eis, [c]segregauit disci- Syri viã Dei legunt.
pulos, quotidie disputans in schola [d]Ty-
ranni cuiusdam. 10 [e]Hoc autem factum
est per biennium, ita vt omnes qui ha-
bitabant in Asia, audirent verbum Do-
mini, Iudæi atque Gentiles. 11 Virtu-
tesque non quaslibet faciebat Deus per
"manũ' Pauli: 12 ita vt etiam super lan- 'manus MS. G.
guidos deferrentur à corpore eius suda-
ria vel semicinctia, & recedebant ab eis
languores, & spiritus nequam egredie-
bantur. 13 Tentauerunt autem qui- C
dam ⁻&' [f]de circumeuntibus Iudæis ex- ⁻ R. B. G.
orcistis, [g]inuocare super eos qui habe-
bant spiritus malos, nomen Domini Ie-
su, dicẽtes, "Adiuro' vos per Iesum quem 'Adiuramus MS. G.
Paulus prædicat. 14 Erant autem qui-
dam Sceuæ Iudæi principis sacerdotum
septem filij, qui hoc faciebant. 15 Re-
spondens autem spiritus nequam, dixit
eis, Iesum noui, & Paulum scio: vos au-
tem qui estis? 16 Et insiliens homo in
eos, in quo erat dæmonium pessimum,
& dominatus amborum, inualuit con-
tra eos, ita vt nudi & vulnerati effuge-
rent de domo illa. 17 Hoc autem no-
tum factum est omnibus Iudæis atque
Gentilibus qui habitabant Ephesi: &
cecidit

a *Disputans*] ex scripturis, *& suadens* ex testimoniis & exemplis veris, viuis & præsentibus. Disputatio, ad rẽ ipsam referebatur, hoc est, ad definitionem veram & simplicem regni Dei: suasio, ad Iesum, in quem credentes regnum Dei obtenturos esse docebat; non ex lege, quæ regnum Dei non poterat cõmunicare, sed ex pœnitentia & fide in Iesum Christum, verum & vnicum regni Dei donatorem.

b *Maledicentes viam Domini.*] execrati ac detestati illam rationem regni obtinendi, quæ legi efficacitatem detrahebat, Christo autem omnem tribuebat.

c *Segregauit discipulos.*] eos qui in Christum Iesum crediderant, separauit à congressu & conuentu Iudęorum iam induratorum, qui Euangelium sæpè ac frequenter ipsis oblatum repulerant.

d *Tyranni cuiusdam.*] cuiusdam viri nomine Tyrni, siue Turni, vt Syrica habent.

e *Hoc autem factum est.*] Disputatio assidua & frequens concio ac doctrina, adhortatio, & miraculorum ac signorum editio Pauli ministerio facta, biẽnium Ephesi durauit; ita vt omnes qui in Asia erant, cuius celeberrima vrbs Ephesus fuit, audirent illam rationem publicæ salutis per Iesum Christum mundo allatæ, quam Paulus prædicabat, atque ex fama miraculorũ ad eum concurrerent ex tota regione, varij ac multi sanationis causa.

f *De circumeuntibus.*] qui quæstum aliquem hac ratione faciebant dæmonia eiicientes, appellantes & obtestati nomina diuina, & certis ritibus, ceremoniis ac suffitionibus vsi.

g *Inuocare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu.*] quem illi non credebãt saluatorem hominũ, & Christum verum; sed existimabant se tentaturos efficacitatẽ illius nominis ipso experimento & periculo, non præcedente fide. quod si succederet, dicerẽt illi Iesum non esse auctorem illius doctrinę quam Paulus prædicabat. vtpote cuius nomen etiam in vsu esset Iudęis, à doctrina Pauli dissentiẽtibus. Sin verò non, affirmarent inane nomen illud esse. Veruntamen illorum consilium Deus elusit, coacto dæmoniaco confiteri Iesu Christi virtutem, & Pauli veritatem; & illos opprimere, in exemplum audaciæ Deo inuisæ & improbatæ.

cecidit timor super omnes illos, [a] & ma-
gnificabatur nomen Domini Iesu.
D 18 [b] Multique credentium veniebant cõ-
fitentes & annuntiantes actus suos.
19 Multi autem ex eis [c] qui fuerant curio-
sa sectati, contulerunt libros, & com-
busserunt coram omnibus: & computa-
tis pretiis illorum, inuenerunt pecuniam
[d] denariorum quinquaginta millium.
20 Ita fortiter crescebat verbum "Dei" &
"confirmabatur". 21 His autem exple-
tis, proposuit Paulus [e] in Spiritu, transita
Macedonia & Achaia, ire Ierosolymam,
dicens, Postquam fuero ibi, oportet me
& Romam videre. 22 Mittens autem
in Macedoniam duos ex ministrantibus
sibi, Timótheum & Erastum, ipse re-
mansit ad tempus in Asia. 23 Facta est
autem illo tempore turbatio non mini-
ma de via "Domini". 24 Demetrius e-
E nim quidam nomine, argentarius, fa-
ciens [f] ædes argenteas Dianæ, præstabat
artificibus non modicum quæstum.
25 quos conuocans & eos qui huiusmo-
di erant opifices, dixit, Viri, scitis quia
de hoc artificio est nobis acquisitio:
26 & videtis, & auditis quia non solùm
Ephesi, sed penè totius Asiæ, Paulus hic
suadens auertit multam turbam, dicens,
Quoniã non sunt dij qui manibus fiunt.
27 Non solùm autem hæc periclitabitur
nobis pars [g] in redargutionem venire, sed

"Domini MS. G. "confortabatur. I MS. inualescebat G. "s MS. G.

a *Et magnificabatur nomen Domini Iesu.*] contra quam Iudæi illi studuerant, cognoscebatur publicè Iesu Domini virtus præstantissima, & illius doctrina quã Paulus prædicabat certissima esse.

b *Multique credentium.*] Multi ex iis qui crediderant secundùm potentiam virtutis Dei, testabantur mutationem in ipsis factam virtute Iesu Christi in se habitantis per Spiritum sanctum: atque in eo testimonio cõfitebãtur quales anteà fuissent, quales redditi essent per Iesu Christi efficientiam. Huius cõfessionis exemplum extat in Apostolicis scriptis.

c *Qui fuerant curiosa sectati.*] Magicas artes exercuerant, siue naturales, siue præter naturam, & sortilegia, & exorcismos quosdam superstitiosos. hi libri combusti sunt in detestationem illius disciplinæ, quæ à pietate animos auerteret: & testimonium atque confessionem veræ ac solidæ sapientiæ, quæ vnica est quærere Iesum Christum, quem qui habet, omnia habet, vtpote omnium Dominum.

d *Denariorum quinquaginta millium.*] drachmarũ argenti ferè sexaginta millium. Oportuit autẽ huiusmodi libros igni potius consumi, in detestationem argumenti ac doctrinæ, quàm vendi, & pauperibus erogari. præstat enim huiusmodi pecuniæ vsum perire omnino, quàm librorum lectione alios corrumpi. Fuit magnum exemplum iudicij Christiani, ideoque à Luca expositum; id quod ipse per epiphonema indicat, *Ita fortiter crescebat*, &c.

e *In Spiritu*] sancto, id consilium ipso suggerente.

f *Ædes argenteas.*] ædiculã argento cælato artificiosissimam, cuiusmodi ab Italis architectis ducuntur in Piceno. Erãt etiam imagunculæ ędium Dianæ hospitibus ad emendum paratæ.

g *In redargutionem venire.*] confutari & redargui, atque aboleri.

 & magnæ

& magnæ Dianæ templum in nihilum
reputabitur, ſed & deſtrui incipiet ma-
ieſtas eius, quam tota Aſia & orbis colit.
28 His auditis repleti ſunt ira, & excla-
mauerunt dicẽtes, [a] Magna Diana Ephe-
ſiorum. 29 Et impleta eſt ciuitas tota
cõfuſione, & impetũ fecerũt vno animo F
in theatrũ, rapto Gaio & Ariſtarcho Ma-
cedonibus comitibus Pauli. 30 [b] Paulo
autẽ volẽte intrare in populum, non per-
miſerunt diſcipuli. 31 Quidam autem
& de Aſiæ principibus qui erant amici
eius, miſerunt ad eum, rogantes ne ſe
daret in theatrum: 32 [c] alij autem aliud
clamabant. Erat enim eccleſia confuſa:
& plures neſciebant qua ex cauſa con-
ueniſſent. 33 De turba autem [d] detra-
xerunt Alexandrum, propellẽtibus eum
Iudæis. Alexander autem manu ſilentio
poſtulato, volebat reddere rationem po-
pulo. 34 Quem vt [e] cognouerunt Iudęũ
eſſe, vox facta vna eſt omnium, quaſi per
horas duas clamantium, Magna Diana
Epheſiorum. 35 Et cùm ſedaſſet [f] ſcriba
turbas, dixit, Viri Epheſij, quis enim eſt
hominum, qui neſciat Epheſiorum ciui-
tatem cultricem eſſe magnæ Dianæ, [g] Io-
uiſque prolis? 36 Cùm ergo his contra-
dici non poſſit, oportet vos ſedatos eſſe,
& nihil temerè agere. 37 Adduxiſtis G
enim homines iſtos, [h] neque ſacrilegos,
neque blaſphemantes deam veſtram.
38 Quòd

a *Magna Diana Epheſiorum.*] popularis acclamatio ſine iudicio, idonea ad concitandos tumultus.

b *Paulo autem volente intrare.*] ex ſtudio pietatis ac religionis Chriſtianæ quam illo loco aſſerere cupiebat. Deinde etiã ex charitate & cura eripiendi comites ex illa turba. Diſcipuli etiam ex ſtudio Pauli diſſuaſerunt ingreſſum, & prohibuerunt.

c *Alij autem aliud clamabant.*] varij variè, vt fit in populo repentè concitato. Nam Demetrij ſequaces aduerſus Paulum Pauliq́ue comites vociferabantur. alij cùm viderent ibidem Iudæos, exiſtimabant Iudæorum cauſa conuẽtum illum eſſe factum; & clamabant etiam contra Iudæos. Iudæis non placebat tumultus aduerſus Paulum excitatus propter contemptũ ſuperſtitionis Gentilium deorum, quos & ipſi Iudæi execrabantur. Ita Deo rem conſtituente effectum eſt, vt Iudæus vir oratione habita, tumultum ſedaret.

d *Detraxerunt Alexandrum*] Iudæi ipſi.

e *Cognouerunt Iudæum eſſe.*] exiſtimantes Iudæos fuiſſe in culpa, quamobrem turbæ illæ excitarentur.

f *Scriba.*] ciuitatis illius illuſtris vir, & orator ac princeps in ſenatu. nam Alexander prohibitus eſt rationẽ reddere propter tumultum.

g *Iouiſque prolis.*] Dianæ ſignum ab Epheſiis cultum, dicebatur è cælo delapſum. διοπετὴς appellabatur Diana illa.

h *Neque ſacrilegos.*] qui nihil ex templo deæ veſtræ rapuerunt; neque deã ipſam verbis laceſſierunt impuris.

38 Quòd si Demetrius, & qui cum eo
sunt artifices, habent aduersus aliquem
causam, conuentus forenses aguntur, [i] &
proconsules sunt, accusent inuicem.
39 Si quid autem alterius rei quæritis, [k] in
legitima ecclesia poterit absolui. 40 Nã
& periclitamur [l] argui seditionis hodier-
nę: cùm nullus obnoxius sit (de quo pos-
simus reddere rationem) cõcursus istius.
Et cùm hæc dixisset, dimisit ecclesiam.

CAP. XX.

A POstquam autem cessauit tumultus,
vocatis Paulus discipulis, [a] & exhor-
tatus eos, valedixit, & profectus est vt
iret in Macedoniam. 2 Cùm autem per-
ambulasset partes illas, & [b] exhortatus
eos fuisset multo sermone, [c] venit ad Grę
ciam: 3 vbi cùm [d] fecisset menses tres,
factæ sunt illi insidiæ à Iudæis nauigatu-
ro in Syriam: habuitque consilium vt
reuerteretur per Macedoniam. 4 Comi-
tatus est autem eum * [e] "Sosipater' Pyrrhi
Beroënsis, [f] Thessalonicensium verò Ari-
starchus, & Secũdus, & Gaius Derbéus,
& Timótheus, Asiani verò Tychicus &
Trophimus. 5 Hi cùm pręcessissent, [g] su-
stinuerunt nos Troade: 6 nos verò na-
uigauimus [h] post dies Azymorum à Phi-
lippis, & venimus ad eos Troadem in
B diebus quinque, vbi demorati sumus
diebus septem. 7 [i] Vna autem sabbathi
cùm conuenissemus ad frangendũ panẽ,
Paulus

* vsque in Asiam 3 MS. G.S.
" Sopater 5 MS. G.S.

i *Et proconsules sunt.*] Si satis illis non fuerit forum adire, aut si iudicibus forensibus non acquiescant, adeant proconsules.

k *In legitima ecclesia.*] in loco publico vbi conciones de rebus ad populum pertinẽtibus fieri solent, nõ in theatro.

l *Argui seditionis hodiernæ.*] à Romanis huius ciuitatis dominis, qui seditionis crimen nobis principibus viris adscribent: cuius criminis nulla cùm ratio nobis suppetat, nulla poterit esse depulsio.

CAP. XX.

a *Et exhortatus.*] complexus & beneprecatus eis valedixit.

b *Exhortatus.*] cõsolatus eos commemoratione maximorum beneficiorum Dei erga illos, & narratione gestorum & exemplorum recentium in Euangelij ministerio editorum.

c *Venit ad Græciam.*] ad eam Græciæ partem quam veteres Ἑλλάδα dixerunt.

d *Fecisset menses tres.*] commoratus & versatus esset non in otio, sed in opere Euangelij, ad quod segregatus fuerat.

e *Sosipater.*] siue *Sopater*, vt aliàs legimus, eius Berœensis, Pyrrhi filius.

f *Thessalonicens. Derbeus,. Asiani.*] multi iam testes virtutis & efficientiæ verbi Dei in suis regionibus annuntiati: atq; adeò Christianæ charitatis suauissimo vinculo concordes, & lenissimo iugo coniuncti, quanquam ex variis regionibus & ciuitatibus.

g *Sustinuerunt.*] expectarunt.

h *Post dies Azymorum à Philippis.*] peruenimus Philippos ad dies Azymorũ; & transactis illis, petiimus Troadem, diebusque quinque deuenimus.

i *Vna autem sabbathi.*] prima post sabbathum, hoc est, Dominica die, quæ iam celebris Christianis esse cœperat, & Ecclesiasticis conuentibus atque sacræ synaxi dicata, relicto sabbathi ritu.

Paulus diſputabat cum eis [a] profectu- MS.C.
rus in craſtinum, protraxitque ſermo-
nem vſque in mediam noctem. 8 Erant
autem lampades copioſæ in cœnaculo
[b] vbi eramus congregati. 9 Sedens autē
quidam adoleſcens nomine Eutychus,
ſuper feneſtram, cùm mergeretur ſom-
no graui, diſputante diu Paulo, [c] ductus
ſomno, cecidit [d] de tertio cœnaculo de-
orſum, & ſublatus eſt mortuus. 10 Ad
quem cùm deſcēdiſſet Paulus, [e] incubuit
ſuper eum: & complexus dixit, Nolite
turbari, anima enim ipſius in ipſo eſt. C
11 Aſcendēs autem, frangénſque panem
& guſtans, [f] ſatiſque allocutus vſque in
lucem, ſic [g] profectus eſt. 12 Adduxe-
runt autem puerum viuentem, & con-
ſolati ſunt [h] non minimè. 13 Nos autem
aſcendētes nauem, nauigauimus [i] in Aſ-
ſon, inde ſuſcepturi Paulum. ſic enim
diſpoſuerat ipſe per terram iter facturus.
14 Cùm autem inueniſſet nos in Aſſon, conueniſſet 1 MS.
aſſumpto eo venimus Mitylénen. 15 Et
inde nauigantes, ſequenti die venimus
contra Chium: & alia applicuimus Sa-
mum. & ſequenti die venimus Milētū. 1 MS.C.
16 propoſuerat enim Paulus tranſnaui-
gare Epheſum, ne qua mora illi fieret in
Aſia. Feſtinabat enim, ſi poſſibile ſibi
eſſet, vt [k] diem Pentecoſten faceret Ie- Pentecoſtes R.C.S.
roſolymis. 17 A Mileto autem mittens D
Epheſum, vocauit maiores natu eccleſię.
18 Qui

a *Profecturus in craſtinum.*] poſtridie; ideóque longo ſermone de Chriſti virtute, efficientia ac veritate diſſerebat.

b *Vbi eramus congregati.*] Scriptor ipſe teſtis oculatus eſt huius miraculi.

c *Ductus ſomno.*] delapſus ſiue demiſſus ſomni impotentia.

d *De tertio cœnaculo.*] tertia contignatione.

e *Incubuit ſuper eum.*] hoc geſtu ſignificans vitam, ſpiritum, & calorem ſuum illi impertiri, aut illum ſpiritu ſuo fouere, velléque omnino ad vitam reuocare. Lege Hierem. lib. in Apparatu ſacro.

f *Satiſque allocutus.*] abundè diſſeruit, ſermonemque habuit.

g *Profectus eſt*] terreſtri itinere.

h *Non minimè.*] non mediocriter, vltrà quàm dici poſſit gauiſi ſunt.

i *In Aſſon.*] Æolidis ſeu Miſiæ vrbē.

k *Diem Pentecoſtes.*] vt in cōuentu publico opportunitatem nactus Chriſtum prædicaret, aut ſaltem teſtaretur Ieſum eſſe Chriſtum & filium Dei.

18 Qui cùm venissent ad eum, & simul
essent, dixit eis, Vos scitis à prima die
qua ingressus sum in Asiam, qualiter vo-
biscum per omne tempus fuerim, 19 ser-
uiens Domino [a] cum omni humilitate
& lachrymis, & tentationibus quæ mi-
hi acciderunt ex insidiis Iudæorum:
20 quomodo [b] nihil subtraxerim vtilium,
quominus annuntiarem vobis, & do-
cerem vos [c] publicè & per domos,
21 testificans Iudæis atque Gentilibus in
E Deum [d] pœnitentiam & fidem in Do-
minum nostrum Iesum Christum.
22 Et nunc ecce [e] alligatus ego spiritu,
vado in Ierusalem: quæ in ea ventura
sint mihi ignorans, 23 nisi quod Spi-
ritus sanctus per omnes ciuitates mihi
protestatur, dicens: Quoniam vincula
& [f] tribulationes Ierosolymis me ma-
nent. 24 Sed nihil horum vereor: [g] nec
facio animam meam pretiosiorē quàm
me, dummodo consummē cursum meū
* verbi o. & ministerium * quod accepi à Domino
Iesu, testificari Euangelium gratiæ Dei.
25 Et nunc [h] ecce ego scio, quia amplius
non videbitis faciem meam [i] vos om-
nes, per quos transiui prędicans regnum
Dei. 26 Quapropter contestor vos ho-
dierna die, quia mundus sum [k] à sangui-
F ne omnium. 27 Non enim subterfugi,
quominus annuntiarem [l] omne consi-
lium Dei vobis. 28 Attendite vobis &

a *Cum omni humilitate.*] modestia & probitate, tanquam minister Dei apud vos.

b *Nihil subtraxerim.*] nihil suffugerim vel periculi, vel officij, vel difficultatis, quod à me suscipi & adiri è re vestra esse intellexerim.

c *Publicè & per domos.*] in publicis concionibus & conuentibus, in synagogis & foris; atque etiam priuatè multorū domos adiens, vt multos lucrifacerē. ita nulli parti publiei aut priuati officij defui; nullis laboribus peperci: id autem sine vllo vestro sumptu; vt cùm multis inseruierim, nulli tamen fuerim grauis aut sumptuosus.

d *Pœnitentiam in Deum*] cōuersionem ab errore, atque à vitæ improbis studiis ad cognitionem & obsequium Dei veri ac viui. deinde etiam fidem in Iesum vnctum Dei, humanæ salutis auctorē efficacissimum.

e *Alligatus ego spiritu.*] vinctus impulsu & instinctu Spiritus sancti, qui spiritum meum sibi deuinxit; meq; iussit mandatum suum facessere, quod facesso, quamuis magna pericula laboresque multos subiturus. Hoc dixit Apostolus, ne quis illi tam laboriosum iter dissuaderet, omnesque obsequerentur Spiritui-sancto.

f *Tribulationes.*] afflictiones ac labores.

g *Nec facio animam meam pretiosiorē quàm me.*] neque meam vitam mihi ipsi charam aut pretiosam duco, vt propter ipsam officio meo aliqua ex parte desim.

h *Ecce ego scio.*] per Spiritum sanctum docentem se & monentē, sciebat Apostolus hæc.

i *Vos omnes.*] vllos ex vobis.

k *A sanguine omnium.*] Nulli ego fui auctor aut impulsor exitij improbitatis, aut alicuius maleficij, aut culpæ, aut vitij, aut omissionis & proditionis officij proprij; sed munus meum liberè, intrepidè, simpliciter, sinceroq; animo, diligenter, integroque exemplo, nullo pecuniæ pretio, nulla ambitione apud vos peregi.

l *Omne consilium Dei vobis.*] Omne id quod vt vobis annuntiaretur, consiliū voluntasque Dei erat. Itaque simpliciter consilium Dei sum secutus absque vlla exceptione.

vniuerſo gregi, in quo vos Spiritus ſan-
ctus poſuit epiſcopos, regere eccleſiam
Dei, quam acquiſiuit [a] ſanguine ſuo.
29 [b] Ego ſcio quoniam intrabunt poſt diſ-
ceſſionem meam lupi "rapaces' in vos,
non parcentes gregi. 30 Et ex vobiſipſis
exurgent viri loquentes peruerſa, [c] vt ab-
ducant diſcipulos poſt ſe. 31 Propter
quod vigilate, memoria retinentes quo-
niam per triennium nocte & die non
ceſſaui, [d] cum lachrymis monens vnum-
quenque veſtrûm. 32 Et nunc com-
mendo vos Deo & verbo gratiæ ipſius,
[e] qui potens eſt ædificare, & dare hære-
ditatem [f] in ſanctificatis omnibus.
33 Argentum "& 'aurum, aut veſtem
nullius concupiui. 34 * Ipſi ſcitis quo-
niam ad ea quæ mihi opus erant, & his
qui mecum ſunt, miniſtrauerunt manus G
iſtæ. 35 [g] Omnia oſtendi vobis, quo-
niam ſic laborantes, oportet ſuſcipere
infirmos, ac meminiſſe verbi Domini Ie-
ſu, (quoniam ipſe dixit,) Beatius eſt ma-
gis dare, quàm accipere. 36 Et cùm hæc
dixiſſet, poſitis genibus ſuis, orauit cum
omnibus illis. 37 Magnus autem fletus
factus eſt omnium: & procumbentes ſu-
per collum Pauli, oſculabantur eum,
38 dolentes maximè in verbo quod dixe-
rat, quoniam amplius faciem eius non
eſſent viſuri. Et deducebant eum ad
nauem.

a *Sanguine ſuo.*] Chriſtus Dei filius proprio ſanguine, ac Deus pater pretio illo inæſtimabili ſanguinis Filij ſui.
b *Ego ſcio.*] Catholicum præſagium communisque admonitio.

c *Vt abducant diſcipulos poſt ſe.*] vt ex diſcipulis Ieſu Chriſti ſuos priuatim faciant.

d *Cum lachrymis monens.*] officij ſui admonens vnumquéque, & docens quãta machinetur & moueat ſatan vt peruertat viam Chriſti & obſcuret.

e *Qui potens eſt ædificare.*] vos lapides viuos faciendo, & in templum viuum ſuum adaptando.
f *In ſanctificatis omnibus.*] iis ex vobis qui nondum ſanctificati ſunt, ſtabilem hæreditatem cum ſanctificatis in requiemq̃ue ſuam adductis, dare poteſt.

g *Omnia oſtendi vobis.*] Omnino per omnem officij partem oſtendi vobis, non ſolùm laborandum vt nulli graues ſimus; ſed vt curemus infirmiores, eorumq̃ue imbecillitati conſulamus.

" graues 1. MS. G.
s. *autem lupi, eſſeri.*

" aut MS. G. S.
* ſicut o.
1 *Cor.* 4. c. 12.
2 *The.* 2. b. 9
2 *The.* 3. b. 8.

CAP.

CAP. XXI.

A CVm autem factum esset vt nauigare-
mus, abstracti ab eis, recto cursu ve-
nimus Coum, & sequenti die Rhodum,
& inde Pataram. [2] Et cùm inuenisse-
mus nauem transfretantem in Phœni-
cen, ascendentes nauigauimus. [3] Cùm
[a] apparuissemus autem Cypro, relinquę-
tes eam ad sinistram, nauigauimus [b] in
Syriam, & venimus Tyrum: ibi enim
nauis expositura erat onus. [4] [c] Inuentis
autem discipulis, mansimus ibi diebus
septem: [d] qui Paulo dicebant per Spiri-
tum, ne ascenderet Ierosolymam.
[5] Et expletis diebus profecti ibamus,
deducentibus nos omnibus cum vxori-
bus & filiis vsque foras ciuitatem: & po-
sitis genibus in litore, orauimus. [6] Et
cùm valefecissemus inuicem, ascendi-
mus nauem: illi autem redierunt in sua.
[*] expleta 12 MS.G. [7] Nos verò nauigatione "explicita', à Ty-
B ro descendimus [e] Ptolemaidam: & salu-
tatis fratribus, mansimus die vna apud
illos. [8] Alia autem die profecti, veni-
mus Cæsaréam. Et intrantes domum
Supr. 6. b. 5 - 2 MS.G. Philippi Euangelistæ, qui erat [f] - vnus
de septem, mansimus apud eum.
[9] Huic autem erant [g] quatuor filiæ virgi-
nes, prophetantes. [10] Et cùm morare-
mur per dies aliquot, superuenit quidam
à Iudæa propheta, nomine Agabus.
[11] Is cùm venisset ad nos, tulit zonam

a *Apparuissemus Cypro.*] Cùm nauigã-tes Cyprum iam videremus nobis inferiorem, vt contingit, terram à longè aperientibus & prospicientibus.

b *In Syriam.*] Palæstinam Syriam; ad eam enim cõtendimus recta, cuius primus & optimus portus Tyrus erat.

c *Inuentis autem discipulis.*] Christianis, qui *discipuli* dicebantur, doctrinæ Iesu Christi Euangelicæ sectatores & cultores.

d *Qui Paulo dicebant per Spiritum.*] Per Spiritum sanctum cognouerant vincula & labores Paulum Ierosolymis manere; sed nòn cognouerant quid Spiritus idem iussisset Paulo. Itaque pręnotio & prædictio ex Spiritu sancto erat, dehortatio ex suo ipsorum affectu & studio erga Paulum.

e *Ptolemaidam.*] olim Ghacho, nunc Iacha.

f *Vnus ex septem.*] celeberrimis & notissimis viris qui Euangelium Cæsareę, hoc est, bonum nuntium de humana salute nuntiabant.

g *Quatuor filiæ virgines prophetãtes.*] quę diuino Spiritu auctæ, de diuinis rebus magna & profunda dicebant; & consultæ respondebãt multa ad hominum vtilitatem pertinentia.

Pauli: & [a] alligans sibi pedes & manus,
dixit, Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum
cuius est zona hæc, sic alligabunt in Ie-
rusalem Iudæi, & tradent in manus Gen-
tium. [12] Quod cùm audissemus, roga-
bamus nos & qui loci illius erant, ne C
ascenderet Ierosolymam. [13] Tunc re-
spondit Paulus, & dixit, Quid facitis
flentes & affligentes cor meum? [b] Ego
enim non solùm alligari, sed & mori in
Ierusalem paratus sum propter nomen
Domini Iesu. [14] Et cùm ei suadere
non possemus, quieuimus, dicentes, Do-
mini voluntas fiat. [15] Post dies autem
istos [c] præparati, ascendebamus in Ieru-
salem. [16] Venerunt autem & ex disci-
pulis à Cæsaréa nobiscum, adducentes
secum (apud quem hospitaremur) [d] [e] Iáso- [e] Mnasonem MS.G.S.
nem quendam Cyprium, antiquum dis-
cipulum. [17] Et cùm venissemus Ieroso-
lymam, libenter exceperunt nos fratres.
[18] Sequenti autem die introibat Paulus
nobiscum ad Iacôbum, omnesque col-
lecti sunt seniores. [19] Quos cùm salu- D
tasset, narrabat per singula, quæ Deus
fecisset in Gentibus per ministerium
ipsius. [20] At illi cùm audissent, magni-
ficabant Deum, dixeruntque ei: Vides
frater quot millia sunt in Iudæis [e] qui cre-
diderũt: & omnes æmulatores sunt legis.
[21] Audierunt autem de te quia discessio-
nem doceas à Moyse [f] eorũ qui per Gẽtes
sunt

a *Alligans sibi pedes & manus.*] vt certior notiorque esset prædictio, & res memoria teneretur diutius, magisq; moueret adstantium animos & Pauli cõstantiam maximam responsio euentusque indicarent.

b *Ego enim non solùm alligari, sed & mori.*] Magnitudo animi & perfecta charitas eorum qui baptizati sunt Spiritu sancto & igne.

c *Præparati.*] sarcinis collectis ac deliberato animo iter suscepimus, Spiritus sancti voluntatem subeuntes.

d *Iasonem.*] Mnasonem, ex primis discipulis apud Ierosolymam factis.

e *Qui crediderunt.*] Crediderunt doctrinæ Euangelij Christi, sed nondum ad perfectionem cognitionis eius peruenerunt; ideoque & legis ceremonias eas maximè quæ antiquissimæ habentur & omniũ celeberrimæ, qualis Circuncisio est, obseruandas ducunt & obseruant.

f *Eorum qui per Gentes sunt.*] te auctorẽ fuisse Iudæis iis qui apud Gentes degunt, vt à Mosis doctrina & lege, omnique ritu illo antiquo & ceremoniali penitus abscedatur.

ſunt Iudæorum: dicens non debere eos
circuncidere filios ſuos, neque ſecun-
dum conſuetudinem ingredi. 22 Quid
ergo eſt? vtique oportet conuenire mul-
titudinem: audiét enim te ſuperueniſſe.
23 Hoc ergo fac quod tibi dicimus, Sunt
nobis viri quatuor, [a] votum habentes ſu-
per ſe. 24 His aſſumptis, [b] ſanctifica te
Num.6.c.18 Sup.18.a.8 cum illis: & impende in illis, vt radant
capita: & ſcient omnes quia quę de te au-
dierunt, falſa ſunt, ſed ambulas & ipſe
cuſtodiens legem. 25 [c] De his autem
Sup.15.d.20 e.29 qui crediderunt ex Gentibus nos ſcripſi-
E mus, iudicantes vt abſtineant ſe ab idólis
immolato, & ſanguine, & ſuffocato, &
fornicatione. 26 Tunc Paulus aſſum-
ptis viris, poſtera die purificatus cum il-
Infr.24.c.18 lis intrauit in templum, [d] annuntians ex-
pletionem dierum purificationis, donec
offerretur pro vnoquoque eorũ oblatio.
27 [e] Dum autem ſeptem dies conſumma-
rentur, hi qui de Aſia erant Iudæi, cùm
vidiſſent eum in templo, concitauerunt
omnem populum, & iniecerunt ei ma-
nus, 28 clamantes, Viri Iſraelitæ, adiu-
uate: hic eſt homo qui [f] aduerſus popu-
lum, & legem, & locum hunc, omnes
vbique docens, inſuper & Gentiles in-
duxit in templum, & violauit ſanctum
F locum iſtum. 29 (Viderant enim Tro-
phimum Epheſium in ciuitate cum ipſo,
quem ęſtimauerunt quoniam in templũ

a *Votum habentes ſuper ſe.*] qui ſuſceperunt votum Nazaræorum.

b *Sanctifica te cum illis.*] Lauare cũ ipſis ritu vouentium, & abſtine à vino, & tu ipſe impende rituales ſumptus in lotionem & tonſuram capillorum.

c *De his autem.*] quod attinet ad diſcipulos ex Gentibus factos, nihil tibi imponetur vt auctori legis Moſaicæ prætermittendæ aut prætermiſſæ; quandoquidem cõcilio coacto & celebrato decretum eſt quid Gentibus obſeruandũ eſſet, atque eo decreto per Spiritũ ſanctum pronuntiato, hi noſtrates Chriſtiani ex Iudęis facti tandem acquieuerunt.

d *Annuntians expletionem dierum.*] Declarans ſacerdotibus iam ſeptem illos dies purificationis Nazaræorum illis adeſſe; oportereque ipſorum nomine munera quę pro purificatis hoc ritu in lege Moſis decreta erant.

e *Dum autem ſeptem dies.*] ſeptima iam ferè voti die tran[illegible]

f *Aduerſus populum.*] Commouet Ge[n]tes in odium gentis noſtræ, & in deteſtationem legis & loci huius vaſtationem.

introduxiſſet Paulus. 30 Commotaque
eſt ciuitas tota: & facta eſt concurſio po-
puli. Et apprehendentes Paulum, trahe-
bant eum extra templum: & ſtatim [a] clau-
ſæ ſunt ianuæ. 31 [b] Quærentibus autem
eum occidere, nuntiatum eſt tribuno
cohortis, Quia tota confunditur Ieruſa-
lem. 32 Qui ſtatim aſſumptis militibus
& centurionibus, decurrit ad illos. Qui Infr. 26. c. 21
cùm vidiſſent tribunum & milites, ceſ-
ſauerunt percutere Paulum. 33 Tunc
accedens tribunus apprehendit eum, &
iuſſit eum alligari catenis duabus: & in-
terrogabat quis eſſet, & quid feciſſet.
34 Alij autem aliud clamabant in turba.
Et cùm non poſſet certum cognoſcere G
præ tumultu, iuſſit duci eum in caſtra.
35 Et [c] cùm veniſſet ad gradus, contigit
vt portaretur à militibus propter vim
populi. 36 Sequebatur enim multitudo
populi, clamans, Tolle eum. 37 Et cùm
cœpiſſet induci in caſtra Paulus, dicit tri-
buno, Si licet mihi loqui aliquid ad te?
Qui dixit, Græcè noſti? 38 Nónne tu
es Ægyptius qui ante hos dies tumul-
tum concitaſti, & eduxiſti in deſertum
quatuor millia virorum ſicariorum?
39 Et dixit ad eum Paulus, Ego homo Infr. 22. a. 5
ſum quidem Iudæus à Tarſo, Ciliciæ
[d] non ignotæ ciuitatis municeps. Rogo ciuis M S. 2.
autem te, permitte mihi loqui ad popu-
lum. 40 Et cùm ille permiſiſſet, Paulus,
ſtans

a *Clauſæ ſunt ianuæ.*] ſponte ſua, diuina prouidentia id efficiente, ne populus multus irrueret in templum, cuius tumultu & inſania Apoſtolus obrueretur quàm breuiſſimè; aut illi qui eum cõprehenderant, & in templo occidere non audebant, extra templum propellentes interficerent. Itaque manſit inter templum & atrium Gentium, atque montem domus.

b *Quærentibus autem eum occidere.*] iis qui interius erant id agẽtibus vt extra templum interficiendum producerent, idipſum etiam poſtulantibus & clamantibus iis qui exterius tumultuabantur.

c *Cùm veniſſet ad gradus.*] ad gradus atrij Gentium, eſſetque populus frequentiſſimus in monte domus & extra expectans, & alij pone ſequerentur & impellerent.

d *Non ignotæ ciuitatis.*] Romanæ ciuitatis, cuius ciuis ego ſum; ita vt facilè docere poſſum me nõ alium eſſe quàm declaro.

ſtans in gradibus, annuit manu ad ple-
bem. & magno ſilentio facto, allocutus
eſt lingua Hebræa, dicens:

CAP. XXII.

A 1 VIri fratres & patres, audite quam ad
vos nunc reddo rationem. 2 Cùm
audiſſent autem quia [a]Hebręa lingua lo-
queretur ad illos, magis præſtiterunt ſi-
Sup. 21. 5. 39 lentium. 3 Et dicit, Ego ſum vir Iudęus,
natus Tarſo Ciliciæ, nutritus autem in
iſta ciuitate, [b]ſecus pedes Gamaliel eru-
ditus [c]iuxta veritatem paternæ legis, æ-
mulator legis ſicut & vos omnes eſtis
Supr. 8. a. 3 hodie: 4 [d]qui hanc viam perſecutus ſum
vſque ad mortem, alligans & tradens in
cuſtodias viros ac mulieres, 5 ſicut prin-
ceps ſacerdotum mihi teſtimonium red-
Sup. 9. a. 2 dit, & omnes [e]maiores natu: à quibus &
B epiſtolas accipiẽs ad fratres, Damaſcum
pergebam, vt adducerem inde vinctos
Sup. 9. a. 3 in Ieruſalem, vt punirentur. 6 Factũ eſt
autem eunte me, & appropinquãte Da-
maſco media die, ſubitò de cęlo circum-
fulſit me lux copioſa: 7 & decidens in
terram, audiui vocem dicentem mihi,
Saule, Saule, quid me perſequeris?
8 Ego autem reſpondi, Quis es Domine?
Dixitque ad me, Ego ſum Ieſus Nazare-
nus, quem tu perſequeris. 9 Et qui me-
C cum erant, lumen quidem viderũt, vo-
cem autem non audierunt eius qui lo-
quebatur mecum. 10 Et dixi, Quid
faciam

a *Hebræa lingua.*] lingua Syra, quæ tũc Hebræis vernacula erat.

b *Secus pedes Gamaliel.*] aſſiduus auditor & diſcipulus Gamalielis ſenioris videlicet illius docentis ac diſſerentis ex ſuperiore loco, ipſe in ſcabello pedum ſedebam.

c *Iuxta veritatem paternæ legis.*] iuxta exactiorem & diligentiorem interpretationem, qualis eſt domus Hilel, cuius diſciplinæ ſectator erat Gamaliel.

d *Qui hanc viam.*] Ego ſum ille notiſſimus & infenſiſſimus hoſtis atque æmulus huius diſciplinæ Ieſu Nazareni, quam nunc iam profiteri ac defendere dicor.

e *Maiores natu.*] presbyteri, & concilium ſeniorum populi, hoc eſt, ſenatorum.

faciam Domine? Dominus autem dixit
ad me, Surgens vade Damascum: & ibi
tibi dicetur de omnibus quæ te oporteat
facere. 11 Et cùm non viderē [a] præ cla-
ritate luminis illius, ad manum dedu-
ctus à comitibus, veni Damascum.
12 Ananias autem quidam, [b] vir * secun- * timoratus 1 MS. R. G.
dum legem testimonium habens ab om- * iustus s.
nibus habitantibus Iudæis, 13 veniens
ad me, & astans, dixit mihi, Saule frater,
respice. Et ego eadem hora respexi in eū. D
14 At ille dixit, Deus patrum nostrorum
præordinauit te, vt [c] cognosceres volun-
tatem eius, [d] & videres iustum, & audires
vocem ex ore eius: 15 quia [e] eris testis
illius ad omnes homines, eorum quæ vi-
disti & audisti. 16 Et nunc quid mora-
ris? Exurge, & [f] baptizare, & "ablue * pec- * abluere 3
cata tua inuocato nomine ipsius. MS. S. C. antē dubia sunt.
17 Factum est autem reuertenti mihi in
Ierusalem, & oranti in templo, fieri me
in stupore mentis, 18 & videre illum
dicentem mihi, Festina, & exi velociter E
ex Ierusalem: quoniam non recipient te-
stimonium tuum de me. 19 Et ego dixi,
Domine, ipsi sciunt quia ego eram con- Sup. 8. 4. 3
cludens in carcerem, & cædens per syna-
gogas eos qui credebant in te: 20 Et cùm
funderetur sanguis Stéphani testis tui,
ego astabam & consentiebam, & custó- Sup. 7. 8. 58.
diebam vestimenta interficientium illū.
21 Et

a *Præ claritate luminis illius.*] Lucis præstantiam & gloriam humani sensus vires præstringentem & exuperantem commemorauit Paulus, vt diuinitatē & virtutem præstantissimā Iesu Christi significaret.

b *Vir secundum legem.*] pius vir, legisque obseruator diligens, quod testimonio Iudæorum apertissimè probari potest. tamē à Deo monitus me petiit instruxitque, quod ille non faceret, nisi sciret Dei consilium hoc esse; quippe qui legem cui studuerat semper non transgrederetur, si intelligeret transgressionem legis esse Iesu Christi doctrinam. Itaque probat Apostolus Christi veritatem testimonio pij viri atque à Deo instructi & edocti, vt fidem faciat Iudæis optimorum Iudæorum iudicio ac Dei auctoritate.

c *Cognosceres voluntatem eius.*] in teipso accipiens cognosceres sanctificationē, quæ voluntas Dei est.

d *Et videres iustum.*] iustum illum iustificantem homines exoptatum à maioribus nostris, de quo scriptum est: Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum. hanc visionem internam maximè interpretamur; ita enim videtur iustus ille vt iustus. Videres igitur in tuam sanctificationem, audires mandatum ab illo in ministerium ad salutem aliarum gentium.

e *Eris testis illius.*] Viuum ac verum testimonium redditurus in Spiritu sancto, quòd ille sit Christus & filius Dei.

f *Baptizare*] baptismo exteriori, & ablue peccata tua baptismo interiori per virtutem nominis Iesu Christi missuri in te Spiritum sanctum.

21 Et dixit ad me, Vade, g quoniam ego in
nationes longè mittam te. 22 Audiebant
autem eum vsque ad hoc verbum, & le-
F uauerunt vocem suam, dicentes, Tolle
de terra huiusmodi: nō enim fas est eum
viuere. 23 Vociferantibus autem eis, &
proiicientibus vestimenta sua, & pulue-
rem iactantibus in aërem, 24 iussit tri-
bunus induci eum in castra, & flagellis
cædi, & torqueri eum: vt sciret propter
quam causam sic acclamarent ei. 25 Et
cùm "astrinxissent' eum loris, dicit astāti
sibi Centurioni Paulus: Si hominē Ro-
manum & indemnatū licet vobis flagel-
lare? 26 Quo audito, Centurio accessit
ad tribunum, & nuntiauit, dicens, Quid
acturus es? hic enim homo, ciuis Roma-
nus est. 27 Accedens autem tribunus,
G dixit illi, Dic mihi, si tu Romanus es?
At ille dixit, Etiam. 28 Et respondit tri-
bunus, Ego multa summa "ciuitatem"
hanc consecutus sum. Et Paulus ait, Ego
autem & natus sum. 29 Protinus er-
gò discesserunt ab illo qui eum torturi
erant. Tribunus quoque timuit post-
quam resciuit, quia ciuis Romanus es-
set, & quia alligasset eum. 30 Postera
autem die volens scire diligentiùs qua
ex causa accusaretur à Iudæis, soluit eū,
& iussit sacerdotes conuenire & omne
concilium: & producens Paulum, statuit
inter illos.

g Quoniam ego in nationes mittā te.] Scandalum Iudæorum.

astrinxisset MS. G.

ciuilitatem MS. R. B.

πολιτείαν G.

ius municipij R.

CAP. XXIII.

INtendens autem in concilium Paulus, A
ait, Viri fratres, ego omni conſcientia
bona conuerſatus ſum ante Deum, vſ-
que in hodiernum diem. [2] Princeps au-
tem ſacerdotum Ananias pręcepit aſtan-
tibus ſibi percutere os eius. [3] Tūc Pau-

a *Percutiet te.*] Non imprecatur Apoſtolus, ſed obiurgat, & pœnam denũtiat ex prædictione legis antiquæ, & ex conſequentia ob repulſam Euangelij veritati ac miniſterio factam. vt illud, Væ vobis Scribæ & Phariſæi.

lus dixit ad eum, [a] Percutiet te Deus, pa-
ries dealbate. Et tu [*] ſedens iudicas [*] me [*] ſedes iudicans R.G.6.
ſecundum legem, & contra legem iubes
me percuti? [4] Et qui aſtabant dixerunt:
Summum ſacerdotem Dei maledicis?
[5] Dixit autem Paulus, Neſciebam fra-
tres, quia princeps eſt ſacerdotum. Scri-
ptum eſt enim: Principem populi tui nō Exo.22.d.28
maledices. [6] [b] Sciens autem Paulus quia

b *Sciens autem Paulus.*] Spiritus ſancti prudentiæ exemplum.

vna pars eſſet Sadducæorum, & altera
Phariſæorum, exclamauit in concilio,
Viri fratres, ego Phariſæus ſum filius Phil.3.b.5
[*] Phariſæorum [*]: de ſpe & reſurrectione [*] Phariſæi R.G.5.
mortuorum ego iudicor. [7] Et cùm hæc Infr.24.f.21
dixiſſet, facta eſt diſſenſio inter Phari- B
ſæos & Sadducæos, & ſoluta eſt multi-
tudo. [8] Sadducæi enim dicunt non eſſe Mat.22.c.23
reſurrectionem, [c] neque Angelum, ne-
que Spiritum: Phariſæi autem [d] vtraque
confitentur. [9] Factus eſt autem clamor

c *Neque angelum*] bonum, *neque ſpiritum*] bonum aut malum: in quo genere negant etiam ſpiritus humani ſubſiſtentiam.

d *Vtraque confitentur.*] & ſpirituũ tam bonorum quàm malorum naturam, & reſurrectionis ſpem.

magnus. Et ſurgentes quidam Phari-
ſæorum, pugnabant dicentes, Nihil mali
inuenimus in homine iſto. [e] quid ſi Spi-
ritus locutus eſt ei, aut Angelus? [10] Et
cùm magna diſſenſio facta eſſet, timens

e *Quid ſi Spiritus.*] vel Spiritus ſanctus, vel ſancti hominis ſpiritus. Quid (inquiunt) culpæ eſt, ſi dicat Spiritũ ſibi eſſe locutum: nam præcipua capita cõfeſſionis ipſius ac teſtimonij ſunt relationes viſionum & allocutionum: quę nulli crimini dari poſſunt ipſi.

tribunus

tribunus ne diſcerperetur Paulus ab ip-
ſis, iuſſit milites deſcendere, & rapere eũ
de medio eorum, ac deducere eum in ca-
ſtra. [11] Sequenti autem nocte aſſiſtens
C ei Dominus, ait, Conſtans eſto: ſicut e-
nim teſtificatus es de me in Ieruſalem,
[a] ſic te oportet & Romæ teſtificari.
[12] Facta autem die collegerũt ſe quidam
ex Iudæis, & [b] deuouerunt ſe, dicentes,
neque manducaturos neque bibituros,
donec occiderent Paulum. [13] Erant au-
– 5 MS. G. et R. & S. legũt. tem plus quàm quadraginta – viri, qui
hanc coniurationem fecerant: [14] qui ac-
ceſſerunt ad principes ſacerdotum & ſe-
niores, & dixerunt, Deuotione deuoui-
mus nos nihil guſtaturos, donec occida-
mus Paulum. [15] Nunc ergo vos [c] notũ
facite tribuno cum concilio, vt produ-
cat illum ad vos, tanquam aliquid cer-
tius cognituri de eo. Nos verò, prius quã
appropiet, parati ſumus interficere illũ.
[16] Quod cùm audiſſet filius ſororis Pau-
li inſidias, venit & intrauit in caſtra, nũ-
tiauitque Paulo. [17] Vocans autem Pau-
D lus ad ſe vnum ex Centurionibus, ait,
Adoleſcentem hunc perduc ad tribunũ:
habet enim aliquid indicare illi. [18] Et
ille quidem aſſumens eum duxit ad tri-
* vocans 6 MS. R. G. S. bunum, & ait, Vinctus Paulus * rogauit
me hunc adoleſcentem perducere ad te,
habentem aliquid loqui tibi. [19] Appre-
hendens autem tribunus manum illius,

Ii 2 ſeceſſit

a *Sic te oportet Romæ teſtificari.*] In capite circumciſionis teſtimonium redditũ eſt per te; ita etiam mei conſilij & iuſſi eſt, vt in capite Gentium teſtimonium reddas nominis mei: viuum, inquam, teſtimonium, idque publicum in publicis concionibus, & in concilio corã Imperatore ac magiſtratu.

b *Deuouerunt ſe.*] Interdictum in voti formam ſibi indixerunt, quod genus ab illis ad ſuperſtitionem vſque obſeruatur.

c *Notum facite tribuno cum concilio.*] Vos coacto concilio fingite velle ex ritu veſtro conuentu legitimo agere de rebus ipſis vt veritatem inquiratis, & edocti referatis quid iuris ſit, ad tribunum. ita ille minus ſuſpicabitur de vobis, cùm non priuato cuiuſquam ſtudio, ſed publico conſenſu Paulum ad concilium poſtulari intelligat.

ſeceſſit cum eo ſeorſum, & interrogauit
illũ, Quid eſt quod habes indicare mihi?
20 Ille autem dixit, [a] Iudæis conuênit ro-
gare te, vt craſtina die producas Paulum
in cõcilium, quaſi aliquid certius inqui-
ſituri ſint de illo. 21 tu verò ne credide-
ris illis. inſidiãtur enim ei ex eis viri am-
plius quàm quadraginta, qui ſe deuoue-
runt non manducare neque bibere, do-
nec interficiant eum: & nunc parati ſunt, E
[b] expectantes promiſſum tuum. 22 Tri-
bunus igitur dimiſit adoleſcentem, præ-
cipiens ne cui loqueretur [c] quoniam hæc
nota ſibi feciſſet. 23 Et conuocatis duo-
bus centurionibus, dixit illis, Parate [d] mi-
lites ducentos, vt eant vſque Cæſaréam,
& equites ſeptuaginta, & lancearios du-
centos, à tertia hora noctis: 24 & iumẽ-
ta præparate, vt imponentes Paulũ, eum
ſaluum perducerent ad Felicem prȩſidẽ,
25 (Timuit enim ne fortè raperent eum 9 MS. C.S.
Iudæi, & occiderent, & ipſe posteà ca-
lumniam ſuſtineret, tãquam accepturus
pecuniam) 26 ſcribens epiſtolam con-
tinentem hȩc: CLAVDIVS Lyſias opti-
mo Præſidi Felici ſalutem. 27 Virum F
hunc comprehenſum à Iudæis, & inci-
pientem interfici ab eis, ſuperueniens [e] cũ
exercitu, eripui, cognito quia Romanus
eſt: 28 Volenſque ſcire cauſam quã ob-
iiciebant illi, deduxi eum in concilium
eorum. 29 Quẽ inueni accuſari de quæ-
ſtionibus

a *Iudæis conuenit.*] compoſitum & cõ-ſtitutum eſt inter Iudæos.

b *Expectantes promiſſum tuum.* Omnia illis cætera parata & cõſtituta ſunt atque certa; ſolum promiſſum tuũ deeſt, vt expediatur conſilium ipſorum: id conſilium illi expectant à te faciẽdum, vbi poſtulauerint.

c *Quoniam hæc nota ſibi feciſſet.*] vt cùm poſtridie Paulus abeſſet loco, Iudæi conſilij ſui fruſtrationem non tribuno, ſed ſuæ ipſorum cunctationi adſcriberent.

d *Milites.*] Romanos qui militare ſacramentum fecerint ex peditibus. *Lancearios*, qui haſtis vtantur, quas dextera manu geſtant ex aliis nationibus à Romanis.

e *Cum exercitu.*] cum parte Romanorum militum, qui propriè *exercitus* dicebatur. idque feci ſtudioſè magis cùm Romanum eſſe poſteà cognouiſſem.

ſtionibus legis ipſorum: nihil verò di-
gnum morte aut vinculis habentem cri-
men. 30 Et cùm mihi perlatum eſſet de
inſidiis quas parauerant illi, miſi eum ad
te, denuntians & accuſatoribus, vt di-
cant apud te. Vale. 31 Milites verò, ſe-
cundum præceptum ſibi, aſſumentes
G Paulum, duxerunt per noctem in An-
tipatridem. 32 Et poſtera die dimiſſis
equitibus vt cum eo irent, reuerſi ſunt
ad caſtra. 33 Qui cùm veniſſent Cæſa-
réam, & tradidiſſent epiſtolam Præſidi,
ſtatuerunt ante illum & Paulũ. 34 Cùm
legiſſet autẽ, & interrogaſſet de qua pro-
uincia eſſet: & cognoſcens quia de Cili-
*& 4 MS. G. cia, 35 Audiam te, inquit, cùm * accu-
ſatores tui venerint. Iuſſitque in præto-
rio Herôdis cuſtodiri eum.

CAP. XXIIII.

A POſt quinque autẽ dies deſcendit prin-
ceps ſacerdotum Ananias, cum ſenio-
ribus quibuſdam, & Tertullo quodam
oratore, qui adierunt Præſidem aduerſus
Paulum. 2 Et citato Paulo cœpit accu-
ſare Tertullus, dicens, ᵃCùm in multa
pace agamus per te, & multa corrigan-
tur per tuam prouidentiam: 3 ᵇſemper
& vbique ſuſcipimus, optime Felix, cum
omni gratiarum actione. 4 Ne diutius
autem te protraham, oro breuiter vt au-
B dias nos ᶜ pro tua clementia. 5 Inueni-
mus hunc hominem peſtiferum, & con-

a *Cùm in multa pace agamus.*] & turba-tionis omnes auctores, rerumque nouarum molitores arces & cohibes; & ipſam turbationum materiam prudentiſſimè caues; id quod agnoſcentes & nobis gratulamur, & tibi optimo Præſidi gratias agimus. Ceperat enim Tertullus Eleazarum ſicariorum ducem, & Ægyptium impoſtorem profligarat. Ioſeph. lib. 10. Antiquit. cap. 11. & De bello Iudaico 2. cap. 12.

b *Semper & vbique.*] Nos omnes vbicunque ſimus agnoſcimus, acceptamq; referimus tibi eam, qua fruimur, tranquillitatem.

c *Pro tua clementia.*] æquitate & humanitate.

citantem "seditiones' omnibus Iudęis in
vniuerso orbe, & [a] auctorem seditionis
sectæ Nazarenorum, 6 qui etiam [b] tem-
plum violare conatus est. quem & " ap-
prehensum' ¯voluimus secũdum legem
nostram iudicare. 7 Superueniens au
tem tribunus Lysias, cum vi magna eri-
puit eum [c] de manibus nostris, 8 iubens
accusatores eius ad te venire', à quo po-
teris ipse iudicans, de omnibus istis co-
gnoscere, de quibus nos accusamus eũ.
9 [d] Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes C
hæc ita se habere. 10 Respondit autem
Paulus, (annuente sibi Præside dicere)
[e] Ex multis annis te esse iudicem genti
huic sciens, bono animo pro me satis-
faciam. 11 Potes enim cognoscere quia
nõ plus sunt mihi dies quàm duodecim,
ex quo ascendi adorare in Ierusalem.
12 & neque in templo inuenerunt me
cum aliquo disputantem, aut concur-
sum facientem turbæ, neque in synago-
gis, neque in ciuitate: 13 neque [f] probare
possunt tibi de quibus nũc me accusant. D
14 Confiteor autem hoc tibi, quòd [g] se-
cundum sectam, quam dicunt hæresim,
sic deseruio " patri' Deo ¯ meo', credens
omnibus quæ in lege & Prophetis scri-
pta sunt: 15 spem habens in Deũ, quam
& hi ipsi expectant, resurrectionẽ futurã
iustorum & iniquorum. 16 [h] In hoc &
ipse studeo sine offendiculo consciẽtiam
habere

a seditionem MS.G.

a apprehendimus MS.

a.C.S.

– MI.B.

a patrio 2 MS.G.S.

– 7 MS.G.

a *Auctorem.*] præfectum illi sectæ ducemque in ea vnum de primis & præcipuis, vt primipilares esse solent in exercitu.

b *Templum violare.*] profanare.

c *De manibus nostris.*] eundemque ad te misit, qui nollemus tibi istam molestiam exhibere; sed coacti facimus, tum studio legis, tum Lysiæ mandato, qui nos ad te remisit.

d *Adiecerunt autem.*] Tertulli orationem communi consensu firmarunt.

e *Ex multis annis.*] Felix antè administrauerat Traconitidem, Bataneam. & Gaulanitidem regiones. deinde præfectus fuerat Iudææ à Claudio Cæsare, Ioseph. De bello Iudaico lib 2. cap. 11. & hæc biennio antè agebantur, quàm ille è prouincia decederet, vt in hoc capite declaratur inferius.

f *Probare*] certis argumentis & exemplis ex vera definitione petitis.

g *Secundum sectam.*] viam certam, expeditam, & nihil à scripturarum veritate dissentientem, quam ipsi *hæresim* appellant. Ego verò non priuatam semitam, sed viam verè regiam esse aio; vtpote quæ nihil scripturarum veritati & auctoritati deroget vllo modo, sed planè consentiat.

h *In hoc & ipse studeo.*] hanc viam secutus, quæ me ad veram legis & Prophetarum cognitionem duxit. studeo etiã meipsum pium erga Deũ, & nulli mortalium grauem aut molestũ, imò omnibus ministrum exhibere, vt sint vt ego sum, hanc cognitionem ex diuino dono assecutus. Itaque nihil mihi quęro, sed pietatem paternę legis cognosci, teneri obseruarique ab omnibus quã purissimè & sanctissimè cupio. hoc enim noui Deo gratum, & hominibus esse vtilissimum. Atque hoc studium meum fuit; vbicunque fuerit hoc exercitium in aliis regionibus nemini nocui: Ierosolymã post multos annos beneficium pauperibus allaturus venerã, & preces ac vota facturus, quæ omnia probantur in lege nostra.

habere ad Deum, & ad homines sem-
per. 17 Post annos autem plures, elee-
mosynas facturus in gentem meam ve-
Sup.21.c.26 ni, & oblationes, & vota. 18 [a] in quibus
E inuenerunt me purificatum in templo:
non cum turba, neque cum tumultu:*
19 [b] Quidam autem ex Asia Iudæi, quos
oportebat apud te præsto esse & accusa-
re, si quid haberent aduersum me:
20 [c] aut hi ipsi dicant, si quid inuenerunt
in me iniquitatis,* cùm stem in concilio,
21 nisi de vna hac solummodo voce, qua
Sup.23.b.6. clamaui inter eos stans, Quoniam de re-
surrectione mortuorum ego iudicor ho-
F die à vobis. 22 Distulit autem illos Fe-
lix, [e] certissimè sciens de via hac, dicens,
[f] Cùm Tribunus Lysias descenderit, au-
diam vos. 23 Iussitque Centurioni cu-
stodire eum, & habere requiē, nec quen-
quam de suis prohibere ministrare ei.
24 Post aliquot autem dies veniens Felix
cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudęa,
G vocauit Paulum, & audiuit ab eo [g] fidem
quæ est in Christum Iesum. 25 Dispu-
tante autem illo [h] de iustitia & castitate,
& de iudicio futuro, tremefactus Felix
respondit, Quod nunc attinet, vade: tē-
pore autem opportuno accersam te.
26 simul & sperans, quòd pecunia ei da-
retur à Paulo, propter quod & frequen-
ter accersens eum, loquebatur cum eo.
27 Biennio autem expleto accepit succes-
sorem

* Et apprehenderunt me, clamantes & dicentes: Tolle inimicum nostrū. usq.

a *In quibus*] votis. in ipso votorum ritu exoluēdo purgatum iam & sacrum facturum, me ipsi inuenerunt, non autem tumultuantem vel turbas mouentem.

b *Quidam autem ex Asia.*] Iudæi Asiatici quidam fuerunt auctores tumultus facti in templo, non ego. illos oportuit hic sisti, ac docere crimen, quamobrē me apud Ierosolymitanos detulerint & accusarint, aut ipsi tumultus auctores censeri iure debuere.

c *Aut hi ipsi dicant.*] Asiatici nihil certi de me dixerunt aut dicere possunt, quod crimen oleat. hi antequam me comprehenderent, nihil aduersum me docere possunt: postquam comprehenderunt, nullam causam nacti sunt me in iudicium vocandi, nisi crimen esse definiant id quod ego professus sum de fide & spe resurrectionis, quod negare grauissimum crimē, vel ab his qui inter ipsos rectè sentiunt existimatur.

d *Cum stem in concilio.*] eo tempore cū fui inter ipsos in concilio examinādus.

e *Certissimè sciens.*] Cùm iam cognouisset quidnam interesset inter Iudæorum antiquam doctrinam & Christianam disciplinam; intellexissetq; in hac nullam tumultus vel turbarum occasionem aut materiam verè contineri, nihilque verè contra præcipua & primaria capita legis Mosis & scripturarū, vtpote qui diu, vt Paulus dixit, in illis regionibus fuisset versatus, & Iudaicū ius cognouisset.

f *Cum tribunus Lysias.*] De via quā Paulus profitetur iam ipse aperit quid sentiat. Vestram legem non ignoro: superest vt de tumultu, cuius iudicium ad Romanas leges pertinet, Lysiam audiā.

g *Fidem quæ est in Christum.*] omnium Prophetarum & legis finem Iesum esse, quem oporteat Christum credere verū.

h *De iustitia*] Dei iustificantis. *& castitate*] à Spiritu sancto per Christum donata iis qui mundi corde verè dicūtur & sunt, qui ipsi Deum videbunt. *& de iudicio futuro.*] de viuis & mortuis secundum scripturas.

sorem Felix Portium Festum. Volẽs au-
tem gratiam præstare Iudæis Felix, reli-
quit Paulum vinctum.

CAP. XXV.

FEstus ergo cùm venisset in prouinciã, A
post triduum ascendit Ierosolymam à
Cæsaréa. 2 Adierúntque eum principes
sacerdotum, & primi Iudæorum aduer-
sus Paulum: & rogabant eum, 3 [a] po-
stulantes gratiam aduersus eum, vt iu-
beret perduci eum in Ierusalem, insidias
tendentes vt interficerent eum in via.
4 Festus autem respondit, seruari Pau-
lum in Cæsaréa: se autem maturiùs pro-
fecturum. 5 Qui ergo in vobis (ait) [b] po-
tentes sunt, descendentes simul, si quod
est in viro crimen, accusent eum.
6 Demoratus autem inter eos dies non B
amplius quàm octo aut decem, descen-
dit Cæsaréam, & altera die sedit pro tri-
bunali: & iussit Paulum adduci.
7 Qui cùm perductus esset, circunstete-
runt eum qui ab Ierosolyma descende-
rant Iudæi, multas & graues causas ob-
iicientes, quas non poterant probare,
8 Paulo rationem reddente, Quoniam
neque in legem Iudæorum, neque in
templum, neque in Cæsarem quicquam
peccaui. 9 Festus autem volẽs gratiam
præstare Iudæis, respondens Paulo, di- C
xit, Vis Ierosolymam ascendere, & ibi de
his iudicari apud me? 10 Dixit autem
Paulus,

a *Postulantes gratiam.*] Noui & boni aduentus in prouincia auspicio & munere quodam in gratiam ipsorum sibi tradi Paulum, vti publicè postulatum, iudicandum iuxta legem ipsorum.

b *Potentes sunt.*] possunt sine suo aut rerum suarum detrimento abesse domo, & iter hoc facere.

Paulus, Ad tribunal Cæſaris ſto, vbi me
oportet iudicari: Iudæis non nocui, ſicut
tu melius noſti. 11 [a] Si enim nocui, aut
dignum morte aliquid feci, non recuſo
mori. ſi verò nihil eſt eorum quæ hi ac-
cuſant me, [b] nemo poteſt me illis donare.
Cæſarem appello. 12 Tunc Feſtus [c] cum
concilio locutus, reſpondit, Cæſarem
appellaſti? ad Cæſarem ibis. 13 Et cùm
dies aliquot tranſacti eſſent, Agrippa rex
& Bernice deſcenderunt Cæſaréam ad
D ſalutandum Feſtum. 14 Et cùm dies
plures ibi demorarentur, Feſtus regi in-
dicauit de Paulo, dicens, Vir quidam eſt
derelictus à Felice vinctus, 15 de quo
cùm eſſem Ieroſolymis, adierunt me
principes ſacerdotum & ſeniores Iudęo-
rum, [d] poſtulantes aduerſus illum dam-
nationem. 16 Ad quos reſpondi, Quia
non eſt Romanis conſuetudo [e] donare
aliquem hominem, prius quàm is qui
accuſatur, præſentes habeat accuſatores,
locumque defendendi accipiat [f] ad ab-
luenda crimina. 17 Cùm ergo huc con-
ueniſſent, ſine vlla dilatione ſequenti die
E ſedens pro tribunali, iuſſi adduci virum.
18 De quo cùm ſtetiſsét accuſatores, nul-
lam cauſam deferebant, de quibus ego
ſuſpicabar malum: 19 Quæſtiones verò
quaſdam [g] de ſua ſuperſtitione habebant
aduerſus eum, & de quodam Ieſu de-
functo, quem affirmabat Paulus viuere.

Kk 20 Hæſitans

a *Si enim nocui.*] ſi iniuriam aliquam feci, aut aliud capitale ſcelus admiſi.

b *Nemo poteſt me illis donare.*] Si iure damnari non debeo, me gratis poſtulantium arbitrio & libidini donari non poſſum. Quod ſi auctoritate tua niti velis vt me dones tanquã ſubditum poteſtati tuæ, iſtam poteſtatem non detrecto; ſed maiorem appello, eã videlicet ex qua tua emanat; illíque meipſum addico: addictum non poteſ tu tradere alteri quàm Cæſari ipſi, cuius ſum ex appellationis iure.

c *Cum concilio locutus.*] communicata re cum conſiliariis ſuis.

d *Poſtulãtes aduerſus illum damnationem.*] damnari illum tradendum poſtulationis ergô, quæ non iure, ſed publica gratia nititur.

e *Donare aliquẽ.*] dono & gratia poſtulationis aliquẽ tradere ad exitiũ & necẽ, quanquã ad ſalutem & vitam in populi gratiam donare aliquando homines moris apud Romanos ſit. Oportet igitur primũ iudicari an pœna dignus ſit. deinde hominem conuictum atque damnatum legitimis ac certis ſuppliciis aliàs afficiendum, populo pro ſuo arbitratu puniendum permittere, nonnunquam licet.

f *Ad abluenda crimina.*] ſuper criminatione certa.

g *De ſua ſuperſtitione.*] varia illa religione, ab aliarum Gentium cultu longè diuerſa. Impropriè loquebatur homo profanus de cultu Dei, ſed non vt offendere vellet Agrippam Iudæum profeſſione.

[h] *De huiusmodi quæstione.*] videlicet ad Iudaicam religionem pertinente; cùm in cæteris nullam causam inuenirem, in hac verò ratione & rei & iuris imperitus & ignarus adhuc essem.

20 Hæsitans autem ego [h] de huiusmodi
quæstione, dicebam si vellet ire Ieroso- F
lymam, & ibi iudicari de istis. 21 Pau-
lo autem appellante vt seruaretur " ad
Augusti cognitionem ', iussi seruari eum,
donec mittam eum ad Cæsarem.
22 Agrippa autem dixit ad Festum, Vo-
lebam & ipse hominem audire. Cras,
inquit, audies eum. 23 Altera autem
die cùm venisset Agrippa & Bernice cum
multa [i] ambitione, & introissent in audi-
torium cum tribunis & viris principali-
bus ciuitatis, iubente Festo adductus est G
Paulus. 24 Et dicit Festus, Agrippa rex,
& omnes qui simul adestis nobiscum
viri, videtis hunc, de quo omnis multi-
tudo Iudæorum interpellauit me Ieroso-
lymis, * petentes & acclamantes non o-
portere eum viuere amplius. 25 Ego ve-
rò comperi, nihil dignum morte eum ad-
misisse. Ipso autem hoc appellante ad
Augustum, iudicaui mittere. 26 De quo
quid certum scribam [k] domino, non ha-
beo. Propter quod produxi eum ad vos,
& maximè ad te, rex Agrippa, vt inter-
rogatione facta habeam quid scribam.
27 Sine ratione enim mihi videtur, mit-
tere vinctum, & [l] causas eius non signi-
ficare.

" Augusti cognitioni MS.

* & hic 4 MS.G.S.

[i] *Ambitione.*] ostentatione & apparatu regio, vt qui Iudaicæ gentis gloriam ac dignitatem ostendere vellent eo die quo quasi iudices audituri essent hominem de sua religione agentem. Atq; hanc vnam ex oportunitatibus Paulus nactus est Christi nomen prædicandi coram regibus, & gentibus, & principibus Israel.

[k] *Domino.*] Cæsari.

[l] *Causas eius.*] non significare crimina quæ doceant ipsum iure vinctum fuisse, & iure etiam mitti debere.

CAP. XXVI.

AGrippa verò ad Paulum ait, Permit- A
titur tibi loqui pro temetipso. Tunc
Paulus

Paulus extenta manu cœpit rationem
reddere. 2 [a]De omnibus quibus accu-
ſor à Iudæis, rex Agrippa, ęſtimo me bea-
tum, apud te cùm ſim defenſurus me
°omnes R. e.s. hodie, 3 maximè te ſciente °omnia quę
apud Iudæos ſunt [b]cõſuetudines & quę-
ſtiones: propter quod obſecro, patienter
me audias. 4 Et quidem vitam meam à
iuuentute, quæ ab initio fuit [c]in gente
mea in Ieroſolymis, nouerunt omnes Iu-
dæi: 5 [d]præſcientes me ab initio (ſi ve-
lint teſtimonium perhibere) quoniam
B ſecundum [e]certiſſimam ſectam noſtræ
religionis vixi Phariſæus. 6 Et nunc in
ſpe quæ ad patres noſtros repromiſſio-
nis facta eſt à Deo, ſto iudicio ſubiectus.
°in quam 1 Ms. C. S. 7 °in qua duodecim tribus noſtræ [f]nocte
& die deſeruientes, ſperant deuenire. De
qua ſpe accuſor à Iudæis, rex. 8 [g]Quid
incredibile iudicatur apud vos, ſi Deus
mortuos ſuſcitat? 9 Et ego quidem exi-
ſtimaueram, me aduerſus nomen Ieſu
Nazareni debere multa contraria agere.
Sup. 8.a.3. 9.a.2. 22.a.4 10 quod & feci Ieroſolymis, & multos
C [h]ſanctorum ego in carceribus incluſi, à
principibus ſacerdotum poteſtate acce-
pta: & cùm occiderentur, [i]detuli ſenten-
tiam. 11 Et per omnes ſynagogas fre-
quenter puniens eos, [k]compellebam bla-
ſphemare: & amplius inſaniens in eos,

a *De omnibus.*] cum iis quæ cùm ipſe negauerim illi probare non poſſunt, tũ verò iis maximè quæ ipſe cõfiteor; quæ an criminoſa ſint, Romani cognoſcere ac iudicare non poſſunt, tu verò rectè potes.

b *Conſuetudines.*] quæ omnibus notæ & exercitę ſunt atque peruulgatæ, vincuntque in diſputatione. *& quæſtiones*] quæ in cõtrouerſia adhuc verſantur, & ab altera parte vno, ab altera verò altero exponũtur & pręcipiuntur modo. neutraque pars vulgo damnatur, ſed præfertur ea quę ſcripturarũ teſtimoniis innititur.

c *In gente mea.*] inter cognatos & notos, Tharſi vbi natus & educatus ſum. deinde etiam Ieroſolymis, vbi parentũ meorum exemplum ſecutus, Phariſęorum diſciplinæ nomen dedi.

d *Præſcientes me ab vtero.*] illi qui meæ vitæ totius atque educationis à maioribus vſque meis inceptę notitiam habent, ſciunt me Phariſæorum filium, Phariſæum etiam profeſſione fuiſſe.

e *Certiſſimam ſectam noſtræ religionis.*] exactiſſimam ſectam exercitationis & obſeruationis noſtræ: hoc eſt, nomen meũ profeſſus fui in domo Hilel, quæ exquiſitior habetur & exiſtimatur quã domus Samai, vt ex Miſnaioth cõſtat. Fuit enim Gamaliel antiquior diſciplinæ Hilelitarum ſectator. Itaque de vita mea vitæque inſtituto & conſuetudine non poſſum in iudicium vocari, cùm religioſus vixerim ſemper quantum ad praxim & obſeruantiam. Quod verò ad intellectum & cognitionem attinet, in quo cauſa mea verſatur tota, nihil diſcrepo non ſolùm ab vtraque Phariſæorum ſecta (ambæ enim ſpem ſalutis & reſurrectionis profitentur) verũ etiam neque ab omni Iſrael, aut ab aliqua tribu ex duodecim: omnes enim in eundẽ finem ſpe cõtendunt ſua, hoc eſt, in ſalutem per Meſſiam afferendã, & reſurrectionem ex mortuis.

f *Nocte & die deſeruiẽtes.*] omnibus cultibus ac ceremoniis ſuis hãc ſpem profitentur.

g *Quid?*] quidnam eſt hoc? Iudicatis nunc non oportere credi, id quod omnis Iſrael perpetuò credidit & ſperauit? Conſequitur enim hoc eſſe veſtrum iudicium, ſi ego nomine huius ſpei in iudicium & crimen vocor.

h *Sanctorum.*] ſanctificatorum per Spiritum ſanctum Chriſti virtute & efficientia.

i *Detuli ſententiam.*] præſentia, aſſiſtẽtia & ſubminiſtratione atque adiumẽto omni, illis me participem & ſocium me occiſoribus præbui, vt in Stephani exemplo.

k *Compellebam blaſphemare.*] magno ſtudio & contentione, omnibus modis curabam, vt eos qui hoc nomen profiterentur, ad blaſphemandum adigerem: & quoſdam etiam ad id cogebam. Sed hoc non de perfectis, verùm de imperfectioribus eſt intelligendum.

persequebar vsque in exteras ciuitates.
12 In quibus dum irem Damascum cum Sup. 9.a.2 Sup. 9.a.5.
potestate & permissu principum sacer- 22.b.9
dotum, 13 die media, in via, vidi, rex,
de cælo supra splendorem solis circum-
fulsisse me lumen, & eos qui mecum si-
mul erant. 14 Omnesque nos cùm de-
cidissemus in terram, audiui vocem lo- D
quentem mihi Hebraica lingua: Saule,
Saule, quid me persequeris? durum est
tibi contra stimulum calcitrare.
15 Ego autem dixi, Quis es Domine?
Dominus autem dixit, Ego sum Iesus,
quem tu persequeris. 16 Sed exurge &
sta super pedes tuos: ad hoc enim appa-
rui tibi, vt constituam te [a] ministrum &
testem eorum quæ vidisti, & eorum qui-
bus apparebo tibi, 17 eripiens te de "po- "populo 2 MS.o.s.
pulis" & gentibus in quas nunc ego mit-
to te, 18 [b] aperire oculos eorum, vt con-
uertantur à tenebris ad lucem, & de po-
testate satanæ ad Deum, [c] vt accipiant re- E
missionem peccatorum, & sortem inter
sanctos per fidem quæ est in me.
19 Vnde, rex Agrippa, [d] non fui incredu-
lus cælesti visioni: 20 sed his qui sunt
Damasci primùm, & Ierosolymis, & in Sup. 9.d.20. c.28.13. c.14
omnem regionem Iudææ, & Gentibus 14.a.1.
annuntiabam, vt pœnitentiam agerent,
& conuerterentur ad Deum, digna pœ-
nitentiæ opera facientes. 21 [e] Hac ex
causa me Iudæi cùm essem in templo,
compre-

a. *Ministrum & testem.*] Ministrum in Euangelij nuntiatione, & testē in ipsa confirmatione virtutis & veritatis meę, quod testimonium tu in te habebis per Spiritum sanctum, hoc est eorum quæ vidisti: nam vidisti lumen clarum gloriæ meę oculis corporis; interno autem sensu videbis virtutem meam. atq; hoc modo eris testis virtutis meę omnibus. Deinde etiam multis aliis exemplis cognoscetur virtus mea, te liberato ex variis periculis ac difficultatibus maximis, vt præsentissimus omnino tibi esse cognoscar, aliàs tanta discrimina euadere non valituro.

b. *Aperire oculos eorum.*] non vt cuiquam mortalium vel malum, vel damnum, vel sumptum, vel incommodum aliud vel inuidiam afferas; sed Gentibus bonum offeras, hoc est, lucem veritatis. de qua scriptum est: Dedi te in lucem Gentium, vt sit salus mea vsque ad extremum terræ.

c *Vt accipiant remissionem peccatorum*] præteritorum omnium, *& sortem inter sanctos*, inter sanctificatos, idque *per fidē quæ est in me*, vt credentes Euāgelio primùm, & pœnitentes credant: deinde secundum operationem virtutis Dei, atque ita sanctificati euadant ex fide in fidem.

d *Non fui incredulus.*] inobediens aut contumax.

e *Hac ex causa.*] quæ & honesta est, & Deo ipsi probata, imò commendata, & antiquis scripturis consentiens, & Iudæis nihil omnino incommoda.

Sup.21.f.32 4 MS.C.5
comprehensum tentabant "volentes me'
interficere. 22 [a] Auxilio autem adiutus
F Dei, vsque in hodiernum diem sto, te-
stificans minori atque maiori, nihil ex-
tra dicens quàm ea quæ Prophetæ locuti
sunt futura esse, & Moyses, 23 [b] si passi-
bilis Christus, si primus [c] ex resurrectio-
ne mortuorum, [d] lumen annuntiaturus
est populo & Gentibus. 24 Hæc loquen-
te eo, & rationem reddente, Festus ma-
gna voce dixit, Insanis Paule: multæ te
literæ ad insaniam conuertunt. 25 Et
Paulus: Non insanio (inquit) optime Fe-
ste: sed veritatis & [e] sobrietatis verba "lo-
quor'. 26 Scit enim de his rex, ad quem
& [f] constanter loquor. latêre enim eum
nihil horum arbitror. Neque enim [g] in
angulo quicquam horum gestum est.
27 Credis, rex Agrippa, Prophetis? Scio
quia credis. 28 Agrippa autem *ad Pau-
G lum: [h] In modico suades me Christianũ
fieri. 29 Et Paulus: [i] Opto apud Deum,
& in modico, & in magno: non tantùm
te, sed etiã omnes qui audiunt hodie fieri
tales, qualis & ego sum, exceptis vinculis
his. 30 Et exurrexit rex, & præses, &
Bernice, & qui assidebant eis. 31 Et cùm
secessissent, loquebantur adinuicem, di-
centes, Quia nihil morte aut vinculis di-
gnum quid "fecit' homo iste. 32 Agrippa
autem Festo dixit, Dimitti poterat ho-
mo hic, si non appellasset Cæsarem.

* eloquor MS.C.

* dixit MS. C.C.

* facit 2 MS.C.

a *Auxilio autem adiutus Dei.*] qui hac etiam ratione testem me voluit esse virtutis Iesu Christi.

b *Si passibilis est Christus.*] Hæc enim ex præcipuis quæstionibus habentur, de quibus disputatur ac differitur apud Iudæos.

c *Ex resurrectione mortuorum.*] peccato, & corpori peccati, quod eùm ipse non admiserit vnquam in se, tamen pro mortuis peccatum factus sit, id est, victima peccatis expiandis debita: & primus victor ex morte euaserit, suãque resurrectionem suis spiritu & veritate communicauerit.

d *Lumen annuntiaturus est populo & gentibus.*] lumen illud ineffabile & admirabile salutis humanæ.

e *Sobrietatis.*] sanæ mentis, qualẽ habent qui Spiritu sancto imbuti sunt sapientiæ summę & maximæ, cuius omnes thesauri in Christo sunt.

f *Constanter.*] apertè & magna fiducia, vtpote conscius ac testis veritatis huius.

g *In angulo.*] Publica sunt hæc genera omnia quæstionum, actionum & exẽplorum, quæ à me cõmemorata sunt, & quæ nõ abstrusum aliquid & ignotum habeant, quod ab insania aut mẽtis alienatione profecta putentur; sunt planè à Spiritu sancto per Prophetas primùm prædicta.

h *In modico.*] Exiguo negotio & labore vis mihi suadere vt fiam Christianus ista interrogatione, an credam Prophetis.

i *Opto apud Deum.*] Vtinã Deus mihi hanc gratiam concedat, vt non modò exiguo, sed quamuis magno negotio à me suscepto & obito, omnibus communicaretur cõditio mea illa qua vtor ex Christi virtute; non tamen infirmitatis & laborum similis sensus.

CAP. XXVII.

a *Iudicatum est*] à Festo, vt mitteretur Paulus ad Cæsarem; ad eamque rem constitutæ nauigationis susceptio decerneretur Iulio, alia etiam fortassis negotia acturo.

b *Adrumetinam.*] ex Adramanto vrbe Mysiæ, quæ variè pronuntiatur.

c *Circa Asiæ loca.*] versus Asiam propriè sic dictam.

d *Sustulimus.*] progressi sumus.

e *Perseuerante.*] Cùm cæteri qui cum illis ingressi fuerant nauigium honoris & officij causa redijssent, hic voluit cū illis nauigare.

f *Curam sui agere.*] respirare & quiescere aliquantulum à laborum & vinculorum contentione.

g *Subnauigauimus Cyprum.*] Reliquerūt Cyprum ad sinistram præteruecti cum recta via, & secunda nauigatione ventibus, ad dextram Cyprus erat relinquenda. Ita nauigarunt à Sidone in Septentrionem Orientem versus, cùm recta nauigatio esset à Sidone in Septētrionem occasum versus.

h *Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ.*] recto cursu ab Oriente in Occidentem prætterlegitur Lycia, cuius vna ex insignib⁹ vrbibus Myra est, quam hîc Lystriam legimus.

i *Nauem Alexandrinam.*] Non Alexandriæ factam, sed ad formam & mensuram Alexandrinarum, quæ breues sunt, & frumentis asportandis cōmodos fundos habent, quorum singuli ad minimum quadragenos satos capiunt. huius nauigij (est enim nauigiū potius quàm nauis) fit frequens mentio apud veteres tractatu de Sabbath. & aliàs.

k *Tardè nauigaremus.*] quanquam celeri nauigio.

l *Salmonem.*] promontorium occidētale Cretæ Salmonium dictum, in quo vrbs eiusdem nominis.

m *Boni portus.*] καλὴν ἀκτὴν Stephanus nominauit.

n *Thalassa.*] corruptum videtur nomē apud Græcos.

o *Ieiunium iam præteriisset.*] quod ante festum Tabernaculorum celebratur in autumno.

VT autem [a] iudicatū est nauigare eum A
in Italiam, & tradi Paulum cum reli-
quis custodiis centurioni nomine Iulio
cohortis Augustæ, 2 ascendentes nauē 2 Cor.11.f.25
[b] Adrumetinam, [*] incipientes [c] nauigare [*] incipientē MS. G q.s.
circa Asiæ loca, [d] sustulimus, [e] perseue-
rante nobiscum Aristarcho Macédone
Thessalonicensi. 3 Sequenti autem die
deuenimus Sidônem. Humanè autem
tractās Iulius Paulum, permisit ad ami-
cos ire, & [f] curam sui agere. 4 Et inde
cùm sustulissemus, [g] subnauigauimus
Cyprum: propterea quòd essent venti
contrarij. 5 [h] Et pelagus Ciliciæ & Pam-
phyliæ nauigantes, vénimus [*] Lystram, [*] Myra G.g.
quæ est Lyciæ: 6 & ibi inueniens cen-
turio [i] nauem Alexandrinam nauigan-
tem in Italiam, transposuit nos in eam.
7 Et cùm multis diebus [k] tardè nauigare- B
mus, & vix deuenissemus contra Gni-
dum, prohibente nos vento, adnauiga-
uimus Cretæ iuxta [l] Salmónem: 8 & vix
iuxtà nauigantes, venimus in locum
quendam qui vocatur [m] Boni portus, cui
iuxtà erat ciuitas [n] Thalassa. 9 Multo
autem tempore peracto, & cùm iam [*] & MS.G.
non esset tuta nauigatio, eo quòd [*] [o] ie- [*] consulebat Gr. παρῄνει, id est, suadebat, admonebat Gr.
iunium iam præteriisset, [*] consolabatur [**] [*] eos MS.S.
Paulus, 10 dicens eis, Viri, video quo-
niam cum iniuria & multo damno non
solùm

solùm oneris & nauis, sed etiam [a] ani-
marum nostrarũ incipit esse nauigatio.
[11] Centurio autem gubernatori & nau-
C cléro magis credebat, quàm his quæ à
Paulo dicebantur. [12] Et cùm aptus por-
tus non esset ad hyemandum, plurimi
statuerunt consilium nauigare inde, si
quomodò possent deuenientes [b] Phœni-
cem, hyemare, portum Cretæ respi-
cientem ad Africum & ad Corum.
[13] [c] Aspirante autem Austro, æstimantes
propositum se tenere, [d] cùm sustulissent
de Asson, legebant Cretam. [14] Non
post multum autem misit se contra ip-
sam ventus [e] Typhonicus, qui vocatur
[f] Euroaquilo. [15] Cúmque arrepta esset
nauis, & non posset conari in ventum,
data naue flatibus, ferebamur. [16] In
insulam autem quandam decurrentes,
quæ vocatur [g] Cauda, potuimus vix ob-
tinere scapham. [17] [h] Qua sublata, ad-
*& 3 MS. Gr. iutoriis vtebantur, accingentes nauem, *
timentes ne in Syrtim inciderent, [i] sum-
misso vase sic ferebantur. [18] Validè
autem nobis tempestate iactatis, sequẽti
die [k] iactum fecerunt. [19] & tertia die
suis manibus armamenta nauis proiece-
runt. [20] Neque autem sole, neque syde-
ribus apparentibus per plures dies, &
D tempestate non exigua imminente, iam
ablata erat spes omnis salutis nostræ.
[21] [l] Et cùm multa ieiunatio fuisset, tunc
stans

a *Animarum nostrarum.*] vita nostra.

b *Phœnicem.*] vrbem & portum Cretæ. portus nomen, φοινιξ Ptolom.

c *Aspirante autem Austro.*] leniter flãte, ita vt non impediret illis facilẽ nauigationem secundum Cretæ littora Australia.

d *Cum sustulissent de Asson.*] Cùm iuxta Cretam nauigarent satis propè.

e *Typhonicus.*] Turbulentus & vehemens, interruptusq́ue, cuiusmodi Typhones sunt.

f *Euroaquilo.*] εὐροκλύδων, Eurus fluctuans siue fluctuosus.

g *Cauda.*] aliis Clauda, aliis Caudã, quibusdam Gaudoa, nonnullis Coru: occidentalior quàm Phœnix portus.

h *Qua sublata.*] Scaphæ compotes facti, funibus nauem cinximus, & remis è scapha contendentes continebamus nauim.

i *Summisso vase.*] demissa antẽna, & è scapha contendentes.

k *Iactum*] mercium & sarcinarũ quæ ad vectores & mercatores pertinebãt.

l *Et cùm multa ieiunatio fuisset.*] cùm diu ieiuni permãsissent omnes propter ægrimoniam & nauseam, omnibus ferè nauigantibus in tempestate communẽ.

ſtans Paulus in medio eorum, dixit, O-
portebat quidem, ô viri, audito me, non
tollere à Creta, lucrique facere [a] iniuriam
hanc & iacturam. 21 Et nunc ſuadeo
vobis bono animo eſſe. amiſſio enim
nullius animæ erit ex vobis, [b] præterquã
nauis. 23 Aſtitit enim mihi hac nocte
angelus Dei, cuius ſum ego, & cui de-
ſeruio, 24 dicens, Ne timeas Paule, Cæ-
ſari te oportet aſſiſtere: & ecce donauit
tibi Deus omnes qui nauigant tecum.
25 Propter quod bono animo eſtote viri:
credo enim Deo, quia ſic erit, quemad- E
modum dictum eſt mihi. 26 In inſu-
lam autem quandam oportet nos deue-
nire. 27 Sed poſtea quàm quartadeci-
ma nox ſuperuenit, nauigantibus nobis
[c] in Adria circa mediam noctẽ, ſuſpica-
bantur nautæ apparere ſibi aliquam re-
gionem. 28 Qui & ſummittentes boli-
dem, inuenerunt paſſus viginti: & puſil-
lum inde ſeparati, inuenerunt paſſus
quindecim. 29 Timentes autem ne [d] in
aſpera loca incideremus, de puppi mit-
tentes ancoras quatuor, optabant diem
fieri. 30 Nautis verò quærentibus fuge-
re de naui, cùm miſiſſent ſcapham in
mare, ſub obtentu quaſi inciperent à
prora ancoras extendere, 31 dixit Pau-
lus Centurioni & militibus, Niſi hi in
naui manſerint, vos ſalui fieri non po- F
teſtis. 32 Tunc abſciderũt milites funes
ſcaphæ:

a *Iniuriam hanc & iacturam.*] iacturam mercium, &c. iniuriam, periculum vitæ, & detrimentum famis, iactationis metum, & alia quæ perpeſſi erant.

b *Præterquam nauis.*] cuius damno cognoſcatur diuina prouidentia & miſericordia, atque prædictionis veritas & certitudo.

c *In Adria.*] in Adriatici ſinus ore primo iuxta Ceraunia ſaxa, vbi Ionium mare cum Adriatico iungitur. ibi enim periculoſiſſima nauigatio eſt, maximè verò aduerſa tempeſtate.

d *In aſpera loca.*] in Actoceraunia infames ſcopulos.

ſcaphæ: & paſſi ſunt eam excidere.
33 Et cùm lux inciperet fieri, rogabat Pau
lus omnes ſumere cibum, dicens, Quar-
tadecima die hodie expectantes ieiuni
permanetis, nihil accipiẽtes. 34 Propter
quod rogo vos accipere cibum pro ſalu-
Mat. 10. c. 30 Luc. 12. b. 7 te veſtra: quia nullius veſtrûm [a] capillus
de capite peribit. 35 Et cùm hæc dixiſſet,
ſumens panem, gratias egit Deo [b] in con-
ſpectu omnium: & cùm fregiſſet, cœpit
manducare. 36 Animæquiores autem
facti omnes, & ipſi ſumpſerunt cibum.
37 Eramus verò vniuerſæ animæ in naui
ducentæ ſeptuaginta ſex. 38 Et ſatiati
cibo alleuiabant nauem, iactantes triti-
cum in mare. 39 Cùm autem dies factus
G eſſet, terram non agnoſcebant: ſinum
verò quendam conſyderabant habẽtem
litus, in quem cogitabant, ſi poſſent, eii-
cere nauẽ. 40 Et cùm ancoras ſuſtuliſ-
ſent, committebant ſe mari, [c] ſimul laxã-
tes iuncturas gubernaculorum: & [d] leua-
to artemone ſecundum auræ flatum, ten
debant ad litus. 41 Et cùm incidiſſemus
in locum [e] dithalaſſum, impegerunt na-
uem: & prora quidem fixa manebat im-
mobilis: puppis verò ſoluebatur à vi ma-
ris. 42 Militum autem conſilium fuit,
[f] vt cuſtodias occiderent: ne quis cùm e-
nataſſet, effugeret. 43 Centurio autem
volens ſeruare Paulum, prohibuit fieri:
iuſſitque eos qui poſſent natare, emittere

a *Capillus de capite peribit.*] ſalui & integri euadetis.

b *In conſpectu omnium.*] vt actione ipſa animus ipſius confirmatus probaretur, aliorumque animi hoc exemplo magis etiam reficerentur.

c *Simul laxantes iuncturas.*] ſuſpendentes gubernacula, vt laxiora redderẽtur, liberiusque agerentur & faciliùs.

d *Leuato artemone.*] cùm anteà nullis velis vterentur propter illiſionis metũ, ſuſtulerunt velum paruum.

e *Dithalaſſum.*] breuem locum vadũque cæcum inter profunditates duas conſtitutum.

f *Cuſtodias occiderent.*] vinctos.

ſe primos, & euadere, & ad terram exire:
44 & cæteros alios in tabulis ferebant:
quoſdam ſuper ea quæ de naui erant. Et
ſic factum eſt, vt omnes animæ euade-
rent ad terram.

CAP. XXVIII.

ET cùm euaſiſſemus, tũc cognouimus A
quia [a] "Mitylene', inſula vocabatur. [a]Melita R. C. S.
Barbari verò præſtabant non modicam
humanitatem nobis. 2 Accenſa enim
pyra reficiebant nos omnes, propter im-
brem qui imminebat & frigus. 3 Cùm
congregaſſet autem Paulus ſarmẽtorum
aliquantam multitudinem, & impoſuiſ-
ſet ſuper ignem, vipera à calore cùm pro-
ceſſiſſet, inuaſit manum eius. 4 Vt verò
viderunt Barbari pendentem beſtiam de
manu eius, adinuicem dicebant, Vtique
homicida eſt homo hic, qui cùm euaſe- B
rit de mari, [b] vltio non ſinit eum viuere.
5 Et ille quidem excutiens beſtiam in
ignem, [c] nihil mali paſſus eſt. 6 At illi
exiſtimabant eum [d] in tumorem cõuer-
tendum, "&' ſubitò caſurum & mori. [a]aut R. C.
Diu autem illis "expectantibus' & viden- [b]ſperantibus M. S. Q.
tibus nihil mali in eo fieri, [e] conuertentes
ſe, dicebant eum eſſe Deum. 7 In locis
autem illis erant prædia principis inſu-
læ, nomine Publij, qui nos ſuſcipiens,
triduo benignè exhibuit. 8 Contigit
autem patrem Publij [f] febribus & dy-
ſenteria vexatum iacere. Ad quẽ Paulus
intrauit:

a *Mitylene.*] non quæ in Adriatico mari Corcyræ vicina iacet, ſed quæ in Siculo eſt mari, inter Africam & Siciliam.

b. *Vltio.*] diuina iuſtitia.

c *Nihil mali.*] nihil omnino incõmodi, neque ſignum vllum oſtendit ſymptomatis aduerſi.

d *In tumorem conuertendum.*] ſubitò tumentem futurum ex veneni vi.

e *Conuertentes ſe.*] ſententia & ſermone mutatis.

f *Febribus & dyſenteria.*] periculoſiſſima morborum complicatione.

intrauit: & cùm oraſſet, & impoſuiſſet ei
manus, ſaluauit eum. 9 Quo facto, &
C omnes qui in inſula habebant infirmi-
tates, accedebant, & curabantur: 10 qui
etiam multis honoribus nos honorauc-
runt, & nauigantibus impoſuerunt quæ
neceſſaria erant. 11 Poſt menſes autem
tres, nauigauimus in naui Alexandrina,
quæ in inſula hyemauerat, cui erat inſi-
gne [a]Caſtorum. 12 Et cùm veniſſemus
Syracuſam, manſimus ibi triduo.
13 Inde circunlegentes deuenimus Rhe-
gium. & poſt vnum diem flante Auſtro,
ſecunda die venimus Puteolos, 14 vbi
inuentis fratribus, rogati ſumus manere
apud eos dies ſeptem: & ſic venimus Ro-
D mam. 15 Et inde [b]cùm audiſſent fratres,
occurrerũt nobis vſque ad Appij forum,
ac tres Tabernas. Quos cũ vidiſſet Pau-
lus, gratias agẽs Deo, accepit fiduciam.
16 Cùm autem veniſſemus Romam, per-
miſſum eſt Paulo [c]manere ſibimet cum
cuſtodiente ſe milite. 17 Poſt tertium
autem diem conuocauit primos Iudæo-
rum. Cúmque conueniſſent, dicebat eis,
[*legem o.] Ego, viri fratres, nihil aduerſus "plebem"
faciens, aut morem paternum, vinctus
ab Ieroſolymis, traditus ſum in manus
Romanorum, 18 qui cùm interrogatio-
nem de me habuiſſent, voluerunt me di-
mittere, eò quòd nulla eſſet cauſa mortis
in me. 19 Contradicentibus autem Iu-

a *Caſtorum.* Geminorum.

b *Cùm audiſſent fratres.*] qui in Chriſtũ crediderant ex Iudæis & ex Gentibus etiam.

c *Manere ſibimet.*] Cæteris vinctis præfecto prætori traditis, permiſſum eſt Paulo quocunque loco vrbis habitare.

dæis, coactus sum appellare Cæsarem, E
non quasi gentem meam habens aliquid
accusare. 20 Propter hanc igitur causam
rogaui vos videre & alloqui. Propter spē
enim Israël, catena hac circundatus sum.
21 At illi dixerunt ad eum, Nos neque
literas accepimus de te à Iudæa, neque
adueniens aliquis fratrum nuntiauit, aut
locutus est quid de te malum. 22 Roga-
mus autem à te audire quæ sentis: nam
de secta hac notum est nobis quia vbi-
que ei contradicitur. 23 Cùm consti-
tuissent autē illi diem, venerunt ad eum
in hospitium plures: [a] quibus exponebat, F
testificans regnum Dei, suadénsque eis
de Iesu ex lege Moysi & Prophetis, à ma-
ne vsque ad vesperam. 24 Et quidam
credebant his quæ dicebantur, quidam
verò non credebant. 25 Cúmque inui-
cem non essent consentientes, discede-
bant, dicente Paulo vnū verbum: Quia
bene Spiritus sanctus locutus est per
Isaiam prophetam ad patres nostros,
26 dicens, Vade ad populum istum, & dic
ad eos, [b] Aure audietis, & non intellige- *Isaia 6.c.9 Mat.13.b.14*
tis: & videntes videbitis, & non perspi- *Mar.4.b.12 Luc.8.b.10*
cietis. 27 Incrassatum est enim cor po- *Ioh.12.f.40 Rom.11.b.8*
puli huius, & auribus grauiter audierūt, G
& oculos suos compresserunt: ne fortè
videant oculis, & auribus audiant, &
corde intelligant & conuertantur, & sa-
nem eos. 28 Notum ergo sit vobis, quo-
niam

a *Quibus exponebat, testificans regnū Dei.*] Exponebat rationem regni Dei, quod intra homines in ipsorum hominum animis constituitur, non in sermone, sed in virtute consistens: idque testabatur Spiritus sancti in se manentis testimonio, eiusque regni caput & pontificem Iesu esse asserebat: idque docebat omnino conuenire cum sacris scripturis.

b *Aure audietis.*] Auditione audietis mysterium regni Dei, quod vobis ineptum, vel incredibile, vel absurdum videbitur, propter crassam istam & affectatam duritiem & peruersitatem.

niam Gentibus missum est [c] hoc saluta-
re Dei, & ipsi audient. 29 Et cùm hæc
dixisset, exierunt ab eo Iudæi, multam
habentes inter se [d] quæstionem.
30 Mansit autem biennio toto [e] in suo
conducto: & suscipiebat omnes qui in-
grediebantur ad eum, 31 [f] prædicans re-
gnum Dei, & docens quæ sunt de Do-
mino Iesu Christo [g] cum omni fiducia,
sine prohibitione.

c *Hoc salutare Dei.*] hæc diuina salus & redemptio à peccatis & corpore peccati, atque traductio ad vitam & sanctitatem.

d *Quæstionem.*] disceptantes inter se vario studio varioque sensu circa diuinas scripturas, & rem ipsam de qua agebatur.

e *In suo conducto.*] in hospitio sibi conducto.

f *Prædicans regnum Dei.*] regnum Dei illud internum, cùm liberati homines ab inimicis suis, sine timore seruiunt Deo in sanctitate & iustitia corã ipso omnibus diebus eorum, habitante & manente in ipsis Deo per Spiritum sanctum, idq; efficiente in ipsis Iesu Christo, qui verus, vnicus, & efficacissimus huius salutis auctor est.

g *Cum omni fiducia.*] apertè, disertè & palam, quod ad expositionem attinet: quod verò ad assiduitatem & libertatem, nemine prohibente.

B E N E D I C T V S *qui dat lasso virtutem, Deus immortalis, inuisibilis, opifer & salutaris, cuius est quidquid in vita omni boni est.*

Antuerpiæ pridie Id. Januar.
M. D. L X X I I I I.

ELVCIDATIONES *has in quatuor Euangelia, & in Acta Apostolorum conscriptas, Benedictus Arias Montanus ad piorum vtilitatem edendas, legitimis Catholicæ Romanæ Ecclesiæ censoribus examinandas, iudicandas & corrigendas tradi vult & postulat: idq; addita subscriptione protestatur.*

B. Arias Montanus

CENSORVM ANTVERPIENSIVM
IVDICIVM.

Annotationes D. Benedicti Ariæ Montani, nihil habent fidei S. Romanæ Ecclesiæ contrarium, verùm plurimum adferent lucis omnibus S. Theologiæ studiosis, quandoquidem quod sparsim & non sine magno dispendio temporis apud diuersos reperitur, breuibus & compendiose exhibent: quod attestor

Sebastianus Baer Delphius insign. Cathedr. Ecclesiæ S. Mariæ Hantuerpieñ. Plebanus & Canonicus.

Elucidationes has D. Benedicti Ariæ Montani legi & perlegi, neque quidquam deprehendi quod Catholicæ Romanæ Ecclesiæ, fideique sinceritati repugnet.

Walterus vander Steeghen S. Theolog. Licentiatus, & Ecclesiæ Cathedralis Antuerpiensis pastor & Canonicus.

Easdem Annotationes ab omnibus posse vtiliter legi censemus.

Franciscus Sonnius Episcopus Antuerpiensis.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS
PLANTINVS ARCHITYPOGRA-
PHVS REGIVS ANTVERPIÆ,
ANNO M. D. LXXV.

